5. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi
(11 – 14 Temmuz 2019 / Bandırma)
(UBAK)

5th International Scientific Research Congress
(11 – 14 July 2019 / Bandırma)
(UBAK)

Bildiri Tam Metin Kitabı
Proceeding Book

2

Sosyal Bilimler

Editörler / Editors
Doç. Dr. İlkay NOYAN YALMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sibel AKOVA

asos YAYINLARI

Ankara 2019

Yayın Koordinatörü/ Broadcaste Coordinator•
Esra TÜRE

Yayın Yönetmeni / General Publishing Director •
Dr. Öğr. Üyesi Sibel AKOVA

Editörs / Edited by •
Doç. Dr. İlkay NOYAN YALMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sibel AKOVA

Kapak Tasarım / Cover Design
Hakan ONAT

İç Tasarım / Interior
Hakan ONAT

Birinci Basım / First Edition• ©
Eylül 2019 // September 2019-Ankara

ISBN: 978-605-7736-09-3

ASOS YAYINEVİ
1st Edition / 1.baskı: August/Ağustos 2019
Address / Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4
MERKEZ/ELAZIĞ
Mail: asos@asosyayinlari.com
Web: www.asosyayinlari.com
İnstagram: https://www.instagram.com/asosyayinevi/
Facebook: https://www.facebook.com/asosyayinevi/
Twitter: https://twitter.com/Asosyayinevi

KURULLAR

ONUR KURULU BAŞKANI
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR

DÜZENLEME KURULU
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ARSLAN
Doç. Dr. Abdurrahman BENLİ,
Doç. Dr. Dimitar ATANNASOV
Doç. Dr. İsmail ŞAHİN
Prof. Dr. Amira Turbic HADZAGİC
Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Esra KİRİK
Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU
Prof. Dr. Osman KÖSE
Prof. Dr. Redzep SKRİJEL
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ULUTÜRK

BİLİM KURULU
Doç. Dr. Krasikova L. ALEKSANDROVNA
Prof. Dr. Türkan Bayer ALTIN
Prof. Dr. Numan ARUÇ
Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE
Prof. Dr. Yasemin AVCI
Doç. Dr. Hatice AYDIN
Doç. Dr. Gaybullah BABAYAROV
Prof. Dr. Sabina BAKŠIĆ
Prof. Dr. Handan Asude BAŞAL
Prof. Dr. Viktor BUTANAEV
Prof. Dr. Baurjan BAYTANAYEV
Prof. Dr. Leyla BİTİŞ
Prof. Dr. Leyla BLİLİ
Doç. Dr. Ebru BOZPOLAT
Prof. Dr. Mehmet CANBULAT
Doç. Dr. Ebru CEYLAN

Prof. Dr. Alishina Khanisa CHAVDATOVNA
Doç. Dr. Nihada DELİBEGOVİĆ İŽANİĆ
Prof. Dr. İgor DESPOT
Prof. Dr. Mesut DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Füsun Ç. DÖŞKAYA
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV
Prof. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR
Prof. Dr. Hüseyin ESECELİ
Prof. Dr. Peter GOLDEN
Doç. Dr. Feyzan Vural GÖKHAN
Prof. Dr. Zafer GÖLEN
Doç. Dr. Elmira HABİBULİNA
Doç. Dr. Ramil HAYRURDİNOV
Prof. Dr. Yuriy HUDYAKOV
Prof. Dr. Maria IVANICS
Doç. Dr. Esma İGÜS
Prof. Dr. Aleksandr KADİJEVİC
Doç. Dr. Beyhan KANTER
Prof. Dr. Behset KARACA
Dr. Öğr. Üyesi Fethi KAYALAR
Prof. Dr. Mohammad T. E. KHOEİ
Doç. Dr. Şengül KOCAMAN
Doç. Dr. Emina BERBIĆ KOLAR
Prof. Dr. Dariusz KOŁODZIEJCZYK
Prof. Dr. Nimet Haşıl KORKMAZ
Prof. Dr. Şilova N. LEONİDOVNA
Prof. Dr. Sevinç Sakarya MADEN
Prof. Dr. Duken MASİMKHANOLİ
Prof. Dr. Zekai METE
Doç. Dr. Leyla MURATHAN
Prof. Dr. Kujtim NURO
Prof. Dr. Erol ÖZTÜRK
Prof. Dr. Serap PALAZ
Prof. Dr. Pavel N.PETROV
Prof. Dr. Elisabetta RAGAGNİN
Prof. Dr. İbrahim SADAVİ

Prof. Dr. Döölötbek SAPARALİEV
Prof. Dr. Yulai SCHAMİLOGLU
Prof. Dr. Redžep ŠKRIJELJ
Prof.Dr. PınarSOMAKÇI,
Prof. Dr. Vladimir SUCHY
Doç.Dr. Nikolay N. TELİTSİN
Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA
Doç. Dr. Türkmen TÖRELİ
Prof. Dr. Vasily UŞNİTSKİY
Doç. Dr. Pınar ÜLGEN,
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL
Doç. Dr. Aleksandr VASİLYEV
Prof. Dr. Viladan VİRİYEVİC
Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP
Doç. Dr. Nadia YASEEN
Prof. Dr. Ferit YUSUPOV

SEKRETERYA
Esra TÜRE
Nermin ATİLA

FARKLI ÜLKELERDEN KATILIMCILAR

Doç. Dr. Hasan YILMAZ. Mans Üniversitesi, Kırgızistan
Mustafa Selçuk - Aristotle University , Yunanistan
Esmer HÜSEYNOVA, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Azerbaycan
Faruk GÜN, Kirgizistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Dr. Levent Doyuran - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi / Kırgızistan
Okutm. Recep YÜRÜMEZ, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Dr. Çiğdem Karagülmez Sağlam, Girne Amerikan Üniversitesi / KKTC
Doç. Dr. Zekiya MAHMUTOVA - Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi, Rusya
Doç. Dr. Gulnara ACIMAMBETOVA - Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi, Rusya
Prof. dr. sc. Amira Turbić Hadžagić, Filozofski fakulet Univerziteta u Tuzli – Bosnia -Herzegova
Meliha Malikić, Filozofski fakulet Univerziteta u Tuz – Bosnia - Herzegova
Dr. Aktolkin ABUBAKIROVA, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakistan
Dr. Hatice Çelebi - Massachusetts Amherst Üniversitesi - ABD
Doç. Dr. Zakira ALİYEVA , Azerbaycan Bilimler Akademisi, Azerbaycan
Aynure Mustafayeva, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Azerbaycan
Nurlanə MƏMMƏDOVA, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Azerbaycan

İçindekiler

Önsöz **11**

A – İktisat, İşletme ve İdari Yapı **13**

İlkay Noyan YALMAN - Çağatay KARAKÖY - Türkiye' de Dış Borç, Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme 15

Verda Canbey ÖZGÜLER - Türkiye'de Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Lisansüstü Tezlerinin "Sosyal Politika" Bağlamında Değerlendirilmesi 29

Duygu CELAYİR- Selim Yüksel PAZARÇEVİREN- İşletmelerde Kapasite ve Verimlilik Sapmalarına İlişkin Bir Model Önerisi 47

Ertan TOY - Ambalaj Tasarımında Artırılmış Gerçeklik Kullanımı 59

Ferhat KOÇOĞLU - Sosyalist Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Siyasal Reformlar: Çin Halk Cumhuriyeti Örneği 71

İlkay Noyan YALMAN - Yalçın YALMAN- Türkiye'de Kobilerin Finansman Sorunlarında Bankaların Yeri ve Önemi 83

Neslihan ARSLAN – Neşe ÇAKI - Uluslararası Göçün Bireyin Sağlığı Üzerindeki Etkisi ve Türkiye'de Sunulan Sağlık Hizmetlerine İlişkin Bir İnceleme 101

Fikriye Yasemin ÖZATİK / Orhan ÖZATİK - Kronik Proton Pompası İnhibitörü Kullanımı Tehlikeli Mi? Is Chronic Proton Pump Inhibitor Use Dangerous? 109

Filiz ERYILMAZ - Yapısal ve Kurumsal Düzenlemeler: Türkiye Örneği 117

Filiz ERYILMAZ - Davranışçı Finans Perspektifinden Bir Bakış: Emeklilik Fonları 127

Göknur SÖZÜNERI - Rakamların Anatomik Yapısı İncelenmesi 135

Gülser AKTAN- Bahriye Eda YAĞMUR - Altın Oran Bağıntısının Leonardo Da Vinci'nin Eserleri Üzerinden İncelenmesi 147

Halil KARLI - Hatice AYDIN - Bütüncül Kanal Müşterilerinin Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Utaut2 Değişkenleri Kapsamında İncelenmesi 159

Hamit AKÇAY - Dijital Esneklik Esnek Çalışma Biçiminde Yeni Boyut: Dijital Medya Uzmanlığı 171
Mehmet Erdemir GÜNDOĞMUŞ- Hatice BAŞKAYA- Serkan ÖZDEMİR - Hedonik Fiyat Modeli Üzerine Yapılan Bir Literatür Taraması 185
Levent DOYURAN - Televizyondaki Şiddet İçerikleriyle İnşa Edilen Toplumsal Duyarsızlık 201
M.Büşra ENGİN ÖZTÜRK - Gümrük Birliği' nin Türkiye-AB Tekstil ve Konfeksiyon Dış Ticaretine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme 211
Mehmet ELA - Türkiye'de Ar-Ge Faaliyetlerine Sağlanan Vergisel Teşviklerin İnovasyona Etkisi 227
Meral BALCI - Yeşim KARADENİZ - Hasan Basri Pehlivan Totaliter Bir Rejim Örneği: Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti 245
Gültekin BASMACI- Necla TEKTAŞ- Mehmet TEKTAŞ - Kariyer Geleceği Beklentisi ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin Analizi 255
Nilgün ONURSAL - Geçmişten Günümüze Veriler Işığında Batman İli Katı Atık Yönetimi 265
Nilüfer ÇEKEN- Elveda KUYUCAK - Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Mezunlarının İletişim Becerileri 275
Nurullah DENİZER - İletişim Çağındaki İletişimsizlik Problemine İlâhî Bir Çözüm: Kur'ân'da İletişim İlkeleri ve Konuşma Adabı 287
Olcay ÇOLAK- Nurcihan AKŞEHİRLİ - Türk Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü: 2010-2017 Dönemi İçin Bir İnceleme 301
Olcay ÇOLAK- Nurcihan AKŞEHİRLİ - 2008 Küresel Finans Krizi Sonrasında Türk Bankacılık Sektörünün Yapısal Analizi 317
Omca ALTIN - AB Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Çevre Politikasındaki Gelişimi 329
Sedat BALKIR - Özgün Baskı Olarak Serigrafinin Güncel Sanattaki Yeri 347
Serdar KURT - Yağmur AKARSU - Nur Dilbaz ALACAHAN - Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin İşgücü Verimliliği Üzerine Etkisi 361
Ümit GÜVEYİ - 2017 Anayasa Değişikliğinin Türk Normlar Hiyerarşisine Yansımaları 373
Vildan BURKAZ - Aristoteles'te Sanatın İşlevi 383

Yelda ÜLKER - Mevlüt DÖNMEZ - Nurhan TOSUN - Hedonizm Bağlamında Teknolojik Ürünlerin Yarattığı Duygusal Tatmin 393
Zekiye Nazlı KANSU - Doğu Akdeniz Hidorkarbon Keşiflerinin Bölgesel ve Küresel Açıdan Ekonomi-Politiği 415

B – Tarih, Kültür ve Sosyal Hayat 423

Halil İMAMOĞLUGİL - Mantığın Diğer Bilimlerle İlişkisi 425
Ahmet GÖKDEMİR - İbnü'l-Cevzî'ye Göre Vakf Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar 437
Halil İMAMOĞLUGİL - Mantığın Sosyoloji ve Psikoloji İle İlişkisi 445
Hasan YILMAZ- Ayça BÜYÜKCEBECİ - Öz Anlayışın Kişiler Arası Çatışma Çözme Yaklaşımları Üzerindeki Etkisi 459
Betül BUZBAY - Basic Problems of English Language Teaching (Elt) at Vocational School of Health Services 477
Ayça BÜYÜKCEBECİ - Hasan ILMAZ - Öz Anlayışın Karar Verme Stilleri Üzerindeki Etkisi 487
Fadime ÜNLÜ - Hititçe Çivi Yazılı Belgelere Göre Tanrı Hayvanı Olarak Ur.G_{I7} "Köpek" 505
Ali KABLAN- Selçuk ALTUN - Belediyelerde Konkordato Müessesesi, Türkiye Değerlendirmesi ve Bir Öneri 521
Serhat ZAMAN- İbrahim EŞİM - Türkiye'nin İç Göç Hareketlerinde Bursa'nın Yeri (2008-2018) 537
Ünal KALAYCI- Onomastik Açıdan Lübnan'daki Girit Muhacirlerinin Soyadları 559
Gökçe SÜZGÜN Erken Cumhuriyet Döneminde Toplumsal Alandaki Devrimler ve Atatürk'ün Bursa Gezileri 573
Hüseyin MERTOL - Pınar ÖZEL - Ladik'te (Samsun) Unutulmaya Yüz Tutmuş Bir Gelenek''Baklava Manisi'' 591
Murat BOLELLİ - Liderlik Tarzlarının Sosyal Güç Kaynakları Kullanımına Etkisinin İncelenmesi: Örnek Bir Araştırma 601
Muhammet Mücahit KÜÇÜKYILMAZ - Sinema ve Televizyonda Tarih: Nesnel Gerçekliğin Tahrifi ve Zihinsel Denetim 619
Özgür VELİOĞLU - Metin Tolga Karaçelik'in Kelebekler Filminde Güçlü Kadın İmgesi Bağlamında Kadının Temsili 629
Özlem ÇAĞLAN BİLSEL - Türk Dizilerinin Sosyal Medya Kullanımına Yönelik Bir İnceleme: Çukur Örneği 653

Salih Zeki İMAMOĞLU- Hüseyin İNCE- Hülya TÜRKCAN- Ali İhsan ÖZEK - Sosyal Medya Kullanımının Bilgi Paylaşımı ve Yeniliğe Direnç Üzerindeki Etkisi 667
Serhan Kamil KOCAMAN - Siyasette Etik ve Siyasetin Finansmanı 683
Servet AVŞAR- Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Casusluğu Önlenmede Ordu İstihbarat Subaylarının Görevleri 699
Habibe KAZANCIOĞLU - Bulgaristan'ın Bağımsızlığı Sonrası *Sebîlü'r-Reşâd* Dergisinde Filibe Müslümanlarının Durumu 711
Sinem ŞAHNAGİL - Katılımcı ve Demokratik Yerel Yönetim Anlayışının Bir Yansıması Olarak Mahalle Meclisleri 727
Uğur SERÇE - Mümtaz Turhan ve Toprak Reformu Tartışmaları 743
Cansu IŞIK - Kimliğin İnşasında Göç Deneyimleri: İzmir'de Yaşayan Alevi Kadınları 755
Cemalettin ŞEN - Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Mekân Hukuku ve Mekân Fıkhı 769
Deniz Serhad SEZER - Pers Mülki İdare Yapısının Temel Taşı: Satraplık Sistemi 783
Dilek CANYURT - Arap Milliyetçilerinin Gerçekleşmeyen Rüyası: Büyük Suriye 795
Dilek CANYURT - Suriyeli Muhalifler ve Radikalizm: Özgürlük Mücadelesinden Terörle Mücadeleye Değişen Dünya Gündemi 809
Eda Kiraz - İran'ın İki Kutuplu Siyasetinin Dış Politikaya Yansıması: Ahmedinejad ve Ruhani Dönemleri 825
Murat ÖZKAN - Görmenin Değişen Anlamları Üzerine: Kör Seyyah James Holman'ın Rusya ve Sibirya'ya Seyahati (1822-1824) 835
İzzettin BEŞTAŞ - TBMM I. Dönem Bursa Milletvekili Mehmet Emin Erkulseyitoğlu'nun Meclis İçi Faaliyetleri 861
A. Baran DURAL – Burak GÜMÜŞ – Mustafa SELÇUK - Turkish- Greek Facebook Groups' Binational Interception on Political-Social Issues Via Internet 899

ÖNSÖZ

Bilimsel araştırmaların akademik düzeyde müzakere edilmesi, değerlendirilmesi ve yeni bakış açılarına ışık tutması için büyük bir imkân sağlayan kongreler, bilim dünyasının gerçekleştirmek istediği kutsal hedefe hizmet etmektedir. Bu şiar ile yola çıkan UBAK dizisinin bir yeni kongresi daha 11-14 Temmuz 2019 tarihinde Bandırma'da gerçekleştirildi. 5. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi olarak yapılan bu etkinlikte farklı bilim dalları ve alanları aynı çatı altında birleşerek disiplinlerarası çalışmalara kaynak sağlamaya çalıştı. Sosyal bilimler, fen bilimleri ve sağlık bilimleri olarak sınıflandırılan kongrelerde ülkemizden ve çeşitli ülkelerden pek çok bilim insanı katılarak bildiri sunumlarını gerçekleştirdi. Sözle ifadenin unutulmaya mahkûm olduğunu bilen bir bilinç ile yazılı olanın nesillere aktarımını sağlamak amacıyla tüm bildiriler kendi alanları bağlamında kitaplarda buluştu.

Elinizdeki bu eser "Sosyal Bilimler" başlığı ile kitaplaştırılarak yayımlandı. "İktisat, İşletme ve İdari Yapı ile Tarih, Kültür ve Sosyal Hayat" başlıklı iki ana bölümden oluşan eser, sosyal bilimler üzerine çalışma yapan tüm araştırmacılara kaynak sağlayabilecek niteliklere sahip.

Kongrenin hazırlanması ve gerçekleştirilmesi elbette zorlu ve yorucu bir süreç iken bu eserin ortaya çıkması bilim insanlarının emeklerinin bir neticesidir. Dolayısıyla kitabın oluşmasında en büyük payı verdiğimiz yazarlarımıza teşekkürü bir borç biliyoruz. Çalışmaların hakemliğini yürüten kıymetli hocalarımıza da ayrıca saygılar sunarız.

Elinizdeki bu eserin hem bilim dünyasına hem de araştırmacılara katkı sağlamasını temenni eder, katılımcı hocalarımıza ve emeği geçen kongre ekibimize hassaten teşekkür ederiz.

Saygılarımızla…

Doç. Dr. Şlkay NOYAN YALMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sibel AKOVA

A- İKTİSAT, İŞLETME VE İDARİ YAPI

TÜRKİYE' DE DIŞ BORÇ, DÖVİZ KURU VE EKONOMİK BÜYÜME

Doç. Dr. İlkay NOYAN YALMAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Çağatay KARAKÖY
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

ÖZET: Borçlanma devletin önemli finansman kaynaklarından biridir. Borçlanmanın büyüme üzerinde olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de ortaya çıkmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yetersiz tasarruf düzeyi nedeniyle borçlanma kaçınılmaz olmakta, alınan borçlar ise verimsiz alanlarda kullanılarak büyümeyi desteklemek yerine ekonomide daralmaya sebep olmaktadır. Bunun yansıra, dünyadaki büyüyen ekonomilerde aynı zamanda artan bir dış borç seviyesi gözlenmektedir. Özellikle gelişmemiş veya gelişen ekonomiler finansman sınırlarını aşarak yüksek büyüme hızlarına ulaşmak için dış borçlanmaya sık sık başvurmaktadırlar. Alınan dış borcun etkili bir şekilde kullanılmaması ve dış borcun anapara, faiz ödemelerinin milli gelir artışından daha fazla artış göstermesi borçları ödeyebilmek için tekrar borç alınmasını gerektirmektedir. Böylece dış borç yükünün artıp ülkenin refahında bir azalmaya neden olabilmektedir. Türkiye'de genellikle dış borçlanmada tasarruf yetersizliklerini gidermekten ziyade ödemeler dengesi açığını kapatmak ve biriken borçları finanse etmek asıl amaç olmuştur. Bu çalışmada, dış borç, döviz kuru ve ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye ekonomisi açısından ele alınacaktır. Türkiye'de dış borçlar ve büyüme ilişkisi zaman serileri modeli ile incelenerek Türkiye ekonomisine ait 1990–2018 yılları arasındaki ekonomik verileriyle analiz edilecektir. Yapılacak analizle değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü tespit edilecektir.

Anahtar Kelimler: Dış borç, döviz kuru, ekonomik büyüme.

Turkey on the External Debt, Foreign Exchange and Economic Growth

ABSTRACT: Borrowing is one of the state's major sources of financing. In addition to the positive effects of borrowing on growth, negative effects also arise. Especially in developing countries, borrowing is inevitable due to insufficient savings level and borrowings are used in inefficient areas, causing a contraction in the economy instead of supporting growth. In addition, an increasing level of external debt is also observed in the growing economies of the

world. Particularly underdeveloped or developing economies frequently apply to external borrowing in order to reach high growth rates by exceeding financing limits. The fact that the external debt received is not used effectively and the increase of the external debt on the principal and interest payments more than the increase in the national income necessitates the re-borrowing in order to pay the debts. Thus, the burden of external debt may increase and cause a decrease in the welfare of the country. Turkey is usually to close the balance of payments rather than saving costs on external borrowing and the inability to finance the accumulated debt has been the main goal. In this study, debt, exchange rate and economic growth relationship it will be discussed in terms of Turkey's economy. examining the relationship between debt and growth time series model of economic data will be analyzed in Turkey between the years 1990-2018 of Turkey's economy. The presence and direction of the relationship between the variables will be determined by the analysis.

Keywords: Foreign debt, exchange rate, economic growth.

1. Giriş

Özellikle gelişmekte olan ülkeler büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmada yüksek miktarda kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Ekonomik kalkınmanın finansmanında kaynak sıkıntısı çeken ekonomiler gelişen uluslararası ilişkilerle dış borç kullanma yöntemini tercih etmektedirler. Ekonomik büyümenin hızlandırılması için gerekli yatırımların yurt içi kaynaklardan karşılanamaması, dış borçlara olan ihtiyacı kat ve kat artırmıştır. Dış borçlanma, yurtiçi tasarrufların yetersiz kaldığı zamanlarda başvurulan önemli bir finansman aracıdır. Bir yandan sosyal-ekonomik hedeflere ulaşma çabaları, öbür yandan ise uluslararası iktisadi ilişkilerdeki gelişmelerle birlikte dış borçlanma kolaylıkla başvurulabilen bir yöntem haline gelmiştir. 1980'lerin sonu 1990'lı yılların başında ulusal piyasaların serbestleştirilmesi ve uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılmasıyla gelişmekte olan uluslararası mal piyasasına girmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişmelerini tamamlamak için, öncelikle giderlerini karşılayacak gelire, sonrada kalkınmalarını sağlayacak yatırımları yapabilmeleri için yeterli tasarrufa ihtiyaçları vardır. Bu ülkeler de ortaya çıkan gelir ve tasarruf yetersizliklerini karşılamak için, iç ve dış kaynaklara başvurulması zorunlu hale gelmektedir. Ekonomik büyüme üretim kapasitesindeki artış olarak tanımlanabilir. Yaygın kullanılan üretim fonksiyonlarında sermaye ve işgücü temel değişkenlerdir. Üretim kapasitesindeki artış, sermaye ve işgücü ile gerçekleştirilebilir. Ekonomik büyüme ve gelişmenin sürdürülebilmesi için dış borç kaynaklarının kaçınılmaz olduğu yaklaşımını benimsemiştir. Türkiye ekonomisinde son yıllarda borç yükünün artmasıyla birlikte, döviz kurunun da yükselmesi borçlanma

maliyetlerini yükselmiştir. Çalışmada 1990 ve 2018 yılları arasında döviz kuru ve borçlanmanın büyümeyi nasıl etkilediği sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır. Literatürde birçok ülkede büyüme sonunun yaşanması ve bu konuda dış borçlanmanın etkileri araştırılmıştır.

2. Literatür Araştırması

Borç; bir kişi veya kuruluşun, bir diğer kişi veya kuruluşa karşı, genellikle daha önce alınmış belirli miktardaki bir paranın, anapara, faiz ve öteki ödentilerle beraber geri verilmesi şeklinde yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülüktür. Tarafların anlaşmasına göre, bu yükümlülüğün yerine getirilmesi veya karşılığında bir hizmetin görülmesi şeklinde olabilir. Başka bir deyişle borç; ödünç alınmış herhangi bir şey karşılığında yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri ifade etmektedir. Borçlanma ise, belirli bir süre sonunda geri ödenmek üzere para ya da benzeri değerlerin ödünç alınmasıdır (Ulusoy, 2004: 1). Borçlanma işlemi iç kaynaklardan sağlanabileceği gibi dış kaynaklardan da sağlanabilir. Buna göre; yurt içinde yerleşik kişi ve kuruluşların, yurt dışındaki kişi ve kuruluşlardan çeşitli şekillerde sağladıkları kaynaklar dış borç olarak tanımlanır (Aysu, 2007: 4). Dış borçlar, alındıkları ya da geri ödemeleri esnasında milli gelir üzerinde azaltıcı veya artırıcı etkide bulunan, ülke dışındaki yerleşik kurum ve kuruluşlardan sağlanan sermaye akımlarıdır. Dış borçlar alındıkları dönemde ülke ekonomisine bir kaynak sağlarken, geri ödemeleri yapıldığı zaman da ülkeden kaynak çıkışı söz konusu olmaktadır (İnce, 1996: 86). Faiz oranlarının düzeyi ile borç yoluyla edinilen kaynakların etkin olarak kullanılıp kullanılmadığı bu etkinin yönü konusunda belirleyici olmaktadır. Dış borçlanmanın ekonomik büyüme üzerindeki net etkisi konusunda belirsizlikler mevcuttur. Dış borçların üretimi arttıracak biçimde verimli alanlarda kullanılması ve faiz oranlarının makul düzeylerde olması ekonomik büyümeyi hızlandırma olasılığını arttırmaktadır. Ancak dış borçların geri ödenmelerini karşılayabilecek getiriyi sağlayacak yatırım harcamaları yerine, cari harcamalarda ve kamu açıklarının finansmanında kullanılması ve faiz oranlarının yüksek olması ekonomik büyüme hızını yavaşlatabilmektedir. Dış borçlanmayı kısıtlayan iki faktör vardır. Bunlardan ilki, dış borç elde etme kabiliyeti, ikincisi ise faiz ve anapara ödemelerinin imkânsız hale gelmesi nedeniyle aşırı derecede artan yükümlülüklerdir. (Aysu,2007:8-9).

Dış borçlanma yurtiçi tasarruf açığını kapatarak yatırımlar için kaynak akışı sağlayarak ekonomik büyümeyi destekleyebilir. Ancak artan dış borç stokunun sonraki dönemlerde ekonomik büyümenin önünde engel teşkil eden bir sorun haline dönüşebilmesi mümkündür. Borç fazlası teorisi, borcun gelecekte ülkenin geri ödeyebileceğinden daha yüksek düzeyde olması durumunda, beklenen borç servisi

maliyetlerinin gelecekteki yerli ve yabancı yatırımları caydıracağını ve böylelikle büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini ifade etmektedir (Kutlu ve Yurttagüler, 2016:235).

Önemli dış finansman kaynaklarından biri olan yabancı sermaye ise, oldukça seçici bir finansal araçtır. Yabancı sermaye akımının unsurlarından biri olan portföy yatırımları aşırı oynak olması nedeniyle gelişen ülkeler açısından pek güvenilir bir araç değildir. Daha kalıcı, etkili ve güvenilir bir araç olan yabancı sabit sermaye yatırımları ise piyasa özellikleri, ekonomik ve siyasî istikrar, dışa açıklık, döviz kuru, altyapı vb. faktörlere karşı çok fazla duyarlıdır (Blonigen, 2005: 7-8). Bununla beraber doğrudan yabancı yatırımlar ve uluslararası portföy yatırımları gibi özel dış finansman kaynakları, borç yükümlülüğü doğurmazlar. Çeşitli uluslararası örgütler ve danışmanlar tarafından dış finansman kaynağı olarak gelişmekte olan ülkelere tavsiye edilmektedir (Nunnenkamp ve Spatz, 2004: 54).

Dış borçlanma, ülkede yatırım projelerinin uygulamaya geçirilmesinde büyük fayda sağlarken, aynı zamanda borçlanmanın gerçekleştiği yılda ülkenin harcama imkânları arttığından, yatırım kapasitesi de artacaktır. İç borçlanmada kaynakları artırma imkânı yokken dış borçlanmada iç kaynaklara ek bir kaynak söz konusudur. Dış borçlanma nedenleri ülkeden ülkeye, pazardan pazara, dönemden döneme, değişebilmektedir. Genel olarak devletin dış borçlanmaya başvurma nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Ulusoy, 2004: 21–22; İnce, 2001: 14–32):

- **İç Tasarruf Yetersizliği:** Gelişen ekonomiler de tasarruf düzeyinin düşük olmasına bağlı olarak kişi başına düşen sermaye miktarı da düşük seviyededir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler, kalkınmanın başlangıç aşamasında dış kaynaklara daha fazla ihtiyaç duyarlar. Gelişmekte olan ülkeler yeterli olmayan iç tasarruf nedeniyle dış borçlanmaya gitmektedirler. Ancak ülkenin bir dış borç sarmalına girmemesi ve dış borçların sürdürülebilmesi için alınan dış borçların verimli ve üretken yatırımlara tahsis edilmesi önemlidir(Bayata, 2008: 15).
- **Cari İşlemler Açığı:** gelişmekte olan ülkeler büyük cari işlemler açıkları ile karşı karşıya kalabilmekteler. Cari açık verilmesi durumunda üç farklı durum söz konusu olmaktadır. Birinci durum bu açıkları finanse etmek, ikinci durum cari açığı baskı altına almak ve sonuncusu ise tedavi edici önlemler almaktır. Cari açığın finanse edilmesinden maksat, dış borçlanma ile ekonomiyi kısa süreli olarak rahatlatmaktır. Eğer, ileride cari açığın düzeleceğine inanılıyorsa, bu açıklar dış borçlanma yolu ile finanse edilebilir. Aksi takdirde, dış borçlanmanın da bir sınırı vardır ve ülke gelecekte bu borçları geri öderken daha büyük bir döviz sıkıntısına düşebilir (Seyidoğlu, 2003: 418).

▪ **Dış Finansman Yetersizliği:** Ülkeleri dış borçlanmaya yönlendiren önemli nedenlerden biri, ülkenin döviz yetersizliği içinde bulunmasıdır. Az gelişmiş ve gelişen ekonomilerin kalkınma hedeflerine ulaşabilmeleri için gerçekleştirmeleri gereken yatırımların uygulayabilmeleri nedeniyle bir takım ara ve yatırım malları tedarik edilmesidir. Bu ara ve yatırım mallarının yurt dışından ithal edilebilmesi için yeterli miktarda dövize sahip olunması gerekmektedir. İşte bu gibi bir ithalat zorunluluğunda eğer ülke içinde yeterli dış ödeme aracı yani döviz bulunmuyor ise farklı ülkelerden borçlanma yoluna gidilir(Çelik,2013: 7).

Ekonomik büyümeyi gerçekleştirme bazı sorunlara rastlanılır bunlardan en önemlisi kısa dönemli sorun olan finansman sorunudur. Bir ülke ekonomik büyüme için tüm girdileri üretilse, etkin olsa bile gerekli olan yatırımları finanse etme ihtiyacı duyacaktır. Bu bakımdan ekonomik büyümede yatırımların finansmanı oldukça önemlidir (Çelik, Gözdegir vd. 2010: 144). Söz konusu faktörlere sahip olunmasına rağmen hedeflenen düzeyde ekonomik büyümesini sağlayamayan ülkeler bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, gerekli yatırım projelerini finanse etmekte sıkıntı yaşamaktadırlar (Çelik, 2013: 37).

Gelişen ülkeler yeterli, gerekli bir kalkınma hızına ulaşabilmek için ulusal gelirin büyük bir miktarını yatırıma ayırması gerekmektedir. Yatırımların en önemli kaynağı ise tasarruflardır. Yüksek yatırım oranına ulaşmak için tasarrufların artırılması önemlidir. Gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin milli gelirlerinin düşük olması nedeniyle, tasarruf oranları da düşüktür. Tasarruflar düşük olduğundan yatırımlar artırılamamakta, buna bağlı olarak ekonomik verimlilik geri kalmakta ve sonuçta ulusal gelir düşük seviyesini korumaktadır. Bu kısır döngüden kurtulmak ve yoksulluk zincirini kırmanın yolu dış kaynak aramaya yönelmektedir (Çöğürcü, 2011:128). Dış borç ve büyüme arasındaki ilişki ekonomik literatürün dış borç konusunda en çok yoğunlaştığı alanlardan biridir. Büyüme, özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için dış borç kullanımın ana sebeplerinden birisidir, bu yüzden de büyüme ve dış borç ilişkisini neredeyse tamamı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler incelemiştir. Dış borçların ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğine dair genel bir yargıya varmak zordur, bu sebeple ülkeleri tek tek incelemenin daha anlamlı sonuçlar üretileceği aşikârdır (Suvay, 2011: 23).

Ekonomik büyüme ile ilgili olarak çeşitli teoriler ileri sürülmüştür. Bu büyüme teorileri içinde etkili bir yeri olan Harrod-Domar modeli, büyümenin temel unsuru olarak yatırımları kabul etmektedir. Harrod-Domar modeline göre, tasarruf hacmini, yani yatırım miktarını çoğaltmak, büyüme hızını artırmak demektir. Bu durumda, tasarruf katsayısının düşük olması, büyümeyi engelleyen bir faktördür. Ekonomi bu haldeyken, dış borç almak, mevcut tasarruflara katılarak büyüme hızının yükselmesini sağlayacaktır. Uygun koşullarda alınan dış borç; iç tasarruf açığının

kapatılmasına, dış ödeme güçlüklerinin giderilmesine ve kalkınmanın yükünün kuşaklar arasında dengeli bir şekilde dağıtılmasına olanak verir. İç tasarruflara ek yeni kaynak sağlayan dış borçlanma, ekonomik büyümeyi destekleyerek daha hızlı bir ekonomik büyümenin gerçekleşmesini olanaklı kılmaktadır. (Aysu, 2011: 23).

Glasberg ve Ward (1993) tarafından yapılan çalışmada EKK (En Küçük Kareler) meto-dunu kullanarak dış borçlarla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir analiz yapmışlardır. Yapılan çalışmada 43 gelişen ülkenin 1973-1985 yılları arasındaki GSYİH, dış borç stoku (imtiyazlı krediler ve imtiyazsız krediler), dış borç servisi, ticari yapıdaki farklılıklar ve doğrudan yabancı sermaye yatırımı verilerini kullanmıştır. 1960-1970 yılları arasında yüksek borç servisine sahip olan ülkeler daha yüksek büyüme hızları gerçekleştirmelerine rağmen yapılan analiz sonuçlarına göre, 1973-1985 yılları arasında dış borçların ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Söyler (2001), Türkiye'nin dış borç rasyolarını değerlendirdiği çalışmasında, mevcut dış borç stokunu nedeniyle ülkemizin çok borçlu ülkeler kategorisinde olduğuna dikkat çekmiştir. Dış borç sorununun kamu kesiminin tasarruf açığından kaynaklandığını dolayısıyla kamu tüketimini kısılıp kamu gelirlerini artırmak suretiyle dış borç ihtiyacının azaltılması gerektiğini ifade etmiştir. Dış borçların yönetimiyle ilgili olarak, dış borçlanma ile ilgili genel planlama yapılmasını, dış borç kullanım ve geri ödeme tahminlerini hazırlayacak merkezi bir birimin kurulmasını önermiştir(Bal, 2001).

Kara (2001) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin 1980 sonrası dış borç kaynaklı ekonomik büyüme stratejisini incelemiş ve dış borçların ekonomik büyümeyi sağlayabilmesi için, bunların sermaye-hasıla katsayısı düşük, döviz getirisi yüksek olan üretken alanlarda kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'de ise alınan dış borçların daha çok hammadde ve tüketim malları ithalatında, getirisi dolaylı ve düşük olan alt yapı yatırımlarında ve refinansman amaçlı kullanıldığını ifade etmiştir. Bunun önlenmesi için birtakım önlemler alınmıştır. Bunlar; verimsiz olan kamu harcamalarının en aza düşürülmesini harcamalarındaki savurganlığın önlenmesini, özel sektörün ihracata özendirilmesini ve ülkedeki ekonomik istikrarın sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye ekonomisi için dış borç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışma ise Karagöl (2002) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada 1960-1996 yılları arasındaki yıllık veriler kullanılmıştır. Kullanılan büyüme modelinde bağımlı değişken olarak GSMH, bağımız değişkenler ise sermaye stoku, işgücü, beşeri sermaye ve dış borç stokudur. Çalışmada yapılan koentegrasyon analizine göre uzun dönemde dış borçlarla ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Wijeweera vd. (2005) yaptıkları çalışmada Sri Lanka'nın 1952-2002 yılları ara-sındaki yıllık verilerini kullanarak dış borçlarının ekonomik büyüme üzerindeki etki-lerini incelemişlerdir. Çalışmada, bağımlı değişken GSMH; bağımsız değişken-ler ise, sabit sermaye oluşumu, nüfus, eğitim harcamaları ve dış borç servisidir. Yap-tıkları uzun ve kısa dönemli analizler sonucunda Sri Lanka'daki dış borçlar ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamsız olmasına rağmen negatif bir ilişki bulmuşlardır.

Bilginoğlu ve Aysu (2008) araştırmalarında, dış borç ve ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye Ekonomisi açısından incelenmiştir. Araştırmada, Türkiye için 1968-2005 dönemine ait yıllık verileri kullanılarak En Küçük Kareler yöntemiyle bir regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre Türkiye'deki dış borçların ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmışlardır.

Uysal vd. (2009) yapmış oldukları çalışmada, 1965- 2007 dönemi verilerine göre Var tekniği yardımıyla sadece dış borçların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu analizden elde ettikleri sonuçlar, kısa ve uzun dönemde dış borçların ulusal çıktı düzeyini etkilediğini göstermiştir. Bu çalışmada aynı zamanda dış borçlanma kaynaklarının tamamıyla üretken olan yatırımları finanse etmek için kullanılmadığı aynı zamanda verimsiz harcamaları finanse etmek amacıyla da kullanıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla tasarruf yetersizliği gibi bir sorunun olduğu Türkiye'de yabancı fonların, verimli yatırımların gerçekleştirilmesine katkıda bulunacak şekilde organize edilmesinin önemli olacağını açıklamışlardır(Karaköy.2013).

Çevik vd. (2010) araştırmalarında iç ve dış borçlanmanın ekonomik büyümeyi hangi yönde etkilediğini ampirik olarak incelemiştir. Bu ampirik çalışmada 1990-2009 dönemi üçer aylık dönemler halinde incelenmiştir. Çalışmada büyüme değişkeni olarak reel GSYİH (2005 fiyatlarıyla), toplam iç ve dış borç stoku verileri kullanılmıştır. 1990 ve 2009 döneminde Türkiye ekonomisinde gerçekleşmiş olan dış borç, iç borç ve büyüme verilerine göre yapılan analiz sonucunda diğer değişkenler dikkate alınmaksızın iç borç stokundaki artışın GSYİH artışına pozitif katkı sağladığını, dış borç stokundaki artışın ise GSYİH artışına negatif katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

Şimşek ve Kadılar (2010) çalışmalarında, Türkiye Ekonomisinin 1960-2004 dönemine ilişkin verileri kullanılarak içsel ekonomik büyüme teorisinin en önemli hipotezlerinden birisi olan beşeri sermaye ve ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki eş bütünleşme ve nedensellik testleri ile analiz etmişlerdir. Beşeri sermayeyi ölçmek amacıyla yükseköğrenime kayıt olan kişi sayısı kullanılmışlardır. Yapılan analizde önce değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı, eş bütünleşme

analizi ile test etmişlerdir. Daha sonra da değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için nedensellik analizini kullanmışlardır. Elde edilen sonuçlar, reel ihracat ve beşeri sermayenin uzun dönemde reel gayrı safi yurtiçi hâsıla üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir pozitif etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Nedensellik analiz sonuçları ise, uzun dönemde Türkiye'de bir taraftan ihracattaki artış ve beşeri sermaye birikiminin, uzun dönemli ekonomik büyümeyi desteklediğini, diğer taraftan da GSYİH'daki artışın beşeri sermaye birikimini beslediğini ortaya koymaktadır. Ceylan ve Durkaya (2011) çalışmalarında, Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme ve borç stoku arasındaki uzun dönem ilişkinin simetrik olup olmadığını 1987: 04-2007: 03 üç aylık zaman serileri aracılığıyla incelemişlerdir. Bu amaçla EG doğrusal koentegrasyon yaklaşımın yanında asimetrik uyarlamaya izin veren TAR ve M-TAR koentegrasyon modellerini kullanmışlardır. Elde edilen bulgular, ele alınan dönemde Türkiye ekonomisinin aşırı borçluluk sınırının üzerinde olduğunun sinyallerini vermiştir. Kamu borçlanmasının verimli yatırımlarda kullanılmaması ve borç geri ödemesi için yeterli kaynağın sağlanamaması Türkiye'yi bir borç kısır döngüsünün içine sürüklemektedir. Bu sebeple kamunun sadece üretken kamu yatırımları için borçlanması ve borç stokunu azaltması gerekmektedir. Bu durumda daha katı bir uygulama olarak borç stoku artışını engelleyen bir mali kural ya da benzeri bir uygulamanın hayata geçirilmesi iradi uygulamaların önüne geçilmesini sağlayacağını önermektedirler. Sürdürülebilir büyüme için gerekli ek sermaye ihtiyacı ise yurtiçi tasarruf oranının ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasıyla karşılanabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

3. Analiz ve Yöntem

Çalışmada 1990-2018 yılları arasında Türkiye ekonomisinde büyüme üzerine, döviz kuru ve dış borcun etkilerini ortaya koymak için zaman seri analizi yapılmıştır. Verilerin bir kısmı dünya bankası World Development Indicators'den elde edilmiş, reel döviz kuru endeksleri T.C. Merkez Bankası istatistiklerinden alınmış ve analize koşulmuştur. Ekonometrik analizler yapılıkken serilen durağan olmamasından kaynaklı sahte regresyon sorunu ortaya çıkabilmektedir. Sahte regresyon sorununun ortadan kaldırılması için mutlaka seriler durağan hale getirilmelidir. Serilerin durağanlığının belirlenmesi ve sağlanması açısından ise Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve PhillipsPerron (PP) birim kök testlerinden faydalanılması mümkündür. Değişken olarak modele dahil edilerek serilerin durağanlığı analiz edilebilmektedir. Verilerin durağanlıkları test edilmiş ve seviye değerlerinde durağan oldukları görülmüştür. Tahmin edilmek istenen modelse aşağıdaki gibidir:

$$BO = \alpha + \beta 1\ DIŞBO + \beta 2\ RDÖVİZ + \mu i$$

Burada BO, büyümeyi, DIŞBO, dış borcu RDÖVİZ, reel döviz kurunu temsil etmektedir. Ancak zaman serisi kullanılan analizlerde, direkt olarak bu modelin çözümüne geçilmesi doru değildir. Öncelikle modelde kullanılan zaman serilerinin durağan olup olmadığının sınanması gerekmektedir. Yukarıda bahsedilmiş olunan sahte regresyon sorununu ortadan kaldıran durağanlık analizi yapılmış ve serilerin seviye değerlerinde durağan olduğu anlaşılmıştır. Çalışmada öncelikli olarak serilerin tanımlayıcı istatistikleri verilerek yapılması gereken analize öncülük etmesi sağlanmıştır.

Tablo: 1 Tanımlayıcı İstatistikler

	Büyüme	Dış borç	Reel Döviz Kuru
Ortalama	4.562564	-2.945640	100.2608
Medyan	6.085887	-3.401579	101.2300
Maksimum	11.11350	3.757009	127.7200
Minimum	-5.962311	-8.138125	76.35000
Std. Sapma	4.760427	2.815786	14.02700
Skewness	-1.007538	0.531854	-0.012327
Kurtosis	2.952143	2.760216	2.160513
Jarque-Bera	4.232105	1.238512	0.734737
Olasılık	0.120506	0.538345	0.692555
Gözlem	25	25	25

Tablo 1'de serilerin tanımlayıcı istatistikileri verilmiş, büyüme verisinin ortalaması 4.56 olarak, standart sapma 4.7 dış borç verisi ortalaması, -2,94 olasılık değerleri 0,533 döviz kuru verisininse ortalama 100.2 standart sapma 14.2 olarak tespit edilmiştir. Tablo: 2 'de ise öncü analiz olarak korelasyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo: 2 Korelasyon analizi

	Dış borç	Büyüme	Reel Döviz Kuru
Dış borç	1		
Büyüme	-0.72	1	
Reel Döviz Kuru	-0.21	0.14	1

Tablo 2'de korelasyon analizi sonuçlarına göre bağımlı değişken büyüme ve dış borç arasında -0.72 döviz kuru arasında -0.21 ve ayrıca dış borç ve döviz kuru arasında 0.14'lük bir korelasyonun varlığı regresyon analiz sonuçlarının da güvenilirliğini artırmaktadır.

Tablo:3 Regresyon Analizi

Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t-istatistiği	Olasılık
Dış borç	-1.230884	0.254339	-4.839539	0.0001
Reel Döviz kuru	-0.004607	0.051056	-0.090229	0.9289
Gözlem Sayısı	25	25	25	25

Tablo 3'de regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Gözlemler sonucunda katsayı değerinin negatif işaretli olması dış borç olasılık değerinin ise 0,0001 olduğu görülmektedir. Dış borcun artması döviz çıkışına sebep olarak büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Reel döviz endekslerinin yükselmesi ise ulusal paranın kıymetlenmesine sebep olmakta buda ihracatın düşmesine, ithalatın artmasına yol açmaktadır. Dolayasıyla milli gelirin düşmesi de büyümeyi negatif etkilemektedir. Döviz kurunun ekonomik büyümeyi ihracat yönünde olumlu fakat ithalat yönünde ise olumsuz etkilediği binmektedir. Uluslararası ticaretin ihracat yönünde artı vermesi büyümeyi artı yönde etkiler ve borçlanmayı dengeler niteliktedir.

4. Sonuç

Literatürde dış borçlanma ülke büyümesine aşırı olmadığı taktirde yardımcı olur niteliktedir. Borçlanma ülke ekonomisi için yatırımları ve ihracatı hızlandırmada rol onamaktadır. Uluslararası piyasaların gitgide serbestleşmesiyle yeni yatırım araçlarının finansal araçların gelişmesi yapılacak yalıtımlarda portföyün de genişlemesine sebep olmuştur. İletişim ağının ve teknolojisinin de katkıları göz ardı edilemez niteliktedir. Büyümenin finansmanında dış borçlanma sadece gelişmekte olan ülkelerin başvurduğu bir kaynak değil gelişmiş ülkelerin de başvurduğu kaynaklar arasındadır.

Gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarının yetersizliği ve tasarruf oranlarındaki azlık, dış ticaret ve ödemeler dengesinde açıklara yol açabilir ve ülkeler açığı katmak için dış borçlanmaya gidebilir. Birçok çalışmada aşırı borç yükü yerli ve yabancı yatırımları caydırarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceği konusunda tespitler yer almıştır. Çalışmamızda öncelikli olarak tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiş daha sonra değişkenler arasında korelasyon olup olmadığına bakılmıştır. Korelasyon analizinde büyüme, dış borç ve reel döviz kuru arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Bu da Türkiye ekonomisinde reel döviz endekslerindeki artışın milli paranın değerinin arttığını göstermektedir. Korelayon analizi yapılan regresyon analizini destekler niteliktedir. Regresyon analizinde dış borç ve reel döviz kuru katsayılarının negatif çıkması ulusal paranın değerlenmesi ile birlikte ihracatı azaltıcı, ithalatı ise artırıcı bir etkiye yol açmıştır. Sonuç olarak analize konu olan yıllar itibariyle Türkiye ekonomisinde dış borçlanmanın artması hem faiz yüksekliğine hem de döviz çıkışına sebep olmaktadır.

Kaynakça

AYSU, Ahmet (2007), Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, T.C Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

AYSU, Yasemin (2011), 1980 Sonrası Türkiye'nin Dış Borç Sorunu ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi, T.C Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

BAL, Harun (2001), Uluslararası Finansman, Dış Borç Yönetimi ve Türkiye, Türkiye Bankalar Birliği, s.211-212. İstanbul.

BLONIGEN, Bruce A. (2005), A Review of the Empirical Literature on FDI Determinants, ASSA Conference, Philadelphia, USA.

CEYLAN, Servet; Durkaya, Mehmet (2011), Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi: Asimetrik Koentegrasyon Analizi, İktisat İşletme ve Finans, Sayı 26 (301), s. 91-115

ÇELİK, Süleyman (2013), Türkiye'de 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemler İçin Dış Borç Ekonomik Büyüme İlişkisi (1991-2010), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÇELİK Kırcı, Nüket; Cural Mehmet(2013), İç Borçlanma, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye Örneği, Maliye Dergisi, Sayı.165.

ÇEVİK, Emre; Gözegir, Süleyman; Çicek Halit (2010), "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1990-2009)", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı.1

ÇÖGÜRCÜ, İclal (2011), Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme (1980-2009), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

GLASBERG, Davita Silfen; Kathryn B. Ward (1993); "Foreign Debt and Economic Growth in the World System", Social Science Quarterly, Vol. 74, No. 4, pp. 703-721.

İNCE, Macit (2001), Devlet Borçları ve Türkiye, Altıncı Baskı, Gazi Kitapevi, Ankara.

KARA, Mehmet (2001); "Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkmazı", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, ss. 95-110.

KARAGÖL, Erdal T. (2010), Seta Analiz, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Dış Borçlar", Sayı.26.

KUTLU, Sinem, İpek M. YURTTAGÜLER (2016). "Türkiye'de Dış Borç Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1998-2014 Dönemi İçin Bir Nedensellik Analizi", Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 38, Sayı 1, Haziran 2016

NOYAN Yalman, İlkay KARAKÖY, Çağatay; (2013), Türkiye'de 1980 Sonrası Dış Borç ve Büyüme İlişkileri, 3. International Conference on Economics, 1-3 November 2012, İzmir

NUNNENKAMP, Peter; Spatz, Julius (2004), FDI and Economic Growth in Developing Economies: How Relevant are Host-Economy and Industry Characteristics, Transnational Corporations, 13, No-3.

SÖYLER, İlhami (2001), "Türkiye'nin Dış Borçlarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi", Maliye Dergisi, Sayı.137, s.16-23.

SUVAY, İskender (2011), Dünya'da ve Türkiye'de Dış Borç Sorunu ve Dış Borcun Sürdürülebilirliği, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ŞİMŞEK, Muammer; Kadılar, Cem (2010), Türkiye'de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 1

ULUSOY, Ahmet; Yakup Küçükkale (1996); "Türkiye'de Dış Borçların İktisadi Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkisi", Ekonomik Yaklaşım, Cilt 7, Sayı 21, 1996, ss.13-25.

ULUSOY, Ahmet (2004), Devlet Borçlanması, İkinci Baskı, Celepler Matbaacılık, Trabzon.

UYSAL, Doğan, Özer, Hüseyin. ; Mucuk, Mehmet. (2009), "Dış Borçlanma Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1965-2007)", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı 23(4), s. 161-178

WİJEWEERA, Albert(2005), Brian Dollery; Palitha Pathberiya; "Economic Growth and External Debt Servicing: A Cointegration Analysis of Sri Lanka, 1952 to 2002", Working Paper Series in Economics, No. 2005-8, University of New England School of Economics,

TÜRKİYE'DE ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ LİSANSÜSTÜ TEZLERİNİN "SOSYAL POLİTİKA" BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Verda CANBEY-ÖZGÜLER
Anadolu Üniversitesi

ÖZET: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri (ÇEEİ), Türkiye genelinde 32 üniversitede eğitim veren disiplinler arası özelliğe sahip bir bölümdür. İşgücü piyasaları, sosyal politika, iş ve sosyal güvenlik hukuku, insan kaynakları yönetimi, çalışma sosyolojisi ile örgütsel yönetim ve çalışma psikolojisi gibi konularla ilgilenir. Bu çalışmada, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri disiplininin temel alanlarından biri olan ***"Sosyal Politika"*** ile ilgili bir analiz yapılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Disiplininde "Sosyal Politika" ile ilgili mevcut Türkçe literatüre ilişkin lisansüstü tezler üzerinden bir değerlendirme yapmaktır. Bu bağlamda sosyal politika alanında yazılan ve Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) tez arşivinden elde edilen lisansüstü tezler doküman incelemesi tekniğiyle incelemiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bulgular, yüzde ve frekans tablolarıyla gösterilerek yorumlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre yapılan çalışmaların çoğunun yüksek lisans düzeyinde kaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca belli dönemlerde yaşanan artışa rağmen ***"Sosyal Politika"*** konusu çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri disiplininde hak ettiği yeri bulamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Tezler, Doküman İncelemesi

Evaluation of Graduate Dissertation on Labour Economics and Industrial Relations in the Context of "Social Policy" in Turkey

ABSTRACT: The Labor Economics and Industrial Relations (LEIR) is a department with interdisciplinary qualifications that educated 32 universities across Turkey. The Department of Labor Economics deals with topics such as labour market, social policy, labour and social security law, human resources management, work sociology and organizational management and social psychology. In this study, an analysis is made about the ***"Social Policy",*** which is one of the main fields of the discipline of labour economics and industrial relations.

This study aims to make an Assessment through the postgraduate dissertation on the existing Turkish literature in the field of ***"Social Policy"***. In this context, postgraduate dissertations in the field of Labour Economics and

Industrial Relations from the dissertation archive of the Council of Higher Education (CoHE) were studied by document examination. Findings obtained as a result of the examination were interpreted by showing percentage and frequency tables. According to the results of the research, it has been found that the majority of the studies carried out at the graduate level. Moreover, even though the numerical increase in the number of postgraduate theses lived in certain periods, social policy has not earned the publicity it deserves in Labour Economics and Industrial Relations discipline.

Key Words: Social Policy, Dissertation, Document Examination

1. GİRİŞ

Sosyal politika anlayışı, Sanayi Devrimi sürecinin ve bu dönemdeki koşulların etkisiyle şekillenmiş ve zaman içinde bilimsel bir niteliğe kavuşmuştur. Temelde mevcut ekonomik ve sosyal sitemin ortaya çıkardığı sorunlar ve olumsuz sonuçları kısmen telafi ederek kısmen de ortadan kaldırarak sistemin devamını sağlamaya çalışmak temel özelliği olarak belirtilebilir. Türkiye'de sosyal politika kuramcılarının öncüsü sayılan Gerhard Kessler'e göre sosyal politika, ***"sosyal sınıfların hareketleri, karşıtlıkları ve mücadeleleri karşısında devletin ve hukuk düzeninin sürdürülmesine yönelik bir siyasettir***[1]" (Kessler, 1948:12'den aktaran Özaydın, 2008: 165).

Günümüzde kullandığımız anlamıyla ***"çalışma"*** ve ***"çalışan"*** kavramları Sanayi Devrimi sürecinde ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde geçerli olan klasik iktisat düşüncesinin etkisiyle devletin piyasalara müdahale etmemesi, piyasaların kendi başına dengeye geleceğine inanılmaktaydı. Ücretlerin geçimlik düzeyde kalması, uzun çalışma saatleri, zorlu çalışma koşulları gibi çalışma hayatından kaynaklanan sosyal sorunlar sosyal politikanın doğuşunu hazırlayan koşullardır. Sosyal politika sosyal sorunların çözümünde etkili bir mekanizma olarak kullanıldığı söylenebilir (Yüksel, 2014: 129).

İlk ortaya çıkış amacı yalnızca işçi sorunlarıyla ilgilenmek olan sosyal politika küresel gelişmeler ve artan sosyal sorunlar karşında kavramsal olarak genişlemiştir (Yüksel, 2014: 129). Dar anlamda sosyal politika; kapitalist düzende işverenler ve işçiler arasında ortaya çıkan çelişki, dengesizlik ve menfaat çatışmalarını ortadan kaldırmak, sınıflar arasında uyum sağlamak amacını taşımakta, sanayi toplumlarının

[1] Gerhard Kessler, 1933 yılında Almanya'dan kaçmak zorunda kalıp genç Türkiye Cumhuriyetine iltica eden ve burada Üniversitelerin Avrupa modeli kapsamında inşa edilmesinde katkıda bulunma şansına erişmiş olan bilim adamları arasında yer almaktadır. Kessler, Türkiye'de sosyal politika biliminin temellerinin oluşturulması ve de bunların pratikte uygulanmasına katkıda bulunma imkânını değerlendirmiş bir bilim adamıdır (Hänlein, 2006: 31).

sorunlarına eğilmektedir. Geniş anlamda sosyal politika ise; tüm sosyal grupların sorunları ile ilgilenen, sosyal alanları kapsayan, sorunlara çözüm üreten uygulamaların tamamını ifade etmektedir. Geniş anlamda sosyal politika, tüm sosyal alanlar ile ilgilenerek bütün sosyal grupların sorunlarına çözüm üretmeyi amaçlamaktadır. Geniş anlamda sosyal politika kavramının içerisine; eğitim, sağlık, esnafın korunması, vergi politikaları, tarım ve kooperatifçilik gibi unsurlar girmektedir (Dal, 2017: 5; Yüksel, 2014: 12; Hatipler, 2019: 36).

Sosyal politika piyasanın işleyişinden ileri gelen külfetleri olduğu kadar, nimetleri de toplumun tamamına dengeli, düzenli ve uzlaşmaya dayalı biçimde paylaştırmayı amaç edinmiştir. Sosyal politika doğası gereği çalışanları ve ailelerini korumaya yöneliktir. Ancak, sosyal politika salt çalışanların yararına değil, aynı zamanda toplumun tamamının korunması için de kurum, kural ve usuller içermektedir. Sosyal politika ücretli çalışmayı piyasa mantığının katılıklarından ve acımasızlıklarından korumak için oluşturulmuştur. Buna göre, sosyal alanda piyasa mantığına dönüş ciddi bir gerileme oluşturmaktadır (Erdut, 2004: 36-37).

Sosyal Politika bilimsel bir disiplin olarak gelişir ve uygulama boyutunda değişim ve dönüşümler geçirirken Türkiye'de yükseköğretim sistemi içinde ağırlıklı olarak ***"Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri"*** bölümleri çatısı altında yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle toplumsal yaşam içinde karşılaşılan sosyal sorunlara çözüm aranması ihtiyacına paralel olarak doğan ve gelişen sosyal politika disiplini ***"Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri"*** bölümlerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde ise; yaşanan sosyal sorunların çeşitlenmesi ile birlikte bölümün ilgilendiği konular da bu bağlamda genişlemiş ve küreselleşme ile birlikte hızla gelişen enformasyon teknolojisi ile sosyal politikanın önemi daha da artmıştır. Bu gelişmeler sosyal politikalara ve sosyal politika ile ilgili akademik çalışmalara ilginin artmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de sosyal politikanın doğuşu, gelişimi, sosyal politika uygulamaları ve sosyal politika öğretimi konuları ile ilgili olarak yapılmış çalışmalar incelendiğinde "sosyal politika disiplini" ile ilgili olanlar ve ***"Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümleri"*** ile ilgili olanlar olmak üzere iki ana eksen bulunduğu gözlemlenmekle beraber aralarındaki sınırları kesin çizgilerle ayırmak zordur. Yükseköğretim sistemi içinde bir bölüm ismine konu olmuş ve bölümün akademik anlamda temel dayanağı olan ***"Sosyal Politika"*** bölümler içinde bakış açıları, ders içerikleri, akademik yayınlar gibi pek çok alanı da içermektedir. Ancak günümüzde ***"Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri"*** bölümleri ile ***"sosyal politika"***nın birebir örtüştüğünü söylemek zordur. İzleyen başlık altında ele alınan çalışmalardan da görülebileceği gibi ***"Sosyal Politika"*** ve ***"Çalışma Ekonomisi Endüstri İlişkileri"*** birbirinden ayrı

düşünülemeyecek ama bölüm içeriği içine sığamayacak kadar kapsamlı ve dinamik temel olan ***"sosyal politika"*** kavramının varlığı söz konusudur.

Lisansüstü tezlerin analiz edilmesiyle konuya kısmen ayrıntılı bir bakışı içeren bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- Çalışma kapsamında incelenen tezlerin yıllara ve lisansüstü düzeylerine göre dağılımı nasıldır?
- ***"Sosyal Politika"*** başlıklı tezlerin konu dağılımı nasıldır?
- Tezler hangi örneklem üzerinde yoğunlaşmıştır?

2. KONU İLE İLGİLİ OLARAK YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Koray (2007: 19)'da günümüzdeki gelişmeler nedeniyle sosyal politikanın hem anlam hem de uygulamalar açısından ciddi bir değişim içine girdiğini ifade etmektedir (Koray, 2007: 19). Türkiye'de uzun ve onurlu bir ***"Sosyal Politika"*** geleneği bulunduğunu ifade eden Makal (2008: 12) çalışmasında başlangıç noktası olarak Nazi Almanyası'ndan kaçarak ülkemize gelen Gerhard Kessler'i almaktadır. 1936 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde ***"içtimaî siyaset"*** dersleri veren Kessler'le başlayan sosyal politika ve sosyal politikacılar çizgisinin yanında, ikinci bir çizginin de 1953 yılından itibaren Mülkiye'de Cahit Talas öncülüğünde oluşmuş olduğunu belirtilmektedir. 1982 yılında ise bu iki ana çizgiyi temsil eden ***"İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi"*** ve ***"Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi"*** bünyesinde bulunan ***"Sosyal Siyaset ve İş Hukuku"*** kürsüleri temel alınarak gerçekleştirilen bir bölümleştirme yapılmıştır. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümleri zamanla yaygınlaştırılarak, günümüzde 33[2] üniversitede, İktisadi ve İdari Bilimler fakülteleri bünyesinde yer alır hale gelmiştir (Makal, 2008: 12).

Koray 2003 tarihli ***"Akademik Alanda Sosyal Politika Nereye?"*** çalışmasında "Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri" bölümlerinin ve sosyal politika çalışmalarının nereye gittiğine dair bir tartışma ihtiyacı duyduğunu belirtmektedir. Çalışmasında yer esas olarak, alandaki tezleri, Çalışma ve Toplum Dergisi'ndeki yazılar ile Bölüm Kongreleri ve Sosyal Haklar Sempozyumlarında sunulan bildirilerde ele alınan konuları gözden geçirmekte ve alanda çalışanların sosyal politikaya ilişkin

[2] Makal (2008) çalışması 20 civarında bölüm olduğu zamana aittir. 2019 tarihli YÖK Atlas web sitesinde 33 Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümü bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Kırel vd. tarafından 2015 yılında başlanan ve sonuç raporu 2017 yılında yayınlanan "Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğrencilerinin Kimlik Algıları ve İşgücü Piyasalarındaki Beklentileri" isimli Bilimsel Araştırma projesi öğrencisi olan 27 üniversiteyi kapsamaktadır. 2019 YÖK Atlas verilerine göre en son aşamada 33 (32 Örgün ve 1 Açıköğretim, 1 Uzaktan Öğretim) üniversitede öğrencisi olan Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümü bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi bünyesinde Uzaktan Öğretim veren Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü bulunmaktadır.

anlayışlarındaki sınırlılıklar konusunda bazı sonuçlara varılabilmektedir (Koray, 2013: 15).

"Sosyal politika" ve ***"Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri"*** bölümü ilişkisini ve konunu gelişimini ele alan çalışmaların yanı sıra "sosyal politika" konusunun giderek farklı bölümler, farklı disiplinler tarafından da ele alındığı söylenebilir. Makal, 2017 tarihli, ***"Türkiye'de Akademide Sosyal Politika Geleneğinin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Tarihsel Bir Yeniden Değerlendirme"*** çalışmasında yakın tarihlere kadar sosyal politika disiplininin esas gelişme platformunun ***"Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri"*** bölümleri olduğunu vurgulamıştır. Ancak bunun yanı sıra; sosyoloji, siyaset bilimi gibi değişik disiplinlerden gelen akademisyenlerin de alana ilişkin araştırma, yayın ve diğer etkinlikleriyle katkıda bulunmakta olduğu da çalışması kapsamında yer verdiği bir tespittir (Makal, 2014: 17).

Yorgun tarafından 2009 yılında gerçekleştirilen ***"Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümleri'nde Tez Konuları ve Paradigma Değişiklikleri"*** çalışmasında incelenebilir. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünün disiplinler arası bir alana sahip olduğunu belirten Yorgun, bu durumun hem bir zenginlik hem de zorluklar getiren bir yapı oluşturduğunu ifade etmektedir(Yorgun, 2009: 45).

Bölümlerin sorunları ile ilgili olarak Öçal ve Korkmaz tarafından 2018 yılında yapılan ve (bir tez çalışmasına dayalı olarak 13 öğretim üyesi ile mülakat yapılarak nitel olarak gerçekleştirilen) çalışmada "Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri" bölümlerinin karşı karşıya olduğu sorunların netleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bölümün yeniden yapılanması gibi ciddi bir süreci gerektirip gerektirmediği tartışılarak, bölümlerin baştan aşağı bir yapılanmadan ziyade koordineli ve planlı güncellemeler, kamu otoritesi ve sivil toplum örgütleri ile etkin ve verimli işbirlikleri gibi eylemlere ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir (Öçal & Korkmaz, 2018a: 163). Yine Öçal ve Korkmaz tarafından yapılan 2018 tarihli diğer bir çalışmada da tespit edilen sorunlar sınıflandırılarak çözüm önerileri geliştirilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda "Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri" bölümlerinin akademik ve teknik birçok sorunla karşı karşıya olduğu belirtilerek, bölümün gelecekteki fırsat ve tehditleri belirginleştirilmeye çalışılmıştır (Öçal & Korkmaz, 2018: 1949).

3. YÖNTEM

Yöntem başlığı altında araştırmanın araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama süreci, verilerin analizi ile ilgili açıklamalara yer verilmektedir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma verilerin teker teker okunarak kod ve kategorilere dayalı bir biçimde araştırma sonuçlarının sunulmasını sağlayan nitel araştırma desenine sahiptir. Tez başlığında ***"Sosyal Politika"*** kavramına yer veren lisansüstü tezlerinin tematik bakımdan durumlarının belirlenmesi, derinlemesine incelenmesi ve yorumlanmasını amaçlayan bu araştırma için en uygun araştırma yönteminin nitel araştırma yöntemi olduğuna karar verilmiştir. Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine analiz olarak ifade edilebilecek doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman incelemesi, bir araştırma problemi hakkında belirli zaman dilimi içerisinde üretilen dokümanlar ya da ilgili konularda birden fazla kaynak tarafından değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini mümkün kılmaktadır (Karadağ, 2014).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini YÖK (Ulusal Tez Merkezi) veri tabanında bulunan ***"Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri"*** kapsamında yazılmış olan 3916 tez[3] oluşturmaktadır. Bu tezler arasında ***"tez başlığında" "Sosyal Politika"*** olan 212 tez bulunmaktadır. Araştırma 1966-2019[4] yılları arasında YÖK (Ulusal Tez Merkezi) veri tabanında bulunan ve tez başlığında ***"Sosyal Politika"*** bulunan tezleri kapsamaktadır. Bazı tezlerin tam metin kullanımında tezin eski yıllara ait olması ya da yazar tarafından erişim izni verilmemiş olması gibi kısıtlılıklar bulunmaktadır. Araştırmada YÖK veri tabanından erişim sağlanabilen/erişim izni olan tezler örneklem olarak alınmıştır. Tam metin olarak erişim sağlanamayan 19 tez bulunmaktadır.

3.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmada YÖK Ulusal Tez Merkezinde yapılan tarama sonucunda;

- Detaylı tarama kısmında ***"Anabilim Dalı"*** listesinden Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İş Sağlığı ve Güvenliği, Çalışma Ekonomisi, İnsan Kaynakları Yönetimi, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği , Sosyal Psikoloji, Sosyal Politika, İş

[3] YÖK Ulusal Tez Merkezi, detaylı arama sayfasında yer alan seçeneklerden "Anabilim Dalı" listesinden Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İş Sağlığı ve Güvenliği, Çalışma Ekonomisi, İnsan Kaynakları Yönetimi, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği , Sosyal Psikoloji, Sosyal Politika, İş Güvenliği, Davranış Bilimleri , İnsan Kaynakları Yönetimi ve Kariyer Danışmanlığı, Çalışma İktisadı, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku,, Örgüt Psikolojisi, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri, Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Anabilim Dalları ile "konu" kısmında "Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri" olan tezlerden oluşan excel veri tabanı oluşturulmuştur.

[4] Anahtar kelime taraması ***"Tarih"*** ölçütü 1900-2019 yılları arası tezler biçiminde seçilmiştir. Uzman görüşü sonucu başlığında,

Güvenliği, Davranış Bilimleri, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Kariyer Danışmanlığı, Çalışma İktisadı, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku,, Örgüt Psikolojisi, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri, Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Anabilim Dalları kapsamında olan tezler,

- Detaylı arama kısmında ***"Konu"*** olarak "Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri" olan tezler,
- Detaylı arama Kısmında ***"Tez Adı"*** kısmında ***"Sosyal Politika"*** içeren tezler

biçiminde arama yapılarak elde edilen veriler excel tablolarına aktarılmıştır, tam metin erişim sağlanabilenler bilgisayara indirilmiştir. Tezler yıl, lisansüstü düzeyi, yapıldığı enstitü bakımından sınıflandırılmıştır. Geçerlik güvenirlik çalışması olarak YÖK kayıtlarından alınan tez listelerine dayalı olarak araştırmacı tarafından oluşturulan excel veri dosyaları bir alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Alınan görüşler sonucunda çalışmada kullanılacak yöntem ve çalışma soruları ile anahtar kelimelere son şekli verilmiştir.

Çalışma konusu itibarıyla oldukça kapsamlı ve çok bileşeni olan bir yapıdadır. ***"Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri"*** bölümleri ve ***"sosyal politika"*** kavramını ele almaya çalışırken araştırmanın YÖK Ulusal Tez Merkezi kapsamında bulunan tezleri kapsaması çalışmanın önemli bir sınırlılığını oluşturmaktadır. YÖK Ulusal tez merkezinde yer alan araştırmacı tarafından oluşturulan 3916 tezi içeren veri dosyasında başlığında ***"Sosyal Politika"*** kelimesi bulunan tezlerin çalışma kapsamına alınması diğer bir sınırlılığı oluşturmaktadır. Burada araştırmacı tarafından başlık düzeyinde konu ile ilgisi kurulabilen çalışmaları inceleme kararı verilmiştir.

Araştırma kapsamında 2019 yılı içinde farklı tarihlerde YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sayfasından ***"sosyal politika"*** ile ilgili taramalar yapılmış ve listeler biçiminde doktora ve yüksek lisans tezlerinin konu ve yıl verileri oluşturulmuştur. İzleyen aşamada en güncel hali olması bakımından 25/05/2019 – 09/07/2019 tarihleri arasında söz konusu tezler bilgisayara kaydedilmiştir.

Araştırmaya konu olan tezler arasında eski tarihli ***"pdf"*** dosyaları olması nedeniyle içerik/doküman analizine izin verebilecek ve tez metni içinde ***"anahtar kelime"*** araması yapılamadığından nitel okuma yapılarak belli ***"word"*** dosyaları oluşturulmuştur. Doktora ve Yüksek Lisans tezleri için oluşturulan iki ayrı dosya alanda çalışan bir öğretim üyesi ile paylaşılmış ve görüşleri alınmıştır. Tezlerin tarihleri, sayıları, konu başlıkları için ***"excel"*** tablolarından yararlanılmıştır. Bu aşamada tam metnine erişim sağlanamayan tezler için yalnızca tür ve sayı gibi özet ve kısa künyeden elde edilebilen verilere yer verilebilmiştir. Araştırmanın ***"ön bulgular"*** biçimindeki doküman analizi sonuçları ***"4. Bulgular ve Yorum"*** başlığı altında sunulmaktadır.

3.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılarak ulaşılan tezlerin içerik analizleri yapılmıştır. Nitel çalışmalarda dokümanların incelenmesinde içerik analizi kullanılmaktadır. İçerik analizi genellikle çok sayıdaki metin içeriklerinin ortak yönlerini ortaya çıkarmak amacıyla, önemli olan anlamların yapılandırılmasına ve sınıflandırılmasına yönelik, nitelden nicele doğru genelleşmeyi sağlayan bir yorum biçimidir. Doküman incelenmesi, hemen her araştırma için kaçınılmaz olan bir veri toplama tekniğidir. Nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynakları olan dokümanlar, araştırmacının ihtiyacı olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilmesini sağlar. Doküman incelemesi, araştırmacıya, zaman ve para tasarrufu anlamında katkıda bulunacağı gibi nitel araştırmalarda gözlem ve görüşme gibi diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanıldığında verinin çeşitlendirilmesi amacına hizmet ederek araştırmanın geçerliğini önemli ölçüde arttıracaktır.

Bu çalışmada; ***"dokümanlara ulaşma", "dokümanların elde edilmesi", "verilerin analiz edilmesi"*** ve ***"kullanılması"*** olarak sıralanabilecek doküman incelemesi aşamaları uygulanmıştır[5].

Doküman analizinde kelime, tema, karakter ya da kişi, cümle ya da paragraf analiz edilebilmektedir. Yükseköğretim aşamasında öncelikle ***"Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri"*** bölümleri olmak üzere; sosyoloji, sosyal hizmetler gibi farklı sosyal bilim dallarının dersleri arasında da yer alan ***"Sosyal Politika"***nın hem isim hem içerik olarak lisansüstü çalışmalarda hangi ölçüde yer bulduğu betimlenmektedir. Yapılan doküman analizinde kelime grubu olarak ***"Sosyal Politika"*** ele alınmakla birlikte aynı zamanda sayısallaştırma ve nitel okuma ile içerik analizinden de yararlanılmıştır. İçerik analizi aşamalarından; ***"seçme-indirgeme", "gruplandırma", "genelleştirme-soyutlaştırma"*** ve ***"kuramla/literatürle ilişkilendirme"*** aşamaları izlenmiştir. İçerik analizinde incelenen tez verilerinin tablolaştırılmasında frekans ve yüzde değerleri dikkate alınmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

[5] *80.251.40.59/education.ankara.edu.tr/aksoy/eay/eay/b0506/ymetin.doc (04.05.2019).*

Bu başlık altında ***"Türkiye'de Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Lisansüstü Tezlerinin "Sosyal Politika" Bağlamında Değerlendirilmesi"*** konusuna yönelik bulgular araştırma soruları doğrultusunda sunulmuştur.

Yapılan çalışma kapsamında oluşturulan excel veri dosyası esas alınarak bir kelime bulutu oluşturulduğunda çalışmanın ruhuna uygun olarak en fazla "sosyal" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Şekil 1'de kelime bulutu yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Kapsamındaki Tezlerin Başlık ve Özetlerinden elde edilen Kelime Bulutu

4.1. Tez Türü ve Yıllara Göre Başlığında "Sosyal Politika" bulunan Tezler

Araştırma kapsamında incelenen 212 lisansüstü tezden 47'si doktora tezidir. Kalan 165 tezden bir tanesi Tıpta Uzmanlık kalan 164 tez ise yüksek lisans tezidir.

Tablo 1. Başlığında "Sosyal Politika" Bulunan Tezlerin Üniversite ve Tez Türüne Göre Dağılımı

Üniversite	Toplam	Doktora	Yüksek Lisans
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	1	
Akdeniz Üniversitesi	1		1
Anadolu Üniversitesi	7	4	3
Ankara Üniversitesi	7	2	5
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	3	1	2
Avrasya Üniversitesi	1		1
Bahçeşehir Üniversitesi	1		1
Başkent Üniversitesi	1		1
Boğaziçi Üniversitesi	5		5
Celal Bayar Üniversitesi	1		1
Cumhuriyet Üniversitesi	5		5
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	3		3
Dokuz Eylül Üniversitesi	6	4	2
Dumlupınar Üniversitesi	1		1
Erciyes Üniversitesi	1		1
Fatih Üniversitesi	1		1
Fırat Üniversitesi	1		1
Gazi Üniversitesi	17	5	12
Gaziantep Üniversitesi	1		1
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1		1

Hacettepe Üniversitesi	8[6]	2	5
İnönü Üniversitesi	3	2	1
İstanbul Arel Üniversitesi	2		2
İstanbul Aydın Üniversitesi	3		3
İstanbul Gelişim Üniversitesi	1		1
İstanbul Teknik Üniversitesi	1		1
İstanbul Ticaret Üniversitesi	2		2
İstanbul Üniversitesi	30	12	18
İzmir Ekonomi Üniversitesi	1		1
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1		1
Karadeniz Teknik Üniversitesi	4		4
Kırıkkale Üniversitesi	3		3
Kocaeli Üniversitesi	11	2	9
Koç Üniversitesi	1		1
Maltepe Üniversitesi	1		1
Marmara Üniversitesi	9	1	8
Mersin Üniversitesi	2	1	1
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	2	2	
Muğla Üniversitesi	1		1
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1		1
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	8		8
Sabancı Üniversitesi	1		1

[6] 1 Tıpta uzmanlık

Sakarya Üniversitesi	8	2	6
Selçuk Üniversitesi	3	2	1
Süleyman Demirel Üniversitesi	6	2	4
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi	1		1
Trakya Üniversitesi	5		5
Uludağ Üniversitesi	6	1	5
University of London - London School of Economics and Political Science	1		1
Üsküdar Üniversitesi	2		2
Yalova Üniversitesi	15	1	14
Yeni Yüzyıl Üniversitesi	1		1
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	2		2
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1		1
Toplam	**212**	**47**	**164**

Tablo 1 incelendiğinde "Sosyal Politika" başlıklı tezlerin en çok olduğu üniversiteler; İstanbul Üniversitesi (30), Gazi Üniversitesi (17) ve Yalova Üniversitesi (15)'dir.

4.2. "Sosyal Politika" Başlıklı Tezlerin Konuları

Tez başlıklarında yer alan konular araştırmacı tarafından belli anahtar kelimeler biçiminde sınıflandırılmış ve bu sınıflandırmaya giren tezler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. "Sosyal Politika" Başlıklı Tezlerin Konularının Dağılımı

Tez Başlığından Anahtar Kelime	Toplam	Doktora	Yüksek Lisans	Konunun en çok işlendiği yıl
AB sosyal politika[7]	25	5	25	2008 yılında 6 tez
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı[8]	24	4	19	2016 yılında 7 tez, 2018 yılında 7 tez
Yerel yönetim ve sosyal politika	19	1	18	2006 yılı 4 tez
Küreselleşme ve sosyal politika	14	1	13	2007 yılında 3 tez
Yoksulluk ve sosyal politika	9	1	8	2005 2 tez, 2011 2 tez
Çocuk ve sosyal politika	9	4	5	2018 2 tez
Göç ve sosyal politika	7	3	4	2008 2 tez
Kadın ve sosyal politika	7	2	5	2015 3 tez

Tablo 2'de yer alan anahtar kelimeler dışında; engelliler, sosyal yardım, nüfus, dijital eşitsizlik, konut politikaları, kooperatifler, meslek, risk toplumu, deprem ve sosyal politika ilişkisini inceleyen tezler bulunmaktadır. Ayrıca Cahit Talas ve Sabahaddin Zaim ile ilgili 1'er tez bulunmaktadır.

[7] Ayrıca Avrupa Topluluğu (AT) ve sosyal politika konulu 2 tez daha bulunmaktadır.
[8] 1 Tıpta Uzmanlık

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Disiplininde ***"Sosyal Politika"*** ile ilgili mevcut Türkçe literatüre ilişkin lisansüstü tezler üzerinden genel ve kısmen sınırlı bir değerlendirme yapan bu çalışmanın sonucunda "Sosyal Politika" alanının çok farklı üniversitelerde ve çeşitli konu başlıklarıyla ele alındığı görülmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan 164 yüksek lisans ve 47 doktora tezinin sosyal politikanın çeşitli alanlarıyla ilgili olduğu görülmektedir. Ancak günümüzün önemli sosyal sorunları yeterince incelememiştir. Örneğin iklim değişiklikleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan göç ve yoksulluk gibi sorunlar ile ilgili tez çalışması bulunmamaktadır. Kayıtdışı istihdam, gençler, işsizlik gibi konularda da benzer eksiklik söz konusudur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, kurumsal işleyişi ve uygulamaya dönük boyutlarıyla önemli bir ağırlıktadır. Bu veri Koray (2003) çalışmasında yer alan tespitleri hatırlatmaktadır.

Bu yorumları yaparken dikkat edilmesi gereken nokta "tez başlığı" içinde sosyal politikanın ve ilgilendiği konuların ele alındığıdır.

Sosyal Politika bilimsel bir disiplin olarak gelişir ve uygulama boyutunda değişim ve dönüşümler geçirirken Türkiye'de yükseköğretim sistemi içinde de farklı boyutlarıyla ele alınmakta hatta ***"Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri"*** bölümleri olmayan üniversitelerde de farklı bölümler altında konu ile ilgili çalışmalar yürütülmektedir.

KAYNAKLAR

Dal, S. (2017). Sosyal Politikanın Dönüşümünü Küreselleşme Üzerinden Anlamak, Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi (UBSBİD), 11(1), 4-18.

Erdut, Z. (2004). Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika, Çalışma ve Toplum, 2004/2, 11-37.

Hatipler, M. (2019). Sosyal Politikanın Çalışma Alanı Olarak Eğitim ve Eğitimde Bilgi Teknolojisi Eğitim Programları ve Eğitim-Öğretim Program Tasarımı, *Meriç Uluslararası Sosyal Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 36-50.

Karadağ, Ruhan (2014). Okuma İlgisi, Tutumları ve Alışkanlığı Konusunda Yapılmış Çalışmaların Lisansüstü Tezlere Dayalı Analizi: YÖK ve ProQuest Veri

tabanları Örneklemi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 1-17.

Kırel, A. Ç.; Özkan, Y.; Canbey-Özgüler, V.; Özdemir, Ç.; Kocabaş, F. ve Erdoğan, E. (2018). Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğrencilerinin Kimlik Algıları ve İşgücü Piyasalarındaki Beklentileri, *İş Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20 (5), 1-30.

Koray, M. (2007). Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevlerini Tartışmak, *Çalışma ve Toplum, 2007/4, 19-56.*

Makal, A. (2008). Çeyrek Yüzyılın İçinden Kendimize Bakmak: Kuruluşlarının 25. Yılında Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Çalışma ve Toplum*, 2008/1.

Makal, A. (2014). Türkiye'de Akademide Sosyal Politika Geleneğinin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Tarihsel Bir Yeniden Değerlendirme, *Çalışma ve Toplum*, 2014/2, 17-30.

Öçal, M. & Korkmaz, A. (2018). Türkiye'de Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümlerinin Mevcut Durumu ve Bölümlerin Karşı Karşıya Olduğu Sorunlara Bir Bakış, *Çalışma ve Toplum*, 2018/4, 1949-1986.

Öçal, M. & Korkmaz, A. (2018a). Türkiye'de Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümlerinin Yeniden Yapılanma Sorunsalı Üzerine Bir Araştırma, *İş,Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(4), 163-181.

Özaydın, M. M: (2008). Küresel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 10 (1), 163-180.

Yorgun, S. (2009). Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümleri'nde Tez Konuları ve Paradigma Değişiklikleri, *Çalışma ve Toplum*, 2009/1, 45-60.

Yüksel, H. (2014). Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politika Dinamikleri Üzerinde Neden Olduğu Değişimin Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014/1(19), 127-151.

https://www.memurlar.net/haber/801123/universitelerde-979-bolum-atil-diye-kapatilmis.html, 10.07.2019).

https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10039, (04.05.2019).

80.251.40.59/education.ankara.edu.tr/aksoy/eay/eay/b0506/ymetin.doc (04.05.2019).

Ek Tablo 2. Konu ile İlgili Literatür Listesi[9]

Akan, T., (2011), Sosyoloji, Politika ve Ekonomi (SPE) Bölümlerine Doğru: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümlerinin Yeniden Yapılanmasına İlişkin Bir Model Önerisi, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, S.3, ss.30-48.

Dereli, Toker (2013); "Türkiye'de Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Eğitimi Paneli, Soru ve Tartışmalar", 14. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi, *Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) Yayını*, Ankara: 1112-1132

Karslıoğlu, G., (2010), ÇEEİ Bölümleri, *Türk-İş Dergisi,* S.390, ss.1-2.

Murat, S.-Omay, U., (2010), Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümlerinin Geleceği, *Türk-İş Dergisi*, S.390, ss.40-44.

Öçal, M., (2017), *Sosyal Siyaset Kürsüsünden Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümüne: Türkiye'deki Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümlerinin Tarihsel Gelişimi ve Yeniden Yapılandırılması Sorunu Üzerine Bir İnceleme*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özaydın, M., M., (2010), Sosyal politika Geçmişinden İnsan Kaynakları Yönetimi Geleceğine: Türkiye'de Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Eğitimi, *Türk-İş Dergisi*, S.390, ss.55-59.

Özkaplan, Nurcan; Selamoğlu, Ahmet,(2005), Amerika Birleşik Devletleri'nde Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Eğitimi Üzerine, "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, Ocak

Taşcı, F., (2010), *Türkiye'de Sosyal Politika Disiplininin Gelişimi: Süreklilik ve Değişim*, Yedi Renk Yayınları, ss.191-212.

Tınar, M., Y., (2000), *Sosyal Siyasetten Endüstri İlişkilerine/Endüstri İlişkilerinden İnsan Kaynaklarına? Çalışma Ekonomisi ve Endüstri Öğretiminde Yeniden Yapılama Üzerine Düşünceler*, Prof. Dr. N Ekin'e Armağan, Ankara, TÜHİS Yayınları.

Tınar, M., Y., (2010), Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Öğretimi Mezunların İstihdamına Öncelik Vermelidir, Türk-İş Dergisi, S.390, ss.48-50.

Tınar, Y., M.- Seçer, S., H., (2009), Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Alanının Profesyonelleşmesi, *11.Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi*, Ankara Türk-İş Yayınları.

[9] Çalışmada kullanılan referanslar dışında kalan kaynaklar listelenmektedir.

Uçkan, B., (2010), Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümleri: Gelenekten Geleceğe Doğru, *Türk-İş Dergisi*, S.390, ss.36-39.

Yıldırım, Engin,(2007), Bizim Alanın Serencamı, Çalışma İlişkileri Kongresi'ne sunulan tebliğ, Kocaeli, 25–27 Mayıs

Yılmaz, T., (2010), Dünü Tartışma, Bugünü Yaşamak, Geleceği Kurgulamak, TürkİŞ Dergisi, S.390, ss.53-55.

Yorgun, S., (2010), Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümlerinde Paradigma Arayışı, *Türk-İş Dergisi*, S.390, ss.44-48.

Zaim, S., (2008), *Bir Ömrün Hikayesi*, İstanbul, İşaret Yayınları.

İŞLETMELERDE KAPASİTE VE VERİMLİLİK SAPMALARINA İLİŞKİN BİR MODEL ÖNERİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Duygu CELAYİR
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Selim Yüksel PAZARÇEVİREN
İstanbul Ticaret Üniversitesi

ÖZET: Gelişen ve değişen iş dünyası ve piyasa koşulları, bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler, artan rekabet baskısı gibi unsurlar, artık işletmeleri de değişime zorlamıştır. Rekabetin olduğu bir çevrede, işletmelerin ayakta kalabilmeleri, sınırlı kaynaklarını daha etkin olarak kullanmaları ile mümkündür. Buna göre işletme yöneticileri; hızla değişen çevresel ve ekonomik koşullar karşısında gerekli önlemleri alabilmek, sistemlerinin başarısını artırabilmek, kaynaklarını daha verimli kullanarak verimliliği artırabilmek için çeşitli yöntemler ve modern yaklaşımları uygulamak durumunda kalmışlardır. Genel olarak işletmeler, verimliliği; üretim sürecinde ilk madde malzeme, işgücü, makine ve enerji gibi kaynakların ne ölçüde etkin kullanıldığını belirleyen bir gösterge olarak değerlendirmişlerdir. Ancak, verimliliği hedef alırken, birçok işletme verimlilik üzerindeki kontrolleri ve değerlendirmeleri dikkate almamış, ortaya çıkan sapmalar belirlenemediğinden işletmeler yanlış planlama kararları ile karşılaşmışlardır. Kapasite ve verimlilik üzerindeki denetim/kontrol eksikliğinin neden olduğu durum, işletmeleri bu konuda daha etkin olmaya zorlamıştır. Bu çalışmada, Bu çalışma; kapasite planlamasını ve kullanımını karşılaştırmak suretiyle kapasite kullanımı verimlilik sapmalarının belirlenmesiyle ilgili bir model önerisi getirilmiştir. Model, verimlilikte izleme ve kontrol mekanizmasını sağlayarak, işletmelerin daha etkin bir planlama yapmasına katkıda bulunmaktadır. Çalışma, pratik kapasite, planlanan kapasite ve kullanılan kapasitelerin karşılaştırılmasıyla planlamadaki ve verimlilikteki başarıyı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda oluşturulan model, sapmaların planlanan ve fiili üretim süresinden kaynaklanan kısmını da belirlemektedir. Böylelikle hem iş emirleri hem de ürünler itibariyle verimliliğin farklı alanlardaki tespiti sağlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Verimlilik, Planlama, Kapasite

A Model Proposal on Capacity and Efficiency Variances in Businesses

ABSTRACT: The factors such as developing and changing business world and market conditions, advancements in the area of information

technologies, and increasing competitive pressure now force businesses to change as well. In a competitive environment, businesses can only survive by using their limited resources more efficiently. In this context, the business managers have been obliged to execute various methods and contemporary approaches to take the necessary precautions in the face of rapidly changing environmental and economic conditions, improve the success of their systems and increase efficiency by using their resources more efficiently. Businesses usually defined efficiency as an indicator that determined how efficiently the resources such as raw materials/supplies, labor force, machines, and energy were used during the production process. However, a good deal of businesses did not take into account the controls and assessments on efficiency while they were aiming at efficiency and they came up against wrong planning decisions as the emerging variances were not identified. This situation caused by the lack of supervision/control on capacity and efficiency has compelled businesses to be more active in this field. This study brings forward a model proposal on the detection of capacity usage efficiency variances by means of comparing the planned and utilized capacity. This model contributes businesses to make more efficient planning by ensuring a monitoring and control mechanism for efficiency. This study aims to exhibit the success achieved in planning and efficiency through a comparison of the practical capacity, the planned capacity and the utilized capacity. The proposed model also identifies which parts of the variances stem from the planned and actual production times. By this way, efficiency in different areas can be identified in respect of both work orders and products.

Keywords: Efficiency, Planning, Capacity

1.GİRİŞ

Yüksek rekabet ortamında, maliyet yönetimi çoğu işletme için ayakta kalabilmek ve yaşamlarını devam ettirebilmek için önemli bir etken olmuştur. Ancak günümüzde sadece maliyetlerin azaltılmasına odaklanılması, işletmelerin amaçlarını yerine getirmekte yetersiz kalmış (Cooper & Slagmulder, 1998), işletmelerin verimliliği önemli olmuştur. Verimlilik çok genel anlamıyla; doğru faaliyetleri, doğru şekilde ve belirli bir çalışma planı ile yerine getirmeyi/ gerçekleştirmeyi hedefleyen bir yaklaşımdır (Akal, 2000). İşletmeler açısından bakıldığında; üretim sürecine dahil edilen üretim faktörleriyle, bu sürecin sonunda elde edilen çıktılar/ ürünler arasındaki ilişkiyi ifade eden verimlilik kavramı; kaynakları en iyi biçimde değerlendirerek, çıktı elde etmek (ürün) demektir. Prokopenko (2005) verimliliği, üretilen mal ve hizmet miktarı ile bu mal ve hizmet miktarının elde edilmesinde kullanılan girdiler arasındaki oran olarak tanımlamış ve genellikle bu ölçü, çıktı/girdi olarak formüle etmiştir. (Prokopenko, 2005). Bu bağlamda verimlilik, üretim araçlarının ekonomik etkinliklerinin bir bütün olarak ele alınıp ölçülmesidir. Üretim açısından bakıldığında; bir üretim merkezi, o merkezde kullanılan İlk madde malzeme, enerji, makine,

işgücü vb. kaynaklarının bileşiminden daha önceki dönemlere kıyasla, daha çok ürün/ çıktı elde etmiş ise verimliliği artmış olarak değerlendirilmektedir. Buna göre verimlilik, mevcut üretim sürecinde uygulanan yöntemlerde, üretim faktörü miktarlarında, üretim kapasitesinde, ürün (çıktı) karmasında oluşan tüm değişmelerin ürün/üretim faktörü ilişkileri düzeyinde göstergesidir (Kahya & Polat, 2007). İşletmelerin üretim kaynaklarını israf etmeden rasyonel bir şekilde kullanması ve en az üretim faktörü ile en çok çıktı elde etmeleri istenilen bir durumdur. Ancak bu süreçte maliyet kontrolüne de dikkat etmeleri gerekmektedir. İşletme yöneticileri verimlilik ile ilgili olarak, birçok nedenden dolayı kapasite kavramıyla da yakından ilgilenmektedir. Bu kapsamda işletmeler, stratejik amaçlarına uygun biçimde, mevcut ve potansiyel/gelecekteki talebi karşılayabilmek için yeterli kapasiteye ihtiyaç duyarlar (Bulut, 2004). İşletmeler, optimal kapasiteye ulaşabilmek için, kapasite planlaması yapmalıdırlar. Bir işletmenin kuruluş hedefinin/amacının gerçekleştirilmesi, onun ne derece etkin çalıştığının bir göstergesi ve yansımasıdır. Bu kapsamda etkinlik ve verimlilik; amaca ulaşma derecesini vurgulamaktadır. Üretim araçlarının tam kapasite ve verimli çalışmaları işletme açısından çok önemlidir. Buna göre verimlilik, bir işletmenin belirlenmiş ölçütlere ne kadar yaklaşabildiğinin bir ölçüsüdür.

2. Kapasite ve Kapasite Planlaması

3. Kapasite; özellikle 1920'li yıllardan sonra işletmecilik alanında üzerinde önemle durulan konulardan birisi olmuştur. Kapasite kavramıyla birlikte, imal edilecek olan ürünün miktarı, teslimat süresi ya da elde edilecek getiriyi karşılayabilme düzeyi açıklanmaktadır (Demir & Gümüşoğlu, 2003). İşletmeler, stratejik amaçlarına uygun biçimde, hem mevcut hem de sonraki dönemlerde oluşacak talebi miktar ve süre açısından karşılamak isterler. Bunun için de yeterli kapasiteye sahip olmaları gerekir. Bu bağlamda kapasite farklı şekillerde tanımlanabilir. Temelde kapasite, işletmenin üretebilme yeteneğinin ölçüsü olarak tanımlanırken, işletmenin belirli bir zaman diliminde kullandığı üretim faktörleri olarak da açıklanabilir (Üreten, 1999). Kapasite, çoğunlukla çıktı kavramı ile tanımlanmaktadır. Bu tanım basit gibi görünse de, bünyesinde çeşitli zorlukları kapsayan bir kavramdır (Haksever v.d., 2000). Birçok işletme açısından kapasite; belirli bir zamanda imal edilen/üretilen en yüksek(maksimum) ürün miktarı ile tanımlanırken, üretim işletmesi dışındaki alanlarda (örn. Hizmet sektörü) kapasiteyi tanımlamak zor olmaktadır (Heizer &Render, 2001). 2003 yılında Sheikh tarafından belirtilen bir tanımdaysa kapasite; belirli bir üretim merkezinin, bir makine ya da bir işçinin belirli bir zaman aralığında elde ettiği ürün (çıktı) miktarıdır (Sheikh, 2003). Kapasite kavramı farklı şekillerde tanımlanmış olsa da, genel olarak bir işletmenin belirli bir zamandaki üretim seviyesi ya da üretme gücünü ifade ettiği söylenebilir.

Kapasite, işletmenin imalat/üretim yeteneğinin bir ölçüsüdür. Bir işletmede belli bir dönemde ulaşılabilecek çıktı hacmi ya da belli bir dönemde kullanılan üretim faktörleri şeklinde de tanımlanabilir. İşletmeler, stratejik amaçlarıyla tutarlı bir şekilde, mevcut ve gelecekteki talebi zaman ve miktar cinsinden karşılamak için yeterli kapasiteye ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle de kapasite planlaması yapmaları gerekir. Üretim sisteminin piyasaya olan etkisinin düzeyini belirleyen kapasite, aynı zamanda hem maliyet yapısını, hem de üretim kaynaklarının etkinliğini/verimliliğini, stok düzeyini, işgücü ihtiyacını ve nihai kullanıcıya sunulacak hizmet düzeyini belirler. Ayrıca üretim yönetimine yönelik birçok karar üzerinde de önemli bir kısıt oluşturmaktadır (Miller, 2015). İşletme yönetimi, daha rasyonel bir yatırım kararı verebilmek ve özellikle maliyet ve geliri dengeleyebilmek adına da kapasite seçimini daha profesyonelce yapmalıdır (Akçimen, C.&Antmen, F.,2019).

İşletmelerde verimliliğin sağlanabilmesi açısından "kapasite planlaması" önem verilmesi gereken bir konudur. İşletmeler kapasiteleri doğrultusunda üretebilirler ve kapasiteleri doğrultusunda satış yapıp karlı duruma geçebilirler. Bu nedenle işletmeler kapasitelerini etkin ve etkili bir şekilde kullanarak verimliliği sağlayabilirler (Bolat, 2018). İstenen etkinlik, iyi biçimde planlanmış bir kapasite yönetimiyle mümkün olmaktadır.

2.1. Kapasite Sınıflandırması

İşletmelerin sahip oldukları kapasitelerini etkin şekilde kullanmaları gerekmektedir. Bu da doğru planlanmış bir kapasite yönetimi ve planlamasıyla olur. Kapasite planlaması işletmelerin belli bir zaman diliminde kullanacakları kapasitelerini tespit etmesinde kullanılır. Bu planın yanlış yapılması işletmelere atıl veya eksik kapasite sorunuyla karşı karşıya bırakacaktır. Bu durumda da işletmenin verimliliği, dolayısıyla da karlılığı istenilen seviyeye ulaşamayacaktır.

Bugün teknoloji ve üretim araçlarında yaşanan hızlı değişim ve dönüşümle birlikte, artık daha somut verilere dayanan gerçekçi bir kapasite planlaması yapmak ve bunun ölçümünü gerçekleştirmek oldukça zordur. Ortaya çıkabilecek belirsizlikler ve değişkenler dikkate alınarak, tam kapasitede çalışmayı etkileyebilecek durumlar dikkate alınmalı ve buna göre kapasite planlanarak tahmin yapılmalıdır. Kapasite planlaması birbirine birbiriyle ilişkili iki planlama safhasında oluşur. Bu iki safha; ortalama üretim seviyesinin tespiti ve bu seviyeden sapmayı gerektiren koşulların telafisi/karşılanabilmesi için gerçekleştirilen ayarlamalardır. Üretim kapasitesi üç unsura göre önem kazanmaktadır. Birinci unsur; işletmenin üretimde kullandığı üretim faktörleridir (girdiler). İkinci unsur; üretim faktörlerinin üretimde kullanılması sonucu elde edilen üründür. Diğer bir anlatımla, çıktı ya da sonuçtur. Üçüncü unsur

ise; yapılan üretim faaliyetlerinin belirli bir süre içerisinde meydana getirilmesidir (Ödeniyazov,2006). Bu kapsamda kapasite planlaması; işletmelerin belirli bir zamanda kullanacakları kapasitelerini belirlemeleri açısından önemlidir. Kapasite planlamasında ortaya çıkabilecek bir yanlışlık, işletmeler atıl veya eksik kapasite durumuyla karşılaştıracaktır. Atıl kapasite durumunda, işletmenin karlılığı olumsuz etkilenecek, yeteri kadar verim elde edilemeyecek ve verimlilik olumsuz etkilenecektir.

Kapasite sınıflandırılması çeşitli şekillerde yapılabilse de genel olarak aşağıdaki gibi yapılmaktadır.

Teorik kapasite: Bir işletmede makine ve bunun gibi üretim araçlarına herhangi bir aksama, gecikme, duraksama olmadan ortaya çıkacak en yüksek üretim miktarıdır ve maksimum üretim miktarını vermektedir (Mucuk, 2005).

Pratik Kapasite: Teorik kapasiteden çeşitli aksamalar neticesinde ortaya çıkan kayıplar çıkarılarak elde edilen kapasitedir. Bir diğer anlatımla, bir işletmenin, çeşitli sınırlamalar sonucunda ulaşabileceği çıktı düzeyidir. Pratik kapasite etkin kapasite olarak da tanımlanır. Pratik kapasite ile ifade edilen, normal düzeyde bir üretimdir ve özellikle, işletmelerin ulaşmaya çalıştığı makul düzeyde verimliliği açıklayan bir ölçü olarak kullanılmaktadır (Bulut, 2004).

Fiili kapasite: İşletmenin bir dönemde gerçekleşen üretim miktarı fiili kapasiteyi ifade etmektedir (Mucuk, 2005). Fiili olarak gerçekleşen durum, gerçekleşen kapasitedir.

Atıl kapasite: Pratik kapasite ile fiili kapasite arasında fark kullanılmayan atıl kapasiteyi vermektedir. Atıl kapasite maliyetleri yükselttiği gibi işletmelerin daha çok stok bulundurmalarına neden olmaktadır. Bu durum çoğunlukla atıl kapasiteden kurtulabilmek için karı düşük olan ürünlerin üretimine gidebilmelerine neden olmaktadır (Üreten, 2002).

İşletmeler açısından en uygun kapasite düzeyinin belirlenerek stratejik işletme planlarının belirlenen kapasite düzeyine uygun olarak yapılması gerekmektedir. Bu nedenle tanımlanmış olan bu kapasitelere ek olarak işletmelerin hedefledikleri ya da planladıkları kapasiteler önemlidir. Buna göre ,

Planlanan Kapasite; İşletme yönetimi tarafından rekabet, mevcut iktisadi yapı ve piyasa koşulları göz önünde bulundurularak planlanan, gerçekleştirilmesi hedeflenen kapasite olarak tanımlanmaktadır.

İşletmelerin kar elde edebilmeleri ve verimli şekilde çalışabilmeleri için kapasite kararlarını iyi biçimde vermeleri gerekir. Bu nedenle kapasiteler arasında ortaya çıkan fark ya da sapmaların iyi şekilde analiz edilmesi önem kazanmaktadır.

Çalışma, ortaya çıkan sapmaların tespit edilerek kapasite kararlarının daha doğru olarak alınmasını sağlamaktadır. Bu kapsamda işletmelerin kapasite kararlarını verirken iki önemli farkı ya da sapmayı dikkate almaları gerekir. Bunlar planlama kapsamında yapılan farkı gösteren planlama sapması ile üretim kapsamında dikkate alınan verimlilik sapmasıdır.

• Planlama sapması; Pratik kapasite ile planlanan kapasite arasındaki farkı ifade etmektedir (Pratik Kap.- Planlanan Kap).

• Verimlilik Sapması; Planlanan kapasite ile gerçekleşen fiili kapasite arasındaki farklılığı açıklamaktadır (Planlanan kap.- fiili kap).

Bu çalışma; kapasite planlamasını ve kullanımını karşılaştırmak suretiyle pratik kapasite, planlanan kapasite ve kullanılan kapasitelerin karşılaştırılmasıyla planlamadaki ve verimlilikteki başarıyı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda oluşturulan model, sapmaların planlanan ve fiili üretim süresinden kaynaklanan kısmını da belirlemektedir. Böylelikle, hem iş emirleri hem de ürünler itibariyle verimliliğin farklı alanlardaki tespiti de sağlanmaktadır.

3. UYGULAMA

Çalışmada, döküm sektöründe çalışan bir işletme temel alınmıştır. İşletmede döküm ve polisaj olarak 2 temel üretim merkezi bulunmaktadır. Her iki merkezde de üretim 2 ayrı ünitede yapılmaktadır. Uygulamada örnek olarak yalnızca döküm merkezi dikkate alınmış olup, ilgili merkez için verimlilik ve kapasite sapmaları tespit edilmiştir.

Verimlilik sapması = planlanan kapasite - fiili kapasite

Modele göre, döküm üretim atölyesinde x, y ve z olarak 3 ürün üretilmektedir. X ürününün parti büyüklüğü 1000 adet/parti, y ürününün parti büyüklüğü 800 adet/parti iken Z ürününün büyüklüğü ise 1200 adet/parti olarak tespit edilmiştir. Döküm üretim atölyesinde üretilen X ürününe ilişkin olarak 5 iş emri açılırken, Y ürünü için 4, Z ürünü içinse 5 iş emri açılmıştır.

Açılan iş emirleri ve parti büyüklükleri aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo:1). Planlanan üretim süreleriyle fiili üretim süreleri karşılaştırılmıştır.

Tablo 1: Verimlilik – Planlama Sapma Analizi

VERİMLİLİK SAPMASI								
ÜRETİM MERKEZİ			DÖKÜM					
			ÜNİTE 1			ÜNİTE 2		
İş Emri	Ürün	Parti Büyüklüğü (Adet/Parti)	Plan. Üretim Süresi -Kapasite (Saat/Parti)	Fiili Üretim Süresi (Saat/ Parti)	Sapma (Saat/Parti)	Planl. Üretim Süresi (Saat/Parti)	Fiili Üretim Süresi	Sapma
1	X	200	10,4	10,8	-0,4	12,2	13	-0,8
2		150	7,8	7,9	-0,1	9,15	9,2	-0,05
3		300	15,6	16	-0,4	18,3	18	0,3
4		150	7,8	7,8	0	9,15	9,9	-0,75
5		200	10,4	10,5	-0,1	12,2	12, 9	-0,7
X ÜRÜNÜ TOP.	X	1000	52	53	-1	61	63	-2
1		200	16,75	18	-1,25	14,75	14,95	-0,2
2		250	20,94	21	-0,06	18,43	18,85	-0,42
3		150	12,56	13,4	-0,84	11,07	11	0,07
4		200	16,75	16,6	0,15	14,75	15,2	-0,45
Y ÜRÜNÜ TOP.	Y	800	67	69	-2	59	60	-1
1		200	12,17	12,1	0,07	11,666	12,1	-0,43
2		300	18,25	18,4	-0,15	17,5	17,9	-0,4
3		200	12,17	12,2	-0,03	11,666	12,4	-0,73
4		300	18,25	17	1,25	17,5	18,2	-0,7
5		200	12,17	12,31	-0,14	11,666	11,4	0,26
Z ÜRÜNÜ TOP.	Z	1200	73	72	1	70	72	-2
TOP.			192	194	-2	190	195	-5

OCAK 20A									
DÖKÜM									
ÜNİTE 1					ÜNİTE 2				
PRATİK KAPAS. (SAAT/ AY)	PLANL. KAPAS.	FİİLİ KAPAS.	PLAN. SAPM. (PRT KPS-PL KPS)	VERİM. SAPMA. (PLAN. KPS-FİİLİ KPS)	PRATİK KAPAS.	FİİLİ KAPAS.	PLANL. SAPMASI (PRT KPS-PL KPS)	VERİML. SAPMASI (PLN KPS-FİİLİ KPS)	VERİML. SAPMASI
200	192	194	-8	-2	200	190	195	-10	-5
	POLİSAJ								

1000 adet/parti büyüklüğündeki x ürünü için, 200 adet/parti 1. İş emri ile, 150 adet/parti 2.iş emri ile, 300 adet/parti 3. İş emri ile, 150 adet/parti 4. İş emri ile ve 200 adet/parti 5. İş emri ile verilmiştir. Toplamda 5 iş emri açılan x ürünü için, ünite 1'de planlanan üretim süresi 52 saat/parti olurken, gerçekleşen fiili üretim süresi ise 53 saat/partidir. Ünite 1 için x ürününde (-)1 saat/parti sapma ortaya çıkmıştır. Yine x ürünü için ünite 2'de, 61 saat/parti üretim süresi planmış, ancak fiilen 63 saat/parti çalışılmıştır. X ürünü için ünite 2'de (-) 2 saat/parti sapma görülmüştür.

Model, 1000 adet için toplam sapmayı gösterdiği gibi, sapmaları açılan her iş emri için ayrı ayrı olarak da göstermektedir. Böylelikle iş emri düzeyinde de, verimliliği düşüren noktalar belirlenebilmektedir.

800 adet/parti büyüklüğündeki y ürünü için; 4 iş emri açılmıştır. 200 adet/parti siparişi 1. İş emri ile, 150 adet/parti 2.iş emri ile, 250 adet/parti 3. İş emri ile, 200 adet/parti 4. İş emri ile verilmiştir. Y ürünü için, ünite 1'de planlanan üretim süresi 67 saat/parti olurken, gerçekleşen fiili üretim süresi ise 69 saat/partidir. Ünite 1 için Y ürününde (-)2 saat/parti sapma meydana gelmiştir. Ünite 2'de ise, 59 saat/parti

üretim süresi planmış, ancak fiilen 60 saat/parti çalışılmıştır. Böylece y ürünü için ünite 2'de (-) 1saat/parti sapma ortaya çıkmıştır.

Model; ortaya çıkan sapmaları ürün, parti ve iş emri düzeyinde verdiğinden, sapmaların hangi aşamada meydana geldiği sağlıklı olarak belirlenebilmekte ve buna göre gerekli olan müdahaleler/düzeltmeler yapılarak üretim düzeyinde verimlilik sağlanabilmektedir. Özellikle sürecin verimini düşüren aksaklıklara anında müdahale edilebilmesi sağlandığından, modelin etkin olduğu söylenebilmektedir.

Üretilen 1200 adet/parti büyüklüğündeki z ürünü içinse, 5 iş emri açılmış olup; 200 adet/parti 1. İş emri ile, 300 adet/parti 2.iş emri ile, 200 adet/parti 3. İş emri ile, 300 adet/parti 4. İş emri ile ve 200 adet/parti 5. İş emri ile verilmiştir. Söz konusu Z ürünü için,, ünite 1'de planlanan üretim süresi 73 saat/parti olurken, gerçekleşen fiili üretim süresi ise 72 saat/partidir. Buna göre 1 saat/parti sapma ortaya çıkmıştır. Ünite 2'de, 70 saat/parti üretim süresi planmış, ancak fiilen 72 saat/parti çalışılmıştır. Z ürünü için ünite 2'de (-) 2 saat/parti sapma ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Ayrıca 2. Tabloda Ocak ayına ilişkin bir kapasite ve verim raporu oluşturulmuştur. Buna göre, iki ünite açısından kapasite ve verim sapmaları raporda belirtilmiştir.

Planlama sapması; Pratik kapasite ile planlanan kapasite arasındaki fark biçiminde tanımlanabilir. Planlama sapmasının tespiti kapasitenin tamamının kullanılıp kullanılmadığıyla ilgili soruya cevap vermektedir.

Planlamadaki başarısızlık, talep yetersizliği gibi nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Sapmaların azaltılmasıyla ilgili hedeflerin konulması ve böylece işletmedeki verimliliği artırmak suretiyle sapmaların azaltılması çalışması yapılmalıdır. Buna ilişkin önlemler alınmalıdır. Pratik kapasitenin kullanılmayan kısmı atıl kapasitedir. İşletmenin belirli bir dönemdeki üretim miktarı normal kapasitenin altındaysa aradaki fark atıl kapasitedir. Bu durum zaten maliyetleri yükseltir. Fazla stok bulundurmayı gerektirebilir. Atıl kapasite nedeniyle, işletme talebi harekete geçirmek için fiyatları düşürmesi söz konusu olabilir. Planlama sapmaları, üretim maliyetlerine fazladan yüklenmiş veya yüklenememiş genel üretim giderleri tutarının da, hesaplanmasını sağlamaktadır. Verimlilik sapması; planlanan kapasite ile fiili kapasite arasındaki fark ile açıklanabilir. Verimlilik sapması temel olarak, üretimdeki sapmaları göstermektedir. Üretimi yapan ekibin başarısını ve performansını ölçmektedir. Üretim ekibi, ürünü planlanan sürede yapmışlar mı, büyük sapmalar var mı? Planlanan kapasitenin ne kadarı gerçekleştirilmiş? Tüm bu soruların cevabını verimlilik sapması vermektedir. Fiilen üretimin daha fazla çalışma hacmi (daha fazla çalışma süresi) ile gerçekleştirilmiş olması verimliliği olumsuz etkilemektedir.

Fiili üretim süresinin fazla olması; daha fazla işçilik, daha fazla enerji gideri demektir. Genel olarak, genel üretim giderlerindeki artışı işaret etmektedir. Buna göre, süre uzadıkça ürünün maliyeti artacaktır. Bu bağlamda; oluşturulan model sapmalar aracılığıyla, planlama kararlarının başarısını da verecektir. Buna göre oluşturulan model, iş emirleri temelinde ve buna bağlı olarak ürünler temelinde sapmaları görmeye yardımcı olmaktadır.

SONUÇ:

Bugün işletme düzeyinde ele alınan önemli ve güncel konuların başında verimlilik ve iş gücünün verimli ve daha rasyonel kullanılması gelmektedir. İşletmelerin genel performansını ölçmek, rakip işletmeler ile karşılaştırma yaparak gerekli olan stratejleri belirlemek, performansı işletme birimleri düzeyinde kontrol ederek geliştirmek, üretim kapasitesi, kaynak ihtiyacı ve maliyet tahminlerinin bütçe amaçlarına uygun olarak yapılabilmesini sağlamak adına (Öncer, 2013) işletmelerde "verimlilik" konusu önemlidir. Döküm sektöründe bir işletmede, verimlilik değerlemesi ile ilgili sapmaların hem planlama aşamasında hem de üretim aşamasında sapma analizi yapılarak oluşturulan modelle birlikte, planlama ve verimlilik sapmalarının tespiti yapılmıştır. Ürünler itibariyle verimliliğin tespit edilebilmesi, ürünlerdeki başarının da tespiti anlamına gelmektedir. Bu durum da işletme açısından başarılı olan ve olmayan ürünlerin ayrılması açısından önem taşımaktadır. Oluşturulan bu model; sapmaların azaltılmasıyla ilgili hedeflerin konularak, işletmedeki verimliliği artırmak suretiyle sapmaların minimize edilmesini sağlamaktadır. Model, ürünler itibariyle verimliliği ölçebilirken, kapasite planlamasını ve kapasite kullanımını karşılaştırmak suretiyle de planlamadaki başarının tespitini sağlamaktadır.

Aynı zamanda model; planlama aşamasında kapasite kullanım sapmasını göstermektedir. Buna göre, üretim aşamasına geçmeden, planlama aşamasında hatalı planlama kararlarının da önüne geçilmesini sağlamaktadır. İşletmelerin sahip oldukları kapasitelerini etkin ve verimli şekilde kullanmaları gerekmektedir. Yalnızca planlanmış bir kapasite yönetimiyle bu etkinliğe ulaşılır. Kapasite planlamasının doğru yapılmaması durumunda, işletmelere atıl veya eksik kapasite sorunuyla karşı karşıya bırakacaktır. Bu durumda da işletmenin verimliliği, dolayısıyla da karlılığı istenilen seviyeye ulaşamayacaktır. Kapasite planlama kararları, mevcut kapasitelerim değerlendirilmesi, gelecekteki kapasite düzeylerinin tahmin edilmesi, kapasiteyi etkileyecek faktörlerin belirlenmesi, kapasite alternatiflerinin finansal, teknolojik yönden değerlendirilmesi ve işletme amaçlarına uygun kapasitenin seçilmesi kararlarından meydana gelmektedir. İşletmenin uygun kapasite düzeyinde çalışmaması

nedeniyle maliyetler yükselecek, karlılık düşecek, risk artacak ve işletmenin verimliliği azalacaktır.

Model, işletme yöneticileri tarafından planlama, kontrol, geri besleme, verimlilik ve performans değerlendirmede ve bir yönetim aracı olarak kullanılabilir. Bu yöntem, yöneticilere ileriye dönük alacakları stratejik kararlarda önemli bilgiler sunarak yönetimin etkinliğini ve başarısını artırmaktadır. Modelin uygulanması esnasında ulaşılabilir planların oluşturulmasına dikkat edilmelidir. Yöntemde kapasite hesaplanırken verilerin aylık olarak revize edilmesine özen gösterilmelidir. Belirli bir dönem için hazırlanan verilerin, dönemlerin tamamını içerecek biçimde kullanıldığında hatalı sonuç ve raporlar meydana gelmesi olasıdır. Model sonucunda sapma analizlerindeki olumsuz sapmaların sebepleri araştırılıp, önlenmesi için ilgili yöneticilerin sürece müdahale etmesi önemlidir. Yöntemin uygulanmasında; sapma analizindeki bazı rakamların, hem niteliksel hem de niceliksel boyutuyla değerlendirildiğinde yöneticiler daha doğru sonuçlara ulaşabilir.

KAYNAKÇA:

Akal, Z. (2000). İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi, 4.B.Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No: 473 Ankara.

Akçimen, C. & Antmen, F. (2019). Kısıtlar Teorisinde Kapasite Kısıtı ve Bir Üretim İşletmesinde Uygulaması. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (15), 618-626

Bulut, Z.A. (2004). İşletmeler Açısından Kapasite Planlaması ve Kapasite Planlamasına Etki Eden Faktörler. Mevzuat Dergisi, 7(80), Ağustos 2004.

Cooper, R., Slagmulder, R. (1998). "Cost Management Beyond the Boundaries of the Firm". Management Accounting. Vol.79.

Demir M. H., Gümüşoğlu Ş.(2003). Üretim Yönetimi(İşlemler Yönetimi). Beta Yayınları.

Haksever, C., Render, B., Roberts Russell and Robrt Murdick (2000). Service Management and Operations, Prentice Hall, NJ.

Heizer, J. & Render, B. (2001). Ooperation Mmanagement, Prentice Hall.

Kahya, E., Polat, O. (2007). Bir Atölyede Oranlarla İşgücü Verimlilik (WPMR) Tasarımı ve Uygulaması. Verimlilik Dergisi. 2.

MPM, (2007). "Verimlilik ve MPM, Verim Verimlilik, Verimlilik Artışı Hakkında". Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.

Mucuk, İ. (2005). Modern İşletmecilik. Türkmen Yayımcılık, 15.Basım.

Ödeniyazov, S. (2006). *Bir tekstil işletmesinde üretim ve pazarlama planlaması (Türkmenbaşı Tekstil Kompleksinde bir örnek uygulama)*, Selçuk Üniversitesi.

Öncer, Mustafa, İşletmelerde Verimlilik ve Kalite Geliştirme Teknikleri, Girişimci İş Adamları Vakfı, 2013

Prokopenko, J. (2005). "Verimlilik Yönetimi Uygulamalı El Kitabı". Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları. no:476, Çev: Olcay Baykal vd..

Sezen, N.K. İşletmeler açısından kapasite planlaması ve Kapasite Planlamasına Etki Eden Faktörler.

Sheikh, K. (2003). 'Manufacturing Resource Planning (MRP II) - With an introduction to ERP, SCM and CRM'. Published by McGraw-Hill Publishing Limited, 2003.

Üreten S. (1999). Üretim/İşlemler Yönetimi. Ankara. Gazi Kitabevi.

AMBALAJ TASARIMINDA ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK KULLANIMI

Dr. Öğr. Üyesi Ertan Toy
Yıldız Teknik Üniversitesi

ÖZET: İletişim tasarımı alanı tarih boyunca teknolojiyle paralel olarak gelişmiştir. Üretilen her yeni teknoloji iletişim biçimlerinde farklı şekillerde değişimlere yol açmıştır. Araştırmalarına 20. yüzyılın sonralarına doğru başlanan artırılmış gerçeklik de bu teknolojilerden bir diğeridir. Temel olarak fiziksel dünya üzerine dijital bir katman eklemenin amaçlandığı artırılmış gerçeklik günümüzde oyun, eğitim, mimari ve iletişim tasarımı gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Yakın zamanda üretilen artırılmış gerçeklik uyumlu akıllı telefonlar sayesinde bu alanda yapılan çalışmalarda önemli bir artış olmuştur. Son yıllarda bu teknoloji afiş, ambalaj tasarım, kitap ve dergi gibi pek çok iletişim tasarımı ürününde kullanılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı ambalaj tasarımlarında kullanılan artırılmış gerçeklik teknolojilerinin araştırılmasıdır. Çalışma kapsamında dünya genelinden artırılmış gerçeklik destekli ambalaj tasarımları incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında tespit edilen yenilikçi tasarım yaklaşımları derlenerek başlıklar halinde sunulmuştur. Ayrıca artırılmış gerçeklik teknolojilerinin kullanıldığı mobil uygulamaların ambalaj tasarımının gelişimine yapabileceği katkılar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Artırılmış Gerçeklik, İletişim Tasarımı, Ambalaj Tasarımı, Mobil Uygulama.

Usage of Augmented Reality in Packaging Design

ABSTRACT: The field of communication design has developed in parallel with technology throughout history. Each new technology produced has led to changes in the forms of communication in different ways. Augmented reality, which began research into the late 20th century, is one of these technologies. Augmented reality, which aims to add a digital layer to the physical world, is now used in many fields such as games, education, architecture and communication design. Thanks to the latest produced augmented reality compatible smart phones, there has been a significant increase in the work done in this area. In recent years, this technology has been used in many communication design products like banners, packaging design, books and magazines.

The aim of this study is to investigate the augmented reality technologies used in packaging designs. Within the scope of the paper, augmented reality supported packaging designs from around the world are examined. Innovative design approaches determined in the light of the data obtained are presented in titles. In addition, the contribution of mobile applications using augmented reality technologies to the development of packaging design is emphasized.

Keywords: Augmented Reality, Communication Design, Packaging Design, Mobile Application.

1. GİRİŞ

Ambalaj tasarımı, bir ürünü pazarlamaya uygun hale getirmek için kullanılan form, yapı, malzeme, renk, görüntü, tipografi ve düzenleme bilgilerinin yardımcı tasarım öğeleriyle bağlantısıdır (Klimchuk ve Krasovec, 2006). Bu bağlantı hem markanın özelliklerini taşımalı hem de bize ürünün içeriği hakkında ipuçları vermelidir. Bunların yanı sıra firmaların üretmiş olduğu ürünleri pazarlayabilmeleri için piyasada bulunan rakipleri arasında farklılık oluşturmaları önemlidir. Ambalaj tasarımındaki farklılıklar bazen ambalajın formunda değişimler yaparak bazen de ambalaj tasarımındaki renk, imaj ve farklı yazı karakterleri kullanarak oluşturulabilmektedir. Ambalajların öncelikli hedefi, bir ürünü pazarda bulundurma, koruma, taşıma, dağıtma, saklama, tanımlama ve ayırt etmeye yarayan bir araç yaratmaktır. Bu araç, ürününün kişiliğini veya işlevini belirgin bir şekilde ileterek, tüketicileri satış eylemine yönlendirilerek firmaların pazarlama hedeflerini karşılamalıdır. Şekil 1'de görülen market rafında birçok markanın yoğurtları bulunmaktadır. Tüketiciler gündelik hayatlarında buna benzer bir çok rafla karşılaşmaktadırlar. Satın alma kararlarının önemli bir kısmı tüketicinin marketlerde bulunan bu rafların başına geçince gerçekleşmektedir (Clement, 2007). Dolayısıyla ürünün ambalajlarındaki farklılıklar tüketicinin kararlarını etkileyebilecek önemli faktörlerden biridir.

Şekil 1: Farklı yoğurt markalarının bulunduğu bir market rafı görüntüsü.

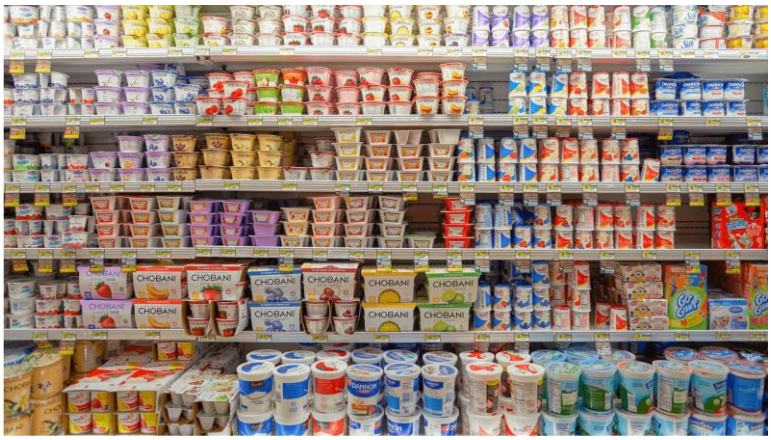

Ambalaj tasarımlarının ürün satışlarını arttırmaktaki rolü akademik olarak kanıtlanmış bir gerçektir. Ambalajların hâlâ önemli bir pazarlama aracının olmasının ise üç ana sebebi bulunmaktadır. İlk olarak, pazardaki markaların miktarı ve rekabeti nedeniyle firmalar ürünlerini farklılaştırmaya zorlanmaktadır (Meyers ve Gerstman, 2005). İkincisi, tüketicilerin ürün tercihlerinin çoğunu satın alma noktasında vermesidir. Tüketiciler mağaza raflarındaki paketleri tararken, algıları hızlıdır ve çabuk tanınma karar sürecine dahil olmak için önemlidir (Hine, 1995). Sonuncusuysa, tüketiciler artık tüm medya kanallarında verilen reklamlardaki görsel-işitsel mesajlara cevap vermemektedir. Satın alma sürecinde tüketicilerin hafızasında çok az sayıda reklam mesajı kalmaktadır (Young, 2008). Bu nedenlerle ambalaj tasarımı günümüzde bile önemli bir pazarlama aracı olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Pazarlamadaki önemi nedeniyle ürün ambalajları tarih boyunca teknolojik gelişmeler ışığında farklılaştırılmaya çalışılmıştır. Yeni çıkan ambalaj materyalleri ya da baskı teknikleri sonunda ürünlerin ambalajlarında yerini bulmuştur. Günümüzde bu alanda kullanılan en son teknolojiyse yüksek donanıma sahip akıllı telefonların ortaya çıkmasıyla yaygınlaşan mobil artırılmış gerçeklik uygulamalarıdır. Bu araştırmanın amacı ambalaj sektöründe son yıllarda kullanılmaya başlanan artırılmış gerçeklik teknolojilerinin ambalaj tasarımlarındaki kullanım biçimlerini ve ürünlere yapmış oldukları katkıları ortaya koymaktır.

2. ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK

Ivan Sutherland, 1966 yılında başladığı çalışmalarının sonunda 1968 yılında "The Sword of Damocles" (Damocles'in kılıcı) adını verdiği başa takılan bir ekran icat etti (Sutherland, 1968). Araştırmacı artırılmış ve sanal gerçeklik teknolojilerinin ilk örneklerden olan bu cihazı arkadaşlarıyla birlikte Utah Üniversitesi'nde tasarlamıştır. Sutherland, Şekil 2'de görülebilen bu cihaz sayesinde kullanan kişinin gözüne bilgisayar ile üretilen geometrik formları yansıtmayı başarabilmiştir. Bu cihaz sayesinde fiziksel dünyanın üzerine sanal bir katman eklenebilmiştir (Sutherland, 1968).

Şekil 2: The Sword of Damocles (Sutherland, 1968).

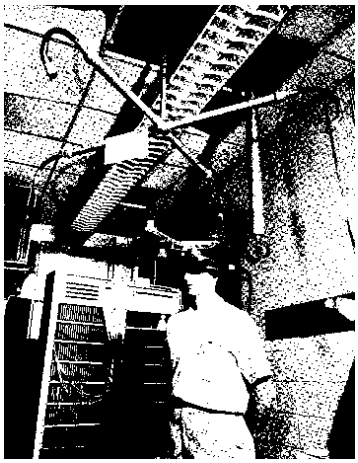

Artırılmış gerçeklik (Augmented Reality) terimiyse ilk kez, Thomas Caudell ve David W. Mizell adlı araştırmacıların 1992 yılında yazmış oldukları yazıda kullanılmıştır. Araştırmacılar Boeing'in üretim süreçlerinde kullanılmak üzere bilgisayar tarafından oluşturulan bir diyagramı, gerçek dünyayla üst üste getirmek için başa takılan bir ekran (HMD) tasarladılar. Bu tasarımları modern artırılmış gerçeklik gözlüklerinin gelişmesine öncülük eden önemli bir gelişme olmuştur. Günümüze gelindiğindeyse artırılmış gerçeklik özel olarak hazırlanmış gözlüklerle deneyimlenebileceği gibi, yüksek donanıma sahip akıllı telefonlar veya tablet bilgisayarlarla da deneyimlenebilmektedir. Genel olarak mobil ve gözlük tabanlı olarak ikiye ayırabileceğimiz bu cihazlar Şekil 3'te görülebilmektedir. Şekil 3'te ortada ve sağda bulunan artırılmış gerçeklik gözlükleri günümüzde en üst düzey deneyimi sağlayabilecek cihazlardır. Bu cihazlar daha çok endüstriyel amaçlı ya da profesyonel içerik geliştiriciler tarafından tercih edilmektedir. Solda bulunan tablet bilgisayarlar ve akıllı telefonlar ise mobil uygulamalar aracılığıyla kullanılan ve bu cihazlara sahip herkesin

kolayca erişim sağlayabileceği düşük bütçeli bir artırılmış gerçeklik deneyimi sunabilmektedir.

Şekil 3: Güncel Artırılmış Gerçeklik Teknolojilerinin Kullanıldığı Cihazlar.

Artırılmış gerçekliğin sözlük tanımı; bilgisayar tarafından oluşturulan bir görüntüyü kullanıcının gerçek dünya görüşüne ekleyen ve böylece bileşik görüntü sağlayan bir teknolojidir (Oxford, b.t.) Başka bir değişle; fiziksel dünyanın üzerine bilgisayar desteğiyle oluşturulmuş görsel unsurların, sesin veya diğer duyusal uyaranların kullanılmasıyla oluşturulan bir katman olarak tanımlanabilir.

Şekil 4: Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği.

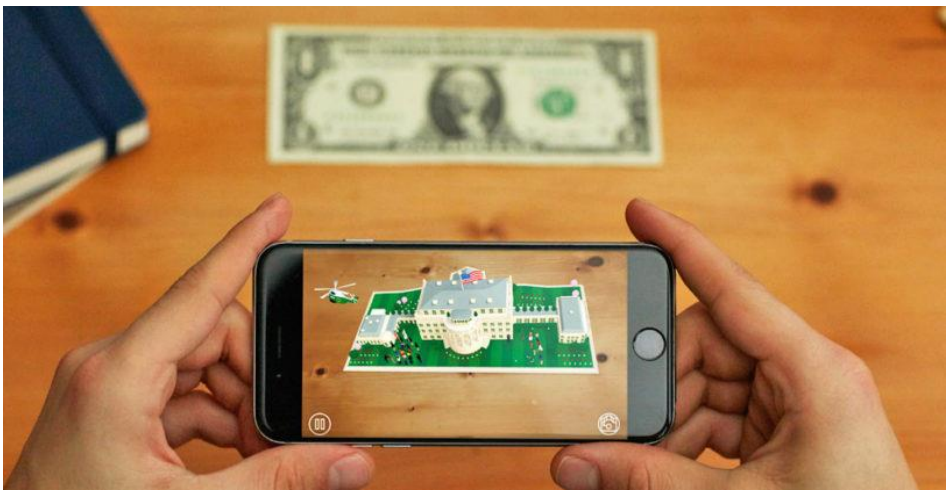

Artırılmış gerçeklik günümüzde pek çok alanda yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunlardan bazıları; eğitim, oyun, pazarlama, reklam, askeriye, tıp ve otomotiv alanlarıdır. Bu araştırmanın konusu ise artırılmış gerçekliğin ambalaj tasarımı alanında kullanımıdır. Bu alanda genel olarak tablet bilgisayarlar ve akıllı telefonlar aracılığıyla deneyimlenebilen mobil artırılmış gerçeklik yazılımları kullanılmaktadır (Bkz. Şekil 4). Mobil cihazlarda kullanılan ve artırılmış içerik üretmeye yardımcı olan yazılımlardan bazıları; zappar, blippar ve layar gibi uygulamalarıdır.

2.1. Artırılmış Gerçekliğin Ambalaj Tasarımlarında Kullanım Biçimleri

Artırılmış gerçeklik, firmaların ürünleri için zenginleştirilmiş içerik üreterek farklı bir kullanıcı deneyimi yaratabildiği bir pazarlama aracı olarak kullanılabilmektedir. Bu deneyim artan marka sadakatinden, rakiplerin ürünlerini kullanan tüketicilerini çekmeye kadar birçok farklı fayda sağlayabilir. Markalar artırılmış gerçeklik uygulamalarını kullanarak ürünlerini hedef kitlesine kolayca tanıtılabilir veya farklı içeriklerle tüketicilerin ilgisini çekebilir. Şekil 5'te bir içecek firmasının akıllı telefonlar için hazırlamış olduğu mobil uygulamadan görüntüler bulunmaktadır. Bu uygulamada ürünle hazırlanabilecek içecek tarifleri video formatında interaktif bir şekilde tüketicilere sunulmuştur.

Şekil 5: Ambalaj Tasarımında Kullanılan Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği.

Artırılmış gerçeklik teknolojisi sayesinde tüketiciler paketsiz ürünleri tanımlayabilmekte, ürünün içeriğini, avantajlarını ve video içeriklerine kolayca ulaşabilmektedir. Hatta ürün ambalajlarına müşterilerin ipucu toplayarak veya puan kazanarak ödül kazanabildiği küçük oyunlar bile eklenebilmektedir. Artırılmış gerçekliğin ambalajda kullanımına ilk örneklerinden biri 2011 yılında "Heinz" firmasının ketçapları için hazırladığı uygulamadır. Bu uygulamada yer alan tariflerle tüketiciler,

markanın üretmiş olduğu ketçap ile yapabilecekleri yemekleri görebilmekteydi (Macleod, 2011).

Şekil 6: Bir Ketçap Markasının Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği.

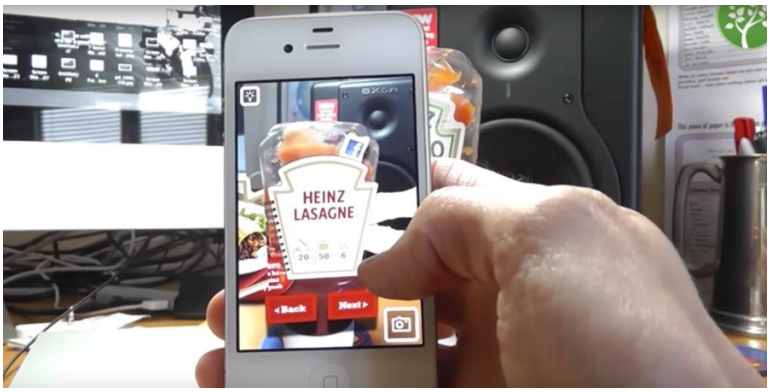

Artırılmış gerçekliğin ambalaj tasarımında kullanımı hâlâ geliştirme ve deneme sürecindedir. Araştırma kapsamında yapılan incelemeler ışığında artırılmış gerçekliğin ambalaj tasarımında kullanım biçimleri genel olarak üç kategori altında gruplanmıştır. Bunlar; oyunlaştırma/eğlence, bilgilendirme ve sürdürülebilirlik olarak gruplandırılabilir.

Oyunlaştırma / Eğlence

Pazarlamacıların sıklıkla başvurduğu oyunlaştırma tekniği, artırılmış gerçeklik destekli ambalajlarda kolayca uygulanabilmektedir. Mobil uygulamalara kolayca entegre edilebilen videolar ve basit oyunlar, ambalajlarda kullanılan etiketler ile kullanılabilinmektedir. Bu uygulamalarla kullanıcıların marka bilinirliği ve sadakati arttırılabileceği öngörülmektedir. Şekil 7'de bulunan ekran görüntüsünde yer verilen artırılmış gerçeklik destekli mobil uygulamada bir şeker firmasının çocuklara yönelik hazırladığı mini oyunlara yer verilmektedir. Bu oyunlarla tüketicilerin markayla olan etkileşimi oyunlaştırılarak, çocukların ürüne olan ilgisinin arttırıldığı görülmektedir.

Şekil 7: Ambalajlarda Kullanılan Eğlence Amaçlı Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği.

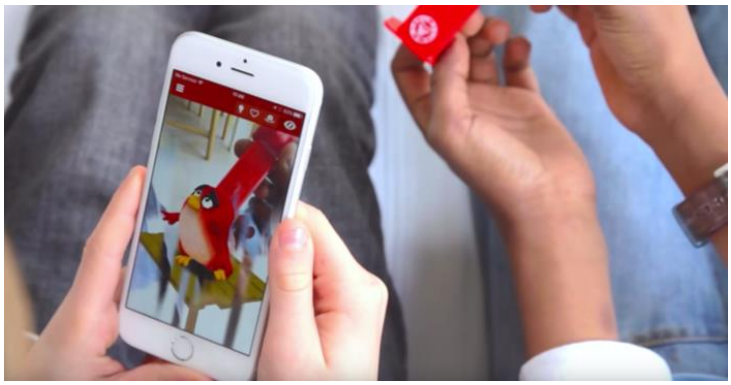

Bilgilendirme

Firmalar artırılmış gerçeklik uygulamaları sayesinde müşterilerine ürün hakkında daha detaylı bilgi verebilir. Hatta üretim süreçlerini izleterek onların güvenlerini kazanabilir. Bunun yanı sıra görme engelli ya da kısıtlı kişilerin ürün içeriklerini sesli olarak dinlemeleri bile sağlanabilir. Acquia Labs firmasının tasarladığı, marketlerde bulunan ürünlerin fiyatlarının ve bilgilerinin bulunduğu mobil yazılımı bu kategoriye örnek olarak verilebilir. Tüketiciler Şekil 8'de ekran görüntüsü verilen uygulamayla ürünler hakkında detaylı olarak bilgi alabilmekte, ürünün içeriğini, kullanıcı puanlarını ve yorumlarını bulabilmektedir. Hatta üretilen uygulama, tüketicileri istediklerin ürünlerin market içinde bulunduğu rafa bile yönlendirebilmektedir.

Şekil 8: Ürünler Hakkında Bilgilendirme Amaçlı Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği.

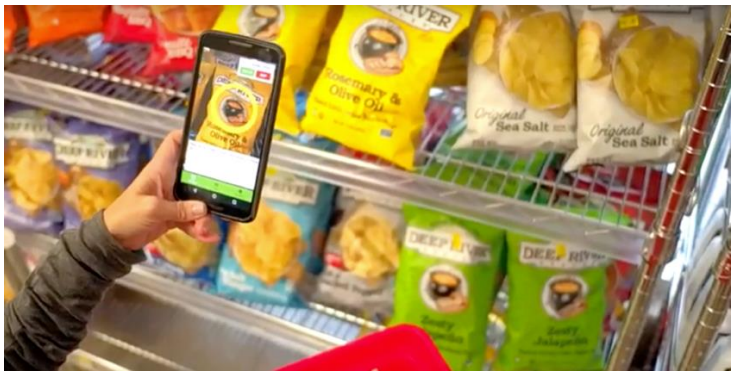

Sürdürülebilirlik

Artırılmış gerçekliğin kullanılabileceği bir diğer önemli alan ise sürdürülebilirliktir. Özellikle plastik tüketiminin ve paketlerin doğaya verdiği zarar oldukça sık bir şekilde tartışıldığı günümüzde, bu tarz uygulamalar ile paketleme atıklarını minimuma indirebilecek imkanı sağlanabilinmektedir. Bu alandaki en iyi örneklerden biri olan Lush firmasının ürettiği "Lush Lens", ambalajsız ürünleri tanımlamanıza, içeriklerini, faydalarını ve kullanım biçimleri hakkında bilgi edinmenize yardımcı olmaktadır (Sanchez, 2019). Şekil 9'da ekran görüntüsü yer alan uygulamayla hakkında bilgi edinmek istediğiniz ürün kameraya okutulduğunda, yazılım size otomatik olarak ürünün içeriği ve diğer detaylar hakkında bilgi vermektedir. Böylece ambalaja gerek olmadan ürünler hakkında kolayca bilgi alınabilmekte ve ambalaj atıkları olmadan çevreci ürünler ortaya çıkarılabilinmektedir.

Şekil 9: Sürdürülebilir Ambalaj Tasarımı İçin Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği.

3. SONUÇ

Artırılmış gerçeklik, ambalaj tasarımlarını markalar için yeni bir pazarlama aracına dönüştürebilmekte ve onlara sanal bir katman eklemelerini sağlayabilmektedir. Bu şekilde, müşterinin markalara karşı olumlu bir tepki oluşturmasını yardımcı olunabilinmektedir. Artırılmış gerçekliği kullanan şirketler birçok avantajdan yararlanabilir. Bu faydalar; marka sadakatinin arttırılması, daha fazla tüketici çekilmesi, rakiplerinin yanında öne çıkabilmesi olarak sıralanabilir. Bu teknolojinin diğer avantajlarından biriyse düşük maliyetli olmasıdır. Uygulamanın kendisini geliştirmekle

ilgili maliyetlerin yanı sıra, başka bir masraf içermez. Ürünlerde yapılması planlanan bilgi değişimleri için yeniden ambalaj tasarlanmasına veya geliştirilmesine gerek kalmamaktadır. İhtiyaç duyulan olan tek şey basit bir tetikleyici etikettir. Bu teknikle üründe planlanan bilgi değişiklikleri ya da eklemeleri doğrudan tüketicilere sunulabilmektedir. Artırılmış gerçeklik destekli ambalajların sağladığı diğer avantajlar kısaca; müşterilere ilk bakışta görülemeyen geliştirilmiş içerikler sunulabileceği, genel marka sadakatini arttırabileceği, ücretsiz eklenebilen reklamlar ile daha fazla tüketici çekilebileceği, benzer ürüne sahip rakipler arasından farklılaşma sağlanabileceği ve ürün içerikleri için geniş bir tasarlama alanı sağlayabileceği şeklinde sıralanabilir.

Yapılan araştırmalarda artırılmış gerçekliğin ambalaj tasarımları için oldukça farklı kullanım imkanları sağladığı görülmüştür. Artırılmış gerçekliğin ambalajlarda kullanımıyla birçok açıdan insanların tüketim alışkanlıklarını etkileyebilecek ve geliştirilebilecek potansiyele sahip olabileceği düşünülmektedir. Elde edilen veriler ışığında artırılmış gerçeklik destekli ambalaj tasarımlarının; tüketicilerin etkileşimini arttırdığını, sürdürülebilir ürünlerin tasarlanmasına destek olabileceği, tüketicileri daha bilinçli hâle getirebileceği, markların tanıtımlarına önemli katkılar sunabileceği, ambalajların engelli kişilerin bilgilendirilmesi için kullanılabileceği öngörülmektedir. Ancak artırılmış gerçeklik destekli ambalajların tüketici üzerindeki etkileri konusunda yeterli akademik araştırma olmadığından, bu teknoloji hakkında daha sağlıklı çıkarımlara varılabilmesi için üretilen artırılmış gerçeklik destekli ambalajların, tüketicilerin davranışları ve alım kararları üzerindeki etkileri bilimsel olarak kanıtlanmalıdır.

KAYNAKÇA

CAUDELL, T.P. ve MIZELL, D.W. (1992). "Augmented reality: An application of heads-up display technology to manual manufacturing processes". Proceedings of the Twenty-Fifth Hawaii International Conference on System Sciences, 659-669.

CLEMENT, J. (2007). "Visual Influence on in-Store Buying Decisions: An Eye-Track Experiment on the Visual Influence of Packaging Design". Journal of Marketing Management, (23): 917-928.

HINE, T. (1995). The Total Package, Little, Brown and Company, New York.

KLİMCHUK, M. ve KRASOVEC, S.A. (2006). Packaging Design: Successful Product Branding From Concept to Shelf, Wiley Publishing, Amerika.

OXFORD (b.t.). "Lexico.com". https://www.lexico.com/en/definition/augmented_reality, 02.08.2019.

SANCHEZ, R. (2019). "Lush Develops AR App, And Further Solidifies Themselves a Truly Package-Free Shop". https://thedieline.com/blog/2019/5/15/lush-develops-ar-app-and-further-solidifies-themselves-a-truly-package-free-shop, 01.08.2019.

SUTHERLAND, I. E. (1968). "A Head-Mounted Three Dimensional Display". Fall Joint Computer Conference, 757-764.

YOUNG, S. (2008). "Designing for The Shopper – Six Principles For Effective Packaging". Brand Packaging Magazine, 38–44.

Şekil Kaynakçası

Şekil 1: "Farklı Yoğurt Markalarının Bulunduğu Bir Market Rafı Görüntüsü." http://apparelmagazine.co.nz/supermarketnews/wp-content/uploads/sites/2/2019/01/yogurt-1920-x-1080-compressed.png, 11.07.2019.

Şekil 2: SUTHERLAND, I. E. (1968)." A Head-Mounted Three Dimensional Display". Fall Joint Computer Conference, s. 757-764.

Şekil 3: "Güncel Artırılmış Gerçeklik Teknolojilerinin Kullanıldığı Cihazlar". http://thetruthnews.com/wp-content/uploads/2019/03/Augmented-Reality-Devices-Market.jpg, 12.05.2019.

Şekil 4: "Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği". https://techcommunity.microsoft.com/t5/Educator-Developer-Blog/Augmented-Reality-for-children-at-Great-Ormond-Street-Hospital/ba-p/381167, 05.05.2019.

Şekil 5: “Ambalaj Tasarımında Kullanılan Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği”. https://www.youtube.com/watch?v=qcoPlvhi_LI, 18.06.2019.

Şekil 6: “Bir Ketçap Markasının Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği”. https://www.youtube.com/watch?v=GbplSdh0lGU, 02.06.2019.

Şekil 7: “Ambalajlarda Kullanılan Eğlence Amaçlı Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği”. https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=jsD4mdHTYL4, 01.08.2019.

Şekil 8: “Ürünler Hakkında Bilgilendirme Amaçlı Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği”. https://www.youtube.com/watch?v=ZroFBG7-P7Q, 04.06.2019.

Şekil 9: “Sürdürülebilir Ambalaj Tasarımı İçin Mobil Artırılmış Gerçeklik Uygulaması Örneği”. https://www.youtube.com/watch?v=BnnF5X-Vrn4, 25.06.2019.

SOSYALİST PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİNDE SİYASAL REFORMLAR: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ

Dr. Ferhat KOÇOĞLU
İstanbul Büyükşehir Belediyesi

ÖZET: Çin Halk Cumhuriyeti'nde Kültür Devrimi sonrasında siyasal anlamında Çin Komünist Partisi'nin öncülüğünde sosyalist sistemin modernizasyonunu amaçlayan bir takım siyasal reformlar gerçekleştirilmek istenmiştir. Çalışma bu kapsamda reformların gerekçeleri, gelişimi, sonuçları ve geleceğine ilişkin değerlendirmelerde bulunacaktır. Birikim rejiminde dönüşümlü birlikte gerçekleştirilen ekonomik reformlar, mevcut siyasal sistemin işleyişinde görülen aksaklıklar ile Parti'ye yönelik getirilen meşruluk tartışmaları reformların önemli gerekçeleri arasındadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nde siyasal anlamdaki reformların tasarlayıcısı ve yürütücüsü yine Çin Komünist Partisi'dir. Parti içinde reformlara önemli ölçüde itirazlar ileri sürülmüş, siyasal reformların ülkeyi kapitalistleşme yoluna sevk edeceğine dair görüşler ortaya çıkmıştır. Siyasal alanda gerçekleştirilen reformlar kendine özgü nitelikler taşısa da farklı ülke deneyimleri reformlara yol göstermiştir. Parti'nin; devlet ve toplum üzerindeki belirgin ve baskın etkisi siyasal reformlar aracılığıyla yeniden düzenlenmiştir. Hukuk devleti ilkesini güçlendirmeye yönelik gerçekleştirilen reformlar, parti içi demokrasinin inşasını temin etmeye yönelik girişimler, Ulusal Halk Kongresi'nin yasama sürecindeki etkinliğinin artırılması, köy düzeyinde doğrudan seçim uygulamaları siyasal reformların önemli başlıkları arasında yer almaktadır. Yine Çin Komünist Partisi'nin örgüt yapısı, karar alma süreçleri ve parti üyelerine yönelik gerçekleştirilen reformlar (gençleştirme, emeklilik, bürokratik atamalar, performansa dayalı kadro sistemi vb.) Çin Komünist Parti'sini doğrudan etkileyen düzenlemeler arasında yer almaktadır. Siyasal reformlar kapsamında temel tartışmalardan biri reformların batılı anlamda bir demokratik düzenin Çin Halk Cumhuriyeti'nde inşa edilip edilemeyeceği ya da reformların mevcut siyasal sistemin sosyalist modernizasyonu olarak sürdürülebilirliği üzerine gelişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti - Çin Komünist Partisi - Çin Halk Cumhuriyeti'nde Siyasal Reformlar

Political Reforms in the Process of Transition to Socialist Market Economy: The Case of People's Republic of China

ABSTRACT: After the Cultural Revolution in the People's Republic of China, a number of political reforms, that they aimed the modernization of the socialist system under the leadership of the Chinese Communist Party, have been carried out. In this context, the study will evaluate the reasons, developments, results and future of these reforms. The economic reforms carried out with in the parallel of the accumulation regime transformation, the problems seen in the functioning of the current political system and legitimacy debates brought aganist the Party are among the important reasons for the reforms. The Chinese Communist Party is also designer and executive of the political reforms in the People's Republic China. Significant objections were made to the reforms within the Party and there were views that political reforms would lead the country to the path of capitalization. Although the reforms, carried out in the political sphere are sometimes unique, different countries' experiences have led to the reforms. Apparent and dominant influence of the party on the state has been reorganized through political reforms. Reforms aimed at strengthening the principle of the rule of law, attemps to ensure the building of intra-party democracy, increasing the effectiveness of the National People's Congress in the legislative process and direct election practices at village level are among the important issues of political reforms. On the other side, organizational structures of Chinese Communist Party, its decision-making process and reforms to the party members (rejuvenation, retirement, bureaucratic appointments, performance based cadre system etc.) are among the regulation that directly affect the Chinese Communist Party. One of the main arguments in the context of political reform is wheather or not reforms can be built in the People's Republic of China in the western sense or sustainability of the reforms as the socialist modernization of the existing political system.

Key Words: People's Republic of China- Chinese Communist Party- Political Reforms in People's Republic of China

1. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE SİYASAL REFORMLAR

Çin Halk Cumhuriyeti'nde siyasal reformlar ülkenin kurulduğu tarihten bu yana farklı amaç, yöntem ve stratejilerle devam etmektedir. Çalışma kapsamında siyasal reformlar özellikle birikim rejiminin dönüşüme uğramaya başladığı Kültür Devrimi sonrası dönemi esas alarak ilerleyecektir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasal sistemi ve idari yapılanması kendine özgü nitelikler taşımaktadır. Zhang (2017:8), Çin Halk Cumhuriyeti'nin politik sisteminin partinin; devlet, ordu ve toplum kontrolünü etkin bir şekilde elinde bulundurduğu bir sistem olarak tanımlanabileceğini bu bağlamda parti organlarının devlet ve toplumun belkemiğini oluşturduğunu ifade

etmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki siyasal reform sürecine ilişkin Bergsten vd (2009:67), tarafından yapılan değerlendirmede; ekonomik reformların etkisi vurgulanmaktadır. Bergsten vd (2009:57), ülkede reform hareketini yürüten kadroların radikal olarak nitelendirilebilecek "şok terapisi" niteliği taşıyan bir tavırla hareket etmediğini, reformcuların farklı demokratik sistemlerden seçici bir tavırla "müzakereci demokrasi" adı verilen bir süreci inşa etme doğrultusunda tutum sergilediğini ifade etmektedir. Bergsten vd (2009:67), tarafından siyasal reform sürecine ilişkin yapılan tespitlerden biri reformların; otoriter parti liderliğini sürdürmeyi amaçlaması, politik süreçlere katılım mekanizmalarının genişletilmesini hedeflemesi olarak ifade edilmiştir. Bergsten vd (2009:67), reformların "genel seçim hakkını" bir başka ifade ile gerçek bir parlamenter yapının inşasını amaçlamadığını ve rekabete dayalı çok partili bir yapıyı hedeflemediğini ayrıca ileri sürmektedir.

Yiu-Chung (1998:136) ise, siyasal reform sürecine ilişkin 1980'de Deng Xiaoping'in; ÇKP'nin, parti devlet hiyerarşisine yönelik politik yapısal reformların sebeplerini, sorunlarını ve ölçütlerini ortaya koyan konuşmasına vurgu yapmaktadır. Deng, konuşmasında siyasal reformların hedefini; sosyalist sistemin üstünlüğünün farkına varılması ve Çin Halk Cumhuriyeti devletinin modernizasyon sürecinin hızlandırılması olarak ifade etmektedir. Deng, bunları başarmak için üç temel hedefe ulaşılması gerektiğini belirtmekte bu hedefleri şu şekilde sıralamaktadır. Hedeflerden biri ekonomik alana özgüdür. Bu bağlamda Deng tarafından ifade edilen temel tezlerden biri insanların yaşam standartlarının geliştirilebilmesi ile üretici güçlerin geliştirilmesi arasındaki ilişkiye yöneliktir. Deng, bu kapsamda üretici güçlerin geliştirilmesine vurgu yapmaktadır. İkinci hedef; sosyalist demokrasinin tam anlamıyla uygulanması ve halkın politik katılım haklarının korunması gerekliliği üzerinedir. Üçüncü hedef ise, örgütsel anlamda parti kadrolarına ilişkin olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda parti kadrolarının; modernleşme sürecini ilerletmek amacıyla eğitilmesi ve parti devlet hiyerarşisi içinde anahtar pozisyonlara getirilmesi gerekliliği üzerinedir (Yiu-Chung, 1998:137). Deng'in bu konuşması sonrasında Çin Komünist Partisi'nin yeniden yapılanma süreci; gerek örgütsel işleyiş gerekse de politika oluşturma ve strateji belirleme açısından bir takım reform girişimleriyle başlatılmıştır. Reformlarla birlikte parti üyelerine ilişkin olarak ta birçok düzenleme hayata geçirilmeye başlanmıştır. Çin Halk Cumhuriyetindeki siyasal reformlar bağlamında ele alınan temel tartışma konularından biri ülkenin kendine özgü demokratikleşeme sürecinde başarılı olup olamayacağına ilişkindir (Bergsten vd, 2009:58). Ülkedeki siyasal reform sürecinin temel aktörünün Çin Komünist Partisi olduğunu ve reformların parti tarafından sosyalist modernizasyon sürecinin bir aracı olarak sürdürüldüğünü ifade eden Bergsten vd, 2009:58), 1989 Tiananmen Meydan Krizi'nin ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünün partiye yönelik uyarıcı işlev gördüğünü ifade etmektedir. Parti'nin bu şartlar

altında kafasını kuma gömmekten ziyade sadece Sovyetler Birliği'ndeki Komünist Parti'nin çöküş nedenlerini araştırmakla kalmadığını dünyanın diğer bölgelerindeki iktidar partilerinin de doğuş ve çöküşleri süreçlerini araştırdığını ifade eden Bergsen vd (2009: 58), Çin'in modernizasyon sürecinde; artan gelir açığını, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının artmasını, yolsuzluğu, çevresel bozulma ve kamusal mallara yönelik talebin artmasına karşılık devletin arz kabiliyetindeki azalmayı bununla birlikte toplumsal kargaşa ortamını reform gerekçeleri arasında sıralamaktadır.

Yao'nun (2009:21), Çin Halk Cumhuriyeti'nin toplumsal dönüşümüne ilişkin değerlendirmesinde dönüşümün büyük ancak düzensiz bir nitelik taşıdığı, süreçte Komünist Parti'nin proloter bir partiden halk partisine dönüşümü vurgulanmaktadır. Tarihsel açıdan 1978'deki 11. Parti Kongresi'nin 3. Genel Kurulu'na vurgu yapan Yao (2009:21), bu kongre ile değişiklik kapılarının açıldığını, partinin katı ideolojik inançlarından vazgeçtiğini, partinin kendi ideolojisinde ve ekonomi politikalarında pragmatik bir yaklaşım benimsediğini ileri sürmektedir. Reform sürecinin siyasal açıdan önemli dönüm noktalarından birini 1987'de gerçekleştirilen 13. Parti Kongresi olduğunu ifade eden Yao (2009:21) bu kongrede komünizmin parti için öncelikli hedef olmaktan çıktığını, 1993'de gerçekleştirilen 14. Parti Kongresi ile sosyalist piyasa ekonomisi gerçekleştirmeye yönelik adımlar atıldığını 2002 yılında Çin Komünist Partisi'nin ideoljik dönüşümünü tamamladığını ifade etmektedir. Yao (2009:22), reform sürecinde Çin Komünist partisinin bir işçi sınıfı partisi yerine; en gelişmiş üretici güçleri, en gelişmiş kültürleri ve Çin Halkının büyük çoğunluğunun temel çıkarını savunan bir parti haline geldiğini süreçte partiyi belirsiz bir kimliğin partisi yapmak için belirsiz bir dil kullanıldığını bu belirsiz kimliğin gelecekteki bir takım değişikliklere olanak tanıdığını ayrıca belirtmekte bununla birlikte bu belirsiz kimliğin partinin meşruiyetini etkilemediğini ileri sürmektedir. Zhaou, (2012: 24), siyasi reform sürecine ilişkin farkındalık vurgusu yapmakta ve Çin'li liderlerin ekonomik reformlar ve hızlı sosyo ekonomik dönüşümlere karşılık gelen politik reform ihtiyacının farkında olduğunu ifade etmektedir. Süreçte Çin Komünist Partisi'nin rolüne vurgu yapan Zhaou (2012:24), partinin ekonomik gelişme ve modernleşme uğruna, özellikle Maoist miras ve ütopik politikaları 1978'lerin sonlarından itibaren reddettiğini ve siyasal reformlara kapı araladığını ileri sürmektedir.

Reformların tarzına yönelik bir değerlendirme yapan Zheng (1999: 1160), bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti'nde Deng Xiaoping'den Jiang Zemin'e kadar gelen siyasi liderlerin reform yaklaşımını değerlendirmektedir. Bu liderlerin Batı tipi bir demokrasi anlayışına güçlü bir şekilde karşı olduğunu belirten Zheng (1999:1160), liderlerin bu demokrasi modelinin Çin için uygun olmadığına inandıklarını belirtmekte; aynı zamanda modern Çin tarihi ve SSCB deneyiminin liderler açısından bu görüşün oluşmasında önemli etki oluşturduğunu ileri sürmektedir. Zheng'in (1999:

1160) siyasal reform sürecinde bir başka vurgusu Çin Komünist Partisi'nin tutumuna ilişkindir. Bu bağlamda batı tipi bir demokratik yapının inşası Çin Komünist Partisi'nin önde gelen liderleri tarafından temkinli karşılanmış; bu tür bir reform süreci parti liderleri tarafından kendi egemen pozisyonlarına tehdit olarak görülmüştür. Reform sürecine ilişkin bir başka değerlendirme yapan Zheng (1999:1160); Çin Halk Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen ekonomik reformlar gibi siyasal reformlarında izlediği bir model bulunmamasına dikkat çekmekte ve reform sürecinde her liderin; reform sürecini kendi terimleriyle tanımlamak zorunda kaldığını, ekonomik gelişmeler ve politik baskıların siyasal reformların amacını belirlediğini ileri sürmektedir. Zheng (1999:1161) ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti'deki siyasal reform sürecini aşamalı bir reform süreci olarak değerlendirmekte, reformların deneme yanılma metodu ile ilerlediğini belirtmektedir. Xiao (2013:84), ülkedeki reformlara ilişkin farklı düşünceler ileri süren gruplara vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda; iki farklı gruptan söz edilebileceğini ifade eden Xiao (2013: 84), bu grupları reformistler ve solcular olarak ikiye ayırmaktadır. Reformist olarak nitelendirilen gruplar; öğrencileri, entellektüelleri ve Çin Komünist Partisi'nin politik katılımı, insan haklarını ve özgürlüğü ile ekonomik özgürlüğü savunan kitleleri içermektedir. Reformistlerin fikirlerinin bütün dünyada gelişen ve "üçüncü dalga" reformlar olarak adlandırılan reformlarla uyumlu olduğunu ifade eden Xiao (2013:84), bu reformların halk tabanında da karşılık bulduğunu ve halk tarafından reformlara yönelik olumlu bir yaklaşım sergilendiğini ifade etmektedir. Reformların aynı zamanda 1980'lerde üniversite öğrencileri arasında yayılan yoğun aktivist eylemelerin harekete geçirilmesi sürecinde de etkili olduğunu ifade eden Xiao (2013:84), reformistlerin karşısında Çin Komünist Partisi'nin geleneksel ideolojiye bağlı bulunan bürokratlarının bulunduğunu belirtmektedir. Sol cenahın, 1950'lerdeki Mao'ist bürokratik sisteminin savunusunu yaptığını ve Çin Komünist Partisi'nin toplumsal yaşam üzerindeki gücü, ayrıcalığı ve hâkimiyetinin korunması düşüncesini savunduğunu ifade eden Xiou (2013:84), sol cenahın resmi ideolojiyi yorumlama yetkisini elinde bulundurmasından dolayı avantajlı konumda bulunduğunu ayrıca ifade etmekte, sol cenahın, önemli ölçüde siyasi deneyime ve etkin ağlara sahip olmasını bu grubun diğer avantajlı özellikleri arasında sıralamaktadır. Xiaou (2013:85), 1989 ilkbaharında gerçekleşen toplumsal olayları 1980'lerin başlarından itibaren ortaya çıkan reformcu-solcu çatışmalarının doruk noktasını temsil ettiğini ileri sürmektedir. Tiananmen olayları sonrasına vurgu yapan Xiaou (2013:85), olaylar sonrasındaki gergin atmosferde yeni teknokratların ılımlılık ve yetkinlik havası nedeniyle ülke istikrarı açısından güç olarak görüldüğünü ve bu anlamda teknokratların elinin önemli ölçüde güçlendiğini belirtmektedir.

Siyasal bir model olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ne ilişkin bir değerlendirme yapan Minzer (2015: 130), 1970'lerin sonlarında Çin Halk Cumhuriyeti'ni başarılı

bir otoriteryan model olarak görenlerin çok az sayıda olduğunu ifade etmektedir. Mao Zedong dönemine eleştirel yaklaşan Minzer (2015:130), bu dönemde ülkenin istikrarsız, izole olmuş ve yoksul bir ekonomik yapıda olduğunu on yıllarca süren siyasal radikalizm ile ülkenin kargaşa içinde bırakıldığını, Mao'nun kitle hareketlerine dayalı üst düzey lider olarak ülkeyi yönetme tarzının ülkeyi istikrarsızlaştırdığını ileri sürmekte, bu dönemde bürokratik ve yasal kurumların tamamen çöktüğünü, üniversitelerin kapılarının kapatıldığını, aydınların ülkenin kırsal bölgelerine ağır işler yapmak üzere gönderildiğini ayrıca belirtmektedir Minzer (2015:130). Çalışma kapsamında Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki siyasal reformlar; hukuk devleti ilkesi ve anayasal reformlar, yasama organının güçlendirilmesi ve doğrudan seçim uygulaması, parti içi demokrasinin geliştirilmesi ve parti'nin sınıfsal yapısı başlıkları altında değerlendirilecektir.

1.1.Hukuk Devleti İlkesi ve Anayasal Reformlar

Çin Halk Cumhuriyeti'nde siyasal reformlar kapsamında değerlendirilecek reform başlıklarından biri "hukuk devleti" ilkesine yöneliktir. Bergsten vd (2009:61), hukuk devleti ilkesine yönelik reformların partinin yönetsel kapasitesini güçlendirmenin bir aracı olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Parti'nin, yerel ölçekteki kamu görevlileri arasında yolsuzlukların artmasını ülke genelindeki yaygın memnuniyetsizliklerin kaynağı olarak gördüğünü belirten Bergsten vd (2009:61) bu bağlamda partinin eski tarz ıslah edici girişimlere yöneldiğini ve Ocak 2005'de tüm düzeylerdeki parti kadrolarının parti ideolojisi ve iyi yönetişim alanında eğitimini içeren girişimlerde bulunduğunu belirtmektedir. Kadro sorumluluk sistemi" ve "geliştirilmiş denetim ve gözetim mekanizmaları"nın açıklanmasını da parti tarafından atılan diğer adımlar arasında gösteren Bergsten vd (2009:61), yönetsel hesap verebilirlik bağlamında gerçekleştirilen düzenlemeleri de hukuk devleti ilkesinin güçlendirilmesi bağlamında değerlendirmektedir. Bu kapsamda Nisan 2007 tarihli "Bilgi Serbestliği" (freedom of information) düzenlemesi ile vatandaşlar yönetsel birimlerden; muaf olmayan bilgilerin kendilerine verilmesini talep etme hakkına kavuşmuş, yöneticiler de bu taleplerin karşılanması konusunda sorumlu kılınmıştır. Düzenleme gereği, hangi tür bilgilerin muafiyet kapsamında kalacağına ise yine yöneticilere bırakılmıştır (Bergsten vd, 2009: 61).

Anayasal düzenlemeler bağlamında Sezen (2007:33), mülkiyet haklarını güvence altına alan reformlara vurgu yapmaktadır. Bu düzenlemeler kapsamında, 1982 Anayasasının 11. maddesindeki değişiklikle kentsel ve kırsal nüfusun ekonomik girişimleri, sosyalist kamu ekonomisinin tamamlayıcısı olarak tanımlandığını, bunların hukuksal hakları ve çıkarlarının devlet tarafından korunacağının hüküm altına

alındığını ifade eden Sezen (2007: 33), 1982 Anayasa'sında bu bağlamda yapılan bir başka düzenlemenin 1988 yılında gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Bu düzenleme ile devlet yasal sınırlar içinde özel sektörün varlığına ve gelişimine izin vermeyi taahhüt etmiş, özel sektör sosyalist kamu ekonomisinin tamamlayıcısı olarak kabul görmüştür. Sezen (2007:33) Anayasal reformlar bağlamında 1988'de toprağın kullanımına ilişkin düzenlemeye ayrıca vurgu yapmakta 1988 değişikliği ile toprağın kullanım hakkının devredilmesine olanak tanındığını ifade etmektedir. Diğer önemli değişikliğin 1993 yılında gerçekleştirildiğini belirten Sezen (2007:33), bu yılda gerçekleştirilen düzenleme ile "sosyalist piyasa ekonomisi" kavramının ilk kez anayasaya girdiğini ve ülkenin planlı ekonomiden sosyalist piyasa ekonomisine geçişinin anayasal olarak ilan edildiğini ifade etmektedir. Zhou (2012:9) ise 1999'da yapılan düzenlemelerle özel girişimcilere yasal koruma sağlandığını, çoklu mülkiyet yapılarının yasal olarak tanındığını belirtmektedir.

1.2. Yasama Organının Güçlendirilmesi- Doğrudan Seçim Uygulaması

Yasama organının güçlendirilmesine ilişkin düzenlemeler siyasal reformların bir diğer başlığını oluşturmaktadır. Ulusal Halk Kongresi'nin bağımsızlığına ilişkin bir değerlendirme yapan Bergsten vd (2009:61); reform süreçlerine kadar Ulusal Halk Kongresi'nin geleneksel olarak onay makamı olarak işlev gördüğünü ve görüş bildirme anlamında herhangi bir konu üzerinde düşünmeden karar veren bir geleneksel yapıyı temsil ettiğini ifade etmektedir. Bergsten vd (2009:61), Ulusal Halk Kongresi'nin 1990'li yıllardan itibaren bağımsız düşünme yeteneğine kavuştuğunu ve önüne konan bütün yasal düzenlemeleri sorgusuz şekilde onaylayan bir kurum olmaktan çıktığını ifade etmekte; Mülkiyet Yasası, Anti-Monopol Yasası ve Askeri Merkezi Komisyon Başkanı'nın görevde kalmasına ilişkin oylamayı bu kapsamda örnek olarak göstermektedir (Bergsten vd, 2009:61). Sezen (2009:95), benzer şekilde reform sürecinde Ulusal Halk Kongresi'ni güçlendirmeye yönelik bir takım reformlar yapıldığını reform sürecinin bir sonucu olarak Ulusal Halk Kongresinin yasama sürecindeki rolünün ve hükümet üzerindeki etkisinin biçimsel olarak arttığını ifade etmekte ancak Ulusal Halk Kongresi'nin yetki ve özerkliğinin artmasına rağmen halen ÇKP'nin etkisi altında olduğunu belirtmektedir. Sezen (2009:150) seçim reformuna ilişkin ülkedeki köy komitelerinin doğrudan seçimine vurgu yapmaktadır. Köy komiteleri 1980'li yılların ilk yarısına kadar atamayla göreve gelirken, 1987 tarihli geçici yasa ile doğrudan seçim yöntemi benimsenmiş bu durum 1997 tarihli geçici olmayan bir yasa ile yaygınlık kazanmıştır (Sezen, 2009:150).

1.3. Parti İçi Demokrasinin Geliştirilmesi- Parti'nin Sınıfsal Yapısı

Çin Halk Cumhuriyeti'nde siyasal reformlar başlığı altında değerlendirilebilecek bir başka başlık; parti içi demokrasinin geliştirilmesidir. Bergsten vd (2009:61), parti içi demokrasinin geliştirilmesine yönelik reformlardan birini; partinin her düzeyindeki üyesinin, kritik pozisyonlardaki personel atamaları da dâhil olmak üzere önemli konuları içeren alanlarda oylama hakkına sahip olmasına yönelik gerçekleştirilen düzenlemeler olarak ifade etmektedir. Bergsten vd (2009:62), Komünist Parti'de Parti Daimi Komitesi'nin bütün düzeylerde yıllık iş raporları sunma gerekliliğine yönelik düzenlemeler yapılmasını, yerel parti kongrelerinin her beş yılda bir toplanması yerine daha düzenli olarak toplanmasına yönelik önerinin 17. Parti Kongresi'nde onaylanmasını ve deneysel olarak uygulanmasını parti içi demokrasinin geliştirilmesine yönelik düzenlemeler arasında göstermektedir. Bergsten vd (2009:62), parti kongrelerinin toplanmasına ilişkin gerçekleştirilen düzenlemelerin, devletteki resmi kadroların seçimi ve bu kadrolara ilişkin getirilen emeklilik düzenlemelerinin, yine kadrolara yönelik getirilen sabit dönem uygulamalarının, önemli liderlerin ve emekli konumunda bulunan yaşlı parti üyelerinin baskın rollerinin azaltılmasına yönelik girişimlerin; parti içi müzakerelerin ve karar alma süreçlerinin demokratik karakterinin geliştirilmesine yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Bergsten vd (2009:62), yine Politbüro toplantılarına ilişkin Çin medyasının raporlama yapmasını ve üyelerin sorumluluklarının dağıtımına yönelik gerçekleştirilen tartışmaları parti prosedürlerinin daha şeffaf olması bağlamında değerlendirmektedir.

Yiu-Chung (1998:139), Çin Halk Cumhuriyeti'nde ÇKP'nin gücünün sınırlandırılmasına yönelik girişimleri önemli siyasi yapısal reformlar arasında göstermektedir. Yiu-Chung (1998:139), bu kapsamda ÇKP reformistlerinin ilk olarak parti devlet yetkililerinin rollerinin açıkça tanımlanmasına yönelik girişimlerde bulunulmasına vurgu yapmaktadır. Bu girişimlerin bir kaç boyutu olduğunu ifade eden Yiu-Cheng (1998: 139), bunlardan ilkini ÇKP üyelerinin faaliyetlerinin devlet hukuku kapsamına sokulması olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda temel vurgu ÇKP üyelerinin ayrıcalıklarının engellenmesi ve devlet anayasasına uymaları gerekliliğidir. Parti devlet yetkililerine ilişkin ikinci girişimi parti devlet memurlarının sorumluluklarının ve yükümlülüklerinin sınırlandırılması ve açıklığa kavuşturulması olarak belirten Yiu Chung (1998:139), buradan hareketle partinin idarenin günlük yönetsel işlere doğrudan karışmaktan ziyade, stratejik gelişimsel hedefleri belirlemeye odaklanması gerektiği görüşüne yer vermektedir. Üçüncü girişimin parti devlet liderlerinin çalışma tarzlarının modernize edilmesine yönelik olduğunu ifade eden Yiu Chung (1998:139) partinin ve hükümetin modernize edilerek yeniden düzenlenmesinin partinin bundan sonra yönetsel aygıt üzerinde doğrudan kontrol yapamayacağı anlamına geldiğini ileri sürmektedir. Yiu Chung (1998:140), parti'nin yönetsel

aygıtlar üzerindeki azalan rolünün, yönetsel birimlerde görev yapan parti personel sayısında düşme anlamına geldiğini ve dolayısıyla parti devlet yapısının yeniden düzenlenmesini zorunlu kıldığını belirtmektedir. Parti-devlet ayrımına ilişkin düzenlemelerin birtakım sonuçları olduğunu ifade eden Yiu-Chung, bu kapsamda fabrikalar, bilimsel araştırma enstitüleri, eğitim kurumları ve işletmeler gibi çeşitli kuruluşlardaki parti komitelerinin ortadan kaldırıldığını, parti liderlerinin eşzamanlı olarak birçok kadroyu elinde bulundurmasına izin verilmediğini ve yardımcı kadroların elimine edildiğini ifade etmektedir (Yiu-Chung, 1998:140).

Reform sürecinin önemli başlıkların biri partinin sınıfsal yapısına ilişkindir. Burns (1999: 586), Çin Halk Cumhuriyeti'nde siyasal sistemin yeni koşullara uyum sağladığını ve ülkede siyasal sistemin gittikçe kurumsallaştığına dair belirgin işaretler bulunduğunu; kurumsallaşmanın artan yapısal farklılaşma, karar alma süreçlerinin daha düzenli hale gelmesi ve toplumdan daha fazla devlet özerkliği anlamı taşıdığını ifade etmektedir. Burns (1999: 586), Kültür Devrimi dönemine kadar olan zaman diliminde partinin yoksul köylüler ve şehirli işçiler arasından üye kabul ettiğini; sınıf mücadelesi, eşitlikçilik, kamu mülkiyet yapısının korunması, merkezi planlamanın üstünlüğü ile normatif ve zorlayıcı teşviklere güvenmenin değerleri üzerine vurgu yaptığını ifade etmekte; 1998 yılına gelindiğinde ise farklı toplumsal geçmişi olan 20 milyon parti üyesinin farklı ideolojik söylemler aracılığıyla (karma mülkiyet, piyasa güçlerine güven, kârlı işler yapma, bazı kişilerin öncelikli olarak zenginleştiği gibi) parti üyeliğine kabul edildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, sonuç olarak parti değerlerinin niteliği ve doğasının yeni ideolojik yaklaşımlar tarafından meşrulaştırıldığını ifade eden Burns, (1999:587), Çin Komünist Partisi'ne özel girişimcilerin kabul edilip edilmemesi gerektiğine ilişkin reform döneminde bir takım tartışmalar olsa da gittikçe artan sayıda Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki zenginlerin ve iş dünyasının seçkinlerinin Çin Komünist Parti'sine katılmayı başardıklarını bu kapsamda Ulusal Halk Kongresi'ndeki ve Çin Halkının Siyasi İstişare Konferansı'nın ticari (iş) üyelerinde artış gözlemlendiğini, 80 iş adamı ve iş kadınının Ulusal Halk Kongresi'nde görev aldığını ifade etmektedir. Zhang (2017:9)'de benzer şekilde Çin Komünist Partisi'nin reform sürecinde siyasi destek tabanını genişletmeye yönelik bir takım girişimlerde bulunmasına vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda partinin tabanını toplumsal yapı olarak 1970'lerin sonlarında şehirli işçiler ve kırsal köylüler oluştururken sonrasında parti; entellektüeller, profesyoneller, öğrenciler ve bilgi tabanlı ofis çalışanlarının partiye dahil edilmesine yönelik bir irade ortaya konmuş ve parti üyeliği 1990'ların sonlarından itibaren "tüm Çin halkının öncüsü"nü temsil ettiği iddiasıyla ve "gelişmiş üretici güçlerim" bir parçası olarak ifade edilen özel girişimcilere de açılmıştır (Zhang, 2017:9). Zhang (2017:6), Çin Halk Cumhuriyeti'nde ÇKP'nin

gücünün devletin kurulduğu yıl olan 1949'dan bu yana temelde değişmediğini ancak 1970'lerden bu yana hızlı bir büyüme ve toplumsal dönüşüm sürecinde parti devletin gücünün kurumsallaşmaya başladığını ileri sürmektedir. Süreçte parti yöneticilerinin seçimine ilişkin değerlendirme yapan Zhang (2017:8) Politbüro ve Daimi Komite üyelerinin perde arkasında mevcut ve emekli liderlerin istişare ve müzakerelerini de içeren bir içsel seçim süreci ile belirlendiğini, bu sürecin liderlik sisteminin en üst kademesinde denge ve kontrol sisteminin geliştirilmesine yardımcı olduğunu belirtmekte denge ve kontrol mekanizmalarının da tekil liderlerin; adayların seçiminde ve politika oluşturmaktaki baskın olma niteliklerini sınırlandırdığını ifade etmektedir. Sezen (2009:94), Devlet kadrolarındaki atamalara ilişkin bir değerlendirme yapmakta ve Nomenklatura sisteminde yapılan değişiklikleri reformların bir başka unsuru olarak ifade etmektedir. Sezen (2009:94) bu sistemi Leninist parti örgütlenmesinin devlet atamalarındaki egemenliğini olarak nitelenmekte ve günümüzde bu sistemin 4000 görevlinin atamasını içerdiğini bu kadroların atamalarının ÇKP'nin örgütlenme biriminin kontrolünde olduğunu, tarihsel süreçteki reformlarla bu sayının azalma gösterdiğini ifade etmektedir.

Sonuç

Çin Halk Cumhuriyeti'nin siyasal reformlara yönelmesinin ekonomik, toplumsal ve yönetsel anlamda farklı sebepleri bulunmaktadır. Ülkede siyasal reform sürecinin içeriği ve niteliğine ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Bu bağlamda Sezen (2009: 82), ülkenin ekonomik büyüme hızını devam ettirip ettiremeyeceği; ekonomik reformların siyasal reformlarla tamamlanıp tamamlanamayacağına yönelik tartışmaların bulunduğunu ifade etmektedir. Reform sürecinde temel tartışma konularından bir diğerinin partiye yönelik olduğunu ifade eden Sezen (2009:84), süreçte parti'nin bugünkü niteliği ve ne ölçüde komünist kaldığına ilişkin ülkede farklı görüşlerin bulunduğunu ifade etmektedir. Sezen (2009:84) bu bağlamda yapılan tartışmalarda ÇKP'nin ideolojik tabanını terk ettiği, meşruiyetini ekonomik kalkınmaya dayandırarak komünist parti olmaktan çok ekonomik kalkınma partisine veya sosyal demokrat parti niteliğine dönüştüğüne yönelik görüşlerin öne çıktığını vurgulamaktadır. Çin Komünist Partisi'nin reform sürecinde yapısal bir dönüşüm geçirdiğini bu bağlamda devrimci bir partiden daha sofistike bir yönetim partisine evrildiğini belirten Zhaou (2012: 84), parti içinde gerçekleştirilen reformların parti örgütünü güçlendirmeyi, operasyonel prosedürlerindeki eksiklikleri gidermeyi ve daha da önemlisi hem parti üyeliği ve partinin önde gelen belli başlı yapıların kompozisyonunu değiştirmeyi amaçladığını ifade etmektedir. Zhaou (2012:84); Çin Komünist Partisi'nin yabancı siyasi partiler ve sistemler üzerine çalışmalar yaptığını, içsel sorgulama yaparak parti örgüt yapısını ve parti yönetsel kapasitesini yukarıdan aşağıya doğru

geliştirmeye yönelik politika ve programlara yöneldiğini ifade etmekte bununla birlikte Jiang'ın "Üç Temsilci Teorisi" ile Çin Komünist Partisi'nin sınıfsal temelini aştığını ve partinin kitlesel karakterini genişlettiğini, ülkedeki en iyi ve en parlak sosyal katmanları en iyi şekilde absorde ettiğini böylece partinin ülkede modernize edici güç haline geldiğini ifade etmektedir. Ülkede reform sürecinin en önemli aktörü Çin Komünist Partisi olmaya devam etmektedir. Parti kendisine karşı yöneltilen meşruiyet tartışmalarını siyasal reformlar aracılığıyla ortadan kaldırıma arayışını sürdürmektedir. Siyasal reform sürecinde Partinin yeniden organize edilmesiyle birlikte partinin değerleri, stratejileri ve karar alma süreçleri yeniden tasarlanmış; parti içi demokrasi konusunda belli ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Anayasa'da mülkiyet yapısına ilişkin gerçekleştirilen değişikliklerle yeni birikim rejiminin temelleri güçlendirilmeye çalışılmış, mülkiyet ilişkileri anayasal düzeyde koruma altına alınmış ve farklı mülkiyet ilişkilerinin oluşturulmasına üst ölçekte yasal zemin hazırlanmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki siyasal reformların daha demokratik bir niteliğe kavuşabilmesi için reform sürecinin Çin Halk Komünist Partisi'nin tekelinden çıkarılması ve toplumsal aktörlerin süreçte daha fazla inisiyatif alması gerekmektedir. Bu bağlamda parti dışı aktörlerin demokrasi algısı ve kültürünün de geliştirilmesi reformların daha demokratik bir nitelik kazanmasına zemin hazırlayacaktır. Ülkede toplumsal bir aktör olarak gelişen yeni orta sınıfların gelecekte ülkede gerçekleştirilmesi muhtemel siyasal reformlar üzerinde etki oluşturacağına yönelik tartışmalar devam etmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti her ne kadar otoriteryan bir rejim olarak nitelendirilse de Kültür Devrimi sonrasında gerçekleştirilen siyasal reformlarla devleti toplum karşısında daha hesapverebilir hale getirmek adına önemli mesafeler katedilmiş keyfi uygulamalar ve politik yozlaşmaların önlenmesi konusunda önemli ilerleme sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

BERGSTEN, F.C ve FREEMAN C. (2008). China's Rise Challenges and Opportunities, Peterson Institute For International Economics Center For Strategic and International Studies, Washington DC.

BURNS, J.P.(1999). The People's Republic of China at 50: National Political Reform, The China Quarterly, 159: 580-594.

MİNZNER, C. (2015). China After the Reform Era, Journal of Democracy Volume, 26 (3): 129-143.

SERİYE, S. (2009). Çin'in Uzun Yürüyüşü, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

SERİYE, S. (2007). Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm, Amme İdaresi Dergisi, 40(1): 27-56.

XİAO, G. (2013). "The Rise of the Technocrats", 84-89, (Ed) NATHAN, A. ve DİAMOND L. Will China Democratize, The John Hopkings University Press, Baltimore.

YAO, Y. (2009). A China Way of Democratization, China Center for Economic Research Working Paper Series, (10): 1-35.

YİU-CHUNG, W.(1998). Restructuring The Party-State Polity: China's Political Structural Reform in The 1980s, Asian Perspective, 22(3): 133-167.

ZHANG, D.D. (2017). Understanding China's Politics, Economic Policy Makers, and Policy Making Under Xı Jinping, The Austrian Government The Treasury, Comnonwealth of Australia. Australia.

ZHENG, Y. (1999). Political İncrementalism: Political Lessons from China's 20 Years of Reform, Third World Quarterly, 20 (6): 1115-1177.

ZHOU, S. (2012). Trends in China's Political Reforms, Griffith Asia Institute Regional Outlook Paper 42:1-29.

TÜRKİYE'DE KOBİLERİN FİNANSMAN SORUNLARINDA BANKALARIN YERİ VE ÖNEMİ

Doç. Dr. İlkay NOYAN YALMAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yalçın YALMAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

ÖZET: KOBİ'lerin öncelikli sorunu öz kaynak yetersizliği ve kredi kullanmakta karşılaştıkları finansman sorunlarıdır. Finansman zorluğu, KOBİ'lerin kuruluş aşamasından başlayarak faaliyetlerinin devam ettirilmesi sürecinde sürekli karşılaşılan sorunların başında gelmektedir. KOBİ'ler yaşadıkları finansman zorlukları karşısında sürekli kaynak arayışında bulunmaktadırlar. Kaynaklar öz sermaye ya da devlet ve çeşitli kurumlardan temin edilebilecek varlıklar olmakta, bunlardan en yaygın görüleni de banka kaynakları olmaktadır. KOBİ bankacılığı kavramı son yıllarda bankalar tarafından kullanılan yaygın bir faaliyet alanı olmuştur.

Özellikle 2001 krizinden sonra Türkiye'nin gerçekleşen bankacılık reformları KOBİ desteklerinin de geliştirilmesine sebep olmuştur. Ekonominin temel taşlarından olan KOBİ'lerin bankacılık sisteminden aldığı destekler ve bu desteklerin şartları ülke ekonomisini yakından ilgilendiren bir konudur. Bu çalışmada KOBİ'lerin finansman sorunları karşısında bankaların rolü ve önemine değinilerek, Türkiye'deki bankaların KOBİ'lere destekleri ele alınacaktır. Bankacılığın gelişen ve değişen fonksiyonları arasında KOBİ destekleri ülke ekonomisini yakından ilgilendiren bir konudur. Bu çalışmada Türkiye'deki bankaların KOBİ'lere sunduğu destekler ele alınarak, ekonomik gelişmenin sağlanmasında bu konunun önemi ve geliştirilmesi konusunda politika önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimler: KOBİ Finansmanı, Bankacılık, Kriz

Financing Problems of Sme the Role and Importance of Bank in Turkey

ABSTRACAT: The primary problem of SMEs is the lack of equity and financing problems they face in using loans. The difficulty in financing is one of the main problems that SMEs face in the process of starting from the establishment stage. SMEs are constantly looking for funding in the face of financial difficulties. Resources are equity or assets that can be obtained from the state and various institutions, the most common of which is bank resources. The

concept of SME banking has become a widespread field of activity used by banks in recent years.

Especially after the 2001 crisis, the banking reforms that have occurred in Turkey has led to the development of SME support. The support of SMEs, which is one of the cornerstones of the economy, from the banking system and the conditions of these supports is an issue that is closely related to the national economy. In this study, the role of banks in the face of financial problems, with reference to the importance of SMEs, support to SME banks in Turkey will be discussed. Among the developing and changing functions of banking, SME support is an issue that closely concerns the national economy. In this study support offered to SMEs by the banks in Turkey were undertaken separately, the importance of these issues in achieving economic development and policy recommendations for the development will be presented.

Anahtar Kelimler: Financinf of SMEs, Banking, Crise, Economic Development

1. GİRİŞ

Türkiye'de özellikle 2000 yıllarla birlikte KOBİ destekleri gündemde yoğun biçimde tartışılmaya başlanmıştır. 2001 krizinden sonra gerçekleşen bankacılık reformları KOBİ desteklerinin de geliştirilmesine sebep olurken, bu konudaki politikalara da yön vermiştir. Ekonominin temel taşlarından olan KOBİ'lerin en önemli sorunlarının başında finansal yetersizlikler gelmektedir. Bu konuda bankacılık sisteminden aldığı destekler ve bu desteklerin şartları ülke ekonomisini yakından ilgilendiren bir konudur.

KOBİ'ler, tüm ülkelerin hemen hemen her bölgesine yayılmış olmaları sebebiyle, ülkelerin bölgesel, sosyal ve ekonomik kalkınmalarını sağlama, istihdamım artırılması, sağlıklı kentleşme, endüstrileşme, üretim kaynaklarının daha etkin bir şekilde kullanılması, ticaret ve ihracata verdikleri desteklerden dolayı önem arz etmektedirler. Ayrıca ülkelerde iç göçün önlenmesi, sağlıksız kentleşmenin önüne geçilmesi, aktif bir rekabet ortamının oluşması, toplumda sosyal barış ve refahın sağlanmasında, bilgi seviyesi yüksek eleman yetiştirilmesinde de önemli rol almaktadırlar (Akman, 2007: 1).

KOBİ'lerin ülke ekonomisine olan katkıları şu şekilde özetlenebilir (Hacıevliyagil, 2016: 34):

- İstihdam yaratmaları,
- Girişimciliğe teşvik etme,
- Değişimlere uyumları,

- Ürün farklılaşması imkanı sağlayabilmeleri,
- Büyük işletmelere mal tedarik etmeleri gibi sıralanabilir.

KOBİ'lerin ekonomideki yeri ve önemi çoğu zaman tartışılan bir konudur. KOBİ'lerin olumlu yanları olduğu kadar olumsuz yanları da vardır. KOBİ'ler tüketicinin taleplerine daha esnek bir şekilde yaklaşabilmekte ve yenilikleri kabul etmektedir. Personel ve müşterilerle daha yakından ilişkiler kurma, büyük işletmelerin tedarikçisi olma, rekabet edilebilirliği, daha az yönetim ve pazarlama maliyeti, şahsi tasarrufların teşvik edilmesi, devlet teşvik ve yardımlarının olması gibi olumlu birçok yapısal üstünlüklere sahiptir (Bilen ve Solmaz, 2014:75). KOBİ'ler; tüketici taleplerine daha esnek olarak yaklaşabilme, yeniliklere açık olma, çalışan ve müşteriler ile daha yakın ilişkiler kurma, büyük işletmelerin tamamlayıcısı konumunda bulunma, rekabet edilebilirlik, daha az yönetim ve pazarlama maliyeti, şahsi tasarrufların teşvik edilmesi, devlet teşvik ve yardımlarının olması gibi olumlu özelliklerinin yanında; olumsuz rekabet, genel yönetim ve organizasyon yetersizlikleri, uzman bir finansman ekibinin olmaması, sermaye yetersizliği, sermaye piyasalarından yeterince yararlanamama, banka ve diğer finans kurumlarından yeterli desteği görememe, modern pazarlama etkinliklerini sürdürememe, nitelikli eleman istihdamında yetersizlik, üretim ve satış alanlarındaki yetersizlik gibi birçok sorun ile karşılaşabilmektedirler (Bilen ve Solmaz, 2014:74).

Diğer ülkelerde olduğu gibi KOBİ'ler, ülkemiz ekonomisinde de büyük bir öneme sahiptir. KOBİ'ler hem büyük işletmelerin sunduğu hizmetler ve ürünlere yakın ürünler üretip rekabet ortamı yaratmakta, hem de büyük firmaların kullandıkları yarı mamul ve mamul girdileri üreterek bu firmaların gelişimine ve ekonomik kalkınmaya destek olmakta ve bir yan sanayi oluşturarak büyük işletmelerle birlikte faaliyet göstermektedirler. Ayrıca istihdam hacmi, sayısal miktar, üretim değeri, mülkiyetin tabana yayılması gibi katkılarından dolayı serbest rekabete endeksli piyasa ekonomisi ve toplumsal istikrarın ana bileşenidir. (http://www.ekodialog.com).

KOBİ'lerin genel olarak özellikleri;

- Düşük yatırım maliyetiyle istihdam yaratmak,
- Teknolojik yeniliklere ve talep değişikliklerine hızlı uyum sağlamak,
- Bölgelerarası dengeli kalkınmayı sağlamak,
- Ufak yatırımla çok üretim ve çeşitlilik sağlamak,
- Ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenmek,
- Gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltmak,
- Bireysel tasarrufları özendirmek,

- Büyük işletmeleri desteklemek ve eksiklerini tamamlamak
- Demokratik toplum ve liberal ekonomilerde politik ve sosyal sistemin istikrar unsurlarıdır.

KOBİ'lerin genel ekonomi içerisinde gerçekten önemli unsurlardır. Ekonominin gidişatı, büyüme, kalkınma KOBİ faaliyetlerinden doğrudan etkilenirler. KOBİ'ler genel özellikleri itibariyle piyasaları canlandırır ve piyasaya yeni teknolojiler, yeni ürünler, yeni yöntemler için talep hazırlarlar.

Bu çalışmada KOBİ'lerin finansman sorunları karşısında bankaların rolü ve önemine değinilerek, Türkiye'deki bankaların KOBİ'lere destekleri ele alınacaktır. Bankacılığın gelişen ve değişen fonksiyonları arasında KOBİ'ler olan destekleri son yıllarda giderek canlanmaktadır. KOBİ bankacılığı kavramı bu gelişmelerin bir sonucudur. Bu nedenle KOBİ'lerin desteklenmesinde devlet desteklerinin yanı sıra bankaların destekleri de ülke ekonomisini yakından ilgilendiren konulardan biridir.

2. KOBİ'LERİN FİNANSMAN ÖZELLİKLERİ

KOBİ'lerin finans kaynaklarının büyük kısmı genellikle işletme sahibinin öz varlıklarından oluşur. KOBİ'ler para piyasasından özellikle ticari bankalardan kredi temin ederken bu işletmelerin kredi riskinin ve işlem maliyetinin yüksek çıkması, kredi talep hacminin düşüklüğü ve kredi teminatı göstermede ki yetersizlikleri nedeniyle sıkıntılar yaşamaktadırlar. KOBİ faaliyetlerinin sona ermesinde en önemli sebeplerin başında finansman yetersizlikleri gelmektedir. Finansman sorunları işletmelerin ölçeklerine bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. KOBİ'lerin finansal özellikleri aşağıdaki gibi belirtilebilir (Çelik ve Akgemci, 1998: 48):

- KOBİ'lerde ayrı bir finansman bölümü bulunmamaktadır. Büyük ölçekli işletmeler ise başında finansman uzmanları olan ayrı birimler halindedir.
- KOBİ'lerin kredi kullanımında, firmanın performansı, ödeme durumu dışında işletmenin sahibiyle ilgili kişisel teminatları da incelenmektedir. Yani kredi işletmeye değil, işletmenin sahibine verilmiş olmaktadır. Büyük ölçeklilerde ise banka elinde bulunan teminatlara karşılık şirketin mal varlıklarına bakmakta ve kredi şirket adına verilmektedir.
- İşletmenin iflası durumunda küçük işletme sahibi hem işletmesindeki varlıkları hem de kişisel varlığını da kaybetmekte bu yüzden KOBİ'ler kredi temininde de zorlanmaktadır. Büyük işletmelerde ise işletmenin başarı veya başarısızlığı şahsi değil kurumsal özelliklerle belirlendiğinden sermaye piyasalarından yararlanabilmektedirler.

• Oto finansman tutarı KOBİ'ler de düşük düzeydedir. Bunun en temel sebebi ise, bankaların kullandırmak istedikleri kredilerin miktarı arttıkça kredi masrafları azalma göstermesidir. Bu sebeple bankalar yüksek miktarda kredi kullanmak isteyen büyük ölçekli işletmelere yönelmekte hatta bunun için faiz indirimlerine bile gitmektedirler.

• KOBİ'ler insan gücüne dayalı üretim yaptıklarından emek yoğunluğu yüksek teknolojiler tercih edilmektedir. Bu nedenle amortisman için yeterli fon ayıramamakta veya az miktar fon ayırmak zorunda kalmaktadır. Böylece amortismanın kapasiteyi büyütme imkanından yeterince istifade edememektedir.

3. KOBİ'LERİN FİNANSMAN SORUNLARI VE NEDENLERİ

KOBİ'lerin ekonomide hayatlarını devam ettirmeleri, büyümeleri ve uluslararası pazarlarda etkili olabilmeleri için en önemli unsurlardan biri finansmandır. Fakat kuruluş özellikleri ve esnek yapılarından kaynaklı olarak işletme faaliyetleri sırasında en çok finansman sorunlarıyla karşılaşmaktadır. KOBİ'lerin finansal sorunlarında ülkenin genel ekonomik yapısı, ülkede yaşanan krizler, makroekonomik göstergeler, öz kaynakları, banka ile olan kredi ilişkileri vs. önemli ölçüde belirleyici olmaktadır.

KOBİ'lerin gerek küresel gerekse ulusal anlamda rekabetin yoğun olarak yaşandığı bu ortamda hayatta kalabilmeleri sağlam bir özkaynak yapısına sahip olmalarına, mali bünyelerinin güçlü olmasına bağlıdır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde sıkça yaşanan ekonomik krizler bunu zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda ülkemizdeki KOBİ'lerin yaşadığı finansman sorunlarının temelinde yatan nedenleri dört ana grupta toplayabiliriz (Kutlu ve Demirci, 2007:190):

• Ekonomik istikrarsızlık,

• Bankacılık sisteminin yapısal sorunları,

• Teşvik politikalarının yetersizliği,

• KOBİ'lerin kendi yapılarından kaynaklanan sorunlar.

İşletmeler faaliyetleri için gerekli olan unsurları ya kendi öz kaynaklarından ya da dışardan kaynak bularak finanse ederler. Dışarıdan bulunan kaynakların başında da banka kredileri gelmektedir. Fakat banka kredilerinin tedarik edilebilmesi ve maliyetli oluşu yatırımların finansmanı için öz kaynakları ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle yetersiz öz sermaye ile kurulan KOBİ'ler özellikle ekonomik dalgalanmaların yaşandığı dönemlerde tahsilatta yaşadıkları sorunlardan dolayı nakit sıkıntısına girmektedirler. Zamanla öz sermayesi azalan ve dış kaynaklara yönelen

işletmeler, yüksek maliyetli banka kredisi kullandıklarından ve yatırımlarının dönüş hızını ayarlayamadıklarından dolayı iflas edebilmektedirler.

KOBİ'lerin en önemli finansman sorunlarından biri kredi elde etmede yaşadıkları güçlüklerdir. Çünkü KOBİ'lerin kar marjları düşük olduğundan yatırımlarını finanse ederken banka kredilerine başvurduklarında yetersiz sermeye ve kaynaklarının ihtiyaca uygun olmamasından dolayı birtakım bürokratik engeller, ödeyemeyeceği kadar yüksek faiz oranları ve ödeme şartları ile karşılaşılabilmektedir (http://enm.blogcu.com).

KOBİ'ler üretim, yönetim, pazarlama, dış ticaret, işçi çalıştırma ve hammadde temini gibi birçok konuda sorunlar yaşarlar. Finansman konusunda yaşanılan sorunların başlıcaları şunlardır:

- Finansman için yeterli bilgiye sahip olmaması,
- İşletme bünyesinde ayrı bir finansman bölümünün olmaması,
- Kredi elde etmedeki teminat sorunu,
- İşletme sahiplerinin teminat konusunda şahsi varlıklarıyla sorumlu tutulmaları,
- Kredi hacimlerinin düşük, kredi maliyetinin yüksek olması
- Oto finansman tutarının düşük olması,
- Modern finansman tekniklerinden yeterince faydalanılmaması,
- Ekonomik istikrarsızlık,
- Bankacılık sisteminin yapısal sorunları,
- Teşvik politikalarının yetersizliği,
- KOBİ'lerin kendi yapılarından kaynaklanan sorunlardır.

KOBİ'lerin finansmanla ilgili yaşadıkları sıkıntılar çok çeşitli olmakla birlikte en önemlileri, kredi temin etmede yaşanan sorunlar, öz sermaye yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar ve finansal yönetimdeki yetersizliklerden kaynaklanan sorunlar olarak özetlenebilir.

4. TÜRKİYE'DE KOBİ'LERİN FİNANSMAN SORUNLARINDA BANKALARIN ROLÜ

KOBİ'lerin ulusal ve uluslararası piyasalarda faaliyet gösterirken karşılaştıkları finansman sorunlarında birçok kurum ve kuruluş tarafından destek görmektedirler. Türkiye'de yeni kurulan KOBİ'lerde öz sermaye yetersizliği durumunda uygun koşullu finansman kaynakları ve bunlara erişimin kolaylaştırılması öncelikli hedefler

arasında yer almaktadır. Banka kredileri, ülkelerin çoğunda ve Türkiye'de KOBİ'lerin en önemli finansman kaynağı konumundadır. Türkiye'de KOBİ'lerin kredi payının %19-25 gibi en az paya sahip olması KOBİ finansmanında bankalara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Ancak ekonomik krizler bankacılık sisteminde ve KOBİ'ler üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

Aşağıdaki Tablo 1'de görüldüğü gibi Türkiye'de KOBİ kredi payı 2016 yılı itibariyle %19 olarak en düşük paya sahiptir.

Tablo 1. Seçilmiş Bazı Ülkelerde KOBİ Kredi Payları(2016)

ÜLKELER	KOBİ Kredileri Payı (%)	Vade	Faiz Oranı
ABD	39,8	Uzun	Düşük
Almanya	37,1	Orta	Düşük
Hindistan	25,3	Orta	Normal
Japonya	54,1	Uzun	Düşük
İngiltere	28,0	Orta	Düşük
Güney Kore	51,0	Orta	Düşük
Fransa	50,3	Orta	Normal
İtalya	37,0	Uzun	Düşük
Yunanistan	23,0	Uzun	Normal
Türkiye	19,0	Orta	Normal

Kaynak: TUİK,2016

Türkiye'de KOBİ'ler daha çok imalat sanayinde faaliyet göstermekte olup krizlerin meydana gelmesiyle bankacılık sistemi ve KOBİ'ler bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Krizler kaynak sıkıntısı çeken KOBİ'lerin üretiminde azalma, istihdamda gerileme ve ücretlerde negatif etki yaratmıştır. Ayrıca yatırımlarında, ithalat ve ihracatlarında gerilemelere neden olmuştur. Bu durum karşısında KOBİ'ler kaynak temin etmekte yüksek faiz veren bankalara yönelmişlerdir (Uyanık ve Sayılı, 2012: 245).

KOBİ'lerin özellikle 2001 krizi ve sonrasında yaşadığı zorluklarla mücadele etmesi, dış pazara açılması, üretim kalitesini üst seviyeye çıkarmaları, markalaşmaları, yeni finansman kaynaklarını kullanmaları ve Ar-Ge faaliyetlerini gerçekleştirmeleri, yatırım yapabilmeleri güçlü ve istikrarlı bir bankacılık yapısı ile mümkün olacağından KOBİ'lere yönelik düzenleyici politikalarının arttırılması noktasında bankalara büyük görevler düşmektedir.

KOBİ'ler, bankaların aktif varlıklarında, karında ve müşteri sayısında artış sağlayacak en doğru faaliyet alanı olduğundan banka bilançoları içinde KOBİ kredilerinin rakamsal değeri artmaktadır. Çünkü bankalar açısından KOBİ'ler, hem karlı hem de nispeten daha az riskli konumdadırlar (http://www.kobi.org.tr/docs/banka_kredileri_son.pdf).

KOBİ'lerin bankalar ile olan ilişkisine bakıldığında KOBİ'ler için maliyette azalma, teminata daha az ihtiyaç duyulması, kredi miktarının artması gibi olanaklar beklenirken; banka açısından, müşterisi olan KOBİ'ler hakkında bilgiye kolay ulaşma, teminat konusunda taahhüt ve ödeme zamanlarının düzenliliği beklenmektedir. Bankalar KOBİ'lerin gelişmesi amacıyla; işletme kredileri için kısa vadeli garantiler, yatırım projeleri için kısa, orta ve uzun vadeli garantiler, faiz ödemelerine katkı, kullanılan kredilerin ilk yılında geri ödemelerinde finansal destek, devlet destek programlarında danışmanlık şeklinde çeşitli desteklerde bulunmaktadır (Güceli-oğlu, 1994: 55). Bu sayede KOBİ'lerin finansman sıkıntısına yönelik olarak pazarlama olanaklarını genişletilerek, daha cazip finansman ürün ve hizmetlerinin sunumu sağlanacaktır. Bu amaçla bankalar tarafından uygulanan politikalar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Güngör, 2011: 21):

- Finansman konusunda çeşitli kredi paketleri ile kaynaklar yaratılmaya çalışılmaktadır.
- Hizmeti sunmak için önce ürün analizi yapıp daha sonra uygun zaman ve şartlarda KOBİ'lerle yüz yüze görüşme, yerinde ziyaretler, gelen taleplerin incelenmesi vb. yöntemlerle ihtiyaca yönelik teklifler sunulmaktadır.
- Bankalarda bireysel ve kurumsal bankacılık yanında "KOBİ Bankacılığı" bölümü önemli düzeyde artmıştır. Böylece alanında uzman personeller daha sağlıklı hizmeti KOBİ'lere vermektedir.
- Bankalar, "KOBİ Bankacılığı" ile nakdi ve gayri nakdi kredi dışında, eğitim ve danışmanlık hizmeti vermektedir.
- KOBİ'lere yönelik ayrı birimler oluşturarak uzman personelleri ve şube ağları ile müşteri güveni kazanmaktadırlar.

• Bankalar, KOBİ'lere yönelik web siteleri ve çağrı merkezleri aracılığı ile en hızlı biçimde bilgiye ulaşımı sağlamaktadırlar.

Türkiye'de faaliyet gösteren çoğu ticari banka KOBİ'lerin beklentilerine cevap verebilmek için bankacılık hizmetlerini "KOBİ Bankacılığı" adı altında sunmaya başlamıştır. KOBİ Bankacılığı ile yaygın şube ağı, müşteri ilişkilerinde samimiyet, ürün ve hizmet farklılaştırılması ve çapraz satış olanakları ile finansman sorunlarına çözüm üretme ve banka hedeflerinde başarı elde edilmesi yönünde yardımcı olmaktadır. Ancak bankalar, KOBİ Bankacılığı için faaliyette bulunurken bazı sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Bunların başlıca nedenleri şunlardan kaynaklanmaktadırlar (Tekin, 2010: 59):

• Ekonomideki istikrarsızlık

• KOBİ'lerdeki kayıt dışılık

• KOBİ'lerin finansal tablo, yönetim ve mali konulardaki yetersizliği

• KOBİ'lerdeki şeffaf bir yönetim anlayışı

• Müşteri verilerinin yetersiz sayı ve kalitede olması

• Kredi türev ürünlerinin bulunmayışı

• Fon kaynaklarının vade, faiz oranı ve miktar açısından istenilen düzeyde olmamasıdır.

Bankalar, ayrıca KOBİ kredilerine ağırlık vererek karlılıklarını artırmak amacıyla Şubeler-Alternatif Dağıtım Kanallarını kullanmaktadırlar. Böylece daha iyi hizmet verebilmek için aşağıdaki stratejileri geliştirmişlerdir (TOBB, 2011:78):

• Bilgi asimetrisini ve yüksek risk potansiyelini azaltmak için kredi puanlama sistemleri kullanma, riske göre fiyatlama yapma, bilgi sağlayan kurumlardan yararlanma, üçüncü kişiler ve kurumlarla paylaşma,

• Kredi maliyetlerini azaltmak için bilgi teknolojilerinden faydalanma ve kredi vadelerini azaltma,

• KOBİ bankacılığı konusunda çalışanlarını eğitme, KOBİ müşterilerini sınıflandırma ve özel birimler oluşturma,

• Meslek kuruluşları ve kamu kurumlarıyla işbirliği yapma ve ortak projeler geliştirmedir.

Fakat bankalar kullandırdıkları kredilerin risk unsuru taşıması nedeniyle kredi vermede ihtiyatlı davranmaktadırlar. Bu bağlamda banka kredilerinde disiplini sağlamak üzere 1988 yılında Basel I olarak anılan "Basel Accord" yayınlanmıştır. Zamanla bunun yetersiz bulunması üzerine, BIS'in bir alt komitesi olan "Basel

Committee on Banking Supervisions" tarafından hazırlanan "Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards" Haziran 2004'te kabul edilmiş ve 2008 yılında uygulamaya başlanmasıyla firmaların ve kullanacakları kredinin risk düzeyi kredinin maliyetini direkt etkileyecek; yani bankalar ve bağımsız derecelendirme kuruluşları tarafından verilecek değerleme notu düşük olan firmalara verilecek kredinin maliyeti artacaktır (Bayülken, 2017: 51).

Basel II ile KOBİ'lerin derecelendirilmeye başlanması, daha çok bilgi talep edilmesi ve kredi standartlarının artmasına yol açmıştır (http://www.kobi.org.tr).

Basel II uygulaması kredinin maliyeti açısından önem arz ettiğinden KOBİ'lerin risk tespiti belli kurallar ve standartlar çerçevesinde yapılmaktadır. Bu nedenle işletmelerin ticari faaliyetlerine ilişkin kayıtlarının gerçeği yansıtması ve firmaların ticari faaliyetlerinin planlı bir şekilde ve şeffaflık anlayışı ile zaman içinde ele alınması daha faydalı olacaktır (Bayülken, 2017: 51) Böylece KOBİ'ler daha iyi derecelendirme notları alarak daha düşük maliyetli kredi imkanına sahip olacak bankalar ise; KOBİ'lere daha avantajlı kredi ve finansman olanakları sunacaklardır.

Banka kredisi kullanımında KOBİ'lerin karşılaştıkları sorunların en önemlisi bankanın istediği teminatları KOBİ'lerin verecek durumlarının olmamasıdır. Bu sorunun çözümü için "Avrupa Yatırım Fonu (AYF)" KOBİ'lerin bankalardan alacağı krediler için kefil olmakta ve bankanın istediği teminatı temin etmektedir (Bayülken, 2017: 51).

Bankaların kullandırdıkları belli başlı kredi çeşitleri şunlardır (www.kobi.org.tr/docs/banka_kredileri_son.pdf):

• KOBİ'lerin sermaye ihtiyacını karşılayacak nakit destek kredisi,

• Firmaların faaliyetlerinde kullanacakları sıfır veya ikinci el makine, ekipman, donanım, yedek parça vb. alımların finansmanı amacıyla makine donanım kredisi,

• Ticari faaliyetlerde kullanılmak üzere satın alınacak işyeri vasfına sahip gayrimenkullerin finansmanı amacıyla kullandırılan ticari işyeri kredisi,

• Turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sezona hazırlık kredisi

• Doğrudan üreticiye dikimden sonraki gübreleme, sulama, hasat toplama dönemindeki finansal gereksinimleri karşılama amacıyla tarımsal üretim kredisi,

• Ticari araçların finansmanı için ticari araç kredisi

KOBİ'lerin kredi kullanma durumlarına göre Türkiye'de kamunun, KOBİ kredi politikalarına şu alanlarda müdahale etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Yüksel, 2011: 134):

• Makroekonomik istikrarın korunması, bankaların kredi faaliyetlerinin artırılması ve kredi piyasası şartlarında iyileştirmeler yapılması,

• İşletmelerin kredi notunu artıracak mali, kurumsal ve teknik çalışmalar yapılması,

• Kredilerden çeşitli nedenlerle faydalanamayan KOBİ'lerin desteklenmesi

• Politika öncelikleriyle uyumlu orta ve uzun vadeli proje ve yatırım kredilerinin sağlanmasıdır.

Ayrıca KOBİ'lerin kredi değerliliklerinin ve kamu desteği olmadan kredi alabilen işletme sayısının artırılabilmesi için başta KOSGEB ve birçok kurum tarafından finansman desteğinin yanı sıra kalite, teknoloji, yenilikçilik gibi alanlarda sağlanacak destekler de büyük önem taşımaktadır.

Aşağıdaki Tablo 2'de KOBİ'lerin finansman sorunu karşısında bankaların kullandırmış olduğu kredi tutarları durumu daha net görmemizi sağlayacaktır.

Tablo 2. 1997-2016 Yılları Kullandırılan KOBİ Banka Kredileri Gelişimi

Yıllar	Belge Sayısı (Adet)	Yatırım Kredisi (1000 TL)	İşletme Kredisi (1000 TL)	Toplam Kredi (1000 TL)	Sabit Yatırım (1000 TL)	İstihdam (Kişi)
1997	1.550	16.358	3.279	19.637	37.376	14.974
1998	1.171	15.577	3.857	19.434	33.189	12.117
1999	1.695	25.637	16.764	42.401	57.978	10.222
2000	1.229	21.685	15.073	36.758	45.073	5.587
2001	246	4.648	3.522	8.170	15.326	674
2002	390	20.272	7.933	28.205	66.321	1.498
2003	467	39.671	10.215	49.886	108.425	2.019
2004	569	57.309	14.608	71.917	165.419	3.205
2005	895	73.946	23.547	97.493	192.518	4.698
2006	927	86.412	25.608	112.020	209.116	5.807
2007	939	349.210	52.406	401.616	873.918	17.541
2008	1.362	444.520	66.747	511.627	1.111.307	22.605
2009	1.091	420.170	62.301	482.471	979.380	21.976
2010	1.272	505.670	76.403	582.073	1.312.670	24.013
2011	1.322	586.350	85.602	671.932	1.370.945	25.306
2012	1.401	616.584	92.706	709.191	1.415.590	27.605
2013	1.397	626.320	101.300	727.620	1.465.316	31.300
2014	1.425	701.405	121.705	823.110	1.397.312	33.656
2015	1.456	761.610	186.465	948.075	1.523.610	35.308
2016(T)	1.302	696.470	116.300	812.770	1.420.305	31.620
Toplam	22.106	6.089.705	1.086.341	7.076.046	13.801.094	331.731

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 2' ye bakıldığında, KOBİ'lerin yaptıkları yatırımlar, kullandıkları kredi ve istihdam ettirdikleri personel sayısı açısından mikro işletme ölçeği düzeyindedir ve 2001 krizinden sonra bu miktarlarda düşüş görülmektedir.2003 yılından yatırım miktarlarının arttığı, fakat istihdamdaki artışa rağmen işsizlik sorununun çözülemediği görülmektedir. Bu durum, KOBİ'lere yapılan tüm teşviklerin yeterli olmadığı ve sınırlı sayıda işletmenin yatırım yapma imkanı bulabildiğini ortaya koymaktadır.

TUİK 2016 raporuna göre KOBİ'ler yatırımlar için gerekli olan finansmanın % 34'ünü öz kaynaklardan, % 31'ini kısa vadeli krediler ve geri kalan kısmını ise orta ve uzun vadeli kredilerden sağlamışlardır. Bu durum yatırımlarda KOBİ'lerin önemli sıkıntı içinde yaşadıklarını göstermekte ve teknolojik yetersizliğin nedenini ortaya koymaktadır.

Şekil 1. 2017 Yılı Kredilerin Dağılımı

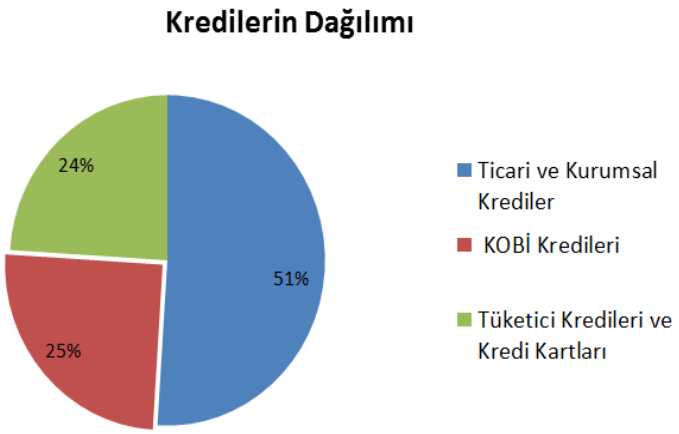

Kaynak: BDDK,2017

Şekil 1de 2017 yılı itibariyle KOBİ kredilerinin toplam krediler içindeki payı %25'dir. Bu durum kriz sonrasında bankacılık sistemindeki yapılandırma sürecinin KOBİ Kredilerinde artış yarattığını göstermektedir.

Şekil 2. 2010-2017 Yılları Kredi Türleri Gelişimi

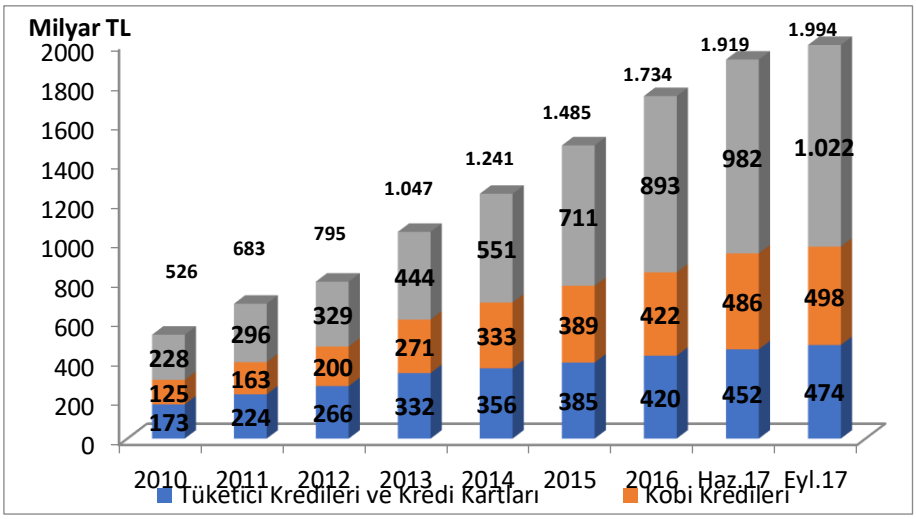

Kaynak: BDDK,2017

Şekil 2'de görüldüğü gibi KOBİ kredilerinin 2010 yılından itibaren giderek artmaktadır. Bu durum KOBİ'lerin finansman kaynağı sıkıntısına bankaların giderek daha çok krediden pay ayırdığını göstermektedir.

Şekil 3. KOBİ Kredilerinin Gelişimi

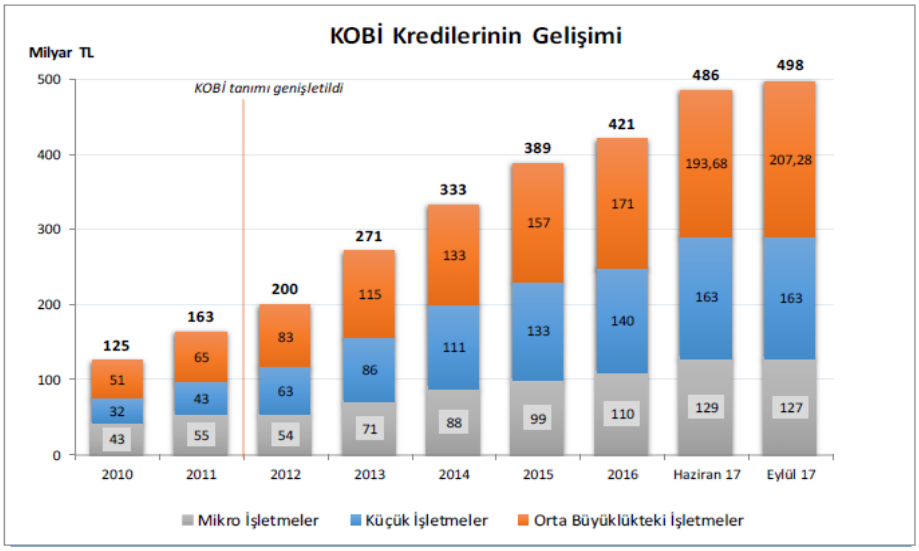

Kaynak: BDDK,2017

Şekil 3'de kullandırılan KOBİ kredi türlerinin arasında mikro, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin gelişimi yer almaktadır. Burada banka kredilerinden en fazla orta büyüklükteki işletmelerin pay aldığı görülmektedir.

Tablo 3. Bankacılık Sektöründe KOBİ'lere Verilen Kredilerin TDO Gelişimi

KOBİ Kredileri	**2013**	**2014**	**2015**
Miktar	29,6 Milyar TL	36 Milyar TL	48 Milyar TL
Kredilerdeki Payı %	25,9	30,6	33,3
TOA Payı %	29,5	41,9	-
TDO %	3,1	3,2	4,0

Kaynak: BDDK

Tablo 3'e göre tasfiye olacak alacaklar (TOA)'daki krediler, 2013'te yaklaşık %26,2014'te %31 ve 2015'te 33 gibi yüksek oranda artış göstermiştir. 2014 yılı itibarı ile TDO %3,2 iken, 2015'te %4'e yükselmiştir. Bu durum KOBİ'lerin finansal sorunlarından dolayı borçlarını ödeyemediği veya takibe düştüğünü yansıtmaktadır. Ayrıca KOBİ'lerin finansal sorunlarının arttığını göstermektedir.

SONUÇ

Gerek Türkiye gerekse dünya ekonomisine yatırım, üretim, istihdam, ihracat ve ödedikleri vergiler ile büyük katkı sağlayan KOBİ'ler ülkemizde özellikle 1990 yılları sonrasında ön plana çıkmaya başlamıştır ve 2001 krizi sonrası bankacılık sisteminin yeniden yapılanması ile giderek büyük önem kazanmıştır.

Genel olarak bakıldığında KOBİ kredilerinin AB ülkelerine göre düşük seviyede olması finansman sorunu karşısında bankaların faaliyetlerinin yeterli olmadığını göstermektedir. KOBİ'lerin banka kredileri ile ilgili vade, limit, faiz oranı sorunu yaşamaları onları yurtiçinde ve yurtdışında farklı finansman arayışlarına itmektedir. Bunların başında da yurt dışından kredi sağlanması gelmektedir.

KOBİ'lere kredi sağlamada KGF, KOSGEB gibi kurumlar aracılığı ile çeşitli kolaylıklar sağlamak için devlet bu hususta bazı sektörlerde avans, bazı sektörlerde ürün alım garantisi ve bazı sektörlerde pazarlama garantisi vererek KOBİ'leri üretime teşvik etmektedir.

Türkiye'de devlet; birçok kurum ve kuruluş aracılığı ile KOBİ'lere sermaye, eğitim, danışmanlık, makine ve teçhizat, bilgi ve teknoloji, pazarlama ve pazar araştırmaları gibi teşvik sağlamaktadır. Bu noktada KOBİ'lerin en önemli sorunu olan finansman sorunu karşısında banka kredileri, ülkelerin çoğunda KOBİ'lerin en önemli finansman kaynağı konumundadır. Bankalar KOBİ'lerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla "KOBİ Bankacılığı" adı altında KOBİ'lere kredi ve diğer aracılık işlemleri ile destek vermektedir.

Ülkemizdeki KOBİ'lere kullandırılan toplam kredi payının 2010 yılı itibariyle 125.468 milyon TL iken, 2017 yılı itibariyle 490.336 milyon TL tutarında artış göstermesi KOBİ'lere verilen desteği göstermektedir. Fakat 2017'de KOBİ kredi oranının %24'lerde olması ve takipteki kredi oranının giderek artması verilen kredi desteğin yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda öncelikle KOBİ'ler kendi performanslarının farkına varmalı ve bankalar ile olan karşılıklı çıkar ilişkilerini güçlendirecek faaliyetlerde bulunmalıdırlar. Buradan hareketle bir takım çözüm önerileri sunulabilir:

- Bankalar yeni ürün ve hizmetlerini, ürün sınıflandırması ve tanıtımı yaparak KOBİ'lere sunmalıdır.
- KOBİ'lerin potansiyelini yükseltecek krediler arttırılmalıdır.
- KOBİ'lerin banka kredisini elde etmesi kolaylaşmalı. Böylece, KOBİ'ler banka kredilerini doğru zaman ve yerde kullandıkları takdirde işletme karlılığı daha da yükselebilir. Aynı zamanda aldıkları bu kredilerle daha fazla üretim, bunun neticesinde daha fazla istihdam yaratarak ülke ekonomisine olumlu yönde katkıda bulunabilirler.
- KOBİ'ler kredi kriterleri ve kurumsal yönetişim hakkında bilinçlendirilmedir.
- KOBİ borsası oluşturulmalı ve borsaya katılım konusunda KOBİ'ler yönlendirilmedir.
- Girişimcileri özendirecek finansal kaynaklar çeşitlendirilmelidir.
- KOBİ'lerin finansal raporlara uygun hareket etmesi sağlanmalıdır.
- Kurumsallaşma, Ar-Ge ve markalaşma için KOSGEB ile tam bir işbirliği içinde olunmalıdır.
- Finansman destekleri, laboratuvar hizmetleri, bilgilendirme ve yönlendirme faaliyetleri destek ve teşvik edilmelidir.
- KOBİ'ler AB entegrasyon sürecine hazırlanmalıdır.

• Devlet kurumlarının ve özel kurumların sayısı artırılarak KOBİ'ler için yatırım ve vergi politikasında iyileştirme yapılmalıdır.

Sonuç olarak, KOBİ'lerin finansman sorunu ve kaynakların etkin şekilde kullanılmasına yönelik destek ve teşvikler son yıllarda artış göstermesine rağmen yeterli değildir. Bankalar ve diğer kuruluşlar tarafından yapılacak düzenleyici çalışmalar ile KOBİ'lerin para ve sermaye piyasasından faydalanma oranı artırılmalıdır. Böylece ülke ekonomisinin büyümesine daha fazla katkı sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

AKMAN, Ahmet (2007). "KOBİ'ler ve Ekonomideki Yeri erişim tarihi: 11.10.2017. http://www.memleket.com.tr/news_detail.php?id=12797

BİLEN, Abdulkadir, Hasan SOLMAZ. (2014) "Kobi'lerin Karşılaştıkları Yapısal Sorunlar Ve Çözüm Önerileri (Diyarbakır Örneği)",Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi C:4 S:7 Güz 2014 (60-79)

BAYÜLKEN, Yavuz (2017). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler. Ankara: TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Yayın No: 677.

BDDK, (2017). "Türk Bankacılık Temel Göstergeleri Eylül 2017".

ÇELİK Adnan ve AKGEMCİ Tahir, (1998). Girişimcilik Kültürü ve KOBİ'ler. Ankara: Nobel Yay.

HACIEVLİYAGİL, Hacı (2016). "KOBİ'lerin Finansman Sorununa Bir Çözüm Önerisi: Milli Ekonomi Modeli (MEM)". Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. 14 (3): 38-45.

http://www.ekodialog.com

http://www.kobi.org.tr/docs/banka_kredileri_son.pdf

KUTLU Hüseyin Ali ve DEMİRCİ N. Savaş, (2007). "KOBİ'lerin Finansal Sorunları Ve Çözüm Önerileri". "4.KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi". İstanbul Kültür Üniversitesi, S: 187-198.

TEKİN, Nalan (2010). KOBİ Bankacılığı Hizmetlerinin KOBİ'lerin İhtiyaçlarına Cevap Verebilme Durumu. İstanbul: Doğuş Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

TOBB, (2011). "Bankaların KOBİ'lere Yönelik Nakdi Kredi Uygulamaları". Ankara: TOBB Yay. No: 144.

UYANIK Mehmet ve SAYILI Murat (2012). ”Küresel Ekonomik Kriz ve Etkileri: Tokat İli Merkez İlçe Gıda Sanayi Örneği”. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 3(2):239-250.

YÜKSEL, Aycan (2011).Türkiye’de KOBİ’lerin Banka Kredilerine Erişimi. Planlama Uzmanlığı Tezi, DPT Yay. No:2825.

ULUSLARARASI GÖÇÜN BİREYİN SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE TÜRKİYE'DE SUNULAN SAĞLIK HİZMETLERİNE İLİŞKİN BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ARSLAN
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Dr. Arş. Gör. Neşe ÇAKI
İstanbul Üniversitesi

GİRİŞ

Göç, geçmişten günümüze ulusal ya da uluslararası düzeyde farklı nedenlerle ortaya çıkan bir olgudur. İlgili literatürde göçün ekonomik, sosyolojik, kültürel, siyasi vb. olmak üzere çeşitli yönleriyle ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmada ise göç olgusu, sağlık ile ilişkilendirilerek göçün fiziksel sağlık ve ruh sağlığı üzerindeki etkisi ele alınmış, Türkiye'de göç eden bireylere yönelik olarak sunulan sağlık politikaları, projeler ve hizmetlere yer verilmiştir. Araştırma kapsamında literatür taraması yapılarak teorik bir alt yapı sunulmasının yanı sıra Türkiye'de son zamanlarda gündeme gelen Göçmen Sağlık Merkezleri gibi sağlık kuruluşları hakkında bilgi verilmiştir. Araştırma sonucunda, göçün neden olduğu fiziksel sağlık ve ruh sağlığı sorunlarının çözümüne yönelik sunulan hizmetlerin daha etkin bir şekilde yürütülebilmesi için; bu hizmetlere erişimin kolaylaştırılması, göç eden bireylerin yasal statülerinin belirgin hale getirilmesi, sağlık hizmeti verilirken dil ve kültür farklılığının göz önünde tutulması, bireyin "ben" ve "biz" olma duygularını sağlıklı bir şekilde yaşayabildiği ve hissedebildiği bir ruh halini yani sosyo-psikolojik entegrasyonu hayata geçirebilecek politikalar üretilmesi gerekliliği tespit edilmiştir.

1. Göç, Göçün Nedenleri ve Sonuçları

Dünyada pek çok tartışmayı beraberinde getiren göç, başta ekonomik olmak üzere çeşitli sebeplerle ülkesini terk etmek durumunda olanların yaşadıkları bir süreç olarak tanımlanabilir. Daha iyi bir yaşam beklentisinin arandığı göçün yönetilmesi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından önemli zorluklardan biridir (World Economic Forum, 2017, 10). Öyle ki göç olgusunun bireylerin psikolojik durumları dâhil olmak üzere pek çok durumu etkilediği söylenebilir (Ekici ve Tuncel, 2015, 11).

Bir yere ilişkin olumlu özellikler göçün çekici faktörleri, olumsuz özellikler ise itici faktörleri olarak isimlendirilir. Bununla birlikte göçün nedenlerinin ekonomik, sosyopolitik ve ekolojik olduğu söylenebilir. Ekonomik faktörlerin; bir yerin istihdam durumu, işgücü piyasası ve ekonomisinin genel durumu ile ilişkili olduğu görülmektedir. Daha iyi ücret, uygun koşullar, istihdamın iyileştirilmesi gibi nedenler göçmenleri çekici etki yaratabilir. Sosyopolitik faktörler; ailevi, etnik, kültürel vb. çeşitli nedenleri içermektedir. Kölelik, sağlık ve eğitim gibi hizmetlere erişim, aile birleşmeleri gibi nedenler sosyopolitik faktörlerin öne çıkan örneklerindedir. Ekolojik faktörler ise; doğal kaynakların elverişliliği ve iklim değişikliği gibi çevresel faktörlerle ilişkili nedenlerdir (World Economic Forum, 2017, 15-16).

Göçün sonuçlarını sıralamak gerekirse; nüfus dağılımında dengesizlik, alt yapı hizmetlerinde yetersizlik, kültürel çatışmaların ortaya çıkması, çevre sorunlarında yaşanan artışlar, işgücü ve gelir dağılımına ilişkin farklılıkların ortaya çıkması, yatırımların bölgeler arasındaki düzensiz dağılımı vb. başlıca sonuçlar arasında gösterilmektedir (Koçak ve Terzi, 2012, 168-169).

2. Göçmenlerin Sağlık Sorunları

Göçmenlerin sağlık sorunları çeşitli nedenlerle açıklanabilir. İlhan, göçmenlerin sağlık sorunlarını kısa ve uzun süreli sağlık sorunları ile göç edilen bölgede karşılaşılan sorunlar olarak üçe ayırmaktadır. Kısa süreli sağlık sorunları ilk aşamada karşılaşılan sağlık sorunlarından oluşmakta ve söz konusu süre en hızlı destek verilmesi gereken dönem olarak görülmektedir. Yaralanmalar, zehirlenmeler, boğulmalar gibi sorunlar kısa süreli sağlık sorunlarının örneklerindendir. Uzun süreli sağlık sorunları; göçün yapıldığı dönemde genel olarak tanısı koyulamayan ve sonradan ortaya çıkan sorunlardır. Öyle ki bu sorunlar, kişinin göç etmesinden itibaren hayatının sonuna kadar devam edebilme özelliği göstermektedir. Yetersiz bakıma bağlı büyüme ve gelişme yetersizliği, anne ölümleri ve iyot yetersizliği uzun süreli sorunların başlıcalarındandır. Üçüncü sağlık sorunu ise göç edilen gölgede karşılaşılan sorunlardır. Bu sorunlar, bulaşıcı hastalıklar ve çevresel sorunlar gibi çeşitlilik gösteren ve göçmenlerin gittikleri yerlerde bazı hastalıkların değişmesi ve/veya artması üzerinde etkilidir (İlhan vd, 2016, 6-9).

2.1. Göçün Fiziksel Sağlık ve Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri

İnsanın kendi çevresinden (ailesinden, arkadaşlarından ve kurduğu sosyal ağlardan) ayrılmasına ve hızlı bir çevre değişimine neden olan göç kavramı, bireyleri psikolojik ve fizyolojik olarak etkileyerek sağlıkları üzerinde de çok önemli etkilere neden olur. Bu etkilerin niteliği, göçün zorunlu veya gönüllü oluşuna, göç edilen yer

ve kalınacak süreye, göç öncesi stres faktörlerine (zorunlu ya da gönüllü ayrılıklar, ailede kayıplar, şiddete maruz kalma ya da tanık olma gibi travmatik olaylar), göç sırasındaki stres faktörlerine (fiziksel/psikolojik şiddet/taciz, olumsuz yaşam koşulları, travmatik olaylar) ve göç sonrası yaşanan stres faktörlerine (göç edilen yeni yere uyum süreci, gelecekle ilgili belirsizlik düzeyi, sığınma talebinin olumlu/olumsuz sonuçlanması, sosyal hayatla ilgili korkular, kültürel farklılıklar, dil sorunu, yeni toplumsal rol ve sorumluluklar, barınma-beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanması, zorlu kamp koşulları, işsizlik durumu, maddi zorluklar, memlekete özlem vs.) bağlıdır (Ilgar ve Coşkun Ilgar,2015,159; Demirbaş ve Bekaroğlu,2013, 13). Ayrıca göç edilen yerlerde bireylerin yasal statüleri, sağlık politikalarındaki yetersizlik, sağlık kurumu ve sağlık personelinin sınırlılığı, sağlık taramalarının yetersiz olması, bireylerin sağlık sigortasının olmaması, sağlık hizmetlerine ulaşımdaki güçlükler, maddi zorluklar çekilmesi gibi çevresel koşullar da göç eden bireyin sağlığını etkilemektedir (Uluslararası Göç Örgütü, Kara ve Nazik, 2018, 60).

Göçün sağlık üzerindeki etkileri göç edilen yerin özelliklerine göre de değişebilmektedir nitekim gidilen yerin yaşam koşulları daha iyiyse çoğunlukla fizyolojik sağlık olumlu yönde etkilenmesine rağmen önceki çevreden ayrılma biçimi ve yeni çevreye alışma süreci ruh sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu süreçte, birey geride bıraktığı bir gruba ait olma duygusunu kaybettiği, kendi sosyal ve kültürel yaşamından uzaklaştığı için yaşanan yalnızlık ve yabancılaşma duygusu, geleceğin belirsizliği, sosyal desteğin azalması/yok olması hayal kırıklığı, anksiyeteye ve depresyona neden olmakta ve sonrasında uyku düzensizliği, iştahsızlık, hazımsızlık, dikkat eksikliği, baş ağrısı gibi psikosomatik şikayetler, agorofobi, travma sonrası stres bozukluğu vs. görülmektedir. Cinsiyet temelinde bakıldığında ise kadınlarda daha çok duygusal zorlanma, duygusal patlama, ağlama, kolayca ürkme durumları görülmektedir (Ilgar ve Coşkun Ilgar,2015,166-167; Tuzcu ve Ilgaz, 2015, 61-62; Demirbaş ve Bekaroğlu,2013,14,15).

Göçün fiziksel sağlık üzerindeki olumsuz etkilerine bakıldığında ise; bireylerde beslenme yetersizliği ve bozukluğu, hijyen eksikliği ve yetersiz altyapı olanakları nedeniyle bulaşıcı hastalıklara yakalanma olasılıklarının arttığı görülmektedir (Aydın, Şahin ve Akay,2017,10). Nitekim, Türkiye, Irak, Lübnan ve Ürdün'deki kamplarda deri hastalıkları, kızamık ve verem gibi bulaşıcı hastalıkların görüldüğü tespit edilmiştir (Korkmaz, 2014, 40). Beslenme yetersizliği, bedensel ve zihinsel gelişimi olumsuz etkilerken (Aydın, Şahin ve Akay,2017, 11), hijyen eksikliği daha çok deri hastalıklarına neden olmaktadır. Suriye'de 2013 yılında baş gösteren çocuk felci salgınının ardından 1 milyonun üzerinde Suriyeli ve Türkiyeli çocuğa çocuk felci ve kızamık aşısı yapılmıştır (UNICEF, 2016). Uluslararası Göç Örgütü Raporu'na göre ise göç ile birlikte Tüberküloz, HIV ve SARS yaygınlaşmaya

başlamıştır. Diğer yandan, Dünya Sağlık Örgütü raporları incelendiğinde; kaza sonucu meydana gelen yaralanmalar, beden ısısının düşmesi (hipotermi), yanıklar, üst solunum yolu hastalıkları, sindirim sistemi ile ilgili hastalıklar, kardiyovasküler rahatsızlıklar, vitamin-mineral eksikliği, hamilelik ve doğumla ilgili komplikasyonlar, diyabet ve hipertansiyon göçmenler arasında en sık rastlanan sorunlar arasında gösterilmektedir. Kadınlar da hamilelik ve doğumla ilgili, yeni doğmuş bebekleriyle ilgili, çocuk sağlığı, cinsel sağlık ve üreme sağlığı konusunda sorun yaşamaktadırlar (Dünya Sağlık Örgütü,2019; Beşer ve Tekkaş Kerman,2017, 144).

Göç yalnızca yetişkinleri değil çocukları da duygusal ve davranışsal olarak etkilemektedir. (Özdemir ve Budak, 2017, 217). Nitekim davranış bozukluğu, hiperaktivite, düşük benlik saygısı, sosyal davranışlarda bozukluk gibi sorunlar yaşamaktadırlar. (Fazel ve Stein, 2003, 134). Aynı zamanda çocukların göç öncesi ve sonrasında yaşadıkları olumsuz deneyimlerin travma sonrası stres bozukluğuna neden olduğu tespit edilmiştir (Heptinstall, Sethna, Taylor, 2004, 373).

3. Türkiye'de Sunulan Sağlık Hizmetleri

3.1. Yabancı Uyruklular Polikliniği

Türkiye'nin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verileri ışığında, Suriyeliler dâhil olmak üzere çeşitli ülkelerden gelen göçmenlere ev sahipliği yaptığı dikkate alınırsa; Sağlık Bakanlığı tarafından birinci basamak sağlık hizmetlerinin sunulması amacıyla Yabancı Uyruklular Polikliniği açılmasına karar verilmiştir. Ülke genelinde her ilin göçmenlerin ağırlıklı olarak yaşamakta olduğu ilçelerinde Yabancı uyruklular polikliniklerinin toplum sağlığı merkezleri içerisinde açılması planlanmıştır. Özellikle göçmenlere yardımcı olabilmek ve daha iyi hizmet verebilmek açısından toplum sağlığı merkezi çalışanlarının göç ve göçmenlerin sağlığı konularında eğitimlerle desteklenmeleri ve dil bilmeleri özellikleriyle donatılmalarının gerekliliği üzerinde durulmaktadır (https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/yabanc%C4%B1-uyruklarpoliklini%C4%9Fi.html).

3.2. Gönüllü Sağlık Tesisleri

Gönüllü sağlık hizmetleri olarak isimlendirilen ve Sağlık Bakanlığı'nın uygun bulacağı yerlerde yardım vakıfları ve dernekler tarafından ücretsiz ve gönüllü olarak verilen sağlık hizmetleri bu kapsamdadır. Geçici koruma altına alınanlara yönelik oluşturulan esaslar kapsamında 2015 yılından bu yana devam ettirilen hizmetler arasında ayakta tanı ve tedavi dâhil olmak üzere göçmen sağlığına yönelik pek çok hizmet sunulmaktadır. Faaliyetlere dair izinlerin yılda iki kez yenilendiği tesislerin

işletilmesi T.C. vatandaşı bir doktor tarafından gerçekleştirilmektedir (https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/g%C3%B6n%C3%BCll%C3%BC-sa%C4%9Fl%C4%B1k-tesisleri.html).

3.3. Yabancılar İçin Genel Sağlık Sigortası

Yabancıların genel sağlık sigortasından faydalanabilmeleri için; oturma izni almaları, ülkemizde aralıksız olarak asgari bir yıl yaşamış olmaları ve söz konusu tarih itibarı ile genel sağlık sigortasından faydalanmayı talep etmeleri, yabancı bir ülkenin mevzuatı kapsamında sigortalı olmamaları ve sağlık sigortasından faydalanmamaları koşulları dikkate alınmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü-SGK:3).

3.4. Göçmen Sağlığı Merkezleri

Suriyelilerin ağırlıklı olarak yaşamakta olduğu yerlerde sağlık hizmetlerine ulaşımın arttırılması, dil engelinin aşılması ve sağlık hizmetlerinin etkin şekilde sunulabilmesi konusunda ilçelerde toplum sağlığı merkezi bağlı birimi olarak kurulan merkezlerdir. Bünyesinde bir hekim ve yardımcı sağlık personelinin yer aldığı göçmen sağlığı merkezleri nüfusun yoğun olduğu bölgelerde güçlendirilmiş GSM olarak kurulmuştur. Hastanelerin de yüklerinin azaltılması amacına yönelen güçlendirilmiş GSM'lerde birinci basamak sağlık hizmetlerinin yanında kadın-doğum, çocuk, ağız-diş gibi hizmetlerin sunumu gerçekleşmektedir. GSM'lerde Suriyeli sağlık personelinin yanı sıra Türkçe ve Arapça bilen destek hizmetleri personeli görev yapmaktadır. GSM'lere yönelik giderlerin karşılanması ise SIHHAT projesi bünyesinde yürütülmektedir (https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/haberler/961-göç-sağlığı-dairesi-başkanlığı/göçmen-sağlığı-dairesi-başkanlığı-sağlık-hizmetleri.html).

SIHHAT Projesi

Suriyeli göçmenlere yönelik bir proje olarak başlayan ve kısaltılmış adı SIHHAT projesi olan "Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi" projesidir. Projenin toplam süresi 36 ay olup 2016 ve 2019 yılları arasını kapsamaktadır. Öncelikli amaçları arasında; Suriyelilerin ağırlıklı olarak yaşamakta olduğu illerde sağlık hizmetlerinin sunumuna ilişkin kapasitenin geliştirilmesi yer almaktadır. Projenin faaliyetleri açısından; göçmenlere yönelik sağlık birimlerinin oluşturulması, yoğun bakım ünitesinin kapasite olarak desteklenmesi, sağlık personelinin eğitilmesi gibi başlıklar sıralanmaktadır. Projenin devamında ise; göçmen sağlığı merkezlerinin kurulması, yoğun bakım üniteleri ve sağlık kuruluşlarının iyileştirilmesi, personele

eğitimler verilmesi dâhil olmak üzere çeşitli tedbirlerin hayata geçirilmesi düşünülmektedir (http://www.sihhatproject.org/proje-faaliyetleri_0-657).

SONUÇ

Göç olgusu, farklı nedenlerle ortaya çıksa da sonuçları itibarı ile bireyin yaşamı üzerinde köklü değişikliklere yol açabilmektedir. Bu çalışmada da göç olgusu, göçün nedenleri ve sonuçlarının yanı sıra göçün bireyin sağlığı üzerindeki etkilerinden ve oluşan olumsuz etkileri telafi etmek adına söz konusu bireylere sunulan sağlık hizmetlerinden bahsedilmiştir. Nitekim, göç eden bireyin kendisine ait sosyal, psikolojik ve fiziksel çevreden ayrıldığı ve yeni bir çevreye adapte olmaya çalıştığı süreç içerisinde yeni koşulların etkisiyle bireylerin sağlığı olumlu ya da olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu süreç, göçten önce, göç esnasında ve göç sonrasında yaşanan olayların niteliğine, gidilecek ülkeye, kalınacak süreye, hangi amaçla gidildiğine vs. göre farklı etkiler oluşturacaktır. Göç eden bireylerde, bireysel ve çevresel koşulların durumuna göre bulaşıcı hastalıklar, cilt hastalıkları, kardiyovasküler rahatsızlıklar, yanıklar, üst solunum yolu hastalıkları, sindirim sistemi ile ilgili hastalıklar, vitamin-mineral eksikliği, kadın doğum ve çocuk hastalıkları sıklıkla görülebilmektedir. Yaşanan değişimler ve belirsizlikler; bireyi yalnızlığa, yabancılaşmaya, kendisini yetersiz görmesine, yaşamını kontrol etme konusunda umutsuzluğa sevk edebileceği için bunaltı, depresyon, düşük benlik saygısı, düşük yaşam tatmini, agorofobi, travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik rahatsızlıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada, göç edilen ülkede sunulan sağlık hizmetleri önem arz etmektedir. Nitekim, ülkemizde de göçmenlere yönelik sunulan sağlık hizmetleri son yıllarda artış göstermektedir. Bu hizmetlerin başlıcaları; yabancı uyruklular polikliniği, gönüllü sağlık tesisleri, yabancılar için genel sağlık sigortası ve göçmen sağlığı merkezleridir. Türkiye'de sunulan sağlık hizmetlerinin sunumu açısından son yıllarda; söz konusu hizmetlerin iyileştirilerek göçmen nüfusun sağlık ihtiyaçlarının karşılanması ve göçmenlere kaliteli bir hizmet verilmesi anlayışının öne çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan göçmenler içerisinde nüfus yoğunluğu yüksek olan göçmen gruplara yönelik de çeşitli uygulamalar söz konusudur. Öyle ki Suriyeli göçmenlere yönelik Sağlık Bakanlığı bünyesinde gerçekleştirilen Sıhhat Projesi, sağlık sunucuları tarafından sağlığın korunması ve iyileştirilmesine yönelik çeşitli tedbirlerin alındığı bir kapasite geliştirme projesi olarak devam etmektedir.

Bununla birlikte göç eden bireylerin sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için yasal statüsünün uygun olması, sağlık hizmeti verilirken en önemli sorunlardan biri olan dil ve kültür farklılığı zorluklarının aşılması, buna bağlı olarak psikoterapi hizmetlerinin de etkin bir şekilde yürütülebilmesi, düzenli hasta takibinin yapılarak muhtemel hastalıkların oluşması ya da ilerlemesinin önüne geçilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Aydın, Diler, Nurdan Şahin ve Berna Akay, "Göç Olayının Çocuk Sağlığı Üzerine Etkileri", İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi, 2017; 7(1):8-14.

Beşer, Ayşe, Kader Tekkaş Kerman, "Göç Eden Bireylerin Öncelikli Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetine Ulaşımdaki Engeller", Türkiye Klinikleri J Public Health Nurs-Special Topics, 2017;3(3):143-148.

Demirbaş, Hatice, Ece Bekaroğlu, "Evden Uzakta Olmak: Sığınmacıların /Mültecilerin Psikolojik Sorunları ve Alınacak Önlemler", Kriz Dergisi, 21 (1-2-3), 11-24.

Ekici, Süleyman ve Tuncel, Gökhan, "Göç ve İnsan", Birey ve Toplum, 2015, C. 5, S. 9.

Fazel, Mina ve Alan Stein, "Mental Health of Refugee Children: Comparative Study", BMJ, Volume 327, 2003, 134.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü-SGK, Yabancılar İçin Genel Sağlık Sigortası.

Heptinstall, Ellen, Vaheshta Sethna and Eric Taylor, "PTSD and Depression in Refugee Children Associations with Pre-Migration Trauma and Post-Migration Stress", European Child & Adolescent Psychiatry, 2004, Vol. 13, No. 6, 373-380.

Ilgar, Zeki, Semra Coşkun Ilgar, "Göç ve Göçmenliğin Psikolojik Yansımaları (Vatansız Vatandaş Olmak)", Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu, 2015, s.159-178.

International Organization for Migration, (Çevrimiçi), https://www.iom.int/migration-health, 10 Ağustos 2019.

İlhan Mustafa Necmi, Gözlü Mehmet, Atasever Mehmet, Dündar Mehmet Ali, Büyükgök Doğan, Barkan Onur Burak, Göç ve Halk Sağlığı, Sasam Enstitüsü, Analiz, 2016, Yıl. 2, S. 7.

Kara, Pınar ve Evşen Nazik, "Göçün Kadın ve Çocuk Sağlığına Etkisi", Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2018; 7(2): 58-69.

Koçak Yüksel ve Elvan Terzi, "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri", Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2012, C. 3, S. 3, 163-184.

Korkmaz, Ayşe Çiçek, "Sığınmacıların Sağlık ve Hemşirelik Hizmetlerine Yarattığı Sorunlar", Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi, Sayı 1, Cilt 1, 2014, 37-42.

Özdemir, Aysel, Funda Budak, "Göçün Çocuk Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri", KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, 2017, 212-223.

Tuzcu, Ayla, Ayşegül Ilgaz, "Göçün Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri", Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 2015, 7(1), 56-67.

Türker, D., Yıldız, A. (2015). "Göçmenlerde Sosyo-Psikolojik Entegrasyon Analizi". in Şeker,D., Sirkeci, İ., Yüceşahin, M. Göç ve Uyum. TP London: UK, 23-34.

UNICEF, Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar, (Çevrimiçi) http://unicef.org.tr/files/bilgi-merkezi/doc/T%C3%BCrkiyedeki%20Suriyeli%20%C3%87ocuklar_Bilgi%20Notu%20Nisan%202016_1.pdf, 8 Ağustos 2019.

World Health Organization, (Çevrimiçi), http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-determinants/migration-and-health/migrant-health-in-the-european-region/migration-and-health-key-issues#292115, 10 Ağustos 2019.

World Economic Forum (2017). Migration and Its Impact on Cities, http://www3.weforum.org/docs/Migration_Impact_Cities_report_2017_low.pdf, 14.08.2019

(Çevrimiçi) https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/yabanc%C4%B1-uyruklar-poliklini%C4%9Fi.html, 14.08.2019

(Çevrimiçi) https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/g%C3%B6n%C3%BCll%C3%BCsa%C4%9Fl%C4%B1k-tesisleri.html, 14.08.2019

(Çevrimiçi) https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/haberler/961-göç-sağlığı-dairesi-başkanlığı/göçmen-sağlığı-dairesi-başkanlığı-sağlık-hizmetleri.html, 14.08.2019

(Çevrimiçi) http://www.sihhatproject.org/proje-faaliyetleri_0-657, 14.08.2019

KRONİK PROTON POMPASI İNHİBİTÖRÜ KULLANIMI TEHLİKELİ Mİ?

Fikriye Yasemin ÖZATİK
Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Orhan ÖZATİK
Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi

ÖZET: Proton pompa inhibitörleri iyi güvenlik aralığına sahip olmaları, peptik ülser ve gastroozafagial reflü gibi hastalıklarda oldukça etkili olmaları sebebi ile son yıllarda en sık kullanılan ilaçlar arasındadır. Ancak sık kullanım ve uzun süre kullanıma bağlı bir takım yan etkilerin olduğu görülmüştür. Bunlardan bazıları oldukça ciddi, hayatı tehdit eden yan etkiler olabilmektedir. Özellikle yoğun bakım servislerinde uzun süre tedavi edilen hastalarda, akciğer enfeksiyonları, nefrit, hepatit, osteoporoz gibi yan etkiler görülebilmektedir. Bu derlemenin amacı proton pompası inhibitörlerinin uzun süre kullanımında ortaya çıkabilen ancak etki mekanizmaları henüz kanıtlanmayan yan etkilere kanıta dayalı bir şekilde açıklama getirebilmek ve proton pompası inhibitörlerinin akılcı kullanımı için yapılabilecekleri irdelemektir.
Anahtar Kelimeler: Proton pompa inhibitörleri, yan etki, akılcı ilaç kullanımı

Is Chronic Proton Pump Inhibitor use Dangerous?

ABSTRACT: Proton pump inhibitors are among the most commonly used drugs in recent years because they have a good safety range and are highly effective in diseases such as peptic ulcer and gastroosophageal reflux. However, there were some side effects related to frequent use and long-term use. Some of these can be very serious, life-threatening side effects. Side effects such as lung infections, nephritis, hepatitis, osteoporosis may be seen especially in patients who are treated in intensive care unit for a long time. The aim of this review is to provide an evidence-based explanation of side effects that may arise in long-term use of proton pump inhibitors but whose mechanisms of action have not yet been proven and to investigate the rational use of proton pump inhibitors.
Keywords: Proton pump inhibitors, side effects, rational drug use

Proton pompa inhibitörleri (PPI) dünyada en sık reçete edilen ilaçlar arasındadır. İlk PPI olan Omeprazol 1980 yılının sonlarında reçete edilmeye başlanmıştır (Lou vd.,2018; 537). PPI'lerinin kullanımı 1990 ların sonlarına doğru %450 oranında artmıştır (Guda vd., 2004; 1233).

1-KULLANIM ENDİKASYONLARI

PPI lar özellikle hiper asiditenin yol açtığı gastrointestinal sistem rahatsızlıklarının tedavisinde önemli bir seçenek olarak değerlendirilmektedir (Nardino vd., 2000; 3118).

- ✓ Gastroözafagial reflü hastalığı,
- ✓ Peptik ülser hastalığı,
- ✓ Helikobakter pilori eradikasyon tedavisi,
- ✓ Dispepsi ve stres bağlı hiper asiditenin de dahil olduğu pek çok hastalığın tedavisinde etkili bir tedavi seçeneği olduğu kanıtlanmıştır (Lou vd., 2018; 537).

PPI'lerinin gereksiz ve artan oranda kullanımının olduğu yapılan pek çok çalışma ile ortaya konmuştur. İspanya'da yapılan bir çalışma hastaların gerek hastanede yatış sırasında ve gerekse taburcu oldukları dönemde PPI kullanım sıklıklarının yüksek oranda olduğunu göstermiştir (Ramirez vd., 2010; 288). Hastaların taburcu olduktan sonraki dönemde de yaklaşık 3-6 ay süre ile hiçbir endikasyon olmadığı halde bu ilaçları kullanmaya devam ettikleri gözlenmiştir. Hatta bazı araştırmacılar PPI kullanım süresinin yıllarla ifade edilecek düzeyde uzun bir kullanım süresi olduğunu belirtmişlerdir.

Çeşitli ilaçların mideye olan olası yan etkilerini önlemek amacı ile de kullanılması oldukça fazladır. Özellikle nonsteroidal antienflamatuar ilaç kullanımı ile birlikte PPI kullanımı sık olarak karşımıza çıkmaktadır (Savarino vd., 2017; 19). PPI grubu ilaçlar halk arasında mide koruyucusu olarak da bilinmektedir. Pek çok ülkede reçetesiz de kullanılması önemli handikaplardan biridir. Reçetesiz kullanım PPI ların bilinçsizce kullanımını artırmaktadır. Kullanımın yaklaşık olarak %70 lere varan oranda endikasyon dışı olduğu öngörülmektedir (Batuwitage vd., 2007; 66).

2-YAN ETKİLERİ

Proton pompa inhibitörlerinin uzun yıllar boyunca sadece midedeki paryetal hücrelere spesifik olduğu iddia edildi. İlacın içindeki etkin maddenin aktif hale geçebilmesi için mide pH sının asit hale gelmesi gerekmektedir. Yan etkilerinin oldukça az olduğu prospektüs bilgisine girdi. Güvenilir bir ilaç olarak değerlendirildi.

Son dönemde yapılan çalışmalar proton pompa inhibitörlerinin yan etki profillerinin daha detaylı incelenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Özellikle uzun dönem kullanımda ciddi yan etkilerinin olabileceği, bu yüzden kullanımının ve reçete edilmesinin daha özenli bir şekilde olması gerektiği söylenmektedir.

- ✓ *Clostridium difficile* (*C. difficile*) enfeksiyonu
- ✓ Demans
- ✓ Pnömoni
- ✓ Antiplatelet ajanlar ile etkileşim
- ✓ Böbrek hastalığı
- ✓ Mikro nütrisyon eksikliği
- ✓ Kemik mineral dansite azalması
- ✓ Spontan bakteriyel peritonit

2.1. Clostridium difficile (C. difficile) enfeksiyonu

Yıllarca kullanımla toplanan veriler, hipoklorhidrik ajanların kullanımı ile *C. Difficile* gibi edinilmiş enterik enfeksiyon riskinin artması arasında epidemiyolojik bir ilişki ortaya koymuştur. Enterik enfeksiyonların gelişim mekanizması tam olarak ortaya konamamıştır. Literatürde tarif edilen bir dizi potansiyel patofizyolojik mekanizma vardır. Olası mekanizmalardan birisi, *C. difficile* sporları mide hidroklorik aside nispeten dirençli olsa da, *PPI'lerle* uzun süreli gastrik asit bastırılması, kolonizasyon direncini veya *C.difficile* proliferasyonuna karşı diğer normal bariyerleri azaltarak kolonik mikrobiyatayı değiştirebileceği şeklindedir (Clooney vd. 2016; 974). Daha önce yaptığımız bir çalışmada patofizyolojinin daha farklı olabileceğini ortaya koymaya çalıştık. İnce barsaklarımızın yapısında bulunan paneth hücreleri vücudumuzun önemli savunma mekanizmalarından birini oluşturmaktadır. Özellikle salgıladıkları alfa defensinler mikroorganizmalar için önemli bir antimikrobiyal maddedir. Çalışmamızda uyguladığımız proton pompa inhibitör grubunda bulunan ratlardan aldığımız ince barsak dokularından elde edilen preparatların incelenmesi sonucu oldukça ilginç sonuçlar gördük. PPI uygulanan gruptaki ratların ince barsak paneth hücrelerinden alfa defensin salgılanmasının inhibe olduğunu tespit ettik. Bu sebeple, uzun süreli PPI kullanan hastalarda görülen barsak enfeksiyonlarının nedeninin paneth hücrelerinde bulunan alfa defensinlerin salınmasının inhibe olması olduğunu düşündük (Ozatik vd., 2012; 75).

2.2. Demans

Demans, bireyi ciddi şekilde zayıflatan ve bağımsız yaşama yeteneklerini etkileyen bilişsel yeteneklerdeki bozulma ile karakterize sessiz ve ilerleyici bir hastalıktır. Yaş ilerledikçe insidansı artmaktadır (Haenisch vd., 2015; 419). Bu hastalığın henüz tedavisinin olmaması çok önemli bir sağlık sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan bazı çalışmalar uzun süreli PPI kullanımı ile demans arasında bir bağlantı olabileceğini ortaya koymuştur. Alman yaşlanma, biliş ve demans veritabanlarına dayanan büyük, erken epidemiyolojik çalışmalardan biri, uzun süreli PPI tedavisine maruz kalan hastalarda demans gelişme riskini önemli ölçüde arttırdığını göstermiştir (Gomm vd., 2016; 410).

2.3. Pnömoni

PPI'lar çoklu ilaç kullanımının sık olduğu yoğun bakım ünitelerinde tedavi gören hastalarda da uzun yıllar boyunca sıklıkla kullanılmıştır (Hamai vd., 2018; 1215). PPI kullanım endikasyonu olarak, kullanılan ilaçların gastrointestinal sistem üzerine olan yan etkilerinin azaltılması olduğu bildirilmiştir. Yoğun bakımda yatan hastalarda kullanılmaları sırasında hastaların ölümlerinin artması üzerine, bu ölümlerden sorumlu olabileceği öngörülmüştür. Yoğun bakımda yatan hastalarda PPI kullanımına bağlı olarak artan mortalitenin açıklanmasında, azalan mide asiditesine bağlı olarak midede bakteri üremesi olduğu, üreyen bakterilerin de akciğerlere ulaşıp pnömoni oluşturduğu öne sürülmüştür (Garvey vd., 1989; 211). Bu vakalarda PPI yerine H_2 reseptör blokörlerinin kullanılması önerilmiştir. Ancak göz ardı edilen önemli bir nokta bulunmaktadır. Eğer mekanizma olarak sadece mide asiditesinin azalması etkili olsaydı, H2 reseptör blokörü kullanılan hastalarda da benzer şekilde yan etki görmemiz gerekirdi. Çünkü H2 reseptör blokörleri de mide asiditesini önemli ölçüde azaltmaktadır. Yaptığımız ve henüz yayınlanmayan çalışmamızda, oluşan pnömonin sebebinin vücudun savunma sistemleri üzerine PPI ların önemli etkilerinin olduğunu tespit ettik.

2.4. Antiplatelet ajanlar ile etkileşim

PPI kullanımında en önemli kaygılardan biri, CYP2C19 enzim sistemi tarafından aktivasyon gerektiren bir ön ilaç olan antiplatelet ajanı klopidogrel ile potansiyel bir etkileşimdir. Klopidogrelin aktif metaboliti, trombositlerdeki ADP reseptörlerine geri dönüşümsüz olarak bağlanmasından ve bunların toplanmasını engellemekten sorumludur. PPI rekabetçi bir şekilde CYP2C19'u değişik derecelerde inhibe eder. Omeprazol muhtemelen en önemli inhibitördür (Gilard vd., 2008; 256).

PPI'nin bazı CYP enzimlerini inhibe ettiği gösterilmiştir; İnhibisyon derecesi, sınıf içindeki farklı ajanlar arasında değişir. Bazı antiplatelet ajanları aktif formlarına metabolize olmak için bu CYP enzimlerine ihtiyaç duyar. Teorik olarak bir PPI kullanımı, bir antiplatelet ajanının aktif hale gelmesini önleyebilir ve antiplatelet etkilerini azaltabilir. Bu sebeple antiplatelet ajanların kullanımı sırasında PPI kullanımına çok dikkat edilmesi gerekir (Ho vd., 2009; 937).

2.5. Böbrek hastalığı

PPIların tedavide kulanılmaya başlanmasından kısa bir süre sonra, kullanımı ve akut interstisyel nefrit (AIN) gelişimi arasında bir ilişki olduğunu öne süren case reportlar yayınlanmıştır (Xie vd., 2016; 3153). PPI kullanımının, Kronik Böbrek Hastalığı, böbrek hastalığı progresyonu ve son dönem böbrek hastalığı sıklığı ile ilişkili olduğunu gösteren bazı çalışmalar mevcuttur (Klatte vd., 2017; 702). Bunun yanında bazı araştırmacılar kronik böbrek hastalığı ile uzun süreli PPI kullanımı arasındaki ilişkinin daha dikkatli olarak araştırılması gerektiğini söylemişlerdir. Ancak yapılan deneysel çalışmalar, klinik gözlemler sonucu elde edilen böbrek ile ilgili yan etkilerin oluşum mekanizmalarını açıklamaktan uzaktır.

2.6. Mikro nütrisyon eksikliği

Vücudumuzda bulunan magnezyum, hücre ve dokuların fizyolojik fonksiyonlarını yapmasında çok önemli katkı sağlamaktadır. Bazı inflamatuar hastalıklarda magnezyumun iltihabı azalttığı, trombosit agregasyonunu azalttığı ve aritmiyi önlediği gösterilmiştir. Kronik hipomagnezemi, kardiyovasküler hastalık, diyabet ve osteoporoz riskini önemli ölçüde artırabilir. PPI kullanan hastalarda hipomagnezemi geliştiği bazı çalışmalar ile gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak PPI kullanımı ve hipomagnezemi ilişkisinin arkasındaki patofizyoloji iyi anlaşılmamıştır. Bir hipoteze göre, PPI kullanımı ile indüklenen pH değişiminin, magnezyum taşıma reseptörlerinin magnezyum için afinitesini değiştirdiği ve magnezyumun bağırsak lümeni boyunca aktif taşınmasını azalttığı şeklindedir (Cheungpasitporn, 2015: 1237; Kieboom, 2015: 775).

Uzun süreli PPI kullanımı ile Hipokalsemi oluştuğu da bazı araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. Uzun süreli PPI kullanımı, enteral kalsiyum emiliminde bir azalmaya neden olabilir denmiştir. Ancak bu ilişki de tam olarak ortaya konmamıştır (Freedberg vd., 2017: 706).

2.7. B12 Vitamini

Gastrik asit oral yoldan alınan B12nin emiliminde önemlidir. PPI kullanımı sırasında gastrik asit salınımı azalmaktadır. Bu sebeple B12 absorpsiyonunun azalması ile PPI kullanımı arasında ilişki olacağı öngörülmüştür. Ancak bu ilişki kısa süreli çalışmalarda gösterilmiş olmasına rağmen, uzun süreli PPI kullanımı olan hastalarda gösterilememiştir(Savarino vd., 2016: 851).

2.8. Kemik mineral dansite azalması

Henüz çok tartışılan konulardan biridir. Bu konuda yapılan pek çok klinik çalışmada, kemik mineral dansite azalması ile PPI kullanımı arasında bir sebep sonuç ilişkisi olabileceği öngörülmüştür. Yapılan deneysel ve klinik çalışmalarda mekanizma tam olarak ortaya konamamıştır. Bazı araştırmacılar Kalsiyum emilimindeki azalmanın kemik mineral dansite azalmasında etkili olabileceğini söylemişlerdir (Freedberg vd., 2017: 706).

2.9. Spontan bakteriyel peritonit

Uzun süreli PPI kullanımı olan hastalarda sekonder bakteriyel enfeksiyonların görüldüğü rapor edilmiştir. Bu enfeksiyonların nedeni olarak barsaklarda oluşan hipoklorhidrinin etkili olduğu öne sürülmüştür. Kolonda oluşan pH değişikliğinin gram negatif peritonite yol açan bakteriyel translokasyon ve kolonik transmisyona olanak sağladığı ve sekonder peritonit meydana geldiği şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır (Freedberg vd., 2017: 706).

Son dönemde yapılan çalışmalar PPI kullanımı sırasında çok dikkatli olmamız gerektiğinin göstermektedir. Özellikle uzun süreli kullanımlardan mümkün olduğunca kaçınmamız gerekir. İmmün düşkün olan hastalarda ve yoğun bakımda yatan hastalarda ise endikasyonu olması halinde bile kullanmaktan kaçınılması gerektiğini gösteren önemli klinik çalışmalar mevcuttur.

İlk yıllardaki söylenenlerin aksine PPIlar çok da masum ilaçlar olmayabilirler.

KAYNAKLAR

Batuwitage BT, Kingham JGC, Morgan NE, et al. Inappropriate prescribing of proton pump inhibitors in primary care. Postgrad Med J, 2016 (83): 66–68.

Cheungpasitporn W, Thongprayoon C, Kittanamongkolchai W, et al. Proton pump inhibitors linked to hypomagnesemia: a systematic review and meta-analysis of observational studies. Ren Fail, 2015 (**37)**: 1237–41.

Clooney AG, Bernstein CN, Leslie WD, et al. A comparison of the gut microbiome between long-term users and non-users of proton pump inhibitors. Aliment Pharmacol Ther, 2016 (43): 974–84.

Freedberg DE, Kim LS, Yang YX. The risks and benefits of long-term use of proton pump inhibitors: expert review and best practice advice from the american gastroenterological association. Gastroenterology, 2017(**152)**: 706–15.

Garvey BM, McCambley JA, Tuxen DV. Effects of gastric alkalization on bacterial colonization in critically ill patients. Crit Care Med, 1989(17): 211–16.

Gilard M, Arnaud B, Cornily JC, et al. Influence of omeprazole on the antiplatelet action of clopidogrel associated with aspirin: the randomized, double-blind OCLA (Omeprazole CLopidogrel Aspirin) study. J Am Coll Cardiol, 2008(**51)**: 256–260.

Gomm W, von Holt K, Thome F, et al. Association of proton pump inhibitors with risk of dementia: a pharmacoepidemiological claims data analysis. JAMA Neurol, 2016(**73)**: 410–16

Guda NM, Noonan M, Kreiner MJ et al. Use of intravenous proton pump inhibitors in community practice: an explanation for the shortage? Am J Gastroenterol, 2004 (99): 1233–37

Haenisch B, von Holt K, Wiese B, et al. Risk of dementia in elderly patients with the use of proton pump inhibitors. Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci, 2015 (**265)**: 419–28.

Hamai K, Iwamoto H, Ohshimo S, et al. Use of proton pump inhibitors is associated with increased mortality due to nosocomial pneumonia in bedridden patients receiving tube feeding. Geriatr Gerontol Int, 2018 (18):1215-18.

Ho PM, Maddox TM, Wang L, et al. Risk of adverse outcomes associated with concomitant use of clopidogrel and proton pump inhibitors following acute coronary syndrome. JAMA, 2009 (**301)**: 937–44

Kieboom BC, Kiefte-de Jong JC, Eijgelsheim M, et al. Proton pump inhibitors and hypomagnesemia in the general population: a population-based cohort study. Am J Kidney Dis, 2015 (6**6)**: 775–82.

Klatte DCF, Gasparini A, Xu H, et al. Association between proton pump inhibitor use and risk of progression of chronic kidney disease. Gastroenterology, 2017 (**153)**: 702–10.

Luo H, Fan Q, Xiao S, Chen K. Changes in proton pump inhibitor prescribing trend over the past decade and pharmacists' effect on prescribing practice at a tertiary hospital. BMC Health Serv Res, 2018 (11;18) :537

Nardino RJ, Vender RJ, Herbert PN. Overuse of acid-suppressive therapy in hospitalized patients. Am J Gastroenterol, 2000 (95): 3118–22

Özatik O, Gürer F, Vardareli E. Effect of Pantoprazol A Proton Pump Inhibitor On Small Intestinal Paneth Cells Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi C - Yaşam Bilimleri ve Teknoloji, 2012; (2):75-87

Ramirez E, Lei SH, Borobia AM, et al. Overuse of PPIs in patients at admission, during treatment, and at discharge in a tertiary Spanish hospital. Curr Clin Pharmacol, 2010 (4): 288–97.

Savarino V, Dulbecco P, de Bortoli N, et al. The appropriate use of proton pump inhibitors (PPIs): Need for a reappraisal. Eur J Intern Med, 2017(37): 19–24.

Savarino V, Dulbecco P, Savarino E. Are proton pump inhibitors really so dangerous? Dig Liver Dis, 2016 (**48)**: 851–859.

Xie Y, Bowe B, Li T, et al. Proton pump inhibitors and risk of incident CKD and progression to ESRD. J Am Soc Nephrol, 2016 (**27)**: 3153–63.

YAPISAL VE KURUMSAL DÜZENLEMELER: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Filiz ERYILMAZ
Uludağ Üniversitesi

ÖZET: Bu çalışmada 2001 krizi sonrasında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile uygulamaya konan kurumsal ve yapısal düzenlemelerin Türkiye ekonomisinin performansı üzerindeki etkisi yeni kurumsal iktisat perspektifinden analiz edilmiştir. Bunun için çalışmada GSYİH, enflasyon, sanayi üretim endeksi, reel kur, interbank gecelik faiz oranları ve cari denge/gsyih serilerinin 2002 yılı sonrası durumu otoregresif model kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre 2002 yılı sonrasında söz konusu makroekonomik göstergelerde 2002 öncesi döneme göre anlamlı bir iyileşme olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuç yeni kurumsal iktisadın kurumların ekonomik performansı artırdığı savını destekler niteliktedir.
Anahtar Kelimeler: Kurumsal İktisat, 2001 Krizi, ARIMA/SARIMA

The Structural and Institutional Arrangements: The Case of Turkey

ABSTRACT: The present study scrutinizes the effects of institutional and structural measures that were implemented after Transition to the Strong Economy Program (TSEP) following the November 2000 and February 2001 crises from the perspective of the new institutional economics. For this purpose, post-2002 gdp, inflation, industrial production index, interbank overnight interest rates and current balance/gdp series were analyzed using Box-Jenkins Methodology. Findings demonstrated that there was a significant improvement in above mentioned macroeconomic indicators after 2002 when compared to pre-2002 period. The results seem to support the hypothesis of new institutional economics that institutional and legal measures increase the economic performance of countries meeting institutional deficits.
Keywords: Institutional economics, 2001 crisis, ARIMA/SARIMA

1. GİRİŞ

Neo- Klasik İktisadın temel varsayımlarına göre iktisadi faaliyet zaman ve mekândan bağımsız, iktisadi ajanlar ise toplumdan soyutlanmış ve rasyonel fayda maksimizasyonu peşinde koşan aktörlerdir. İktisadın hâkim paradigması olarak kabul edilen Neo-Klasik İktisada ait iktisadi büyüme olgusunda, ekonomik performansı belirleyen ana unsurlar nüfus ve teknolojik değişim gibi dışsal faktörlerdir. Görüldüğü gibi Neo-Klasiklere ait iktisadi büyüme literatüründe kurumlar ve kurumsal değişim dikkate alınmamıştır. Neo-Klasik İktisadın bu eksikliğini Yeni Kurumsalcılar gidererek kurumsal yapı ve kurumsal değişimin ekonomilerin performansları üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu dile getirmişlerdir. Onlara göre farklı kurum ve kurumsal yapılara sahip ülkelerin iktisadi gelişimleri de zaman içerisinde farklılık göstermektedir. Çünkü kurumlar bir ülkede oynanan oyunun kurallarını belirlerken kurumsal yapılar ise ekonomik büyümenin temel itici gücünü oluşturmaktadırlar.

Bu çalışmada da Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında uygulamaya konan *"Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"* (GEGP) ile belirlenen kurumsal ve yasal düzenlemelerin Türkiye ekonomisinin performansı üzerine etkisi Yeni Kurumsalcı İktisat perspektifinden ele alınacaktır. Bunun için çalışmada gdp, enflasyon, sanayi üretim endeksi, reel kur, interbank gecelik faiz oranları ve cari denge/gdp serilerinin 2002 yılı sonrası durumları otoregresif model kullanılarak test edilerek ekonomik performansın iyiye mi yoksa kötüye doğru mu gittiği tespit edilecektir.

2. DATA VE METODOLOJİ

Bu çalışmada Türkiye'de Şubat 2001 krizinin ardından "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile uygulamaya konulan kurumsal ve yapısal düzenlemelerin ekonominin performansı üzerine etkileri araştırılmaktadır. Bunun için çalışmada 1987-2012 dönemine ait çeyrek yıllık *gdp, enflasyon, cari denge/gdp, reel kur, sanayi üretim endeksi, interbank faiz oranı* verileri otoregresif zaman serileri analizi olan Box-Jenkins yöntemi aracılığı ile analiz edilmiştir. Analiz aşamasında EVİews 8 programın ve Gauss 10 programından yararlanılmıştır.

Çalışmada kullanılan otoregresif modelin genel gösterimi şu şekilde ifade edilebilir;

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 Y_{t-2} + ... + \alpha_n Y_{t-n} + Dummy + \varepsilon_t \qquad (1)$$

(1) nolu denklemde Y_t serisi Türkiye ekonomisine ait her bir seriyi temsil etmektedir. Yine denklemde yer alan *Dummy* değişkeni ise kurumsal ve yapısal düzenlemelerin etkisini yansıtacak olan ve 2002 yılı ve sonrası için "1", diğer hallerde ise "0" değerini alan kukla değişkeni temsil etmektedir. 2001 yılının Mayıs ayında uygulamaya konan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının ekonomi üzerindeki etkilerinin en erken 2002 yılı itibariyle ortaya çıkacağı düşünüldüğünden, *Dummy* değişkeninde 2002 ve sonrasına "1" değeri verilmiştir. Bu sayede 2002 sonrasında kurumsal ve yasal düzenlemelerin ekonomik performans üzerindeki etkisi ortaya konulacaktır.

3. BULGULAR

Serilerde mevsimsel etkilerin olup olmadığının tespit edilmesinin ardından Box-Jenkins modelleme aşamasına geçilecektir. Fakat modelleme aşamasından önce serilerin durağan olup olmadığı bir diğer deyişle birim kök içerip içermedikleri araştırılmalıdır. Bunun için ilk olarak serilere ait yapısal kırılmayı dikkate almayan *ADF, ADF-GLS, KPSS, Philips-Perron ve Ng-Perron* birim kök testleri uygulanmıştır. Serilere ait birim kök testi sonuçları Tablo 1'de yer sunulmaktadır.

Tablo 1. Birim Kök Testi Sonuçları

Serilerin Düzey Değerlerinde								
Birim Kök Testleri	**ADF Testi**	**ADF-GLS Testi**	**KPSS Testi**	**Philips-Perron Testi**	**Ng-Perron Testi**			
					MZa	**MZt**	**MSB**	**MPT**
GSYİH	-1,96 (-3.45)	-1,78 (-3.04)	0.21 (0.14)	-2.16 (-3.45)	-6.69 (-17.3)	-1.74 (-2.91)	0.26 (0.16)	13.6 (5.48)
Enflasyon	-1.92 (-3.45)	-1.24 (-3.04)	0.28 (0.14)	-2.20 (-3.45)	-25.88 (-17.3)	-3.54 (-2.91)	0.13 (0.16)	3.84 (5.48)
Sanayi Üretim Endeksi	-2.27 (-3.45)	-2.24 (-3.04)	0.18 (0.14)	-2.57 (-3.45)	-9.31 (-17.3)	-2.10 (-2.91)	0.22 (0.16)	10.01 (5.48)
Reel Döviz Kuru	-2.83 (-3.45)	-2.86 (-3.04)	0.16 (0.14)	-3.04 (-3.45)	-13.7 (-17.3)	-2.61 (-2.91)	0.19 (0.16)	6.65 (5.48)
Gecelik Faiz Oranı	-2.60 (-2.89)	-2.49 (-1.94)	1.06 (0.46)	-6.35 (-2.89)	-10.6 (-8.10)	-2.26 (-1.98)	0.21 (0.23)	2.46 (3.17)
Cari Açık	-2.70 (-2.89)	-1.76 (-1.94)	1.01 (0.46)	-2.75 (-2.89)	-9.41 (-8.10)	-2.08 (-1.98)	0.22 (0.23)	2.95 (3.17)

Not: ADF, ADF-GLS, Phillips-Perron, Ng-Perron MZa ve MZt birim kök testleri için ilgili hipotezler H_0: unit root exists in series and H_1: unit root does not exist in series iken, KPSS, Ng-Perron MSB ve MPT birim kök testlerinin hipotezleri ise H_0: unit root does not exist in series and H_1: unit root exists in series. Parantez içindeki değerler % 5 anlamlılık düzeyi için kritik değerleri temsil etmektedir. Ayrıca currentaccount ve interbankrate değişkenleri için sabitli modelin uygun olduğu tespit edilirken diğer değişkenler için sabitli ve trendli modelin uygun olduğuna karar verilmiştir. Birim kök testleri uygulanırken gecikme sayısı Schwarz bilgi kriteri (SIC) aracılığı ile maximum gecikme sayısı 11 dikkate alınarak tespit edilmiştir. Philips-Perron ve KPSS testlerinde Spectral Estimation Method'da Default (Barlett Kernel) dikkate alınırken, Bandwith'de Newey-West Bandwith dikkate alınmıştır. Ng-Perron testinde ise Spectral estimation method'da Default (AR GLS-detrended) dikkate alınmıştır.

Tablo 1'de yer alan sonuçlar incelendiğinde gdp, industrialproduction ve realexchange serilerinde tüm birim kök test sonuçlarına göre birim kök vardır. Yani bu seriler durağan değildir. Öte yandan inflation serisinde Ng-Perron testi dışındaki tüm birim kök testlerine göre birim kök varken, Ng-Perron test sonucuna göre bu seride birim kök yoktur. Yine interbankrate serisi de ADF, KPSS test sonuçlarına göre durağan değilken diğer test sonuçlarına göre durağandır. Son olarak currentaccount serisi de Ng-Perron testi sonuçlarına göre durağanken, diğer test sonuçlarına göre durağan değildir.

Yapısal kırılma olduğu halde yapısal kırılmaları dikkate almayan birim kök testleri yanlış biçimde birim kök olduğu yönünde sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Bu çalışmada bu eksikliği gidermek için yapısal kırılmaları dikkate alan *Lee-Strazicich (2003) iki kırılmalı* birim kök testi de uygulanmıştır. Lee-Strazicich (2003) birim kök testinde sabitte kırılmaları dikkate alan (Model A) ve sabitte ve trendde kırılmaları dikkate alan (Model C) iki test istatistiği hesaplamaktadır (Yıldırım *vd.*, 2013: 83- 84).

Lee-Strazicich birim kök testi sonuçlarına göre gsyih, sanayi üretim endeksi ve reel döviz kuru serileri hem Model A hem de Model C test sonuçlarına göre birim köke sahiptir. interbankrate serisi ise Model A sonucuna göre birim köke sahipken Model C'ye göre ise durağandır. interbank serisinde hem sabitte hem de trendde kırılma gözlendiği için Model C'nin sonucu geçerli olduğuna karar verilmiştir. Bu nedenle interbank serisi durağandır. currentaccount serisi ise hem Model A hem de Model C sonuçlarına göre birim kök içermemektedir. Bu nedenle Tablo 2'ye göre gsyih, enflasyon, sanayi üretim endeksi ve reel döviz kuru durağan değilken, interbank serisi ile ve cari açık serileri ise durağandır. Tablo 1 yapısal kırılmayı dikkate

almayan birim kök testi sonuçları ile Tablo 2'deki yapısal kırılmayı dikkate alan birim kök testi sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, yapısal kırılmalı ve yapısal kırılmasız testlerin bazen farklı sonuçlar verdiği görülebilmektedir. *Hem yapısal kırılmayı dikkate alan hem de yapısal kırılmayı dikkate almayan birim kök test sonuçları birlikte değerlendirildiğinde gsyih, sanayi üretim endeksi, reel döviz kuru ve enflasyon serileri durağan değilken interbankrate ve cari açık serisi ise durağandır.* Durağan olmayan gsyih, enflasyon, sanayi üretim endeksi ve reel döviz kuru serilerinin birinci farkları alınıp yine hem yapısal kırılmayı dikkate alan hem de dikkate almayan ilgili birim kök testleri uygulandığında serilerin durağan hale geldiği görüldüğü için gsyih, enflasyon, sanayi üretim endeksi ve reel döviz kuru serilerinin birinci farkları alınarak modellemeleri yapılmıştır.

Birim kök analizlerinin tamamlanmasının ardından 2001'de GEGP ile uygulamaya konan kurumsal ve yasal düzenlemelerin Türkiye ekonomisinin performansı üzerindeki etkisini ortaya koyabilmek için modelleme aşamasına dâhil edilmek üzere *Dummy* değişkeni oluşturulmuştur. GEGP ile uygulamaya konan politikaların etkilerini en erken 2002'den sonra göstereceği düşünüldüğünden, Dummy değişkeninde 1987Q1- 2001Q4 dönemine "0", 2002Q1-2012Q4 dönemine ise "1" değeri verilmiştir. Bu sayede GEGP'nın uygulamaya konulmasının ardından yani 2002'den sonra Türkiye ekonomisinin performansında önceki döneme göre anlamlı bir değişme olup olmadığı araştırılacaktır. 1987-2012 dönemi incelendiğinde ekonomide en önemli kurumsal ve yapısal düzenlemelerin GEGP ile yapıldığı görüldüğü için bu makalede ilgili dönem için sadece GEGP ve etkileri dikkate alınmıştır. GEGP'ndan sonra 2002 yılında Acil Eylem Planı, 3 Mart 2003'de İstikrar Programı ve 2005-2007 dönemi için başka istikrar programları yürürlüğe konmuştur. Fakat söz konusu istikrar programlarının genelde faiz dışı fazla hedefinin tutturulmasına odaklandığı görülmektedir. Bir diğer deyişle 2001 GEGP'ndan sonra yürürlüğe konan istikrar programlarında hiçbirinde herhangi bir yapısal ve kurumsal düzenleme söz konusu olmadığı için bu çalışma sadece GEGP ve etkilerini dikkate almaktadır.

Birim kök testlerinin yapılmasının ardından Box-Jenkins analizi aracılığıyla her bir değişken için en uygun otoregresif model belirlenmiştir. Bu belirleme aşamasında EVİews 8 programına ait "Automatic ARIMA Selectiondan" yararlanılmış ve en düşük AIC değerine sahip model tercih edilmiştir. Tablo 3'de her bir değişkene ait en uygun otoregresif model sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3. Otoregresif Model Tahmin Sonuçları

	GSYİH	**Enflasyon**	**Sanayi Üretim Endeksi**	**Reel Dö-viz Kuru**	**Bankalar Arası Faiz Oranı**	**Cari Açık**
En Uygun Model	ARIMA (0,1,10)	SARIMA (2,1,2) (0,0,4)	ARIMA (0,1,10)	SARIMA (0,1,3) (0,0,1)	SARIMA (0,0,1)(1,0,0)	SARIMA (0,0,2) (0,0,4)
Coefficient	1138.373 (0.000)	7824.377 (0.9661)	59.43 (0.000)	0.68 (0.000)	-87.51 (0.000)	-0.73 (0.19)
Dummy	555.10 (0.000)	2.10 (0.2784)	30.98 (0.000)	0.19 (0.000)	-72.4 (0.000)	-3.68 (0.000)
MA(10)	0.44 (0.0003)		0.46 (0.001)			
AR(2)		0.99 (0.000)				
MA(2)		0.38 (0.003)				0.60 (0.000)
SMA(4)		0.33 (0.01)				0.31 (0.003)
MA(3)				0.34 (0.004)		
SMA(1)				0.62 (0.000)		
MA(1)					-1.10 (0.000)	
SAR(1)					0.93 (0.000)	
Düzeltilmiş R^2	0.72	0.99	0.72	0.83	0.52	0.61
F_p **Değeri**	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
AIC	13.45	5.10	7.64	-2.91	9.75	4.23

Tablo 3'de yer alan sonuçlara göre *GSYİH değişkeni için ARIMA (0,1,10), enflasyon değişkeni için SARIMA (2,1,2)(0,0,4), sanayi üretim endeksi için ARIMA (0,1,10), reel döviz kuru için SARIMA (0,1,3)(0,0,1) gecelik faiz oranı için SARIMA(0,0,1)(1,0,0) ve cari açık değişkeni için ise SARIMA (0,0,2)(0,0,4)*'ün en uygun modeller olduğuna karar verilmiştir. Ardından Dummy değişkeninin de belirlenen bu modellere dâhil edilmesi ile Box-Jenkins model tahmin aşamasına geçilmiş ve tahmin sonucunda elde edilen Dummy değişkeninin her bir seri için işaret ve katsayılarına bakılmıştır. Model tahmin sonuçlarında Dummy değişkeninin katsayısı ve işaretine bakıldığında, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile uygulamaya konan kurumsal ve yasal düzenlemelerin gsyih, sanayi üretim endeksi ve reel döviz kuru verileri üzerinde istatistiksel olarak pozitif anlamlı bir etki yarattığı, gecelik faiz oranı ve cari açık değişkenleri üzerinde ise istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkide bulunduğu görülmektedir. Öte yandan enflasyon serisine ait Dummy değişkenine ait işaretin pozitif fakat istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Bu nedenle Tablo 3'deki sonuçlar genel olarak yorumlandığında 2001 sonrası yapılan kurumsal düzenlemelerin ardından gsyih, sanayi üretim endeksi ve reel kurda artış gözlemlenirken, cari açık ve interbank gecelik faiz oranlarında ise azalma görülmüştür. Bu sonucun genel anlamı 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile yapılan düzenlemeler ekonominin performansını artırıcı etkide bulunmuş ve enflasyon harici diğer değişkenleri beklenildiği yönde etkilemiştir. Kurumsal düzenlemeler sonrası dönemde diğer serilerin aksine enflasyon serisinde daha önce Özkan ve Tarı (2011)'nın da elde ettiği sonuca benzer şekilde, beklenildiği gibi anlamlı azalan bir etki olmadığı görülmüştür. Enflasyon serisinde azalan bir etkinin olmamasının birkaç olası sebebi olabilir. Bunlardan ilki 2002 sonrası dönem için gsyih ve sanayi üretim endeksi serileri incelendiğinde söz konusu serilerde anlamlı bir artışın olduğu görülmektedir. Bunun anlamı 2002 sonrası dönem ekonomide canlanmanın olduğu bir dönemdir. Bilindiği üzere ekonomik canlanmanın olduğu dönemlerde enflasyonda bir azalmanın aksine artış olmaktadır. Bu nedenle enflasyon serisinde anlamlı bir azalışın olmaması doğaldır. Yine enflasyonda anlamlı bir azalışın görülmemesinin ikinci olası nedeni Şimşek (2007)'nin de belirttiği gibi Türkiye'de hedeflenen enflasyon oranı ile planlanan enflasyon oranının gerçekçi beklentilere uygun şekilde belirlenememesidir. Bunun da sebebi Türkiye'de enflasyon hedeflemesi için gerçekleşmesi gereken bazı ön koşulların sağlanamıyor olmasıdır. Bu nedenle Türkiye'de enflasyon ile ilgili önemli belirsizlikler söz konusudur ve bu belirsizlikler uygulanan politikaların enflasyonu düşürücü etkisini sınırlandırmaktadır. Bir diğer olası üçüncü sebep ise Türkiye'de kur artışının enflasyona yansıma derecesi % 60-65 civarında olmasıdır. Bu değer kritik değer olan 1'e oldukça yakındır. Bunun anlamı kurlarda meydana gelen artışlar enflasyonu artırıcı etki yaratmaktadır. Bu çalışmada da 2002 sonrası dönemde

reel kurda artış görüldüğü için büyük bir olasılıkla kurlardaki bu artış enflasyona da yansımıştır. Bu nedenle kurumsal düzenlemelerin enflasyon üzerinde azaltıcı bir etki yaratamadığı düşünülmektedir. Sonuç olarak Tablo 3'deki sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde GEGP kapsamında yapılan kurumsal ve yapısal düzenlemeler Türkiye ekonomisinin makroekonomik performansını artırıcı etkide bulunmuştur. Elde edilen bu sonuç Yeni Kurumsal İktisadın dile getirdiği *"bir ülkede kurumsal ve yasal düzenlemeler ile kurumsal açıkların zaman içerisinde kapatılması ekonominin performansını artırarak ekonominin gelişmesine büyük sağlayacaktır"* hipotezini de destekler niteliktedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile uygulamaya konan kurumsal ve yasal düzenlemelerin Türkiye ekonomisi performansı üzerine etkileri araştırılmaktadır. Bunun için gsyih, enflasyon, sanayi üretim endeksi, reel kur, interbank gecelik faiz oranları ve cari denge/gsyih serilerinin 2002 yılı sonrası durumları otoregresif model kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak ekonomik performansın GEGP sonrası dönemde arttığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmada elde edilen bulgular Yeni Kurumsal İktisadın kurumsal ve yasal düzenlemelerle ekonomilerin kurumsal açığının kapatılmasının ekonomik performansı artırdığı şeklindeki savını destekler niteliktedir.

Yukarıdaki sonuçtan da anlaşılacağı gibi kurumsal düzenleme neyin yapılacağından çok neyin yapılmayacağı ile ilgili olmalıdır. Temel haklarda kapsayıcı, işleyişi sağlayan kurumlarda ihtiyaca cevap veren, gelişme dinamiklerini yakalayan kurumsal düzenlemelerin ihmal edilmediği durumlarda içsel kriz çıkmayacaktır. Ülkemizin yaşadığı yakın tarih bize göstermektedir ki, iç ekonomik krizlerin çoğunun kurumsal açıkların fark edilmemesinden doğmuş ve gelişmiştir.

KAYNAKÇA

Commons, John R. (1931). "Institutional Economics". *The American Economic Review* Vol. 21 No. 4: 648-657

Demir, Ömer (1996). *Kurumcu İktisat*. Vadi Yayınları: 1- 256.

Hodgson, Geoffrey M. (1998). "The Approach of Institutional Economics". *Journal of Economic Literature* Vol. 36 No. 1: 166-192.

Hodgson, Geoffrey M. (2000). "What is The Esence of Instituonal Economics?". *Journal of Economic Issues* Vol XXXIV No 2: 317- 329.

Hodgson, Geoffrey M. (2009). "Institutional Economics into the Twenty-First Century". *Studi e Note di Economia* Anno XIV, n.1: 03-26.

Kama, Özge (2011). "Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13/2: 183-204.

North, Douglass C. (1993). "Institutions and Credible Commitment". *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 149 1-23.

North, Douglass C. (1994). "Economic Performance Through Time". *The American Economic Review* Vol. 84 No. 3: 359-368

Özkan, Filiz ve Recep Tarı (2011). "Türkiye'de 2001 Yılı Sonrası Yasal ve Kurumsal Reformların Ekonomi Üzerindeki Etkisi". *ZKU Journal of Social Sciences Volume* 7 Number 14: 1- 14.

Rutherford, Malcolm (2001). "Institutional Economics: Then and Now". *The Journal of Economic Perspectives* Vol. 15 No. 3: 173-194.

Yüksel, Öznur ve Murat, Güven (2002). "Şubat Krizinin Kobiler Üzerindeki Etkileri ve Çözüm Önerileri". 1- 25.

DAVRANIŞÇI FİNANS PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ: EMEKLİLİK FONLARI

Dr. Öğr. Üyesi Filiz ERYILMAZ
Uludağ Üniversitesi

ÖZET: *Son yıllarda emeklilik fonlarının yönetimine ilişkin yaklaşımda büyük bir değişim yaşanmaktadır. Yaşanan bu değişimin emeklilik fonlarının işletme modellerini ve yatırım işlevlerini nasıl tasarlamaları gerektiği konusunda derin etkileri olmuştur. Bu noktada emeklilik fonlarının sermaye piyasalarının işleyişini nasıl algıladığı ve emeklilik fonu kuruluşlarının bu görüşleri ile müşterilerine nasıl bir değer katabilecekleri konusunda yatırım inaçlarını formüle etmeleri gerektiği anlaşılmıştır. Yatırım inançları temelde bir emeklilik fonunun gelecekteki performansını etkileyen yatırım felsefesi ve yatırım sürecindeki stratejik seçimlerini ele almaktadır. Bir diğer deyişle emeklilik kurumunun temel hedeflerinin ne olduğunu ve söz konusu temel hedeflere nasıl ulaşmayı hedeflediklerini göstermektedir. Bu bağlamda bu çalışmada ilk olarak emeklilik fonlarına ait yatırım inançlarının neler olduğu ele alınacak ve ardından konu ile ilgili yapılan ampirik çalışmalara yer verilerek bu konuda gelecek çalışmalara önerilerde bulunulacaktır.*

Anahtar sözcükler; *Yatırım inançları, Yatırım Felsefesi, Emeklilik Kurumları, Sermaye Piyasaları, Finansal Piyasalar*

A View From Behavioral Finance Perspective: Pension Funds

ABSTRACT: *There has been a major change in the pension fund management approaches in recent years. This change had profound effects on how pension funds should design business models and investment functions. Thus, the perception of the pension funds about the capital market functions and how pension fund organizations should formulate their investment beliefs about adding value to their customers were prioritized. Investment beliefs mainly address the investment philosophy and strategic choices in investments that affect the future performance of a pension fund. In other words, they demonstrate what the main objectives of the pension fund are and how they aim to achieve these main objectives. Thus, the present study will initially discuss the theoretical meaning of pension fund investment beliefs, empirical studies on the topic will be reviewed, ve recommendations for future studies will be presented.*

Key words; *Investment Beliefs, Investment Philosophy, Pension Funds, Capital Markets, Financial Markets*

1. GİRİŞ

1990'lı yıllarda küresel finans piyasaları emeklilik fonları mütevelli heyeti ve yatırımcıları için son derece elverişli olmasına rağmen 2001'den bu yana oldukça dalgalı bir seyir izlemektedir (Koedjik et al., 2010: 2). Son yıllarda global hisse senedi piyasalarında hızlı bir düşüş ve bu düşüş sonrasında hala belirsizliğini koruyan toparlanma sonrasında, emeklilik fonu piyasalarında hayatta kalabilme daha da zorlaşarak (Koedjik and Slager, 2007: 3) emeklilik fonlarının yatırım süreci tasarımına *stratejik yönetim yaklaşımı* giderek aciliyet kazanmıştır.[1] Bu gelişmeler sonucunda emeklilik fonları da varolan iş modellerine eleştirel bakmaktan kaçınamamışlar ve statik inançlar tarafından desteklenen statik yatırım politikalarını sorgulamaya başlamışlardır (Koedjik and Slager, 2009: 12). Bir diğer deyişle giderek karmaşık hale gelen dinamik piyasalarda politika karışımlarının daha büyük bir dinamizme ihtiyaç duyduğunun kabul edilmesiyle birlikte (Gray, 2009: 8) getiri dağılımlarının en azından kısmen öngörülebilir olduğu ve proaktif bilgilendirilmiş yatırımcının eylemleriyle yatırım sonuçlarını olumlu bir şekilde etkileyebilecekleri konusunda artan bir kabul ortaya çıkmıştır. Bu nedenle son dönemde yaşanan dönüşümler emeklilik fonlarının işletme modellerini ve yatırım işlevlerini nasıl tasarlamaları gerektiği konusunda derin etkilere neden olmuştur.

Yukarıda bahsedilen son gelişmelerle birlikte emeklilik fonları kurumsal varlık yönetimi endüstrisine ait iş modelleri ile ilgili bazı temel soruların yanıtlanması gerekmektedir. Bunun yapılabilmesi için stratejik yönetim bağlamında çerçevelenmiş olan emeklilik fonu değer önerisine odaklanılmalı ve müşteriye sermaye piyasalarında değer katabilmek için neler yapılması gerektiği araştırılmalıdır. Bilinmektedir ki iyi bir emeklilik fonu kurumunun sadece iyi bir organizasyona, iyi bir personele ve iyi tanımlanmış gömülü bir misyona sahip olması yeterli değildir. Emeklilik fonlarının aynı zamanda sermaye piyasasının işleyişini nasıl algıladıkları ve bu görüşleri ile müşterilerine nasıl bir değer katabilecekleri konusundaki yatırım inançlarını formüle etmeleri de gerekmektedir (Koedjik and Slager, 2007: 3).

2. YATIRIM İNANÇLARI

Yatırım teorisi ve uygulamasının son yıllarda inanılmaz bir büyüme göstermesine rağmen hala sermaye piyasalarını nasıl gördüğümüz ve söz konusu

[1] Söz konusu gelişmeler sonucunda *Clark ve Urwin (2007)* ve *Ambachtsheer (1998 ve 2007)* gibi yazarlar, emeklilik fon endüstrisi için stratejik yönetim yaklaşımına inandırıcı argümanlarla öncülük ettiler (Koedjik and Slager, 2009: 12). Onların çalışmalarına öncülük eden temel önerme yatırım kararlarının sonuçlarının inançlara gerçekler kadar bağlı olduğudur. Hatta öyle ki inanç sahipleri bir inanca dayalı hareket ettiğinin çoğu zaman farkında bile değillerdir. Çünkü inançlar her zaman bilinçli değildir. Ayrıca birikmiş tecrübelerimizin çoğu inançlarımıza önemli katkıda bulunmaktadır (Minahan, 2008: 3).

görüşümüzün yatırım amaçları için nasıl uygulanacağı hakkında tarafsız bir çerçeve bulunmamaktadır. Yatırım inançları bu gerçeklerden yola çıkarak genellikle piyasa katılımcılarının sermaye piyasalarındaki tecrübelerinden nasıl öğrendikleri veya öğrenemedikleri konusunda bir görüşe sahiptir (Koedjik and Slager, 2007: 4). Bu bağlamda yatırım inançları bir emeklilik fonunun gelecekteki performansını etkileyen yatırım felsefesi ve yatırım sürecindeki stratejik seçimlerini ele almaktadır (Koedjik et al., 2010: 1). Yatırım politikasının gelişimine kritik bir girdi oluşturması açısından önemli bir yönetişim konusu olarak kabul edilen yatırım inançları bir organizasyonun hem misyonuna ulaşmasında ve hem de etkili kararlar almasında önemli bir inanç[2] kümesi olarak kabul edilir (Slager and Koedjik, 2007: 79; Gray, 2009: 10). Bir başka tanımlamaya göre yatırım inançları, getiri yaratmanın sürücülerini, riskin çok boyutlu doğasını, risk ile getiri arasındaki dinamik senaryoya bağlı değiş tokuşu, sonuçlarla ilgili beklentileri, davranışları ve diğerlerinin beklentilerini dikkate alan yatırımların kritik yönleri ile ilgili iddialar olarak karşımıza çıkar (Gray, 2009: 7). Bu özellikleri gereği emeklilik fonlarının yayınladığı yatırım inançları ne bir misyon beyanı ne de bir yatırım politikası bildirisidir. Aksine yatırım inançları kurumun temel hedeflerinin ne olduğunu ve söz konusu temel hedeflere nasıl ulaşmayı hedeflediklerini göstermektedir. Bir diğer deyişle emeklilik fonlarının yatırım inançları beyanları, üst düzey hedefler ile pratik karar alma arasında bir köprü görevi görmektedir (IRI, 2011: 4).

Emeklilik fonu yönetimi açısından hangi stratejik yatırım tercihlerinin neden yapıldığını araştırmak oldukça mantıklıdır. Söz konusu bu yatırım tercihleri aslında onların yatırım inançlarıdır ve finansal piyasaların nasıl görüldüğü ve bir emeklilik fonu kurumu için en iyi nelerin çalıştığını anlatan varsayımlar olarak kabul edilir (Koedjik et al., 2010: 26). Emeklilik fonu yöneticileri müşterileri için seçtikleri ürünler hakkında daha az endişelenmeli ve yatırım inançlarını doğru bir şekilde elde etmenin daha fazla üzerinde durmalıdırlar (Slager and Koedjik, 2007: 77). Uygulanabilir bir yatırım inancı için menkul kıymetlerin ve varlıkların yanlış fiyatlandırmasının ne olduğu ve fon yöneticilerinin bu yanlış fiyatlandırmaları nasıl tesbit edebileceğini ve elde ettiği bu bilgileri nasıl kullanabileceği konusunda net bir görüşe sahip olması gerekmektedir (Koedjik and Slager, 2007: 4).

Şekil 1'de de görüldüğü gibi Koedjik vd. (2010)'a göre bir yatırım inanç sistemi veya felsefesinin dört ana unsuru bulunmaktadır. Bunlar temel inançlar, inançları destekleyen yatırım teorisi veya argümanları, uygulanabilir bir yatırım stratejisine dönüşümü ve organizasyonun inançları başarıyla uygulayacağı gerekliliklerdir (Koedjik et al. 2010: 13).

Şekil 1. Yatırım İnançları için Analiz Çerçevesi

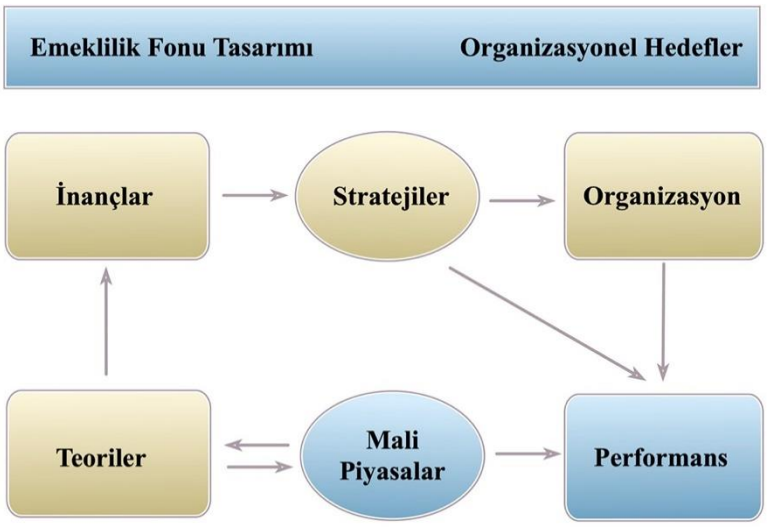

Kaynak: Koedjik et al. (2010)

Şekil 1'de ilk unsur olarak karşımıza çıkan "*temel yatım inançları"* genel olarak finansal piyasalardaki insan davranış mekanizmasının gözlemlenmesi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda yatırım inancı finansal piyasadaki insan davranışı üzerine 'piyasanın aşırı tepkisi' gibi bir ifadedir (Koedjik and Slager, 2007: 4). Bu yönüyle inançlar genellikle insan davranışının bir şekilde yanılma payına değinir ve varlık yönetim organizasyonunun davranış mekanizmasını daha sofistike bir şekilde ele almasını ima eder. "İnanç" terimi, finansal piyasalarda objektif bir gerçek olmadığı ve yatırımcıların gözlemleri veya mekanizmaları farklı şekillerde yorumlamayı seçebileceği gerçeğini yansıtmaktadır (Koedjik et al., 2010: 13).

1950'lerdeki hızlı gelişmesinin hemen ardından 1970'li yıllarda çeşitli paradigma kaymaları yaşayan *"yatırım teorisi*" ise herhangi bir yatırım inancını sürdürmek için teorik bir temel olup olmadığını araştırmaktadır (Koedjik and Slager, 2011: 17). Bu bağlamda yatırım teorisi, yanlış fiyatlamaya neden olan mekanizmanın ne ile ilgili olduğunu, bunun yakın bir zamanda tekrarlanabilir bir fenomen olup olmadığı gibi konuların yanı sıra finansal piyasalarda gözlemlenebilen fakat teorik olarak gerekçelendirilemeyen mekanizma ve argümanların sermaye piyasalarında gelecekle ilgili strateji tasarlama riskine sebep olacağını da belirtir (Koedjik and Slager, 2007: 4-5). Burada önemli sorulardan biri, yatırım inancı ile doğrudan bağlantılı olan performans ölçülerini önceden tesbit edip edemeyeceğimizdir.

Üçüncü unsur olarak kabul edilen "*yatırım stratejisi"* yatırım inancının nasıl istismar edilebileceğini veya sömürülebileceğini açıklayan bir plan veya yaklaşımdır. Yatırım stratejisi yatırım kuralları, yatırım kuralları ile birlikte uygulanacak nitel ve nicel parametreler, kullanılabilecek yatırım araçları ve son olarak da kurallar için geçerli olan zaman ufku gibi konularla ilgili kararları açıklar (Koedjik et al., 2010: 13-14). Örneğin piyasanın aşırı tepkisi söz konusu olduğunda sömürülebilir bir strateji olumlu bir haberin hemen ardından hisse senedi satmak iken, olumsuz bir haber sonrasında ise hisse senedi satın almaktır. Yatırım staretejisinin takip edilmesi gereken değerler olup olmadığına karar vermek için risk bütçesini dağıtmak için söz konusu stratejinin etkin olup olmadığı, ilgili yatırım stratejisinin kuruluşun hedeflerini gerçekleştirmeye yardımcı olup olmadığı gibi soruların cevaplanması gerekmektedir. Bir yatırım stratejisinin ölçeği ve kapsamına karar vermek portföyü mekanik olarak optimize etmekten çok daha hassas bir dengeyi sağlar. İlk olarak değerlendirme aşamasında yatırım stratejisinin etkisini finansal piyasalardaki gürültüden ayırt edebilmek için stratejinin ölçeği ve kapsamı yeterli olmalıdır. Fakat stratejiyi ölçeklendirmek bazen belirli sınırlamalara tabi olabilir. Örneğin çeşitlendirilmiş portföylere sahip yöneticiler için stratejinin etkisi belirli düzeyde sınırlıdır (Koedjik and Slager, 2011: 24).

Son ve dördüncü unsur olan "*organizasyon"* ise bir kuruluşun yatırım stratejisini başarıyla kullanabilmesi için üstesinden gelmesi gereken pratik konulara gönderme yapar. Bir yatırım süreci belirtilen yatırım inaçlarının kullanımını performans ölçülerine bağlar ki bu da doğrudan yatırım inancı ile ilgilidir. Tanınmış emeklilik fonu danışmanı ve araştırmacısı Keith Ambachtsheer yatırım organizasyonunun tasarımı hakkında düşünmenin çok önemli olduğuna sıkılıkla vurgu yapmaktadır (Koedjik and Slager, 2011: 9). Çünkü gerek varlıkların dahili yönetimi olsun, gerekse dış yöneticilerin seçilmesi ve izlenmesi olsun, bir stratejiyi uygulamak için bir organizasyonun ve yönetimin mutlaka kurulması gerekir. Bu noktada kurumlar için önemli olan şey, yatırım yöneticileri ve mütevelli heyetleri arasındaki yatırım görev süresinin şekillendirdiği sorumlulukların net bir şekilde tanımlanmasını ve uygulamasını izleyen, anlayan ve uygulamaya müdahale edebilen bir denetim işlevi olan portföy yöneticilerinin doğru teşvikleri biraraya getirebilmesidir (Koedjik and Slager, 2011: 24).

3. SONUÇ

Finansal piyasalarda yaşanan gelişrmelerle birlikte emeklilik fonları kurumsal varlık yönetimi endüstrisine ait iş modelleri ile ilgili bazı temel soruların yanıtlanması gerekmektedir. Bunun yapılabilmesi için stratejik yönetim bağlamında

çerçevelenmiş olan emeklilik fonu değer önerisine odaklanılmalı ve müşteriye sermaye piyasalarında değer katabilmek için neler yapılması gerektiği araştırılmalıdır. Bilinmektedir ki iyi bir emeklilik fonu kurumunun sadece iyi bir organizasyona, iyi bir personele ve iyi tanımlanmış gömülü bir misyona sahip olması yeterli değildir. Emeklilik fonlarının aynı zamanda sermaye piyasasının işleyişini nasıl algıladıkları ve bu görüşleri ile müşterilerine nasıl bir değer katabilecekleri konusundaki yatırım inançlarını formüle etmeleri de gerekmektedir

KAYNAKÇA

Ambachtsheer, K., and Ezra, D. (1998). *Pension Fund Excellence*. New York:Wiley

Ambachtsheer, K. (2007). *Pension Revolution. A Solution to the Pensions Crisis.* JohnWiley & Sons.

Ambachtsheer, K., and McLaughlin J. (2015). "How Effective Is Pension Fund Governance Today? And Do Pension Funds Invest For The Long-Term? Findings From a New Survey", *KPA Advisory Services,* 1-15.

Brimble, M., Vyvyan, V., and Chew, N. (2011). "Belief and Investing: Preferences and Attitudes of the Faithful", *Australasian Accounting Business and Finance Journal*, 7(1), 2013, 23-41.

Clark, G. L., and Urwin, R. (2007). "Best-Practice Investment Management: Lessons for Asset Owners", *The Oxford-Watson Wyatt Project on Governance*, Oxford University for the Environment.

Graaf , F. J., and Slager, A. (2009). Guidelines for Integrating Socially Responsible Investment in the Investment Process. 1-19.

Gray, J. (2009). "Rethinking Investment Beliefs in a Time of Crisis: The Calming Hand of Philosophy", *Rotman International Journal of Pension Management*, Volume 2, Issue 1, Spring, 6-11.

Guyatt, D. (2005). "A Summary of the Findings of a Survey into: Investment Beliefs Relating to Corporate Governance and Corporate Responsibility", *Manuscript*, University of Bath, 1-28.

Halim, S., Miller, T., and Dupont, D. (2010). "How Pension Funds Manage Investment Risks: A Global Survey", *Rotman International Journal of Pension Management*, 3(2), 30-38.

IRI (2011). Investment Beliefs Statements. *IRI Working Paper,* 1-30.

Koedijk, K. and Slager, A. (2007). "Investment Beliefs: The Importance of Focus for an Institutional Investor", *Working Paper Prepared for the ICPM,* 1-29.

Koedijk, K. and Slager, A. (2009). "Do Institutional Investors Have Sensible Investment Beliefs?", *Rotman International Journal of Pension Management, 2* (1), 12-20.

Koedijk, K. and Slager, A., and Bauer, R. (2010). "Investment Beliefs that Matter: New Insights into the Value Drivers of Pension Funds", *ICPM Sponsored Research,* 1-39.

Koedijk, K. and Slager, A., and Bauer, R. (2011). *Investment Beliefs: A Positive Approach to Institutional Investing.* Palgrave Macmillan, 1-187.

Minahan, J. R. (2008). "Investment Belief Systems: A Cultural Perspective", *NEPC Working Paper,* 1-12.

Rozanov, A. (2015). "Public Pension Fund Management: Best Practice and International Experience", *Asian Economic Policy Review* (2015) 10, 275–295.

Slager. A, and Koedijk, K. (2007). "Investment Beliefs", *The Journal of Portfolio Management,* Spring, 77- 85.

Syed, A. M. (2017). "Environment, Social, and Governance (ESG) Criteria and Preference of Managers", *Cogent Business & Management,* 4: 1-13.

RAKAMLARIN ANATOMİK YAPISI İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Göknur SÖZÜNERI
İstanbul Kültür Üniversitesi

ÖZET: Yazı ve yazının kullanımı olan tipografi, insanlık tarihi boyunca iletişimin en önemli unsurlarından biri olmuştur. İletişimi kolaylaştıran, farklı kültürleri birleştiren tipografi, tipografiyi var eden harfler ise tarihte en büyük buluşlardan biridir. Rakamlar ise her yazı karakteri için farklı formlarda tasarlanmıştır.

Bu araştırmada sans-serif ve serifli olmak üzere farklı yazı karakterlerin sayılarının anatomik yapısını teorik ve görsel kaynaklardan yararlanılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelime: Harf yapısı, sayı, anatomik yapı

Anatomical Structure of Numbers

ABSTRACT: Lettering and the use of writing, typography, communication throughout the history of mankind has been one of the important elements. Typography that facilitates communication and unites different cultures and letters that make typography one of the greatest discoveries in history. Their numbers are designed in different forms for each font.

In this study, the anatomical structure of the numbers of sans-serif and serif is examined using theoretical and visual sources.

Key Words: Letter structure, number, anatomical structure

1.GİRİŞ

Rakamlar ise, harflerle bütünleşen elemanlardır. Majiskül ve miniskül harflerden farklı bir anatomisi vardır. Rakamlar, arap formlarına dayanan değişik bir türden gelmektedir. Örnek verecek olursak; (0) sıfır rakamını arapların bulduğu ve matematiğe ondalık sistemi getirmiştir (Çevik, 1982). Önceleri Romen rakamların kullanan Romalılar, sıfır (0) rakamını bulduktan sonra Arapların buldukları rakamlar ile birlikte bugünkü forma ulaşmasını sağlamıştır. Roma rakamları genellikle, harflerle gösterilmiştir. Bu roma rakamları, hangi yazı karakterinde yazıldıysa, rakamlarda o yazı karakterinde olması gerekmektedir (Çevik, 1982).

1.1. Sayı Sistemleri:

Sümerler: Sümerler; Babiller ve Hititler İ.Ö. 3. yy'da çivi yazısından altmışlık bir sistem geliştirmişlerdir (Resim 2),(Ganiz,2004 s: 25).

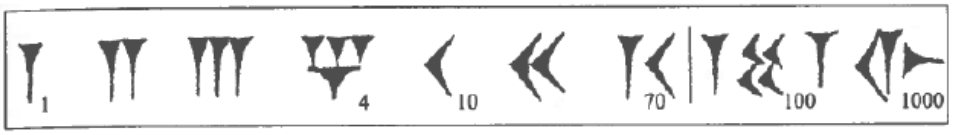

Resim 2 Sümerlerin Çivi yazısı sayı sistemi

Mısırlılar: Mısırlılar onlu sistemi kullanmışlardır (Resim 3), (Ganiz,2004 s: 25)

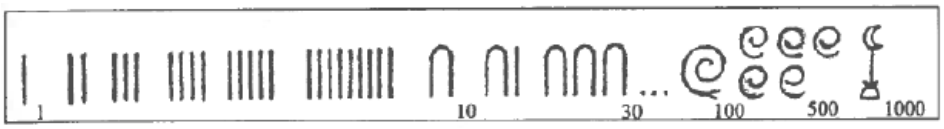

Resim 3 Mısır sayı sistemi

Roma: Kapital yazıda Roma rakamları diye bilinen semboller onlu sistem olarak günümüzde de kullanılmaktadır (Resim 4), (Ganiz,2004 s: 25).

Resim 4 Roma sayı sistemi

Araplar: İ.S. 2. yy'da Hintlilerin sistemlerini benimsemişlerdi. Arapça ''Şifre'' (0) kelimesinden, Latince ''Cifre'' kelimesi gelişti. Araplar, Hintlilerden aldıkları bu sayı sistemini benimseyip kendi yazı formlarına uydurarak kullandılar (Resim 5), (Ganiz,2004 s: 25).

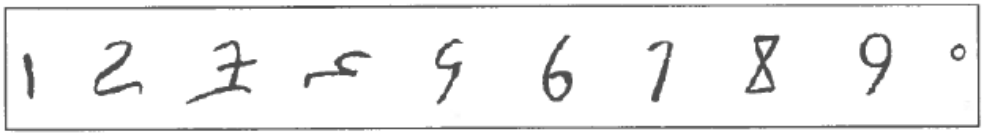

Resim 5 Arap sayı sistemi

İspanya: 12. yüzyılda sayılar Araplar vasıtasyla İspanya'ya oradan bütün Avrupa'ya yayıldı (Resim 6), (Ganiz,2004 s: 25).

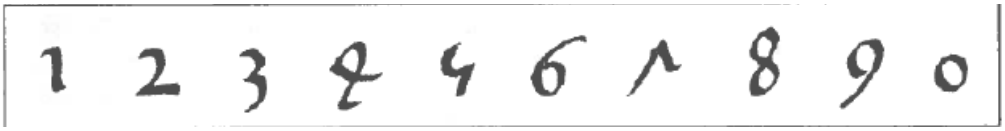

Resim 6 İspanya sayı sistemi

Klasik Arapça Antiqua'lardaki sayılar 1545'te Garamond tarafından tasarlandığı gibi yukarıya ve aşağıya olan uzantıları ''Old Style'' olarak bilinen formlarda yazdılar (Resim 7), (Ganiz,2004 s: 26).

Resim 7 Old Style

1790'da Bodoni tarafından tasarlanan Klasik Antique'larda ki sayılar capital harflerin büyüklüğünde üst ve alt uzantları olmaksızın yazıldılar (Resim 8), (Ganiz,2004 s: 26).

Resim 8 Klasik Antique

Bugünde kullanılan 60'lık sayı sisteminde Asur ve Babillerde de kullanılmaktaydı (Ganiz,2004 s: 26). Örnek: 1 düzine = 12 tane, 1 dakika= 60 saniye, 1 saat= 60 dakika, 1 gün= 24 saat, 1 yıl= 12 ay vs.

Rakamlar, miniskül harfler gibi farklı yüksekliklerden oluşmaktadır. Bu yükseklik farkında rahat algılamaya sebep olmaktadır. Aşağı ve yukarı uzantıları olan rakamlar rahat algılanabilmesi yanında estetik açıdan da göze daha bütün gözükmektedir.

1.2. 0 ve 1 RAKAMI

0 rakamı, majiskül O harfi ile karıştırılabildiği için sıfırın tasarımı zordur. Ancak rakamları majiskül harflerden farklı yüksekliklerde tasarlamak bu sorunu en aza indirgemeye yardımcı olur.

0 rakamın eni daraltılarak ve rengi açılarak, majiskül O harfinden daha iyi ayırt edilebilmesi sağlanabilir. İdeal bir sıfırın renk yoğunluğu büyük ve miniskül harflerin yoğunlukları arasındadır. Eğimli bir ekseni olan yazı karakterlerinde, sıfır belirsiz bir çapraz vurgu ile çizilebilir (Cheng,2016 s.164).

Bazı yazı karakterlerinde, 0 rakamı el yazısına benzer bir daire olarak çizilebilir. Aslında bu yapı gerçek bir el yazısı geometrik yapısı değildir. Hat kalınlıklarında kontrast düşüktür ve yüksekliği de genişliğinden çok az fazladır. Bu değişiklikler insanların görsel tercihini yatay yönlü olarak düzelttiği için, bir el yazısı yapısı illüzyonu yaratır.

1 rakamı miniskül l (L) harfi ile aynı değildir. Rakamın üzerinde büyük, sola dönük bir çıkıntı vardır. Bu çıkıntının ucu sivri veya yuvarlaklaştırılmış olabilir. Ek parça yatay, çapraz veya kıvrımlı olabilir. Serifli yazı karakterlerinde, 1'in tabanında uzun ayak serifleri bulunur. Sans-serifli tasarımlarında ise bu serifler kaldırılır ya da tabanda bulunan yatay bir çizgiye dönüştürülür.

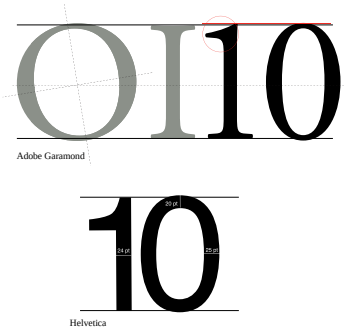

Şekil 1 0 ve 1 Rakamı

Venetian ve Geralde yazı karakterlerinde 1 rakamı, üstünde ve altında yatay çizgiler bulunan miniskül bir romen rakamı olarak çizilebilir. Buna alternatif olarak, majiskül 1 rakam halinden daha kısa bir şekilde de çizilebilir. 1'in tasarımı estetikden ziyade işlevselliğe yönelik olarak gelişim göstermiştir. Çentikler ve serifler rakamı daha ayırt edilebilir ve böylece daha okunaklı bir hale getirir. Ayrıca bu özellik 1'in tek bir parçadan oluşan karakter olmasını da sağlar. 1'in tavan ve tabanının genişletilmesi, rakamın dar yapısının genişletilmesine de yardımcı olur (Şekil 1).

1.3. 2 Rakamı

2 rakamı iki temel bileşene ayrılması uygundur. Serifli yazı karakterlerinde, çengel ve taban genellikle bir uç ile ve/veya serifle biter. Sans-serif yazı karakterlerinde ise çizgilerin sonları harflerdeki gövdelerin bitiş şekillerine benzeyen bir açıyla kesilmelidir. 2 yuvarlak-düz bileşiminden oluşan bir rakam olduğu için çengeldeki açıklığı s,c ve a'daki açıklıklarla kıyaslanabilir olmalıdır. Çengelin oluşturulmasında izlenebilecek iki yol vardır: Düz çapraz bir çizgi veya kıvrılan, omurga şeklinde bir çizgidir. Sağlamlığı en üst düzeye çıkarabilmek için 2'nin tabanı çengelin maksimum çapından daha geniş çizilmelidir. Bu alt gövdenin kalınlığı optik kazancı dengelemek için, maksimum çizgi genişliğinden biraz daha az olabilir. Yatay çizgiler, aynı kalınlıktaki dikey çizgilerden daha kalın görünürler. Ayrıca, alt çizginin inceltilmesi çengelle tabanın kesiştiği noktadaki sıkışıklığı azaltamaya da yardımcı olur (Şekil 2).

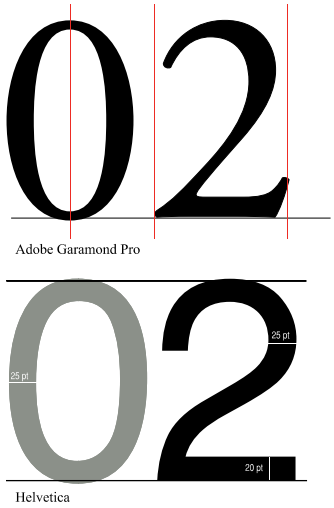

Şekil 2. 2 Rakamı

1.4. 4 Rakamı

4 rakamında üç ana iskelet yapısı bulunur: İnce bir yatay çizgi, kalın yatay veya ince bir yatay çizgi ve dikey bir çizgi. Ayrıca çapraz çizginin oluşumu için de birçok seçenek vardır. Düz, eğimli veya konik olabilir ya da yatay çizgi gövde ile bağlantılı veya bağlantısız olabilir. Bağlantılı olduğunda, kesişim yeri sivri ve yuvarlaklaştırılmış olabilir; bağlantısız olduğunda, çizgiler arasındaki boşluğun genişliği değişkenlik gösterir (Cheng,2016 s.168).

Sans-seriflerde 4'ün sonları dikey veya köşeli bir şekilde kesilebilir; serifli yazı karakterlerinde sonlanmalar rakama bitişik veya bitişik olmayan seriflerle bitebilir. Serifler ana hatlarının bir veya her iki yanında üç muhtemel yerde bulunabilir. Yatay çizginin bittiği nokta tepesinin uç kısmı veya dikey gövdenin ayağı bulunur.

4 rakamın üçgen bir yapısı olduğu için bazen diğer rakamlara kıyasla daha küçük ve düzensiz görünür. Daha sağlam bir hâle getirmenin yalnızca iki yolu vardır: tüm yarıyı genişletebiliriz veya çizgilerin kalınlığını artırabiliriz. 4' ün genel genişliğini artırmak için, içeride kalan kısım daha geniş çizilmelidir. Bu da yalnızca çapraz hattın ve yatay çizginin yerini veya tasarımını değiştirmekle mümkündür. Aynı şekilde, 4 rakamın rengini koyulaştırmanın tek yolu çapraz ve yatay çizgilerin genişliklerini artırmaktır. Bu nedenle, burada açıklanan seçeneklerin hepsi aynı sonuca varan farklı yollardır: daha ağır ve daha etkileyici bir sayıdır (Şekil 3).

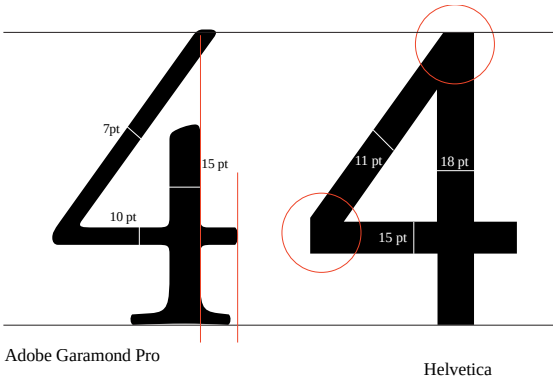

Şekil 3. 4 Rakamı

1.5. 7 Rakamı

7'nin tasarımını zorlaştıran konu, denge unsurudur. Gövdenin ağır yatay üst kısmı taşıyabilecek bir şekle sahip olması gerekir. Genel olarak 7'nin gövdesinin 2 veya 4 ile bağlantılı olması gerekir: Gövdesi kıvrımlı olduğunda, 2'nin çengelini tamamlayıcı niteliktedir; gövdesi düz olduğunda 4'ün çapraz hattı ile benzerlik

gösterir. Geniş açıklığı nedeniyle, 7 açık renkli bir rakamdır. Yatay çizgiyi biraz kalınlaştırarak ve/veya tabandaki gözde çizgisini genişleterek rengin koyulaşması sağlanabilir. Serif yazı karakterlerinde büyük seriflerin ve uçların eklenmesi de renk yoğunluğunu arttırmaya yardımcı olur (Şekil 4).

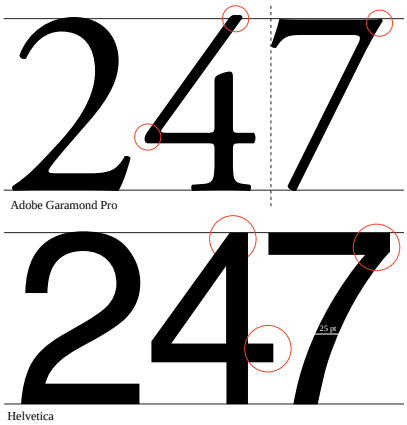

Şekil 4. 7 Rakamı

1.6. 3 ve 5 Rakamları

3 ve 5'in her ikisi de geniş açık çanaklı, aşağıya uzantılı rakamlardır. Çanaklarının eğimleri ve açıklıkları benzerlik göstermelidir, fakat boyutları aynı değildir: 5'in alt çanağı 3'ün çanağından hem daha uzun hem de daha geniştir. (Cheng,2016 s.174).

Çoğu yazı karakterlerinde 3 iki adet kıvrımlı çanak ile çizilmiştir. Ancak kıvrımlı bir miniskül z harfi olarakta tasarlanmaktadır. Bazı tasarımlar 3'ün bu yapısını kaligrafik olarak daha doğru bulurlar. Z şeklindeki bir 3 kolaylıkla 5 rakamı ile karıştırılabilir, çünkü her iki rakamın da üzerinde yatay bir çizgi ve altında yuvarlak bir çanağı bulunur.

5 rakamı da yapısal çeşitlilikler gösterebilir. Üst yatay hat, düz veya kıvrımlı olabilir; bağlantıyı sağlayan gövde dikey veya çapraz olabilir. Gövde ve çanak arasındaki kesişim noktası da yuvarlaklaştırılmış veya sivri olabilir. Üst yatay hatın ağırlığı 2'deki yatay tabağın ağırlığı ile eşit olmak zorunda değildir. 5'teki üst yatay hat, rakamın rengini düzenleyecek şekilde daha açık veya koyu renkli çizilebilir. Serifli yazı karakterlerinde, 5'in üst yatay hat, tek veya çift serifli olabilir. Genellikle, köşeli üst serif en güvenli seçenektir, çünkü böylece alttaki çanak ile oluşabilecek bir çakışmadan kaçınabilir. 3 ve 5'in açık çanakları da bir serif veya dairesel uçlarla sonlandırılabilir.

Sans-serif yazı karakterlerinde, 3 ve 5'in sonları, yazı karakterlerindeki diğer rakamlar ve harflerle uyum sağlayacak açılarla kesilmelidir. Sans-serif karakterlerinde kontrast daha düşük olduğu için kritik kesişim noktalarında çanak çizgilerini inceltmek gerekebilir (Şekil 5).

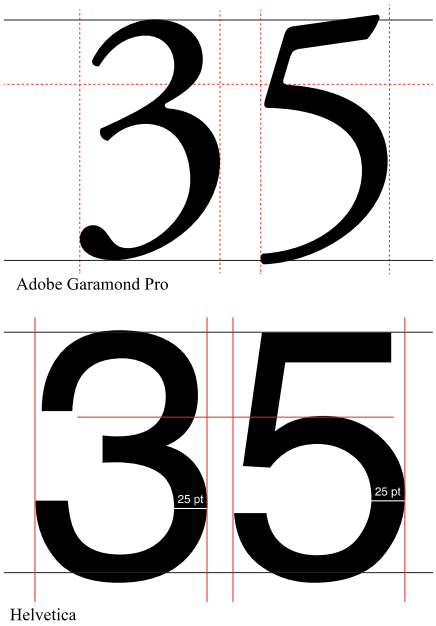

Şekil 5. 3 ve 5 Rakamları

1.7. 6 ve 9 Rakamları

6 ve 9 rakamları bazı yazı karakterlerinde birbirleriyle özde ise, ters çevrilmiş yapılar olarak çizilirler. Ancak, bir rakamın alt yarısının üst yarısından büyük olması gerektiği için birçok tasarımcı 6'nın çanağını 9'unkinden büyük yapmayı tercih eder. Ayrıca, 6 ve 9'un çanakları eğim açısında da farklılık gösterebilir; bu rakamların tabanları taban çizgisindeki sağlamlığı arttırmak için daha kalın ve daha düz olabilir harfiyle kolaylıkla karıştırılığı için daha az okunaklıdır (Cheng,2016 2.177).

Üst ve alt gövdelere yer kalması için her iki rakamın çanağı da miniskül harf yüksekliğinden küçük olmalıdır. Ayrıca, bu rakamların çanakları harflerin çanaklarındakilerden daha fazla köşe vurgusu ile tasarlanabilir.

6 ve 9'un gövde kısımlarına özellikle dikkat etmek gerekir,çünkü çanakların sabitlenmesini bu yapılar sağlar. Genel olarak baktığımızda humanist yazı karakterlerinde dinamik dengeye sahip rakamlar bulunur; 6 ve 9'un yayı genellikle dikey vurgulu ve simetriktir.

Serifli yazı karakerti tasarımlarında 6 ve 9'un gövdeleri sivri bir şekilde veya dairesel bir uç ile sonlanabilir. Sans-seriflerde ise gövdeler, yazı karakterlerindeki diğer harf ve rakamların gövde sonlanmalarına benzer bir açı ile kesilmelidir (Şekil 6).

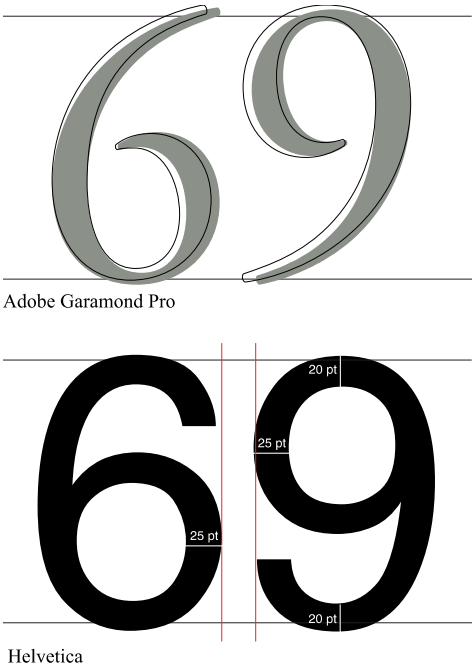

Şekil 6. 6 ve 9 Rakamları

1.8. 8 Rakamı

8 rakamı için iki temel tasarım seçeneği vardır: üst üste yerleştirilen iki adet oval, veya destekleyici yaylarla birleştirilen s şeklindeki bir kıvrımdır. İlk yapının simetrisi rasyonelliğe ve sans-serif yazı karakterlerindeki dikey vurguya uyum sağlar; ikinci yapı ise daha gelenekseldir ve bu nedenle humanist ve kaligrafik etkileşimli yazı karakterleri için idealdir.

8'in daha geleneksel olan tasarımında, maksimum ağırlık omurganın merkezinde bulunur. Ortaya çıkan asimetrik yapı birçok tasarımcıya göre alınabilecek en zarif sonuçtur. Buda, rakamın hatlarının iç kısmında oluşan narin damla şekillerinden kaynaklanır. Bu iç yapılar bütünlük ve çeşitlilik arasında ideal bir denge sağlar; ayrıca eşsiz bir canlı ahenk niteliği de taşırla Geleneksel 8'in destekleyici kıvrımları, X harfinde de olduğu gibi, ana omurgadan ayrı veya omurgayla çakışmayacak şekilde olabilir. Bu yayları uzatmak rakamın genel genişliğini artırır ve iç yapıdaki damla

şekillerini ön plana çıkarır. Bu uzatmaların derecesi farklılık gösterir: yalnızca devam eden bir hat illüzyonu yaratmaya yetecek kadar belirsiz veya belirgin olabilir. Bazı serifli yazı karakterlerinde 8'in geleneksel yapısındaki ağırlıkların yeri değiştirilmiş olabilir ve böylece ince belli, sıradışı bir rakam oluşturulabilir. Bu şekilde bir yapıda omurga ince bir hat haline gelir ve ağırlık çanakların dış kenarlarına taşınır. 8'in bu modeli, çok açık renkli ve ortadaki boşluğu daha geniş olduğundan kalın veya daraltılmış yazı karakterlerinde kullanışlıdır (Şekil 7).

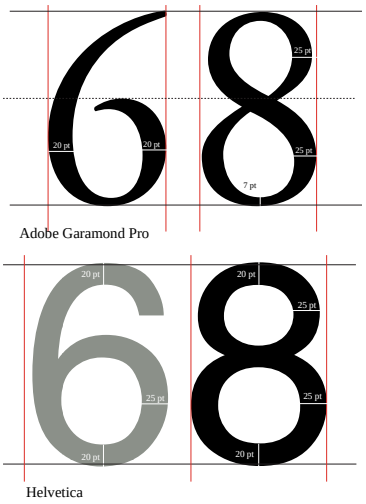

Şekil 7. 6 ve 8 Rakamları

2. Sonuç

Bir yazı karakteri tasarlarken, dikkat edilecek hususlar vardır.Bunlardan ilki, düşey ve yatay çizgiler arası kontrasta, eğik çizgilerin kontrast değerlerine, oval şekillerde kontrast değerlerine, iç boşlukların kontrast değerlerine ve yatay bağlantılar ve sivri köşelerin kontrast değerlerine dikkat edilmesi gerekmektedir.

Bir yazı karakterinin farklı seçenekelerini tasarlanrken, (bold, thin gibi) et kalınlığına ve harflerin genişliğine dikkat edilmesi gerekmektedir. Algılanabilirlik, bir harfi veya görseli doğru ve hızlı olarak tanımlanmak anlamına gelir.

Serifli ve sans-serifli yazı karakterlerine baktığımız zaman, serfili harfler, sans-serifli harflere nazaran daha kolay algılanmaktadır. Nedeni ise serifler harfler arası espas değeri ile bir sonraki sözcüğü algılamaya yardımcı olmasından dolayıdır. Bundan içindir ki serifli harflerin okunması uzun metinlerde daha kolay olmaktadır. Serifli yazı karakterlerine ait sınıflamaları incelediğimizde serifler, serif yapısına ve harfteki kontrast değerlere, algılanabilirliğine ve okunabilirliğiyle etkili olmaktadır.

KAYNAKÇA

Ambrose, G. ve Harris P.(2012) Görsel Tipografi Sözlüğü B. Bayrak (Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.

Cheng K. (2005). Designing Type Amerika Yale University Press

Çevik, S. (1982). Çağdaş Yazı Sanatı Ve Eğitimi Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi.

Ganiz, Selahattin (2004). Yazı ve Tasarımcıları. İstanbul, Kastaş Yayınevi.

Ganiz, Selahattin (2012). Çizginin Yolculuğu, İstanbul, İKU

Sarıkavak, N.K. (1997).Tipografinin Temelleri Ankara: Doruk Yayıncılık.

Sarıkavak, N.K. (2004).Çağdaş Tipografinin Temelleri İstanbul: Seçkin Yayınevi.

ALTIN ORAN BAĞINTISININ LEONARDO DA VİNCİ'NİN ESERLERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Gülser AKTAN
Bursa Uludağ üniversitesi

Bahriye Eda YAĞMUR
Bursa Ticaret ve Sanayi Odası

ÖZET: Genel olarak, Güzel Sanatlar için hayal gücünün başrolde olduğu yaratıcılık, Matematik için ise doğruya ulaşmada izlenen düşünme biçimidir denilebilir. Bu iki farklı zihinsel etkinliğin tarih öncesi zamanlardan beri birlikte kullanıldığı alanlar vardır. İlk akla gelen mimari yapılardır, ancak bu çalışmada, resim sanatında, bir matematik bağıntısı olan Altın Oran üzerine durulmuştur. Altın Oran'ın ele alınmasındaki amaç, sanat okuyucuları için Altın Oran bağıntısını daha anlaşılır bir şekilde ortaya koymaktır. Matematiği bilinçli olarak resimlerine uygulayan Leonardo Da Vinci'nin eserleri klasik resim sanatının formülü olarak görülen Altın Oran bağıntısını açıklamak için örneklem olarak seçilmiştir. Konuyla ilgili matematik ve resim alanında literatür taraması yapılmıştır. Altın Oran Bağıntısının; tarihi geçmişi araştırılmış, bağıntının matematiksel formülü verilmiş ve resim sanatında nasıl uygulama bulduğu açıklanmıştır. Sonuç olarak Altın Oran bağıntısı ile resim sanatı arasındaki ilişki ortaya konduğunda iki uç disiplin olarak görülen matematik ve görsel sanatlar arasında güçlü bir bağ olduğu gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Altın Oran, Leonardo Da Vinci, Vitruvius, Fi sayısı.

Exploring the Golden Ratio Through Leonardo Da Vinci's Works

ABSTRACT: In general, it can be said that creativity is the leading role of imagination for Fine Arts, and for Mathematics it is the way of thinking to reach the truth. There are areas where these two different mental activities have been used together since prehistoric times. Architectural structures are the first ones that come to mind, but in this study, the Golden Ratio, which is a mathematical relation in painting, is emphasized. The aim of the Golden Ratio issue is to reveal the Golden Ratio relationship in a more understandable way for art readers. The works of Leonardo Da Vinci, who consciously applied mathematics to his paintings, were chosen as examples to illustrate the Golden Ratio

relation, which is regarded as the formula of classical painting. A literature review was made in the field of mathematics and painting. The historical background of the Golden Ratio Relation has been investigated, the mathematical formula of the correlation has been given and how it has found application in the art of painting is explained. As a result, when the relationship between the Golden Ratio relation and the art of painting is revealed, it is shown that there is a strong link between mathematics and visual arts which are seen as two extreme disciplines.

Key Words: Golden Ratio, Leonardo Da Vinci, Vitruvian, Fi number.

GİRİŞ

Leonardo Da Vinci (1478- 1519) Rönesans döneminin tipik Rönesans adamıdır. Rönesans Batı ve Orta Avrupa ülkeleri için Orta Çağ kültüründen Yeni Çağ kültürüne geçiş çağıdır. İnsancıl dünya görüşünün ortaya çıktığı bu dönem bir nevi Antik Kültüre dönüş dönemidir. Bu dönemde doğa bilimlerinde büyük gelişmeler ortaya konmuştur. Rönesans biliminin tipik özelliği ise sanatla yakından bağlantılı oluşudur. Günümüzde sadece bir dalda uzmanlaşmaya ömür yetebiliyorken Da Vinci ressam, heykeltıraş, mühendis, anatomi uzmanı ve matematikçi olabilmiştir. Leonardo Da Vinci hakkında minimum bilgiye sahip olanlar onun bir ressam olduğunu söyleyecektir. Gerçekten de Leonardo Da Vinci daha çok resimleriyle tarihte ün yapmıştır. Fakat Da Vinci Milano sarayında görev alabilmek için Milano Düküne yollamayı planladığı bir mektupta kendisinin öncelikle askeri bir mühendis olduğunu sonra heykeltıraş ve en son ressam olduğundan bahsetmiştir. Milano düküne mektubu vermemiş ama hediye olarak at başı şeklinde gümüşten bir lavta götürmüştür (Emison, 2017: 9). Başka bir kaynakta bu alet at başı şeklinde gümüşten Lir olarak geçer ve veriliş amacı Medici ailesinin Milano ile barış isteği içindir (Grzymkowski, 2018: 196). Bu ayrıntıdan anlaşılacağı üzerine müzik aleti yapımında da yeteneği ve bilgisi olduğu ortaya çıkar. İnsan duygularını anlamada iç gözlemin önemini bilen bir sanatçı olarak, doğaya ve olaylarına karşı, nesnel gözleminde gerçekleri kavramada öneminin farkındadır.

Leonardo, sembolik tarza düşkünlüğüne rağmen sanat tarihinde gözleme dayalı bilgiyi öne çıkaran ilk sanatçıydı ve bu açıdan kısa süre sonra gelen Andresa Vesalius, Nicolaus Copernicus ve Tycho Brahe gibi bilim insanlarının meşru bir öncülüydü. “Bildiğimiz herşey önce duyularımızda başlar” demiş ve “deneyim asla hata yapmaz, yanılan sizin yargılarınızdır,” diye eklemiştir (Emison, 2017: 12).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Da Vinci’nin sanatı dahil bilime yaklaşımının çağını aşan farkındalıkta olduğunu anlamamızı sağlar. Böyle düşünen ve

mühendisliğe de ilgisi olan sanatçısının matematiğe ilgisinin olması da doğaldır ve bu ilgiyi sanatınada yansıtmıştır. Rönesans sanatçılarının tümü gibi antik dönem sanatını bilen Da Vinci klasik dönem güzellik anlayışında resim yapmak adına altın oran bağıntısını eserlerine uygulamıştır.

1. ALTIN ORAN

Altın Oran irrasyonel bir sayıdır. Bu sayının yazılışı 1,618033988749894...'tür. bu sayının sembolü ise Fi yani Φ'dir. Matematikçi Mark Barr "Phi" gösterimini, 1900'lü yılların başlarında Yunan heykeltraş Phidias'ın isminin ilk harflerinden esinlenerek sembolize etmiştir. Bu sembol aynı zamanda Yunan alfabesinin 21. harfidir (Tekkanat, 2006:38).

Altın oranın resim sanatında ve Da Vincinin eserlerinde nasıl kullanıldığından önce matematiksel olarak konunun ele alınarak, bir doğru parçası altın orana uygun olarak nasıl bölünür, altın dikdörtgen nedir, hangi üçgenlere altın üçgen denir, pentegram yıldızının özelikleri nelerdir kavramlarının açıklanması yararlı olacaktır.

1.2. Altın Oran'ın Oluşturulması

Altın oran hayatın içerisinde doğal olarak birçok yerde karşımıza çıkabileceği gibi matematikte de bir doğru parçasını bölerken, bazı dikdörtgenlerde, üçgenlerde, beşgenlerde, ongenlerde, dairelerde yıldız şeklinde rastlanabilir. Fi sayısını verecek şekilde bazı özel oranlar belirten bu geometrik şekiller isminin önüne altın kavramını alarak isimlendirilirler.

1.2.1. Altın Kesit

Altın kesit bir doğru parçasının altın oran değerine uygun bölünmesidir denilebilir.

Şekil 1: Altın Kesit

|KL|/|LM|=|KM|/|KL| ise L noktası KM doğru parçasının altın oran noktasıdır. |KL|=x, |LM|=y olsun. $\frac{x}{y} = \frac{x+y}{x}$ eşitliğinde içler dışlar çarpımı yaparsak ve eşitliğin bir tarafında toplarsak, $x^2-xy-y^2= 0$ denklemi oluştuğu görülür. Bu denklemde eşitliğin her iki tarafı y^2 ile bölünürse ve $\frac{x}{y}$ = a denirse denklem $a^2-a-1= 0$ halini alır. İkinci

derece bu denklemin kökleri ise $\frac{1+\sqrt{5}}{2}$ ve $\frac{1-\sqrt{5}}{2}$ dir. Uzunluk negatif olamıyacağı için pozitif kök olan $\frac{1+\sqrt{5}}{2}$ seçilir. Buda bizi a $=\frac{x}{y}=\frac{|KL|}{|LM|}=\frac{1+\sqrt{5}}{2}$ eşitliğine ulaştırır ki $\frac{|KL|}{|LM|}=\frac{|KM|}{|KL|}=\frac{1+\sqrt{5}}{2}$ =1,618… altın oran değeri olduğu açıkça görülür[1].

1.2.2. Altın Dikdörtgen Ve Altın Spiral

Bir dikdörtgenin uzun kenarının kısa kenarına oranı altın oran değerini veriyorsa çizilen dikdörtgen altın dikdörtgen olarak adlandırılır.

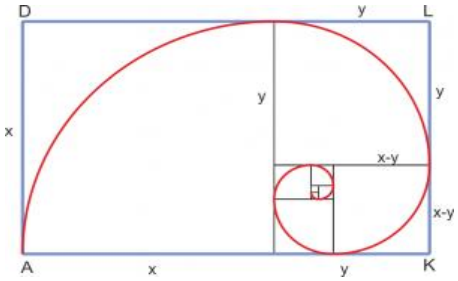

Şekil 2: Altın dikdörtgenler yardımıyla elde edilen altın spiral

Şekil 2 deki gibi altın dikdörtgenin içine kısa kenar uzunluğunu kenar kabul edecek bir kare çizilirse, kenar uzunlukları x ve y olan yeni bir dikdörtgen oluştuğunu görebiliriz. Bu dikdörtgende bir altın dikdörtgendir. Aynı şekilde kenar uzunlukları x ve y olan dikdörtgenin içerisine kısa kenarını kenar kabul eden kare çizdiğimizde de oluşan yeni dikdörtgen altın dikdörtgendir. Bu işleme devam ederek altın dikdörtgenleri çoğaltmak mümkündür. Şekil üzerindeki her bir karenin kenar uzunluğunu yarıçap kabul ederek çeyrek çemberler çizildiğinde ise altın spirali oluşturmuş oluruz. Doğada birçok noktada bu şekil kendiliğinden tezahür etmektedir. İnsan kulağı, salyangoz kabuğu buna örnektir (Hastürk, 2014:175).

1.2.3. Altın Üçgenler

İki çeşit altın üçgen olarak kabul edilmektedir. Bunlar 72-72-36 ve 108-36-36 iç açılara sahip ikizkenar üçgenleridir. Bu üçgenlerin altı üçgen olarak kabul görme sebepleri ise uzun kenar uzunluklarının kısa kenar uzunluklarına oranının fi sayısını vermesidir.

[1] http://www.geometridefteri.com/altin-oran/#2

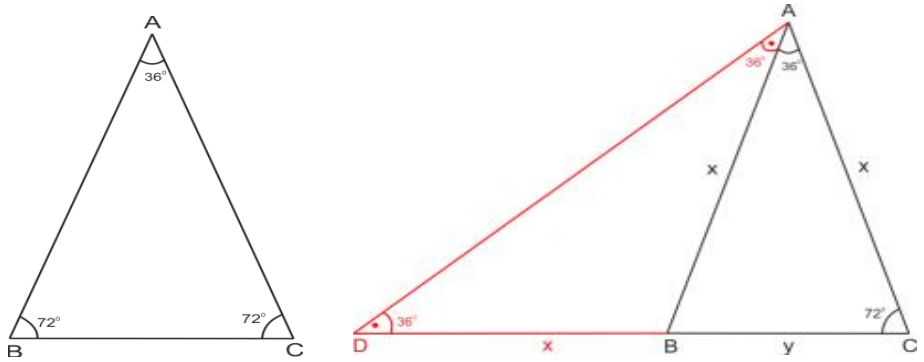

Şekil 3: Altın Üçgen (36-72-72 üçgeni)

Şekil 3' te verilen 36-72-72 üçgeninin kısa kenar uzunluğuna y, uzun kenar uzunluğuna ise x diyelim ve BC kenarını AB uzunluğu kadar doğrusal olarak uzatarak bir BD doğru parçası oluşturalım ve D noktasını A köşesine birleştirelim.

ABC üçgeni ile DAC üçgeni açı-açı benzerlik kuramına göre benzerdirler. Bu durumda;

$\frac{|AB}{|DA|}|=\frac{|BC|}{|AC|}=\frac{|AC|}{|DC|}$ yazılarak $\frac{y}{x}=\frac{x}{x+y}$ orantısına ulaşılır işleme içler dışlar çarpımı yapılarak $x^2-xy-y^2=0$ denklemi oluştuğu görülür. Bu denklemde eşitliğin her iki tarafı y^2 ile bölünürse ve $\frac{x}{y}=a$ denirse denklem $a^2-a-1=0$ halini alır. İkinci derece bu denklemin kökleri ise $\frac{1+\sqrt{5}}{2}$ ve $\frac{1-\sqrt{5}}{2}$ dir. Uzunluk negatif olamıyacağı için pozitif kök olan $\frac{1+\sqrt{5}}{2}$ seçilir. Çıkan sonuca göre:

$a=\frac{x}{y}=\frac{1+\sqrt{5}}{2}=\phi$ olduğu, ABC üçgenin uzun kenar uzunluğunun kısa kenar uzunluğuna oranı fi sayısını verdiği gösterilmiştir.

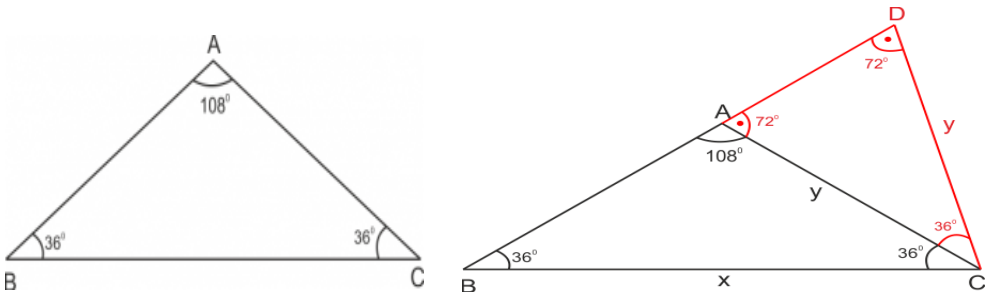

Şekil 4: Altın Üçgen (108-36-36 üçgeni)

Şekil 4'teki şekillerde 108-36-36 üçgenine ek çizimler yapılarak büyük 36-36-72 BCD üçgeni oluşturulmuştur. Oluşturulan BCD üçgeni ile CDA üçgeni açı-açı benzerlik kuramına göre benzerdir.

$\frac{|BC|}{|CD|}=\frac{|CD|}{|DA|}$ orantısında uzunluklar yazılarak $\frac{x}{y} = \frac{y}{x-y}$ orantısına ulaşılır işleme içler dışlar çarpımı yapılarak $x^2-xy-y^2= 0$ denklemi oluştuğu görülür. Bu denklemde eşitliğin her iki tarafı y^2 ile bölünürse ve $\frac{x}{y}$ = a denirse denklem $a^2-a-1= 0$ halini alır. İkinci derece bu denklemin pozitif kökü olan $\frac{1+\sqrt{5}}{2}$ dir. Çıkan sonuca göre a = $\frac{x}{y} =\frac{1+\sqrt{5}}{2}$ =ϕ dir. ABC üçgeninde uzun kenar uzunluğunun kısa kenar uzunluğuna oranı fi sayısını verdiği gösterilmiştir[2].

1.2.4. Düzgün Beşken ve Altın Oran

Düzgün bir beşgende beşgenin herhangi bir köşegen uzunluğu ile kenar uzunluğu arasındaki oran altın oranı vermektedir. Ayrıca beşgenin köşegenlerini birleştirildiğinde altın üçgenler oluşmaktadır. Beşgenin tüm köşegenleri karşılıklı olarak birleştirecek olursa bir yıldız meydana geldiği görülecektir, buna pentagram denir (Tekkanat, 2006: 41).

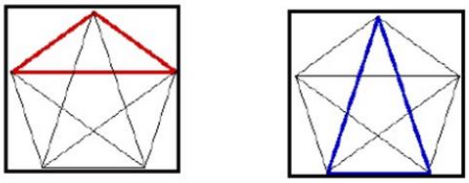

Şekil 5: Pentegramda Oluşan Altın Üçgenler

Bir düzgün ongende ongenin bir kenarının uzunluğu ile bu ongeni çevreleyen dairenin yarıçapının oranı verir. Özelikle Rönesans dönemi sanatçıları kompozisyonlarını beşken, yıldız veya üçgen geometrik örgü sisteminde gerçekleştirmişlerdir (Çağlarca, 1994: 43).

[2] http://www.geometridefteri.com/altin-oran/#2

2. SANAT VE BİLİM ADAMI LEONARDO DA VİNCİ

Da Vinci'nin fizik, matematik ve biyoloji bilimleri gibi alanlarda araştırmalarının olduğu günümüze kadar kalmış çizimlerinden bilinmektedir. Da Vinci'nin 6000 sayfadan fazla olan çalışmaları arasında sanatsal çizimlerinden çok mekanik ve fen bilimleri alanında çalışmalarının çizimleri mevcuttur. Bu gibi çalışmaları yüzünden sıra dışı bir ressam olarak görülmektedir. Oysa Rönesans dönemi ressamlarının aynı zamanda mühendislik alanlarında da faaliyet göstermesi olağan bir durumdur (Buchholz, 2005: 34). Örneğin Rönesans döneminin ünlü mimarlarından Bramante aynı zamanda bir ressamdır. Michelangelo'nun hem ressam hem heykeltıraş ve Raffaello'nun ressam olarak tanınmasına karşın, aynı zamanda bu sanatçılar mimarlıkta yapmışlardır (Buchholz, 2005: 37).

Da Vinci 1482 yılında Milona'ya gidip Dük Ludovico Sforza adına çalışmaya başlamıştır. Milano sarayında çalıştığı süre içinde olanaklarının artmasından dolayı asıl görevi olan portre ressamlığı ve sahne tasarımı dışında farklı ilgi alanlarında kendisini geliştirme olanağı bulmuştur. Su kanalları, savaş makineleri gibi teknik konularla ilgilenmiştir (Buchholz, 2005: 27).

Vinci'nin optik üzerine de çalışmaları olmuştur. Gözün anatomik yapısını incelemiş ve Orta Çağ'ın gözden çıkan ışıkla görmenin gerçekleştiği düşüncesini çürüten deneyler yapmıştır. Bu deneler lensler, aynalar gibi materyallerle yapılmıştır. Deneylerinden biri göze çok yakın cisimlerin algılanmadığı ispatlamıştır. Düz ve bükey aynalarla ilgili ışık yansımalarını, konuyla ilgili çizimler yaparak açıklamıştır (Wallace Ed., 2015: 40).

Da Vinci daireyi kareleştirmekle de ilgilenmiştir. Bu ilgisinin temelinde Hipokrat'ın hilal ya da yarım ay biçiminin kareleştirme çabası vardır. Bu çabası içerisinde De Ludo Geometrico isminde bir kitap oluşturmaya başlamıştır (Wallace Ed., 2015: 48). Da Vinci, Flippo Brunelleschi, Leon Battista Alberti ve Piero della Francesca'nın geliştirdiği perspektife dayalı çizimi, geometriye ilgisi dolayısıyla en iyi hale getirmiştir (Wallace Ed., 2015: 38).

2.1. Leonardo Da Vinci'nin Altın Oran' Göre Yapılmış Eserlerinden Örnekler

Rönesans dönemi sanatçı ve bilim adamları, Antik Dönemin birçok bilimsel çalışmasının yanında, Pisagor'un Evren uyumu fikri ve altın oran hakkındaki görüşlerini ilgiyle incelemişlerdir. Leonardo Da Vinci Antik Dönemin uyum yasalarını (Altın Oran) araştırarak bu oranı çalışmalarıyla tanıtmıştır. Böylece Altın Oran Rönesans döneminin estetik kuralı haline gelmiştir (Stakhov ve Sluchenkova, 2019: 22).

Hatta 1509 da Luca Pacioli, Leonardo da Vinci tarafından yapılmış çizimleri içeren "De Divina Proportione" isimli bir tez yayınlamıştır. Göze hoş gelen parçaların oluşmasını sağlayan bu oranı "altın oran" (Da Vinci'nin Latince söylemiyle Section aurea) olarak adlandıran kişinin, ilk olarak Leonardo Da Vinci olduğu düşünülmektedir (Marquez, 2016: 3-4).

Leonardo da Vinci'nin en bilinen resimlerinden biri olan Vitruvius Adamı, Romalı mimar Marcus Vitruvius Pollio ile ilgilidir. Da Vinci, Vitruvius Adamı çizimini Vitruvius'un kendi kitabında, insan oranları üzerine yazdıklarından esinlenerek yapmıştır (Görsel 2). "Vitruvius, bir çember ve kareye sığdırılabilen insan vücudunun orantı ve simetri açısından mükemmel olduğunu öne sürmüştür. Leonardo bundan yola çıkarak bir çizim yaptı" (Emison, 2017: 18). Da Vinci'nin bu çalışması insan vücudunun ideal oranları üzerinedir. İnsan vücudunun ideal oranları üzerine Vitruvius'tan da önce çalışmış kişiler ve metinler vardır. Antik Yunan döneminde eski insanların ölçü birimi olarak insan bedeni bölümlerini kullanmalarından ilhamla Protagoras her şeyin ölçüsünün insan olduğunu belirtmiştir. Buna paralel olarak Polykleitos sanatsal çalışmaları içinde yazılı bir Kanon geliştirmiştir. İnsan vücudunun parçalarının birbirleri ve tüm vücut arasındaki uyumu göstermiştir. Polykleitos yazmış olduğu Kanon'u ise Doryphoros adlı ünlü heykelinde somutlaştırmıştır (Murtinho, 2015: 509).

Görsel 1'de Da Vinci, bir çember ve kareye bir adamı iki farklı duruş şekli içinde göstererek sığdırmıştır. Kare ve çember için adamın merkezi göbeği olarak belirlemiştir. Çember içindeki adamın bacakları arasındaki boşluğun eşkenar üçgen olarak açılmasını sağlamıştır. Adamın kolları yanlara doğru açılmış, orta parmakları başının üst hizasına gelecek şekilde gösterilmiştir. Bu şekilde bir çizimin etrafından geçen yaylar birleşince çemberi oluşturmuştur. Kare içindeki adam için kollar yanlarda yere paralel olarak açılmıştır. Açılmış kollarının uzunluğu ise boyuna eğittir. Parmak uçlarından yere dik gelen, birbirine paralel iki çizgi ile adamın başının ve ayaklarının altından geçen yere yatay geçen, birbirine paralel iki çizginin kesişimleriyle kare oluşturulmuştur.

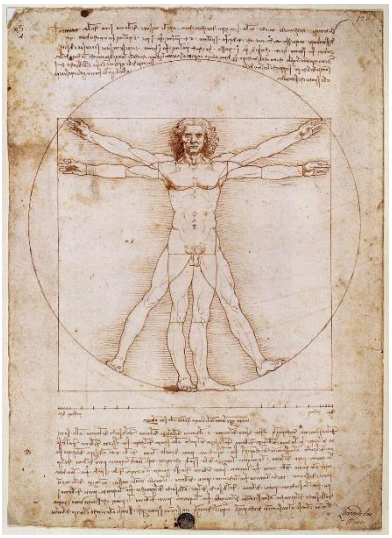

Görsel 1: Leonardo da Vinci, Vitruvius Adamı (insan oranlarının Vitruvius tarzında incelenmesi), (1490 dolayları), Akademi Galerileri, Tasarım ve Baskı Kabini, n. 228, Venedik.

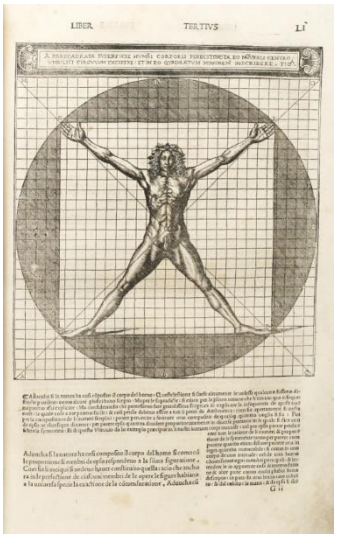

Görsel 2: Vitruvius Pallio'nun yazmış olduğu "De Architectura libri Dece" (Mimarlık Üzerine On Kitap)' tan Leonardo da Vinci'nin esinlendiği resmin bulunduğu sayfa.

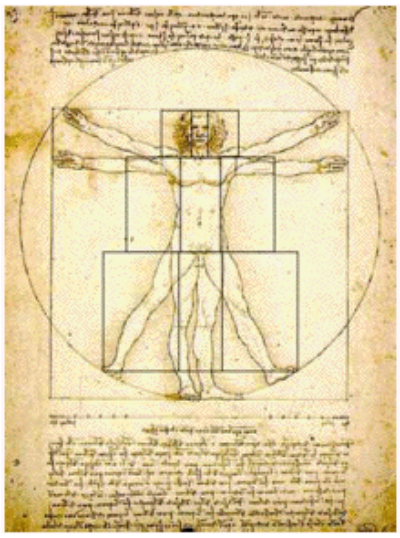

Görsel 3: Leonardo da Vinci'nin Vitruvius Adamı Çizimi Üzerinde Altın Dikdörtgenlerin Gösterilmesi.

Görsel 3'de üç ayrı Altın Dikdörtgen kümesi vardır: bunlar baş, gövde ve bacak alanları için ayarlanmıştır.

Görsel 4: Leonardo da Vinci,
Mona Lisa (La Gioconda) (1503-5)
Ahşap panel üzerine yağlıboya, 77 x 53 cm
Louvre Müzesi, Paris

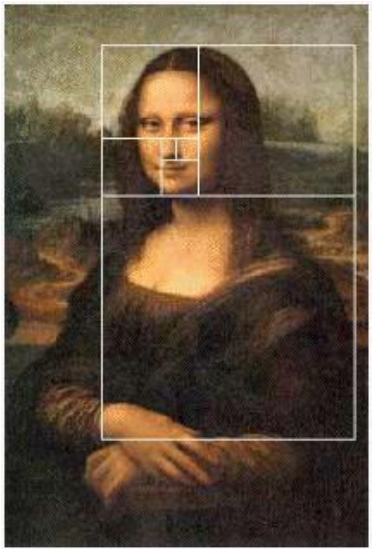

Görsel 5: Mona Lisa Tablosu
Üzerinde Altın Dikdörtgenlerin
Gösterilmesi.

Görsel 5'te Mona Lisa tablosu üzerinde çok sayıda Altın Dikdörtgen gösterilmiştir. Büyük altın dikdörtgenin tabanı, figürün sağ kolunun bileğinden, sol kolunun dirseği arasındadır. Tepesi ise figürün başının üstünden geçen çizgile sınırlıdır. Bu dikdörtgen içinde bir kare oluşturulursa kalan parça yine bir altın dikdörtgeni oluşturur. Her bir altın dikdörtgen içinde oluşturulmuş kareyi belirleyen çizginin geçtiği noktalara dikkat edilirse figürün çenesi, gözü, burnu gibi önemli odak noktalarına denk geldiği fark edilecektir.

SONUÇ

Matematik, bir duvar inşa ederken tuğlaların birbirine yapışmasını sağlayan harç gibidir. Bilim ve sanat dallarını birer tuğla olarak düşünürsek, matematik bilgisi hemen her alanda çözümleyici ve yeni ufuklar açıcı roldedir. Klasik dönem bilim adamı ve sanatçıları ile Rönesans dönemi sanatçılarından özellikle Leonardo da Vinci'nin estetik uyumu yakalama ve formülüze etme çabası içinde altın oranı kullanılmış olması, sanat ve matematik arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA:

BUCHHOLZ, E. L. (2005). Leonardo Da Vinci, (Çev.) KURULTAY, A., Literatür Yayıncılık: İtalya. ISBN 3-8331-1834-2

ÇAĞLARCA, S. (1994). Altın Oran. İnkilap Kitabevi: İstanbul. ISBN: 975-10-1199-X

EMİSON, P. (2017). Leonardo, (Çev.) SÜREN, E., Remzi Kitabevi: İstanbul. ISBN: 978-975-14-1804-3

GRZYMKOWSKİ, E. (2018). Sanat 101, (Çev.) DÜZ, O., (6. Bs.). Say Yayınları: Ankara. ISBN: 978-605-02-0432-2

HASTÜRK, E. (2014). Antropometrik Verilerde Altın Oran. Mesleki Bilimler Dergisi (MBD), 3 (2), 173-177. Retrieved from http://dergipark.org.tr/mbd/issue/34067/377050

MARQUEZ, M. R., (2016). Golden Ratio.

http://peterseny.faculty.mjc.edu/math101docs/studentsp2016tuth/GoldenRatioMR.pdf Erişim:10.07.2019

MURTİNHO, V. (2015). "Leonardo's Vitruvian Man Drawing: A New Interpretation Looking at Leonardo's Geometric Constructions", Nexus Network Journal, Cilt 17, Sayı 2, ss. 507–524. ISSN: 1522-4600. https://link.springer.com/article/10.1007/s00004-015-0247-7 Erişim: 06. 07. 2019

TEKKANAT, N. (2006). Altın oranın kaynakları ve sanata yansıması. (Yayımlanmamış yükseklisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

WALLACE, M. (Ed.) (2015). 30 Saniyede Leonardo Da Vinci. Caretta: İstanbul. ISBN 978-605-5169-45-9

STAKHOV, A. ve SLUCHENKOVA, A. Museum of Harmony and the Golden Section. http://trinitas.ru/rus/doc/0232/004a/Museum_Harmony_for_AT.pdf Erişim: 07.08.2019

ŞEKİLLER KAYNAKÇASI:

Şekil 1: Yağmur, B.E. (2019). Yazarın kendi çizimi.

Şekil 2, 3 ve 4: (http://www.geometridefteri.com/altin-oran/#2) Erişim: 05.08.2019

Şekil 5: Tekkanat, N. (2006). Altın oranın kaynakları ve sanata yansıması. (Yayımlanmamış yükseklisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

GÖRSEL KAYNAKÇA:

Görsel 1: https://www.wga.hu/support/viewer/z.html Erişim:06.08.2019

Görsel 2: https://www.iberlibro.com/primera-edicion/Architectura-libri-Dece-Ten-Books-Architecture/16367067458/bd#&gid=1&pid=4 Erişim: 07.08.2019

Görsel 3: http://jwilson.coe.uga.edu/EMT668/EMAT6680.2000/Obara/Emat6690/Golden%20Ratio/golden.html Erişim: 07.08.2019

Görsel 4: https://www.wga.hu/index1.html Erişim: 05.08.2019

Görsel 5:

http://jwilson.coe.uga.edu/EMT668/EMAT6680.2000/Obara/Emat6690/Golden%20Ratio/golden.html Erişim: 08.08.2019

BÜTÜNCÜL KANAL MÜŞTERİLERİNİN SATIN ALMA NİYETİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERIN UTAUT2 DEĞIŞKENLERİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ[1]

Halil KARLI
Bartın Üniversitesİ

Hatice Aydın
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

ÖZET: Bütüncül kanal stratejisi; müşterinin, tüm kanalları eş zamanlı ve sınırsız bir şekilde kullanmasını sağlayan perakende yönetim stratejisidir. Bu çalışmada, bütüncül kanal müşterilerinin satın alma niyetini etkileyen faktörler UTAUT2 modeli değişkenleri kapsamında incelenmiştir. UTAUT2 teknoloji kabul modeli, tüketicinin teknolojiyi kabulünü etki eden faktörleri; performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki, kolaylaştırıcı şartlar, alışkanlık, fiyat değeri ve hedonik motivasyon değişkenleri ile incelemektedir. Araştırma, İstanbul ilinde yaşayan 493 tüketici ile yüz yüze anket uygulaması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Veriler SPSS 23.0 istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, keşfedici faktör analizi, güvenirlik ve geçerlilik testleri ve regresyon analizi uygulanmıştır.

Çalışma sonucunda fiyat değeri, alışkanlık, çaba beklentisi, hedonik motivasyon değişkenlerinin satın alma niyeti üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilirken, performans beklentisi ve sosyal etki değişkenlerinin satın alma niyeti üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Bütüncül kanal (Omni-channel) stratejisinin perakende sektörü açısından özellikle Türkiye'de yeni bir kavram olduğunun düşünülmesi ve tam anlamıyla sınırlı sayıda firmada uygulanması sebebiyle çalışmanın öncelikle müşteri ilişkileri ve satış politikalarının belirlenmesinde sonrasında dağıtım, iade gibi perakendeciliğin operasyonel süreçleri üzerinde önemli katkılar sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bütüncül Kanal, UTAUT2, Satın Alma Niyeti

---

1 Bu çalışma, Arş. Gör. Halil Karlı'nın Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Hatice Aydın danışmanlığında 2019 yılında yazdığı "Bütüncül Kanal Müşterilerinin Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Utaut2 Modeli İle İncelenmesi" adlı tez çalışmasından türetilmiştir.

Investigation of the Factors that Affect the Purchase Intention of Omnichannel Customers with UTAUT2

ABSTRACT: Omni channel strategy is a retail management strategy that enables the customer to use all channels simultaneously and in an unlimited way. In this study, the factors affecting the purchasing intention of omni channel customers are examined within the context of UTAUT2 variables. UTAUT2 technology acceptance model factors are performance expectation, effort expectation, social impact, facilitating conditions, habit, price value and hedonic motivation. The research was conducted in the form of face-to-face survey with 493 consumers living in Istanbul. The data were analyzed by SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 23.0. Descriptive statistics, exploratory factor analysis, reliability and validity tests and regression analysis were used for data analysis.

As a result of the study, it was determined that price value, habit, effort expectation, hedonic motivation variables had a positive and statistically significant effect on purchase intention, while there was no positive and statistically significant effect of performance expectation and social impact variables on purchase intention. Omnichannel in terms of the strategy of the retail sector in Turkey is thought to be a new concept, and a limited number of fully demonstrates the importance due to the implementation of the company. It is expected to make a significant contribution to the operational processes of retailing, such as distribution and return, pdetermining customer relations and sales policies.

Keywords: Omnichannel, UTAUT2, Purchasing Intention

1. GİRİŞ

Perakendecilik kanalları teknolojinin gelişmesiyle farklılaşmakta veya yeni kanallar şeklinde tüketicilerin hizmetine dâhil olmaktadır. Bu bağlamda, tüketicinin beklentilerini karşılamak isteyen perakendeciler, zaman içinde çoklu kanal, çapraz kanal ve bütüncül kanal stratejisine geçmişlerdir (Lazaris vd., 2014: 1).

Kanallar arasında tam entegrasyonun bulunduğu, tüketiciye sınırsız ve eş zamanlı alışveriş imkânı sağlayan perakendecilik yönetim şekli "bütüncül kanal" olarak ifade edilmektedir. Bütüncül kanal uygulamalarına sahip firmalardan alışverişini gerçekleştiren tüketicilere ise "bütüncül kanal tüketicisi" denilmektedir. Bu tüketici grubu, kanalları eş zamanlı ve sınırsız bir şekilde kullanmayı beklemektedir (Verhoef vd., 2015: 176). Bütüncül kanal tüketicileri ürünü mağazada deneyip internet vasıtasıyla kullanıcı yorumlarını değerlendirebilmekte ve ürünü mobil kanal üzerinden satın alabilmektedir. Tüketiciler gelişen teknolojileri; bilgi almak, kendi fikirlerini paylaşmak, satın alma işlemini gerçekleştirmek ve doğrudan marka ile iletişime geçmek

amacıyla kullanabilmektedir (Bhalla, 2014: 365–371). Ancak teknolojinin tüketiciler tarafından kullanımı yanında kabulü de önemlidir.

Günümüze kadar tüketicilerin teknoloji kabulünü ve kullanımını anlama da yardımcı olacağı düşünülen birçok model geliştirilmiştir. Bu modellerden biri de çalışmada dikkate alınan Genişletilmiş ve Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanım Modeli'dir. Genişletilmiş ve birleştirilmiş teknoloji kabul modeli yazında İngilizce "Unified Theory of Acceptance, and Use of Technology" olarak ifade edilmekte ve "UTAUT2" şeklinde kısaltılmaktadır. UTAUT2, 2003 yılında Venkatesh vd. tarafından geliştirilen, çalışanların teknoloji kabul ve kullanımını açıklamak amacıyla UTAUT modelinin geliştirilmesiyle ortaya çıkarılmıştır. UTAUT, geniş kabul görmesine rağmen modele fiyat değeri, hedonik motivasyon ve alışkanlık olmak üzere 3 yeni değişken daha eklenerek performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki, kolaylaştırıcı şartlar, alışkanlık, hedonik motivasyon ve fiyat değeri değişkenlerinden oluşan UTAUT2 modeli geliştirilmiştir.

Bu çalışmada, bütüncül kanal tüketicilerinin UTAUT2 modeli çerçevesinde önem verdiği faktörlerin satın alma niyeti üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla anket yapılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda değerlendirme yapılarak önerilerde bulunulmuştur.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

Teknolojik gelişmeler şirketlerin iş modellerini, satış kanallarını, tüketici davranışlarını ve talebini değiştirmiştir (Brynjolfsson vd., 2013: 703-706). Özellikle perakendecilik sektöründe müşteriler, teknolojinin getirdiği imkanlardan faydalanmaktadırlar. Bununla birlikte fiziksel mağazacılığa yönelik talepleri de devam etmektedir. Mcpartlin vd., 2012 yılındaki çalışmalarında, tüketicilerin %86'sının alışveriş sırasında birden fazla kanalı eş zamanlı olarak kullanmak istediklerini tespit etmişlerdir. Kanalların etkileşimi konusu pazarlama, perakendecilik ve bilişim sistemleri gibi farklı alanlar tarafından da araştırılmıştır. Araştırmalar müşteri açısından; çoklu kanal müşterilerin karakter yapıları ve kanallar arasında müşteri davranışları (Venkatesh vd., 2007; Ansari vd., 2008) ve şirketler açısından online ve fiziksel kanalların entegrasyon uygulamaları konusuna yöneliktir (Avery vd., 2012; Homburg vd., 2014).

Ericsson vd., (2012) çalışmasında bütüncül kanal bankacılığında başarıyı sağlayan faktörleri değerlendirmiştir. Çalışmanın sonucunda tüketicilerin büyük çoğunluğunun hala şube bankacılığını kullandığı, eski tip banka şubeleri yerine finansal konularda eğitim imkanları sunan ve video konferans danışmanlık hizmetiyle 24 saat hizmet veren, bankacılık hizmeti bekledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca müşterilerin

bütüncül bankacılık hizmetlerine hazır oldukları ortaya konulmuştur. Lazaris vd., (2014) çalışmasında bütüncül kanal müşteri davranışlarını araştırmıştır. Günümüz tüketicilerin büyük çoğunluğunun bilgisayar veya akıllı telefonlardan internete eriştiklerini, fiziksel mağazadan alışverişini gerçekleştirse bile alışveriş esnasında fiyat veya yorum başta olmak üzere kontrol amaçlı internetten faydalandığı ve alışverişte artık tek kanal kullanımının gittikçe azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Juaneda-Ayensa vd., (2016) çalışmasında bütüncül kanal tüketicilerinin satın alma niyeti etkili olan faktörleri UTAUT2 modeliyle incelemiştir. Modele kişisel yenilikçilik ve algılanan güven faktörlerini de dahil etmiştir. Kişisel yenilikçilik, performans ve fayda beklentisinin satın alma niyetini etkileyen faktörler olduğu tespit edilmiştir. Kazancoğlu ve Aydın (2018) çalışmasında tüketicilerin bütüncül kanal alışverişlerini etkileyen faktörleri UTAUT2 modeli ile değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda bireyin satın alma niyetinde, UTAUT2 modelinin ana unsurları olan performans beklentisi, çaba beklentisi, kolaylaştırıcı şartlar, hedonik motivasyon ve fiyat değeri faktörlerinin etkili olduğu tespit edilmiştir. Shaw ve Sergueeva (2019) çalışmasında mobil bankacılık uygulamalarının parasal olmayan faydalarının davranış niyeti üzerindeki etkisini incelemiştir. Kişilerin performans beklentisi, hedonik motivasyon ve algılanan değer değişkenlerini davranış niyet üzerinde önemli etkiye sahip olduğu gözlenmiştir.

Bütüncül kanal konusunun çok eski bir geçmişinin olmadığı literatürden de anlaşılmaktadır.

2. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLER

UTAUT2 modelinin bireyin davranış niyetini açıklama konusunda önemli bir model olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada UTAUT2 modeli değişkenlerinin tüketicinin satın alma niyetine etkisi değerlendirilmektedir. Araştırmanın uygulama kısmını oluşturan model aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1. Bütüncül Kanal Müşterileri Satın Alma Niyeti Modeli

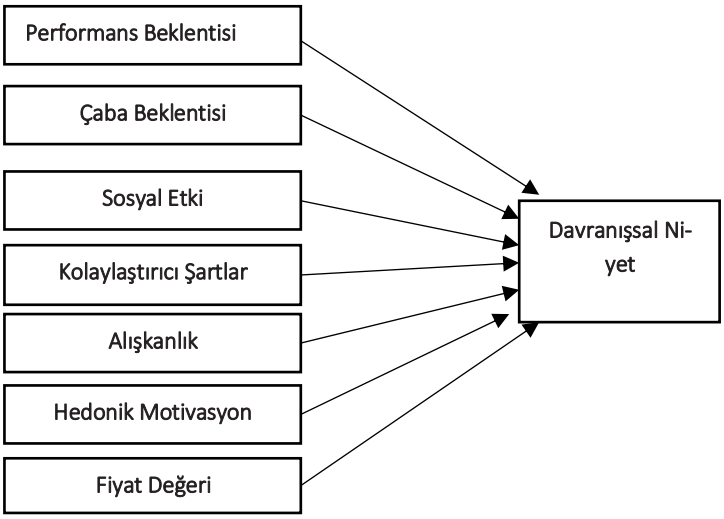

Kaynak: Venkatesh, Thong ve Xu, "Consumer Acceptance and Use of Information Technology: Extending the Unified Theory", **Management Information Systems Research Center**, Cilt 36, Sayı 1, 2012, s. 160

Araştırma modeli doğrultusunda geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibi ortaya konulmuştur.

- H1: Performans beklentisinin satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H2: Çaba beklentisinin satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H3: Sosyal etkinin satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H4: Kolaylaştırıcı şartların satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H5: Hedonik motivasyonun satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H6: Fiyat değerinin satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- H7: Alışkanlığın satın alma niyeti üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

3. METODOLOJİ VE BULGULAR

Araştırmanın evrenini, İstanbul ilinde yaşayan tüketiciler oluşturmaktadır. Örneklem yöntemi için kolaydan örnekleme seçilmiştir. Örneklem büyüklüğü konusunda %95 güven aralığında 384 kişi olarak karar kılınmıştır (Kozak, 2014: 113). Anket cevaplarına verilebilecek hatalı yanıtlar da göz önüne alınarak 582 kişi ile anket uygulanmış, yanlış ve eksik doldurulan tüm anketler çıkarılmış ve geriye kalan 493 anket ile istatistiki değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Ölçekleri oluşturan değerler için faktör yüklerine, KMO değerlerine ve güvenilirlik değerlerine bakılmış olup, ölçekleri oluşturan ifadelere verilen yanıtların aritmetik ortalaması alınarak değişkenler SPSS veri tablosunda tek bir değişken olarak tanımlanmıştır.

Verilerin faktör dağılımını göstermek için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi, çok sayıda ifade arasındaki ilişkiyi inceleyerek verilerin rahat bir şekilde anlaşılması ve anlamlı bir şekilde ortaya konulmasını sağlayan çok değişkenli bir analiz metodudur. Model değişkenlerine ait ifadeler keşfedici faktör analizine sokulduğunda KMO (Kaiser- Mayer- Olkin) değeri 0,907 olarak bulunmuştur. KMO değerinin 0,5'ten büyük olması örneklem sayısının yeterli olduğunu göstermektedir. Bartlett kürsellik testi sonuçlarının da $p < 0,05$'ten küçük ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bunun sonucunda veri setinin açıklayıcı faktör analizine girmesi uygun bulunmuştur. Faktör analizi için ölçekte yer alan 25 ifade üzerinde çalışılmış ve varimax metodu uygulanmıştır. İlk aşamada Türkçe ölçekte öz değeri 1 ve üzeri altı faktörde toplandığı ve toplam varyansın %71,975'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Yapılan incelemede bu faktörlerin orijinal ölçekteki yedi faktörün kendi içlerinde tutarlı bileşimlerini yansıtan altı faktörde toplandığı görülmüştür. Bu durumda ikinci aşamada alternatif bir yöntemle, faktör analizi orijinal çalışmadaki 7 faktöre zorlanarak tekrar gerçekleştirilmiş ve maddelerin orijinal yapıda sunulan faktörlerle örtüştüğü görülmüştür. Tablo 1'de UTAUT2 modeli değişkenlerinin faktör yükleri, varyans yüzdeleri gösterilmiştir.

Tablo 1. Keşfedici Faktör Analizi (Model Değişkenleri)

Kaiser- Meyer- Olkin Değeri (KMO)	0,907	
Bartlett Testi Chi- Squaree	8252,929	
Df	300	
Sig.	0,000	
İFADELER	VARYANS %	ÖZDEĞER
Faktör 1: Çaba Beklentisi	36,003	9,001
Faktör 2: Kolaylaştırıcı Şartlar	10,512	2,628
Faktör 3: Performans Beklentisi	9,706	2,426
Faktör 4: Alışkanlık	6,356	1,589
Faktör 5: Hedonik Motivasyon	5,356	1,346
Faktör 6: Fiyat Değeri	4,013	1,003
Faktör 7: Sosyal Etki	3,636	0,909
Toplam Varyans	75,611	

4. BULGULAR

4.1. REGRESYON ANALİZİ

Modelde yer alan değişkenlerin satın alma niyeti üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 2'te gösterilmiştir.

Tablo 2. Regresyon Analizi Sonuçları

UTAUT2 MODELİ (Satın Alma Niyeti)

	Standardize Edilmiş β	**Standart Hata**	**Standardize β**	**p**	**VIF**
Sabit Değişkenler	-0,209	0,169		0,217	
Performans Beklentisi	0,081	0,045	0,076	0,075	2,240
Çaba Beklentisi	0,086	0,036	0,089	0,017	1,699
Sosyal Etki	0,05	0,037	0,044	0,179	1,358
Kolaylaştırıcı Şartlar	0,136	0,038	0,120	0,000	1,324

Alışkanlık	0,284	0,032	0,326	0,000	1,655
Hedonik Motivasyon	0,124	0,040	0,126	0,002	2,090
Fiyat Değeri	0,328	0,037	0,312	0,000	1,540

Bağımlı Değişken: Satın Alma Niyeti

R = 0,781 R^2(Düzeltilmiş) = 0,605 F =108,601 p = 0,000

Regresyon analizinin sonucuna göre, model anlamlı düzeydedir. (F= 108,601 ve p=0,000). Değişkenler modeldeki değişimin %60,5'sını açıklanmaktadır. Durbin-Watson katsayısı 2,048 bulunmuştur.

Modeli incelediğimizde performans beklentisi (S. B.:0,076; p:0,075) ve sosyal etki (S. B.:0,044; p:0,179) değişkenlerinin satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. En çok etkisi olandan başlamak üzere alışkanlık (S. B.:0,326; p:0,000), fiyat değeri (S. B.:0,312; p:0,000), hedonik motivasyon (S. B.:0,126; p:0,002) kolaylaştırıcı şartlar (S. B.:0,120; p:0,000), ve çaba beklentisinin (S. B.:0,089; p:0,017) değişkenlerinin anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada bütüncül kanal müşterilerinin satın alma niyetini etkileyen faktörler UTAUT2 değişkenleri kapsamında araştırılmıştır.

UTAUT2 değişkenlerinin müşterilerin satın alma niyetlerine etkisini incelediğimizde fiyat değeri, hedonik motivasyon, alışkanlık, çaba beklentisi ve kolaylaştırıcı şartlar değişkenlerinin tüketicilerin satın alma niyetini etkilediği gözlenmiştir. Bu bulgular diğer araştırmacılar tarafından desteklenmektedir (Venkatesh vd., 2012; Gupta ve Dogra; 2017). Performans beklentisi ve sosyal etki değişkenlerinin ise satın alma niyeti üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı gözlenmiştir. Bu doğrultuda **H2, H4, H5, H6 ve H7** hipotezleri kabul edilmiş ve **H1 ve H3** değişkenleri ise reddedilmiştir.

Performans beklentisi değişkeninin çoğu çalışmada davranış niyeti üzerinde önemli etkisi olduğu gözlenmektedir (Baptista ve Oliveira, 2015; Khanam ve Selvarasu, 2016). Bu çalışmada performans beklentisi değişkeninin satın alma niyeti üzerinde etkisinin tespit edilememesi çalışmayı diğer çalışmalardan farklı kılan bir

bulgudur. Sınırlı sayıda çalışmada bu bulguyu destekleyecek sonuçlar yer almaktadır (Megadewandanu vd., 2016). Performans beklentisinin satın alma niyeti üzerinde etkisinin olmamasının temel sebebi bütüncül kanal uygulamalarının ürün yaşam döngüsünün başlangıç aşamalarında olması, bu uygulamayı kullananların ise yeniliklerin yayılım teorisi çerçevesinde erken kabul edenler olarak isimlendirilmesidir. Bu kullanıcılar genellikle performans yerine kişisel memnuniyet için yeni ürünleri satın alan ve kullanan kişilerdir (Megadewandanu vd.,2016: 6). Sosyal etkinin de satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın bu bulgusu da bazı çalışmalar tarafından desteklenmektedir (Yuan vd., 2015). Sosyal etkinin satın alma niyeti üzerinde etkisinin anlamsız olmasının temel sebebi olarak da bütüncül kanal kavramının yeni gelişmesi ve sosyal çevre tarafından adaptasyon aşamasının tamamlanamamış olması olabilir.

Bütüncül kanal ve bu kanala ait uygulamaların ortaya çıkmasında etkisi olan müşterinin bu uygulamadan neler beklediğini bilmek oldukça önemlidir. Çalışma bulguları arasında Türk tüketiciler için öncelikle fiyat değeri gibi rasyonel; hedonik motivasyon gibi irrasyonel isteklerin bir arada olduğu gözlenmiştir. Bunun sonucun da bütüncül kanal ile ilgili literatüre fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ANSARI, A., CARL F. M., ve SCOTT A. N. (2008). "Customer Channel Migration", Journal of Marketing Research, 45(1), 60-76.

AVERY, J., THOMAS J. S., JOHN D., ve MARY C. (2012). “Adding Bricks to Clicks: Predicting The Patterns of Cross-Channel Elasticities Over Time,” Journal of Marketing, 76(3), 96–111.

BAPTISTA, G., ve OLIVEIRA, T. (2015). "Understanding Mobile Banking: The Unified Theory of Acceptance and Use of Technology Combined with Cultural Moderators", Computers in Human Behavior, 50, 418-430.

BHALLA, R. (2014). "The Omni-Channel Customer Experience: Driving Engagement Through Digitisation", Journal of Digital & Social Media Marketing, 1(4), 365-372.

BRYNJOLFSSON, E., YU JEFFREY H., ve MOHAMMAD S. R. (2013). “Competing in the Age of Omnichannel Retailing,” Mıt Sloan Management Review, 54(4), 23–9.

ERICSSON, J., FARAH, P., VERMEIREN, A., ve BUCKALEW, L. (2012). "Winning Strategies For Omnichannel Banking", San Jose, Ca: Cisco Systems Consulting Services Group.

GUPTA, A., ve DOGRA, N. (2017). "Tourist Adoption of Mapping Apps: A UTAUT2 Perspective of Smart Travellers", Tourism and Hospitality Management, 23(2), 145-161.

HOMBURG, C., JOSEF V., ve ALEXANDER H. (2014). "Firm Value Creation Through Major Channel Expansions: Evidence From An Event Study İn The United States, Germany, and China," Journal of Marketing, 78(3), 38–61.

JUANEDA-AYENSA, E., MOSQUERA, A., ve SIERRA MURILLO, Y. (2016). "Omnichannel Customer Behavior: Key Drivers of Technology Acceptance and Use and Their Effects on Purchase İntention", Frontiers in Psychology, 7, 1117.

KAZANCOGLU, I., ve AYDIN, H., (2018). " An Investigation of Consumers' Purchase Intentions Towards Omni-Channel Shopping: A Qualitative Exploratory Study", International Journal of Retail & Distribution Management, 46(10), 959-976.

KOZAK, M. (2014). Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri, Ankara: Detay Yayıncılık.

LAZARIS, C., ve VRECHOPOULOS, A. (2014). "From Multi-Channel to "Omnichannel" Retailing: Review of The Literature and Calls For Research", In 2nd International Conference on Contemporary Marketing Issues, (ICCMI), 18-20.

MCPARTLIN, S., ve LISA D. (2012), "Understanding How Us Online Shoppers are Reshaping the Retail Experience", [Available at Http://Www.Pwc.Com/En_Us/Us/Retail-Consumer/Publications/Assets/Pwcus-Multichannel-Shopping-Survey.Pdf].

MEGADEWANDANU, S., P. (2016). "Exploring Mobile Wallet Adoption in Indonesia Using UTAUT2: An Approach From Consumer Perspective", in 2016 2nd International Conference on Science and Technology-Computer (ICST), 11-16.

NAKİP M. (2013). "Pazarlamada Araştırma Teknikleri", Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara.

SHAW, N., ve SERGUEEVA, K. (2019). "The Non-Monetary Benefits of Mobile Commerce: Extending UTAUT2 With Perceived Value", International Journal of Information Management, 45, 44-55.

VENKATESH, V., MORRIS, M. G., DAVIS, G. B., ve DAVIS, F. D. (2003). "User Acceptance of Information Technology: Toward A Unified View", Management Information Systems Research Center, 27(3), 425–478.

VENKATESH, V., DAVIS, F., ve MORRIS, M. G. (2007). "Dead or Alive? The Development, Trajectory and Future of Technology Adoption Research", Journal of The Association for İnformation Systems, 8(4), 1.

VENKATESH, V., THONG, J. Y. L., ve XU, X. (2012). "Consumer Acceptance and Use of Information Technology: Extending The Unified Theory", Management Information Systems Research Center, 36(1), 157–178.

VERHOEF, P. C., KANNAN, P. K., ve INMAN, J. J. (2015). "From Multi-Channel Retailing to Omni-Channel Retailing: İntroduction to The Special İssue on Multi-Channel Retailing", Journal of Retailing, 91(2), 174-181.

YUAN, S., MA, W., KANTHAWALA, S., ve PENG, W. (2015). "Keep Using My Health Apps: Discover Users' Perception of Health and Fitness Apps with The UTAUT2 Model", Telemedicine and E-Health, 21(9), 735-741.

DİJİTAL ESNEKLİK
ESNEK ÇALIŞMA BİÇİMİNDE YENİ BOYUT: DİJİTAL MEDYA UZMANLIĞI

Hamit AKÇAY

ÖZET: İnsanın bilgiye ulaşma veya bilme isteği ve ihtiyacı, varoluşsaldır. Her ne kadar bilgi ve bilme ihtiyacı tarih boyunca ontolojik arayışın esaslı bir uğraşı olagelse de temelini Aydınlanma'dan alan modern epistemolojide bilgiye sahip olma, güç/iktidar ile eş değer olarak görülmüştür. Sahip olunan bilgi, gücü elinde bulunduranın merkezi konumunu çevreye doğru yayması olarak görüldüğü takdirde bir bilgi sermayesinin dolaşımıdır. Bu dolaşım, sahip olunan bilgi ile bu bilgiye sahip olma/bilme farklı enstrümanların devreye sokulmasını, gerekli aracıların oluşumunu gerektirir. Enstrümanlar, okul, tedrisat, matbuat vb.; aracılar, aydın, entelektüel, alim vb. Modern epistemolojinin arkeolojisi yapıldığında sadece bunlar görülmez, fakat saydıklarımız bu arkeolojinin ana unsurları hüviyetindedir. Bu dolaşım sayesinde oluşan sermayede diyalojik bir ilişki doğmuştur. Enstrüman olarak ilk dönem zarfında karşımıza matbu eserler çıkmaktadır. Günümüzde bu araçlar çeşitlenmiş, matbu olmaktan sıyrılmıştır. Sanal mekân, yazılı olma hükmünü ortadan kaldırmış, belirli bir zaman ve mekânla eş değer olan bilgiye ulaşma talep ve isteklerini zamansallıktan ve mekânsallıktan uzak hale getirmiştir. Şu durumda bireyler, sanal alemde, başka bir ifadeyle "global köy"de istediği bilgiyi kolaylıkla dolaşıma sokmaktadır. Sanal âlemin bireyler açısından kullanışlılığını/yaygınlığını arttıran dijital medya platformlarıdır. Çünkü bireyin nispeten bilgiye sahip olması dolayısıyla bir güç merkezi olarak kendisini gördüğü, bilginin bilfiil kendisi tarafından dolaşıma sokulduğu alan olarak dijital medya platformları, yaygın ve kullanışlı bir enstrüman konumundadır. Buna bağlı olarak oluşan sosyolojik durum dijital medya platformları vasıtasıyla etkileme olgusudur. Haddizatında dijital medya'nın tesirleri sadece kullanıcılar nezdinde olmayıp, dijital medya emekçilerinin üzerinde de olmaktadır. Bu çalışmada bu etkilerin mahiyeti ele alınacaktır. - Hayatın tüm alanlarında her daim süregiden bir dönüşüm söz konusu. Bu dönüşümün bu çağda itici gücü, teknolojik yenilikler olmaktadır. Sanayi devrimi dönemindeki değişimin hızı ve miktarından daha fazla bir değişim ve dönüşüm günümüzde yaşanıyor. Teknolojik yeniliklerin yarattığı bu değişim, her bireyi kaçınılmaz bir şekilde etkiliyor. Özellikle zaman ve mekân, çalışma ve iş hayatı anlayışları topyekûn değişime uğruyor. Geçmişin belirli bir mekâna ve zamana bağlı iş algısı, yerini zamanın ve mekânın yitimi ile paralel bir algılayışa bırakmaktadır. Bireyler artık bir yerde olmak zorunda değildir.

Sanal mekân, yani zamansallığın ve mekânsallığın olmadığı yer de bir nevi çalışma ve iş ortamı haline dönüşmüştür. Dijital medya, bu mekânın belirleyicisi konumundadır. Dijital medya, farklı türden taleplerin dile getirilmesi için bir araç olmasına rağmen bugün bir çalışma ve iş yeri niteliğine de bürünmüştür. Bu doğrultuda bu makale, sanal mekânın belirleyicisi konumunda olan dijital medyanın nasıl bir iş yaşantısı yeri/mekânı haline dönüştüğünü, burada faaliyet halinde olan bireylerin, başka bir ifadeyle dijital medya uzmanlarının çalışma koşullarının ve anlayışlarının ne olduğunu açıklamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Medya, Esnek Çalışma, Enformasyon

ABSTRACT: The desire and need of human beings to reach or know the knowledge is existential. Although the need for knowledge and knowing has been an essential occupation of ontological search throughout the history, having knowledge in modern epistemology based on the Enlightenment has been seen as the power. Printed works are seen as an instrument during the first period. Nowadays these tools are diversified and went beyond of being printed. Virtual space has removed the rule of writing and made the demand and desire for reaching information which is equal to a certain time and place away from temporality and spatiality. In this case, individuals easily release the information they want into the cyber world in other words into the "global village". It is digital media platforms increasing the usefulness/extensiveness of the virtual world for individuals. The reason is that digital media platforms are a common and useful instrument as an area where an individual has relatively been informed and seen him/her as a center of power and where information is literally released into the circulation by him/her. The sociological situation as the result is the case of influence by means of digital media platforms. The influence of digital media is not only on the users but also on the digital media employees. The essence of these effects will be examined in this study. There is a continuous transformation in all areas of life. The driving force of the transformation in this age is technological innovations. Greater change and transformation compared to the pace and amount of change during the industrial revolution era is realized today. This change created by technological innovations, inevitably affects each individual. Especially time and space, understanding of work and business life are going through a total change. The understanding of work based on a specific space and time in the past is replaced by a perception parallel to the loss of time and space. Individuals do not have to be in a specific place anymore. Virtual space, where there is no temporality and spatiality has also turned into a kind of working environment. Digital media is in the position of determinant for this space. Despite the fact that digital media is a tool for expressing different kinds of request, it has also become a working and business place today. In this respect this article explains how digital media, as the determinant of virtual space, transformed into a working place/space and what are the working conditions and understandings of individuals in other words digital media specialists.

Key Words: Digital Media, Flexible working, İnformation

1. Giriş

Katılığın zıddı olan esneklik, iş yaşamında, sanayi devriminin dayattığı çalışma biçimi olan; belirlenmiş bir mekânda, belirlenmiş mesai saatleri arasında çalışma biçiminin bozulması, değiştirilmesi anlamına gelir. Değişim kaçınılmaz bir olgudur ve esnekliğin temel itkilerinden birisidir. Toplum, toplumun talepleri, değerleri, yönelimleri değiştikçe ekonomi de değişir. Değişen ekonomi ve değişen toplum ihtiyaçlarına bağlı olarak çalışma biçimi de değişmektedir. İşte bu değişiminin sonucu olarak 20. Yüzyılın sonuna doğru esnek çalışma iş yaşamının bir parçası haline gelmiştir. Esnek çalışma denildiğinde dışsal sayısal esneklik, içsel sayısal esneklik, fonksiyonel esneklik, ücret esnekliği ve yer esnekliği olmak üzere beş farklı esneklik uygulaması söz konusudur. (Taşoğlu, 2010, s79) Esnek çalışmanın tarihi kökleri çok eski olmasına karşın, modern iş yaşamı baz alındığında, bu tarih 1970'li yıllara, küreselleşme olgusuna dayandırılır.(Kocabaş, 2010, s7) Üretimde yaşanan bolluğun yanı sıra küreselleşme ile ortaya çıkan talepteki esnekliğin, üretim biçimlerinde de esnekliği de belli ölçüde mecbur kıldığı söylenebilir. Elbette esneklik sadece tüketicinin talepleriyle değil, rekabet avantajı elde etmek isteyen üreticinin talebi ve dahası yeni nesil çalışanların taleplerinin örtüşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Daha fazla özgürlük, daha fazla yaşam nimeti, daha fazla zaman talep eden iş görenler kendilerine bu imkânları sağlayacağı düşünülen esnek çalışmaya yönelebilmektedir. Başta gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm dünyada esnek çalışma biçimleri yaygınlaşmaktadır. Esnek çalışma biçiminin yaygınlaşmasının, işveren ve iş görenlerin yönelimine bağlı pek çok sebebi bulunmaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalarda iş görenlerin esnek çalışmayı tercih sebeplerinin başında iş-yaşam dengesini kurma isteği en önemli faktör olarak görünmektedir. Çünkü literatürde esnek çalışma modelinin iş aile çatışmasını azalttığı yönünde bulgular yer almaktadır. Çalışma saatleri değişmese de, hatta uzun saatler çalışmaya devam etse de, çalışanların çalışma zamanları üzerinde kontrol sahibi olduklarında, iş- yaşam dengesinin kurulacağı (Doğrul,2010, s14) daha az iş-aile çatışması yaşayacakları (Turgut, 2011, s161), çalışma yaşamı kalitesinin ise artacağı (Yüksel, 2004, s51) varsayılmaktadır. Türkiye'de iş görenlerin esnek çalışmaya yönelik tutumlarını tespite yönelik yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, kadınlar erkeklerden, yüksek eğitimli olanlar, daha düşük eğitimli olanlardan, gençler, yaşlılardan daha fazla bir oranda esnek çalışmaya olumlu bakmaktadır. (Doğan Vd, 2015, s394) Öte yandan her ne kadar esnek çalışma biçimlerinde sürecin merkezinde çalışanın olduğu ifade edilmekteyse (Kelliher, Anderson, 2010, s84) de uygulamada çoğunlukla bu durum gerçekleşmemekte, işçinin değil, daha çok işverenin talep ve ihtiyaçlarına uygun olarak çalışma koşulları şekillenmektedir.

2. Enformatik Toplum, Enformatik Çalışma

İnsanın bilgiye ulaşma veya bilme isteği varoluşsaldır. Bilme varlığın zuhuru ile birlikte ortaya çıkan epistemolojik ve ontolojik bir gerçeklik ve zorunluluktur. Bu nedenle insanlık ve felsefe tarihi bilgi teorileriyle doludur. Çünkü kadim dönemlerden bu yana var olan ve insanın bireysel ve sosyal yaşamını en çok etkileyen unsur bilgidir. Her ne kadar bilgi ve bilme ihtiyacı tarih boyunca ontolojik arayışın esaslı bir uğraşı olagelse de; Hobbs ve Bacon'un kavramsallaştırmasıyla bilgiye sahip olma, güç/iktidar ile eş değer olarak görülmüştür. Artık bilgi, sadece insanın anlama ve dönüşme çabası olmaktan çıkıp, daha çok anlatma ve dönüştürme çabası, uğraşı haline dönüşmüştür. Yeni enformatik toplumun temel özelliği, her şeyden haberdar olma bahasına, ihtiyacı olan bilgiyi feda etmeyle tezahür eder (Avcı, 1999, s85). Malumatfuruşluk olarak da ifade edilen bilme fetişizmi, bilginin nesneleştirilmesinden beslenir. Bilginin nesneleştirilmesi ve tüketim nesnesine dönüşmesi ise bilgi makinelerinin işidir. Bu döngünün tesisi akabinde bilginin organik yayınımı sona ermiş, bilgi türetimi dijital çağ ile birlikte asimetrik güç unsuru olarak konumunu pekiştirmiştir. Bu asimetrik artış bireyler üzerinde de bir illüzyona neden olmuş, bireyin kendisini olduğundan daha güçlü, daha bilgili, daha etkin vehmetmesine neden olmuştur. Çünkü bireyin nispeten bilgiye sahip olması dolayısıyla bir güç merkezi olarak kendisini gördüğü, bilginin bilfiil kendisi tarafından dolaşıma sokulduğu alan olarak dijital medya platformları, yaygın ve kullanışlı bir enstrüman konumundadır. Bilginin merkezinde kendisini gören bireyler nihai durumda bilgiyi dolaşıma sokma faaliyeti ile birlikte ötekini/başkasını etkileme çabasını kendi içinde barındıracaktır. Artık her bir birey birer medyadır. İşte tam bu noktada yoğun olarak bilginin vulgarizasyonu gerçekleşmekte, bu vulgarizasyonda Arslan'ın dikkat çektiği epistemik monopol'ün bilgi üretme meşruiyetini dijital olana ulaşıvermektedir. (Arslan, 2007, s122) Artık bu noktada var olma bizatihi meşruiyetin tek kaynağı haline dönüşmüştür. Bilgi bir tesir oluşturmuşsa vardır ve varsa meşrudur. Etkileme, şu durumda, sosyal ve beşeri kombinasyonu dijital medya platformlarında yaygın hale getirmektir. Bilgiyi dolaşıma sokmanın etkileme ile sürgit hale gelmesi dijital medya platformlarının iletişimden öte amaçlara hizmet etmesine imkân tanımıştır. Oluşan bu imkan geniş bir kitleye dönüşen bilgi emekçilerinin zuhuruna imkan tanımıştır. Dijital emekçiler bir anlamda modern Prometelerdir. Nasıl ki Promethe ayrıcalıklı olanı, tanrı katında olması gerekeni, insanlara, yani kitleye ulaştırarak üstünlükleri ortadan kaldırmanın bedelini çalışmayla ödemek zorunda kalmışsa, dijital medya çalışanları da benzer bir yazgıya mahkûmdur. Dijital medya çalışanları her şeyden önce bilginin vulgarizasyonu sağlayan sır düşmanlarıdır. Bu sır düşmanlığının amacı herkesin her şeye ulaşabilirliğinin alt sınırını oluşturmaktadır(Guenon, 1990, s105). Ulaşılabilirliğin pratik sonuçlarından birisi de herkesi pazarlanabilir kılmaktadır. Dijital emekçilik işte

tam bu noktada prometheciliğe dönüşmektedir. İnsanlar için kendini feda eden bir köle. Bir kurban. Toplumu var olabilir kılmak için biteviye uyanık ve çalışmak zorunda bir mahkûm. Fakat aynı zamanda Tanrılarla boy ölçüşebilir bir güç ve etkileme! Öyle ki reklam ve pazarlama gibi kişisel algıların/kanaatlerin etkilenmesinde fonksiyonel olan alanlarda dijital medyanın, etki gücü geleneksel platformları aşmıştır. Bilhassa dijital medya platformları kullanıcı oranlarının tüm dünya genelindeki yaygınlığını reklam ve pazarlama için gerekli vasıta olarak kullanmasıyla anlık dolaşımın mümkün derecesini en yüksek oranlara ulaştırmaktadır. Böylelikle geleneksel iletişim vasıtalarındaki ulaşılabilirlik oranının dijital medya ile görece rekabetini azaltarak kişisel algıların ve kanaatlerin şekillendirilmesi için uygun/kusursuz bir aracı konumuna ulaşmıştır. Kişisel algıların ve kanaatlerin etkilenmesi dolaylı olarak bireylerin kendisinin de reklam ve tanıtım unsuru haline dönüşmesine kapı aralamıştır. Bireyin herhangi bir fotoğrafının, durumunun, konumunun başkaları tarafından takip ya da izleniyor olması, bireysel reklamın ve pazarlamanın da söz konusu olması anlamına gelmesidir. Bu sebeple dijital medyada bilinebilir, izlenir, takip edilir olmak; dahası itibar sahibi olmak pek çok kişi açısından son derece önemli hale gelmiştir. Artık bu noktadan sonra hiç kimsenin kendisi olması mümkün değildir. Etkileyen, etkilenene, etkilenen etkileyene dönüşebilmektedir. Bu nedenle dijital medyada sen, sen değilsin; eğer bu platformlarda bilinebilir, izlenir ve takip ediliyor değilsen! Kişisel algının veya tahayyülün biçimlenme tarzlarını, başkalarının takip etmesi ile eş değer görmek, yoğun bir bilgi transferine neden olmaktadır. Birey, kendisini, gerçekleşen herhangi bir duruma karşı olarak hissettiği, düşündüğü, söylemek istediği her ne var ise bunların tamamına yakınını, ticari faaliyetlerinin reklamını; sosyal, kültürel, iktisadi veya siyasi biçimlenme tarzlarını aktarmakla/tanıtmakla mükellef hissedebilir. Bu aktarım tarzı kelimelerle, fotoğraflarla veya imajlarla olabilir. Bunların her biri veya kısmı azamı, nihayetinde, etkilemenin nasıl olması gerçekliği ile eş değerdir. Ancak burada önemli olan nokta, bireyin bu transfer anlarının yoğun bir meşgale ve mesaiyi gerektirmesidir. Bilakis tanınan şahsiyetler, bunlar iktisadi, siyasi, magazinel kompartımanlardan müteşekkil oldukları takdirde aracıları kendisi için devreye sokmaktadır. Bu durum, iletişim sosyolojisi hüviyetinde olmasına karşın başka bir açıdan çalışma sosyolojisini ilgilendiren, bu disiplinin ilgi alanına giren bir konuyu şekillendirmektedir. Çünkü dijital medyada tanınır hale gelen kişi, olaylara veya durumlara ilişkin bilgi aktarımı veya ticari faaliyetlerinin yansıtılması için bu konu ile ilgili çalışmaları olanları kullanır hale gelmektedir. Zira dijital medya hesapları yönetmek, ticari amaçlarla kullanmak ve aynı zamanda dijital medya konusunda danışmanlık yapmak, bir iş dalı haline dönüşmüştür. Bu durum profesyonel meslek sınıflandırması içeriğinde ancak post-fordist çalışma anlayışından farklı sanal çalışma olarak adlandırılabilecek bir meslek anlayışını doğurmuştur. Bu bağlamda,

dijital medya hesaplarını ticari amaçlarla profesyonel olarak yöneten kişilere dijital kimlik uzmanı, dijital medya uzmanı, dijital hesap uzmanı adı verilmektedir. Başka bir ifade ile dijital medya uzmanları, kurumların yahut kişilerin dijital medyada azami algı ve avantaj sağlamak için çeşitli imkânları kullanan kişiler oldukları, (Çevrimiçi: http://sosyalmedyakulubu.com.tr/sosyalmedya/kimdir-bu-sosyal-medya-uzmanlari-ne-is-yaparlar. html Erişim tarihi:08.02.2017) yönettikleri hesapların web trafiklerini arttırmak için çalışma yaptıkları, kurum ve kişiler için tanıtım ve şöhretin yanı sıra itibar sağlamayı da hedefledikleri ifade edilmektedir. (Çevrimiçi: http://www.seokursu.com.tr/yeni-bir-is-imkani-sosyal-medya-uzmanligi/ Erişim Tarihi: 10.02.2017) En başta dijital medya denilen, dijital platformlar; bireylerin belirli bir mekâna bağlı kalarak belirli bir işi yapması yerine geçici, esnek ve yerinden iş üretimini geçerli kılmıştır. Bu çerçevede sanal medya uzmanlarını değerlendirdiğimiz takdirde, onların da belirli bir yer/mekân ve zaman ekseni olmadan, yerinden ve anlık değerlendirmeleri göz önünde tutarak fakat sosyal güvenceden yoksun bir şekilde çalışma yaşantısı ve evreni içeriğinde kendilerine yer bulmaya çalışmaktadır. Çalışma sosyolojisinin temel kavramsal donanımı itibariyle sosyal medya uzmanlığı, yeni ve farklı bir çalışma anlayışının temerküzü görünümündedir. Bu durumun ortaya çıkmasında dijital medya uzmanlığının henüz yeni bir meslek olması, bunun yanı sıra mesleğin görevleri, icapları, sınırları henüz tam bir belirginliğe kavuşamaması etkin faktörler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla dijital medya uzmanlığını yarı-zamanlı, kısmi-zamanlı ve esnek çalışma olarak değerlendirmeler söz konusu iş yaşantısının kendi içerisindeki kriterleri göz önüne alındığında kısmen tanımlar mahiyettedir. Bu açıdan dijital medya uzmanlığı kurumsal bir teşekkül haline büründükçe esnek ve frelance (bağlantısız) çalışma olarak ön plana çıkabilecek potansiyeldedir. Esneklik, dijital medya uzmanlarının zamansal bağlılıklarının olmadığını ifade etmede kullanabilirken bağlantısızlık ise mekansal anlamdaki bir yere bağlı olmamayı içermektedir. Ancak tam da bu noktada dijital medya uzmanları eğer kurumsal bir teşekkül içerisinde yer alıyorlarsa bu durum(lar) göz önünde bulundurulmalıdır fakat aksi durumda yani işin bireysel temerküzünde bu durumlar belirgin olma vasfını yitirebilme potansiyelidir.

3. Esnek Çalışmada Yeni Boyut: Dijital Esneklik

Mevcut esnek çalışma anlayışındaki "esneklik", katılığın zıddını ifade etmek için kullanılır. Bu katılık, fordist üretimde üretimin belirli sınırlar halinde iş akışının bir mühendis algısı çerçevesinde işin kendisinden soyutlanmış bir işçi perspektifini, dakikliği, çalışma mekânının belirli bir yerle ilgili olmasını imlemektedir. Literatürde esneklik bağlamında çalışma saatleri, çalışma yeri, ücret, çalışan sayısı gibi unsurlar ele alınmaktadır. Bu bağlamda esnek çalışma denildiğinde; iş yapma biçimindeki

esnekliğe fonksiyonel esneklik, işe alma ve çıkartmaların kolaylaştırılmasına sayısal esneklik, ücretin esnek olmasına da mali esneklik denilmektedir. Her ne kadar esnek çalışma 1970'lerde, yahut bir başka yaklaşıma göre 2.dünya savaşı esnasında ortaya çıkan küreselleşme olgusuyla eşleştirilse de esasen sanayi devrimi öncesi tüm çalışma biçimleri esnektir. Sanayi devrimi öncesi organik olarak sıfatlandırabileceğimiz insan merkezli iş olgusu epeyce esnek mahiyetliydi. Hayat ve iş, işyeri çoğunlukla iç içeydi. Sanayi devrimi ile iş, inorganik/sentetik bir mahiyete kavuşarak bütünü ile sınırlandırılmış, sınıflandırılmış, kural ve kaidelere bağlanmıştır. Sanayi devrimin çalışma anlayışı zamanla çokça değişerek yeni formlara ve esnekliklere kavuşmuştur. Şimdi ise dijital devrimle beraber esnek çalışmada yeni bir düzeyden bahsediyoruz. Sınır ve kaidesi olmayan bir esneklik biçimi; ultra esneklik. İş ve serbest zaman arasındaki katı sınırlar modern çalışma tekniklerinin yaygınlaşması ile zayıflamasına rağmen özellikle fordist üretim biçimi, bazı iş kollarında sınırlı boyutta varlığını sürdürmektedir. Fordist üretimdeki iş anlayışına ilişkin katı sınırlar yerini esnek çalışma anlayışına bırakmış, bu esnek çalışma anlayışı, görece tüm dünya ülkelerinde geçerli bir durum haline gelmiştir. (Costa Vd, 2004, s832) Hizmet sektörü ve hizmet sektörüne bağlı bazı alt sektörler özellikle esnek çalışma modelinin tercih edildiği ve uygulandığı sektörlerdir. Ülkemizde esnek çalışma erkeklerden çok kadınlar tarafından, özellikle de düşük gelirli kadınlar tarafından tercih edilmektedir. (Karadeniz, 2011, s91) Çünkü esnek çalışma sayesinde kadınlar hem geleneksel ailevi sorumluluklarını yerine getirebilmekte, hem de aile bütçelerine katkı sağlayabilmektedirler.

Esnek çalışma biçimleri tarihsel anlamda ilkin Almanya'da görünmüş, yine ilkin Almanya'da yasal çerçeveye kavuşturulmuştur. (Zeytinoğlu, 2012, s171) II. Dünya Savaşı sonrasında işe yönelik değişen algılar ve işin doğasına ilişkin yaşanan dönüşümler iş dünyasında esnek çalışma biçimlerine yönelik artan oranda bir ilgiyi doğurmuş, sonraki dönemlerde ise teknolojik gelişim ve küreselleşme ile birlikte esnek çalışma, iş ve çalışma hayatının önemli unsurlarından biri haline dönüşmüştür. Nitekim 1998 yılından günümüze düzenli bir şekilde hazırlanan "Avrupa İstihdam Kılavuzu"nda esneklik, stratejik bir hedef olarak yer almaktadır (Çakır, 2009, s79). Esnekliğin bu derece önem kazanmasında bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması önemli bir aşamayı teşkil ederken, bu durum nihayetinde klasik iş ve işçi tipini değişime uğratmıştır. (Kocabaş, 2015, s8) Zira bilgi teknolojilerinde yaşanan dönüşümler sonucunda ve küreselleşme ile birlikte belirli bir ülke sınırıyla sınırlandırılmış olmayan üretim/tüketim çerçevesi yeni iş tiplerini ve bu bağlamda iş anlayışlarını iş ve çalışma dünyasının gündemine sokmaktadır. Bu dönüşümler sonucunda ortaya çıkan "esneklik" ve esnek çalışma anlayışı, bir takım tartışmalara sebebiyet vermiştir. Bu tartışmaların ana eksenini iş hukukunda işin mi, işçinin mi

korunmasının öncelikli olacağı görüşleri oluşturmuştur. (Sarı, 2002, s36) Bu duruma ilişkin tartışmalar yasal mevzuatların gündeme gelmesi ile görece "aşılmış" görülmektedir.

Dünyada esnek çalışma iş modelleri yirminci yüzyılın başlarından itibaren görünmeye başlarken esnek çalışma modellerinin Türkiye'nin gündemine girmesi oldukça geç tarihlerde, 1990'ların başında mümkün olmuştur. Bu çerçevede esnek çalışma ile ilgili ilk yasal düzenleme de ancak 2003 yılında yürürlüğe sokulmuştur. (Tatlıoğlu, 2012, s72) Her ne kadar esnek çalışma 4857 sayılı kanunla yasal bir zemine kavuşmuş olsa da yasa çıkmadan önce piyasa da çeşitli esnek çalışma biçimlerinin yasalara aykırı olarak sürdürüldüğü bilinmektedir (Kuzgun, 2004, s20). Ülkemizde esnek çalışma biçimleri 2000'li yıllardan sonra hızla yükselmeye başlamıştır. Bu durumun yaşanmasındaki temel saiklerden biri, tüm dünyada olduğu gibi bilgi teknolojilerinde yaşanan dönüşüm ve küreselleşmedir. 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'de bilgi teknolojilerine yönelik yapılan alt yapı çalışmalarının ve AR-GE'ye verilen önemin bu doğrultuda artması, dijital platformların küresel çaptaki artan önemi nihayetinde enformasyon teknolojilerine ilişkin yeni ve farklı çalışma anlayışların görülmesine neden olmuştur.

Esneklik kavramına ilişkin yaşanan dönüşümde etkinlik kazanan bilgi teknolojileridir. Zira bilgi teknolojileri zamansallığı ve mekânsallığı ortadan kaldırmıştır. Zamansallık ve mekânsallık artık burada ve şimdi olmayı hem gerektirir hem de gerektirmez. Çalışma bir anlamda "ya ya da" değil, "hem hem de"dir. Bilgi teknolojilerinin bir sonucu olarak dijital teknoloji, bireyi hem bir yerde çalıştırır hem de bir yerde çalıştırmaz. Yer bağımlı olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla zamana bağlılık ta yoktur. Belirli bir zamanda, belirli bir mesai ile meşguliyet dolaylı olarak dijital çalışmada yoktur. Bu bağlamda bilgi teknolojilerine bağlı mesleklerde çalışanlar, özelde dijital medya uzmanları esnek çalışma kapsamında çalışmaktadırlar. Dijital medya uzmanlarının çalışma koşullarını incelerken dijital medyanın gelişimi göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü dijital medya bireyselden toplumsala uzanan bir ilişkiler ağı şekillendirmiştir. Bu şekillenmede kullanım alışkanlıkları yanı sıra çalışma alışkanlıkları ve anlayışları da meydana getirmiştir.

Dijital medyanın gelişimi 14 yıllık gibi kısa bir süreyi kapsamaktadır. İlk dijital medya platformu -ticari ağ kurma amacını güden- Linkedin 2003 yılında faaliyete başlamıştır. Ardından 2004 yılında; Facebook, Myspace, Flicker ve Digg gibi dijital medya platformları ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra özellikle de Facebook sitesinin beklenmedik başarısının ardından bir dijital medya çağının başlandığı söylenebilir. Video paylaşım sitesi You Tube 2005, haber/bilgi paylaşım sitesi Twitter ise 2006 yılında kurulmuştur. (Çevrimiçi: http://www.dijitalajanslar.com/sosyal-medya-tarihcesi/ erişim Tarihi: 10.03.20017) Elbette bu yayın platformlarının bu denli etkili

olabileceği başlangıçta tahmin dahi edilememişti. Ancak görece kısa geçmişine rağmen dijital medya kullanımı, bireysel ve toplumsal yaşantıyı etkilediği gibi, belirli bir çalışma anlayışını ve meslek algısını doğurması bakımından önem arz etmiştir. Dijital medya kullanımının en önemli göstergesi internet kullanımıdır. Global Web Endex raporları verileri bu bağlamda bize oldukça önemli veriler sunmaktadır. Bu raporlara göre, 2016 yılında dünya genelinde 3 milyar 419 milyon kişi yani tüm dünya nüfusunun yarısı internete bağlanıyor (Çevrimiçi: https://www.nufusu.com/dunya-nufusu). İnternet kullanıcı bu kişilerin %67'si yani 2 milyar 307 milyon kullanıcı ise aktif olarak dijital medya kullanmaktadır (Çevrimiçi: http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici-istatistikleri-2016/ Erişim tarihi: 05.02.2017). Trend dijital medya kullanımının artması yönünde ilerlemektedir. 2016 yılında dünya genelinde, internet ve dijital medya kullanımı bir önceki yıla göre %10'luk artış göstermiştir. Bu gelişmelerden Türkiye'de yaşayan bireylerin etkilenmemesi söz konusu dahi edilemez. Çünkü dünya çapında toplam nüfusun internet kullanım oranı %46 iken bu oran Türkiye'de %58'dir. Dolayısıyla sayısal veriler göz önünde bulundurulduğu takdirde Türkiye'de yaşayan bireylerin, dijital medya kullanımının aktif oranı bilgi teknolojileri açısından internetin yaygınlık kapasitesinin ve uygulanabilirlik düzeyinin dünyadan ayrı olamayacağının gözler önüne sermektedir. İstatistiklere göre Türkiye tüm dünyada internet kullanımında 18. dijital medya kullanımında ise 12. sırada yer almaktadır. Oransal olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de dijital medya kullanım oranı toplam nüfusun %53'üne denk geldiği görülmektedir.(Çevrimiçi: http://www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in 2016/34wearesocialsg 34SOCIAL MEDIAUSE BY Erişim Tarihi: 0.5.02.2017)

Gerek dünyada gerekse de Türkiye'de bu denli yüksek internet ve dijital medya kullanımının sosyal yaşamın yanı sıra iş dünyasını da derinden etkilemesi kaçınılmazdır. Çünkü bireylerin sanal medya kullanımı doğru orantılı bir şekilde bu alana ilişkin sektörel gelişmelere de kapı aralamıştır. Sektörel anlamda bilgi teknolojilerinin sanal medya alanında dönüşüme uğraması neticesinde ortaya çıkan mesleklerden biri, sanal kimlik (*dijital* medya) uzmanlığıdır. Tanım olarak dijital kimlik uzmanları, kurumlara/işletmelere/kamusal görünürlülüğe veya etkinliğe sahip bireylere, sosyal mecralarda azami derecede tanınırlık ve itibar kazandırma uğraşısı veren kişilerdir. (Çevrimiçi: http://sosyalmedyakulubu.com.tr/sosyalmedya/kimdir-bu-sosyal-medya-uzmanlari-ne-is-yaparlar.html Erişim Tarihi: 06.02.2017) Sanal kimlik uzmanları, genel anlamda yaygın kullanımda olan dijital platformlardan Facebook, Twitter, Instagram, Pinterest, Google+, Tumbir, Flicker, Snapchat, Periscope, Myspace, Youtube, Linkedin, Tagged, WhatsApp'ı kullanmaktadır. Sayılan bu dijital platformlar hem bireysel hem de kurumsal yaygınlığa ve erişim imkânına sahiptir. Yaygınlık ve erişim kolaylığı dijital medyayı birincil önemde ticari kapasite

kullanımına zorlamaktadır. Çünkü kurumsal firmaların reklam ihtiyacı görsel ve işitsel medyadan daha çok kişiye dijital medya platformlarından ulaşabilmektedir. Bununla birlikte bireylerin kendi düşünsel ve kişisel ifadelendirmelerini dijital medyada karşılamaları dolaylı olarak bireylerin kendisinin tanıtımına yardımcı olmaktadır. Bireylerin yanı sıra kurumların da reklam alanı olarak dijital medyayı kullanmaları, dijital medyanın etkinliğini ve gücünü arttırmaktadır. Dijital kimlik uzmanları bu ikili durumda aracı rolü üstlenmektedir. Hem kamusal görünürlülüğe sahip bireyleri hem de kurumları dijital medyada tanıtma, onlar hakkında bilgiler ve veriler sunmaları açısından işlevseldir. Bu doğrultuda dijital kimlik uzmanları üzerinde sosyal bilimsel çalışmayı gerekli kılan çalışma anlayışına sahip olmaktadır. Çünkü dijital kimlik uzmanları hem mekânsal hem de zamansal olarak geçerli çalışma anlayışlarından uzak, esnek çalışma perspektifinde değerlendirilebilecek özellikler sergilemektedir. Mekânsal anlamda dijital kimlik uzmanları çalışılan yere bağlı olmaktan uzak, zamansal olarak da belirli bir mesai içeriğine sahip olmayan bir iş ve çalışma yaşamı döngüsünde yer almaktadır. Bu ve benzeri nedenlerle dijital kimlik uzmanları, esnek çalışmanın tüm özelliklerine sahip olmaları ile birlikte farklı ve yeni bir yapıyı çalışma yaşamının hukuki ve sosyal boyutlarına yeni bir değerlendirme imkânına sahiptir.

Dijital medya uzmanlarının görevleri şu şekilde sıralanabilir; kurum ve kişiler için sosyal medya hesapları açmak, bu hesapların popüler hale gelmesi için yazılı ve görsel nitelikte içerikler hazırlamak, hesapların kişi ve kurumların istekleri doğrultusunda yönetilebilmesi için stratejiler oluşturmak, tüm dijital medya platformlarını ve trendleri takip etmek, reklam vermek. (Çevrimiçi: http://weblopedi.net/5800-sosyal-medya-uzmanligi-nedir-ne-is-yaparlar.html Erişim Tarihi: 10.02.2017) Dijital medya uzmanlarının profesyonel bir çalışan olarak söz konusu sorumluluk alanlarını kendi bünyesinde birleştirebiliyor olması, çalışma sosyolojisi açısından üzerinde durmayı gerektirmektedir. Bu nispette ve genişlikte çalışma alanlarına sahip olmaları, aynı zamanda mekânsal ve zamansal bağlılıkların söz konusu olmaması dijital medya uzmanlarının postmodern çalışma anlayışının bir türevi olarak yorumlanabilir. Zira postmodern çalışma hayatı bireylerin iş ve iş yeri ile ilgili geçmiş kriterlerin değişimine imkân tanımıştır. Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygın bir hal kazanması netice bireylerin mesleki oluşumlarına, değerlerine ve topyekûn iş yaşantılarına etkide bulunmuştur.

4. Tartışma ve Sonuç

Teknolojik ve sosyal dönüşümler "iş"in ve çalışmanın niteliğini, hayatımızdaki yeri ve önemini değişime zorlaması sosyolojik bir olgudur. 18 ve 19. yüzyılın

endüstriyel üretim ihtiyaçlarına bağlı olarak belirlenen ve şekillenen iş anlayışı ve çalışma yaşamı, 20. yüzyılda yaşanan ve etkisinin bugün dahi hissedildiği enformasyon devrimine bağlı olarak yeniden şekillenmiştir. Sanayi devrimi işin insan yaşamının doğal bir parçası olmaktan çıkartıp, hayatın yalıtılmış bir parçası, bir kompartımanı haline çevirmiş; bireyin işe, doğaya ve kendisine yabancılaşmasına sebep olmuştur. Sanayi devrimi sonrasında en azından şehirli insan için "iş hayatı" ve "özel hayat" dikatomisi oluşmuş, gündelik hayat derin bir yarılma yaşanmaya başlanmıştır. Tam bu durum bir toplumsal kabule dönüşmüşken bilgi teknolojileri hayatımızı yeniden ve köklü biçimde, hem de bu sefer kentli, köylü ayrımını da ortadan kaldırarak yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Enformasyon devrimi ile küresel çapta iş yükümlülüğüne sahip işletmeler başlangıçta işi, yeniden hayatla iç içe getirmeyi hedeflemiştir. Ancak bu iç içelik durumu, zamanla hayatı bütünüyle işin emrine sunan, iş için hayatı bütünüyle feda ettirmeyi gerektiren bir sürece doğru değişim göstermiştir. İşletmelerin küresel çaptaki genişlemelerinin bireylerin çalışma ve iş yaşamına ilişkin algı kalıplarının değişimine öncülük ettiği bir realitedir. Çünkü küresel çaptaki iş hacmi bireylerin enformatik teknolojileri yoğun bir şekilde kullanımın ön gerektirmiştir. Zamansal ve mekansal olarak ayrılan işletmelerin mekansal bütünlüğü zorlama gayretleri, dolaylı bir şekilde de olsa bireylerin "şimdi" "orada" ve "burada" olmayı gerekli kılmaktadır. İşin muhtevasında da dönüşüm yaşanır. Matbu olması gereken evrak sanal olmakta, birey "şimdi" bu evrakı "hız"a dayalı olarak yerine getirmelidir. Zamansallık evrakın sanal ortama girme anından çıkış anına dayalıdır. "An" zamansallığın yokluğu, evrakın işlenmesi "mekan"ın yokluğudur. Zaman, dünya çapında dolaşıma sokulan bilgi yığınlarının arasında yokluğa, bireyin çalışma yerinin mekansal yokluğuna sebebiyet vermektedir. Çalışma belirli bir zamana, zamansal akışa bağlı olmamaktadır. Enformatik teknolojilerin zorlamaları ile şimdi ve burada olmayı gerektirmektedir. "İş" ve "çalışma" müphem birlikteliklerle özeli ve kamusalı kendi içine kapsamaktadır.

Yukarıda izah edilen tüm bu enformatik devrimin sonucu ortaya çıkan yeni iş ve yeni işin işçileri yepyeni durumlarla, zorunluluklarla ve icaplarla karşı karşıya kalmaktadır. Dijital çağın yeni emekçileri kendilerine yönelen beklentileri karşılamak için esnek çalışmak zorundadırlar. Bu esneklik kişinin daha keyifli ve anlamlı bir yaşam talebini karşılayabilmeye dönük bir esneklik değildir. Bu esneklik bugüne kadar literatürde görülen tüm esneklik biçimlerini içine alan ve onları aşan bir ultra esnekliktir. Bu yeni esnekliğin bir dayatma yahut zorlamaya bağlı geliştiğini söylemekte mümkün değildir. Dijital emekçiler, tüm bu belirsizliğe, esnekliğe, iş yoğunluğuna gönüllü olarak razı, hatta meftun görünmektedirler. Çünkü bu yeni iş dünyası kişilerde adeta bir bağımlılık oluşturmakta, dijital emekçiler bu değişken, belirsiz çalışma biçiminden heyecan duymakta ve haz almaktadırlar. Görüşmeye katılan dijital

emekçilere daha iyi koşullarda çalışma imkanı sunulsa hali hazırda yapmış olduğunuz işi bırakır mıydınız? Sorusu yöneltildiğinde, tüm katılımcılar mevcut işlerini devam ettireceklerini beyan etmişlerdir. Çalışma hayatı sanayi devriminden bu güne hızla değişmektedir. Bu değişim iki temel etkiye bağlı süregitmektedir; enerji ve bilgi. Daha çok enerji kullanımı ve bilgi üretimi, üretim ve tüketim süreçlerini bütünüyle değiştirmektedir. Bu değişimin yönünü ve şeklini bugünlerde önemli düzeyde bilgi teknolojileri belirlemektedir. Bilgi teknolojileriyle beraber değişen, robotik teknolojinin önümüzdeki yıllarda iş yaşamını dönüştürmeye devam edeceği aşikar görünmektedir. İş yaşamında ortaya çıkan bu köklü değişikliklerin ilerleyen zamanlarda ekonomik, sosyal ve hukuki bağlamda önemli sonuçlara gebe olacağı söylenebilir. Günümüz iş hukukunun felsefi önermeleri ve temel argümanları daha çok 18. Yüzyılın çalışma şartları ve ihtiyaçlarına bakılarak oluşturulmuştur. Yeni şartların, yeni anlayışların, yeni sorunların kuşatmasındaki 21. Yüzyıl iş dünyası iş hukukunu da yeniden yazılmaya zorlayacaktır. Çünkü çalışma süresinden, iş yeri kavramına kadar iş yaşamı ile ilgili tüm esaslı düzenlemeler, yeni çalışma anlayışı ve çalışma koşullarınca alt üst edilmektedir. Yani hukukun yasaları ile piyasanın gerçekleri ciddi bir uyuşmazlık ve çatışma durumundadır. Bu durumda ilerleyen zamanlarda ya iş yaşamını şekillendiren yasaların değiştirilmesi gerekecek yahut yeni iş yapma biçimlerinin mevcut yasalara uydurulması gerekecektir.

KAYNAKÇA

Arslan, H. (2007). Epistemik Cemaat, Paradigma Yayıncılık, İstanbul

Avcı, N. (1999). Enformatik Cehalet, Kitabevi Yayınları, İstanbul

Costa, G. Vd. (2004). Flexible Working Hours, Health, and Wwll-Being in Europe: Some Considerations from SALTSA Project, Chronobiology İnternational, Vol 21, No6, 2004, pp831-844

Çakır, Ö. (2009). Avrupa Birliği'nde Güvenceli Esneklik ve Eğilimler, Sosyoekonomi, s77-94

Çokluk, Ö. Vd. (2011). Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup görüşmesi, Kuramsal eğitim Bilim, Sayı 4(1), s 95-107

Doğan, A. Vd. (2015). Çalışanların Esnek Çalışmaya İlişkin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, İnternational Journal Of Economic And Administrative Studies, Year: 7, Number 14, s375-398

Doğrul, B. Ş. (2010). İş- Yaşam Dengesinin Sağlanmasında Esnek Çalışma, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, s11-18

Guenon, R. (1990). Niceliğin Egemenliği Ve Çağın Alametleri, İz Yayıncılık, İstanbul, s105

Hanna, R. Vd. (2011). We're all connected: The Power of the Social Media Ecosystem, Bushor, Harward Business Review, pp1-9

Helen, R. Vd. (2007). The İmpact Of Flexible Working Arrangements On Work-Life Conflict And Work Pressure İn Ireland, Working Paper, The Economic And Social Reseach İnstutute, No:189 pp1-29

Karadeniz, O. (2011). Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik, Çalışma ve Toplum, Sayı 29, s83-127

Kelliher, C. Anderson, D. (2010). Doing more with less, Flexible working practices and the intensification of work, human relations, Vol 63, Issue 1, p83-106

Kocabaş, F. (2015). Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 10, s1-21

Kuzgun, İ. (2004). Türkiye'de Esnek istihdam Biçimlerinin Düzenlenmesi, H.Ü İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 22, Sayı 2, s17-31

Lewis, S. (2003). Flexible Working Arragements: İmplemantation, Outcomes, And Managements, İnternational Review Of İndustrial And Organizational Psychology, Volume 18, pp 1-28

Sarıoğlu, H. İ. (2002). Değişim Toplu Sözleşme Düzeni Ve Yasalarda Esneklik, Çimento İşveren Dergisi, Cilt 2, Sayı 16, s33-44

Tatlıoğlu, E. (2012). Güvenceli esneklik Çerçevesinde Esnek Çalışmanın Uygulanabilirliği, Electronic Journal of Vocational Colleges, s69-84

Taşoğlu, J. (2010). 4857 Sayılı Kanun Kapsamında Esnek Çalışma, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 2, s2, s77-85

Turgut, T. (2011). Çalışmaya Tutkunluk; İş Yükü, esnek Çalışma Saatleri, Yönetici Desteği Ve İş-Aile Çatışması İle İlişkileri, Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt;25, Sayı:3-4, s155-179

Yüksel, İ. (2004). Çalışma Yaşamı Kalitesinin Tipik ve Atipik İstahdam Açısından İncelenmesi, Doğuş Üniversitesi Dergisi, Sayı:5, S 47-58

Zeytinoğlu, E. (2012). Çalışma Barışına Katkısı Olabilecek Bir Sistem: Esneklik, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:11, Sayı:22, s157-175

Çevrimiçi: http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici-istatistikleri-2016/ Erişim tarihi: 05.02.2017

Çevrimiçi: http://www.dijitalajanslar.com/sosyal-medya-tarihcesi/ erişim Tarihi: 10.03.20017

Çevrimiçi: http://www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in-2016/34-wearesocialsg 34SOCIAL MEDIA USE _BY, Erişim Tarihi: 08.02.2017

Çevrimiçi: http://www.slideshare.net/wearesocialsg/digital-in 2016/34wearesocialsg 34SOCIAL MEDIAUSE BY Erişim Tarihi: 0.5.02.2017

Çevrimiçi: https://smallbiztrends.com/2016/05/popular-social-media-sites.html erişim Tarihi: 06.02.2016

Çevrimiçi: http://sosyalmedyakulubu.com.tr/sosyalmedya/kimdir-bu-sosyal-medya-uzmanlari-ne-is-yaparlar.html Erişim Tarihi: 06.02.2017

HEDONİK FİYAT MODELİ ÜZERİNE YAPILAN BİR LİTERATÜR TARAMASI

Prof. Dr. Mehmet Erdemir GÜNDOĞMUŞ
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Hatice BAŞKAYA
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Serkan ÖZDEMİR
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

ÖZET: Gayrimenkul piyasası içerisinde yer alan konutun nitelik, nicelik ve konumuna göre birbirinden bağımsız ve heterojen oluşu, konut piyasasındaki tarafların benzersizliği, konut piyasasının niteliği, taşınmaz mallarına atfedilen değerdeki bir takım farklılıklar, her bir değişken için bir değerin oluşmasına ve dolayısıyla hedonik fiyat modelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim bu model, konutun yer seçiminin ve kalitesinin bir arada incelendiği kentsel konut piyasası araştırmalarında kullanılan önemli bir araçtır. Ancak, hedonik fiyat modelinin her araştırmacı tarafından titizlikle uygulanmaması, söz konusu modelin sadece verisi toplanan bölge/mahalle'ye özgü olması, çözüm modellerinin diğer araştırmacılar ve karar alma organları tarafından yaygın kullanımını etkilemektedir. Bu amaçla konutlarda hedonik fiyat modelinin kullanımına dair kronolojik bir listenin ortaya konulması, bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, Dünya'da geçmişten günümüze değin konut (apartman dairesi) üzerine hedonik fiyat modeli kullanılarak yapılmış (Türkçe ve İngilizce) çalışmaların bir araya getirilmesi, modelde çoğunlukla kullanılan değişkenlerin tespiti, model sonuçlarının karşılaştırılması ve bu şekilde literatüre katkı sağlaması da hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Konut, Konut piyasası, Hedonik fiyat modeli, Konut fiyatını etkileyen faktörler

A Literature Review on Hedonic Price Model

ABSTRACT: The independence of houses in real estate market from each other in terms of quality, quantity and location; their heterogeneity; uniqueness of parties in the real estate market, the characteristics of the market as well as variations attributed to the immovable properties create a value for each variable and thereby enabled the development of hedonic price model.

This model is a significant tool in urban housing market researches where the location and the quality of the housing are analyzed in combination. However, the fact that the hedonic price model is not employed meticulously by every researcher, and is specific to the region/neighborhood where the data is collected affect the extensive use of the solution models by other researchers and decision-making bodies. For this purpose, producing a chronological list on use of hedonic price model for housing is significant in shedding light to future studies. Furthermore, the study aims to compile various researches in the world (in English and Turkish) conducted by using hedonic price model for housings (apartment house), identify the variables commonly used in the model, compare the conclusions and therefore contribute to the literature.

Key Words: Housing, Housing market, Hedonic price model, Factors affecting house prices

1.GİRİŞ

Konut sektörü; inşaat, finans ve sigorta dahil olmak üzere ekonominin birçok sektörüyle bağlantılıdır. Bu nedenle güncel piyasa konut değerleri, finans piyasasında yer alan finans kurumları, konut endeksi düzenleyicileri, gayrimenkul sektöründe yer alan kişiler/kurumlar ve yatırımcılar için çok değerlidir. (Gargallo ve etc. 2017: 48) Konut piyasası, gayrimenkul piyasasında etkileşime giren tarafların benzersizliği ve aynı zamanda piyasa içerisinde yer alan konutların yapısal, fiziksel ve konumsal olarak farklı olması nedeniyle heterojen ürünlerden oluşmaktadır. Piyasa içerisinde yer alan ürünlerin ve tarafların türdeş olmayışı, değişkenlerin her biri değer oluşumunda farklı katkılar meydana getirmekte ve bu durum hedonik fiyat modelinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Abodiye ve Chan, 2017:251). Bu zamana kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde, bu modeli kullanan araştırmacıların modeli titizlikle uygulamaması, söz konusu modelin sadece verisi toplanan bölge/mahalle'ye özgü olması, çözüm modellerinin diğer araştırmacılar ve karar alma organları tarafından yaygın kullanımını etkilemektedir.

Bu çalışmanın amacı, Dünya'da geçmişten günümüze değin konut (apartman dairesi) üzerine hedonik fiyat modeli kullanılarak yapılmış (Türkçe ve İngilizce) çalışmaların bir araya getirilmesi, modelde çoğunlukla kullanılan değişkenlerin tespiti, model sonuçlarının karşılaştırılması ve bu şekilde literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini, konutlarda hedonik fiyat modeli kullanılarak yapılan, Türkçe ve İngilizce yayınlanmış bütün çalışmalar oluşturmaktadır. Bu konuda ilk çalışmadan günümüze değin yapılmış eserlere ulaşmada, farklı arama motorlarından "konutlarda hedonik fiyat modeli", "hedonik regresyon", "hedonic housing price model", "hedonic price model", "hedonic regression" vb. Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler ile arama yapılmıştır. Tespit edilen yayınlara, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Kütüphane Veri Tabanından ulaşılmıştır. Arama sonucu çıkan yayınların % 90'ının bilgisayar ortamında kopyasına ulaşılmıştır. Elde edilen yayınlar titizlikle incelenmiş, tasnif edilmiş ve yüzde (oran) tekniği ile yapılan hesaplamalar karşılaştırılmıştır.

3.HEDONİK FİYAT MODELİ VE GAYRİMENKUL

Hedonik fiyat modeli ilk olarak Andrew T. Court tarafından 1939 yılında ABD'nde otomotiv endüstrisine uygulanmıştır (Goodman, 1998). Modelin ilerleyen yıllarda birçok tüketim malına uygulandığı görülmektedir. Uzun bir ekonomik ömre sahip taşınmaz mallardan olan konuta ise ilk uygulanışı, 1967 yılında Ridker ve Henning tarafından İllinois ve Missouri eyaletlerinde hava kirliliği baz alınarak, konut fiyatlarını etkileyen faktörler analiz edilmiştir.

Hedonik fiyat modeli bir malın fiyatını, malın sahip olduğu niteliklerin değerleri toplamı olarak dikkate alan ve her bir niteliğin değerini regresyon analizi ile tahmin eden bir yöntem olmaktadır.

Konut heterojen bir mal olarak tanımlanmakta ve fiyatını belirleyen çok sayıda değişkenin varlığı kabul edilmektedir. Bu değişkenlerin sayısı ise günümüze kadar yapılan çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla oldukça çoktur. Hatta ABD, İngiltere, Fransa, Finlandiya, İrlanda vb. ülkelerde hedonik fiyat modeli yöntemine dayalı "Konut Fiyat Endekslerinin" yaygınca kullanıldığı görülmektedir (Kaya, 2012).

Hedonik fiyat fonksiyonunda, bağımlı değişken olan konut fiyatının logaritmik formda, bağımsız değişkenlerin ise doğrusal formda yer aldığı hedonik fiyat fonksiyonu kalıbına logaritmik doğrusal (log-lin) model denilmektedir.

$$\ln P = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \cdots + \beta_n X_n + \varepsilon_i \qquad (1)$$

Bu model, bağımsız değişkenlerde meydana gelen mutlak değişimlerin, bağımlı değişkende (konutun fiyatında) meydana getirdiği yüzde değişimi hesaplanmaktadır. Dolayısıyla logaritmik-doğrusal modelde, "bağımsız değişken X_1'de bir birimlik bir değişim, bağımlı değişken olan P'de yüzde β_1 kadar değişime yol açacaktır" şeklinde yorumlanmalıdır.

Mason ve Qigley (1966), yaptıkları çalışmada bu modelde hedonik fiyat fonksiyonunun hem tüketici tercihleri ile üretim teknolojisini, hem de ölçülemeyen ve teorik olarak açıklanması mümkün olmayan zaman içinde belirlenen çeşitli miktar değişkenlerini içeriyor olmasından dolayı oldukça zor belirlenebildiğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan, tüketici davranış teorisinin hedonik fiyat fonksiyonu kalıbının belirlenmesinde belirleyiciliğinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Triplett (2006)'e göre klasik fayda teorisi ve üretim teorisinin tam doğru bir fonksiyonel kalıbı belirlemeyi mümkün kılmaya yeterli değildir.

Goodman (1978), hedonik fiyat fonksiyonunun fonksiyonel kalıbının, varsayımlara dayalı belirlendiğini iddia etmiş ve doğrusal modelin çoğunlukla daha faydalı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca fonksiyonel kalıbın belirlenmesinde Box-Cox sonuçlarına göre doğrusal modelin aşırı kısıtlayıcı bir model olduğu sonucuna da ulaşmıştır.

Halvorsen ve Palmquist (1980), log-lin model ile elde edilen katsayıların, malın kendi özellikleri ile doğrudan ilişkilendirebiliyor olması ve özelliklerin malın fiyatına katkılarının yani malın fiyatı içindeki paylarının belirlenebiliyor olması sebepleri ile log-lin modelin tercih edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak ampirik çalışmalar, logaritmik doğrusal model kalıbının daha ziyade konut piyasası analizleri için daha uygun kullanımını destekler sonuçlar ortaya koymaktadır. Hedonik fiyat modeli literatüründe önerilen en yaygın fonksiyonel form, logaritmik doğrusal formdur (Selim, 2008, s.70)

Logaritmik doğrusal modelin bu denli tercih edilen bir kalıp olmasının bir diğer nedeni ise modele dummy (kukla) değişkenlerin eklenmesinde herhangi bir sorunla karşılaşılmamasıdır. Çünkü genellikle, dummy değişkende meydana gelen bir değişimin (örneğin, bir konutun asansöre sahip olması durumunun) bağımlı değişkende (konutun fiyatında) meydana getirdiği değişimin sadece yüzde değişimlerle ifade edilebileceği vurgulanmaktadır. Bir konut için bazı değişkenlerin ölçülemediği, etkileri sadece var veya yok gibi ifadelerle model dahil edilebildiği bilinmektedir. Bu tür konut özellikleri modele ancak dummy değişkenlerle eklenebilmektedir. Örneğin konutun özelliklerinden biri olarak belirlenebilecek asansör özelliğinin varlığı dummy değişken ile modele eklenmekte, konuta ait asansörün olması durumunda dummy değişken değeri 1, olmaması durumunda 0 olarak analize dahil edilmektedir. Dummy değişkenlerin yer aldığı logaritmik doğrusal model;

$$\ln P = \alpha + \sum_i \beta_i X_i + \sum_j c_j D_j \qquad (2)$$

P : Bağımlı değişkeni

X_i : Bağımsız değişkenleri

D_j : Dummy değişkenleri temsil etmektedir.

Halvorsen ve Palmquist (1980), log-lin modellerde dummy değişkenlerin yanlış yorumlandığını iddia etmişlerdir. Hedonik fonksiyonda yer alan X_1, X_2 gibi değişkenler sürekli değişkenler iken, dummy değişkenler sürekli olmamaktadır. Dolayısıyla, dummy değişkenin katsayısı ancak dummy değişken ile temsil edilen konut özelliğinin mevcudiyetinin, bağımlı değişken üzerindeki sürekli olmayan etkisini ölçmektedir. Dolayısıyla, X_1 değişkenine ait katsayı yorumlanırken yüzde değerlerin kullanılması doğru iken, dummy değişkenler için bu yorumlama biçimi doğru olmamaktadır. Sürekli değişken olan X_i'lerin katsayılarının yüz ile çarpımı, X_i'lerde meydana gelen bir birimlik değişimlerin P'de meydana getirdiği değişime eşit olmaktadır. Dummy değişkenin katsayısı ise dummy ile temsil edilen özelliğin varlığının P üzerinde sürekli olmayan etkisini ölçmektedir. t döneminde, regresyon analizi ile tahmin edilen logaritmik doğrusal model kalıbına sahip, çok değişkenli hedonik fiyat fonksiyonu tahmininin aşağıdaki gibi olduğunu varsayarsak;

$$\ln\widehat{P_i} = \alpha_0 + \beta_{1,i}X_{1,i} + B_{2,i}X_{2,i} \qquad (3)$$

Burada

P_i : bağımlı değişkeni, yani konut fiyatını,

X_1, X_2 : bağımsız değişkenleri, yani konutun fiyatına etki eden her bir konut özelliğini,

α_0 : modele dâhil edilmeyen diğer tüm değişkenlerin konutun fiyatı üzerindeki ortalama etkisini gösteren sabit terimi,

i: gözlem no'sunu ifade etmektedir.

β_1, β_2: sırasıyla konut özelliklerini ifade eden X_1 ve X_2 özelliklerinin hedonik fiyatlarını vermektedir.

- β_1, X_2 sabit tutulurken, X_1'deki bir birimlik değişime karşı P'nin beklenen değerinde meydana gelen yüzde değişmeyi,
- β_2, X_1 sabit tutulurken X_2'deki bir birimlik değişime karşı P'nin beklenen değerinde meydana gelen yüzde değişmeyi ifade etmektedir.

Bu model; "i'inci gözlemde, X_2 sabit iken, konuta ait X_1 özellik değişkeninde bir birimlik değişim olması durumunda konutun beklenen değerinde yüzde β_1 kadar, X_1 sabit iken, X_2 özellik değişkeninde bir birimlik değişim olması durumunda konutun beklenen değerinde yüzde β_2 kadar değişim olacaktır" şeklinde yorumlanmaktadır.

Hedonik fiyat modeli yöntemi ile heterojen bir mal olan konutların fiyatları, sahip oldukları özellikleri ile ayrıştırılabilmekte ve her bir özelliğin konutun fiyatı

üzerine belirleyici olup olmadığı ile belirleyiciliğinin yönü ve gücü ayrı ayrı belirlenebilmektedir. Ayrıca hem üretici hem de tüketici tercihlerini dolaylı ve dolaysız olarak bünyesinde barındıran bu yöntem ile konut piyasasının yapısı da belirlenebilmektedir. Örneğin, konutun bir özelliği olan oda sayısının, konut fiyatını belirleyen önemli bir değişken olduğu ve konut fiyatı üzerinde belirleyiciliğinin yüksek olduğu varsayımı altında, tüketicilerin fazladan bir oda için ödemeye razı oldukları fiyat, konut fiyatı üzerinde belirleyiciliği düşük olan diğer bir özelliğe göre daha yüksek seviyelerde gerçekleşecektir. Bu durumda kâr maksimizasyonu altında, üreticiler daha çok odalı konutları üretmeye başlayacaklardır (Kaya, 2012). Hedonik fiyat modeli yöntemi sayesinde tahmin edilen **Hedonik Fiyat İndeksleri** genellikle kalite ölçüsü olarak kullanıldığı, basit ortalama veya medyanın aksine, kaliteye göre düzeltmesi yapılmış hedonik fiyat indeksinin örneklemdeki mevcut bilgileri standartlaştırması ve zaman içerisinde karşılaştırılabilir olmasını sağlaması anlamına gelmektedir.

Hedonik fiyat modelinin bu kadar yaygın kullanımına karşın bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar (Kaya, 2012);

Modele dâhil edilemeyen değişkenler nedeniyle tahminlerin yansızlık varsayımını sağlayıp, sağlayamamasıdır. Çoğunlukla bir konutun fiyatını belirleyen tüm değişkenler gözlemlenememektedir. Bu durum söz konusu değişkenin modele dâhil edilemeyeceği anlamına gelmektedir. Nitekim Clapp (2003) çalışmasında modelin ölçülebilen lokasyon uzaklıklarında tutarlı olmasına rağmen, ölçülemeyen lokasyon uzaklıklarında tutarsız olduğunu belirtmiştir.

Tüketicilerin konut tercihlerinde zaman içindeki değişimi nedeniyle konut piyasasının değişmesi ile ortaya çıkan sorundan da bahsetmek gerekecektir. Hedonik fiyat analizi ile belirlenen konut fiyat endekslerinin piyasada meydana gelen değişimleri dikkate alarak tahmin etmesi gereklidir.

Konut fiyat endekslerinde kullanılan hedonik fiyat modeli ile aylık ve üçer aylık periyotlarla yapılan tahminlerde mevsimsel örnek seçimi sapması (yanlılığı) söz konusu olmaktadır.

Sonuncusu ise uygulama sorunudur. Yapısal değişim sorunu nedeniyle konut fiyatlarının belirli periyotlarla hedonik fiyat nedeniyle tahmininin gerekliliği, bu yöntemin uygulama açısından daha zahmetli ve maliyetli olmasına yol açmaktadır.

4.LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ridker ve Henning (1967)'den günümüze Türkçe ve İngilizce yayınlanmış ve konutlarda hedonik fiyat modeli kullanılarak yapılan çalışmaların toplam sayısı 250 civarındadır. Bu yayınların 229'unun kopyasına (soft veya hard copy)

ulaşılabilmiştir. Söz konusu eserler incelendiğinde, eserden esere değişmekle birlikte, toplam 72 adet değişkenin kullanıldığı tespit edilmiştir (Tablo 1). Bazı değişkenlerin modelde kullanımı, araştırmacıdan araştırmacıya farklılık gösterebilmektedir. Örneğin bazı araştırmacılar konutun brüt kullanım alanını dikkate alırken bazıları net kullanım alanını dikkate almışlardır. Buradaki farklılıklar dikkate alınmadan, konutun fiziksel bir özelliği olan ALAN (A) dikkate alınmıştır. Konutun yaşı açısından bazı araştırmacıların direkt fiili yaşı aldığı (sürekli değişken), bazılarının ise yaş açısından bir sıralama (ordinal) yaptığı görülmektedir. Verilen örneklerde mümkün olduğunca toplulaştırmaya gidilmiş ve konutun fiziki niteliği dikkate alınmıştır. Çalışmalarda konutun fiziki özellikleri olarak 32 farklı değişkenin kullanıldığı görülmektedir. Fiziki özellikler içinde en fazla kullanılanları sırasıyla yaş (185 çalışmada), kullanım alanı (179 çalışmada), banyo sayısı (153 çalışmada), oda sayısı (142 çalışmada), arsanın büyüklüğü (85 çalışmada), yangın söndürme sistemi (73 çalışmada), kaçıncı katta olduğu (70 çalışmada), otopark alanı (60 çalışmada) ve ısınma kaynağı türüdür (56 çalışmada). Söz konusu 32 adet fiziksel özelliğin içinde sadece yaş değişkeninin konut fiyatını negatif etkilemesi beklenmektedir.

Çalışmaların bazılarında hane reisi ve ailesi ile ilgili değişkenlerin de modele dâhil edildiği görülmektedir. Bu özellikte toplam yedi adet değişken bulunmakta olup, en fazla tercih edileni kişi veya hanehalkı başına düşen gelirdir. Bunu mülkiyet durumu, hane reisinin mesleği izlemektedir.

Çalışmalarda konumla ilgili değişkenlerin de yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. En yaygın kullanılan konum değişkenleri Çarşıya (şehir merkezine) uzaklık (distance to central busines district), okula (ilkokul+orta+lise+üniversite) uzaklık, otobüs durağına uzaklık, parka uzaklık, AVM'ye uzaklık, tren istasyonuna uzaklık vb.'dir. Konum değişkenlerinin modelde kullanımı da farklılık göstermektedir. Bazı araştırmacılar kuşbakışı mesafeyi doğrudan sürekli veri olarak kullanırken, bazılarının ölçeklendirme suretiyle veya dummy değişken ile kullandıkları görülmüştür.

Son olarak, çevre değişkenlerinin de hedonik fiyat modelinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu değişkenlerin genelde istatistiki veri tabanı gelişmiş ülkelerde dikkate alındığını söylemek mümkündür. Türkiye'de bu grupta yer alan değişkenlerin bazılarına ait istatistiklere ulaşmak pek mümkün görünmemektedir. Çevresel değişkenler arasında en yaygın kullanılanları; beyaz olmayan nüfusun yoğunluğu, nüfus yoğunluğu, suç oranı, gürültü yoğunluğu, deniz manzarası ve hava kirliliğidir.

Tablo 1: 229 Adet Hedonik Konut Fiyat Modeli Çalışmasında Ele Alınan Bağımsız Değişkenler

Sıra	Sembol	Bağımsız Değişkenler	Konut Fiyatına Beklenen Etkisi	Değişkenin Kaç Çalışmada Kullanıldığı
	KONUTA İLİŞKİN FİZİKSEL ÖZELLİKLER			
1	Y	Konut veya dairenin fiili yaşı	Neg. Etki	185
2	A	Konut veya dairenin brüt veya net kullanım (yaşam) alanı	Poz. Etki	179
3	Bs	Konut veya dairedeki banyo sayısı	Poz. Etki	153
4	Os	Konut veya dairedeki oda sayısı	Poz. Etki	142
5	Ab	Konut veya dairenin bulunduğu arsanın büyüklüğü	Poz. Etki	85
6	YSs	Konut veya dairedeki yangın söndürme cihazı sayısı/varlığı	Poz. Etki	73
7	K	Dairenin bulunduğu kat	Poz. Etki	70
8	Ps	Konut veya daireye ait otopark alanı veya sayısı	Poz. Etki	60
9	Ik	Konut veya dairedeki ısınma kaynağı-türü	Poz. Etki	56
10	Hv	Konut veya dairenin bulunduğu yapıda yüzme havuzu varlığı	Poz. Etki	54
11	ÖG	Konut veya daireye ait özel garaj	Poz. Etki	50
12	Gü	Konut veya sitede güvenlik elemanının görev yapması	Poz. Etki	39
13	Kv	Konut veya dairede merkezi sistem klimanın varlığı	Poz. Etki	35
14	BOv	Konutta bodrum katın bulunması	Poz. Etki	33
15	Yk	Konut veya dairenin yapı kalitesi veya sınıfı	Poz. Etki	31
16	Av	Konut veya dairede asansörün bulunması	Poz. Etki	30
17	C	Konut veya dairenin cephesi	Poz. Etki	25
18	Kp	Konut veya dairenin köşe parsel içinde olması durumu	Poz. Etki	21
19	Sr	Konut veya dairenin site içinde olma durumu	Poz. Etki	16

20	Çm	Konut veya dairenin bulunduğu yapıdaki çatı malzemesi	Poz. Etki	16
21	Zm	Konut veya dairenin zemin malzemesi	Poz. Etki	14
22	DUm	Konut veya dairede duvarların son kat malzemesi	Poz. Etki	6
23	Üg	Konut veya dairede üst katın genişliği	Poz. Etki	5
24	MUa	Konut veya dairedeki mutfağın ankastre olması	Poz. Etki	5
25	BHb	Bahçe büyüklüğü	Poz. Etki	5
26	Bv	Konut veya dairede balkon bulunup, bulunmaması	Poz. Etki	4
27	Mb	Mutfak büyüklüğü	Poz. Etki	3
28	Dy	Deprem yönetmeliğine uygunluk	Poz. Etki	3
29	Bb	Banyo büyüklüğü	Poz. Etki	2
30	Ap	Konut veya dairenin binadaki arsa payı	Poz. Etki	2
31	YAo	Konutun bulunduğu parselde yeşil alanın toplam alana oranı	Poz. Etki	1
32	At	Konut veya dairenin aylık veya yıllık aidat tutarı	Poz. Etki	1
HANE REİSİ VE AİLESİ İLE İLGİLİ ÖZELLİKLER				
33	Kg	Kişi başına veya hane başına düşen gelir	Poz. Etki	49
34	Mü	Kiracı veya ev sahibi olma (mülkiyet) durumu	Poz. Etki	16
35	İm	Hane reisinin iş veya mesleği (mavi/beyaz yakalı)	Poz. Etki	10
36	KSy	Konut sahibinin yaşı	Poz. Etki	4
37	An	Aile (hanehalkı) nüfusu	Poz. Etki	3
38	Eğ	Hane reisinin eğitim düzeyi	Poz. Etki	2
39	Cp	Hane reisinin cinsiyeti	Poz. Etki	1
KONUMLA İLGİLİ DEĞİŞKENLER				
40	Çu	Çarşıya (şehir merkezi) uzaklık	Neg. Etki	79
41	Ou	Okula uzaklık	Neg. Etki	44

42	ODu	Otobüs durağına uzaklık	Neg. Etki	23
43	Pu	Şehir/semt parkına uzaklık	Neg. Etki	22
44	AVu	Alışveriş merkezine uzaklık	Neg. Etki	17
45	Tu	Tren istasyonuna uzaklık	Neg. Etki	17
46	Hu	Hastaneye (sağlık tesisleri) uzaklık	Neg. Etki	13
47	Au	Anayola uzaklık	Neg. Etki	12
48	OTu	Otoyola uzaklık	Neg. Etki	12
49	Du	Denize (sahile) uzaklık	Neg. Etki	10
50	Gu	Göle uzaklık	Neg. Etki	9
51	Mu	Metroya uzaklık	Neg. Etki	8
52	Su	Spor alanlarına uzaklık	Neg. Etki	7
53	Bu	Ticari ve kamu bankalarına uzaklık	Neg. Etki	3
54	MPu	Milli Parka uzaklık	Neg. Etki	2
55	SPu	Semt pazarına uzaklık	Neg. Etki	2
56	OGu	Şehirlerarası otogara uzaklık	Neg. Etki	1
57	MZu	Mezarlığa uzaklık	Poz. Etki	1
	ÇEVRESEL DEĞİŞKENLER			
58	Bo	Beyaz olmayan nüfusun yoğunluğu	Neg. Etki	18
59	Ny	Konutun bulunduğu yerdeki nüfus yoğunluğu	Poz. Etki	16
60	So	Konutun bulunduğu yerdeki suç oranı	Neg. Etki	12
61	Gy	Gürültü yoğunluğu	Neg. Etki	12
62	Dm	Deniz manzarası	Poz. Etki	11
63	Hk	Hava kirliliği durumu	Neg. Etki	9
64	Ky	Konut yoğunluğu	Poz. Etki	9
65	Ty	Trafik yoğunluğu	Neg. Etki	7
66	Mo	Konutun bulunduğu çevredeki mezuniyet yüzdesi	Poz. Etki	6
67	İy	Konutun bulunduğu yerdeki istihdam yoğunluğu	Poz. Etki	6
68	Gm	Göl manzarası	Poz. Etki	4
69	Om	Okyanus manzarası	Poz. Etki	4
70	SUo	Havadaki sülfat oranı	Neg. Etki	3
71	Hy	Hanehalkı yoğunluğu	Poz. Etki	2
72	KKç	Konutun çevresindeki kötü koku varlığı	Neg. Etki	1

Tespit edilen eserlerin dünya üzerinde 24 farklı ülkede yürütüldüğü tespit edilmiştir. Toplam 229 adet çalışmanın 132'si (% 57,6'sı) Amerika Birleşik Devletlerinde yürütülmüştür (Tablo 2). Bunu 36 adet çalışma ile Türkiye, 13 adet çalışma ile Çin, 10 adet çalışma ile Kanada, 8 adet çalışma ile İngiltere izlemektedir. Burada dikkat çeken detay, İngiltere'de bu konudaki çalışmaların azlığıdır. Hâlbuki dünya üzerinde gayrimenkul değerleme konusundaki çalışmaların ilk örnekleri İngiltere'de yer almaktadır. Bu konu da gayrimenkul ile doğrudan alakalı olmasına karşın, çalışmanın azlığı düşündürücüdür.

Tablo 2: HFM çalışmalarında orijin alınan ülkeler ve çalışma sayıları

Ülkeler	**Sayı**	**Oran (%)**
ABD	132	57,6
Türkiye	36	15,7
Çin	13	5,7
Kanada	10	4,4
İngiltere	8	3,5
Singapur	3	1,3
Yeni Zelanda	3	1,3
Avustralya	3	1,3
Arnavutluk	3	1,3
Diğer *	18	7,9
Toplam	**229**	**100,0**

(*) Diğer ülkeler; Almanya, Brezilya, Etiyopya, Fransa, Finlandiya, Güney Kore, İrlanda, İspanya,

İsveç, İsviçre, İtalya, Polonya, Portekiz, Şili ve Tayland'dır.

Hedonik regresyon modellerinde genellikle farklı ekonometrik modellerin kullanıldığı görülmektedir (Tablo 3). En fazla tercih edilen ekonometrik kalıp türü yarı logaritmik (log-lin) kalıptır. Çalışmaların % 55,9'unda sadece yarı logaritmik kalıp kullanılarak çözümleme yapılmıştır. Bunu % 20,1 ile doğrusal kalıp, % 6,5 ile hem yarı logaritmik hem tam logaritmik kalıp ve % 5,7 ile tam logaritmik kalıp kullanılan eserler izlemektedir.

Tablo 3: İncelenen HFM çalışmalarında kullanılan ekonometrik kalıp türleri

Kalıp Türleri	**Sayı**	**Pay (%)**
-Yarı logaritmik	128	55,9
-Doğrusal	46	20,1
-Tam logaritmik	13	5,7
-Yarı log. / Tam logaritmik	15	6,5
-Doğrusal / Yarı logaritmik	12	5,2
-Doğrusal / Yarı log. / Tam log.	10	4,4
-Doğrusal / Yarı log. / Tam log. / Ters	3	1,3
-Doğrusal / Yarı log./ Tam log / Kuadratik	2	0,9
Toplam	**229**	**100,0**

Tespit edilen 229 adet çalışmanın 36'sı Türk bilim insanları tarafından Türkçe veya İngilizc hazırlanmış analizlerdir. Bu 36 çalışmada gözlem sayısı 16 adet ile 487.027 adet arasında değişmektedir. Ortalama gözlem sayısı 2924'dür. Genelde düşük gözlem sayıları ile hedonik fiyat modeli kurulduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de gerçek konut fiyatlarına ulaşmak araştırmacılar için kolay olmamaktadır. Konut fiyatlarına ilişkin Türkiye'de henüz bir veritabanı kurulabilmiş değildir. Gayrimenkul değerleme uzmanlarının veri tabanları ise kamunun kullanımına açılmış değildir. Bu nedenle, hedonik fiyat modeli çalışmalarında kullanılan gözlem (örnek) sayısı genelde ankete dayalı veriler olduğu için sayıları sınırlı olmaktadır. Bazı çalışmalardaki verilerin ise gerçekleşen konut fiyatları değil de, satılık konut fiyatları olduğu tespit edilmiştir. Bu tür çalışmalarda Türkiye'deki satılık konutlarda en fazla tercih edilen web sitesindeki satılık konut ilanlarında yer alan fiyatlar kullanılmaktadır. Bu verilerle yapılan araştırmaların bilimsel hiç bir değeri yoktur. Çünkü söz konusu web

sitelerinde yer alan fiyatlar, gerçek fiyat olmayıp, emlakçı veya emlak sahiplerinin web sitesine satılık ilanı verdikleri zaman girdikleri fiyat düzeyidir.

36 çalışma içinde 487.027 gözlem ile yapılan çalışmanın (Kaya, 2012) verileri gayrimenkul değerleme şirketlerinden alınan verilerdir. Bu çalışmayı dikkate almadığımızda Türkiye'de HFM kullanılarak yapılan çalışmalardaki gözlem sayısı 16 adet ile 8894 adet arasında değişmekte ve ortalama 1340 adet olmaktadır.

Gayrimenkul değerleme şirketlerinden hazırladıkları değerleme raporlarında yer alan değer takdirlerini dikkate almak ne kadar doğrudur? Türkiye'de hepimizin malumu, gayrimenkul değerleme uzmanlarının büyük bir çoğunluğu, emlakçılardan ve ilgili web sitelerindeki satılık ilanlarından yararlanarak bir değerleme yapmaktadırlar. Yaptıkları değerlemelerdeki doğruluk payı tartışmaya açıktır. Satılık ilanlarını baz alarak yaptıkları değerlemelerde, gerçek satış fiyatları üzerinden bir değerleme söz konusu değildir. Gerçek satış fiyatlarını tespit etmek, gayrimenkul değerleme uzmanlarına daha fazla zaman ve külfete neden olacağından uğraşmak istememektedirler. Daha doğrusu değerlemede taraf olan ticari bankaların, değerleme şirketlerinden gerçekleşmiş fiyatları emsal alma zorunluluğu getirmemesi, değerleme uzmanlarının kolaya kaçmalarına sebebiyet vermektedir.

Yabancı bilim insanları tarafından yapılan hedonik fiyat modeli çalışmalarında gözlem sayısı 60 ila 639.859 arasında değişmektedir. Gözlem sayılarının ortalaması ise 15.038 adet olmaktadır (Tablo 4). Özellikle ABD ve İngiltere'de gerçekleşen konut fiyatları konusunda araştırmacıların erişimine açılmış geniş bir veritabanı bulunduğu bilinmektedir. Bu nedenle, bu ülkelerde yapılan modellerin daha tutarlı ve açıklayıcı modeller olduğu görülmektedir.

Tablo 4: İncelenen HFM çalışmalarında gözlem sayısı

	Modelde Dikkate Alınan Gözlem Sayısı		
	Minimum	**Maksimum**	**Ortalama**
Yabancı bilim insanları tarafından yapılan HFM çalışmaları	60	639.859	15.038
Türk bilim insanları tarafından yapılan HFM çalışmaları	16	487.027	2.924
Toplam	16	639.859	15.309

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada sadece İngilizce ve Türkçe yayınlanmış eserler dikkate alındığı için toplam 229 esere ulaşılabilmiştir. Diğer dillerde yapılmış benzer konuda çalışmalarda dikkate alındığında kabaca bir tahminle, dünyada konutlarda hedonik fiyat modelini uygulayan eser sayısının 1000'e yakın olduğu söylenebilir. Ancak bu çalışmalar incelendiğinde karşımıza cevaplanması gereken bir kaç soru çıkmaktadır. Bunlar;

1-Neden her çalışmada, bir diğerinden farklı değişkenler kullanılmıştır?

2-Yapılan model tahminleri, diğer araştırmacılar tarafından kullanıma ne kadar uygundur?

3-Bir bölgede yer alan konutlar hakkında veriye sahip olan herkes bu modeli uygulayarak bir çalışma yapmalı mıdır?

Türkiye'de araştırmacıların kendi çabaları ile ürettikleri verileri kullanarak yaptıkları hedonik konut fiyat modeli çalışmalarının sınırlı ve çoğu zaman yerel olduğu söylenebilir. Oysa gelişmiş ülkelerdeki gibi, hedonik fiyat indeksleri sayesinde uygulamaya daha katkı sağlayan çalışmaların elde edilmesi mümkündür. Türkiye henüz gerçek konut fiyatları konusunda bir veri tabanını sağlamış değildir. Gayrimenkul değerleme raporlarından oluşturulan bir veritabanının, hedonik fiyat modelinde kullanılması da per uygun olmayacaktır. Burada olması gereken, devletin gayrimenkul alım-satımından almış olduğu harçları sembolik bir düzeye indirip,gayrimenkul alan ve satanların gerçek alım-satım fiyatını tapuda beyan edebilmelerinin sağlanmasıdır. Hatta gayrimenkulün alım-satım değerini yanlış beyan edenlere (yüksek ya da düşük) ceza-i işlem uygulamak suretiyle doğru rakamların beyan değeri sütununda yer almasını sağlamalı, bu değerleri kamuoyu ile paylaşmak suretiyle de konut fiyatlarında balon oluşumunu da engellemelidir.

Gerçek alım-satım değerlerinin tapudaki beyan değerlerine doğru bir şekilde yansıtılması ve bu verilerin kamuoyu ile paylaşılmasının hem gayrimenkul değerlemelerinin daha düşük sapma ile tespitine, hem de daha şeffaf bir gayrimenkul piyasasının sağlanmasına katkısı büyük olacaktır. Bu sayede çok sayıda sağlıklı veri ile hedonik fiyat modellerinin gayrimenkul değerleme konusunda kullanılabilirliği artacaktır. Nitekim gelişmiş ülkeler gayrimenkul değerlemede yardımcı bir yöntem olarak ekonometrik modelleri (hedonik fiyat modeli vb.) kullanabilmektedir.

Bu çalışma, yazarların ana dil ve yabancı dilleri dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Diğer dillerde yazılmış ve hedonik fiyat modelini uygulayan araştırmaların tespit edilmesi, bir sonraki araştırma hedefi olarak belirtilebilir.

5. KAYNAKÇA

Abodiye and Chan (2017). ”Critical review of hedonic pricing model application in property price appraisal: A case of Nigeria”, International Journal of Sustainable Built Environment (2017) 6,: 250–259

Clapp, J. M. (2003). A Semiparametric Method For Valuing Residential Locations: Application to Automated Valuation. Journal Of Real Estate Finance and Economics, 27, 3, 303-320. Erişim: 2012, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=410023

Gargallo ve etc. (2017). “MCMC Bayesian spatial filtering for hedonic models in real estate markets”, Spatial Statistics, (2017) 22: 47–67

Goodman, A. C. (1978). “*Hedonic Prices, Price Indices And Housing Markets”*, Journal Of Urban Economics, 5, 1978, s. 471-484

Goodman, A.C. (1998). Andrew Court and the invention of hedonic price analysis. Journal of Urban Economics, 44(2):291-298.

Halvorsen, R. & Palmquist R. (1980). “*The İnterpretation Of Dummy Variables İn Semilogrithmic Regressions”* American Economic Review. 70, June, s. 474-5.

Kaya, A. (2012). Türkiye’de Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle Belirlenmesi, TCMB, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 211 sayfa.

Mason, C., Quigley, J. M. (1996). “Non-parametric Hedonic Housing Prices”, *Housing Studies*, 11/3, 373-385.

Ridker and Henning(1967). “The Determinants of Residential Property Values with Special Reference to Air Pollution”. The Review of Economics and Statistics, Vol. 49, No. 2 (May, 1967), pp. 246-257

Selim,S. (2008). Determınants Of House Prıces In Turkey: A Hedonıc Regressıon Model, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (1) 2008, 65-76

Triplett, J. E. (2006). “Handbook On Hedonic Indexes And Quality Adjustments In Price Indexes: Special Application To Information Technology Products.” SourceOECD General Economics & Future Studies, Volume 2006, Number 3, September 2006, pp. i-257(257)

TELEVİZYONDAKİ ŞIDDET İÇERİKLERİYLE İNŞA EDİLEN TOPLUMSAL DUYARSIZLIK

Dr. Levent DOYURAN
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

ÖZET: Televizyon içerikleri, özellikle de dizi filmlerdeki şiddet sahneleri kimi araştırmacılar tarafından yazılı ve görsel medyada eleştirilip tartışılmakta, çocukların ve gençlerin televizyondaki şiddet içerikli gösterimlerden etkilendiği ve bunu günlük sosyal hayattaki tavır ve davranışlarına yansıttığı öne sürülmektedir. Fakat yapılan birçok araştırma ve sosyal deneyler televizyondaki şiddet içeriklerinin bireysel ve kitlesel etkilerinin farklı boyutlarını ortaya koymaktadır. Buna göre, televizyondaki şiddet içerikleri bireylerdeki şiddet açlığını veya arzusunu boşaltmakta veya gerçek hayattaki şiddetten (kısmen de olsa) koruyabilmektedir. Bu çalışmadaki amacımız televizyondaki şiddet içeriklerinin bireysel ve kitlesel etkilerini eleştirel bir yöntemle farklı boyutlarda ele almak ve sonuçta, özellikle de bütün insanlığın şiddete karşı duyarsızlık ve sıradanlık yaklaşımıyla birlikte şiddetin meşruiyetine inanmak gibi bir tehlikenin içinde olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Televizyon, şiddet, bireysel, kitlesel, duyarsızlık, sıradanlık

Social Insensitivity Built With Violent Content on Television

ABSTRACT: Television content, features and scenes of violence in series films are criticized and discussed by some researchers in the written and visual media, and it is claimed that children and young people are influenced by television and reflect this to their attitudes and behaviors in daily social life. But many research and social experiments reveal different dimensions of the individual and mass effects of violence on television. According to this, the content of violence on television empties the violence hunger or desire in individuals or protects them from real life violence (albeit partially). Our aim in this study is to critically examine the individual and mass effects of violence on television in different dimensions and to show that, in the end, in particular, humanity is in danger of believing in the legitimacy of violence, along with the approach of insensitivity and mediocrity against violence.

Keywords: Television, violence, individual, mass, insensitivity, mediocrity.

Giriş

Televizyonda şiddet içeriklerine dair ortaya konulan yorumlar ve yapılan tartışmalar çoğunlukla şiddetin bireyler veya kitleler üzerindeki olumsuz etkisi üzerinde yoğunlaşmakta olup bu olumsuz etkinin psikolojik olduğunun yanı sıra, gerçek hayatta tavır ve davranışlarda sergileme şeklinde de kendini gösterdiği veya gösterme ihtimali olduğu yönündedir. Bu eleştiriler genelde, bir çizgi filmdeki şiddet içeriğine çocuğun duyabileceği özenti neticesinde, izlediği kahramanın gösterdiği tavırlar gibi tavırlar sergilemesi veya izlediği sahneleri arkadaşlarıyla oynamaya çalışması üzerinedir. Aynı şekilde, bir gencin şiddetin yoğun olarak işlendiği bir dizi filmden etkilenerek günlük hayatında tavır ve davranışlarını, izlediği dizi filmin kahramanlarına benzetmeye çalışması veya ilişkilerinde saldırgan, şiddete hazır tavırlar sergilemesi vb. şeklindedir. Bunlar, bireyin sürekli izlediği şiddet sahnelerinden etkilenerek gösterdiği şiddet içerikli dışa vurumlar olarak değerlendirilir. Wıllıams'a (2003: 101-102) göre, televizyondaki şiddet konusuna yönelik deneysel kanıtlar oldukça karmaşıktır. Bu kanıtların bir kısmı, televizyondaki şiddet sahnelerinin saldırgan davranışlar üzerinde belirleyici değilse de, sebep olan bir yardımcı faktör olduğu yönündeyken diğer bir kısmı ise tamamen farklı olup televizyonda şiddet izlemenin rahatlatıcı olduğu yönündedir. Diğer bir deyişle, televizyondaki şiddet içerikleri hem kışkırtıcı hem de rahatlatıcı olabilir.

Televizyon içeriklerindeki şiddete yönelik eleştirilerin genel anlamda, televizyon izlerken dizi filmde veya bir haber programındaki görsel göstergelerden dolayı o anda duyulan bir rahatsızlıktan kaynaklanabildiği gibi izleyicinin çocuk ve yetişkin ayırt edilmeksizin psikolojik bağlamda etkilendiği ve gerçek hayatta şiddete teşvik edildiği yönünde olduğu görülmektedir. Mutlu (2005:127) bu noktada, televizyonun insanları şiddete yöneltmek gibi bir hedefi olmadığını, fakat insanların şiddet konusundaki inançlarını biçimlendirmede etkili olduğunu ileri sürerek televizyonu en etkili toplumsallaşma etkenlerinden biri olarak görür. Sözen (1997: 112), medyaya yansıyan şiddetin, sürekliliği olan bir şiddet olduğuna vurgu yapıp şiddetin normalliğine, gündelik hayatın bir parçası oluğuna alıştırıldığımıza dikkat çeker.

Televizyon yayınlarındaki şiddet içeriklerinin yoğunluğu ve devamlılığı neticesinde toplumsal bağlamda gelinen ve dikkati çeken nokta, insanlığın şiddete karşı duyarsız ve sıradanlık yaklaşımıyla birlikte şiddetin meşruiyetine inanmak gibi bir tehlikenin içinde olmasıdır ve şunu da özellikle belirtmek gerekir ki, televizyonda şiddetin yoğun bir şekilde işlenmesi örgütsel, planlı, organize bir faaliyettir.

Dizi Film İçeriklerinde Şiddet

Türkiye'de televizyon dizilerinin (özellikle yerli diziler) şiddet içerdiği ve bunun çocukların ve gençlerin davranışlarında etkili olduğu tartışmaları sürüp gitmektedir. Özellikle "Kurtlar Vadisi", "Diriliş Ertuğrul", "Eşkiya Dünyaya Hükümdar Olmaz", Çukur" vb. dizi filmlerdeki şiddet içeriklerinin çocukları ve gençleri şiddete teşvik ettiği yönünde tartışmalarla, eleştirilerle karşılaşmaktayız

Elbette dizi filmlerde şiddetin yoğun bir şekilde yer alması üzerinde durulması gereken bir konudur, fakat bu konuya hangi çerçevede, nasıl bir yaklaşım sergilendiği de önemlidir. Dizi filmlerdeki şiddet içerikli sahneler ve özellikle de bu sahneler iyiler ve kötüler çatışmasındaki iyiler tarafından ortaya konuluyorsa bu durum izleyiciyi şiddete teşvik etme noktasında gerçekten de tedirgin olunabilecek bir durum olabilir.

Fakat özellikle altını çizmek gerekir ki, çocukluğumuzdan beri televizyonda yayınlanan Amerikan kovboy filmleri pembe mutluluklar mı dağıtıyor ve yine Amerikan polisiye ve macera filmleri bizlere hayal bile edemeyeceğimiz huzurlu bir aile hayatı, huzurlu bir toplumsal yaşam mı sunuyor?, niçin bunlar üzerinde tartışılmıyor veya herhangi bir eleştiride bulunulmuyor?, niçin tedirginlik hissedilmiyor? Özer'in (14 Aralık 2015 www.evrensel.net/haber) ifadeleriyle, *Türkiye'de televizyon TRT'nin tekelindeyken şiddet unsuru çok yoğun kullanılırdı. Kullanılmaz denilirdi, ama kullanılırdı. Modern Amerika örnek alınırdı ama kovboy filmleri gösterilirdi. Dolayısıyla şiddet her zaman vardı.* Özer, Türkiye'de yerli dizilerin içeriklerinde hemen hemen her türlü şiddetin varlığına değinerek bunların çoğunlukla psikolojik şiddet, sözel şiddet, ekonomik şiddet, devletin bireye olan şiddeti, kadına yönelik şiddet, medyanın ideolojik şiddeti olduğuna vurgu yapar.

Yapılan yorumlar ve eleştiriler kısmen yerinde olsa da asıl üzerinde durulması gereken nokta, artık şiddetin kanıksanmış olmasıdır. Televizyon, şiddeti sıradanlaştıran, meşrulaştıran bir kitle iletişim aracıdır. Dizi filmlerindeki şiddet içerikli sahnelerin fazlalığı ve devamlılığı şiddetin normal ve sıradan olduğu algısını oluşturmaktadır. Çakır'ın (2007: 167) da ifade ettiği üzere, *Medya insanların gündelik yaşamlarında sürekli çeşitli şiddet türleriyle karşılaşacağı bir sendroma yol açması yanında, korku ve dehşet saçan ekranlardaki sanal şiddet sunumları; bir boşalma, bir arınma aracına dönüşmekte, bu durum giderek şiddetin ve suçun kanıksandığı, onaylandığı ve şiddete yönelimin kolaylaştığı sert bir iklime yol açmaktadır*.

Dizi filmlerdeki şiddet sahneleri tedirginlik, korku, güvensizlik vb. duyguları anlık, sadece izleme esnasında kısa süreli geçici duygulara dönüştürmüş ve uzun vadede kitlelere veya topluma şiddetin sıradanlığını ve meşruluğunu kanıksatmıştır. Güven (2017:151), "Kurtlar Vadisi", "Eşkıya Dünyaya Hükümdar Olmaz" vb.

dizilerin şiddetin fazlasıyla işlendiği diziler olduğunu ileri sürerek televizyon dizilerinin ölümü sıradanlaştırdığına vurgu yapmaktadır. Güven'e göre, şiddetin bolca işlendiği televizyon dizilerinin hemen hemen her bölümünde mafya babalarının korumaları rolündeki figüranlar sürekli öldürülmektedir. Bu tip dizilerde onların öldürülmeleri veya ölümü çok normal ve sıradan bir olaymış gibidir ve izleyici bu kişilerin ölümünü hiç sorgulamaz.

Kara (2011: 46) ise, özellikle televizyonun sürekli şiddet görüntülerini sunmasının izleyicilerde bir kanıksamaya yol açtığına vurgu yapmak suretiyle bu konuya dikkat çekmektedir. Çakır'a (2007: 173) göre, aslında bu durum televizyonun gösteri boyutunu öne çıkaran sunum yapısıyla ilgilidir. Televizyon sunum yapısıyla izleyiciyi gerçek deneyimden uzaklaştırmakta, tepkiyi güçleştirmekte ama buna karşılık kanıksamayı kolaylaştırmaktadır. Gümüş (2006: 56) de aynı şekilde, benzer bir tespitte bulunarak medyanın direkt sorumlusu olmasa da, şiddeti sürekli ön plana çıkarmak suretiyle meşrulaştırdığı, kanıksattığı ve gündelik hayatın bir parçası haline getirdiğini öne sürer.

Her gün şiddet sahneleri izleyen bir kitle/toplum için şiddet, artık sıradandır. Çok tepki gösterebileceğimiz aykırı bir olayı her gün izlediğimizde bu olay sıradanlaşır ve bir sonraki aşama artık tepkisizliktir. Yani kitlelerin, toplumun kültürel yapıları itibariyle tepki gösterebilecekleri şeylere karşı tepkisiz kalmaları gibi bir sonucu ortaya çıkarır.

Haber Yayınları/Bültenleri İçeriklerinde "Şiddet"

Yazılı ve görsel medyada, özellikle de televizyon haberlerinde şiddet içerikli haberlerin çok fazla olduğu gözlemlenmekte ve bu durum şiddetin bir araç olarak kullanıldığı tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Acaba, "haber bültenlerinde şiddet haberlerine çok fazla yer verilmesi izleyici çekmek için midir?" Kasap'ın vd., (2018: 690) söylediği gibi, *günümüzde medyada şiddet bir araç olarak kullanılmakta ve içinde şiddet olmayan bir haberin haber olarak nitelendirilmediği durumlara gelinmiştir. Bu da dünyada olup bitenler hep bu kadar olumsuz mu sorularına, karamsar bir bakış açısına yol açarak medyanın toplumda gözlenen şiddeti artırdığı tartışmalarını başlatmıştır.*

Dünyada veya yakın çevremizde şiddet olaylarının varlığından hemen herkes az ya da çok haberdardır. Bu olaylar aile içi veya mahalli olaylar olduğu gibi bölgesel savaşlar veya çatışmalar şeklinde kendini göstermektedir. Yazılı veya görsel medya (televizyon) haberlerinde her gün şiddet haberleriyle karşılaşmakta ve bize anlatılan/gösterilen şekliyle haberdar olmaktayız. Her televizyon kanalının kendi yayın politikası, ideolojisi veya şemsiyesi altında olduğu ulusal veya çok uluslu bir şirket ve

dolayısıyla bir patronu vardır. Televizyon kanalına şu ya da bu şekilde gelen bilgiler *haberlerde* yeniden kurgulanmakta ve kurgulanmış şekliyle izleyiciye aktarılmaktadır. Şiddet olaylarının aktarımı da televizyon kanalının yayın politikalarıyla bağlantılı olup kimi kanallarda görüntüler ve anlatım ayrıntılarıyla verilirken kimi kanallarda bir takım kesintiler, kimilerinde ise bir takım montajlarla izleyici karşısına çıkar. İzleyici ise olayları haberlerde duyduğu ve gördüğü şekliyle bilir, algılar. Kasap vd., (2018: 690) göre, *kanallar kendi yayın politikalarına göre, meydana gelen şiddet olaylarını habere çevirirken yeniden üretmektedirler.* Köker (2015: 265) de benzer ifadelerle, hiçbir televizyon yapımının bütünüyle "ham" görüntülerden oluşmadığını, mutlaka bir kurgu sürecinden geçirildiğini söyler.

Haber programları/bültenlerindeki şiddet görüntüleri veya şiddet olaylarının sözel anlatımı da bir kurgu sürecinden geçer ve izleyiciye kurgulanmış olarak sunulur, fakat burada asıl sorun, özellikle haber bültenlerinde neden şiddet haberlerine çok fazla yer verildiği ve bunun eleştiriye maruz kalmadığı noktasında yoğunlaşmaktadır. Sürekli verilen trafik kazası haberleri, bir sokak çatışması, terörist eylemler, bombalamalar cinayetler, savaş sahneleri haberlerde defalarca gösterilmekte, ama bu haberler; "şiddet içerikli, toplumu kötü yönlendiriyor veya çocuğum haberlerin etkisiyle saldırganlaştı, her yere saldırıyor" gibi bir tepkiyle, eleştiriyle bir suçlamayla karşılaşmayız. Trend'in (2007: 137) ifadesiyle, *Medyada şiddet eleştirmenlerinin neden televizyon haberleri hakkında şikâyet etmeyi sürekli olarak unuttuklarını kimse açıklayamamaktadır. Sonuçta, tipik bir akşam haberleri programı, terörizm, savaş ve cinayet, adam kaçırma ve çocuk tacizi gibi suçlara açık göndermeler içerir.* Haberlerde şiddet içerikli olayların yoğun bir şekilde işlenmesinin arkasında yatan birçok sebep sıralamak mümkündür. Bunlar; karamsar, bugününden ve yarınından endişeli ve kaygılı bir toplum algısı oluşturma, dünyada her şeyin kötü olduğu, iyi hiçbir şeyin olmadığı mesajı veya siyasi bir taraflılık göstergesi olarak mevcut siyasi iktidar döneminde ülke ve toplumun gidişatına yönelik olumsuz mesajlar vs. sıralayabiliriz. Bunların hepsi şiddet haberlerinin yoğun bir şekilde işlenmesinin arkasında yatan sebepler olarak göstermek mümkündür, fakat bu da birinci aşamadır.

Diğer taraftan, şiddet haberleri sadece cinayetler, sokak çatışmaları, aile içi şiddetten ibaret değildir. Uzun zamandan beri dünyanın bazı bölgelerinde sıcak savaş sürmekte, sıcak çatışmalar devam etmektedir. Bazı büyük devletlerin, küresel güçlerin veya birleşik güçlerin diğer bazı ülkelere müdahaleleri neticesinde ortaya çıkan sıcak savaş binlerce kişinin ölümüne, yaralanmasına, kaybolmasına, binlerce ailenin parçalanmasına, büyük bir insan göçüne sebep olmuştur. Birilerinin küresel hedeflerine, menfaatlerine yüz binlerce insan kurban edilmiş ve hâlâ edilmektedir. Bütün bunların (şiddetin) üstü iki şekilde örtülmektedir. Birincisi olan bitenlere karşı dünya toplumlarını duyarsız hale getirmek ikincisi bir takım gerekçelerle yapılan şiddeti

meşrulaştırmak. Bu her iki durum da televizyonda en güvenilir program olan haberlerde ortaya konulmaktadır. Böylelikle, şiddet hem şiddet olmaktan çıkarılmakta sıradan bir olay gibi gösterilmekte, hem de barış için, demokrasi için, bölgenin güvenliği için başvurulan meşru bir yöntem olarak sunulmakta ve bu durum hiçbir şekilde ciddi bir tepki almamaktadır.

Televizyon ekranlarında sık sık bir cinayetin veya soygunun gerçek çekimlerini, çatışmaların, savaşların ürkütücü görüntülerini izleyen, katliamlara canlı olarak tanık olan izleyiciler televizyon aracılığıyla şiddete alışmış, cinayeti veya şiddeti normal ve "meşru" bir davranış olarak algılamış ve uygulamaktan da çekinmemiştir (Udall, 2000:283).

Şiddet haberlerinin hemen ardından gelen ve alakasız başka bir haber; örneğin bir magazin haberi, bir film festivali ödülleri, falanca şarkıcının konseri veya izleyiciyi gülmekten kırdıran bir olayın anlık görüntüsü vb. haberler ve kaçınılmaz reklamlar. Aslında ortaya konulan tablo veya izleyiciye verilen mesaj şudur: hayat devam etmektedir, çok fazla üzülmenin, kafanızı takmanın anlamı yoktur, siz eğlencenize bakın, alışveriş yapın ve mutlu olun veya sizi bu karamsarlıktan kurtaracak tek şey eğlence ve alışveriştir." Yani dünyada olup biten en acı olaylara karşı dahi, duyarsız bir toplum inşa edilmek istenmektedir. Daha net bir ifadeyle, "duyarsız olun" mesajıdır. Yani haber programları/bültenleri şiddeti sıradanlaştırmakta ve organize bir şekilde kapitalizme hizmet etmektedir.

Suç Programları İçeriklerinde "Şiddet"

Televizyonda yayınlanan suç programları genelde aile içi şiddete maruz kalmış bireyler, kadına yönelik şiddet, çocuğa yönelik şiddet ve cinayetleri konu almaktadır. Program sunucusu adeta bir dedektif rolünü üslenerek öncelikle olayı ortaya koyar, yakın akrabalar tanıdıklar stüdyoya davet edilir, haftalarca belki de aylarca olay üzerinde tartışılır. Televizyonda yayınlanan suç programları üzerinde duran Güvenç, cinayet çözme, kayıp bulma ve kavuşma programları adı altında yayınlanan ekranlarda suç konulu realite televizyon programlarının dönemine dikkat çekmektedir. Güvenç'e göre, *Aynı saatlerde birbirleriyle yarışa giren ve aynı konuları farklı kişilerle işleyen programlar reyting için de ayrı bir savaş veriyor. Seyirciyi her daim ekran başında tutmak isteyen programlar cinayet yerinden canlı bağlantılar yapıyor, muhabirin kendini balkondan dahi sarkıtarak yaptıkları canlandırmaları ekrana getiriyor. Kimi de son dakika haber gelişmelerini bile canlı telefon bağlantısıyla vermekten geri kalmıyor.* Güvenç, cinayet ve kayıp bulma programlarının ortak yönünün çoğunlukla kırsal kesimden kişiler veya aileler olduğuna dikkat çekmekte ve

genellikle bu tür programlarda aile içi şiddetten kaynaklanan problemler üzerine gidildiğinden bahsetmektedir. (Güvenç, Vatan Gazetesi: 24 Eylül 2017).

Trend'e (2007: 132) göre, televizyonda yayınlanan suç programlarında genel olarak toplumun doğru veya yanlış olarak gördüğü şeylerin kanunlarda belirtilen ilkeler doğrultusunda gösterilir. Şiddetin yanlış bir davranış şekli olduğu ve şiddetin doğuracağı sonuçlardan, bir takım cezalardan bahsederek hikâyeler anlatırlar. İstediklerini kısa yoldan elde etmek için şiddeti kullanan, öfkelerini şiddetle kullanan bazı insanları gösterirler ve toplumun kendi adına şiddet uygulama yetkisi verdiği durumları tasvir ederler. Trend için bu durum ciddi bir şeydir, çünkü suç programlarında verilen etik bazı şartlarda şiddetin haklılığını öne sürer. Örneğin, polisin güvenliği sağlaması için şiddete başvurması veya ulusların yine güvenlik için bir orduya ihtiyacı olması gibi. Fakat suç programlarında vatandaşlar tehdit altında olduklarında kendilerinin de şiddete başvurabileceklerini, yani normal bir vatandaşın kendisini tehdit edene karşı şiddet uygulamasının doğal ve kabul edilebilirliğini ileri sürerek vatandaşın buna inanmalarına neden olurlar.

Televizyonda yayınlanan suç programlarında şiddetin bir suç olduğu ve bu suçun kanunlarda bir cezayla karşılık bulduğu veya suça meyilli insanların genelde toplumun hangi kesimlerinden olduğu, suç işleyen insanların tipik görüntüleri vs. sözlü ifadeler veya görsel göstergelerle ortaya konulmakta ve bir takım yorumlarla bireyi şiddette iten unsurlar, gerekçeler ileri sürülmektedir. Bunun yanı sıra farklı bir programda bir kitlesel gösteri sırasında polisin göstericilere karşı şiddet kullanımı veya göstericilerin polise karşı şiddet kullanımı tartışılırken bir taraf haklı gösterilmekte, diğer taraf ise haksız duruma düşürülmektedir.

Bu tür programlarda bir takım bireysel ve toplumsal bağlamda psikolojik ve sosyolojik tahliller yapılırken bir suçlu portresi çizilir ve yorumlar bunun üzerinden sürdürülür. Bu yorumlar bir müddet sonra öyle bir noktaya gelir ki şiddetin kimi durumlarda haklılık ve normalliği üzerinde yoğunlaşır ve bunun da ötesi şiddete karşı duyarsızlık ve sıradanlık algısıdır.

Sonuç

Televizyonda *iyi* ve *kötü* bağlamında olup biten ne varsa sıradanlaştırılmakta, üzerinde çokça durulması gerekilen, değer verilen, ciddiye alınması gereken, dikkate değer ne varsa önemsenmemesi algısı inşa edilmektedir.

Haber programlarında verilen bir cinayet olayı veya canlı olarak verilen bir savaş sahnesinin hemen ardından bir magazin haberinin verilmesi veya reklamların girilmesiyle en ciddi konular bile sıradanlaştırılmakta, önemsiz, geçici, üzerinde

durulmaması gereken konular algısı oluşturulmaktadır. Televizyon yayın içeriklerinde yoğun bir şekilde işlenen şiddet, artık sıradan bir olay gibi algılanmakta ve hatta gerektiğinde olması gereken, meşru bir şeymiş gibi düşünülmektedir.

Televizyon yayınlarındaki şiddet içerikleri bireysel ve kitlesel bakış açılarını değiştirmiş, insanlara şiddete karşı duyarsızlık ve sıradanlık yaklaşımları yüklemiş ve şiddetin meşruiyetine inanmak gibi bir tehlikenin içinde atmıştır. Bu tehlike küçümsenmeyecek kadar büyük boyutlardadır. Televizyonda şiddetin yoğun bir şekilde işlenmesi örgütsel, planlı, organize bir faaliyettir. Kitleler/toplumlar şiddetle özdeştirilmekte ve bu bağlamda zaten hayatta var olan normal bir olgu olarak sıradanlaştırılmaktadır. Televizyon yayınlarındaki şiddet içerikleriyle, bir kısım devletlerin veya küresel güç (çok uluslu ticari güçler) odaklarının (ki bu odaklar ayı zamanda küresel medya sahipleri) bir takım şiddet eylemleri; savaşlar, çatışmalar, bombardımanlar, cinayetler, katliamlar vb. meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır. Böylelikle, toplumun sosyal bağlamda genetiğiyle oynanmakta, toplumun sosyal yapısı, bakış açıları, değer yargıları dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Maalesef bu durum karşısındaki farkındalık çok zayıf olmakla birlikte, bireylere ve kitlelere televizyon üzerinden yapılan bu saldırıya karşı resmi organlar ve toplum tarafından ciddi bir direniş de gözlemlenmemektedir.

Televizyonda şiddet içeriklerinin şu ya da bu şekilde izleyicinin karşısına çıkması, özellikle dizi filmlerde, haberlerde, suç programlarındaki şiddet içerikleri bugün olduğu gibi yarın da var olacaktır. Fakat televizyon aracılığıyla şiddetin sıradanlaştırılması normalleştirilmesi ve bu bağlamda toplumun şiddete karşı duyarsızlığı, tepkisizliği bir takım toplumsal sıkıntıları, çelişkileri, tedirginlikleri beraberinde getirmekte ve bu da eğitim yoluyla bir takım önlemler alınması gerektiğini zorunlu kılmaktadır.

Kaynaklar

ÇAKIR, S. (2007). Medya ve Şiddet. Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı:43.

GÜMÜŞ, A. (2006). Şiddetin Nedenleri. Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu. Eğitim Sen Yayınları, ss:39-92, Ankara.

GÜVEN, A (2017). Bir İnternet Dizisi Değerlendirmesi: Sıfır Birde Şiddet ve Gerçeklik. Marmara İletişim Dergisi, Sayı / Issue: 28 ss/pp. 149-152 • ISSN: 1300-4050.

GÜVENÇ, M. (24 Eylül 2017). Suç Formatlı Programlar Öfke ve Şiddeti Arttırır. Vatan Gazetesi.

KARA, T. (2011). Görsel Medyanın Aile Bireyleri Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Araştırma. TUİK Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi.

KASAP, F., MIRÇIK, A., ve DOLUNAY, A. (2018). Medyada Şiddetin Yeniden Üretimi: Türkiye Ana Haber Bültenleri Üzerine Bir İnceleme. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, cilt: 7, sayı: 1.

KÖKER, G. (2015). Tele Yaşamlar Gerçeklik ve Kurgu Bağlamında Türkiye'de Realite Programlar. Global Media Journal TR Edition, 6 (11).

MUTLU, A. (2005). Globelleşme, Popüler Kültür ve Medya. Ütopya Yayınları, Ankara.

ÖZER, Ö. (14 Aralık 2015). Medyada Şiddet Var. www.evrensel.net/haber.

SÖZEN, E. (1997). Medyatik Hafıza. Timaş Yayınları, İstanbul.

TREND, D. (2008). Medya Şiddet Efsanesi. Bostancı, G. (Çev.), YKY, İstanbul.

UDALL, S. L vd., (2000). How the West Got Wild: American Media and Frontier Violence A Roundtable. The Western Historical Quarterly, 31 (3), 277-295.

WİLLİAMS, R. (2003). Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim. Türkbay, A, U. (Çev.), Dost Kitabevi, Ankara.

GÜMRÜK BİRLİĞİ' NİN TÜRKİYE-AB TEKSTİL VE KONFEKSİYON DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi M. Büşra ENGİN ÖZTÜRK
İstanbul Üniversitesi

ÖZET: Uluslararası ticaretin serbestleşmesi yolunda atılan adımların en önemlilerinden biri ekonomik entegrasyonlardır. Gümrük Birliği ekonomik entegrasyonların üçüncü aşamasını oluşturmakta ve üye ülkelerin dış ticaretlerini ve ekonomilerini etkilemektedir. Türkiye' nin 1995 yılında Avrupa Birliği ile imzaladığı Gümrük Birliği Anlaşması' nın Türkiye' nin dış ticaretine etkileri literatürde pek çok çalışmada incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı; Gümrük Birliği' nin dış ticarete etkileri ile ilgili literatüre taraması yapmak ve Türkiye' nin AB ile dış ticaretinde en önemli paya sahip sektörlerden biri olan tekstil ve konfeksiyon sektörü dış ticaretinin Gümrük Birliği' nden nasıl etkilendiğini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda once Gümrük Birliği ele alınmış, daha sonra literatürdeki çalışmalar ortaya konmuş, sonra Gümrük Birliği' nin Türkiye' nin AB ile toplam dış ticaretinin ve tekstil ve konfeksiyon sektörü dış ticaretinin 1990-2017 yılları arasındaki değişimi değerlendirilmiştir. Buna gore Gümrük BİrliĝI Türkiye' nin dış ticaretini yapısal ve rakamsal olarak etkilemiştir. Tekstil ve konfeksiyon sektörü ihracatı AB ülkelerine yönelik olarak artmış, ancak genel anlamda ithalat ihracattan daha fazla artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Gümrük Birliği, tekstil, konfeksiyon

An Evaluation on the Effect of Customs Union on the Textile and Apparel Foreign Trade Between Turkey and EU

ABSTRACT: Economic integrations are one of the most important steps taken to make international trade free. Customs Union is third level of economic integration and affects member countries' foreign trade end economies. There are several studies on the effects of Customs Union signed with EU in 1995 on Turkey's international trade. The aim of this study is to review of literature related to effects of Customs Union on international trade and to reveal how textile and apparel sector affected which is one of the most important sectors in foreign trade of Turkey and EU. Because of this aim, first of all we defined Customs Union broadly and then we evaluated the changes in total trade and textile and apparel sector trade between Turkey and EU for 1990-

2017. According to this, Customs Union affected Turkey's total foreign trade structurally and numerically. Export of textile and apparel sector increased towards EU, however in general import increased more than export.

Key Words: International Trade, Customs Union, textile, apparel

GİRİŞ

Avrupa Birliği ile Türkiye arasında sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımına ilişkin bir ekonomik entegrasyon modeli olan Gümrük Birliği sürecinde Türkiye AB' nin gümrük, ticaret ve rekabet ile ilgili politikalarını uyumlu hale getirmeyi taahhüt etmiştir. Gümrük Birliği ile Türkiye, AB' den gelen sanayi ürünlerine uyguladığı tüm gümrük ve eş etkili vergileri kaldırmış, uygulamakta olduğu tüm miktar kısıtlamalarına da son vermiştir. Üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünler için ise, birliğin ortalama gümrük tarifesi kabul edilmiştir. Gümrük Birliği, Türk ticaret ve rekabet politikalarında değişikliğe yol açmış, Türk ekonomisi için yeni fırsatlar yarattığı gibi çaba gerektiren unsurlar da doğurmuştur.

1. GÜMRÜK BİRLİĞİ NEDİR?

Belirli bir grup ülkenin aralarındaki ticareti serbestleştirici politikalar izleyerek iktisadi birlikler oluşturmasına "ekonomik entegrasyon" adı verilir (Seyidoğlu, 1991: 385). Ülkelerin ekonomik entegrasyon akımlarına katılmalarının bir takım sebepleri vardır (İncekara, 1995: 50). Bunlardan biri, üretim kapasitelerini, ekonomik etkinliklerini, dolayısıyla toplumsal refah düzeylerini artırmaktır. Ülkeler ekonomik bakımdan üretim kapasitelerini genişleterek verimliliği arttırmak ve bunun neticesinde de toplumsal refah düzeyini yükseltmek amacıyla ekonomik entegrasyona girebilirler. Böylece ekonomik ve siyasal egemenliklerinden kısmi olarak vazgeçmeleri karşısında toplumsal refahı arttırıcı garantiler alırlar. Bir diğer neden ülkelerin bölge dışı bloklara karşı daha büyük bir rekabet gücüne sahip olarak, politik alanda daha etkili olmak istemeleri yani politik potansiyelin yükseltilmek istenmesidir. Üçüncü bir neden olarak da bölgesel olarak bir arada yaşamak durumunda olan komşu ülkelerin birbirleri ile çatışmaları yerine güçlerini bir araya getirerek çıkar çatışmalarını önlemek gösterilebilir. Bölgesel entegrasyon anlaşmaları' nın gerçek etkileri ile ilgili somut sonuçlara ulaşmak, üç temel nedenden dolayı zordur: (Ozkuten, 1995) Birincisi, politikaların hazırlanması ve bunların uygulamaya konulması zaman almaktadır. İkincisi, bölgesel entegrasyon doğrultusunda gelişim, aynı zamanda ekonomik ve genel politika durumdan da etkilenmektedir. Üçüncüsü, yatırım faaliyetleri, hükümet politikalarının gelişimi, çeşitli ülkeler veya ülke gruplarıyla olan ilişkilerdeki gelişmelerden etkilenir.

Ekonomik entegrasyonlar siyasi yönden bağımsız ülke ya da ülkeleri ekonomik yönden bağımlı hale getirir. Ancak bu bağımlılık derecesi entegrasyonun şekline göre değişmektedir. Ekonomik entegrasyonlar çok sınırlı olabileceği gibi çok kapsamlı da olabilmektedir. Ekonomik entegrasyonun altı aşaması vardır ve bunlar geniş kapsama doğru şu şekilde sıralanır: Ekonomik İşbirliği Anlaşması, Serbest Ticaret Bölgesi, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Ekonomik Birlik, Ekonomik ve Parasal Birlik' tir. En dar kapsamlı ekonomik bütünleşme şekli, ekonomik işbirliği anlaşmasıdır. Çünkü burada, anlaşmaya taraf olan ülkeler, ancak belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerini kaldırırlar. Bu tip birleşmede asıl amaç, taraflar arasındaki ticaret hacmini arttırmak, uluslararası ticarete ait çeşitli engelleri ortadan kaldırarak bu alandaki kontrolleri en aza indirmektir. 1932 yılında İngiltere ile Commonwealth arasında kurulan Commonwealth Ekonomik İşbirliği Sistemi, bu tip ekonomik bütünleşmeye örnek olarak verilebilir.

Serbest ticaret bölgesi, üyeleri arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kotaların kaldırıldığı, üyelerin birlik dışında kalanlara karşı ise herhangi bir Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulama zorunluluğunun olmadığı ekonomik entegrasyon şeklidir. Latin Amerika Ülkeleri'nin kurduğu LAFTA, Avrupa Ticaret Bölgesi (EFTA) buna örnek verilebilir.

Gümrük Birliği, bir grup ülkenin kendi aralarında serbest ticarete izin verirken başka ülkelere bir dizi ortak gümrük vergisi uygulanmasını öngören bir ticaret anlaşmasıdır. Serbest ticaret bölgesinden farkı, üyelerin birbirine her türlü kısıtlama ve vergileri kaldırırken, üye olmayan ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesini uygulama zorunluluğunun olmasıdır. Ortak gümrük tarifesi, bütün AB üyelerinde ortak olmasına rağmen, vergi oranı ürünün ekonomik duyarlılığına bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. (European Commission, Çevrimiçi: ec.europa.eu)

Ekonomik bütünleşmenin dördüncü aşaması Ortak Pazar' dır. Ortak Pazar, GB'nin tüm unsurlarına ek olarak emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest dolaşımını engelleyen bütün unsurların ortadan kaldırıldığı bir bütünleşme şeklidir. Bir başka deyişle Ortak Pazar' da da Gümrük Birliği' ndeki gibi üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifesi (OGT) uygulanmakta, bunun yanı sıra üretim faktörleri de ortak pazara üye olan ülkeler içerisinde serbestçe dolaşabilmektedir. Ortak Pazar' ın en başarılı örneği AB'dir.

Beşinci aşama olan Ekonomik Birlik Ortak pazar aşamasına ek olarak ekonomik birlik; ekonomik, parasal ve sosyal politikalar ile kurumların birleştirilmesini öngörür. Özellikle tek para sistemi, merkez bankası ve birleştirilmiş mali sistem ile ortak dış ticaret politikalarının uyumlaştırılması ekonomik birliğin temelini oluşturur

Altıncı ve son aşama olan Ekonomik ve Parasal Birlik' in ekonomik birlikten farkı, ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırılması ve bunun yerini uluslarüstü bir otoritenin almasıdır. Birliğe üye ülkelerin ulusal paraları arasında sabit kur ilişkisi olup, üyeler arasında ulusal para ve maliye politikaları uyumlaştırılmaktadır. Bütünleşmenin amacı sadece faktör ve mal piyasalarının kaynaşmasını ve istikrarını değil aynı zamanda para ve finans piyasalarının büyümeyi engellemeyecek ve hatta teşvik edecek şekilde uyumlaştırılmasını gerekli kılar.

2. GÜMRÜK BİRLİĞİ NEDEN OLUŞTURULUR?

Gümrük Birliği' nin esas oluşturulma sebebi ticaretin arttırılmasıdır. Sebepler ekonomik olduğu kadar coğrafi, sosyal ve siyasi de olabilmektedir. Aslında ekonomi için yapılan bu ticari ortaklıkla, üçüncü ülkelere karşı ortak bir siyasi tavrı oluşmaktadır. Ticaret, anlaşmayı imzalayan ülkelerde artarken, üçüncü ülkelerle ticari ilişkileri bozabilmektedir. Ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etki olarak adlandırılan bu etkiler literatürde statik (durağan) etki bağlığı altında toplanmaktadır. Birlik sonrası teknolojik seviye ile talep yapısı gibi parametrelerin sabit kaldığı varsayımı altında gümrük birliğinin birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkan etkiler **statik ya da durağan etki** olarak adlandırılmaktadır (Ateş)

Ticaret yaratıcı etki, GB dolayısıyla üye ülkelerdeki yüksek maliyetli üretimin yerine, birlik içindeki daha verimli ülkenin üretiminin geçmesi dolayısıyla ortaya çıkar. Yani birlik içinde üyeler arasındaki ticaret hacminin genişlemesi ticaret yaratıcı etkiyi oluşturur. Bu etki, birlik içinde karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir uzmanlaşmanın sonucudur. Ticaret yaratıcı etkinin büyüklüğü GB sonucunda birliğe katılan ülkelerin refah artışının da büyük olacağının göstergesidir.

Ticaret saptırıcı etki ise; Gümrük Birliği dışındaki ülkeden daha düşük maliyetle ithalat yapmak yerine, birlik üyesi bir ülkeden daha yüksek maliyetli ithalat yapma durumunda ortaya çıkar. GB'nin kurulmasıyla en verimli üreticinin birlik dışında kalması dolayısıyla birlik ülkelerinin bu ülkeden yapmakta oldukları ithalatın sona ermesi dolayısıyla ticaret hacmi daralmış olur.

Dinamik (Değişken) etki ise, Gümrük Birlikleri rekabet arttırması, pazarın genişlemesi sonucu ortaya çıkan ölçek ekonomilerinden faydalanma imkânının doğması anlamına gelmektedir. Rekabet ve genişleyen pazarın yatırımcılar için cazip hale gelmesi sonucu yatırımların artması sağlanır. Dışsal ekonomiler oluşur. Üye ülkeler arasında altyapı yatırımlarının artması sonucunda ticaret artar. Bu da ithalatın ve ihracatın ucuzlamasına ve uzun dönemde karın artasına yol açar. Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı sonucu kaynak etkinliği sağlanır ve döviz tasarrufu yaratılır.

3. GÜMRÜK BİRLİĞİ OLUŞTURMAK KİMLER İÇİN FAYDALIDIR?

Gümrük Birliği' nin kurulması üye ülkeleri etkilediği gibi üye olmayan ülkeleri de etkileyebilir. Her iki taraf için de etkiler olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Aşağıda bu olumlu ve olumsuz etkiler gerek birliğe üye olan, gerekse üye olmayan ülkeler için ele alınmıştır.

3.1. Birlik İçerisindeki Ülkeler: Entegrasyona dahil olan ülkeler, kendi ihracatlarının önündeki engelleri azalttıkları ölçüde, iç fiyatları daha yüksek olan malları, üye ülkelerden ithal edilen daha ucuz mallarla ikame edebilirler. Böylece iç kaynaklar ihracata yönelik üretim için serbest kalır. Ülke ekonomileri arasında önceden var olan entegrasyonun derecesi ne kadar düşük ve birlik öncesi ticari engeller ne kadar fazla ise, üyeler arasında ticaret yaratma o kadar önemli olacaktır. Entegrasyona taraf ülkelerde, tüketiciler, fiyatlarda meydana gelecek düşüş ve seçme olanaklarının artışından yararlanabilecektir. Nitekim piyasada firma sayısı artmış olacağı için rekabet fiyatların düşmesine neden olacaktır (Öztürk, 2016: 26) Çeşitli malların üretiminin artması, özellikle üye ülkelerin aynı gelir seviyesine ve talep yapısına sahip olmaları durumunda, iç ticaret ve endüstriler arası ticaret seviyesinin artmasına yol açar. İç verimliliğin artması ve talep artışı ile bölge içi ticarette artış gerçekleşebilir. Entegrasyon sonucu bir endüstri dalında veya firma bazında ortaya çıkan yapısal değişikliklerle birlikte ölçek ekonomileri ortaya çıkacak, pazarın genişlemesi ile birlikte, teknolojik gelişme hızlanacak, ileri üretim tekniklerine ulaşılarak üretim üstünlüğü sağlanabilecektir.

Gümrük Birliği sonucunda pazarın genişlemesi ile daha kararlı bir ekonomik yapının oluşumu, yatırımcılar için elverişli bir ortam oluşturacaktır. Daha uzun dönemli yatırım projeleri gerçekleştirilmiş olacaktır. Ayrıca, entegrasyona dahil ülkeler arasında sermaye akışı ortaya çıkabilecek ve entegrasyon öncesinde, üçüncü ülkelere giden sermaye entegrasyon sonrasında pazarın genişlemesi ile bölge içine yönelebilecektir. İhracata yönelik üretim için yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda, işgücünün eğitim düzeyi ve verimliliği, altyapı, ücretler, sosyal sigorta mevzuatı, vergi politikası, çevre mevzuatı, sermaye hareketlerindeki kısıtlamalar, kur politikası ve ticaret politikası gibi unsurlar önem kazanmaktadır.

Bu olumlu etkiler yanında birlik ülkelerini etkileyen bir takım olumsuz etkiler de meydana gelebilir. Örneğin, kısa dönemde, ekonomiler arasındaki kalkınma ve koruma farklılıkları gibi temel hususlara dayanan, önemli maliyetler olabilecektir. Üye ülkelerin gelir seviyelerinin birbirine yakın olmadığı durumlarda gümrük birliğinin oluşturulması tartışmalı bir hale gelmektedir. Ekonomik olarak daha güçlü ülkelerle birlik kuran ülkelerde rekabet edememe, ihracattan çok ithalat yapan bir ülke haline gelme, üçüncü ülkelerle siyasi ve ekonomik sorunlar yaşama gibi tehditler ortaya çıkabilir. Üçüncü ülkelere yönelik dış ticaretteki engellerin sürdürülmesi

nedeniyle, entegrasyona dahil ülkelerde üretilen ürünlerin üçüncü ülkelere göre daha ucuz görünmesi sonucunda talep bölgesel ürünlere doğru kaymış olacaktır. Anlaşmaya taraf ülkeler yeni pazar yapısına ve bölgesel entegrasyonun sonucu olan rekabet artışına uyum sağladıkça sektörler arası kaynak dağılımının da yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu arada, önemli geçiş maliyetleri meydana gelecek, ayrıca liberalizasyonu engelleyici, korumacı baskılar da olabilecektir.

3.2. Üçüncü Ülkeler: Birlik dışında kalan üçüncü ülkeler**, t**icaretin yön değiştirmesi sonucunda, ihracatlarındaki düşüşü gidermek amacıyla, birlik içinde kendi üretimlerini gerçekleştirmek üzere, doğrudan yabancı sermaye yatırımı yolunu tercih etmeye başlayacaklardır. Ekonomik büyümeye yönelik olarak, kaynakların daha etkin kullanımı talep artışını uyarır. Bir bölgesel ticaret anlaşması çerçevesinde sanayide standartların birbirine uyumlu hale gelmesi, üçüncü ülkelere yabancı üreticilerin maliyetlerini azaltması bakımından da yarar sağlayacaktır. Uzun dönemde, üçüncü ülke ekonomilerinin ürettiği mallara yönelik talep artabilecektir.

Üçüncü ülkeler için en olumsuz etki, ticaretin bu ülkelere değil, Birlik dahilinde kalmasıdır. Üçüncü ülkeler serbest ticaret bölgelerinde olduğu gibi, kendilerine uygulanan gümrük vergilerinde bir değişiklik olmasa dahi, içinde yer almadıkları topluluğun kendi içinde gümrük vergilerini kaldırmasından nispeten zararlı çıkarlar.

4. TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ

GB, tarihte en çok görülen bütünleşme şeklidir. 1834 yılında birçok bağımsız Alman devletin kurduğu Zolverein ve 1957'de kurulan AET, GB'nin en çarpıcı örneklerindendir. Diğer bir örnek, 1932 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından kurulan Benelüks Birliği' nin1948 yılında faaliyete geçirdiği gümrük birliği anlaşmasıdır. (Karluk, 1994). Daha sonra bu ülkeler Almanya, Fransa ve İtalya' nın da katılımıyla bugünkü adıyla Avrupa Birliği' ni kurmuşlardır. Nitekim Gümrük Birliği' ne verilecek en iyi örnek, 1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu' nun gerçekleştirdiği Gümrük Birliği' dir. Ayrıca Avrupa Birliği 1995 yılında ülkemiz ile Gümrük Birliği Anlaşması imzalamıştır. Ancak bu imza atılmadan önce gerekli şartlar sağlanmaya çalışılmıştır.

4.1. Gümrük Birliği Öncesi Dönem: Katma Protokol

Türkiye-AB ilişkilerinin temeli 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile atılmıştır. Bu anlaşma ileride kurulacak bir Gümrük Birliği öncesinde Türkiye' nin belirli aşamalardan geçerek buna hazır olmasını amaçlamıştır. Hazırlık dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem olarak 3 dönemin sonunda Gümrük Birliği' nin imzalanması esasa bağlanmıştır. 5 yıllık Hazırlık döneminde AB, tek taraflı bazı

yükümlülükler altına girmeyi taahhüt etmiş, Geçiş döneminde Katma Protokol imzalanmış ve Son dönemde. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi kararı olarak 6 Mart 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği 1.1.1996 yılında yürürlüğe girmiştir.

Geçiş döneminde imzalanan 1970 tarihli Katma Protokol ile Avrupa Birliği, Türkiye çıkışlı sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergilerini 1.9.1971'de dört istisna dışında sıfırlamıştır. Bu istisnalar: pamuk ipliği, diğer işlenmemiş pamuklu dokumalar, bazı petrol ürünleri ve yün veya ince hayvan tüyünden yapılan düğümlü ve sarmalı halılardır. Bu ürünlerden petrol ürünlerine 200.000 tonluk bir tarife kotası konmuş, diğer üç üründe gümrük vergilerinin %25 oranındaki dört indirimle 12 yılda sıfırlanması öngörülmüştür (Kılıç, 2002: 251). 1971 den itibaren Türk ihracatçıları topluluk piyasasına bazı istisnalar dışında (ham ipek ve mancınıktan esinlenmeye elverişli ipek böceği kozaları) serbestçe mal satmaya başlamışlardır. Bu imkan, 1985' ten itibaren petrol türevleri açısından tüm endüstriyel malları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ancak, 1980 li yılların ortalarından itibaren tekstil ve hazır giyim dallarında durgunluk yaşadığını ileri sürerek miktar kısıtlamalarına çevrilmek istenmiştir.

Türkiye ise AB çıkışlı sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ile eş etkili vergileri Katma Protokolün yürürlüğe giriş tarihinden itibaren (1973) 12 yıl içinde sıfırlamakla yükümlü tutulmuştur. Uygulamada Türkiye, 1978-1985 yılları arasındaki dönemde listede belirlenmiş indirim oranlarını uygulayamamış, ertelemiştir. Ancak bu ertelemeler daha sonraki yıllarda hızlandırılarak telafi edilmiştir ve 1991 yılında hedeflerin %80i tutturulmuş duruma gelmiştir.

Gümrük Birliği, Türkiye' nin AB ile ortaklık anlaşması çerçevesinde 1971 yılında tek taraflı olarak hemen hemen tüm sanayi mallarında AB pazarına gümrüksüz giriş hakkı elde etmesiyle başlayan bir süreçtir. 1973 Katma Protokol ile Türkiye ekonomisinin AB ile rekabet edebilecek seviyeye gelmesi için 12-22 yıllık geçiş süresi belirlenmiştir. Bu süre içerisinde Tükiye AB sanayi mallarının Türkiye' ye gümrüksüz girmesi konusunda yükümlülükler üstlenmiştir. 1996 yılında ise sanayi ürünlerinde gümrükleri sıfırlamıştır.

4.2. Gümrük Birliğinin Uygulamaya Konması

1 Ocak 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği sonrasında Türkiye kendi dış ticaret mevzuatını AB mevzuatına uyarlamıştır. Yeni ithalat rejimi ile sanayi ürünleri, işlenmiş tarım ürünleri ve geleneksel tarım ürünleri ayrı ayrı gümrük tarifelerine tabi tutulmuştur. Prensip olarak AB ve EFTA çıkışlı sanayi ürünleri "sıfır" gümrük ile Türkiye' ye girmesi planmış olsa da 130 Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ürünü için gümrük vergileri üç yıl içinde kaldırılmıştır. Ancak bu

ürünlerde bile ilk yıl için %50 indirim yapılmıştır. İşlenmiş tarım ürünleri kapsamına giren sanayi ürünleri girdilerindeki gümrük oranları hemen sıfırlanacak ürünler, bir buçuk yılda sıfırlanacak ürünler, üç yılda sıfırlanacak ürünler olmak üzere sınıflandırılmıştır. Geleneksel tarım ürünlerinde Türkiye, gerek AB , gerek üçüncü ülkelerden gelecek mallara prelevman adı altında gümrük vergisi almaya devam etmiştir. Ancak, AB' ye satılacak tarım ürünlerinde ihraç ürünlerinin miktarlarının artırılması ve prelevmanların düşürülmesi gibi tavizlerden yararlanmıştır. "Prelevman vergisi, ithal ürünün fiyatını eksik fiyata yükseltmek amacıyla verilen değişken bir vergidir" (Soğuk, 2001: 54) Türkiye, ticaret yaratıcı etkinin bir gereği olarak AB' ye kotaları ve vergileri sıfırlarken, ticaret saptırıcı etkinin bi gereği olarak da GATT üyesi olmayan ülkelere kota uygulamaya devam etmiştir ki bu ülkelerin başında da Çin Halk Cumhuriyeti yer almıştır.

Türkiye kaldırdığı vergiler neticesinde ne kadar gelir kaybı yaşamıştır sorusunun cevabı araştırıldığı zaman, bu vergi kayıplarını telafi etme yollarına bakmak gerekir. Nitekim ithalat alanında sağlanamayan gelirler, iç vergilerle tüketim alanında sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla bir çok özel tüketim vergisi (ÖTV) kısa zamanda faaliyete geçirilmiş, ÖTV yasası çıkana kadar da bazı ürünlerde KDV oranları, binek araçlarda Ek Taşıt alım vergisi artırılmıştır.

AB' nin para yardımı olarak vermeyi taahhüt ettiği 3,2 milyarlık kredi Yunanistan' ın bu yardımı veto etmesi sebebi gösterilerek yerine getirilememiştir.

4.3. Gümrük Birliği Sonrası Dış Ticaret

Gümrük Birliği ile yukarıda yer alan ÖTV , KDV gibi vergilerde değişiklik yapılmasının yanında dış ticareti direkt olarak etkileyen bir takım değişiklikler de yapılmıştır. İkinci el otomobillerin ithalatı yasaklanmış, diğer kullanılmış sanayi ürünleri için ithalat, Dış Ticaret Müsteşarlığı' nın iznine bağlanmıştır. Kişilerin ticaret amacıyla olmasa da ev eşyalarının yurt dışından getirebilmeleri sağlanmıştır. Bununla birlikte, ithalatçı belgesi gerekmeden tacir sıfatıyla vergi numarasına sahip olan herkesin yurtdışından mal getirmesine izin verilmiştir.

Türkiye ile AB arasında gerçekleştirilen Gümrük Birliği' nin Türkiye' nin ihracatına ve ithalatına etkileri değerlendirilirken küreselleşme süreci ve hem Türkiye ekonomisi hem de dünya ekonomilerindeki gelişmeler göz ardı edilmemelidir. Nitekim 5 Nisan 1994 tarihinde ekonomik kriz ile meydana gelen devalüasyon sorunu, 1997 yılında Asya ve sonrasında Rusya ekonomik krizleri, 1998 yılında Türkiye' de yaşanan durgunluk, 1999 depremi, Türkiye-AB dış ticaretimizi etkilemiştir. 2000 yılında uygulamaya konan istikrar programları 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleriyle sekteye uğramıştır.

Tablo 1'de Gümrük Birliği' nin yürürlüğe girme tarihi olan 1996 yılından 2017 yılına kadarki yirmi yıllık dönemde bir önceki yıla göre toplam dış ticaretimiz ile AB ile dış ticaretimizin yıllık yüzdelik değişimleri yer almaktadır.

Tablo 1 : Gümrük Birliği Sonrasında Toplam ve AB ile Dış Ticaretimiz

Yıllar	Toplam ihracattaki Değişim %	Toplam İthal-attaki Değişim %	AB' ye İhracatımızdaki Değişim	AB' den İthalatımızdaki Değişim
1996	7,1	20,2	1.2	36,7
1997	13,1	11,3	7,0	7,3
1998	2,7	-5,4	10,1	-3,2
1999	-1,4	-11,4	4,2	-10,9
2000	4,5	34,0	1,5	26,7
2001	12,8	-24,0	12,0	-30,5
2002	15,1	24,5	16,4	29,5
2003	31,0	34,5	34,3	36,8
2004	33,7	40,7	33,6	36,9
2005	16,3	19,7	13,2	9,7
2006	16,4	19,5	15,9	12,6
2007	25,4	21,8	26,2	15,2
2008	23,1	18,8	4,9	8,8
2009	-22,6	-30,2	-25,9	-24,0
2010	11,5	31,7	12,1	27,9
2011	18,5	29,8	18,2	26,3
2012	13,0	-1,8	-5,1	-4,1
2013	-0,4	6,4	6,1	5,5
2014	3,8	-3,8	8,7	-4,0
2015	-8,7	-14,4	-6,6	-11,4
2016	-0,9	-4,2	6,8	-1,5
2017	10,1	17,7	8,1	9,9

Kaynak: Tuik ve Ticaret Bakanlığı verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Buna göre, Gümrük Birliği' nin uygulamaya konduğu ilk yılda kamuoyunun beklentisinin tam aksine ihracatta değil, ithalatta patlama yaşanmıştır. AB' ye olan ithalatta bir önceki yıla göre çok önemli bir artış meydana gelmiştir. 1997 yılında durum ihracat lehine değişmiş, 1998 yılında ithalatımız genel anlamda gerilerken, özellikle AB' ye olan ihracatımız büyük ilerleme kaydetmiştir. 1999 deprem yılında dış ticaretimiz oldukça olumsuz etkilenmiş, 2000 yılında uygulanan sabit kur rejimiyle Türk Lirası yabancı paralar karşısında değerlenmiştir. Bu durum ithalatın genel olarak artmasıyla sonuçlanmıştır. Özellikle AB' den yapılan ithalatta büyük bir sıçrama gerçekleşmiştir. 2001 yılında ise yaşanan iki ekonomik krizin sonucunda döviz kurlarının serbest bırakılmasıyla ihracat rekorunun kırılmıştır. AB' den yapılan ithalat %50 ler civarında gerilemiştir. Türkiye'nin genel olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı 2008 yılında %65.4'e dek gerilemişken, AB'ne karşı ihracatın ithalatı karşılama oranı %84.7'dir (1996–1999 yılları arasında bu oran %50–60 düzeyindedir). AB'ye karşı Türkiye'nin ihracatının ithalatı karşılama oranı yükselmektedir. GB anlaşması sonrası Türkiye'nin AB'ye ihracatı ithalatından daha hızlı artmıştır (Nart, 2010: 2877).

Gümrük Birliği' nin Türkiye' nin dış ticaretine etkileri literatürde pek çok çalışmanın konusu olmuş ve birbirinden farklı sonuçlar ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır. Gümrük Birliği' nin Türk dış ticaretine olumlu etki yaptığı, olumsuz etki yaptığı ya da hiç etki yapmadığına dair çalışmalar mevcuttur. Örneğin Daniel ve Stefano (2006), Gümrük Birliği' nin Türkiye-AB dış ticaretine ilave katkı sağladığına dair bir kanıt bulamamışlardır. Gündüz, Esengün (2007), Gümrük Birliği' nin ilk yıllarda ithalatı ihracattan daha hızlı arttırdığını ortaya koymuşlardır. Gümrük Birliği"nin ithalatı ihracata göre daha çok etkilemesi, Avrupa Birliği ülkelerinin Gümrük Birliği Anlaşması"ndan önceki yıllarda pek çok üründe Türkiye"ye uyguladığı gümrük duvarlarını kaldırması ile açıklanamaktadır. (Aysun, 2011: 70). Kızıltan, vd.(2008), Gümrük Birliği' nin Türkiye' nin dış ticaretini artırıcı etki yaptığını ortaya koymuştur. Kalaycı ve Artan (2009), Türkiye' nin 15 li AB ile ihracatının önemli ölçüde arttığı sonucuna varmışlardır. Doğan ve Kaya (2011), Gümrük Birliği' nin AB ile dış ticareti pay olarak değil kompozisyon olarak etkilediği sonucuna varmışlardır.

4.4. Gümrük Birliği' nin Tekstil ve Konfeksyon Sektörü İhracatına Etkileri

Tekstil sektörü, iplik ve kumaş sanayi bölümü ile hazır kumaştan mamul mal üreten konfeksiyon bölümü olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Tarım ve kimya sektörü ile bağlantılı olan sektör, 1980' li yılların başından itibaren ihracata yönelik olarak hızla büyüme sürecine girmiş ve Türkiye ekonomisinin çekici gücü

olmuştur. 1997 Mart ayında AB' nin Türkiye' den yaptığı iplik ithalatında anti-damping vergisi uygulamasının sona ermesinin de katkısıyla, doğrudan tekstil ihracatı büyük ölçüde artmıştır. Böylelikle AB' ye en fazla tekstil ürünleri (konfeksiyon hariç) ihraç eden ülkeler arasında 1995 yılında 5.sırada iken, 1997 yılında 2.sıraya yükselmiştir.

AB tarafından Türk tekstil ve konfeksiyon ürünlerine Gönüllü Kısıtlama Anlaşmaları kapsamında uygulanan miktar kısıtlamalarının kalkması, Türkiye 'nin; fikri, sınai ve ticari mülkiyet haklarının korunması ve rekabet ve devlet yardımlarına ilişkin yasal mevzuatı oluşturmasına. bu mevzuatı etkin bir şekilde uygulamasına ve AB 'nin Ortak Tekstil Ticaret Politikası' na uyumuna bağlanmıştır (Hedef, 1995. s.31).

Gümrük Birliği ile AB ile ticaret yaratılmış olsa da ticaret saptırıcı etkiden bahsetmek de mümkündür. Nitekim 1995 yılında gümrüksüz bir şekilde ithal edilen Pakistan pamuğu artık ortak gümrük tarifesine göre ithal edilmeye başlanmıştır. Ayrıca AB' nin ortak tekstil politikasına uyum sağlanması gereği üçüncü ülkelere bir takım miktar kısıtlamaları getirmiştir. Yine, aralarında hassas ürünler başlığı altındaki aralarında ayakkabılar, deriden mamuller gibi tekstil ürünlerine karşı 5 yıllık geçiş dönemine kadar ortak gümrük tarifesi hadlerinden daha yüksek gümrük vergileri uygulamış, 2000 yılından itibaren bu istisna kaldırılmıştır. Gümrük Birliği sonrasında ülkemiz bir taraftan tekstil ve hazır giyim pazarına herhangi bir kısıtlama olmadan girme hakkı kazanırken, diğer taraftan AB tarafından 51 ülkeye karşı belirli tekstil konfeksiyon ürünleri ithalatında uygulanan miktar kısıtlamaları ve gözetim önlemlerini de uygulamaya başlamıştır.

1990 yılında 4 milyar dolar civarında olan tekstil ve konfeksiyon ihracatı 2000 yılında 10 milyar doları aşmıştır. Tekstil ve konfeksiyon ihracatında önemli bir ihracat artışı kaydedildiği söylenemez. Bu ihracat artışının sınırlı kalmasının en önemli nedenlerinden biri, AB ülkeleri tekstil mamullerini Türkiye' den tedarik ederken hazır giyim mamullerini coğrafi olarak daha yakın olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Kuzey Avrupa ülkelerinden tedarik etmesidir. Gümrük Birliği sonrası tekstil ihracatındaki artış tekstil ithalatındaki artışın gerisinde kalmış, bu da Gümrük Birliği sonrası tekstil sektörünün dış ticaret açığını artırıcı rol oynadığını göstermiştir.

Türkiye'nin tekstil ihracatının yaklaşık % 46'sı da AB ülkelerine yapılmaktadır. (İTKİB, 2008). Ülkeler bazında değerlendirildiğinde AB-15 ülkeleri içinde İtalya, Almanya, İngiltere ve Fransa en fazla tekstil ihraç edilen ülkelerdir. Almanya, İngiltere, Hollanda ve Fransa hazır giyim sektöründe en fazla ihracat yapılan ülkelerdir. Türkiye, AB' nin tekstil ve hazır giyim ithalatından %13 civarında pay

almaktadır (AB Dış Ticaret Raporu). Türkiye, tekstil sektöründe AB' nin ithalatında üstün olan ülkeler arasındadır (Altun, Yavuz, 2011: 27)

Tablo 2: Sektörün Toplam Dış Ticaret İçindeki Payı

Yıllar	Tekstil/H.Giyim İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı	Tekstil/H.Giyim İthalatının Toplam İthalat İçindeki Payı
1995	% 40,0	% 3,3
1996	% 37,9	% 5,2
1997	% 38,3	% 5,3
1998	% 39,4	% 5,6
1999	% 37,6	% 5,2
2000	% 37,1	% 4,4
2001	% 33,9	% 5,2
2002	% 34,3	% 6,1
2003	% 32,3	% 5,6

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Toplam ihracatımız içinde tekstil-giyim oranı 1995'den günümüze kadar genelde azalarak 2003 yılında %32,3'e kadar gerilemiştir. Tekstil-giyim oranının azalmasında ihracatımız içinde başta makine ve ulaşım araçları olmak üzere diğer sanayi kollarının artışının yanında son yıllarda tekstilgiyim ürünleri ihracat artış hızının yavaşlaması da etkili olmuştur Bu yavaşlamada 1997 yılında ortaya çıkan Asya krizinin giderek dünyanın diğer bölgelerindeki ekonomilerde kendini hissettirmesi ve 1999 yılında meydana gelen deprem felaketinin etkili olduğu söylenebilir. 1995 yılında yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü Antlaşması ile Tekstil ve Giyim Antlaşması bu sektörün dış ticaretinin GATT kapsamına alınmıştır.

1995-2005 yılları arasında serbestleşti, Çin dünya piyasalarına girdi, Türkiyede ucuz ve kalitesiz tekstil ve hazır giyim ürünleri nedeniyle bazı yerli firmalar kapanmıştır. 2012 yılında 2011 yılına kıyasla %6,39 artarak 9,75 milyar dolar olduğu görülmektedir.2008 yılı genelinde %6,02 oranında ihracat artışı kaydeden tekstil

sektörü, 2009 yılını krizden dolayı %17,31 düşüşle kapatmıştır. Tekstil ihracatı, küresel krizin etkilerinin geçmeye başladığı 2010 yılında %18,15 oranında artarken, 2011 yılı sonunda da artış oranı %22,17'ye ulaşmıştır. Bununla beraber tekstil ihracatı 2012 yılındaki artış oranı hız kesmiştir. 2012 yılında tekstil ihracatının artış hızının azalması, Türkiye genel ihracatı içinde tekstil ihracatının payının %6,90'dan %6,39'a inmesine yol açmıştır.

Ancak tekstil-giyim ürünlerinin ihracatının yavaşlaması ve dolayısıyla genel ihracatımız içindeki oranın azalmasında; üye olunan Avrupa Gümrük Birliği ve DTÖ anlaşmaları gereği 1980'li yıllardan itibaren özellikle de tekstil-giyim sektöründe uygulanan ihracat performansına dayalı doğrudan teşviklerin kaldırılmasının önemli bir etkisi olmuştur. 1997 yılında AB aday üyeleri, ithalat vergileri ve kotalardan muaf tutulmuş ve Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi ülkelerden Almanya'ya yapılan ihracat Türk üreticiler üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. 1999 yılında Türkiye ilk defa ihracatında 30 yıl sonra bir düşüşle karşılaşmıştır. Bu düşüşte yaşanan deprem felaketinin, ekonomik sorunların, dünya piyasalarında yaşanan ekonomik çalkantının ve döviz kurlarındaki dalgalanmaların da etkisi olmuştur. 1970'lerden itibaren 1990 yılına kadar çok sınırlı bir artış göstererek toplam ithalatımızda %1 seviyesinde seyreden tekstil-giyim ithalatı; 1990'da % 2'yi geçmiş 1995'te % 3,3, 2000'de % 4,4 ve 2003 yılında toplam 3,8 milyarla % 5,6'ya ulaşmıştır (Tekstilgiyim ithalatımızın son yıllardaki bu artışında başta Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere uzak doğu ülkelerinin önemli bir etkisi olmuştur. Asya krizinde devalüasyon yapmaları o bölgeye ithalatı artırmıştır. Türkiye'nin tekstil ithalatı ise 2012 yılında 2011 yılına kıyasla %16,34 azalarak 8,85 milyar dolar olmuştur. Sonuç olarak 2012 yılında tekstil sektöründe 9,75 milyar dolar ihracata karşılık 8,85 milyar dolar ithalat gerçekleşmiş ve 0,9 milyar dolarlık bir dış ticaret fazlası verilmiştir. Önceki yıllarda sektörün açık verdiği göz önüne alındığında bu olumlu bir husus olarak değerlendirilmektedir

KAYNAKÇA

Ahmet A, EkonomikEntegrasyonTürlerive AB EkonomikEntegrasyonu, TUİÇ Akademi, http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/avrupa/2341-ekonomik-entegrasyon-turleri-ve-ab-ekonomik-entegrasyonu

Altun, N., Yavuz, H. (2011). "Türkye' nin Avrupa Birliği Ülkeleri ile Olan Dış Ticaretinin Yapısal, Sektörel ve Ürün Grupları İtibariyle Değerlendirilmesi (1990-2009 Dönemi)", Bilgi (22), Yaz, 13-32

Antonucci, D. & Manzocchi, S. (2006). Does Turkey have a special trade relation with the EU?. A gravity model approach, Elsevier, Economic System. 30(2), 157-169.

Avrupa Birliği Dış Tİcaret Raporu,(2017), itkib Genel Sekreterliği, Çevrimiçi, www.ithib.org.tr

Aysun, Ayça, (2011). "Gümrük Birliği' nin Türkiye' nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi", (BAsılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir)

Doğan, S. & Kaya Soyyiğit, S.(2011), Gümrük Birliği Sonrasında (1996- 2009) Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Dış Ticaretinin Ülke Ve Fasıl Bazlı Yoğunlaşma Analizi. Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi, 14, 1-18.

European Commision, "What is the Common Custom Tariff?", Çevrimiçi, 25.11.2018, https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/calculation-customs-duties

Özkuten, Sema, Bölgesel Entegrasyon Anlaşmaları, T.C BaşbakanlıkDışTicaret-Müsteşarlığı, Mayıs 1995 .

Öztürk, M.Büşra ENGİN, (2016). Uluslararası Ekonomik Entegrasyonlar ve Kuruluşlar, Ekin Yayınevi, Bursa.

Gündüz, G. & Esengün K. (2007). Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği (15) İle Dış Ticareti Üzerine Etkileri. Ziraat Fakültesi Dergisi, 24 (1), 43-49.

Hedef, (1995). "Türkjye~AB Gümrük Birliği: Tekstil ve Konfeksiyoıı Sanayiııe Etkilerİ ve Üçüncü Ülkelere Yönelik Koruma Önlemleri'", İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Yayın Organı. 5ayı:18. Mayıs.

Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 8.bs., İstanbul, 1991, s. 385.

Hobikoğlu, E.H. (2007). Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi, Gümrük Birliği Yansımaları. Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 65-82.

Kalaycı, C. & Artan, S. (2009). Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri, Panel Veri Analizi. https,//birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/.../30 1-314.pdf, erişim tarihi, 24.03.2017. 1-11, adresinden alındı.

Karluk, Rıdvan, (1994), Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınları, İstanbul, 1994.

Kılıç, Ramzan: Türkiye –AB İlişkileri ve Gümrük Birliği

Kızıltan, A., Ersungur, M., & Polat, Ö. (2008). Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Avrupa Birliği İle İhracat Ve İthalatına Etkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 22(1), 83-99.

İncekara, Ahmet : **Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri**, İTO Yayınları, Yay.No:1995-14, İstanbul, 1995, s.50.

Nart, Eda Çolpan, (2010). "Gümrük Birliği' inin Türkiye' nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi", Journal of Yasar University, 17(5) 2874-2885.

Soğuk, Handan, (2001). "Avrupa Birliği ve Türkiye' ye Tarım Politikası", İKV Yayınları.

www.tuik.gov.tr

Ticaret Bakanlığı, http://risk.gtb.gov.tr/data/572b3a8a1a79f50cd8a22b1a/y/11-Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20ile%20Dis%20Ticaret.pdf

TÜRKİYE'DE AR-GE FAALİYETLERİNE SAĞLANAN VERGİSEL TEŞVİKLERİN İNOVASYONA ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ELA
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET: Globalleşen dünyada rekabet her geçen gün daha da artmaktadır. Bu farkı ortaya çıkartmak isteyen ülkeler ve ülkelerin firmaları, ar-ge ve yenilik hareketlerini hızlandırmıştır. Çünkü, tüketicilerin daha iyi ve daha yeni ürünlere sahip olma istekleri firmaları sürekli olarak yeni ürünler ve teknolojiler geliştirmeye teşvik etmektedir. Schumpeter'in (1942) yaratıcı yıkım teorisinde ifade edildiği gibi yeniliklere uyum sağlayan, daha iyiyi arayan firmalar gelişip büyür iken, diğerleri piyasadan silinecektir. Firmaların yenilikleri yakalayıp, daha da geliştirebilmeleri ise ancak yeterli ve etkili ar-ge çalışmalarıyla mümkün olabilecektir.

Bu çalışmanın amacı ar-ge faaliyetlerine yönelik yapılan vergi teşviklerinin Türkiye'de inovasyon (patent sayısı) üzerindeki etkisini teorik ve ampirik olarak ele almaktır. Bu amaçla yapılan çalışma sonucunda, Türkiye'de ar-geye yönelik vergi teşviklerinin inovasyonla önemli ölçüde korelasyona sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca betimsel analizde de Türkiye'de ar-geye yönelik vergi teşviklerinin ve benzer şekilde inovasyonun birçok ülkeye göre orta düzeyde olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda Türkiye'de ar-geye yönelik vergi teşviklerinin etkin olduğu görülmüştür. Ancak Türkiye'de ar-ge vergi teşviklerinin etkinliğinin arttırılması için ar-ge faaliyetlerine yönelik birtakım eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge, Vergi Teşvikleri, İnovasyon, KOBİ, Türkiye.

Effect of Tax Incentives Provided For R&D Activities on Innovation in Turkey

ABSTRACT: In the globalizing world, competition is increasing day by day. The countries and companies that want to make difference in innovation, accelerated their R&D and innovation efforts. The countries and companies that want to make this difference accelerated their R & D, innovation and innovation movements. As stated in Schumpeter's (1942) theory of creative destruction, firms that adapt to innovations and seek for the better develop and grow, while others will be removed from the market. However, it is only

possible for companies to catch up with innovations and develop them further with sufficient and effective R&D efforts.

The purpose of this study is to theoretically and empirically research the effect of R&D tax incentives on innovation activities (measured by patent number). As a result of the study done for this purpose, R&D tax incentives in Turkey were found to have significantly correlated with innovation. Also, in the descriptive analysis, n Turkey, R&D tax incentives and similarly innovation has seen at moderate level compared to many other countries. In this regard, it has been observed that R&D tax incentives is effective in Turkey. However, in order to increase the effectiveness of R & D tax incentives in Turkey, some deficiencies regarding R&D activities need to be eliminated.

Keywords: R&D, Tax Incentives, Innovation, SME, Turkey.

1. GİRİŞ

Araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yönelik olarak birçok devlet gerek sübvansiyonlar ve gerekse de vergi teşvikleri yoluyla destekler vermektedir. Devletlerin vergi teşvikleri yoluyla ar-ge harcamalarının maliyetini firmalar için azaltma yolundaki çabalarının ardında hiç şüphesiz birtakım ekonomik ve sosyal rasyonaliteler yatmaktadır (Warda, 2002). İlk olarak, ar-ge verimliliği ve ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Bu anlamda firmalar ve ekonomiler ar-ge'den önemli ölçüde faydalanmaktadır. Diğer yandan ar-ge önemli ölçüde istihdam yaratmaktadır. İlave olarak, ar-ge'nin birçok pozitif dışsallığına rağmen genellikle düşük seviyelerde kalması, vergisel teşvikler için önemli bir rasyonalite oluşturmaktadır (European Commission, 2017:2). Şöyle ki, devlet desteği olmadan firmalar sosyal olarak optimal düzeyde ar-ge yatırımı yapmamaktadırlar. Finansal piyasa kusurları, asimetrik bilgi ve pozitif ar-ge dışsallıkları, özel sektörün ar-ge'ye yatırım yapmamasına yol açabilecek piyasa başarısızlıklarıdır. Ar-ge yatırımcılarının yatırımlarının tüm faydalarını elde edememesi, ar-ge'ye yeterince yatırım yapılmamasının diğer bir nedenidir. Bu nedenle, çoğu ülke, ar-ge'yi, doğrudan hibeler, vergi teşvikleri veya bu ikisinin bir karışımı yoluyla destekleyerek piyasadaki başarısızlıkları düzeltmeye çalışmaktadır (Berube ve Mohnen, 2009:207).

Ekonomik etkilerin yanında ar-ge'nin sosyal açıdan da faydaları bulunmaktadır. Ar-ge, birçok sosyal problemin üstesinden gelirken refahı da arttırmaktadır. İlave olarak ar-ge ile ulaşılan daha iyi sağlık sonuçları ve bunun yanında ar-ge'nin iklim değişikliklerine karşı durması, ar-ge'nin daha dirençli toplumlar oluşturmasına yardımcı olmaktadır (European Commission, 2017:2).

Ar-ge'ye yönelik verilen destek ve vergi teşviklerinin etkili olması için ar-ge sürecinin yeni süreç ve ürünlerle sonuçlanması gerekmektedir. Bu açıdan vergi teşviklerinin etkisinin büyüklüğü, firma büyüklüğüne, desteğin boyutuna, desteklenen projenin büyüklüğüne, sektörlere, vergi sisteminin türü gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Ar-ge'ye yönelik devlet desteği, bu açıdan etkiyi arttırabilecek önemli bir etken olarak görülmektedir (Bkz. Literatür Taraması).

Konuya Türkiye açısından bakıldığında, ilk olarak ar-ge'nin oldukça oynak olan ekonomik büyüme oranlarını yukarı yönde etkileyebileceği söylenebilmektedir (Kesikoğlu ve Saraç, 2017; Taş vd., 2017). Ayrıca Türkiye'de son yıllarda görece artmaya devam eden verimliliğinin (Günaydın, 2018) ve görece düşük rekabetçiliğin de ar-ge ile arttırılabileceği düşünülebilir. Diğer yandan Türkiye'nin yüksek işsizliği ve sosyal problemlerine de ar-ge ile çözüm bulunabilir (Alper, 2017). Son olarak özellikle orta ve yüksek teknolojili ürün ithalatının toplam ithalatımız içinde önemli bir yeri olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin cari açık problemine de ar-ge ile çözüm bulunabileceği düşünülmektedir (Külünk, 2018). Nitekim Kalkınma Planlarında genel olarak verimlilik ve teknolojik gelişimin önemine vurgu yapılmaktadır (Avcı vd., 2010). Ancak tüm bu etkilerin ortaya çıkabilmesi genel olarak ar-ge'nin ürüne dönüşebilmesine bağlıdır.

Bu çalışmada, ar-ge vergi teşviklerinin inovasyon üzerindeki etkisi ve Türkiye'de ar-ge vergi teşvikleri ve inovasyonun dünya ülkeleri karşısındaki mevcut durumu ele alınacaktır. Bu amaçla, çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından, ikinci bölümde Türkiye'deki ar-ge ve tasarım faaliyetlerine yönelik vergisel teşviklerin yasal çerçevesine değinilmiş, üçüncü bölümde konuyla ilgili literatür incelenmiş, dördüncü bölümde dünyada ve Türkiye'de ar-ge'ye yönelik vergi teşviklerine yer verilmiş, beşinci bölümde Türkiye'de ar-ge teşviklerinin inovasyon üzerindeki etkisi irdelenmiş ve ardından sonuca gidilmiştir.

2. TÜRKİYE'DE AR-GE VE TASARIM FAALİYETLERİNE YÖNELİK YASAL ÇERÇEVE

Ar-ge teşviklerine ilişkin mevzuat temel olarak; 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, 5746 sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda düzenlenmektedir (PWC, 2016).

2.1. 5746 Sayılı Kanun'da Vergi Teşvikleri

2.1.1. Ar-Ge ve Tasarım İndirimi

5746 sayılı Kanun'da teknoloji merkezi işletmelerinde, ar-ge merkezlerinde, kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan veya teknoloji geliştirme projesi anlaşmaları kapsamında uluslararası kurumlardan ya da kamu kurum ve kuruluşlarından ar-ge projelerini desteklemek amacıyla fon veya kredi kullanan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen ar-ge ve yenilik projelerinde, rekabet öncesi işbirliği projelerinde ve teknogirişim sermaye desteklerinden yararlananlarca gerçekleştirilen ar-ge ve yenilik ile tasarım harcamalarının tamamının Kurumlar Vergisi Kanununun 10. maddesine göre kurum kazancının ve Gelir Vergisi Kanununun 89. maddesi uyarınca ticari kazancın tespitinde indirim konusu yapılabileceği belirtilmiştir.

2.1.2. Gelir Vergisi Stopajı Teşviki

5746 sayılı Kanun'la doktora, yüksek lisans ve lisans mezunları yanında temel bilim alanlarında (matematik, fizik, kimya ve biyoloji) çalışanlar için farklı oranlarda Gelir Vergisi istisnası getirilmiştir. Kurum ve kuruluşlarca yürütülen ar-ge ve tasarım faaliyetlerinde çalışan ar-ge, tasarım ve destek personelinin;

(a) Bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretlerinin doktoralı olanlar ile temel bilimler alanlarından birinde en az yüksek lisans derecesine sahip olanlar için % 95'i,

(b) Yüksek lisanslı olanlar ile temel bilimler alanlarından birinde lisans derecesine sahip olanlar için %90'ı

(c) Diğerleri için %80'i Gelir Vergisi'nden müstesnadır.

2.1.3. Damga ve Gümrük Vergisi İstisnası

5476 sayılı Kanun kapsamındaki her türlü ar-ge ve yenilik faaliyetleri ile tasarım faaliyetlerine ilişkin olarak düzenlenen kağıtlardan damga vergisi alınmazken; ar-ge, yenilik ve tasarım projeleri ile ilgili araştırmalarda kullanılmak üzere ithal edilen eşya, gümrük vergisi ve her türlü fondan, bu kapsamda düzenlenen kâğıtlar ve yapılan işlemler damga vergisi ve harçtan müstesnadır.

2.2. 4691 Sayılı Kanun'da Yer Alan Vergi Teşvikleri

4691 sayılı Kanun ile teknoloji geliştirme bölgelerinde ve ihtisas teknoloji geliştirme bölgelerinde yer alan mükelleflere yönelik birçok devlet desteği yanında vergi teşviki de getirilmiştir.

2.2.1. Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisnası

4691 sayılı Kanun'da yönetici şirketlerin bu Kanun uygulaması kapsamında elde ettikleri kazançlar ile bölgede faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, münhasıran bu bölgedeki yazılım, tasarım ve ar-ge faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlarının 31/12/2023 tarihine kadar Gelir ve Kurumlar Vergisinden müstesna olduğu belirtilmiştir.

2.2.2. Gelir Vergisi Stopajı Teşviki

4691 sayılı Kanun ile teknoloji ve ihtisas teknoloji bölgelerinde çalışan ar-ge , tasarım ve destek personellerinin ücretlerine ilişkin Gelir Vergisi stopajı teşviki getirilmiştir. Bu anlamda 4961 sayılı Kanun'un geçici madde 2'ye göre, bölgede çalışan; ar-ge, tasarım ve destek personelinin bu görevleri ile ilgili ücretleri 31/12/2023 tarihine kadar her türlü vergiden müstesnadır. Ancak Gelir Vergisi stopajı ve sigorta primi işveren hissesine ilişkin teşviklerden yararlanacak olan destek personeli sayısı, ar-ge ve tasarım personeli sayısının % 10'unu aşamaz.

2.2.3. Damga ve Emlak Vergisi İstisnası

Kanun'da yapılan ekleme ile yönetici şirkete çeşitli vergisel avantajlar sağlanmıştır. Bu anlamda yönetici şirket, bu Kanunun (4691 sayılı Kanun) uygulanması ile ilgili olarak düzenlenen kâğıtlar yönünden Damga Vergisinden, yapılan işlemler bakımından Harçlardan ve bölge alanı içerisinde sahip olduğu taşınmazlar dolayısıyla Emlak Vergisinden muaftır. Atık su arıtma tesisi işleten Bölgelerden, belediyelerce atık su bedeli alınmaz.

2.2.4. Sermaye Desteği İndirimi

4691 sayılı Kanun ile teknoloji geliştirme bölgelerinde yer alan ve ar-ge faaliyeti yürüten kuruluşlara girişim sermayesi sağlayan yatırımcılar için vergi indirimi getirilmiştir. Bu anlamda 31/12/2023 tarihine kadar uygulanmak üzere, Bölgede faaliyette bulunanlara Bakanlık tarafından uygun görülen alanlarda gerçekleştirecekleri projelerinin finansmanında kullanılmak üzere gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri tarafından sağlanan sermaye destekleri, beyan edilen gelirin veya kurum kazancının %10'unu ve öz sermayenin %20'sini aşmamak üzere, ticari kazancın ve kurum kazancının tespitinde indirim konusu yapılır. İndirim konusu yapılacak tutar yıllık olarak 500.000 TL aşamaz.

2.2.5. KDV İstisnası

3065 sayılı Kanunun geçici 20/1 inci maddesine göre,, teknoloji geliştirme bölgelerinde veya ihtisas teknoloji geliştirme bölgelerinde bulunan mükelleflerin 31/12/2023 tarihine kadar bu bölgede ürettikleri sistem yönetimi, veri yönetimi, iş uygulamaları, sektörel, internet, mobil ve askeri komuta kontrol uygulama yazılımları şeklindeki teslim ve hizmetleri KDV'den istisnadır (GİB, 2019).

2.3. 5520 Sayılı Kanun'da Vergi Teşvikleri

5520 sayılı Kanun'a göre, Türkiye'de gerçekleştirilen araştırma, geliştirme ve yenilik faaliyetleri ile yazılım faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan buluşların kiralanması ve devri veya satışı neticesinde elde edilen kazançların, Türkiye'de seri üretime tabi tutularak pazarlanmaları hâlinde elde edilen kazançların ve Türkiye'de gerçekleştirilen üretim sürecinde kullanılması sonucu üretilen ürünlerin satışından elde edilen kazançların patentli veya faydalı model belgeli buluşa atfedilen kısmının, % 50'si kurumlar vergisinden müstesnadır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Ar-geye yönelik vergi teşviklerinin etkisinin özellikle özel sektörün ar-ge maliyetlerini azaltması ve bu yönde ar-ge harcamalarını arttırması beklenmektedir. Bu açıdan ar-genin inovasyona (ürüne) etkisinden önce, literatür genellikle ar-geye yönelik vergi teşviklerinin firmaların ar-ge harcamalarına ve yatırımlarına etkisine odaklanmıştır. Bu konuda farklı ülke ve ülke gruplarını ele alan çalışmalar genellikle ar-geye yönelik vergi teşviklerinin ar-ge harcama ve yatırımlarını arttırdığı yönünde bulguya ulaşmışlardır (Spinova, 2018; Bloom vd., 2000; Guceri ve Liu, 2017; Guceri, 2018; Chang, 2012; Lokshin ve Mohnen, 2007).

Ar-geye yönelik vergi teşviklerinin ar-ge harcamalarına etkisinin sektörel bazda incelenmesi literatürün üzerinde durduğu diğer bir konudur. Bu konuda, ar-geye yönelik vergi teşviklerinin özellikle teknoloji (yoğun) sektörlerde ve firmalarda ar-ge harcamalarını arttırdığı yönünde bulgular mevcuttur (Crespi vd., 2016; Chen ve Gupta, 2017; Yang vd., 2012; Freitas vd., 2017).

Ar-geye yönelik vergi teşviklerinin firma düzeyinde inovasyona etkisi konusundaki literatür ise kısıtlıdır (Radas vd., 2015:17). Bu konuda, vergi teşviklerinin inovasyonu arttırdığı yönünde kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Nitekim, bazı çalışmalar ar-geye yönelik vergi teşvikleri ve inovasyon arasında pozitif ilişki elde ederken (Göçer vd., 2014; Ernst ve Spengel, 2011; Charnitzki vd., 2011), bazı

çalışmalar negatif ilişi elde etmiş (Cappelen vdç, 2012) ve bazı çalışmalar da ilişki elde edememiştir (Aiello vd., 2017).

Ar-geye yönelik vergi teşviklerinin, sübvansiyonlarla birlikte verilip verilmemesi gerektiği literatürün üzerinde durduğu diğer bir konudur. Bu konuda bazı çalışmalar hem vergi teşvikleri ve hem de sübvansiyonların birlikte uygulanması gerektiğini savunurken (Wu vd., 2007; Berube ve Mohnen, 2009; Haegeland ve Moen, 2007; Klemetsen, 2015), bazı çalışmalar ise vergi teşviklerinin sübvansiyondan daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır (Yang, 2014; Svoboda, 2017). Konuya farklı açıdan bakan Busom vd. (2011) ise sübvansiyon ve vergi teşviklerinin mükemmel alternatifler olmadığını vurgulamıştır.

Ar-geye yönelik vergi teşviklerinin etkinliğini firma büyüklüğü açısından ele alan çalışmaların bulguları arasında bütünlük söz konusu değildir. Bir yandan küçük veya yeni kurulmuş firmaların finansal kısıtları ve yüksek uyum maliyetleri dolayısıyla vergi teşviklerinden ziyade sübvansiyonları tercih edeceği yönünde fikirler mevcutken diğer yandan küçük ve orta büyüklükteki firmaların vergi teşviklerinden daha fazla yararlanabileceği yönünde fikirler bulunmaktadır. Bu konuda elde edilen bulgulara bakıldığında, bazı çalışmalar büyük firmaların ar-geye yönelik vergi teşviklerine daha olumlu tepki verdikleri ve inovasyonu arttırdıkları sonucuna ulaşırken (Sterlacchini ve Venturini, 2018; Corchuelo ve Martínez-Ros, 2010; Labeaga vd., 2018), bazı çalışmalar ise vergi teşviklerine küçük ve orta büyüklükteki firmaların daha duyarlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Busom vd., 2011; Castellacci ve Lie, 2015; Dechezlepretre vd., 2016).

Ar-geye yönelik vergi teşviklerinin inovasyona etkisini vergi teşviklerinin özelliklerine göre ayıran nadir çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Buna göre, Bösenberg ve Egger (2017) 106 ülkeyi inceleyen çalışmalarının sonucuna göre, proje başlangıcında verilen ar-ge vergi teşvikleri (vergi kredileri, ar-ge harcama indirimi gibi) patent başvurusunu ve patent almayı arttırırken patenti satmayı azaltmaktadır. Diğer yandan proje sonunda verilen vergi teşvikleri (patent kutusu uygulaması gibi) de patent alımını arttırmaktadır.

Ar-ge teşviklerinin devamlılığına vurgu yapan Labeaga vd. (2018)'nın çalışmalarının sonucuna göre ise, ar-ge vergi kredilerinin kullanılmasındaki devamlılık, büyük şirketlerde inovasyon çıktıları için etkili olmamakla birlikte, KOBİ'ler için etkilidir. Sonuç, Ar-Ge vergi kredilerinin kullanımındaki sürekliliğin, özellikle küçük firmalar söz konusu olduğunda, inovasyon sonuçlarının elde edilmesinde önemli ve pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir.

4. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE AR-GE'YE YÖNELİK VERGİ TEŞVİKLERİ

Ülkelerin ar-ge'ye verdiği önemi vurgulamak üzere Grafik 1, 2 ve 3 oluşturulmuştur. Söz konusu grafiklere Türkiye de eklenerek Türkiye'nin gelişmiş ülkeler içinde ar-ge'ye yönelik teşvik sisteminin yerini incelemek amaçlanmıştır.

Grafik 1'e göre birçok gelişmiş ülkenin ar-ge'ye yönelik uyguladıkları vergi teşviklerinin GSYİH içindeki payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Belçika, Fransa, İrlanda). Bunun yanında genellikle gelişmekte olan ülkeler ve yükselen piyasa ekonomilerinde ise vergi teşviklerinin GSYİH içindeki payı daha düşüktür. Türkiye açısından bakıldığında ar-ge vergi teşviklerinin GSYİH içindeki payı % 0.057'dir. Bu rakam birçok ülkenin ve Grafik 1'de yer verilen ortalamanın altındadır. Ancak Türkiye'de ar-ge'ye verilen vergi teşviklerinin GSYİH içindeki payı Şili, Danimarka, Çek Cumhuriyeti gibi birçok ülkeden daha yüksektir. Bu durum Türkiye'de ar-ge'ye verilen önemin düşük olmadığını göstermektedir.

Grafik 1: Bazı Ülkelerde Vergi Teşviklerinin GSYİH İçindeki Payı (%) (2016)

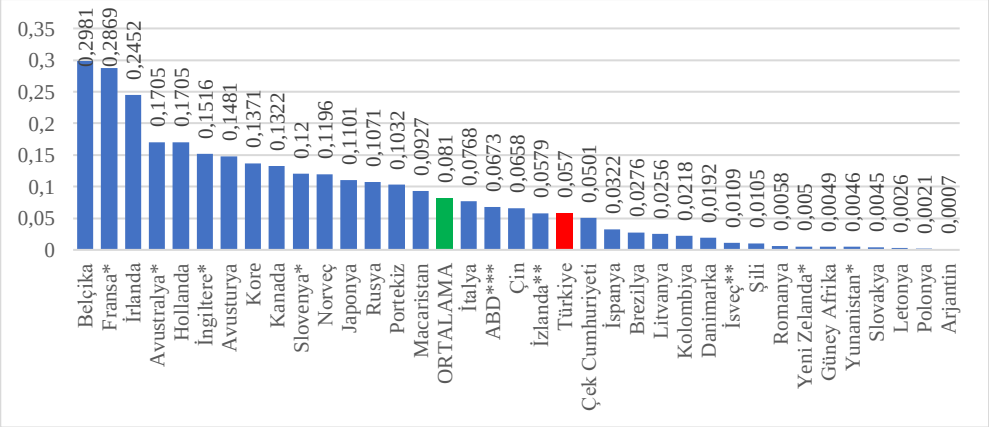

Kaynak: OECD (2019a). *2015 yılı verisidir. ** 2014 yılı verisidir. ***2013 yılı verisidir.

Grafik 2'ye göre, birçok ülkede vergi teşviklerinin özel sektör ar-ge harcamaları içindeki payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin Grafik 2'ye göre bu konuda ilk sırada olan İrlanda'da söz konusu pay % 29,22 iken ikinci olan Fransa'da % 19,86'dır. Polonya, İsveç, Arjantin ve Yeni Zelanda gibi birçok ülkede ise vergi teşviklerinin özel sektör ar-ge harcamaları içindeki payı oldukça düşük

düzeydedir. Türkiye açısından bakıldığında, söz konusu payın Türkiye'de önemli derecede yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Grafik 2'de yer verilen ülkelerde vergi teşviklerinin özel sektör ar-ge harcamaları içindeki payına ilişkin ortalama değerden yüksek bir değere sahip olan Türkiye'de söz konusu değer % 11,14'tür. Bu değere ile Türkiye ABD, Çin, Danimarka gibi birçok gelişmiş ülkeden daha yüksek bir mevkie sahiptir.

Grafik 2: Bazı Ülkelerde Vergi Teşviklerinin Özel Sektör Ar-Ge Harcamaları İçindeki Payı (%)

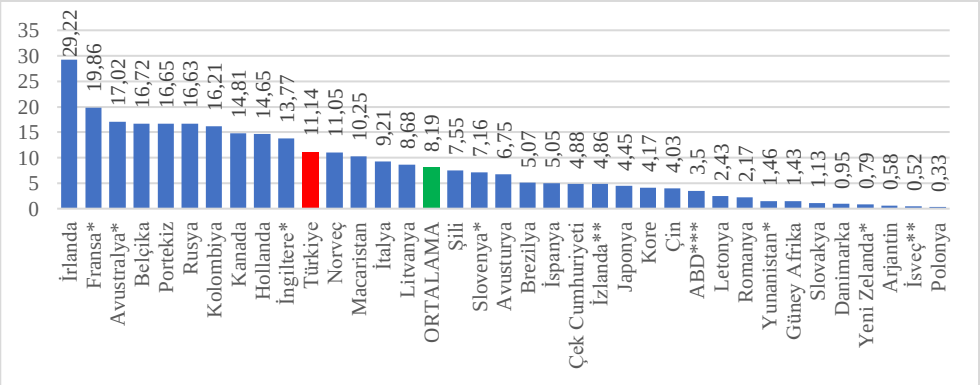

Kaynak: OECD (2019a). *2015 yılı verisidir. ** 2014 yılı verisidir. ***2013 yılı verisidir.

Grafik 3'te çeşitli ülkelerde ar-ge'ye yönelik verilen vergi teşviklerinin dolar cinsinden değeri verilmektedir. Buna göre, ABD, Çin, Fransa ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler ar-ge'ye yönelik önemli miktarda vergi teşviki sunmaktadır. Türkiye'de ise söz konusu teşvik miktarı 0,48 milyar dolardır. Türkiye'de verilen vergi teşvikleri birçok gelişmiş ülkenin ve ortalamanın altında iken birçok ülkeye göre de daha fazladır. Bu durum daha önce belirtildiği üzere Türkiye'de ar-ge ve inovasyona verilen önemin düşük olmadığını gözler önüne sermektedir.

Grafik 3: Bazı Ülkelerde Ar-Ge'ye Yönelik Vergi Teşvikleri (Milyar Dolar)

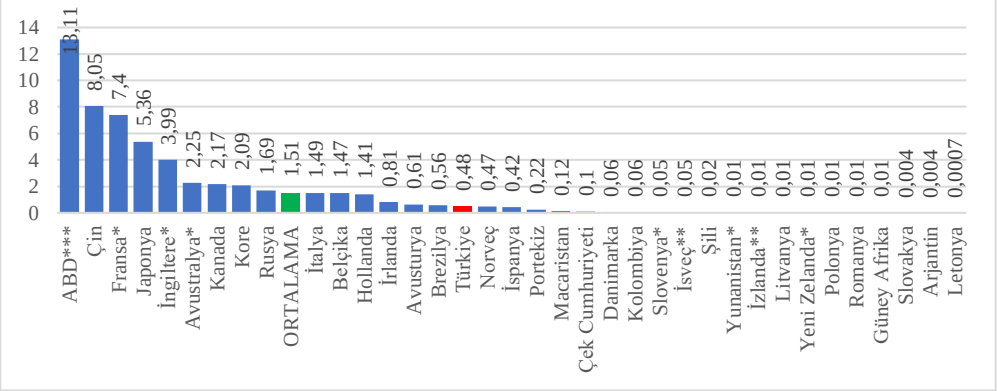

Kaynak: OECD (2019a). *2015 yılı verisidir. ** 2014 yılı verisidir. ***2013 yılı verisidir.

Not: Teşvik miktarları, teşviklerin GSYİH içindeki payı (OECD verisi) ile cari fiyatlarla GSYİH düzeyi (Dünya Bankası verisi) çarpılarak yaklaşık olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1'e göre Türkiye'de ar-ge'ye yönelik vergi teşvikleri miktar olarak sürekli bir artış içerisindedir. Nitekim 2008 yılında 211,5 milyon TL olan söz konusu teşvik miktarı, 2012 yılında 667,8 milyon TL'ye ve 2016 yılında 1.488,1 milyon TL'ye ulaşmıştır. Vergi teşviklerinin özel sektör harcamaları içerisindeki payı ise 2011 yılına kadar artmış ve ardından 2013 yılına kadar düşmüştür. 2014 yılında %10,31 olan ar-ge'ye yönelik vergi teşviklerinin özel sektör harcamaları içerisindeki payı daha sonra artarak 2016'da %11,4'e ulaşmıştır. Vergi teşviklerinin GSYİH içindeki payı ise özel sektör ar-ge harcamaları içerisindeki payına paralel seyretmektedir. Nitekim 2011 yılına kadar artan vergi teşviklerinin GSYİH içindeki payı, 2011 yılında düşmüş ve 2014 yılına kadar dalgalı bir seyir izlemiştir. 2014 yılından itibaren artan söz konusu oran 2016'da %0,057 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 1'den görüldüğü üzere özellikle son yıllarda Türkiye'de ar-ge'ye yönelik önemli düzeyde teşvik sunulmaktadır ve Tablo 1'de verilen göstergeler son birkaç yılda önemli bir artış içerisindedir.

Tablo 1: Türkiye'de Ar-Ge'ye Yönelik Vergi Teşviklerine İlişkin Temel Göstergeler (2008-2016)

Yıllar	Vergi Teşvikleri (Milyon TL)	Vergi Teşviklerinin Özel Sektör Ar-Ge Harcamaları İçindeki Payı (%)	Vergi Teşviklerinin GSYİH İçindeki Payı (%)
2008	211,5	6,94	0,0213
2009	405	12,52	0,0405
2010	477,5	12,11	0,0412
2011	547,9	11,37	0,0393
2012	667,8	11,34	0,0425
2013	598,6	8,51	0,0331
2014	902,9	10,31	0,0442
2015	1127,4	10,94	0,0482
2016	1488,1	11,14	0,0570

Kaynak: OECD (2019a).

5. TÜRKİYE'DE AR-GE'YE YÖNELİK VERGİ TEŞVİKLERİNİN İNOVASYONA ETKİSİ

Türkiye'de ar-ge'ye yönelik vergi teşviklerinin inovasyona etkisini değerlendirmek üzere çalışmada inovasyon çıktısını göstermek adına patent verileri kullanılmıştır. Ancak, inovasyon çıktısını firma patent başvurularına dayanarak ölçmenin artıları ve eksileri vardır. Öyle ki, tüm yeniliklerin patentli veya patentlenebilir olmadığı iyi bilinmektedir. Firmaların icatlarından uygun getirilere ulaşmak veya gizliliklerini sürdürmek gibi inovasyonlarını korumak için kullanabilecekleri birkaç gayri resmi mekanizma vardır. Birçok durumda firmalar patent başvurusunda bulunmamayı tercih etmektedirler, çünkü buluşlarını ifşa etmek istememektedirler. Ayrıca, genellikle sadece belirli bir asgari eşiğin üstünde ekonomik değeri olan icatlar patentlidir. Öte yandan, patentler muhtemelen yeniliğin en kesin ölçüsüdür. Aslında, diğer yenilik ölçüleri ile karşılaştırıldığında, genellikle patentler kişisel görüşlere daha az maruz kalmaktadır. Ayrıca, patent, bir inovasyonun kalitesini yansıtmaktadır, çünkü herhangi bir patent almak amacıyla başvuru yapan bir inovasyon, inovasyonu ve faydayı değerlendiren uzmanlar tarafından incelenir. Buna karşılık, bir inovasyonun kalitesi hakkında güvenilir bilgi, özellikle öznel yargılara dayanıyorsa, diğer kaynaklardan nadiren toplanabilir (Aiello vd., 2017:7-8).

Türkiye'de ar-ge'ye yönelik vergi teşviklerinin inovasyona etkisi konusunda Grafik 4'e bakıldığında Türkiye'de inovasyonun (Grafik 4'te patentler) orta düzeyde olduğu görülmektedir. Grafik 4, Grafik 1, 2 ve 3 ile karşılaştırıldığında Türkiye'den daha fazla vergi teşviki sunan ülkelerin buna paralel şekilde daha fazla patent aldıkları görülmektedir. Diğer yandan söz konusu grafiklerden görüldüğü üzere, Türkiye'nin ar-ge ye yönelik uyguladığı vergi teşvikleri diğer ülkelere nazaran orta derecededir. Benzer şekilde yine Türkiye'nin patent çıktısı da orta derecede seyretmektedir.

Grafik 4: Bazı Ülkelerde Alınan Patent Sayıları (2016)

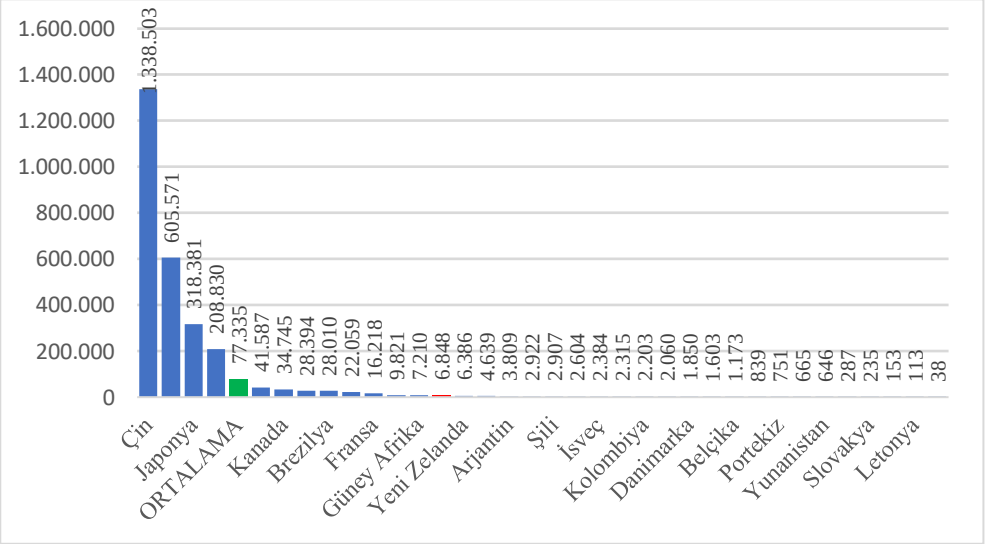

Kaynak: WIPO (2019).

Diğer yandan Grafik 5'e bakıldığında Türkiye'de bulunan firmalarca alınan patent sayılarının genel olarak artış eğiliminde olduğu ancak bazı yıllarda küçük bir miktar da olsa düşebildiği görülmektedir. Grafik 5'e göre patent sayıları 2012 yılına kadar artmış ve 2012 yılında söz konusu artış yavaşlamıştır. 2013 yılında ise patent sayılarında düşüş görülmüştür. 2014 yılından itibaren tekrar başlayan artış sonucunda 2016 yılında Türkiye'de bulunan firmalarca alınan patent sayısı 6.848'e ulaşmıştır.

Grafik 5: Türkiye'de Alınan Patent Sayıları (2008-2016)

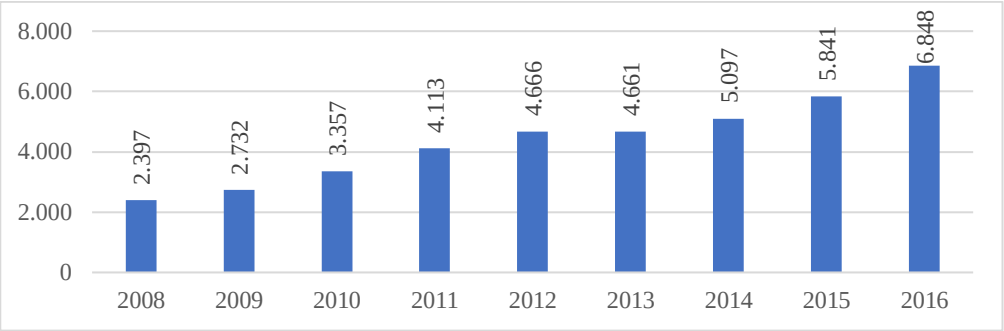

Kaynak: WIPO (2019).

Çalışmada yer alan Tablo 1 ve Grafik 1, 2, 3, 4 ve 5 birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'de ar-ge'ye ciddi oranda önem verildiği göze çarpmaktadır. Nitekim Türkiye birçok gelişmiş ülkeden ve yükselen piyasa ekonomisinden daha fazla miktarda ve oranda ar-ge'ye yönelik vergi teşviki sunmaktadır. Buna paralel olarak Türkiye'de alınan patent sayıları da benzer şekilde birçok ülkeden daha fazladır. Bu görüntü Türkiye'de ar-ge'ye yönelik verilen teşviklerin inovasyonu arttırdığı yönünde kanı oluşturmaktadır. Nitekim bu düşünce Türkiye'de yıllar itibariyle (2008-2016) ar-ge'ye verilen vergi teşvikleri miktarları ve oranlarının alınan patent sayıları ile paralel seyretmesiyle birlikte Türkiye'de ar-ge'ye yönelik vergi teşviklerinin inovasyonu arttırdığı yönündeki görüntü ile de pekişmektedir.

Tablo 2: Değişkenler (Patent Sayıları ve Ar-Ge Teşvikleri) Arası Korelasyon Analizi

		Patent Sayıları	Ar-Ge Vergi Teşvikleri
Patent Sayıları	Pearson Korelasyon Katsayısı	1	0,978
	Anlamlılık (Sig.) Değeri	-	0,000*
Ar-Ge Vergi Teşvikleri	Pearson Korelasyon Katsayısı	0,978	1
	Anlamlılık (Sig.) Değeri	0,000*	-

* %1 anlamlılık düzeyinde.

Bu konuda, 2008-2017 dönemi için Türkiye'ye ilişkin WIPO'dan alınan patent verileri ve TÜİK'ten alınan ar-ge vergi teşvikleri arasındaki korelasyon analizine ilişkin Tablo 2 oluşturulmuştur. Buna göre, patent sayıları (inovasyon) ve ar-ge vergi teşvikleri arasında (%1 anlamlılık düzeyinde) pozitif yönde ve güçlü bir ilişki saptanmıştır.

Türkiye'de ar-ge vergi teşviklerinin etkili olmasının olası sebepleri arasında ise ilk olarak Türkiye'de firma büyüklüğünün (büyük ve orta büyüklükteki firmalar) diğer ülkelere (OECD üyesi ülkeler ve bazı diğer ülkeler) içerisinde oldukça yüksek bir seviyede olması (OECD, 2019b) gelmektedir. Nitekim büyük firmaların ar-ge teşviklerinden faydalanma seviyeleri küçük firmalara göre daha yüksek ve etkin olabilmektedir. Bunun sebepleri arasında hiç şüphesiz, büyük firmaların ar-ge teşviklerinden daha etkin biçimde faydalanabilmeleri yer almaktadır. Bu açıdan WIPO (2019) verilerine göre Türkiye'den patent işbirliği (inovasyonun tüm ülkelerde korunması) yapan başlıca firmaların genellikle oldukça büyük firmalar olması bu görüşü doğrular niteliktedir.

Diğer bir neden olarak, finansmana erişimde problem yaşayan firmaların ar-ge vergi teşviklerine karşı daha duyarlı olması öne sürülebilmektedir (Dechezlepretre vd., 2016). Bu açıdan Türkiye'de firmaların başlıca problemlerinin arasında finansmana erişimin yer alması (World Bank, 2019) ar-ge vergi teşviklerine olan duyarlılığı ve teşviklerin etkinliğini arttırabilecektir.

Üçüncü bir neden olarak ar-ge vergi teşviklerine ek olarak birtakım sübvansiyonların uygulanması da vergi teşviklerinin inovasyona pozitif etkisini pekiştirebilmektedir (Haegeland ve Moen, 2007; Bérubé ve Mohnen, 2009). Bu açıdan Türkiye'de de ar-ge vergi teşvikleri yanında sübvansiyonların uygulanması (ar-ge ve tasarım personeli sosyal güvenlik katkısı gibi) ar-ge vergi teşviklerinin inovasyona etkisini arttırabilmektedir. Nitekim Türkiye'de özellikle genç ve ar-ge yoğun teknoloji firmalarının dış kaynaklara olan ihtiyacındaki yükseklik (OECD, 2018:11), vergi teşvikleri yanında sübvansiyonların da uygulanmasını (veya da sübvansiyonların arttırılmasını) haklı çıkarmaktadır.

Dördüncü bir neden olarak, teknoloji sektöründe ar-ge teşviklerinin daha etkili olduğu göz önüne alındığında (Crespi vd., 2016; Chen ve Gupta, 2017), Türkiye'de teknoloji yoğun üretim ve ihracatta artışın (TÜİK, 2019a) ar-ge vergi teşviklerinin etkinliğini arttırdığı sonucuna varılabilmektedir. Nitekim Türkiye'de son yıllarda yaşanan teknoloji yoğun ihracat, teknoloji yoğunluğunda artışı işaret etmekte ve bu durum ar-ge teşviklerinin inovasyona etkisini olumlu etkileyebilmektedir.

Beşinci bir neden olarak Türkiye'de özellikle son dönemlerde teknolojik yenilik yanında ürün ya da süreç yeniliği yapan girişim sayısında da önemli bir artış

söz konusudur (TÜİK, 2019b). Bu durum hiç şüphesiz gerek vergi teşvikleri ve gerekse de diğer faktörler göz önüne alındığında daha fazla girişimin ar-ge faaliyetinde bulunduğu ve yenilik yaptığını göstermektedir.

Son olarak, ar-ge vergi teşviklerinin etkilerini değerlendirirken ülkeler arasında farklılaşan sonuçların da dikkate alınması gerekmektedir. Nitekim literatüre göre farklı ülkelerde farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Bu nedenle yukarıda bahsi geçen olası nedenlerden hepsi ya da birkaçı birlikte etkili olabilmektedir. Bu konuda Türkiye adına daha fazla çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

6. SONUÇ

Dünyada genel bir eğilim olarak ülkeler ar-ge ve inovasyon faaliyetlerine önemli ölçüde destek vermektedirler. Benzer şekilde Türkiye'de özellikle son dönemlerde ar-ge ve inovasyona ilişkin devlet teşviki sisteminde birçok yasal düzenleme ile önemli değişikliklere gidilmiş, teşvik sistemi güçlendirilmiş ve genişletilmiştir. Son yapılan düzenlemelerle Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Damga Vergisi vb. vergilerde ar-ge ve inovasyona yönelik farklı indirim ve istisnalar tanımlanmıştır. Hiç şüphesiz bu gelişmenin arkasında ar-ge ve inovasyonun Türkiye'nin birçok problemine çare olabileceği düşüncesi yatmaktadır (Ge Türkiye Blog, 2016). Bu amaçla verilen ar-ge vergi teşviklerinde artışın, Türkiye'nin problemlerine çare olabilmesi için sürecin inovasyon (çıktı) ile sonuçlanması gerekmektedir.

Türkiye'de ar-ge vergi teşviklerinin inovasyona etkisini ele alan bu çalışmanın sonucuna göre, Türkiye, ar-ge vergi teşvikleri veren ülkeler içerisinde orta sıralardadır ve buna uygun olarak elde edilen çıktılar (inovasyon ya da patent) ülkelerin inovasyonları ile karşılaştırıldığında yine orta düzeydedir. Diğer yandan çalışmada ar-ge vergi teşvikleri ve inovasyon çıktısı arasında yüksek korelasyon da elde edilmiştir. Tüm bu gelişmeler Türkiye'de ar-ge vergi teşviklerinin inovasyonu arttırdığı yönünde yorumlanabilmektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular hiç şüphesiz Türkiye'de bazı politika dönüşümlerini gerektirmektedir. İlk olarak ar-geye yönelik sadece vergisel teşvik ya da sübvansiyonun yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Nitekim Türkiye yetişmiş insan gücü, ar-geye yönelik yasal altyapılar, finansmana erişim, genel olarak bilimsel faaliyet ve son olarak ar-ge harcamaları gibi konularda yetersizlikler barındırmaktadır (Ge Türkiye Blog, 2016). Bu nedenle Türkiye'de ar-ge vergi teşviklerinin etkinliğinin arttırılması için ar-ge ve inovasyona yönelik eksikliklerin acil şekilde giderilmesi gerekmektedir.

Son olarak, bu çalışma daha derin ve ayrıntılı verilere dayanan çeşitli çalışmalara yönelik bir kılavuz niteliğindedir. Bu anlamda Türkiye'de bu çalışmaya benzer biçimde ancak daha ayrıntılı (vergi teşviklerinin sektörel etkinliği, teşvik çeşitlerinin göreli etkinliği vb.) sonuçlara dayanan çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

AIELLO, F., ALBANESE, G. ve PISELLI, P. (2017). "Public R&D support in Italy. Evidence from A New Firm-Level Patent Data Set", MPRA Paper, No. 77955.

ALPER, F. Ö. (2017). "Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerine Etkisi: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye Örneği", Yasama Dergisi, 12(36): 45-65.

AVCI, Ü., KURTOĞLU, M ve SEFEROĞLU, S. S. (2010). "Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Teknoloji Politikaları", Akademik Bilişim Kongresi, 10-12 Şubat, Muğla.

BÉRUBÉ C. ve MOHNEN, P. (2009). "Are Firms That Receive R&D Subsidies More Innovative?" Canadian Journal of Economics, 42(1): 206-225.

BÖSENBERG, S. ve EGGER, P. H. (2017)." R&D Tax Incentives and The Emergence and Trade of Ideas", Economic Policy, 32(89): 39-80.

BUSOM, I., CORCHUELO, B. ve ROS, E. M. (2011). "Tax Incentives and Direct Support for R&D: What Do Firms Use And Why?" INDEM Working Papers, No. WP-11-03.

CAPPELEN, A., RAKNERUD, A. ve RYBALKA, M. (2012). "The Effects Of R&D Tax Credits on Patenting and Innovations", Research Policy, 41: 334–345.

CASTELLACCI, F. ve LIE, C. M. (2015). "Do the Effects of R&D Tax Credits Vary Across Industries? A Meta-Regression Analysis", Research Policy, 44: 819–832.

CORCHUELO, M. B. ve MARTÍNEZ-ROS, E. (2010), "Who Benefits from R&D Tax Policy?" Cuadernos de Economía y Dirección de la Empresa. Núm, 45: 145-170.

CZARNITZKI D., HANEL, P. ve ROSA, J.M. (2011). "Evaluating the Impacts of R&D Tax Credits on Innovation: A Microeconometric Study on Canadian Firms", Research Policy, 40(2): 217-229.

DECHEZLEPRETRE, A., EINIÖ, E., MARTIN, M., NGUYEN, K. T. ve REENEN, J. V. (2016). "Do Tax Incentives for Research Increase Firm Innovation? An RD design for R&D", NBER Working Paper Series, No. 22405.

ERNST, C. ve SPENGEL, C. (2011). "Taxation, R&D Tax Incentives and Patent Application in Europe", ZEW Discussion Paper, No. 11–024.

EUROPEAN COMMISSION (2017). "Towards a European R&D Incentive? An assessment of R&D Provisions under a Common Corporate Tax Base", European Commission Working Paper, No. 69.

FREITAS, I. B., CASTELLACCI, F., FONTANA, R., MALERBA, F. ve VEZZULLI, A. (2017). "Sectors and the Additionality Effects Of R&D Tax Credits: A Cross-Country Microeconometric Analysis", Research Policy, 46: 57–72.

GÖÇER, İ, KUTBAY, H., GEREDE, C. ve ASLAN, R. (2014). "Vergi Teşviklerinin ar-ge ve İnovasyona Etkisi: Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi", Maliye Dergisi, 167: 163-183.

GÜNAYDIN, F. Y. (2018). "OECD 2018 Verimlilik İstatistikleri Yayını", http://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/oecd-2018-verimlilik-istatistikleri-yayini/9708, 20.04.2019.

HAEGELAND, T. ve MOEN, J. (2007). "The Relationship Between the Norwegian R&D Tax Credit Scheme and Other Innovation Policy Instruments", https://www.ssb.no/a/english/publikasjoner/pdf/rapp_200745_en/rapp_200745_en.pdf, 10.04.2019.

KESKİKOĞLU, F. ve SARAÇ, Ş. (2017). "Ar-ge Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Etkisi: İBBS Düzey 1 Bölgelerinin Karşılaştırmalı Analizi", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı: 617-627.

KLEMETSEN, M. E. (2015). "The Effects of Innovation Policies on Firm Level Patenting", Discussion Papers, No. 830.

KÜLÜNK İ. (2018). "Türkiye'de Arge Harcamaları, İhracat ve Büyüme Arasındaki İlişki: 1996-2016", Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 4(2): 73-82.

LABEAGA, J. M., MARTÍNEZ-ROS, E., SANCHIS, A. ve SANCHIS, J. A. (2018). "Firms' Persistence in R&D Tax Credits and Innovation Results",

https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=JEI2018&paper_id=158, 11.04.2019.

OECD (2019a). "Measuring Tax Support for R&D and Innovation", https://www.oecd.org/sti/rd-tax-stats.htm, 11.05.2019.

OECD (2019b). "Enterprises By Business Size", https://data.oecd.org/entrepreneur/enterprises-by-business-size.htm, 11.05.2019.

PWC (2016). "Ar-ge Faaliyetlerinde Yeni Dönem 1 Mart 2016'da Başlıyor", https://www.verginet.net/dtt/11/Vergi-Sirkuleri-2016-34.aspx, 18.03.2019.

STERLACCHINI, A. ve VENTURINI, F. (2018). "R&D Tax Incentives in Eu Countries: Does the Impact Vary with Firm Size?", https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs11187-018-0074-9.pdf, 11.04.2019.

SVOBODA, P. (2017). "The Impact of Tax Incentives on Research and Development", Acta Universitatis Agriculturae Et Silviculturae Mendelianae Brunensis, 65(2): 737-743.

TAŞ, Ş., TAŞAR, İ. ve AÇCI, Y. (2017). "Ar-ge Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2): 197-206.

TÜİK (2019a). "Dış Ticaret İstatistikleri", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, 15.06.2019.

TÜİK (2019b). "Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082, 15.06.2019.

WARDA, J. (2002). "Measuring the Value of R&D Tax Treatment in OECD Countries", OECD Science, Technology and Industry Review, 27: 85-211.

WIPO (2019). "IP Statistics Data Center", https://www3.wipo.int/ipstats/, 02.05.2019.

WORLD BANK (2019). "Percent Of Firms Choosing Access To Finance As Their Biggest Obstacle", https://datacatalog.worldbank.org, 10.06.2019.

TOTALİTER BİR REJİM ÖRNEĞİ: KORE DEMOKRATİK HALK CUMHURİYETİ

Doç. Dr. Meral BALCI
Marmara Üniversitesi

YL Öğrencisi, Yeşim KARADENİZ
Marmara Üniversitesi

YL Öğrencisi, Hasan Basri PEHLİVAN
Marmara Üniversitesi

ÖZET: Karar alma ve ülkeyi yönetme sürecinde rol alan siyasal gurupların bireylerle aralarında karşılıklı etkileşimle sağladıkları siyasal bütünlük olarak tanımlanan siyasal sistemlerin örneklerinden biri olan totaliter rejimlerde diğer rejimlerden farklı olarak sadece tek partinin varlığı kabul edilmektedir. Baştaki partinin hesap verme yükümlülüğünün de olmadığı bu sistemin en önemli faaliyeti devlet tarafından yürütülen propagandanın kitleler tarafından sorgusuzca kabul edilmesidir. Bu çalışmada totaliter bir rejim örneği olan Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, yani Kuzey Kore siyasal sistemi analiz edilmiştir. Bu çalışmada ilk olarak totaliter rejim kavramının tarihsel açıdan ortaya çıkışı ve kullanılışı ele alınmış, ardından yaygınlık kazanan totaliter siyasal rejimin uygulandığı bir örnek ülke olarak KDHC üzerinden totaliter bir rejimin hem ülke içi hem de uluslararası siyasal alanda yürüttüğü yönetimsel kararlar analiz edilmiştir. Karşılaştırma ve betimleme yöntemlerinin uygulandığı bu çalışmanın araçlarını güncel gazete, dergi ve internet kaynakları ve konu ile ilgili röportajlar oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Sistem, Totaliter Rejim, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti.

Example of a Totalitarian Regime: Democratic People's Republic of Korea

ABSTRACT: In totalitarian regimes, which are one of the examples of political systems defined as the political integrity that political groups involved in the process of decision-making and governing the country provide by mutual interaction between individuals, the existence of only one party is recognized unlike other regimes. The most important activity of this system is the unquestioned acceptance by the masses of the propaganda carried out by the state, which the main party has no obligation to account for. In this study, the

Democratic People's Republic of Korea, which is an example of a totalitarian regime, i.e. the political system of North Korea, was analyzed. In this study, first the emergence and use of the concept of totalitarian regime from a historical perspective was discussed, then the administrative decisions of a totalitarian regime in both domestic and international political areas were analyzed through the DPRK as an example where a widespread totalitarian political regime was implemented. The methods of this study were comparison and description and the tools of this study consists of newspapers, journals, internet sites and interviews related to the subject.

Keywords: Political System, Totalitarian Regime, Democratic People's Republic of Korea.

1. GİRİŞ

Siyasal rejimler, yönetimi oluşturma şekli, yöneticilerin yönetme üslubu, yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkilerin içeriğine bakılarak sınıflandırılabilir. Totaliter rejim de bu sınıflandırma içerisinde kendine özgü yapısıyla diğer rejimlerden farklı bir şekilde öne çıkmaktadır. Şöyle ki; Totaliterizm tek bir düşünsel yapı içinde toplumu kurmak, tek bir amaca tek bir otorite altında ulaşmak için organize olmuş siyasal düzen olarak tanımlanmıştır (Walker, London). Bu yönü ile oranı ne olursa olsun bir muhalif guruba tahammül etmesi söz konusu değildir. "Totalitarizm kavramı ilk olarak 1920'lerin başlarında, İtalyan siyasi düşünürleri tarafından faşizmi ayakta tutmak ve ona olumlu anlamda katkıda bulunması amacıyla, özellikle de Benito Mussolini ve Giovanni Gentile tarafından kullanılmış ve İtalyan ansiklopedisinde faşist yönetim, totaliteryan olarak tanımlanmıştır (Yazıcı, 2018: 194). Benito Musolini de 1920'de yazdığı bir makalede totaliter kelimesine yer vermiştir (Tunçay, 2004: 310). Ayrıca, totalitarizmin uygarlığımız kadar "eski ya da yeni" bir şey olduğu da öne sürülmüştür. (Popper 2008: 2).

Yönetilenlerin yöneticilerin seçiminde etkili olabildiği, yönetenlerin kendilerini seçenlere periyodik olarak hesap verdiği, tekrar seçilmek için destek istediği, her siyasal karar alma mevkii için birden fazla ve değişik siyasal görüş, fikir veya çıkarları temsil eden adayların korkusuzca, hakça yarıştığı bir ortam söz konusuysa bu rejime demokrasi adını vermekteyiz. Diğer yandan bu koşulların olmadığı rejimlerde fikir, örgütlenme, haber alma ve muhalefet özgürlüğü kısıtlıdır veya yoktur. Yönetenlerin siyasal yetkeleri belirlemeleri söz konusu değildir. Ancak gerek birey gerek kurumlar iktidardakileri onamak için adeta bir noter görevi görebilirler. İşte bu rejimlere de otoriter rejimler denmektedir. Nihayet, toplumdaki her yapının, kurumun (aileden, okula, okuldan işyerine kadar) hükümet ve ajanları tarafından denetim

altında tutulduğu, özgürlüklerin hiç olmadığı ve hatta rejim için tehdit olarak kabul edildiği rejimlere totaliter rejimler adını veriyoruz.

Totaliter rejimlerde istinat edilen ister inanç ister felsefe, isterse ırk olsun bir yüksek amaca ulaşmak için karizmatik bir lider önderliğinde yönetilenlerin zorunlu bir istikamete sevk eden meşru güç kullanma erkini halkı dâhil herkes üzerinde kullanmayı hak ve ödev sayan bir siyasal düzendir. Tüm totaliter iktidarların dayandığı meşruiyet dayanağı, iktidarların tek, sürekli, kutsal ve mutlak olmasıdır. Buna ek olarak ilkeler, normlar ve sloganlar, totaliter iktidarların toplumu şekillendirmek ve yönetmek amacıyla kendilerine temel olarak seçmiş oldukları araçlardır (Çetin, 2002: 21). Totalitarizm kavramı faşist ve sosyalist diktatörlüklerin ortak özelliklerinin tek bir kavramla anlatılması gerekliliği üzerine İkinci Dünya Savaşı ve sonrası yoğun bir kullanım alanı bulmuştur. Totalitarizm kavramı Hitler dönemi Almanya, Mussolini dönemi İtalya ve Stalin dönemi Rusya'da uygulanan siyasal rejimlerin ortak niteliklerini açıklamak için kullanılmaktadır (Çetin, 2002: 30).

Faşist İtalya, Sovyetler Birliği'ne göre daha kısa ömürlü olmuş üstelik totaliter rejimin uygulandığı en gevşek yönetimlerden birine sahne olmuştur. Kültür ırkçılığının yapıldığı İtalya'daki totaliter rejim dış müdahale ile yıkılmıştır. Nasyonal Sosyalist Almanya'nın da ömrü uzun olmamıştır. Nasyonal Sosyalist Almanya tüm ömrünü savaşlar ile geçirmiştir. Üstelik soykırıma neden olmuştur. İç dinamikler ile değil dış müdahaleler ile yıkılmıştır. Sovyetler Birliği 1917 senesinde kurulmuştur. Hem savaş hem de barış dönemleri yaşamıştır. Siyasi istikrara sahip olması en önemli özelliği olmuştur. Yıkılışı ise diğer ülkeler gibi dış müdahale ile olmamış, iç dinamikler bu rejimin sona ermesini istemiştir. Tüm bu devletlere ek olarak farklı örneklerde bulunmaktadır. Örneğin; Kuzey Kore'de totaliter rejim net olarak uygulanmaktadır. Totaliter bir rejimin ana unsuru olan total bir ideoloji, tekelci parti, kitle iletişim araçlarında devlet kontrolünün tam hakimiyetinin sağlanması ve devlet güdümlü iktisadi programların uygulanması durumu Kuzey Kore yönetiminin de ana unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır (Yayla, 2014: 35). Bunlara ek olarak liderlik ilkesi, bütün sosyal organizasyonların senkronizasyonu, elit sınıfların yaratılması, bireyin izolasyonu ve atomizasyonu, kültürün propagandaya dönüşmesi gibi teknikler toplumun total kontrolünde başvurulan araçlardır. Kuzey Kore rejimi bu araçlara sıkça başvurmuştur.

2. KORE KİMLİĞİNİN ANA HATLARI

Açıklanan kapsamda halen yaşamaya devam eden ve yerel değerler ile harmanlanarak geliştirilen Sosyalist çizgideki Kuzey Kore en çok tanınan ve en çok konuşulan totaliter rejimlerden biridir. Koreli kimdir dediğimizde karşımıza çıkan

tipoloji şöyle gelişmektedir: dik saçları, çekik gözleri ve çıkık elmacık kemikleri ile Turan ırkının belirgin özelliklerini taşımakla, Turani olmakla birlikte Moğollarla ve Çinlilerle karışmışlardır (Genel Kurmay Harp Dairesi Başkanlığı, 1975: 44). Korece, Ural-Altay dil gurubu içerisinde yer almaktadır. Dini inanışların çok çeşitli olduğu Kore'de en yaygın inanışlar; Buda, Konfüçyüs, Şamanizm ve Hristiyanlıktır. Her konuda tam bir hoşgörünün mevcut olduğu Kore'de, insanlar birbirlerinin dini inanışlarına karışmazlar. Ayrıca insanlık sevgisi, adalete bağlılık, saygı, dürüstlük, başkasının malına-namusuna el uzatmama ve toplumsal yardımlaşma ortak özellikleridir (Yücel, 2001: 3). Kore medeniyeti son zamanlarda ortaya çıkan buluntulara göre M.Ö. 2000 yıllarına kadar gitmekte ve Çin tarihi kadar eski olmakla birlikte Çin kadar kayda geçmiş bir tarihleri bulunmamaktadır. Koreliler tüm tarihleri boyunca Çin ve Japon saldırı ve işgalleri yaşamıştır. Japonların savunma hattını Asya'da başlatma arzusu Kore'yi sürekli bir Japon hedefi haline getirmiştir. Ne yazık ki Kore uzun yüzyıllar boyunca Çin, Rus, Japon, Moğol Devletlerinin paylaşmak istemedikleri ortak bir hedef halinde varlığını sürdürmeye çalışmıştır.

3. KUZEY-GÜNEY KORE OLUŞUMU

1945 yılında Japonya'nın Kore yarımadası üzerindeki hâkimiyeti sona erdikten sonra yarımada o dönemin iki büyük gücü olan ABD ve SSCB arasındaki bir antlaşma ile ikiye bölünmüştür. Kore yarımadasının kuzeyi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin, güneyi ise Amerika Birleşik Devletleri'nin vesayeti altına girmiştir. ABD, Kore'nin çok partili bir rejim altında birleşmesini isterken SSCB ise, komünist bir rejim altında birleşmiş bir Kore istiyordu (Öymen, 2004: 539). Hiçbir amaçlarına tam olarak ulaşamasa da bu anlaşmazlıktan Güney ve Kuzey Kore adı altında iki farklı yönetim ortaya çıkmıştır.

1945 yılında oluşturulan Halk Şurası, Kuzey Kore'nin kaderini belirlemiştir. 10 Şubat 1948'de Kore Demokratik Cumhuriyeti Anayasası kabul edilmiş, 25 Ağustos 1948'de seçimler yapılmıştır. Bu seçim ile göreve başlayan milletvekilleri, Kore Halkının Yüksek Şurasını kurmuştur. Bu Şura'da, 9 Eylül 1948'de Kore Halk Cumhuriyeti Hükümeti teşekkül etmiş, Hükümetin başına da Japon işgali altındaki Çin'de doğan, ilk gençlik yıllarından itibaren Japonlara karşı direniş hareketleri içerisinde yer alan, 1925 yılında kurulan Kore Komünist Partisi'ne üye olan ve SSCB ordusunda yüzbaşı rütbesi ile görev yapmış olan Kim İl Sung getirilmiştir. Bu hükümeti ilk olarak SSCB tanımış, onu Polonya ve o dönem Çekoslovakya olarak anılan devlet takip etmiştir.

Büyük güçlerin çatışan menfaatleri kısa bir süre içerisinde Kore yarımadasını toptan bir felakete sürüklemiştir. Özellikle 1948 ve 1949 yıllarında tırmanan gerilim

ABD ve SSCB'nin aradan çekilmesiyle bir çatışma hazırlığına dönüşmüş, SSCB ve Çin tarafından teçhiz edilmiş ordusu ile Kuzey Kore, henüz hazırlıksız ve güçsüz olan Güney Kore karşısında avantajlı bir hale gelmiştir. 1950 yılında başlayan ve 1953 yılında sona eren savaş 1.300.000 kişinin canına mal olmuştur. İşte bu büyük acıların kesinleştirdiği sınırlar sebebi ile Kore yarımadasında Kuzey ve Güney Kore iki ayrı ve düşman devlet haline gelmiştir.

4. TOTALİTER BİR REJİM OLARAK KORE DEMOKRATİK HALK CUMHURİYETİ

Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu "karizmatik halk önderi" Kim İl-sung kendince son derece hayati devrimlere imza atmıştır; din yasaklanmış, topraklar ve sanayi millileştirilmiş, Sovyet tipi ekonomik planlama hayata geçirilmiş, Çin ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin himayesi benimsenmiştir.

Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ideolojik taban olarak Marksizm'e dolayısı ile SSCB ve Çin pratiğine yaslanmış olmakla birlikte tarihi ve yerel değerlerin de nazara alındığı "Songun" (önce ordu) olarak adlandırılan komünist bir rejime sahiptir. "Songun" anlayışının temelinde, "silahın orak ve çekiçten önce gelmesi" düşüncesi yatmaktadır. Bu çerçevede, ordunun rejim içinde ağırlıklı bir konumu bulunmaktadır. Bu politika, Kuzey Kore'nin kurucusu ve ilk lideri olan Kim İl-sung tarafından 1980'li yıllarda geliştirilmiş olan ve "Juche" olarak adlandırılan ideali temel almaktadır. Bu ideal, sosyalist ideoloji ve yönetim şeklinin Kuzey Kore şartlarına uyarlanması şeklinde ortaya çıkmış ve uygulanmıştır. "Juche", temel olarak üç prensip üzerine inşa edilmiştir. Bunlar, siyasette bağımsızlık (chaju), ekonomide kendine yeterlilik (charip) ve meşru müdafaa hakkıdır (chawi) (http://www.mfa.gov.tr/kuzey-kore-siyasi-gorunumu.tr.mfa, ET: 10.03.2019).

Uzun bir ömür süren ve emsaline pek az rastlanabilecek bir totaliter rejim yaratan Kim İl-sung 1994 yılında ölmüştür. O da diğer totaliter liderler gibi, toplumu bir bütün olarak ele almış ve bir bütün olarak dönüştürmek istemiş bunu yaparken de devlet, ideoloji, siyasal parti ve liderlik olgularını kendi şahsı ve "Juche" olarak adlandırılan ideali ile bütünleştirmiştir. Ancak, teknoloji, ordu, bürokrasi, iletişim araçları ve eğitim alanlarında kendi ideolojik metodlarını kullanarak toplum bir bütün olarak mobilize hale getirilmiştir (Çetin, 2002: 16). Kim İl-sung'un ölümünden sonra oğlu Kim Jong-il yönetimi devralmıştır. Kim Jong-il 17 Aralık 2011'de ölene kadar babası ile aynı çizgide devleti yönetmiştir. Bununla birlikte kurucu lider formu Kuzey Kore için dayanak noktası olmuş ve bu sebeple de Kim İl-sung ebedi lider ilan edilmiştir.

Resim 1- "Propaganda Afişi: Ebeveynin şŞefkati": Kim Jong İl, Kuzey Kore Askerini Anne/Baba Şefkatiyle Göğsüne Bastırıyor (http://www.naenara.com.kp/en/gallery/index.php?year=2008, ET: 10.03.2019).

Resim 2- Propaganda afişi: "Başkan Kim İl Sung'un Amaçları Doğrultusunda Müreffeh Bir Ülke İnşa Edelim" (http://www.naenara.com.kp/en/gallery/index.php?year=2008, ET: 10.03.2019).

Kim Jong-il'in ölümünün ardından oğlu Kim Jong-un Devlet Başkanlığı görevini üstlenmiştir. O da tıpkı babası gibi "Juche" ideali doğrultusunda görev yapıp bu

fikre bağlı kalacağını ifade etmiştir. Hâlihazırda Kuzey Kore'deki siyasal sistem, "Juche" ideali çerçevesinde "Suryong"un (lider) tek ve mutlak hâkimiyetine dayanmaktadır. Devlet ve halk ile ilgili alınan tüm kararlar lider tarafından verilmekte ve lider tarafından alınan tüm kararlar parti ve ordu tarafından uygulanmaktadır. Ordunun "Songun" politikası çerçevesinde, iç ve dış politikanın oluşturulması ve gerçekleştirilmesinde büyük payı bulunmaktadır. Kim Jong-un'un başkanlığını yaptığı Ulusal Savunma Komisyonu ülke yönetiminde tek söz sahibi konumdadır. Kuzey Kore'nin siyasal sistemi içerisinde sıralamada lider ve ordudan sonra İşçi Partisi gelmektedir. Kim Jong-un başkanı olduğu bu parti, devrimin sürdürülmesi çalışması ile görevlendirilmiştir.

Kuzey Kore sistemin diğer bir parçası da hükümettir. Esas görevi, halk ile yönetim arasındaki iletişimi sağlamak olan Hükümet, bir çok alanda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların, liderin belirlediği siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel politikaları da halk tabanına yayma işlevini görür. 687 üyeli Kuzey Kore meclisinin ismi Yüce Halk Asamblesi'dir ve Meclis üyeliği için beş yılda bir seçimler yapılmaktadır. Yüce Halk Asamblesi Prezidyumu Başkanı, ülkenin simgesel ve törensel devlet başkanıdır (http://www.mfa.gov.tr/kuzey-kore-siyasi-gorunumu.tr.mfa, ET: 10.03.2019).

Kuzey Kore'de adına seçim denen bir sistem bulunmakla birlikte seçimin koşulları, kapsamı ve sonuçları ülkede hüküm süren rejimin mahiyetini açıkça ortaya koymaktadır. 687 seçim bölgesinde sadece iktidardaki Komünist Parti'nin belirlediği adaylar yarışmaktadır. Yüksek Halk Meclisi yılda sadece bir ya da iki kez toplanmaktadır. Genellikle bir gün süren Yüksek Halk Meclisi toplantılarında Komünist Parti tarafından alınan kararlar onaylanmaktadır. Ülkede son seçim 9 Mart 2014'te yapılmıştır. Seçimlerde seçmenlerin %99,97'si oyunu kullanmış ve sandığa giden seçmenlerin yüzde 100'ü ise gösterilen adaya oyunu vermiştir. Bu kapsamda Kim Jong-un'da kullanılan oyların tamamını almıştır. Kuzey Kore rejimi seçimleri halkın siyasal katılımı olarak değil halkın iktidara destek gösterisi olarak değerlendirilmektedir.

Mevcut bir seçim olgusu Kuzey Kore'yi demokratik yapmadığı gibi, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti Sosyalist Anayasası adı altında bir anayasa sahip olması da Kuzey Kore'yi bir hukuk devleti yapmamaktadır. Nitekim Kuzey Kore halkı devlet tarafından Songbun adı verilen bir sistemle 3 ana sınıf ve 51 kategoriye ayırmakta ve hakkında yargı kararı bulunmayan vatandaşlarını istihbarat verileriyle kategorize etmektedir. Her vatandaşla ilgili gizli dosya tutulmakta ve kamu hizmetlerinden yararlanma ile statü edinmenin yolu da bu sistemdeki puanlamadan geçmektedir. Devlet bu sistemle vatandaşı güvenilir veya riskli olarak sınıflandırmakta ve bu şekilde sözde bir iç güvenlik politikası oluşturulmaktadır. Ancak bu durum kişinin suçluluğu kesin hükümle sabit oluncaya kadar, suçlu sayılmamasını ve ceza hukuku yaptırımlarına tabi tutulmamasını ifade eden masumiyet karinesini ortadan kaldırmaktadır.

Sözde ideal adına vatandaşın dahi araçsallaştırıldığı totaliter Kuzey Kore rejiminde siyasi iktidarın seçim adı altında yaptığı haksızlıklarla veraseten devam ettirilmesi açık bir tutarsızlıktır. Devrimin inşası her ne kadar Kim İl-sung tarafından yapılsa da devrimin sürdürülmesi vazifesinin diğer yoldaşlardan esirgenmesi çelişkisi sosyalizmin hiçbir türü ile izah edilmesi mümkün değildir.

Totaliter rejimlerde; Devlet amaçtır, insanlar ve toplum onun araçlarıdır. Devlet ayrıca, insanları birbirine bağlayan kutsallık olarak da nitelendirilmektedir. Tüm özel mutlulukların, isteklerin kendisine bağlı olduğu tek ve aynı yaşamdır. O, büyük bir varlık, büyük bir erek, büyük bir içeriktir (Hegel, 1991: 45). Kolakowski, totaliter olarak tanımlandırılan devletlerdeki idari mekanizmanın insan yaşamının bütün alanlarına müdahale edip toplum yapısında tahribata sebep olduğunu iddia eder (Kolakowski, 1993: 316). Heywood ise, totalitarizmin sivil toplumu tamamen yok ettiğini söyleyip özel hayatı yok ettiğini iddia etmiştir (Heywood, 2012: 255).

Kuzey Kore, her totaliter rejim gibi siyasi iktidarı; resmi ve kutsal bir ideoloji, merkezi kontrolü ve yaptırım gücü yüksek güçlü bir bürokrasi, toplumu kontrol ve manipüle eden iletişim ve propaganda aygıtları, bilimsel olmayan toplumu ideolojinin organı haline getiren eğitim sistemi ile korumakta ve sürdürmektedir.

SONUÇ

Totaliter rejimler özgür yaratılmış ve birey olarak anlamlı olan insanın doğasına müdahale ederek onu doğuştan sahip olduğu haklardan uzaklaştırmaktadır. Yönetilenlerin yöneticilerini tercih etme hakkına sahip olmadığı, yönetenlerin kendilerini seçenlere periyodik veya sistemli olarak hesap vermediği, alınacak siyasal kararlarda birden fazla ve değişik siyasal görüşe başvurulmayan, vatandaşlarını haklar yerine ödevler üzerinden konumlandıran, vatandaşlarını Kim hanedanına sadakât ve bağlılığına göre tasnif eden ve sicil tutan, insan hakları ve temel özgürlükleri güvence altına almamış, insanın devlet ve yüce idealler uğruna araçsallaştırıldığı bir rejim olarak Kuzey Kore, yaşadığımız çağda en dramatik ve trajik totaliter bir rejim hatta diktatörlük olarak anılmakta ve tüm teorik çalışmaların yanında sosyal bir laboratuvar olarak da karşımızda durmaktadır. Diktatörlüğün tek bir kişinin devlet mekanizmasının tüm dinamiklerinde mutlak otokratik bir yönetişim sistemi olduğu düşünüldüğünde Kuzey Kore rejiminin Kim İl Sung yönetiminden Kim Jong İl, Kim Jong un'a doğru katışıksız bir diktörlüğe evrildiğini de söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

ÇETİN, H. (2002). Totalitarizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları.

HEGEL, G.W.F. (1991). Tarihte Akıl. (Çev: Önay Sözer), İstanbul.

Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, (1975). Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri Genkur Basımevi, Resmi Yayın Seri No:7 Ankara.

HEYWOOD, A. (2012). Siyasetin Temel Kavramları, (Çev.: Hayrettin Özler), Ankara: Adres Yayınları.

KOLAKOWSKI, L. (1993). "Totaliterizm ve Yalan", (Çev. A. Yalçın), Sosyal & Siyasal Teori, (Der. Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ankara.

ÖYMEN, A. (2004). Değişim Yılları, Doğan Kitap, İstanbul.

POPPER, K.R. (2008). Açık Toplum ve Düşmanları, Cilt 1, (Çev. Mete Tunçay), Liberte Yayınları, Ankara.

TUNÇAY, M. (2004). Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, Yakın Çağ, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

WALKER, M. The National Front, London: Fontana.

YAYLA, A. (2017). Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, Adres Yayınları, Ankara.

YAZICI, T. (2018). Hannah Arendt'te Totalitarizmin Niteliği, Erzurum.

YÜCEL, E. (2001). Kore Harbi Kore Tugayı, Edok Yayınları, Ankara.

İnternet Sayfaları

http://www.mfa.gov.tr/kuzey-kore-siyasi-gorunumu.tr.mfa

http://www.naenara.com.kp/en/gallery/index.php?year=2008

KARİYER GELECEĞİ BEKLENTİSİ VE YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

Dr. Öğr. Üye. Gültekin BASMACI
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç.Dr. Necla TEKTAŞ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Prof.Dr. Mehmet TEKTAŞ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

ÖZET: Günümüzde küreselleşme ve teknolojinin hızlı ilerlemesi, günlük hayatı da etkilemekte iş tanımları giderek belirsizleşmekte ve değişebilir hale gelmektedir. Bu durum, bireylerin kariyerleri ile ilgili düşüncelerini ve yaşam doyumlarını etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin kariyer uyumu ile yaşam doyumları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Araştırma, 2018-2019 öğretim yılı bahar döneminde Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde mühendislik bölümü öğrencileriyle yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda; veriler kolayda örnekleme yöntemine göre ve anket tekniği ile toplanmıştır. Anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilerin demografik bilgileri, ikinci bölümde kariyer geleceği ölçeği ve üçüncü bölümde ise yaşam doyum ölçeği yer almaktadır. Anketin istatistik analizinde frekans analiz, faktör analizi ve korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırman sonucunda kariyer geleceği ile yaşam doyumu arasındaki ilişki belirlenerek sonuçlar yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kariyer, Yaşam Doyumu, Üniversite Öğrencisi

Analysıs of the Relationship Between Expectation of Career Future and Life Satisfaction

ABSTRACT

Nowadays, globalization and the rapid progress of technology affect Daily life and job descriptions are becoming increasingly uncertain and changeable. This situation affects the thoughts and life satisfaction of individuals about their careers. The aim of this study is to investigate the relationship between career satisfaction and life satisfaction of university students. The research was conducted with the students of engineering department at Bandırma Onyedi Eylül University and Mehmet Akif Ersoy University in the spring term of 2018-2019 academic year.In accordance with this purpose; the data were

collected by convenience sampling method and questionnaire technique. The survey consists of three parts. In the first part, students' demographic information, in the second part career future scale and in the third part life satisfaction scale is included. Frequency analysis, factor analysis and correlation analysis were performed in the statistical analysis of the questionnaire. As a result of the research, the relationship between career future and life satisfaction was determined and the results were interpreted.

Key words: Career, life satisfaction, undergraduate

1.GİRİŞ

Günümüzde küreselleşme ve teknolojinin hızlı ilerlemesi, günlük hayatı da etkilemekte iş tanımları giderek belirsizleşmekte ve değişebilir hale gelmektedir. Meslekler biçim, nitelik, nicelik yönünden değişmiştir. Bu değişim yeni iş ve çalışma alanlarının ortaya çıkmasına, bu alanlarda değişik yeteneklere sahip olan farklı nitelikteki personele ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Ülkemizde üniversitede öğrenimine devam eden öğrenciler gelecekte yapacakları iş için kariyer planlamasını yapmaktadırlar.

Seçtikleri bölüm mezun, olduktan sonra yapacakları veya yapmak istedikleri kariyerleri için son derece önemlidir. Bu durum, bireylerin kariyerleri ile ilgili düşüncelerini ve yaşam doyumlarını etkilemektedir.

2.KARİYER

Kariyer günlük konuşmalarda meslek ve iş yaşamında ilerlemek, başarı elde etmek ve kişinin tüm bu iş yaşantısı boyunca üstlendiği rolleriyle ilgili deneyimlerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kariyerin bir başka tanımı, bir insanın çalışabileceği yıllar boyunca herhangi bir iş alanında adım adım ve sürekli olarak ilerlemesi, deneyim ve beceri kazanmasıdır (Bayraktaroğlu, 2006).

Günümüzde bireyin iş ve kişisel yaşantılarında meydana gelen hızlı değişimler, bireyin meslekler arasındaki geçiş döngüsünü de hızlandırmıştır (Cairo, Kritis ve Myers, 1996). İş piyasasında oluşan farklılaşmalar ya da bireylerin mesleki yaşantılarında ortaya çıkan diğer sorunlar, kariyer seçimine iyimser ya da kötümser bakış açısı, mutluluk ve benzeri faktörler, bireyin duygusal iyi oluşuyla ilişkili hale gelmiştir (Boehm ve Lyubomirsky, 2008; Creed, Patton ve Bartrum, 2002; Menaghan ve Merves, 1984; Williams ve Johansen, 1985).

2.1.Kariyer Uyumluluğu

Bireyin kariyer gelişimindeki bu ani değişimlere uyum sağlayabilmesi, duygusal sağlığın korunmasında önemli bir faktördür. Yapılan birçok çalışma da meslek ve iş yaşamındaki problemlerle başa çıkma konusunda pozitif kişilik özellikleri ile öz-yönetim becerilerinin önemine dikkat çekilmektedir. Örneğin; atılganlık ve karar verme becerisi, sorumluluk geliştirme, başarının çaba ile kazanıldığını fark ettirme, zaman yönetimi, iyimserlik engellerle başa çıkma konusunda kendine güven gibi özelliklerin kariyer gelişimi süreçlerini desteklediği ortaya konulmuştur.

- Kariyer ilgisi bireyin geleceğe uyumunu, yani gelecekteki yaşamı ve kariyer seçenekleri ile ilgili düşünmesi ve planlama yapmasını içermektedir.
- Kariyer merakı, bireyin benliği ile iş dünyası arasındaki uygunluğu araştırması ve kendine uygun seçenekleri keşfetmesini açıklar.
- Kariyer güveni, bireyin kariyer seçiminde olumlu sonuçlar elde etmesinin kendi çabalarının bir sonucu olduğunu anlamasını açıklar.
- Kariyer kontrolü ise bireyin kariyerini oluşturmada sorumluluğa sahip olduğunu kabul etmesi ve bu konuda yeterli olduğuna inanmasıyla ilişkilidir.

Kariyer uyumluluğu becerisi yaşamın erken dönemlerinden itibaren şekillenmektedir. Özellik aslında bir başa çıkma becerisidir ve deneyimlerle kazanılabilir. Uyum becerisi yüksek olan bireylerin diğer bireylere göre daha planlı ve gerçekçi kararlar almaları da gelecek yaşantılarında beklenmektedir.

2.2. Kariyer İyimserlik

İyimserlik, bireyin geleceğinde iyi şeyler olacağına duyduğu inanç olarak tanımlamakta ve yapılan etkinliklerden elde edilen başarı ve doyum üzerinde büyük etkisi olduğu yapılan çalışmalarda vurgulanmaktadır. Özellikle, bireylerin kariyer seçimleri ile ilgili sorumluluk almasının önemini vurgulayan kariyer kontrolü algısında iyimserlik önemli bir etkiye sahiptir. Kötümser bireylerin bir amaca ulaşma ve kişisel başarı için iyimser bireylere göre daha az çaba sarf ettikleri görülmektedir.

3. KARİYER GELECEĞİ ÖLÇEĞİ (KARGEL)

Kariyer Geleceği Ölçeği (KARGEL) Rottinghaus, Day ve Borgen (2005) tarafından, bireylerin olumlu kariyer planlama tutumlarını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, Kariyer Uyumluluğu (KU), Kariyer İyimserliği (Kİ) ve İş Piyasalarına ilişkin Algılanan Bilgi (İŞ)- alt boyutlarını içermektedir. Toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Boyutlar; Kariyer uyumluluğu: 1-11 madde; Kariyer

iyimserliği: 12-22 madde; İş Piyasalarına ilişkin Algılanan Bilgi: 23-24-25 madde ve tersten kodlanan maddeler, 10, 11, 14, 15, 16, 19, 20, 24 maddelerdir.

Ölçeğin değerlendirilmesinde; ölçeğin her bir alt boyutundan alınan yüksek puan bireyin ilgili alt boyutun değerlendirdiği özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ölçek ayrıca toplam kariyer geleceği algısı puanı vermektedir. Ölçek puanlanırken alt boyutların ve toplam puanın ortalaması alınmaktadır.

4.YAŞAM DOYUMU ÖLÇEĞİ

Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985, 72) tarafından geliştirilen "Yaşam Doyumu Ölçeği'nin özgün formu bir faktör, beş madde ve likert tipinde 7'li derecelendirmeden oluşan kendini değerlendirme ölçeğidir. Her bir madde 7'li derecelendirilmiş cevaplama sistemine (1: Kesinlikle Katılmıyorum – 7: Tamamen Katılıyorum) göre değerlendirilmektedir. İlgili ölçek daha önce de Köker (1991) tarafından Türkçeye uyarlanmış ve 7'li derecelendirme olarak Türkiye'de değişik araştırmacılar tarafından kullanılmıştır.

5.YÖNTEM

5.1.Araştırmanın Amacı, Anakütle ve Örneklemi

Üniversite öğrencilerinin kariyer gelecekleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın anakütlesini; Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi mühendislik öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi; her iki üniversiteden 2018-2019 öğretim yılı bahar döneminde üniversiteye kayıtlı olan Doğa ve Mühendislik Bilimleri ile Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

5.2.Veri Toplama Aracı

Veriler anket aracılığı ile toplanmıştır. İnternet anketi olarak uygulanmış ve öğrencilerden doldurmaları istenmiştir. Gönüllülük esasına göre cevap veren öğrencilerin cevapları analiz edilmiştir.

Anket üç bölümden oluşmaktadır.

1.bölüm: Öğrencilere ait demografik bilgilerin yer aldığı bölüm

2.bölüm: Kariyer Geleceği Ölçeği (KARGEL)

3.bölüm: Yaşam doyumu ölçeği yer almaktadır.

6. BULGULAR

Ankete cevap veren öğrencilerin %68,2'si erkek ve %31,8'i kadın, sınıf dağılımına göre %35'i 1.sınıf, %28'si 2.sınıf, %18'i 3.sınıf ve %18'4.sınıf ve üzeri ve yaş değişkenine göre 18-20 yaş aralığında %51,8, 21-23 yaş aralığında %36,9, 24-26 yaş aralığında %7,7 ve 27 yaş ve üstü %3,6 öğrenciden oluşmaktadır.

Tablo 1: Okunan bölümün tercihteki sırası

Tercih sırası	N	%
1.Tercihim	33	0,17
2.Tercihim	15	0,08
3.Tercihim	12	0,06
4.Tercihim	9	0,05
5.Tercihim	19	0,10
6.Tercihim	11	0,06
7.Tercihim	10	0,05
8.Tercihim	7	0,04
9.Tercihim	5	0,03
10.Tercihim	3	0,02
Diğer	72	0,37
Toplam	195	1,00

Öğrencilerin okumakta oldukları bölümlerinin tercih sırası görülmektedir. Tercih sıralamasında birinci tercih olarak seçen %17 ve öğrencilerin %63 ilk 10 tercihine yerleşmiştir.

Kariyer geleceği ölçeğinde yer alan ifadeleri daha az sayıda faktör altında toplamak ve aynı zamanda, ölçeği oluştururken temel alınan boyutların birbirinden farklı olarak anlaşılıp anlaşılmadığını ölçmek, dolayısıyla yapı geçerliliğini de test etmek için faktör analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler faktör analizi ve varimax

rotasyonu yardımıyla boyutlar elde edilmiştir. Aldıkları yükler 0,3'ün altında kalan ve düşük eşdeğerlilik gösteren ifadeler ölçekten çıkarılmak suretiyle geriye kalan yapı için elde edilen Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,851'dir. KMO değeri gözlenen korelasyon katsayıları ile kısmi korelasyon katsayılarının büyüklüğünün karşılaştırılmasına yarayan ve örneklem yeterliliği hakkında fikir veren bir indekstir. Bu değerin 0,5'den büyük olması beklenir. Bu çalışmada elde edilen KMO değeri (0,851) ise örneklemin yeterli, olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2005). Bartlett testi anlamlıdır ($p<0,00$). Bartlett testi verinin faktör analizine uygunluğunun anlaşılması için yapılmaktadır. Bu test sonucunun anlamlı çıkması, veri setindeki değişkenler arasında anlamlı oranda korelasyon olduğunu ortaya koymaktadır (Hair vd., 2006:114). Açıklanan varyans, toplamın 61,695'dir. Özdeğeri 1'den büyük 3 boyut elde edilmiştir. Aynı işlemler Yaşam değerleri doyumu ölçeği içinde yapılmıştır. Yaşama doyumu ölçeğinin KMO değeri 0,745 olarak bulunmuştur. Barlette testi anlamlı çıkmıştır.

Tablo 2: Kariyer geleceği ve yaşam doyumu ölçeğine ait güvenirlik değerleri

Faktörler	Cronbach Alfa
Kariyer Uyumluluğu	0,854
Kariyer İyimserliği	0,745
İş Piyasası Bilgisi	0,716
Kariyer Geleceği	0,871
Yaşam Doyumu	0,764

Ölçeklere ait güvenirlik için hesaplanan Cronbach Alfa değerleri 0,716 ile 0,871 arasında değişmekte ve Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 3: Kariyer geleceği ve yaşam doyumu ölçeğine ait betimsel istatistikler

Değişkenler	A.O.	S.S.	Min	Max
Kariyer Uyumluluğu	3,76	0,60	1,73	4,91
Kariyer İyimserliği	3,54	0,53	2,00	4,91
İş Piyasası Bilgisi	3,28	0,61	1,33	5,00
Kariyer Geleceği	3,53	0,58	1,69	4,91
Yaşam Doyumu	3,72	1,22	1,00	7,00

Tablo 3'de Kariyer Geleceği ve Yaşam Doyumu Ölçeği'ne ait aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerleri yer almaktadır.

Tablo 4: Kariyer geleceği ve yaşam doyumu ölçeği arasındaki ilişki

Değişkenler	KU	Kİ	İŞ	KG	YD
Kariyer Uyumluluğu (KU)	1,000				
Kariyer İyimserliği (Kİ)	,560**	1,000			
İş Piyasası Bilgisi (İŞ)	0,411*	0,417*	1,000		
Kariyer Geleceği (KG)	,826**	,804**	,773**	1,000	
Yaşam Doyumu (YD)	,195**	,277**	,243**	,296**	1,000

Tablo 4'de korelasyon analizine ilişkin olarak kariyer geleceği ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin düzeyi hakkında bilgiler yer almaktadır. Buna göre kariyer geleceği ile kariyer uyumluluğu, kariyer iyimserliği ve iş piyasası bilgisi boyutları arasında 0,773-0,826 güçlü ilişki yaşam doyumu ile 0,29 zayıf ilişki olduğu görülmektedir. Yaşam doyumu ile kariyer uyumluluğu, kariyer iyimserliği ve iş piyasası bilgisi boyutları arasında 0,195-0,277 zayıf ilişki olduğu görülmektedir.

Korelasyon analizi ile değişkenler arasında ilişkinin var olduğu saptandıktan sonra, bu ilişkileri test etmek amacıyla regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırmamızın temel amacı dikkate alınarak, yaşam doyumu kariyer geleceği alt boyutları bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Tablo 5: yaşam doyumu ile kariyer geleceği alt boyutları arasındaki regresyon analizi sonuçları

Bağımsız değişkenler	β	t	p
Kariyer Uyumluluğu (KU)	0,040	0,231	0,818
Kariyer İyimserliği (Kİ)	0,470	2,375	0,019
İş Piyasası Bilgisi (İŞ)	0,301	1,926	0,056

R^2= 0,311 F=6,816 p=0,001

Tablo 5'den de izlenebileceği gibi yaşam doyumu ile toplam varyansın %33,1'i açıklanmıştır. Standardize edilmiş beta katsayılarından, kariyer iyimserliği üzerinde (β=0.470, p=0.019) sahip olduğu anlaşılmaktadır. Diğer kariyer

uyumluluğu ve iş piyasası bilgisi boyutları ile etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

7.Sonuç

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencilerine uygulanan KARGEL ve Yaşam Doyumu ölçeği arasındaki ilişkinin analiz edildiği çalışmada öğrencilerin yaşam doyumu puanları literatürde bulunan değerlere göre oldukça düşük çıkmıştır. Bunun nedeni öğrencilerin günümüzde herşeyi elde etme arzuları ve sabırsız olmalarının neden olduğu düşünülmektedir. Y kuşağında olan bu çocukların çok hızlı değişen dünya koşulları nedeniyle doyum düzeylerinin yükseldiği mutluluğu elde etmek için çaba harcamadıkları olabilir.

KARGEL sonuçlarına göre doyumsuz olmalarına rağmen geleceğe umutla baktıklarını göstermektedir. Kariyer uyumluluğu sonuçları iyimserliğe göre biraz daha yüksek görülmektedir. Bunun nedeni öğrencilerin okudukları bölüm tercihlerine bakıldığında nerdeyse yarıya yakınının ilk sıralarda bulunan tercihlerini seçmiş oldukları görülmektedir. Bu nedenle de KARGEL sonuçları oldukça yüksektir.

Kariyer geleceği ve yaşam doyumu arasındaki ilişki zayıf olduğu görülmektedir. Regresyon analizi ile de ilişkinin belirlenmesinde kariyer iyimserliği anlamlı çıkmıştır.

Üniversite öğrencilerinin gelecek beklentileri ile yaşam doyumu değerleri değişmektedir. Bunun için bu tür çalışmaların belirli aralıklarla yapılması ve örneklem grubunun tüm gençliği temsil edecek biçimde seçilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

BAYRAKTAROĞLU, S.(2006) İnsan Kaynakları Yönetimi. Sakarya: Gazi Kitabevi

BOEHM, J. K. ve LYUBOMIRSKY, S. (2008). Does happiness promote career success? Journal of Career Assessment, 16(1), 101-116.

CAIRO, P. C., KRITIS, K. ve MYERS, R. M. (1996). Career assessment and the Adult Career Concerns Inventory. Journal of Career Assessment, 4, 189-204.

CREED, P. A., PATTON, W. ve BARTRUM, D. (2002). Multidimensional properties of the LOT-R: Effects of optimism and pessimism on career and well-being related variables in adolescents. Journal of Career Assessment, 10 (1), 42-61.

Ed DİENER, R., A. EMMONS, R. J., Larsen & SHARON G. (1985) The Satisfaction With Life Scale,Journal of Personality Assessment, 49:1, 71-75, DOI: 10.1207/s15327752jpa4901_13

KALAFAT, T. (2012). Kariyer Geleceği Ölçeği (KARGEL): Türk Örneklemi için Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(38), 169-179.

KALAYCI, Ş. (2005). "Faktör Analizi", İçinde, Şeref Kalaycı (editör). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara

KÖKER, S. (1991). "Normal ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması". (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MENAGHAN, E. G. ve MERVES, E. S. (1984). Coping with occupational problems: The limits of individual efforts. Journal of Health and Social Behavior, 25, 406-423.

ROTTİNGHAUS, P. J., DAY, S. X. ve BORGEN, F. H. (2005). The Career Futures Inventory: A measure of career-related adaptability and optimism. Journal of Career Assessment, 13, 3–24

WILLIAMS, J. E. ve JOHANSEN, E. (1985). Career disruption in higher education. Journal of Higher Education, 56, 145-160.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE VERİLER IŞIĞINDA BATMAN İLİ KATI ATIK YÖNETİMİ

Dr. Öğr. Görevlisi Nilgün ONURSAL
Siirt Üniversitesi

ÖZET: 1990 yılı öncesine kadar Siirt'in ilçesi olan Batman, günümüzde nüfus itibari ile Siirt ilinin neredeyse iki katına yaklaşmış durumdadır. 2018 yılı verilerine göre Batman ilinin nüfusu 599.103 kişidir. Beş ilçesi bulunan şehir stratejik açıdan TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı) tesisleri bulunması ve Siirt ile Diyarbakır illerinin tam ortasında yer alması nedeniyle önemli bir konumdadır.

Bu çalışma içerisinde çok kısa sürede büyük bir göçe maruz kalan şehrin katı atık yönetimi ele alınacaktır. Batman ilinde katı atık sorununun hangi oranda çözüme kavuşturulduğu ve 2012 ile 2017 yılları arasında katı atık yönetimi ile ilgili ne tür gelişmelerin sağlandığı elde edilen verilerle analiz edilecektir. Genel bir kavram olan katı atık içerisinde evsel, tıbbi, sanayii, tehlikeli ve moloz atıkları barındırmaktadır. Bu atıkların Batman ilinde hangi oranlarda bulunduğu ve ne şekilde toplanıp bertaraf edildiği konusu titizlikle ele alınmalıdır.

Elde edilen veriler ışığında istatiksel sonuçlar değerlendirilerek, her türdeki atığın (tehlikeli atıklar, bitkisel yağ atıkları, cüruf, madeni atık, ömrünü tamamlamış lastik atıkları, elektrik ve elektronik atıklar ile akü ve sıhhi atıklar) toplanmalarından geri dönüşüm aşamasına kadarki süreçlerin sağlıklı bir şekilde ele alınıp alınmadığı yıllara göre incelenecektir. Bunlardan herhangi birisinde başarısız olunması durumunda ortaya çıkabilecek veya hâlihazırda vuku bulan durumlara ilişkin olası çözüm önerileri de yine çalışma içerisinde ortaya konulacaktır.

Özetle, bu çalışmada Batman ili katı atık yönetim sürecinin ulusal ve uluslararası normlara uygun olup olmadığı belirlenerek, ne tür önlemlerin alınabileceği belirlenerek, olası çözümler önerilecektir.

Anahtar Kelimeler: Batman, Katı Atıklar, Atıkların Toplanması, Atıkların Depolanması, Atıkların Bertaraf Edilmesi, Geri dönüşüm

Solid Waste Management in Batman Province in the Light of Data from Past to Present

ABSTRACT: Batman, a province that was a district of Siirt until 1990, has a population which is nowadays almost twice as much that of the Siirt.

According to data from 2018, the population of Batman is 599,103 people. The city that has five districts also has a significant strategic location due to TPOA's (Turkish Petroleum Corporation) facilities located in the city and the fact that Batman is located in the middle of Diyarbakır and Siirt provinces.

In this study, the solid waste management of the city that has been exposed to a large migration in quite short time duration will be discussed. The analysis regarding to which extend the problems of solid waste management has been solved in Batman province and what type of improvements have been achieved in solid waste management will be conducted in the light of the data gathered in between 2012 and 2017. Solid waste is a general term and it includes household, medical, industrial, hazardous, and debris wastes. The extent to which these wastes are found in Batman province and how these wastes are collected and disposed shall be meticulously addressed.

The results will be evaluated in the light of the gathered data and examination regarding whether the processes from the collection to the disposal of all types of solid wastes (hazardous wastes, vegetable oil wastes, slag, mineral waste, a worn out tire wastes, electrical and electronic wastes, battery and sanitary wastes) are handled in a healthy manner or not will be examined in accordance with the determined year. In case of a failure in any of these processes, outcomes that may arise or already existed will be addressed in the scope of possible solutions for these outcomes in the study as well.

In summary, this study aims to determine whether the solid waste management process in Batman province is in line with national and international norms or not, what sort of measures can be taken and possible solutions to be proposed.

Key Words: Batman, Solid Wastes, Waste Collection, Waste Storage, Waste Disposal, Recycling

1. GİRİŞ

Günümüzde çevre sorununu tek başına bir sorunmuş gibi algılamak ve diğer çevre sorunlarından soyutlamak olası görülmüyor. Çünkü bu sorunlar neden ve sonuç bakımından birbirini tetikleyerek ve iç içe geçerek durumu daha da karmaşık hale getirmektedirler. Öte yandan çevre sorunları farklı özelliklere sahip olmakla beraber, bireysel değil evrensel sorunlardır. Bu sorunlara çözüm üretilmemesi durumunda bugün ve gelecekte tüm canlılar bundan olumsuz etkilenebileceklerdir.

Çok eski dönemlerde de çöplerin bir şekilde atıldığı ya da yaşam alanlarına yakın yerlerde toplandığı yapılan kazı çalışmalarından anlaşılmaktadır. 18 yüzyılda İngiltere krallarından 1.William şehirde yaşayan halkın çöplerini evlerinin dışına attıklarını görünce sinirlenmiş ve bu çöplerin aynı şekilde evlerin içine küreklerle

atılmasını emretmiştir. Bu kayıtlı örnek çevre sorunlarının çok eskiye dayandığını ve belki de kirletenlerin bedel ödemeleri gerektiğini ifade etmektedir.

Euronews'in verilerine göre; Avrupa İstatistik Kurumu Eurostat 2017 yılında kıtada kişi başına en çok çöp ve atık üreten ülkeler sıralamasını yayınladığı veriler aşağıdaki şekildedir.

Tablo 1. Avrupa'da Kişi Başına Düşen Çöp Ağırlığında Ülke Sıralaması (kg)

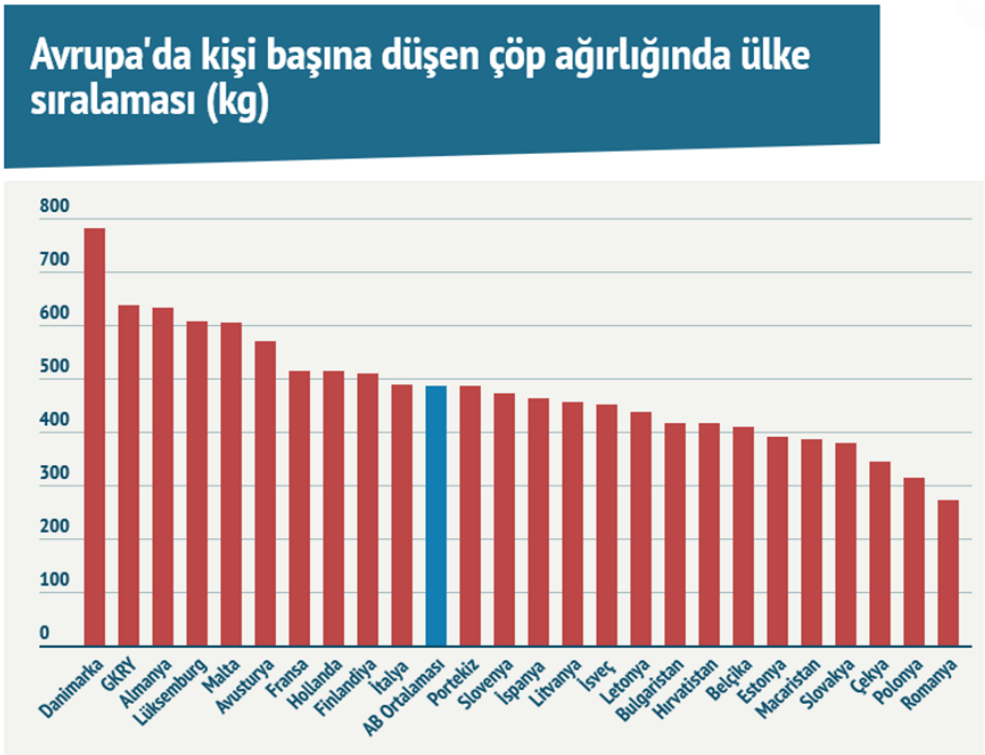

Kaynak: Eurostat

Şekil 1. Avrupa'da Bir Ülkede Düzenli Katı Atık Sahası

Kaynak: Eurostat/

2. AVRUPADA VE ÜLKEMİZDE KATI ATIK

AB (Avrupa Birliği) genelinde kişi başına ortaya çıkan ortalama çöp miktarı 1,33 kg iken ülkemizde bu oran 1,08 kg'dır.

19.yüzyılda sanayileşmenin artması ile beraber üretim toplumunun yerini tüketim toplumunun alması atık miktarını arttırmakla kalmayıp, sorunu içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Öyle ki bu atıkların nasıl toplanıp değerlendirileceği hala büyük bir sorundur. Uygun çöp alanları sayısı giderek azalmakta ve bu alanlar insanların yaşadığı alanlara yaklaşmaktadır. Atıkların gelişi güzel doğaya salınması ile çevre ve sağlık sorunları katlanarak artmaya başlamış ve insanları bu konuda düşünmeye ve önlem almaya zorlamıştır.

21. yüzyılda çok hızlı gelişen kalkınma süreci ile birlikte doğal kaynaklar üzerinde tahribatlar oluşmuş ve bilinçsizce tüketim dönüşü olmayan sorunlar meydana getirmiştir. Bu gün 7,5 milyara yaklaşan dünya nüfusuna doğal kaynaklar yetmemeye başlamış ve birçok Afrika ülkesinde insanlar ve diğer canlılar açlıkla mücadele etmeye başlamıştır.1972 yılında rapor olarak sunulan "Büyümenin Sınırları" adlı belgede Artan nüfus artışına bağlı olarak doğal kaynakların 150 yıla varmadan tükenmeye başlayacağını belirtiyor. Bu bağlamda çevreyi koruma ve geliştirme amaçlanıyorsa, gelişme hızının en asgari seviyeye çekilmesi gerektiği belirtilmektedir. Buradaki gelişme hızı tam olarak açıklanmadığı gibi, gelişmekte olan ülkelere dair herhangi bir veri işlenmemiştir.

Gelişmiş ülkelerde yaşanan çevresel sorunların teknolojiye bağlı olarak çözülmesi yönünde gayret sarf edilirken, yaratılan tüketim toplumu ve bu tüketim toplumuna altın tepside sunulan ürünlerin meydana getirdiği atık ve çöplerin sorun olarak karşımıza çıkması kaçınılmazdır.

2.1 Katı Atık Türleri ve Atık Sorunları

2.1.1 Belediye Atıkları

Atığın yönetiminin belediyelerin sorumluluğunda olan içerik ve kompozisyon olarak benzeşen evsel, ticari, sanayi ve diğer kurumsal atıkların tümüne belediye atığı denmektedir.

Bu atıklar, evsel karışık atıklar, geri dönüşümü mümkün olan atıklar(kağıt, metal, cam karton, kurumsal veya ticari atıklar), evsel türden olan sanayi atıkları (Tüm kurumlar ile işyerleri ve eğitim kurumları), tehlikeli atıklar (Boya malzemeleri, tıbbi atıklar, piller, ampuller, haşere ilaç kutuları v.b.) olarak sıralanabilir.

5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile bu atıkların toplanmadan bertarafına kadar olan süreç yönetimi sorumluluğu Çevre Bakanlığı tarafından belediyelere yüklenmiştir.

2.1.2 Tehlikeli Atıklar

Gelişen teknolojiye bağlı olarak son zamanlarda adından çokça söz edilen tehlikeli atıklar, tüm canlılarla birlikte çevreyi de olumsuz etkileyip tehdit eden zararlı sanayi atıklarıdır. Bunlar enerji santralleri, oyuncak, ilaç, rafineri, boya sanayileri bunlardan bazılarıdır.

2.1.3 Özel Grup Atıklar

- Radyoaktif Atıklar

(Nükleer reaktör işlevleri, tıp, askeri ve diğer sınai faaliyetler neticesinde oluşan atıklar)

- Atık Yağlar

Kullanılan tüm madeni yağlar(Araç motor yağları, hidrolik yağlar, türbin ve makine yağları) ile atık bitkisel yağlardır.

- Atık Pil ve Akümülatörler
- Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyalar

- Ömrünü Tamamlamış Lastikler
- Ömrünü Tamamlamış Araçlar

2.1.4 Tıbbi Atıklar

Genelde sağlık kuruluşları kaynaklı bir kısmı tehlikeli olabilen ve hastalık oluşturabilen atıklardır. (patolojik, organ, doku, vücut ve kan sıvıları, vücut parçaları, kesici ve delici aletler, enjektörler ve uçları ile bisturi ve jilet sayılabilir)

2.1.5 Katı Atıkların Kaynağında Toplanması, Bertarafı, Geri Dönüşümü ve Kazanımı

Çevre ve insan sağlığını koruma amaçlı tüm atıkların etkili ve düzenli şekilde toplanarak ya bertaraf edilmesi veya geri dönüşümü ile geri kazanımı sağlanmalıdır. Bunun en önemli ayağı ise atıkların kaynağında özelliklerine göre ayrıştırılarak azaltılması ve ilgili yerlere transferinin sağlanmasıdır. (Uzunoğlu, 2014)

Kaynağında ayrıştırılarak toplanan atıklar geri kazanım veya geri dönüşüm vasıtasıyla tekrar üretime dahil edilerek ekonomiye girdi olarak yarar sağlamaktadır. Örneğin;

- Kâğıt ve karton atıklarından yine kâğıt, pet şişelerden elyaf, bitkisel yağlardan biyodizel ve elektrik & elektronik atıklarından bakır, demir, krom, alüminyum gibi malzemeler geri kazanım veya dönüşüm ile yeniden elde edilmektedirler.

Bu sayede doğanın kirlenmesi engellenmiş olmaktadır. Şayet geri dönüşümü veya kazanımı mümkün olmayan atıklar varsa, bu atıklar uygun şartlarda insana ve doğaya zarar vermeden bertaraf edilmelidir.

2.1.6 Batman ili Katı Atık Yönetimi

Batman ilinde katı atık miktarı 2018 yılı itibari ile günlük 330 tondur. Raman katı atık sahasında vahşi depolama yöntemi ile depolanmaktadır. 2013 ile 2017 yılları arasında Batman ili atık veri tablosu aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

Tablo 2. 2013-2017 Yılları Arasında Atık Veri Oranları ve Nüfus Artışı

Nüfus Artışı	**Ambalaj Atığı(kg)**		**Geri Kazanım (Ambalaj Atığı)**		**Evsel Atık/ton**		**Tıbbi Atık/ton**		**Endüstriyel Atık**		**Akü Atık/kg**	
	Artma	Azalma	Artma	Azalma	Artma	Azalma	Artma	Azalma	Artma	Azalma	Artma	Azalma
(2013) 23,082	38,69		-	-	129,86		7,297		-	-	13	
(2014) 10,02	255,436		-	-		24,46	7,515			16,95	39.66	
(2015) 9,04	44,947		1890 kg Endüstriyel Atık		404,09			2,462	4,2			6,327
(2016) 10,266	1288,4		984 kg Evsel Atık		1314		1,267		145,5		19.33	19,33
(2017) 8,353		713,5	54%			787,2	9,968			11,89		8,022

Tablodan elde edilen veriler ışığında şu sonuçlara ulaşılmıştır;

- ✓ Batman ilinde yıllara göre nüfus sürekli artmıştır.
- ✓ 2017 yılında ambalaj atık miktarı azalma göstermiş, diğer yıllar da ise artış göstermiştir.
- ✓ 2013, 2014 yıllarında geri kazanımla ilgili veri yok iken 2015 ve 2016 2017 yıllarında artma tespit edilmiştir.
- ✓ Evsel atıklar ise 2013, 2015 ve 2016 yıllarında artış gösterirken, 2014 ve 2017 yıllarında azalma göstermiştir.

- ✓ Tıbbi atık 2015 yılında azalma diğer yıllar da ise sürekli artış göstermiştir.
- ✓ Endüstriyel atık 2014 ve 2017 yıllarında azalma 2013, 2015 ve 2016 yıllarında artış göstermiştir.
- ✓ 2013, 2015 ve 2016 yıllarında toplanan akü atık miktarlarında artış olurken 2014 ve 2017 yıllarında azalma olmuştur.

3. SONUÇ

Çevre kirliliğinin birçok nedeni olmakla beraber atıkların cinsi, miktarı ve atıldıkları ortamlar sorunu daha vahim hale getirmiştir. Katı atıklar çevre sorunları arasında çok önemli yer işgal etmektedir. Ancak bu sorun geç fark edildiği için durum git gide karmaşık hal almıştır. Radyoaktif atık ile tehlikeli atıkların doğaya verdiği zararın fark edilmesi neticesinde olayın ciddiyeti anlaşılmıştır. Önceleri daha çok gelişmiş ülkelerin sorunu olarak düşünülen atıkların, gelişmekte olan ülkelerdeki tüketicilerin yaşam alışkanlıklarının değişmesine paralel olarak dünya genelinde bir sorun haline gelmiştir. Bu sorunu büyük oranda çözüme kavuşturan gelişmiş ülkeler, katı atık yönetimini yalnızca çevre kirliliği olarak ele almayıp, bunu ülkenin sosyoekonomik yapısına uygun politikalarla istihdam, üretim alanları oluşturmuşlardır. Ülkemizde bu konuda yapılması gereken ise kaynakların etkili ve verimli kullanılmasının öneminin sürekli gündemde tutulmasıdır. Okulların tüm kademelerinde çevre eğitimi ve bilinci ders olarak işlenmelidir. Küçük yaştaki çocuklara uygulamalar yaptırılarak gerektiğinde drama olarak konu işlenmelidir. Tüm bakanlıklar koordineli olarak sanayi atıklarının toplanmasını ve bertarafını kısa aralıklarla kontrol etmelidir. Sağlık kuruluşlarına alınan malzemelerle yapılan işlemleri ve bu işlemlerin sonucunda oluşan tehlikeli atıkları karşılaştırarak kontrolünü sağlamalıdır. Sonuç olarak tüm toplum bu konuda yılmadan bilinçlendirilmeli ve olası usulsüzlüklere ağır yaptırımlar uygulanmalıdır. Aksi durumda çok kısa sürede yaşanacak bir dünya da kalmayacaktır.

KAYNAKÇA

A.Akdoğan S.Güleç SÜRDÜRÜLEBİLİR KATI ATIK YÖNETİMİ VEBELEDİYELERDE YÖNETİCİLERİN KATI ATIKYÖNETİMİYLE İLGİLİ TUTUM VEDÜŞÜNCELERİNİN ANALİZİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA [Dergi] // H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,. - 2007. - s. 39-69.

Aksu Ceren geka.gov.tr [Çevrimiçi] // GÜNEY EGE KALKINMA AJANSI/SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE. - 2011.

Apan Ahmet BELEDİYELERİN KATI ATIK YÖNETİMİNDE ÇEVRE EĞİTİMİ [Dergi] // TÜRK İDARE DERGİSİ,. - s. 177-199.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Atıklar/Katı Atıklar [Çevrimiçi] // T.C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI EĞİTİM DAİRE BAŞKANLIĞI.

Çekim M.. Yıldız,S., Dere,T GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ KATI ATIK SORUNLARI VE ÇEVRESEL ETKİLERİ: [Konferans] // 2nd INTERNATIONAL SUSTAINABLE BUILDINGS SYMPOSIUM. - ANKARA : [s.n.], 2015. - s. 761-766.

ERDİN E. http://web.deu.edu.tr/erdin [Çevrimiçi] // http://web.deu.edu.tr/erdin/tr/ders/kati_atik/ders_not/katiatiklarinkompostlastirilmasi.pdf. - 1980. - 22 Mayıs 2019.

Gündüzalp A.A.,GÜVEN, S. Atık, Çeşitleri, Atık Yönetimi, Geri Dönüşüm ve Tüketici: Çankaya Belediyesi [Dergi] // hacettepe dergisi. - 2017. - s. 1-18.

Onursal N.,Kul,A.R, Onursal,D. International Advanced Researches & Engineering Congress 2017 // Batman ve Siirt illerindeki Katı Atık ve Atık Su Yönetiminin Analizli Karşılaştırması. - 2017.

Uzunoğlu Hande ÇEVREMİZİ KİRLETEN ATIKLAR VE ATIK YÖNETİMİNİN ÖNEMİ [Dergi] // İzmir Ticaret Odası Dergisi. - 2014.

Yılmaz A. ve Bozkurt Y. TÜRKİYE'DE KENTSEL KATI ATIK YÖNETİMİUYGULAMALARI VE KÜTAHYA KATI ATIK BİRLİĞİ [Dergi] // Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. - 2010. - s. 11-28.

Batman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı) Raporu, 2012

Batman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı) Raporu, 2013

Batman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı) Raporu, 2014

Batman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı) Raporu, 2015

Batman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı) Raporu, 2016

Batman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı) Raporu, 2017

Çekim, M. Y. (2015). GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ KATI ATIK SORUNLARI VE ÇEVRESEL ETKİLERİ:. 2nd INTERNATIONAL SUSTAINABLE BUILDINGS SYMPOSIUM, (s. 761-766). ANKARA.

ERDİN, E. (1980). http://web.deu.edu.tr/erdin. Mayıs 22, 2019 tarihinde http://web.deu.edu.tr/erdin/tr/ders/kati_atik/ders_not/katiatiklarinkompostlastirilmasi.pdf. adresinden alındı

Gündüzalp, A. S. (2017). Atık, Çeşitleri, Atık Yönetimi, Geri Dönüşüm ve Tüketici: Çankaya Belediyesi. Hacettepe dergisi, 1-18.

Onursal, N. O. (2017). International Advanced Researches & Engineering Congress 2017 . Batman ve Siirt illerindeki Katı Atık ve Atık Su Yönetiminin Analizli Karşılaştırması.

Yılmaz, A., & Bozkurt, Y. (2010). TÜRKİYE'DE KENTSEL KATI ATIK YÖNETİMİUYGULAMALARI VE KÜTAHYA KATI ATIK BİRLİĞİ. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11-28.

Batman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı) Raporu, 2012

SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU MEZUNLARININ İLETİŞİM BECERİLERİ

Öğr. Gör. Nilüfer ÇEKEN
Kırklareli Üniversitesi

Öğr. Gör. Elveda KUYUCAK
Kırklareli Üniversitesi

ÖZET: Sağlık hizmetleri meslek yüksekokullarında önlisans eğitimi alan öğrenciler tekniker unvanı ile mezun olmaktadırlar. Mezun olan öğrenciler ara eleman olarak sağlık alanında farklı dallarda (tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik, tıbbi laboratuvar teknikleri, tıbbi tanıtım ve pazarlama, sağlık kurumları işletmeciliği, yaşlı bakımı, optisyenlik) hasta ve hasta yakınlarına hizmet vermektedirler. Sağlık hizmetlerinden beklentilerin değişmesi, değişen hasta profili, hızla gelişen teknoloji, küreselleşmenin etkileri ve sağlık hizmetlerinin kendine özgü yapısı sağlık hizmetlerinde çalışanlar ile hizmeti alanlar arasındaki iletişimi etkilemektedir. Bireyin yaşamında önemli bir kavram olan iletişim çalışma hayatının da son derece önemli bir parçasıdır. Hizmeti alan ve hizmeti veren arasındaki iletişimi etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Sosyo-demografik özellikler olarak tanımlanan cinsiyet, yaş, gelir, eğitim, meslek, yaşanılan bölgenin yanı sıra sosyo-psikolojik faktörler olarak tanımlanan motivasyon, algılama, tutum ve inanç iletişimin yapısında önemli rol oynamaktadır. Sağlık alanında iletişimsel olarak yaşanılan problemlerin işin akşını olumsuz etkileyerek; zaman, emek ve maliyet kaybına yol açtığı düşünülmektedir. Bu kayıpların önüne geçilebilmesi için hizmet veren sağlık çalışanı ve hizmet alan hasta, hasta yakınının iletişim becerileri düzeyi son derece önemlidir. Bu alanda yaşanılan sorunların tespit edilerek düzeltici önerilerin sunulabilmesi açısından araştırma önem arz etmektedir. Tarama yöntemi ile gerçekleştirilen araştırma, Kırklareli Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'ndan mezun olmaya hak kazanmış staj yapan ve mezun olan çalışanlara yapılmıştır. Anket, 29.06.2018-10.07.2018 tarihleri arasında örneklem kapsamında random modeli kullanılarak belirlenen tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik, tıbbi laboratuar teknikleri, tıbbi tanıtım ve pazarlama, sağlık kurumları işletmeciliği, yaşlı bakımı, optisyenlik bölümlerinden mezun olmaya hak kazanarak staj yapan ve mezun olan çalışanlara internet üzerinden gönderilmiştir. 10.07.2018 tarihine kadar 150 cevaplayıcı geri bildirim yapmıştır. Online olarak hazırlanan anketin birinci bölümünde mezunların kişisel bilgilerinin yer aldığı sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise mezunlarının insan ilişkileriyle ilgili iletişim

becerilerinin ölçülmesi ve çeşitli değişkenler açısından değişip değişmediğini belirlenmesi için İletişim Becerileri Ölçeği yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, sağlık, iletişim becerisi, sağlıkta iletişim

Communication Skills of Vocational School of Healthcare Graduates

ABSTRACT: Studentswhoreceiveassociatedegreeeducation in vocationalschools of healthservicesgraduatewiththetitle of technician. Graduatedstudentsserve in differentfields (medicaldocumentationandsecretarial, medicallaboratorytechniques, medicalpromotionandmarketing, healthinstitutionmanagement, elderlycare, optician) in thefield of health as intermediatestaff. Thechange in expectations of healthservices, changingpatientprofile, rapidlydevelopingtechnology, theeffects of globalizationandtheuniquestructure of healthservicesaffectthecommunicationbetweenhealthcareworkersand service users. Communication, which is an importantconcept in an individual's life, is also an extremelyimportantpart of working life. Therearemanyfactorsaffectingthecommunicationbetweenthe service providerandthe service provider. Motivation, perception, attitudeandbelief, whicharedefined as socio-psychologicalfactors, as well as gender, age, income, education, profession, region, socio-demographiccharacteristics, play an important role in thecommunicationstructure. Bynegativelyaffectingtheflow of theproblemsencountered in thefield of healthcommunicatively; time, laborandcost. Inordertopreventtheselosses, thecommunicationskillslevel of thehealthworkerandthepatientandtherelatives of thepatientsserving is extremelyimportant.Research is importantforidentifyingtheproblemsexperienced in thisfieldandprovidingcorrectivesuggestions. Thesurveywasconductedwiththeemployeeswhograduatedfrom Kırklareli UniversityVocational School of Health Services. Thequestionnairewasconductedbetween 29.06.2018-10.07.2018 forthemedicaldocumentationandsecretariat, medicallaboratorytechniques, medicalpromotionandmarketing, healthinstitutionsmanagement, elderlycareandopticiandepartments. posted on the internet. 150 respondentsgavefeedbackuntil 10.07.2018. Inthefirstpart of thequestionnairepreparedonline, therearequestionsaboutthepersonalinformation of thestudents. Inthesecondpart, CommunicationSkillsScale is usedtomeasurethecommunicationskills of thestudents in relationtohumanrelationsandtodeterminewhethertheyhavechanged in terms of variousvariables.

KeyWords: Communication, health, communicationskills, healthcommunication

İLETİŞİM VE ÇATIŞMA KAVRAMI

Kişilerin sağlıklı iletişim kurabilmeleri geliştirmiş oldukları iletişim becerileri ile mümkün olabilmektedir. İyi iletişim kurmak kişilerin daha avantajlı ilişkiler geliştirmesini sağlamaktadır. Kişilerin çalışma hayatında da çok etkin bir role sahip olan iletişim sağlık alanında çalışanlar için daha fazla önem taşımaktadır. Hizmet sektöründe yer alan sağlık hizmetleri kendine has özelliklerinden dolayı diğer hizmet türlerinden ayrılmaktadır. Son yıllarda medyada yer alan sağlık çalışanlarına yönelik artan şiddet olayları neticesinde Sağlık Bakanlığı tarafından alınan tedbirler artmıştır. En sağlıklı yöntemi çift yönlü olan iletişim tek yönlü kullanıldığında çatışmalar çözülememekte, çözülemeyen çatışmalar ise olayın boyutunu değiştirerek şiddete dönüşmektedir.

19. yüzyıl sonundan 20. yüzyılın başlarına kadar kavram olarak geliştirilen iletişim kişiler arasında basit iletişim araçları vasıtasıyla kurulan ileti gönderimi ve alımı olarak tanımlanmıştır. (Güngör, 2015: 20).Tanıma göre iletişimin başlatılması için gönderici, alıcı ve ileti gerekmektedir. En geniş anlamıyla iletişim; bilginin üretilmesi, üretilen bilginin aktarılması ve aktarılan bilginin anlamlandırılması olarak tanımlanmaktadır. İletişim ile enformasyon ile arasındaki fark etkileşimdir. Alınan ileti bir süreci başlatmadığında enformasyon olarak kalmaktadır. İletişimden söz edilebilmesi için kaynak ve alıcı arasında etkileşim şarttır. (Dökmen, 1994:19)

Dökmen, Chaffee, Berger ve Roloff'tan yaptığı aktarımda psikoloji kapsamında yapılan iletişim türleri sınıflandırmasının aynı zamanda çatışma çeşidi olduğunu açıklamaktadır:1) Kişi-içi iletişim ve çatışma. 2) Kişilerarası iletişim ve çatışma. 3) Örgüt-içi iletişim ve çatışma. 4) Kitle iletişimi ve çatışma (Dökmen, 1994: 21)

Yapılan ayrım incelendiğinde her iletişim türünün sağlıklı bir şekilde sürdürülmediğinde çatışmaya dönüştüğü görülmektedir. İletişimin tamamlanabilmesi için etkileşimin olumlu bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Enformasyonun iletişim olabilmesi için etkileşimin olması, iletişim sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi içinse etkileşimin olumlu olmasının gerektiğini söylemek mümkündür.

Çatışmanın meydana gelebilmesi içinçatışmayı gerçekleştirebilecek iki veya daha fazla kişi, açığa çıkmış bir mücadele durumu ve çatışmaya neden olabilecek amaç olması gerekmektedir. (Gürüz ve Eğinli, 2010:221) Çatışma kendi içinde; içsel çatışma, kişilerarası iletişim çatışması ve kurum içi iletişim çatışması olarak üçe ayrılmaktadır. (Gürüz ve Eğinli, 2010:225-28) Her çatışma türünün kendi özellikleri ve değişkenleri bulunmaktadır. Bu özellik ve değişkenler çatışmanın çözüm sürecini etkilemektedir. İçsel çatışmada kişinin kendisi odak noktayken, kişilerarası çatışmada çatışmayı yaşayan kişilerin özellikleri ve çevresel koşulları etkin rol oynamaktadır.

Kurum içi iletişim çatışmasında ise kurumun yönetim yapısı, kadrosu, kurum içinde tercih edilen iletişim yöntemleri ön plana çıkmaktadır.

Çatışmanın ortaya çıkmasının önüne geçilebilmesi için iletişimin özelliklerinin kişiler tarafından bilinmesi ve doğru yorumlanabilmesi gerekmektedir. İletişimde anlaşmayı sağlamaya yardımcı olan özellikler şunlardır: 1)İletişimde ilk izlenim belirleyicidir. 2) İletişim yalnızca bilgi alışverişi olarak sınırlandırılamaz. 3) İletişim kişiye değil kişiyle yapılır. 4) İletişim bir bütündür. (Baltaş ve Baltaş, 2004:19-21)

İletişim kurulurken ilk aşamada ilk görüşte kişilerin birbirleri üzerindeki intibası dikkat çekmektedir. Bunu sadece dış görünüş olarak değerlendirmemek gerekir. Beden dili mesajlarının kurulacak iletişimdeki etkisi yüksektir. İletişimin sadece ileti gönderimi ve alımı olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Süreç bir bütün olarak ele alındığında ve çift yönlü etkileşime dikkat edildiğinde çatışmaların ortadan kalkması mümkün olabilmektedir.

Kişilerin iletişim kurma nedenlerine bakıldığında; anlamak, anlaşılmak, paylaşmak, öğrenmek, öğretmek, problem çözmek vb. nedenler karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bizi iletişim kavramının içerik itibarıyla olumlu anlamlar barındıran bir kavram olduğu sonucuna götürmektedir. Birçok farklı faktörden etkilenen iletişim sürecinin çatışma yaşanmadan her defasında başarılı olarak sonuçlandırılması düşünülemez. Ancak yaşanılan çatışmanın çözümüne yönelik kişilerin girişimleri sorunu ortadan kaldırmada etkili olacaktır. Olumlu düşünerek çözüm odaklı davranışlar iletişimin sağlıklı bir zeminde sürdürülmesini sağlayacaktır.

BULGULAR

İletişim Becerileri Ölçeği, Ersanlı ve Balcı tarafından 1996 yılında geliştirilmiştir ve ölçek 45 sorudan oluşmaktadır. Mezunların iletişim becerileri 5'li Likert derecelendirmesiyle olumludan olumsuza doğru ölçülmüştür. Toplanan veriler SPSS 15 Paket Programı kullanılarak değerlendirilmiş ve istatiksel değerlendirmede $p<0,05$ düzeyinde anlamlı bulunan sonuçlar gösterilmiştir.

Bu araştırma sonucunda; örneklem grubunu oluşturan mezunların, iletişim becerileri ölçeği alt boyutu zihinsel boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması 5 üzerinden 4,05, duygusal alt boyutlarından aldıkları puanların aritmetik ortalaması 3,69, davranışsal alt boyutundan aldıkları puanların aritmetik ortalaması 3,94, iletişim becerileri ölçeği toplam puanının aritmetik ortalaması ise 3,88 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1. İletişim Becerileri Ölçeği Toplam Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	*N*	$\bar{x}$	*ss*	$Sh_{\bar{x}}$	*t* Testi		
						t	*Sd*	*p*
İletişim Becerileri Ölçeği	Kadın	117	3.85	.35	.03	-2.06	148	.041
	Erkek	33	3.98	.21	.04			

Tablo 1'de görüldüğü üzere iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur*($t=-2.06$; $p<.05$)*. Anlamlılık erkek mezunlar lehine gerçekleşmiştir.

Tablo 2. İletişim Becerileri Toplam Puanlarının Program Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	*N*	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	*sd*	*p*
İBÖ	Tıbbi Laboratuar Teknikleri	20	57,80	11,91	5	,036
	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	19	64,55			
	Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama	55	88,13			
	Optisyenlik	28	63,91			
	Yaşlı bakım	17	83,50			
	Sağlık Kurumları İşletmeciliği	11	80,59			
	Toplam	150				

Tablo 2'de görüldüğü üzere, iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının program değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda grupların sıralama ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur *($x^2= 11,91$; $p<0,05$)*. Bunun ardından tamamlayıcı analizlere geçilmiştir. Ancak bu amaçla kullanılan özel bir teknik bulunmadığından ikili karşılaştırmalarda tercih edilen Mann Whitney-U analizi uygulanmış ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

2-a. İletişim Becerileri Ölçeği Alt Boyutu Zihinsel Boyut Puanlarının İletişim Becerilerini Değerlendirme Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Gruplar	Tıbbi Laboratuar Teknikleri	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama	Optisyenlik	Yaşlı Bakım	Sağlık Kurumları İşletmeciliği
Tıbbi Laboratuar Teknikleri	$\bar{x}_{sıra}$=57,80	P>0,05	P<0,05	P>0,05	P>0,05	P>0,05
Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik		$\bar{x}_{sıra}$=64,55	P>0,05	P>0,05	P>0,05	P>0,05
Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama			$\bar{x}_{sıra}$=88,13	P>0,05	P>0,05	P>0,05
Optisyenlik				$\bar{x}_{sıra}$=63,91	P>0,05	P>0,05
Yaşlı Bakım					$\bar{x}_{sıra}$=83,50	P>0,05
Sağlık Kurumları İşletmeciliği						$\bar{x}_{sıra}$=80,59

Tablo 2-a' da görüldüğü üzere, iletişim becerileri ölçeği toplam puanlarının program değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda; Tıbbi Laboratuar Teknikleri mezunları ile Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları arasında Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları lehine p<0,05 düzeyinde anlamlı farklılık gerçekleştiği belirlenmiştir. Diğer grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılıklar ise anlamlı bulunmamıştır*(p>0,05).*

Tablo 3. İletişim Becerileri Ölçeği Alt Boyutu Zihinsel Boyut Toplam Puanlarının İletişim Becerilerini Değerlendirme Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	*N*	$\bar{x}$	*ss*	$Sh_{\bar{x}}$	*t* Testi		
						t	*Sd*	*p*
İBÖ Zihinsel Boyut	İyi	99	4,11	,39	,04	2,79	148	,006
	Orta	51	3,93	,34	,05			

Tablo 3'te görüldüğü üzere iletişim becerileri ölçeği alt boyutu zihinsel boyut toplam puanlarının iletişim becerilerini değerlendirme değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur*(t=-2.79; p<.01).* Anlamlılık iletişim becerilerini iyi olarak değerlendiren mezunlar lehine gerçekleşmiştir.

Tablo 4. İletişim Becerileri Duygusal Alt Boyut Toplam Puanlarının Program Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Kruskal Wallis-H Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	p
İBÖ	Tıbbi Laboratuar Teknikleri	20	58,95	13,57	5	,019
	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	19	75,24			
	Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama	55	87,99			
	Optisyenlik	28	57,09			
	Yaşlı bakım	17	86,03			
	Sağlık Kurumları İşletmeciliği	11	74,18			
	Toplam	150				

Tablo 4'te görüldüğü üzere, iletişim becerileri ölçeği duygusal boyut toplam puanlarının program değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H Testi sonucunda grupların sıralama ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur *(x^2= 13,57; p<0,05)*. Bunun ardından tamamlayıcı analizlere geçilmiştir. Ancak bu amaçla kullanılan özel bir teknik bulunmadığından ikili karşılaştırmalarda tercih edilen Mann Whitney-U analizi uygulanmış ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

4-a. İletişim Becerileri Ölçeği Alt Boyutu Zihinsel Boyut Puanlarının İletişim Becerilerini Değerlendirme Değişkenine Göre Hangi Gruplar Arasında Farklılaştığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Gruplar	Tıbbi Laboratuar Teknikleri	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama	Optisyenlik	Yaşlı Bakım	Sağlık Kurumları İşletmeciliği
Tıbbi Laboratuar Teknikleri	$\bar{x}_{sıra}$=58,95	P>0,05	P<0,05	P>0,05	P<0,05	P>0,05
Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik		$\bar{x}_{sıra}$=75,24	P>0,05	P>0,05	P>0,05	P>0,05
Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama			$\bar{x}_{sıra}$=87,99	P<0,05	P>0,05	P>0,05
Optisyenlik				$\bar{x}_{sıra}$=57,09	P>0,05	P>0,05
Yaşlı Bakım					$\bar{x}_{sıra}$= 86,03	P>0,05
Sağlık Kurumları İşletmeciliği						$\bar{x}_{sıra}$=74,18

Tablo 4-a' da görüldüğü üzere, iletişim becerileri ölçeği duygusal alt boyutu toplam puanlarının program değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda; Tıbbi Laboratuar Teknikleri mezunları ile, Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları arasında Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları lehine p<0,05 düzeyinde, Tıbbi Laboratuar Teknikleri mezunları ile, Yaşlı Bakım mezunları arasında Yaşlı Bakım mezunları lehine p<0,05 düzeyinde, Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları ile, optisyenlikmezunları arasında Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları lehine p<0,05 düzeyinde, anlamlı farklılık gerçekleştiği belirlenmiştir. Diğer grupların sıralamalar ortalamaları arasındaki farklılıklar ise anlamlı bulunmamıştır*(p>0,05).*

Tablo 5. İletişim Becerileri Ölçeği Alt Boyutu Davranışsal Boyut Toplam Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	*N*	$\bar{x}$	*ss*	$Sh_{\bar{x}}$	*t* Testi		
						t	*Sd*	*p*
İBÖ Davranışsal Boyut	Kadın	117	3,91	,38	,04	-2,01	148	,047
	Erkek	33	4,05	,28	,05			

Tablo 5'de görüldüğü üzere iletişim becerileri ölçeği alt boyutu davranışsal boyut toplam puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur*(t=-2.01; p<.05).* Anlamlılık erkek mezunlar lehine gerçekleşmiştir.

Tablo 6. İletişim Becerileri Ölçeği Alt Boyutu Davranışsal Boyut Toplam Puanlarının İletişim Becerilerini Değerlendirme Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Amacıyla Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	**Gruplar**	*N*	$\bar{x}$	*ss*	$Sh_{\bar{x}}$	***t* Testi**		
						t	*Sd*	*p*
İBÖ Davranışsal Boyut	İyi	99	4,01	,33	,03	3,01	148	,003
	Orta	51	3,82	,39	,05			

Tablo 6'da görüldüğü üzere iletişim becerileri ölçeği alt boyutu davranışsal boyut toplam puanlarının iletişim becerilerini değerlendirme değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda

grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur*(t=-3.01; p<.01).* Anlamlılık iletişim becerilerini iyi olarak değerlendiren mezunlar lehine gerçekleşmiştir.

TARTIŞMA

Çalışmamızda cinsiyet ile iletişim becerileri ölçeği toplam puanı ortalamaları karşılaştırıldığında puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark saptanmıştır. Anlamlılık erkek mezunlar lehine gerçekleşmiştir. Literatür incelendiğinde çalışmamızı destekler nitelikte bulgulara rastlanmaktadır. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımına yönelik yapılan bir çalışmada da erkek öğrencilerin iletişim beceri puan ortalamasının yüksek olduğu saptanmıştır (Turgut, vd., 2018: 185). Ancak literatürde bu çalışmanın aksine sonuçların elde edildiği araştırmalara da ulaşılmıştır. İncelenen araştırmalarda cinsiyet ile iletişim becerileri ölçeği toplam puanı ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı farklılığın kadın öğrenciler yönünde olduğu çalışmalar da mevcuttur. (Arslan, 2019:153; Aşçı, vd., 2015:160) Çalışmalar arasındaki farkın öğrenciyken alınan teorik bilgi ile uygulamada kaynaklanan değişikliklere bağlı olduğu düşünülmektedir. Erkek öğrencilerin mezun olup çalışma hayatına başladıklarında iletişim becerilerini geliştirerek ilerleme kaydettiklerini söylemek mümkündür.

Araştırmamızda iletişim becerileri ölçeği toplam puanları program değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucundaTıbbi Laboratuar Teknikleri mezunları ile Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları arasında Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları lehine anlamlı farklılık gerçekleştiği belirlenmiştir. Bu yönde yapılan bir başka araştırmada ise anlamlı farklılık "Çocuk Gelişimi- Diyaliz", "Çocuk Gelişim- Yaşlı Bakımı", "Çocuk Gelişim-Tıbbi Görüntüleme Teknikleri", "Çocuk Gelişim-Tıbbi Laboratuar Teknikleri", "Çocuk Gelişim-Optisyenlik" programları arasında çocuk gelişimi lehinedir. (Arslan, 2019:160) Anlamlı farklılığın hizmet verme esnasında hedef kitle ile iletişimin daha fazla olduğu bölümlerde düşünülmektedir. Programlarda iletişim ile ilgili verilen ders sayısının da sonuçlarda etkili olduğu düşünülmektedir.

İletişim becerileri ölçeği duygusal alt boyutu toplam puanlarının program değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda; Tıbbi Laboratuar Teknikleri mezunları ile, Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları arasında Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları lehine; Tıbbi Laboratuar Teknikleri mezunları ile, Yaşlı Bakım mezunları arasında Yaşlı Bakım mezunları lehine; Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları ile, Optisyenlikmezunları arasında Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama mezunları lehine anlamlı farklılık gerçekleştiği belirlenmiştir. Yapılan bir başka araştırmada anlamlı farklılık "Çocuk

Gelişim-Tıbbi Görüntüleme Teknikleri", "Çocuk Gelişim-Diyaliz", "Çocuk Gelişim- Yaşlı Bakımı", "Çocuk Gelişim-İlk ve Acil Yardım", "Çocuk Gelişim-Tıbbi Laboratuar Teknikleri", "Çocuk Gelişim-Odyometri", "Çocuk Gelişim-Optisyenlik" programları arasında çocuk gelişimi lehinedir. (Arslan, 2019:160)

İletişim becerileri ölçeği alt boyutu davranışsal boyut toplam puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştu. Anlamlılık erkek mezunlar lehine gerçekleşmiştir. Yine İletişim becerileri ölçeği alt boyutu davranışsal boyut toplam puanlarının iletişim becerilerini değerlendirme değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Anlamlılık iletişim becerilerini iyi olarak değerlendiren mezunlar lehine gerçekleşmiştir. Ölçeğin davranışsal boyutunda, erkek mezunların ve kendi iletişim becerilerini iyi olarak değerlendiren mezunlarda ortalama puanların fark derecesinde yüksek çıkmasının sebebi olarak; erkek cinsiyetinde yetişen bireylerin geleneksel Türk toplumunun aile yapısına bağlı olarak daha özgürlükçü bir tutum ile yetiştirilen toplumumuzdan kaynaklandığı ve bu sebepten bu cinsiyetteki bireylerin bilgilerini davranışa dökmede daha özgüvenli davrandıkları düşünülmektedir. İletişim becerilerini "İyi" olarak değerlendiren bireylerin puanlarının anlamlı farklılık derecesinde iyi çıkmasının sebebi ise araştırmanın bireyin beyanına dayalı bilgiler ışığında gerçekleştirilmesi ve bu beyanların bireyin davranışları ve benlik algısıyla bağlantılı olacağından ortalamaya olumlu yansımasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışan gençlerin iletişim becerileri ve benlik saygısı ile ilgili yapılan bir araştırmada da benlik saygısı yüksek gençlerin kendine güvenli ve iyimser yaklaşım sergilediğine yönelik sonuçlara ulaşılmıştır. (Sala Razı, vd., 2009: 20)

SONUÇ-ÖNERİ

Yapmış olduğumuz araştırma sonuçları sağlık hizmetleri meslek yüksekokulundan mezun olmuş çalışanların iletişim becerilerini nasıl değerlendirdiklerine dayanmaktadır.

Çalışmamızda sağlık hizmetleri meslek yüksekokulundan mezun erkek çalışanların iletişim becerilerinin kadınlardan yüksek olduğu saptanmıştır. Cinsiyet değişkenine bağlı bu değişikliğin sebebinin bir başka çalışmada araştırılması önerilmektedir.

İletişim becerilerinde programlara göre olan değişikliğin uygulanan müfredatlara bağlı olduğu düşünülmektedir. Programlarda eğitim alan öğrencilerin

müfredatlarında iletişime yönelik derslerin konulması mevcut iletişim derslerinin saatinin arttırılması önerilmektedir.

Yapılan literatür taraması sonrasında sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerilerini ölçmeye yönelik araştırmaların yapıldığı ancak sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu mezunlarına yönelik araştırmaların çok az olduğu saptanıştır. Yapılan araştırmalar genel olarak tüm mezunları değil spesifik programları kapsamaktadır. Örneğin araştırmalar sadece tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik programına yönelik ya da sadece ebelere, hemşirelere yönelik yapılmıştır.

Sağlık alanında çalışan sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu mezunu olan ve olmayan çalışanlar arasında iletişim becerileri farkı olup olmadığı bir başka araştırma konusu olabilir.

KAYNAKÇA

ARSLAN, A., (2019) Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerileri ve öz-yeterlik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 38(1): 146-173

AŞÇI, Ö., HAZAR, G., YILMAZ, M., (2015), Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin iletişim becerileri ve ilişkili değişkenler, Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(3): 160-165

BALTAŞ, Z. Ve BALTAŞ, A. (2004) Bedenin Dili, Remzi Kitabevi, İstanbul.

DÖKMEN, Ü. (2005) İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

GÜNGÖR, N. (2015) İletişime Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara.

GÜRÜZ, D. ve EĞİNLİ, T. (2010) İletişim Becerileri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

SALA RAZI, G., KUZU, A., YILDIZ, A., N., OCAKÇI, F., ARİFOĞLU ÇAMKUŞU, B., (2009) Çalışan gençlerde benlik saygısı iletişlim becerileri ve stresle baş etme. TAF Preventive Medicine Bulletin, 8 (1): 17-26

TURGUT, M., KUTLU, G., MUT, S.,(2018) Sağlık yönetimi bölümü öğrencileri ile sosyal medya kullanımları arasındaki ilişkinin belirlenmesi. İşletme Bilimi Dergisi, 6 (1):185-205

İLETİŞİM ÇAĞINDAKİ İLETİŞİMSİZLİK PROBLEMİNE İLÂHÎ BİR ÇÖZÜM: KUR'ÂN'DA İLETİŞİM İLKELERİ VE KONUŞMA ADABI

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah DENİZER
Uşak Üniversitesi

ÖZET: Toplumsal bir varlık olan insan hem sosyal hem de psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmek için hemcinsleriyle sürekli iletişim içinde olmak durumundadır. En yalın haliyle "bir duygu veya düşüncenin karşı tarafa aktarılması" olarak tarif edilebilecek olan iletişim, aile, okul, iş ve her türlü sosyal ortamda hem insanın kendini gerçekleştirebilmesi için bir araç hem de ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için bir zorunluluktur. Bu nedenle insanın hayatta başarılı olması ve ihtiyaçlarını sağlıklı bir şekilde karşılayabilmesi, çevresiyle olan iletişiminin niteliği ile doğru orantılıdır.

21. yüzyılın başından itibaren teknolojinin artan bir ivmeyle gelişmesi iletişim olanaklarını artırmış, insanlara her an dünyanın her yeriyle bağlantı kurma imkânı tanımıştır. Buna karşın bu imkânların, insanlar arası iletişimi nitelik olarak geliştirdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile yeni bir iletişim kültürü ortaya çıkmış, yüz yüze iletişim yerini sanal ağlar üzerinden yapılan yazılı, sesli veya görüntülü iletişime bırakmıştır. İletişimin sanal olması ondaki samimiyeti yok etmiş, bu durum da çoğu zaman iletişimin iletişimsizliğe dönüşmesine yol açmıştır. İletişim imkânları ile her an istenilen kişilere ulaşmanın mümkün olduğu düşüncesi insanı bu imkânları kullanmaktan uzaklaştırmış, onu iletişimsizliğe, yalnızlığa, bir nevi varlık içinde yokluğa sürüklemiştir.

İnsanlara hidayet rehberi olarak gönderilen Kur'ân, sosyal hayatın pek çok alanında olduğu gibi iletişim konusunda da insanlara yol göstermektedir. Bu bildiride, Kur'ân'da yer alan iletişim ilkeleri ve iletişimin en tabî yöntemi olan konuşmanın Kur'ân'a göre hangi usul ve esaslar çerçevesinde yapılması gerektiği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, İletişim, İletişimsizlik, İletişim İlkeleri, Konuşma Adabı

A Divine Solution to the Problem of Non-Communication in the Age of Communication: Principles of Communication and Speech in the Qur'an

ABSTRACT: As a social being, a person has to be in constant communication with his fellow men in order to meet his social and psychological needs. Communication can be described as "transferring a feeling or thought to the other side". Communication is both a means for self-realization and a necessity for meeting the needs of people in any social environment. Therefore, being successful in life and being able to meet the needs in a healthy way is directly proportional to the quality of the communication with the environment.

Since the beginning of the 21st century, the development of technology with increasing acceleration has increased communication opportunities and allowed people to connect with the world at any time. However, it is not possible to say that these opportunities improve inter-human communication quality. With the development of communication technologies, a new communication culture has emerged and face-to-face communication has been replaced by written, voice or video communication via virtual networks. The fact that communication is virtual has destroyed her sincerity, which has often led to the transformation of communication into non-communication. The idea that it is possible to reach the desired people at any time by means of communication has prevented people from using these opportunities and led him to non-communication, to loneliness and to some kind of absence.

The Qur'an, which is sent to people as a guide, guides people in communication as well as in many other areas of social life. In this paper, the communication principles in the Qur'an and the methods and principles in which the speech should be done according to the Qur'an, which is the most natural method of communication, will be discussed.

Key Words: Qur'an, Communication, Non-communication, Communication Principles, Speaking Manners

GİRİŞ

Toplumsal bir varlık olan insan, hem sosyal hem de psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmek için hemcinsleriyle sürekli iletişim içinde olmak durumundadır. En yalın haliyle "bir duygu, düşünce, bilgi, beceri veya haberin muhtelif vasıtalarla bir kişiden diğerine karşılıklı olarak aktarılması" olarak tarif edilebilecek olan iletişim, aile, okul, iş ve her türlü sosyal ortamda hem insanın kendini gerçekleştirebilmesi için bir araç hem de ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için bir zorunluluktur. İletişim insanlarla ilgili, karşılıklı/yüz yüze olan, sadece sözlerin değil jest, mimik ve sembollerin de kullanıldığı, karşılık/cevap gerektiren bir süreçtir. (Otrar, 2010:240) Dolayısıyla iletişim hem kişisel hem de toplumsal bir süreci kapsamaktadır. (Şenyapılı,

1981: 39; Işık, 2000:21) İnsan kendi bilgi ve becerilerini bu özelliklere sahip bir iletişimle başkalarına aktararak çevresindekilerin ihtiyaçlarını karşıladığı gibi kendi ihtiyaçlarını da çevresindeki insanlarla kurduğu iletişim ile giderir. Bu nedenle insanın hayatta başarılı olması ve ihtiyaçlarını sağlıklı bir şekilde karşılayabilmesi, çevresiyle olan iletişiminin niteliği ile doğru orantılıdır.

21. yüzyılın başından itibaren teknolojinin artan bir ivmeyle gelişmesi iletişim olanaklarını artırmış, insanlara her an dünyanın her yeriyle bağlantı kurma imkânı tanımıştır. Buna karşın bu imkânların, insanlar arası iletişimi nitelik olarak geliştirdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Zira iletişimin çeşitli yollarla ve sık bir şekilde yapılabilmesinin, iletişimin sağlıklı olması ve her zaman iyi sonuçlar ortaya çıkarmasıyla doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır.

İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile yeni bir iletişim kültürü ortaya çıkmış, yüz yüze iletişim yerini sanal ağlar üzerinden yapılan yazılı, sesli veya görüntülü iletişime bırakmıştır. Sanal ağlardaki sanal kimlikler üzerine kurulan iletişim insanların birbirleriyle iletişim kurmasının değil, yapılan paylaşımların aldığı beğeni ve takipçi sayısına göre şekillenecek olan mental tatminin bir aracı haline gelmiştir. Dolayısıyla iletişime olanak veren bazı imkânların amaçları dışında kullanıldığını söylemek mümkündür. Bir bilgi, haber, duygu ve düşünce paylaşımı ve aktarımı amacı taşımadan kullanılan iletişim olanakları doğal olarak insanlar arasında bir iletişim kurulmasını sağlamamaktadırlar. Diğer yandan sosyal medya üzerinden sanal kimliklerle kurulan iletişim insanlara, bu kimliklerin arkasına sığınarak gerçek hayatta olunmayan kişiler gibi görünmeye ve yüz yüze söylenemeyecek sözleri söyleme imkânı vermektedir. Anonimlik maskesinin ardına sığınarak gerçek hayatta tanınan yahut tanınmayan kimseler hakkında söylenen sözleri ve yapılan yorumları iletişim olarak kabul etmek elbette ki mümkün değildir. İletişimin sanal olması ve zaman zaman sanal kimliklerin ardından yapılması ondaki samimiyeti yok etmiş, bu durum da çoğu zaman iletişimin iletişimsizliğe dönüşmesine yol açmıştır.

Önemli gün ve gecelerde veya yakınların özel günlerinde onları ziyaret etmenin, en azından arayıp konuşmanın akrabalık ve dostluk bağlarının sağlamlaşmasında önemli bir rolü vardır. Bu gibi durumlarda yakınlarla gerçek bir iletişim kurmak yerine onlara gönderilen mesajlar ve tebrik görselleri iletişimden çok iletişimsizliğin göstergesidir. Zira iletişimin daha sağlıklı olacağı görüntülü veya sesli iletişim imkânı bulunurken çoğunlukla başkaları tarafından gönderilmiş veya internetteki arama motorlarından kopyalanmış mesajları göndermek, bu mesajların gönderildiği kişi ile gerçek bir iletişime girilmek istenmediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İletişim imkânları ile her an istenilen kişilere ulaşmanın mümkün olduğu düşüncesi de iletişimsizliğe yol açan faktörlerden birisidir. İletişim sağlamanın sürekli mümkün olmasının verdiği rahatlık insanı bu imkânları kullanmaktan uzaklaştırmış, onu iletişimsizliğe, yalnızlığa, bir nevi varlık içinde yokluğa sürüklemiştir. Hem bireysel hem de toplumsal hayata olumsuz etkileri olan iletişimsizlik, çözülmesi gereken bir problem olarak karşımızda durmaktadır.

1- KUR'ÂN'DA İLETİŞİM İLKELERİ

İletişimin birey ve toplum hayatındaki yeri ve önemi büyüktür. "Çünkü bir şeyin toplum içinde yaygınlık kazanıp topluma mal olması ve toplumun derinliklerine kök salması ancak o şeyin etkili bir şekilde topluma tanıtılması ve benimsetilmesiyle mümkündür. Bunun da tek yolu insanlarla iletişim kurmaktır." (Gümrükçüoğlu, 2012:75) Kur'ân iletişimin önemini "Ey insanlar! doğrusu biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanıyıp kaynaşasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık..." (Hucurât 49/13) ayetiyle bildirmektedir. İnsanların tek bir millet olması yerine farklı millet ve kabilelere ayrılmasındaki hikmetlerin başında Allah'ın insanları değişim ve gelişim kabiliyetine sahip olarak yaratması bulunmaktadır. (Karaman vd., 2007:2:287) Farklı milletlerden oluşmuş insanlık, bu kabiliyetlerinin bir sonucu olarak ayette de belirtildiği gibi birbirleri ile etkileşime girmişlerdir. Bu etkileşimi sağlayan en önemli yol ise iletişimdir. "Kur'ân'da 'tebliğ et, ilet, çağır, söyle, haber ver, bildir, anlat, öğüt ver, selam ver' gibi iletişime dair pek çok hitabın bulunması (Mâide 5/92, 99; En'âm 6/70, 80, 90, 92, 126; A'râf 7/1, 164, 184, 188, 199; Tevbe 9/11, 122; Yûnus 10/2, 57; Hûd 11/2, 12, 57, 114, 120; Yûsuf 12/ 104; Ra'd 13/7, 19, 36, 40; İbrâhim 14/5; Hicr 15/89), onun muhtevasında iletişim sürecinin çok önemli bir yeri olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Kur'ân iletişim sürecine bütün varlık alanlarını dâhil etmiş ve insanların birbirleriyle iletişim kurmasını öğütlemiştir. (Türkmen, 1996:175)

Bakara suresi 31. ayette insana isimlerin öğretildiği bildirilmiştir. "Öğretilen bu isimler sayesinde Hz. Adem (as) aracılığı ile insan ve diğer varlıklar hakkında bilgi, iletişim ve ilişkiler gündeme gelmiştir." (Karaman, 2014:23) İnsana isimlerin öğretilmesi, ona manaya delâlet eden lafızların öğretildiği (İbn Aşûr, 1984:1:409-410) ve ona dil meydana getirme kabiliyetinin verildiği şeklinde yorumlanmıştır. (Karaman vd., 2007:1:105) İnsana verilen bu kabiliyet sonucu her zaman ve mekânda iletişim kurmak insanın yaratılışının bir gereği olmuştur. Zira Allah'ın yaratma kanunu gereği insanlar akıl, güç, mal ve beceri bakımından farklı özelliklerde yaratılmışlardır. İnsanlar arasındaki bu maddî ve manevî farklılıklar ise hiç şüphesiz

iletişim ihtiyacını ortaya çıkaran en temel unsurlardan biridir. (Gümrükçüoğlu, 2012:77)

İnsanlara hidayet rehberi olarak gönderilen Kur'ân, sosyal hayatın pek çok alanında olduğu gibi iletişim konusunda da insanlara yol göstermiştir. Kur'ân'daki çeşitli ayetler insanlarla birbirleri ile olan ilişkilerinde nasıl davranmaları ve hangi prensipleri gözetmeleri gerektiğine dair rehberlik etmektedir. Bu çerçevede Kur'ân'daki iletişim ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

1.1. Doğru Bilgilendirme

İletişimle ilgili temel kavramlardan birisi, muhataba aktarılan içerik anlamına gelen mesajdır. İletişimin sağlıklı bir şekilde kurulması, muhataba aktarılan mesajın doğruluğu ile yakından ilgilidir. İletişim esnasında aktarılan mesajın doğru olması ve alınan mesajın doğruluğunun araştırılmasının gerekliliği Kur'ân'da şöyle belirtilmiştir: "Ey İman edenler! Fâsık/Dînî ve ahlâki duyarlılığı zayıf bir kimse size bir haber getirdiğinde bu haberin doğru olup olmadığını araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa zarar verirsiniz, sonra da yaptığınıza pişman olursunuz." (Hucurât 49/6) İnsanları yanlış bilgilendirmenin ve onlara gerçek olmayan haberler vermenin ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlara değinen bu ayet, iletişim esnasında muhataplara doğru bilgi vermenin gereğini ve önemini ortaya koymaktadır. İletişim esnasında tarafların birbirlerine doğru ve güvenilir haberler/bilgiler vermeleri, iletişimin sonraki safhaları için de son derece önemlidir. Zira muhatabından yanlış bilgi ve yalan haberler aldığını öğrenen bir kimsenin bu bilgi ve haberleri kendisine getiren kimse ile olan iletişiminin zayıflayacağı hatta kopacağı açıktır. İletişim sırasında muhataba doğru bilgiler vermek taraflar arasındaki iletişimin daha güvenilir ve sürdürülebilir olmasını sağlamasının yanı sıra sosyal ve hukûkî hayatın düzenini sağlaması, haksızlık ve huzursuzlukların önüne geçilmesi bakımından da önem arz etmektedir. (Karaman vd., 2007:5:89-90) Kur'ân'ın insanları yönlendirdiği toplum düzeninde, toplumu oluşturan fertlerin birbirlerine ilettikleri haberler hususunda herhangi bir şüphe bulunmaması gerekmektedir. Aksi durumda müslümanlar arasındaki bilgi alış verişi zayıflar, iletişimin tarafları arasında bir güvensizlik ve itibarsızlık meydana gelir. İnançlı bir toplumda aslolan, toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine iletmiş oldukları haberlerin güvenilir, inanılır ve kabul edilebilir olmasıdır. (Kutb, 2003:6:3341)

1.2. İyiliği Emretme ve Kötülükten Sakındırma

İletişimin önemli unsurlarından birisi de iletişim sona erdiğinde iletişimin taraflar açısından ortaya çıkardığı sonuç ve onlar üzerindeki etkisidir. İletişim

neticesinde her iki taraf da bu iletişimin kendisine olumlu bir değer kattığı konusunda hemfikirse bu, iletişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleştiğinin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir. İletişimin her iki taraf için de olumlu sonuçlar doğurması için önceki maddede belirtildiği gibi paylaşılan bilgilerin, duygu ve düşüncelerin doğru bir şekilde muhataba aktarılması gerektiğine ilave olarak insanların iletişim esnasında birbirlerini iyiye ve doğruya yöneltmeleri, kötü ve çirkin işlerden sakındırmaları da gerekmektedir. "Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten sakındırır ve Allah'a inanırsınız." (Âl-i İmrân 3/110) ayeti, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı hayırlı toplumun özelliklerinden biri olarak zikretmektedir. Dînî ıstılahta 'emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker' ibaresi ile ifade edilen bu ilke Kur'an'da pek çok ayette vurgulanmaktadır. (Âl-i İmrân 3/114; A'râf 7/157; Tevbe 9/71; Hacc 22/41)

İnsanların birbirleri ile olan iletişimlerinde muhataplarını iyi ve güzel olana yönlendirme, kötü ve çirkin olandan sakındırmayı prensip edinmeleri etkili ve sağlıklı bir iletişim kurulmasının anahtarlarından biridir. Muhatapların birbirlerine iyiliğe yönlendirip kötülükten sakındırma ilkesini gözeterek yaklaşmaları ve her iki tarafın da bu durumun bilincinde olmaları onlar arasındaki güven ve samimiyeti artıracak, iletişimin taraflar için olumlu sonuçlar oluşturmasına katkı sağlayacak ve sonraki iletişimin niteliğini de artıracaktır. Diğer yandan iletişimlerini bu ilkeyi gözeterek kuran fertlerden oluşan bir toplumun refah ve huzur düzeyinin artacağı da izahtan varestedir.

1.3. Hakkı ve Sabrı Tavsiye Etme

Kur'ân'da yer alan iletişim ilkerlerinden bir diğeri de insanların iletişim esnasında birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmeleridir. Bu husus, "Asra/zamana yemin olsun ki insanlar gerçekten büyük bir zarar ziyan/hüsrân içindedirler. Ancak iman edip iyi işler/sâlih amel yapanlar ve birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler bu durumdan müstesnadır/zarar, ziyan ve hüsrana uğramayacaklardır." ('Asr 103/1-3) mealindeki 'Asr suresinde belirtilmiş ve bu surede yer alan dört maddenin gereğini yerine getirmeyenlerin hüsrân içinde olduğu bildirilmiştir. Aslında hakkı ve sabrı tavsiye ilkesinin, bir önceki maddede değinilen 'emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker' kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Ancak bu surede hakkı ve sabrı tavsiye etmeye müstakil olarak değinilmesi, bunun insan ilişkilerinde ne kadar önemli bir yeri olduğuna işaret etmektedir. Diğer yandan bu surede yer alan 'tavsiye etme' fiilinin müşâreket (ortaklık/karşılıklı yapma) kalıbında gelmiş olması, insanların hakkı ve sabrı birbirlerine karşılıklı olarak tavsiye etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. İletişimde muhatapların karşılıklı olarak birbirlerine hakkı tavsiye etmeleri ve

birbirlerini zorluklara karşı aktif bir sabra teşvik etmeleri iletişimi daha nitelikli kılacak ve karşılıklı ilişkileri güçlendirecektir.

1.4. Yumuşak Davranma

İnsanların birbirleriyle sağlıklı ve nitelikli bir iletişim kurmalarının temel unsurlarından birisi, tarafların birbirlerine karşı saygılı ve nazik olmalarıdır. Bu hususa Kur'ân'da da değinilmiştir. Hz. Peygamber'e hitaben gelen "O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi." (Âl-i İmrân 3/159) ayetinde Hz. Peygamber'in Allah'ın ayetlerini ve emirlerini tebliğ görevinde başarılı olması, onun bu görevi yerine getirirken Allah'ın bir rahmeti olarak çevresindeki insanlara yumuşak davranmış olmasına bağlanmıştır. Hz. Peygamber'in tebliğ vazifesini îfâ ederken riayet ettiği bu ilke, insanlar arasındaki iletişimin istenilir sonuçlar vermesi için son derece kilit bir noktada bulunmaktadır. Zira insanlar kendilerine sevgi ve şefkat, güler yüz ve hoşgörüye, kendilerinde bulunan hata ve kusurlara karşı kendilerine yumuşaklıkla yaklaşılmasına ihtiyaç duyarlar. (Kutb, 2003:1:500-501) Kaba ve katı kalpli kimseler, bazı iyi meziyetlere sahip olsalar da muhataplarında nefret uyandırırlar. İnsanlar böyle kimselerle iletişime geçmek istemezler. (Karaman vd., 2007:1:700) Dolayısıyla iletişim sürecinde tarafların birbirlerine yumuşak ve hoşgörülü yaklaşması, sağlıklı bir iletişimin vaz geçilmez öğelerinden biri konumundadır.

1.5. Etkili Söz Söyleme

"Onlar Allah'ın, kalplerindekini bildiği kimselerdir; onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında tesirli söz söyle." (Nisâ 4/63) ayetinde Kur'ân, iletişim esnasında muhataplara etkili sözler söylemenin önemini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'in tebliğ görevini îfâ ederken kullanması gereken yöntemi bildiren bu ayet, nezaket, muhataba saygı, yumuşak davranış ve tesirli/beliğ sözlerin, etkili bir iletişimde oynadığı kritik rolü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Muhatabı yeren, aşağılayan, rencide eden kaba ve nezaket yoksunu tavırlar sağlıklı bir iletişim kurmanın önündeki en büyük engellerdendir.

Yukarıda zikrettiğimiz ayet bağlamında değerlendirildiğinde burada bahis mevzusu olan muhatapların münafıklar olduğu görülmekte ve Hz. Peygamber'den bu kimselerin kötü yaklaşımlarına aldırmaması, onlara tesirli sözler söyleyerek nasihat etmesi istenmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki ikiyüzlülerle dahi iletişime geçilirken onların yapmış oldukları kötü işler ortaya dökülmemeli, onlara öncelikle nasihat edilmeli ve içlerine işleyecek etkili sözler söylenmelidir. (Koç, 2008:38) Râzî

ayetteki 'tesirli söz'ün 'öğüt'ün sıfatı olduğunu söyleyerek Allah'ın önce öğüt vermeyi, sonra da bu öğüdün tesirli söz ile olmasını emrettiği yorumunda bulunmuş, etkili sözü ise lafızları ve manaları güzel, terğîb ve terhîb, mükâfat ve ceza içeren söz olarak tarif etmiştir. Söz bu şekilde olursa muhatabın kalbine tesir eder. Lafızları bozuk ve manası az sözler ise kalbe tesir etmekten uzaktır. (Râzî, 1981:10:164) "Muhatabın durumuna göre hitap etmek, yeri, zamanı ve şartları göz önüne alarak konuşmak, kısa ve öz bir sunumla meramını anlatmak, çok mana ifade edebilecek bir kelime ile açıklamalarda bulunmak" da kavl-i belîğ/etkili sözün özünü oluşturan unsurlar olarak zikredilebilir. (Buladı, 2018: 32)

1.6. Dinleme

İletişimin en önemli unsurlarından birisi de dinlemedir. Tarafların aynı anda birbirlerine mesaj ulaştırmaya çalıştığı bir ortamda iletişimden bahsetmek mümkün değildir. İletişimin sağlanması için bir taraf (kaynak) mesajı aktarırken diğer taraf (alıcı) onu dinlemelidir. Dinleme işitmekten farklıdır ve özel bir yoğunlaşma ve gayret gerektirir. İnsanlar arasında kurulacak iletişimin niteliğinin asıl belirleyicisi, tarafların birbirlerini karşılıklı olarak dinleme becerileridir. (Certel, 2008:137) Dinlemenin en kilit noktası, dinleme hızını düşünme hızına dengeleyebilmektir. Böyle bir dinleme insana kendisini ölçme ve değerlendirme imkânı verir, yeni bir şeyler öğrenmesini sağlar ve konuşan kişiye değer verdiğini gösterir. (Türkmen, 1997:46) Bütün bunlar iletişimin kalitesini artıran etkenlerdir.

Dinlemenin verilen mesajı anlama ve içselleştirmedeki önemini Kur'ân'ın da vurguladığı görülmektedir. "Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin." (A'râf 7/204), "Dinlemedikleri halde 'Dinledik.' diyenler gibi olmayın." (Enfâl 8/21) ve "Davete ancak (samimiyetle) dinleyenler karşılık verir…" (En'âm 6/36) ayetleri, mesajın anlaşılabilmesi için ona samimiyetle kulak verilmesi ve aktif bir şekilde dinlenilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

2. KURAN'DA KONUŞMA ADABI

İnsanı diğer varlıklardan farklı ve üstün kılan özelliklerden en başta geleni, sahip olduğu konuşma özelliğidir. Bu özellik insanın en önemli iletişim aracıdır. İnsanın duygu ve düşüncelerini ifade ederek başkalarına aktarması ve böylece onlarla iletişim kurması konuşma vasıtasıyla olur. (Şeker, 2011:112) Konuşmanın temel aracı sözdür. Söz aracılığı ile kurulan iletişim ise 'dil' ve 'dil ötesi' unsurlar taşır. İnsanların birbirleri ile karşılıklı konuşması dil ile iletişimi ifade eder. Dil ötesi

iletişim ise sesin tonu, hızı, şiddeti, hangi kelimelerin seçilerek vurgulandığı, hangi yerlerde duraklandığı gibi hususlarla ilgilidir. Buna göre dil ile iletişimde önemli olan kişilerin 'ne söyledikleri', dil ötesi iletişimde önemli olan ise 'nasıl söyledikleri'dir. Yapılan araştırmalar, insanların günlük hayatta birbirlerinin ne söylediklerinden ziyade nasıl söylediklerine dikkat ettikleri sonucunu ortaya koymuştur. (Dökmen, 2004:27) Dolayısıyla insanlarla kurulan sözlü iletişimde kullanılan kelimeler kadar bu kelimelerin muhataba nasıl bir tavırla aktarıldığı da önem arz etmektedir. Bu nedenle verilmek istenen mesajın muhataba doğru aktarılması ve muhatapla sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi için konuşmanın 'dil' ve 'dil ötesi' unsurlarına eşit derecede önem vermek gerekir.

İnsanların birbirlerini tanıyabilmeleri için kavimlere ve milletlere bölündüğünü bildiren (Hucurât 49/13) Kur'ân, insanların birbirleri ile iletişim kurarak birbirlerini tanımasının en tabiî yolu olan konuşmada riayet edilmesi gereken adaba yönelik çeşitli prensipler de sunmuştur. Bu prensiplere bakıldığında Kur'ân'ın iletişimde hem 'dil' ile hem de 'dil ötesi' ile ilgili unsurlara önem verdiği görülmektedir.

2.1. Alçak Sesle Konuşmak/Ses Tonunu Ölçülü ve Dengeli Kullanmak

Konuşmanın vasıtası sestir. İnsan duygu ve düşüncelerini sözlü olarak muhatabına aktarmak istediği zaman sesi kullanmak durumundadır. Sesin iletişim açısından önemi, muhatabı rahatsız etmeyecek seviyede kullanılması ve sesin şiddetinin, mesajın içeriğinin önüne geçmemesi gerektiğidir. Hz. Lokmân'ın oğluna verdiği öğütleri bildiren ayetlerden biri olan "Yürüyüşünde tabiî ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!" (Lokmân 31/19) ayeti konuşma esnasında ses tonunun ölçülü ve dengeli olması gerektiğine işaret etmektedir.

İnsanları rahatsız edecek ve bezdirecek ölçüde yüksek ses kullanmak konuşma adabına uygun olmadığı gibi iletişim kanallarını kapatacak olan ciddi bir engeldir. Zira insanların fıtratına uygun olan, yumuşak ve mutedil bir üslup ile konuşarak iletişim kurmaktır. Yüksek sesle konuşarak muhataba üstünlük sağlanacağını düşünmek yahut yüksek sesi haklı olunduğunun bir ölçütü olarak göstermeye çalışmak taraflar arasındaki iletişimi zayıflatacak hatta koparacaktır.

2.2. Kibar ve Nazik Dil Kullanmak

"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine 'of!' bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle." (İsrâ 17/23) ayeti, ana-baba ile kurulan iletişimde onları kırıcı ve incitici sözler söylememenin

gerekliliğine işaret etmektedir. Bu kaideyi sadece ana-baba ile olan iletişime münhasır kılmamak gerekir. Zira kim olduğu fark etmeksizin herhangi biri ile doğru ve etkili bir iletişim kurulmak isteniyorsa kibar ve nazik dil kullanmak bunun ilk adımıdır. Özellikle iletişimi başlatan ifadelerde bu üslûbu kullanmak, iletişimin sonraki seyri açısından da önemlidir. Nezaketten yoksun ve kaba ifadelerle başlanan söze verilecek karşılık ile nazik bir hitaba gösterilecek tepki elbette ki aynı olmayacaktır.

2.3. Güzel ve Yumuşak Söz Söylemek

"Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz (kavl-i meysûr) söyle." (İsrâ 17/28), "Kullarıma söyle, en güzel şekilde konuşup tartışsınlar. Çünkü şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır." (İsrâ 17/53) ve "…Ona yumuşak söz (kavl-i leyyin) söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar." (Tâ Hâ 20/44) ayetleri, konuşmanın güzel bir şekilde ve yumuşak sözlerle yapılması gerektiğini bildirmektedir. Bu ayetlerde güzellik ve yumuşaklık, sözün kendisinden ziyade söylenme şekli ile ilgilidir.

Zikrettiğimiz birinci ayet müminlerin müşriklere karşı göstermeleri gereken tavrı haber veren bir ayettir. Bu ayetten önceki ayetlerde müşriklerin kendileri gibi düşünmeyen kimselere karşı içinde bulundukları kaba, alaycı, suçlayıcı ve kibirli tavırdan bahsedilmekte, bu ayette ise onların bu tavırlarına karşı müminlerin güzellik ve incelikle onlara karşılık vermeleri gerektiği belirtilmektedir. Müminlerin, kendileri gibi düşünmeyen, inanmayan ve bu yüzden kendilerine baskı yaparak eziyet eden müşriklerle olan iletişimlerinde dahi güzellik ve incelik bulunması gerekmektedir. Ayrıca onlara, müşriklerle olan konuşmalarında terbiye ve nezaket kaidelerine uygun davranmaları öğütlenmektedir. Zira bu şekilde davranmak insan olmanın bir gereğidir. Kötü sözler ve davranışlar insan fıtratına aykırı olduğu için bu tür kaba ve olumsuz söz ve davranışlar muhatapları tepki psikolojisine iter. (Karaman vd., 2007:4:491-492) Bu da etkili ve nitelikli bir iletişim kurulmasının önündeki engellerden biridir.

Tâ Hâ suresi 44. ayetin muhatapları Hz. Musa ve Hz. Hârûn'dur. Bu ayette onlara, firavunla 'kavl-i leyyin/yumuşak söz' kullanarak konuşmaları emredilmektedir. Buradaki söz konusu yumuşaklık, muhatabı açıkca ve sert bir şekilde suçlamamak, bununla birlikte gerçeği olduğu gibi söylemek anlamına gelmektedir. Nitekim Şuarâ suresi 23-28. ayetlerdeki Hz. Musa'nın firavunla olan diyaloğunda yumuşak sözün nasıl olması gerektiği örneklenmiştir. Bu ayetlerde firavunun Hz. Musa'yı hafife alması, onunla alay etmesi ve ona hakaret etmesine karşılık Hz. Musa'nın bunlara aldırış etmeden ve yumuşak bir üslupla firavuna cevap verdiği görülmektedir.

(Çakan, 1995:253-254) Bu ayetlerde insan davranışları ve iletişimle ilgili evrensel bir ilke getirildiğini söylemek mümkündür. Allah'ın günahkâr, isyankâr ve zalim bir yönetici ile iletişime geçecek olan peygamberlerine onunla yumuşak ve ılımlı bir şekilde konuşmalarını emretmesi özelde bütün tebliğ çabalarında genelde ise insanlar arası iletişimde uygulanması gereken yönteme ışık tutmaktadır. (Esed, 2002:629)

2.4. Anlamlı Konuşma/Boş ve Gereksiz Konuşmama

«Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir. Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler; anlamsız ve yararsız işlerden yüz çevirirler.» (Mü'minûn 23/1-3) Meali 'anlamsız ve yarasız' olarak verilen 'lağv' kelimesi bir mana ifade etmeyen, nazarı itibara alınmaya değer olmayan söz anlamına gelmektedir. (İsfahânî, 2009:742) Taberî de bu kelimeyi, Allah'ın kullarında görmek istemediği her türlü boş ve bâtıl davranış olarak açıklamıştır. (Taberî, 2001:17:10) İletişimin tanımını yaparken belirttiğimiz gibi iletişim, karşılıklı olarak bir duygu, düşünce, bilgi, beceri ve haber paylaşımıdır. Bu nedenle taraflar için herhangi bir fayda sağlamayacak, onlara olumlu bir katkı yapmayacak konuşma içeriklerini iletişim olarak tanımlamak doğru olmayacaktır. Diğer yandan boş ve anlamsız sözler bir noktadan sonra muhatabın ilgisini çekmeyeceği için iletişimin kopmasına da neden olurlar. Bu nedenle iletişim esnasında muhatapla paylaşılacak içeriğin doğru, ve anlamlı olmasına dikkat etmek gerekmektedir. Kur'ân'da boş sözlerden uzak durmak başka ayetlerde de müminlerin bir özelliği olarak zikredilmiş, onların boş ve anlamsız bir söz işittikleri zaman ondan yüz çevirdikleri (Kasas 28/55), böyle bir durumla karşılaştıkları zaman vakar ile o ortamdan ayrıldıkları (Furkân 25/72) haber verilmiştir. Dolayısıyla boş ve anlamsız konuşmalar, muhatapları birbirinden uzaklaştıran iletişim engellerinden biridir.

2.5. Doğru Söz Söyleme/Yalan Söylememe

Kur'ân'da konuşma adabı olarak zikredilen hususlardan birisi de konuşurken doğru söz söylemek ve yalandan kaçınmaktır. "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin." (Ahzâb 33/70) ayetinde zikredilen Allah'a itaatsizlik ve O'nun rızasına uygun olmayan davranışlardan kaçınmak anlamına gelen takvâ ile aslında takvânın kapsamına dâhil olmakla birlikte önemine binaen müstakil olarak zikredilen doğru söz, İslâmî erdemlerin temel taşları gibidir. Zira bu ikisi insanların hem dünya hem de ahiret saadetini kazanmalarını sağlayacaktır. (Karaman vd., 2007:4:404) İnsanların birbirleri ile olan konuşmalarında doğru sözden ayrılmamaları, toplumdaki samimiyet ve güven duygusunu artıracak ve huzurlu bir dünya hayatının kapılarını açacaktır. Aksi durum yani sözde yalana başvurmak ise bu durumun oluşmasına engel olacağı gibi toplumda huzursuzluk ve güvensizlik meydana

getirecektir. "… Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının." (Hacc 22/30) ayeti insanların yalan sözlerden uzak durmalarını emretmektedir. Aslında bu ayette bahis konusu olan yalan söz, tevhidi kabul etmeyerek şirke yönelenlerin Allah hakkında söyledikleri yalan sözdür. Râzî şirk ve yalandan sakınmayı bir arada zikrederek Allah'ın kullarına sanki "O halde, yalan sözlerin başını ve temelini oluşturan putlara ibadet etmekten ve yalan sözlerin tamamından kaçının. Çünkü bunlar, daima çirkin ve kötü oldukları için, bunlardan hiçbir şeye yaklaşmayın." demek istediğini belirtmiştir. (Râzî, 1981:23:32)

2.6. Hakkında Bilgi Sahibi Olunmayan Konularda Konuşmama

Hakkında bilgi sahibi olunmayan konularda konuşmak ve tartışmaya girmek, konuşma adabına uygun olmayan bir davranıştır. "İşte siz böyle insanlarsınız! Hakkında bilginiz olan konuda tartışmaya girdiniz. Peki, hakkında hiçbir bilginiz olmayan konularda neden tartışmaya giriyorsunuz?" (Âl-i İmrân 3/66) ayetinde bu hususa vurgu yapıldığı görülmektedir. Yahûdîlerin ve Hıristiyanların, Hz. İbrahim hakkında herhangi sağlam bir bilgiye dayanmayan tartışmalarının kınandığı bu ayet, konuşma esnasında nasıl bir yol takip edilmesi gerektiğine de ışık tutmaktadır. Zira kesin bir bilgiye dayanmadan ortaya atılan iddialar konuşmanın taraflarına bir fayda sağlamayacak ve onları yukarıda zikrettiğimiz anlamsız/boş konuşma kapsamına sürükleyecektir. Bu nedenle konuşurken mümkün olduğunca kesin bilgilere dayanmalı, bu nitelikte bir bilgiye sahip olunmadığı durumlarda konuşmaktan ve tartışmaya girmekten kaçınılmalıdır.

2.7. Adaletli Konuşma

Aslında adaletli konuşmayı da doğru söz söyleme kapsamında değerlendirmek mümkündür. Ancak, "… Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız dahi olsa adaletli olun, Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti." (En'âm 6/152) ayetinde adaletli konuşmaya özellikle vurgu yapılmış, söylenecek söz yakınların aleyhine sonuçlar doğuracak dahi olsa adaletten ve doğruluktan ayrılınmaması emredilmiştir. "Bu emir, çeşitli konularla ilgili bilgi, haber, hüküm, şahitlik, övgü, yergi, sözleşme, yemin, vaad, vasiyet, öğüt, eleştiri, emir, istek, istişare gibi her türlü sözlü ilişkilerde adaletli, dürüst ve doğru olmayı; haksızlık, zulüm, incitme, eziyet, hakaret gibi ahlâka aykırı amaçlar güden sözler sarfetmekten sakınmayı kapsamaktadır." (Kurtubî, 2006:9:115; Karaman vd., 2007:2:489) Dolayısıyla konuşmada gözetilmesi gereken; söz konusu aile, eş, dost ve akrabalar dahi olsa muhatapların takdirini ve teveccühünü kazandıracak sözler sarf etmek değil, adaleti göz

önünde bulundurarak doğru söz konuşmaktır. Doğru ise Allah'ın razı olacağı her söz ve fiilden ibarettir. (Buladı, 2018: 40)

2.8. Söz ve Davranış Tutarlılığına Sahip Olma

Konuşma adabı ile ilgili olarak zikredilebilecek bir diğer husus, söylenen söz ile yapılan eylemin tutarlı olması, bir bütünlük arz etmesidir. Zira söylenilen sözün muhatap üzerinde etkili olmasını sağlayacak olan sadece sözün edebî yönü değil aynı zamanda fiilî yönüdür. Bir kimsenin söylediği sözlere muhalif davranışlar sergilediğine şahit olunması, hem o kişi hem de söylediği sözler hakkında şüphe ortaya çıkaracaktır. "İlâhî kelâmı okuyup durduğunuz halde kendinizi unutarak diğer insanlara iyilik yapmayı mı öğütlüyorsunuz. Hiç aklınızı kullanmaz mısınız?" (Bakara 2/44) ve "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?" (Saff 61/2) ayetleri bu noktaya işaret etmekte, insanların söylemleri ile eylemleri arasında tutarlılık bulunması gerektiğine dikkat çekmektedir.

SONUÇ

İletişim insanların birbirleri ile duygu, düşünce ve bilgi alışverişinde bulunarak medeniyetlerin kurulması ve gelişmesinin en önemli unsurlarındandır. Yaşadığımız çağdaki teknolojik gelişmeler insanlara pek çok iletişim imkânı sunmuş, onları neredeyse sınır ve mekân tanımadan çeşitli iletişim ağlarıyla birbirlerine bağlamıştır. Bununla birlikte iletişim imkânlarının gelişmesi ile iletişimin nitelikli olması arasında doğru bir orantı bulunmamaktadır. İletişim imkânları ancak doğru ve nitelikli iletişimi sağlayacak ilkeler çerçevesinde kullanıldığında arzu edilen sonuçları verecektir. İnsan için bir hayat rehberi olan Kur'ân bu konuda da insana yol göstermiş, iletişimin sağlıklı olmasını sağlayacak bazı ilkelere işaret etmiş ve insanların birbirleriyle olan iletişiminin en tabiî yolu olan konuşmada riayet edilmesi gereken bazı kaideleri haber vermiştir. Kur'ân'da iletişim ilkelerine ve konuşma adabına yer verilmesi son derece doğaldır. Zira insanları birbirleriyle iletişim kurmaları için çeşitli milletlere ayırdığını bildiren Allah, insanların yaratıcısı olarak onların fıtratlarına en uygun iletişim yollarını bilmekte ve bunları vahiy aracılığıyla onlara bildirmektedir. Burada önemli olan husus, bu ilke ve kaidelerin bir bütün olarak değerlendirilmesi ve bunlara bir bütün olarak riayet etmeye gayret edilmesidir. Söz konusu ilkelerin bir kısmının çok diğerlerinin az göz önünde bulundurulması, iletişimi kendisinden beklenen sonuca ulaştırmayacaktır.

KAYNAKÇA

BULADI, K. (2018). "Kur'ân'ın Sözlü İletişimde Öngördüğü Dil Üslubu", Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4/1:21-53.

CERTEL, H. (2008). "Din-İletişim İlişkisi ve Dinî İletişim Engelleri", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008/2:21, 127-158.

ÇAKAN, İ. L. (1995). "Hitâbet ve İrşâd Açısından Kur'an-ı Kerim'de Söz Çeşitleri", I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri (1-5 Kasım 1993), 1:249-256.

DÖKMEN, Ü. (2004). Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

ESED, M. (2002). Kur'ân Mesajı, (Çev.) Trc. KOYTAK, C.- ERTÜRK, A., İşaret Yayınları, İstanbul.

IŞIK, M. (2000). İletişimden Kitle İletişime, Mikro Yayınları, Konya.

İBN AŞÛR, T. (1984). et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Dâru't-Tunûsiyye, Tunus.

İSFAHÂNÎ, R. (2009). Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kalem, Dimeşk.

KARAMAN, F. (2014). "Kur'ân'ın İnsanlararası İletişim ve İlişkilere Verdiği Değer", İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/2:21-48.

KARAMAN, H., ÇAĞRICI, M., DÖNMEZ, İ.K. ve GÜMÜŞ, S. (2007). Kur'ân Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

KOÇ, A. (2008). "Dinî İletişim Bağlamında Kur'an'da "Kavl" (Söz) Çeşitleri", Diyanet İlmî Dergi, 44/4: 29-50.

KURTUBÎ. (2006). el-Câmi' li-aakâmi'l-Ḳurʾân, Müessesetü'r-risâle, Beyrut.

KUTB, S. (2003). Fî ẓılâli'l-Ḳurʾân, Dâru'ş-şuruk, Kahire.

OTRAR, M. (2010). Eğitimde Etkili İletişim, Türkiye İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu, İstanbul.

RÂZÎ, F. (1981). Mefâtîḥu'l-ġayb, Dâru'l-fikr, Beyrut.

ŞEKER, N. (2011). "Sözlü İletişimde Nebevî Metot Hz. Muhammed'in (AS) Konuşma Üslubu ve Adabı", Toplum Bilimleri Dergisi, 5/10:111-128

ŞENYAPILI, Ö. (1981). Toplum ve İletişim. Turan Kitabevi, Ankara.

TABERÎ. (2001). Câmiʿu'l-beyân ʿan teʾvîli âyi'l-Ḳurʾân, Dâru Hicr, Kahire.

TÜRKMEN, A. (1996). İslam İletişim Hukuku, Erol Ofset Matbaacılık, Samsun.

TÜRKMEN, A. (1997). "İslami İletişimde Konuşma ve Dinleme Ahlâkı", Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi, 1/1:45-47.

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GENEL GÖRÜNÜMÜ: 2010-2017 DÖNEMİ İÇİN BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Olcay ÇOLAK
Uşak Üniversitesi

Nurcihan AKŞEHİRLİ
Uşak Üniversitesi

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, 2008 küresel finans krizi sonrası, Türk Bankacılık Sektörünün yapısını seçilmiş olan bilanço kalemleri çerçevesinde değerlendirmektir. Türkiye'de yaşanan 2001 finans krizinde önemli sorunlarla ve banka iflaslarıyla gündeme gelen Türk Bankacılık Sektörünün daha güçlü ve daha dirençli bir yapıya kavuşabilmesi için, kriz sonrasında bir dizi yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen yasal ve kurumsal düzenlemelerin sektör üzerindeki etkilerinin gözlemlenmesi, 2010-2017 dönemini kapsayacak şekilde seçilmiş bilanço kalemlerinin analiz edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Aktif kalemleri bağlamında toplam aktifler ile toplam kredi ve alacaklar incelenirken, bilançonun pasifleri çerçevesinde toplam mevduat ile öz kaynaklar incelemeye tabi tutulmuştur. Söz konusu kalemler, 2010-2017 döneminde genel olarak artış eğilimi sergilemiştir. Bu durum, Türkiye'de bankaların aracılık faaliyetlerini etkin bir biçimde gerçekleştirdiği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilanço, Türk Bankacılık Sektörü, 2008 Küresel Finans Krizi

ABSTRACT: The aim of this study is to evaluate the structure of Turkish Banking Sector within the framework of selected balance sheet items after the 2008 global financial crisis. In order to attain a stronger and more robust structure, numerous legal and institutional measures were carried out post crisis period for Turkish Banking Sector which had experienced major problems and bank failures. Observation of the impact of the legal and institutional measures have been done by analyzing the selected items of balance sheet. Within the framework of the liablities of the balance sheet, total deposits and equities were examined while total assets and total credits and debts were examined in the context of the items of assets. In overall, those items tend to increase over the period of 2010-2017. Hence, this situation reveals the fact that banks in Turkey execute their brokarage operations in an efficient way.

Key Words: Balance Sheet, Turkish Banking Sector, 2008 Global Financial Crisis

GİRİŞ

Çalışmamızda, Şubat 2001 krizi sonrasında gerçekleştirilen yeniden yapılandırma çalışmalarının etkisi ile güçlü bir yapıya kavuşan ve 2008 Küresel finans krizinden de yüksek bir direnç seviyesi ile çıkmayı başaran Türk bankacılık sektörünün 2010-2018 dönemine ait bilanço kalemlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Banka bilançoları, bankaların kaynak kullanımı hakkında bilgi vermekte olan aktifler ve bankaların sağladıkları kaynakların yapısını göstermekte olan pasifler bölümlerinden oluşmaktadır. Aktif kalemleri; kaynak kullanımının etkinliği, kredi kanalının etkin işleyebilmesi ve bankacılık sektörünün aracılık işlevini gerçekleştirmesi gibi faktörler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Diğer yandan, bankaların öncelikli amaçları, kaynaklarını en düşük maliyetle sağlamaktır. Bu bakımdan pasif kalemleri, bankacılık sektörünün girdi yapısını oluşturması nedeniyle banka bilançolarının da temelini oluşturmakta, yabancı kaynaklar ve özkaynaklar kalemlerini de içinde barındırmaktadır (Selvigül, 2012, s. 33-62). Bu doğrultuda, bilançonun aktif tarafını temsilen toplam aktifler ile toplam kredi ve alacaklar, bilançonun pasif tarafını temsilen toplam mevduat ve toplam özkaynaklar kalemleri, sektörün öncü göstergeleri olarak çalışmamıza dahil edilmiş ve incelemeye tâbi tutulmuştur. Söz konusu kalemlere ait yıllık bazlı verilerin gelişim seyrine banka grupları bazında yer verilirken, sektörün sağlamlık düzeyinin sürdürülmesine yönelik alınabilecek önlemler sunulmuştur.

1. Aktif Kalemler

Banka bilançoları içerisinde, aktif kalemler nakde dönüşme çabukluğuna göre sıralanmaktadır (Şenfert, 2006, s. 56). Aktifler diğer bir deyişle varlıklar; nakit, Merkez Bankası para piyasası ve bankalardan alacaklar kalemlerinin toplamından oluşan nakit ve nakit benzeri kalemler, zorunlu karşılıklar, krediler, takipteki alacaklar, menkul değerler ve diğer aktiflerden oluşmaktadır (BDDK, 2018, s. 2).

1.1. Toplam Aktifler

Bankacılık sektöründe, bankaların büyüklükleri toplam aktif büyüklüğüne göre belirlenmektedir (Aslan, 2017, s. 232-243). Bu açıdan banka varlıklarının en önemli aktörü olan toplam aktifler kalemi, gerek sektör genelinde gerekse banka bazında, öncelikli olarak takip edilen bilanço kalemlerinin başında gelmektedir. İncelemeye tâbi tuttuğumuz 2010-2018 döneminde, toplam aktifler kaleminin sektör toplamı, her yıl artış kaydetmek suretiyle olumlu bir seyir izlemiştir. Tablo 1'e göre, sektörün toplam aktiflerinde en yüksek artış oranı 2013 yılında gerçekleşmiş; bir önceki yıla göre % 25.9 oranında artarak 1,635.4 milyar TL'ye ulaşmıştır. En düşük

artış ise 2014 yılında gerçekleşmiş olup % 15.4 oran ile 1,888.3 milyar TL'ye yükselmiştir. 2015 yılına gelindiğinde, toplam aktifler % 18.4 oranında artarak 2,236 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2010-2017 döneminde tüm yıllarda yukarı yönlü değişimin yaşandığı toplam aktifler kalemi, Aralık 2018 sonu itibarıyla da 3,656.3 milyar TL olmuştur. Grup bazlı analiz çerçevesinde, kamu sermayeli bankalar, dönem içinde sektör geneli ile benzer seyir göstermiştir. 2013 yılı, % 28.5 oranında artış ile en yüksek gelişim gösterdiği yıl olmuştur. 2017 yılında % 26, 2015 yılında % 20 oranında artış kaydeden kamu bankaları, en düşük artışı % 10.1 ile 2012 yılında yaşamıştır. Toplam aktifleri 2010 yılında 30.9 milyar TL seviyesinde olan kalkınma ve yatırım bankaları, yükselen bir trend ile 2017 yılı sonunda 174.9 milyar TL ye ulaşmıştır. Diğer yandan, özel sermayeli bankalar grubunda, 2011 yılında gerçekleşen % 24.7'lik artışta Fortisbank'ın Türkiye Ekonomi Bankası'na devri etkili olmuştur. 2015 yılında gerçekleşen % 10.5'lik azalış ise ağırlıklı olarak Garanti Bankası'nın özel sermayeli banka statüsünden yabancı sermayeli banka statüsüne geçmesinden kaynaklanmıştır. Bu değişim, yabancı sermayeli bankaların aktif toplamı artışının % 107.4 düzeyinde artmasını sağlamıştır (TBB, 2019).

Tablo 1. Toplam Aktifler: 2010-2017 (milyar TL)

Toplam Aktifler	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	298.1	341.0	375.7	483.0	561.2	673.5	801.7	1,010.2
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	496.5	619.1	694.6	831.3	950.1	850.7	968.4	1,130.1
Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	135.6	158.2	174.3	250.2	290.3	602.1	679.5	777.2
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na Devredilen Bankalar	0.8	0.8	0.8	0.8	2.1	3.1	2.9	2.6
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	30.9	41.6	52.7	70.1	84.5	106.6	142.7	174.9
Toplam	961.9	1,160.7	1,298.1	1,635.4	1,888.3	2,236.0	2,595.3	3,095.0

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 (17.06.2019).

1.2. Toplam Krediler ve Alacaklar

Banka bilançolarının aktif tarafının bir diğer önemli temsilcisi olan toplam kredi ve alacaklara, kredi ve alacaklar ile takipteki kredilerin toplamından, özel karşılıkların çıkarılmasıyla ulaşılmaktadır (TBB, 2019). Karşılık kavramı, bankaların varlıklarının ana kalemi olan kredi alacaklarında meydana gelmiş veya gelmesi muhtemel zararlar için ayırdıkları ihtiyatları tanımlamak için kullanılmaktadır. Özel karşılıklar, bankanın kredi portföyünde sorunlu hale geldiği artık belli olan belirli bir alacak için ya da nitelik ve nicelikleri daha önceden tanımlanarak istatistiki yöntemlerle oluşturmuş birbirine benzer ve görece küçük miktarlı kredilerden oluşan kategoriler (tüketici kredileri, konut kredileri vb.) için ayrılmaktadır. Bu yönü ile özel karşılık gelecekte ortaya çıkması muhtemel kredilerden çok, hali hazırda ortaya çıkmış ancak henüz tam olarak tespit edilememiş ya da kesinleşmemiş zararlara karşı ayrılmaktadır (Acar, 2000, s. 32-33).

Krediler ise belirli miktardaki satın alma gücünün, belirli bir süre için ve geri verilmek üzere bir bedel karşılığı, gerçek ya da tüzel kişilere verilmesi olarak tanımlanmakta; kısa, orta ve uzun vadeli krediler ve takipteki krediler toplamından oluşmaktadır (Sözer, 2013, s. 7-8). İhracat-ithalat kredilerinden tüketici kredilerine kadar birçok çeşidi kapsayan krediler, bankaya geri dönmesi kesin olmayan varlıklardır. Dolayısıyla geri ödenmeme riskini taşımaktadır. Genel olarak orta ve uzun vadeli kredilerin geri ödenmeme riski, kısa vadeli kredilerden daha yüksek düzeyde bulunmaktadır (Şenfert, 2006, s. 56). Bu nedenle krediler, dünya ve ülke ekonomisinde dolayısıyla bankacılık sisteminde yaşanan gelişmelerden ilk ve en fazla etkilenen bilanço kalemi olmaktadır.

Söz konusu nedenlerle incelememize dahil olan sektörün kredi ve alacaklar toplamı, 2010-2018 döneminde, her yıl bir önceki yıla göre artış kaydetmiştir. 2010 yılındaki 508.9 milyar TL tutarın, 495 milyar TL'lik kısmını krediler oluşturmuştur. Aynı yıl, mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının kredi stoku % 34 artmıştır. Kredilerin toplam aktiflere oranı % 51'e yükselmiştir (TBB, 2010, s. 16). Tablo 2'ye göre, 2013 yılı, toplam kredi ve alacakların % 32 oranında artış sağlayarak en yüksek düzeyde gelişim sağladığı yıl olmuştur. Toplam tutar 1,015.5 milyar TL'ye yükselmiştir. Söz konusu tutarın, 320.8 milyar TL'sini tüketici kredileri, 137.5 milyar TL'lik kısmını ise taksitli ticari krediler ve kurumsal kredi kartları oluşturmuştur. Tüketici kredilerini oluşturan kredi türleri arasında; konut, taşıt ve ihtiyaç kredileri, kredili mevduat hesapları, kredi kartları, personel kredi ve kredi kartları yer almıştır. Tüketici kredileri 2014 yılında 344,8 milyar TL, 2015 yılında 374.8 milyar TL, 2016 yılında 412,1 milyar TL, 2017 yılında ise 479.6 milyar TL'ye ulaşmıştır. Taksitli ticari krediler ile kurumsal kredi kartlarının toplamı ise 2014 yılında 172.8 milyar TL, 2015 yılında 205.5 milyar TL, 2016 yılında 243.8 milyar TL, 2017 yılında

384.5 milyar TL'ye yükselmiştir. Bireysel ve ticari kredilerde oluşan artış kapsamında 2017 yılında 2,071.4 milyar TL seviyesine çıkan kredi ve alacaklar, Aralık 2018'de 2,364.8 milyar TL'ye yükselerek artış trendini devam ettirmiştir (TBB, 2019).

Tablo 2. Toplam Krediler ve Alacaklar: 2010-2017 (milyar TL)

Toplam Kredi ve Alacaklar	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	146.6	185.0	205.5	282.6	348.3	437.3	538.7	685.7
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	261.9	358.5	417.7	525.9	614.1	554.7	633.9	736.3
Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	81.4	93.2	110.4	154.8	183.9	384.3	433.5	506.4
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.4	1.2	1.0
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	18.9	27.6	35.4	52.2	63.5	80.8	109.3	142.0
Sektör	508.9	664.3	768.9	1,015.5	1,209.7	1,458.5	1,716.6	2,071.4

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 (17.06.2019).

2. Pasif Kalemler

Banka bilançoları içerisinde, pasif kalemler geri ödeme çabukluğuna göre sıralanmaktadır (Şenfert, 2006, s. 56). Pasifler ya da yükümlülükler; mevduat, bankalara borçlar, repo işlemleri, ihraç edilen menkul kıymetler, öz kaynaklar ve diğer yükümlülüklerden meydana gelmektedir (BDDK, 2018, s. 2).

2.1. Toplam Mevduat

Banka bilançosunda pasif tarafının öncü temsilcisi olan mevduat, bir gerçek veya tüzel kişinin sahip olduğu hazır bir satın alma gücünün kullanılmayarak vadeli veya vadesiz olarak bankaya bırakılmasıdır. Türk bankacılık sektöründe, mevduat

toplama konusunda sadece ticaret bankaları yetkili kılınmıştır. Bankalar Kanunu'na göre yazılı ya da sözlü olarak veya bir ivaz karşılığında istenildiğinde ya da belirli bir vadede iade edilmek üzere para kabulü, mevduat olarak tanımlanmaktadır (Sözer, 2013, s. 7-8). Mevduat, aynı zamanda, bankacılık sektörünün fon sağlama konusunda en çok kullandığı bileşen olma niteliği taşımaktadır. Mevduat, vadeli ve vadesiz mevduat olarak sınıflandırılmakta, Türk parası ya da yabancı para cinsinden de olabilmektedir (Selvigül, 2012, s. 33-62).

Bankalar tüketici, KOBİ, kurumsal ve ticari nitelikteki tüm kredi taleplerini, kendi öz kaynaklarından ziyade topladıkları mevduatlarla karşılama yoluna gitmektedirler. Bu sebeple mevduat, bankacılık sisteminde, rekabetin en yoğun yaşandığı ürünler arasında yer almaktadır. Bankalar arası mevduat yarışı son yıllarda daha da hızlanmaktadır. Bunun ana nedeni, mevduatların krediye dönüşüm oranı olarak da adlandırılan kredi/mevduat oranlarında artış yaşanmasıdır. Nitekim 2010 yılında %80 olan kredi /mevduat oranı, 2015 yılı sonunda % 120 seviyelerine kadar yükselmiştir (TBB, 2019). Mevduatın krediye dönüşüm oranının çok düşük ya da çok yüksek olması, bankacılık açısından içsel ve dışsal birtakım riskleri barındırmaktadır. Oranın düşük olması, banka bilançosunda kredi veya ticari kazanç kaynaklı gelirlerin mevduat kaynaklı giderleri karşılayamamasını, dolayısıyla kaynakların etkin kullanılamamasını ifade etmektedir. Oranın çok yüksek olması ise bankaları yabancı fon arayışına yöneltmektedir. Bu durum, yurtdışı kredi yükümlülüklerinden kaynaklı faiz oranları, döviz kurunun değerlenmesi veya değer kaybetmesi, kredi yükümlülüğünün kısa veya uzun vadeli olması gibi çeşitli faktörler üzerinden bankacılık sektörü bilançosunu doğrudan etkileyebilmektedir. Mevduatın krediye dönüşüm oranının kritik eşiği aşması, ekonomik dalgalanma dönemlerinde, bankaların yurt dışı kredi maliyetlerini beklenmedik şekilde arttırabilmektedir (Aydemir vd. 2018, s.486). Bankacılıkta kabul gören ideal kredi/ mevduat oranı % 100 olup % 120 üzeri seviyeler, bankalar açısından önemli bir risk teşkil etmektedir. Bu bağlamda kredi ve mevduat artışlarının birbirleriyle dengeli olması beklenmektedir.

Sektörde yaşanan mevduata yönelik söz konusu gelişmeler doğrultusunda, bankaların mevduat toplama çabaları olumlu netice vermiş; toplam mevduatlar, 2010-2018 döneminde artış göstermiştir. Tablo 3'de yer verilen yıllık bazlı veriler çerçevesinde, 2010 yıl sonunda 614.7 milyar TL olan toplam mevduat kalemi, 2016 yıl sonunda 1,462.8 milyar TL'ye ulaşmıştır (TBB, 2019). 2017 yıl sonuna gelindiğinde ise toplam mevduat, nominal olarak % 18, sabit kurlarla % 11 büyüyerek 1,713.2 milyar TL'ye yükselmiştir. TL mevduatın toplam mevduat içindeki payı 2 puan azalarak % 56'ya gerilemiştir. Bu pay, kamu bankalarında % 65, özel bankalarda % 50 ve yabancı bankalarda % 52 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bireysel bankacılık kapsamında yer alan, şahıslara ait mevduatın toplam mevduata oranı % 34

olmuştur. Aynı yıl ortalama vade; toplam mevduatta 2.9 ay, TL mevduatta 2.7 ay, yabancı para mevduatta ise 3.4 ay olarak gerçekleşmiştir (TBB, 2017, s. 26). Son olarak toplam mevduat kalemi, Aralık 2018 itibarıyla 2,036.6 Milyar TL'ye ulaşmıştır (TBB, 2019).

Tablo 3. Toplam Mevduat: 2010-2017 (milyar TL)

Toplam Mevduat	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	228.3	240.3	266.2	324.0	348.7	418.5	497.1	614.9
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	308.0	365.5	400.0	478.6	540.5	494.5	576.4	658.6
Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	78.3	93.2	103.8	140.6	168.4	336.8	388.9	439.6
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na Devredilen Bankalar	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.9	0.4	0.1
Sektör	614.7	698.9	770.0	943.3	1,057.6	1,250.7	1,462.8	1,713.2

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 (17.06.2019).

2.2 Toplam Öz kaynaklar

Bilançonun toplam pasifler tarafının bir diğer üyesi olan öz kaynaklar, banka sahip ve ortaklarının bilanço tarihinde işletmeye yapmış oldukları sermaye yatırımlarının tutarıdır (Sözer, 2013, s. 7-8). Banka bilançolarında öz kaynaklar; ödenmiş sermaye, sermaye yedekleri, kâr yedekleri, geçmiş yıl kârları, geçmiş yıl zararları, dönem net kârı kalemlerinin toplamından oluşmaktadır (TBB, 2019). Türk bankacılık sektörünün sermaye yeterliliği oranı hedeflemesi, asgari yasal sınır kapsamında % 8, BDDK tarafından ise % 12 olarak belirlenmiştir. Bu durum, öz kaynaklarda oluşan 1 TL'lik artışın, kredilerde 8 TL'lik büyümeye dönüşmesi demektir. Bu çerçevede, öz kaynakların, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi göz önüne alındığında güçlü ve sağlam bir yapıda olması gerekmektedir. Aksi takdirde, ekonomik büyümenin finansmanına, bankacılık sektörünün katkısı istenilen düzeyde gerçekleşmeyecektir (TBB, 2016a, s. 2-3). Bu doğrultuda, bankacılık sektöründe öz kaynaklar, 2010-2018 döneminde istikrarlı bir şekilde artmıştır. 2010 yıl sonunda 129.1 milyar

TL olan öz kaynaklar, 2016 yılı sonunda 288.8 milyar TL'ye yükselmiştir. Söz konusu kalem, genel olarak, her yıl artış sağlamış olmakla birlikte artış oranları yıldan yıla farklılık göstermiştir. Öz kaynak artışının yavaşladığı yıllarda, faiz oranlarındaki artış, TL'nin değer kaybetmesi ve kârlılık artışının yavaşlaması belirleyici olmuştur (TBB, 2019). Yıllara göre gelişim seyrine, Tablo 4'de yer verilmiş olup 2017 yılında öz kaynaklar % 19.4 oranında artarak 345 Milyar TL'ye yükselmiştir. İlgili yılda öz kaynaklar, toplam aktiflerin % 11'ini finanse etmiştir (TBB, 2017, s. 27). Aralık 2018 itibarıyla da 405.2 Milyar TL'ye ulaşmıştır (TBB, 2019).

Tablo 4. Toplam Öz kaynaklar: 2010-2017 (milyar TL)

Toplam Öz kaynaklar	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	29.5	31.1	41.4	45.1	59.8	67.7	78.9	95.6
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	66.5	72.5	92.3	94.5	110.5	93.9	106.1	128.8
Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	18.4	18.8	23.2	25.7	30.2	65.9	76.8	89.4
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na Devredilen Bankalar	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.7	0.6
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	14.1	15.4	17	18.9	21.2	23.5	26.3	30.5
Sektör	129.1	138.5	174.6	184.9	222.3	251.6	288.8	345

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 (17.06.2019).

Toplam öz kaynakların alt kalemlerinden biri oluşturan net dönem kârlılığı, bir bankanın var olma sebebi olmasının yanı sıra bankanın üstlenebileceği riski ve sermayesini arttırabilme kapasitesini gösteren önemli bir sonuçtur. Net dönem kârlılığı, bankanın gelir kaynaklarını iyi belirleme, yüksek getirili alanlarda faaliyetlerini sürdürebilme başarısının da bir göstergesidir. Banka kârlılığının ölçümünde, bankanın reel olarak yeterince kâr edip etmediğine bakılmaktadır. Bu amaçla banka kârlarının, aktif büyüklükleri ile o kârı elde etmek için sahip oldukları sermaye miktarı ve sektörün kârlılık ortalamasının karşılaştırılması gerekmektedir (Güneş, 2014, s. 32). Bu doğrultuda, sektördeki bankaların kârlılık durumları, banka grupları bazında, net dönem kâr/zararı çerçevesinde incelenmiştir.

Net dönem kâr / zararı , 2010-2018 dönemi içerisinde, 2011 yılı dışındaki tüm yıllarda yukarı yönlü hareketlilik göstermiştir. Sektörün net dönem kârı, 2010 yılında 21.4 milyar TL iken 2011 yılı sonunda % 10 oranında azalarak 19 milyar TL'ye gerilemiştir. Tablo 5'de de belirtildiği üzere, 2012 yılında tekrar yükselişe geçerek 2013 yıl sonunda 23.6 milyar TL'ye yükselmiştir (TBB, 2019). 2014 yılında, kredilerin daralması, finansman ve aracılık maliyetinin artması, bankalar tarafından tahsil edilmekte olan masraflara getirilen kısıtlayıcı yasal düzenlemeler, bankalarca tahsil edilen dosya masraflarının hakem heyeti kararları ile kredi müşterilerine iade edilmesi kararları nedenleriyle sektörün kârlılık düzeyi nominal olarak aynı kalmıştır (TBB, 2014, s. 18). 2015 yılında, net kârlılık tutarı nominal olarak % 6 artarken dolar bazında % 15, sabit fiyatlarla ise % 3 azalmış; 25.6 milyar TL olmuştur (TBB, 2015, s. 23). 2016 yılında, özel karşılıklar sonrası net faiz gelirinde % 14 artış gerçekleşmiştir. Faiz dışı gelirler, kambiyo zararlarında meydana gelen azalış nedeniyle % 28 artmıştır. Yıl içinde, iştirak satışlarından sağlanan gelirler, net kârlılık tutarına olumlu yansımıştır. Faiz dışı gelirlerin faiz dışı giderleri karşılama oranı ise % 74.3 olarak gerçekleşmiştir (TBB, 2016b, s. 27). 2017 yılında ise kredilerdeki artışın olumlu yansımasıyla net dönem kârı, nominal olarak % 29.4 oranında artmış; 47.1 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ancak ayrılan karşılıklar ve faiz dışı giderlerde meydana gelen artış, kârlılık artışının sınırlanmasına neden olmuştur (TBB, 2017, s. 19). Net kârlılık, Aralık 2018 itibariyle 51.6 milyar TL seviyesine gelmiştir (TBB, 2019).

Tablo 5. Net Dönem Kâr / Zararı: 2010-2017 (milyar TL)

Dönem Net Kâr/Zararı	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	6.9	5.4	6.7	7.7	8	9.4	11.8	15.4
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	11.7	10.5	12.3	13.2	12.7	9.2	13.5	16.5
Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	2	2.3	2.5	1.5	2.2	5.3	8.8	12.2
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na Devredilen Bankalar	0	0	0	0	0	0	0.1	0.1
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	0.8	0.9	1.1	1.1	1.5	1.8	2.2	2.9
Sektör	21.4	19	22.6	23.6	24.5	25.6	36.4	47.1

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 (17.06.2019).

Toplam öz kaynakların alt kalemlerinden bir diğeri olan ödenmiş sermaye, banka ortakları tarafından ödenmesi taahhüt edilen sermaye tutarının, nakden ödenmiş tutarını oluşturmaktadır. Ödenmiş Sermaye, bankanın sağlamlık düzeyini göstermekte olup en kaliteli özkaynak kalemi olarak nitelendirilmektedir (BDDK, 2010a, s. 1-3). 2010-2018 döneminin tüm yıllarında artış gösteren ödenmiş sermaye kalemi 2017 yıl sonu itibarıyla 76.1 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu tutarın 24.9 milyar TL'sini yabancı sermayeli mevduat bankaları, 23.4 milyar TL'sini kalkınma ve yatırım bankaları, 18 milyar TL'sini özel sermayeli mevduat bankaları, 9.4 milyar TL'sini kamu sermayeli mevduat bankaları, 0.5 milyar TL tutarını da TMSF'ye devredilen bankalar oluşturmuştur. Tablo 6'ya göre, kamu bankalarında 2014 yılı sonuna kadar sabit tutulan ödenmiş sermaye tutarı 2015 ve sonrasında her yıl artırılmıştır. Özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarında 2015 yılında meydana gelen karşılıklı değişim, Garanti Bankası ve Tekstilbank'ın statü değişikliğinden kaynaklanmıştır. 2016 ve 2017 yıllarında özel sermayeli mevduat bankalarında tutar değişikliği yaşanmazken, yabancı sermayeli bankalarda iki yılda toplam 4.6 milyar TL tutarlı ödenmiş sermaye artışı gerçekleşmiştir. Kalkınma ve yatırım bankaları en düzenli artış kaydeden banka grubu olması doğrultusunda, 2010 yılında 9.6 milyar TL olan ödenmiş sermaye tutarını 13.8 milyar TL artırmıştır (TBB, 2019).

Tablo 6. Ödenmiş Sermaye: 2010-2017 (milyar TL)

Ödenmiş Sermaye	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	6.3	6.3	6.3	6.3	6.3	8.8	8.9	9.4
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	20.4	21.7	22.4	22.1	22.2	17.9	18	18
Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	8.2	8	9.1	11.3	13.7	20.3	24.1	24.9
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na Devredilen Bankalar	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	9.6	10.8	11.9	14	15.4	17.2	20	23.4
Sektör	44.8	47.3	50.1	54.1	58	64.6	71.4	76.1

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 (17.06.2019).

Sermaye ve kâr yedekleri de öz kaynakların alt kalemleri arasında yer almaktadır. Sermaye yedekleri, bankaların sermaye hareketleri nedeniyle ortaya çıkan ve bankada bırakılan tutarlardan oluşmaktadır. Hisse senedi ihraç primleri, hisse senedi iptal kârları, maddi duran varlık ve iştiraklerin yeniden değerleme artışları, maliyet artışları fonu ve diğer sermaye yedekleri alt kalemlerinden meydana gelmektedir. Kâr yedekleri ise bankalarda kârın, gelecekte ortaya çıkacak riskleri karşılamak amacı ile dağıtılmayarak banka bünyesinde bırakılması ile oluşmaktadır. Yasal yedekler, statü yedekleri, olağanüstü yedekler, diğer kâr yedekleri, alt kalemlerini kapsamaktadır (TBB, 2019). Dünya ve ülke genelinde oluşan ekonomik dalgalanma dönemlerinde, bankacılık sektörünün faaliyetlerini daha güvenli bir şekilde devam ettirmesine katkı sağlamak amacıyla, BDDK tarafından banka kârlarının nakden dağıtılmayıp banka bünyesinde tutulmasına yönelik kararlar alınmıştır. Bu kapsamda 2008, 2009, 2010 ve 2018 yıllarında elde edilen kârlar, dağıtım konusu yapılmayarak bankaların bünyesinde bırakılması kararlaştırılmıştır. Nakit çıkışına neden olan kâr dağıtımları da BDDK tarafından yakın izlemeye alınmıştır (BDDK, 2010b, s. 1). Çalışmamızda sermaye ve kâr yedekleri toplamı üzerinden inceleme yapılmış olup 2010-2017 döneminde sektör toplamının genel seyri, tüm yıllarda yukarı yönlü gerçekleşmiştir. Tablo 7'ye göre, 2010 yılında 80.1 milyar TL olan sermaye ve kâr yedekleri 2017 yılında 236.8 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu tutarın 94.1 milyar TL tutarını özel sermayeli mevduat bankaları, 70.9 milyar TL tutarını kamusal sermayeli mevduat bankaları, 50 milyar TL tutarını yabancı sermayeli mevduat bankaları, 17.4 milyar TL tutarını TMSF'ye devredilen bankalar, 4.3 TL tutarını ise kalkınma ve yatırım bankaları oluşturmuştur. Ülke ekonomisinde ve bankacılık sektöründe yaşanabilecek olumsuzluklar karşısında önemli bir tedbir aracı olan sermaye ve kâr yedeklerinin yıllar itibarıyla gelişim göstermesi , sektörün dayanıklılık düzeyinin olumlu olduğunu göstermiştir (TBB, 2019).

Tablo 7. Sermaye ve Kâr Yedekleri: 2010-2017 (milyar TL)

Sermaye ve Kâr Yedekleri	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	16.2	19.3	28.3	31.1	45.4	49.4	57.3	70.9
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	34.5	40.3	57.8	59.3	75.7	66.9	74.5	94.1
Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	8.1	8.1	11	12.2	13.9	38.2	41.4	50
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na Devredilen Bankalar	17.7	17.7	17.6	17.6	17.6	17.5	17.5	17.4
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	3.7	3.8	4.1	3.8	4.3	4.6	4.3	4.3
Sektör	80.1	89.2	118.9	124.1	156.8	176.6	195.1	236.8

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 (17.06.2019).

Son olarak, toplam öz kaynak tutarının ödenmiş sermaye, sermaye ve kâr yedekleri, geçmiş yıllar kâr/zararı ve dönem net kâr/kararı kalemlerine göre dağılımı incelenmiştir. Tablo 8'de belirtildiği üzere, 2017 yıl sonu itibarıyla, sermaye ve kâr yedekleri 236.8 milyar TL ile toplam öz kaynakların % 68.6'sını oluştururken, ödenmiş sermayenin payı % 22, dönem net kârının payı % 13.6 düzeyinde bulunmuştur. Bu doğrultuda, Türk Bankacılık sektörünün yüksek kalitede bir sermaye yapısı ile faaliyetlerine devam etmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.(TBB, 2019).

Tablo 8. Toplam Öz kaynakların Alt Kalemlere Göre Dağılımı: 2010-2017 (milyar TL)

Toplam Öz kaynaklar	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Ödenmiş Sermaye	44.8	47.3	50.1	54.1	58.0	64.6	71.4	76.1
Sermaye ve Kâr Yedekleri	80.1	89.2	118.9	124.1	156.8	176.6	195.1	236.8
Geçmiş Yıllar Kâr/Zararı	-17.2	-17.1	-17.0	-16.8	-17.0	-15.2	-14.1	-14.9
Dönem Net Kâr/Zararı	21.4	19.0	22.6	23.6	24.5	25.6	36.4	47.1
Toplam	129.1	138.5	174.6	184.9	222.3	251.6	288.8	345.0

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 (18.06.2019).

SONUÇ

Şubat 2001 krizi sonrasında gerçekleştirilen yasal ve kurumsal düzenlemeler sayesinde daha sağlam bir yapıya bürünen Türk bankacılık sektörü, hızla yayılarak başta ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok dünya ülkesini etkisi altına alan 2008 Küresel finans krizine de hazırlı ve güçlü girmiş; krizden en az etkilenen bankacılık sektörlerinden biri olmayı başarmıştır. Sektörün öncü göstergeleri olarak kabul edilen toplam aktifler, toplam kredi ve alacaklar, toplam mevduat ve toplam öz kaynak kalemlerindeki istikrarlı gelişim, 2010-2018 döneminde de devam etmiştir. İlgili dönemde, Türk bankacılık sektörü, bilançosunu büyütmeye devam ederken, yurt içi ve yurt dışında yaşanan ekonomik dalgalanmalara karşı da güçlü ve güvende kalabilmiştir. Bankacılık sisteminin faaliyetlerini sağlıklı ve etkin bir şekilde sürdürebilmesi için sistemin uluslararası standartlara uyumu devam ettirilmeli; gerek kurumsal bazlı gerek bağımsız denetimler gerekse banka içi denetimler sürdürülmelidir. Ayrıca sektörde yer alan tüm bankaların mali tablolarının şeffaflığı, güvenilirliği, kamuoyu tarafından kolayca erişilebilirliği sürdürülmelidir. Kamuoyu ile paylaşılan bilgilerin şeffaflığı ve güvenilirliği konusunda en ufak bir tereddüt oluşmasına meydan verilmemelidir. Diğer taraftan, bankalar, asli fonksiyonları olan aracılık işlevlerine devam etmeli; ana amaçlarından uzaklaşmamalıdır. Bankacılık sektöründeki tüm personel atamalarında mesleki bilgi ve deneyim şartı aranmalıdır. Yönetim anlayışı; şeffaflık, eşitlik, sorumluluk ve hesap verebilirlik ilkelerine dayandırılmalıdır. Sektörde istihdam edilen çalışanların verimliliği artırılmalıdır. Bankalarca likidite yönetimi, etkin bir şekilde yapılmalı; kârlılık seviyelerini korumaları çerçevesinde enflasyona yönelik beklentiler doğru analiz edilmelidir. Öte yandan banka bilançolarının kaynak tarafı çeşitlendirilerek kredi ve mevduat arasındaki vade uyumsuzluğu en aza indirilmeye çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

Acar, Ö. (2000). Bankalarca Ayrılan Karşılıklar: Teorik Yaklaşım ve Uluslararası Uygulamalar. *Bankacılar Dergisi (34),* 32-33.

Aslan, E. (2017). Türk Bankacılık Sisteminde Aktif Büyüklüğüne Göre İlk Yedi Bankanın Kârlılık ve Verimlilik Açısından Karşılaştırmalı Analizi: 2003-2015 Dönemi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi (17-34),* 232-243.

Aydemir, R., Övenç, G. ve Koyuncu, A. (2018). Türk Bankacılık Sektöründe Kredi Mevduat Oranı, Çekirdek Dışı Yükümlülükler ve Kârlılık: Dinamik Panel Modelinden Bulgular. *Ege Akademik Bakış Dergisi 18(3),* 486.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2010a). 6 2, 2019 tarihinde https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_basel_0001_53.pdf adresinden alınmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2010b). 6 18, 2019 tarihinde https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0380_01.pdf adresinden alınmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018). 4 20, 2019 tarihinde https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_39.pdf adresinden alınmıştır.

Güneş, N. (2014). *Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri Üzerine Bir İnceleme (1990-2012).* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Selvigül, A. A. (2012). *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Bankacılık Sektörüne Etkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sözer, Ç. (2013). *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Para Politikalarının Banka Bilançolarına Etkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şenfert, Ö. (2006). *Ticari Bankalarda Aktif Pasif Yönetimi Açısından Mali Tablo Analiz Teknikleri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Türkiye Bankalar Birliği. (2010). 4 19, 2019 tarihinde https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/6/faaliyet_raporu2011.pdf adresinden alınmıştır.

Türkiye Bankalar Birliği. (2014). 4 19, 2019 tarihinde https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/6258/Faaliyet_Raporu_2014_- _2015.pdf adresinden alınmıştır.

Türkiye Bankalar Birliği. (2015). 4 19, 2019 tarihinde https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7378/Faaliyet_Raporu_2015.pdf adresinden alınmıştır.

Türkiye Bankalar Birliği. (2016a). 4 20, 2019 tarihinde https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7342/TBB_SY_Bilgi_Notu _010316.pdf adresinden alınmıştır.

Türkiye Bankalar Birliği. (2016b). 4 19, 2019 tarihinde https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7448/Faaliyet_Raporu_2016.pdf adresinden alınmıştır.

Türkiye Bankalar Birliği. (2017). 4 19, 2019 tarihinde https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7516/Faaliyet_Raporu_2017- 2018.pdf adresinden alınmıştır.

Türkiye Bankalar Birliği. (2019). 4 21, 2019 tarihinde https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-vesektor-bilgileri/istatistiki- raporlar/59 adresinden alınmıştır.

2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ SONRASINDA TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISAL ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Olcay ÇOLAK
Uşak Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

Nurcihan AKŞEHİRLİ
Uşak Üniversitesi

ÖZET: Bu çalışma, 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında Türk Bankacılık Sektörünün yapısını, oran analizi yöntemi vasıtasıyla değerlendirmeyi amaçlamaktadır. 2001 yılında yaşanan finans krizi sonrasında alınan önlemlerle bankaların sermaye yapısı güçlenirken, karlılıkları da kriz sonrası dönemde artış göstermiştir. 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında sektörün yapısını detaylı olarak analiz edebilmek için genel kabul görmüş olan sermaye yeterliği oranı, aktif karlılık oranı, öz kaynak karlılık oranı ve takibe dönüşüm oranından yararlanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre söz konusu göstergelerin Küresel Finans Krizi sonrası dönemde dalgalı bir seyir izlediği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu göstergelerin gerek ulusal gerekse uluslararası standartlarla belirlenen eşik değerlerin üzerinde yer alması söz konusu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Bankacılık Sektörü, 2008 Küresel Finans Krizi, Oran Analizi

ABSTRACT: This study aims to evaluate the structure of the Turkish Banking Sector aftermath of the 2008 Global Finance Crisis through the ratio analysis method. The capital structure of the banks have been improved by the measures that were taken after the financial crisis in 2001 whereas profitability of the banks have tended to rise. In order to analyze the structure of the sector in detail aftermath of the 2008 Global Financial Crisis, we utilize the profitability ratios of capital adequacy, assets, equity and non performing loans ratio. According to the results, those indicators follow a volatile path post Global Financial Crisis. However, those indicators are still above the threshold values that are specified by either national or international standards.

Key Words: Turkish Banking Sector, 2008 Global Financial Crisis, Ratio Analysis

GİRİŞ

Çalışmamızda, Şubat 2001 krizi sonrasında gerçekleştirilen yasal ve kurumsal düzenlemelerin etkisi ile sağlıklı bir yapıya kavuşan ve 2008 Küresel finans krizi karşısında da sağlam bir duruş sergilemeyi başaran Türk bankacılık sektörünün 2010-2018 dönemine ait verilerinin, oran analizi yöntemi çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmıştır. Oran analizi yöntemi, bankacılık sistemindeki veri değerlendirmelerinin daha anlaşılır ve daha hızlı bir şekilde yapılması amacıyla sıklıkla başvurulan bir yöntem olup söz konusu yöntemde kullanılan oranlar, bankaların finansal tablolarında yer alan kalemlerin, birbirine oranlanmasıyla oluşmaktadır. İlgili oranlardan, uluslararası platformlarda farklı ülke bankalarının ya da bankacılık sektörlerinin kıyaslanmasında, aynı ülke içinde farklı bankaların birbirleri ile karşılaştırılmasında ya da aynı bankanın farklı dönemleri arasındaki mukayeselerde faydalanılmaktadır. Bu doğrultuda, sektörün geneli tarafından kabul görmüş olan sermaye yeterliliği oranı, aktif kârlılık oranı, öz kaynak kârlılık oranı ve takibe dönüşüm oranı çalışmamız kapsamına alınarak incelemeye tâbi tutulmuştur. Yıllık bazlı incelememizde sermaye yeterliliği oranı, aktif kârlılık oranı, öz kaynak kârlılık oranının tanımlarına ve banka grupları çerçevesindeki gelişim seyrine yer verilirken, takibe dönüşüm oranın içeriği ve kredi türlerine göre değişimi ortaya konulmuştur. Son olarak da ilgili oranlar doğrultusunda sektörün direnç seviyesinin korunmasına yönelik alınabilecek önlemler sunulmuştur.

1. Sermaye Yeterliliği Oranı

Ekonomik dalgalanmaların yaratacağı olumsuz etkiler karşısında bankacılık sektörünün hazırlıklı olması gerekmektedir. Bankacılık sektörünün iyi bir gözetim sistemi ile takip edilmesi doğrultusunda oluşturulan, Basel Düzenlemeleri kapsamında, uluslararası faaliyette bulunan bankalarca uygulanacak prensipler ortaya konulmuştur. Söz konusu prensipler çerçevesinde, bankaların sermaye yapısının ekonomik dalgalanma ya da krizler nedeniyle ortaya çıkabilecek riski karşılayabilir düzeyde olmasını sağlamak amacıyla sermaye yeterliliği kriteri getirilmiştir (Aydın ve Başkır, 2012, s. 31-33). Bu kapsamda, 1989 yılından beri kullanılmakta sermaye yeterliliği standart oranı,

$$Sermaye\ Yeterliliği\ Oranı = \left[\frac{\text{Özkaynaklar}}{(Kredi + Piyasa + Operasyonel\ Risk\ \text{İçin}\ Gerekli\ Sermaye\ Yeterliliği * 12.5)} * 100\right]$$

şeklinde formülize edilmektedir (TBB, 2019). Oran, bankaların faaliyetleri sırasında meydana gelebilecek kredi, piyasa ve operasyonel risklerin neden olabileceği kayıpların, ne kadarlık bir kısmının bankanın kendi öz kaynakları tarafından karşılanabileceğini ifade etmektedir (Aydın ve Başkır, 2012, s. 31-33). Aynı zamanda ilgili

oran , bankacılık sektörünün en önemli sağlamlık göstergelerinden birini oluşturmaktadır (Arıcan ve Yücememiş, 2016, s. 49).

Türk bankacılık sisteminde, bankalar tarafından bulundurulması gereken asgari sermaye oranının yasal dayanağı, 5411 Sayılı Bankacılık Kanununun 45. maddesi olmuştur. Söz konusu Madde uyarınca, bankaların, % 8 oranından az olmamak üzere belirlenecek sermaye yeterliliği oranını hesaplamak, tutturmak, idame ettirmek ve raporlamak zorunda oldukları belirtilmiştir. Ayrıca bankaların iç sistemleri, aktif ve mali yapılarının gelişimi doğrultusunda, BDDK'nın asgari sermaye yeterliliği oranını artırmaya yetkili olduğu, Kurul kararı neticesinde, hedef sermaye yeterliliği standart oranının % 12 olarak belirlendiği hükmü eklenmiştir (Geçer, 2015, s. 90-91). Sermaye yeterliliği oranının, asgari yasal sınırdan ve BDDK tarafından belirlenen hedef orandan düşük olması, bankanın alacaklarına karşı teminat göstermekte ve yatırımcılara güven teşkil etmekte zorlandığına işaret etmektedir. Ayrıca ülkedeki belirsizliğin yüksek olduğu dönemlerde, bankanın riskli pozisyonlara girebilme kapasitesinin de düştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla bankanın gitgide kötüleşen bir mali yapıya sahip olduğunu, ülkedeki herhangi bir bunalımın getirdiği belirsizlik veya ani bir kriz durumunda, açık pozisyonlarını kapatabilmeye yetecek sermayesinin bulunmadığını ortaya koymaktadır (Şenfert, 2006, s.70-71).

Bankacılık sektöründeki önemi doğrultusunda incelememize dahil ettiğimiz sermaye yeterliliği oranının, 2010-2017 dönemindeki gelişim ve değişimi, yıllık bazlı olarak Tablo 1'de belirtilmiştir. Oran, yıllara göre farklılık gösteren bir görünüm sergilemiştir. 2010 yılında % 19.2 iken 2011 yılında % 16.7'ye düşmüş; 2012 yılında tekrar yükselerek % 18.1 ulaşmıştır. Değişken seyir, sonraki yıllarda da devam etmiş; oran, 2013 yılında % 15.4, 2014 yılında % 16.4, 2015 yılında % 15.6, 2016 yılında % 15.5 ve son olarak 2017 yılında % 16.8 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında, oranın banka grupları bazındaki değerleri ise kamusal sermayeli mevduat bankalarında % 14, özel sermayeli mevduat bankalarında % 14.5, yabancı sermayeli mevduat bankalarında % 16.9, kalkınma ve yatırım bankalarında ise % 23.5 düzeyine ulaşmıştır. Aralık 2018 itibarıyla da sektör geneli, % 17.3 düzeyine çıkarak yasal ve uluslararası standartlar çerçevesindeki yüksek seviyesini korumuştur (TBB, 2019).

Tablo 11. Sermaye Yeterliliği Oranı: 2010-2017 (%)

Sermaye Yeterliliği Oranı	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	16.7	14.5	17.2	13.5	15.6	14.6	14	14
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	18.2	15.5	17.1	14.8	15.3	14.6	14.5	14.5
Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	17.3	16.9	17.6	15.4	16.4	15.7	16.9	16.9
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na Devredilen Bankalar	50.6	56.4	38.3	36.4	85.9	61	64.3	64.3
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	58.6	48.2	34.3	32.7	32.8	28.3	23.5	23.5
Sektör	19.2	16.7	18.1	15.4	16.4	15.6	15.5	16.8

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 (18.06.2019).

2. Aktif Kârlılık Oranı

Banka performanslarının ölçümünde kullanılan oranların en önemlileri arasında bulunan, aktif kârlılığı oranı (ROA) özellikle son yıllarda bankalar tarafından oldukça yakından takip edilmekte; şube verimliliğinin takibinde ve şube kapama kararlarında önemli rol oynamaktadır (TBB, 2019). Aktif kârlılığı, yapılan yatırımlara karşılık bankanın vergiden sonra ne kazandığını ifade etmektedir. Başka bir deyişle, bankanın yatırımlarından ne ölçüde getiri sağladığını göstermektedir. Aktif kârlılık oranı, vergi sonrası net kârın toplam aktiflere oranlanmasıyla elde edilmektedir (Güneş, 2014, s. 40).

$$Aktif\ Kârlılık\ Oranı = Vergi\ Sonrası\ Net\ Kâr / Toplam\ Aktifler$$

Oran, ne kadar yüksek ise fon kaynaklarının o kadar kârlı aktiflerde değerlendirildiğine işaret etmektedir (Aslan, 2017, s. 232-243). Bu bağlamda, 2010-2018 dönemine ait incelememize dahil ettiğimiz aktif kârlılık oranının, genel görünümüne Tablo 2'de yer verilmiş olup oran, yıllara göre farklılık gösteren bir seyir izlemiştir. Sektör genelinde, 2010 yılında, en yüksek performansına ulaşarak % 2.4'e yükselmiştir. 2011 ve 2012 yıllarında % 1.8, 2013 yılında % 1.6, 2014 yılında % 1.4, 2015 yılında ise % 1.2 düzeyine gerilemiştir. 2015 yılı, inceleme kapsamına aldığımız dönemde en düşük oranın gerçekleştiği yıl olmuştur. Oran, 2016 yılından itibaren tekrar

yükselişe geçmiş; 2017 yılı sonunda % 1.6 'ya yükselmiştir. Aynı yılda kamusal sermayeli mevduat bankaları, yabancı sermayeli mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları sektör ortalamasının üzerinde performans gösterirken, özel sermayeli mevduat bankaları ise ortalamanın altında kalmıştır. Bankacılık sektörünün aktif kârlılık oranı Aralık 2018 itibarıyla % 1.5 olarak gerçekleşmiştir (TBB, 2019).

Tablo 2. Aktif Kârlılık Oranı: 2010-2017 (%)

Aktif Kârlılık Oranı	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	2.5	1.7	1.9	1.8	1.5	1.5	1.6	1.7
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	2.6	1.9	1.9	1.7	1.4	1	1.5	1.5
Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	1.6	1.6	1.5	0.7	0.8	1.2	1.4	1.7
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na Devredilen Bankalar	0.3	4.5	4.6	4.5	1.7	0.8	2.9	3.5
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	2.9	2.4	2.3	1.9	2	1.8	1.8	1.7
Sektör	2.4	1.8	1.8	1.6	1.4	1.2	1.5	1.6

Kaynak:Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 (15.02.2019).

3. Öz kaynak Kârlılık Oranı

Sektöre ilişkin verimlilik değerlendirmelerinde, en yakından takip edilen oranlardan bir diğeri olan öz kaynak kârlılığı (ROE), vergi sonrası net kârın toplam öz kaynaklara oranıdır (Güneş, 2014, s. 40).

$$\text{Özkaynak Kârlılık Oranı} = \text{Vergi Sonrası Net Kâr} / \text{Toplam Özkaynaklar}$$

Öz kaynakların ne kadar kârlı yatırımlarda kullanıldığını göstermektedir. Bu doğrultuda öz kaynak kârlılığı, kârdan pay alacak olan ortaklar için büyük önem taşımaktadır (Aslan, 2017, s. 232-243). ROE sayesinde ortaklar, sağladıkları sermaye katkısına karşılık ne ölçüde kazanç elde ettiklerini anlayabilmektedir. İşletmelerin öz kaynaklarının performansını ölçen bu oran, özellikle aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeleri karşılaştırırken kullanılmaktadır. ROE değeri, karşılaştırılan diğer

bankalara veya diğer dönemlere göre yüksekse, bankanın iyi bir yatırım yaptığı ve giderlerini kontrol altında tuttuğu sonucu çıkarılabilmektedir (Güneş, 2014, s. 40).

Bu doğrultuda, sektördeki bankaların öz kaynak kârlılık oranları, banka grupları bazında, incelenmiş olup 2010-2018 döneminin genel görünümüne yer verilmiştir. Tablo 3'e göre; oran, yıllara göre değişken bir seyir izlemiştir. 2010-2014 döneminde aşağı yönlü bir değişim sergileyerek % 18.1 den % 12'ye gerilemiştir (TBB, 2019). Özel karşılıkların artması ve faiz dışı gelirlerin azalması nedeniyle 2015 yılında da düşüşe devam etmiştir. Bir önceki yıla göre 1.2 puan azalarak % 10.8'e düşmüş; % 15 olan sermaye maliyetinin altında kalmıştır (TBB, 2015, s. 15). Oran, 2016 yılında % 13.5, 2017 yılında % 14.3 düzeyine yükselmiştir. Aynı yıl, kamusal sermayeli mevduat bankaları, % 17.5 oran ile en yüksek performansa ulaşan banka grubunu oluştururken, yabancı sermayeli bankalar sektör ortalamasının üzerinde yer almıştır. Özel sermayeli mevduat bankaları ve kalkınma ve yatırım bankaları, sektör ortalamasının altında kalmıştır. Özellikle kalkınma ve yatırım bankaları grubunun öz kaynaklarını, diğer banka grupları kadar kârlı yatırımlarda değerlendiremediği sonucu ortaya çıkmıştır. Özkaynak kârlılık oranının 2018 rakamı ise % 13.6 olarak gerçekleşmiştir (TBB, 2019).

Tablo 3. Özkaynak Kârlılık Oranı: 2010-2017 (%)

Özkaynak Kârlılık Oranı	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları	26	17.7	18.5	17.7	15.3	14.7	16.1	17.5
Özel Sermayeli Mevduat Bankaları	19.4	15	14.9	14.2	12.4	9	13.5	13.6
Yabancı Sermayeli Mevduat Bankaları	11.4	12.4	12	6.3	8	11	12.3	14.7
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilen Bankalar	0.3	6.1	6	5.9	3.9	3.5	13.9	14.5
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	6.3	5.9	6.6	6.3	7.7	7.9	8.8	8.9
Sektör	18.1	14.2	14.4	13.1	12	10.8	13.5	14.3

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59 (15.02.2019).

4. Takibe Dönüşüm Oranı

Kredi riski, bir bankanın kredi müşterisinin, kredi sözleşmesinde belirtilen yükümlülüklerini yerine getirememesi olasılığıdır. Kredilerde, risk yönetiminin temel amacı, uygun parametreler içinde bankanın maruz kalabileceği riskleri yöneterek bankanın risk ayarlı getirisini maksimize etmektir. Bankalar portföylerindeki tüm kredi risklerini etkin ve kapsamlı bir şekilde yönetmek durumundadır. Bu doğrultuda, kredi tahsisi sonrasında bankalar tarafından gerçekleştirilen risk takibi; erken uyarı, ön idari, idari ve kanuni olmak üzere dört ayrı aşamadan oluşmaktadır. Erken uyarı aşaması, kredi değerliliğini olumsuz etkileyebilecek her türlü içsel ve dışsal gelişmenin müşteri kaydına not düşülmesini ifade ederken ön idari aşaması, kredinin geri ödenmesinin gecikmeye başladığı ilk aşamayı içermektedir. Bu süreçte müşteri konu hakkında bilgilendirilmekte ve karşılıklı görüşme ile kredi tahsil edilmeye çalışılmaktadır. İdari aşamada ise kredi yeniden yapılandırılarak müşterinin ödeyebileceği bir ödeme planı oluşturulmaktadır (Yücememiş ve Sözer, 2011, s. 44-46). İdari takibe intikal ettirilmiş ancak tahsil edilemeyeceği anlaşılan, borçlu ile anlaşılmasına karşın zamanında ödemesi yapılmayan tahsili gecikmiş alacaklar için uygulanan takip usulü ise kanuni takip olarak tanımlanmaktadır. Kanuni takipteki alacakları idari takipteki alacaklardan ayıran temel özellik, alacağın tahsili için hukuki takip yapılmasının zorunlu hale gelmesidir. Banka uygulamalarında, 90 gün ve daha fazla süreli geciken alacaklar, kanuni takip sürecine tabi tutulmaktadır (Karamustafa, 2013, s. 13-19). Bu bağlamda, takipteki kredilere ilişkin incelememize konu olan tüm veri ve açıklamalar, kanuni takip kapsamında yer almaktadır.

Kredilerin takibe düşmesinin başlıca nedenleri arasında, krediyi kullananın gelirlerinde içsel veya dışsal nedenlerle öngörülemeyen düşüş yaşanması, kredi arzının daralması, işletmelerin yüksek riskler alarak büyümesi yer almaktadır (Yücememiş ve Sözer, 2011, s. 44-46). Ayrıca, TL'nin değer kaybetmesi, yüksek fonlama maliyeti ve özel sektör üzerindeki baskılar da diğer nedenler arasında bulunmaktadır. Takipteki kredilerde oluşan artışın ilk etkileri bankacılık sektörü üzerinde görülürken, sektörde oluşan olumsuzluklar reel sektöre ve ardından tüm ekonomi geneline yansımaktadır. Bankacılık sektörüne etkileri kapsamında, öncelikli olarak banka bilançoları bozulmakta, banka likidite oranları olumsuz etkilenmektedir. Bununla birlikte, bankalar tarafından ayrılan karşılık tutarlarında artış meydana gelirken kârlılık düşmektedir. Bu durum, kredi maliyetlerini artırmakta, bankalar kredi talebinde bulunan reel sektöre kredi vermekte isteksiz davranmaktadır. Finansman ihtiyacı olan ancak kredi alamayan işletmeler de üretimi daraltarak bünyelerindeki çalışan sayısını azaltma yoluna gitmektedir. Bu nedenle üretim ve istihdam düzeyi düşmektedir (Altunöz, 2018, s. 65-68). Bu bağlamda, takipteki kredilerin artışı, ekonomi genelinde, sorunların arttığının göstergesi olurken kritik boyutlara ulaşması da ekonomi

yönetimlerini bankalara kaynak sağlamak zorunda bırakmaktadır. Bu durum bütçe açıklarını ve dolayısıyla reel faizleri artırmakta, ekonomilerde şiddetli dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu nedenle takipteki kredi tutarı, iyi yönetilmesi ve izlenmesi gereken önemli bir sistematik risk öncü göstergesi olarak kabul edilmektedir (Yücememiş ve Sözer, 2011, s. 44-46).

Sektörel görünümün kilit göstergesi niteliğindeki oranlardan biri olan takibe dönüşüm oranı, bankaların takipteki kredilerinin toplam tutarının, kullandırdıkları toplam kredi tutarına oranını ifade etmektedir.

$$Takibe\ Dönüşüm\ Oranı = \frac{Takipteki\ Krediler}{Toplam\ Krediler}$$

Takibe dönüşüm oranı, % 5 seviyelerine kadar normal karşılanmakla birlikte, bu oranın üzerine çıkan göstergeler, banka riskini arttırıcı etkiler yaratmaktadır (Karamustafa, 2013, s. 13-19). Ülkemizde, 1980 sonrası dönemde ekonomi genelinde kronik enflasyon yaşanması, döviz ve faiz riskinin artması ve kredi maliyetlerinin yükselmesi, takipteki krediler sorununu da beraberinde getirmiştir. Katılım bankalarının da dahil edildiği BDDK verilerine göre, 1997 yılında % 2.5 düzeyinde olan takibe dönüşüm oranı, 1998 yılında, 4.5 puanlık bir artışla % 7'ye çıkmıştır. Türk bankacılık tarihinde, takipteki krediler konusunda trajik artış ise 2001 krizi ile yaşanmıştır. 2001 krizi, faiz oranlarının artmasına, üretim hacmini daralmasına ve işletmelerin bilanço yapılarının bozulmasına neden olmuştur. Tüm bu olumsuzlukların sonucunda, bankacılık sektöründe kullandırılan kredi tutarı da azalmıştır. 2000 yılında % 11 olan takibe dönüşüm oranı, krizle birlikte olağanüstü bir artışla % 29 seviyesine yükselmiştir. Bu tarihten itibaren bankacılık sisteminde gerçekleştirilen köklü düzenlemelerle sistem oldukça güçlü bir yapıya bürünmüş ve takibe düşen kredilerde 2002 yılından 2008 yılına kadar ciddi bir düşüş yaşanmıştır. 2008 yılında % 3.4 seviyesine düşen oran, 2008 Küresel krizinin etkileriyle % 2009 yılında % 5.3'e yükselmiştir (Altunöz, 2018, s. 65-68).

Kredilerdeki artış ve sorunlu alacak bakiyesindeki azalış nedeniyle 2010 yılı sonunda % 3.5'e gerilemiştir. Tablo 4'e göre, kredi türleri bakımından en yüksek oran % 4,7 ile KOBİ kredilerinde gerçekleşirken, bireysel kredilerin oranı % 4.1, kurumsal kredilerin oranı ise % 3.3 olmuştur. 2010 yılında sektörde faaliyet gösteren bankalar tarafından takipteki kredilere % 84.4 gibi yüksek bir oranda karşılık ayrılmış; bu durum aktif kalitesi açısından son derece olumlu değerlendirilmiştir (BDDK, 2010, s. 2). 2011 yılında sektörün genel oranı, yılın son çeyreğinde yaşanan % 3'lük artışa rağmen % 2.8 düzeyine gerilemiştir. Yılın son çeyreğinde meydana gelen artışın nedeni, takibe intikal eden tutarın takipteki alacaklardan yapılan tahsilatlara göre daha yüksek olmasından kaynaklanmıştır (BDDK, 2011, s. 6). 2012 yılında ise

takibe intikal eden krediler artmış; takipteki alacaklardan yapılan tahsilatlar azalmıştır. Bu durum, oranın % 2.9'a yükselmesine neden olmuştur (BDDK, 2012, s. 26-27). 2013 yılında oranın kurumsal kredilerde % 2.6'ya, KOBİ kredilerinde % 3.2'ye, bireysel kredilerde % 2.9'a düşmesi, sektör genelinin de % 2.7'ye gerilemesini sağlamıştır (BDDK, 2013, s. 29-31). 2015 yılı itibarıyla sektör oranı yükselmeye başlamıştır. Bireysel krediler bünyesinde yer alan kredi kartları, % 7.4, tüketici kredileri ise % 5.7 gibi oldukça yüksek bir seviyeye çıkmıştır. Bireysel krediler toplamı % 4.3'e yükselirken, kurumsal krediler % 2.7'de sabit kalmıştır. KOBİ kredileri 0.7 puanlık artış ile % 4'e seviyesine gelmiştir (BDDK, 2015, s. 14-15). Sektör oranı 2016 yılında bir önceki yıla göre değişkenlik göstermemiş; 2017 yılı itibarıyla da % 2.9'a düşmüştür (BDDK, 2017, s. 14-15). 2018 yılında; enflasyon, faiz oranları ve işsizlik oranlarının artış göstermesi, döviz kurlarında yaşanan şiddetli dalgalanma ve bankaların kredi iştahında oluşan azalma, sektörün takibe dönüşüm oranının % 3.9'e çıkmasına neden olmuştur. Ekonomide yaşanan olumsuz gelişmelerin öncelikle reel sektörü etkilemiş olması ve bu doğrultuda ödeme güçlüğüne düşen firma sayısının artması dolayısıyla KOBİ kredilerindeki oran % 7.2'ye yükselmiştir (BDDK, 2018, s. 14-15). İncelememize dahil ettiğimiz dönem içerisinde takibe dönüşüm oranının yükseldiği yıllarda reel sektör ve ekonomi geneli yüksek tutarlı zararlarla karşı karşıya kalmıştır. Faaliyet amacı, tahsis edilen kredilerden alınan faiz ve komisyon gelirleriyle kâr elde etmek olan bankaların da maliyetleri yükselmiş, kârlılığı olumsuz etkilenmiştir (Karamustafa, 2013, s. 13-19).

Tablo 4. Takibe Dönüşüm Oranı: 2010-2018 (%)

Takibe Dönüşüm Oranı	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Kurumsal Krediler	3.3	2.6	2.9	2.6	2.7	2.7	2.9	2.8	3.8
KOBİ Kredileri	4.7	3.2	3.6	3.2	3.3	4	5.2	4.9	7.2
Bireysel Krediler	4.1	3	3	2.9	3.5	4.3	4.3	3.5	4
Kredi Kartları	7.9	6	5.1	5	6.6	7.4	7.3	6	5.3
Konut Kredileri	1.4	0.9	0.8	0.6	0.5	0.5	0.5	0.4	0.5
Taşıt Kredileri	6	3.4	3.2	2.9	3.3	3.3	3.2	2.8	3.1
Tüketici Kredileri	3.7	2.7	3.3	3.1	4.2	5.7	6.4	8	4.9
Toplam	3.5	2.8	2.9	2.7	2.9	3.2	3.2	2.9	3.9

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu verileri kullanılarak tarafımızca oluşturulmuştur. http://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14 (16.06.2019).

SONUÇ

Şubat 2001 krizi sonrasında gerçekleştirilen yeniden yapılandırma çalışmalarının etkisi ile direnç düzeyini yükselten Türk bankacılık sektörü, 2008 Küresel finans krizinde de banka iflas ya da birleşmelerinin yaşanmadığı, konsolidasyon ya da kamu yardımına ihtiyaç duymayan, dünya genelindeki sayılı bankacılık sektörlerinden biri olmayı başarmıştır. Sektörün geneli tarafından kabul gören sermaye yeterliliği oranı, aktif kârlılık oranı, öz kaynak kârlılık oranı ve takibe dönüşüm oranı, ulusal ve/veya uluslararası gelişmelerden kaynaklı olarak bazı yıllarda aşağı yönlü seyir gösterse de olumlu görünümünü 2010-2018 döneminde de sürdürmüştür. İlgili dönemde, Türk bankacılık sektörü, yapısal olarak gelişimini sürdürürken risklere karşı da güvende kalabilmiştir. Bankacılık sisteminin dayanıklılığını koruyarak sağlıklı ve etkin çalışmaya devam edebilmesi için öncelikli olarak, istikrarlı ekonomi politikaları aracılığı ile finansal piyasalarda güven ortamının sürdürülmesi sağlanmalıdır. Sektörde piyasa yapısını bozabilecek ya da risk unsuru oluşturabilecek faktörler ortadan kaldırılmalıdır. Ayrıca, bankacılık sektöründe istihdam edilen personelin kredilendirme ve risk yönetimi konusunda gerekli bilgi ve donanıma sahip olması konusu göz ardı edilmemelidir. Aktif kalitesine verilen önem aynı şekilde sürdürülmeli; sorunlu kredi artışının önüne geçilmeli; takipteki alacakların seyrine yönelik öngörüler doğru yapılmaya çalışılmalıdır. Kredilerin geri ödenmeme riskinin azaltılması için asimetrik bilgi sorununa ilişkin çözüm arayışları artırılmalıdır. Sektör geneline ve sektörde faaliyet gösteren tüm bankalara ait temel göstergeler, sistematik bir şekilde yakından takip edilmeli ve erken uyarı sistemi kullanılmalıdır. Erken uyarı sinyali niteliği taşıyan tüm veriler tespit edilmeli; tespitler doğrultusunda da gerekli aksiyon ve tedbirler önceden alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Altunöz, U. (2018). Sorunlu Krediler Bağlamında Türk Bankacılığında Kredi Kayıp Karşılığının Makroekonomik Değişkenlere Etkisi: Panel Data ve Zaman Serileri Analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (1),* 65-68.

Arıcan, E. ve Yücememiş, B. (2016) Ekonomik Gelişmeler ve Seçilmiş Göstergelerle Türkiye'de Bankacılık Sektörü. *İktisadi Araştırmalar Vakfı,* 49.

Aslan, E. (2017). Türk Bankacılık Sisteminde Aktif Büyüklüğüne Göre İlk Yedi Bankanın Kârlılık ve Verimlilik Açısından Karşılaştırmalı Analizi: 2003-2015 Dönemi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi (17-34),* 232-243.

Aydın, D. ve Başkır, M. B. (2012). Bankaların 2012 Yılı Sermaye Yeterlilik Rasyolarına Göre Kümeleme Analizi Ve Çok Boyutlu Ölçekleme Sonucu Sınıflandırılma Yapıları. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi 1(5-6),* 31-33.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2010). 4 20, 2019 tarihinde https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_07.pdf adresinden alınmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2011). 4 19, 2019 tarihinde https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_11.pdf adresinden alınmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2012). 4 19, 2019 tarihinde https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_15.pdf adresinden alınmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2013). 6 24, 2019 tarihinde http://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_19.pdf adresinden alınmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2015). 6 24, 2019 tarihinde http://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_27.pdf adresinden alınmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2017). 6 24, 2019 tarihinde http://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_35.pdf adresinden alınmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2018). 4 20, 2019 tarihinde https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/veri_0014_39.pdf adresinden alınmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). 6 16, 2019 tarihinde http://www.bddk.org.tr/Veriler/TBS-Temel-Gostergeler-Raporu/14 adresinden alınmıştır.

Geçer, T. (2015). Yeterliliği Standart Oranına Yeniden Bir Bakış. *Adam Akademi Dergisi 1(5).* 90-91.

Güneş, N. (2014). *Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri Üzerine Bir İnceleme (1990-2012).* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Karamustafa, C. (2013). *Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Kredilerin Analizi ve Uygulamaya Yönelik Politika Önerileri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şenfert, Ö. (2006). *Ticari Bankalarda Aktif Pasif Yönetimi Açısından Mali Tablo Analiz Teknikleri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Türkiye Bankalar Birliği. (2019). 4 21, 2019 tarihinde https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-vesektor-bilgileri/istatistiki- raporlar/59 adresinden alınmıştır.

Türkiye Bankalar Birliği. (2015). 4 19, 2019 tarihinde https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7378/Faaliyet_Raporu_2015.pdf adresinden alınmıştır.

Yücememiş, B. T. ve Sözer, İ. A. (2011). Bankalarda Takipteki Krediler: Türk Bankacılık Sektöründe Takipteki Kredilerin Tahminine Yönelik Bir Model Uygulaması. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (3-5),* 44-46.

AB TAM ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN ÇEVRE POLİTİKASINDAKİ GELİŞİMİ

Dr. Omca ALTIN
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

ÖZET: Küresel alanda gittikçe önem kazanan çevre kavramı ve çevre politikaları Avrupa Birliği politikaları içerisinde de giderek daha özel bir hal almaya başlamıştır. AB çevre sorunları ile daha yakından ilgilenmeye başlamış ve bu konuda önemli adımlar atarak zamanla çevre ile ilgili konularda öncü hale gelmiştir. 3 Ekim 2005 tarihinden itibaren Türkiye'nin çevre politikalarına da yön vermeye başlamıştır. Bu çalışmada; Müzakere Çerçevesi Belgesi'ne de değinilerek AB'nin çevre politikası alanındaki beklentileri ve bu beklentiler çerçevesinde AB tam üyelik sürecinde Türkiye'nin çevre politikasındaki gelişimi ele alınacaktır. Araştırmada literatür tarama yöntemi tercih edilmiş ve konu ile ilgili güncel makale, kitap, AB ve Türkiye raporları incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye'nin her alanda olduğu gibi çevre alanında da yoğun bir şekilde mevzuat uyum çalışmasına girdiği görülmektedir. AB'nin çevre standartları kapsamında birçok yasal ve yönetsel düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ancak tüm bu çalışmalara rağmen Türkiye bu alanda sınırlı ilerleme kaydetmiş ve AB çevre politikasına göre Türkiye'nin çevre politikasının yeterliği olmadığı görülmüştür. Türkiye'nin çevre yasasındaki eksiklikler, bunların uygulamaya aktarılmasında yaşanan sorunlar, çevre alanındaki araştırma geliştirme eksikliği, çevre politikalarının diğer politikalarla entegrasyonuna yönelik eksiklikler ve finansman yetersizliği bunun en büyük nedenleri arasındadır. AB direktiflerinin yönetmeliklerle Türk mevzuat sistemine yansıtılması için tam olarak uyumun sağlanması yeterli olmamakla birlikte bunların uygulamaya konması oldukça önemlidir. Bu nedenle güçlü bir idari kapasiteye, güçlü yerel otoriteye ve alt yapıya ihtiyaç vardır. Kamu kurumları, yerel yönetimler ve özel sektör ortak bir anlayış çerçevesinde bütüncül bir yaklaşım içerisinde olmalıdır. Çevrenin pek çok sektörü ilgilendirmesi sebebiyle diğer sektörlerle uyum sağlanması bu noktada oldukça önemlidir. Özellikle Türkiye'nin Müktesabat uyumu sürecinde diğer politikalar oluşturulurken çevre politikası ile bağlantısı dikkate alınmalıdır. Diğer yandan Türkiye, çevre politikalarını uygulamaya koyma noktasında yaşamış olduğu finansal güçlüğü aşabilmesi için AB mali kaynaklarından daha fazla yararlanmak adına girişimlerde bulunmalı ve diğer bir finansman yöntemi olarak ekonomik araçlara öncelik sağlamalıdır. Çevre koruma politikalarının eğitim süreçleri ile bütünleştirilmesi, temiz ve kalıcı çevre için çevre anlayışının bütün karar

mekanizmalarında ve yönetim birimlerinde ön plana çıkması ve çevre bilincinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Çevre problemleri karşısında duyarlı, bilinçli ve çevre odaklı bir kamuoyunun varlığı da problemlerin çözümü noktasında oldukça önemli olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye, Çevre Politikası, Müzakere Çerçevesi Belgesi, Avrupa Birliği Müktesabatı.

Turkey's Development at Environment Policy on EU Full Membership Process

ABSTRACT: The environment concept and environment policies which becomes more important in global area had started to become even more special case also within European Union policies. EU started to closely be interested in environment problems and become frontier about environment related issues by taking important steps. Starting from 3 October 2005, EU also started to direct the environment policies of Republic of Turkey. In this study; also by mentioning Negotiation Frame Document, expectations of EU in area of environment policy and as part of these expectations, Turkey's development at environment policy at EU full membership process will be handled. Literature review method was preferred in study and up to date articles, books, EU and Turkey Reports was investigated in related with the issue. As result of the study; It's seen that Turkey on its process to EU full membership, had undertaken into intense regulation study in environment area as each other areas. Many legal and administrative regulations were realized in scope of EU's environment standards. However, despite all these studies Turkey managed to proceed limited progress in this area and it was seen that Turkey's environment policy is not sufficient according to EU environment policy. Deficiencies at Turkey's environment law, problems experienced during the transferring these for implementation, lack of research development at environment area, deficiencies towards environment policies integration to other policies and lack of financing are amongst biggest reasons. In order to reflect the EU directives to Turkish regulation system via regulations, although providing complete compliance not sufficient, yet the implementation of these are substantially important. For this reason, there is need of strong administrative capacity, strong local authority and infrastructure. Public institutions, local authorities and private sector shall be in unifying approach in scope of common understanding. Since environment concerns many sectors providing concordance with other sectors is very important at this point. Especially, while other policies are constituted during Acquis harmonization process of Turkey, connection with the environment shall be taken into consideration. At the other hand, Turkey shall take steps in direction of benefitting more of EU financial sources in order to surpass financial hardship which experienced in point of applying environment policies and priority shall be given to economical instruments as another financial method. Its required to unify environment protection policies with education processes, putting understanding of environment into prominence at all

decision mechanisms and administration units for clean and lasting environment and popularizing environment consciousness. Also, presence of public opinion focused on environment, sensitive in front of environment problems and showing consciousness shall be highly important in relation to solving problems at this point.

Key Words: European Union, Turkey, Environment Policy, Negotiation Frame Document, European Union Acquis.

1.GİRİŞ

Teknolojiningelişmesi, nüfusungiderekartması, sanayileşmevekentleşmegibifaktörlerçevreselvefiziklerkaynaklardaaşırıkullanımanedenolmuştur. Dolayısıylabu durumtoprak, su, havagibiinsanyaşamınınentemelunsurlarınınkirlenmesineyolaçmıştır. Teknolojininilerlemesiinsanyaşamınıbirçokalandarahatlatırken, çevre ye de oldukçazararvermiştir. Oldukçasınırlıbirkaynakolançevreselkaynaklarbilinçsizcekullanılmıştır. Bu bilinçsizkullanıminsanveçevreilişkilerindebazıtehlikelerortayaçıkarmıştır. Ekonomikkalkınmanıntemeldayanağıolançevrenin, aslındasınırsızbirkaynakolmadığı, ekonomikbüyümenin de birsınırınınolmasıgerektiğizamanlaanlaşılmıştır. Aynızamandaçevresorununun, sadeceinsandışındakicanlılarıdeğilaynızamandainsanları da tehditettiğigörülmüştür. Dolayısıylaçevresorunlarınınsadecebasitbirkirlenmesorunuolmadığıvebütüncülbiryaklaşımlaelealınmasıgerektiğianlaşılmıştır.

AB de ekonomikbütünleşmesinitamamlamayolundaolansiyasibiryapıolarakzamanlaçevreyeönemvermeyebaşlamışvegerçekleştireceğiherhangibirekonomikfaaliyetteçevreyigözönündebulundurmuştur. AB, üyeülkevatandaşlarınınyaşamkalitesiniyükseltmekveçevresorunlarınınüstesindengelmekamacıylaçevrekonusundaortakhareketetmeihtiyacıduymuştur. Çevresorunlarınınçözümününkapsamlıolmasıveortakbirişbirliğigerektirmesiüyeülkelerinçevrekonusunadahafazlaönemvermelerinenedenolmuştur. Böylece AB çevresorunlarıilemücadeleetmekiçinçevrealanındapolitikalargeliştirmiş, çeşitliantlaşmalarimzalamışveeylemprogramlarıyaratmıştır. DolayısıylaAB çevrealanındayapmışolduğuçalışmalarlaçevresorunlarınıgidermeyeçalışmaktadır.

Türkiye, 3 Ekim'de 2005 yılında ABilebaşladığımüzakererçerçevesindeçevrepolitikalarını AB kriterlerineuygunbirşekildedüzenlemekiçinçalışmalaryapmaktadır. Bu kapsamda da Türkiye, çevre alanında yoğun bir şekilde mevzuat uyum çalışmasına girmiş ve AB'nin çevre standartları kapsamında birçok yasal ve yönetsel düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

2.AB ÇEVRE POLİTİKASI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİM SÜRECİ

AB, siyaset, ekonomi, dış politika gibi birçok alanı kapsayan ileri bir bütünleşme şeklidir (Arat ve Türkeş, 2002: 10).AB savaş sonrası dönemde kurulmuş, savaşın olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla kurulduğu yıllarda daha çok ekonomik kalkınmaya odaklanmıştır (Tuncay, 5). 1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu kuran Paris Antlaşması, 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu oluşturan Roma Antlaşması, 1986 yılı Avrupa Tek Senedi ve 1992 yılı Maastricht Avrupa Birliği Antlaşması AB'nin hukuki altyapısını meydana getirmektedir (Arat ve Türkeş, 2002:10).

AB'de tam bir birlik sağlanması, Birliğe üye olan ülkelerin birbirleriyle uyumlu olması ile mümkündür. Özellikle çevre konusu, çevre kirliliğinin son zamanlarda önemli bir tehdit olması nedeniyle AB üye ülkelerinin uyum sağlaması gereken öncelikli konulardan biri haline gelmiştir (Çokgezen, 2007: 92).

AB çevre sorunları ile mücadele etmekte ve bu alana yönelik politikalar üretmektedir. Özellikle AB, çevre sorunlarına ilişkin AB üyesi olan ya da AB üyesi olmayan ülkelere çevre politikaları yaratmaktadır. Çevre alanındaki kuralları ile AB üyesi olmayan diğer ülkelerin de çevre konusuna etkide bulunmaktadır. Dolayısıyla AB, uluslararası seviyede belirlemiş olduğu standartlar ile diğer ülkeleri de sürdürülebilirlik politikalarıyla bir araya getirmekte ve onları yönlendirmektedir (Yalçın, 2009: 303-304).

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'nda çevre alanına yönelik doğrudan bir düzenleme mevcut değildir(Sarıkaya, 2004:1). Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun daha çok ortak pazar ve ekonomik büyümeye öncelik vermesi-Roma Antlaşması'nda çevre alanına yönelik doğrudan bir ibarenin yer almamasının en büyük nedenidir (Burchell ve Lightfoot, 2001: 34). Özellikle ekonomik, politik ve ekolojik unsurlar AB'nin çevre sorunları alanında daha yakından faaliyet göstermesine yol açmıştır. 1960'lı yılların sonlarına doğru Avrupa'da, ortaya çıkan çevre sorunları ve bunların çözümü için üye ülkeler tarafından geliştirilen önlemlerin, Topluluk Ortak Pazarının düzenli işleyişini bozması ekonomik nedenlerin başında gelmektedir. Diğer yandan bir üye ülkede ortaya çıkan çevre kirliliği diğer üye ülkeleri de etkileyebilmekte(Palabıyık, 2004: 391) ve her üye ülkenin farklı çevre politikaları geliştirip, uygulamaları çevre kirliliği için yapılan yatırımlar ve maliyetler üzerinde de etkili olmaktaydı (Karluk, 2002). Aynı zamanda çevre ile ilgili konular, Topluluk ilgi alanları olan ulaştırma, sanayi, enerji, tarım gibi alanlarla da yakından ilişkiliydi (Palabıyık, 2004: 391). Bahsedilen tüm bu nedenler 1970'li yıllarda çevre konusunun

AB düzeyinde önem kazanmasına ve AB'nin çevre ile ilgili politikalar geliştirmesine ortam hazırlamıştır (Aytuğ, 2014: 3).

1980'lerden itibaren AB'nin çevre alanındaki politikalarının önemi artmıştır. Özellikle bu dönemde çevreye zarar veren tehditlerle ve çevrede meydana gelen bozulmalarla başa çıkabilmenin oldukça zor olduğu anlaşılmıştır (Sarıkaya, 2004: 1). Dolayısıyla çevreye yönelik tehditlerle başa çıkabilmek ve çevresel bozulmaların önüne geçebilmek amacıyla Avrupa çapında bazı düzenlemelerin yapılması gerektiğine karar verilmiştir. Çevrenin korunması bir taraftan Avrupa düzeyine ve uluslararası seviyeye taşınırken, diğer taraftan kirlilik sorunları çevre politikası kapsamında oldukça önemli bir hale gelmiştir (Çokgezen, 2007: 92).1987'de Avrupa Tek Senedi'nin yürürlüğe girmesi ile beraber kurucu antlaşmalarda topluluğa çevre sorunlarına ilişkin adım atabilmesi için yetki verilmesi ile ilgili maddelere yer verilmiştir. 1993'de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile de çevre konusunda mevcut politikaların bir kısmı daha da güçlendirilmiştir (Öztunç, 2006: 20).

2.1. AB Çevre Politikası'nın Temel Hedefleri ve İlkeleri

AB üye ülkelerinin bir kısmında mevcut olan çevre kirliliğinin diğer AB ülkelerini de etkilemesi AB üye ülkelerini ortak hareket etmeye zorlamış ve çevre alanında ortak politika ve hedefler geliştirmelerini zorunlu hale getirmiştir.

1972'de AB'nin çevre alanında politika geliştirmeye başlamasıyla sorunun kaynağında çözülmesi, ekolojik dengeye zarar veren faaliyetlerden kaçınılması, önleyici çevre koruma politikalarının oluşturulması , doğal kaynakların kullanımını azaltacak sistemlerin geliştirilmesi , çevre politikasının ekonomik ve sosyal kalkınma ile bütünleştirilmesi, kirleten öder ilkesinin kabul edilmesi (Özsoy, 2003: 3), kirlilikle mücadele edilmesi (Bayram vd., 2011: 34), insan sağlığının korunması, çevre kalitesinin arttırılması, bölgesel ve küresel düzeyde çevre sorunları ile önlemler alınması (Dikmen, 2005:580), çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması AB çevre politikalarının temel hedeflerini oluşturmuştur (Akdur, 2005: 211).

Çevre problemleri ile baş edebilme kapsamında Avrupa Tek Senedi'nin 130R maddesinin ikinci fıkrası AB'nin alması gereken önlemlerin dayandığı ilkeleri içermektedir. 130R maddesine göre, Topluluk, kirleten öder, ihtiyat ilkesi ve kaynaktan önleme ilkelerini benimsemektedir (Bayram vd., 2011: 34). İşbirliği İlkesi (Karacan, 2002: 3) ve Bütünleyicilik (İKV, 2014: 26) de AB çevre politikasının temel ilkeleri arasında yer almaktadır.

2.2. Avrupa Tek Senedi, Maastricht, Amsterdam, Nice, Lizbon Antlaşmaları ve Çevre Politikası

1987'de imzalanan Avrupa Tek Senedi Antlaşması'na kadar çevre alanına yönelik hiçbir somut adım atılmamış (Tsebelis ve Kalandrakis, 1999: 124-125), bu antlaşma ile beraber çevre alanında hava kalitesinin korunması, su kalitesinin korunması, atıkların kontrolü ve yönetimi, flora, fauna ve peyzajın korunması, kimyasalların kontrolü ve gürültünün azaltılması konularına ilişkin normlar kabul edilmiştir. 1987 yılından itibaren AB birçok uluslararası çevre sözleşmesine taraf olmuştur (Gençalp ve Gürsoy, 2016: 220). Topluluk Konseyi'ne çevrenin korunmasına yönelik tedbir ve üst düzeyde koruma sağlama yetkisi verilmiştir. Antlaşma'nın 130R, 130S ve 130T maddelerinde, çevresel kalitenin daha iyi hale getirilmesi ve korunması, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların ölçülü kullanılması, oluşturulacak çevre politikaları gibi konulara yer verilmektedir (Lavrysen, 2002: 18).

Avrupa Tek Senedi ile Roma Antlaşması'nda değişiklikler yapılmış, çevre sorunlarına ilk kez bağımsız bir bölümde yer verilmiştir. Bu Antlaşma ile Topluluğun çevre politikasında yeni bir döneme girdiği görülmüştür. Özellikle bu dönemde çevre sorunlarına ilişkin yol gösterici kuralların belirlenmesinin, ekonomik alanda tam bütünleşmenin sağlanması için oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır (Duru, 2007: 3).

Antlaşmanın 100A maddesine bakıldığında; ortak çevre politikasına yönelik önemli bir kurala yer verilmektedir. Konsey, çevre koruma ile ilgili konularda oybirliği prensibi yerine nitelikli çoğunluk ilkesini kullanacaktır. Diğer taraftan bu maddede, Komisyon'un güvenlik, çevre koruma, sağlık ve tüketici koruma gibi konularda karar alırken üst düzey korumanın temel alınacağı ifade edilmektedir. Aynı zamanda bu Antlaşma ile çevre sorunlarını çözmek için uluslararası örgütlerle ve üçüncü ülkelerle işbirliği yapılabileceği vurgulanmaktadır (Duru, 2007:3). Görüldüğü gibi Avrupa Tek Senet Antlaşması ile çevre konusunda daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır.

1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması, Roma Antlaşması'nı tekrar düzenleyen ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne geçişi simgeleyen bir antlaşmadır.Maastricht Antlaşması ile Birliğin çevre politikası daha geniş kapsamda ele alınmıştır (Onuk, 2007: 48). Antlaşma ile bazı değişiklikler yapılmış ve çevreyi koruma konusu AB'nin temel amaçları arasına girmiştir (Lavrysen, 2002:19).Maastricht Antlaşması ile ortak çevre politikasının yaratılacağı konusuna yer verilmiştir (Duru, 2007: 3). Çevre politikalarına yönelik konularda nitelikli çoğunluk prensibinin kullanılması vurgulanmıştır (Aksoy ve Şentürk, 2013: 255).

1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile üst düzeyde çevre kalitesinin korunması, sürdürülebilir kalkınmaya destek olunması gibi değişiklikler

Topluluğun temel hedefleri arasında yerini almıştır (Aksoy ve Şentürk, 2013:255). Amsterdam Antlaşması daha önce belirlenmiş çevre politikalarına ilişkin çok büyük değişikliklere yer vermese de bazı önemli noktalara değinmiştir (European Parliament, 1997: 7). Amsterdam Antlaşması'nın 2. maddesine bakıldığında, tek pazar ve para birliğine yönelik tedbirler alınırken, çevrenin korunmasının ön planda gözetilmesi gerektiği belirtilmiştir. Aynı zamanda antlaşmanın 6. maddesi ise çevreyi koruma gerekliliğinin ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi amacıylaTopluluğun önlemlerinin ve bu alana ilişkin politikalarının tespit edilmesi ve uygulanmasının entegre edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Sarıkaya, 2004:1-2).

7-8 Aralık 2000'de gerçekleştirilen zirvenin ardından imzalanan Nice Antlaşması'na bakıldığında, çevre ile ilgili normlar daha belirgin bir hale getirilmiş ve üst seviyeye çıkarılmıştır. Aynı zamanda antlaşmaya taraf olan AB üye ülkeleri, Birlik kapsamında çevre korunması ve küresel seviyede benzer hedefe ilişkin uluslararası çabalarda, AB'nin öncü bir rol oynamasını kabul etmişlerdir (Aydın ve Çamur, 2017: 33).

1 Aralık 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'nda çevre, iklim değişikliği, enerji gibi konular temel konular olarak yerini almıştır (Özler, 2009: 1).Antlaşma çevreyi koruma düzeyini artırmış ve AB üye ülkelerinin çevre politikalarını uygulama ve finanse etmelerine vurgu yapmıştır (Papadaki, 2012:151). Antlaşmada çevre ile ilgili maddeye bakıldığında; AB'nin çevre politikasının; çevrenin korunması, doğal kaynaklardan azami ölçüde faydalanılması, insan sağlığının korunması, bölgesel ve uluslararası seviyede çevre problemlerinin önlenmesi konuları yer almaktadır.Aynı zamanda AB'nin sahip olduğu çevre politikalarının, farklı koşulları da göz önünde tutularak çevrenin çeşitli bölgelerde yüksek düzeyde korunması amaçlanmaktadır. AB'nin ortak çevre politikası,önleyici tedbirlerin alınması, ihtiyat ilkesi, kirleten öder ilkesi ve çevresel zararın kaynağında giderilmesi temeli üzerine kuruludur. Diğer taraftan çevre politikalarını meydana getirirken uygun teknik ve verilerin kullanılması, farklı bölgelerdeki farklı unsurlara dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Çevre problemleri ile ilgili uluslararası örgütlerle ve üçüncü ülkelerle işbirliği de vurgulanan diğer konular olmuştur(Duru, 2007: 4-5). Görüldüğü gibi Lizbon Antlaşması ile çevre konusu daha fazla ön plana çıkarılmış ve bu antlaşma çevreye ilişkin daha somut adımlar atılması için temel olmuştur.

2.3. Avrupa 2020 Stratejisi ve Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları

Lizbon'daki hedeflerin uygulama aşamasının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Avrupa Komisyonu daha ileri bir seviyede olan AB 2020 Stratejisi'ni ortaya koymuştur (Çapanoğlu, 2010: 1-2). Böylece AB 2020 Stratejisi, 10 yıllık bir sürede,

AB'yi ekonomik krizin olumsuz taraflarını yok etmek, ekonomik büyüme, istihdam ve çevre alanlarındaki amaçları gerçekleştirmek üzere tasarlanmıştır.AB 2020 Stratejisi, AB'yi bilgi ve yenilikçiliğin temel alındığı bir ekonomiye dönüştürmeyi, AB'deki eğitim kalitesini yükseltmeyi, araştırmayı güçlendirmeyi ve yenilikçi düşüncelerin ekonomik büyüme, istihdam yaratıcı ürün ve hizmetlere dönüştürülmesini amaçlayan akıllı büyüme, kaynakları gerektiği gibi kullanan, çevreci ve rekabetçi bir ekonomi yaratmayı hedefleyen, AB'yi biyo-çeşitliliği koruyan ve gereksiz kaynak kullanımını engelleyen bir noktada konumlandırmayı amaçlayan sürdürülebilir büyüme ve AB'yi sosyal ve bölgesel uyumu sağlayan istihdamı yüksek bir ekonomiye dönüştürmeyi amaçlayan kapsayıcı büyüme temelleri üzerine kurulmuştur (Erdem ve Yenilmez, 2017: 98).

Avrupa 2020 Stratejisi'nde, AB'nin çevre koruması ve iklim değişikliği ile baş edebilmesi amacıyla bazı hedeflere yer verilmiştir. Bu hedefler; sera gazı salınımlarının 1990'a göre en az % 20 oranında düşürülmesi (ancak diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu hedefe yönelik girişimlerdebulunmaları halinde, bu oran % 30'a çıkabilecektir), yenilenebilir enerjinin AB'nin toplam enerji tüketimindeki payının % 20'ye yükseltilmesi ve enerji verimliliğinin % 20 artırılmasıdır. Bu amaçlar Avrupa Komisyonu tarafından belirlenmiş olsa da şirketlerin iş yapma alanını iyileştirmeye ilişkin hedeflere yer verilmemiştir (Erdem ve Yenilmez, 2017: 98).

AB, çevre politikasını uzun bir süre Topluluk içindeki sorunları çözme amaçlı tasarlamıştır. Fakat daha sonra kirliliğin küresel bir özellik taşıması ve aynı zamanda bölgesel ve uluslararası seviyede ortak hareket etme zorunluluğunun farkına varılması neticesinde geniş kapsamlı politikalar yaratılmıştır. 1972'de Paris'te gerçekleştirilen zirvede ilk adımları atılan Çevre Eylem Programları, genellikle Konsey beyanı olarak kabul edilen, hukuki açıdan bir bağlayıcılığı bulunmayan, ancak politik açıdan belirli hedefleri olan çalışmalardır. Çevre Eylem Programları kirliliği önleme, çevreye yönelik konuların bütün faaliyetlere entegre edilmesini hedeflemektedir. (Durmaz, 2004: 7). Aynı zamanda bu programlar, AB'nin çevre politikalarının hedeflerini belirlemekte ve aynı zamanda bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için stratejik araçlar ortaya koymaktadır (Sarıkaya, 2004: 3).

Bu kapsamda; Çevre Eylem Programları kirlilikle önceden mücadele, herhangi bir karar öncesi çevrenin göz önüne alınması, ekolojik dengenin korunması, çevreye yönelik bilimsel çalışmaların arttırılması, kirleten öder prensibinin uygulanması, ülkelerin her birinin geliştirdiği politikaların diğer ülkelerin çevreye yönelik politikalarına zarar vermemesi, uluslararası alanda çevreyi korumaya yönelik katkı sağlanması, ulusal çevre önlemlerinin AB önlemleri ile uyumlu olması gibi amaçları içermektedir(Kılıç, 2001: 142). Çevre Eylem Planları, AB'nin izlemiş olduğu politikaların temel hedeflerini ortaya koymakta ve çevreye ilişkin düzenlemelerin yapılması

konusuna katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla Çevre Eylem Planları, politikaların uygulanması ve çevre ile ilgili konularda AB üye ülkelerine rehber olma amacıyla oluşturulmuştur (Aydın ve Çamur, 2017: 35). Kısaca AB'nin sahip olduğu politikalar çevreye yönelik genel çerçeveyi çizerken, çevre eylem planları ise bu genel çerçevenin içinin doldurulması olarak görülmelidir (Aydın ve Çamur, 2017: 39).

3.AB TAM ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN ÇEVRE POLİTİKASINDAKİ GELİŞİMİ

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1958'de kurulmasının ardından 1959'da bu topluluğa üyelik başvurunda bulunmuştur. 10-11 Aralık 1999'da Helsinki'de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde AB aday ülke statüsünü elde etmiştir. 2004'de Brüksel'de gerçekleştirilen AB Konseyi Zirvesi'nde, 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile müzakerelerin başlamasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından Avrupa Komisyonu tarafından 2004'de hazırlanan rapor ve tavsiye kararına istinaden "Katılımcı Ülke" statüsüne sahip olan Türkiye'nin, Katılım Ortaklığı'na uyum sağlamak için hazırlanacak olan çevre stratejisi dökümanında kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerini belirlemesi ve çevre müktesabatına uyum sağlaması zorunlu kılınmıştır. Kısaca AB, 3 Ekim 2005 tarihinden itibaren Türkiye'nin çevre politikasını yönlendirmektedir.AB 3 Ekim 2005'de Türkiye ile yürütülecek olan katılım müzakerelerinin temel esaslarını içeren "Müzakere Çerçeve Belgesi"nikabul etmiştir (Yıldırım ve Budak, 2010: 174-175).

Müzakere Çerçeve Belgesi ile AB nükleer güvenlik ve çevrenin üst düzeyde korunmasına büyük önem verdiğini vurgulayarak Türkiye tarafından geliştirilecek olan faaliyetlerde bu konunun dikkate alınması gerektiğini ifade etmeye çalışmıştır. Müzakere süresince çevrenin korunması konusunun önemle üzerinde durulacağı, Türkiye'nin yalnızca çevresel faaliyetlerinin değil, aynı zamanda çevreye etkisi bulunan diğer iktisadi faaliyetlerinin deçevre odaklı olarak değerlendirileceği ve etki altına alınacağı ifade edilmiştir (Yıldırım ve Budak, 2010: 175).

Müzakere Çerçeve Belgesi'nin 27. başlığı çevre konusunu içermektedir. Özellikle çevre konusu Türkiye'nin en fazla zorluk çekeceği alanlardan birisidir. Birçok sorununçevre ile bağlantılı olması bazı yasal düzenlemeleri gerekli kılmıştır (Kaya, 2018: 108). Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci başlı başına büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla Türkiye de bu süreçte çevre alanında AB'ye en uygun şekilde uyum sağlamalıdır (Ulukent, 2010: 1).

AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve aday ülkeler için bir rehber niteliği taşıyan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Türkiye'nin çevre başlığı altında kısa vadede AB çevre müktesabatını iç hukukuna aktarması, kamu ve özel sektör temelli

finansman kaynaklarına ilişkin planları gerçekleştirmesi ve Çevresel Etki Değerlendirme direktifini etkin bir şekilde uygulaması istenmiştir. Orta vadede, çevreyi korumak için kurumsal, idari ve denetim kapasitesini arttırması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmesi istenmiştir. Türkiye de bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik yasalar çıkartmaya başlamıştır (Kaya, 2018: 108). Katılım Ortaklığı Belgesi ile diğer aday ülkelerde izlenen strateji kapsamında, Türkiye'nin de katılım öncesi stratejiden faydalandırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu belgenin siyasi, ekonomik ve AB Müktesebatı'nın üstlenilmesine yönelik çerçeveyi oluşturması öngörülmüştür. Böylece Türkiye'nin kısa, orta vadeli önceliklerini, ara hedeflerini, siyasi ve ekonomik kriterler kapsamında katılım hazırlıklarını hangi koşullarda gerçekleştireceğini ve üye ülkelerin Topluluk müktesebatını üstlenme ve uygulamasına yönelik yükümlülüklerini tanımlamaktadır (Ulukent, 2010: 91).

2009'da AB ve Türkiye arasında çevre faslı müzakere konusu olarak açılmıştır. Bu alanla ilgili 5'i teknik 2'si politik olmak üzere kapanış kriteri belirlenmiştir. Bunlar; Türkiye, Türkiye-AB Ortaklık Antlaşması'ndan kaynaklanan görevlerini yerine getirmelidir, sınır ötesi unsurlarda dahil olmak üzere AB'nin yatay ve çerçeve çevre mevzuatını uyumlaştırmaya yönelik mevzuatını kabul eder, su kalitesi ile ilgili müktesabatı uyumlaştırmaya ilişkin mevzuatı kabul eder, Nehir Havzaları Koruma Eylem Planını meydana getirerek yasal uyumu sağlar, atık yönetimini de içerecek şekilde Ulusal, Bölgesel ve Yerel Düzey Gerekli İdari Kapasitenin ve Çevre Müktesabatının Uygulanması için Gerekli Mali Kaynakların Oluşturulması Planı'na göre mevzuat uyumuna devam eder ve katılım tarihinde AB gereklerinin yürürlüğe konması ve uygulanmasında hazır olduğunu belirtir, denetim hizmetlerini de içine alacak şekilde idari birim kapasitesini arttırmaya, çalışmaların koordinasyonunu güçlendirmeye devam eder ve bu faslın her sektöründeki müktesebatın uygulanmasını temin ederek katılımından bir süre önce tüm idari yapıları oluşturduğunu ifade eder şeklindedir (Kaya, 2018: 109).

Türkiye eylem planları ve yasal mevzuat uyumuna ilişkin çalışmalarına devam etmektedir. Ancak hala hava kalitesi, su atık yönetimi, endüstriyel kirlilikle mücadele, iklim değişikliği, doğa koruma vb. alanlarda mevzuat uyum çalışmalarını sürdürmektedir (Kaya, 2018: 109-110).Bunun yanı sıra Türkiye'nin çevre politikasının şekillenmesinde Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Programları oldukça önemlidir. Bu programlar, kirlilikle mücadele, atık yönetimi, çevre alt yapı ve hizmetlerine hızlı ulaşabilmeyi, (Çokgezen, 2007: 106) yenilenebilir kaynakların kullanımının teşvik edilmesini, çevre ve ekonomiyi beraber sürdürülebilir kılacak politikaların meydana getirilmesini hedeflemektedir (Yıldırım ve Budak, 2005: 197-199).

AB kendi bünyesinde çevre alanında üye ülkeler ile koordinasyon sağlamak için birimler meydana getirmiştir. Bu birimlerden Çevre Genel Müdürlüğü, çevreye

yönelik yasal düzenlemeleri oluşturmakta, üye ülkeler tarafından uygulanmasına ilişkin tedbirler almaktadır. Avrupa Çevre Ajansı, Avrupa Yatırım Bankası gibi kurumlar çevreyi korumak, sürdürülebilir kalkınma için projelere katkıda bulunmaktadır. 2003'de Türkiye, Avrupa Çevre Ajansı'na üye olmuş ve çeşitli toplantılarda yer almıştır (Kaya, 2018: 110).

Avrupa Çevre Ajansı hava kirliliği, iklim, sürdürülebilirlik, atık gibi konulara odaklanmaktadır. Avrupa Çevre Ajansı Türkiye'ye ilişkin 2015 çevresel etki değerlendirme raporuna göre, atık su arıtma tesis hizmetinin (%4), işlem görmüş tehlikeli atık miktarında (%25) yükselme olduğu ve su tüketiminde (%4,2) azalma olduğu görülmüştür (Kaya, 2018: 110-111).

Türkiye Kükürt Emisyonlarının ve Sınırlar Ötesi Taşınımların %30 seviyede düşmesini öngören 1985 yılındaki Helsinki Protokolü'nü imzalamamıştır. Aynı zamanda 1994 Oslo Protokolü, Azot oksit düşürülmesine odaklanan 1998 Oslo Protokolü, Uçucu Organik Bileşiklere sınır getiren 1991 Cenevre Protokolü, Kalıcı Organik Kirleticiler ve Ağır Metaller Aarhus Protokolü, 1999 yılındaki Cenevre Protokolü'ne taraf olmamıştır. Eylem Programları ve Ulusal Çevre Stratejisini AB tarafından belirlenen kriterlere göre oluşturan Türkiye'nin bazı protokolleri imzalayıp bazılarını imzalamaması bir belirsizlik yaratmakta ve çevre yasalarının tam anlamıyla uygulanmasına engel olmaktadır (Kaya, 2018: 111).

Türkiye'nin 2015 yılı emisyon oranlarına bakıldığında, ulaşım ve enerji üretim dağıtımının hava kirliliğinin ana unsurları olduğu görülmektedir. AB'nin 28 üye ülkesinin toplam emisyon miktarında düşüş gözlenirken, Türkiye'de ise yükseldiği görülmektedir. Diğer taraftan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, altyapı eksikliği ve ekonomik sebeplerden dolayı çevre alanında yeterince yatırım yapamamaktadır (Kaya, 2018: 111). Özellikle çevre alanındaki yatırımlar ve alınacak tedbirler oldukça maliyetlidir. İçme suyunun temini, katı atıkların denetlenmesi gibi konular için ciddi mali kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır (Duru, 2007: 14). Aynı zamanda mali problemler dışında nitelikli personel azlığı, teknik imkansızlıklar, çevre bilincinin yerleşmemiş olması gibi nedenlerde Türkiye'nin çevre alanında AB'ye uyum sağlaması noktasında engel oluşturan faktörleridir (Kaya, 2018: 112). Diğer yandan Türkiye'nin gelişen bilim ve teknolojiden yararlanma konusunda da zayıf kaldığı görülmektedir (Şengün ve Yıldız, 2018: 50).

Çevre alanında AB kriterlerine uyum sağlama çabaları sadece Birliğe giriş koşullarını yerine getirme koşullarının bir sonucu değil aynı zamanda Avrupa ile olan ekonomik ilişkilerde, özellikle ihracatta oluşabilecek problemleri engelleyebilmek ve Birliğin fonlarından faydalanabilmek için de son derece önemlidir (Ulukent, 2010: 96).

OECD raporuna göre Türkiye'nin çevre alanına öncelik vermediği ve uluslararası alanda çevre işbirliklerini arttırması gerektiği belirtilmiştir. Özellikle çevre alanındaki projelerde yerel yönetimlere maddi anlamda daha fazla katkı sağlanmalı, alınan kararların uygulanabilmesi gerekmektedir. Türkiye, kanun yapma ve AB müktesabatına uyum sağlama dışında, uygulama noktasında yetersiz kalmaktadır (Kaya, 2018: 112). Aynı zamanda Türkiye politik alanlarda da çevresel kaygıları göz önünde bulundurmalıdır (Talu, 2005: 27).

Türkiye 1992 Rio Deklarasyonu ve Gündem 21'de yer alan çevre politikalarını benimsemiştir. Evrensel değerlere ulaşma noktasında çalışmalar yapmaktadır. Küresel Gündem 21 temel alınarak Ulusal Gündem 21 Raporu onaylanmış ve mevzuatta yer verilmiştir. Aynı zamanda Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planlarının oluşturulma aşamasında çevre temelli stratejilerin dışında sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin ekonomik ve sosyal politikalara da yer verilmiştir. Bu nedenle Türkiye; çevre ile ilgili yatırım karar önceliği, kurumlarla işbirliği sağlanması ve çevre alanındaki programlara veri sağlamaya yönelik kararlar almıştır (Yoğurtçuoğlu, 1999:2).

Özellikle Avrupa Komisyonu üye ülkelerin birçok alanda gelişimlerini görmek için ilerleme raporları oluşturmaktadır. 1998 Türkiye İlerleme Raporu'na bakıldığında; Türkiye'nin ulusal ve yerel yapılarının donanıma ve nitelikli personele ihtiyaçlarının olduğu görülmüştür. Türkiye de ulusal ve yerel anlamda birtakım değişiklikler yapıp, AB kriterlerini karşılayan yasalar oluşturmaya başlamıştır (Kaya, 2018: 113).

AB 2000'den sonra çevrenin korunması, iklim ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik yasalar çıkartmıştır. Dolayısıyla iklim, atık yönetimi, endüstriyel kirlilik gibi unsurlara ilerleme raporlarında çok geniş yer verilmektedir. Türkiye'de çevre alanında atık yönetimi ve atık su arıtımına ilişkin kapasitenin yükseltilmesinde bir ilerleme sağlarken, uygulama noktasında zayıf kalmıştır (Kaya, 2018: 113).

Çevre ekonomik kalkınma ve kaynakların kullanımı ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Ekonomik büyüme ile çevresel ve sosyal ilerlemenin birebir bağlantılı olması Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde bir sapma meydana gelmesine sebep olmaktadır. Özellikle enerji ve ulaşım alanları, Türkiye'nin çevre alanına yapılacak olan yatırımları daha sınırlı bir hale getirmektedir. Dolayısıyla ülkenin belirlemiş olduğu öncelik politikasına göre çevre alanında gerçekleştirilecek olan proje ve yatırımlarda ekonomik faktörler belirleyicidir. Türkiye'nin sınırlı bir bütçe ile sürdürülebilir kalkınma hedeflerini sağlaması, yatırım projeleri ve çevre alanındaki yatırımları birarada yapabilmesi oldukça güçtür (Kaya, 2018: 114-115).

4. SONUÇ

Çevre kirliliği, tek başına bir ülkenin sorunu değildir. Bu sebeple çevre kirliliği ile mücadele ortak işbirliğini gerektirmektedir. Ülkelerin bu alanda tek tek politikalar belirlemeleri tek başına bir çözüm değildir. Dolayısıyla ülkeler bu alanda ortak politikalar geliştirmeli ve uygulamalıdır.

AB'de bu alanda çeşitli politikalar geliştirmekte ve bunların uygulanması için öncülük yapmaktadır. AB geliştirmiş olduğu çevre politikalarının hem üye hem de aday ülkeler tarafından uygulanmasını sağlamaktadır. AB'nin çevre politikaları; AB'ye üye ülkelerin kaliteli çevresel şartlarda yaşamlarını sürdürmeleri, ekolojik dengeyi bozan faaliyetlerin önlenmesi, doğal kaynakların gereksiz kullanımının engellenmesi, ekonomik kalkınma esnasında çevrenin kirlenmesinin önlenmesi ve temiz bir çevre yaratılması için meydana getirilmiştir. Bu doğrultudabirçok antlaşmada çevre konusu ele alınmıştır. Avrupa Tek Senedi Antlaşması,doğal kaynakların korunması ve çevreyi kirleten faktörlerin kontrol edilmesine yönelik yasal düzenlemeler yapılmasını, Maastricht Antlaşması, çevre alanında daha somut adımların atılmasını, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları, çevre kalitesinin sürdürülebilir bir biçimde korunması gerektiğini, Lizbon Antlaşması, çevreye ilişkin daha somut adımların atılmasını, AB tarafından çevre ile ilgili harcamaların finanse edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda Lizbon Antlaşması sonrasında AB 2020 Stratejisi ile de 10 yıllık bir sürede, AB'yi ekonomik krizin olumsuz taraflarını yok etmek, ekonomik büyüme, istihdam ve çevre alanlarındaki amaçlarını gerçekleştirmek hedeflenmiştir. Diğer taraftan AB, çevre politikalarındaki amaçlarına ulaşabilmek için hukuki açıdan bağlayıcılığı olmayan eylem programı oluşturmuştur. Böylece çevre alanındaki sorunları önlemeyi hedeflemiştir.

10-11 Aralık 1999'da Helsinki'de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde AB aday ülke statüsünü elde etmesinin ardından, 3 Ekim 2005 tarihinde AB ve Türkiye arasında müzakereler gerçekleştirilmiş, Türkiye de Müzakere Çerçevesi Belgesi kapsamında yükümlülüklerini getirmeye başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye AB'ye tam üyelik sürecinde çevre alanında da yoğun bir şekilde mevzuat uyum çalışmasına içine girmiştir. AB'nin çevre standartları kapsamında birçok yasal ve yönetsel düzenlemeler yapmıştır. Ancak Türkiye'nin AB'nin çıkarmış olduğu yasaları iç hukuka aktarma konusundan ziyade iç hukuka aktarılan çevre politikası ile ilgili yasaları uygulama, diğer politikalar ile uyumlaştırma ve kurumsal kapasitenin yükseltilmesi noktasında zorluklar yaşadığı görülmüştür. AB'nin çevre standartları kapsamında birçok yasal ve yönetsel düzenleme yapmasına rağmen bu alanda sınırlı bir ilerleme kaydetmiştir. Bu duruma Türkiye'nin yasaları uygulama noktasındaki eksikliğinin dışında çevre alanındaki araştırma geliştirme eksikliği ve finansman yetersizliği de birer etken olmuştur.

Türkiye'nin yüksek çevre standartlarına sahip olabilmesi için uygulamaya yönelik adımlar atması gerekmektedir. Bu nedenle güçlü bir idari kapasiteye, güçlü bir yerel otoriteye ve alt yapıya ihtiyacı vardır. Kamu kurumları, yerel yönetimler ve özel sektör ortak bir anlayış çerçevesinde bütüncül bir yaklaşım içerisinde olmalıdır. AB çevre politikasına uyum sağlayabilmesi için Türkiye'deki kamu ve özel sektörün daha teşvik edici önlemlere sahip olması ve çevre yatırımlarına ilişkin bir strateji belirlemesi gerekmektedir. Diğer taraftan çevrenin pek çok sektörü ilgilendirmesi, bu alanın diğer sektörlerle uyum sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle Türkiye'nin müktesabat uyumu sürecinde diğer politikalar oluşturulurken çevre politikası ile bağlantısının dikkate alınması oldukça önemlidir. Diğer yandan Türkiye, çevre politikalarını uygulamaya koyma noktasında mali bakımdan yaşamış olduğu güçlüğü aşabilmesi için AB mali kaynaklarından daha fazla yararlanmak adına girişimlerde bulunmalı ve diğer bir finansman yöntemi olarak ekonomik araçlara öncelik vermelidir. Çevre koruma politikalarının eğitim süreçleri ile bütünleştirilmesi, temiz ve kalıcı çevre için çevre anlayışının bütün karar mekanizmalarında ve yönetim birimlerinde ön plana çıkması ve toplum çevre duyarlılığı konusunda bilinçlendirilmelidir. Çevre problemleri karşısında duyarlı, bilinçli ve çevre odaklı bir kamuoyunun varlığı da problemlerin çözümü noktasında son önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

AKDUR, R. (2005). Avrupa Birliği ve Türkiye Çevre Koruma Politikaları: Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyumu, Ankara Üniversitesi Ankara Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara.

AKSOY, M. ve ŞENTÜRK, S., H. (2013). Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri Çerçevesinde Çevre Faslı ve Mevzuatı, Uluslararası Katılımcı Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Gümüşhane.

ARAT, G., TÜRKEŞ, M. (2002). "Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Staratejileri Teknoloji Öngörü Projesi", Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli, Ankara.

AYDIN, H., A. ve ÇAMUR, Ö. (2017). "Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme", Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (13): 21-44.

AYTUĞ, H., K. (2014). "Sürdürülebilir Su Kullanımı Açısından Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Türkiye'nin Uyumu", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10 (2): 1-18.

BAYRAM, T., ALTIKAT, A. ve TORUN, F. (2011). "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Çevre Politikaları", Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1 (1): 33-38.

BURCHELL, J., LİGHTFOOT, S. (2001). TheGreening of TheEuropeanUnion, Sheffield AcademicPress: London.

ÇAPANOĞLU, S., G. (2010) "Geçmişten Günümüze Lizbon Stratejisi ve 2020 için Yeni Bir Vizyon Işığında "AB 2020" Stratejisi", https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/gecmisten_gunumuze_lizbon_stratejisi_ve_2020_icin_yeni_bir_vizyon_isiginda_ab_2020_stratejisi.pdf, 10.07.2019.

ÇOKGEZEN, J. (2007). "Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye", Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23 (2): 91-115.

DİKMEN, A., Ç. (2005). AB'de Enerji ve Çevre, TMMOB Türkiye 5. Enerji Sempozyumu Bildirileri Kitabı, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayını, Ankara.

DURMAZ, B. (2004). Avrupa Birliğinde Çevre Politikası Alanında Muhtemel Müzakere Sürecine Yönelik Gerekli Hazırlıkların Örneklerle Çalışılması, Uzmanlık Tezi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Sektörel Ve Bölgesel Politikalar Dairesi.

DURU, B. (2007). "Avrupa Birliği Çevre Politikası", (Eds.) ERHAN,Ç. ve SENEMOĞLU, D., Avrupa Birliği Politikaları, İmaj Yayınevi.

ERDEM, S., M. ve YENİLMEZ, F. (2017) "Türkiye'nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi", Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(2): 91-119.

EUROPEAN PARLİAMENT (1997) "The Treaty of Amsterdam", http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf, 15.07.2019.

GENÇALP, E. ve GÜRSOY, B. (2016). "Uluslararası Çevre Rejimleri", Sosyal Bilimler Dergisi, 7: 215- 235.

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI (2014). "İşletme ve Sanayi Politikası", https://www.ikv.org.tr/images/files/Isl_ve_San_Pol.pdf, 10.07.2019.

KARACAN, A., R. (2002). "İşletmelerde Çevre Koruma Bilinci ve Yükümlülükleri", Türkiye ve Avrupa Birliğinde İşletmeler Yönünden Çevre Koruma Politikaları, Ege Akademik Bakış Dergisi, 2(1): 1-11.

KARLUK, S., R. (2002) Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınları: İstanbul.

KAYA, F. (2018). "Türkiye'nin Avrupa Birliği Çevre Politikasına Uyum", (Eds.) ÇATALOLUK, C. ve BOZDOĞAN, D., Sosyal Bilimlerde Değişim ve Gelişim Yazıları-I, Gece Kitaplığı, Ankara.

KILIÇ, S. (2001). "Uluslararası Çevre Hukuku'nun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2): 131-139.

LAVRYSEN, L. (2002). "EnvironmentalLawSyllabus, GhentUniversity. Belçika, 49s. Mathews, (Ed.) TUCHMAN J.,PreservingThe Global Environment, Norton Company.

ONUK, B., N. (2007). Avrupa Birliği'nde Çevre Hukukunun Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÖZLER, Zeynep. (2009). "İKV Değerlendirme Notu", https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/2-lizbon_antlasmasi__zeynep__ekim_2009.pdf, 10.07.2019.

ÖZSOY, Ş. (2003). "Türk Çevre Mevzuatı ve Çevre Politikaları Beton Sektörünün Etkileşimi", http://www.tulipconsultants.com/admin/yuklenendosyalar/hbb-bildiri.pdf, 10.07.2019.

ÖZTUNÇ, Ö. (2006). Uluslararası Çevre Politikalarında Birleşmiş Milletlerin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

PALABIYIK, H. (2004). "Uluslararası Ticaret ve Çevre: Dünya Ticaret Örgütü Üzerine Açıklamalar", s. 249-272, (Ed.) YILDIRIM, U. ve MARİN, M., C., Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Beta Yayınları, İstanbul.

PAPADAKI, O., G. (2012). "EuropeanEnvıronmentalPolıcyAndTheStrategy: Europe 2020", RegionalScienceInquiryJournal, 4(1): 151-158.

SARIKAYA, H., Z. (2004). "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları", Su Kirlenmesi Kontrolü Dergisi, 14 (1): 1-10.

TALU, N. (2005). "AB Çevre Uyumu ve Türkiye'de Değişim", (Ed.) KIRIMHAN, S. Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'de Çevre Yönetimi, Ak-Tel Mühendislik, Ankara.

TSEBELİS, G. and KALANDRAKIS, A. (1999) "TheEuropeanParliamentandEnvironmentalLegistlation: The Case of Chemicals", EuropeanJournal of Political-Research, 36: 119-154.

TUNCAY, U. "AB Çevre Müzakerelerinde Türkiye", https://www.tepav.org.tr/upload/files/1269868647r3226.AB_Cevre_Muzakerelerinde_Turkiye.pdf, 15.07.2019.

ULUKENT, N., A. (2010). Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

ŞENGÜN, H. ve YILDIZ, MEYDAN, G., S. (2018). "Avrupa Birliği Çevre Yönetim Sistemi", https://atif.sobiad.com/files//TBTKK//ksbd//506701.pdf, 15.07.2019.

YALÇIN, A., Z. (2009). "Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinde Değerlendirilmesi", Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (21): 288-309.

YILDIRIM, U. ve BUDAK, S. (2005). "Son Gelişmeler Işığında Avrupa Birliği Çevre Politikasında Değişimler ve Türkiye'nin Politik Yaklaşımı", Avrupa Araştırmaları Dergisi, 13(12): 197-199.

YILDIRIM, U. ve BUDAK, S. (2010). "AB Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Çevre Politikasındaki Değişimler", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(13): 173-191.

YOĞURTÇUOĞLU, T., N. (1999). "Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı", II. Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu, Ankara.

ÖZGÜN BASKI OLARAK SERİGRAFİNİN GÜNCEL SANATTAKİ YERİ

Dr. Öğr.Üyesi Sedat BALKIR
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

ÖZET:

Gravür, Litografi ve Serigrafi, hem endüstriyel, hem de sanatsal anlamda yaygın olarak kullanılmakta olan baskıyla çoğaltım tekniklerdir. Bu üç tekniğin her birinin geçmişi çok eskilere dayanıyor olsa da Özgün Baskı anlamında gravür ve litografi, gerek geleneksel yapıya uygunluk ve gerekse sanatçının biçimsel-artistik anlayışına yatkınlığı sebebiyle tercih edilen teknikler olmuşlardır. Aynı süreçte Avrupa'da serigrafi de kullanılıyordu, ancak; ipek üzerinde baskı kalıbını elle oluşturma yöntemi ne pratik ne de artistik olmadığından, sanatçıların ilgisini çekmekten çok uzak görünümdeydi. 20. yüzyıl başlarında, ışığa duyarlı emülsiyonların geliştirilmesi sadece fotoğrafçılığı değil, serigrafiyi de devrimsel anlamda etkilemiş; bu sayede sanatçılar için yeni bir baskı tekniği alternatifi haline gelmiştir. Bu yeni haliyle başta Pop Art akımı sanatçılarının ilgisini çekmiş; imajların kolayca baskı ekranlarına aktarımı, çok daha canlı renklerin her türlü yüzeye ve çok sayıda basılabilmesine imkan vermesi gibi sebeplerle oldukça popüler hale gelmiştir.

Özgün Baskı sayesinde, yalnızca bir kişinin değil, daha ekonomik fiyatlara daha çok kişinin, 'İmzalı ve Orjinal Sanat Eseri' sahibi olması sağlanabilmektedir. Ne var ki, bu 'çoğaltılmışlık durumu' sebebiyle, baskılar (Sanatçı tarafından yapılmış ve imzalanmış olmalarına rağmen!), baskı olmayan yapıtlara göre daha az değerlidir. Bunun sebebi, şüphesiz ki sayısal çokluktur. Bu değersizleşme, daha az sayıda basılmış özel edisyonlar veya monotip baskılar yoluyla; biraz azaltılabiliyor olsa da hâlihazırda Özgün Baskı 'ya yönelik önyargının kırılması için farklı bakış açılarına ihtiyacımız olduğu kesindir. Bu çalışma, söz konusu bakış açılarının geliştirilmesine yönelik alternatifleri tartışacaktır.

Anahtar kelimeler: Özgün Baskı, Çoğaltma, Pop Sanat, Tüketim, Değersizleşme.

The Role of the Silkscreen in Contemporary Art as Printmaking

ABSTRACT: Etching, lithography, and silk screen are printing techniques that are widely used in both industrial and artictic sense. Although each of these three techniques are deeply rooted in history, etching and lithography

were mostly preferred techniques. This preference is related to their conformity to traditional structure and to the structural-artistic tendency of the artist. Although lithography technique existed around the same time in Europe, the method of manually creating print stencil was from attracting the attention of artists, as it was neither practical nor artistic. At the beginning of 20th century, when the development of photosensitive emulsions revolutionized not only photography but also screen printing, silk screen became a new printing technique for artists. This new technique attracted the attention of artists, especially Pop artists, due to its practicality of transfering the images on print screens and allowing more vivid colors to be printed on any surface and in any numbers.

Printmaking allows more people to own 'signed and original artworks' at more economical prices. However, because of its 'reproducibility', prints (although created and signed by the artist) are less valuable than the non-prints. Even though this insignificancy may be overcome through special editions or monotype prints printed to a lesser extent, it is certain that we need different perspectives to break the prejudice against printmaking. This paper will discuss about possible alternatives for developing such perspectives.

Keywords: Printmaking, reproduction, Pop Art, consumerism, insignificancy

1. TARİHÇE

Serigrafi, ilk olarak Çin'de Song Hanedanlığı (960-1279) döneminde ortaya çıkmış; sonrasında, Japonya ve daha birçok Asya ülkesinde daha da geliştirilerek kullanılmaya devam etmiştir. Mürekkebin, çerçeveye gerilmiş ipek yüzeyden basılacak yüzeye transferi demek olan serigrafi; basılacak alan dışında ipek yüzeyinde kalan bölümlerin tıkalı hale getirilip, oluşturulan şablon içinden boya geçirmek suretiyle yapılan bir basım tekniğidir.

Uzakdoğu ülkeleri, yüzlerce yıldır ve yaygın bir şekilde bu tekniği kullanıyor olsalar da, Avrupa'nın serigrafiyle tanışması, 1700'lü yılları bulmuştur. Bu dönem, Asya'dan Avrupa'ya ticaretin arttığı yıllar olup; olasılıkla avrupalıların gördüğü ilk serigrafi örneklerinin de doğudan getirilen bu mallara ait paketler üzerinde yer alan imajlar olması büyük olasılıktır. Sonrasında Avrupa'da da kullanılmaya başlanmış olan bu teknik; kullanılan ipeğin, uzakdoğudan gelmesi ve aynı zamanda zor bulunan bir madde olması sebebiyle yeterince kabul görmedi. 18. yüzyılın ortalarından itibaren yani sanayileşmeye paralel olarak hem baskı tezgâhları ve hem de ipek üretimi konusundaki gelişmeler serigrafiye olan ilgiyi biraz arttırmış olsa da kalıp oluşturma işleminin pratik olmayan kullanışsız hali sebebiyle bu ilgi çok sınırlı olarak kalmıştır.

Serigrafinin hem endüstriyel hem de bir sanat tekniği olarak yaygın kullanımına dair devrim niteliğindeki sıçramayı, tamamen 20. yüzyıl başındaki gelişmelere borçluyuz. 1910'ların başında ışığa duyarlı kimyasallarla deneyler yapan, birkaç yayıncı, herkesce bilinen 'Aktinik Işık'la çapraz bağlama olarak aktive edilmiş; potasyum, sodyum veya amonyum kromat gibi sertleştirici özelliklere sahip yapıştırıcılarla, jelatin bileşikleri ve bikromat kimyasalları kullandılar. Roy Beck, Charles Peter ve Edward Owens isimli bu kişiler, ışığa duyarlı emülsiyonlar üzerinde çalışıp deneyler yaptılar. Bu yöntemin kabulü için uzun yıllar gerekmiş olsa da bu üç kişinin, ışıkla görüntülenmiş (oluşturulmuş) şablonları sektöre tanıtmış olmaları, ticari serigrafi endüstrisi açısından devrim niteliğindedir.

Daha sonra, Max Arthur Cohn ve Anthony Velonis de dâhil olmak üzere 'Ulusal Serigraf Topluluğu'nu kuran bir grup sanatçı, 1930'lu yıllarda, serigrafinin sanatsal kullanımını endüstriyel olandan ayırt edebilmek için, Latince 'Sericum' (İpek) ve Yunanca 'Graphein' (Yazı-çizim) den oluşan 'Serigrafi' sözcüğünü yarattı."

2. SERİGRAFİDE YENİ DÖNEM

Sanatsal anlamda serigrafiyi popüler hale getiren kişi hiç kuşkusuz ki Andy Warhol'dur (1928-1987). Çalışmalarını, duygu ve kavramlardan arındırılmış bir şekilde; sadece imgelerden ibaret fabrikasyon ürünler olarak tanımlamayı tercih eden Warhol; sanat eserinin tek ve biricik oluşuna dair eleştirel bir yaklaşım içinde olmuştur. Baskılarının tamamında fotoğrafik imgeler kullanmış; herhangi bir sanatçı için çok önemli olabilecek üslup özelliklerinden bilhassa uzak durmaya çalışmış, ustalık ve virtüözite gibi şeylerle de ilgilenmediğinden, bilindik plastik değerler bakımından yapıtı çözümlemek imkansız hale gelmiştir. Sanatçıların biçimsel kimliği olarak görebileceğimiz, desen oluşturma karakteri, fırça darbelerinin hızı, yönü, boyu ve hatta boyaların birbiri üstüne kullanılmasıyla oluşan spontane etkiler Warhol'da yoktur. Mekanik çoğaltım şekli olarak serigrafi basım tekniği, sanatçının beklentisini tam olarak karşılamış; fotoğrafik imajlarını da elle değil doğrudan tramlı film yardımıyla ekrana aktardığı için, Warhol, kelimenin tam anlamıyla kendini izleyiciden kaçırmayı başarmıştır. Ünlülere ait portreler (Res. 1), Campbell Çorba (Res. 2) ya da Brillo kutuları gibi çoğaltmalarının tüketim toplumuna eleştiri niteliğinde olduğunu kabul etsek de sanatçının bu haliyle Pop Sanatın en popüler kişisi olması oldukça ironiktir.

Resim 1: Andy Warhol, Marilyn Monroe,1967

Resim 2: Andy Warhol, Campbell Soup,1968

Gerçekte, ortada hiçbir eleştiri olmadığı gibi; Warhol tüketim toplumunda popüler olmanın bütün nimetlerinden sonuna kadar yararlanmıştır.

Serigrafi veya diğer baskı türleri olsun, hepsinin buluştuğu ortak nokta, şüphesiz ki daha çok sanatseverin daha ekonomik şartlarda sanat eserine ulaşmasını sağlamaktır. Konuyla ilgili Hasan Pekmezci'nin de yorumu da şu şekilde olmuştur:

Baskı ürünleri resim ve heykelden daha geniş bir izleyici kitlesine seslenen demokratik bir tavırla doğmuştur. Baskı ürünleri daha ucuzdu, taşınmaları daha kolaydı ve sergilenmesi saray duvarları gibi alanlar gerektirmiyordu.[1]

Warhol'un etkilemiş olduğu sanatçılar arasında, Corita Kent (1918-1986), sıradışı sanatçı kimliğiyle göze batmaktadır. Gerçekte bir rahibe olan Kent, aynı Warhol gibi popüler kültürü malzeme olarak kullanmış; sevgi, hoşgörü, doğruluk, iyilik ve benzeri konularda bir şeyler anlatmayı hedefleyen eserler ortaya koymuştur. Sonraki yıllarında, Vietnam Savaşı ve başka birtakım toplumsal krizler sebebiyle, çok daha politik hale geldiğini; aktivist sanatçı kimliğiyle azımsanmayacak bir popülarite kazandığını görüyoruz. (Res. 3 & 4) Kent; bu dönemin kendisinde oluşturduğu etkiye bağlı olarak, biçimsel ve içerik anlamlarında bir evrim geçirmiş, toplumsal ve siyasal içerikli mesajları sıklıkla kullanmaya başlamıştır. Ancak ne olursa olsun rahibe kimliğini ve bununla bağlantılı olarak üstlenmiş olduğu misyonu hiç terketmemiş ve çalışmalarında dinsel ve manevi mesajlar vermekten hiç vazgeçmemiştir.

[1] Pekmezci, 1992, s.13

Resim 3: Corita Kent, 1965

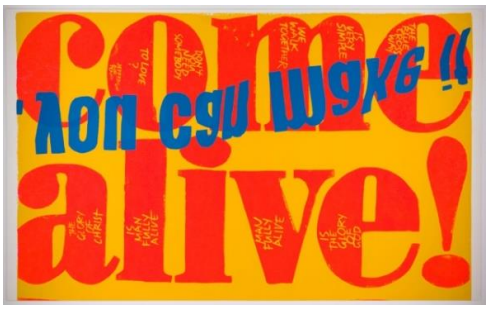

Resim 4: Corita Kent, Come Alive, 1967

Sanatçının bu çalışmaları ortaya koyarken içinde bulunduğu davranış şeklinin, ilk örneklerini Erken Ortaçağ kilise resimlerinde gördüğümüz; görsel yoldan Hristiyanlık öğretisi vermeye çalışan din adamlarına benzerliği dikkat çekicidir. Baskılarına yazılı metinler de ekleyen Kent'in; 20. yüzyılın ikinci yarısında yani nerdeyse Ortaçağ dönemlerinden 1500 sene sonra ve hem de bir rahibe olarak bu misyonu yeniden üstlenmiş olması ilginçtir. Kısa zamanda en çok yapıtı ya da bildiriyi, izleyicilere (aynı zamanda kilise cemaatine) ulaştırmayı hedefleyen Corita Kent gibi sanatçılar, tam da bu sebeple bu tekniği hiç terketmemiş, çalışmalarını çoğunlukla serigrafi basım tekniğiyle gerçekleştirmişlerdir.

Serigrafi, diğer baskı türleriyle karşılaştırıldığında, gerek kalıpların oluşturulması, gerekse basım aşamalarında oldukça pratik ve hızlı sonuç vermesi yanında, çok daha canlı renklerle ve çok daha fazla sayıda baskı yapılabilmesine de olanak verir. Basım sürecini kolaylaştıran unsurları sebebiyle özellikle de Pop sanatçılara çok uyan bu teknik, sadece kağıda değil; tuval bezi dahil, nerdeyse herşeyin üzerine basım yapılabilmesi sebebiyle de Robert Rauschenberg (Res. 5), Roy Lichtenstein (Res. 6) ve Harry Gottlieb (Res. 7) gibi sanatçılar tarafından da sıklıkla tercih edilmiştir.

Resim 5: Rauschenberg, Ben Geriye Dönük, 1964

Resim 6: Lichtenstein, Sweet Dreams Baby, 1965

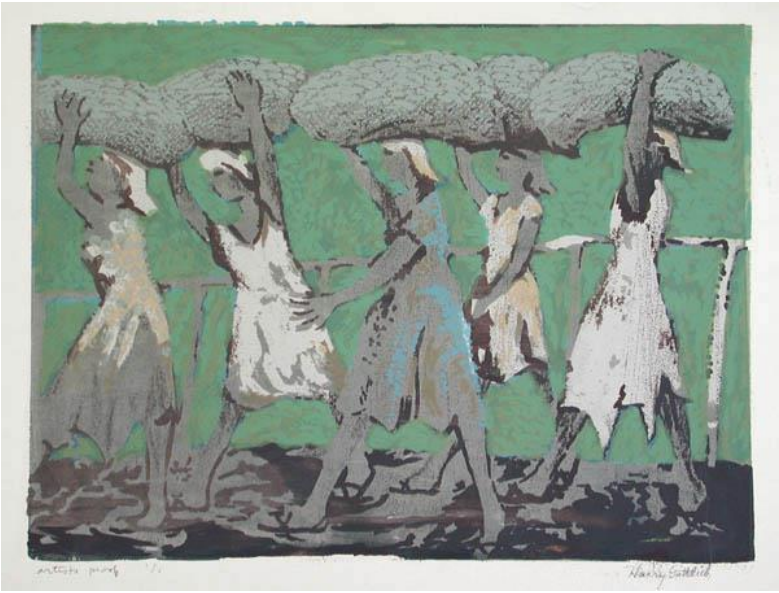

Resim 7: Gottlieb, Latin Women, 1945

Ressam ya da Heykeltraş olsun plastik sanatlarla ilgili çalışan tüm sanatçılar tamamiyle istemdışı yani spontane olarak, tesadüfi sonuçlara ulaşabilirler. İpek baskı ya da herhangi başka bir baskı türünde de sonucu son ana kadar kestirilemeyen sürprizler yaşanabilir. Baskı sürecine ait bütün aşamaların kontrol altında olduğu durumlarda bile böylesi rastlantısal sonuçlar mümkündür ve aslında son kalıp basılana kadar da sonuç hep belirsizdir. Bunları, kazara oluşmuş aksaklıklar gibi görmek yerine, tesadüflerin sebep olduğu bir yaratı; "Kendiliğinden Olma" nın getirdiği bir kazanç şeklinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Rauschenberg'in taş baskı çalışması bunun için iyi bir örnek niteliğindedir.

Rauschenberg'in yeni arayışlar içerisindeki sanatsal tavrı, hem kendisine hem de ULAE'ye (Universal Limited Art Editions) uluslararası şöhret kazandıran Accident/ Kaza (1963) adlı eseri oluştumasını sağlamıştır. (Res. 8)) ilk prova sırasında kullanılan birinci taş kırılınca Rauschenberg görüntüyü ikinci bir taş üzerine yeniden çizdi, ancak birkaç provadan sonra bu taş da kırılınca asıl suçlunun merdane altına sıkışmış olan küçük bir karton parçası olduğu anlaşıldı. Provalar sırasında oluşan bu kazaları eserine şu şekilde yansıttı: lithografiyi kırık taşın her iki yarısından basıp oluşmuş olan parlak beyaz yarığı da dramatik bir öğe olarak kullanarak en aşağıya da eklenen ikinci bir taş yardımıyla bir enkaz yığını görüntüsüne ulaştı. Accident/ Kaza adlı bu eser, birbiriyle bağlantısı olmayan grafik göndermelerin yarattığı karmaşıklıkla aynı zamanda kendi özel tarihinin de yansımasıdır.[2]

Resim 8: Rauschenberg, Kaza, 1963

[2] İnan, 2002, s.17

3. GELENEĞE DÖNÜŞ

Farkında olarak ya da olmayarak her bir günümüzü, binlerce yazılı veya görsel imgenin istilası altında ve üstelik bunlardan da hiç rahatsızlık duymadan geçiriyoruz. Materyalist bir dünyada yaşadığımız ve sahip olduğumuz şeylerin de aslında sanal ve kopyalardan ibaret olduğunu bildiğimiz halde bunun dışına çıkmaya dair bir çaba içerisinde olduğumuz söylenemez. Günlük sohbetler sırasında en çok eleştirdiğimiz ama gerçekte içinde kalmaya can attığımız sanal aleme ait bu konformist durum, oluşan samimiyetsizliğin ifşası niteliğinde bir anlama da sahiptir. Bu sanal gerçeklik koşulları, aslında ilginç bir şekilde, 'romantik' diyerek hafife alma eğiliminde olduğumuz, özgün baskı türü el yapımı materyale bakış açımızı da revize etmiş; 'tek' ya da en azından 'sınırlı sayıda' sanat eserinin önemini bize yeniden hatırlatmıştır.

Günümüzde serigrafi; endüstriyel anlamda çok yaygın bir şekilde kullanıldığı gibi, dünyadaki nerdeyse bütün sanat kurumlarında da eğitimin bir parçası olarak yer almaktadır. Genel olarak manuel baskı tezgahlarında ve geleneksel yöntemlerle yapılmaya devam eden özgün baskı çoğaltım tekniklerini ilkel, modası geçmiş hatta romantik bulanlar, herhalde bir hayli çoktur. Ne var ki sıfırdan başlayıp, basım sürecinin bütün detaylarını manuel olarak sonuçlandırabiliyor olmak; çok daha eğitici, samimi ve heyecan vericidir.

1960'lı yıllardaki bilimsel gelişmeler, sanat ve endüstri alanlarında çok şeyi değiştirmiş olmasına rağmen, toplumun önemli bir kısmı, teknolojiye ve onun getirdiklerine şüpheyle yaklaşmaya devam etmiş; oluşan bu güvensizlik sebebiyle de geleneksel olana yönelim bir hayli artmıştır. Bir çok sanatçı ama özellikle de baskı sanatçıları, manuel baskı tezgahlarında üretimden hiç vazgeçmemiş; elişi geleneğine daha fazla yönelmişlerdir. Bu döneme dair saptama yapmaya çalışan yazarlar veya sanat eleştirmenlerinin bile tanımlamakta zorlandıkları bu süreç boyunca, özgün baskıya yatırım yapan galeri ve kuruluşların sayısında da olağanüstü bir artış olmuştur.

4. DEĞER TESPİTİ

Özgün baskıların değeri; doğal olarak önce işin kalitesi, sonra sanatçının kimliği ve son olarak da edisyon sayısına göre belirlenir. Şüphesiz ki, baskı sayısının 10 olmasıyla 100 olması arasındaki birim-değer farkı bir hayli fazla olacaktır. Ancak, en nihayetinde belirleyici olan şeyin baskının kaç adet olduğu değil; baskıyı gerçekleştiren sanatçı olduğunu; örneğin, resmi satın almak isteyen kişinin, baskı sayısından çok, imzanın kime ait olduğuyla daha çok ilgilendiğini de kabul etmeliyiz.

Özgün Baskı-resim Sanatı ürünü eserleri resim sanatının bütününden ayrı göremeyiz. Bir sanatçının imzalayarak özgünlüğünü belgelediği özgün baskı tekniği ile yaptığı eser, onun sanatının bir ürünüdür. Sanatının geneli içinde onun boyama bir tablosu veya bir yontu gibi yer alır. Özgün baskıresim Sanatı ürünü bir eserin özgün bir tablo resim veya bir yontudan ayrılığı yalnız resim pazarlaması için söz konusu olabilir. Çünkü Özgün Baskıresimler çoğaltılabilmektedir. Ayni kalıptan yapılan özgün baskıların sayısı çoğaldıkça, tek resmin satış değeri düşer. Özgün bir tablo tektir, satış değeri ayni sanatçının çoğaltılmış özgün baskılarına oranla daha yüksek olmak durumundadır. Burada satış değerini yükselten veya düşüren satın alma isteğidir. Sanatçının özgün baskı bir eseri başka bir sanatçının orjinal tablosundan daha yüksek satış değerine ulaşabilir. [3]

Sanat camiası; Özgün baskı konusu açıldığında "Az sayıda basılmışsa değerli, çok sayıda iseler, sanat eseri olarak bile kabul edilmemeliler..!" türünde söylemlerle konuyu tartışmaya devam etmekteyken; iki fotoğraf sanatçısı Andreas Gursky (Res. 8) ve Cindy Sherman (Res. 9), fotoğrafçılık alanında kayda değer rekorlara imza atmışlardır. Gursky'nin "99 Cent II, Diptyhcon" adlı fotoğraf baskısı, 2007 yılında Sotheby's müzayedesinde çağdaş bir fotoğrafa ödenen en yüksek meblağ (2.9 milyon dolar) olarak satılıp rekor kırarken, 2011 yılında Cindy Sherman'ın "İsimsiz 96" adlı fotoğrafı (3.9 milyon dolar'a) alıcı bulmuştur. Bu halkaya daha sonra başkaları da eklenmiş; Peter Lik'in "Hayalet" isimli fotoğrafı 2014 yılında 6.5 milyon dolara alıcı bulmuştur.

Büyük boyutları ve oldukça pahalı basım tekniği kullanması sebebiyle Gursky'nin fotoğrafına koyduğu fiyatı bir nebze olsun makul karşılayabiliyor olsak da örneğin Peter Lik'in "Hayalet" fotoğrafına o paranın nasıl ödenebilmiş olduğunu anlamak sanırım kolay olmayacaktır. Sanat eserlerini fiyatlandırmaya dönük spekülasyonların hangi gerekçelerle yapıldığı ve sanat borsasında hangi yapıta ne değer biçildiği konusu en azından bizler için tam bir muamma olup; sadece koleksiyonunu zenginleştirmek için satın alanlar olduğu gibi, yatırım amaçlı görenlerin de bir hayli fazla olduğunu söylemekle yetiniyoruz.

Bu durum; çok açık bir şekilde, bu piyasa içinde olmanın risk almayı gerektiren bir durum olduğunu ve alınan risk ne kadar büyükse kazancın da o kadar büyük olabileceği beklentisiyle oluşan bir davranış şekli görüntüsü vermektedir.

[3] Erol, 1989, s.130

Resim 9: Andreas Gursky, 99 Cent II Diptyhcon, 2001

Resim 10: Cindy Sherman, İsimsiz 96, 1981

Resim 11: Peter Lik, Hayalet

5. SONUÇ

Bilindiği üzere medyanın toplumları yönlendirme gücü çok fazladır ve sanat dahil her türlü üretim alanı, daha geniş kitlelere ulaşmak anlamında böyle bir desteğe ihtiyaç duyar. Deyim yerindeyse, yazılı ve görsel imgelerin havada uçuştuğu bu mecra, neyin öne çıkarılıp, neyin gündemden düşürüleceği ile ilgili algı oluşturmak anlamında çok belirleyicidir.

Medyanın sıradan eserleri büyük sanat yapıtlarına dönüştüremeyeceğini biliyoruz ama reklam yoluyla gündemde kalması sağlanan her türlü şeyin popülaritesinin arttığı da bir gerçektir. Söz konusu desteğin fazla olması durumunun (Örneğin abartılı tanıtım ve yorumlar.!) sanatçının kendisi veya eserleri için negatif yönde etki yaratma ihtimali olsa da böylesi bir tanıtımın genellikle çok olumlu sonuçlar verdiği de açıktır. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; eğer medya faktörü olmasaydı, sözgelimi Leonardo'nun Mona Lisa'sı, Picasso'nun Guernica'sı veya İstanbul'daki Aya Sofya asla şu anki kadar popüler olamayacak; dünyanın dört bir yanındaki insanlar bu eserleri görmek için gelmeye çalışmayacaklardı.

Yazılı ve görsel olmak üzere bütün verilerin internet üzerinden dolaşımda olduğu günümüz koşullarınında işler çok değişmiş; basım teknolojisinin en gelişmiş hali olan ofset basımın bile tahtını sallayan bu bu yeni durum, bizleri yeni bir yapılanmaya zorlar hale gelmiştir. Matbu evrak, mektup, kartvizit hatta kağıda basılı gazete bile hayatımızdan çıkmaya başlamış; sırf bu sebeple bazı günlük gazeteler

(Örneğin Türkiye'den "Radikal", İngiltere'den "The İndependent"), kağıt baskıya son vermiş, sadece internet üzerinden yayına geçmişlerdir.

İçinde bulunduğumuz bu sanal gerçeklik ortamında, hem 'romantik' hem de biraz 'modası geçmiş' gibi görünen özgün baskı türü eserlerin, belki eskisinden daha fazla olmak üzere anlam kazandığını ve hatta biraz 'nostaljik' kalsa da 'geniş kitlelere ulaşma' amacını da ironik bir biçimde sürdürmeye devam ettiğini söyleyebiliyoruz. Sanatçı tarafından ya da en azından onun kontrolünde gerçekleştirilmiş özgün baskı örneklerini, ofset basımla çoğaltılmış medya görselleri ile kıyaslamanın absürd ve yanlış olacağını söylemek ise gerekli bile değildir. Belirli sayıda numaralandırılarak basılmış ve sanatçının imzasını taşıyan orjinaller ise, baskı sayısı ne olursa olsun, özgün yapıt niteliğindedirler. Marcel Duchamp'ın, 'Sanatçının sanat eseri olduğunu söylediği her şey sanat eseridir!' anlamına gelen söylemlerini göz önüne aldığımızda; dijital baskı dahil her baskı türünü ayni kapsamda değerlendirmemiz gerektiği sonucuna varmak yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

PEKMEZCİ, H. (1992). *Tüm Yönleri ile Serigrafi İpekbaskı*, İlke Yayıncılık, Ankara

EROL, T. & RENDA, G. (1989). *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi,* Cilt 4, Tiglat Yayınları, İstanbul

Tezler

İNAN, I. (2002). 1960'dan Günümüze, Teknolojik Gelişmelerin ve Çağdaşlığın Özgün Baskı Sanatına Etkileri, sayfa 17, yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman-Ayşegül İzer Drahşan)

Görseller

https://artcld.com/art/marilyn-monroe-painting-by-andy-warhol ,13.01.2019

https://www.moma.org/learn/moma_learning/andy-warhol-campbells-soup-cans-1962/ ,13.01.2019

https://portlandartmuseum.org/exhibitions/corita-kent/ ,16.01.2019

https://hammer.ucla.edu/collections/grunwald-center-collection/corita-kent/biography/#gallery_7b19167e9832f4f752640947ab20395a7a7c5a37 ,16.01.2019

https://www.moma.org/audio/playlist/40/653 ,05.02.2019

https://www.artencounter.com/product/sweet-dreams-baby-roy-lichtenstein/ ,05.02.2019

http://www.artoftheprint.com/artistpages/gottlieb_harry_latin_women.htm ,10.02.2019

http://archive.printeresting.org/wp-content/uploads/2011/04/08_rauschen-bergcrack.jpg ,11.03.2019

http://www.andreasgursky.com/en/works/2001/cent-ii-diptychon ,11.03.2019

https://www.christies.com/lotfinder/Lot/cindy-sherman-b-1954-untitled-96-5559186-details.aspx ,23.02.2019

https://petapixel.com/2016/01/12/copy-or-inspiration-a-6-5-million-photo-of-antelope-canyon-and-mine/ ,23.02.2019

BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN İŞGÜCÜ VERİMLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ

Serdar KURT
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Yağmur AKARSU
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Nur DİLBAZ ALACAHAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

ÖZET:1980'den sonra bilgisayar kullanımının artmasıyla ve internetin hızla yayılmasıyla birlikte bilgi ve iletişim teknolojileri (BIT) önem kazanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile birlikte ekonomideki verimlilik de gözle görülür şekilde artmıştır. Ekonomiler, pazar paylarını geliştirip genişletmek, daha az maliyetle üretim yapmak ve verimliliği artırmak amacı ile bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya yönelmişlerdir.

Bu çalışmada, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile işgücü verimliliği arasındaki nedensellik ilişkilerinin Bootstrap Panel nedensellik testi olan Kónya (2006) nedensellik analizi ile 1985-2010 dönemi ve verisi olan OECD ülkeleri için araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, daha çok gelişmiş ülkelerde anlamlı ve pozitif nedensellik ilişkilerinin olduğu gözükmektedir. Gelişmekte veya az gelişmiş ülkelerde genellikle anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi ve İletişim Teknolojileri, İşgücü Verimliliği, Kónya (2006) Bootstrap Panel Nedensellik Analizi

The Effect of Information and Communication Technologies on Labor Productivity

ABSTRACT: Information and communication technologies have gained importance with the increase in computer usage and the rapid spread of the Internet after 1980. Productivity in the economy has increased considerably with the spread of information and communication technologies. Economies have turned to using information and communication technologies in order to develop and expand their market shares, to produce at less cost and to increase productivity.

In this study, it is aimed to investigate the causality relationship between developments in information and communication technologies and labor productivity with the causality analysis of Kónya (2006), which is the Bootstrap

Panel causality test, for 1985-2010 period and OECD countries with data. According to the result of the study, it appears that there are significant and positive causal relationships in developed countiries. Generally, any significant causal relationship is not found in developing and underdeveloped countries.

KeyWords: Information and Communication Technologies, Labor Productivity, Kónya (2006) Bootstrap Panel Causality Analysis

GİRİŞ

Sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmış olmasıyla birlikte ülkeler arası rekabet daha da artmıştır. Değişen dünyada gelişen yeni teknolojilerle üretim artmış maliyetler ise azalmıştır. Verimlilik bir ekonomide kaynakların ne derece etkili kullanıldığını göstermektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri de ekonomide daha az zamanda daha az maliyetle daha çok üretim yapılmasına olanak sağladığından verimliliği önemli ölçüde artırmaktadır. Ekonomide bilginin varlığı, bilginin yaratılması maliyetli olduğundan dolayı gelişmiş ülkeler bilgi teknolojilerini kullanmada en üst seviyededirler.

Devlet Planlama Teşkilatı (2006), bilgi ve iletişim teknolojilerinin iş gücü verimliliğini nasıl etkilediğinin dair yaptığı tanımlamada, bilgi ve yatırım teknolojilerine olan yatırımların artması sonucunda işgücü başına düşecek olan BIT sermeyesinin de artması verimlilik artışı sağlanmış olacaktır. Ayrıca, bilgi ve iletişim teknoloji kullanımının artmasıyla birlikte teknolojik gelişmeye bağlı olarak ve bu teknolojiyi kullanan sektörlerin artması toplam faktör verimliliğin de artıracaktır (DPT,2006: 26).

1980'den sonra bilgisayar kullanımının artmasıyla ve internetin hızla yayılmasıyla birlikte bilgi ve iletişim teknolojileri de önem kazanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile birlikte ekonomideki verimlilik de gözle görülür şekilde artmıştır. Ekonomiler, Pazar paylarını geliştirip genişletmek, daha az maliyetle üretim yapmak ve verimliliği artırmak amacı ile bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmaya yönelmişlerdir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ülke ekonomik performansları üzerinde önemli etkileri vardır ve bu etkiler gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bilgi ve iletişim teknolojilerinde görülen artış gelişmiş ülkelere oranla daha hızlı artmaktadır. Çünkü gelişmiş ülkeler bu teknolojilerle ilgili belirli yetkinliğe ulaşmıştır. Ayrıca içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu birçok gelişmekte olan ülke bilgi ve iletişim teknolojilerinin verimlilik üzerinde pozitif etki yarattığının farkındadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin iş çevrim süreçlerinde yer

alması, iş yapma şekillerini yeniden yapılandırması gibi etkenler işgücü verimliliğine olumlu katkılar sağlamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomi içindeki payı arttıkça bu teknolojilerin faydası ülkeler üzerinde daha fazla görülecektir.

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler ülkelerdeki ekonomik büyümenin temelinde teknolojik gelişmeler yatmaktadır. Teknolojik ilerleme sayesinde verimlilik artacak buna bağlı olarak da istihdam artışı sağlanacak, ülkeler arasında rekabet avantajı oluşacak ve ekonomik büyüme sağlanmış olacaktır. Sürdürülebilir kalkınma açısından ülkelerin bilgi ve iletişim teknolojilerini daha çok kullanmaları ve bilgi ekonomilerine önem vermeleri gerekmektedir. Ülkelerin artan oranlı bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanmaları işletmelerin maliyetlerinde düşmelere neden olup verimlilik artışı ve beraberinde ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Artan bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı ekonomide sermaye derinleşmesi olarak bilinen kişi başına düşen sermaye miktarının artmasına bu durumda işgücü verimliliğinin artmasına neden olmaktadır.

Şekil 1: Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Büyümeye Aktarım Kanalları

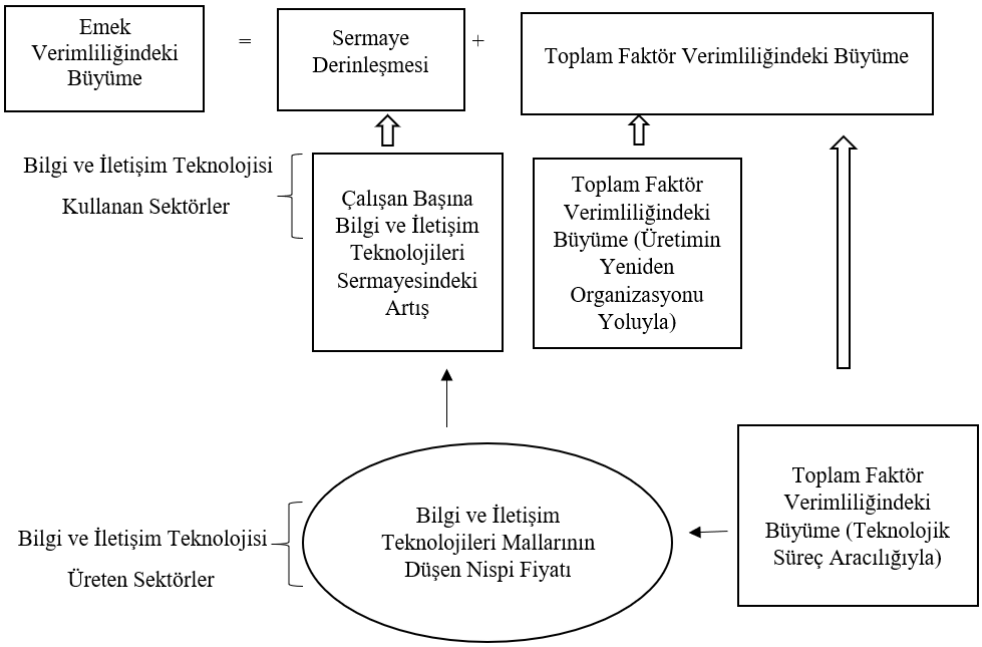

Kaynak: Zhen, Qiang, Pitt, 2004: 4.

Şekil 1'de ICT'nin Ekonomik Büyümeye Katkı Kanallarını göstermektedir. ICT'nin ekonomik büyümeyi etkilediği üç kanal bulunmaktadır. Bunlar ICT üreten sektörlerde TFP (Toplam Faktör Verimliliği) büyümesi, sermaye derinleşmesi ve teknolojik süreç aracılığı ile yeniden organizasyon ve TFP büyümesidir. ICT devriminin bir kısmı hızlı teknolojik ilerlemelerin öncülük ettiği, ICT yaratan sektörlerdeki yüksek TFP büyümesinden oluşmaktadır. Bu devrimin temel özelliği yeni ICT ürünlerinin hızla artan bilgi işlem gücüdür. ICT'nin verimliliği etkilediği ikinci kanal da ICT'ye yapılan daha yüksek düzeydeki finansal yatırımların yeni ürünler ortaya çıkarması ve fiyatları düşürmesidir. Bu da işçi başına reel sermaye birikiminde bir artışa neden olabilmektedir. Sermaye derinleşmesi sermayenin marjinal maliyetinin düşüşünü ifade etmektedir. Üçüncü kanalın karakterize edilmesi ise daha zordur, ancak muhtemelen en derin uzun dönemli etkilere bu kanal sahiptir. Teknolojik ilerlemeler ürün ve hizmetlerin nasıl üretilip dağıtılacağını ciddi şekilde yeniden organize etmektedir. ICT uygulamaları yeni pazarlar, yeni ürünler ve toplumun çalışma şeklinin organize edilmesi için yeni yollar yaratmaktadır. Finansal hizmetler ve taşımacılık gibi faktörler ICT kullanımından yarar sağlayan sektörlerdir (Zhen, Qiang, Pitt, 2004: 4-5).

Şekil 2: Bilgi ve İletişim Teknolojileri Verimlilik Döngüsü

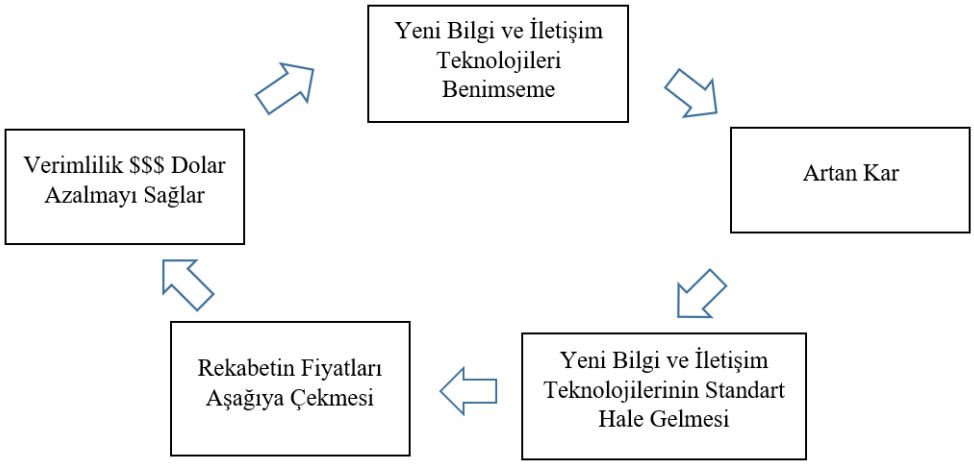

Kaynak: Oz, 2005: 794.

Şekil 2'de yeni bir teknoloji benimsendiğinde neler olduğu gösterilmektedir. Bu döngü beş evreden oluşmaktadır. Birinci evre IT'nin adaptasyonudur. Adaptasyon sürecinde bir firma ya da birkaç firma inovatif bir donanım parçası veya bir

yazılım uygulamasını benimseyebilir veya geliştirebilir. Bu durumda teknoloji ya aynı ürünü ya da hizmeti verimli şekilde üretmek için mevcut teknolojilerin yerini alır ya da bu yeni teknolojiyi benimseyenlerin yeni ürün ya da hizmetler üretmesine olanak tanır. Bu benimseyiciler üretkenlikte ciddi artıştan yararlanabilirler. İkinci evre artan kâr evresidir. IT'yi benimseyen firmalar ciddi ölçüde kar sağlamaktadırlar. Özellikle kullanılan teknoloji tescilli ise ve kolayca kopyalanamıyorsa kârlarında artış sağlarlar. Ancak adapte edilen IT'nin pek çoğu rakipler tarafından ele geçirilir. Teknolojiyi kullanan tüm firmalar artan üretkenlikten yararlanırlar. Üçüncü evre IT'nin standart hale gelmesidir. Rekabet edebilmek için bir sektördeki tüm firmaların teknolojiyi adapte etmeleri ve başarılı şekilde bunu kullanmaları gerekir. IT kademeli olarak, bazen yavaş ve bazen de hızlı şekilde, standart haline gelir. Bankacılık sektöründe tüm firmaların ATM teknolojisini benimsemesi, web-tabanlı işlem sistemleri ve web arama motorları, tedarik zinciri yönetimi (SCM) yazılımı ve radyo frekanslı tanımlama (RFID) cihazları örnek olarak verilebilmektedir. Dördüncü evre rekabetin fiyatları aşağı çekmesidir. Firmalar üretkenlik kazanımlarının ciddi bir kısmını fiyat düşüşüne dönüştürürler. Artık ürün ve hizmetlerini daha düşük fiyatlardan sunabilirler, çünkü birim üretim maliyetleri daha düşüktür. Bir teknoloji olgunlaştıktan ve standart haline geldikten sonra yatırım artık bir ekonomik kazanım sağlamaz. Aslında bazı firmalar IT'yi kullanmalarına rağmen para kaybedebilirler bile. Teknolojiyi kullanmayan firmalar ise dezavantajlı konumdadır. Beşinci evrede üretkenlik $$$ dolar kazanmayı azaltır. Eğer firmalar üretkenliklerini nakit kazanımlar olarak ölçerlerse IT'nin herhangi bir üretkenlik artışına katkı sağlamadığını bulabilirler. Satışlar (parasal olarak) aslında IT'nin kullanılmaya başlamasından öncesine kıyasla daha düşük olabilir, nitekim her bir birimin fiyatı oldukça düşmüştür. Ancak üretkenlik artmıştır: firma artık daha fazla (ve daha ucuza) birim ürün ve hizmet üretmektedir (Oz, 2005: 794-796).

LİTERATÜR TARAMASI

Teoride ekonomik büyüme iş gücü verimliliğine bağlı olarak artmaktadır. 2005 yılında Perminov ve Egorova bilgi ve iletişim teknolojilerinin iş gücü verimliği üzerinde etkisi dolayısıyla ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin 3 yolla sağlanacağını vurgulamıştır. Bunlar, bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde üretilen ürünlerin ekonomik büyüme ve verimlilik üzerinde artış sağlaması, bilgi iletişim ve teknolojilerinin bazı malları üretmede sermaye olarak kullanılması ve aynı zamanda bu teknolojinin bilginin hızlı bir şekilde yayılmasına olanak sağlaması olarak sayılabilir (Perminov, Egorova, 2005: 21).

1980'li yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmaya başlanılmasıyla bu teknolojilere yapılan yatırımların verimlilik etkisi yaratmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum teoride Solow paradoksu diye tanımlanmaktadır. Bu paradoksa göre bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırımların verimliliği artırdığı değil azalttığı görülmüştür. Yeni teknolojik yatırımların verimliliği azaltması teknolojinin yayılmasının zaman almasından kaynaklanmaktadır. Yani bilgi ve iletişim teknolojilerinin ülkelerin verimliliğine etkisi kısa zamanda değil uzun zamanda görülmektedir (Şaf, 2015:51).

Ulusal ve uluslararası literatür tarandığında bilgi ve iletişim teknolojilerinin işgücü verimliliği üzerinde etkisi olup olmadığını araştıran bir çok çalışmaya rastlanmaktadır. Farklı yıl aralığı ve farklı modellemelerle literatürde bu konuyla ilgili birçok çalışma mevcuttur. Bu amaçla bu konuya ilişkin yerli ve yabancı literatüre aşağıda yer verilmiştir.

Vijselaar ve Albers (2004), Euro bölgesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin verimlilik üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma sonucuna göre, 1990'ın ikinci yarısından itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerinin işgücü verimliliğine ve ekonomik büyümeye katkısı olduğu saptanmıştır.

Timmer ve Van Ark (2005), ABD ve AB'de bilgi ve iletişim teknolojilerinin verimlilik üzerindeki etkisini incelemiştir. Yapılan araştırma sonucunda, 1995-2001 yılları için, Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bilgi ve iletişim teknolojilerinin işgücü verimliliği olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Oulton ve Srinivasan (2005), Birleşik Krallık 'ta bilgi ve iletişim teknolojilerinin verimlilik artışı üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada, 1970-2000 yılları dönem verileri kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre, bilgi ve iletişim teknolojileri işgücü verimliliği artışının en önemli belirleyicisi olmuştur.

Basu ve Fernald (2006), Amerika Birleşik Devletleri'nde bilgi ve iletişim teknolojilerinin verimliliğe katkısını incelemiştir. Çalışmada, 1987-2004 yılları dönem verileri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda göre, bilgi ve iletişim teknolojilerinin verimlilik üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkisi vardır.

Moshiri ve Jahangard (2007), İran'da bilgi ve iletişim teknolojilerinin işgücü verimliliği üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonucuna göre, İran'da 2000-2001 dönemi için bilgi ve iletişim teknolojilerinin verimlilik üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi vardır.

Karagöl ve Erdil (2012), Türkiye dahil 30 OECD ülkesi için bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir.1999-2008 dönem verileri kullanılarak Türkiye için zaman serisi analizi, OECD ülkeleri için panel

veri analizi yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre, OECD ülkeleri için bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda, Türkiye için bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı etkisi olmadığı bulunmuştur.

Mecik (2015), OECD ülkelerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin işgücü verimliliği üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada, 1990-2012 dönem verileri için panel veri analizi yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre, bilgi ve iletişim teknolojilerinin işgücü verimliliği üzerinde pozitif etkisi vardır.

Kılıçaslan vd. (2017), Türk imalat sektöründe bilgi ve iletişim teknolojilerinin firmaların verimliliği üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırmada, 2003-2012 dönem verileri için panel veri analizi yapılmıştır. Araştırmada, 2003-2012 dönem verileri kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre, bilgi ve iletişim teknolojilerinin firma verimliliği üzerine pozitif etkisi vardır.

VERİ SETİ

OECD ülkeleri arasında çalışma dönemi boyunca verisi tam olan 10 ülke analize dahil edilmiştir. Bir yıldan daha uzun sürede üretimde kullanılan araç gereç ve bilgisayar yazılımı Bilgi ve iletişim teknolojileri (BIT) yatırımı olarak tanımlanmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin bileşenlerini, iletişim ekipmanları, yazılım ve bilgi teknolojisi donanımı oluşturmaktadır.. Yazılım, önceden paketlenmiş yazılımın, özel yazılımın ve şirket içinde geliştirilen yazılımın satın alınmasını içerir. Bu gösterge, toplam konut dışı brüt sabit sermaye oluşumunun yüzdesi olarak ölçülür. Çalışmada ICT Yatırımları ICTINV olarak tanımlanmıştır ve logaritması alınarak kullanılmıştır (Worldbank, 2019).

Emek verimliliğinin bir göstergesi olarak kullanılan çalışılan saat başına GSYİH, emek girdilerinin diğer üretim faktörleriyle ne kadar verimli bir şekilde bir araya geldiğini ve üretim sürecinde nasıl kullanıldığını ölçer. Emek girişi, üretim yapan tüm kişilerin çalıştığı toplam saat olarak tanımlanır. İşgücü verimliliği, işçilerin kişisel kapasiteleri veya çabalarının yoğunluğu bakımından yalnızca emek verimliliğini kısmen yansıtmaktadır. Çıktı ölçüsü ile emek girdisi arasındaki oran, diğer girdilerin (ör. Sermaye, ara girdiler, teknik, organizasyonel ve verimlilik değişikliği, ölçek ekonomileri) varlığı ve / veya kullanımına büyük ölçüde bağlıdır. Bu gösterge ABD Doları (sabit fiyatlar 2010 ve PPP'ler) ve endekslerle ölçülür. Çalışmada Çalışılan saat başına GSYİH, GDPWH olarak tanımlanmıştır ve logaritması alınarak analize dahil edilmiştir (Worldbank, 2019).

Kónya (2006) Bootstrap Panel Nedensellik

Kónya (2006) yöntemi panel veri analizinde değişkenelr arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesinde kullanılan ve boostsrap temellere dayanan bir analizdir. Bu yöntem boostsrap temellerine dayandığı için özellikle küçük örneklemlerde daha güvenilir sonuçlar vermektedir. Durağanlık zaman boyutu olan serilerde aranan bir özelliktir. Durağan olmayan serilerle çalışıldığında sahte regresyon ortaya çıkmakta ve aslında değişkenler arasında olmayan bir ilişki varmış gibi görünmektedir. Yine homojen olmayan serilerle çalışılması durumunda tahmin edilen parametrelere güvenilemeyecek ve geçerli sonuçlara ulaşılamayacaktır. Boostsrap temelli bu yöntemin kullanılmasının diğer bir avantajı da kullanılan serilerin durağan ya da homojen olması zorunluluğunun olmamasıdır. Panel verinin en fazla eleştirilen yönlerinden biri de birim (ülke) bazlı sonuçlara ulaşmadaki kısıtlardır. Ulaşılan sonuçlar birimlerin geneli dikkate alınarak yorumlanmakta ve grup için ortalama bir doğrulukla yorumlanmaktadır. Kónya (2006) nedensellik analizinin bir diğer yararı da bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Kónya (2006) yöntemi ülke bazlı ilişkileri ve bu ilişkilerin yönünün tespit edilmesine de olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada değişkenlerin optimal gecikme uzunlukları FPE, Akaike ve Schwarz bilgi kriterleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Optimal gecikme uzunluğu FPE ve Akaike bilgi kriterleri dikkate alındığında 4, Schwarz bilgi kriterleri dikkate alındığında 2 olarak belirlenmiştir. Kónya (2006) nedensellik analizinde değişkenlerin anlamlılıkları Wald testi ile test edilmekte ayrıca her bir ülke için kendine özgü kritik değerler hesaplanmaktadır. H_0 hipotezinin red edilmesi durumunda bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu söylenir. Tersi durumundaysa yani H_0 hipotezinin re edilememesi durumunda bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı söylenebilir.

AMPİRİK BULGULAR

Konya (2006) nedensellik analizinin 1000 örneklem seçimi yapılarak uygulanması sonucunda elde edilen test sonuçları aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir. Optimal gecikme uzunluklarına bakıldığında FPE, Akaike ve Schwarz bilgi kriterleri farklı sonuçlar verdiği için hem 4 gecikme uzunluğu için hem de 2 gecikme uzunluğu için testler tekrarlanmıştır. Hem 4 gecikme hem de 2 gecikme için elde edilen sonuçlar birbirine benzer sonuçlar üretmiştir ve bu nedenle sonuçların birbirini desteklediği söylenebilir.

ICTINV → GDPWH (LOG, 4)				
Ülkeler	**Katsayı**	**Wald İst.**	**Kritik Değer**	**Nedensellik**
Kanada	0.05	24.10	8.72*	VAR
Finlandiya	0.01	1.54	11.49	-
Almanya	0.04	16.40	11.35*	VAR
İrlanda	0.07	13.32	11.04*	VAR
İtalya	0.03	4.28	10.89	-
Kore	-0.11	0.84	11.41	-
Yeni Zelanda	0.03	1.04	14.68	-
İspanya	-0.08	27.02	13.16*	VAR
Çek Cumhuriyeti	0.06	2.87	13.49	-
Amerika	0.06	12.48	10.02*	VAR

*%5 anlamlılık düzeyi, ** %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Nedensellik testi sonuçlarına göre, Kanada, Finlandiya, Almanya, İrlanda ve Amerika'da ICT Yatırımlarından çalışılan saat başı GSYİH'ya doğru poziitif, İspanya'da ise negatif bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

ICTINV → GDPWH (LOG, 2)				
Ülkeler	**Katsayı**	**Wald İst.**	**Kritik Değer**	**Nedensellik**
Kanada	0.05	26.13	8.71*	VAR
Finlandiya	0.77	0.74	10.20	-
Almanya	0.04	7.20	5.99**	VAR
İrlanda	0.06	9.18	7.7**	VAR
İtalya	0.02	2.66	8.48	-
Kore	0.63	0.24	9.57	-
Yeni Zelanda	0.09	4.70	11.20	-
İspanya	-0.08	34.43	10.54*	VAR
Çek Cumhuriyeti	0.04	1.33	12.50	-
Amerika	0.07	17.73	8.98*	VAR

Nedensellik testi sonuçlarına göre, Kanada, Finlandiya, Almanya , İrlanda ve Amerika'da ICT Yatırımlarından çalışılan saat başı GSYİH'ya doğru poziitif, İspanya'da ise negatif bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. 2 gecikme alındığında Almanya ve İrlanda için anlamlılık düzeyleri %10'a düşmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yapılan panel nedensellik analizi sonuçlarına göre, daha çok gelişmiş ülkelerde anlamlı ve pozitif nedensellik ilişkilerinin olduğu gözükmektedir. Gelişmekte veya az gelişmiş ülkelerde genellikle anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. İspanya'da ise negatif bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Gelişmekte ve ya az gelişmiş ülkelerde bu sonucunun ortaya çıkmasının sebebi olarak kısıtlı bütçenin eğitim, sağlık, adalet ve güvenlik harcamaları gibi veya daha az verimli sektörlere ayrılması bununla birlikte ICT yatırımlarının yetersiz alt yapı nedeniyle kendini gösterememesi, halkın eğitim seviyesinin daha düşük olması sebebiyle verimli bir

şekilde kullanılamaması, yatırımların bütçe içindeki payının gelişmiş ülkelere göre az olması vb. gösterilebilir.

Nedensellik analizi kısa dönemli ilişkileri göstermektedir. Uzun dönemde bu ilişkinin daha da güçleneceği düşünülmektedir. Bu nedenle, verimliliği artırmak için ICT yatırımlarına devam edilmesi, bütçe içindeki payının ve miktarının artırılması, daha verimsiz sektörlere yatırımların kesilerek ICT yatırımları gibi daha verimli sektörlere yatırılması ve halkın eğitim seviyesinin artırılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

BASU, S., FERNALD, J. G., (2006) "Information and Communications Technology as a General Purpose Technology: Evidence from U.S. Industry Data", Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper Series, Working Paper 2006-29, 1-25.

DPT,2006.http://www.bilgitoplumu.gov.tr/Documents/1/BT_Strateji/Diger/060500_BilgiToplumuStratejisi.pdf (Erişim Tarihi: 20.03.2019).

KARAGÖL, B., ERDİL, E., (2012), **"**Macroeconomic Effects of Information and Communication Technologies in Turkey and Other OECD Member Countries, Science And Technology Policies Research Center Tekpol Working Paper Serie, STPS-WP-12/05.

KILIÇASLAN, Y., SICKLES, R.C., KAYIŞ, A., GÜREL Y.(2017), "Impact Of ICT On The Productivity Of The Firm: Evidence From Turkish Manufacturing, J Prod Anal, 47, 277–289.

KÓNYA, L.,(2006), "Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach",Economic Modelling, 23(6), 978-992.

MECİK, O., (2015), "OECD Ülkelerinde Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin İşgücü Verimliliği Üzerindeki Etkisi'', Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 13(1), 74-84.

MOSHIRI, S., JAHANGARD, E., (2007), "ICT Impact on the Labor Productivity in the Iranian Manufacturing Industries; A Multilevel Analysis'', Iranian Economic Review, 12(18), 121-142.

OULTON, N., SRINIVASAN, S., (2005), "Productivity Growth and the Role of ICT in the United Kingdom: An Industry View, 1970-2000", CEP Discussion Paper No 681.

OZ, E., (2005), Information Technology Productivity: in Search of a Definite Observation, Information and Management, 42(6), 789-798.

PERMINOV, S., EGOROVA, E., (2005), "ICT Impact on Labor Productivity and Employment in Russia'', TIGER Working Paper Series No. 73, 1-29.

ŞAF, M.,(2015), "Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörünün Makroekonomik Etkileri: Uluslararası Karşılaştırma ve Türkiye Değerlendirmesi'', T.C. Kalkınma Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2918.

TIMMER, M.P.,VAN ARK, B., (2005), "Does Information and Communication Technology Drive EU-US Productivity Growth Differentials?", Oxford Economic Papers, 57(4), 693-716.

VIJSELAAR, F., ALBERS, R., (2004), "New Technologies and Productivity Growth in the Euro Area", Empirical Economics, 29(3), 621-646.

WORLDBANK (2019), https://data.oecd.org/ict/ict-investment.htm (Erişim Tarihi: 10.07.2019).

WORLDBANK (2019), https://data.oecd.org/lprdty/gdp-per-hour-worked.htm#indicator-chart (Erişim Tarihi: 10.07.2019).

ZHEN Z., QIANG, W., PITT, A. (2004), Contribution of Information and Communication Technologies to Growth, World Bank Workıng Paper No. 24,

2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİNİN TÜRK NORMLAR HİYERARŞİSİNE YANSIMALARI

Dr. Öğr. Üyesi Ümit GÜVEYİ
İzmir Demokrasi Üniversitesi

ÖZET: 1982 Anayasasında yapılan 2017 Değişikliği kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin hükûmet şekli evrilmiştir. Öğretideki tartışmalar bir kenara konacak olursa, yeni hükûmet sisteminin yasama erki ile yürütme erki arasındaki ilişkiyi farklılaştırdığı aşikârdır. Zira önceki hükûmet sisteminde, yürütme erkinin yasama erkinden türemesi söz konusu iken yeni hükûmet sistemine göre ise Cumhurbaşkanı ile özdeşleşen yürütme erki artık yasama erkinden ayrı ve bağımsız olarak halk tarafından seçilmektedir.

Eski hükûmet sisteminde çift başlı yürütme erkinin *yetkisiz* ve *sorumsuz* kanadı olarak tasarlanan Cumhurbaşkanı, yeni hükûmet sisteminde *yetkili* ve *sorumlu* yürütme erkine dönüşmüştür. Anılan değişikliğin doğal bir uzantısı da *yürütme erkinin düzenleyici işlemleri* boyutuyla yaşanmıştır. Anayasanın yeni 104'üncü maddesi kapsamında, Cumhurbaşkanına belirli konularda *cumhurbaşkanlığı kararnamesi* çıkarma yetkisi tanınmaktadır.

Bahse konu değişiklik haricinde 2017 Değişikliği kapsamında, Türk normlar hiyerarşisinde önceden var olan ve *kanun hükmünde kararname* (*KHK*) adıyla anılan düzenleyici işlem türü terk edilmiştir (1982 Anayasası m. 91). Anayasanın çeşitli maddelerinde geçen "*kanun hükmünde kararname*" ifadesi yerini, "*cumhurbaşkanlığı kararnamesi*" ifadesine bırakmıştır (1982 Anayasası m. 148, 151, 152 ve 153). Diğer taraftan 2017 Anayasa Değişikliği ile birlikte, eskiden Türk normlar hiyerarşisinde kanunların altında yer alan tüzüklerin de varlığına son verilmiştir. Dolayısıyla 2017 Anayasa Değişikliği, hükûmet sistemi ile birlikte Türk normlar hiyerarşisini de büyük ölçüde değiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: 2017 Anayasa Değişikliği, Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi, Türk Normlar Hiyerarşisi, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, Kanun Hükmünde Kararnameler.

Reflections of the Constitutional Amendment of 2017 to the Turkish Hierarchy of Norms

ABSTRACT: Within the 2017 Amendment of the Constitution of 1982 the government system of the Republic of Turkey has changed. Aside from the debates in the doctrine, it is clear that the new system of government

differentiates the relationship between the legislative and executive powers. Because in the previous government system the executive power derives from the legislative power but according to the new government system the executive power or the President is now chosen by the people separately and independently from the legislative power.

The President who was the unauthorized and irresponsible wing of the double-headed executive power in the old government system has become an authorized and responsible executive power in the new government system. A natural extension of this change has been experienced with the dimension of the regulatory procedures of the executive. Under the new Article 104 of the Constitution, the President is authorized to issue a Presidential decree on certain issues.

Apart from the aforementioned amendment, within the scope of the 2017 Amendment, the type of regulatory procedure that was previously known in the hierarchy of Turkish norms and referred to as a decree law (KHK) was abandoned (art. 91 of the 1982 Constitution). "The decree law" in the various articles of the Constitution, was replaced by the "presidential decree" (Articles 148, 151, 152 and 153 of the 1982 Constitution). On the other hand, with the 2017 Constitutional Amendment, the regulations that were previously under the laws in the Turkish hierarchy were terminated. Consequently, the 2017 Constitutional Amendment greatly changed the hierarchy of Turkish norms along with the government system.

Keywords: 2017 Constitutional Amendment, Presidential Government System, Turkish Hierarchy of Norms, Presidential Decrees, Decree Law.

GİRİŞ

2017 Anayasa Değişikliği kapsamında Türkiye yeni bir hükûmet sistemine geçmiştir. Yeni hükûmet sistemine geçiş beraberinde devlet erkleri arasındaki görev dağılımına da etki etmektedir. Bu etki esasen yasam ile yürütme erki arasındaki ilişkide belirginleşmektedir. Zira bu iki kuvvet arasındaki ayrım 2017 Değişikliği sonrasında eskiye oranla daha da netlik kazanmıştır. Eskiden çift başlı olan yürütmenin Cumhurbaşkanlığı olarak tekil hale getirilmesi sonrasında özellikle yürütmenin düzenleyici işlemleri konusunda bir evrilme yaşanmıştır. Eski hükûmet sisteminde var olan bakanlar kurulunun kaldırılması sonucunda, önceden bakanlar kurulu tarafından çıkarılabilen KHK'lar ve tüzüklerin varlığı da sona ermek durumunda kalmıştır. Bunların yerini artık cumhurbaşkanlığı kararnameleri almış durumdadır. Diğer taraftan konu bu derece basit olarak özetlenebilse de anılan dönüşümün ayrıntıları da mevcut bulunmaktadır. Bu kısa çalışmada bahse konu dönüşümün önemli bir dizi ayrıntısı irdelenmeye çalışılmaktadır.

Çalışmada öncelikle normlar hiyerarşisinin ne olduğu kısaca açıklanmaktadır. Sonrasında ise Türk normlar hiyerarşisinin 2017 Değişikliğinden önceki durumu ile mevcut durumu üzerinde karşılaştırmalı bir tespitte bulunulmaktadır. Akabinde ise 2017 Değişikliği ile birlikte eski dönemden kalan tüzük ve KHK'ların durumu üzerinde durulmaktadır. Ardından yeni Türk normlar hiyerarşisi sistemindeki dizilim ortaya konularak bu dizilime esas temel niteliklere değinilerek çalışma sonlandırılmaktadır. Bu kısa çalışmada, yeni Türk normlar hiyerarşisi diziliminin geçirdiği dönüşüm ve cari durumunun daha kolay idrak edilebilmesi adına şekillerden faydalanılmaktadır. Nitelik itibariyle bu kısa çalışmanın, nitel bir doküman incelemesi yöntemine dayanan betimleyici ve açıklayıcı bir yaklaşımı benimsediğini söylemek mümkündür.

1. NORMLAR HİYERARŞİSİ NEDİR?

Norm, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "*Yargılama ve değerlendirmenin kendisine göre yapıldığı ölçüt, uyulması gereken kural, düzgü.*" olarak tanımlanmaktadır ki bu tanım felsefe ve toplum bilim boyutlarını da kapsayan geniş bir tanımdır (Türk Dil Kurumu Başkanlığı, 2019). Hukuk biliminde norm, toplumsal yaşamın düzenli olarak sürdürülebilmesine hizmet eden buyruk niteliğindeki kuralları ifade eder. Hukuk normunun niteliğinde buyurma (emretme) özelliği bulunmaktadır (Kelsen, 1949:35). Hukuk normlarına dair bir diğer önemli unsur ise bu kuralların yaptırıma bağlanmış olmasıdır (Bilge, 1975:17-18; Güriz, 2001:16-18; Gözler, 2018:58-59). Özetlemek gerekirse hukuk normu denildiğinde; toplumsal düzen kuralları arasında yer alan, emir (buyruk) özelliğine sahip olan ve uyulmaması halinde bir yaptırıma bağlanmış olan kurallar akla gelmektedir.

Avusturyalı hukukçu *Hans Kelsen* hukuk normlarının hiyerarşik olarak sıralandığı bir normlar piramidi tasavvur etmiştir. Buna göre bir düzen içinde sıralanan hukuk normları, yukarıdan aşağıya doğru kademeli bir yapıyı haizdirler. Her normun geçerliliği ancak geçerli bir hukuk sistemi içinde yer almasına bağlı bulunmaktadır. Bahse konu hukuk sisteminin (piramidinin) en üstünde *temel norm* (*basic norm*) yer alır. Temel norm geçerliliğini bir üst norma dayandırmayan normdur ve adı gibi bu sistemin asli temelini teşkil eder. Diğer taraftan söz konusu yapı içinde yer alan bir normun geçerliliği iki şarta bağlı bulunmaktadır. Buna göre *Kelsen*'in normlar hiyerarşisi sisteminde bir normun geçerli olabilmesi ilgili normun, 1) bir üst norma dayanmasına ve 2) üst norma aykırı bulunmamasına bağlıdır (Kelsen, 1949:110-117). Şüphesiz her ulusal hukuk düzeninin norm türleri arasındaki farklılaşmaya bağlı olarak ilgili normlar hiyerarşisinin görünümü de farklılaşmaktadır. Söz konusu hiyerarşik düzen Türk hukuku bakımından da kabul edilmektedir.

2. 2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ SONRASINDA YENİ TÜRK NORMLAR HİYERARŞİSİ SİSTEMİ

2017 Anayasa Değişikliği kapsamında Türk normlar hiyerarşisinde değişikliğe gidilmiştir. Ancak bu değişikliğin esasta, yürütme erkince çıkarılabilecek normlar bakımından yaşanan bir dönüşüm olduğunu peşinen belirtmek gerekir. 6771 sayılı Kanun ile gidilen bu değişiklik ile birlikte artık Türk normlar hiyerarşisine yeni kanun hükmünde kararnameler (KHK) ve tüzükler eklenebilmesinin önü kapatılmıştır. Diğer taraftan aynı değişiklik ile birlikte hiyerarşi kapsamına yeni bir norm türü olarak cumhurbaşkanlığı kararnameleri girmiştir (Demir, 2017:23-26; Özbudun, 2018:247-250; Gözler, 2019:917,988-990). Böylece Türk normlar hiyerarşisi sistemi yeni bir normlar dizilimi olarak dönüşüm geçirmiştir. Söz konusu değişim karşılaştırmalı olarak Şekil 1 üzerinden daha rahat görülebilmektedir.

Şekil 1: 2017 Anayasa Değişikliği Sonrasında Çıkarılabilecek Olan Normları Gösteren Sadeleştirilmiş Türk Normlar Hiyerarşisi

2017 Anayasa Değişikliği Öncesinde **2017 Anayasa Değişikliği Sonrasında**

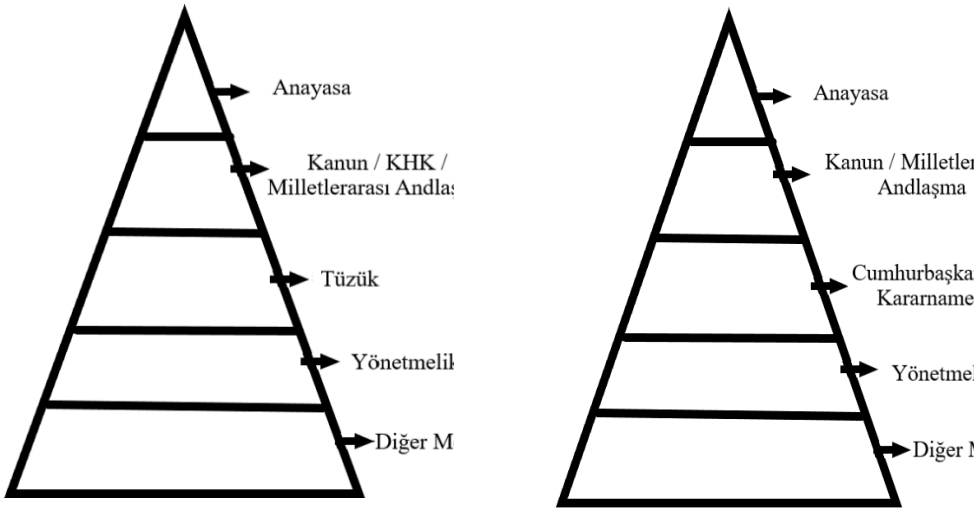

Şekil 1 üzerinde görüldüğü üzere 2017 Anayasa Değişikliği ile birlikte Türk normlar hiyerarşisi diziliminde yer alan norm türleri farklılık geçirmiştir. Bu bağlamda 2017 değişikliği kapsamında, Bakanlar Kurulu tarafından bir kanunun

uygulanması konusunda çıkarılabilen *tüzükler*in bundan sonraki süreçte Türk normlar hiyerarşisi dizilimine dâhil edilebilmesi mümkün değildir (1982 Anayasası Mülga m. 115). Benzer şekilde 2017 Değişikliği kapsamında ilga edilen 91'inci ve 121'inci maddelerde düzenlenen *kanun hükmünde kararnameler*in (*KHK*) yenilerinin normlar diziliminde yer alabilmesi mümkün değildir. Ancak geçmiş dönemden kalan ve yürürlükte olan gerek KHK gerekse tüzüklerin varlığı devam etmektedir (Anayasa Geçici Madde 21/F). Diğer taraftan daha önce ismen mevcut olan ve fakat nitelik itibariyle yeni bir norm olarak kabul edilmesi gereken *cumhurbaşkanlığı kararnameleri* ise Türk normlar hiyerarşisi kapsamına dâhil olmuştur (1982 Anayasası m. 104).

Yine Şekil 1'de görüldüğü üzere, 2017 Değişikliği öncesindeki durumda Anayasanın altında yer alan kademede kanun, KHK ve milletlerarası andlaşmalar yer almaktadır. Burada değinilmesi gereken önemli bir husus da KHK ve milletlerarası andlaşmaların niçin kanunlar ile aynı düzeyde yer aldığı hususudur. KHK'lar açısından KHK'ların kanun hükmünde olması tek başına bu durumu açıklamak için yeterli görülebilir (Eroğul, 2012:333-334; Demir, 2017:24). Milletlerarası andlaşmaların durumu ise bundan daha farklıdır. Anayasa m. 90 uyarınca, milletlerarası andlaşmaların kanun karşısındaki durumu değişkenlik gösterir. Zira kural olarak "*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.*". Buna ek olarak aynı fıkraya göre "*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*" (Anayasa m.90/son). Dolayısıyla milletlerarası andlaşmalar kural olarak kanunlarla eşit düzeydedir. Ancak istisnai olarak, temel hak ve özgürlüklere ilişkin konularla sınırlı olmak üzere, milletlerarası andlaşmaların kanunların üstünde yer aldığı kabul edilmektedir (Demir, 2017:26-27). Yüzeysel değişim bu denli açık olarak özetlenebilse de bu dönüşümün daha karmaşık olan ayrıntılarına da kısaca eğilmek gerekir.

3. ESKİ NORMLARIN (TÜZÜK VE KHK'LARIN) YENİ SİSTEMDEKİ DURUMU VE CARİ TÜRK NORMLAR HİYERARŞİSİ

2017 Değişikliği ile Anayasaya eklenen Geçici Madde 21/F'ye göre; "*Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükte bulunan kanun hükmünde kararnameler, tüzükler, Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan yönetmelikler ile diğer düzenleyici işlemler yürürlükten kaldırılmadıkça geçerliliğini sürdürür.*". Dolayısıyla değişiklik kapsamında değişiklikten önce çıkarılmış olan ve yürürlükte bulunan tüzük ve KHK'ların geçerliliklerini sürdürecekleri ve fakat değişiklik sonrasında

yeni tüzük ve KHK çıkarılamayacağı öngörülmektedir. Hal böyle olunca değişiklik kapsamında tüzük ve KHK'ların Türk normlar hiyerarşisinden tümüyle silinmediği aşikârdır. Bu normların yenileri sisteme eklenemese dahi, değişiklik öncesinde mevcut bulunan ve yürürlükte olanlar varlıklarını ve etkilerini sürdürmeye devam edecektir. Peki bu durumda sisteme yeni dâhil olan cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile söz konusu eski tüzük ve KHK'lar arasındaki hiyerarşi nasıl olacaktır? Akla gelebilecek bir diğer soru ise sisteme yeni dâhil edilmiş olan cumhurbaşkanlığı kararnameleri konusundadır. Olağanüstü hâl cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile olağan dönem cumhurbaşkanlığı kararnameleri arasında hiyerarşik bir fark var mıdır?

İlk soruyla başlamadan evvel öncelikle şunu belirtmek gerekir ki 2017 değişikliği öncesinde mevcut olan *tüzük* ve *KHK* adlı normların sistemden çıkarılması, hükûmet sistemi değişiminin olağan bir neticesi olarak karşılanmalıdır. Öyle ki tüzük çıkarma konusunda yetkili kılınmış bulunan bakanlar kurulunun kaldırılması beraberinde tüzük çıkarılmasını da imkânsız hale getirmiştir. Diğer bir ifadeyle tüzük çıkarma yetkisinin sahibi olan bakanlar kurulunun yeni hükûmet sisteminde var olmaması beraberinde, tüzük çıkarılması imkân ve ihtimalini tüketmektedir. Dolayısıyla Anayasanın tüzükleri düzenleyen mülga 115'inci maddesi kaldırılmamış olsaydı dahi, tüzük çıkarmaya yetkili makam olan bakanlar kurulunun bulunmaması hasebiyle tüzük çıkarılması yine de mümkün olmayacaktı.

Küçük bir parantez açarak hatırlatmak gerekir ki KHK'lar için de benzer değerlendirmenin yapılabilmesi mümkündür. Zira, olağanüstü dönem KHK'larında cumhurbaşkanı başkanlığında toplanma şartını istisna olarak kabul edersek, tüzükler gibi KHK çıkarma yetkisi de kural olarak bakanlar kuruluna tanınmış bir yetki idi. Bu nedenlerle 2017 değişikliği kapsamında tüzüklerin ve KHK'ların Türk normlar hiyerarşisi sisteminden çıkarılması yeni hükûmet sisteminin olağan bir sonucu olarak kabul edilebilir. Tabii ki burada bahsi geçen "*sistemden çıkarılma*" ifadesini, "*değişiklik sonrasında yeni tüzük ya da KHK çıkarılamaması*" şeklinde anlamak gerektiğini bir kez daha hatırlatmak gerekir. Yoksa yukarıda zikredildiği üzere, Geçici Madde 21/F uyarınca değişiklik öncesinde çıkarılmış olan ve yürürlüğünü sürdüren tüzükler ve KHK'lar Türk normlar hiyerarşisinde varlıklarını korumaya devam etmektedirler.

Asıl soruya dönecek olursak, cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin eski dönemde çıkarılmış bulunan tüzük ve KHK'lar karşısındaki durumunun ikili bir ayrımla ortaya konulabilmesi mümkündür. Şöyle ki olağan dönem cumhurbaşkanlığı kararnameleri kanunların, (eski dönemde çıkarılmış ve yürürlükte olan) KHK'ların ve milletlerarası andlaşmaların altında, (eski dönemde çıkarılmış ve yürürlükte olan) tüzüklerle aynı seviyede bulunmaktadır. Zira *Gözler* tarafından ifade edildiği üzere, 2017 değişikliği ile birlikte kaldırılan bakanlar kuruluna ait olan yetkilerin genel

olarak cumhurbaşkanlığına aktarıldığı göz önüne alındığında ve Anayasada olağan dönem cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kanun hükmünde olduğuna dair herhangi bir düzenlemenin bulunmaması hesaba katıldığında, bu sonuca ulaşmak mümkün hale gelmektedir (Gözler, 2019:947).

Diğer taraftan olağanüstü hâl cumhurbaşkanlığı kararnameleri için durum farklılık arz etmektedir. Şöyle ki olağan dönemde çıkarılanların aksine, olağanüstü dönemde çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasa m. 119/6 uyarınca "*kanun hükmünde*" oldukları kabul edilmektedir. Dolayısıyla cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin normlar hiyerarşisindeki yerinin, *olağan dönem* ve *olağanüstü dönem* olmak üzere iki farklı kademede bulunabilmesi söz konusudur.

Toparlamak gerekirse, olağan dönem cumhurbaşkanlığı kararnameleri; kanunların, milletlerarası andlaşmaların ve eski dönemden kalma KHK'ların altında, tüzüklerle aynı kademede yer almaktadır. Buna karşın olağanüstü hâllerde çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnameleri ise kanunlar, milletlerarası andlaşmalar ve eski dönemden kalma KHK'lar ile aynı seviyede, tüzük ve olağan dönem cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin üstünde yer almaktadır. Bu meyanda ilk sorunun cevabı ikinci sorunun cevabını da ortaya koymaktadır.

Buraya kadar yapılan açıklamalar neticesinde Türk normlar hiyerarşisinin cari halini aşağıda verilen Şekil 2 üzerinden daha anlaşılır biçimde görebilmek mümkündür.

Şekil 2: 2017 Anayasa Değişikliği Sonrasında Cari Türk Normlar Hiyerarşisi

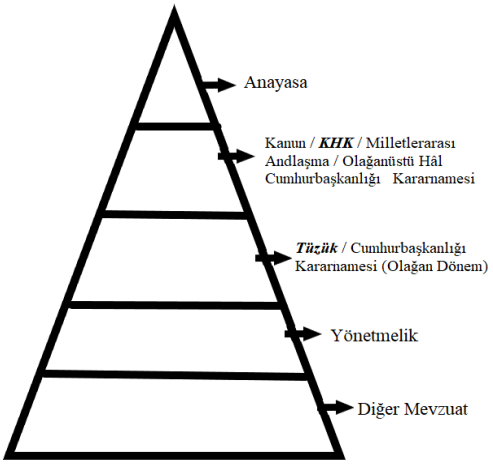

Not: KHK ve tüzük, yalnızca 2017 değişikliğinden evvel konulan ve yürürlüğü devam eden normları işaret ettiğinden vurgulu yazılmıştır.

Şekil 2'de görüldüğü üzere, mevcut durumda Türk normlar hiyerarşisi diziliminin en üstünde anayasa yer almaktadır. İkinci kademede anayasanın akabinde ise kanunlar, eski dönemden kalan ve yürürlüğünü sürdüren KHK'lar, milletlerarası andlaşmalar ve olağanüstü hâl cumhurbaşkanlığı kararnameleri yer almaktadır. İkinci kademenin altında yer alan üçüncü kademede, yine eski dönemden kalan ve yürürlüğünü sürdüren tüzükler ile cumhurbaşkanlığı kararnameleri bulunmaktadır. Yönetmelikler dördüncü kademede yer almaktadır. Nihayetinde son kademede yönetmeliklerin altında ise diğer mevzuat olarak adlandırılan ve idare hukukunda *idarenin adsız düzenleyici işlemleri* olarak isimlendirilen yönerge, ilkeler, esaslar gibi farklı adlar taşıyan sair mevzuat yer almaktadır (İdarenin adsız düzenleyici işlemleri hakkında bkz. Gözler ve Kaplan, 2017:443-445).

4. YENİ TÜRK NORMLAR HİYERARŞİSİNİN UYGULAMAYA DAİR TEMEL ESASLARI

Şekil 2'de verilen cari Türk normlar hiyerarşisi dizilimi, sistemde mevcut normların uygulanmasına dair birtakım çıktılar verir. Bunlardan ilki, kademeler arasındaki hiyerarşik etkidir. Diğer bir ifadeyle alt kademede yer alan bir normun üst kademede bulunan normlara aykırı olmaması gerekir. Bahse konu ilke *lex superior ilkesi* olarak da anılmaktadır (Güriz, 2001:138). Misal vermek gerekirse, kanunun anayasaya aykırı olmaması gerekir. Ya da olağan dönem cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kanun ya da milletlerarası andlaşma hükümlerine aykırı olmaması gerekir. Benzer durum yönetmelikler bakımından da geçerlilik arz etmektedir. Bu bağlamda yönetmeliklerin tüzük ya da cumhurbaşkanlığı kararnamelerine aykırı olmaması gerekir. Dolayısıyla normlar dizilimi içinde yer alan tüm normların üst norm olan anayasa ile çizilen sınırlar içerisine alınması söz konusudur. Hiyerarşik dizilim anayasa ile kurulan esasların sistemde yer alan tüm normlar tarafından takip edilmesini mümkün kılmaktadır. Öyle ki üst norma uygun olma şartı *dikey etkisi*yle buna imkân tanımaktadır.

Diğer taraftan normlar hiyerarşisi diziliminin aynı kademede bulunan normlar arasındaki ilişkilere dair birtakım neticeleri de bulunmaktadır. Aynı kademede yer alan iki normun arasında normlar hiyerarşisi bakımından bir üstlük astlık ilişkisinin bulunmadığı ortadadır. Ancak aynı kademedeki iki normun aynı konuda farklı düzenlemeler içermesi halinde, hangisinin uygulanacağı bir dizi *ilke* çerçevesinde tespit edilmesi gereken önemli bir meseledir. Bu mesele aynı zamanda normlar hiyerarşisinin *yatay yönlü* etkisinin çözümlemesi olarak da adlandırılabilir.

Aynı kademede yer alan eşit düzeydeki normlardan hangisinin uygulanacağı sorusu, hiyerarşik dizilimde eşit kademede yer alan iki norm arasındaki çatışmanın

çözümlenmesine bağlıdır. Bu çözümlemede birtakım ilkelerden faydalanılmaktadır. Bahse konu ilkelerin başında yer alan iki temel ilke; sonraki ya da yakın tarihli normun uygulanacağını ifade eden *lex posterior* ilkesi ile özel normun uygulanmasını öngören *lex specialis* ilkesidir (Güriz, 2001: 137). Bunlar haricinde, çatışan normların aynı kademede yer alması halinde, idarenin düzenleyici işlemleri bakımından, düzenlemeyi yapan idari makam arasındaki hiyerarşik yapıya da bakılmalıdır. Söz gelimi, cumhurbaşkanlığı tarafından çıkarılan bir yönetmelik ile bakanlık tarafından çıkarılan bir yönetmeliğin çatışması halinde hiyerarşik bakımdan üstte yer alan cumhurbaşkanlığı yönetmeliğinin uygulanması gerekir (Güneş, 1965:228; Gözler, 2019:998). Aynı kademede yer alan ya da diğer ifadeyle aralarında hiyerarşi bulunmayan iki farklı makam tarafından çıkarılan aynı türde düzenleyici işlemler arasındaki çatışmada, örneğin iki bakanlığın çıkardığı iki farklı yönetmelik arasındaki çatışmada *ratione materiae ilkesi* gereğince çatışma konusunun hangi bakanlığın görev alanına girdiğine bakılmalıdır (Gözler, 2019:999).

Bu durumlar dışında önemli olan bir diğer mesele ise 2017 Anayasa Değişikliği ile birlikte artık tüzüklerin yerini yürütme erki olan Cumhurbaşkanlığı tarafından çıkarılabilen cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin almış bulunmasıdır. Bilindiği üzere değişiklik öncesinde tüzükler; bakanlar kurulu tarafından kanunun uygulanmasını göstermek amacıyla çıkarılabilmekte, Danıştay incelemesinden geçmekte ve Cumhurbaşkanınca imzalanarak kanunlar gibi Resmî Gazete'de yayınlanmaktaydılar (Teziç, 2018:75). Öğretide, tüzük çıkarma yetkisini haiz bulunan bakanlar kurulunun Danıştay denetimini ve Cumhurbaşkanı imzasını aşabilmek adına yönetmelik çıkarılması eleştirilmekteydi (Teziç, 2018:78). Yeni normlar hiyerarşisi sisteminde ise eleştirilen söz konusu durum yürütmenin tek başlı bir hâl alması suretiyle ortadan kalkmış bulunmaktadır. Öyle ki yürütme erki olan Cumhurbaşkanının yönetmelik de çıkarabileceğini öngören Anayasa m. 104 uyarınca bu durum son derece aşikârdır.

SONUÇ

Kısaca değinilmeye çalışıldığı üzere, 2017 Anayasa Değişikliği neticesinde Türk normlar hiyerarşisi de büyük ölçüde dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm esasen yürütme erkinin düzenleyici işlemleri bağlamında yaşanmıştır. Eski dönemde yürütmenin düzenleyici işlemlerinin başında yer alan KHK ve sonrasında ise tüzüklerin, bundan böyle, değişiklik sonrasındaki süreçte yeniden çıkarılabilmeleri mümkün değildir. Ancak çalışmada belirtildiği üzere geçmiş dönemden kalan ve yürürlükte olan KHK ve tüzüklerin geçerlilikleri halen devam etmektedir. Dolayısıyla değişiklik sonrasında KHK ile tüzüklerin Türk normlar hiyerarşisi sisteminden tümüyle çıkarılmaları söz konusu değildir. Ancak zaman içinde, halen yürürlükte olan KHK'larla aynı

konuda kanun çıkarılması ya da olağanüstü hâl cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılması halinde bunların varlıklarına son verilebilmesi mümkündür. Benzer durum halen yürürlükte olan tüzükler için de geçerlidir. Tüzüklerin varlığına olağan dönemlerde çıkarılan cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile son verebilmek de mümkündür. Özetlemek gerekirse 2017 Anayasa Değişikliği, Türk normlar hiyerarşisi sisteminde yer alan norm türlerini zenginleştirmiştir. Ancak Değişiklikle gelen bu norm çeşitliliğinin zaman içinde, uygulama boyutunda normlar arası çatışmanın yoğunluğunu artırması da yine kuvvetle muhtemel bir beklenti olarak öngörülebilir.

KAYNAKÇA

BİLGE, N. (1975). *Hukuk Başlangıcı Dersleri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

DEMİR, F. (2017). *Anayasa Hukuku* (10. Baskı). Albi Yayınları, İzmir.

EROĞUL, C. (2012). *Anatüzeye Giriş* (12. Baskı). İmaj Yayınevi, Ankara.

GÖZLER, K. ve KAPLAN, G. (2017). *İdare Hukuku Dersleri* (19. Baskı). Ekin Yayınevi, Bursa.

GÖZLER, K. (2018). *Hukuka Giriş* (15. Baskı). Ekin Yayınevi, Bursa.

GÖZLER, K. (2019). *Türk Anayasa Hukuku* (3. Baskı). Ekin Yayınevi, Bursa.

GÜNEŞ, T. (1965). *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*. Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

GÜRİZ, A. (2001). *Hukuk Başlangıcı* (8. Baskı). Siyasal Kitabevi, Ankara.

KELSEN, H. (1949). *General Theory of Law and State* (İngilizceye Çev.) Wedberg, A. Harvard University Press, Cambridge/Massachusetts.

TANÖR, B. ve YÜZBAŞIOĞLU, N. (2018). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku* (17. Baskı). Beta Yayıncılık, İstanbul.

TEZİÇ, E. (2018). *Anayasa Hukuku* (22. Baskı). Beta Yayıncılık, İstanbul.

Türk Dil Kurumu Başkanlığı. (2019). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, http://sozluk.gov.tr/.

ARİSTOTELES'TE SANATIN İŞLEVİ

Arş. Gör. Vildan BURKAZ
Muş Alparslan Üniversitesi,

ÖZET: Aristoteles'te sanat insan için bir rehber görevi üstlenir. Aristoteles doğada bulunmayan güzelliklerin sanat sayesinde fark edildiğini düşünür. Ona göre sanat insanların daha güzel bir dünyaya geçişini sağlar. Öte yandan sanat insana günlük korku ve sıkıntılardan kurtulma olanağı da sağlar. Aristoteles sanatın toplum ve birey üzerinde doğrudan etkilerinin olduğuna değinir. Sanatın insan yetiştirmesi, insanı hayata alıştırması, haz verici olması ve hatta insan ruhunu yüceltmesi gerektiği gibi özelliklerine yer verir. Grekler estetik olanı kavranabilir olan şeyler için düşünüyor ve buna da "güzel" adını veriyorlar. Bu bağlamda Aristoteles sanat eserlerinin oluşturulması, algılanması değerlendirilmesinin de öznel süreçler barındırdığını ekler. Burada Aristoteles felsefesi için önemli bir kavram olan '*mimesis*' kavramı karşımıza çıkar. Aristoteles'e göre sanat taklit (*mimesis*)tir. Ona göre sanatçı gördüğünü yorumlayarak yansıtır. Olanı değil, olabileni konu alır ve dünyayı yeniden yorumlar. Bütün bunları yaparken *Mimesis* ve *katharsis* kavramlarının ilişkisine değinerek hayal gücünün de sanat eserini oluşturmadaki öneminden söz eder. Ve sanatın son tahlilde bir 'yeniden oluşturma' olduğunu söyler.

Anahtar kelimeler: Sanat, mimesis, katharsis, hayal gücü.

The Function Of Art In Aristotle

ABSTRACT: The art is a guide in Aristotle's understanding. Aristotle thinks that beauties that cannot be found in nature can be recognized thanks to art. According to him, art provides people with entering into a more beautiful world. On the other hand, art provides people to get rid of daily fears and troubles. Aristotle mentions that art has direct effects on society and the individual. He depicts that art should educate people, accustom people to life, be pleasurable and even glorify the human spirit. Greeks think of aesthetics for things that can be comprehended and call it "beautiful". In this context, Aristotle adds that the creation and perception of evaluation of art also include subjective processes. In this sense, we come across the concept of mimesis which is an important concept for Aristotle's philosophy. According to Aristotle, art is imitation. To him, the artist reflects what he sees by interpreting. He talks about about what can happen, not what is happening, and he reinterprets the World. He mentions the importance of imagination in creating an artwork and refers to the relationship between the concepts of mimesis and katharsis. Eventually, he said that art is a 'reconstruction'.

Key words: Art, mimesis, katharsis, imagination.

Giriş

Sanatın var olma sebebi ve anlamı sürekli bir şekilde sorgulanmış bir konudur. Genel olarak sanatın işlevi hem eğlendirme hem öğretme olmalı çerçevesinde dönüp durmuştur. Bunların yanı sıra sanatın insan yetiştirmesi, insanı hayata alıştırması, haz verici olması ve hatta insan ruhunu yüceltmesi gerektiği gibi noktalara da değinilmiştir. Peki sanatın bu kadar farklı alanlara dayandırılması ne anlama gelmektedir? Sanatın ne olması gerektiği konusunun sorgulanması bile onun önemine işaret etmektedir.

Sanatın toplum açısından ve psikolojik açıdan önemi ve gerekliliği bugün artık tartışılmayan bir durumdur. Fakat sanat ne içindir, kim içindir ve işlevi nedir gibi sorular sanat felsefesinin başlıca sorularını oluşturmaktadır. Öyle ki bu alan sanat bu dünya için midir yoksa sanat aracılığıyla farklı dünyalar oluşturulabilir mi gibi soruları bile akla getirmiştir.

Batı felsefe tarihinde eksikliklerinin olmasına rağmen ilk sanat kuramı olarak nitelenebilecek kuramlar Platon ve Aristoteles'in sanat kuramlarıdır. Hatta İsmail Tunalı'ya göre "Poetika" meydana getiren ilk düşünür Aristoteles'tir. Bu anlamda Tunalı için sanat felsefesinin kurucusu da Aristoteles'tir (Tunalı, 2011:69). Aristoteles Poetika eserinde sanat -edebiyat sanatı- ve tragedya için son derece önemli düşünceler dile getirmiştir.

Aristoteles'e göre sanat olması gerekeni ya da olabilir olanı anlatır. Olanı anlatması sadece gerçeği anlatması demektir ki Aristoteles bunu gereksiz detaylara boğulmak olarak görür. Sanatın insan için olan boyutuna dikkat çeker. Ona göre sanat bilgi kazandıran, arınma sağlayan, iyi ya da kötü psikolojik etkileri olan bir şeydir. Başka bir deyişle Aristoteles sanatın toplum ve birey üzerindeki etkilerini fark etmiş ve buna son derece önem vermiş bir düşünürdür.

Sanat ve İnsan

Aristoteles'e göre sanat sayesinde doğada bulunmayan güzellikler fark edilir. Bu anlamda sanat bir rehber görevi üstlenir. Sanat insanların daha güzel bir dünyaya geçişini sağlar. Öte yandan sanat insana günlük korku ve sıkıntılardan kurtulma olanağı da sağlar. Sanat insanlar için çok önemlidir. Çünkü sanat eserlerinin oluşturulması, algılanması değerlendirilmesi öznel süreçler barındırır. Bir zamanda değerli bulunan bir sanat eseri başka bir zamanda değerini, önemini yitirmiş olabilir. Bazen, sanat, sadece zevk meselesi bile olabilir.

Öte yandan şunu belirtmek gerekir ki sanat anlayışı hem öznelci hem nesnelci bakış açıları barındırır. Öznelci bakış açısı, sanat eserine yöneltilen yargıların öznel

olduğunu, genel-geçer olamayacağını belirtir. Nesnelci bakış açısı ise sanat eserinin onu algılayandan bağımsız kendi başına bir varlık olabileceğini belirtir.

Aristoteles'in hocası Platon'un sanat görüşüne kısaca değinirsek, o sanatın güzelle bağına değinmiştir. Platon güzelin hazla ve faydayla ilgisini kuran düşünürlerdendir. Fakat bu onu öznelci anlayışa götürür, göreli bir anlayışın yolunu açar. Platon nedenle tek tek güzel şeylerden hareketle asıl güzelliğe varılabileceği olgusuna katılmaz. Aksi halde kendi varlık felsefesi görüşüyle çelişmiş olurdu. Burada belirtmemiz gereken bir durum var ki: Her düşünür gibi Platon ve Aristoteles'in de sanat görüşleri varlık felsefelerinden fazlasıyla izler taşır.

Hatırlayacak olursak;

"Platon'da sanatlar, sanı (doxa) türündeki bilgiye dayanmaları yüzünden bilgi içemezler. Bu yüzden sanatlar taklitlerin taklididir, sanatçılar da aldatıcıdırlar. Bir sanı (doxa) olarak sanat, insanları aldatan, baştan ve yoldan çıkaran bir sanat etkinliğidir." (Albayrak, 2012, s.111)

Platon güzelin kendisini, güzel ideasını arar. Tek tek güzelliklerin onu asıl güzelliğe, dolayısıyla güzel sanat ulaştıramayacağını düşünür. Şölen diyaloğunda nesnel bir güzellik anlayışına varır. Buradan sanata olumlu bir anlam yüklediğine değinebiliriz. Şölen diyaloğunda Platon'un sanata ve sanatçıya karşı tavrı olumlu bir tavırdır. Sanat yapıtı da bir form ve maddeden oluşur. Fakat işte, sanat eseri taklit edilmiş bile olsa, insan onun aracılığıyla güzelin kendisine ulaşabilir. Yine bu diyalogta Platon'un şairlere övgüsüne de rastlamaktayız. Şairler için bedenden çok daha fazla can ürünü veren insanlar olarak söz eder, onlara canlarında bereket taşıyan kişiler der (Platon, 2017, 209a).

Aristoteles hocasının aksine sanatı aşkın bir öğeyle bağdaştırmaz. Yine varlık görüşüne sadık kalarak, bunun yerine tek tek sanat eserlerini inceleyerek onların gerçekliğe ne kadar yaklaştığına bakar. Ona göre doğada bulunan her şey insanın algısı içindedir (Timuroğlu, 2013, s.320). "Bir sanat yapıtını kavramak demek, o sanat yapıtını bir duyumlar bütünü olarak algılamak demektir, çünkü, bu anlayışa göre, sanat yapıtı bir duyumlar bütününden başka bir şey değildir." (Tunalı, 2010, s.34). Aynı şekilde Aristoteles çok büyük bir şeyin, kavrama gücünü aşan bir şeyin güzel olamayacağını söyler. Bu düşünceleri nedeniyle Aristoteles'in öznelci anlayışa yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Aristoteles sanatı doğanın bir yansıması olarak ele alan taraftadır. Ona göre sanat bir taklittir (mimesistir). Sanat anlayışını oluştururken mimesis kavramından hareket eder. Sanatla ilgili bütün düşüncelerini bu kavram etrafında şekillendirir. Peki bu taklit vurgusuyla neye işaret etmektedir Aristoteles? Şunu belirtmek gerekir ki bu taklit birebir kopya değil, insanın kendisini de ortaya koyan bir çabadır. Olmayan dünyalar sunan bir taklitçilik değil, doğada bulunmayan fakat bulunabilecek olan

güzelliklere de işaret ederek insanın kendinden de bir şeyler katarak oluşturduğu bir şekle bürünür sanat Aristoteles'te. Öte yandan Aristoteles felsefi, bilimsel bilginin insana verdiği hoşnutluk duygusu ile sanatsal algılamanın insana sağladığı duygular arasında da yapısal bir benzerlik olduğunu düşünür (Arslan, 2014. S.367).

Platon mimesis'i olumlu bir etkinlik olarak görmezken Aristoeteles mimesis'in içten gelen bir dürtü olduğunu vurgulayarak onu insan tabiatına dahil eder ve bütün bilgilerimizi sağlayan temel bir motif olduğunu söyler (Tunalı, 2011, s.99). Yani Aristoteles sanat konusunda doğa yansımasının yanı sıra insan faktörüne çokça yer vermiştir. Çünkü sanatın sadece somut verilerden hareket ettiğini kabul etmez. Ona göre sanatçı sanatını oluştururken isteklerini, geçmişini ve gelecek beklentilerini bile yansıtır. Kişinin kendini sanat eserinin dünyasına koşulsuz ve direk katmasıyla, kendi duygularının genel olan yönünde genişlemesi ve duygularda arınma yönünde yalnız tragedyaya değil aynı zamanda müziğe, resime ve söz söyleme sanatlarına özgü etkileri oluşturur. Aristoteles'in değindiği sanata özgü hazzın sağlanmasının önemli bir kaynağının da bu noktada devreye girdiğini söyleyebiliriz.

Aristoteles'in sanat anlayışında taklit vurgusuna tekrar dönecek olursak, taklit yalnızca sanatın özünü oluşturan bir etkinlik değildir. O aynı zamanda insanın doğasına ait bir etkinliktir. Aristoteles Poietika'da taklidin neliği ve işlevinden söz ederken doğuştan gelmesinin ve haz boyutunun önemli olduğunu söyler. Aristoteles böylelikle sanatın "öykünme" boyutuna da değinir. Taklit ile öykünme arasındaki ilişkiden söz eder. Öykünerek taklit etmekten söz eder. Ona göre "...hem taklit etme hem de herkesin taklitlerden hoşlanıyor olması, çocukluktan itibaren insanlarla gelişen bir özelliktir." (Aristotele, 2012, 1448b 6-8). Öyle ki bu özellik sayesinde insanların öteki canlılardan ayrıldığına işaret eder. İnsanın ilk bilgilerini taklit yoluyla edindiğini, taklit etmeye çok yatkın bir canlı olduğunu da ekler. Öyle ki taklidin insanı diğer canlılardan ayıracak kadar değerli bir yeti olduğunu söyler.

Öte yandan Aristoteles'e göre öykünme insanlar için haz kaynağıdır aynı zamanda. Örnek olarak ise iğrenç hayvanların ve cesetlerin kendilerine bakmanın acı verdiğini fakat onların mükemmel tasvirlerinin çok hoşa gidebileceğini söyler (Aristoteles, 2012, 1448 b10-15). Bu da tabiat ve sanatın dayandığı ilkelerin farklı olduğuna işaret etmektedir. Tabiatta güzel bulduğumuz bir nesne sanatın kurallarına uydurulmamışsa bu bir resim haline getirildiğinde çirkin olacaktır. Öte yandan tabiatta çirkin olarak nitelenen şey sanata girdiğinde güzel olabilir (Tunalı, 2011, s.110).

Yukarıda değindiğimiz, Aristoteles için bu denli önemli olan, sanatı belirleyen temel motif rolü üstlenen mimesis kavramının kendisi kadar, bu kavramın nasıl uygulanacağı da önemlidir. Bu konuda Tunalı'nın tespitleri son derece yerindedir:

"… sanat, bir tasvir etme, bir şeyi anlatma, birinin resmini veya heykelini yapma diye düşünülünce, burada taklidin çok daha kolaylıkla akla gelebileceği

açıktır. Daha önce ortada Platon örneği de olduğuna göre, Aristoteles'in mimesis kavramına sarılacağı besbellidir. … Her bilgi, sanat da dahil, bir mimesis'tir. Ama bu mimesis'i, bu taklidi sanatlar nasıl gerçekleştirirler? Aristoteles'e göre bunun belli bir gerçekleştirme yolu vardır. "İster bir sanatçı yetisi, isterse alışkanlığa dayanan bir ustalıkla olsun, bazı sanatlar renkler ve figürler aracılığıyla taklit eder, bazı sanatlar ise ses aracılığıyla taklit eder; buna göre bütün adı geçen sanatlarda genel olarak taklit ya ritm ya söz ya da harmoni aracılığıyla gerçekleştirilir…" (Tunalı, 2011, s.99).

Aristoteles taklidin sanatlarda belli bir şekilde olduğundan söz eder. Ona göre taklit ederken kullanılan araçlar bakımından sanatlar kendi aralarında sınıflara ayrılmaktadır. Renk ve figürleri kullanarak figürativ sanatlar doğar. Söz kullanmakla müzik, ritmin kullanılmasıyla da dans sanatı ortaya çıkar. Ve böylece bu sanatları birbirlerine karşı sınırlamış da oluruz. Şunu da belirtmeliyiz ki Aristoteles için sanatlar sadece taklit yönünden kullandıkları araçlar bakımından değil, aynı zamanda taklit tarzı bakımından da ayrılırlar (Tunalı, 2011, s.100).

Öte yandan her etkinlik gibi taklit etkinliği de özne ile nesne arasındaki bir etkinliktir. Buna göre özne sanatçı, nesne taklit edilendir. Aristoteles sanatı, taklit edileni gerçekliğe benzetme işi olarak görmektedir. Fakat birebir benzemediği durumda da sanat eserinin yerilemeyeceğine vurgu yapması çok önemlidir. Bu günümüzün modern sanat problemlerinden biridir. Vurgulanması gereken bir diğer nokta da Aristoteles'in olanaksız şeylerin betimlenmesini yanlış bulmasıdır. "Şair veya sanatçı, her imkansızı değil, olası olan imkansızı tasvir edebilir (Tunalı, 2011, s.109). Ona göre bu durum sanatı hataya sürükler. Nitekim sanat gerçeğin öykünmesidir.

Platon için sanat rasyonel ilke ve kurallara tabi olması gerekirken, Aristoteles için temelini bilgiden alan entelektüel erdemler arasındadır. Yani sanatın bilgiye dayalı bir edim türü olduğundan söz etmiştir (Albayrak, 2012, s.107). Aristoteles için,

"Her sanat, bir taklit aktı olarak belli bir objeye yönelmek gereğinde bulunduğuna, bu obje de iyi, ortalama ve kötü bir obje olduğuna göre, her sanat zorunlu olarak bir ethik değeri gerçekleştirecek, yine zorunlu olarak bir ahlaki temele dayanmış olacaktır. Bunun nedenini araştırırken Aristoteles, şöyle bir varsayımdan hareket eder: Her sanatın objesi, her mimetik obje insandır. Bu varsayıma Aristoteles'i götüren neden, sanat veya taklit olarak düşündüğü etkinliğin yaşadığı çağda insan formuyla uğraşmasıdır. Resmin konusu insan formudur; plastik'in konusu, insan formudur, edebiyat ve tiyatronun konusu yine insan ve insan formudur. Böyle bir sanat yaşantısı içinde, sanat objesi mimetik obje olarak insanın düşünüleceği tabii olarak kabul edilmelidir. İnsan ise bir davranış, bir eylem varlığı olarak belirlenmesini ahlak dünyasında bulur." (Tunalı, 2011, s.101).

Aristoteles'in tek tek sanat dalları hakkında düşüncelerine kısaca bakacak olursak; ona göre resim sanatı bazen haz veren bazen de öğreten yanlar barındırır. Bunun yanında çağdaş psikolojide bazı fobilerin atlatılmasına dahi yardımcı olabilmektedir. Haz veren yanı sanatçının ustalığı ve kusursuz tasviridir. Öğreten yanı o resmin neye ilişkin olduğu ve sonuç çıkarmadır. Sanatın insan psikolojisine katkısı da insanı bazen rahatlatan bazen de sıkıntı verici bir durumdan kurtarmasıdır. Asıl ilginç olanın bugün birçok estetik ve psikoloji kitaplarında bulabileceğimiz bu vurguların Aristoteles tarafından çok detaylı olmasa da dile getirilmiş olmasıdır.

Aristoteles şiir sanatının, insanda bulunan taklit eğilimi sayesinde harmoni ve ritme doğal olarak yatkın olduğunu ve dolayısıyla, bunlara özel yeteneğinin olduğu kişilerin adım adım ilerleyerek doğaçlamalar sonucunda ortaya çıktığını söyler (Aristoteles, 2012, 1448 b20-24).

Aristoteles şiir sanatının öneminden söz ederken şair için şunları söyler: "Ozanın işi 'gerçekten olan' şeyleri değil, 'olabilir olan'ı, yani olasılık ya da zorunluluk açısından olması olanaklı olan şeyleri anlatmaktır." (Aristoteles, 2012, 1450 a37-40). Ona göre tarihçi ile ozanı ayıran şey de sadece ölçülü veya ölçüsüz yazmaları değil biri olmuş olanları anlatırken, ötekinin olabilir olanları anlatmasıdır. Bu nedenle şiiri tarihten daha felsefi ve üstün tutar. Çünkü şiir geneli, diğeri ise tekil olanı anlatır (Aristoteles, 2012, 1451 b 6-7). Öte yandan sözel ifadenin başarısını da açık olmaya ve sıradanlıktan kurtulmaya bağlar. Alışılmadık sözcükler kullanmak şiir sanatının önemli bir parçasıdır Aristoteles'e göre (Aristoteles, 2012, 1458 a18-23). Başka bir ifadeyle ozan da ressam ya da diğer tasvirciler gibi taklitçidir fakat o bu durumları dil aracılığıyla yapar. Bunu yaparken de lehçeleri, eğretilemeleri ve dilin farklı olanaklarını kullanmak durumundadır.

Ona göre en çok taklit barındıran sanat türlerinden biri tragedyadır. "Tragedya eyleyenleri taklit eder; bunu da bir anlatı aracılığıyla değil, uyandırdığı acıma ve korku aracılığıyla bu tür duygulanımların arınmasını sağlayarak yapar." (Aristoteles, 2012, 1449 b27-29). Aristoteles tragedyanın soylu, tamamlanmış ve belli bir uzunluğu olan bir eylemin taklidi olduğunu belirtir. Fakat şiirde olduğu gibi tragedyada da tek düzelik onu başarısızlığa sürükler (Aristoteles, 2012, 1459 b32).

Aristoteles tragedyayı en üstün sanat olarak değerlendirir. Onun arındırıcı bir sanat olarak ele alınması insan açısından, psikoloji açısından önemine işaret eder. Fakat bu arınma rahatlama sağladığı gibi sonunda 'katarsis'e varacaktır. O halde targedya katarsis ile ilgiliyse sonunda etikle de bağı kurulacaktır. Her sanat eseri mimesis'e dayanıyorsa, her sanatçı etkinliğine mimetik objeyi konu alıyorsa, bu etkinliğin ikinci boyutu olan, sanat eserini kavrayan süjede meydana gelen etkilenme göz ardı edilmemelidir. Başka bir deyişle sanat eserini seyreden, onu algılayan, ondan haz

duyan süjede meydana gelen etkinliğe katharsis der Aristoteles. Katharsis temizlenme, arınma gibi anlamlara gelmektedir. Sanatçının başlattığı mimetik etkinlik katharsis ile tamamlanmalıdır. Aristoteles bu terimi sadece tragedya için değil müzik için de kullanmaktadır. Aristoteles için ahlaki süreçleri kapsayan ve mimesis'ten ayrılamayan bir kavramdır katarsis (Tunalı, 2011, s.115).

Mimesis ve katharsis kavramlarının birliği ve bölünemezliği ile ilgili Tunalı'nın değerlendirmeleri önemlidir:

"Aristoteles'in yalnız tragedya ve müzik için bir erek olarak gösterdiği katharsis'i, bütün sanatlar için varılması gerekli bir erek olarak anlayabiliriz. Çünkü, resim de, lirik şiir de aynı etkiyi pekala meydana getirebilir. Burada asıl önemli olan, Arsitoteles'in sanatların ereğini bir moral erek olarak belirlemesidir. Sanat, estetik bir hoşlanma için değil, ama moral bir değer için belirlenir; bu moral değer, katharsis sürecinde objektivleşir. Sanatın görevi insanda estetik haz uyandırmak değil, ethik bir haz doğurmaktır. Bu ethik haz, ruhumuzun arınması, boşalmasıyla meydana gelir." (Tunalı, 2011, s.116).

İşte Aristoteles için en önemli sanat olan tragedyanın asıl amacı da katharsis'e varmaktır. O zaman sanat işlevini yerine getirmiş olacaktır. Sonuç olarak mimesis gerçeğin doğrudan taklit edilmesi değildir. Gerçeğin yanında mümkün olana hatta mümkün olanın ötesine dahi uzanabilir. Bu noktada mimesis'in bir fantezi (hayal gücü) faaliyeti olduğunu söyleyebiliriz. O halde Aristoteles'e göre poiesis bir mimesis, mimesis de bir fantezidir (Tunalı, 2010- estetik Beğeni-, s.102). Başka bir deyişle yaratmadır. Yukarıda verdiğimiz gerçekte hoşa gitmeyen bir nesnenin resminin hoşa gidebileceği örneği de tamamen bu durumla ilgilidir. Yine Aristoteles'in varlık anlayışı ile doğrudan alakalı olarak, gerçekteki madde estetik bir formdan yoksunsa ve ereği belli değilse yani bir hayal gücü ile buluşmamışsa bir kompozisyon sunmadığı için hoşa gitmeyecektir. Önemli olan onun mimesis'le idealize edilerek bir kompozisyon oluşturmasıdır.

"Aristoteles'de mimesis'in, taklidin dışında derin ve sanat için çok temel olan bir anlamı vardır. Bazılarının bugün bile sandıkları gibi mimesis, tabiat objelerinin bir taklidi, bir kopyası anlamına gelmeyip, tabiat objelerinin fantezinin yardımı ile idealize edilmesidir. Aristoteles'in genel sistemi içinde mimesis, ancak böyle bir idealisation anlamına gelebilir sanıyoruz." (Tunalı, 2010- estetik Beğeni-, s.106)

Özetle, Arisroteles için sanatın temel ya da ayırdedici amacını Arslan'ın sözleriyle söyleyecek olursak,

"…ya özel olarak marangozluk, kundura imalatçılığı gibi daha ziyade faydalı olanı hedefleyen veya tragedya, resim, müzik gibi geniş anlamda faydalıyı dışarda

bırakmamakla birlikte daha özel olarak güzel olanı hedefleyen bir etkinlik olmak durumundadır.” (Arslan, 2014, s.369).

Sonuç

Aristoteles sanatı geniş bir çerçevede ele alarak sanatı tüm boyutlarıyla incelemiştir. Bu filozofun ileri sürdüğü düşünceler birçok sanat kuramını derinden etkilemiş, yüzyıllar boyunca da etkin olmuştur. Bu etkilenmenin boyutları iyi incelendiğinde Aristoteles’in sanat felsefesine katkılarının ne kadar büyük olduğu görülür.

Sanatın taklitle olan ilişkisi Aristoteles için insani bir özellik olup insandaki en büyük hazzın da kaynağıdır. Bu hazza ulaşmak için insan sürekli kendini aşma isteği duyar ve bunu gerçekleştirmek ister. Böylece sahip olduğu yetenekleri kullanan insan yaratılışının bir nedeni olan taklit duygusunu geliştirmiş olur. Öykünerek öğrenen insan kendisini ve doğayı analiz eder. Öykünmenin bizim doğayı anlamamızda birçok faydaları vardır. Öykünerek taklit ederiz, öğreniriz, oluştururuz. Resim sanatında da çizdiğimiz resim gerçeğe ne kadar benziyorsa o kadar amacımızı gerçekleştirmiş oluruz. Ustalığımızın ölçütü çizdiğimiz modele benzeyip benzemediğiyle ölçülür. Yani doğa bizim için bir yönlendirmedir. Ulaşacağımız hedefe onlar bizi ulaştırır.

Aristoteles’e göre sanat taklit (*mimesis*)tir. Gerçek dünyayı duyularımız aracılığıyla kavradığımız için bu taklit esnasında gerçekten kopamayız. Sanatçı da sanatını oluştururken olandan çok olabilir olanı anlatır. Gördüğünü yorumlayarak yansıtır. Burada önemli olan Aristoteles’in sanat eserini gerçeğe benzemediği yönünde eleştiremeyeceğimiz vurgusudur. Çünkü sanatçı salt taklitçi değildir. Dünyayı yeniden kurar, özlemi çekilen bir dünya oluşturabilir. *Mimesis* kavramını *katharsis* kavramı ile birleştirerek sanatın insani ve etik boyutuna dikkat çeken Aristoteles, son tahlilde, Bunun çokça hayal gücü barındırdığını da vurgulayarak sanatın yeniden oluşturma boyutunu ve sanat insan ilişkisini doruklara çıkarmıştır.

Kaynaklar

Albayrak, Mevlüt, *Estetik'in Serüveni,* (2012), Akçağ Yayınları Ankara: 1. Basım.

Aristoteles, *Poietika*, Çev: Nazile Kalaycı, (2012), Ankara: 2. Basım.

Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, (2014), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Platon, *Şölen- Dostluk*, Çev: Sabahattin Eyüboğlu- Azra Erhat, (2017), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

Timuroğlu, Vecihi, *Estetik*, Berfin Yayınları, (2013), İstanbul.

Tunalı, İsmail, *Estetik*, (2010), Remzi Kitabevi, İstanbul: 12. basım.

Tunalı, İsmail, *Estetik Beğeni*, (2010) remzi Kitabevi, İstanbul: 1. Basım.

Tunalı, İsmail, *Grek Estetik'i*, (2011), Remzi Kitabevi, İstanbul: 7. basım.

HEDONİZM BAĞLAMINDA TEKNOLOJİK ÜRÜNLERİN YARATTIĞI DUYGUSAL TATMİN

Arş. Gör. Yelda Ülker
Marmara Üniversitesi

Arş. Gör. Mevlüt Dönmez
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Nurhan Tosun
Marmara Üniversitesi

ÖZET: Günümüz tüketicilerinin satın alma süreçlerinde mal veya hizmetlerin fonksiyonel faydalarından daha ziyade haz veren faydalarına dikkat ettikleri düşünülmektedir. Diğer bir deyişle bireyler satın aldıkları bir ürünün kendilerine yaşattığı mutluluk, sevinç, sevgi, macera gibi durumlarına daha fazla önem verdiği varsayılmaktadır. Bireylerin tüketim süreçlerinde haz aldıkları varsayımına dayanan hedonik tüketim olgusu günümüz reklam çalışmalarında da sıklıkla kullanılmaktadır. Satın alınan bir ürünün sağladığı duygusal tatmin üzerine eğilen bu reklam içeriklerinde bireylere belirli bir statü ve haz alma durumu sunulmakla birlikte ürünü kullanmalarının sonucu olarak zenginlik, çekicilik, heyecan gibi duyguları deneyimleyeceği vurgulanmaktadır (Uztuğ, 2008, s.200). Bu çalışma kapsamında tüketicilere daha çok fonksiyonel faydalar sunan teknolojik ürünlerin sağladığı duygusal tatmin sonuçları irdelenmiştir. 7 kadın ve 7 erkek tüketici üzerinde gerçekleştirilen 6 soruluk odak grup çalışmasında bireylerin reklamlarda sunulan fonksiyonel faydalar sonucunda hissettikleri duygular saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda kadın ve erkek tüketicilerin reklamda ifade edilen fonksiyonel nitelikler sonucunda mutlu, iyi ve memnun hissettikleri görülmüştür. Bunun yanı sıra kadın ve erkek tüketiciler arasında bazı farklar olmakla birlikte bireylerin şanslı, maceracı, akıllı, özgür, değerli ve harika bir deneyim yaşadıklarını hissettikleri görülmektedir. Ancak bireylerin sunulan fonksiyonel faydalar çerçevesinde heyecanlı, başarılı, güçlü, zengin hissetmediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hedonik Tüketim, Reklam, Duygusal Tatmin, Hedonizm.

ABSTRACT: It is thought that today's consumers pay attention to their benefits rather than the functional benefits of goods or services in their purchasing processes. In other words, it is assumed that a product that individuals buy gives more importance to their happiness, joy, love and adventure. Hedonic consumption phenomenon, which is based on the assumption that individuals enjoy the consumption processes, is frequently used in today's advertising studies. These ad content, which focuses on the emotional satisfaction provided by a purchased product, gives individuals a certain status and pleasure status, but emphasizes that they will experience emotions such as wealth, charm and excitement as a result of using the product. Within the scope of this study, the results of emotional satisfaction provided by technological products that offer more functional benefits to consumers are examined. The focus of 6-focus focus group study on 7 female and 7 male consumers was to determine the emotions of individuals as a result of the functional benefits presented in advertising. In this context, it has been observed that female and male consumers feel happy, good and satisfied as a result of the functional qualities expressed in the advertisement. In addition, there are some differences between male and female consumers, but individuals feel lucky, adventurous, intelligent, free, valuable and have a great experience. However, within the framework of the functional benefits offered, the results were not successful.

Hedonizm Kavramı

Hayatın anlamının haz alma olduğunu savunan hedonizm anlayışı, insanın kendisini hazza adaması gerektiğini savunmaktadır (Öz ve Mucuk, 2015, s.39). Diğer bir deyişle ihtiyaçları karşılayan faydacı tüketimin tersine, hazcı tüketim mutlu olmak ve keyif almak için yapılan satın almalardır (Babacan, 2001, s.98; Yanıklar, 2006, s.103). Yapılan araştırmalar, duyguların tüketicinin satın alma davranışını etkilediğini göstermektedir (Gregory-Smith, Smith ve Winklhofer, 2013, s.1201). Sherry (1990, s.26)'de tüketicinin alışverişi bir macera olarak gördüğünü ve bu deneyimin yani hedonik tüketimin tüketicinin davranışlarını yönettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda günümüzde tüketiciler, satın aldıkları ürünlerin işlevsel faydalarından ziyade yaşayacakları duygusal tatmine öncelik vermektedirler. Özellikle hedonik tüketim bağlamında alışveriş yapan bireyler ürünün fonksiyonel yararlarından ziyade yaşattığı mutluluk ve haza göre satın alma davranışı sergilemektedirler. Diğer bir deyişle, tüketici artık sadece ürün almamakta aynı zamanda o ürünün simgelediği statüyü de satın almaktadır. Hausman (2000, s.404)'da ürünlerin öznel semboller

taşıdığını ve tüketici de oluşan satın alma motivasyonunun da bu semboller çerçevesinde gerçekleştiğini söylemektedir. Bu bağlamda tüketici ihtiyacının karşılanmasından ziyade aldığı hazza odaklanmaktadır (Bei ve Chen, 2015, s.490). Alba ve Williams (2013, s.4) ise hedonik tüketimde mutluluk, eğlence ve hazzın tek faktör olmadığını; belli bir gruba ait olmak, kendini ifade edebilmek ve başarılı hissetmek gibi duyguların da etkili unsurlar olduklarını belirtmiştir.

Arnold ve Reynolds (2003, ss.77-95)'a göre hedonik tüketim macera arayışı, sosyalleşme, rahatlama, fikir edinmek, başkalarını mutlu etmek ve fırsatları yakalamak için yapılmaktadır. Alışveriş merkezlerine giden çoğu tüketici kendilerini akıntıya kapılmış olarak görmektedir. Bu akıntıya kapılmak alışveriş deneyiminin en uygun seviyeye ulaşması anlamı taşımaktadır (Odabaşı, 2013, s.121). Bunun yanı sıra alışveriş esnasında bireyler aileleriyle ve sevdikleriyle vakit geçirmektedir (Arnold ve Reynold, 2003, s.80). Bu bağlamda, kişi sadece hazcı bir deneyim elde etmemekte aynı zamanda kendisini bir topluma da ait hissetmektedir. Bununla birlikte yapılan çalışmalar kişilerin başkaları için alışveriş yapmanın da bireylerde hedonik duygular uyanmasına sebep olduğunu göstermektedir (Odabaşı, 2013, s.122). Babin, Darden ve Griffin (1994) da kişilerin stresten uzaklaşmak ve rahatlamak için alışveriş yaptıklarını öne sürmektedir. Bu sebeple alışverişin rahatlamayı sağlaması ve stresten uzaklaştırması açısından duygu odaklı bir eylem olduğu söylenebilir. Yeni trendleri takip etmek, son moda ürünlerden haberdar olmak için de alışveriş yapıldığı görülmektedir (Odabaşı, 2013, s.122). Bunun yanı sıra indirimleri yakalamak, fırsat ürünler almak veya pazarlık yapmak da kişilerde zafer elde etme olarak görülmekte ve hedonik duyguların uyanmasına sebep olmaktadır (Arnold ve Reynold, 2003, s.81).

Hedonizmin Reklamlara Yansıması

Tüketicilerin herhangi bir ürünü satın alırken karar verme aşamasında ürünün niteliklerinden ziyade yaşattığı duyguları önemsediği varsayımına dayanan hedonizm temelli reklamlar psikolojik ve toplumsal ihtiyaçlara odaklanmaktadır (Uztuğ, 2005, s.206). Diğer bir deyişle, tüketicilere mutluluk, eğlence gibi duygular sunan ve mesajları ile hedonik çağrışımlar yaratan reklamlar, tüketicilerin hislerine seslenmektedir. Bu bağlamda, hedonik mesajları reklamlarında kullanan markalar, tüketiciye ürünlerini kullandıklarında zengin, çarpıcı ve heyecanlandırıcı bir deneyim yaşayacakları vaadinde bulunmaktadırlar (Uztuğ, 2008, s.200). Bu vaadi gerçekleştirmeyi amaçlayan markalar, reklamlarında hazcı mesajlar vermek için bireylerin mutlu anılarını hatırlamalarını veya reklamlardaki o keyif durumunu kendileri için de hayal etmelerini istemektedirler. Böylece tüketiciler reklamı izledikten sonra hissettikleri mutluluk, keyif, huzur gibi olumlu duyguları ürüne de yansıtmaktadırlar. Bu sebeple

hedonik reklamların çoğunda gösterilen bireyler kendisini mutlu hissetmekte ve tüketicilerin ilgisini çekmektedir. Özellikle haz ve sembolik güdülemenin güçlü olduğu ürünlerin reklamlarının yaratmış olduğu duygusallığın ürünlere olan tutuma da yansıyacak ölçüde güçlü olduğu düşünülmektedir (Odabaşı ve Barış, 2007, s.188).

Yukarıdaki bilgiler ışığında ürün kullanım deneyimini daha heyecanlı, zengin ve coşkulu kılmanın hazcı reklamın temel özelliği olduğu söylenebilir (Uztuğ, 2008, s.200). Bu sebeple markalar tüketicide hedonik duygular uyandıran reklamları tercih etmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle, tüketici de tatmin duygusu oluşturmak, ürünü ile tüketici arasında güçlü bir bağ yaratmak isteyen markalar, reklamlarında duygu kullanımına gittikçe önem vermektedir. Tüketimin deneyimsel boyutunu sunan hedonik mesajlar, olumlu bir duygu hali oluşturup, memnuniyet yarattığında tüketici ve marka arasında da yakın ve güçlü bir ilişki oluşmasını sağlamış olmaktadır (Marin, Pizzinatto ve Giuliani, 2014, s.24 - 25).

Araştırmanın Amacı

Tüketicilerin hedonik motivasyonlar çerçevesinde gerçekleştirdikleri alışverişte keyif alma, eğlenme, tatmin olma gibi duygusal yararları tercih ettikleri görülmektedir. Bireylerin teknolojik ürünlerin alışverişlerinde hedonik faydalar elde edebilecekleri varsayımı bizi bu araştırmayı yapmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda, teknolojik ürünlere yönelik gerçekleştirilen alışverişte, tüketicilere hedonik bir tatmin sağlayan duyguları saptamak araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Yapılan incelemelerde teknolojik ürünlerin reklamlarında hedonizme sık rastlanmamaktadır. Bu bağlamda araştırma kapsamında, tüketicilere teknolojik ürün satışı sunan Teknosa markasının 12. Yılını kutlamak için tasarladığı reklam çalışması temel alınmıştır. Reklam içerisinde bireylerin teknolojik ürünlerden beklentileri olan kolay ve hızlı erişim, son trende sahip olma, garanti kapsamı, ürün çeşitliliği, ödeme kolaylığı ve müşteri hizmetlerinin kalitesi gibi unsurların vurgulanması bu çalışma kapsamında ilgili kampanyanın seçilmesinde neden oluşturmuştur. Araştırma çerçevesinde teknolojik ürünlerin vurgulanan özellikleri temelinde tüketicilerin alışveriş sürecinde elde edeceği coşku, mutluluk, güç, başarı gibi hedonik tatmin sağlayan duyguların var olup olmayacağı araştırılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Katılımcıların düşüncelerini serbestçe ifade edebildikleri için tercih edilen odak grup görüşmelerinde (Krueger, 1994), sorulan sorulara verilen cevaplar katılımcıların birbirleriyle etkileşimi sonucunda oluşmaktadır. Böylece odak grup

görüşmelerinde zengin ve çeşitli bilgiler elde edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 151). Bu doğrultuda, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan odak grup çalışmasında, katılımcı sayısının 6-8 arasında olması uygun görülmektedir (Çokluk vd., 2011: 101). Bu bağlamda, teknolojik ürünlerin sağladığı hedonizm üzerine yapılan araştırmada katılımcılara teknolojik ürün satan Teknosa markasının 2012 yılında yayınladığı reklam izlettirilmiştir. Reklamın seçilme sebebi reklamda tüketicinin bir üründen beklediği niteliklerin gösterilmiş olmasıdır. Odak grup görüşmesine katılan katılımcıların sayısı 6 ile sınırlı tutulmuş ve katılımcılara Batra ve Ahtola (1991), Babin, Darden ve Griffin, 1994, Hirschman ve Holbrook, 1982, Baek ve Choo, 2015, Arnold ve Reynolds (2003)'ın çalışmalarından uyarlanarak hazırlanan aşağıdaki 6 soru sorulmuştur.

1) Reklamda gösterilen ürünlere kolay ve hızlı erişebiliyor olmak nasıl hissettiriyor?

2) Reklamda gösterilen ürünlerin yeni ve son moda olması nasıl hissettiriyor?

3) Reklamda gösterilen ürünlerin garantisinin olması nasıl hissettiriyor?

4) Reklamda gösterilen ürünlerin çeşitliliğinin fazla olması nasıl hissettiriyor?

5) Reklamda gösterilen ürünlerin ödeme kolaylığının olması nasıl hissettiriyor?

6) Reklamda gösterilen ürünlerin müşteri hizmetlerinin iyi olması nasıl hissettiriyor?

Yapılan araştırmalar gösterilmektedir ki teknolojik ürünleri en çok satın alan genç tüketicilerdir ('Gençler Teknolojiye…', 2008). Bu bağlamda reklam gençlere izlettirilmiş ve onların reklamdaki teknolojik ürünlerin özelliklerinden aldıkları hedonik sonuçlar irdelenmiştir. Bu sebeple zaman ve maliyet kısıtlamalarından dolayı araştırmanın odak grubu İstanbul ilinde bulunan Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi kadın ve erkek öğrencilerinden belirlenmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen gönüllü altı kadın ve erkek öğrenciden oluşturulan iki ayrı odak grup karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Odak grup çalışmalarında görüşmelerinin 1 ile 2 saat arasında yapılması uygun görülmektedir (Beycioğlu ve Arslan, 2012: 203). Bu bağlamda, araştırma kapsamında yapılan her iki odak grup görüşmesinin de süresi 1.5 saat sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında hazırlanan soruların yanıtlarını bulabilmek amacıyla kadın ve erkek öğrencilerden oluşturulan iki odak grup ile görüşülmüştür. Çalışmaya katılan öğrencilerin yaşları 21-24 arasında olup, hepsi Marmara Üniversitesi İletişim

Fakültesinde lisans eğitimini sürdürmektedir. Bir buçuk saat süren odak grup görüşmelerinde, daha sonra da deşifre etmek amacıyla görüşmeci ses kaydı almaktadır. Değerlendirme aşamasının kolay olması için katılımcılar üzerinde kodlama yapılmıştır. Kadın öğrencilerin her biri K1, K2 gibi kodlanırken; erkek öğrencileri E1, E2 şeklinde kodlanmıştır. Odak grup görüşmeleri sonunda, katılımcıların görüş ve düşünceleri araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırma kapsamında katılımcılara, Batra ve Ahtola (1991), Babin, Darden ve Griffin, 1994, Hirschman ve Holbrook, 1982, Baek ve Choo, 2015, Arnold ve Reynolds (2003)'ın çalışmalarından uyarlanan sorular sorulmuştur. Bu bağlamda katılımcıların verdikleri cevaplar dikkate alınarak tablolar oluşturulmuştur. Diğer bir deyişle, katılımcıların sözlü olarak ifade ettikleri duyguları içeren tablolar oluşturulmuştur. Katılımcıların 'katılıyorum' cevaplarına X, 'katılmıyorum' cevaplarına Y ve 'ne katılıyorum ne katılmıyorum' cevaplarına ise N harfleri ile kodlama yapılmıştır. Ayrıca odak grubuna katılan katılımcıların cevapları incelenmiş ve analiz edilmiştir.

Tablo 1: Reklamda Gösterilen Ürünlere Kolay ve Hızlı Erişebiliyor Olmak Nasıl Hissettiriyor?

	K 1	**K 2**	**K 3**	**K 4**	**K 5**	**K 6**	**E 1**	**E 2**	**E 3**	**E 4**	**E 5**	**E 6**
Memnun Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	N	X	X	X
Coşkulu Hissediyorum	N	X	X	X	Y	N	Y	Y	N	N	N	N
Güçlü Hissediyorum	N	N	X	X	Y	N	Y	Y	N	N	Y	N
Güvende Hissediyorum	X	X	X	X	Y	X	X	X	N	X	N	X
Maceracı Hissediyorum	Y	Y	X	Y	Y	Y	Y	Y	N	N	X	X
Stres Atmış Gibi Hissediyorum	N	Y	X	Y	Y	Y	Y	Y	N	N	X	X
Kendimi Önemli Hissediyorum	N	Y	X	X	N	N	Y	Y	N	N	Y	Y
Zevk Alıyorum	N	N	X	X	Y	Y	N	N	N	N	X	N
Mutlu Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	N	X	N	X
İyi Hissediyorum	X	X	X	X	Y	X	X	X	N	X	X	X
Başarılı Hissediyorum	N	N	X	X	Y	X	Y	Y	N	N	Y	Y
Eğlenmiş Hissediyorum	N	Y	X	Y	Y	Y	Y	Y	N	N	Y	Y
Rahatlamış Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	N	X	N	X
Heyecanlanmış Hissediyorum	Y	Y	X	N	Y	Y	Y	Y	N	N	N	Y
Harika Bir Deneyim Yaşamış Hissediyorum	Y	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	N	N	Y	Y
Şanslı Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Zengin Hissediyorum	Y	X	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	N	X	Y
Özgür Hissediyorum	X	N	X	X	Y	X	X	Y	N	N	Y	X
Akıllı Hissediyorum	N	Y	Y	N	Y	Y	X	Y	N	N	Y	X
Değerli Hissediyorum	N	N	X	X	Y	N	Y	Y	N	N	Y	Y

Odak grup görüşmelerine katılan kadın katılımcıların hepsi reklamda gösterilen teknolojik ürüne kolay ve hızlı erişebiliyor olmaktan 'memnun', 'rahatlamış', 'şanslı' ve 'mutlu' olduklarını belirtmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların çoğu 'güvende', 'iyi' ve 'özgür' hissettiklerini söylemektedir. Buna rağmen kadın katılımcıların çoğunluğu ürüne kolay ve hızlı erişebildiği zaman 'maceracı', 'stres atmış', 'eğlenmiş', 'heyecanlanmış' ve 'zengin' hissetmediğini belirtmektedir. Bu duyguların yanı sıra katılımcılar, kendilerini 'güçlü', ' önemli' ve 'zevk almış' hissetmek konusunda kararsız kalmışlardır. Teknoloji ürünü reklamlarında ürünün kolay ve hızlı erişebiliyor olmak kadın katılımcılarda şanslı ve rahatlamış duygularını hissettikleri söylenebilir. Bu bağlamda hedef kitlesi kadın olan teknoloji ürünlerinin sunulduğu reklamlarda markaların reklamlarında bu iki duygu üzerine yoğunlaşması tavsiye edilmektedir. Fakat, katılımcı kadınların hiçbiri kendilerini eğlenmiş, maceracı hissetmemektedir. Bu sebeple reklam çalışmalarını bu duygular çerçevesinde kurgulamanın istenilen etkiyi oluşturmak konusunda yetersiz kalabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda kadın katılımcılardan **K3:** ' daha güvende hissederim. İstediğim an istediğim şeyi elde etmek benim rahat hissetmeme sebep olmaktadır.' Yorumunda bulunurken, **K5:** 'bir şeye kolay ulaştığımda kendimi güvende hissediyorum. Aradığım bir şeyin yokluğunu hissetmeyeceğimi bilmek beni çok mutlu eder.' Demektedir. **K4** ise, 'bir sorun çıktığında o ürünü çabuk değiştirebileceğimi bilmek rahat ve huzurlu hissetmeme sebep olmaktadır.' Yorumunda bulunmuştur.

Odak grup görüşmelerine katılan erkek katılımcıların hepsi ürüne hızlı ve kolay ulaşabildiği zaman kendisini 'şanslı' hissederken, katılımcıların çoğunluğu kendisini 'memnun', 'güvende', 'iyi', 'rahatlamış' hissetmektedir. Bununla birlikte, katılımcıların çoğunluğu kendisini 'önemli', 'başaralı', 'harika bir deneyim yaşamış gibi', 'zengin' ve 'değerli' hissetmemektedir. Bu duygulara ek olarak, katılımcılar 'güçlü', 'maceracı', 'stres atmış', 'heyecanlı', 'özgür' ve 'akıllı' gibi duygularda kararsızlık göstermektedir. Teknoloji ürünü reklamlarında ürünün kolay ve hızlı erişebiliyor olmak erkek katılımcılarda da kendilerini şanslı hissetmelerine sebep olmaktadır. Bu bağlamda teknoloji ürünlerinin sunulduğu reklamlarda ürüne hızlı ve kolay erişebiliyor mesajı verilmek istendiğinde tüketiciye şanslı olduğu duygusunun da verilmesinin reklam amaçlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda erkek katılımcılardan **E5:** 'istediğim her şeye ulaşmak olmak beni çok mutlu ediyor ama bazen de zoru seviyorum. Herkesin ulaştığı ürünü bulmak istemem. Ürünün kalitesiz ve ucuz olduğunu düşünmeme sebep olmaktadır. Bu durum yani üründen ürüne değişmektedir. Katılımcı **E5**'in yorumlarına katılan **E4'**de kendisini özel hissetmek için her yerde bulmaması gerektiğini savunmaktadır. **E2** ise 'nesneye kolay ulaşabilirsem kendimi mutlu hissederim.' Demiştir.

Tablo 2: Reklamda Gösterilen Ürünlerin Yeni ve Son Moda Olması Nasıl Hissettiriyor?

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	rekla	E2	E3	E4	E5	E6
Memnun Hissediyorum	X	Y	X	X	N	X	X	X	X	X	N	X
Coşkulu Hissediyorum	Y	N	X	X	X	X	N	Y	N	N	Y	Y
Güçlü Hissediyorum	N	N	X	X	X	X	X	Y	X	N	Y	N
Güvende Hissediyorum	X	Y	X	X	N	X	N	X	X	X	N	N
Maceracı Hissediyorum	Y	X	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	N	N	N
Stres Atmış Gibi Hissediyorum	N	Y	X	X	Y	Y	Y	Y	Y	X	Y	Y
Kendimi Önemli Hissediyorum	N	Y	X	X	X	X	Y	Y	Y	Y	N	Y
Zevk Alıyorum	Y	N	X	X	X	X	X	Y	N	N	N	N
Mutlu Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	N	X
İyi Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	N	X
Başarılı Hissediyorum	N	N	X	X	Y	Y	Y	Y	N	N	Y	Y
Eğlenmiş Hissediyorum	N	Y	X	N	Y	X	Y	Y	N	N	Y	Y
Rahatlamış Hissediyorum	X	Y	X	X	X	X	N	Y	X	N	N	N
Heyecanlanmış Hissediyorum	N	X	X	X	X	X	N	Y	X	N	N	N
Harika Bir Deneyim Yaşamış Hissediyorum	N	Y	X	X	Y	N	N	Y	X	N	Y	X
Şanslı Hissediyorum	N	N	X	X	N	X	Y	X	X	X	X	X
Zengin Hissediyorum	Y	X	X	X	X	X	Y	Y	X	N	X	N
Özgür Hissediyorum	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	N	Y	Y
Akıllı Hissediyorum	N	Y	Y	X	Y	Y	Y	Y	Y	N	Y	Y
Değerli Hissediyorum	N	Y	X	X	X	X	Y	Y	Y	N	Y	Y

Odak grup görüşmelerine katılan kadın katılımcıların hepsi ürünün yeni ve son moda olmasından dolayı 'mutlu' ve 'iyi' hissetmektedir. Bununla birlikte kadın katılımcıların çoğu kendisini 'memnun', 'coşkulu', 'güçlü', 'güvende', 'önemli', 'zevk almış', 'rahatlamış', 'heyecanlı' ve 'zengin' olarak hissettiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların çoğu aldıkları ürünün yeni ve son moda olmasından dolayı kendilerini 'maceracı', 'özgür' ve 'akıllı' hissetmediklerini söylemektedirler. Teknoloji ürünü reklamlarında ürünün yeni ve son moda olması kadın katılımcıları mutlu ve iyi hissettirmektedir. Bu bağlamda teknoloji ürünlerinin reklam mesajında tüketiciye bu duyguyu yansıtacak öğelerin kullanılabileceği varsayılmaktadır. Araştırma kapsamında kadın katılımcılardan **K4:** 'kendimi şanslı ve zengin hissederdim. Başkalarında olmayan son moda ve modele sahip olmak beni mutlu eder.' Derken, **K5:** 'beni mutlu, ayrıcalıklı ve zengin hissettirir ama aynı zamanda kendimi enayi gibi de hissedebilirim.' Yorumunda bulunmuştur. **K2** ise, 'son çıkan bir şeyi almak istemem önce herkes denemeli ve en son ben almalıyım gibi hissediyorum.' Demiştir.

Odak grup görüşmelerine katılan erkek katılımcıların çoğu ürünün yeni ve son moda olmasından dolayı kendilerini 'memnun', 'mutlu' ve 'iyi' hissetmektedir. Erkek katılımcıların çoğu, 'coşku', 'güven', 'maceracı', 'zengin' ve 'harika bir deneyim yaşamış gibi' hissedip hissetmediğinde kararsızlık göstermektedir. Bununla birlikte katılımcıların çoğu kendilerini 'önemli', 'başarılı', 'özgür', 'değerli' ve 'stres atmış gibi' duyguları hissetmediğini söylemektedir. Bu bağlamda erkeklere hitap eden teknolojik ürün reklamlarında yeni ve son moda ürünlerin satın alınması sonucunda bireylerin memnun, mutlu ve iyi hissettiklerinin vurgulanmasının reklam hedeflerine fayda sağlayacağı düşünülmektedir. **E3:** 'mutlu hissederim ama kendimi ürüne göre zengin bile hissedebilirim. Ama ürün dediğim arabadır. Yoksa başka bir şeyin mesela cep telefonunun son haline sahip olmak sadece mutlu eder o kadar.' Derken, **E6:** ' ürüne göre şanslı ve deneyim yaşamış gibi hissedebilirim ama son model bir telefon veya televizyona sahip olmak beni çok etkilememektedir.' Yorumunda bulunmuştur.

Tablo 3: Reklamda Gösterilen Ürünlerin Garantisinin Olması Nasıl Hissettiriyor?

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	E1	E2	E3	E4	E5	E6
Memnun Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Coşkulu Hissediyorum	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	N	Y	N	Y
Güçlü Hissediyorum	X	X	X	N	Y	X	X	Y	N	X	N	Y
Güvende Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Maceracı Hissediyorum	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	N	Y	Y	Y
Stres Atmış Gibi Hissediyorum	X	X	Y	Y	X	X	N	Y	N	X	Y	X
Kendimi Önemli Hissediyorum	N	N	Y	X	Y	X	N	N	Y	Y	Y	Y
Zevk Alıyorum	N	Y	Y	X	Y	Y	Y	Y	N	Y	Y	Y
Mutlu Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	Y	N	X
İyi Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Başarılı Hissediyorum	X	Y	Y	N	Y	Y	N	N	Y	N	Y	N
Eğlenmiş Hissediyorum	N	Y	Y	Y	Y	Y	N	Y	Y	N	Y	Y
Rahatlamış Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Heyecanlanmış Hissediyorum	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	N	Y	Y
Harika Bir Deneyim Yaşamış Hissediyorum	X	Y	Y	X	Y	X	Y	Y	Y	N	Y	Y
Şanslı Hissediyorum	X	X	Y	X	X	X	X	Y	X	X	X	X
Zengin Hissediyorum	Y	X	Y	N	X	Y	Y	Y	Y	N	Y	Y
Özgür Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	Y	Y	Y	N	Y	Y
Akıllı Hissediyorum	X	X	Y	Y	Y	Y	X	X	X	X	Y	X
Değerli Hissediyorum	X	X	Y	X	X	X	X	Y	Y	N	Y	Y

Odak grup görüşmelerine katılan kadın katılımcıların hepsi satın aldıkları ürünün garantisinin olmasından dolayı 'memnun', 'güvende', 'mutlu', 'iyi', 'rahatlamış' ve 'özgür' hissetmektedir. Bununla birlikte kadın katılımcıların çoğu kendisini 'güçlü', 'stres atmış', 'zevk almış' ve 'değerli' hissettiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra kadın katılımcıların çoğu aldıkları ürünün garantisinin olmasından dolayı kendilerini 'coşkulu', 'maceracı', 'eğlenmiş', 'heyecanlanmış' ve 'akıllı' hissetmediklerini söylemektedirler. **K1:** 'telafisini olmak beni rahatlatır.' Derken, **K2:** 'kendimi güvende hissetmemi sağlar. Özellikle de süresi uzunsa o zaman rahatlarım. Uzun ömürlü olduğunda firmanın da kendisine güvendiğini düşünürüm ve bunu bilmek beni mutlu eder.' demektedir.

Odak grup görüşmelerine katılan erkek katılımcıların hepsi ürünün garantisinin olmasından dolayı kendilerini 'memnun', 'güvende' ve 'iyi' hissetmektedir. Bununla birlikte, erkek katılımcıların çoğunluğu, kendilerini 'şanslı' ve 'akıllı' da hissetmektedir. Ayrıca erkeklerin oluşturduğu grubun katılımcılarının çoğu kendisini 'eğlenmiş', 'heyecanlanmış', 'zengin', 'özgür' ve 'değerli' hissetmediğini belirtmektedir**. E3:** 'bu durum garantiden garantiye değişmekle birlikte kendimi hem maddi hem de manevi açıdan güvende hissetmekteyim.' Demektedir. **E1:** 'bana da güven hissettiriyor ama bazen de rekabet ortamı gibi geliyor. Zaten bir hata yapılmadığı zaman çok da sorun olmuyor. Teknosa mesela ürünün garantisinin üstüne garanti de veriyor. Bu durum da bana rahatlama vermektedir. Tabi genelde müşteri hatası deyip bazen garantisi geri dönüyor.' Yorumunda bulunmuştur. Teknoloji ürünü reklamlarında ürünün garantisinin olması kadın katılımcıları güvende hissetmesine sebep olmuştur. Benzer duygular erkek katılımcılarının oluşturduğu odak grubunda da gözükmektedir. Bu bağlamda, teknoloji ürünlerinin olduğu reklamlarda ürünün garantisinin olmasının tüketicideki güven duygusu ile güçlü bir ilişkisi bulunduğu söylenebilir. Markalar, tüketicinin güven duygusuna seslenmek istediğinde reklamlarında ürünlerinin garantisinden bahsetmesinin istenilen amaca aracılık edeceği düşünülmektedir.

Tablo 4: Reklamda Gösterilen Ürünlerin Çeşitliliğinin Fazla Olması Nasıl Hissettiriyor?

	K 1	**K 2**	**K 3**	**K 4**	**K 5**	**K 6**	**E 1**	**E 2**	**E 3**	**E 4**	**E 5**	**E 6**
Memnun Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	N	X	X
Coşkulu Hissediyorum	N	X	X	X	Y	X	Y	Y	N	N	Y	N
Güçlü Hissediyorum	N	X	Y	Y	Y	Y	X	Y	Y	N	Y	Y
Güvende Hissediyorum	N	X	N	X	Y	Y	X	Y	N	N	Y	X
Maceracı Hissediyorum	Y	Y	Y	X	Y	Y	Y	Y	Y	N	N	Y
Stres Atmış Gibi Hissediyorum	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	N	Y	Y
Kendimi Önemli Hissediyorum	Y	X	Y	N	Y	Y	Y	Y	N	N	X	X
Zevk Alıyorum	N	X	Y	X	Y	N	X	Y	Y	N	Y	Y
Mutlu Hissediyorum	N	X	X	X	X	X	X	X	X	N	Y	X
İyi Hissediyorum	N	X	X	X	X	X	X	X	X	N	X	X
Başarılı Hissediyorum	N	X	Y	Y	Y	Y	Y	N	Y	N	Y	N
Eğlenmiş Hissediyorum	Y	X	Y	X	Y	X	Y	N	Y	N	Y	N
Rahatlamış Hissediyorum	N	X	X	X	X	X	Y	X	X	N	Y	N
Heyecanlanmış Hissediyorum	Y	X	Y	X	X	Y	Y	Y	X	Y	X	X
Harika Bir Deneyim Yaşamış Hissediyorum	Y	Y	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	N
Şanslı Hissediyorum	N	X	X	X	X	X	X	X	N	Y	X	X
Zengin Hissediyorum	Y	X	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Özgür Hissediyorum	N	X	X	X	X	X	Y	Y	Y	Y	N	Y
Akıllı Hissediyorum	N	X	Y	Y	Y	Y	Y	Y	X	Y	Y	N
Değerli Hissediyorum	N	X	Y	X	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y

Odak grup görüşmelerine katılan kadın katılımcıların hepsi ürünün çeşitliliğinin fazla olmasından dolayı 'memnun' hissetmektedir. Bununla birlikte kadın katılımcıların çoğu 'mutlu', 'iyi', 'rahatlamış', 'şanslı' ve 'özgür hissettiklerini de belirtmektedir. Fakat katılımcıların hiçbiri kendisini 'stres atmış gibi' hissetmediğini söylemiştir. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu ürünün çeşitliliğinin fazla olmasının kendilerinde 'maceracı', stres atmış gibi', 'harika bir deneyim yaşamış gibi', 'zengin' ve 'akıllı' gibi duygular uyandırmadığını belirtmiştir. Ürünün çeşitliliğinin fazla olmasından dolayı **K2**, 'bana kimse bir şey dayatmamış oluyor. İstediğim ürünü istediğim şekilde satın alabiliyorum. Bu durum da beni memnun etmektedir.' Demiştir. **K1** ve **K3** ise çok çeşit olmasında bazı soru işaretleri bulunmaktadır. **K1:** 'ürünün çok çeşit olması beni mutlu eder ama acaba aklım da karışır mı diye düşünüyorum. Bir ürünün çok çeşidinin olması beni özgür mü kılar yoksa daha mı çok strese sokar bilemedim.' Yorumunda bulunmuştur.

Odak grup görüşmelerine katılan erkek katılımcıların çoğunluğu ise ürünün çeşitliliğinin fazla olmasından dolayı kendilerini 'memnun', 'mutlu' ve 'iyi' hissettiğini söylemektedir. Bununla birlikte, erkek katılımcıların hiçbiri kendisini 'zengin' ve 'değerli' hissetmemektedir. Ayrıca erkeklerin oluşturduğu grubun katılımcılarının çoğu kendisini 'harika bir deneyim yaşamış gibi', 'güçlü', 'stres atmış gibi', 'özgür' ve 'değerli' hissetmediğini belirtmektedir. **E5:** 'kendimize uygun ürünü seçmek güzel, özel ve iyi hissettiriyor.' Derken **E4** ise, 'kararsız kalmamıza sebep oluyor o yüzden ben bu durumu doğru bulmuyorum. Farklı çeşidin olması benim aklımı karıştırmaktadır. Yorumunda bulunmuştur. Teknoloji ürünü reklamlarında ürününün çeşitliliğinin olması tüm katılımcılarda memnunluk hissi yarattığı gözlenmiştir. Fakat ürün çeşitliliği kadınlarda özgürlük duygusuna sebep olurken, erkeklerde aynı duyguyu oluşturmamaktadır. Bu bağlamda kadınlara yönelik reklamlarda özgürlük duygusunu yaratacak sembollere ağırlık vermenin; hedef kitlesi erkek olan ürünlerin reklamlarında yoğun olarak özgürlük duygusuna değinilmesinden daha güçlü bir etkiye sahip olacağı düşünülebilir.

Tablo 5: Reklamda Gösterilen Ürünlerin Ödeme Kolaylığının Olması Nasıl Hissettiriyor?

	K 1	**K 2**	**K 3**	**K 4**	**K 5**	**K 6**	**E 1**	**E 2**	**E 3**	**E 4**	**E 5**	**E 6**
Memnun Hissediyorum	X	N	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Coşkulu Hissediyorum	Y	N	Y	Y	Y	Y	N	Y	N	Y	Y	N
Güçlü Hissediyorum	N	Y	X	X	X	X	X	Y	N	Y	X	N
Güvende Hissediyorum	X	Y	X	X	X	X	X	X	Y	Y	N	N
Maceracı Hissediyorum	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Stres Atmış Gibi Hissediyorum	N	Y	Y	X	X	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Kendimi Önemli Hissediyorum	N	Y	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Zevk Alıyorum	N	Y	Y	X	Y	Y	X	Y	X	Y	Y	X
Mutlu Hissediyorum	N	N	X	X	X	N	X	X	X	Y	X	X
İyi Hissediyorum	N	N	X	X	X	N	X	X	X	Y	X	Y
Başarılı Hissediyorum	N	Y	Y	X	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Eğlenmiş Hissediyorum	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Rahatlamış Hissediyorum	N	Y	X	X	X	Y	X	X	X	Y	Y	Y
Heyecanlanmış Hissediyorum	Y	Y	Y	X	Y	Y	Y	Y	Y	Y	N	Y
Harika Bir Deneyim Yaşamış Hissediyorum	Y	Y	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Şanslı Hissediyorum	N	N	Y	X	X	Y	X	Y	X	X	X	X
Zengin Hissediyorum	Y	Y	X	Y	X	X	N	Y	Y	Y	Y	Y
Özgür Hissediyorum	N	N	X	X	X	X	X	Y	Y	Y	X	X
Akıllı Hissediyorum	N	Y	Y	Y	Y	Y	X	Y	X	X	Y	X
Değerli Hissediyorum	N	Y	Y	X	Y	Y	Y	Y	X	Y	Y	Y

Odak grup görüşmelerine katılan kadın katılımcıların çoğunluğu ürünün ödeme kolaylığının olmasından dolayı kendilerini 'memnun', 'güvende', 'güçlü' ve 'özgür' hissettiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra kadın katılımcıların hiçbiri kendisini 'maceracı' ve 'eğlenmiş' hissetmemiştir. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu kendisini 'coşkulu', 'heyecanlanmış', 'akıllı' veya 'harika bir deneyim yaşamış gibi' hissetmediğini söylemektedir. Katılımcılardan **K4**: 'kendimi mükemmel hissederdim. Tek seferde ödemek istemiyorum. Başkası özellikle daha çok taksit ile öderken ben tek seferde ödersem kendimi çok kötü hissederim.' Derken, **K3:** 'normalde taksit ödemeyi sevmiyorum çünkü aklım hep taksitlerde kalır. Tek seferde ödersem kurtulmuş ve rahat oluyorum. Ama çok pahalı bir şey alacaksam o zaman taksit olması beni mutlu hissettiriyor.' Diye belirtmektedir.

Odak grup görüşmelerine katılan erkek katılımcıların hepsi ödeme kolaylığının olmasından dolayı 'memnun' hissettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte katılımcıların çoğu duygularını 'mutlu', 'akıllı' ve 'şanslı' kelimeleriyle tanımlamıştır. Fakat katılımcıların hiçbirinde 'maceracı', 'önemli', 'stres atmış gibi', 'başarılı', 'eğlenmiş' ve 'harika bir deneyim yaşamış' gibi hissetmemektedir. **E4:** 'Bir üründe ödeme kolaylığı yapıyorlarsa o ürünü ellerinden çıkarmak istiyorlar demektir. Bu durumda benim şüphelenmeme sebep olmaktadır. Bu duruma karşı temkinli davranırım.' Yorumunu yapmıştır. **E2:** 'ödeme kolaylığının olması beni mutlu hissediyorum.' Yorumunda bulunurken, **E3:** 'Tek çekim beni mutsuz hissettiriyor ama benim aldığım ürün eskirken de hala ödeme yapmakta istemiyorum.' Demiştir. **E6**'da 'ürüne iyi bakmak zorundaymışım gibi hissediyorum. Sürekli ödeme yapmayı sevmiyorum.' Yorumunda bulunmuştur. Bu bağlamda kadın tüketicilere seslenen teknoloji reklamlarında ödeme kolaylığı sonucunda bireylerin kendilerini memnun, güvende, güçlü ve özgür hissettiği vurgulanabilecekken; erkek tüketicilerin ise mutlu, akıllı ve şanslı hissettiği aktarılabilmektedir. Bunun yanı sıra her iki tüketici grubu için de teknoloji reklamlarında ödeme kolaylığı faydasını elde eden bireylerin maceracı, önemli, stres atmış gibi, başarılı, eğlenmiş ve harika hissediyormuş gibi gösterilmesinin istenilen reklam etkisinin yaratmakta yetersiz kalacağı düşünülmektedir.

Tablo 6: Reklamda Gösterilen Ürünlerin Müşteri Hizmetlerinin İyi Olması Nasıl Hissettiriyor?

	K 1	**K 2**	**K 3**	**K 4**	**K 5**	**K 6**	**E 1**	**E 2**	**E 3**	**E 4**	**E 5**	**E 6**
Memnun Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Coşkulu Hissediyorum	Y	Y	Y	X	Y	Y	N	Y	Y	X	N	X
Güçlü Hissediyorum	X	Y	X	X	X	X	X	Y	X	X	Y	Y
Güvende Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Maceracı Hissediyorum	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Stres Atmış Gibi Hissediyorum	N	Y	Y	X	X	N	Y	X	X	X	Y	Y
Kendimi Önemli Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	Y	X	X	N	X
Zevk Alıyorum	N	Y	Y	X	Y	Y	X	N	X	Y	Y	N
Mutlu Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
İyi Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Başarılı Hissediyorum	X	Y	Y	N	Y	Y	N	N	X	Y	Y	X
Eğlenmiş Hissediyorum	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	N	Y	Y	Y
Rahatlamış Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	Y	X
Heyecanlanmış Hissediyorum	N	Y	Y	Y	Y	X	N	Y	X	Y	Y	Y
Harika Bir Deneyim Yaşamış Hissediyorum	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	X	Y	Y	Y
Şanslı Hissediyorum	X	N	X	X	X	X	X	X	X	X	N	X
Zengin Hissediyorum	Y	X	X	X	Y	X	X	Y	Y	Y	Y	X
Özgür Hissediyorum	N	N	X	N	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y
Akıllı Hissediyorum	N	Y	Y	X	Y	Y	Y	Y	Y	X	Y	N
Değerli Hissediyorum	X	X	X	X	X	X	X	X	X	Y	Y	X

Odak grup görüşmelerine katılan kadın katılımcıların hepsi müşteri hizmetlerinin iyi olmasının kendilerini 'memnun', 'güvende', 'önemli', 'rahatlamış', 'mutlu', 'iyi' ve 'değerli' hissettirdiğini söylemiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların hiçbiri kendisini 'maceracı' hissetmemektedir. Ayrıca kadın katılımcıların çoğu kendisini 'coşkulu', 'eğlenmiş', 'akıllı' ve 'harika bir deneyim yaşamış' gibi hissetmediğini belirtmektedir. **K2:** 'değerli hissettirir. Ürünü almadan önce gözümün içine bakanlar daha sonradan önem vermezlerse bana sinirlenirim. O yüzden benim için devamlı ilgili olmalarıdır. Böylece kendimi iyi hissediyorum.' Derken **K6:** 'Mutlu, değerli ve memnun hissederim ama bu yapmacık şekilde olmamalıdır. Bazen sırf ürünü satmak için ekstra abartılı davranıyorlar. Bu durum bana daha itici gelmektedir.' Demiştir.

Erkek katılımcılarla ile yapılan görüşmede ise katılımcıların hepsi müşteri hizmetlerinin iyi olmasının kendilerini 'memnun', 'güvende', 'mutlu' ve 'iyi' hissettirdiğini söylemektedir. Bunun yanı sıra erkek katılımcıların çoğu 'önemli', 'rahatlamış', 'zengin' ve 'değerli' kelimelerini de kullanmıştır. Odak grup görüşmesinde erkek katılımcıların hiçbiri duygularını ifade ederken 'maceracı' ve 'özgür' kelimelerini belirtmemiştir. **E3:** 'Kasa görevlisi veya mağaza elemanlarının hali umurumda değil ama telefonda ulaşmak istiyorum.' Yorumunda bulunurken, katılımcı **E6** ise 'Memnun hissederim ama istediğim bilgiyi ve ilgiyi istediğim şekilde bana vermeli. Ne daha çok ne daha az.' Demiştir. Bunun sonucunda teknolojik ürün reklamları sonucunda hem kadın hem de erkek tüketicilerde memnun, güvende, önemli, rahatlamış, mutlu, iyi, zengin ve değerli hisleri yaratmak isteyen markaların müşteri hizmetlerinin kalitesini vurgulamasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte teknoloji ürünü reklamlarında macera ve özgürlük duygularının kullanılmasının müşteri hizmetleri kalitesinin vurgulanması sonucunda istenilen etkinin oluşturulmasında yetersiz kalacağı varsayılmaktadır.

SONUÇ

Günümüzde markalar, tüketiciyi ikna etmek için duygusal çağrışımlar yaratmaktadır. Diğer bir deyişle, tüketicinin duygularına hitap edebilen markalar; imajını güçlendirip, sadakatini arttırmakta ve satın alma davranışının oluşmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte bireyler tüketim tercihlerinde, markanın satın alım sonrasında kendilerine hissettirdiği hedonik duyguya önem vermektedirler. Diğer bir deyişle, tüketicilerin gerçekleştirdikleri alışverişleri sonucunda hedonik duygular yaşadıkları söylenebilir. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde okuyan 7 kadın ve erkek öğrencinin katılımıyla yapılan bu çalışmada, teknolojik ürün satın alımının sağladığı tatminin saptanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, kuramsal arka planı olan 6 soru hazırlanmıştır. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplara bakıldığında, izletilen

reklamda gösterilen ürünlere kolay ve hızlı erişebiliyor oldukları için hem kadın hem de erkek katılımcılar kendilerini 'şanslı' olarak tanımlamaktadır. Kadın katılımcılardan ikisi ürüne kolay ulaştıklarında 'zevk' aldıklarını, ikisi tam tersi almadığını ve geriye kalan ikisi de kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu durum erkeklerde 'maceracı', 'stres atmış', 'özgür' ve 'akıllı' duygularında görülmüştür. Erkek katılımcılar bu duygularda eşit cevaplar vermiştir. Bu bağlamda teknoloji ürünlerinin reklamlarında tüketicinin şanslı ve rahatlamış duygusunu ön plana çıkarmada ürünün kolay ve hızlı bulunması özelliğinin vurgulanması gerektiği söylenebilir. Katılımcılara ürünün son moda olmasının nasıl hissettirdiği sorulduğunda, 'özgür' ve 'harika deneyim yaşamış' cevapları benzerlikler göstermektedir. Her iki grubun katılımcılarının çoğunluğu kendilerini 'özgür' hissetmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte katılımcılar eşit olarak 'harika bir deneyim' yaşadıklarını belirtmiştir. Kadın katılımcıların hepsi 'mutlu' ve 'iyi' hissettiklerini söylerken, erkeklerin çoğu aynı kelimeleri kullanmışlardır. Kadın katılımcıların çoğunluğu kendilerini 'rahat', 'zevk almış' ve 'heyecanlı' hissediyorken, erkeklerin çoğu ise kararsızdır. Bunun yanı sıra kadınların çoğu 'değerli' ve 'önemli' hissederken, erkeklerin çoğu ise zıttı cevap vermiştir. Bu bağlamda teknolojik ürün reklamlarında, ürünün son çıkan veya yeni model olması her iki odak grup katılımcılarında da aynı duyguları uyandırmıştır. Katılımcılar, son model ürünler satın aldıklarında kendilerini mutlu ve iyi hissetmektedir. Bu sebeple reklamlarda bu duyguların vurgulanmasının hedef kitleyi etkileyeceği düşünülmektedir. Ürünün garantisinin olup olmadığının nasıl hissettirildiği sorulduğunda katılımcıların hepsi kendilerini 'memnun', 'güvende', 'iyi', 'rahat' ve 'şanslı' hissetmektedir. Bununla birlikte kadın katılımcılar kendilerini 'başarılı' hissetmiyorken, erkekler kararsız kalmıştır. Kadın ve erkek katılımcıların çoğunluğu kendilerini 'eğlenmiş' ve 'heyecanlı' hissetmemektedir. Kadın katılımcılar ürünün garantisi olduğunda kendilerini 'özgür' ve 'değerli' hissederken, erkekler zıttı bir görüş bildirmiştir. Fakat kadınlar kendilerini 'akıllı' hissetmezken, erkekler bunun tersi bir görüş beyan etmiştir. Teknoloji ürünü reklamlarında ürünün garantisinin olması tüm katılımcıların güvende hissetmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda, teknoloji ürünlerinin olduğu reklamlarda tüketicide güven duygusu yaratmanın ürünün garantisinin olması ile güçlü bir ilişkisi bulunduğu söylenebilir. Ürün çeşitliliğinin fazla olmasının nasıl hissettirdiği sorulduğunda, kadın ve erkek katılımcılar benzer cevaplar vermiştir. Hepsi 'memnun', 'mutlu', 'iyi' ve 'şanslı' hissettiğini söylemiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların hepsi kendilerini 'güçlü', stres atmış' ve 'zengin' hissetmediğini belirtmektedir. Kadın katılımcıların çoğunluğu ürün çeşitliliğinin fazla olmasından dolayı kendilerini 'özgür' hissederken, erkekler zıttı bir görüşte bulunmuştur. Bununla birlikte iki farklı odak grup katılımcılarının 'akıllı', 'harika bir deneyim yaşamış', 'eğlenmiş' ve 'güvende' kelimelerine benzer cevaplar verdikleri görülmektedir. Katılımcıların yarısı

'heyecanlanmış' hissederken yarısı da hissetmediğini belirtmiştir. Ürününün çeşitliliğinin olması tüm katılımcılarda memnunluk hissi yarattığı gözlenmiştir. Fakat teknoloji ürünlerinin reklamlarındaki ürün çeşitliliği kadın katılımcılarda özgürlük duygusuna sebep olurken erkek katılımcılarda olmamaktadır. Bu bağlamda hedef kitlenin kadın olduğu teknolojik ürün reklamlarında özgürlük duygusunu yaratacak sembollere ağırlık vermenin hedef kitleyi etkilemede önemli olduğu düşünülmektedir. Ürünün ödeme kolaylığının olması sorusuna katılımcıların çoğunluğu 'memnun' hissetmiştir. Fakat katılımcıların hepsi 'maceracı' ve 'eğlenmiş' hissetmediklerini belirtmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda ödeme kolaylığı faydasını elde eden bireylerin maceracı, önemli, stres atmış gibi, başarılı, eğlenmiş ve harika hissediyormuş gibi gösterilmesinin hedef kitlede istenilen etkiyi yaratmakta yetersiz kalacağı söylenebilir. Müşteri hizmetlerinin iyi olmasının katılımcılara ne hissettirdiği sorulduğunda, hem kadın hem de erkek katılımcılar kendilerini 'memnun', 'güvende', 'mutlu', 'iyi' hissettiklerini söylemiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların çoğu 'maceracı', 'eğlenmiş' ve 'harika bir deneyim yaşamış' gibi hissetmediklerini söylemiştir. Bunla birlikte katılımcıların 'şanslı' ve 'akıllı' hissetmelerine verdikleri cevaplar benzerlik göstermektedir. Fakat kadın katılımcıların çoğunluğu kendilerini 'zengin' gibi hissederken, erkekler tersi cevap vermiştir. Görüşmeler sonucunda müşteri hizmetlerinin kalitesinin vurgulanmasının tüketicideki memnun ve iyi duygularını uyandırdığı ama macera ve özgürlük duygularını etkilemediği gözlenmiştir. Bu bağlamda macera ve özgürlük duygularının teknoloji ürünlerinin reklamlarında kullanılmasının müşteri hizmetleri kalitesinin vurgulanmasında istenilen sonucu oluşturmada yetersiz kalacağı varsayılmaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda katılımcıların teknolojik ürünlerin özelliklerinden dolayı haz aldıkları söylenebilir. Her iki odak grubun katılımcıları da teknolojik ürünlerin özelliklerden bahsederken genellikle 'memnuniyet', 'mutlu' ve 'iyi' kelimeler kullandıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra kadın ve erkek katılımcılar arasında duygularda değişikliklerin olduğu da gözlenmiştir. Bu bağlamda teknolojik ürüne kolay erişim gibi konularda daha çok benzer hisler paylaşan katılımcıların, ürünün son moda olmasından kadın katılımcıların 'zevk' alırken erkeklerin almaması, ürünün garantisinin olması ile kadın katılımcıların 'özgür' ve 'değerli' hissederken, erkeklerin tersi fikirler beyan etmektedirler. Aynı durum ürün çeşitliliğinin fazla olması ile kadınların 'özgür' hissederken, erkeklerin hissetmemesinde de görülmektedir. Çalışmamız odak grup sınırlılığından ötürü bundan sonra yapılacak araştırmaların farklı odak gruplara yönelik olması sonucu daha sağlıklı olacaktır. Bununla birlikte gerçekleştirilen çalışmanın gelecekte farklı demografik özelliklere sahip farklı odak grupları ile yapılacak çalışmalara ipucu olabileceği kanaati taşınmaktadır.

Kaynakça

Alba, J. W. ve E. F. Williams. (2013). Pleasure Principles: A Review of Research On Hedonic Consumption. *Journal of Consumer Psychology.* 23.1, 2–18.

Arnold, Mark J. Ve Kristy E. Reynolds (2003). 'Hedonic Shopping Motivations,' Journal of Retailing, 79 (Summer), 77-95.

Babacan, M. (2001). Hedonik Tüketim ve Özel Günler Alısverislerine Yansıması. *6.Ulusal Pazarlama Kongresi Bildirler Kitabı*. Erzurum: 97–106.

Babin, B. J., W. Darden, ve R. M. Griffin. (1994). Work and/or Fun: Measuring Hedonic and Utilitarian Shopping Value. *Journal of Consumer Research*. 30, 644-656.

Baek, E. ve H. J. Choo. (2015). Effects of Peer Consumption on Hedonic Purchase Decisions, *Social Behavior and Personality*. 43.7, 1085–1100.

Batra, R. Ve Ahtola, O. (1991). 'Measuring The Hedonic and Utilitarian Sources of Consumer Attitudes.' Marketing Letters, 2 (2), 159-170.

Bei, L. ve M. Chen. (2015). The Effects of Hedonic and Utilitarian Bidding Values On E-Auction Behavior. *Electronic Commerce Research.* 15.4, 483 – 507.

Beycioğlu, K. Ve Aslan, B. (2012). 'Öğretmen ve Yöneticilerin Öğretmen Liderliğine İlişkin Görüşleri: Bir Karma Yöntem Çalışması.' Educational Administration: Theory and Practice. 18 (2), 191-223.

Çokluk, Ö., Yılmaz, K. Ve Oğuz, E. (2011). 'Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi.' Kuramsal Eğitimbilim, 4 (1), 95-107

Gençler teknolojiye para harcıyor! (2008). Milliyet Gazetesi. http://www.milliyet.com.tr/gencler-teknolojiye-para-harciyor--teknolojihaberleri-haber-886307/

Gregory-Smith, D., A. Smith ve H. Winklhofer. (2013). Emotions and Dissonance in 'Ethical' Consumption Choices. *Journal of Marketing Management*. 29.11–12, 1201–1223.

Hausman, A. (2000). A multi-method investigation of consumer motivations in impulse buying behavior. *Journal of Consumer Marketing*. 17.5, 403-426.

Hirschman, E. C., ve M. B. Holbrook. (1982). Hedonic Consumption: Emerging Concepts, Methods and Propositions. *Journal of Marketing*. 46.3, 92–101.

Krueger, R.A. (1994). *Focus Groups: A Practical Guide For AppliedResearch*. London: SAGE.

Marin, E., N. Pizzinatto ve A. Giuliani. (2014). Rational and Emotional Communication in Advertising in Women's Magazines in Brazil. *Brazilian Business Review*. 11.6, 22-49.

Odabaşı, Y. (2013). Tüketim Kültürü. Sistem Yayıncılık: İstanbul.

Odabaşı, Y., ve G. Barış. (2007). *Tüketici Davranışı*. 7. Baskı. İstanbul: MediaCat Yayınları.

Öz, M. ve S. Mucuk. (2015). Tüketici Satın Alma Davranışı Kapsamında Hedonik (Hazcı) Tüketimin Plansız Alışveriş Üzerine Etkilerinin İncelenmesi. *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*. 1.2, 37-60.

Sherry, J.F. (1990). A Sociocultural Analysis of Midwestern Flea Market. *Journal of Consumer Research.* 17.2, 13–30.

Uztuğ, F. (2008). *Markan Kadar Konuş*. 4. Baskı. İstanbul: Mediacat Yayınları.

Yanıklar, C. (2006). Tüketimin Sosyolojisi. 1. Baskı. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel AraştırmaYöntemleri.* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayın Evi.

DOĞU AKDENİZ HİDORKARBON KEŞİFLERİNİN BÖLGESEL VE KÜRESEL AÇIDAN EKONOMİ-POLİTİĞİ

Zekiye Nazlı KANSU
Marmara Üniversitesi

ÖZET: Doğu Akdeniz'de son yıllarda meydana gelen hidrokarbon keşifleri, bölgesel ve küresel bazda ekonomik, politik, hukuki ve diplomatik etkiler meydana getirmektedir. Bu etki, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ile ABD, Rusya ve İngiltere gibi küresel güçler açısından oldukça önemlidir. Doğu Akdeniz'de meydana gelen hidrokarbon keşifleri, İsrail, Mısır, GKRY ve Türkiye başta olmak üzere bölge ülkelerinin ekonomi-politik konjonktürünü değiştirmektedir. Enerji kaynakları, dünyanın bütün bölgelerinde olduğu gibi Doğu Akdeniz ülkelerinin de ekonomik göstergelerini, politik atmosferini ve enerji profilini değişime uğratmaktadır. Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının en önemli etkisi, şüphesiz bölge ülkelerinin ekonomik göstergeleri ve bu kaynakları ihraç etmek üzere gerçekleştirecekleri işbirliği ile değişime uğrayan diplomatik ilişkileridir. Doğal gaz tüketimi ve ithalatında, büyük oranda Rusya ve Gazprom'a bağımlı olan Avrupa ülkelerinin büyük kısmı için enerji arz güvenliği, enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve çevre politikaları kapsamında Doğu Akdeniz doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınması oldukça önemlidir. Çalışmada, bu projelerin gerçekleşme potansiyeli fizibiliteleri ile değerlendirilmektedir. Gündemi oluşturan Doğu Akdeniz hidrokarbon keşiflerinin, bölge ülkeleri ve bölgeyle ilgilenen küresel aktörler ile uluslararası örgütlere, ekonomi-politik ve diplomatik yansıması ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji, Ekonomi-Politik, Avrupa Birliği

Global and Regional Political Economy of the Eastern Mediterranean Hydrocarbon Discoveries

ABSTRACT: Recent hydrocarbon discoveries in the Eastern Mediterranean have economic, political, legal and diplomatic impacts on a regional and global basis. This impact is very important for the global powers such as the European Union, the United Nations and the United States, Russia and the United Kingdom. hydrocarbon discoveries occurred in the eastern Mediterranean, Israel, Egypt, Turkey and countries in the region, especially GCA is changing the economics-political conjuncture. As in all regions of the world, energy

resources are changing the economic indicators, political atmosphere and energy profile of the Eastern Mediterranean countries. The most important impact of the Eastern Mediterranean hydrocarbon resources is undoubtedly the economic indicators of the countries of the region and their diplomatic relations which have changed with the cooperation they will make to export these resources. In the natural gas consumption and imports, it is very important for most of the European countries that depend heavily on Russia and Gazprom to transport Eastern Mediterranean natural gas resources to Europe within the scope of energy supply security, diversification of energy resources and environmental policies. In this study, the realization potential of these projects is evaluated with feasibility. The economic, political and diplomatic reflection of the Eastern Mediterranean hydrocarbon discoveries, which constitute the agenda, to the countries of the region and the global actors interested in the region and international organizations are presented.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy, Political Economy, European Uniın

GİRİŞ

Doğu Akdeniz'de son yıllarda meydana gelen keşiflerin hem bölgesel hem de küresel bazda önemli ekonomik, politik, hukuki ve diplomatik etkileri olmuştur. (Gill ve Law : 1998) Bu çalışmada, bölgesel bazda Türkiye, KKTC, GKRY, Mısır, Lübnan, İsrail, Filistin, Suriye ve Ürdün'e olan ekonomi-politik etkileri ile ABD, Rusya ve İngiltere'nin bölgede değişen ekonomi-politik rolü ele alınmaktadır. Buna ek olarak, Doğu Akdeniz hidrokarbon keşifleri ile meydana gelen Münhasır Ekonomik Bölge Uyuşmazlığına da değinilecektir. Konu kapsamında bir diğer önemli alan ise Avrupa Birliği'nin doğal gaz ihtiyacı, Rus doğal gazına olan bağımlılığı ve "Enerji Çeşitlendirme Politikaları" kapsamında Doğu Akdeniz doğal gaz kaynaklarından yararlanma imkanlarının değerlendirilmesidir. Buna ilişkin, Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının Avrupa piyasalarına taşınmasına dair seçenekler değerlendirilmektedir.

1. Doğu Akdeniz Hidrokarbon Keşiflerinin Bölgesel Açıdan Ekonomi-Politiği

Doğu Akdeniz'de meydana gelen hidrokarbon keşifler bölge ülkelerinin ekonomi-politik dinamiklerini etkilemiştir. Enerji kaynakları, tarihin her döneminde ve dünyanın her yerinde siyasi, ekonomik ve diplomatik konjonktürü etkilemiştir. (Faruk, 2010) Bu ülkeler, Türkiye, KKTC, GKRY, İsrail, Mısır, Lübnan, Suriye, Filistin ve Ürdün'dür.

Türkiye, öncelikle oldukça büyük bir doğal gaz tüketicisi ve doğal gaz ithalatçısı ülkedir. Aynı zamanda, Kıbrıs Sorunu kapsamında, GKRY, KKTC'yi devre dışı bırakarak kendi başına ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölge ve bu bölge içerisinde uluslararası enerji şirketlerine verdiği ruhsatlar, bölgede Türkiye-GKRY ve KKTC, deniz yetki alanı uyuşmazlığına neden olmuştur. (Başeren, 2010) Türkiye, bu çatışma kapsamında Akdeniz'de faaliyetler yürütmekte ve KKTC'yi destekleyerek, GKRY'nin hukuksuz faaliyetlerini engellemeye çalışmaktadır. GKRY ve KKTC adına Türkiye, Birleşmiş Milletlere karşılıklı olarak hak ihlallerini bildiren notalar vermektedir. Sorun gündemi meşgul ederek çözümsüzlüğünü korumaya devam etmektedir.

Doğu Akdeniz hidrokarbon keşiflerinden ekonomi-politik açıdan etkilenen diğer önemli bölgesel iki güç ise KKTC ve GKRY olmuştur. GKRY, ilan ettiği MEB içerisinde, uluslararası enerji şirketlerine ruhsat vermiştir. (Kaya, 2016) Bunun sonucunda gerçekleştirilen arama faaliyetleri ile birlikte GKRY, Afrodit ve Calypso olmak üzere iki önemli saha keşfetmiştir. Bu keşiflerle birlikte doğal gaz tüketimi gerçekleştirmeyen GKRY'nin doğal gaz kaynaklarının büyük kısmını ihraç edeceği beklenmektedir. Ancak, GKRY'nin, Kıbrıs Adası'nda varlığı olan KKTC'ni ve haklarını hiçe sayarak gerçekleştirdiği keşifler hukuka uygun olmadığı gibi bu kaynaklardan KKTC'yi mahrum bırakma riskini de barındırmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, hem kendi haklarını hem de KKTC'nin haklarını koruma amacıyla faaliyetler gerçekleştirmektedir. (Kuran, 2015)

USGS'e göre, Suriye'nin denizel alanında önemli hidrokarbon kaynakları potansiyeli bulunmasına rağmen Suriye İç Savaşı nedeniyle bu kaynakların arama ve çıkarma faaliyetlerini yürütmek imkansızdır. Lübnan'a bakıldığında, ülke belirlediği parseller içerisinde konsorsiyumlara ruhsat vermeye devam etmektedir. Lübnan'ın enerji görünümünde doğal gaz tüketimi olmamakla birlikte, hidrokarbon keşfi gerçekleştirdiğinde, bu doğal gazın önemli kısmının ihraç edileceği öngörülmektedir. Filistin'in Doğu Akdeniz hidrokarbon keşifleri kapsamında Gazze Marine 1 ve 2 olmak üzere iki önemli sahası bulunmaktadır. Ancak bu sahalardan İsrail'in ablukası nedeniyle kısa ve orta vadede hidrokarbon çıkarma imkanı oldukça düşüktür.

İsrail, Doğu Akdeniz hidrokarbon keşifleri kapsamında çok önemli doğal gaz sahaları keşfetmiştir. Doğal gaz ithalatında uzun yıllardır Mısır'a bağımlı olan ülkenin genel enerji görünümü de ithalata bağımlıydı. Ancak meydana gelen önemli doğal gaz keşifleri özellikle Tamar ve Leviathan ile birlikte, İsrail'i net enerji ithalatçısı konumundan ihracatçı konumuna yükseltebilecektir. Ayrıca, meydana gelen hidrokarbon keşifleri ülkeyi enerjide kendi kendine yeterli konuma getirmiştir. İsrail'in hidrokarbon kaynakları bölge ülkeleri ile olan diplomatik ilişkilerini geliştirme konusunda oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca, İsrail'in Lübnan ile yine Levant

Havzası'nda deniz yetki alanı çatışması bulunmaktadır. İsrail'in, özellikle Türkiye ile diplomatik ilişkilerinin pozitif yönde etkileneceği öngörülmektedir. Zira, İsrail'den Türkiye'ye inşası planlanan doğal gaz boru hattı, Doğu Akdeniz hidrokarbon keşiflerinin taşınmasına ilişkin fizibilitesi en güçlü proje olarak değerlendirilmektedir.

Mısır, uzun yıllar net enerji ihracatçısı konumunu artan enerji talebi ve Arap Baharı sonucunda ülkede gerçekleşen devrim ile meydana gelen siyasi konjonktür nedeniyle kaybetmiştir. Mısır, son yıllarda net doğal gaz ithalatçısı olmuştur. Ancak, Mısır, Zohr sahası ile Doğu Akdeniz hidrokarbon keşiflerinin en büyüğünü gerçekleştirmiştir. Bu sahanın tahmini rezervi 850 bcm'dir. Mısır'da faaliyet gösteren ENI şirketi, ülkede doğal gaz üretimine başlamıştır. Mısır'ın hızla artan talebi ile yakın zamanda doğal gaz ihracatçısı konumuna yükselme ihtimali düşüktür ancak enerji ithalatına harcanan gelirlerin düşeceği beklenmektedir. Aynı zamanda, Mısır'ın enerji ilişkileri bağlamında başta İsrail olmak üzere bölge ülkeleri ile diplomatik ilişkilerini geliştireceği beklenmektedir. (Bryza, 2013: 35-44)

2. Doğu Akdeniz Hidrokarbon Keşiflerinin Küresel Açıdan Ekonomi-Politiği

Doğu Akdeniz hidrokarbon keşiflerinin yalnızca bölge ülkelerinin değil, küresel güçlerin de ekonomi-politik dinamiklerini etkilemiştir. Bu küresel güçlerin başında, ABD, Rusya, İngiltere ve Avrupa Birliği bulunmaktadır.

ABD, dünyanın enerji kaynaklarına sahip tüm bölgeleri gibi Doğu Akdeniz'de meydana gelen keşifler ile de doğrudan ilgilenmektedir. İsrail'in daimi müttefiki olması ve bölgede faaliyet gösteren Amerikan şirketleri nedeniyle, Doğu Akdeniz'de meydana gelen hidrokarbon faaliyetlerini yakından takip etmektedir. Ayrıca, Filistin ve Kıbrıs Sorunu gibi tarihi çatışmalarda arabulucu rol üstlenmeye çalışarak bölgenin ekonomi-politik dinamiklerine dahil olmaktadır. (Manisalı, 2013)

İngiltere'de bölgede önemli bir konuma sahiptir. İngiltere'nin Kıbrıs Adası'ndan çekilmesi ile Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. (Özakman, 2012) Ancak, İngiltere'nin adadan tam olarak çekildiği söylenemez zira Kıbrıs Adası'nda, İngiltere'nin Akrotiri ve Dikelya olmak üzere iki askeri üssü bulunmaktadır. İngiltere, bu sayede adada varlığını korumaktadır. İngiltere, gelecekte adadaki hidrokarbon kaynaklarından pay elde etmek isteyebilir.

Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki varlığı, Suriye İç Savaşı ve Esad'ı desteklemesinin yanı sıra, potansiyel enerji kaynaklarından yararlanmak ve bu kaynakları kontrol etmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Rusya, dünyanın en büyük doğal gaz

üreticisi olarak, doğal gaz piyasalarındaki konumunu kaybetmek istememekte ve bu rekabete neden olacak faaliyetlerin önüne geçmektedir. Bunlardan bir tanesi de Doğu Akdeniz hidrokarbon keşifleridir. Zira, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklar Avrupa'ya ihraç edilirse, Rusya'nın Avrupa enerji piyasalarındaki tekel konumu güç kaybedecektir. Ayrıca, Rusya, hem ekonomik hem siyasi anlamda, vekalet savaşları bağlamında Doğu Akdeniz'de ABD ile rekabet halindedir. Rusya, bu nedenle Doğu Akdeniz'deki varlığını korumakta ve faaliyetlerini yürütmeye devam etmektedir. (Karbuz, 2012)

Avrupa Birliği için Doğu Akdeniz'de meydana gelen hidrokarbon keşifleri oldukça önemlidir. Avrupa Birliği doğal gaz kullanımında çok büyük oranda ithalata ve ağırlıkta Rusya'ya bağımlıdır. Bu nedenle "Enerji Çeşitlendirme Politikalarını" benimsemektedir. Doğu Akdeniz doğal gaz kaynakları, Avrupa adına önemli bir alternatif olabilecek potansiyele sahiptir.

3. Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynaklarının Avrupa'ya Taşınmasına İlişkin Seçenekler

Doğu Akdeniz'de keşfi gerçekleşen hidrokarbon kaynaklarının bölgesel ve küresel bazda ihraç edilmesi oldukça önemlidir. Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının ihraç edilme potansiyelinin en çok tartışıldığı bölge Avrupa'dır. Bunun haricinde Doğu Akdeniz doğal gazının bölgesel bazda ihracatının yapılma şansı en yüksek olan ülke Türkiye'dir. Türkiye'ye taşınacak doğal gazın, İsrail'den Türkiye'ye inşa edilecek bir boru hattı ile tedarik edilmesi planlanmaktadır. Diğer projeler ise gündemde önemli yer tutmakla birlikte, gerçekleşme ihtimalleri oldukça düşüktür.

Doğu Akdeniz doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınması için birkaç proje gündemdedir. Bunlar, EastMed Boru Hattı Projesi, İsrail-Türkiye Boru Hattı ve Vasilikos'a LNG terminali inşası projeleri gibi projelerdir. Bunlardan gerçekleşme imkanı en yüksek olan proje fayda/maliyet analizi ve fizibilite açısından İsrail-Türkiye boru hattı projesidir. Gündemi sürekli meşgul eden, EastMed boru hattı projesinin gerçekleşme şansı oldukça düşüktür. (Taliotis, 2015)

SONUÇ

Doğu Akdeniz'de meydana gelen hidrokarbon keşifleri, her geçen gün değişen konjonktür ve gelişmelerle, küresel ve bölgesel bazda ekonomi-politik değişimler yaratmaya devam etmektedir. İlerleyen zamanlarda Türkiye'nin bu gelişmelerden önemli oranda etkileneceği beklenmektedir. İsrail ve Mısır ile GKRY ve KKTC'nin de ekonomi-politik açıdan önemli oranda etkileneceği beklenmektedir.

ABD, Rusya, İngiltere ve Birleşmiş Milletler ile Avrupa Birliği'nin gelişmelerin odağında yer alarak karşılıklı etkileşimde bulunacağı beklenmektedir. "Proxy War" olarak adlandırılan vekalet savaşları kapsamında ABD ve Rusya, Doğu Akdeniz'deki varlığını koruyacaktır.

Münhasır Ekonomik Bölge çatışması ve deniz yetki alanı uyuşmazlıklarının kısa vadede çözülmesi oldukça zor gözükmektedir. Özellikle son gelişmelerle birlikte, Türkiye-GKRY ve KKTC'nin münhasır ekonomik bölge çatışması daha da şiddetli bir boyuta gelebilir. Türkiye'nin GKRY ile ilişkileri daha da olumsuz bir hale gelerek, AB sürecini olumsuz etkileyebilir.

Doğu Akdeniz'de hidrokarbon keşiflerinin ekonomi-politik açıdan ele alınması önemlidir. Çünkü süreç, ekonomik, politik, hukuki ve diplomatik açıdan karşılıklı etkileşim içerisinde ilerlemektedir.

Doğu Akdeniz'de meydana gelen keşifler, özellikle Türkiye açısından oldukça önemlidir ve yakından takip edilmelidir. Türkiye'nin bölgedeki gelişmelerin dışında kalması gibi bir durum söz konusu olamaz. Bu durum Türkiye'nin milli hak ve menfaatlerine aykırı olacaktır.

KAYNAKÇA

Başeren, Sertaç Hami. **Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı.** İstanbul : Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, 2010.

Bryza, Matthew J. "Eastern Mediterranean Natural Gas: Potential for Historic Breakthroughs among Israel, Turkey and Cyprus". **Turkish Policy Quarterly**. Vol. 12, No.3, 2013, ss.35-44.

Demir, Faruk. **Enerji Oyunu**. İstanbul: Ayrım Yayınları, 2010.

Gill, Stephen ve David Law. **The Global Political Economy: Perspectives, Problems, And Policies**. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1988.

Karbuz, Sohbet. "East Mediterranean Gas: Source Of Cooperation Or Fuel For Conflict?", **Turkish Review**, Vol. 2, No. 13,2012.

Kaya, İslam Safa. **Uluslararası Deniz Hukuku Çerçevesinde Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları.** 2. Baskı, Ankara : Adalet Yayınevi, 2016.

Kuran, Selami. **Uluslararası Deniz Hukuku**. İstanbul : Beta Yayınları, 2015.

Manisalı, Erol. **Dünden Bugüne Kıbrıs.** 3.Baskı. İstanbul : Gündoğan. 2003.

Özakman, Turgut. **Çılgın Türkler Kıbrıs**. 6.Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi, Mart 2012.

Taliotis, Constantinos, Maite de Boncort ve Kimon Keramides. "East-Mediterranean Gas potential: Opportunities and Barriers". **INSIGHT_E, Hot Energy Topic.** No.7, 2015.

B- TARİH, KÜLTÜR VE SOSYAL HAYAT

MANTIĞIN DİĞER BİLİMLERLE İLİŞKİSİ

Halil İMAMOĞLUGİL
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZET: İslam mantıkçıları tarafından bütün ilimlerin/bilgilerin doğruluğunu kontrol eden bir teraziye benzetilen mantık, doğru tanımı yanlış tanımdan, doğru kıyası yanlış kıyastan, kesinlik ifade eden bilgileri, kesinlik ifade etmeyen bilgilerden yani doğru/geçerli bilgiyi yanlış/geçersiz bilgiden ayıran bir bilimdir. Nasıl ki, bir şeyin ağır olanı hafif olanından terazide tartılmadan ayırt edilemezse, mantık ölçüsüne vurulmadan bir şeyin doğru olanı yanlış olanından ayırt edilemez

Mantık bilgisinden tüm bilim ve araştırma alanlarında yararlanılır. Hangi alanda düşünülürse düşünülsün, her düşünme alanının belli bir mantığı bulunur. Hangi türden olursa olsun, elde edilen bilgilerin denetlenmesi, tartışılması ve eleştirilmesi için mantığa ihtiyaç duyulur. Mantıktan bağımsız doğru düşünce olamayacağına göre her ilmin mantıkla ilgisi bulunur. Matematik olmadan mühendislik olmayacağı gibi mantık olmadan da bilimsel çalışma olmaz. Dolayısıyla mantığa dayanmayan; ne bir bilim, ne bir felsefe, ne de bir inanç sistemi düşünülebilir.

Bu çalışmada önce mantık biliminden bahsedilecek, sonra da mantığın; doğa bilimleri, matematik, metodoloji, felsefe ve bilgi teorisi ile ilişkisi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mantık, doğa bilimleri, matematik, metodoloji, felsefe, bilgi teorisi.

Mantık Bilimi

Mantık, düşünmede zihni hatadan koruyan, mantıklı düşünmenin yani doğru veya tutarlı düşünmenin kurallarını, ölçütlerini ve yasalarını ortaya koyan bilim yahut alet olarak tanımlanır.[1] O, akıl yürütmelerin doğru veya düzgün olup olmadığını denetleyebilmeyi sağlayan yöntemler sunar. Doğru sonuçlar çıkarmayı ve geçerli akıl

[1] Benzer tanımlar mantık kitaplarında farklı ifadelerle zikredilmektedir. Bkz. Ali Sedad, 1303: 6; İsmail Fennî, 1941: 399; İzmirli, 1315: 8; İzmirli, 1330: 51; Copi, 1961: 5; Löringhoff, 1973: 32-35; Öner, 1991b: 3-4; Yıldırım, 1999: 15; Özlem, 1999: 28; Taylan, 1996: 9-10; Emiroğlu, 2004: 12-13; Çüçen, 2004: 16-17; Kutlusoy, 2003: 12-13; Çapak, 2012: 12; Hasırcı, 2015: 13.

yürütmelerde bulunmayı öğretir. Başka bir ifadeyle bir yargıdan/hükümden başka bir yargı/hüküm ya da sonucun nasıl çıkarılacağının yol ve yöntemini gösterir.

Bir disiplin olarak Aristoteles tarafından kurulan mantık (Löringhoff, 1973: 18; Öner, 1991: 5; Özlem, 1999: 221; Taylan, 1996: 23; Emiroğlu, 2004: 41; Çüçen, 2004: 46; Kutlusoy, 2003: 9; Çapak, 2012: 28; Hasırcı, 2015: 24), 2400 yıllık geçmişi olan ve dolayısıyla 2400 yıllık tarihi birikime sahip olan bir bilim dalıdır. Gerek İslam dünyasında gerek Batıda, asırlar boyunca Aristo'nun mantık anlayışı hâkim olmuştur. Ortaçağ Avrupa düşüncesinde Aristo hâkimiyeti fizik, metafizik ve mantıkta Rönesans'a kadar devam etmiştir. Rönesans ile başlayan tabiat bilimlerindeki gelişme karşısında Aristo mantığının bilimsel metot olarak yetersizliği fark edilmiş ve bu çağın ampirik/deneysel bilimlere verdiği önem dolayısıyla gözden düşmüştür (Öner, 1991: 10; Taylan, 1996: 34; Emiroğlu, 2004: 50; Çüçen, 2004: 52). Yeni bir tabiat/doğa bilimi anlayışına paralel olarak yeni bir mantık fikri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mantık, biri teorik diğeri pratik olmak üzere iki özelliğe sahiptir. Teorik yönü, mantıklı düşünme denilen düşünme biçiminin tespitidir. Bu yönüyle o bir bilimdir. Pratik yönü ise bu bilimin uygulanması yani akıl yürütmelerin doğruluğunu (geçerliliğini) sağlayan kuralların ortaya konmasıdır. Bu yönü ile de o, bir sanat ve tekniktir.

İslam mantıkçıları tarafından bir teraziye benzetilen mantık, bütün ilimlerin/bilgilerin doğruluğunu kontrol eden, bir mîzan, bir mi'yâr, bir mihakk (Bingöl, 2000: 301) (ölçüt) olarak tasvir edilmiştir. Birçok İslam mantıkçısı bu alanda yazdıkları eserlerine "İlmü'l-Mîzân", "Fenn-i Mîzân", "Lisânü'l-Mîzân", "Mîzânu'l-Ukûl", "Mi'yâru'l-İlm", "Miftâhu'l-Funûn" gibi adlar vermişlerdir (Emiroğlu, 2004: 21-25). Nasıl bir şeyin ağır olanı hafif olanından terazide tartılmadan ayırt edilemezse, mantık ölçüsüne vurulmadan bir şeyin doğru olanı yanlış olanından ayırt edilemez (Bkz. Fârâbî, 1990: 68-69; Gazâlî, 2001: 43; Leaman, 1992: 12).

Mantık, doğru tanımı yanlış tanımdan, doğru kıyası yanlış kıyastan, kesinlik ifade eden bilgileri, kesinlik ifade etmeyen bilgilerden (İbn Sînâ, 1938: 4-5; İbn Sînâ, 2012: 11-12; Gazâlî, 2001: 43), yani, doğru/geçerli bilgiyi yanlış/geçersiz bilgiden ayırır. Mantık ölçüsüne vurulmadıkça hangi bilginin tam, hangi bilginin eksik olduğu bilinemez. Dolayısıyla bu ilmin ölçüsüne vurulmayan her fikrin ayarı bozuk olur (Bingöl, 2000: 301).

Her bilim dalı, doğrulara varmak için yanlışları elemek, bunun için de mantığa başvurmak ve onun ilkelerini kullanmak zorundadır. Zira mantık, bütün bilimlerin kavram ve ilkelerini analiz etme ve aydınlatma, dayandıkları temel ilkeleri ve varsayımları gözden geçirme ve ulaştıkları sonuçları değerlendirmede çözümleyici yöntemler sunmaktadır. Mantıktan bağımsız doğru bilim ve düşünce olamayacağına

göre, mantık bilmeden ilimlerin özüne varmak mümkün değildir. Dolayısıyla ilimlerin tasnifinde mantık hep en başta yer almış ve kendisine "ilimlerin ilmi" (İzmirli, 1330: 37) denilmiştir.

Mantık; günlük problemlerin aydınlatılmasını ve günlük hayatta düşülen anlam karışıklıklarından kurtulmayı; yanlış-tutarsız ifadeleri kolaylıkla anlamayı; düşünülenleri çelişkilere düşmeden ve anlam karışıklığına yol açmadan tutarlı bir şekilde açık-seçik ifade etmeyi; tartışma ve eleştirel düşünceyi zenginleştirmeyi; konuşmaları daha kolay yönlendirmeyi; düşünceleri, iddiaları veya yargıları daha kolay ispatlamayı; bilinçli olarak daha geçerli hükümler ortaya koymayı; hükümlerin geçerliliklerini, tutarlılıklarını, eşdeğerliklerini denetlemeyi; kıyaslar yaparak kesin-geçerli bilgiler elde edebilmeyi; en doğru şekilde düşünüp bu düşünceleri en iyi şekilde ifade etmeyi ve anlamayı sağlar.

Mantık ve Doğa Bilimleri

Deney ve gözlem yöntemlerini kullanan doğa bilimleri (fizik, kimya, biyoloji, mühendislik ve tıp), fiziki dünyanın canlı-cansız tüm nesnelerini kendine konu edinir. Olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisinden hareket eder, nesnelerin, olguların ve olgular arası ilişkilerin bilgisine ulaşmaya çalışır (Özlem, 1999: 344; Çüçen, 2004: 143, 152-153). Doğa bilimleri, verilerini deney ve gözlem yöntemiyle elde etmesine karşın yine de mantığa ihtiyaç duyar. Zira elde edilen verileri, akıl ilkelerini kullanarak ve akıl yürüterek ifade eder. Bu yöntemler mantıksal düşünmeyle daha güvenilir hale gelir.

Bilginin oluşum sürecindeki rasyonel/mantıksal yön ile duyusal yön, bilimde de birlikte hareket eder. Deney, duyumların zihin süzgecinden geçirilmesiyle ve zihin kategorilerinin belirleyiciliği altında gerçekleştirilen bir bilme eylemidir. Doğa bilimlerindeki bir araştırma faaliyetinde, mantıksallığın dâhil olmadığı "salt deney"den söz edilemez (Özlem, 1999: 344). Öyle ki, aklın denetiminden geçmeyen bir deney düzeneği dahi kurulamaz.

Özlem, bilim felsefesinin alanına girmeden, bilim-mantık ilişkisi üzerine genel olarak şunları belirtir: Bilim, deney verileri ve olgular hakkında bir mantıksal açıklama getirme girişimidir. Bilimsel yöntem; gözlem, deney, ölçme, sayım gibi betimleyici bir faaliyetle önce ampirik/deneysel genellemelere, daha sonra ise bu ampirik/deneysel genellemelerin kendilerini de açıklayıcı gücü bulunan kuramsal genellemelere ulaşma faaliyetinde ortaya çıkar. Dolayısıyla bilimsel yöntem, endüksiyon (tümevarım) ve dedüksiyona (tümdengelim) dayanır. Bilimsel açıklamanın temelinde, mantıksal açıdan geçerli, içeriği yönünden olgusal olarak doğrulanabilir önermelerden kurulu bir dedüksiyon (tümdengelim) bulunur. Bilimsel kuram, en üste

yasaların da dayandığı bazı temel tanım önermeleri olarak aksiyomlardan aşağı doğru, yani tekil deney verilerine kadar inen bir dedüktif (tümdengelimsel) yapı içinde kendisini gösterir (Özlem, 1999: 344-345).

Mantık ve Matematik

Mantık ve matematik hem konusu hem de yöntemi yönünden aynı olmasa da çok yakın bir benzerlik içerir. Kullandıkları akıl ilkeleri, içerikleri ve bilimlere faydaları bakımından aralarında ortak yanlar bulunur. Her iki disiplin de olgusal içerikten yoksun birtakım soyut ve genel kavramlarla uğraşır ve de doğruluğu tecrübe öncesi (apriori) bilinen önerme ve ilkelere dayanır. Her ikisinde de tutarlılık önem arzeder. "Her ikisi de bir takım soyut kavramlarla veya kavramsal nesnelerle uğraşır. Bilimle ilişkileri biçimle-özün ilişkisinden ileri geçmez." (Yıldırım, 1999: 198). Bilgi disiplinleri sınıflandırmasında, her ikisi de formel bir disiplin olarak ele alınır (Özlem, 1999: 328).

Mantık ve matematik; kesin, zorunlu ve doğru çıkarımlara ulaşmanın tek akıl yürütme şekli olarak dedüksiyon (tümdengelim) yöntemini kullanırlar (Çüçen, 2004: 144). "İkisi de, verilen önermeleri başka önermelere dönüştürmeye, ya da verilen önermelerden mantıksal sonuçlar çıkartmaya yarayan dedüktif (tümdengelimsel) yönteme dayanır, dönüştürme ve çıkarımların geçerlilik denetimini sağlayıcı kurallara başvurur." (Yıldırım, 1999: 198).

Kesin ve doğru çıkarımları kendilerine özgü sembolik dille öne süren mantık ve matematik, bunları kanıtlamak için de çeşitli ispat yöntemleri geliştirmişlerdir (Çüçen, 2004: 144). Matematik semboller kelimelerden daha bariz bir açıklığa sahiptir. Bu semboller akıl yürütmeleri güvence altına almak için mantıkta kullanılmaktadır (Taylan, 1996: 153).

Mantık ve Metodoloji

Sözlük anlamı, takip etmek, peşinden gitmek; terim anlamı ise bir amaca ulaşma çabası olan "Metodoloji" teriminin aslı Yunancadır. Platon'un "Doktrin", Aristoteles'in ise "Araştırma Usûlü" anlamında kullandığı bu terimin bilim tarihinde iki anlamına (Taylan, 1996: 35-36) işaret edilmektedir:

1. Geniş anlamı ile metot (yöntem); olaylar karşısında zihni tatmin edecek hakikatlerin bulunması için sarfedilen düşünce faaliyetidir. Bu faaliyetin kendisi yöntemi teşkil eder. (Port-Royal mantığının anlayışı)

2. Dar anlamı ile metot (yöntem); olaylar karşısında harcanacak zihinsel ameliyeleri peşinen belirleyen bir çalışma programı, bir araştırma ilkesidir. (Descartes'in metodolojisi)

Mantık, zihin yerine kendi zihni hadiselerini araştırır, kendisinin düşünme metodunu analiz eder. Metodoloji ise objektif hakikatlere varmak, yasalara ulaşmak gayesiyle, reel hadiseler üzerinde düşünür. Metodoloji adeta mantığın uygulamasını teşkil eder ve bir anlamda tatbikî (uygulamalı) mantığın ikinci bir adı olur. Mantık ilkelerinin tecrübe öncesi (apriori) olmasına karşın metodoloji ilkeleri sonradan kazanılmıştır (aposteriori). Yani uygulama sonucunda elde edilmiş bazı araştırma kurallarıdır (Taylan, 1996: 36).

Metodoloji, bilimlerin dayandıkları prensipleri/ilkeleri ve bunların uygulanma yollarını gösterir. Zira ilimler, olayları inceler, fakat kendilerini, kuruluşlarını ve prensiplerini metodik olarak incelemezler. Metodoloji, onların doğruya ulaşmak için takip etmek zorunda oldukları yolları araştırır. Bu yollara usul ya da metot/yöntem denir. Her ilmin usulü, metodu/yöntemi farklılık arzeder. Her ilim, kendi konusuna uygun bir metoda ihtiyaç duyar (Topçu, 2016: 10).

Mantık, zihnin kendi içinde tutarlılığını araştırırken, metodoloji zihnin kendi dışında tutarlılığını araştırır. Buna göre, mantık zihnin kendi kendisiyle uygunluğunu, metodoloji ise zihnin kendi dışındaki eşya ile uygunluğunu ele alır (Topçu, 2016: 10).

Mantık, ilimlerin dayandığı temelleri belirtip, kurallarını ve yöntemlerini belirler. Düşünen, araştıran ve sorgulamada bulunan zihnin düzgün çalışması için gerekli koşulları ve yolları gösterir. Düşünen insan için mantığa ihtiyaç, diğer birçok ilimden daha önce hissedilir. Zira insan hayatında, her şeyden önce, sağlam bir düşünüş temeli ortaya konmadan diğer bilimlerin düzenli bir şekilde vücut bulmasına imkân olamaz. Belirtmek gerekir ki "mantıklı" kişi her şeyden önce şu iki kurala bağlı hareket eder.

1. Tutarlı olmak, başka bir deyişle birbiriyle çelişen ve bağdaşmayan hiçbir düşünce, inanç veya iddialara zihinde yer vermemek.

2. Yeterince ve güvenilir yoldan temellendirilmemiş ya da kanıtlanmamış hiçbir iddia veya teoriyi doğru kabul etmemek, aynı şekilde yeterince kanıtlanmış iddia ve teoriler karşısında şu ya da bu nedenle ayak dirememek.

Mantık, bu iki kuralı açıklıkla ortaya koymak suretiyle kişisel ve sosyal sorunların çözümüne imkân sağlayabilir (Yıldırım, 1999: 30).

Mantık ve Felsefe

Mantık biliminin felsefe ile yakın ilgisi vardır. Felsefe, genel olarak, varlık, bilgi ve değerler konusunda akla dayalı, eleştirel ve sistematik düşünme faaliyetidir. Felsefe bilgisi, akıl ve mantık kurallarının kullanılması ile elde edildiği için tutarlı ve sistemli bir bilgidir. Felsefe faaliyeti, ortaya atılan iddiaların güçlü akıl yürütmelerle desteklenmesini gerektirmektedir. Felsefî bir iddianın, dayandığı temellerin ve temellendirme yönteminin gücü ölçüsünde kabul göreceği aşikârdır.

Mantık, düzgün akıl yürütmenin en temel ilkelerini ortaya koymakta ve akıl yürütmelerin geçerli olup olmadığını denetleyebilmeyi sağlayan yöntemler sunmaktadır. Bilimlerin hatta duyuların sağladığı "bilgileri" sorgulamak felsefenin temel işlevlerinden biridir. Sorgulama ise doğru veya düzgün akıl yürütme ile gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, doğru veya düzgün akıl yürütmeleri konu alan mantık, felsefenin hatta bütün bilimlerin vazgeçilmez aracıdır. Dolayısıyla, sağlam bir mantık bilgisine sahip olmak, felsefe öğrenmeyi ve felsefî düşünmeyi amaçlayan herkes için zorunlu bir önkoşuldur.

Klasik mantıktaki akıl ilkelerinin, varlık (ontoloji) ve metafizikle ilişkisi bulunmaktadır. Eski mantıkçılar arasında, mantığın felsefe ile alakası konusunda üç temel görüş (Rescher, 2018: 25-28; Taylan, 1996: 12) vardır:

1. Aristo ve takipçileri için mantık, sadece bir metodoloji ve felsefeye bir giriştir.

2. Realizm taraftarları için mantık, felsefenin önemli bir kısmıdır. Zira gerçeğin yapısı aklın yapısına uygun olduğundan, mantık ilke ve normları gerçek üzerine dayanmaktadır. Özellikle Stoacılar ve Platon bu görüşü paylaşmaktadır.

3. Bu iki görüşü uzlaştırmak isteyen Neo-Platonistler için mantık, aynı zamanda hem felsefeye giriş hem de felsefenin bir bölümüdür.

Müslüman mantıkçılar arasında bu üç görüşün de temsilcileri vardır. Fakat bu tartışmalarda "mantık diğer ilimler için bir alettir" şeklindeki anlayış yaygınlaşmıştır. Hatta mantığın tanımında, onun bir "alet ilmi (ilmu'l-âlet)" (Fârâbî, 1990: 67-69; İbn Sînâ, 1992: 2; İbn Sînâ, 2005: 117; Kâtip Çelebi, 1971: 1862) olduğu belirtilir olmuştur.

Mantık ve Bilgi Teorisi

Mantık, bilme ve düşünme ile yakından ilgilidir. Bilgi ve bilme ise felsefenin vazgeçilmez konularından biridir. Bilgi sorunu ilk dönemlerden itibaren felsefenin temel problemi olmuştur. Felsefe bunu bilgi teorisi (epistemoloji) adı altında konu

edinmektedir. Adından da anlaşıldığı gibi bu, bilmekle ilgilidir ve bilmenin bilimidir. Buna karşı mantık düşünmenin bilimidir (Aster, 1994: 11).

Doğru bilgiyi ele almaları bakımından mantık ve bilgi teorisi (epistemoloji) birbirine yakın görünseler de farklılık arzederler. Bilgi teorisi (epistemoloji), bilginin kendisiyle ve muhtevasıyla ilgilenmesine karşılık, mantık bilgiler arası doğru, tutarlı ve geçerli ilişkiler üzerinde durur (Taylan, 1996: 17; Çüçen, 2004: 36).

Mantık, bilgi teorisi (epistemoloji) ile olan ilişkisinde bilgi edinme faaliyetindeki rolüyle ortaya çıkar. Yeni kazanılan bilginin, daha önce kazanılmış bilgilerle uygunluğunun/tutarlılığının hem kavramsal hem de yöntemsel açıdan ne anlama geldiğini açıklayarak, bir bilgi edinme aracı olma görevini üstlenir (Kutlusoy, 2003: 143).

Felsefeye göre; süje, tasavvur ve obje bilginin oluşumundaki üç temel unsurdur. Bilgi; süje ile psikolojik, tasavvur ile mantıksal ve obje ile ontolojik âlemlerle temas halindedir. Mantığa başka bilimler tarafından kendi konuları içinde görülmeye çalışılması, onun konusunun böyle özelliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Oysa mantık felsefe gibi bilgi meselesiyle uğraşmaz. Bilgi tasavvur olma yönüyle mantıksal âlemle temas halinde bulunur. Zira süjedeki obje tasavvuru bir mantıksal mesele olması yönüyle de mantığın konusuna girer. Düşüncenin kendisiyle olan uygunluğunu araştıran mantığın; olaylara bağlı kalmadan, açıklık, kesinlik ve evrenselik özelliğine sahip olması, başka bilimlerden bağımsız olmasını sağlar (Taylan, 1996: 16).

Neyi ve nasıl bilebiliriz? Şeyleri, bize göründüğü gibi mi yoksa oldukları gibi mi bilebiliriz? Bilgimizin kaynağı nesneden bize gelen etkiler, nesnelerin bizde yarattıkları izlenimler, duyumlar mıdır? Yoksa özne önceden sahip olduğu bazı bilgilerle nesnenin önünde mi durmaktadır? Duyumlara öncelik tanıyan, hatta onlara tek bilgi kaynağı olarak gören ampirizm (deneycilik) mi haklıdır? Yoksa zihin yapımızın doğuştan gelen bilgilerle donatıldığını ve duyumların doğuştan gelen formlar altında biçimlendirildikten sonra bilgiye dönüştüğünü iddia eden rasyonalizm (akılcılık) mi haklıdır? Yoksa bu ikisin birleştiren veya bu ikisinin karşıtlığıyla birlikte bilgide diğer unsurların rolünü vurgulayanlar mı haklıdır? Bilginin kaynağına ilişkin sorulan bu tür soruların yanıtlarına değinmek bilgi teorisinin alanına girmeyi gerektirir (Özlem, 1999: 341).

Bilgi teorisi (epistemoloji); bilginin ne olduğunu, nasıl meydana geldiğini, bilgi elde etmede bilen (süje) ile bilinen (objenin) arasındaki ilişkiyi ve bunların paylarının ne olduğunu, bilgilerin nereden geldiğini, bilginin doğruluk ve kesinlik derecesini, neyi bilip neyi bilemeyeceğimizi araştırır. Bilgi teorisini herhangi bir bilgi değil, doğru bilgi ilgilendirir (Aster, 1994: 11; Mengüşoğlu, 1992: 47 vd.).

Düşüncenin ve bilginin bu yönüyle mantığın uzaktan bir ilgisinden söz edilebilirse de, bu konu daima felsefenin özel bir araştırma sahası olarak kalır.

Mantık; esasen bilginin biçimini analiz eder, güvenilir çıkarımlar yapmak ve doğru düşünmek için uyulması gerekli kuralları belirler. Bu bakımdan mantık; önermelerin, çıkarımların yapısını araştırır ama önermelerin muhtevasıyla/içeriğiyle ilgilenmez. Onların sadece mantıksal biçimine bakar (Taylan, 1996: 17). Yani, mantık önermelerin bizatihi doğruluklarıyla değil, önermeler arası ilişkileri ve bu ilişkiler neticesinde ortaya çıkan sonucun yine öncüllerle olan doğru bağlantısını ele alır. Mantık; deneysel, olgusal, somut ve içeriksel olarak bir önermenin doğruluğuyla ilgilenmez (Çüçen, 2004: 36). O, "doğru" ve "yanlış" gibi değerlerle ilgilenirken, sözü edilen kavramları tanımlamayıp, bilgi teorisine (epistemoloji) bırakır. Mantık geçerli düşünme formlarını araştırması bakımından biçimsel bir işleve sahiptir. Bilgi teorisi ise bilgiyi felsefe kavramlarıyla ele alarak insan zihninin bilgi elde etme yolarıyla ve yapısıyla ilgilenmesi bakımından içeriksel bir işleve sahiptir.

Bilgi teorisi, zihnin bilgi yapısını inceler. Bu bakımdan mantık doğrusu ile bilgi teorisinin doğrusu farklıdır. Mantık, "doğru" kelimesi ile önermeler arası zihinsel ilişkinin imkânını anlar. Buna karşılık bilgi teorisi, "doğru" kelimesi ile önermenin bir var olanın ifadesine delaletini anlar. Mantık, aklın ilkeleri doğrultusunda akıl-yürütme işlemi gerçekleştirirken, bilgi teorisi zihnin bilgi elde etme imkânlarını çeşitli yaklaşımlarla açıklamaya çalışır (Çüçen, 2004: 36).

Bilgi teorisi ve mantık, bilginin kaynakları üzerinde duran, doğru bilgiyi elde etmenin yolu ve yöntemini açıklayan iki temel bilim dalıdır. "Bilgi teorisi ve mantık, ancak doğru'ya yönelmiş olan, doğru olmayı erek edinen bilme ve düşünme ile uğraşırlar." (Aster, 1994: 11). Bilmenin bilimi olarak onlar, doğru bilme ve doğru düşünme etkinliği içindedirler. "Bilgi teorisi ve mantık, yalnız bilme ve düşünmenin objelerine ilişkin bilimler olmayıp, dille formüllendirilmiş olan bilginin de bilimidirler." (Aster, 1994: 14).

Sonuç

Mantık, mantıklı düşünmenin kural ve yasaların gösteren bir bilimdir. Mantıklı düşünme de doğru ve tutarlı düşünmedir. Doğru ve tutarlı düşünme ise bütün bilimler için gerekli olan temel bir yöntemdir.

En soyut ve genel nitelikte düşünme biçimi olarak mantığın ilkeleri evrensel olarak geçerlidir. Hiçbir konu veya olgu türünün koşullarına bağlı değildir ve herhangi bir disipline dayanma zorunluluğu da bulunmamaktadır.

Mantık bilgisinden tüm bilim ve araştırma alanlarında yararlanılır. Hangi alanda düşünülürse düşünülsün, her düşünme alanının belli bir mantığı bulunur.

Hangi türden olursa olsun, elde edilen bilgilerin denetlenmesi ve doğrulanması için mantığa ihtiyaç duyulur.

Mantık, matematik ve geometri gibi asal ve bağımsız bir disiplindir. Matematik olmadan mühendislik olmayacağı gibi mantık olmadan da bilimsel çalışma olmaz. Dolayısıyla mantığa dayanmayan; ne bir bilim, ne bir felsefe, ne de bir inanç sistemi düşünülebilir. Mantıktan bağımsız doğru düşünce olamayacağı için her ilmin mantıkla ilgisi bulunur.

Düşünmede zihni hatadan koruyan mantık, mantıklı düşünmenin yani doğru veya tutarlı düşünmenin kurallarını, ölçütlerini ve yasalarını ortaya koyar. Doğru sonuçlar çıkarmayı ve geçerli akıl yürütmelerde bulunmayı öğretir. Bir yargıdan/hükümden başka bir yargı/hüküm ya da sonucun nasıl çıkarılacağının yol ve yöntemini gösterir.

Mantık ile diğer ilimler arasında sıkı bir ilişki vardır. İslam mantıkçıları tarafından bir teraziye benzetilen mantık, bütün ilimlerin/bilgilerin doğruluğunu kontrol eden, bir mîzan, bir mi'yâr, bir mihakk (ölçüt) olarak tasvir edilmiştir.

Deney ve gözlem yöntemlerini kullanan doğa bilimleri, olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisini, akıl yürütme ve akıl ilkelerini kullanarak ifade eder.

Mantık ve matematik konusu ve yöntemi bakımından aynı olmasa da çok yakın bir benzerlik içindedir. Her ikisi de tümdengelim metodunu kullanmaktadır.

Mantık, zihnin kendi içinde tutarlılığını yani zihnin kendi kendisiyle uygunluğunu, metodoloji ise zihnin kendi dışında tutarlılığını yani zihnin kendi dışındaki eşya ile uygunluğunu ele alır. İlimlerin dayandığı temelleri belirtmesi bakımından mantık bir ve aynı iken metodoloji bakımından her ilmin usulü farklıdır. Her ilim kendi konusuna uygun bir metoda ihtiyaç duyar.

Felsefenin temel işlevlerinden biri sorgulamaktır. Sorgulama ise doğru veya düzgün akıl yürütme ile gerçekleştirilebilir. Bu nedenle, doğru veya düzgün akıl yürütmeleri konu alan mantık, felsefenin hatta bütün bilimlerin vazgeçilmez aracıdır.

Mantık, bilme ve düşünme ile yakından ilgilidir. Bilgi ve bilme ise felsefenin vazgeçilmez konularından biridir. Doğru bilgiyi elde etmenin yol ve yöntemlerini ele almaları bakımından birbirine yakın görünmelerine karşın, bilgi teorisi (epistemoloji), bilginin kendisiyle ilgilenirken, mantık bilgiler arası doğru, tutarlı ve geçerli ilişkiler üzerinde durur.

Kaynaklar

Ali Sedad, (1303) *Mîzânu'l-Ukûl fi'l-Mantık ve'l-Usul*, İstanbul.

Aster, Ernst, von, (1994) *Bilgi Teorisi ve Mantık*, Çev. Macit Gökberk, Sosyal Yayınlar, Üçüncü Basım, İstanbul.

Bingöl, Abdülkuddüs, (2000) "Gazâlî ve Mantık bilimi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Gazâlî Özel Sayısı, Cilt 13, Sayı 3-4, ss. 299-302.

Copi, Irving, (1961) *Introduction to Logic*, New York.

Çapak, İbrahim, (2012) *Anahatlarıyla Mantık*, Ensar Yayınları, İstanbul.

Çüçen, A. Kadir, (2004) *Klasik Mantık (Mantığa Giriş)*, Asa Kitabevi, 1. Basım, Bursa.

Emiroğlu, İbrahim, (2004) *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Farabi, (1990) *İhsâül'l-Ulûm (İlimlerin Sayımı)*, Çev. Ahmet Ateş, İstanbul.

Gazâlî, (2001) *Felsefenin Temel İlkeleri (Makâsıdu'l-Felâsife)*, çev. Cemaleddin Erdemci, Vadi Yayınları, Ankara.

Hasırcı, Nazım, (2015) *Klasik Mantık El Kitabı*, Araştırma Yayınları, Ankara.

İbn Sînâ, (1992) *el-İşârât ve't-Tenbîhât*, thk. Süleyman Dünya, Beyrut.

İbn Sînâ, (2005) *İşaretler ve Tembihler*, Çev. Ali Durusoy, Muhittin Macit, Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul.

İbn Sînâ, (2012) *en-Necât*, Çev. Kübra Şenel, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

İbn Sînâ, (h.1357, m.1938) *en-Necât,* thk. Muhyiddin Sabri el-Kürdi, Mısır.

İsmail Fennî (Ertuğrul), (1941) *Lügatçe-i Felsefe*, İstanbul.

İzmirli, İsmail Hakkı, (1315) *Mi'yâru'l-Ulûm*, İstanbul.

İzmirli, İsmail Hakkı, (1330) *Felsefe Dersleri*, Dersaâdet Matbaası, İstanbul.

Kâtip Çelebi, (1971) *Keşfu'z-Zunûn*, İstanbul.

Kutlusoy, Zekiye, (2003) *Temel Sembolik Mantık*, ART Yayın, Ankara.

Leaman, Oliver, (1992) *Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş*, Çev. Turan Koç, Kayseri.

Löringhoff, von Freytag, (1973) *Mantık/Saf Mantık Sistemi*, Çev. T. Mengüşoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Mengüşoğlu, Takiyettin, (1992) *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul.

Öner, Necati, (1991) *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Altıncı Baskı, Ankara.

Özlem, Doğan, (1999) *Mantık, Klasik/Modern Mantık, Mantık Felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Rescher, Nicholas, (2018) *İslam Mantık Tarihi (The Development of Arabic Logic)*, Çev. Ahmet Kayacık, Litera Yayıncılık, İstanbul.

Taylan, Necip, (1996) *Mantık/Tarihçesi-Problemleri*, Marmara Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayanları, İstanbul.

Topçu, Nurettin, (2016) Mantık, Yayına Hazırlayanlar, Ezel Erverdi, İsmail Kara, Dergah Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

Yıldırım, Cemal, (1999) *Mantık/Doğru Düşünme Yöntemi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

İBNÜ'L-CEVZÎ'YE GÖRE VAKF ESNASINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKDEMIR
Kırklareli Üniversitesi

GİRİŞ

Hanbeli fakihlerinden İbnü'l-Cevzî, 510 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Tam adı Abdurrahman b. Ebi'l-Hasen b. Ali İbn Abdillah'tır. Tarih ve hadis alanında asrının önde gelen âlimlerinden biri olarak bilinir. Hocası İbnü'z-Zâgûnî'nin vefatı sonrasında (527/1132) Mansûr Camii'nde vaaz vermiş ve halife ile vezirlerin de iştirak ettikleri meclislerde ilmî meseleler üzerine konuşmalar yapmıştır. Bir ara halifeyle ilişkilerinde problemler yaşayan İbnü'l-Cevzî'nin Vâsıt'a sürüldüğü olmuşsa da daha sonra Bağdat'a geri dönerek burada irşad faaliyetlerine devam etmiştir. 597/1201 yılında vefat eden İbnü'l-Cevzî, Ahmed b. Hanbel'in yanına defnedilmiştir. İbnü'l-Cevzî, Hanbelî olmakla birlikte her zaman onu taklitte bulunmamış, fıkhî hükümlerin delillerini inceleyip ona göre hareket etmeyi uygun görmüştür. Yer yer Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine muhalif olduğu da olmuştur.[1]

Eser yazımına erken yaşlarda başlayan İbnü'l-Cevzî'nin üç yüz civarında eser kaleme aldığı bildirilmektedir.[2] İbnü'l-Cevzî'nin kitap telifi sadece bir alanla sınırlı kalmamış; o, tarih, hadis, tefsir, akaid ve fıkıh gibi değişik alanlarda kitap yazımında bulunmuş; dolayısıyla İslâmî ilimlerin neredeyse tüm dallarındaki çalışmalarıyla bilinir olmuştur.[3] Tarih alanında geniş bir müktesebata sahip olan İbnü'l-Cevzî'nin

---

[1] Yusuf Şevki Yavuz-Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *DİA,* İstanbul 1999, XX, s. 543; İsmail Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn,* Beyrut: Dâru İhyâit Türâsi'l-'Arabî, I, s. 521-522; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, b.y.y: Dârul İlm li'l-Melâyîn, 2002, III, s. 316; Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn,* Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, ts., V, s. 157.

[2] Müellifin bazı eserlerine, içerdiği konulara nispetle birden fazla isim verilmesi ya da vefatı sonrasında bazı eserlerinin muhtasar hale getirilerek kendisine nispet edilmesi gibi sebeplerden eserlerinin sayısına dair farklı rivayetler söz konusudur. İbnü'l-Cevzî'nin eserleri arasında zikredilmesine rağmen nüshasına rastlanılmayan eserleri de büyük bir yekûn oluşturmaktadır. İbn Receb, *Kitâbü'z-zeylî 'alâ tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut: Dâru'l-Mârife, (I, IV), s. 415; Sümeyye Sevinç, "*Fünûnu'l-Efnân fî Ulûmi'l-Kur'ân Adlı Eserin İstanbul Yazma Nüshasının Tefsir Usûlü Açısından Tahlili*", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV*, (Kütahya-2015), s. 200-201.

[3] İbnü'l-Cevzî'nin yukarıda zikri geçen alanların haricinde edebiyat, matematik, astronomi ve tıp ilimleri gibi müspet ilimlere dair eserleri de mevcuttur. Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn,* I, s. 521-522; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, s. 316; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn,* V, s. 157.

eserleri daha ziyade umumi tarih, siyer, tabakât ve menakıba dairdir. İbnü'l-Cevzî, geliştirmiş olduğu teknikler, yetiştirdiği talebeler ve kendinden sonrakiler için kaynak haline gelmiş eserleri[4] vasıtasıyla tarih alanında iz bırakmış şahsiyetlerdendir.[5]

Müellifin tebliğe konu olan eserinin adı *Fünûnu'l-efnân fî 'uyûni 'ulûmi'l-Kur'ân*'dır.[6] Müellif, bu eseri Zâdü'l-mesîr'den sonra ele almıştır ve daha önce Kur'ân ilimleriyle alakalı yazmış olduğu konulara bu eserde muhtasar bir şekilde değinmiştir.[7] Otuza yakın başlıktan oluşan eser, yedi harf, Mushaf imlâsı ve vakf-ibtidâ gibi direkt olarak kıraat ilminin inceleme sahasına giren konularını içermekle birlikte;[8] Kur'ân ilimlerinden halku'l-Kur'ân, nâsih-mensûh, müteşşâbih, ğarîbu'l-Kur'ân gibi hususları inceler.[9]

Müellifin bahsi geçen eserde ele aldığı bölümlerden biri de Kur'ân tilâvetinde vakflarda dikkat edilmesi gereken hususlardır. Aşağıda bu konuya hazırlık sadedinde

---

[4] Bağdat tarih yazıcılığı öncülerinden İbnü'l-Cevzî'nin tarihle alakalı telifleri, döneminin ana kaynaklarından kabul edilir. Şöyle ki siyasî, ictimâî ve fikrî açıdan önemli bir yüzyılda hayat süren İbnü'l-Cevzî; Abbasilerle Selçuklular zamanında yaşadığından; bununla birlikte Abbasiler döneminde zuhur eden birçok hanedanlık ve Müslümanların Haçlılarla mücadeleleri ile Kudüs'ün alındığına şahitlik ettiğinden vermiş olduğu tarihi bilgiler oldukça önemlidir. İbnü'l-Cevzî'nin tarihçiliği ve tarihe yönelik eserleriyle ilgili bilgi için bk. Mehmet Salih Arı, "Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin Hayatı, Eserleri ve Tarih Metodolojisi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 165-186; Yavuz-Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *DİA*, s. 545-546.

[5] Yavuz-Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *DİA*, s. 544.

[6] Hicrî IV. asırdan itibaren mevcut ilmî birikimden istifade edilip Kur'ân ilimleriyle alakalı kapsamlı eserler kaleme alma süreci başlamış; bunun neticesinde bu ilimlerle ilgili şekil ve içerik bakımından yeni bir döneme girilmiştir. Bu meyanda *Fünûnu'l-efnân*, alanının ilk örneğidir. Eser, Zerkeşî'nin *Burhân*'ı ve Suyûtî'nin *İtkân*'ı gibi sonrasında yazılan birçok ulûmu'l-Kur'ân eserinin temel referanslarından olmuştur. Abdülhamit Birışık, "Ulûmu'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, s. 134; Abdülhamit Birışık, "İbnü'l-Cevzî/Tefsir İlmindeki Yeri", *DİA*, İstanbul 1999; XX, s. 550-551; Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-efnân fî 'uyûni ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Hasan Ziyâüddîn Itr, Dârul Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1987, s. 36-100; Sümeyye Sevinç, *İbnü'l-Cevzî'nin Fünûnu'l-Efnân Adlı Eserinin Tefsir Usûlü Açısından Değeri*, (Yüksek Lisans, 2012), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 43-44; Abdullah Bayram, "Kur'ân İlimlerinin Gelişim ve Etkileşim Süreçlerinin Zaman ve Mekân Faktörleri Bağlamında Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40 (2018), s. 90.

[7] Yavuz-Avcı, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *DİA*, s. 548.

[8] On kıraate dair eğitim alan İbnü'l-Cevzî, bu alandaki istîdâdını *Zâdü'l-mesîr* adlı tefsirinde de ortaya koymuştur. Nitekim o, tefsirinde kıraatleri zikretmiş; kıraatleri zikrederken Arap lehçeleri, sarf ve nahve dair kurallar ve edâ keyfiyetleri açısından kıraat uygulamalarına da eserinde yer vermiştir. İbnü'l-Cevzî'nin kıraatlere dair birikimi ve kıraatleri ele almasıyla alakalı bk. Şemsüddîn Ebu Abdillâh ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavud, Müessesetü'r-Risale, 1985, XXI, s. 372; Ali Turgut, *İbnü'l Cevzî ve Tefsir Usûlündeki Yeri: Araştırma-İnceleme*, İstanbul, 1989, s. 10; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Meşîhâtü İbnü'l-Cevzî*, thk. Muhammed Mahfuz, Beyrut: Dâru'l-Ğarb, 1980, s. 79, 93, 120, 129, 132; Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-Tefsîr*, Beyrut: Dârul Kütübi'l-'İlmiyye, 2009; Büşra Özdemir, *İbnü'l-Cevzî'nin Zâdü'l-Mesîr Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili*, (Yüksek Lisans, 2019), Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 31-93.

[9] Eserdeki konu başlıkları ve içerikleriyle alakalı bk. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Fünûnu'l-efnân fî 'uyûni ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Hasan Ziyâüddîn Itr, Beyrut: Dârul Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987.

sırasıyla vakf-ibtidâ ve vakf anlam ilişkisi ele alınacak, daha sonra İbnü'l-Cevzî'nin konuyla ilgili mülahazalarına değinilecektir.

Vakf-İbtidâ

Vakf, sözlükte "hapsetmek, durmak, durdurmak, kaçınmak, menetmek ve kelimeyi kendinden sonrakinden ayırmak" anlamındadır.[10] Terim olarak ise "kelimenin sonunda sesi bir müddet kesmek veya kelimeyi bir sonrakinden ayırmak", "kelime üzerinde tekrar okumaya başlamak kastıyla normal bir şekilde nefes alacak kadar bir müddet sesi kesmek" manalarına gelir.[11] İbtidâ ise "başlamak, bir şeyi ilk defa yapmak" ile "ilk defa okumaya başlamak ve vakftan sonra tekrar tilâvete başlamak" anlamında kullanılırken bu manada vakfın zıddı şeklinde tanımlanmıştır. Kat', sekte, fasl, i'tinâf ve isti'nâf kavramları da vakf -ibtidâ yerine kullanılabilmiştir. Suyûtî, konuyla ilgili mütekaddimûn ulemânın kat' ve sekt sözcüklerini vakf manasında kullandıklarını, daha sonraki âlimlerin ise bu kavramlar arasında bir ayrıma gittiklerinden bahseder.[12]

Vakf ve ibtidâ, bir bilim dalı olarak, Kur'ân'ın okunması esnasında lafız ve manaca uygun bir yerde durup, akabinde doğru bir şekilde başlamayı öğreten ilim şeklinde tanımlanabilir. Kur'ân'ın i'câzının ortaya çıkarılabilmesi ve kastedilen anlamın doğru bir biçimde anlaşılabilmesi için vakf-ibtidâya vakıf olmak gerekir.[13] Vakf-ibtidâya vukûfiyet, manaca uygun bir yerde durup yine uygun bir yerden başlangıç yapmak ve anlam ihlallerine yol açmamak açısından önemsenmiş, önceleri bu ilim kıraat öğretiminde bulunan âlimlerce de uygulanmıştır.[14] Konunun öneminden olsa gerek müteahhir ulemâ, tecvîd kitaplarında konuyla ilgili müstakil bir bölüm ayırmış; İbnü'l-Cezerî'den sonraki tecvide dair yazılan kitaplarda vakf-ibtidâ ile Mushaf imlâsına da bir bölüm ayırma geleneği oluşmuştur.[15]

İslam'ın zamanla Arap yarımadasının dışında yayılmasıyla birlikte Kur'ân metninde birtakım hatalı okumalar meydana gelmiştir. Bu durumun giderilmesi

---

[10] Ebû Nasr İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sıhah Tâcü'l-luğa*, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987, IV, s. 1440; Mahmud Halil Husarî, *Ahkâm-u Kırâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1995, s. 251; Muhammed İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut: Dâru's-Sadr, h. 1414, III, s. 359; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, İstanbul: İFAV Yay., 1997, s. 135.

[11] Ebü'l-Hayr Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr,* Ali Muhammed eDabba', el-Matbaatüt Ticariyyeti'l-Kübra, I, s. 240. İbnü'l-Cezerî'nin vakf-ibtidâ ilmine yaklaşımıyla ilgili geniş bilgi için bk. Mehmet Kara, "İbnü'l-Cezerî'nin Vakf-İbtidâ İlmine Yaklaşımı", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 13 (2018), s. 55-79.

[12] Celâlüddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, el-Heyetü'l-Mısriyye, 1974, I, s. 299.

[13] Abdurrahman Çetin, "Vakf-İbtidâ", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, s. 461.

[14] İbnü'l-Cezerî, *Neşr,* s. 224-225.

[15] Ğânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye*, Ürdün: Dâr-u Ammâr, 2006, s. 69-70.

açısından zamanla devlet adamlarının isteği ve âlimlerin çabalarıyla [16] Kur'ân'a birtakım harekeleme, âyet fasılaları, sûre başlangıçları, cüz, hizip ekleme gibi birtakım çalışmalar ortaya konulmuştur. Vakf-ibtidâya yönelik çabalar da Kur'ân'ın düzgün bir şekilde okunmasını sağlamak için yapılan çalışmalardandır. Bahsi geçen uygulamalar sayesinde Müslümanlar, Kur'ân'ı daha doğru bir şekilde okuyabilmişlerdir.[17] Vakf ve ibtidânın esas kaynağı ise Hz. Peygamber ve onun öğrencileri olan ashâb-ı kiramdır. Nitekim Ümmü Seleme, Fâtihâ sûresinden örnek vermek suretiyle Hz. Peygamber'in âyet sonlarında durduğunu ifade etmiştir. Hz. Ali de Kur'ân'da geçen tertîl kavramıyla ilgili "vakfları bilmek ve harfleri tecvîd üzere okumaktır" demiştir.[18]

Vakf-İbtidânın Kur'ân'ın Anlaşılması açısından Önemi

Bahsi geçen ilmin kıraate katkısı, Kur'ân'ın manaca uygun bir şekilde okunmasını sağlamasıdır. Dolayısıyla bu ilmin tefsirle de sıkı bir bağı vardır.[19] Şöyle ki vakf-ibtidâ ilmi, Kur'ân okuyanların tefsire uygun düşecek, manaya muvafık olacak ve Arap dilinin kaidelerini gözetecek bir şekilde kişinin duruş yapmasını sağlar.[20] Bu bağlamda Kur'ân tefsirinde sahih itikadın, sağlam hükümleri ve doğru mananın elde edilmesi, vakf-ibtidâ sayesinde mümkün olur.[21] Dolayısıyla Kur'ân'ı doğru bir şekilde okumak ve gereğince amel etmek için vakf-ibtidâ ilmini bilmek gerekir.[22] Tüm bu sebeplerden olsa gerek kurrâ ister âyet sonu olsun ister ortasında olsun vakf esnasında manayı gözetmiştir. Çünkü her ne kadar âyet sonlarında vakf daha uygun olsa da lafız anlama tabi olacağından vakfın da manaya uygun olması daha evlâdır.[23]

Nerede durup nerede başlanacağını bilmek insan sözünün anlaşılması ve tesiri açısından oldukça önemlidir. Zira anlamı etkin bir şekilde anlatabilmek, doğru yerde başlangıç ve vurgu yapmayı, ayrıca susmayı güzelce uygulamayla mümkündür. İnsan sözünde bile bu denli önemli olan bu hususun ilahi kelâm ve maksadı açısından

---

[16] İbnü'l-Cezerî, *Neşr,* s. 224-225.
[17] Recep Koyuncu, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü (İbnü'l-Enbârî, ed-Dânî ve es-Secâvendî Örneği),* (Doktora, 2015), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 245-246.
[18] İbnü'l-Cezerî, *Neşr,* s. 225; Suyûtî, *el-İtkân,* I, s. 282.
[19] Veli Kayhan, "Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur'ân Tefsîrindeki Yeri", *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 10 (2006), s. 294.
[20] Kayhan, "Vakf ve İbtidâ İlmi", s. 304-305.
[21] Recep Koyuncu, "Vakf-İbtidânın Âyetlerin Anlaşılmasındaki Rolü", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim],* (2015), s. 163.
[22] Nihat Temel, "Kıraatte Vakf-İbtidâ ve Anlama", *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi/Uluslararası Kıraat Sempozyumu,* İstanbul: DİB Yayınları, 2012, s. 302.
[23] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* I, s. 238; Vakf-ibtidânın anlama etkisiyle alakalı bk. İbrahim Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*, (Yüksek Lisans, 2012), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

daha da ehemmiyetli olması gerekir.[24] Örneğin (Nisâ 171) âyetinde İslâm akâidi açısından (veled) kelimesinde anlamca durulması gerekir. Zira burada vakf söz konusu olmasa âyetin ilgili kısmı "O (Allah), gökteki ve yerdekilerin sahibi olan bir çocuğu olmaktan münezzehtir" anlamına gelecektir ve bu durum kayıtlı bir tenzih ifade edeceğinden İslâm akâidine aykırıdır. Ancak doğru yerde yani () kelimesinde durulduğunda "O (Allah), bir çocuğu olmaktan münezzehtir. Gökteki ve yerlerdekiler O'nundur" manasına gelir ki İslâm itikâdınca doğrusu da budur.

İbnü'l-Cevzî'ye Göre Vakf Esnasında Dikkat Edilesi Gerekli Hususlar

İbnü'l-Cevzî, Kur'ân tilâvetinde bazı inceliklerin gözetilmesi gerektiğini belirtir. Bu hususlar, Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılmasına yöneliktir. O, manaca sorun yaşanmaması açısından âyetlerde bazı durumlarda vakf yapılmaması gerektiğini dile getirir. Aksi durumda âyetlerin anlaşılmasında problem söz konusu olacaktır. İbnü'l-Cevzî, bu manada muzâf ile muzâfun ileyh, na't ile men'ut, raf edenle raf olan, nasb edenle nasb olan, cer edenle cer olan, tek'id ile müekked, atfedilenle kendisine atf olunan, inne (إنّ) ve kardeşleri ile ismi, kâne (كان) ve kardeşleri ile ismi, zanne (ظن) ve kardeşleri ile ismi, kat' ile maktû' ve istisnâ ile müstesnâ, tefsir ile müfesser, ellezi (الذي), mâ (ما) ve men (من) ile sılaları, fiil ile mastarı, istifham edatıyla kendisiyle ilgili soru sorulan, ceza harfleriyle fiilleri, yemin ifadeleriyle yemin edilen şey, haysü (حَيْثُ) ile sonrasındaki kelime, ism-i işaretler ile işaret edilen şeyler, cehd ile mechûd, nehy lâsı ile sonrası, hikaye ile mahkî ve gad (قد), sevfe (سوف), lemmâ (لما), illâ (الا) ve sümme (ثم) ile sonrası arasında durulmaması gerekliliğini beyan eder.[25]

Yukarıdaki hususlardan bazılarını örnek vermek suretiyle açıklayacak olursak Bakara sûresi 138. ayetteki (صبغة الله) kısmında izafet bozularak (صبغة) kelimesinde durulmaz. Yine Hûd sûresi 75. âyette bulunan إِنَّ إِبْرٰهِيمَ لَحَلِيمٌ ifadesinde إنّ ve إِبْرٰهِيمَ sözcüklerinde vakf yapılmaz. Ayrıca لَحَلِيمٌ sözcüğünde de durulmaz. Çünkü sonrasındaki (اواه) kelimesi لَحَلِيمٌ sözcüğünün sıfatıdır. Konuya dair bir başka örnek ise فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِلْءُالْاَرْضِ ذَهَبًا âyetindeki[26] الْاَرْضِ sözcüğünde durulmamasıyla ilgilidir. Burada durulmamasının nedeni ذَهَبًا kelimesi الْاَرْضِ sözcüğünün müfesseri olmasıdır.

[24] Kayhan, "Vakf ve İbtidâ İlmi", s. 334.
[25] İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec, *Fünûnu'l-efnân,* s. 356-366.
[26] Âl-i İmrân, 3/91.

SONUÇ

İbnü'l-Cevzî, İslâmî ilimlerin hemen hemen tüm dallarında eser kaleme almış, eserlerinin sayısı üç yüz civarında olan bir âlimdir. Onun eserlerinin bir kısmı da Kur'ân ilimleri ile kıraate dairdir. Tebliğe konu olan eserinin ismi ise *Fünûnu'l-efnân*'dır. Müellifin bahsi geçen telifi, isminde ulûmu'l-Kur'ân ibaresi bulunması ve bu alanda kendisinden sonraki eserlere de iz bırakması açısından önemli bir eserdir. İbnü'l-Cevzî'nin bu eserde değindiği konulardan biri de vakf-ibtidâdır.

Kur'ân okurken sesi nefes alacak kadar kesmek manasına gelen vakf ve zıddı olan ibtidâ; Kur'ân okunurken hem lafız hem de anlamca uygun bir yerde durup sonrasında doğru bir şekilde başlangıç yapmayı gösteren ilim dalıdır. Bu ilim dalı, önceden beri kıraat âlimlerince önemsenmiş ve kıraat öğretiminin temel konularından bir olmuştur. İbnü'l-Cezerî sonrasında yazılan tecvîd kitaplarında kendine yer bulması bu ilme verilen değerin diğer bir göstergesidir.

Zikri geçen ilim dalı, Kur'ân'ın anlamca doğru bir şekilde okunması ile sahih itikad-sağlam hüküm ve doğru mananın elde edilmesini sağladığından tüm bu sayılanların gerçekleşmesi için vakf-ibtidâ ilmini bilmek gerekir. Konunun öneminden olsa gerek İbnü'l-Cevzî, *fünûnu'l-efnân*'ında bu ilme müstakil bir bölüm ayırmıştır. Bölümdeki ara başlıklardan biri de Kur'ân okunması esnasında vakflarla ilgili dikkat edilmesi gereken hususlara dairdir. Müellif burada muzâfla-muzâfün ileyh, atıf ile atfolunan arasında durulmaz düşüncesinde olduğu gibi vakf yapılması yanlış durumları beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

Arı, Mehmet Salih, "Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin Hayatı, Eserleri ve Tarih Metodolojisi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 165-186.

Bağdatlı, İsmail, *Hediyyetü'l-ârifîn*, Beyrut: Dâru İhyâit Türâsi'l-'Arabî, I.

Bayram, Abdullah, "Kur'ân İlimlerinin Gelişim ve Etkileşim Süreçlerinin Zaman ve Mekân Faktörleri Bağlamında Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40 (2018), s. 72-110.

Birışık, Abdülhamit, "İbnü'l-Cevzî/Tefsir İlmindeki Yeri", *DİA*, İstanbul 1999, XX, s. 550-551.

Birışık, Abdülhamit, "Ulûmu'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, s. 132-135.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sıhah Tâcü'l-luğa*, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987, IV.

Çetin, Abdurrahman, "Vakf-İbtidâ", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, s. 461-463.

Hamed, Ğânim Kaddûrî, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye*, Ürdün: Dâr-u Ammâr, 2006.

Husarî, Mahmud Halil, *Ahkâm-u Kırâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1995.

İbn Manzûr, Muhammed, *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut: Dâru's-Sadr, h. 1414, III.

İbn Receb, *Kitâbü'z-zeyl 'alâ tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut: Dâru'l-Mârife, ts., I-IV.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec, *Fünûnu'l-efnân fî 'uyûni ulûmi'l-Kur'ân,* thk. Hasan Ziyâüddîn Itr, Beyrut: Dârul Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân, *Meşîhâtü İbnü'l-Cevzî,* thk. Muhammed Mahfuz, Beyrut: Dâru'l-Ğarb, 1980.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-Tefsîr*, Beyrut: Dârul Kütübi'l-'İlmiyye, 2009.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed, *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr,* Ali Muhammed eDabba', el-Matbaatüt Ticariyyeti'l-Kübra, I.

Kara, Mehmet, "İbnü'l-Cezerî'nin Vakf-İbtidâ İlmine Yaklaşımı", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 13 (2018), s. 55-79.

Kayhan, Veli, "Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur'ân Tefsîrindeki Yeri", *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 10 (2006), s. 293-336.

Kehhâle, Rıza, *Mu'cemü'l-müellifîn*, Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, ts., V.

Koyuncu, Recep, *Kur'ân-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü (İbnü'l-Enbârî, ed-Dânî ve es-Secâvendî Örneği),* (Doktora, 2015), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koyuncu, Recep, "Vakf-İbtidânın Âyetlerin Anlaşılmasındaki Rolü", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, (2015), s. 163-187.

Özdemir, Büşra, *İbnü'l-Cevzî'nin Zâdü'l-Mesîr Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili,* (Yüksek Lisans, 2019), Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sevinç, Sümeyye, "Fünûnu'l-Efnân fî Ulûmi'l-Kur'ân Adlı Eserin İstanbul Yazma Nüshasının Tefsir Usûlü Açısından Tahlili", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV*, (Kütahya-2015), s. 197-213.

Sevinç, Sümeyye, *İbnü'l-Cevzî'nin Fünûnu'l-Efnân Adlı Eserinin Tefsir Usûlü Açısından Değeri*, (Yüksek Lisans, 2012), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Suyûtî, Celâlüddîn, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, el-Heyetü'l-Mısriyye, 1974, I.

Temel, Nihat, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları*, İstanbul: İFAV Yay., 1997.

Temel, Nihat, "Kıraatte Vakf-İbtidâ ve Anlama", *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi/Uluslararası Kıraat Sempozyumu,* İstanbul: DİB Yayınları, 2012, s. 271-305.

Tetik, İbrahim, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi*, (Yüksek Lisans, 2012), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turgut, Ali, *İbnü'l Cevzî ve Tefsir Usûlündeki Yeri: Araştırma-İnceleme*, İstanbul: 1989.

Yavuz, Yusuf Şevki-Avcı, Casim, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec", *DİA,* İstanbul 1999, XX, s. 543-549.

Zehebî, Şemsüddîn Ebu Abdillâh, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavud, Müessesetü'r-Risale, 1985, XXI.

Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, Dârul İlm li'l-Melâyîn, 2002, III.

MANTIĞIN SOSYOLOJİ VE PSİKOLOJİ İLE İLİŞKİSİ

Halil İMAMOĞLUGİL
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZET: İnsanın düşünmesiyle ilgilenen mantık ve psikoloji arasında bir ilişki vardır. Düşünme ve akıl yürütme aynı zamanda birer ruhsal olay niteliği taşımaktadır. Ruhsal olaylar ise psikolojinin konusudur. Bu nedenle mantığın psikoloji içinde yer alan bir konu olduğu sanılmıştır. Mantığı psikolojiye dayandırma, psikolojik bakış açısını mantığın alanına hâkim kılma, mantık ilkelerinin kaynağını insanın psişik dünyasında/yaşamında bulma çabası ve anlayışı doğru değildir. Mantık ilkelerinin kaynağı bilimsel yolla gösterilemez.

İnsan düşünen/akıllı ve toplumsal/sosyal bir varlıktır. Yaratılışı gereği, diğer insanlarla birlikte yaşamak zorundadır. Sosyolojinin konusu toplumdur. Bu bakımdan mantık ve sosyoloji arasında bir bağ/ilişki vardır. Düşünmenin ve buna bağlı olarak mantık ilkelerinin toplumla nasıl bir ilişkisi bulunmaktadır? Bu soru, mantık ile sosyolojinin ilişkisinden doğan bir takım tartışmaları ve mantığın kaynağı/menşei problemini/sorununu doğurmuştur. Tüm insanlarda tek bir mantık formu vardır ve üç akıl yürütme biçimi tüm toplumlarda bulunmaktadır.

Bu çalışmada önce mantık biliminden bahsedilecek; sonra da mantık ile psikoloji ve mantık ile sosyoloji arasındaki bağ/ilişki değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mantık, dil, düşünce, sosyoloji, psikoloji,

Mantık Bilimi

Mantık, düşünmede zihni hatadan koruyan, mantıklı düşünmenin yani doğru veya tutarlı düşünmenin kurallarını, ölçütlerini ve yasalarını ortaya koyan bilim yahut alet olarak tanımlanır.[1] O, akıl yürütmelerin doğru veya düzgün olup olmadığını denetleyebilmeyi sağlayan yöntemler sunar. Doğru sonuçlar çıkarmayı ve geçerli akıl

[1] Benzer tanımlar mantık kitaplarında farklı ifadelerle zikredilmektedir. Bkz. Ali Sedad, 1303: 6; İsmail Fennî, 1941: 399; İzmirli, 1315: 8; İzmirli, 1330: 51; Copi, 1961: 5; Löringhoff, 1973: 32-35; Öner, 1991b: 3-4; Yıldırım, 1999: 15; Özlem, 1999: 28; Taylan, 1996: 9-10; Emiroğlu, 2004: 12-13; Çüçen, 2004, s.16-17; Kutlusoy, 2003: 12-13; Çapak, 2012: 12; Hasırcı, 2015: 13.

yürütmelerde bulunmayı öğretir. Başka bir ifadeyle bir yargıdan/hükümden başka bir yargı/hüküm ya da sonucun nasıl çıkarılacağının yol ve yöntemini gösterir.

Bir disiplin olarak Aristoteles tarafından kurulan mantık (Löringhoff, 1973: 18; Öner, 1991b: 5; Özlem, 1999: 221; Taylan, 1996: 23; Emiroğlu, 2004: 41; Çüçen, 2004: 46; Kutlusoy, 2003: 9; Çapak, 2012: 28; Hasırcı, 2015: 24), 2400 yıllık geçmişi olan ve dolayısıyla 2400 yıllık tarihi birikime sahip olan bir bilim dalıdır. Gerek İslam dünyasında gerek Batıda, asırlar boyunca Aristo'nun mantık anlayışı hâkim olmuştur. Ortaçağ Avrupa düşüncesinde Aristo hâkimiyeti fizik, metafizik ve mantıkta Rönesans'a kadar devam etmiştir. Rönesans ile başlayan tabiat bilimlerindeki gelişme karşısında Aristo mantığının bilimsel metot olarak yetersizliği fark edilmiş ve bu çağın ampirik/deneysel bilimlere verdiği önem dolayısıyla gözden düşmüştür (Öner, 1991b: 10; Taylan, 1996: 34; Emiroğlu, 2004: 50; Çüçen, 2004: 52). Yeni bir tabiat/doğa bilimi anlayışına paralel olarak yeni bir mantık fikri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mantık, biri teorik diğeri pratik olmak üzere iki özelliğe sahiptir. Teorik yönü, mantıklı düşünme denilen düşünme biçiminin tespitidir. Bu yönüyle o bir bilimdir. Pratik yönü ise bu bilimin uygulanması yani akıl yürütmelerin doğruluğunu (geçerliliğini) sağlayan kuralların ortaya konmasıdır. Bu yönü ile de o, bir sanat ve teknik-tir.

İslam mantıkçıları tarafından bir teraziye benzetilen mantık, bütün ilimlerin/bilgilerin doğruluğunu kontrol eden, bir mîzan, bir mi'yâr, bir mihakk (Bingöl, 2000: 301) (ölçüt) olarak tasvir edilmiştir. Birçok İslam mantıkçısı bu alanda yazdıkları eserlerine "İlmü'l-Mîzân", "Fenn-i Mîzân", "Lisânü'l-Mîzân", "Mîzânu'l-Ukûl", "Mi'yâru'l-İlm", "Miftâhu'l-Funûn" gibi adlar vermişlerdir (Emiroğlu, 2004: 21-25). Nasıl bir şeyin ağır olanı hafif olanından terazide tartılmadan ayırt edilemezse, mantık ölçüsüne vurulmadan bir şeyin doğru olanı yanlış olanından ayırt edilemez (Bkz. Fârâbî, 1990: 68-69; Gazâlî, 2001: 43; Leaman, 1992: 12).

Mantık, doğru tanımı yanlış tanımdan, doğru kıyası yanlış kıyastan, kesinlik ifade eden bilgileri, kesinlik ifade etmeyen bilgilerden (İbn Sînâ, 1938: 4-5; İbn Sînâ, 2012: 11-12; Gazâlî, 2001: 43), yani, doğru/geçerli bilgiyi yanlış/geçersiz bilgiden ayırır. Mantık ölçüsüne vurulmadıkça hangi bilginin tam, hangi bilginin eksik olduğu bilinemez. Dolayısıyla bu ilmin ölçüsüne vurulmayan her fikrin ayarı bozuk olur (Bingöl, 2000: 301).

Her bilim dalı, doğrulara varmak için yanlışları elemek, bunun için de mantığa başvurmak ve onun ilkelerini kullanmak zorundadır. Zira mantık, bütün bilimlerin kavram ve ilkelerini analiz etme ve aydınlatma, dayandıkları temel ilkeleri ve varsayımları gözden geçirme ve ulaştıkları sonuçları değerlendirmede çözümleyici

yöntemler sunmaktadır. Mantıktan bağımsız doğru bilim ve düşünce olamayacağına göre, mantık bilmeden ilimlerin özüne varmak mümkün değildir. Dolayısıyla ilimlerin tasnifinde mantık hep en başta yer almış ve kendisine "ilimlerin ilmi" (İzmirli, 1330: 37) denilmiştir.

Mantık; günlük problemlerin aydınlatılmasını ve günlük hayatta düşülen anlam karışıklıklarından kurtulmayı; yanlış-tutarsız ifadeleri kolaylıkla anlamayı; düşünülenleri çelişkilere düşmeden ve anlam karışıklığına yol açmadan tutarlı bir şekilde açık-seçik ifade etmeyi; tartışma ve eleştirel düşünceyi zenginleştirmeyi; konuşmaları daha kolay yönlendirmeyi; düşünceleri, iddiaları veya yargıları daha kolay ispatlamayı; bilinçli olarak daha geçerli hükümler ortaya koymayı; hükümlerin geçerliliklerini, tutarlılıklarını, eşdeğerliklerini denetlemeyi; kıyaslar yaparak kesin-geçerli bilgiler elde edebilmeyi; en doğru şekilde düşünüp bu düşünceleri en iyi şekilde ifade etmeyi ve anlamayı sağlar.

Mantık ve Psikoloji

Mantık ile diğer bilimler arasındaki ilişkide, özellikle mantık-psikoloji ilişkisi öne çıkar. Bu durum, düşünme ve akıl yürütmenin öncelikle birer ruhsal olay niteliği taşımasından kaynaklanır. Ruhsal olayları ise psikoloji konu edinir. Bu nedenle zaman zaman mantığın psikoloji içinde yer alan bir konu olduğu sanılmıştır.

19. yüzyılda ortaya çıkan ve günümüzde azalarak da olsa etkisini sürdüren psikolojizm akımı; mantığı psikolojiye dayandırma, psikolojik bakış açısını mantığın alanına hâkim kılma, mantık ilkelerinin kaynağını insanın psişik dünyasında/yaşamında bulma çabası içerisinde olmuştur.[2] Böyle bir anlayış doğru değildir. Bu akım, mantık ilkelerinin kaynağını bilimsel yolla gösterme yanılgısına düşmüştür. Bilimin temelinde yatan ve bilimi mümkün kılan mantığın, bilimsel yolla temellendirilmesi mümkün değildir (Özlem, 1999: 347-348). Çünkü mantık, bilgiyi ve düşünmeyi, bir bilme ve düşünme psikolojisinden çok belli bir açıdan incelemektedir (Aster, 1994: 11).

Düşünme yasalarının normatif bilimi olarak mantık, salt, rasyonel bir disiplindir. Mantık ilkeleri de bu bakımdan doğuştan gelmektedir (apriori). Deneysel (ampirik) bir disiplin olarak psikoloji ise tasvir ve tavsif edici (deskriptif) pozitif bir bilimdir. Tümevarım yoluyla elde edilen ve olasılık değeri taşıyan bilgiler sunması bakımından sonradan kazanılmaktadır (aposteriori) (Özlem, 1999: 347-348; Taylan, 1996: 18).

[2] Psikolojizm, 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında İngiliz C. S. Schiller'in hümanizmi ile genişlemiş, yalnız menşei bakımından değil, bütünüyle mantık, psikolojinin içinde mütalaa edilmiştir. Bu anlayış içerisinde mantık, psikolojiden bağımsız olarak düşünülemez. (Öner, 1991a: 2, dp. 2)

Mantığın kesin, zorunlu ve genel geçer ilkelerini psikolojinin temellendirmesi mümkün değildir. Çünkü kesinlik, zorunluluk ve genel geçerlik mantığın içinde tanınabilen şeylerdir. Psikoloji de her bilim gibi mantıksal araçlarla çalışmak zorundadır. Başvurulan aracın kendisinde bulunan bir niteliği (kesinlik ve zorunluluğu), yine o araçla çalışan bir bilim içerisinde göstermesi ise tam bir kısır döngüdür (Özlem, 1999: 347-348).

Mantık ve psikoloji, insanın düşünme ve akıl yürütmesiyle ilgilenmeleri bakımından birbirlerine benzemelerine ve aralarında bir ilişki bulunmasına rağmen temelde birbirlerinden faklıdırlar. İkisi arasındaki farklar şu şekilde sıralanabilir:

Psikoloji, zihnin çalışma şartlarını ve öğrenme koşullarını inceler. Bilgiyi veya öğrenmeyi beynin fizyolojik yapısıyla açıklamaya çalışır. Zihnin bilgi elde etme imkânını, kaynağını, sınırlarını; maddi yapıdaki beynin bir faaliyeti olarak kabul eder. Akıl yürütmeyi fizyolojik öğelerle izah eder (Çüçen, 2004: 36).

Düşünmeyi bir davranış biçimi, nedenleriyle açıklanması gereken bir olgu olarak ele alan psikoloji; nasıl düşünüldüğünü, düşünme denen olguyu etkileyen bedensel, psişik etkenlerin neler olduğunu ve davranışların altında yatan nedenleri araştırır. Bu araştırma sırasında; deneylere, gözlemlere, testlere, anketlere, v.b. başvurur ve düşünme çeşitlerini belirlemeye çalışır. Elde ettiği sonuçları açıklamak için hipotezler kurar ve bunları temellendirme yollarını arar (Yıldırım, 1996: 32; Özlem, 1999: 346; Taylan, 1996: 17).

Mantık, düşünme denen karmaşık olgunun kendisiyle veya onun ne olduğuyla değil, sadece doğru düşünmeyle ilgilenir. Mantıklı düşünme denen düşünme fiilini olgu olarak değil, salt formel yönden ele alır. Düşüncenin kendisiyle uygunluğunu, gerçekten nasıl düşünüldüğünü değil de, düşünmenin doğru ve geçerli olması için, nasıl düşünülmesi gerektiğini araştırır. Kavram, önerme ve çıkarımların formel özelliklerini saptamak ve bunları sistemleştirmek ister. İki düşünceyi bir üçüncüsü izlemişse, bu düşünceler arasında geçerli bir ilişki olup olmadığıyla ilgilenir. Zira mantık, doğru ve düzgün düşünmeyi mümkün kılan ilke ve formları konu edinir (Özlem, 1999: 346; Taylan, 1996: 18).

İnsana özgü olan bir fiil olan düşünme, yalnızca mantıklı düşünmeyle sınırlı değildir. Düşünmenin; hatırlama/anımsama, tasavvur etme/tasarlama, algılama, hayal etme vb. türleri de vardır. Psikoloji, nefsin her halini, insanın her türlü ruhsal olayını inceler. Duygu, irade, istek, ihtiras ve hayal gücü psikolojinin alanına girer (İzmirli, 1330: 51). Yüksek sınıftan hayvanlar da duyar, hareket eder ve idrakler yapar. Ancak mantıklı düşünemezler. İşte tüm bu karmaşık görünümüyle düşüme fiili, psikolojinin önemli konuları arasında yer alır (Özlem, 1999: 346). Bu sebeple mantığın alanı dar, psikolojinin alanı geniştir.

Psikoloji açısından mantıksal düşünme, kişinin psişik hali ve bu hal üzerindeki toplumsal etkiyi vs. diğer faktörleri de hesaba katmayı gerektiren bir durumdur. Oysa mantık açısından mantıksal düşüme, kişinin nasıl bir psişik hal içinde olduğu, düşünmesini hangi bedensel, psişik, çevresel, toplumsal vb. durumların etkilediği değildir. Mantık, kişinin bedensel, psişik, toplumsal durumunu akla getirmemektedir. İlgilendiği şey mantıksal düşünmenin bedensel, psişik oluşum süreci değil, bu düşünme tarzının yapısı ve kuruluşudur. Burada mantıksal düşünmeden anlaşılan şey, kişinin bedensel, psişik hallerinden bağımsız, kişilik dışı bir şeydir (Özlem, 1999: 346-347).

Psikoloji içindeki özel bir dal olan psiko-mantık da, mantık ilkeleri ve çıkarım formlarıyla ilgilenir. Ancak bu ilgi, insan psikolojisinde mantıksal düşünmenin yeri ve işlevinin incelenmesi şeklindeki bir bilimsel ilgidir. Burada insanın mantıksal düşünme fiili ile diğer psişik fiilleri arasında bir nedensel bağ kurmaya çalışılır. Dolayısıyla, mantık ile psikolojinin birbirine en yaklaştığı psiko-mantıkta bile, bu iki alan arasında önemli farklar bulunur. Mantık; düşünmeyi psikoloji gibi ampirist (deneysel) bir bilim gibi değil, insan bedeninden ve psikesinden bağımsız, kişilik dışı bir konu olarak salt formel açıdan inceler (Özlem, 1999: 347).

Mantık bakımından düşünme, olgusal nitelikli bir gözlem konusu değil, önceden belirlenmiş kurallara uyup-uymaması bakımından değerlendirilen bir konudur. Mantık ilminin konusu, özellikle doğru bilgiye ait zihinsel faaliyetlerdir ki, onlar tahlil edilebilmekte, çözümlenebilmekte, ölçüye (mîzana) vurulabilmekte ve kural/kaide altına alınabilmektedir (İzmirli, 1330: 51).

Mantık; kavram (tasavvur), önerme (tasdik) ve akıl yürütmelerden (istidlâl) ibaret olan zihnin üç ameliyesiyle ilgilenir (İzmirli, 1330: 51) ve bunların formel özelliklerini tespit etmeye çalışır. Mantık, kullanılan önermelerin bir var olanın ifadesine delalet edip etmediğine bakmaz. Bir akıl yürütmede önermelerin ayrı ayrı doğru veya yanlış olmalarıyla ilgilenmez (Taylan, 1996: 17). Biçimsel (formelle) bir zihin işleyişi bakımından önerme ve kıyasların doğru olup olmadığıyla ilgilenir. Mantık için asıl olan geçerlilik ve tutarlılıktır.

Psikoloji, konusu olan olayları, oluş şekillerine karışmadan bütün yönleriyle ele alır. Olayların nasıl meydana geldiğini, nasıl geliştiğini gözler ve yorumlar. Olaylar arasında fonksiyonel alakayı araştırarak gerçeğe ulaşmak ister. Ulaştığı sonuçlardan kuralları/kanunlarını çıkarır. Tespit ettiği olaylara ve elde ettiği sonuçlara doğru-yanlış hükmünü vermez. Psikoloji bakımından doğru veya yanlış düşünme yoktur, sadece düşünme olgusu vardır (Taylan, 1996: 18).

Mantık, olaylarla uğraşmaz. Olgusal ve deneysel olanla ilgilenmez. Deney ve gözleme başvurmaz. Olayların nasıl olduğunu değil, nasıl olması gerektiğini ele alır. Mantık, nasıl oluyor diye düşünmez, "şöyle olması gereklidir" der ve bu konuda

önceden yani akıldan doğan ilkeleri/kuralları düşünmeye uygular. Bir düşüncenin seyri, iki ayrı kişide, psikolojik açıdan tamamen ayrı iki olay olarak incelenir. Mantık için ise bu, bir ve aynı düşünce seyri olarak ele alınır. Mesela, ruhsal bir bozukluk nedeniyle bütün insanlar, "bütün parçalarından küçüktür" deseler dahi bu mantık açısından yanlış olur (Löringhoff, 1973: 33).

Bilgiyi bir öğrenme süreci olarak ele alan psikoloji, onu insanın tüm yaşamında araştırır. Ayrım yapmadan her türlü düşünme biçimini ve var olan durumu açıklar. Normal-anormal/marazî, ilkel-medenî, çocuk-yetişkin bütün düşünme şekilleri ve akıl yürütmeler (istidlâl) buna dâhil olur. Hatta hayvan davranışlarını bile konu edinir. Buna karşılık mantık, doğru düşünme formlarını, akıllı varlık olarak tanımladığı insan zihninde araştırır. Normal, olgun yani yetişin ve medenî insan zihninin faaliyetini göz önünde bulundurup doğru düşünme yollarını gösterir.

Psikolojideki kavram, hüküm, akıl yürütmeye karşılık olarak mantıkta kavram (terim), önerme ve kıyas gibi üç esas vardır. Ancak, mantık normları, psikolojinin konusuna girenlerin soyutlaşmış bir şeklinden ibaret değildir. Çünkü mantık norm ve ilkeleri, ideal, apriori yasalardır (Hızır, 2007: 126 vd.; Ülken, 1963: 127-128). Kesin, zorunlu ve genel geçer olanı psikolojinin vermesi imkânsızdır. Kesin ve zorunlu olan, ancak ve ancak mantığın içinde tanımlanabilen şeylerdir.

Psikoloji olaylarla; mantık normlar ve ilkelerle ilgilenir. Başka bir deyişle, psikoloji gerçek yapıyı araştırır ve gerçekle ilgilenir. Mantık ideal yapıyı araştırır ve idealle ilgilenir. "Mantık, …düşünmenin geçerliliğiyle ilgilenir. Mantık için önemli olan yargıların, doğruluğu değil, yargıların arasındaki ilişkilerin doğruluğudur." (Yıldırım, 1996: 32). Psikoloji, fizik gibi, bi'l-fiil olan ilmin içine, mantık ise gerçeğin (hakk) ilmi olup, matematik ilimlerin sınıflandırılması içine girer (İzmirli, 1330: 51).

Psikoloji, insanda kavramların nasıl oluştuğunu, hükmün nasıl verildiğini inceler. Tasavvur ile tasdikin oluşum ve gelişimiyle ilgili kuralları araştırır. Mantık ise bu kuralları kanun olmaları itibariyle ele alır. Psikolojinin amacı düşünceyi yalnız teorik olarak bilmektir, mantığın amacı ise düşüncenin ölçüsünü ve bunun pratiğini göstermektir (İzmirli, 1330: 51).

Mantık ve Sosyoloji

Mantık, doğru düşünmeyle ilgilidir. Düşünme de insana ait bir olgudur ve yalnız insanda ortaya çıkmaktadır. İnsan, düşünen ve toplumsal/sosyal bir varlıktır. Yaratılışı gereği, diğer insanlarla birlikte yaşamak zorundadır. Yani varlığını ancak bir toplum içinde sürdürebilmektedir. Konuşmayan tek başına insanın (eğer varsa) düşündüğü şüphelidir.

Sosyolojinin konusu toplumdur. Bu bakımdan mantık ile sosyoloji arasında bir bağ vardır. Öyleyse, düşünmenin ve buna bağlı olarak mantık norm ve ilkelerinin toplumla nasıl bir ilişkisi vardır? Bu soru, mantık ile sosyolojinin ilişkisinden doğan bir takım tartışmaları ve mantığın kaynağı (menşei) problemini/sorununu doğurmuştur.

Mantığın kaynağını ilgilendiren konular bilginin kaynağı problemi içerisinde Antik Çağ'dan beri ele alınmıştır. Konu yeniçağ felsefesinde giderek genişleşmiş ve günümüze kadar, birbirine karşıt olan iki akım/anlayış (Öner, 1991a: 2) tarafından farklı şekillerde açıklanmıştır:

1. En genel kavramların (kategoriler) ve akıl ilkelerinin doğuştan (apriori) geldiğini savunan Akılcılık (Rasyonalizm).

2. En genel kavramların (kategoriler) deneyle/tecrübeyle (aposteriori) kazanıldığını benimseyen Deneycilik (Ampirizm).

İkinci görüş temsilcilerine göre kazanılma keyfiyetinin izahı birbirine zıt iki görüş ortaya çıkarmıştır. Bunlar; psikolojizm ve sosyolojizmdir. (Öner, 1991a: 2) Daha önce mantık ilkelerinin kaynağının alışkanlıklara dayandırılamayacağı ve mantığın psikolojiye indirgenemeyeceği ifade edilmişti. Sosyolojizm ise mantık ilkelerinin kaynağını sosyolojik açıdan açıklamaya ve mantığı sosyolojiye indirgemeye çalışmıştır.[3] Sosyolojizmi savunan Auguste Comte, Emile Durkheim, E. Goblot, Lewy Bruhl ile Jean Piaget gibi sosyolog ve filozoflar Fransız Sosyoloji Okulunu oluşturmuşlardır. Bu okul mensupları, kategoriler, kavramlar, sınıflama ve akıl ilkelerinin doğuşunda toplumsal hayatın oynadığı rolü belirterek mantığın toplumsal hayattan doğduğu fikrini ileri sürmüşlerdir (Öner, 1991a: 4). Onlara göre, mantıklı düşüncenin malzemesini veren, toplumsal hayattır. Mantığın esasını teşkil eden unsurlar ve akıl toplumun eseridir. Toplum geliştikçe bu gelişime bağlı olarak mantık da gelişir. Başlangıçta toplumsal karakterler taşıyan mantık, toplum hayatına uygun olarak tekâmül edip bugünkü halini almıştır (Öner, 1991a: 21, 25, 26).

Sosyoloji Okuluna göre, hükümleri ve akıl yürütmeleri (istidlalleri) meydana getiren kavramlar ve bilgiler toplumun eseridir. Toplum; dil, eğitim, din ve diğer sosyal kurumlarla insana doğru düşünmeyi öğretmektedir. Mantıklı düşünüş toplumun bütün fertlerinde ortaktır. Her toplumun kendine göre bir mantığı ve düşünce tarzı vardır. Mantık da ahlak gibi sosyolojinin bir alt dalıdır (Emiroğlu, 2016: 15). Bu görüş, mantıklı düşünüşte toplumun etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Sosyoloji Okulu, insanlığın ilk dönemlerinde mantıklı düşüncenin olmadığı, mantıklı düşüncenin toplumun tekâmülü neticesinde ortaya çıktığı iddiasındadır.

[3] Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. (Öner, 1991a)

Mantığın kaynağını açıklamak için günümüz toplumlarıyla onların geçmişleri arasında bir bağın varlığını kabul etmektedir. Günümüzdeki toplumların geçmişini teşkil eden tarih öncesi toplumların incelenmesi imkânsızdır. Dolayısıyla etnolojik bakımdan ilkel olan toplumları, mevcut ilerlemiş toplumların ilk haline eşdeğer saymışlardır. Mantıklı düşünmeyi teşkil eden bazı unsurları, bu ilkel toplumlarda araştırmaya yönelmişlerdir. Yeryüzünde mevcut ilkel toplumları inceleyen etnologların çalışmalarına başvurmuşlardır. Bu çalışmalardan aldıkları misallerle tezlerini öne sürmüşler ve fikirlerini açıklamada bol bol etnolojik malzeme kullanmışlardır (Öner, 1991a: 8-9).

Fransız Sosyoloji Okulunun kurucusu Durkheim, mantık ilkelerinin ortaya çıkışını toplumsallaşma süreciyle açıklamak istemiş, nedensellik ilkesinin kaynağını bile toplumsal hayatta aramıştır. Bu iş için ilkel toplumlara müracaat edip, ilkel toplumlardaki taklitli ayinleri ele alarak nedensellik kavramının nasıl ortaya çıktığını izah etmeye çalışmıştır (Öner, 1991a: 21).

Kategorilerin toplumsal hayatın baskısı altında doğduğunu ve toplumsal durumları ifade ettiği tezini savunan Durkheim, bu baskıyı ahlaki mecburiyete benzetir (Öner, 1991a: 7, 11). Mantıki zihniyetin tamamen toplumsal bir kökten geldiğini ve mantıki düşüncenin kaynağının dini tasavvurlardan doğduğunu ispata çalışır (Ülken, 1942: 9). Durkheim için bir tek mantık vardır ve bu toplumsal bir veridir. İnsan, mantığın çerçevelerini ilk defa toplum hayatından alır. Bu çerçeveler kazanıldıktan sonra, toplumların tekâmülüne uygun olarak mantığın da tekâmülü bu çerçevelerin muhtevalarının değişmesiyle olur (Öner, 1991a: 25).

Fransız sosyoloji okuluna mensup başka bir sosyolog, Levy Bruhl çalışmalarını ilkel düşünce üzerine yöneltip, bu okulun diğer sosyologları gibi aklın kategorilerini teker teker değil fakat düşünceyi toptan ele alarak ilkel düşüncenin karakterin belirtmeye ve toplumla düşünce arasındaki ilgiyi göstermeye çalışmıştır (Öner, 1991a: 28).

Levy Bruhl, birisi ilkel diğeri medeni olmak üzere iki türlü toplum şekli ve bunları karşılayan iki türlü düşünce tarzı kabul eder (Öner, 1991a: 28). İlkel insanın düşünce tarzı ile modern insanınki arasında büyük bir fark görür. Bu fark bir derece farkı değil fakat nelik (mahiyet) farkıdır. İlkel düşünceyi bizim düşüncemizin bir ilk şekli olarak kabul etmez. Bu zihniyeti icra edildiği şartlar içinde normal, kendi tarzında inkişaf etmiş ve karmaşık olarak görür (Öner, 1991a: 30). O, düşüncenin toplumsal karakteri üzerinde durur. İster mantıklı ister prelojik düşüncede olsun, düşünceyi sağlayan kavramların ferde toplum tarafından kazandırıldığını söyler (Öner, 1991a: 32). Ona göre ilkellerde nedensellik kavramı bizim anladığımızdan farklı şekilde telakki edilir. Nedensellik bağı tamamen mistiktir (Öner, 1991a: 34).

Bir diğer filozof Emile Meyerson ise ilkel düşünce tarzı ile akli düşünce arasında mahiyet değil derece farkı bulunduğu görüşünü savunur. Problemi özdeşlik bakımından ele alır. Ona göre ilkel insanın düşüncesi ile akli düşünceyi temsil eden bilginin düşüncesi arasında bir fark bulunmaz. Bununla beraber ilkel insanın bilgin kadar iyi düşündüğü kanaatini benimsemez. Aklın birliği tezini savunan Mayerson'a göre iki ayrı düşünce tarzı olamaz. Akıl yürütmenin gerek ilkel insanda gerek medeni insanda aynı olduğunu söyleyerek gerçeği ifade eder. Ancak, iştiraki özdeşleştirme olarak kabul etmez, kısmî bir özdeşlik fikrini öne sürer (Öner, 1991a: 52).

Düşünce tarzlarıyla toplum yapıları arasında bir paralellik dikkate alan Fransız Sosyoloji Okulu'nun, mantığın kaynağıyla ilgili düşüncelerini üç grupta (Öner, 1991a: 51-52) toplamak mümkündür.

1. İlkel düşünce ile medeni düşünce arasında bir devamlılığı olduğunu, medeni düşüncenin ilkel düşüncenin tekâmülü sonucunda ortaya çıktığını söyleyen E. Durkheim'in görüşü.

2. Bu iki düşüce tarzının insan düşüncesinin iki ayrı görünüşü olduğunu, bunların birbirine indirgenemeyeceğini, her birinin kendi çevresinde normal ve kendi tarzında geliştiğini söyleyen L. Bruhl'un görüşü.

3. İnsan düşüncesinin bir bütün olduğunu, ilkel denen düşünce ile medenî denen düşünce arasında mahiyet farkı değil, yalnızca bir derece farkı olduğunu söyleyen Meyerson'un görüşü.

Fransız Sosyoloji Okulu, mantığın kaynağı problemini akılcılık ile deneycilik arasında, deneyciliğe yakın bir görüşle açıklamaktadır. Bu durum deneyciliğin çözmeye çalıştığı sorunları yeniden gündeme getirmekte ve yeni çözümler öneremektedir. Bu okul, mantığı bir kavramlar yığını olarak ele aldığı için mantığın malzemesiyle uğraşmıştır. Mantık ise kavram, kategori, sınıflandırma ve aklın ilkelerinden ibaret değildir. Mantığın en önemli yanı; önerme, yani yargı/hüküm kısmı ve bunların akıl yürütmeye ilgili işlemsel tarafıdır. Dolayısıyla mantık, kavramsal ve işlemsel olmak üzere bir bütündür. Onlar, mantığın işlemsel tarafı olan akıl yürütmeler üzerinde pek durmamışlardır. Buna göre, ilk insanlarda mantıklı düşünmenin olmadığını söylemek tutarlı bir yaklaşım değildir. Çünkü insanlar bütün zaman ve yerlerde aynı mantığı kullanmaktadır (Yazoğlu ve İmamoğlu, 2010: 21-22).

"Tüm insanlarda tek bir mantık formu bulunmaktadır." ifadesinden ne anlaşılmalıdır? Bu soru, düşünce olarak mantığın asıl karakterini gösteren akıl yürütmeyle şu şekilde açıklanabilir: Akıl yürütme, hükümler arasında bir ilişki kurmaktır. Zihin bu ilişkiyi kurarken akıl ilkelerine bağlı kalır. Zihin bu ilkelere tabi olmadan ilişkileri kuramayacağı gibi, aynı sınıfa girmeyen hükümler arasında da bağ kuramaz. Demek ki zihin akıl ilkelerine bağlı kalarak aynı sınıfa giren hükümler arasında ilişkiler

kurar, belli hükümlere dayanarak yeni hükümlere ulaşır. Zihin bu işleyişi ta'lil (deduction), tümevarım (induction) veya analoji ile yapar. Mantıklı düşünme zorunlu olarak bu üç yoldan birini kullanır. Bu üç yol, her toplumda ve her zamanda varlığını devam ettirir. Mantıklı düşüncenin formu olarak alınan bu üç yolda bir tekâmül söz konusu olamaz. Zihnin bu üç yürüyüş yolu onun formunu teşkil eder. Bütün insanlarda müşterek olan bu form üzerinde toplumun bir tesiri yoktur. Yollardan birinin veya diğerinin önem kazanması mantığın değil de zihniyetlerin değişmesini, başka deyimle tekâmülünü gösterir. Zihniyet ise düşüncenin dolayısıyla mantığın muhtevasıyla ilgilidir (Öner, 1991a: 74-76).

Mantıklı düşüncenin muhtevası söz konusu olunca durum farklılaşır. Akıl yürütmede kullanılan önermelerin muhtevalarının tespitinde ferdin, şahsi deney ve idraklerinin rolü bulunduğu gibi, içinde yaşadığı toplumun da etkisi bulunur. Din, ahlak, bilim anlayışı, örf ve adetleri vs. gibi toplumun bütün müesseselerinin etkisinden kendisini kurtaramadığı gibi verdiği her hükümde toplumun tesiri olur. Çünkü insanın bütün hayatı boyunca toplumsal hayattan farklı bir hayat tarzı olamaz. Toplum dışında yaşayan insan tipi, ancak hayal mahsulü eserlerde geçer. Dolayısıyla toplumun mantıklı düşünce üzerindeki etkisi onun muhtevasında aranmalıdır. Bu muhtevaların, dolayısıyla zihniyetin gelişip tekâmül etmesi toplumun eseridir (Öner, 1991a: 77).

Sonuç

Mantık, mantıklı düşünmenin kural ve yasaların gösteren bir bilimdir. Mantıklı düşünme de doğru ve tutarlı düşünmedir. Doğru ve tutarlı düşünme ise bütün bilimler için gerekli olan temel bir yöntemdir.

En soyut ve genel nitelikte düşünme biçimi olarak mantığın ilkeleri evrensel olarak geçerlidir. Hiçbir konu veya olgu türünün koşullarına bağlı değildir ve herhangi bir disipline dayanma zorunluluğu da bulunmamaktadır.

Mantık bilgisinden tüm bilim ve araştırma alanlarında yararlanılır. Hangi alanda düşünülürse düşünülsün, her düşünme alanının belli bir mantığı bulunur. Hangi türden olursa olsun, elde edilen bilgilerin denetlenmesi ve doğrulanması için mantığa ihtiyaç duyulur.

Mantık, matematik ve geometri gibi asal ve bağımsız bir disiplindir. Matematik olmadan mühendislik olmayacağı gibi mantık olmadan da bilimsel çalışma olmaz. Dolayısıyla mantığa dayanmayan; ne bir bilim, ne bir felsefe, ne de bir inanç sistemi düşünülebilir. Mantıktan bağımsız doğru düşünce olamayacağı için her ilmin mantıkla ilgisi bulunur.

Düşünmede zihni hatadan koruyan mantık, mantıklı düşünmenin yani doğru veya tutarlı düşünmenin kurallarını, ölçütlerini ve yasalarını ortaya koyar. Doğru sonuçlar çıkarmayı ve geçerli akıl yürütmelerde bulunmayı öğretir. Bir yargıdan/hükümden başka bir yargı/hüküm ya da sonucun nasıl çıkarılacağının yol ve yöntemini gösterir.

Mantık ile diğer ilimler arasında sıkı bir ilişki vardır. İslam mantıkçıları tarafından bir teraziye benzetilen mantık, bütün ilimlerin/bilgilerin doğruluğunu kontrol eden, bir mîzan, bir mi'yâr, bir mihakk (ölçüt) olarak tasvir edilmiştir.

Aynı zamanda birer ruhsal olay niteliği taşıyan düşünme ve akıl yürütme, mantık ve psikolojiyi ilgilendirdiği için aralarında bir ilişki söz konusudur. Ancak temelde birbirlerinden faklıdırlar. Mantığın psikoloji içinde yer alan bir konu olduğu sanılmıştır. Böyle bir anlayış doğru değildir. Mantık ilkelerinin kaynağı bilimsel yolla temellendirilemez.

İnsan düşünen ve toplumsal/sosyal bir varlıktır. Sosyolojinin konusu toplumdur. Bu bakımdan mantık ve sosyoloji arasında bir bağ vardır. Mantık ilkelerinin kaynağı (menşei) problemi/sorunu, birbirine karşıt olan iki akım/anlayış tarafından farklı şekillerde açıklanmıştır. Akılcılık (Rasyonalizm) bunların doğuştan geldiğini (apriori) savunurken Deneycilik (Ampirizm) deney/tecrübe ile kazanıldığını (aposteriori) benimsemiştir.

Mantığın kaynağı konusunda sosyolojik tezi öne sürenler, kategorilerin ve en geniş anlamıyla kavramların, sınıflama fikrinin, akıl ilkelerinin, toplumsal bir kaynağa sahip olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. İnsan akıllı bir varlık olduğu için, mantıklı düşünmenin ilk insanlarda olmadığını ve sonradan kazanıldığını söylemek tutarlı bir yaklaşım değildir. Tüm insanlarda yer ve zaman farkı gözetmeksizin tek bir mantık formu vardır. Üç tür akıl yürütme biçimi şu veya bu şekilde tüm toplumlarda bulunmaktadır ve akıl yürütme ilk insanla birlikte kaimdir.

Kaynaklar

Ali Sedad, (1303) *Mîzânu'l-Ukûl fi'l-Mantık ve'l-Usul*, İstanbul.

Aster, Ernst, von, (1994) *Bilgi Teorisi ve Mantık*, Çev. Macit Gökberk, Sosyal Yayınlar, Üçüncü Basım, İstanbul.

Bingöl, Abdülkuddüs, (2000) "Gazâlî ve Mantık bilimi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Gazâlî Özel Sayısı, Cilt 13, Sayı 3-4, ss. 299-302.

Copi, Irving, (1961) *Introduction to Logic*, New York.

Çapak, İbrahim, (2012) *Anahatlarıyla Mantık*, Ensar Yayınları, İstanbul.

Çüçen, A. Kadir, (2004) *Klasik Mantık (Mantığa Giriş)*, Asa Kitabevi, 1. Basım, Bursa.

Emiroğlu, İbrahim, (2004) *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Emiroğlu, İbrahim, (2016) *Mantık Yazıları*, Elis Yayınları, Ankara.

Farabi, (1990) *İhsâül'l-Ulûm (İlimlerin Sayımı)*, Çev. Ahmet Ateş, İstanbul.

Gazâlî, (2001) *Felsefenin Temel İlkeleri (Makâsıdu'l-Felâsife)*, çev. Cemaleddin Erdemci, Vadi Yayınları, Ankara.

Hasırcı, Nazım, (2015) *Klasik Mantık El Kitabı*, Araştırma Yayınları, Ankara.

Hızır, Nusret, (2007) *Felsefe Yazıları*, Kırmızı Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.

İbn Sînâ, (2012) *en-Necât*, Çev. Kübra Şenel, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

İbn Sînâ, (h.1357, m. 1938) *en-Necât*, thk. Muhyiddin Sabri el-Kürdi, Mısır.

İsmail Fennî (Ertuğrul), (1941) *Lügatçe-i Felsefe*, İstanbul.

İzmirli, İsmail Hakkı, (1315) *Mi'yâru'l-Ulûm*, İstanbul.

İzmirli, İsmail Hakkı, (1330) *Felsefe Dersleri*, Dersaâdet Matbaası, İstanbul.

Kutlusoy, Zekiye, (2003) *Temel Sembolik Mantık*, ART Yayın, Ankara.

Leaman, Oliver, (1992) *Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş*, Çev. Turan Koç, Kayseri.

Löringhoff, von Freytag, (1973) *Mantık/Saf Mantık Sistemi*, Çev. T. Mengüşoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Mengüşoğlu, Takiyettin, (1992) *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, 5. Basım, İstanbul.

Öner, Necati, (1991a) *Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi*, MEB Yayınları, İstanbul.

Öner, Necati, (1991b) *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, Altıncı Baskı, Ankara.

Özlem, Doğan, (1999) *Mantık, Klasik/Modern Mantık, Mantık Felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Taylan, Necip, (1996) *Mantık/Tarihçesi-Problemleri*, Marmara Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayanları, İstanbul.

Ülken, Hilmi Ziya, (1963) *Felsefeye Giriş*, I. Kısım, Ankara.

Ülken, Hilmi Ziya, (1942) *Mantık Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Yazoğlu Ruhattin - İmamoğlu, Tuncay, (2010), *Klasik Mantık*, Rağbet Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, Cemal, (1996) *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, Beşinci Basım, İstanbul.

Yıldırım, Cemal, (1999) *Mantık/Doğru Düşünme Yöntemi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ÖZ ANLAYIŞIN KİŞİLER ARASI ÇATIŞMA ÇÖZME YAKLAŞIMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Hasan Yılmaz
Kırgızıstan Türkiye Manas Üniversitesi

Dr. Ayça Büyükcebeci
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

ÖZET: Bu araştırmada bireylerin öz anlayış düzeyleri ile çatışma çözme yaklaşımları arasındaki ilişkinin ve öz anlayış düzeylerinin çatışma çözme yaklaşımlarının alt boyutlarını yordama gücünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma verileri, farklı sınıflarda öğrenim gören 295 kadın ve 185 erkek, toplam 480 üniversite öğrencisinden elde edilmiştir. Çalışmada öğrencilerin öz anlayış düzeylerinin belirlenmesine yönelik, Neff (2003) tarafından geliştirilen Öz Anlayış Ölçeği, Çatışma çözme yaklaşımlarının belirlenmesi için ise Goldstein (1999) tarafından geliştirilen Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımları Ölçeği kullanılmıştır. İlişkisel tarama yönteminin kullanıldığı araştırma, yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Öz anlayış ile kişiler arası çatışma çözme yaklaşımları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu görülmüştür. Öz anlayışın çatışma çözme yaklaşımları alt boyutları üzerindeki etkisine bakıldığında ise, en fazla kendini açma alt boyutunda etkili olduğu, bunu duygusal ifade, yaklaşma/kaçınma ve özel/genel davranış alt boyutlarının izlediği sonucuna ulaşılmıştır. Öz anlayış ile çatışma çözmenin yüzleşme boyutu arasında ise, istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Elde edilen veriler ışığında öz anlayış ile pozitif anlamlı ilişki gösteren tüm çatışma çözme yaklaşımlarının daha çok duygusal niteliklerle ilgili olduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bulguların yeni araştırmaların yapılmasına ve çatışma çözme becerilerinin arttırılmasına yönelik planlanacak yeni uygulamalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Öz anlayış, çatışma çözme

The Impact of Self-Compassion on Inter-Personal Conflict Resolution Approaches

ABSTRACT: This study aims to determine the relationship between self-compassion levels and conflict resolution approaches of individuals and the power of their self-compassion levels on predicting the sub-dimensions of conflict resolution approaches. The data was obtained from a total of 480 university students, of which 295 are females and 185 are males. The Self-

Compassion Scale developed by Neff (2003) was used to identify self-compassion levels and the Interpersonal Conflict Resolution Approaches Scale developed by Goldstein (1999) were used to determine the conflict resolution approaches. Results of the study, which administered the relational survey method and was analyzed through a structural equation model, a positive and significant relationship was found between self-compassion and conflict resolution approaches (β= 514, *p*<.05). When the impact of self-compassion on the sub-dimensions of conflict resolution approaches, the biggest impact was seen on the opening oneself (β=.691, *p*<.05) sub-dimension which was followed by the emotional expression (β=.574, *p*<.05), the approaching/avoiding (β=.544, *p*<.05) and the private/general behavior (β=.473, *p*<.05) sub-dimensions respectively. The relationship between self-compassion and the facing sub-dimension of conflict resolution was not found to be significant (β=.372, *p*>.05). In conclusion, it can be argued that an increase in self-compassion will also lead to positive improvements in the opening oneself, emotional expression, approaching/avoiding and private/general dimensions of conflict resolution.

Keywords: Self-Compassion, Conflict Resolution

1. GİRİŞ

Anlayışlı olmak, başka insanların üzüntülerine, acılarına duyarlı olmak, onlara karşı merhamet, şefkat gibi duygularla yaklaşabilmek; üzüntülerini azaltacak tutum ve davranışlar gösterebilmektir (Neff, 2003). Bunu yaparken yargılayıcı, kınayıcı, dışlayıcı bir tavır sergilememek de anlayış kavramının kapsamı içinde yer almaktadır (Neff, 2016). Sayılan bu tutum ve davranışları bireyin kendine yönelik olarak hissetmesi ise öz anlayış kavramı olarak ifade edilir. Yaşamın en önemli özelliklerinden biri, gelecekte yaşanacak olanların bilinemez olmasıdır. Bireylerin doğal olarak yaşamlarının bir döneminde sarsıcı yaşantılar geçirmesi olasıdır ve kaçınılmazdır. Acı, üzüntü, tükenmişlik ve başarısızlık gibi durumlar tüm insanlar için geçerlidir (Longe, Maratos, Gilbert, Evans, Volker, Rockliff ve Rippon, 2009). Bireyin bu olumsuz yaşantılarla mücadele edebilmesi, kendisine olan saygısını ve güvenini yitirmeden yaşamını sürdürebilmesi ve güçlenerek zorlukların içinden çıkabilmesi, hatta bunları gelişimi için bir fırsatı olarak değerlendirmesi, büyük ölçüde öz anlayış düzeyine bağlıdır (Longe Vd., 2009; Leary, Tate, Adams, Allen ve Hancock, 2007). Öz anlayış kavramı Neff (2003) tarafından geliştirilmiştir ve büyük ölçüde Budist felsefenin izlerini taşımaktadır. Bununla birlikte günümüzde felsefi bir düşünce olmaktan çok bilimsel araştırmalara dayalı bir kuram halini almıştır (Neff, Whittaker ve Karl, 2017). Öz anlayış kavramı işlevsel ve sistematik olarak incelendiğinde üç bileşenden oluştuğu görülmektedir. Bunlar; kendine şefkat (self-kindness), ortak paydaşım

(common humanity) ve bilinçli farkındalık (mindfulness) kavramlarıyla ifade edilmektedir (Neff ve Pommier, 2013).

Kendine Şefkat (Self-Kindness); bireyin, her insan gibi kendisinin de hata yapabileceğini bilerek, hatanın fark edilmesinin, kabul edilmesinin ve yapılan hataları düzeltmeye çalışmanın hata yapmaktan daha önemli olduğunu kabul etmesi ve kendisine karşı anlayışlı ve toleranslı bir tutum gösterebilmesidir (Zessin, Dickhauser ve Garbade, 2015). Kendilerine şefkat (self-kindness) gösteren bireyler, kendilerine karşı katı bir yargılama (judgment) ve acımasız bir öz-eleştiri (self-criticism) yapmazlar (Neff, 2003). *Ortak paydaşım (Common Humanity)* ise; bireyin, başarısız olduğunda veya acı çekerken kendini izole veya diğerlerinden ayrı hissetmemesi, kendi yaşadıklarının diğer birçok insan için de söz konusu olduğunun farkında olması ve bunun insan olmanın bir parçası olarak kabul edilmesidir (Odou ve Brinker, 2015). Bu kabul bireyin içerisinde bulunduğu acı, sıkıntı, üzüntü veya başarısızlıkla baş etme konusunda önemli bir dinamiğe sahiptir (Rozin ve Royzman, 2001). *Bilinçli farkındalık (Mindfulness)* ise*;* bireyin, acı ve ızdırap (suffer) veren sorunlarla karşılaştığında, sorunun gerçekten ne olduğunun farkında olması, yaşadıklarını ve hissettiklerini doğru tanımlaması ve ne yapılması gerektiği konusuna yoğunlaşabilmesiyle ilgilidir (Johnson ve O'Brien, 2013). Bu farkına varma süreci, olumsuz yargılamayı ortadan kaldırır, öz-eleştiriyi hafifletir ve kendini anlamayı artırır. Bu tutum içinde olmak da doğal olarak bireyin öz şefkatini (self-kindnes) destekler (Neff ve Germer, 2013). Öz anlayışın bahsedilen üç bileşeni, birbirinden farklı içeriklere sahip olmalarına karşın, birbirini etkileyen ve destekleyen kavramlardır (Johnson ve O'Brien, 2013).

Bu araştırmada ele alınan bir diğer değişken ise, kişiler arası çatışma çözme yaklaşımlarıdır. Kişiler arası çatışma; uyumsuzluk, kabullenmeme ya da farklı bakış açılarının ortaya çıkardığı duyuşsal ve davranışsal tepkiler olarak tanımlanmaktadır (Runde, 2013; Park ve Antonioni, 2007). Çatışma kavramı aynı görüşte olmama, karar verme güçlüğü, yetersiz iletişim, düşüncelerin uyuşmaması, şiddet ve anlaşmazlığı ifade ettiği gibi; yaratıcı ve yapıcı hareketin kaynağını, yeniliğin, gelişmenin ve var olmanın temel bir koşulunu da oluşturur (Polsky ve Gerschel, 2011). Tüm bu özellikleri ile toplumsal yaşamın bir parçasıdır ve bireysel değerlerde, geçmiş yaşantılarda, inanışlarda ve algılarda farklılıkların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bir olgudur (Runde, 2013). Yıkıcı bir potansiyele sahip olarak görülmesine rağmen, değişim için bir güç ve motivasyon kaynağı rolü de bulmaktadır (Trippe ve Baumoel, 2015).

Kişiler arası çatışma çözme becerileri incelendiğinde açıklamaya yönelik olarak farklı yönleri ile çeşitli sınıflamalara gidildiği görülmektedir (Lewin, 1948; Schrumpf, Crowford ve Bodline, 1997, Dökmen, 1999; Hoelscher ve Comer, 2002;

Currie, Gormley, Roche ve Teague, 2017). Bu araştırmada kuramsal temel olarak Goldstein (1999)'ın önerdiği çatışma çözme yaklaşımları benimsenmiştir. Goldstein (1999), kişilerarası çatışmaların karşılıklı bir etkileşim süreci olduğunu, bu sürecin kişilerin içinde bulunduğu kültür, ortam veya kişisel yapılar gibi birçok değişkenden etkilendiğini ileri sürmektedir. Buna göre beş tür çatışma çözme yaklaşımı tanımlamıştır. Bunlar; yüzleşme, genel/özel davranış, yaklaşma/kaçınma, kendini açma ve duygusal ifadedir. *Yüzleşme;* Sorunu olan tarafların ortak çözüme ulaşmalarına yardımcı olmak amacıyla üçüncü kişilerin tarafsız, doğal ve kabul edici olarak, problem yaşayan kişilerin arasına girmesi sonucu tarafların herhangi bir otorite kurma ya da hükmetme gücünü ortadan kaldıran bir yöntemdir (Arslan, 2005). *Genel/özel davranış*; bazı bireylerin çatışma esnasında yanında birinin bulunmasından rahatsızlık duymayarak göstereceği tepkileri kısıtlamayarak genel davranış göstermesini, bazı bireylerin ise çatışma esnasında ortamda bir başkasının bulunması nedeniyle davranışlarını kısıtlayarak özel davranışa yönelmelerini içeren bir yaklaşımdır (Basım, Çetin ve Tabak, 2009). *Yaklaşma/kaçınma yaklaşımı ise*; çatışmaya tahammül etme ya da edememe derecesi ile ilgili bir durumdur. Çatışmadan kaçma davranışını gösteren bireyler, çatışma yaratma olasılığı olan durum ya da kişilerden uzak durmayı seçmektedirler. Çoğu zaman bir çatışmanın çözümü, kişinin çatışmadaki kendi rolünü, geçmişte ne yaşandığını, kendi arzu ve isteklerini doğru ifade edebilmesine bağlıdır. *Kendini açma* kavramıyla ifade edilen bu yaklaşımda maskeleme yapmaksızın, her iki tarafın da kendini ifade edebilmesi önemlidir. Tarafların korku ve kendini savunma duygularına kapılmadan, bilgi, tutum ve davranışları hakkında paylaşımda bulunmaları çatışmanın çözümü açısından büyük önem taşımaktadır (Goldstein, 1999). Kişilerin duygularını gösterme derecesi (*duyguları ifade*) de çatışma çözme davranışları üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Bireyler birbirlerine duygularını ifade edebildikleri oranda çatışmanın çözümü kolaylaşmaktadır. Bu çerçevede duygular, çatışmayı olduğu kadar çatışma çözmeyi de besleyen enerjiler olarak görülmektedir (Goldstein, 1999).

Yapılan araştırmanın amacı kuramsal olarak birbiriyle bağlantılı olduğu düşünülen öz anlayış ve çatışma çözme arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak sınamaktır. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. Öz anlayış ve çatışma çözme yaklaşımları arasındaki ilişkinin yönü ve miktarı nedir?

2. Öz anlayışı çatışma çözme yaklaşımlarını genele olarak ne oranda etkilemektedir?

3. Öz anlayış çatışma çözme yaklaşımlarının yüzleşme, özel/genel davranış, duygusal ifade, yaklaşma/kaçınma ve kendini açma boyutlarının her birini ne oranda etkilemektedir?

1. YÖNTEM

Yapılan araştırmada; öz anlayışın çatışma çözme yaklaşımlarını açıklama gücü sınandığından ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır.

1.1. Evren ve Örneklem

Öz anlayış, karar verme stilleri ve çatışma çözme yaklaşımlarını tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada oluşturulan örneklem grubuna ait özellikler aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 1. Araştırmanın Çalışma Grubuna İlişkin Bilgiler

Cinsiyet	N	%	Yaş	N	%
Kadın	295	61.5	16-18	128	26.7
Erkek	185	38.5	19-21	209	43.5
Toplam	480	100.0	22-24	143	29.8

Sınıf	N	%	Bölüm	N	%
1 Sınıf	112	23.3	Sınıf Öğretmenliği	249	51.9
2 Sınıf	119	24.8	Fen Bilimleri	144	30.0
3 Sınıf	133	27.7	Eğitim-Psikoloji	87	18.1
4 Sınıf	116	24.2	Toplam	480	100.0

Araştırma örneklemine giren katılımcıların yüzde 61.5'i kadın, yüzde 38.5'i erkektir. Yaş değişkenine göre incelendiğinde 16-18 yaş grubunda 128 (%26.7), 19-21 yaş grubunda 209 (%43.5) ve 22-24 yaş grubunda 143 katılımcı (% 29.8) bulunmaktadır. Birinci sınıfta öğrenim gören 112 (%23.3), ikinci sınıfta 119 (%24.8), üçüncü sınıfta 133 (%27.7) ve dördüncü sınıfta 116 (%24.2) katılımcı bulunmaktadır.

Örneklem grubundan 249 öğrenci sınıf öğretmenliği (%51.9), 144 öğrenci fen bilimleri (%30.0) ve 87 öğrenci eğitim-psikoloji (%18.1) bölümlerinde öğrenim görmektedir.

1.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan ilk araç, öz anlayış ölçeğidir (Self Compassion Scale). Ölçek, 26 madde ve 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Neff (2003) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe güvenirlik ve geçerlik çalışması Deniz, Kesici ve Sümer (2008) tarafından yapılmış olup, 5'li likert tipi bir ölçektir. Uyarlama çalışmasında öz anlayış ölçeğinin orijinalinden farklı olarak tek boyutlu bir yapı gösterdiği ve madde toplam korelasyonu .30'un altında kalan 2 maddenin ölçekten çıkarıldığı rapor edilmiştir. Çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .89 ve test-tekrar test korelasyon .83 olarak hesaplanmıştır. Yüksek puanlar öz anlayışın artığına işaret etmektedir.

Araştırmada kullanılan ikinci ölçek ise Goldstein (1999) tarafından geliştirilen Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımları Ölçeğidir. Arslan (2005) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin; yüzleşme, özel/genel davranış, duygusal ifade, yaklaşma/kaçınma ve kendini açma olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Her bir boyutu ölçen 15 maddenin bulunduğu ölçek toplam 75 maddeden oluşmaktadır. Her boyut içerisinde elde edilen yüksek puanlar; kişilerin çatışma süreçlerinde daha fazla yüzleştiklerini, kendilerini açtıklarını, duygusal ifade sergilediklerini, genel davranış gösterdiklerini ve çatışmaya yaklaştıklarını göstermektedir. Arslan (2005) alt ölçeklerin test tekrar test korelasyonlarını; yüzleşme alt ölçeği için .90, özel/genel davranış alt ölçeği için .90, duygusal ifade alt ölçeği için .82, yaklaşma/kaçınma alt ölçeği için .95 ve kendini açma alt ölçeği için ise .81 olarak bildirmiştir.

Yapılan araştırmada iki aracın uyum endeksleri ve iç tutarlık katsayıları ayrıca hesaplanmış ve edilen sonuçlar Tablo 2 ve Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçlarının Uyum Endekslerine ve İç Tutarlık Katsayılarına İlişkin Bilgiler

Ölçek	χ^2/sd	RMSEA	SRMR	TLI	NFI	IFI	GFI	AGFI
Öz Anlayış	1.73	002	.001	.906	.957	.983	950	.959

Çatışma Çözme	1.63	.004	.010	.990	.987	.993	.965	.967
*Ölçüt-ler**	*X2/sd ≤ 5*	*RMSEA ≤ 0.08*	*0<SRMR ≤ 0.08*	*0.90 ≤ IFI*	*0.90 ≤ NFI*	*0.90 ≤ TLI*	*0.85 ≤ GFI*	*0.85 ≤ AGFI*

**Kaynak: Bayram. 2013; Meydan ve Şeşen. 2015; Karagöz. 2016*

Tablo 2 incelendiğinde araştırmada kullanılan iki aracın da uyum endekslerinin iyi ve kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Hesaplanan İç Tutarlılık Katsayıları

	Madde Sayısı	**Crombach (α)**
Öz-Anlayış Ölçeği	24	.873
Kişilerarası Çatışma Çözme Ölçeği		
Yüzleşme (Faktör)		.746
Özel/Genel Davranış (Faktör)		.764
Duygusal İfade (Faktör)		.750
Yaklaşma/Kaçınma (Faktör)		.734
Kendini Açma (Faktör)		.703
Ölçek Geneli (Tüm Boyutlar)		**.796**

Araştırmada kullanılan öz anlayış ölçeğinin iç tutarlık katsayısı .87; Çatışma çözme ölçeğinin ise .80 olarak hesaplanmıştır.

1.3. Analiz Yöntemleri

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 23.0 ve Amos 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğunu sınamak amacıyla tanımlayıcı istatistik değerler ile çarpıklık ve basıklık değerleri, ölçeklerin güvenilirliğini test etmek amacıyla da iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Boxplot yöntemi ile tespit edilen 23 uç değer

analizden çıkarılmıştır. Bu analizlerden sonra öz anlayışın çatışma çözme yaklaşımları üzerindeki etkisini saptamak amacıyla iki model oluşturulmuş ve bu modeller yapısal eşitlik modellemesi yöntemi kullanılarak sınanmıştır. Bu amaçla kurulan modellerin uyum iyilik değerlerini belirlemek amacıyla RMSEA, CFI, IFI, GFI, TLI, AGFI ve CMIN/DF hesaplanmış, daha sonra hesaplanan Standart β, standart hata ve R^2 değerleri üzerinden sonuçlar yorumlanmıştır.

2. BULGULAR

Araştırmada değişkenler arası ilişkilere ilişkin analizlere başlanmadan önce iki ölçeğin tanımlayıcı istatistik değerleri hesaplanmıştır. Bu konuda elde edilen bulgular Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere Ait Tanımlayıcı İstatistik Değerler

Betimsel Değerler	Öz Anlayış	Kişiler Arası Çatışma Çözme Yaklaşımları Ölçeği					
		Y	OGD	Dİ	YK	KA	Ç
N	332	332	332	332	332	332	332
Kayıp Değer	0	0	0	0	0	0	0
Aritmetik ortalama	61,2	64,5	47,5	61,5	49,1	57,4	277,1
Ortanca	59,0	64,0	47,50	62,0	49,0	57,50	278,0
Tepe değer	56,0	68,0	43,0	64,0	49,0	64,0	271,0
Standart Sapma	11,6	7,12	9,13	6,25	9,6	6,39	19,8
Çarpıklık	,724	,154	,158	,035	,153	,116	,030
Çarpıklığın Standart Hatası	,011	,021	,011	,011	,011	,011	,13
Basıklık	,400	-,777	-,571	-,446	-,777	-,035	-,328
Basıklığın Standart Hatası	,019	,019	,019	,019	,019	,019	,019

İki ölçeğe ait tanımlayıcı istatistik değerleri incelendiğinde, verilerin normal dağlım gösterdiği görülmektedir. Her ölçeğe ait aritmetik ortalama, ortaca ve tepe

değerlerin birbirine yakın hesaplanmasının yanında ölçeklere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri de verilerin normal dağılıma uyduğuna işaret etmektedir.

Öz Anlayış ve çatışma çözme puanları arasında hesaplanan korelasyon değerlerine ilişkin sonuçlar Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Öz Anlayış ve Çatışma Çözme Puanları Arasındaki Korelasyonlara İlişkin Sonuçlar

		Öz Anlayış	Yüzleşme	Özel Genel Davranış	Duygusal İfade	Yaklaşma Kaçınma	Kendini Açma
Öz Anlayış	*r*	1	,470**	,258**	,562**	,439	,571**
	p	.000	,112	,000	,000	,000	,003
	N	332	332	332	332	332	332

Tablo 5 incelendiğinde öz anlayışla en yüksek ilişkinin çatışma çözmenin kendini açma boyutu arasında olduğu görülmektedir (r= .571, *p*<.05). Bunu sırasıyla; duygusal ifade (r=.562, *p*<.05), yüzleşme (r=.470, *p*<.05), yaklaşma/kaçınma (r=.439, *p*<.05) ve özel/genel davranış (r=.258, *p*<.05) izlemiştir.

Araştırmada ilk olarak öz anlayışın genel çatışma çözme yaklaşımları üzerindeki etkisini sınamak amacıyla oluşturulan model analiz edilmiştir. Modele ilişkin hesaplanan uyum iyiliği değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Öz Anlayışın Genel Olarak Çatışma Çözme Yaklaşımları Üzerindeki Etkisini Sınamak Amacıyla Kurulan Modelinin Uyum İyiliği Değerleri

CMIN	DF	*p*	CMIN/DF	GFI	AGFI	IFI	CFI	RMSEA	RMR
8958,069	4741	,000	1,889	.875	.851	.870	.856	.072	.053

Modelde uyumu azaltan değişkenler belirlenerek, artık değerler arasında kovaryansı yüksek olanlar için yeni kovaryanslar oluşturulduktan sonra (e43-e44; e51-e54; e66-e67; e77- e79; e81-e82); X2/Df = 1.889, GFI= .875, AGFI= .851, IFI= .870, CFI= .856, RMSEA= .072 ve RMR= .053 olarak hesaplanmış ve sonuçların kabul

edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür (Mulaik, James, Alstine, Bennet, Lind ve Stilwell, 1989). Söz konusu modele ilişkin sonuçlar Şekil 1'de gösterilmiştir.

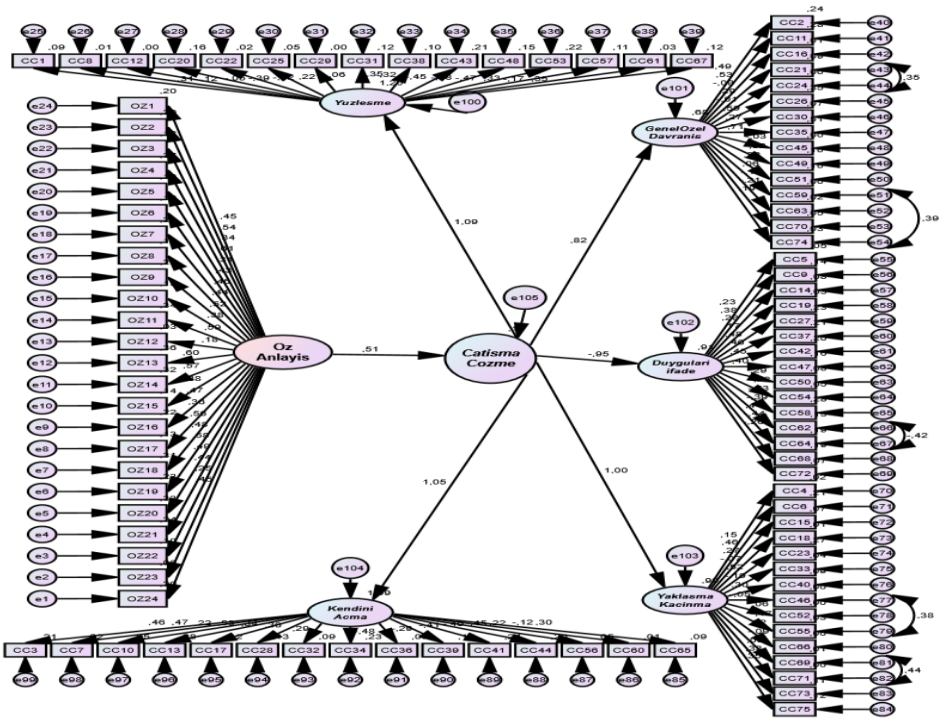

Şekil 1. Öz Anlayışın Genel Olarak Çatışma Çözme Yaklaşımları Üzerindeki Etkisini Sınamak Amacıyla Kurulan Model

Öz anlayıştan çatışma çözmeye giden yola ait standardize edilmiş beta, standart hata ve anlamlılık değerleri Tablo 7 'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Öz Anlayış ile Çatışma Çözme Modelinin Analiz Sonuçları

Hipotez İlişkileri	R^2	Standart β	Standart Hata	*p*	Kabul/Ret
Öz Anlayış → Çatışma Çözme	.264	.514	.028	***	Kabul

Tablo 7'de görüldüğü gibi öz anlayış ile çatışma çözme yaklaşımları arasında pozitif anlamlı ilişki gözlenmiştir (β= 514, *p*<.05). Bu durum öz anlayışın çatışma çözme yaklaşımlarının anlamlı yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Öz anlayış

çatışma çözme yaklaşımları puanlarındaki değişimin %26'sını açıklamaktadır (R^2=.264).

Araştırmada ikinci olarak öz anlayışın çatışma çözme yaklaşımlarının alt boyutları olan yüzleşme, özel genel/davranış, duygusal ifade, yaklaşma/kaçınma ve kendini açma üzerindeki etkisini sınamak amacıyla oluşturulan model analiz edilmiştir. Modele ilişkin hesaplanan uyum iyiliği değerleri Tablo 8'da gösterilmiştir.

Tablo 8. Öz Anlayışın Yüzleşme, Özel Genel/Davranış, Duygusal İfade, Yaklaşma/Kaçınma ve Kendini Açma Üzerindeki Etkisini Sınamak Amacıyla Kurulan Modelinin Uyum İyiliği Değerleri

CMIN	DF	*P*	CMIN/DF	GFI	AGFI	IFI	CFI	RMSEA	RMR
9250,766	4747	,000	1,949	.866	.847	.842	.840	.078	.069

Modelde uyumu iyiliği değerleri; X2/Df = 1.949, GFI= .866, AGFI= .847, IFI= .842, CFI= .840, RMSEA= .078 ve RMR= .069 olarak hesaplanmış ve sonuçların kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür (Mulaik, James, Alstine, Bennet, Lind ve Stilwell, 1989). Söz konusu modele ilişkin sonuçlar Şekil 2'de gösterilmiştir.

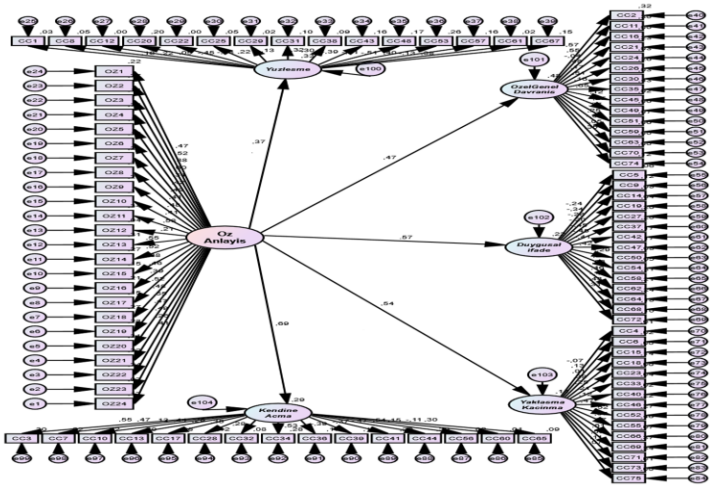

Şekil 2. Öz Anlayışın; Yüzleşme Özel Genel/Davranış, Duygusal İfade, Yaklaşma/Kaçınma ve Kendini Açma Üzerindeki Etkisini Sınamak Amacıyla Kurulan Model

Tablo 9. Öz Anlayış ve Yüzleşme, Özel Genel/Davranış, Duygusal İfade, Yaklaşma/Kaçınma ve Kendini Açma Modelinin Analiz Sonuçları

Hipotez İlişkileri	R^2	Standart β	Standart Hata	p	Kabul/Ret
Öz Anlayış → Yüzleşme	.138	.372	.257	.093	Ret
Öz Anlayış. → Özel Genel/Davranış	.224	.473	.065	***	Kabul
Öz Anlayış. → Duygusal İfade	.329	.574	.061	***	Kabul
Öz Anlayış → Yaklaşma/Kaçınma	.295	.544	.039	***	Kabul
Öz Anlayış → Kendini Açma	.478	.691	.041	***	Kabul

Öz anlayıştan dikkatli, kaçıngan, erteleyici ve panik çatışma çözmeye giden yola ait standardize edilmiş beta, standart hata ve anlamlılık değerleri Tablo 9'de gösterilmiştir.

Modele ilişkin standart beta değerleri incelendiğinde öz anlayış ile çatışma çözme yaklaşımlarının 4 alt boyutu arasında da pozitif anlamlı ilişki görülmektedir. Öz anlayışın üzerinde en fazla etkili olduğu çatışma çözme yaklaşımı kendini açmadır (β=.691, p<.05). Bunu duygusal ifade (β=.574, p<.05), yaklaşma/kaçınma (β=.544, p<.05) ve özel/genel davranış (β=.473, p<.05) izlemektedir. Öz anlayış ile çatışma çözmenin yüzleşme boyutu arasındaki ilişki istatistiksel bakımdan anlamlı bulunmamıştır (β=.372, p>.05). Bu durum öz anlayışta meydana gelen artışın; çatışma çözmenin kendini açma, duygusal ifade, yaklaşma/kaçınma ve özel/genel davranış boyutlarında da olumlu gelişmeye sebep olacağını göstermektedir. Öz anlayış kendini açmanın %48'ini (R^2=.478), duygusal ifadenin %33'ünü (R^2=.329), yaklaşma/kaçınmanın %30'unu (R^2=.295), özel/genel davranışın %22'sini açıklamaktadır.

3. TARTIŞMA

Yapılan araştırma öz anlayış ile kişiler arası çatışma çözme yaklaşımları arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Öz anlayışın bireyin kendisine karşı duyarlı olması, merhamet, şefkat gibi duygularla kendisine yaklaşabilmesi, üzüntülerini azaltacak tutum ve davranışlar sergileyebilmesi; daha az yargılayıcı, kınayıcı,

bir tavır göstermesi (Neff, 2016) olduğu düşünüldüğünde bu özelliklerin artması çatışma çözmeyi de kolaylaştırmaktadır. Bireylerin öz anlayışlarında artışa sebep olacak her türlü etki onların çatışma çözme konusundaki yaklaşımlarının da daha sağlıklı olmasını destekleyeceği söylenebilir.

Araştırmada öz anlayışın çatışma çözme boyutlarına olan etkisine bakıldığında, en fazla kendini açma boyutu üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bir çatışmanın çözümünün; kişinin çatışmadaki kendi rolünü, geçmişte ne yaşandığını, kendi arzu ve isteklerini doğru ifade edebilmesine bağlı olduğu düşünüldüğünde elde edilen bulgunun önemli ve işlevsel olduğu söylenebilir. Öz anlayışın ikinci derecede üzerinde etkili olduğu çatışma çözme yaklaşımı duygusal ifadedir. Duygusal ifadenin kendini açma kavramına yakın bir içeriğe sahip olması ve öz anlayışın bu iki çatışma çözme yaklaşımı üzerinde, diğerlerine kıyasla daha büyük etkisinin gözlenmesi araştırma sonuçlarının tutarlılığına işaret etmektedir. Duygusal ifade yaklaşımı çatışma süreçlerinde duyguları rahat biçimde sergilemenin çözüme katkı yapacağı anlamını taşımaktadır. Duygular, çatışmayı olduğu kadar çatışma çözmeyi de besleyen enerjiler olarak görülmektedir (Bodtker ve Jameson, 2001). Bu anlamda birçok duygu çatışmaları hafifletebilmekte, önleyebilmekte veya kontrol altına alabilmektedir. Bununla birlikte öz anlayışın çatışma çözme yaklaşımlarından en fazla kendini açma ve duygusal ifade üzerinde etkili olması; çatışma çözmenin bilişsel olmaktan çok duyuşsal süreçlerle ilgili bir durum olduğunu da düşündürmektedir.

Yapılan araştırmada öz anlayışın üçüncü derecede üzerinde etkili olduğu çatışma çözme yaklaşımının yaklaşma/kaçınma olduğu görülmüştür. Bu yaklaşım, genel anlamda kişilerin çatışmayı nasıl algıladıklarıyla doğrudan ilişkilidir. Bazı kişiler genel olarak çatışmayı yapıcı, olumlu ve hoşgörülü karşılayarak çatışmaya yaklaşırken; bazıları tam tersine yıkıcı ve olumsuz karşılayarak çatışmadan kaçmaktadırlar. Buna karşın karşılıklı tarafların etkili ve yapıcı çözüme ulaşmasında, çatışma için belirli derecede hoşgörünün gerekli olduğu ifade edilmektedir (Goldstein, 1999). Elde edilen bu bulgu da çatışma çözmenin duyuşsal bir süreç olduğu konusundaki düşünceyi destekler niteliktedir. Çatışma çözme ölçeğinde her boyut için yüksek puanların olumlu çatışma çözmeye işaret ettiği düşünüldüğünde, öz anlayışın olumlu, yaklaşmayı artırıcı, kaçınmayı azaltıcı bir etki yaptığı söylenebilir.

Öz anlayışla arasında pozitif anlamlı ilişki gözlenmesine karşılık, göreceli olarak öz anlayışın en az etkisinin olduğu çatışma çözme yaklaşımı özel/genel davranıştır. Özel/genel davranış; kişilerin çatışma süreçlerinde sergiledikleri davranışlar bakımından, kendilerini rahat hissetme dereceleri ile ilgilidir. (Goldstein, 1999). Genel davranış kişilerin kendilerini her ortamda rahat hissetmeleri ve davranışlarında rahat olduklarını gösterirken; özel davranış kişilerin davranışlarını ya tam olarak sergileyememekte ya da yalnızca belirli ortamlarda sergileyebildiklerini göstermektedir. Bu

anlamda öz anlayışı daha yüksek bireylerin çatışma çözme sürecinde kendilerini rahat hissedebileceklerini ve kendilerini gizleme ihtiyacı duymayacaklarını söylemek mümkündür. Bu bulgu öz anlayışın geliştirilmesi durumunda çatışma çözme sürecinde kendini rahat hissetme ile ilgili olan genel davranışın bu oranda artacağını göstermektedir. Araştırmada, araştırmacıların beklentisinin aksine öz anlayış ile çatışma çözme yaklaşımlarından yüzleşme arasında anlamlı ilişki gözlenmemiştir. Yüzleşme; kendini açma ve duygusal ifadeye kıyasla daha bilişsel bir nitelik taşımaktadır. Öz anlayış ile pozitif anlamlı ilişki gösteren tüm çatışma çözme yaklaşımlarının ise daha çok duygusal niteliklerle ilgili olduğu söylenebilir. Bu da kişiler arası çatışma çözme yaklaşımlarının daha çok duyuşsal süreçlerle ilgili olduğu şeklinde yukarıda yapılan yorumu destekler niteliktedir. Yüzleşme; sorunu olan tarafların ortak çözüme ulaşmalarına yardımcı olmak amacıyla üçüncü kişilerin tarafsız, doğal ve kabul edici olarak, problem yaşayan kişilerin arasına girmesi sonucu tarafların herhangi bir otorite kurma ya da hükmetme gücünü ortadan kaldıran bir yöntemdir (Arslan, 2005). Bu kapsamda ele alındığında yapılan araştırmada öz anlayış ile çatışma çözme yaklaşımlarından yüzleşme arasında anlamlı ilişkinin gözlenmemiş olması anlaşılabilir bir durumdur.

4. SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırmada örneklem grubu üniversite öğrencilerinden oluşturulmuştur. Bireylerin hem öz anlayış düzeylerinin, hem de çatışma çözme stillerinin yaşla beraber değişebileceği düşünüldüğünde üniversite öğrencileri dışında seçilen yetişkin örneklem gruplarına yönelik çalışmaların yapılmasının uzun vadeli sonuçlara ulaşılması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Gerçekleştirilen araştırma ile bireylerin öz anlayış düzeyleri ile çatışma çözme yaklaşımları arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, çatışma çözme becerilerinin artırılmasına yönelik planlanacak eğitim ve psikolojik yardım süreçlerinde bireylerin öz anlayışlarının geliştirilmesini hedefleyen etkinliklere yer verilmesi çalışmaların etkinliği açısından önerilmektedir.

KAYNAKÇA

ANDREA M. BODTKER, J. & KATZ J., (2001). Emotion in Conflict Formation and Its Transformation: Application to Organizational Conflict Management. International Journal of Conflict Management, 12(3): 259-275. https://doi.org/10.1108/eb022858. 18.05.2019

ARSLAN, C. (2005). Kişilerarası Çatışma Çözme Ve Problem Çözme Yaklaşımlarının Yükleme Karmaşıklığı Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü, Konya.

BASIM, H. N., ÇETİN, F. VE TABAK, A. (2009). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımlarıyla İlişkisi. Türk Psikoloji Dergisi, 24(63), 20-34.

BODTKER, A. M., & KATZ JAMESON, J. (2001). Emotion İn Conflict Formation And İts Transformation: Application To Organizational Conflict Management. International Journal Of Conflict Management, 12(3), 259-275.

CURRİE, D. , GORMLEY, T. , ROCHE, B. & TEAGUE, P. (2017), The Management of Workplace Conflict: Contrasting Pathways in the HRM Literature. International Journal Of Management Reviews, 19(4), 492-509. doi:10.1111/ijmr.12107

DÖKMEN, Ü. (1994). İletişim Çatışmaları Ve Empati. , Sistem Yayıncılık ,İstanbul.

GOLDSTEİN, S. B. (1999), Construction and Validation of a Conflict Communication Scale1. Journal of Applied Social Psychology, 29(9), 1803-1832. doi:10.1111/j.1559-1816.1999.tb00153.x

HOELSCHER, D. C. AND COMER, R. W. (2002). Case II: Conflict recognition-The case of the misdirected faculty. Journal of Dental Education, 66(4), 526–532.

JOHNSON, E. A., & O'BRİEN, K. A. (2013). Self-Compassion Soothes The Savage Ego-Threat System: Effects On Negative Affect, Shame, Rumination, And Depressive Symptoms. Journal Of Social And Clinical Psychology, 32(9), 939–963.

LEARY, M. R., TATE, E. B., ADAMS, C. E., ALLEN, A. B., & HANCOCK, J. (2007). Self-Compassion And Reactions To Unpleasant Self-Relevant Events: The İmplications Of Treating Oneself Kindly. Journal Of Personality And Social Psychology, 92, 887–904.

LEWİN, K. (1948). Resolving Social Conflicts: Selected Papers On Group Dynamics (Ed. LEWİN, G). Harper & Row, New York

LONGE, O., MARATOS, F. A., GİLBERT, P., EVANS, G., VOLKER, F., ROCKLİFF, H., & RİPPON, G. (2009). Having A Word With Yourself: Neural Correlates Of Self-Criticism And Self-Reassurance. Neuroimage, 49, 1849–1856.

MULAİK, S. A., JAMES, L. R., VAN ALSTİNE, J., BENNETT, N., LİND, S., & STİLWELL, C. D. (1989). Evaluation Of Goodness-Of-Fit İndices For Structural Equation Models. Psychological Bulletin, 105(3), 430.

NEFF, K. D. (2003). Self-Compassion: An Alternative Conceptualization Of A Healthy Attitude Toward Oneself. Self And Identity, 2, 85–102.

NEFF, K. D. (2016). Does Self-Compassion Entail Reduced Self-Judgment, İsolation, And Over-İdentification? A Response To Muris, Otgaar, And Petrocchi. Mindfulness, 7(3), 791–797.

NEFF, K. D., & POMMİER, E. (2013). The Relationship Between Self-Compassion And Other-Focused Concern Among College Undergraduates, Community Adults, And Practicing Meditators. Self And Identity, *12*(2), 160–176.

NEFF, K.D., & GERMER, C.K. (2013). A Pilot Study And Randomized Controlled Trial Of The Mindful Self-Compassion Program. Journal Of Clinical Psychology, 69, 28–44. https://doi.org/10.1002/jclp.21923. 18.05.2019

NEFF, K.D., WHİTTAKER, T.A., & KARL, A. (2017). Examining The Factor Structure Of The Self-Compassion Scale İn Four Distinct Populations: Is The Use Of A Total Scale Score Justified? Journal Of Personality Assessment, *99*, 596–607. https://doi.org/10.1080/00223891.2016.1269334. 18.05.2019

ODOU, n., & bRİNKER, j. (2015). Self-Compassion, A Better Alternative To Rumination Than Distraction As A Response To Negative Mood. The Journal Of Positive Psychology, 10(5), 447–457.

PARK, H. VE ANTONİONİ D. (2007) "Personality, Reciprocity, and Strength of Conflict Resolution Strategy". Journal of Research in Personality, 41, 110-125.

POLSKY, L., AND GERSCHEL, A. (2011). Perfect phrases for conflict resolution. McGraw-Hill, NY.

RAHİM, M. A., & MAGNER, N. R. (1995). Confirmatory Factor Analysis Of The Styles Of Handling İnterpersonal Conflict: First-Order Factor Model And İts İnvariance Across Groups. Journal Of Applied Psychology, 80(1), 122-132. http://dx.doi.org/10.1037/0021-9010.80.1.122. 17.05.2019

ROZİN, P., & ROYZMAN, E. B. (2001). Negativity Bias, Negativity Dominance, And Contagion. Personality And Social Psychology Review, 5*(*4), 296–320.

RUNDE, C. E. (2013). Conflict Competence İn The Workplace. Employment Relations Today (Wiley), 40(4), 25-31. doi:10.1002/ert.21430

SCHRUMPF, F., CRAWFORD, D. K., & BODİNE, R. J. (1997). Peer Mediation: Conflict Resolution İn Schools: Program Guide. Champaign. Research Press, IL.

TRİPPE, B., & BAUMOEL, D. (2015). Beyond The Thomas–Kilmann Model: Into Extreme Conflict. Negotiation Journal, 31(2), 89-103. doi:10.1111/nejo.12084

ZESSİN, U., DİCKHÄUSER, O., & GARBADE, S. (2015). The Relationship Between Self-Compassion And Well-Being: A Meta-Analysis. Applied Psychology: Health And Well-Being, 7(3), 340–364.

BASIC PROBLEMS OF ENGLISH LANGUAGE TEACHING (ELT) AT VOCATIONAL SCHOOL OF HEALTH SERVICES

Eng. Lec. Betül BUZBAY
Altınbaş University

ABSTRACT: English language teaching (ELT) has always been vital for schools at High Education in Turkey. Apart from the Preparatory Classes of Faculties, English education has not been given enough importance at Vocational Schools. The study focuses on English teaching at Vocational School of Health Services. Firstly; the study will try to figure out the general frame of the problems of English teaching at these schools; then will explore and explain the problems one by one. And lastly; the study will try to bring the solutions to those problems in English teaching at these schools. The study aims at creating awareness in language teaching in particular English (Vocational English in particular), at Vocational School of Health Services in Turkey. This study aims at making English teaching in Turkey more beneficial, more improving, and more qualified.

Key Words: English Language Teaching (ELT), Vocational English, Vocational Schools, Approach, Semiotic Approach

ÖZET: İngiliz dili öğretimi, Türkiye'deki Yüksek Eğitimdeki okullar için her zaman hayati olmuştur. Hazırlık Sınıfları dışında, Meslek Yüksekokullarında İngilizce eğitimine yeterince önem verilmemiştir. Çalışma Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda İngilizce öğretimi üzerine yoğunlaşmaktadır. Birinci olarak; çalışma okullarda İngilizce öğretimi problemlerinin genel çerçevesini çözmeye çalışacak. Ardından sorunları tek tek araştırıp açıklayacak. Son olarak; bu okullarda İngilizce öğretiminde karşılaşılan sorunlara çözüm getirmeye çalışacak. Çalışma, Türkiye'de Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda, özellikle İngilizce (özellikle Mesleki İngilizce) dil öğretimi konusunda farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de İngilizce öğretiminin daha faydalı, daha iyileştirici ve daha nitelikli hale getirilmesini amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Dili Eğitimi, Mesleki İngilizce, Mesleki Yüksekokulları, Yaklaşım, Göstergebilimsel Yaklaşım

1. Introduction

Language has been the most important way of interaction and communication among people throughout the ages. English appears as the most common language of communication in the world and especially in Western states. Because English is common as the language of communication, it also has an important place in education systems of the countries.

As a foreign language English took place in Turkey's foreign policy and education system much more than the other languages. Because Turkey has always tried to take as an example of the Western culture. Since the Cold War years, Turkey has always been ally of the Western (and especially United States of America- USA) culture; and a part of Western culture. The importance of English language education started with the Cold War years and this alliance with the West. Due to English becoming the world's leading lingua franca, everyone is making an effort to learn English. Particularly after the start of negotiations with the European Union and being a member of NATO, Turkey has gained great importance in learning English. In 1955, the Maarif Schools were opened to train the people who knew English and were called 'Anatolian High School'. After the five-year primary school, Anatolian High Schools were schools with a one-year intensive English curriculum called 'preparatory class education'. Anatolian High Schools, including the preparatory class, had seven years of education. The aim of teaching English in Anatolian High Schools, which were given preparatory education, was to bring students to a capacity to understand the lessons such as mathematics and science in English.[1]

Students have taken English courses since the elementary school years in Turkey. English teaching has always been vital for schools at High Education in Turkey, as well. Apart from the Preparatory Classes of Faculties, English education has not been given enough importance at Vocational Schools. The English language, which is the common language of communication (lingua franca), is widely used in health care institutions, and it is given to the students of Vocational School of Health Services under the name of Vocational English. Students are expected to learn English in particular in their Vocational English course. But before the Vocational English course, there has been a problemic with English language education in general in Turkey and Vocational Schools.

This study focuses on English teaching at Vocational School of Health Services. Firstly; the study will try to figure out the general frame of the problems of English teaching at these schools; then will explore and explain the problems one by one. And lastly; the study will try to bring the solutions to those problems in English

[1] Demirpolat, Türkiye'nin Yabancı Dil Öğretimiyle İmtihanı, ***Seta Analiz***, 2015, p.8.

teaching at these schools. Under the light of the solutions, the study will try to reach to the conclusion. The study aims at creating awareness in language teaching in particular English (Vocational English in particular), at Vocational School of Health Services in Turkey. This study aims at making English teaching in Turkey more beneficial, more improving, and more qualified.

2. (Vocational) English Teaching in Turkey

English is a very important language in Turkey's education system. Indeed, English has a politic side in Turkey. English is the 3rd most spoken language in the World[2]; thus it may not be seen as important as Spanish (2nd most spoken language in the World) and Chinese (1st most language in the World). However; English has maintained its importance in Turkey's education system. It is because Turkey tries to be a western state and English is the language of one of the super Powers of the Cold War Years: USA. During the Cold War years; because there was a Soviet threat towards Turkey, Turkey approached the Western states. Becoming member of Western World and ally of US, English language have become a must to learn for Turkey's education system. Because of this alliance, American life and culture has spread in Turkey. With the collapse of USSR and the end of the bipolar system of the Cold War Period, Turkish education policy have changed and the importance of English language teaching has decreased in time. Other regions'languages became important with the increasing relations with non-European contries of Turkey. Those relations have been in terms of economics (e.g. trade agreements), politics, and social(cultural interactions) as well.

For years, at schools in Turkey classical method has mostly been common: grammar-translation method. With the globalisation, student-oriented method has become vital recently in ELT; such as communicative methods. For years in Turkey, language skills were taught in an order which is contrary to the law and the workings of nature. A baby starts listening in the womb and this process continues until about 2 years old. Immediately after that, speaking skills develop step by step, and literacy skills begin to develop at the primary school stage.[3] However, in Turkey there has always been problems in Institutional, Instructional, and Socio-economic issues. One

[2] http://resources.rosettastone.com/CDN/us/pdfs/top-10-languages-infographic.pdf
http://translation-blog.multilizer.com/what-are-the-most-spoken-languages-in-the-world/

[3] Yaman, Türkiye'de İngilizce Öğrenmek: Zorluklar ve Fırsatlar, ***Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi***, Nisan 2018, p.170.

problem results in another through a chain reaction, which causes ineffective teaching and learning activities with the waste of time.[4]

With the increase of visual communication tools, the importance of semiotics in language education has increased considerably. It is important to ensure that the students participate in the lesson and the factors affecting the students' participation in the course should be examined. One of the most important of these factors is the students' attitudes towards English course.[5] While the students generally are good at reading and writing skills; they are bad at listening and speaking skills in English courses. Because they see listening and speaking English courses very hard. It is because the students consider English listening and speking courses as a hard work. They try to take the easy way out in language learning. The attitude of students is an integral part of learning, so it should be an important component of foreign language education. It is thought that attitude towards learning affects the behaviors such as book selection and speaking foreign languages. One of the important factors affecting the participation in the class is the students' anxiety about speaking foreign languages. As a means of thinking and communication, listening, reading, speaking, writing and grammar are the areas of skill, language is the most used skill area of the speech.[6]

Within the last years, listening and speaking and as a whole English have become attractive because of communication and globalisation. The students see English as communication tool and means of technology. On the other hand, most universities in Turkey have Erasmus Programmes for their students, and English is the main obstacle for the students to join Erasmus Programmes. To overcome the language obstacle, the students have given importance to foreign languages, especially English as a global language.

Students are required to have more qualified learning and to participate in class by increasing their interest in school and lesson. It is very important for students to participate in the lesson to improve their learning levels. Therefore, the purpose of teachers in the classroom and at school is to provide students with the opportunity to attend school and class.[7]

Semiotic approach is generally applied to the students in vocational school of health services. Because Vocational English is much more used in their own fields.

---

[4] Kızıldağ, Teaching English in Turkey: Dialogues with teachers about the challenges in public primary schools, ***International Electronic Journal of Elementary Education***, Vol.1, Issue 3, June, 2009, p.199.
[5] Kozikoğlu ve Kanat, Lise Öğrencilerinin İngilizce Dersine Katılım Durumlarının İngilizce Dersine Yönelik Tutum ve İngilizce Konuşma Kaygısına Göre Yordanması, ***Kastamonu Education Journal***, 26(5), p.1645.
[6] Kozikoğlu ve Kanat, ibid.,
[7] Kozikoğlu ve Kanat, ibid.

Symbols and expressions are very important. That's why, it is the Semiotic approach explaining the way of Vocational English training at schools the best. English Teachers with the knowledge of semiotics can easily use signs in their classroom activities. Especially in the Communicative Approach, teachers can make use of the signs to give examples while using verbal, non-verbal and visual communication in English courses. The symbols such as punctuation marks, traffic lights, national flags or symbols of health-care are good examples to teach stylistic. And also teachers in the Semiotic Approach have a well class-management with body language in class activities. For instance, English teachers can give directions during teaching intonation patterns by using eye contact.[8]

3. Problems of Vocational Schools of Health Services about English teaching

At Vocational School of Health Services in Turkey there is a compulsory course on English and Vocational English. The aim of the Vocational English course is to expose students to the relevant terminology of their field and facilitate their following of the relevant literature. This course is intended to give students the oral and written communication skills to do business with foreign people and corporations at Health Services in their professional lives.[9]

The students of Vocational School of Health Services have always gotten problems about foreign language learning during thier education period. There are many reasons for this. What is important in this regard is to offer solutions to these problems related to foreign language learning. Now the problems will be addressed respectively in this study.

Firstly, the language base of the students in Vocational Schol of Health Services is at very low level because of their educational base. They come from very different high schools; but mostly they come from vocational high schools or general high schools. And those high schools have a lower English education than the other ones. Students are expected to have high cognitive functions in connection with their graduation(in terms of their high schools), which is hoped to reflect positively on language learning. But there is a study that proves the opposite. According to Adıgüzel and Orhan; It can be said that the students are good at recognizing themselves, controlling their mental processes and determining new strategies. However, this expectation was not expected to be reflected in the students' ability to learn English.

[8] Şenel, The Semiotic Approach and Language Teaching and Learning, ***Journal of Language and Linguistic Studies***, Vol.3, No.1, April 2007, p.121.
[9] Aktuna ve Kızıltepe, English in Turkey, ***World Englishes***, June, 2005, p.255.

While the metacognitive skill levels of the students vary according to the gender of the students; it has been concluded that it doesn't vary according to the education, education, age and high school. It is concluded that there is no significant relationship between metacognitive skills of students and their academic achievement in English course.[10]

On the other hand; according to the study of Ayaz and et al, teachers were mainly unsatisfied with the motivational levels of their students. The students also stated that they could not feel as fluent and efficient language users as they only focused on grammar of the language. The gap between the objectives of the curriculum and the situation in class practice can be attributed to some other challenges reported in the literature and stated by the teachers and the students of their study.[11]

Secondly, the students see English as an unnecessary course. Not only do they neclect the foreign language course, but also they see English only as a course to pass not a language to learn. They study English just for the examinations of English, not with the aim of learning the language itself. Learning choices and motivation ways of students may affect and utilize the strategies and plans of English teachers. As an ELT teacher, they must raise the students' motivations. Because the motivation of the students is the principal problem to teach English language.[12] The problem about this negligence can be explained that students are very excited about foreign language courses. They are experiencing a serious anxiety. It was found that there was a significant, weak correlation between attitudes towards English language and English speaking skills of the students. Literature supports the findings of the study according to Karagöl and Başbay. Studies on language learning imply that attitudes towards foreing languge play an important role in acquiring the languge.[13]

Thirdly, the students of Vocational School of Health Services have different focuses: for instance they focus on only the main courses of their departments. That is; they focus on only health courses and they don't take notice of the other courses indeed even if others include technological improvements. The 21st century has distorted all the memorization with its technology and information age, and has been instrumental in the breakthrough innovations in education as in all fields. In the context of language education, such as Technology-Enhanced Language Learning

[10] Adıgüzel ve Orhan, Öğrencilerin Üstbiliş Beceri Düzeyleri İle İngilizce Dersine İlişkin Akademik Başarıları Arasındaki İlişki, ***Ihlara Journal of Educational Research***, 2017, 2(1), p.11.
[11] Ayaz et al, Challenges of English Language Teaching in High Schools in Turkey and Possible Suggestions to Overcome Them, ***Eurasian Journal of Applied Linguistics***, 5(1), 41–55, p.51.
[12] Öner et al, İlkokul Öğrencilerinin İngilizce Öğrenme Tercihleri ve Okumanın Yeri**, *International primary Education Research Journal,*** 2017, 1(1) : 1-7, p.19.
[13] Karagöl and Başbay, The Relationship among Attitude, Anxiety and English Speaking Performance, ***Kuramsal Eğitimbilim Dergisi***, 11(4), Ekim 2018, p.817.

(TELL), Computer-Assisted Language Learning (CALL) and Mobile-Assisted Language Learning (MALL) The currents have greatly contributed to the language learning process, especially by increasing learner autonomy.[14] Although they are aware of technological developments, students do not use technology to learn foreign language.

When they are told that they may go abroad for studying or working, they are not open up to this idea. They are generally reluctant to going abroad for studying or working. That is; they dont want to go abroad. Their aim is to be able to official health-technician at state hospitals, or health technician in private clinic or hospitals in Turkey. So they think that they don't need English, or other languages as well. After graduation, they become health-technicians, that's why they think they won't need English after graduation and during working life. When they meet foreign patients at the hospital or clinic, they think they need Arabic language not English because at the hospitals most patients are Arabic in Turkey and most Arabic patients don't know English either. Thus health technicians don't see English as a lingua franca in their fields.

Fourthly, while the health lessons of vocational schools have more credits, English courses have 2-3 credit at universities (especially vocational schools). That's why, the students of Vocational Schools see English as insignificant among the other courses. However; concepts such as students' interest, teacher's method, and the degree of difficulty of the Vocational English course are important. According to Karabulut; it is possible to say that most of the students have positive attitude towards professional English course. The reason of this positive attitude towards Vocational English course probably springs from the fact that the instructor's knowledge and motivation and friendly behaviors since it was found out that all these make the students have positive attitude towards Vocational English course and the teaching method of the instructor works well and the materials used in the class are sufficient.[15]

Lastly, crowded classrooms are one of the main problems at schools about language teaching. Making the dual and group works used to improve communication in language teaching is very challenging for teachers in crowded classrooms. Even if speaking activities are done, the number of students who can speak in the target language is low. And also insufficient course material has been one of the problems of ELT.[16] On the other hand, in the pre-service period ıf English teachers,

[14] Yaman, ibid., p.171.
[15] Emine Karabulut, An Analysis on the Attitudes of Students of Vocational School of Health Services towards Professional English Course, ***Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi***, 19/2 (2017), p. 602.
[16] Demirpolat, ibid., p.14.

no training is given on how to implement communication methods in crowded classes.[17]

The period of Vocational School of health services is 2 year-education. First year the students take English course 2 hours a week in their first year, and Vocational English course 2 hours a week in their second year. Totally, for their 2 years-education, they get English lessons (Both English and Vocational English) only 2 hours a week. Because the learning rate for a person learning English for 2 hours per week is 1/84. Unless they have their own special efforts, they do not come into contact with English on the street, at home, on the bus or anywhere. If a language is not encountered in everyday life and is not felt as an essential need in terms of survival or needs, then the skill development process in that language will be arbitrary and slow. Thus, one who learned English in Turkey will always be in a more disadvantaged position than someone who learned in India or Norway.[18]

On the other hand, there have been problems about English teacher training, as well. Based on the identified educational problems, several implications may be suggested for future language policy planning, teacher education, teacher training, curriculum revision, better funding, and ongoing research. Along with promoting teacher education, there needs to be a greater emphasis on teacher development opportunities for practicing teachers so as to raise teaching efficiency, and to ensure that teachers can sufficiently implement the curriculum objectives. In spite of the government's efforts to provide in-service teacher development courses, especially for teachers at primary education, unfortunately not every teacher has thus far benefited from such opportunities as training courses are offered on a voluntary basis.[19]

4. Suggestion and Conclusion

Recommendations for Foreign Language Teachers' Solution to Pre-Service Training Problems should be introduced. Certain quality standards should be introduced to foreign language teaching in universities. Native speaker academicians should be employed in higher education institutions that train foreign language teachers. Foreign language teacher candidates should be provided to the country where they will be teaching before they start working.

Solutions for Physical Conditions in Foreign Language Teaching should be introduced. Classroom is very important in foreign language classes. In big and

[17] Demirpolat, ibid., p.15.
[18] Yaman, ibid., p.161.
[19] Yasemin Kırkgöz, Globalization and English Language Policy in Turkey, ***Educational Policy***, Volume 23, Number 5, September, 2009, p.680.

crowded schools, solutions should be introduced to reduce class sizes. Technological infrastructures in classrooms should be made sufficient for foreign language teaching. The technological infrastructure that will perform the listening and monitoring activities efficiently should be provided to all schools at the same standards.

Recommendations for Foreign Language Teaching Materials should be provided. Teachers should prepare materials for preparing and developing materials before the service in crowded classrooms or materials with limited financial means. Books should be developed in terms of content from simple to difficult or from simple to complex. The process of preparing textbooks should be well planned and the authors should be given time. In the commission that prepares the books, there must be a writer whose mother tongue is the target language. Content used in foreign language books must be authentic. For instance, the student should read an English-language magazine or newspaper or watch English-language channels on TV. Real content makes learning more meaningful. On the other hand; dialogues and texts must reflect the real life. Quality language libraries should be established for the students to have access to high quality, free and free materials.

Recommendations for Foreign Language Teaching Methods should be provided. Communication strengthening methods should be applied. The classical methods must be blended with modern methods without being completely disposed of. Foreign language education should be supported by the managers of the universities. It should be cooperated with other faculty members. To be an example to the students, lecturers should be obliged to know English.

Besides these; Primary, secondary school, and high schools must take precautions about language teaching. For instance, not only grammar but also listening&speaking and writing abilities should be given to the students. Even in vocational high schoolsof universities, the English preparation class should be put to the education system. Because of the students' negligence, the English lessons must be enyoyable and non-stationary in accordance with the level of the students. The teachers must see the English as a language, not a lesson (just like the students). The students must focus on not only the health lessons but also other social lesssons like English and Vocational English.

Lastly, the teachers must encourage the students to go abroad, meet foreign friends. The teachers must teach that both education period and post-graduation period the students need foreign language, espacially English for a good communiciation with people. Lastly, the weekly hours of English at Vocational School of Health Services must be increased. They must be at least 6 hours a week.

References

Abdullah Adıgüzel ve Ali Orhan, Öğrencilerin Üstbiliş Beceri Düzeyleri İle İngilizce Dersine İlişkin Akademik Başarıları Arasındaki İlişki, Ihlara Journal of Educational Research, 2017, 2(1), pp.5-14.

Aycan Demir Ayaz et al, Challenges of English Language Teaching in High Schools in Turkey and Possible Suggestions to Overcome Them, Eurasian Journal of Applied Linguistics, 5(1), 41–55, p.51.

Ayşe Kızıldağ, Teaching English in Turkey: Dialogues with teachers about the challenges in public primary schools, International Electronic Journal of Elementary Education, Vol.1, Issue 3, June, 2009, pp.188-201.

Başak Coşkun Demirpolat, Türkiye'nin Yabancı Dil Öğretimiyle İmtihanı, Seta Analiz, 2015.

Cansu Öner et al, İlkokul Öğrencilerinin İngilizce Öğrenme Tercihleri ve Okumanın Yeri, International primary Education Research Journal, 2017, 1(1) : 1-7, pp.17-20.

Emine Karabulut, An Analysis on the Attitudes of Students of Vocational School of Health Services towards Professional English Course, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19/2 (2017), pp.586-602.

İbrahim Karagöl and Alper Başbay, The Relationship among Attitude, Anxiety and English Speaking Performance, Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 11(4), Ekim 2018, pp.809-821.

İshak Kozikoğlu ve Fırat Kanat, Lise Öğrencilerinin İngilizce Dersine Katılım Durumlarının İngilizce Dersine Yönelik Tutum ve İngilizce Konuşma Kaygısına Göre Yordanması, Kastamonu Education Journal, 26(5), pp.1643-1652.

İsmail Yaman, Türkiye'de İngilizce Öğrenmek: Zorluklar ve Fırsatlar, Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Nisan 2018, pp.161-175.

Müfit Şenel, The Semiotic Approach and Language Teaching and Learning, Journal of Language and Linguistic Studies, Vol.3, No.1, April 2007, pp.117-132.

Seran Doğançay Aktuna ve Zeynep Kızıltepe, English in Turkey, World Englishes, June, 2005, pp.253-265.

Yasemin Kırkgöz, Globalization and English Language Policy in Turkey, Educational Policy, Volume 23, Number 5, September, 2009, pp.663-684.

http://resources.rosettastone.com/CDN/us/pdfs/top-10-languages-infographic.pdf

http://translation-blog.multilizer.com/what-are-the-most-spoken-languages-in-the-world/

ÖZ ANLAYIŞIN KARAR VERME STİLLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Ayça Büyükcebeci
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan Yılmaz
Kırgızıstan Türkiye Manas Üniversitesi

ÖZET: Bireylerin benimsedikleri karar verme stilleri ve öz anlayış düzeyleri yaşamlarının kritik aşamalarında etkili olan kavramlardır. Gerçekleştirilen bu araştırma ile karar verme stilleri ve öz anlayış arasındaki ilişki ve öz anlayış düzeylerinin karar verme stillerini ne oranda açıkladığının belirlenmesi amaçlanmıştır. İlişkisel tarama yönteminin kullanıldığı araştırmada, veriler yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Çalışma örneklemini, farklı sınıflarda öğrenim gören 295 kadın ve 185 erkek, toplam 480 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Öğrencilerin öz anlayış düzeylerinin belirlenmesine yönelik, Neff (2003) tarafından geliştirilen Öz Anlayış Ölçeği ve Mann vd. (1997), tarafından geliştirilen Melbourne Karar Verme Stilleri Ölçeği (MKVÖ II) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; öz anlayışın dört karar verme stilinin de anlamlı yordayıcısı olduğu görülmüştür. Öz anlayış ile karar verme stillerinden kaçıngan, erteleyici ve panik stiller arasında negatif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunurken, öz anlayış puanları ile dikkatli karar verme puanları arasında ise pozitif yönde, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Bu durum öz anlayış ile dikkatli karar vermenin birlikte artıp, azaldığını, yine öz anlayış arttıkça da erteleyici, panik ve kaçıngan karar vermede azalmalar olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Karar verme, Öz anlayış

The Impact of Self-Compassion on Decision-Making Styles

ABSTRACT: The aim of this study is to identify the relationship between decision-making styles and self-compassion and to what extent levels of self-compassion predict decision-making styles. In the study which used the relational survey method, data were analyzed through a structural equation model. The study sample consists of a total of 480 university students, of which 295 are females and 185 are males.

The Self-Compassion Scale developed by Neff (2003) o identify the levels of self-compassion and the Melbourne Decision Making Styles Scale (MSMSS II) developed by Mann et al. (1998) were used to identify decision-making styles. It was found that a positive and significant relationship exists between self-compassion and decision-making styles (β = -.408 p<.05). When we look at the impact of self-compassion on the four decision-making styles, it was found that a positive and significant relationship exists between self compassion and careful decision making (β =.371, p<.05); whereas there are negative relationships between self-compassion and deferring (β = -.625, p<.05), panic (β = -.704, p<.05) and avoidant (β = -.467, p<.05) decision making styles. In conclusion, this situation shows that self-compassion and careful decision making covary, while deferring, panic and avoidant decision making diminish as self-compassion increases.

Keywords: Self-Compassion, Decision-Making

1. GİRİŞ

Karar verme ve öz anlayış, insanların yaşamlarının kritik aşamalarında önemli bir yere sahip kavramlardır. Çünkü sağlıklı ve etkin bireyler olarak kişisel ve toplumsal yaşamdaki varlığımızı sürdürebilmek; doğru karar vermeyi ve kendimize karşı olumlu bir öz anlayışa sahip olmayı gerektirir. En basit tanımı ile karar, kişinin amaca ulaşmak için mevcut imkan ve şartlara göre çeşitli olası davranış biçimlerinden en uygun görüneni, bilişsel ve duyuşsal yapının etkisi altında seçmesidir (Sloan, 2018; Lerner, Li, Valdesolo ve Kassam, 2014). Karar verme; bilgi toplamayı, bu bilgileri örgütlemeyi, kıyaslamayı ve yorumlamayı, seçenekleri görebilmeyi, sorunu çözecek en uygun stratejiyi saptamayı ve bir yargıya varmayı gerektirir (Bolam, Grainger, Mengersen, Stewart, Sutherland, Runge ve McGowan, 2018). Bu açıdan karar verme dinamik bir süreçtir ve birey bu sürecin merkezinde yer alır.

İnsan yaşamının her alanında etkin olan karar verme konusunun, önemi açısından sadece psikolojinin değil, ekonomi, matematik, uluslararası ilişkiler, siyaset gibi çok sayıda disiplinin de ilgi ve çalışma alanına girdiği görülmektedir. (Gugliotta, Ventsislavova, Garcia-Fernandez, Peña-Suarez, Eisman, Crundall ve Castro, 2017). Bu sebeple de karar verme sürecini anlamaya ve açıklamaya yönelik farklı model ve kuramlar oluşturulmuştur (Gelatt, 1989; (Krumboltz ve Nichols, 1990; Baron, 1998; Janis ve Mann, 1977; Zeleny, 1982).

Bireylerin karar verme durumundaki, tepkisini ve eylemlerde bulunma tarzı karar verme stillerini oluşturur (Geisler ve Allwood, 2018). Bu açıdan karar verme

stilleri konusunda önemli bireysel farklılıklar söz konusudur. Gerek karar öncesi, gerekse karar ve karar sonrası dönemde bireyler karar verme stilleri olarak isimlendirilen farklı stratejiler kullanabilir. Bu araştırmada Scott ve Bruce (1995)'un kuramında yer alan karar verme stilleri esas alınmıştır. Kuramcılar karar verme stillerini, karar verme konusunda öğrenilmiş alışkanlıklar olarak açıklamışlardır. Kişinin karar verme durumuyla karşı karşıya kaldığında takındığı tavır, bilgiye ulaşma ve değerlendirme tarzı, düşünme miktarı karar verme stilleri konusunda farklılıkların temelini oluşturmaktadır. Scott ve Bruce (1995) beş tür karar verme stili tanımlamıştır. Karar verme durumunda bireylerin dikkatli bir şekilde araştırma ve inceleme yaparak duruma en uygun alternatifi seçmesini *akılcı karar verme stili* olarak isimlendirmiştir (Baiocco, Laghi ve D'Alessio, 2009). *Sezgisel karar verme stili*ne sahip bireyler, karar verme durumlarında duygularını ve sezgilerini ön planda tutmaktadır. Bu stile sahip bireyler, diğerlerine göre daha hızlıdırlar ve önsezilerini kullanırlar (Cenkseven ve Çolakkadıoğlu, 2013). Bireyin başkalarının tavsiyelerine ve yönlendirmelerine göre karar vermesi *bağımlı karar verme stili* olarak isimlendirilmiştir. Bağımlı karar verme stiline sahip bireyler, kararlarının sorumluluklarını üstlenmek istemezler ve bu sorumluluğu başkalarına yükleme eğilimindedirler (Galotti, Ciner, Altenbaumer, Geerts, Rupp ve Woulfe, 2006). *Kaçıngan karar verme stili*, karar verme durumunda bireyin karar vermemek için karardan uzaklaşması olarak tanımlanmıştır. Bu stile sahip bireyler, karar verme sorumluluğundan kaçma eğilimi gösterirler (Leykin, Roberts ve DeRubeis, 2011). *Spontan karar verme stili* ise karar verme durumunda bireyin o anda ve koşuldaki durumuna göre karar vermesini ifade etmektedir. Bu stili benimseyen bireyler ise, kendiliğinden ve doğal sürecine göre karar verme eğilimi gösterirler (Scott ve Bruce, 1995; Thunholm, 2004).

Araştırmada ele alınan ikinci değişken ise öz anlayıştır. Öz anlayış kavramı Neff (2003) tarafından geliştirilmiştir ve büyük ölçüde Budist felsefenin izlerini taşımaktadır. Bununla birlikte günümüzde felsefi bir düşünce olmaktan çok bilimsel araştırmalara dayalı bir kuram halini almıştır (Neff, Whittaker ve Karl, 2017). Öz anlayış kavramı işlevsel ve sistematik olarak incelendiğinde üç bileşeninin olduğu görülmektedir. Bunlar; kendine şefkat (self-kindness), ortak paydaşım (common humanity) ve bilinçli farkındalık (mindfulness) kavramlarıyla ifade edilmektedir (Neff ve Pommier, 2013).

Kendine Şefkat (Self-Kindness), bireyin, her insan gibi kendilerinin de hata yapabileceğini, hatanın fark edilmesinin, kabul edilmesinin ve yapılan hataları düzeltmeye çalışmanın hata yapmaktan daha önemli olduğunu kabul etmesi ve kendilerine karşı anlayışlı ve toleranslı bir tutum gösterebilmeleridir (Zessin, Dickhauser ve Garbade, 2015). Kendilerine şefkat (self-kindness) gösteren bireyler, kendisine karşı katı bir yargılama (judgment) ve acımasız bir öz-eleştiri (self-criticism)

yapmazlar (Neff, 2003). *Ortak paydaşım (Common Humanity)* ise bireyin, başarısız olduğunda veya acı çekerken kendini izole ve diğerlerinden ayrı hissetmemesi kendi yaşadıklarının diğer birçok insan için de söz konusu olduğunun farkında olması, bunun insanoğlunun bir parçası olduğunu kabul edebilmesidir (Odou ve Brinker, 2015). Ortak paydaşım; acı, üzüntü ve başarısızlığın tüm insanlar için söz konusu olduğunu kabul etmektir. Bu kabul bireyin içerisinde bulunduğu acı, sıkıntı, üzüntü veya başarısızlıkla baş etme konusunda önemli bir dinamiğe sahiptir (Rozin ve Royzman, 2001*). Bilinçli Farkındalık (Mindfulness)* ise, bireyin acı ve ızdırap (suffer) veren sorunlarla karşılaştığında, sorunun gerçekten ne olduğunun farkında olması, yaşadıklarını ve hissettiklerini doğru tanımlaması ve ne yapılması gerektiği konusuna yoğunlaşabilmesiyle ilgilidir (Johnson ve O'Brien, 2013). Bu farkına varma süreci, olumsuz yargılamayı ortadan kaldırır, öz-eleştiriyi hafifletir ve kendini anlamayı artırır. Bu tutum içinde olmak da doğal olarak bireyin öz şefkatini (self-kindnes) destekler (Neff ve Germer, 2013). Öz anlayışın üç bileşeni olan kendine şefkat (self-kindness), ortak paydaşım (common humanity) ve bilinçli farkındalık (mindfulness) birbirinden farklı içeriklere sahip olmalarının yanında birbirini etkileyen ve destekleyen kavramlar olarak görülmektedir (Johnson ve O'Brien, 2013).

Yapılan araştırmanın amacı kuramsal olarak birbiriyle bağlantılı olduğu düşünülen karar verme stilleri ve öz anlayış arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak sınamaktır. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

i. Karar verme stilleri ve öz anlayış arasındaki ilişkinin yönü ve miktarı nedir?

ii. Öz anlayış Karar verme stillerini ne oranda açıklamaktadır?

1. YÖNTEM

Araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin gereği olarak, karar verme stilleri ve öz anlayış değişkenlerinin aralarındaki ilişkiler saptanmış ve yordama oranlarına ilişkin oluşturulan modeller test edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, veri toplama araçları ve analiz yöntemlerine ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

1.1. Evren ve Örneklem

Öz anlayış ve karar verme stillerini tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada oluşturulan örneklem grubuna ait özellikler aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 1. Araştırmanın Çalışma Grubuna İlişkin Bilgiler

Cinsiyet	N	%	Yaş	N	%
Kadın	295	61.5	16-18	128	26.7
Erkek	185	38.5	19-21	209	43.5
Toplam	480	100.0	22-24	143	29.8

Sınıf	N	%	Bölüm	N	%
1 Sınıf	112	23.3	Sınıf Öğretmenliği	249	51.9
2 Sınıf	119	24.8	Fen Bilimleri	144	30.0
3 Sınıf	133	27.7	Eğitim-Psikoloji	87	18.1
4 Sınıf	116	24.2	Toplam	480	100.0

Araştırma örneklemine giren katılımcıların yüzde 61.5'i kadın, yüzde 38.5'i erkektir. Yaş değişkenine göre incelendiğinde 16-18 yaş grubunda 128 (%26.7), 19-21 yaş grubunda 209 (%43.5) ve 22-24 yaş grubunda 143 katılımcı (% 29.8) bulunmaktadır. Birinci sınıfta öğrenim gören 112 (%23.3), ikinci sınıfta 119 (%24.8), üçüncü sınıfta 133 (%27.7) ve dördüncü sınıfta 116 (%24.2) katılımcı bulunmaktadır. Örneklem grubundan 249 öğrenci sınıf öğretmenliği (%51.9), 144 öğrenci fen bilimleri (%30.0) ve 87 öğrenci eğitim-psikoloji (%18.1) bölümlerinde öğrenim görmektedir.

1.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan öz anlayış ölçeği (Self Compassion Scale) 26 madde ve 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Neff (2003) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe güvenirlik ve geçerlik çalışması Deniz, Kesici ve Sümer (2008) tarafından yapılmıştır. Uyarlama çalışmasında Öz Anlayış Ölçeği'nin orijinalinden farklı olarak tek boyutlu bir yapı gösterdiği ve madde toplam korelasyonu .30'un altında kalan 2 maddenin ölçekten çıkarıldığı rapor edilmiştir. Çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .89 ve test-tekrar test korelasyon .83 olarak hesaplanmıştır. Yüksek puanın öz anlayışın artığına işaret eden ölçek, 5'li likert tipidir.

Araştırmada kullanılan ikinci veri toplama aracı Melbourne Karar Verme Stilleri Ölçeğidir. MKVÖ II olarak bilinen ölçek 22 maddeden oluşmaktadır. Dikkatli (6 madde), kaçıngan (6 madde), erteleyici (5 madde) ve panik (5 madde) karar verme boyutlarına sahip ölçekten alınan puanların yüksekliği ilgili karar verme stilinin kullanıldığına işaret etmektedir. Alt ölçeklerin güvenirlik katsayıları sırasıyla dikkatli .80, kaçıngan .87, erteleyici .81 ve panik .74 olarak bildirilmiştir (Mann vd., 1997). MKVÖ II'nin Türkçeye uyarlama çalışması Deniz (2004) tarafından yapılmış, ölçeğin tekrarı yöntemi ile alt ölçeklerden elde edilen güvenirlik katsayıları r = .68 ile r = .87 arasında rapor edilmiştir. MKVÖ II'nin iç tutarlılık katsayıları ise.65 ile.80 arasında değişmektedir. Yapılan araştırmada iki aracın uyum endeksleri ve iç tutarlık katsayıları ayrıca hesaplanmış ve edilen sonuçlar Tablo 2 ve Tablo 3'de gösterilmiştir.

Ölçek	$\chi 2$/sd	RMSEA	SRMR	TLI	NFI	IFI	GFI	AGFI
Öz Anlayış	1.73	002	.001	.906	.957	.983	950	.959
Karar Verme	1.33	.002	.003	TLI .966	.964	.982	.980	.984
Ölçütler*	X2/sd ≤ 5	RMSEA ≤ 0.08	0<SRMR ≤ 0.08	0.90 ≤ IFI	0.90 ≤ NFI	0.90 ≤ TLI	0.85 ≤ GFI	0.85 ≤ AGFI

*Kaynak: Bayram, 2013; Meydan ve Şeşen, 2015; Karagöz, 2016.

Tablo 2 incelendiğinde araştırmada kullanılan üç aracın da uyum endekslerinin iyi ve kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmektedir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılık katsayıları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Hesaplanan İç Tutarlılık Katsayıları

	Madde Sayısı	**Crombach (α)**
Öz-Anlayış Ölçeği	24	.973
Melbourne Karar Verme Ölçeği		
Dikkatli (Faktör)	6	.942
Kaçıngan (Faktör)	6	.948
Erteleyici (Faktör)	5	.909
Panik (Faktör)	5	.935
Ölçek Geneli (Tüm Boyutlar)	**22**	**.929**

Araştırmada kullanılan öz anlayış ölçeğinin iç tutarlık katsayısı .97 olarak hesaplanmıştır. Karar verme ölçeğinin alt boyutlarının iç tutarlık katsayısı ise .91 ile .94 arasında değişmektedir.

1.3. Analiz Yöntemleri

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 23.0 ve Amos 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğunu sınamak amacıyla tanımlayıcı istatistik değerler ile çarpıklık ve basıklık değerleri, ölçeklerin güvenilirliğini test etmek amacıyla da iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Boxplot yöntemi ile tespit edilen 23 uç değer analizden çıkarılmıştır. Bu analizlerden sonra öz anlayışın karar verme stilleri üzerindeki etkisini saptamak amacıyla iki model oluşturulmuş ve bu modeller yapısal eşitlik modellemesi yöntemi kullanılarak sınanmıştır. Bu amaçla kurulan modellerin uyum iyilik değerlerini belirlemek amacıyla RMSEA, CFI, IFI, GFI, TLI, AGFI ve CMIN/DF hesaplanmış, daha sonra hesaplanan Standart β, standart hata ve R^2 değerleri üzerinden sonuçlar yorumlanmıştır.

2. BULGULAR

Araştırmada değişkenler arası ilişkilere ilişkin analizlere başlanmadan önce iki ölçeğin tanımlayıcı istatistik değerleri hesaplanmıştır. Bu konuda elde edilen bulgular Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Öz Anlayış, Karar verme ve Çatışma Çözme Ölçeklerine Ait Tanımlayıcı İstatistik Değerler

	Öz Anlayış	Karar Verme
N	480	480
Kayıp Değer	0	0
Aritmetik ortalama	78.7	8.5
Ortanca	78.0	8.4
Tepe değer	79.0	8.5
Standart Sapma	10.9	1.2
Çarpıklık	.155	.01
Çarpıklığın Standart Hatası	.014	.01
Basıklık	.187	.652
Basıklığın Standart Hatası	.081	.079
Dizi Genişliği	62.0	7.3
Gözlenen En Küçük değer	47.0	4.0
Gözlenen En Yüksek Değer	109.0	11.3

İki ölçeğe ait tanımlayıcı istatistik değerleri incelendiğinde, verilerin normal dağlım gösterdiği görülmektedir. Her ölçeğe ait aritmetik ortalama, ortaca ve tepe değerlerin birbirine yakın hesaplanmasının yanında ölçeklere ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri de verilerin normal dağılıma uyduğuna işaret etmektedir.

Öz Anlayış ve karar verme stilleri puanları arasında hesaplanan korelasyon değerlerine ilişkin sonuçlar Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Öz Anlayış. Karar verme ve Çatışma Çözme Puanları Arasındaki Korelasyonlara İlişkin Sonuçlar

		Öz Anlayış	Dikkatli KV.	Kaçıngan KV	Erteleyici KV	Panik KV
Öz Anlayış	*r*	1				
Dikkatli Karar Verme	*r*	.292**	1			
	p	.000				
Kaçıngan Karar verme	*r*	-.295**	.021	1		
	p	.000	.717			
Erteleyici Karar verme	*r*	-.363**	.045	.590**	1	
	p	.000	.439	.000		
Panik Karar verme	*r*	-.362**	.209**	.465**	.539**	1
	p	.000	.000	.000	.000	

Tablo 5'deki korelasyon değerleri incelendiğinde öz anlayış ile karar verme stillerinden kaçıngan (r= -.295, $p<.05$), erteleyici (r= -.363, $p<.05$) ve panik (r= -.362, $p<.05$) stiller arasında *negatif* yönde, orta düzeyde ve *anlamlı* ilişki olduğu görülmektedir. Bununla birlikte öz anlayış puanları ile dikkatli karar verme puanları arasında ise pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı ilişki saptanmıştır (r= .292, $p<.05$).

Araştırmada ilk olarak öz anlayışın genel olarak karar verme stilleri üzerindeki etkisini sınamak amacıyla oluşturulan model analiz edilmiştir. Modele ilişkin hesaplanan uyum iyiliği değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Öz Anlayışın Genel Olarak Karar Verme Stilleri Üzerindeki Etkisini Sınamak Amacıyla Kurulan Modelinin Uyum İyiliği Değerleri

CMIN	DF	*p*	CMIN/DF	GFI	AGFI	IFI	CFI	RMSEA	RMR
1584,503	982	,000	1,614	.933	.906	.957	.939	.054	.069

Modelde uyumu azaltan değişkenler belirlenerek, artık değerler arasında kovaryansı yüksek olanlar için yeni kovaryanslar oluşturulduktan sonra (e3-e6; e20-e22); X2/Df = 1.614, GFI= .933, AGFI= .906, IFI= .957, CFI= .939, RMSEA= .054 ve RMR= .069 olarak hesaplanmış ve sonuçların kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür (Mulaik, James, Alstine, Bennet, Lind ve Stilwell, 1989). Söz konusu modele ilişkin sonuçlar Şekil 1'de gösterilmiştir.

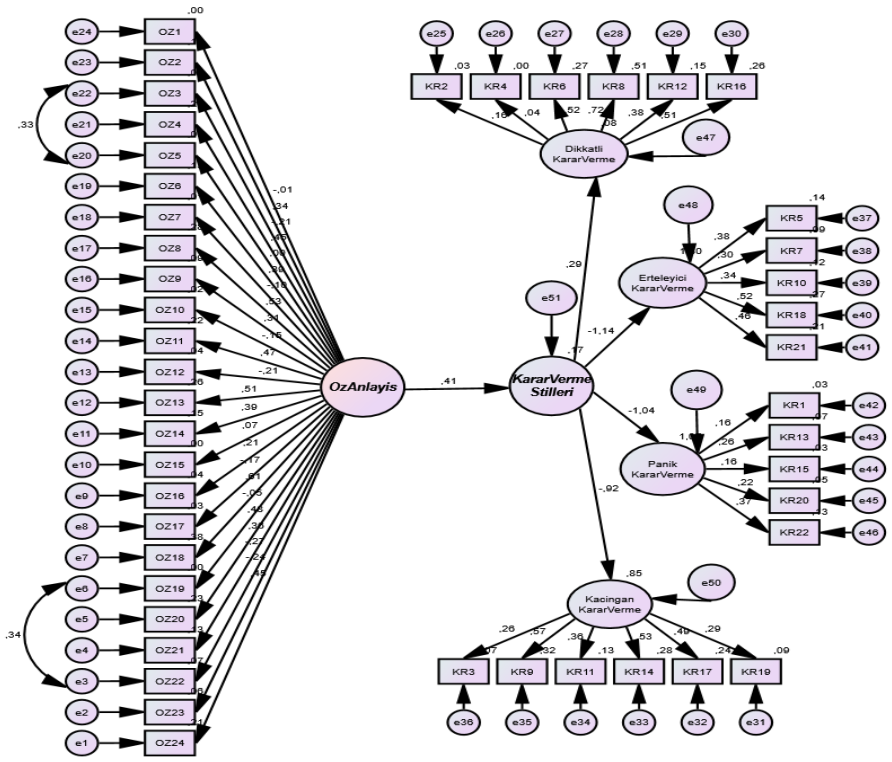

Şekil 1. Öz Anlayışın Genel Olarak Karar Verme Stilleri Üzerindeki Etkisini Sınamak Amacıyla Kurulan Model

Öz anlayıştan karar vermeye giden yola ait standardize edilmiş beta, standart hata ve anlamlılık değerleri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Öz Anlayış ile Dikkatli, Kaçıngan, Erteleyici ve Panik Karar Verme İlişkisi

Hipotez İlişkileri	R^2	Standart β	Standart Hata	*p*	Kabul/Ret
Öz Anlayış → Dikkatli Karar Verme	.167	.408	.018	.000	Kabul

Tablo 7'de görüldüğü gibi öz anlayış ile karar verme stilleri arasında pozitif anlamlı ilişki gözlenmiştir (β=-.408, p<.05). Bu durum öz anlayışın karar verme stilinin anlamlı yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Öz anlayış karar verme stilleri puanlarındaki değişimin %17'sini açıklamaktadır (R^2=.167).

Araştırmada ikinci olarak öz anlayışın dikkatli, kaçıngan, erteleyici ve panik karar verme stilleri üzerindeki etkisini sınamak amacıyla oluşturulan model analiz edilmiştir. Modele ilişkin hesaplanan uyum iyiliği değerleri Tablo 8'da gösterilmiştir.

Tablo 8. Öz Anlayışın Dikkatli, Kaçıngan, Erteleyici ve Panik Karar Verme Stilleri Üzerindeki Etkisini Sınamak Amacıyla Kurulan Modelinin Uyum İyiliği Değerleri

CMIN	DF	*p*	CMIN/DF	GFI	AGFI	IFI	CFI	RMSEA	RMR
1671,378	981	,000	1,704	.941	.926	.909	.861	.056	.061

Modelde uyumu azaltan değişkenler belirlenerek, artık değerler arasında kovaryansı yüksek olanlar için yeni kovaryanslar oluşturulduktan sonra (e3-e6; e6-e10; ee8-e13; e20-e22); X2/Df = 1.704, GFI= .941, AGFI= .926, IFI= .909, CFI= .861, RMSEA= .056 ve RMR= .061 olarak hesaplanmış ve sonuçların kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür (Mulaik, James, Alstine, Bennet, Lind ve Stilwell, 1989). Söz konusu modele ilişkin sonuçlar Şekil 2'de gösterilmiştir.

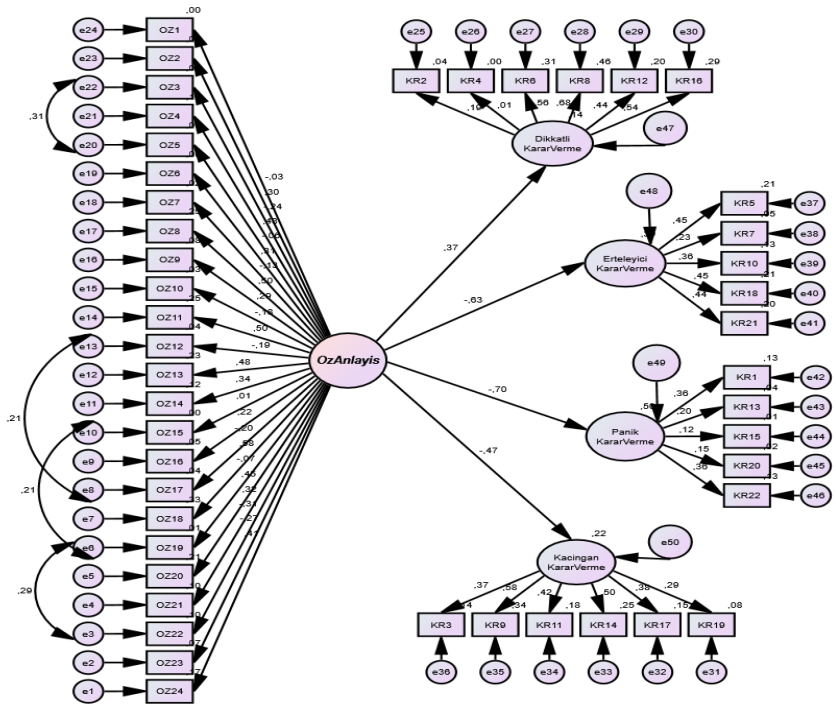

Şekil 2. Öz Anlayışın Dikkatli, Kaçıngan, Erteleyici ve Panik Karar Verme Stilleri Üzerindeki Etkisini Sınamak Amacıyla Kurulan Model

Öz anlayıştan dikkatli, kaçıngan, erteleyici ve panik karar vermeye giden yola ait standardize edilmiş beta, standart hata ve anlamlılık değerleri Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Öz Anlayış ile Dikkatli, Kaçıngan, Erteleyici ve Panik Karar Verme İlişkisi

Hipotez İlişkileri	R^2	Standart β	Standart Hata	*p*	Kabul/Ret
Öz Anlayış → Dikkatli Karar Verme	,138	,371	,057	,052	Kabul
Öz Anlayış. → Erteleyici Karar Verme	,391	-,625	,141	.000	Kabul
Öz Anlayış. → Panik Karar Verme	,495	-,704	,116	,003	Kabul
Öz Anlayış → Kaçıngan Karar Verme	,218	-,467	,095	,009	Kabul

Tablo 9'de görüldüğü gibi öz anlayış ile dikkatli karar verme arasında pozitif anlamlı (β=.371, *p*<.05); erteleyici (β=-.625, *p*<.05), panik (β=-.704, *p*<.05) ve kaçıngan karar verme (β=-.467, *p*<.05) arasında negatif anlamlı ilişki gözlenmiştir. Bu durum öz anlayış ile dikkatli karar vermenin birlikte artıp azaldığını göstermektedir. Bununla birlikte öz anlayış arttıkça erteleyici, panik ve kaçıngan karar vermede azalmalar olduğu da gözlenmiştir. Öz anlayış dört karar verme stilinin de anlamlı yordayıcısıdır. Bununla birlikte göreceli olarak öz anlayış en fazla panik karar verme stili üzerinde etkilidir. Bunu erteleyici, kaçıngan ve dikkatli karar verme izlemiştir. Öz anlayış panik karar vermedeki değişimin %50'sini (R^2=.495), erteleyici karar vermedeki değişimin %39'unu (R^2=.092), kaçıngan karar vermedeki değişimin %22'sini (R^2=.218) ve dikkatli karar vermedeki değişimin %14'ünü (R^2=.138) açıklamaktadır.

3. TARTIŞMA

Öz anlayışın genel olarak karar verme stilleri üzerindeki etkisini sınamak amacıyla oluşturulan birinci model sonucunda, öz anlayış ile karar verme stilleri arasında pozitif anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu durum öz anlayışın karar verme stillerinin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Wernera, Jazaieria, Goldina, Ziva, Heimbergb ve Gross (2011), sosyal kaygı bozukluğu ve öz anlayış düzeylerini inceledikleri çalışmalarında kaygı düzeyi arttıkça öz anlayışın azaldığı bulgusuna ulaşmışlardır. Yine Pauley ve McPherson'un (2010) gerçekleştirdikleri çalışmalarında da kaygı ve depresyon ile öz anlayış arasında negatif yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bağlantılı olarak karar verme ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlenmeye yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda ise kaygı düzeyi arttıkça karar verme stillerinden negatif olan stilleri benimsemede artış olduğu, pozitif bir karar verme stili olan dikkatli karar verme stilinde ise azalma olduğu bulgusu (Bektaş, Yardımcı, Bektaş ve White, 2017; Sirois, Kitner ve Hirsch, 2015; Ekşi, Dilmaç, 2010), öz anlayış ile karar verme değişkeni arasında görülen anlamlı ilişkiyi açıklar nitelikte değerlendirilebilir.

Araştırmada ikinci olarak öz anlayışın dikkatli, kaçıngan, erteleyici ve panik karar verme stilleri üzerindeki etkisini sınamak amacıyla oluşturulan model analiz edildiğinde ise; öz anlayış ile dikkatli karar verme arasında pozitif anlamlı, erteleyici, panik ve kaçıngan karar verme arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum öz anlayış ile dikkatli karar vermenin birlikte artıp, birlikte azaldığını göstermektedir. Öz anlayışın bireyin problemlerini, zayıf yönlerini, eksikliklerini görebilmesi, kendisine ve başka insanlara karşı eleştirel ve katı bir tutum yerine, şefkat ve anlayışla yaklaşması (Dilmaç, Deniz ve Deniz 2009);

dikkatli karar vermenin ise karar vermeden önce özenle bilgiyi arama ve alternatifleri dikkatlice değerlendirme ile ilgili bir tutum olduğu (Mann vd., 1998) düşünüldüğünde iki değişken arasında hesaplanan pozitif anlamlı korelasyonun mantıksal olarak da tutarlı olduğu söylenebilir. Öz-anlayışın bileşenlerinden biri olan ”bilinçli farkındalık” içinde bulunulan ana ve sorunlara dikkat ederek, yargılamadan bir niyete ve o ana göre düzenleme kabiliyetini belirlediğinden dikkatli karar verme stilini pozitif yönde etkilemesi araştırma bulgusunu destekler niteliktedir.

Tatlılıoğlu’nun (2010), öz anlayış özsaygı, karar verme stilleri ve kişilik özelliklerini incelediği çalışmasında da, karar verme stillerinden dikkatli karar verme stili puan ortalamaları ile öz-anlayışı düzeyleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yine aynı araştırmada erteleyici, panik ve kaçıngan karar verme arasında ise negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmış olup araştırma sonucu ile tutarlı yönde görülmektedir. Kaçıngan karar vermenin karalarının sorumluluğunu üstlenmeme, erteleyici karar vermenin kararı geciktirme ve sürüncemede bırakma, panik karar vermenin ise düşüncesiz davranışlar sergileyip acele çözümlere ulaşma eğilimi olduğu (Blanchette ve Richards, 2010) hatırlandığında öz anlayış ile aralarında negatif anlamlı bir ilişkinin gözlenmesi olası bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

4. SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırmada örneklem grubu üniversite öğrencilerinden oluşturulmuştur. Bu konuda farklı gruplara yönelik çalışmaların yapılmasının konuya zenginlik katacağı düşünülmektedir.

Karar verme stillerinin tanımlanması, karar verme sürecinin etkili olarak düzenlenmesi, bireyin nasıl karar verdiğinin hangi değişkenlerle ilişkili olduğunun değerlendirilmesi ile ilişkili olduğundan, karar verme becerilerinin artırılmasına yönelik planlanacak eğitim ve psikolojik yardım süreçlerinde bireylerin öz anlayışlarının geliştirilmesini hedefleyen etkinliklere yer verilmesi çalışmaların etkinliği açısından önerilmektedir.

KAYNAKÇA

BAİOCCO, R., LAGHİ, F., & D'ALESSİO, M. (2009). Decision-Making Style Among Adolescents: Relationship With Sensation Seeking And Locus Of Control. Journal Of Adolescence. 32(4), 963-976.

BARON, R. A. (1998). Cognitive Mechanisms İn Entrepreneurship Why And When Enterpreneurs Think Differently Than Other People. Journal Of Business Venturing, 13(4), 275-294. https://doi.org/10.1016/S0883-9026(97)00031-1 21.05.2019

BEKTAŞ, İ., YARDIMCI, F., BEKTAŞ, M., & WHİTE, K. A. (2017). Psychometric Properties Of The Turkish Version Of Nursing Anxiety And Self-Confidence With Clinical Decision Making Scale. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 10(2).

BLANCHETTE, I., & RİCHARDS, A. (2010). The influence of affect on higher level cognition: A review of research on interpretation, judgement, decision making and reasoning. Cognition & Emotion, 24(4), 561-595.

BOLAM, F. C., GRAİNGER, M. J., MENGERSEN, K. L., STEWART, G. B., SUTHERLAND, W. J., RUNGE, M. C. AND MCGOWAN, P. J. (2018). Using The Value Of Information To İmprove Conservation Decision Making. Biol Rev. Early View, Online Version doi:10.1111/brv.12471

CENKSEVEN, O. F. VE ÇOLAKKADIOĞLU, O. (2013). Decision-Making And Problem-Solving As A Well-Being İndicator Among Adolescents. Educational Research And Reviews, 8(11), 720-727.

DENİZ, M., KESİCİ, Ş., & SÜMER, A. S. (2008). The Validity And Reliability Of The Turkish Version Of The Self-Compassion Scale. Social Behavior And Personality: An İnternational Journal, 36(9), 1151-1160.

DİLMAÇ, B., DENİZ, M., & DENİZ, M. E. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayışıları İle Değer Tercihlerinin İncelenmesi. Değerler Eğitimi Dergisi, 7(18), 9-24.

EKŞİ, H., & DİLMAÇ, B. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Genel Erteleme, Karar Vermeyi Erteleme Ve Akademik Erteleme Düzeylerinin Sürekli Kaygı Açısından İncelenmesi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23(2), 433-450.

GALOTTİ, K. M., CİNER, E., ALTENBAUMER, H. E., GEERTS, H. J., RUPP, A., & WOULFE, J. (2006). Decision-Making Styles İn A Real-Life Decision: Choosing A College Major. Personality And Individual Differences, 41(4), 629-639.

GEİSLER, M.,& ALLWOOD, C. M. (2018) Relating Decision-Making Styles To Social Orientation And Time Approach. J. Behav. Dec. Making, 31(3), 415–429. doi: 10.1002/bdm.2066.

GELATT, H.B. (1989). Positive Uncertainity A New Decision-Making Framework For Counseling. Journal Of Counseling Psychology. 36, 252-256.

GUGLİOTTA, A., VENTSİSLAVOVA, P., GARCİA-FERNANDEZ, P., PEÑA-SUAREZ, E., EİSMAN, E., CRUNDALL, D. VE CASTRO, C. (2017). Are Situation Awareness And Decision-Making İn Driving Totally Conscious Processes? Results Of A Hazard Prediction Task. Transportation Research Part F: Traffic Psychology And Behaviour, Volume 44, 168-179. https://doi.org/10.1016/j.trf.2016.11.005 21.05.2019

JANİS, I. L., & MANN, L. (1977). Decision Making: A Psychological Analysis Of Conflict, Choice, And Commitment. Free Press, NY.

JOHNSON, E. A., & O'BRİEN, K. A. (2013). Self-Compassion Soothes The Savage Ego-Threat System: Effects On Negative Affect, Shame, Rumination, And Depressive Symptoms. Journal Of Social And Clinical Psychology, 32(9), 939–963.

KRUMBOLTZ, J. D. VE NİCHOLS, C. W. (1990). Integrating The Social Learning Theory Of Career Decision Making Walsh, W. B.Osipow, S. H. Eds. Career Counselling: Contemporary Topics İn Vocational Psychology Erlbaum Hillsdale, 159-192.

LERNER, J. S., Lİ, Y., VALDESOLO, P., & KASSAM, K. S. (2014). Emotion And Decision Making. The Annual Review Of Psychology, 66, 799–823. doi:10.1146/annurev-psych-010213-115043

LEYKİN, Y. VE DERUBEİS, R. J. (2010). Decision-Making Styles And Depressive Symptomatology: Development Of The Decision Styles Questionnaire. Judgment And Decision Making, 5(7), 506–515.

MANN, L., BURNETT, P., RADFORD, M., & FORD, S. (1997). The Melbourne Decision Making Questionnaire: An İnstrument For Measuring Patterns For Coping With Decisional Conflict. Journal Of Behavioral Decision Making, 10(1), 1-19.

MULAİK, S. A., JAMES, L. R., VAN ALSTİNE, J., BENNETT, N., LİND, S., & STİLWELL, C. D. (1989). Evaluation Of Goodness-Of-Fit İndices For Structural Equation Models. Psychological Bulletin, 105(3), 430.

NEFF, K. D. (2003). Self-Compassion: An Alternative Conceptualization Of A Healthy Attitude Toward Oneself. Self And Identity, 2, 85–102.

NEFF, K.D., & GERMER, C.K. (2013). A Pilot Study And Randomized Controlled Trial Of The Mindful Self-Compassion Program. Journal Of Clinical Psychology, 69, 28–44. https://doi.org/10.1002/jclp.21923, 21.05.2019

NEFF, K. D., & POMMİER, E. (2013). The Relationship Between Self-Compassion And Other-Focused Concern Among College Undergraduates, Community Adults, And Practicing Meditators. Self And Identity, 12(2), 160–176.

NEFF, K.D., WHİTTAKER, T.A., & KARL, A. (2017). Examining The Factor Structure Of The Self-Compassion Scale İn Four Distinct Populations: Is The Use Of A Total Scale Score Justified? Journal Of Personality Assessment, 99, 596–607. https://doi.org/10.1080/00223891.2016.1269334, 21.05.2019

ODOU, N., & BRİNKER, J. (2015). Self-Compassion, A Better Alternative To Rumination Than Distraction As A Response To Negative Mood. The Journal Of Positive Psychology, 10(5), 447–457.

PAULEY, G., & MCPHERSON, S. (2010). The Experience And Meaning Of Compassion And Self-Compassion For İndividuals With Depression Or Anxiety. Psychology And Psychotherapy: Theory, Research And Practice, 83(2), 129-143.

ROZİN, P., & ROYZMAN, E. B. (2001). Negativity Bias, Negativity Dominance, And Contagion. Personality And Social Psychology Review, 5(4), 296–320.

SCOTT, S. G., & BRUCE, R. A. (1995). Decision-Making Style: The Development And Assessment Of A New Measure. Educational And Psychological Measurement, 55(5), 818-831.

SİROİS, F. M., KİTNER, R., & HİRSCH, J. K. (2015). Self-Compassion, Affect, And Health-Promoting Behaviors. *Health Psychology*, *34*(6), 661.

SLOAN , T. (2018). Life Choices : Understanding Dilemmas And Decisions. This İs An Extensively Revised Edition Of Deciding: Sef-Deception İn Life Choices. Routledge, New York.

TATLILIOĞLU, K. (2010). Farklı Öz-Anlayış Düzeylerine Sahip Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Özsaygı, Karar Verme Stilleri Ve Kişilik Özelliklerinin Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Konya.

THUNHOLM, P. (2008), Decision-Making Styles And Physiological Correlates Of Negative Stress: Is There A Relation?. Scandinavian Journal Of Psychology,49(3), 213-219. doi:10.1111/j.1467-9450.2008.00640.x

WERNER, K. H., JAZAİERİ, H., GOLDİN, P. R., ZİV, M., HEİMBERG, R. G., & GROSS, J. J. (2012). Self-Compassion And Social Anxiety Disorder. Anxiety, Stress & Coping, 25(5), 543-558.

ZELENY, M. (1982). Multiple Criteria Decision Making, McGraw-Hill, New York.

ZESSİN, U., DİCKHÄUSER, O., & GARBADE, S. (2015). The Relationship Between Self-Compassion And Well-Being: A Meta-Analysis. Applied Psychology: Health And Well-Being, 7(3), 340–364.

HİTİTÇE ÇİVİ YAZILI BELGELERE GÖRE TANRI HAYVANI OLARAK UR.GI$_7$ "KÖPEK"

Arş. Gör. Fadime ÜNLÜ
Ankara Üniversitesi

ÖZET: M.Ö. 17-12. yüzyıllar arasında Anadolu'da siyasi bir güç olarak tarih sahnesinde yer alan Hititler, ardında bıraktıkları çivi yazılı belgeler ile çeşitli konularda dönemlerine ışık tutmuşlardır. Bu konulardan biri ise tanrı ve tanrılar ile ilişkilendirilen, tanrının tasviri ya da tanrının maiyetinde bulunduğu düşünülen hayvanlardır. Ancak tanrılar ile ilişkisi öne çıkmamış hayvanlardan birisi "köpek"tir. Köpek, genellikle yeraltı tanrılarına yöneltilen büyü ritüellerinde hastanın vekili, koruyucusu ya da öfkeli tanrıları yatıştırmada ve hastanın arındırılmasında aracı olarak kullanılmıştır. *huwaši* taşları; tanrının heykeli, tanrı temsili ya da tanrı heykelleri için açık hava tapınağı olarak tanımlanmış ve antlaşma metinlerinde köpek şekilli *huwaši* taşlarından söz edilmiştir. Tanrı hayvanı olarak adlandırılan hayvanların figürinleri metinlerde yer almış ve tanrıça İšhara için haraç olarak verilen bronz kaplar arasında bronzdan yapılmış bir köpek figürininden bahsedilmiştir. Aynı zamanda köpek, resmi ve dini anlamda "Köpek Adamlar" (LÚ^{MEŠ} UR.GI$_7$) unvanıyla çeşitli törenlerde yer alan görevliler ile temsil edilmiştir. Bu çalışmada Hititçe çivi yazılı belgelere göre köpek ile tanrılar arasındaki ilişki incelenecektir. Tanrılara yöneltilen büyü ritüellerinde köpeğin kullanımı, Hitit dini hayatında köpeğin yeri ve bunun yansımaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Hititçe Çivi Yazılı Belgeler, Tanrı Hayvanı, Köpek

Ur.Gi$_7$ "The Dog" As The Animal Of God According To Hittite Cuneiform Documents

ABSTRACT: The Hittites, who were on the stage of history as a political power in Anatolia between the 17th to 12th centuries B.C., shed light on the period they were in with various cuneiform documents they left behind. One of these subjects is the animals associated with the gods, the depiction of the god or thought to be in the entourage of the god. One of the animals whose relationship with the gods has not emerged is "the dog". The dog has been used to soothe angry gods and has been used as a surrogate, as a protector of the patient, or as a means of purifying the patient in magic rituals directed by the underworld gods. *huwaši* stones; it is defined as an open air temple for god

representation or god statues, and the dog-shaped *huwaši* stones are mentioned in the treaty texts. The figurines of the animals called god animals were included in the texts and a bronze dog figurine was mentioned, among the bronze vessels given as tribute to the goddess Išhara. At the same time, the dog was officially and religiously represented by officials under the title "Dog-men" (LÚ^{MEŠ} UR.GI$_7$) for various ceremonies. In this study, the relationship between the dog and the gods will be examined according to the documents written in Hittite cuneiform. The use of the dog in the magic rituals directed to the gods, the place of the dog in the Hittite religious life and its reflections will be discussed.

Keywords: Hittites, Hittite Cuneiform Texts, Animal of God, Dog

Giriş

İnsanoğlu, hayvanları evcilleştirirken etinden, sütünden veya iş gücünden faydalanmayı amaç edinmiştir. Ancak köpek bu beklentilerin hiçbirine cevap veremezken, diğer hayvanların karşılayamadığı bekçilik, çobanlık ve avcılık gibi çeşitli ihtiyaçları karşılamıştır. Hitit toplumunda köpekler, avlanmada yardımcı, sürülerin otlatılmasında çobanlık, ev ve çiftliklerin korunmasında bekçilik gibi görevleri üstlenmiştir. Köpekler, bu tür alanlarda kullanılmasının yanında çeşitli ritüellerde önemli roller oynamışlardır. Tipik bir kurban hayvanı olmayan köpek, büyü ritüellerinde vekil olarak seçilmiş ya da bir arınmanın gerçekleştirilmesinde rol oynayarak Hitit dini hayatı içinde yer almıştır.

Çivi yazılı kaynaklarda geçen UR ideogramı kelime olarak köpek anlamına gelmektedir (Oppenheim vd., 1971: 68-69; Ünal, 2016: 566). İdeogramın Hititçe okunuşu tespit edilememiştir. 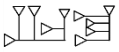 işaretleri, sırasıyla UR.TÚG, UR.ZIR$_2$, UR.GER$_x$ şeklinde ve en son olarak da UR.GI$_7$ olarak okunmuştur (Gordon, 1958: 72-73; Ertem, 1965: 97). Hititçe çivi yazılı belgelerde köpeğin tespit edildiği pek çok metin türü mevcuttur. Bu metinler arasında ise Hitit kanunları, tapınak direktifleri, kehanetler, dualar, büyü ritüelleri, bayramlar ve siyasi antlaşmalar bulunmaktadır. Öncelikle bu belge çeşitlerine göre, köpeğin kültsel açıdan yerini tespit etmeye çalışacağız.

1. Kültsel Bakımdan Köpeğin Yeri

Hititçe çivi yazılı metinlerde, köpeğin kültsel durumunu belirlemek için kullandığımız dini konulara ait belge çeşitleri bulunmaktadır (Bkz. Tablo 1). Bu belge çeşitlerinden biri olan Hitit kralı Muwatalli'nin Güneş tanrıya yönelttiği CTH 381

nolu dua metninde, "insan, köpek, domuz ve otlaktaki hayvanlar" sırası kullanılmış ve onlar için günlük rızıkları istenilmiştir (CTH 381= KUB VI 45 + 1111/Z + KUB XXX 14, KUB VI 46, KUB XII 35) III 15-17: Singer, 1996: 20, 39):

"Güneş tanrım, insanlara, köpeklere, domuzlara ve otlaktaki hayvanlara karşı günlük yargılarda bulun."

Güneş tanrısına yöneltilmiş başka bir dua metninde ise Güneş tanrısı, köpek ve domuzun adaletini tanzim etmektedir (CTH 372= KUB XXXI 127 Vs. I 39-44: Ertem, 1965: 110-111):

"Sabahleyin [(gökte)] güneş doğunca yukarı[(daki)] ve aşağıdaki memleketin hepsinin üzerinde [(adı geçen senin)] güneşin yerini alır! Köpeğin, domuzun ad[(aletini sen)] tanzim edersin! Hayvanın adaleti[(ni, ağızla)] ki onlar söylemezler, onu [(da sen tanzim edersin!)]"

Bu dua metinlerinde köpek, insanlar ve diğer hayvanlarla birlikte anılmakta ve toplumun bir parçası olarak görülmektedir. Yine dini bakımdan, CTH 567 nolu fal metninde bir köpeğin, tapınağın *hilammar*'ının (kapı yapısı) içinde öldürülmesinin iyi olmadığı, tanrının öfkelendiği kaydedilmektedir. Bu durum köpeğin, tanrı korumasında olduğunu da akla getirmektedir. İlgili metin yeri şöyledir (CTH 567= KUB V 10 I 21-24: Friedrich, 1946: 50-51; Ertem, 1965: 101):

"Tapınak adamlarına sorduk. Onlar şöyle (söylediler): köpek *hilammar*'a çıktı. O yakma kurbanının altına geldi. Onu *hilammar* 'ın içinde öldürdüler. Tanrı onun için hiddetlenmiştir. Kuş falı iyi olmasın. İyi değil(dir).

Ancak bir laneti yok etmek için yapılan bir büyü ritüelinde, köpek ile domuzun artıklarla beslendiğinden bahsedilmekte ve bu hayvan çiftine karşı bir ön yargı oluşmaktadır (CTH 429= KBo X 37 Vs. II 15-17: Christiansen, 2006: 192-193):

"At için, arpa (ve) yem karışımı (onun yiyeceğidir), sığırlar için yem (yeşil ottur) ama köpekler (ve) domuzlar için, çöpler onların yemeğidir."

Hitit dinine ilişkin bilgi veren CTH 264 nolu tapınak direktif metinlerinde, köpeğin tanrının kaplarına yaklaştırılmaması gerektiği hususunda tapınak çalışanları sert bir şekilde uyarılmakta ve köpeğin murdar, pis bir hayvan olduğu şu şekilde vurgulanmaktadır (CTH 264= KUB XIII 4 Rs. III 58-61: Süel, 1985: 66-67):

"Sonra tanrıların kurban ekmeğine ve kurban içkisine (karşı) çok dikkatli olunuz. Onların (ekmek) bölme yeri süpürülmüş (ve) su serpilmiş olsun. Ayrıca domuz (ya da) köpek eşikten (içeriye) geçmesin. Siz yıkanmış olunuz."

Tapınak talimatlarının devamında ise köpek ve domuzun yaklaştığı her şeyin pis olarak görüldüğü ve derhal atılması gerektiği uyarısı yapılmaktadır (KUB XIII 4 Rs. III 64-68: Süel, 1985: 68-69; McMahon, 1997: 220):

"Sizin muhafaza ettiğiniz ağaçtan ve pişmiş topraktan eşyalara eğer herhangi bir yerde bir domuz (ya da) bir köpek yaklaşırsa ve mutfak beyi onu atmazsa ve o tanrılara kirlenmiş (kap kacaktan) yiyecek verirse tanrılar (da) ona yemek (ve) içmek için dışkı (ve) idrar verirler …"

Bu metinde görüldüğü gibi, bir köpek veya domuz herhangi bir suretle bu kaplara yaklaşırsa onları kirletmiş olurdu. Bu durumda mutfak beyinin bu kirlenmiş kabı atması gerekiyordu. Bu kirli kapla tanrıya yiyecek ve içecek verirlerse, tanrılar da ona yemek ve içmek üzere dışkı ve idrar verirlerdi (Süel, 1985:172). Bu denli ağır bir cezanın verilmesi, hiç kuşkusuz köpeğin sebep olduğu maddi kirliliğin yanında kültsel kirliliğin de göz önünde tutulmasından kaynaklanmaktadır.

Ertem (1965: 76), köpek ve domuzun murdar görülmelerini bu hayvanların kült bakımından temiz sayılmamalarına bağlamaktadır. Kümmel (1967: 152) de köpek ile domuzun makbul olmayan hayvanlar olarak görülmesinin ve yeraltı ile ilişkilendirilmelerinin sürekli olarak toprağı eşeleyen hayvanlar olmalarına bağlamaktadır. Bawanypeck (2005: 162) ise köpeklerin, gün boyunca köylerin dışında kalan koyun, keçi vb. aksine, tapınaklarla daha fazla temas kurma fırsatına sahip olduklarını ve sokak hayvanlarının her zaman kirli oldukları için tapınaklardan uzak tutulduklarını bildirmektedir. Bir başka kirlilik kaynağı ise sapkın olarak görülmeyenler de dahil olmak üzere cinsel ilişkidir. Mouton'a (2004: 98) göre hem köpek hem de domuz, cinsel performansları ile ünlü olduğu için, bu hayvanların kirli görülmesi de bu faktöre bağlanmaktadır. Tapınak direktif metinlerinde de görüldüğü gibi pis olarak sadece köpek ve domuzun geçmesi, Hitit toplumunun bu hayvanlara bakış açısını da yansıtmaktadır. Öyle ki köpeğin mutfak kaplarına yaklaşması dahi kirlilik sebebi olarak görülmüştür.

Bir kehanet metninde ise köpek, felaketlerin habercisi olarak görülmektedir (KBo XIII 34 Vs. III 5-7: Riemschneider, 1970: 26-27):

"[Eğe]r (bir) kadın do[ğum yap]ar ve onu[n başı] köpek ol[ursa]; (o) ülkenin [içinde] şiddet hakim o[lur]."

Bu kehanet metninde, yeni doğan çocuğun köpeğe benzemesi ile kötü olayların yaşanacağı söylenmektedir. Köpeği "kirli-pis" olarak gören ve tapınağın kapısına yaklaştırmayan anlayışı burada tekrar görmekteyiz. Bu metinde köpek, Hitit toplumunda ki şiddetin temsilcisi de olmaktadır. Bu özellikleriyle köpek, hastalıkların ve savaşların geldiği yer olan yeraltı dünyasıyla ilişkili görünmektedir. Bu ilişkiyi destekler nitelikte yeraltı tanrılarına yöneltilen pek çok büyü ritüelinde köpeğin vekil ya da kurban olarak kullanıldığı görülmektedir.

Yeraltı tanrısı Heptad'a yöneltilen CTH 425 nolu (Bawanypeck, 2005: 126-136; Haas, 2003: 410) büyü ritüelinde Kahin Maddunani, orduda yaşanan bir veba

salgınını iyileştirebilmek için yeraltı tanrısını yatıştırmaya çalışmaktadır. Bu amaçla kahin, bir keçi yavrusu, bir domuz yavrusu ve bir köpek yavrusunu Heptad için kurban etmektedir. Bu metinde kurban olarak kullanılarak yeraltı tanrılarını yatıştırmak için kullanılan köpek, CTH 409 nolu (Goetze ve Sturtevant, 1938: 4-25) büyü ritüelinde ise bireylerin kültsel kirliliğinin giderilmesi ve böylece kısırlık hastalığının tedavi edilebilmesi için kullanılmaktadır. Bu ritüelde büyücü kadın Tunnawiya, kişinin arınması ve çocuk sahibi olabilmesi için köpek yavrusunu hastanın üzerinde sallar ve hastadaki kirliliği köpeğe aktarır. Kirliliğin aktarıldığı köpek, yakılarak kurban edilir. Böylece köpek, kirliliği alarak yeraltı dünyasına gitmiş olur. Vücut uzuvlarında bulunan çeşitli hastalıklar içinse yine büyü ritüelleri uygulanmış ve köpek önemli bir rol oynamıştır. CTH 412 nolu (Collins, 1990: 215) Zuwi'nin tedavi ritüelinde, kişinin omuz gibi hasta uzuvları köpek yavrusuna yalatılarak tedavi edilmeye çalışılmıştır. Buradaki amaç hastalığın köpeğe yalatılarak köpeğe aktarılmaya çalışılmasıdır. Bu örneklerde görüldüğü gibi kültsel kirlilik ve buna bağlı olduğu düşünülen hastalıklar, köpek tarafından soğurulmakta ve genellikle köpeğin öldürülmesiyle yeraltı dünyasına gönderilmektedir.

Bir başka örnek olan CTH 398 nolu (Bawanypeck, 2005: 22-37) metinde ise kral ile kraliçeyi kötülüklerden korumak ve kötü ruhları kovmak için bir köpek yavrusu kullanılmaktadır. Bu büyü ritüelinde Kahin Huwarlu, iç yağından yapılmış bir köpek yavrusunu kral ile kraliçe ve sarayın koruyucusu olarak kullanırken, canlı köpek yavrusunu kral ve kraliçenin üzerinde sallayıp kesmektedir. Köpeğin buradaki rolü hem sallama işlemi ile kral ve kraliçenin arındırılması için aktarım yapmak, hem de yağdan figürini ile köpeğin koruyuculuğundan yararlanmaktır. Yapılan bu koruyuculuk ise yeraltına ait kötülük ve kötü ruhlara karşıdır. Özellikle bu metinde, kötü ruhlara ve yeraltı tanrılarına ulaşma ve karşı koymada köpeğin önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Tüm bu metinlerde görüldüğü gibi köpek, kültsel kirlilik ve hastalık gibi yeraltı dünyasına ait olumsuzluklara karşı yapılan büyü ritüellerinde kullanılmış, kimi zaman öfkeli yeraltı tanrılarını yatıştırmak veya onlara ulaşmak için kurban edilmiş, kimi zaman da bu olumsuzluklar köpeğe yüklenerek yok edilmeye çalışılmıştır (Bkz. Tablo 2). Bu durum ise köpeğin yeraltı dünyası ve yeraltı tanrılarıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Yeraltı tanrılarıyla köpeğin bağlantısını, hatta sahipliğini CTH 424 nolu metinde görmek mümkündür. Bu metne göre büyücü Tapalazunawali, ülkede veya orduda bir salgın ortaya çıktığında bir büyü ritüeli yapmakta ve bu ritüelde tanrı köpeklerini ekmekle beslemektedir. Tapalazunawali'nin vebaya neden olan tanrıya yönelttiği bu sözler şöyledir (CTH 424= KUB XLI 17 (= Bo 2327 + Bo 2479) Vs. I 32-33: Souček, 1963: 168, 172):

"Tanrım bak sana [yiyec]ek getird[im] ve ben senin köpeklerine yiyecek getirdim."

Bu metinde ritüelin yöneltildiği tanrının adı geçmemesine rağmen Haas (1994: 369), tanrıların neden olduğu salgın hastalıklar için yapılan Hititçe dua ve ritüellerin Yarri'ye yöneltildiğini bildirmektedir. Veba tanrısı Yarri'ye yöneltilen Tapalazunawali'nin bu ritüelinde köpek, veba tanrısı Yarri'nin maiyetinde bulunan tehlikeli bir hastalık yayıcısı olarak görülmüştür. Çünkü köpekler genel olarak sokakta buldukları çöpleri ve leşleri yemektedirler (Haas, 2003: 406). Köpek, Hititlerin tanrılar ile olan ilişkisine göre kültsel bakımdan kirli olduğu için bu gibi olumsuz güçlerin savunulmasında kullanılmıştır. Köpeğin kültsel bakımdan kirliliği ise veba tanrısı Yarri'nin zararlılarından biri olması ve muhtemelen bir hastalık vericisi olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır (Bawanypeck, 2005: 162). Ve bu metinde de görüldüğü gibi Yarri'nin tapınakta beslenen köpekleri vardır (Haas, 1994: 369). Köpek ile veba tanrısı Yarri ve diğer yeraltı tanrıları ile olan bu ilişkiyi destekler nitelikte veriler bulunmakla birlikte, köpeğin kullanıldığı ritüellerin yöneltildiği pek çok tanrı adı geçmekte olup bu tanrılar ile de ilişkili olduğunu düşünülebilmektedir (Bkz. Tablo 3). Köpeğin tanrılar ile ilişkisinin diğer bir göstergesi ise *huwaši* taşlarıdır.

2. Köpek Şeklinde *huwaši*- Taşı

huwaši, genellikle taş veya ahşaptan yapılan bazen metalle kaplanan stel olarak tanımlanmaktadır. Açık havada veya korunaklı bir yerde kült nesnesi olarak ya da sınır işareti olarak kullanılmıştır (Puhvel, 1991: 438). *huwaši* taşları, festival metinlerinde ve kült envanterlerinde ise hem tapınaklarda, hem de dağ veya bir su kaynağının yakınında açık bir alanda yapılan bir kabartma ve oyulmuş bir taş stela olarak görünmektedirler. Bu taşın dini önemi hakkındaki görüşler birbirinden ayrılmaktadır. Bu görüşlerden ilki, bu taşın tanrının bir heykeli olduğunu savunurken diğer görüş tanrıyı temsil ettiğini savunmaktadır. Hatta başka bir görüş ise tanrı heykelleri için açık hava tapınakları olduğudur. Bahar ve sonbahar festivallerinde tanrı heykelleri, tapınaklardan alınarak şehrin dışındaki *huwaši* taşına götürülürdü. Şehrin içindeki tapınaklar gibi her bir *huwaši* taşı da özel bir tanrıya aitti (Singer, 1986: 245). Çeşitli antlaşma belgelerinde ise köpek şekilli *huwaši* taşının yer almış olması, köpek ile tanrılar arasındaki ilişkiye ışık tutmaktadır. Bu belgelerden biri olan CTH 106 nolu antlaşma metininde Hitit kralı III. Hattušili, Ulmi-Tešup'a verdiği toprakların sınırlarını tanımlamaktadır. Bu sınırlar tanımlanırken Kuršawanša şehrinin yukarısında köpek şeklinde bir *huwaşi* taşı sınır kabul edilmektedir (CTH 106= KBo IV 10 + XL 69 + 1548/u Vs. 20-21: Hout, 1995: 26-27; Karauğuz, 2002: 87):

"Huwatnuwanta dağı yönündeki hallapuwanza sınırdır. Fakat hallapuwanza, Hulaya Nehri Ülkesi'ne aittir. Kuršawanša şehrinin yukarısındaki köpek şeklindeki *huwaši* taşı sınırdır."

Başka bir antlaşma olan ve Hitit kralı IV. Tuthaliya ile Kurunta arasında yapılan antlaşmada da sınır taşı olarak aynı köpek şeklindeki *huwaši* taşı gösterilmektedir (Bo. 86/299 I 30-31: Otten, 1988: 12; Karauğuz, 2002: 94-95):

"Fakat hallapuwanza, Hulaia Nehri Ülkesi'ne aittir. Kuwaršawanta şehrinin yukarısındaki köpek şeklindeki *huwaši* taşı sınır(dır)."

Bu antlaşmalarda görüldüğü gibi, şehir dışındaki bir *huwaši* taşı da bir tanrıya ait olmalıdır. Ancak *huwaši* taşının köpek şeklinde olması, bunun bir tanrı tasviri olduğunu düşündürse de yukarıda değindiğimiz metinlere göre tanrının kendisi ya da onun tasviri olmadığı yönündedir. Ancak köpeğin tanrılar ile ilişkisinde önemli bir bilgi sunmaktadır. Bu düşünceyi destekler nitelikte köpeğin, "DINGIR.MEŠ *huitar*" tanrıların hayvanları arasında olup olmadığını da göz önünde bulundurmalıyız.

3. DINGIR.MEŠ *huitar*: Tanrıların Hayvanları

DINGIR.MEŠ *huitar* kelimesi, tanrıların hayvanları anlamına gelerek, tanrıyı temsil eden hayvan veya adak hayvanları olarak tanımlanmaktadır (Puvel, 1991: 352-353). KI.LAM bayramı gibi törenlerde DINGIR.MEŠ *huitar* "tanrıların hayvanları" olarak adlandırılan hayvanların heykelciklerinin kullanılması ve tanrı hayvanlarını temsil edecek şekilde insanlara hayvan postlarının giydirilmesi, bu hayvanların din içerisindeki yerini tanımlamak bakımından önemlidir.

KI.LAM bayramında gerçekleştirilen geçit törenindeki en belirgin unsur, değerli metallerden yapılmış "tanrıların hayvanları"nın kült sembolleridir. Tüm geçit töreni, "hayvanlar" olarak adlandırır, ancak diğer sembol türleri "mızraklar" ve "postlar" da ayrıca dahil edilmiştir. KI.LAM'ı büyük Hitit bayramlarından ayıran bu "hayvan" alayı, Hitit dininin bakış açısını yansıtmaktadır (Singer, 1983: 92). Bu geçit, metinlere şu şekilde yansımıştır (KBo X 23 Vs. III 7-11: Singer 1984: 12; Sir Gavaz, 2012: 85):

"Kral *katapuzna* binasında bulunduğu sürece bütün hayvanlar ve ev sahipleri (kurban sahibi, ziyafeti veren kimse) kıral'ın önünde geçit yaptıkları sürece, (hokkabazlar dans ederler)."

KBo X 25 nolu metnin Rs. VI 4-7 satırlarında ise değerli madenlerden yapılmış olan tanrıların hayvanları şu şekilde sıralanmaktadır: "… tanrıların hayvanları; gümüş kaplan, altın aslan, gümüş yabani domuz, lapis taşından yabani domuz (ve)

gümüş ayı ile birlikte getirirler.” Bu metinde, sayılan tanrı hayvanları arasında köpek bulunmamaktadır. Ancak hayvan figürinlerinin, bu hayvanların tanrı hayvanı olduğu için yapıldığının açık bir göstergesidir.

CTH 641 nolu metinde ise Tanrıça İšhara için her üç yılda bir haraç olarak verilen kumaş ve bronz kaplar listelenmektedir (Klengel, 1979: 76; Beckman, 1983: 258). Bu bronz eşyalar arasında da bronzdan yapılmış bir köpek figürini bulunmaktadır (CTH 641= KUB XL 2 Vs. 21-24: Goetze, 1940: 60-63; Murat, 2010: 532-533):

“tamamıyla donatılmış; iki çift ÍB.LÁL elbisesi [ ] İki *kukkulammi* giysisi bağ[lanır.(?)] içinde bronz bir kuş, bronz bir sığır, [bronz bir] Bronz bir köpek (ve) bronz bir kase [ ].”

Tanrıça Išhara, tıp tanrıçası olarak bilinmekte, Sümerlerden Hurrilere ve Hurriler aracılığıyla Hititlere geçen bir tanrıça olarak tanımlanmaktadır (Laroche, 1946-1947: 51-52). Bronz madeninden yapılmış olan köpek figürininin, Tanrıça İšhara’nın tapınağına haraç olarak verilmiş olması ise köpeği bir tanrı hayvanı olarak tanımlamamıza yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda köpek ile Tanrıça İšhara arasında ritüel anlamda bir bağlantı olduğunu akla getirmekte ve köpeğin özellikle tedavi amaçlı yapılan büyü ritüellerinde kullanılma sebeplerinden biri olduğunu düşündürmektedir. Ancak ilgili metinde, bu düşünceye dair başka bir bilgi verilmemektedir.

4. LÚ^{MEŠ}UR.GI$_7$: Köpek Adamlar

Metinlerde LÚ UR.GI$_7$ olarak okunan kelime “köpek adam”, “avcı” anlamına gelmektedir (Friedrich, 1950: 253; Pecchioli Daddi, 1982: 376). Ayrıca metinlerde, LÚ UR.TUR *kur-ša-an ú-da-an-zi* (CTH 631= KBo XVII 74 II 27) ve LÚ^{MEŠ} UR.TUR DINGIR^{MEŠ} (CTH 670= KBo XXI 68 I 2) köpek yavrusu adamları da geçmektedir (Pecchioli Daddi, 1982: 375). Ardzinba (2010: 46-48), bayram ritüelleri gibi törenlere köpeğe benzer maske giyen köpek adamların katıldığını, bazen köpek gibi ürüdüklerini ve önemli tanrıları sembolize eden kutsal hayvanların hayvan kılığına girmiş insanlar tarafından bir geçit töreni ile canlandırıldığını bildirmektedir. Örneğin, AN.TAH.ŠUM^{SAR} festivalinde (CTH 625: Badalì, 1991: 82) kral GIŠ ^{D}I-NANNA GAL adlı bir müzik aletini çalarken köpek adamlar havlamaktadırlar: “Kral, kraliçe ayağa kalkar. Tanrı Zithariya’nın kült dansçısı içerde şerefine içer ve kral yudum yudum içip harp çalarken köpek adamlar havlarlar” (KBo IV 13 Rs. VI 5-7).

Bu tür törenler esnasında kullanılan aslan, leopar, kurt ve köpek maskelerinin tercih edilmesi, Hitit öncesinde Anadolu’daki tanrıların bu hayvanlarla olan ilişkisine

ve Hititlerin de onları benimsemesine bağlanmaktadır. Bu hayvanların maskelerinin tercih sebebi, belki de avlanma amaçlarıyla ilgili olarak bahsedilen hayvanın gücüne ulaşmak ya da o hayvanın otoritesine sahip olmak da olabilirdi. Bu yüzden proto-Hatti tanrıları ve koruyucu tanrılar ile ilişkili olan köpek adamlara, ritüel esnasında havlamak ve şarkı söylemek gibi görevler verilmiştir (Jacob-Rost, 1966: 419, 421).

Köpek adamlar, törenlerde kültsel görevleri olan havlamak ya da dans etmenin yanında krala hediyeler de sunmaktırlar (KUB XXV 1 III 43-45: Akdoğan, 1989: 65):

"Baş mesedi içeri girer ve krala köpek adamların bir hediyesini yüksek sesle haber verir."

Köpek adamların görevlerinden bir diğeri, kapı görevlileri de dahil olmak üzere diğer görevlilerle birlikte, meşale ve mızrakları (koruyucu olarak?) tutmaktı. Ayrıca büyükbaş hayvanları sürüp getirirler, krallara hediyeleri ve haraçları getirirler, ekmek, şarap ve giysiler alırlardı (Jakob-Rost, 1966:419). Bir festival kutlamasında ise köpek adamın, ŠUKUR.ZABAR "tunç mızrak" taşıdığını görmekteyiz (CTH 653= KUB X 65 Rs. IV 4-5: Pecchioli Daddi, 1982: 377):

"Köpek adam sorumlu olduğu tunç mızrağı tutar."

Köpek adamlar, burada ele aldığımız kayıtlardan anlaşıldığı gibi, çeşitli törenlerde tanrılar ile ilişkili olarak yer alan kişilerdir. Aynı zamanda ritüel protokolünde krala eşlik ederken, bir görevli olarak da krala hediye sunmak ve mızrak taşıyıcılığı yapmak gibi görevler üstlenmişlerdir.

Sonuç

Çalışmamızda köpeğin, kültsel bakımdan yerini, tanrılar ile ilişkisinin olup olmadığını, herhangi bir tanrının tasviri mi yoksa bir tanrının maiyetinde mi bulunduğunu açıklamaya çalıştık. İlgili metin yerlerine baktığımızda köpek, kralların dualarında (CTH 372 ve 381) gündelik hayatın doğal bir parçası olarak görülmüş hatta CTH 567 nolu fal metnine göre tanrı, öldürülen köpek için öfkelenmiştir. Ancak CTH 264 nolu tapınak direktif metinlerine göre köpek, murdar ve pis bir hayvan olarak görülmekte ve onun tanrıların kaplarına yaklaşmaması, eşikten dahi geçmemesi gerektiği hakkında kesin talimatlar verilmektedir. Köpeğin murdar ve pis görülmesinin gündelik sebepleri arasında mutfak artıkları, leş gibi şeyler yemeleri, yeri eşelemeleri yer almaktadır. Bu sebeplerin de bir sonucu olarak köpek, kültsel bakımdan da kirli sayılmıştır ve bu amaçla genellikle yeraltı tanrılarına yöneltilen çeşitli büyü ritüellerinde kullanılmıştır.

Kısaca değindiğimiz büyü ritüellerine baktığımızda köpek, kültsel kirlilikten arınmak, bu kirlilik sebebiyle oluştuğu düşünülen hastalıklardan kurtulmak, kötü ruhların def edilmesini sağlamak ve kötülüklere karşı koruma sağlamak gibi amaçlar için kullanılmıştır. Arınma ve korunma ritüelerinde kültsel kirliliğin, kötülüğün ya da hastalığın aktarıldığı köpek, ritüeldeki rolünü tamamlayınca yakılarak ya da gömülerek kurban edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında ise hastalık ve kötülüğün geldiği yeraltı dünyası ve yeraltı tanrıları ile iletişim kurmada, hastalığın alınıp tekrar yeraltına götürülmesinde köpeğin rolü açıkça görülmektedir. CTH 424 nolu metinde geçen "tanrının köpekleri" ve bu hitabın veba tanrısı Yarri ile ilişkili olması durumu açıklığa kavuşturmaktadır.

huwaši taşlarının, tanrı heykeli, tanrı temsili veya tanrı heykelleri için yapılmış açık hava tapınakları olarak tanımlanmakta ve CTH 106 ile Bo. 86/299 nolu antlaşma metinlerinde köpek şeklinde bir *huwaši* taşından bahsedilmektedir. Bunun yanında, KBo X 25 nolu metinde "tanrıların hayvanları" (DINGIR.MEŠ *huitar*) olarak tanımlanmış hayvanların çeşitli madenlerden yapılmış figürinlerinin varlığından söz edilmekte ve CTH 641 nolu metinde Tanrıça İšhara için verilen haraçlar arasında bronz bir köpek figürini bulunmaktadır. Köpek adamlar (LÚ UR.GI$_7$) ise köpek maskeleriyle, törenlerde tanrılara ait kültlerin canlandırılmasında ve çeşitli ritüellerin yerine getirilmesinde rol almışlardır.

Hititçe çivi yazılı belgelerde yer alan tüm bu deliller birleştirildiğinde ise köpek, bir tanrının simgesi, tasviri olmaktan ziyade, tanrılarla birlikte geçen, tanrıya hizmet eden veya maiyetinde bulunan bir hayvan olarak tanımlanabilmektedir. Çeşitli tanrılara yöneltilen belgelerde köpek geçmesine rağmen (Bkz. Tablo 3) kültsel açıdan kirli olan köpek, yeraltı tanrılarının maiyetinde bulunmaktadır. Bu sebeple törenlerde köpek adamlar ile temsil edilmiş, köpek şekilli *huwaši* taşları kullanılmış ve yeraltı ile ilişkili durumlarda yapılan büyü ritüellerinde köpeğin aracılığına başvurulmuştur.

Kaynakça

AKDOĞAN, R. (1990). "Boğazköy Metinlerinde Geçen Bazı Hayvan İsimleri", Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1989 Yıllığı: 60-67.

ARDZİNBA, V. G. (2010). Eskiçağ'da Anadolu Ayinleri ve Mitleri, (Çev.) URAVELLİ, O., Kafdav Yayınları, Ankara.

BADALÌ, E. (1991). Strumenti musicali, musici e musica nella celebrazione delle feste ittite, Texte der Hethiter 14/1, Heidelberg.

BAWANYPECK, D. (2005). Die Rituale der Auguren. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.

BECKMAN, G. (1983). "A Contribution to Hittite Onomastic Studies", Journal of the American Oriental Society, 1983 (103): 623-627.

CHRİSTİANSEN, B. (2006). Die Ritualtradition der Ambazzi. Eine philologische Bearbeitung und entstehungsgeschichtliche Analyse der Ritualtexte CTH 391, CTH 429 und CTH 463, Studien zu den Boğazköy Texten 48, Wiesbaden.

COLLİNS, B. J. (1990). "The Puppy in Hittite Ritual", Journal of Cuneiform Studies, 1990 (42): 211-226.

ERTEM, H. (1965). Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

FRİEDRİCH, J. (1950). "Churritische Märchen und Sagen in hethitischer Sprache", Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archaologie, 1950 (49): 213-255.

FRİEDRİCH, J. (1946). Hethitisches Elementarbuch 2. Lesestücke in Transkription mit Erläuterungen und Wörterverzeichnissen, Carl Winter, Heidelberg.

GOETZE, A. (1940). Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography, Yale Oriental Series Researches 22, New Haven.

GOETZE, A. ve STURTEVANT, E. H. (1938). The Hittite Ritual of Tunnawi, American Oriental Series, New Haven.

GORDON, E. I. (1958). "Sumerian Animal Proverbs and Fables: Collection Five (Conclusion)", Journal of Cuneiform Studies, 1958 (XII): 43-75.

HAAS, V. (2003). Materia Magica et Medica Hethitica. Ein Beitrag zur Heilkunde im Alten Orient, Walter de Gruyter, Berlin-New York.

HAAS, V. (1994). Geschichte der hethitischen Religion, Handbuch der Orientalistik, Leiden.

HOUT, Theo von den. (1995). Der Ulmitesub Verträge Eine prosopogiophische, Studien zu den Boğazköy Texten 38, Wiesbaden.

JACOB-ROST, L. (1966). "Zu einigen hethitischen Kultfunktionären", Orientalia. Commentarii periodici Pontificii Instituti Biblici Nova Series, 1966 (35): 417-422.

KARAUĞUZ, G. (2002). Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelere Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.

KLENGEL, H. (1979). "Handel und Kaufleute im hethitischen Reich", Altorientalische Forschungen, 1979 (6): 69-80.

KÜMMEL, H. M. (1967). Ersatzrituale für den hethitischen König, Studien zu den Boğazköy Texten 3, Wiesbaden.

LAROCHE, E. (1946-1947). "Recherches sur les noms des dieux hittites", Revue Hittite et Asianique, 1946-1947 (7/46): 7-139.

MCMAHON, G. (1997). "Hittite Canonical Compositions - Instructions: Instructions to Priests and Temple Officials", s. 217-221, (Ed.) HALLO W. W. VE YOUNGER K. L., The Context of Scripture, Vol. I, Canonical Compositions from the Biblical World, Brill, Leiden-Boston.

MOUTON, A. (2004). "Le rituel de Walkui (KBo 32.176): quelques réflexions sur la déesse de la nuit et l'image du porc dans le monde hittite", Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie, 2004 (94): 85-105.

MURAT, L. (2010). "Tanrıça İšhara ", s. 529-554, (Ed.) SÜEL, A., VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 25-31 Ağustos 2008, Anıt Matbaa, Ankara.

OPPENHEİM A. L. − REİNER E. ve BİGGS R. D. (1971). *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago,* Volume 8, K, Published by Oriental Institute, Chicago.

OTTEN, H. (1988). Die Bronzetafel aus Boğazköy. Ein Staatsvertrag Tuṯḫalijas IV., Studien zu den Boğazköy Texten Beiheft 1, Wiesbaden.

PECCHİOLİ DADDİ, F. (1982). Mestieri, professioni e dignità neIl'Anatolia ittita, Incunabula Graeca 79, Roma.

PUHVEL, J. (1991). Hittite Etymological Dictionary Vol 3: Words beginning with H, Trends in Linguistics Documentation 5, Berlin-New York.

RİEMSCHNEİDER, K. K. (1970). Babylonische Geburtsomina in hethitischer Übersetzung, Studien zu den Boğazköy Texten 9, Wiesbaden.

SİNGER, I. (1996). Muwatalli's Prayer to the Assembly of Gods through the Storm-God of Lightning (CTH 381), American Schools of Oriental Research, Atlanta-Georgia.

SİNGER, I. (1986). "The Huwasi of the Storm God in Hattuša", IX. Türk Tarih Kongresi, 1981 (1): 245-254, Ankara.

SİNGER, I. (1984). The Hittite KI.LAM Festival II, Studien zu den Boğazköy Texten 28, Wiesbaden.

SİNGER, I. (1983). The Hittite KI.LAM Festival I, Studien zu den Boğazköy Texten 27, Wiesbaden.

SİR GAVAZ, Ö. (2012). Ayinler, Ziyaret Merkezleri, Yollar ve Lokalizasyonla İlgili Yeni Gözlemler Hitit Krallarının Kült Gezileri ve Tanrılar İçin Düzenledikleri Merasimler, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum.

SOUČEK, V. (1963). “Ein neues hethitisches Ritual gegen die Pest”, Mitteilungen des Instituts für Orientforschung, 1963 (9): 164-174.

SÜEL, A. (1985). Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara.

ÜNAL, A. (2016). Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi ve Palaca Sözcük Listeleriyle Birlikte, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Tablo 1: Kültsel Bakımdan Köpeğin Yerini Belirleyen Belge Çeşitleri

Belge Çeşidi	Belge No
Kralların tanrılara yönelttiği dua metinleri	**CTH 381** (=KUB VI 45 + 1111/Z + KUB XXX 14, KUB VI 46, KUB XII 35) III 15-17) ve **CTH 372** (=KUB XXXI 127 Vs. I 39-44
Fal metni	**CTH 567** (=KUB V 10 I 21-24)
Büyü ritüeli	**CTH 429** (=KBo X 37 Vs. II 15-17)
Kehanet metni	**KBo** XIII 34 Vs. III 5-7
Tapınak direktif metinleri	**CTH 264** (=KUB XIII 4 Rs. III 58-68)

Belge Çeşidi	Köpeğin Kültsel Durumu
Dua metinleri	Toplumun bir parçası
Fal metni	Tanrı korumasında
Büyü ritüeli	Artık ve çöplerle beslenen kirli hayvan imajı
Kehanet metni	Kötü olayların habercisi, şiddetin temsilcisi
Tapınak direktif metinleri	Kültsel bakımdan kirli, murdar bir hayvan

Tablo 2: Köpeğin Kullanıldığı Büyü Ritüelleri ve Kullanım Amaçları

Metin Numarası	Ritüelin Amacı	Köpeğin Ritüeldeki Kullanımı
CTH 409	Kültsel kirlilikten arınma ve kısırlık hastalığının tedavi edilmesi	Analoji yöntemiyle kirlilik köpeğe aktarılır ve yakılarak kurban edilir
CTH 412	Omuz gibi uzuv hastalıklarının tedavi edilmesi	Analoji yöntemiyle hastalık köpeğe aktarılır
CTH 398	Arınmayı sağlamak ve koruyuculuk sağlamak	Analoji yöntemiyle kötülüklerin köpeğe aktarımı yapılır ve köpek kesilerek kurban edilir
CTH 424	Veba salgınının tedavi edilmesi	Veba tanrısı Yarri'nin köpekleri, Yarri'yi yatıştırmak için ekmekle beslenir
CTH 425	Veba salgınının tedavi edilmesi	Yeraltı tanrılarını yatıştırma amacıyla kurban edilir

Tablo 3: Köpek ile İlgili Farklı Tanrıların Geçtiği Metin Yerleri

Metin Numarası	**CTH Numarası**	**Köpeğin Yazılışı ve Geçtiği Satır Numarası**	**İlgili Tanrı ve Geçtiği Satır Numarası**
KBo III 40 (Bo 1232 + 1290) Vs.	16	UR.GI$_7$-*aš* (17') (Köpek)	[^{URU}*Hal-*]*pa-aš* ^{D}IM (8') (Halpa kenti Fırtına Tanrısı)
KBo IV 2 I (Dup. KBo IX 126) Vs. I	398	[U]R.TUR.RA *ap-pu-uz-zi* (22') (İç yağından yapılmış köpek yavrusu figürini) UR.TUR (24') (Köpek yavrusu)	DINGIR^{MEŠ} (14') (Tanrılar) ^{D}IM (66') (Fırtına Tanrısı)
KUB VI 45 III	381	UR.GI$_7$-*aš* (15') (Köpek)	^{D}UTU (17') (Güneş Tanrısı)
KUB XXXI 127 Vs. I	372	UR.GI$_7$-*aš* (42') (Köpek)	^{D}UTU (42') (Güneş Tanrısı)
KUB VII 54; Bo. 1676 + Bo. 4809 + Bo. 6463 Vs. II	425	U[R.]TUR (16') (Köpek yavrusu)	^{D}IMIN.IMIN.BI (17') (Yeraltı Tanrısı Heptad)
KUB XXIV 14 I	397	UR.GI$_7$ (22') (Köpek)	^{D}*A-gal-ma-ti* (18') (Hurri panteonuna ait bir kötülük tanrısı) ^{D}*A-an-na-mi-lu-li* (19') (Hastalık ve kötülükle ilişkili bir tanrı?)
KUB XXXII 115+KUB XXXIV 84+IBoT II 111+ KBo XXXIX 8 Rs. III	404	[UR.TUR] (14') (Köpek yavrusu) [UR.TUR] (19') (Köpek yavrusu)	DINGIR^{MEŠ} (6') (Tanrılar) ^{D}IŠTAR (26') (Koruyucu Tanrıça)

KUB XXXVI 83 (KBo XXXIV 49 II) IV	456	*še-e-na-aš* IM UR.TUR (Köpek yavrusunun kil figürini) (9')	DINGIR (4') (Tanrı)
KUB XL 2 Vs. 21-25 (Bo 4889)	641	UR.GI$_7$ ZABBAR (Bronz köpek) (24')	^{D}*Iš-ha-ra* (17') (Tıp Tanrıçası Išhara)
KUB XLI 17 = Bo 2327 + Bo 2479 Vs. I	424	UR.GI$_7^{HI.A}$ (23') (Köpekler)	DINGIR (22') Metinde tanrının adı geçmemesine rağmen Veba Tanrısı Yarri kastedilmektedir.
VBoT 24 Vs. I (Dup. KBo XII 104)	393	UR.TUR (30') (Köpek yavrusu)	^{D}LAMMA (2') (Koruyucu Tanrı)
IBoT II 115 + KBo XV 22 + KUB XLI 3	408	UR.TUR (5') (Köpek yavrusu)	DING]IR.MEŠ (2’) (Tanrılar)
HT VI + KBo IX 125 I	760	UR.TUR (21') (Köpek yavrusu)	[DIN]GIR.MEŠ (26') (Tanrılar)

BELEDİYELERDE KONKORDATO MÜESSESESİ, TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ VE BİR ÖNERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali KABLAN
Trakya Üniversitesi

Selçuk ALTUN
Beylikdüzü Belediyesi Mali Hizmetler E. Müdürü

ÖZET: Dünyada kısıtlı da olsa finansal yükümlülüklerini karşılamakta zorlanan belediyeler için konkordato, önemli bir araç olarak kabul görmekte ve kullanılmaktadır. Konkordato esas itibarıyla, nakit akışlarındaki düzensizliği belirli bir ödeme planı dahilinde giderilebilecek olan borçlular için geliştirilmiş bir borç ödeme sistemidir. Mali durumu bozulmuş, dürüst borçluları korumak için kabul edilmiş bir müessesedir. Özel sektörde konkordato adı ile anılan bu süreç, yerel yönetimler açısından "Yerel yönetim iflası" olarak isimlendirilmekte ancak; özel iflastan farklı olarak borç yapılandırması işlevi görmektedir. Yerel yönetim iflası, yerel yönetimler açısından ülkemizde son zamanlarda sıkça söz edilen konkordato ile aynı sonuçları içermektedir. Türkiye'de belediyelerin iflası ya da konkordatosu konusunda yasal bir düzenleme mevcut olmamakla birlikte; belediyelerin iflas etmesi sonucu ile aynı sonuçları doğurabilecek düzenlemeler mevcuttur. Çalışmada dünyada var olan, ülkemizde de özel sektörde yerini bulan konkordato müessesesinin, belediyeleri de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi ve özellikle seçim sonraları yeni göreve gelen belediye başkanlarının devraldıkları borçları ödemesine yardımcı olacak şekilde kullanılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler; Belediye, Belediyelerin İflası, Belediyelerde Konkordato, Yerel Yönetimlerde İflas, Yerel Yönetimlerde Konkordato

Concordat Practice for Municipalities, the Case of Turkey and a Proposal

ABSTRACT: Though not much applied in the world, concordat is used as an instrument to solve financial problems by municipalities unable to fulfill their financial obligations. In essence, concordat is a

debt payment system developed for debtors whose irregular cash flow can be remedied with a certain payment plan. It is a practice adopted to protect honest debtors with poor financial standing. Referred to as concordat in private sector, this process is called "bankruptcy of local administrations" in terms of local governments, but it serves as a debt restructuring mechanism as distinct from private bankruptcy. The bankruptcy of local administrations has the same implications for local administrations with concordat, a much heard word in Turkey recently. Although there is no legislative regulation on the bankruptcy of or concordat for municipalities in Turkey, there are regulations that may bear the same consequences with the bankruptcy of local administrations. This study proposes a reform of the present concordat practice, existing in the world and applied in private sector in Turkey, also to apply to municipalities, and the use of this mechanism particularly to help newly elected mayors in paying the debts they have taken over after the election.

Key Words; Municipality, Municipal Bankruptcy, Concordat for Municipalities, Bankruptcy of Local Administrations, Concordat for Local Administrations

GİRİŞ

Mali güç kavramı; yeterli ve kesintisiz hizmet sunma kabiliyeti ve vadesi gelen finansal yükümlülükleri yerine getirebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Deal, 2007: 2-3). Gerçek kişiler ve tüzel kişiliğe sahip işletmelerde olduğu gibi belediyeler de finansal güçlüklerle karşılaşabilmektedirler. Türkiye'de bir çok belediye mali güçlüklerle karşı karşıya faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadır. Bu da hizmet sayısı ve kalitesini oldukça yakından etkilemektedir. Belediye birimlerinin yaşadığı finansal sıkıntılar yönetimsel, ekonomik ve sosyal nedenler gibi nedenlerden meydana gelmektedir (Gündüz ve Yakar, 2013: 146).

İflas ise, bir ekonomik birimin vadesi gelmiş yükümlülüklerini geri ödeyememesi, borçların şirketin varlıklarını aşması durumudur (Deal, 2007: 85). Özel sektör borç sorununu aşmaya yönelik bir müessese olan iflas, kamu borç sorununa çözüm bulmak amacıyla sıkça tartışılan bir konudur. Dünya'da merkezi yönetimler için herhangi bir iflas uygulaması söz konusu olmamakla birlikte, belediler için sınırlıda olsa uygulamalara rastlanmaktadır (Gelpern, 2012: 890).

Dünyada azda olsa rastlanan yerel yönetim iflası uygulamasına, Türkiye'de yer verilmemektedir. Ancak, yerel yönetimlerin iflas etmesi sonucu ile aynı sonuçları doğurabilecek bazı düzenlemeler bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, belediyelerin

konkordato ilan etmesi ile aynı sonuçları doğurabilecek düzenlemeleri mevzuat ve yargı kararları çerçevesinde değerlendirmek ve Türkiye'de yerel yönetimleri de kapsayacak bir konkordato düzenlemesi önerilmesidir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Konkordato müessesi; ikinci bölümde, belediyelerin iflası ve örnek uygulamalarına yer verilmiş; üçüncü bölümde ise, Türkiye'deki yasal düzenlemeler değerlendirilmiş ve bir öneri üzerinde durulmuştur. Sonuç kısmında ise konu ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. KONKORDATO KAVRAMI VE SÜRECİ

"Konkordato, borçların yeniden yapılandırılması suretiyle iflasa tabi borçluların finansal durumunun düzeltilerek iflastan kurtulmasını, iflasa tabi olmayan borçluların ise mali durumunun düzeltilmesini amaçlayan, sonucunda ise alacaklıların da belirli bir indirim veya vadede alacağını tahsilini sağlayan, mahkemenin tasdik etmesiyle birlikte taraflar açısından bağlayıcı hale gelen bir anlaşmadır." Konkordato sürecinin taraflar arasında anlaşma sağlanacak şekilde sonuçlanması halinde, alacaklıların kanunda belirlenen çoğunluğunun kabul edeceği bir mali plan dahilinde, borçların ödenmesi, alacakların tahsili sağlanabilecektir. Konkordatoya dahil süreçlerin başlangıcından bitişine kadar, mahkeme takibi ile birlikte sağlıklı ve güvenli bir ortamında yürütülüleceği İcra ve İflas Kanununda (İİK) açık olarak belirtilmektedir (Işıktaç, 2018:15).

İcra ve İflas Kanununun (İKK) 285 ve 309'ncu maddeleri arasında yer alan konkordato, 28.02.2018 tarihinde kabul edilip 15.03.2018 tarihli, 30361 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 7101 sayılı değişiklik yasası ile iflasın ertelenmesinin yerini almış ve yasa ile konkordato kurumu yeni bir yapıya dönüştürülmüştür (Işıktaç, 2018:16).

7101 sayılı değişiklik yasasının gerekçesinde; "Ülkemizde 2003 yılından bu yana uygulanan iflasın ertelenmesi kurumu, ihdas amacının gerçekleştirilmesi konusunda isteneni verememiştir. İflasın ertelenmesi kurumunda alacaklıların herhangi bir şekilde söz sahibi olamaması, sürecin borçlu ve mahkeme arasında yürütülmesi ve yaşanan yargılama sorunları birlikte değerlendirildiğinde bu kurumun tamamıyla yürürlükten kaldırılması ve yerine alacaklılar ile borçlunun bir müzakere sonrasında anlaşmaları ve bu anlaşmanın mahkemece tasdiki esasına dayanan konkordato kurumunun daha etkin ve aktif bir şekilde kullanılması ticari ve sosyal hayat bakımından bir ihtiyaç olarak görülmüştür." denilmektedir.

Gerekçede de belirtildiği üzere, iflas erteleme kurumunun etkin kullanılamaması nedeniyle bu uygulamanın yerine, konkordato müessesesinin uygulanabilir bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktadır (Işıktaç, 2018:16).

Yeni yasanın yürürlüğe girmesi ile birlikte yapılan en önemli değişiklik; tacir olmayanların da konkordato müessesine başvurabilmesidir. Sürecin başarısız olması durumunda ise, tacir olmayanlar hakkında iflas kararı verilemeyecek, sadece konkordato talebinin reddine dair bir karar verilebilecektir (Işıktaç, 2018: 16). Bu çalışmanın amacı; bu kadar geniş uygulama alanına sahip olan konkordato müessesesinin belediyelerinde kullanımına uygun olarak yeniden tasarlanmasının gerekliliğini vurgulamaktır. Konkordatoya kimlerin başvurabileceği İİK 285. maddesinde; "herhangi bir borçlu" hükmü ile belirtilmektedir. Kanunda açıkça ifade edildiği üzere, tüzel kişiler ile tacir olsun yada olmasın tüm gerçek kişiler konkordato müessesine başvurabileceklerdir.

Yeni yasanın yürürlüğe girmesi ile uygulamada meydana gelen diğer önemli bir değişiklik ise; geçici mühlet süresidir. Yeni yasada, konkordato başvurusunu takiben mahkeme, İİK 286.maddesinde yer alan belge ve kayıtların mevcut ve uygun olduğunu tespit ettikten sonra geçici mühlet kararı verip, borçlunun malvarlığının korunabilmesi adına gerekli olan tüm tedbirlerin alınması yönünde karar verebilecektir. Mahkeme, geçici mühlet kararıyla birlikte konkordato sürecinin incelenmesi amacıyla geçici konkordato komiseri görevlendirecektir. Mahkeme, alacaklı sayısı ve alacak miktarını göz önüne alarak, birlikte çalışmak üzere üç adet komisere görev verebilecektir (İİK. md287).

İKK md 287'de; geçici mühlet süresinin üç (3) ay olduğu belirtilmiştir. Mahkeme, geçici komiserin yada borçlunun isteği üzerine bu üç aylık süre dolmadan en fazla iki (2) ay daha geçici mühleti uzatma konusunda yetkilidir. Ancak yasada geçici mühletin süresinin beş (5) ayı geçemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

Mahkeme tarafından verilecek geçici mühlete ilişkin kararın, İİK 288.maddesi uyarınca; ticaret sicili gazetesi ve Basın-İlan Kurumunun resmi ilan portalında ilan edileceği, ayrıca tapu müdürlüklerine, ticaret sicili müdürlüğüne, vergi dairesine, gümrük ve posta idarelerine, Türkiye Bankalar Birliğine, Türkiye Katılım Bankaları Birliğine, ticaret ve sanayi odalarına, taşınır kıymet borsalarına, Sermaye Piyasası Kuruluna ve diğer ilgili kurumlara bildirilmesi gerekmektedir.

İKK md. 288' e göre; geçici mühlet kararının ticaret sicili gazetesinde yayınlanmasını takiben 7 gün içerisinde alacaklılar konkordato mühleti verilmesini gerektirecek bir durumun olmadığını delilleriyle birlikte iddia ederek konkordato başvurusunun reddini talep edebilirler.

Yeni yasa ile uygulanacak olan, İİK 289. maddesinde, geçici mühlet süresi içerisinde, mahkeme tarafından kesin mühletin verilmesine ilişkin bir kararın verilmesi zorunlu kılınmıştır.

Mahkeme tarafından konkordato talebinin başarıya ulaşılacağına ilişkin görüşün oluşması durumunda, borçluya bir (1) yıllık kesin mühlet verilebilecektir. Konkordato komiserinin gerekçeli raporu ve talebi dikkate alınarak kesin mühlet, mahkeme tarafından altı (6) aya kadar uzatılabilecektir (İİK Md.289).

Sonuç olarak; kesin mühlet sürecinin bir buçuk yıldan (18 ay) daha fazla devam ettirilemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Beş aylık geçici mühlet de dikkate alındığında, toplam 23 aylık süre içerisinde konkordato sürecinin sonuçlanması gerekmektedir (Işıktaç, 2018: 19). İİK md 293'te belirtildiği üzere; mahkeme tarafından alınan kesin mühlet talebinin kabulü ile mühletin kaldırılması kararlarının reddine ilişkin kanun yoluna başvurulamayacaktır.

Geçici mühlet ve kesin mühlet süreleri borçlu ve alacaklı için aynı hukuki sonuçları doğurmaktadır. Bu bakımdan, geçici mühlet ve kesin mühlet süresince borçlu aleyhine "Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanuna" göre yapılacak takipler de dahil olmak üzere, hiçbir takip yapılamayacaktır. Ayrıca daha önce başlatılmış olan takipler de duracaktır. İhtiyati tedbir ve ihtiyati haciz kararları uygulanamayacağı gibi, zamanaşımı ve hak düşüren süreler de işlemeyecektir. Ancak sadece İİK md. 206'da yazılı, işçilerin, iş ilişkisine dayanan ve hak etmiş oldukları ihbar ve kıdem tazminatları, aile hukukundan doğan her türlü nafaka alacakları vb. imtiyazlı alacaklar için haciz yoluyla takip yapılabilecektir (İİK md. 294).

Ayrıca kabul edilen konkordato projesi ile birlikte, aksine hüküm içermediği sürece kesin mühlet tarihinden itibaren rehin ve teminatla temin edilmemiş her türlü alacağa karşı faiz işletilmesi de duracaktır (İİK md. 294).

Geçici mühlet veya kesin mühlet kararı verilmesinin ardından borçlunun faaliyetlerinin devamı söz konusu olup, konkordato komiseri nezareti ile birlikte faaliyetlerini sürdürebilecektir.

Ancak İİK md. 297 ye göre; borçlu, mahkemenin izni dışında konkordato onayından ve geçici mühletin başlangıcından itibaren rehin tesis edemez, kefil olamaz ve taşınmazlarını kısmen dahi olsa devredemez, ivazsız tasarruflarda bulunamaz. Kanunda belirtilen bu eylemlerin mahkemenin izni dışında yapılması durumunda, bu işlemler hükümsüz sayılacaktır. Ancak bu tür eylemlerin işletme için zorunluluk arz etmesi durumunda, mahkemeden izin alınması gerekecektir. Mahkemece belirtilen bu işlemler için izin kararı verilmeden önce konkordato komiserinin ve alacaklılar kurulunun görüşünün alınması gerekmektedir.

Konkordato projesinin hazırlanması, alacaklıların tutar ve adreslerinin bildirilmesi ve incelemeler tamamlandıktan sonra, konkordato komiseri alacaklıları, konkordato projesini müzakere etmek üzere toplanmaya çağıracaktır (İKK md. 301).

Toplantı ilanı bilgisini alan alacaklılar, komiser tarafından yapılan ilanı izleyen 15 günlük süre içerisinde alacaklarını bildirmek durumundalardır. Alacaklarını ve alacak tutarlarını bildirmeyen alacaklılar bilançoda kayıtlı olmadığı sürece konkordato müzakerelerine kabul edilemeyeceklerdir.

İKK md. 302 uyarınca, konkordatonun kabulü için iki çeşit çoğunluğun farklı oranlarda sağlanması gerekmektedir. Konkordato projesi;

a) Kaydedilmiş olan alacaklıların (adet olarak 1/2) ve alacakların yarısını (tutar olarak 1/2) veya

b) Kaydedilmiş olan alacaklıların dörtte biri (adet olarak 1/4) ve alacakların üçte ikisini (tutar olarak 2/3) aşan bir çoğunluk tarafından imza edilmiş ise kabul edilmiş sayılacaktır.

Konkordato süreci hakkında mahkeme tarafından verilen karara karşı, borçlu veya borçlunun konkordatosunu talep eden alacaklı, kararın tebliğinden; itiraz eden diğer alacaklılar ise, tasdik kararının ilanından itibaren 10 gün içinde istinaf yoluna gidebilecektir. Bölge Adliye Mahkemesi kararına karşı ise 10 gün içinde temyiz yoluna başvurulabilecektir (İKK md 308/a).

Son olarak, borçlunun kabul edilen konkordato projesine göre, ödemesi gereken yükümlülüğü zamanında ve tam olarak gerçekleştirmediği takdirde, her alacaklı konkordatonun kendisi bakımından feshini isteyebilme hakkına sahiptir.

1.1. Belediyelerin Konkordato Sürecine Girmelerine Etki Eden Faktörler

Mali güçlük içerisinde olan belediyeler konkordato aşamasına gelmeden önce olağan olarak bir finansal baskı sürecine girerler (Ghany, 2010: 21). Finansal baskıya neden olan temel etken ise belediyelerin aşırı borçlanmasıdır (Gillette, 2012: 300). Her türlü finansal baskı konkordatoya sebep olmasada, finansal baskıların belediyelerin konkordato sürecinden bir önceki aşama olduğu söylenebilir (Park, 2004: 240).

Konkordato genellikle yanlış bir mali yönetim sürecinin göstergesidir. Belediyeler açısından konkordato bir mali yönetim başarısızlığının yanında politik bir başarısızlığında göstergesi olarak kabul edilmektedir (Deal, 2007: 5). Ayrıca, belediyelerin makroekonomik göstergelere, demografik dalgalanmalara karşı büyük ölçüde hassasiyetleri mevcuttur (Kossis, 2012: 1141). Dolayısıyla, birçok faktör belediyeler için konkordato sürecine yol açmaktadır. Bu faktörler; politik ve ekonomik, kısa ve uzun dönemli, içsel ve dışsal olmak üzere bir çok açıdan ele alınabilir (Park, 2004: 241).

İçsel faktörler genellikle belediyelerin iç işleriyle ilgilidir. Etkin olmayan bürokratik işleyiş, iyi yönetilemeyen mali süreç içsel faktörlere örnek olarak verilebilir. Dışsal faktörler ise, belediyelerin kontrolü dışında yer alan demografik ve sosyo-ekonomik göstergeler ve faiz, enflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik faktörlerdir. Bürokratik kültür ve sosyo-ekonomik değişkenler uzun dönemli faktörlere, bütçeleme süreçlerindeki yetersizlik ise kısa dönemli faktörlere örnek gösterilebilir. Ayrıca, ekonomik durgunluk dönemlerinde oluşan gelirdeki dalgalanmalar ise, ekonomik faktörler kapsamında değerlendirilebilir (Gündüz ve Yakar, 2013: 147).

Merkezi yönetimler, çoğunlukla mali güçlük içinde olan belediyelere ekonomik olarak yardım etme yoluna giderler. Bu da, merkezi yönetimin her koşulda belediyelerin yükümlülüklerine garantör sıfatına büründüğü algısını yaratır (Gillette, 2012: 286). Dolayısıyla, bu tür beklentiye bürünen belediyelerin ekonomik anlamda daha dikkatli karar vermeleri için gerekçeleri azalmakta ve sonucunda aşırı borçlanmaya yönelebilmektedirler. Borç veren karşı taraf için ise bu beklenti, karşı taraf kredi riskini göz önünde bulundurmamaya yol açacaktır. Başka bir ifadeyle; merkezi yönetimlerin bu müdahalesi ahlaki riziko sorununun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. (Schwarcz, 2002: 1184-1185). Sonuçta aşırı borçlanma eğilimi belediyelerin konkordato sürecine girmesi ile sonuçlanabilir.

Konkordato müessesinin belediyeler için bir seçenek olarak dünyada uygulanması ve çalışmada Türkiye için önerilmesinin temel gerekçesi, merkezi yönetimlerin belediyeleri her türlü mali güçlükten kurtaracak olma algısının ve bunun sonucu olarak ortaya çıkacak ahlaki riziko problemimin oluşmasını engellemektir (Schragger, 2012: 877). Bu açıdan, belediyelerin yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda konkordato ilan edebilmesi, hem borç alan belediyelerin hem de kredi veren tarafların hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesi bakımından önemlidir. Bunun için merkezi yönetim belediyelerin borçlarına kefil olmayacağını yasal olarak ortaya koymalıdır.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, aslında yapılması gereken ve önemli olan unsur, konkordato tehlikesini önceden tespit etmektir. Belediyelerin konkordato aşamasından önce finansal baskı sürecine girdikleri düşünüldüğünde, özel sektör için uygulanan finansal öngörü modellerinin, belediyelerin konkordato sürecinin önlenmesi amacıyla da kullanılabilmesi mümkündür. Bu amaçla birtakım finansal gösterge ve rasyolar kullanılarak belediyelerin finansal durumları belirlenebilir (Ghany, 2009: 38, 40).

2. BELEDİYELERDE KONKORDATO MÜESSESESİ-YEREL YÖNETİMLERİN İFLASI, TÜRLERİ VE DÜNYA'DAKİ SEÇİLMİŞ UYGULAMALAR

Yerel yönetimlerin iflası olarak isimlendirilen ancak son zamanlarda Türkiye'de gündemde olan konkordato kavramına eş değer sonuçlar doğuran yerel yönetimler iflası kavramı, niteliksel olarak özel bir kurumun iflasından farklıdır. Bu farklılığın başlıca nedeni, yerel yönetimlerin kamusal mal ve hizmet sunması ve sunduğu temel kamu hizmetlerinin devamlılığının her durumda sağlanmasının zorunluluğudur. Bu farklılık, hem alacaklıların haklarının korunmasıyla birlikte zorunlu kamu hizmetlerinin devamının sağlanması arasında dengenin sağlanmasını gerektirir. Bu nedenle, birçok ülkede belediye varlıklarının haczedilmesi büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla, belediyelerin tasfiyesi özel bir kurum gibi yapılamamakta, belediyelerin iflas mekanizması, bir yeniden yapılandırma işlevini görmektedir. (Liu ve Waibel, 2008: 14-16). Bu yeniden yapılandırma mekanizması uygulamada konkordato kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Belediyelerin iflası kavramında, yargısal iflas ve idari iflas olmak üzere iki temel yaklaşım sözkonusu olmakla birlikte; bu iki yaklaşımın birleşimi karma bir uygulama da mümkün olabilmektedir. Yargısal iflas yaklaşımında; en önemli rol mahkemelere aittir. Mahkemeler bu süreçte, iflasın ne zaman ve hangi koşullarda başlayacağını ve yeniden yapılanma sürecini yönlendirecek temel kararları verirler. İdari iflas yaklaşımında ise, bir üst yönetim birimi önemli bir role sahiptir. Bu rol, belediyenin borçlarının yeniden yapılandırılarak uzun vadeli bir yapıya kavuşturulmasıdır (Liu ve Waibel, 2008: 21).

Belediyelerin iflası konusunda Dünya'dan uygulamalara bakılacak olunursa (Canuto ve Liu, 2013: 8); ABD'de karma yaklaşım uygulanmaktadır. ABD kongresi tarafından 1937 yılında çıkarılan ve halen uygulamada varlığını sürdüren bir belediye iflas yasası mevcuttur. Bu kanunun uygulanmasında eyaletler başroldedirler. Bunun başlıca iki nedeni bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, belediyeler eyaletlere bağlı birimler iken; ikincisi ise, belediyelerin iflas sürecinin eyaletlerin onayına bağlı olmasıdır (Gündüz ve Yakar, 2013: 151).

Güney Afrika'da ABD'de olduğu gibi karma bir uygulama mevcut olup, iflas sürecinde borçların yapılandırılmasında idare ve mahkemeler birlikte yer almaktadır. İdari iflas süreci, üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar; ilk olarak çeşitli finansal göstergelerden oluşan erken uyarı sisteminin oluşturulması, ikinci olarak eyalet yönetimi tarafından sürece müdahale edilmesi ve son olarak merkezi yönetimin sürece dahil olmasıdır. Bunun yanında belediyeler mahkemelere başvurarak borçların

yapılandırılması konusunda yargısal iflas yoluna da başvurabilmektedir (Gündüz ve Yakar, 2013: 151).

Brezilya'da belediyelerin iflası sürecinde idari yaklaşım uygulanmaktadır. Merkezi yönetim mali yapı ve borç düzenlemesi sürecine doğrudan müdahale etmekle birlikte, iflasa yol açan temel faktörleri ortadan kaldırmaya yönelik yeni reformlara yer vermektedir (Gündüz ve Yakar, 2013: 151).

Macaristan'da yargısal yaklaşım uygulanmakta olup; Kolombiya'da ise merkezi yönetimin, borçlu belediye ile alacaklılar arasındaki görüşmeleri yürüttüğü idari yaklaşım uygulaması görülmektedir (Canuto ve Liu, 2013: 8). Ayrıca Kolombiya'da yerel yönetim birimleri için borçlanma limitleri belirlenmekle birlikte, belirlenen limitleri aşan belediye birimleri borcun yeniden yapılandırılması sağlayan mali düzenlemelere tabi tutulmaktadırlar. Ayrıca yükümlülüklerini 90 gün içinde yerine getiremeyen yerel yönetimler iflas etmiş olarak tanımlanmaktadırlar (Gündüz ve Yakar, 2013: 152).

Dünya'dan iflas vakalarına bakılacak olunursa; 2013 yılında, ABD'nin Michigan eyaletinde bulunan Detroit şehri, 15 milyar dolara ulaşan yükümlülükleriyle ülke tarihinin iflas eden en büyük şehri olmuştur (https://www.bbc.com). 18 Temmuz 2013'de iflas için mahkemeye başvuran Detroit şehrinin iflas talebi 3 Aralık 2013 tarihinde onaylanmış ve yaklaşık 5 aylık kısa bir sürede ABD tarihinin iflas eden en büyük şehir olmuştur (https://www.dunya.com). İflas sürecinde, Eyalet tarafından atanan Kevyn Orr tarafından hazırlanan iflas dosyası, Vali tarafından kabul edilmiş ve vali tarafından yapılan açıklamada, "Detroit'in iflastan başka şansının kalmadığını; Detroit'in karşı karşıya kaldığı mali krizin çok uzun süre ihmal edildiğini; bu zor kararı temel hizmetleri hak eden Detroit halkı için aldığını, bu şekilde şehrin gelecekte mali yönden tekrar eski günlere döndürülebileceğini" belirtmiştir (http://www.milliyet.com).

Detroit şehrinin iflasının yanı sıra; 2008 krizini takiben İzlanda'nın iflas etmesi ve Yunanistan'ın da iflas eşiğinden dönmesinin ardından, 2015 yılında Karayip adası Porto Riko, kamu borcunu ödeyemediği için iflas başvurusunda bulunmuştur (https://www.cnnturk.com). Özerk ancak dış işlerinde ABD'ye bağlı olan Porto Riko, 73 milyar dolara yaklaşan yükümlülüklerini yerine getiremediği ve kreditörleriyle anlaşma sağlayamadığı için Porto Riko valisi Ricardo Rossello, adanın iflas mahkemesine başvuracağını açıklamıştır. Porto Riko hükümeti, ABD yönetimi tarafından çıkarılan "Porto Riko Denetim, Yönetim ve Ekonomik İstikrar Yasası" (PROMESA) ile borçlarının yapılandırmasını talep edebilmiştir (http://www.hurriyet.com). Şubat 2019'da ise Federal İflas Mahkemesi tarafından, Porto Riko'nun borç yapılandırılmasına ilişkin planı kabul edilmiştir. Federal İflas Mahkemesi Yargıcı Laura Taylor

Swain, 4 yıl önce borç yükümlüklerini yerine getiremediği için temerrüte düşen ülkenin borç yapılandırma planına onay verdiğini belirtmiştir. Plan kapsamında Porto Riko hükümetinin yükümlülüklerini yerine getirebilmesi amacıyla 17 milyar dolarlık devlet tahvili çıkarmasına onay verilmiştir. Plan kapsamında söz konusu tahvil borcu için yatırımcılara 40 yıl vadede 32 milyar dolar geri ödeyecektir (http://www.hurriyet.com).

3. TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN YARGISAL VEYA İDARİ ANLAMDA İFLASINA/KONKORDATOSUNA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

Türkiye'de belediyelerin iflasına/konkordatosuna ilişkin idari veya yargısal bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak belediyelere ait varlıkların haczedilemeyeceğine ancak gelirlerinden kesinti yapılabileceğine ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Aşağıda konuyla ilgili düzenlemelere yer verilmektedir.

3.1. Belediye Varlıklarının Haczedilemeyeceğine İlişkin Yasal Düzenlemeler

2004 sayılı İİK.'nun 82. maddesi birinci bendinde "Devlet malları ile mahsus kanunlarında haczi caiz olmadığı gösterilen mallar" haczedilemez hükmü yer almaktadır. Bu maddeye istinaden hangi malların devlet malı sayılacağı ise, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanununda belirtilmiştir.

Ayrıca 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanununda da belediye varlıkların haczine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanununun 15. maddesinin son fıkrasında; "Belediyenin proje karşılığı borçlanma yoluyla elde ettiği gelirleri, şartlı bağışlar ve kamu hizmetlerinde fiilen kullanılan malları ile belediye tarafından tahsil edilen vergi, resim ve harç gelirleri haczedilemez" hükmü yer almaktadır. Yine aynı hüküm 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanununun 7.Maddesinin son fıkrasında da yer almaktadır. Ancak bahsedilen kanunlarda belirtilenler dışında kalan belediye ve il özel idarelerine ait varlıklar ve gelirler haczedilebilecektir. Ancak, 5779 Sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanunun 7/1.maddesine göre; il özel idareleri ve belediyelere, genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtından ayrılacak paylar ile diğer kanunlarda bu idarelere verilmesi öngörülen paylar vergi hükmünde sayılmaktadır. Bu düzenlemeye göre, belediyelere ve il özel idarelerine genel bütçe vergi gelirlerinden verilen paylar ile diğer kanunlar çerçevesinde aktarılan paylar vergi hükmünde olduğundan, bu gelirlerin de haczedilmesi mümkün değildir. Belediye

mallarının haczedilemeyeceği Anayasa Mahkemesi tarafından da kabul görmektedir. 16.12 2010 tarihli Anayasa Mahkemesi kararında; "Belediyelere ait bazı ayni ve nakdi varlıklara haciz yasağı getirilmesindeki amaç; belediyelerce yerine getirilen kamu hizmetlerinin bazılarının, toplumsal yaşamın gerektirdiği zorunluluklara bağlı olarak sürekli ve düzenli bir şekilde yürütülmesi gereğidir. Başka bir ifade ile toplum yararının gözetilmesidir" hükmüne yer verilmiştir (Anayasa Mahkemesi, 16.12.2010, E.2007/37, K.2010/114, Resmi Gazete 06.07.2011, Sayı:27986, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110706-17.htm). Anayasa Mahkemesi kararında belirtildiği üzere, belediye varlıklarının haczedilmesi durumunda belediyelerin kamu hizmetlerini sürdürmesi mümkün değildir. Bu durum, belediyelerin konkordato neticesi sonucu ortaya çıkacak haczin mümkün olmaması durumunun yasal dayanağını oluşturmaktadır.

Ancak yasalardaki bu sınırlamalara rağmen uygulamada belediye varlıkları hakkında haciz kararı alındığına dair uygulamalara rastlanmaktadır. Bu konuda; Türkiye Belediyeler Birliği tarafından Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na yapılan bildirimde; İİK'nun, 82. Maddesindeki yasal korumaya rağmen, belediyelere ait banka hesaplarına ilişkin haciz işlemlerinin uygulandığı vurgulanmıştır (http://www.tbb.gov.tr). Uygulamada rastlanan soruna bakıldığında; ilk olarak belediye hesaplarına ilişkin haciz işlemi gerçekleştirilmekte, ardından sözkonusu varlığın haczedilemeyeceğine ilişkin ispat yükümlülüğünün borçlu belediyeye düşmesi nedeni ile haczedilen varlıkların vergi geliri olduğunun ya da kamu hizmetinde kullanıldığının ile ilgili belediye tarafından ispatlanması gerekmektedir (Yargıtay 12. H.D., 29.12.2011, E.2011/12638, K. 2011 / 31476, Yargıtay 12. H.D., 20.03.2012, E.2011/22082, K.2012/8629, www.hukukturk.com). Başka bir ifadeyle, öncelikle belediye varlıkları haczedilmekte ve daha sonra ilgili belediye haciz işleminin iptali için dava açarak, hacze konu olan varlıkların kanunda belirtilen haczedilemeyen mallardan olduğunu ispat etmek zorunda kalmaktadır. Bu da belediyeler ve adliyeler için fazladan iş yükü oluşturmaktadır. Böyle bir durumun söz konusu olması halinde, haciz işlemi ile birlikte hizmet sunumu aksayabileceği gibi hiç yapılamayabilecek ayrıca yukarıda açıkladığımız üzere, belediyelerin yükümlülüklerini yerine getirme süresi ve süreci uzayacak, devamında ise iflas neticesini doğurabilecek sonuçların ortaya çıkmasına yol açabilecektir.

3.2. *Belediyelerin Gelirlerinden Kesinti Yapılabileceğine İlişkin Yasal Düzenlemeler*

5779 Sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkındaki Kanunun 7. maddesinin ikinci fıkrasında;

belediyelere genel bütçe vergi gelirlerinden verilecek paylar üzerinden yapılacak kesintiler şu şekilde düzenlenmiştir; "İl özel idareleri ve belediyeler ile bu idarelere bağlı kuruluşların ve bunlara ait tüzel kişilerin, 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre takip edilen Devlete olan borçları, 28/3/2002 tarihli ve 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun kapsamında tanımlanan Hazine alacağı niteliğindeki borçları, İller Bankasına olan borçları ile sosyal güvenlik kuruluşlarına olan borçlarına ve 10/7/2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun geçici 3 üncü, 3/7/2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanununun geçici 5 inci maddeleri kapsamında uzlaşma sağlanmış borçları ile bu maddeler kapsamındaki kuruluşlara olan ve 31/12/2006 tarihi itibarıyla tahakkuk etmiş ve uzlaşma sağlanmamış olan borçlarına karşılık, bu idareler adına her ay genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamı üzerinden ayrılacak tutardan, alacaklı idarelerin talebi üzerine, ilgisine göre Maliye Bakanlığı veya İller Bankası tarafından kesinti yapılarak alacaklı idarelere ödenir." Yine aynı maddenin 4. fıkrasında Maliye Bakanlığı ve İller Bankası tarafından, belediyelere ilişkin genel bütçe vergi gelirlerinden alınan payların %40'ı aşamayacağı belirtilmiştir.

Yukarıda açıklandığı üzere; genel bütçe vergi gelirlerinden alınan paylar üzerinden yapılacak kesintiler belediyelerin asli görevi olan kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliği açısından tehlikeye yaratacağından, bu durum belediyeler açısından iflas sonucunu doğurabilecek bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3. "Macaristan Yerel Yönetimler İflas Modeli" - Türkiye Belediyeleri Konkordato Önerisi

Konkordato müessesi ile borçlu tarafa kendini toplama imkanı tanınmakta ve faaliyetlerini sürdürebilmesi için imkan verilmektedir. Bu anlamda belediyelerinde başvurabileceği bir konkordato sistemi, belediyelere karşı alınan her türlü haciz veya ihtiyati tedbir faaliyetlerini önleyerek, yükümlülüklerin yeni bir mali plan dahilinde gerçekleştirilmesine bir imkan sağlar (Mattoon, 2011: 3).

Macaristan'da uygulanan yerel yönetimler iflas modelinin, Türkiye'de özel sektörde uygulanan konkordato süreci ile çok yakın benzerlikler göstermesinden dolayı bu çalışmada, Türkiye önerisinde "Macaristan Yerel Yönetimler İflas" modeli kullanılmıştır. Macaristan modeli yaklaşımı aşağıda özetlendiği şekilde yer almakta (Gündüz ve Yakar, 2013: 153-155) ve Türkiye'ye uyarlanmaktadır. Türkiye yakınsama modeli olarak belirlenen belediyelerde pilot olarak uygulamasına başlanması ve genele yayılması önerilmektedir. Süreler Macaristan uygulamasına eş olup ilgili birim ve kurumlar Türkiye'ye uyarlanmıştır.

Borç düzenlemesi (Konkordato) sürecinin başlaması: Bir belediye herhangi bir yükümlülüğünü vade tarihinden itibaren 60 gün içinde yerine getiremezse, belediye başkan veya vekilleri durumu belediye meclisine bildirmek ve 8 gün içinde ilgili bölge mahkemesine başvurmakla yükümlüdür. Bu başvurunun üzerine bölge mahkemesi belediyenin gerçekten bir mali güçlük durumunda olduğuna ve yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği yönünde karar verirse, konkordato sürecinin başladığını ilan eder. Ayrıca alacaklılar da, alacaklarını vadesi dolduğu tarihten itibaren 60 gün içerisinde ilgili belediyenin borcunu ödemediği durumda ilgili belediyenin konkordatosunu istemek amaçlı mahkemeye başvurabilir.

Başvurunun mahkeme tarafından değerlendirilmesi: Mahkeme konkordato koşullarının oluştuğuna kanaat getirirse, konkordato sürecinin başlamasına ilişkin karar verir. Bu sonuç belli gazeteler ve elektronik ortamda ilan edilerek kamuya bildirilir. Türkiye'de de bu süreç ticaret sicil gazetesi veya resmi gazete yolu ile gerçekleştirilebilir.

Borç düzenleme komitesinin oluşturulması: Konkordato sürecinin kamuya ticaret sicil gazetesi yoluyla duyurulmasına eşzamanlı olarak yerel mahkeme; Türkiye'de bilinen adıyla konkordato komiserini atar. Belediyenin konkordatonun kamuoyuna duyurulmasından sonra ki bu süreçte bir mali kriz masası oluşturması için 8 günlük süresi vardır.

Olağanüstü bütçenin uygulanması: Konkordato kararının verilmesinden itibaren 30 gün içinde; belediyeler, zorunlu kamu hizmetlerin gerçekleştirilebilmesi için olağanüstü bir bütçe hazırlamalıdır. Bu süreçte Konkordato komiseri finansal sıkıntılara sebep olan kararların meşruluğunu inceleyecek ve ihtiyaç halinde adli soruşturma için mahkemeye bilgilendirmede bulunacaktır. Konkordato komiseri bu dönemde belediye tarafından yapılan tüm ödemeleri değerlendirecek ve gerekli gördüğü durumlarda onay verecektir. Komiser ayrıca süreç ile ilgili tüm alacaklılara bilgilendirmede bulunacaktır.

Mali planın düzenlenmesi ve Alacaklılarla Uzlaşma: Belediye meclisinin olağanüstü bütçeyi onaylaması ile birlikte mali kriz masası yeniden düzenlenmiş bir mali plan hazırlar ve yeni nakit akışlarına göre alacaklılarla uzlaşma için bir ön proje tasarlar. Mali plan, belediyenin mali durumunu gösteren temel tabloları, plan dahilindeki nakit akış sürecini, borçların ödenmesi planlanan vadeyi, borç düzenlenmesine dahil edilebilecek atıl duran varlıkların satışını, varlıkların kullanımıyla ilgili önerileri ve borçların ödenmesiyle ilgili çeşitli önlemlerin alınmasına ilişkin bilgileri içerir.

Ön proje (Mali Plan) ile ilgili görüşmeler: Konkordato komiseri, konkordato projesi (mali planı) ve mahkeme tarafından onaylanmış borçların yapılandırılması

önerisini tüm alacaklılara iletir ve uzlaşmanın müzakere edilmesi için davette bulunur. Eğer alacaklıların yarısından çoğu öneriyi kabul ederse, ilgili belediyenin konkordato uzlaşma ile sonuçlandırılabilir. Ancak, alacaklılar uzlaşma önerisi konusunda anlaşma sağlayamazlarsa, o zaman alacaklıların çoğunluğu ilgili belediyenin iflası konusunda uzlaşmaya varmalıdırlar.

Varlık Satışı: Konkordato müzakerelerinin olumsuz sonuçlanması ya da mali kriz masasının olağanüstü bütçeyi yasal süresinin içerisinde onaylayamaması durumunda, mahkeme borç ödenmesine devam edecek ve belediye ait atıl varlıkların satışına başlanacaktır. Ödemelerde öncelik ilk olarak kıdem tazminatı dahil maaş ve ücretler şeklindeki imtiyazlı borçlardadır. Bu borçları takiben teminatlı borçlar, merkezi yönetimin konkortado aşamasında belediyeye destek amacıyla yapmış olduğu harcamalar, SGK borçları, vergi borçları, kredi ve tahvil benzeri borçlar ile tedarikçilere olan borçlar gelmektedir.

SONUÇ

Ülkemizde son zamanlarda özel sektör uygulamalarında sıkça karşımıza çıkan, Dünya'da ise, yerel yönetim birimlerinin kısıtlı da olsa dahil olduğu konkordato müessesesi, borçlu açısından kendini toplama, varlıklarını kaybetmeden faaliyetlerine devam etme, borçlarını belli bir süre erteleme ve belli bir plan dahilinde ödeme sürecidir.

Ülkemizde bir çok firma şuan için gerek konkordato başvuru süreci, gerek geçici mühlet süreci, gerekse de kesin mühdet sürecinde iken; belediyeler böyle bir müesseseden yararlanamamaktadırlar. Halbuki, İİK kanunu md. 285'te her ne kadar "her borçlu konkordato müessesine başvuru yapabilir" hükmü bulunsa da, ülkemizde belediyelerin konkordato sürecine dahil olduğu bir yasal düzenleme bulunmamaktadır.

Oysa ki merkezi yönetim tarafından belediye borçlarına kefil olunmayacağının açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Bu sayede; belediyelerin konkordato aşamasına gelmeden önceki aşamada normal olarak bir finansal baskı sürecine girdikleri unutulmamalı ve belediye yönetimleri finansal verilerinin analizini yaparak konkordato sürecine gelmeden önce gereken önlemleri almalıdırlar.

Ülkemizde 5 yılda bir yapılan yerel seçimlerde, her yeni seçilen belediye başkanı, bir önceki belediye döneminden kalan borç yükü ile mücadele etmek durumunda kalmaktadır. Yeni seçilen belediye yönetimi, seçim döneminde vaad ettiği bir çok projeyi bu sebeple gerçekleştirememektedir. Dünyada kısıtlıda olsa Yerel Yönetim İflası adı altında borç yapılandırmasına giren belediyelerin mali yapılarını zaman içerisinde düzelttiği örneklere rastlanmaktadır.

Ülkemizde de 7101 sayılı değişiklik yasasına eklenecek bir madde ile belediyelerin de konkordato sürecine dahil olabilmelerinin belediye yönetiminin etkinliğini artıracağını, bu amaçla Macaristan yerel yönetim iflası modelinin Türkiye belediyeleri konkordato süreci olarak uygulanabileceği kanaatindeyiz.

Konkordato müessesinin belediyeler için bir seçenek olarak dünyada uygulanması ve çalışmada Türkiye için önerilmesinin temel gerekçesi, merkezi yönetimlerin belediyeleri mali güçlüklerden her koşulda kurtaracak olma algısının ve bunun sonucu olarak karşılaşılan ahlaki riziko sorunun azaltılmasıdır. Bu açıdan, belediyelerin konkordato müessesesinden yararlanabilmesi, hem borç alan belediyelerin hem de borç veren tarafların hak ve yükümlülükleri açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Canuto, O., Liu, L., (2013), An Overview, Otaviano Canuto and Lili Liu (Ed.), Until Debt Do Us Part, World Bank, Washington, p: 1-30.

Deal, K.H., (2007), An Examination of Municipal Finance Reform Regarding Municipal Bankrupticies in the United States, Unpublished Doctoral Dissertation, Auburn University, August.

Gelpern, A., (2012), Bankruptcy, Backwards: The Problem of Quasi-Sovereign Debt, The Yale Law Journal, 121 (4), p: 888-942.

Ghany, K.A., (2009), Measuring Financial Stress On State and Local Governments, CPA Journal, 79(10), p:38-40.

Ghany, K.A., (2010), A Prediction Model for Chapter 9 Bankrupticies, Commercial Lending Review, 25(2), p: 21-47.

Gillette, C.P., Fiscal Federalism, (2012), Political Will, and Strategic Use of Municipal Bankruptcy, The University of Chicago Law Review, 79(1), p: 281-330.

Gündüz, İ.O., Yakar, S., (2013), Yerel Yönetim İflası ve Türkiye Değerlendirmesi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 2, s:145-164

Işıktaç, M.Ş., (2018), Konkordato, İstanbul Barosu Dergisi, Sayı:3, s: 15-35

Kossis, L., (2012), Examining the Conflict Between Municipal Receivership and Local Autonomy, Virginia Law Review, 98, p: 1109-1148.

Liu, L., Waibel, M., (2008), Subnational Insolvency: Cross-Country Experiences and Lessons, World Bank Policy Research Working Paper, 4496, p: 1-41.

Mattoon, R., (2011), Local Governments on the Brink, Chicago FED Letter, Essays on Issues, 286a, p: 1-5.

Park, K., (2004), To File or Not to File: The Causes of Municipal Bankruptcy in the United States, Journal of Public Budgeting, Accounting&Financial Management, 16(2), p: 228-256.

Schragger, R.C., (2012), Democracy and Debt, The Yale Law Journal, 121(4), p: 860-886.

Schwarcz, S.L., (2002), Global Decentralization and the Subnational Debt Problem, Duke Law Journal, 51(4), p: 1179-1250.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130719_detroit_iflas)(10.12.2018)

https://www.dunya.com/dunya/detroit-039iflas039tan-kurtuldu-haberi-265416, (10.12.2018)

http://www.milliyet.com.tr/abd-de-bir-sehir-iflas-etti/dunya/detay/1738763/default.htm, (15.12.2018)

https://www.cnnturk.com/ekonomi/bir-ulke-daha-kamu-borcuna-yenik-dustu-porto-riko-iflas-etti, (10.12.2018)

http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/abd-tarihinin-en-buyuk-iflasi-40446603, (15.12.2018)

http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/porto-rikonun-borc-yapilandirmasi-onaylandi-41105848, (05.12.2018)

http://www.resmigazete.gov.tr, (15.01.2019)

http://www.tbb.gov.tr/storage/userfiles/hukuki_destek/Dig_Bel_Mal_Haczi.pdf, (15.01.2019)

www.hukukturk.com, (10.01.2019)

2004 Sayılı İcra ve İflas Kanunu

4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin

5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu

5393 sayılı Belediye Kanunu

5779 Sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun

6183 sayılı Amme Alacaklarını Tahsil Usulü Hakkındaki Kanun

7101 sayılı Değişiklik Yasası

TÜRKİYE'NİN İÇ GÖÇ HAREKETLERİNDE BURSA'NIN YERİ (2008-2018)

Prof. Dr. Serhat ZAMAN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Arş. Gör. İbrahim EŞİM
Bursa Uludağ Üniversitesi

ÖZET: Göç hareketleri akademik dünyanın çeşitli alanlarında gördüğü ilginin dışında son zamanlarda toplumun hemen her kesimi ve özellikle de karar verme mercilerince dikkatle takip edilen bir olgu durumuna gelmiştir. Son yıllarda her ne kadar uluslararası göç hareketleri gündemde daha fazla yer tutsa da, ülke içindeki nüfus hareketleri sonucu meydana gelen iç göç olaylarına yönelik ilgi de artmaktadır.

Türkiye, ülke içi nüfus hareketlerinin uzun bir süredir hız kesmeden devam ettiği bir ülkedir. Bu göç hareketleri özellikle Türkiye'nin şehirleşme sürecinin hızlandığı ve tarım ekonomisinden hizmetler ve sanayiye doğru yönelimin başladığı 1950'ler sonrasında hız kazanmıştır. Türkiye'de yaşayan nüfusun yaklaşık olarak yarısı doğdukları yerin dışında ikamet etmektedir. Şehirleşmenin mevcut hızı dikkate alındığında yakın gelecekte bu oranın daha da yükseleceği öngörülmektedir.

Türkiye'nin ülke içinde çeşitli etki alanlarına sahip göç çekim alanları mevcuttur. Bunlar genel olarak yerel, bölgesel ve ulusal olmak üzere üç grupta ele alınırlar. Geleneksel göç nedenleri olarak kabul edilen ve ülkemizin son 50-60 yılda sıklıkla tecrübe ettiği göçler günümüzde büyük ölçüde devam etmekle birlikte, Türkiye'nin klasik göç alan illerine yenileri eklenmektedir. Bu araştırmaya konu olan Bursa ilinin Türkiye'deki iç göç süreçlerinde önemli bir yeri vardır. Bursa ülkemizin ulusal ölçekte etki alanına sahip göç alım yerlerinden birisidir.

Bu çalışma, 2008-2018 yılları arasında Türkiye'de meydana gelen iç göç hareketlerinde Bursa ilinin yerini nicel yöntemlerle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen istatistiki veriler, analiz edilmiş, tablo ve grafiklerle görselleştirilmiş ve CBS ile dağılışları haritalandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Coğrafyası, İç Göç, Bursa

Importance of Bursa During The Internal Migration in Turkey (2008-2018)

ABSTRACT: Movement of migration has become a phenomenon which has been carefully followed by a large section of the society and especially by decision-makers in recent years except for the interest paid by the different disciplines of the academic world. Although international migration movements has taken an important place on the agenda in recent years, the interest in the internal migration events which occur as a result of population movements in the country is increasing.

Turkey is a country in which domestic population movements have been continuing without slowing down. These migration movements especially gained speed after the 1950s when urbanization accelerated and the tendency from agricultural economy to services and industry started. Half of the population living in Turkey reside in the places outside of where they were born. Considering the present pace of the urbanization, it is predicted that this rate will increase in the near future.

There are migration fields that have various impact areas within Turkey. These are generally can be classified into three groups: local, regional, and national. The migration which has been accepted as traditional reasons for migration and has been often experienced in our country for the last 50-60 years still continues today to a great extent and new cities are added to the list of classical cities that allow immigrants. Bursa, the subject of this research, has an important place during the internal migration processes in Turkey. Bursa is one of the cities that allow immigrants with its impact area at a national scale in our country.

This study aims at presenting the place of Bursa during the internal migration movements that occurred between 2008 and 2018 in Turkey via quantitative methods. Accordingly, the statistical data obtained from Turkish Statistical Institute were analyzed, visualized with tables and graphics, and their distribution was mapped with geographic information systems (CBS).

Key Words: Population Geography, Internal (Domestic) Migration, Bursa

1. GİRİŞ

Dinamik yapısından dolayı geçmişten günümüze kadar insanlık tarihi boyunca varlığını sürdüren göç; *nüfusun, sürekli (=devamlı) yaşama yerlerini, yani doğdukları yerleri; bireysel olarak, aile ya da gruplar biçiminde terk ederek, geçici veya devamlı olarak yaşamak amacıyla bir başka yere gitmesi* şeklinde tanımlanmaktadır (Doğanay ve Orhan, 2016:193). Bu hareketi meydana getiren kişiye ise göçmen adı verilmektedir. Sahip olduğu çok yönlü karakterden dolayı tarih, psikoloji, sosyoloji, iktisat gibi ilimlerin ilgi alanına giren göç hareketi, mekân üzerinde gerçekleşerek

onu ve hareketi gerçekleştiren bireyi ya da bireyleri doğrudan etkilediği için coğrafya ilminin de ilgi alanına girmektedir. Bir göç hareketi, mekân üzerinde göç alan ve veren mekânlarda değişikliklere neden olmaktadır. Nitekim meydana gelen bir göç hareketi, mekân üzerinde yeni bir nüfus dağılımına neden olmaktadır. Böylece hem göç alan hem de göç veren mekânın nüfus miktarında, yaş ve cinsiyet yapısında, ekonomisinde, şehirsel dokusunda, suç oranlarında olumlu ve olumsuz bir takım değişiklikler meydana gelmektedir (Akkayan, 1979:20-21). Ayrıca meydana gelen göç hareketi ile sadece insan yer değiştirmemekte, onunla birlikte sahip olduğu kültür de taşınmaktadır. Böylece kültürlerarası etkileşim de meydana gelmektedir. Kısaca göç olgusuna *toplumları sosyo-kültürel, ekonomik, politik gibi tüm yapısı ile doğrudan ilişkili olan ve etkileyici bir olay* denilmektedir (Mutluer, 2003: 9).

İnsanları doğup büyüdükleri yerleri terk etmelerine neden olacak çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bundan dolayı göçleri inceleyen coğrafyacılar *kendi yerleri terk eden insanları bu karara götüren koşullar –itici faktörler- ve algılar ile onları diğer yerlerden daha çok belirli yerlere çeken şeylerin –çekici faktörler- neler olduğunu bulmaya çalışırlar* (Tümertekin ve Özgüç, 2010:296). Nitekim insanlar, çevresel, ekonomik, demografik şartlardan ya da siyasal baskılar gibi itici nedenlerden dolayı, daha iyi bir yaşam sürmek için ekonomik imkânların, kişisel güvenlik ve özgürlük, eğitim, sağlık vb. gibi çekici faktörlerin bulunduğu alanlara doğru göç etmektedirler.

Göç kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için gönüllülük, zaman, göç hareketine katılan nüfusa ve mesafeye göre çeşitli sınıflandırmalar yapılmaktadır. Gönüllülük esasına göre göçlerde kişilerin göç etme kararı almalarında kendi hür iradelerinin dikkate alınıp alınmadığına bakılmaktadır. Bundan dolayı gönüllülük esasına göre yapılan göçler, isteğe bağlı göçler ve zorunlu göçler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Zaman esasına bağlı olarak yapılan sınıflandırmalarda ise kişilerin gittikleri yerde kaldıkları süre dikkate alınmaktadır. Bu esasa göre göçler, sürekli (daimi) göçler ve geçici (mevsimlik, işçi göçü) göçler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Göç hareketine katılan nüfusun yoğunluğunun dikkate alındığı sınıflandırmada ise göçler, bireysel ve kitlesel göçler şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Göçlerin sınıflandırılmasında dikkate alınan esaslardan birisi de mekân üzerindeki mesafedir. Bir göç hareketinde kat edilecek mesafe ülke sınırları içerisinde olabileceği gibi ülke sınırlarını da aşabilmektedir. Böylece bu durum göç hareketi için yeni bir sınıflandırmanın yapılmasına olanak sağlamaktadır. Nitekim bir göç hareketinde şayet gidilecek yerin mesafesi ülke sınırlarını aşıyorsa buna dış göç ya da uluslararası göç adı verilmektedir. Ülke sınırları içerisinde gerçekleşen göç faaliyetine ise iç göç adı verilmektedir (Mutluer, 2003:10). Yerel ölçekte göçlerin sınıflandırılmasında kullanılan diğer kavramlar ise içe göç ve dışa göç kavramlarıdır.

Herhangi bir ilin diğer illerden aldığı göçe içe göç adı verilirken, bir ilden başka illere doğru verilen göçe ise dışa göç adı verilmektedir (Mutluer, 2003:11). Bu bağlamda çalışmamızın konusunu oluşturan göç hareketi de iç göç sınıflandırması içerisinde yer almaktadır.

Yerel ölçekte göç için kullanılan bir diğer kavram ise net göç kavramıdır. Bir yerleşim yerinin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki fark olarak tanımlanan bu kavrama göre yerleşim yerinin aldığı göç, verdiği göçten fazla ise net göç pozitif, tam tersi bir durum söz konusu ise net göç negatiftir (Mutluer, 203:11). Bir yerin net göçünün pozitif ya da negatif olması orada özellikle nüfusun cinsiyet yapısında dengesizliklere neden olmaktadır. Nitekim net göçün pozitif olduğu bir yerde erkek nüfus fazla olurken, bu durumun tam tersi olarak net göçü negatif olan bir yerde kadın nüfus fazla olmaktadır (Doğanay ve Orhan, 2016:196). Net göç hızı ise göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısı şeklinde tanımlanmaktadır (TÜİK, 2019).

Türkiye iç göç hareketlerinin yoğun bir şekilde meydana geldiği bir ülkedir. Bu hareketliliğin en büyük nedenlerinden birisi ekonomik şartlardan kaynaklanan geçim zorluklarıdır. Bunun yanı sıra bazı bölgelerin diğer bölgelere göre daha fazla istihdam, eğitim, sağlık vb. gibi olanaklara sahip olması ülkedeki iç göç hareketlerini tetikleyen diğer nedenlerinin başında gelmektedir. Ayrıca kırsal kesimde tarım ve hayvancılık ile sağlanan büyük sermayelerden sonra gelişmiş yerlere doğru yaşanan hareketlilik, ülkedeki iç göçün diğer nedenleri arasındadır (Doğanay ve Orhan, 2016:198). Bunların yanı sıra meydana gelen doğal afetler, aile içi anlaşmazlıklar ya da terör olayları vb. olaylar da göçleri tetikleyen diğer nedenler arasındadır.

Türkiye'deki iç göç hareketinin tarihsel gelişimi incelendiğinde 1950'li yıllarda ivme kazandığı görülmektedir. Çünkü bu dönemde meydana gelen tarımda makineleşme ve modernleşme, toprak sahipliği anlayışındaki değişikler, ulaşım koşullarındaki iyileşmeler ile büyükşehirler etrafında sanayileşmenin yoğunlaşması ve buna bağlı olarak bu yerlerde iş gücüne duyulan ihtiyacın artması gibi nedenlerden dolayı az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru göç hareketi, hız kazanmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 251; Coşkun, 2008:241). 1960-1980'li yıllarda meydana gelen değişimler sonucu kentlerin çekici hale gelmesi bu dönemde iç göçlerin yaşanmasında etkili olmuştur. Ancak yaşanan yoğun göçlere rağmen kentlerin gelişiminin daha yavaş ilerlemesi konut yetersizliğine neden olmuş ve bu dönemde iç göçlerin bir sonucu olarak gecekondulaşma problemi ortaya çıkmaya başlamıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999:252). 1980'li yıllardan sonra iletişim ve ulaşım ağlarında meydana gelen gelişmeler iç göç hareketlerini tetikleyen faktör olmuştur. Bunun yanı sıra bireysel yaşamın giderek yaygınlaşması ve Türkiye'nin özellikle güneydoğu kesiminde ortaya çıkan terör olayları iç göçlerin yaşanmasında etkili olmuştur (İçduygu ve Sirkeci, 1999:253).

Türkiye'de meydana gelen iç göç hareketlerinde Bursa önemli bir yer tutmaktadır. Bursa'nın göçmenler için çekici hale gelmesinde birçok neden rol oynamaktadır. Bunlardan birisi sahip olduğu coğrafi konumudur. Bu durum Bursa'ya Türkiye'nin diğer büyük illerine yakınlık avantajı sağlayarak bu illere kolay bir şekilde ulaşım imkânı sunmaktadır.

İç göçlerde Bursa'nın çekiciliğinin artmasının bir başka nedeni ise sahip olduğu sanayi kuruluşlarıdır. Nitekim Türkiye'nin önemli sanayi kuruluşlarının bulunduğu İstanbul ve Kocaeli illeri ile sınırdaş olan Bursa, İstanbul-Kocaeli yolunun sanayi tesisleri tarafından yoğun bir şekilde kullanılmasından dolayı Türkiye'nin önemli endüstri merkezlerinden birisi haline gelmiştir (Arınç, 2014:221). 1950'li yıllarda endüstrileşme hareketlerinin başladığı ilde, 1962 yılında Bursa Organize Sanayi Bölgesi, 1972 yılında ise Demirtaş Organize Sanayi Bölgesi kurulmuştur. Günümüzde ise 18 adet organize sanayi bölgesine sahiptir. Aynı zamanda 1960'lı yıllarla birlikte otomobil fabrikaları için tercih noktası haline gelmiştir. Böylece günümüzde Karsan, Oyak-Renault, Tofaş otomobil fabrikalarına ve 2014 yılı itibariyle bunlara yedek parça üreten 200 civarında yan sanayi fabrikasına da ev sahipliği yapmaktadır (Arınç, 2014:221; Doğanay ve Çavuş, 2013:583). Bunların yanı sıra il, Türkiye'nin önemli tekstil ve mobilya üretim merkezleri arasında yer almaktadır. Bursa'nın sanayi anlamındaki bu zenginliği iş imkânlarının çok olmasına neden olarak Türkiye'nin dört bir yanından nüfusu kendisine çekmektedir.

Yukarıda bahsedilen nedenlerin yanı sıra tarımsal üretimin yüksek olması, eğitim, sağlık vb. gibi imkânlarının fazla olması ile tayin ve atamalar, Bursa'ya yapılan göçlerin diğer nedenleri arasında görülmektedir. Bahsedilen bu nedenlerden dolayı Türkiye'nin bütün illerinden insanlar Bursa'da yaşamak için doğup büyüdükleri toprakları daimi ya da geçici bir süreliğine terk etmektedirler. Ayrıca dünya genelinde 200 şehir için yaşam kaliteleri, sağlık hizmetleri, nüfusları, trafik durumları, pahalılık gibi kriterlerin dikkate alınarak 2019 yılında dünyada yaşanabilecek şehirleri belirlemeyi amaçlayan bir araştırmada Bursa, 90. sırada yer almaktadır (www.ntv.com.tr, 2019). Bu durum da Bursa'nın Türkiye'deki iç göç hareketlerinde tercih edilmesinde neden bu kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstergeleri arasında sayılabilir.

Bursa, yukarıda bahsedilen çekici olanaklarına rağmen aynı zamanda en fazla dışa göç veren iller arasındadır. Çünkü hem nüfusunun kalabalık olması hem de yoğun sanayi faaliyetlerinin gerçekleştirildiği diğer illere yakın olması bu durumun başlıca nedenleri arasında olduğu düşünülmektedir. Ayrıca eğitim için gelenlerin mezun olduktan sonra geri dönmeleri ya da insanların emekli olduktan sonra memleketlerine geri dönmeleri gibi faktörler bu durumun diğer nedenleri arasında sayılabilir.

2. AMAÇ VE METOT

Bu çalışma 2008-2018 yılları arasında Türkiye'nin iç göç hareketlerinde Bursa ilinin yerini nicel yöntemler kullanarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye İstatistik Kurumu göç verilerinden elde edilen Bursa iline ait aldığı ve verdiği göç miktarları, net göç bilgisi, göç hareketine katılan nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı, nüfusa kayıtlı ile göre Bursa'da ikamet eden nüfus ve Bursa doğumlu nüfusun ikamet ettiği illere ait istatistiki veriler analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo, grafikler ile görselleştirilmiş, Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) ile dağılış haritaları hazırlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada aşağıdaki soruların cevapları bulunmaya çalışılmıştır.

- İnsanların Bursa'dan göç etmelerinin nedenleri nelerdir?
- Bursa'ya en fazla hangi illerden nüfus göç etmektedir?
- Bursa'dan en fazla hangi illere göç edilmektedir?
- Bursa'nın net göç durumu nedir?
- Bursa'nın hem aldığı hem de verdiği göç hareketlerine en fazla hangi yaş ve cinsiyet grubu katılmaktadır?
- Bursa'da en fazla hangi ile kayıtlı nüfus ikamet etmektedir?
- Bursa nüfusuna kayıtlı nüfus nerede ikamet etmektedir?

3. ÇALIŞMA SAHASININ COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

3.1. Konum ve İdari Bölünüş

Bursa ili, Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde Güney Marmara Bölümünde yer almaktadır. Marmara Denizi'nin güneydoğusunda bulunan il, kuzeyde Yalova ve Kocaeli; doğuda Bilecik; güneyde Kütahya ve batıda Balıkesir illeri ile komşudur. İlin yüzölçümü ise 10.813 km²'dir (HGM, 2014:3).

Bursa sahip olduğu coğrafi konumundan dolayı Türkiye'nin diğer büyük illerine kısa sürede erişilebilecek bir yakınlıktadır. Nitekim İstanbul'a 153 km, Ankara'ya 388 km ve İzmir'e 350 km mesafededir. Bu durum ilin ekonomik açıdan gelişmesine olanak sağlamıştır.

Orhan Bey tarafından 1326 tarihinde fethedilen Bursa, 1326-1365 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nin başkenti olmuştur. Cumhuriyet döneminde ise 1987 yılında 3391 Sayılı kanun ile büyükşehir statüsüne kavuşmuştur (Özçağlar, 2015:87). Günümüzde ise 5 tanesi metropoliten ilçe olmak üzere toplamda 17 ilçeye sahiptir (Özçağlar, 2015:96).

Harita 1: Bursa İli Konum Haritası.

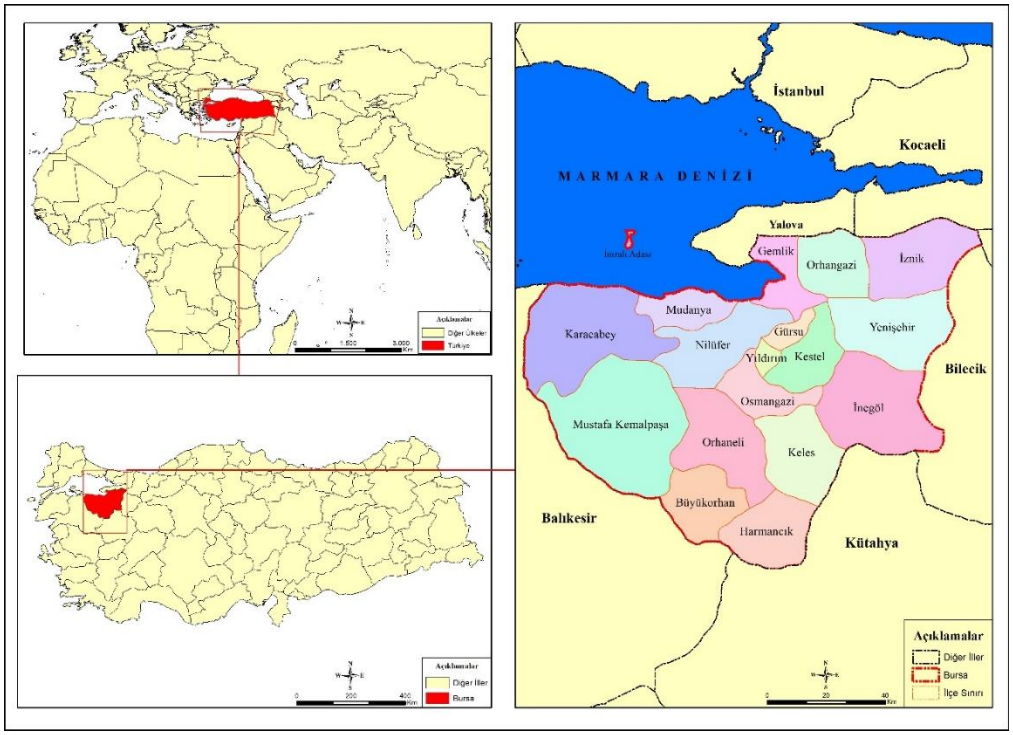

3.2. Nüfus

Bursa, nüfusu bakımından Türkiye'nin dördüncü, Marmara Bölgesi'nin ise ikinci kalabalık ilidir. Nüfuslanması birçok etmene bağlı olarak açıklanıyor olsa da sanayi nedeniyle sahip olduğu istihdam olanakları ve belirli dönemlerde belirginleşen iç ve dış göç hareketleri bunun en önemli nedenleridir. Bursa'ya ait nüfus verileri incelendiği zaman il nüfusunun Cumhuriyet dönemi nüfus sayımları boyunca sürekli olarak artış gösterdiği görülmektedir (Grafik 1). Nitekim 1927 yılında 399.545 kişi olarak hesaplanan il nüfusu 1950 yılında 545.919 kişiye yükselmiştir. 1980 yılında ise 1 milyon eşiğini aşmıştır. 2018 yılında yapılan son hesaplama da ise il nüfusunun 2.994.521 kişi olduğu belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 3: Bursa İli Nüfusu (1927-2018).

Yıl	Erkek	Kadın	Toplam
1927	204.010	195.535	399.545
1935	217.013	225.747	442.760
1940	240.703	220.945	461.648
1945	242.727	249.172	491.899
1950	272.239	273.680	545.919
1955	298.083	300.815	598.898
1960	348.324	345.570	693.894
1965	379.055	376.449	755.504
1970	423.941	423.943	847.884
1975	490.506	471.133	961.639
1980	579.747	568.745	1.148.492
1985	669.134	654.881	1.324.015
1990	810.923	792.214	1.603.137
2000	1.064.560	1.060.580	2.125.140
2007	1.218.749	1.221.127	2.439.876
2008	1.253.151	1.254.812	2.507.963
2009	1.273.491	1.277.154	2.550.645
2010	1.300.283	1.305.212	2.605.495
2011	1.325.715	1.326.411	2..652.126
2012	1.343.894	1.344.277	2.688.171
2013	1.371.914	1.369.056	2.740.970
2014	1.394.715	1.392.824	2.787.539
2015	1.423.583	1.418.964	2.842.547
2016	1.454.059	1.447.337	2.901.396
2017	1.470.341	1.466.462	2.936.803
2018	1498.219	1.496.302	2.994.521

Kaynak: TÜİK (1927-2018).

Grafik 1: Bursa İli Nüfus Artışı (1927-2018).

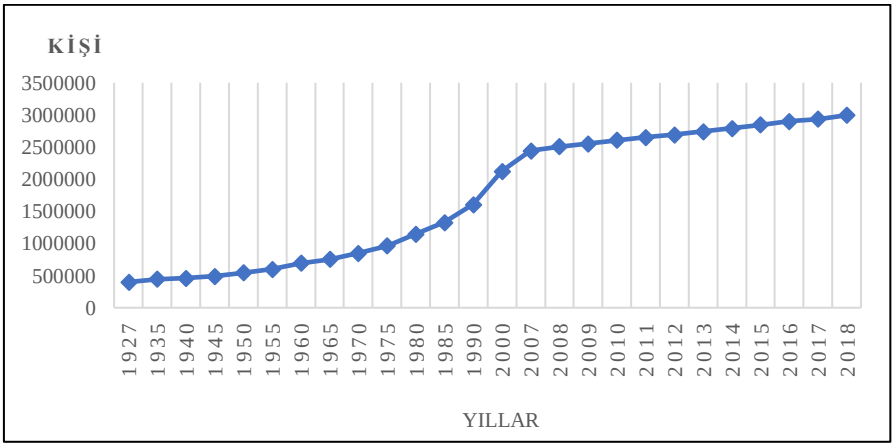

Kaynak: TÜİK (1927-2018).

İlçelere göre nüfus incelendiği zaman Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer ilçelerinin ilk sıralarda olduğu görülmektedir. Nitekim 2018 verilerine göre il nüfusunun % 65,3'ü bu ilçelerde yaşamaktadır (Tablo 2). Nüfusun bu ilçelerde yoğunlaşmasının ana nedeni; sanayi kuruluşlarının bu ilçelerde yer almasından dolayı yapılan göçlerde buraların daha çok tercih edilmesidir. En az nüfusun yaşadığı ilçeler ise Bursa'nın dağlık ilçeleri olarak nitelendirilen Harmancık, Büyükorhan ve Keles'tir. (Tablo 2).

Tablo 4: Bursa İlçelerinin Nüfusları (2008-20018).

İlçe Adı	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Osmangazi	753.217	765.728	778.526	789.575	792.219	802.620	813.262	826.742	841.756	856.770	862.516
Yıldırım	593.768	603.100	617.699	626.669	631.482	637.888	640.746	643.681	649.731	647.520	653.004
Nilüfer	270.502	282.991	298.911	316.753	339.667	358.265	375.474	397.303	415.818	424.909	441.299
İnegöl	213.100	215.375	221.116	225.472	229.812	236.168	242.232	249.091	255.032	257.931	268.155
M. Kemalpaşa	102.171	101.800	101.412	101.590	101.257	101.389	103.390	105.484	107.139	109.494	111.488
Gemlik	98.770	99.234	100.927	100.727	99.994	99.999	99.651	99.781	99.753	99.972	100.696
Karacabey	79.224	78.824	79.229	79.736	79.757	80.527	80.594	83.174	86.426	90.282	93.707
Orhangazi	74.120	75.127	75.228	75.354	75.344	77.461	80.385	80.573	84.326	84.880	91.339
Mudanya	65.899	68.954	71.671	73.639	75.076	75.672	76.143	79.540	81.629	82.408	83.115
Gürsu	52.948	55.155	57.942	60.884	64.144	68.872	74.827	76.669	77.297	78.048	78.447
Yenişehir	51.687	51.420	51.514	52.079	51.837	52.132	52.938	54.959	57.818	60.720	65.256

Kestel	46.795	47.709	48.198	48.424	48.490	51.872	52.215	52.591	53.061	53.228	53.704
İznik	44.524	44.756	44.314	44.010	43.425	43.287	42.727	42.467	42.530	42.616	43.330
Orhaneli	24.072	23.992	23.530	23.099	22.470	22.175	21.563	20.371	19.656	19.503	19.492
Keles	15.468	15.242	14.641	14.327	13.876	13.639	13.123	12.773	12.452	11.990	12.355
Büyükorhan	13.542	13.244	12.743	12.256	11.969	11.913	11.396	10.774	10.421	10.041	10.042
Harmancık	8.156	7.994	7.894	7.532	7.352	7.091	6.873	6.574	6.551	6.491	6.576

Kaynak: TÜİK (2008-2018).

4. TÜRKİYE'NİN İÇ GÖÇ HAREKETLERİNDE BURSA'NIN YERİ (2008-2018)

Bursa son elli yıldır Türkiye iç göç hareketlerinde önemli bir yere sahiptir. Şehrin çeşitli fonksiyonları ülke içi göçlerin bir bölümünün buraya yönelmesine yol açmıştır. Özellikle sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan iş gücü ihtiyacı Bursa'nın yurdun çeşitli yerlerinden on yıllara yayılan bir süreçte göç almasına neden olmuştur. Bu çalışmada Bursa'nın iç göç performansının son on yıldaki seyri mercek altına alınmıştır.

Türkiye'nin iç göç hareketlerinde önemli bir yere sahip olan Bursa'nın aldığı göç miktarı incelendiği zaman bazı yıllar arasında meydana gelen dalgalanmalar hariç sürekli arttığı görülmektedir (Grafik 2). Söz konusu dalgalanma 2008-2012 yılları arasında meydana gelmiştir. Nitekim 2008 yılında 82.964 kişi olan göçmen sayısı 2009 yılında 16.349 kişi azalarak 66.615 kişiye gerilemiştir. Bu yıldan sonra gelen göçmen sayısı yeniden yükselmeye başlamıştır. Ancak 2012 yılında göçmen sayısı tekrar düşmüştür. 2013-2018 yılları arasında ise sürekli bir artış söz konusudur. Nitekim 2013 yılında 75.518 kişi olan gelen göçmen sayısı, 2015 yılında 84.253 kişiye, 2017 yılında ise 10 yıllık süre içerisindeki en yüksek sayıya ulaşarak 86.119 kişiye kadar yükselmiştir. Ancak bu yükseliş 2018 yılında devam etmemiştir. Nitekim bu yılda gelen nüfus sayısı bir önceki yıla göre % 6,4 azalarak 80.940 kişiye gerilemiştir (Tablo 3). Ayrıca 2008-2018 yılları arasında ADNKS göç verileri derlendiği zaman Bursa'nın en fazla göç alan iller içerisinde beşinci sırada olduğu görülmektedir.

İlin dışa göç verileri incelendiği zaman iç göç verilerindeki gibi bir keskin hareketliliğin olmadığı görülmektedir. Grafik 2'de görüldüğü üzere Bursa'nın diğer illere verdiği göç miktarında sürekli bir artış meydana gelmiştir. Ancak yıllar arasındaki fark incelendiği zaman sadece 2008-2009 ve 2017-2018 yılları arasında yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Nitekim 2008 yılında dışa göç eden nüfus sayısı 47.370 kişi iken 2009 yılında bu sayı % 19 artarak 56.368 kişiye yükselmiştir.

Bundan sonraki yıllarda ise Bursa'dan göç eden nüfus sayısında yüksek oranda artış meydana gelmemiştir. Ancak 2018 yılında 10 yıllık süre içerisindeki dışa göç hareketindeki en yüksek sayıya ulaşılmıştır. Nitekim bu yılda Bursa'dan göç eden nüfus sayısı bir önceki yıla göre % 23,3 oranında artarak 80.086 kişiye yükselmiştir (Tablo 3).

Bursa'nın 2008-2018 yılları arasında aldığı ve verdiği göç sayısı arasındaki farkların incelendiği zaman dalgalanmalara rağmen net göç miktarının hiçbir yılda negatif değere düşmediği görülmektedir. Tablo 3 incelendiği zaman ilin aldığı ve verdiği göç miktarı arasındaki en yüksek farkın 35.594 ile 2008 yılında olduğu görülmektedir. Bu farkın en az olduğu yıl ise 854 ile 2018 yılıdır. Aynı durum net göç hızı içinde söz konusudur. Nitekim 2008 yılında 14,29 net göç hızına sahip olan Bursa'da bu sayı, 2018 yılında 0,29'a kadar düşerek son 10 yıllık süre içerisindeki en düşük seviyeye gerilemiştir.

Tablo 5: Bursa İlinin Göç Bilgileri (2008-2018).

Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Aldığı Göç	82.964	66.615	72.640	74.243	67.736	75.518	80.717	84.253	84.458	86.119	80.940
Verdiği Göç	47.370	56.368	57.220	58.258	61.520	61.744	65.027	64.558	63.812	64.905	80.086
Net Göç	35.594	10.247	15.420	15.985	6.216	13.774	15.690	19.695	20.646	21.214	854
Net Göç Hızı	14,29	4,03	5,94	6,05	2,32	5,04	5,64	6,95	7,14	7,25	0,29

Kaynak: TÜİK (2008-2018).

Grafik 2: Bursa İlinin Göç Bilgileri (2008-2018).

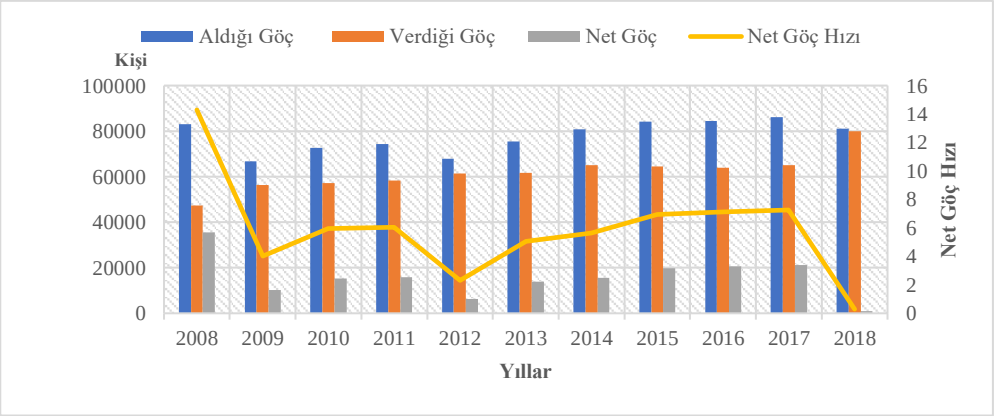

Kaynak: TÜİK (2008-2018).

İç göç hareketlerinde incelenmesi gereken konulardan birisi de göç hareketine katılan nüfusun yaş ve cinsiyet yapısıdır. Bursa'nın hem aldığı hem de verdiği göçlerin yaş ve cinsiyet bakımından incelendiği zaman her iki durumun birbirlerine benzediği görülmektedir. 2008-2018 yılları arasında Bursa'ya göç eden nüfusun yaş yapısına bakıldığı zaman çalışma çağındaki nüfusun ili yoğun bir şekilde tercih ettiği görülmektedir. Nitekim gelen nüfusun % 76,8'ini 15-64 yaş aralığındaki nüfus oluşturmaktadır (Tablo 4). Bursa'nın Türkiye'nin en büyük endüstri merkezlerinden birisi olmasından dolayı sahip olduğu geniş istihdam alanları bu durumun ana nedeni olduğu düşünülmektedir. Tablo 4 incelendiği zaman Bursa'ya en fazla 20-24 yaş aralığındaki nüfusun geldiği görülmektedir. 2008-2018 arasında gelen göçmenlerin % 19,7'sine tekabül eden 168.834 kişi 20-24 yaş aralığındadır. Bunu % 14,1 oranına sahip 25-29 ve % 11,9 oranına sahip 15-19 yaş aralıkları takip etmektedir. Bursa'ya gelen nüfusun cinsiyet yapısına bakıldığı zaman kadın nüfusun fazla olduğu görülmektedir. Nitekim 2008-2018 yılları arasında geçen 10 yıllık süre içirişinde gelen nüfusun % 51,6'sını kadın nüfus oluştururken erkek nüfusun oranı ise % 48,3'dür.

Bursa'dan göç eden nüfusun yaş ve cinsiyet yapısına bakıldığı zaman 10 yıllık süre içerisinde ilden en fazla % 19,3 oranına sahip olan 20-24 yaş aralığındaki nüfusun göç ettiği anlaşılmaktadır. Bunu % 16,3 oranı ile 15-19 yaş aralığı ve % 13,9 oranı ile 25-29 yaş aralıkları takip etmektedir (Tablo 4). Göç hareketine katılan nüfusun cinsiyet yapısı incelendiği zaman 2008-2018 yılları arasında % 52 oranında kadın nüfus, % 47,9 oranında ise erkek nüfusun göç ettiği anlaşılmaktadır (Tablo 4).

Tablo 6: Bursa İlinin Aldığı-Verdiği Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı (2008-2018).

	İlin Aldığı Göç			İlin Verdiği Göç		
Yaş Aralıkları	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**
0-4	28.419	26.961	55.380	19.208	17.991	37.199
5-9	31.586	29.610	61.196	20.018	19.167	39.185
10-14	28.178	26.402	54.580	17.270	16.498	33.768
15-19	48.198	54.171	102.369	49.685	61.741	111.426
20-24	70.905	97.929	168.834	55.788	76.088	131.876
25-29	58.569	62.414	120.983	45.317	49.477	94.794
30-34	40.343	39.334	79.677	30.974	29.527	60.501
35-39	29.329	27.710	57.039	22.340	19.834	42.174
40-44	20.859	19.078	39.937	15.552	13.593	29.145
45-49	16.402	14.813	31.215	12.250	11.461	23.711
50-54	13.323	11.939	25.262	11.168	10.212	21.380
55-59	9.377	9.065	18.442	9.196	8.664	17.860
60-64	6.885	7.033	13.918	7.040	6.796	13.836
65+	11.582	15.789	27.371	10.657	13.356	24.013
Toplam	**413.955**	**442.248**	**856.203**	**326.463**	**354.405**	**680.868**

Kaynak: TÜİK (2008-2018).

4.1. Bursa İline Yapılan Göçlerin İllere Göre Dağılışı

Bursa, daha önce bahsedildiği üzere sahip olduğu verimli tarım arazisinin yanı sıra istihdam, eğitim, sağlık vb. gibi imkânlarının fazla olması ve coğrafi konumunun sunmuş olduğu avantajlarından dolayı Türkiye'nin bütün illerinden nüfus çekmektedir. 2008-2018 yılları arasında TÜİK'ten elde edilen ADNKS göç verileri derlendiği zaman Bursa'ya en fazla nüfusun yakın illerden geldiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Doğu Anadolu Bölgesi'nden Erzurum, Muş ve Van ile Karadeniz Bölgesi'nden Samsun, Bursa'ya mesafeleri daha uzak olmalarına rağmen en fazla nüfus gönderen iller arasında yer almaktadır. Tablo 5'de görüldüğü üzere İstanbul, en fazla nüfus gönderen ildir. Nitekim bu 10 yıllık süre içerisinde gelen göçmenlerin % 14,4'ünü İstanbul'dan gelenler oluşturmaktadır. Bu ili, % 4,9 oranı ile Balıkesir, % 4,3 oranı

ile Ankara ve % 4,1 oranı ile Erzurum illeri takip etmektedir. Bunların yanı sıra Kilis, Karaman ve Çankırı illeri Bursa'ya en az nüfus gönderen iller içerisinde ilk sırada yer almaktadırlar (Harita 2).

Tablo 7: Bursa İline Yapılan Göçlerin İllere Göre Dağılışı (2008-2018).

İller	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2008-
İstanbul	9.425	9.060	9.507	9.410	9.161	10.866	11.945	12.901	14.215	13.972	13.532	14,49%
Balıkesir	3.987	3.048	3.589	3.679	3.468	4.238	4.130	4.290	4.195	3.828	3.490	4,90%
Ankara	3.172	2.944	3.475	3.183	2.683	3.171	3.560	3.631	3.962	3.770	3.910	4,38%
Erzurum	5.001	3.206	2.693	2.831	2.946	3.126	3.985	3.457	3.067	2.848	2.530	4,17%
İzmir	2.575	2.424	2.815	2.749	2.479	2.847	2.896	2.973	2.949	3.002	2.944	3,58%
Muş	4.243	2.994	2.498	2.186	2.710	2.138	2.845	2.649	2.707	2.928	2.267	3,53%
Samsun	3.633	2.533	2.529	2.380	2.200	2.102	2.240	2.056	2.041	2.005	1.645	2,96%
Kütahya	2.261	1.640	1.981	2.184	1.652	2.385	2.378	2.413	2.311	2.200	2.008	2,74%
Kocaeli	1.648	1.745	1.953	1.982	1.671	2.216	2.009	2.034	2.091	2.373	2.592	2,61%
Van	1.139	891	1.138	4.126	1.787	1.325	1.910	2.087	2.184	2.216	1.788	2,41%
Toplam	**37.084**	**30.485**	**32.178**	**34.710**	**30.757**	**34.414**	**37.898**	**38.491**	**39.722**	**39.142**	**36.706**	**45,35%**
D. İller	**45.880**	**36.130**	**40.462**	**39.533**	**36.979**	**41.104**	**42.819**	**45.762**	**44.736**	**46.977**	**44.234**	**54,65%**
G. Top.	**82.964**	**66.615**	**72.640**	**74.243**	**67.736**	**75.518**	**80.717**	**84.253**	**84.458**	**86.119**	**80.940**	**100%**

Kaynak: TÜİK (2008-2018).

Harita 2: Bursa İline Yapılan Göçlerin İllere Göre Dağılışı (2008-2018).

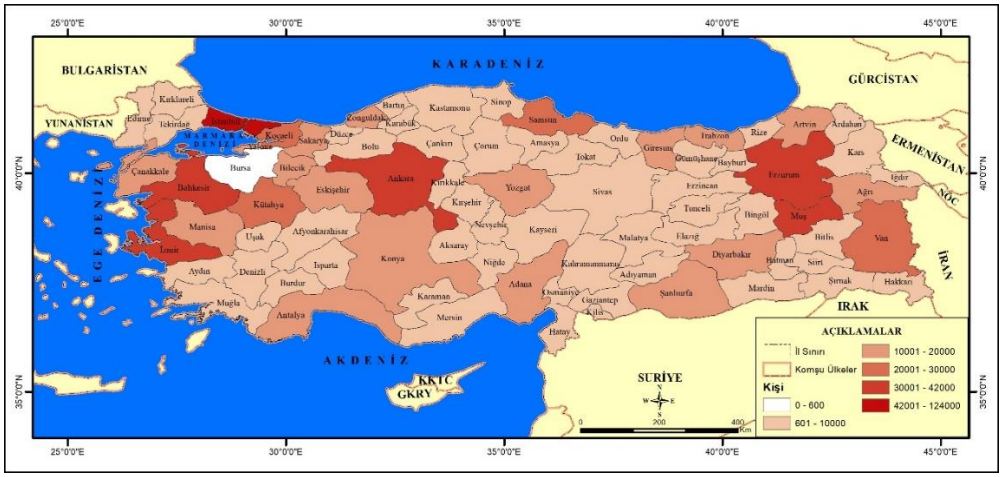

4.2. Bursa İlinden Yapılan Göçlerin İllere Göre Dağılışı

Bursa, sahip olduğu çekiciliklere rağmen daha önce bahsedilen nedenlerden dolayı Türkiye'de en fazla nüfus gönderen iller arasında yer almaktadır. Bursa ilinden yapılan göçlerin illere göre dağılışı incelendiği zaman göç eden nüfusun en fazla yakın çevresinde yer alan illeri tercih ettiği görülmektedir. 2008-2018 yılları arasında Bursa'dan göç edenlerin en fazla tercih ettikleri illerin başında İstanbul ve Ankara gibi ülkenin önemli metropol şehirleri gelmektedir. Nitekim sözü geçen dönemler arasında göçmenlerin % 17'si İstanbul'a giderken, % 6,1'i ise Ankara'ya gitmiştir. Yine yakın çevresinde yer alan Balıkesir, İzmir ve Kocaeli illeri Bursa'dan göç edenlerin tercih ettiği diğer illerdir. Bahsi geçen bu ilk beş ilin ortak noktası olan istihdam imkânının yüksek olması, en fazla tercih edilmelerindeki başlıca nedeni olduğu düşünülmektedir.

Bursa'ya 2008-2018 döneminde yoğun bir şekilde nüfus gönderen Erzurum ve Samsun illeri, aynı dönem içerisinde Bursa'nın en fazla nüfus gönderdiği iller arasında yer almaktadır. Nitekim çalışma aralığı olarak belirlenen 10 yıllık dönem içerisinde toplam Bursa'dan Erzurum'a 15.667 kişi göç etmiştir. Aynı dönem içerisinde Samsun'a ise 15.912 kişi Bursa'dan göç etmiştir (Tablo 6). Ayrıca Bursa'ya en az nüfus gönderen Kilis, Karaman illeri, Bursa'dan en az göçmen alan illerdir (Harita 3). Nitekim 10 yıllık süre içerisinde toplam 442 kişi Kilis'e, 812 kişi ise Karaman'a Bursa'dan göç etmiştir. 1.233 kişi ile Nevşehir, Bursa'dan en az nüfus alan üçüncü ildir.

Tablo 8: Bursa İlinden Yapılan Göçlerin İllere Göre Dağılışı (200-2018).

İller	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2008-2018 (%)
İstanbul	7.380	9.459	10.412	11.752	10.391	11.250	11.178	11.132	10.128	11.082	11.658	17,00
Ankara	2.815	3.523	3.502	4.376	3.518	4.048	4.176	3.949	3.485	4.086	4.518	6,17
Balıkesir	2.379	2.694	3.029	3.005	3.236	3.063	4.203	3.568	3.303	3.447	4.071	5,29
İzmir	2.141	2.562	2.774	2.584	2.815	2.843	3.201	3.088	3.073	3.285	3.382	4,66
Kocaeli	1.727	1.993	1.921	1.937	2.232	2.149	2.359	2.471	2.500	2.352	2.210	3,50
Kütahya	1.348	1.664	1.749	1.889	2.582	1.916	1.927	2.075	1.833	1.493	2.868	3,13
Eskişehir	1.391	1.728	1.621	1.629	1.755	1.703	1.773	1.623	1.684	1.907	1.867	2,74
Antalya	1.358	1.393	1.492	1.415	1.352	1.460	1.439	1.467	1.292	1.626	1.679	2,35
Samsun	1.440	1.749	1.458	1.342	1.211	1.422	1.389	1.324	1.257	1.337	1.983	2,34
Erzurum	1.087	1.466	1.372	1.518	1.115	1.212	1.454	1.502	1.393	1.380	2.168	2,30
Toplam	**23.066**	**28.231**	**29.330**	**31.447**	**30.207**	**31.066**	**33.099**	**32.199**	**29.948**	**31.995**	**36.404**	**45,46**
D. İller	**24.304**	**28.137**	**27.890**	**26.811**	**31.313**	**30.678**	**319.28**	**32.359**	**33.864**	**32.910**	**43.682**	**54,54**
G. Top.	**47.370**	**56.368**	**57.220**	**58.258**	**61.520**	**61.744**	**650.27**	**64.558**	**63.812**	**64.905**	**80.086**	**100,00**

Kaynak: TÜİK (2008-2018).

Harita 3: Bursa İlinden Yapılan Göçlerin İllere Göre Dağılışı (2008-2018).

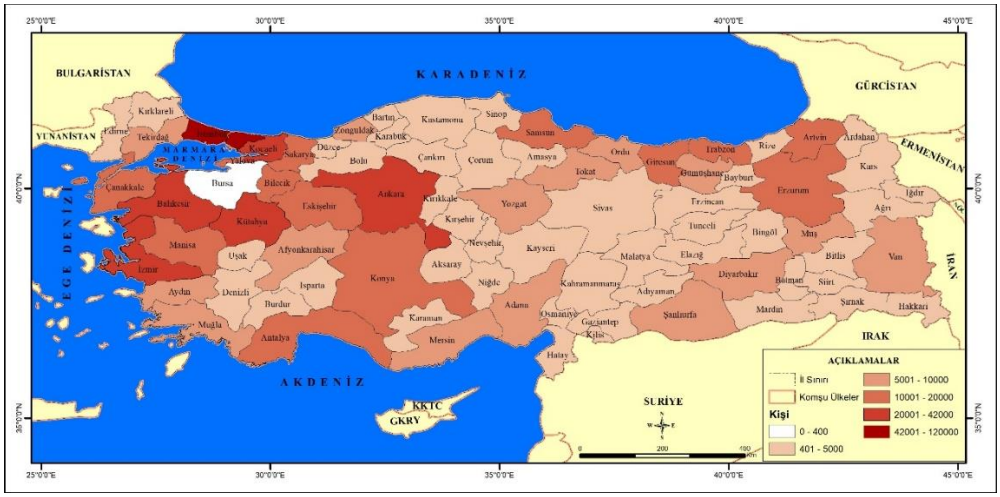

4.3. Nüfusa Kayıtlı Olduğu İllere Göre Bursa'da İkamet Eden Nüfus

Ülke içi göç hareketlerinde önemli bir yere sahip olan Bursa'nın nüfusuna bakıldığı zaman heterojen bir nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir. Nitekim

Bursa'ya ait 2008-2018 yılları arasındaki nüfus verileri incelendiği zaman ilde ikamet eden nüfusun ortalama % 44,6'sının diğer illere kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Harita 4'e bakıldığı zaman özellikle Türkiye'nin Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinden göç eden nüfusun Bursa'da yoğun bir şekilde ikamet ettiği görülmektedir.

2008-2018 yılları arasında doğum yeri farklı olup Bursa'da ikamet eden nüfusa bakıldığı zaman ilk sırada Erzurum nüfusuna kayıtlılar yer aldığı görülmektedir. Nitekim 2018 yılı itibari ile Bursa nüfusunun % 4,6'sını Erzurum nüfusuna kayıtlılar oluşturmaktadır. Onu Samsun ve Muş illerine kayıtlı olanlar takip etmektedir. Bunların yanı sıra Karadeniz Bölgesi'nden Artvin, Trabzon ve Giresun; Doğu Anadolu bölgesinden Ağrı ve Kars ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Diyarbakır illerinden nüfusa kayıtlı olanlar, Bursa'da yoğun bir şekilde ikamet eden nüfus içerisinde ilk sırada yer almaktadırlar. Bunların yanı sıra Balıkesir iline kayıtlı nüfus da yoğun bir şekilde Bursa'da ikamet eden nüfus içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Hakkâri, Burdur ve Karaman illerine kayıtlı olan nüfus ise Bursa'da en az ikamet eden nüfusu teşkil etmektedir.

Bursa'da yaşayıp da diğer illere kayıtlı olunan nüfusun yoğunluğunu gösteren bir diğer faktör de havayolu sefer noktaları sayılabilir. Nitekim Bursa Yenişehir Havalimanı'ndan haftanın belli günlerinde sadece altı ile direkt uçuş bulunmaktadır. Bu uçuşlardan dördü, Erzurum, Muş, Trabzon ve Diyarbakır illerine yapılmaktadır. Bu durum Bursa'da yoğun bir şekilde Erzurumlu, Muşlu, Trabzonlu ve Diyarbakırlı nüfusun ikamet ettiğinin göstergeleri arasında sayılabilir.

Tablo 9: Nüfusa Kayıtlı Olunan İllere Göre Bursa'da İkamet Eden Nüfus (2008-2018).

İller	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bursa	1.468.980	1.477.097	1.494.993	1.501.017	1.501.760	1.507.806	1.512.721	1.518.571	1.524.189	1.527.862	1.540.342
Erzurum	102.203	105.782	108.922	112.319	115.766	119.493	124.206	128.279	132.115	135.721	138.264
Samsun	66.317	68.519	70.853	73.192	75.288	77.482	79.696	81.777	84.351	86.357	87.347
Muş	51.055	54.442	57.633	60.734	64.158	67.261	71.392	75.410	79.711	84.205	87.168
Artvin	58.574	59.659	60.789	61.825	62.750	63.411	64.230	65.664	67.067	67.995	67.168
Balıkesir	41.039	42.223	43.882	45.780	47.219	49.108	50.468	51.958	53.543	54.640	55.250
Trabzon	40.320	40.456	41.473	43.150	44.257	45.252	45.953	46.976	48.076	48.948	49.063
Giresun	30.390	31.359	32.036	32.910	33.980	34.728	35.750	36.389	36.392	38.872	39.125
Diyarbakır	24.969	25.520	26.565	27.770	29.077	30.224	31.444	33.199	35.093	36.519	37.771

Ağrı	18.377	19.498	21.082	22.849	24.449	25.915	27.721	29.462	31.309	33.378	35.140
Kars	22.928	23.817	24.675	25.421	26.060	26.814	27.794	28.738	29.774	30.617	31.388
Diğer İl-ler	570.427 8	587.551	607.889	632.741	649.601	670.885	691.976	717.227	742.246	765.491	781.697

Kaynak: TÜİK (2008-2018).

Harita 4: Nüfusa Kayıtlı Olunan İllere Göre Bursa'da İkamet Eden Nüfus (2008-2018).

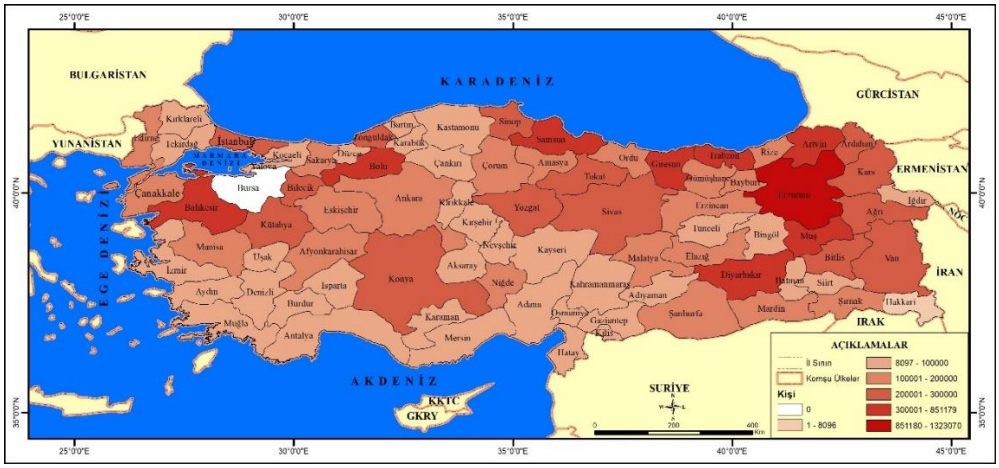

4.4. Bursa İli Nüfusuna Kayıtlı Nüfusun İkamet Ettiği İller

Bursa daha önce bahsedildiği üzere aynı zamanda göç veren bir ildir. Özellikle bu göç hareketinin yönü yakın çevresinde bulunan diğer sanayisi gelişmiş illere doğrudur. 2008-2018 TÜİK verileri incelendiği zaman Bursa doğumlu nüfusunda yoğun bir şekilde bu illerde ikamet ettiği görülmektedir (Harita 5).

İstanbul, Bursa doğumlu nüfusun yoğun bir şekilde ikamet ettiği illerin başında gelmektedir. Nitekim 2018 yılında Bursa doğumlu nüfusun % 5,6'sı İstanbul'da ikamet etmektedir. Bu ili İzmir, Ankara, Kocaeli gibi Türkiye'nin diğer önemli sanayi merkezleri olan iller takip etmektedir. Bunların yanı sıra Kilis, Karaman ve Osmaniye illeri, Bursa doğumlu nüfusun en az ikamet ettiği illerdir.

Bursa, bir önceki konuda değinildiği üzere Erzurum, Samsun, Muş gibi illerden gelen nüfusun yoğun bir şekilde ikamet ettikleri bir ildir. Ancak Harita 5'te görüldüğü üzere bu iller, Bursa doğumlu nüfusun yoğun bir şekilde ikamet ettikleri iller

arasında yer almamaktadırlar. Nitekim çalışmanın zaman aralığını oluşturan 2008-2018 yılları arasında Bursa doğumlu nüfusun yaşadığı iller sıralamasında Erzurum'un 24'üncü, Muş'un 58'inci, Samsun'un 25'inci Artvin'in ise 48'inci sırada yer aldığı görülmektedir (TÜİK ADNKS Nüfus Verileri).

Tablo 10: Bursa İli Nüfusuna Kayıtlı Nüfusun İkamet Ettiği İller (2008-2018).

İller	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bursa	1.468.980	1.477.097	1.494.993	1.501.017	1.501.760	1.507.806	1.512.721	1.518.571	1.524.189	1.527.862	1.540.342
İstanbul	86.413	87.675	90.002	93.724	95.854	97.899	99.186	100.549	100.757	101.253	101.353
İzmir	16.155	16.794	17.455	17.154	17.920	18.236	18.821	19.244	19.640	20.471	21.033
Ankara	16.075	16.606	16.597	17.490	18.072	18.097	18.367	19.057	18.944	19.254	19.468
Kocaeli	13.317	13.542	13.817	14.124	14.643	15.006	15.464	15.957	16.448	16.877	16.879
Balıkesir	12.611	12.900	13.367	13.680	14.398	14.626	15.474	15.600	15.760	16.156	16.966
Yalova	6.670	6.779	6.808	6.948	7.093	7.342	7.383	7.419	7.574	7.690	7.917
Antalya	6.269	6.670	7.206	7.542	7.971	8.233	8.605	8.811	8.920	9.258	9.695
Eskişehir	5.107	5.360	5.477	5.735	5.966	6.087	6.279	6.263	6.520	6.822	6.884
Tekirdağ	3.495	3.350	3.286	3.505	3.686	3.777	3.882	4.022	4.263	4.264	4.368
Kütahya	3.427	3.593	3.946	3.475	4.271	4.283	4.440	4.335	4.382	4.277	4.513
Diğer İller	**41.215**	**43.026**	**42.748**	**43.974**	**47.677**	**47.423**	**49.637**	**50.867**	**52.701**	**55.435**	**58.569**

Kaynak: TÜİK (2008-2018).

Harita 5: Bursa Nüfusuna Kayıtlı Nüfusun İkamet Ettiği İller (2008-2018).

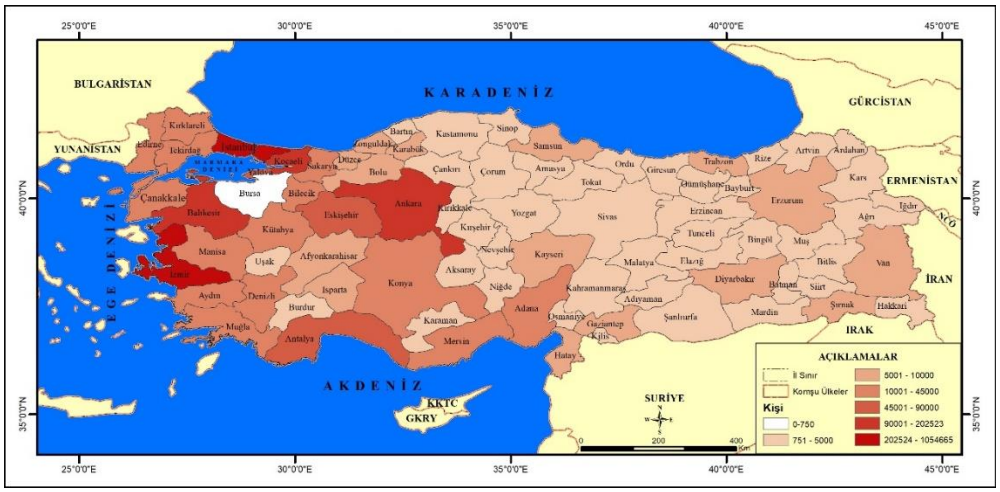

5. SONUÇ

Bursa, Türkiye'nin 1950'li yıllardan sonra meydana gelen sanayileşme atılımlarından en fazla etkilenen illerden birisi olmuş ve günümüzde Türkiye'nin büyük sanayi tesislerinden bazılarına ev sahipliği yapmaktadır. Sınırları içerisinde barındırdığı otomobil, mobilya, tekstil, makine-metal imalatı, tarıma dayalı sanayi ve gıda gibi sektörlere ait kuruluşlar sayesinde geniş iş imkânlarına sahiptir. Böylece Türkiye'nin ülke içi göç hareketlerinde önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir. Bu sayede Türkiye'nin en kalabalık dördüncü, Marmara Bölgesi'nin ise ikinci ili olmuştur. Nüfusunun bu derece kalabalık olması aynı zamanda Türkiye'de en fazla göç veren iller arasında yer almasına neden olmaktadır.

Çalışmamızın zaman aralığı olarak belirlenen 2008-2018 yılları arasında geçen 10 yıllık süre içerisinde Bursa, Türkiye'nin bütün illerinden yoğun bir şekilde göç almakta ve hem de vermektedir. Gerek kendisinin gerekse yakın çevresindeki illerin gelişmiş sanayi kuruluşlarına ev sahipliği yapması ve diğer şehirsel fonksiyonlarından kaynaklı istihdam imkânının yüksek olması bu durumun başlıca nedenleri olarak belirtilebilir.

Bursa, bazı yıllardaki dalgalanmalar hariç sürekli olarak Türkiye'nin bütün illerinden göç almıştır. Böylece adeta ülkenin küçük bir modeli haline gelmiştir. Ayrıca tüm illere de nüfus göndermektedir. Bursa'ya ait net göç rakamları 2008-2018 aralığında negatif değerlere düşmemiştir. Yani bu süreç içerisinde aldığı göç, verdiği göçten sürekli fazla olmuştur.

Net göç değerlerinin sürekli olarak pozitif değerlerde yer alması aynı zamanda ilde erkek nüfusun fazla olmasına neden olmaktadır. Nitekim 2012 yılından sonra erkek nüfusunun sürekli olarak artması bu durumun göstergesi sayılabilir.

Bursa'nın hem aldığı hem de verdiği nüfusun yaş ve cinsiyet yapısına bakıldığı zaman göç hareketlerine daha çok çalışma çağındaki nüfusun katıldığı görülmektedir. İlin hem kendisinin hem de çevresindeki illerin istihdam oranlarının yüksek olması bu durumun başlıca nedeni olarak düşünülmektedir. Emekli yaş grubu ise göç hareketine en az katılan nüfustur. Bu durum Bursa'nın daha çok çalışmak için tercih edildiğini göstermektedir. Ayrıca göç hareketlerine katılan nüfusun cinsiyet yapısına bakıldığı zaman kadın nüfusun ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Özellikle kadınların kolay bir şekilde iş bulabildikleri tekstil sanayisinde Bursa'nın öncülük etmesi bu durumun başlıca nedenleri arasında yer aldığı düşünülmektedir.

Bursa'da yaşayan nüfusa bakıldığı zaman 2018 yılında nüfusunun % 47,8'ının diğer illerin nüfusuna kayıtlı olduğu görülmektedir. Bundan dolayı Bursa'ya bir göç şehri diyebiliriz. Özellikle Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinden gelen nüfus yoğun bir şekilde yerleşmiştir. Türkiye'nin doğusu ile batısı arasındaki gelişmişlik farkı bu durumun başlıca nedeni olduğu ön görülmektedir. Bursa doğumlu nüfus ise daha çok yakın çevresindeki diğer önemli sanayi merkezlerine yerleşmeyi tercih etmiştir. Ayrıca Bursa sadece iç göçlere maruz kalmamış aynı zamanda uluslararası göçlerle de karşı karşıya kalmıştır. Nitekim son 200 yıllık sürede meydana gelen Balkanlar ve Kafkaslardan yaşanan kitlesel göç hareketlerinde en fazla nüfusun iskân edildiği illerin başında gelmiştir.

Çalışmamızın zaman aralığında Bursa ilinin hem almış olduğu hem de vermiş olduğu göçlerin yönüne bakıldığı zaman her iki durumda da bazı değişiklikler olduğu saptanmıştır. Örneğin Bursa'nın aldığı göç verileri incelendiği zaman 2008 yılında en fazla nüfusu İstanbul, Erzurum ve Muş illerinden alırken, 2018 yıllında göç hareketinin yönü değişerek en fazla nüfusu İstanbul, Ankara ve Balıkesir illerinden almıştır. Bursa'nın verdiği göçün yönüne bakıldığı zaman ise 2008-2018 yılları arasındaki dönemde ilk dört ilin (İstanbul, Ankara, Balıkesir, İzmir) değişmediği görülmüştür.

Türkiye'nin önemli sanayi merkezlerinden birisi olan Bursa'nın istihdam, eğitim, sağlık vb. olanaklarının gelişimi, önümüzdeki yıllarda da devam edecektir. Bu durum ilin göç alarak nüfusunun artacağını göstermektedir. Bundan dolayı şehir planlamaları yapılırken bu durum göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece ilde kaçak yapılaşma, gecekondulaşma, çarpık yerleşme, trafik ya da altyapısında meydana gelebilecek aksaklıkların önlenmesi sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

AKKAYAN, T. (1979). Göç ve Değişim, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

ARINÇ, K. (2014). Doğal, Beşeri, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Ege ve Marmara Bölgeleri, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum.

COŞKUN, O. (2008). "İç Göçler Açısından Erzurum İlinin Analizi", Doğu Coğrafya Dergisi, 2008 (13): 239-266.

DOĞANAY, H. ve ÇAVUŞ, A. (2013). Türkiye Ekonomik Coğrafyası, Pegem Akademi, Ankara.

DOĞANAY, H. ve ORHAN, F. (2016). Türkiye Beşeri Coğrafyası, Pegem Akademi, Ankara.

İÇDUYGU, A. ve SİRKECİ, İ. (1999). "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", s. 249-268, (Ed.) BAYDAR, O. 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

MUTLUER, M. (2003). Uluslararası Göçler ve Türkiye, Çantay Kitabevi, İstanbul.

ÖZÇAĞLAR, A. (2015). Yönetsel Coğrafya, Nika Yayınevi, Ankara.

TÜMERTEKİN, E. ve ÖZGÜÇ, N. (2010). Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekân, Çantay Kitabevi, İstanbul.

İnternet Kaynakları

HARİTA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2014). "İl ve İlçe Yüzölçümleri". https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf, 14.06.2019.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, 2008-2018 ADNKS Göç Verileri.

www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/dunyanin-en-yasanabilir-sehirleri-belli-oldu-turkiyeden-4-sehir-listede,3SIcpTNkO06qig-RGcPSWeg/Z26EciplVkSct7n_w7dJ6w, 15.06.2019.

TÜRKİYE İSTATSİTİK KURUMU, "Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067, 16.06.2019.

ONOMASTİK AÇIDAN LÜBNAN'DAKİ GİRİT MUHACİRLERİNİN SOYADLARI

Dr. Ünal KALAYCI
AYBÜ

ÖZET: Girit, 1669 tarihinde Osmanlı Devleti'nin idaresine girmiş 1913 yılında Osmanlı idaresinden çıkmıştır. 1828-1829 Savaşı sonunda imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanistan bağımsızlığını ilan etmiştir. O tarihten sonra Girit'teki Yunanistan taraftarları Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Yunanistan'a katılma idealiyle çalışmaya koyulmuşlardır. Bu durum, adadaki Müslüman ve gayrimüslim halk arasında çatışmaların fitilini ateşlemiştir. 1866'da Girit Genel Meclisi isteklerinin kabul edilmemesini bahane ederek Girit adasındaki Osmanlı hâkimiyetinin kaldırıldığını ve adanın Yunanistan'a ilhak ettiğini duyurmuştur. 1830'da başlayan göçler bu olaydan sonra artarak devam etmiştir. Girit'ten göçenler, önce İzmir'e sonra da İzmir'den Osmanlı coğrafyasının farklı vilayetlerine yerleştirilmiştir. Girit'ten Lübnan'a her seferinde 1000 göçmen olmak üzere iki defa göçmen gönderilmiştir. Bugün çoğunluğu Trablusşam'da yaşayan Girit muhacirlerinin nüfusu 10.000 civarındadır. Çalışmanın amacı Lübnan'daki Girit muhacirlerinin Türkçe bakiyeler de taşıyan soyadlarını ve soyadı tercihlerini ortaya çıkarmaktır. Çalışmada bu nüfusa ait 59 soyadı tespit edilmiştir. Bu soyadları anlam, köken ve yapı bakımından incelenmiştir. Betimleyici yöntemle ele alınan soyadları hakkında değerlendirme bölümünde çıkarımlar yapılmış ve Lübnan'daki Girit muhacirlerinin soyadı kullanımına ait belirgin özellikler tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Onomastik, Lübnan'daki Girit muhacirleri, soyadı.

ABSTRACT: Crete entered under the rule of Ottoman Empire on 1669 and left 1913. With Edirne treaty which was signed end of 1828-1829 war, Greece declared its independence. After that date, the Greek supporters in Crete left the Ottoman Empire and started to work with the ideal of joining Greece. This has started the conflict between the Muslim and non-Muslim people on the island. In 1866, the General Assembly of Crete announced that the Ottoman rule on the island of Crete had been abolished and annexed to Greece, on the pretext of not accepting the wishes of the Assembly. The migration that started 1830, continued increasedly after this event. Thereupon, migrations from Crete to the Ottoman geography began to increase. Those who migrated from Crete were settled first in İzmir and then from İzmir to the Ottoman geography. Two migrants were sent from Crete to Lebanon, 1000 migrants each time. Today,

the population of Cretan immigrants mostly living in Tripoli, is around 10,000. 59 surnames belonging to this population have been identified. The most prominent feature of these surnames is the use of the + aki suffix meaning Greek girl for both men and women. Some surnames have been changed for different reasons. In this study, 59 surnames belonging to Cretan immigrants in Lebanon will be examined in terms of meaning, origin and structure and the specific features of these surnames will be determined. The aim of the study is to reveal the surnames and surnames prefences of Cretan immigrants in Lebanon, carrying Turkish balances.

Key words: Onomastic, Cretan Emigrants In Lebanon, Surname.

1.LÜBNAN'DAKİ GİRİT MUHACİRLERİ[1]

Girit, on beş yıla yakın süren savaş sonunda imzalanan 18 maddelik antlaşma ile 1669 tarihinde Osmanlı Devleti'nin toprağı olmuştur (Adıyeke & Adıyeke, Türk Denizcilik Tarihi Açısından Girit Savaşı ve Önemi, 2007, s. 1). Girit Adasının önemini Hülagu, şu şekilde dile getirmektedir: "Akdeniz ile Adalar Denizi'nin hayatî önemdeki ayrım noktası üzerinde bulunması dolayısıyla Cebelitarık, Beyrut, Malta ve Kıbrıs'tan sonra stratejik ve siyasî açıdan büyük bir öneme sahip olmuştur" (Hülagü, 2004, s. 1).

Osmanlı Devleti idaresine kattığı Girit'te kendi düzenini kurmuştur. Zaman zaman isyanların yaşandığı, sık sık idarecilerin değiştirildiği, Girit'te Osmanlı'dan kopuşun ilk adımı Yunanistan'ın bağımsızlığı ile gerçekleşmiştir: **"**1828-1829 Savaşı sonunda imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsızlığı sağlanırken, 1830 Londra Antlaşması ile sınırları çizilmiştir. Rumların yaşadığı birçok bölge ile birlikte Girit de bu sınırlar dışında kalmıştır" (Adıyeke & Adıyeke, 2002, s. 4).

Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra kendilerini Yunanistan'ın bir parçası gören Rumlar, adayı Osmanlı Devleti'nden ayırıp Yunanistan'a katmak amacıyla çalışmalara başlamışlardır. Bu amaç etrafında çalışan gayrimüslimlerle, Osmanlı Devleti içerisinde kalmak isteyen Müslüman toplum arasında gerginlik her geçen gün artmıştır.

1866'da Girit Genel Meclisi isteklerinin kabul edilmemesini bahane ederek Girit adasındaki Osmanlı hâkimiyetinin kaldırıldığını ve adanın Yunanistan'a ilhak ettiğini duyurmuştur. Bunun üzerine Girit'ten Osmanlı coğrafyasına göçler artmaya başlamıştır (Toprak, 2012, s. 151).

[1] Bu çalışma künyesi verilen şu kaynağın dördüncü bölümünden hareketle hazırlanmıştır: Ünal Kalaycı, Lübnan'da Türkçe Soyadları, AYBÜ SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2019, 62-75.

Geçen süreçte Girit meselesine Avrupalı devletler de müdahil olmuş ve Osmanlı Devleti'ne baskı uygulamışlardır. 1913 yılında imzalanan Londra Antlaşması'yla Girit Osmanlı idaresinden çıkmıştır:

Londra Konferansı'nın başında Türk Heyeti, Girit'ten ve adalardan vazgeçilmeyeceğini bildirse de Konferans sonunda Türk Heyeti Başkanı Reşit Paşa başka hiçbir Ege Adası'nın talep edilmeyeceğine dair garanti verilmesi hâlinde, Osmanlı Devleti'nin Girit üzerindeki haklarının Büyük Devletlere bırakabileceğini açıkladı. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması'nın 4. maddesinde, 'Sultan'ın Girit üzerindeki haklarını bağlaşıklara bıraktığı' belirtildi. Böylece Büyük Devletlere bırakılan Girit'in, kısa bir süre sonra, 14 Aralık 1913 tarihinde Yunan kralı tarafından Yunanistan'a katıldığı ilan edildi (Adıyeke A. N., 2000, s. 296).

Girit'in Osmanlı idaresinden çıktığı 1913 yılından 1923 yılına kadar nüfus mübadelesi yapılmış ve bu süre içerisinde Girit'te kalan Müslümanlar "Kandiye Cemaat-ı İslamiye İdaresi" altında azınlık statüsünde yaşamışlardır (Kara, 2008, s. 50).

Girit'ten 1830'da başlayan göçler 1950'ye kadar devam etmiştir. Çengel, Girit'ten yapılan göçleri şu evrelere ayırmaktadır:

İlk aşama 1830'da Yunanistan'ın devlet olması ile 1897'ye kadar olan dönem. 67 senelik bu devirde Girit'ten göçler olmuş fakat fazla yoğun yaşanmamıştır. İkinci dönem 1897 ile 1900'lü yılların başlarıdır. Girit'ten en yoğun toplu göç bu dönemde yaşanmıştır… Üçüncü dönem 1924-1926 mübadele anlaşması ile yine toplu bir göç olayı yaşanmıştır. 1930-1950 arası adada az sayıda kalan (bir kısmı yabancı ülke pasaportlu bir kısmı mübadeleye dâhil olmayan) son Türk unsurların Girit'ten ayrılması ile yaşanmıştır (Çengel, 2014, s. 110).

Girit'ten İzmir'e getirilenlerden Lübnan'a ilk göç 1898 tarihinde yapılmış ve 1000 göçmen gönderilmiştir. Sonraki yıllarda İzmir'de göçmen sayısı artınca Lübnan'a 1000 kişilik bir göçmen grubu daha gönderilmiştir (Adıyeke A. N., Girit Göçmenlerinin Terk Ettikleri, Malları ve Mülkiyet Hakları, 2014, s. 99-100).

Lübnan'a gönderilen Girit muhacirlerinin Lübnan'daki iskanı şu yerleşim birimlerine yapılmıştır: "Ziraatla uğraşanlar Tartus kazasına bağlı Arab El Cehiş ve Gamka'da, zanaat ve ticaretle uğraşanlar Trablusşam içinde Bab-Tabbaneh'te herhangi bir uğraşı olmayanlar ise yeni iskana açılan Hamidiye köyüne yerleştirilmişlerdir" (Adıyeke A. N., Girit Göçmenlerinin Terk Ettikleri, Malları ve Mülkiyet Hakları, 2014, s. 102).

Günümüzde Trablusşam'ın hemen her sokağında bir Giritli evi bulmak mümkündür. Bununla birlikte daha çok El Nuri ve Bab El Ramil (Kumkapı) mahallelerinde yaşamaktadırlar. Bugün ilk yerleştikleri mahalle olan Bab-Tabbaneh'te ise

Giritliler yaşamamaktadır (Bekraki, 2014, s. 122). Bab-Tabbaneh Mahallesi'ni Girit göçmenlerinin terk etmesinin sebebi Lübnan iç savaşı yıllarında yaşanan güvenlik sorunlarıdır.

Girit'te Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerinden farklı bir uygulama vardır. Halepa Sözleşmesi'ne dayanan bu uygulamaya göre Türkçenin yanında Rumca da resmî dil olarak tanınmıştır (Adıyeke N. , 2014, s. 30). Bu olayın da etkisiyle Türkçe adada pek yayılmamıştır.

Girit'ten Türkiye, Suriye, Lübnan, Libya, Mısır ve Adalar sınırları içerisine gönderilen Giritliler Girit'in bir parçası olma duygusunu sürdürmektedirler. Bu konuda en somut örnek Rumca soyadı ekini (+aki/ +akis) genel itibariyle sürdürmeleridir.

Lübnan'daki Girit göçmenleri Türkiye'ye anavatan gözüyle bakmaktadırlar. Türkiye'ye ile iletişim hâlinde olan ve Türkiye'de okuyanlar dışında pek Türkçe bilen yoktur. Bu nedenle Türk kültüründen yeteri kadar beslenemedikleri de bir gerçektir. Bununla birlikte Türkçe öğrenmeye heveslidirler. Kendilerinin de talepleriyle yakın zamanda Trablusşam'da açılan Yunus Emre Kültür Merkezi ile Türkçe konuşan Girit muhacirlerinin sayısında artış olacağı düşünülmektedir (Kalaycı, 2019, s. 67).

Nüfusu 10.000 civarında olan ve çoğunluğu Trablusşam'da yaşayan Girit muhacirlerinin soyadları aşağıda ele alınmıştır. Ulinnoha Derneği Başkanı Sayın Dr. Ali İbrahim Bekraki'den (Bekraki A. , 1972) alınan bilgilere göre Lübnan'da 59 soyadı kullanılmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın ilk bölümünde Lübnan'daki Girit muhacirlerinin Girit'ten Trablus'a muhacirlik serüvenine yer verilmiştir. Girit muhacirlerinin yanlarında getirdikleri sayılı şeylerden biri Girit'teki soyadlarıdır. Çalışmada bu soyadları ele alınmıştır. Çalışmanın temel kaynağını oluşturan soyadları Ulinnoha Derneği Başkanı Dr. Ali Bekraki'den alınmıştır. Soyadları dört sütundan oluşan tabloda incelenmiştir. İlk sütunda soyadları alfabetik olarak sıralanmış ve ilaveten Arapça yazımlarına yer verilmiştir. Yine bu sütunda soyadlarının farklı varyantlarına da yer verilmiştir. İkinci sütunda soyadlarının anlamlarına yer verilmiştir. Bu anlamlandırma yapılırken Türk Dil Kurumunun çevrimiçi sözlüklerinden yararlanılmıştır. Anlamın alındığı sözlükler kısaltmalarıyla soyadından sonra yazılmış, ardından da üçü geçmeyecek şekilde kelimenin anlamlarına yer verilmiştir. O kısaltmalar: Kişi Adları Sözlüğü (KAS) (Anonim, 2019), Güncel Türkçe Sözlük (GTS) (Anonim, Güncel Türkçe Sözlük,

2019), Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü (TTAS) (Anonim, Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, 2019). Sözlüklerde anlamı bulunmayan soyadlarının anlamları Dr. Ali Bekraki'nin bilgilerine de baş vurularak tarafımızdan verilmiştir. Üçüncü sütunda kelimenin biçimbirimlerinin kökenleri kısaltmalarla verilmiştir. Dördüncü sütunda soyadları yapıları bakımından incelenmiş; kelimenin yapısı basit, türemiş ya da birleşik olarak belirtilmiştir. Bu bölümde dilimizde isim olarak kullanılan soyadlarının Türkçedeki durumu dikkate alınarak isim (i) olarak belirtilmiştir. Soyadları, bir bölgeye ait adların genel görünüşünü ortaya koyan betimleme yöntemiyle incelenmiştir. Değerlendirme bölümünde Girit muhacirlerinin soyadı eğilimlerine yer verilmiştir.

3. LÜBNAN'DAKİ GİRİT MUHACİRLERİNİN ANLAM, KÖKEN VE YAPI BAKIMINDAN SOYADLARININ İNCELENMESİ

Soyadları	**Anlamı/ Açıklama**	**Kökeni**	**Yapısı**
1. Abidinbaba عابدين بابا	Abidin (KAS): İbadet eden, tapan kullar. Baba (GTS): 1. Çocuğu olan erkek, peder… 7. Tarikatların bazısında tekke büyüğü.[2]	Ar.+T.	Abidin(i)+ baba(i) birleşik
2. Arif عارف Arifaki>Arif	Arif (KAS): Çok anlayışlı ve sezgili kimse. Aslı Arifaki olan isim Trablus-şam'da kaydı yapan görevlilerin Arif yazmasıyla resmiyette değişmiştir.	Ar.	Arif(i) basit
3. Badawaki بدواكي	Bedevi (GTS): Çölde, çadırda yaşayan göçebe. Badaw+aki: Bedevioğlu	Ar.+Rum.	bedevi(i)+ aki(iiye) türemiş
4. Bahraki بحراكي	Bahraki: Deniz(in)oğlu	Ar.+Rum.	bahr(i)+ aki(iiye) türemiş
5. Baklac بقلاج Baklaki>Baklac	Bakla (GTS): Baklagillerden, yurdumuzun her yerinde yetiştirilen, yeşil kabuklu ve taneli bir bitki. Baklaki kelimesi baklaçi olmuş. Girit ağzında k sesleri bazen ç sesine dönüştürülür. Bu kelimenin aslı bakla'dır.	Ar.+Rum.	baklac< bakla(i)+ aki(iiye) türemiş

[2] Girit Müslümanlarının yaklaşık %20'sinin Bektaşi olduğu söylenmektedir.

6. Baklaki بقلاكي	Baklaki: Baklaoğlu.	Ar.+Rum.	bakla(i)+ aki(iiye) türemiş
7. Basalaki بصلاكي	Vasili Yunanca kral demek. Vasilaki'yi Lübnan'da kaydı yapan görevli Basalaki yapmış. Basal Arapçada soğan demek. Kelime bu şekliyle "Soğanoğlu" anlamındadır.	Ar.+ Rum.	basalaki<vasilaki basal(i)+ aki(iiye) türemiş
8. Başazaki باشازاكي	Başazaki<Paşazaki: Paşa oğlu.	T.+ Rum.	paşa<baş(ik)+ağa(ik)+ aki(iiye) birleşik
9. Bedevi بدوي	Bedevi (GTS): Çölde, çadırda yaşayan göçebe.	Ar.	bedevi(i) basit
10. Bedvaki بدواكي Badawaki Badavaki	Bedevi (GTS): Çölde, çadırda yaşayan göçebe. +aki: Yunanca kızı anlamındadır bununla birlikte Girit muhacirleri +aki ekini hem oğlu hem kızı anlamında kullanmaktadırlar. Oysa Yunancada oğlu anlamında +akis kullanılmaktadır.	Ar.+ Rum.	bedevi(i)+ aki(iiye) türemiş
11. Bekraki/ Bakaraki/ Bekiraki بكراكي	Bekir (KAS): Sabahları erken kalkmayı alışkanlık edinen kimse. Bekiraki: Bekiroğlu	Ar.+ Rum.	bekir(i)+ aki(iiye) türemiş
12. Benekliş بنكليش	Benekli (GTS): Ufak lekeleri bulunan. *Benekliş: Benkleri olan*	T.	*beneklice> beneklic> benekliş ben(ik)+ ek(iiye)+ li(iiye)+ ce(iiye) türemiş
13. Bilalaki بلالاكي	Bilal(KAS): 1. Su gibi ıslatan. 2. Islaklık. Bilal+aki: Bilaloğlu.	Ar.+ Rum.	bilal(i)+ aki(iiye) türemiş
14. Cafer جعفر	Cafer (KAS): 1. Küçük akarsu. 2. Caferî mezhebinin kurucusu. 3. Hz. Ali'nin Mute Savaşı´nda ölen kardeşinin adı.	Ar.	cafer(i) basit

15. Cuma جمعة	Cuma (KAS): 1. Toplanma. 2. Perşembe'den sonra gelen gün.	Ar.	cuma(i) basit
16. Demir دمي	Demir (KAS): 1. Koyu renkli, kolay işlenen, dayanıklı, kullanılış yerleri çok maden. 2. Güçlü, kuvvetli, sert kimse.	T.	témur>demir(ig) KBS basit
17. Demirağa دمير آغا	Demir (KAS): 1. Koyu renkli, kolay işlenen, dayanıklı, kullanılış yerleri çok maden. 2. Güçlü, kuvvetli, sert kimse. Ağa (KAS):1. Kırlık kesimde geniş toprakları olan, sözü geçen, varlıklı kimse. 2. Halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen san. 3. Ağabey, büyük kardeş…	T.	demir+ ağa(i) birleşik
18. El Ömer العمر	El: Arapça tarif harfi. Ömer (KAS): 1. Yaşama, yaşayış, hayat, canlılık. 2. İkinci halife.	Ar.	el(iiye)+ ömer(i) türemiş
19. El Şeyh الشيخ Kelime şu şekilde değişim göster-miştir: Şeyhaki> Şeyh	El: Arapça tarif harfi. Şeyh (GTS): 1. Tarikat kurucusu, bir tarikatta en yüksek dereceye ulaşmış olan kimse. 2. Tarikat büyüğü veya tarikat kollarından birinin başında bulunan kimse. 3. Arap kabile ve aşi-reti başkanı.	Ar.	el(iiye)+ şeyh(i) türemiş
20. Fafulaki	Anlamı bilinmiyor.	Rum.	<*faful(i)+ aki(iiye) türemiş
21. Fifaki فيفاكي	Fif(a)+aki Fif(a)oğlu. Rumcadan bozulmuş bir kelime ol-duğu ve günümüzde kullanılmadığı biliniyor.	Rum.	<*fif(i)+ aki(iiye) türemiş
22. Fındıkatşi فينديكاتش	Fındıkatşi: Fındık oğlu. Fındıkatşi'in aslı Fındıkaki. K >ç de-ğişimi olmuş.	Ar.+Rum	fındık(i)+ aki(iiye) türemiş
23. Hakkı حقي	Hakkı (KAS): Doğrulukla, hakla ve adaletle ilgili.	Ar.	hakkı(i) basit
24. Halasaki خلاساكي	Halat kelimesi muhacirler Trablus-şam'a geldiklerinde benzerliği nede-niyle Arapça "Halas" (Tamam.)	Ar.+Rum.	halas(i)+ aki(iiye) türemiş

(halat+aki> halatzaki>halasaki)	şekliyle kaydedilmiş. Aslı Halatoğlu, Halatçıoğlu olan kelime "Tamamoğlu" olmuş.		
25. Hüseyin حسين	Hüseyin (KAS): Küçük sevgili.	Ar.	Hüseyin (i) basit
26. Kabalaki قبلاكي Kabadaki Kavalaki	Kaval (GTS): Genellikle kamıştan yapılan, daha çok çobanların çaldığı, yumuşak sesli, üflemeli bir çalgı. Kavalaki: Kavaloğlu.	T.+Rum.	kavalaki> kabalaki (v>b) kav(fk)- (a)l(fiye)+ KBS aki(iiye) türemiş
27. Kabzaki قبضاكي	Kabza(GTS): Silah, kılıç vb. şeylerde tutulacak yer, tutak, sap.	Ar.+Rum.	kabza(i)+ aki(iiye) türemiş
28. Kaflac قفلاج	Kafalaki>kaflaç>kaflac	Rum.	<*kaflak(i)+ aki(iiye) türemiş
29. Kardovaki Kardufaki Kardoufaki كردوفاكي Kürt>Kardo >Kardovaki Kardo Girit dilinde Kürt demek.	*Kardovaki, Kardufaki, Kardoufaki. Bu üç kelime de Kürtoğlu anlamındadır. +aki ekinden önceki kısım Kürt kelimesinin Rumcadaki şeklidir.*	*T.+Rum. Kürt kelimesinin kökeniyle ilgili farklı görüşler var.	Kürt(yi)+ +o(ye) >Kardo/ Kardu Kardo(ik)+ v(ys) + aki(iiye) türemiş
30. Kasabaki قصباكي	Kasap (GTS): Sığır, koyun gibi eti yenecek hayvanları kesen veya dükkânında perakende olarak satan kimse. Kasapoğlu.	Ar.+Rum.	kasap(i)+ aki(iiye) türemiş
31. Kasab قصاب	Kasap(GTS): Sığır, koyun gibi eti yenecek hayvanları kesen veya dükkânında perakende olarak satan kimse.	Ar.	kasap(i)+ basit
32. Kemzul كمزول	Anlamı bilinmiyor.	*Rum.	<*kemzul(i) basit
33. Giridî كردي	Giritli anlamındadır. Bu soyadını birçok aile Trablusşam'a geldikten sonra almıştır.	Rum.+Ar.	Girid(i)+ î(iiye) türemiş

34. Geylanaki كيلاناكي	Abdulkadir Geylani'den esinlenilerek alınmış soyadı. Geylani tarikatına mensup anlamındadır. Geylan(i)oğlu.	Ar.+Rum.	geylan(i)+ aki(iiye) türemiş
35. Kiridli/Giritli كريدلي	*Kiridli: Giritli demektir.* *Arapçada "g" sesi olmayınca bu şekilde kaydedilmiştir.*	(?)+T.	Girit(8)+ li(iiye) türemiş
36. Kokolaki (Kokulaki) كوكولاكي	1. Kokol (TTAS): Dik, dikbaşlı (kimse). *Dik başlı oğlu, serkeş oğlu.* *2.Kokulaki: Koku(lu)oğlu*	T.+Rum.	1. <*kokol+ aki(ye) türemiş 2. kokulaki kok(fk)+ u(fiye)+ l(a)(ifye)+ aki(iiye) türemiş
37. Kiridli/Giritli كردلي	*Kiridli: Giritli demektir.* *Arapçada "g" sesi olmayınca bu şekilde kaydedilmiştir.*	(?)+T.	Girit>Kirid Girit(i)+ li(iiye) türemiş
38. Kufaki كوفاكي	Kufa (TTAS): Yemiş sepeti, küçük sepet. Kufa (TTAS): Sağır *Kufa+aki: Sağır oğlu.*	T.+Rum.	kufa+aki >kufaki kufa(ig)+ aki(iiye) türemiş
39. Makralaki ماكرالاكي	Makra Rumca "uzun" demek. Makralaki: Uzunoğlu.	Rum.+Rum.	makra(l) (i)+ aki(iiye) türemiş
40. Manasaki منساكي	Manosaki'dir aslı. Manos Yunanca. "Narcissus" Rumca nergiz çiçeğidir. Girit Rumcasındaki "Manos" bu kelimeden gelmektedir.	Rum.	manos(i)+ aki(iiye) türemiş
41. Mazlum مظلوم	Mazlum (GTS): 1. Sessiz, sakin, yumuşak kimse. 2. Zulüm görmüş.	Ar.	mazlum(i) basit
42. Muhammed محمد	Hamidiye köyündeki Latifaki ailesinin akrabaları Trablus'ta Muhammed olarak biliniyorlar. Soyadı değişmiş.	Ar.	Muhammed(i) basit
43. Muhacir مهاجر	Muhacir (GTS): 1. Göçmen 2. Hz. Muhammed'e uyarak Mekke'den Medine'ye göç eden.	Ar.	muhacir(i) basit

44. Murad مراد	Murad (KAS): 1. İstek, dilek, arzu. 2. Amaç.	Ar.	murad(i) basit
45. Muradaki مراداكي	Muratoğlu.	Ar.+Rum.	Murad(i)+ aki(iiye) türemiş
46. Musa موسى	Musa (KAS): 1. Musevi dininin kurucusu, İsrail peygamberi ve kanun koyucusu. 2. Bir vasiyeti yerine getirmekle görevli kimse.	Ar.	mazlum(i) basit
47. Melissourghaki ماليصورغاكي	Melissourghaki: Rumca Balcıoğlu demek. Meli: Bal Kısaltarak "Sourghaki" şeklinde de kullanılıyor.	Rum.+Rum.	meli(i)+ <*sourg(i)+ aki(iiye) birleşik
48. Milaki ميلاكي	Milaki: Miladi'den geliyor. Yunanca "milo" manası "anlamak" olan fiildir. Bir diğer anlamı "elma"dır.	Rum.+Rum.	<*Milo(i)+ aki(iiye) türemiş
49. Narfalaki نارفالاكي	*Noufaro: Zambak/ Su zambağı *Nefelo: soğuk +aki	Rum.	nuofaro(i)+ aki(iiye) türemiş
50. Osman عثمان	Osman (KAS): 2. Hz. Muhammet'in damadı, üçüncü halife. 3. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk hükümdarı.	Ar.	Osman(i) basit
51. Ralaki (Ralo) رالو(رالاكي)	Bu aile yok olmuş. Mustafa Ağa Ralaki'nin iki kızı olmuş. Kendi ölünce soyadı bitmiş. Ralu, Rumca özel isim. Anlamı bilinmiyor.	Rum.+Rum.	Ralo(i)+ aki(iiye) türemiş
52.Sakalaki سقالاكي	Sakalaki< Çakalaki. Türkçedeki ç harfi Rumcada ts harfleriyle karşılanıyor. Kelime çakal>tsakal+aki>Sakalaki değişimi yaşamıştır. Çakaloğlu Çakal kelimesi Farsça olup Türkçe vasıtasıyla Girit diline girmiştir.	F.+Rum.	çakal(i)+ aki(iiye) türemiş
53. Sakrandac ساكرانداج Sakrandac	*Sakrandaki>sakrandaç>sakrandac Sakrand bugün Pakistan'da bir yerleşim biriminin adıdır. Anlamı bilinmiyor.	?+Rum.	<*Sakran(i)+ aki(iiye) türemiş
54. Sızmazaki سيزمازاكي	*Sızmazaki: Çizme(ci) oğlu.*	T.+Rum.	çizme>çizma>

Tsızmazaki Sızmazaki			tsizma>sızma çiz(fk)- me(ifye)+ z(ys)+ aki(iiye) türemiş
55. Sub(a)caki Soubjaki/Subjaki سوبجاكي	*Subcaki: Subaşıoğlu.*	T.+Rum.	su+başı+aki> su+baş+aki> su+bac+aki> su(ik)+ baş(ik)+ ı(çe)+ aki(iiye) birleşik
56. Sulazaki سولازاكي	*Sulazaki: Sulayanoğlu.*	T.+Rum.	su(13)+ la(ifye)- z(ys)- aki(iiye) türemiş
57. Şerif شريف	Şerif: 1. Şerefli, kutsal. 2. Soylu, temiz. 3. Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere verilen unvan.	Ar.	şerif(i) basit
58. Şeyhaki شيخ اكي	Şeyhaki: Mina'da yaşıyorlar. Şeyhoğlu	Ar.+Rum.	şeyh(i)+ aki(iiye) türemiş
59. Zifaki/Zivaki زيفاكي	Zif (TTAS): Zift Zift oğlu.	Ar.+Rum.	<*zif(t)(i)+ aki(iiye) türemiş

4. DEĞERLENDİRME

1. Soyadlarının kökenine bakıldığında kök ve ek bakımından tüm biçimbirimleri Türkçe olan iki soyadı var. Bunlar: Demir ve Demirağa soyadlarıdır.

2. Tespit edilen 59 soyadından 14 tanesinde en az bir biçimbirim Türkçedir. Bunlar: Abidinbaba, Başazaki/Paşazaki, Benekliş, Demir, Demirağa, Kabalaki, Kardovaki, Kiridli/Giritli, Kiridli/Giritli, Kokolaki, Kufaki, Sızmazaki, Sub(a)caki ve Sulazaki.[3]

[3] Bu soyadları ve incelenmiş şekilleri şu kaynaktan alınmıştır: Ünal Kalaycı, Lübnan'da Türkçe Soyadları, AYBÜ SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2019, s. 62-75.

3. Geriye kalan 45 soyadı Arapça ve Rumca biçimbirimlerden oluşmaktadır. Lübnan'daki Girit muhacirleri tarafından kullanılan ve Türkçe biçimbirim taşımayan 45 soyadı şunlardır: Arif, Bedevaki, Bahraki, Baklac, Baklaki, Basalaki, Bedevi, Badavaki, Bekraki, Bilalaki, Cafer, Cuma, El Ömer, El Şeyh, Fafulaki, Fifaki, Fındıkatşi, Hakkı, Halasaki, Hüseyin, Kabzaki, Kaflac, Kasabaki, Kasab, Kemzul, Giridî, Geylanaki, Makralaki, Manasaki, Mazlum, Muhammed, Muhacir, Murad, Muradaki, Musa, Melissourghaki, Milaki, Narfalaki, Osman, Ralaki, Sakalaki, Sakrandac, Şerif, Şeyhaki ve Zifaki.

4. Soyadlarındaki bu biçimbirim farklılığının sebebi Girit'te yaşayan insanların etnik çeşitliliği ile ilgilidir. Araştırmacılar Girit'te Türklerin yanında Grek, Arap, Kürt ve Arnavutların yaşadığını dolayısıyla soyadlarının da o dillerden biçimbirimler taşıdığını ifade etmektedirler. 16 soyadı basit yapıdadır. Geriye kalan 43 soyadı en az iki biçimbirimden oluşmaktadır.

5. Yukarıda listede yer alan soyadlarından bazılarının anlamlarını sözlüklerde bulmak mümkün değildir. Bunun sebebi kelimenin süreç içerisinde ses değişikliğine uğrayarak ilk şeklinden çok fazla uzaklaşmasıdır.

6. Lübnan'daki Girit muhacirlerinin en önemli kuruluşu Ulinnoha Derneği'dir. Dernek Başkanı Dr. Ali Bekraki Girit'ten Lübnan'a 63 ailenin geldiğini ve dolayısıyla 63 soyadının bulunduğunu fakat süreç içerisinde bu soyadlarından dört tanesinin Lübnan'da kalmadığını ifade etmiştir. Bunun farklı nedenleri var. Bunlardan biri Lübnan'da Osmanlı döneminden başlayan batıya göçtür. Göç nedeniyle bazı aileler tüm fertleriyle başka ülkelere yerleşmişler ve Lübnan'da o soyadını kullananlar kalmamıştır. Bir soyadının kaybolmasını da Dr. Ali Bekraki şöyle anlatmaktadır: Girit'ten o soyadı taşıyan tek kişi gelmiştir. O kişi Trablusşam'da hiç evlenmemiş dolayısıyla soyadı da kendinin vefatından sonra devam edememiştir. Tüm bu nedenlerle muhacirlerin geldikleri ilk yıllardaki soyadlarında azalma olmuştur.

7. Lübnan'daki Girit muhacirlerinin kullandığı iki soyadı Lübnan'a vardıkları sırada oluşturulmuştur. Bunlar önceden kullanılan soyadı değildir. Lübnan'daki kayıt görevlileri kaydettikleri kişilerle anlaşamadıkları veya soyadlarını Arapçada çirkin buldukları durumlarda bu aileleri kendilerinin uydurdukları "Girirdî/Giritli" ve "Muhacir" soyadlarından biri ile kaydetmişlerdir.

8. Ulinnoha Derneği Başkanı Ali Bekraki Girit'ten gelen muhacirlerin büyük oranda soyadlarında +aki ekini taşıdığını ama zamanla +aki ekinde azalma olduğunu dile getirmektedir. Bunun nedeni bazı ailelerin bir anlamda kimliklerini gizleme ve bulundukları topluma uyum sağlama isteğidir.

9. Girit dilindeki bazı kelimelerin Arapça telaffuzu olumsuz anlam taşıyabilmektedir. Bu durum için Dr. Ali Bekraki kendi soyadını örnek olarak dile getirmiştir.

Bekraki soyadı Arapça Baraki şeklinde de okunmakta ve telaffuz edilmektedir. Arapça "Bakara" inek anlamındadır. "Bakaraki" inekoğlu anlamına gelmektedir. Bu tarz telaffuzlardan rahatsız olan bazı Girit muhaciri aileler soyadlarını Arapça bir kelime ile değiştirme yoluna gitmiştir.

10. Aslında Lübnan'daki Girit muhacirlerinin yeni kuşağı arasında soyadları konusunda iki eğilim bulunmaktadır. Dr. Ali Bekraki: Birinci grup soyadlarını kimliklerinin bir parçası olarak görüp koruma eğilimdedir. Diğer bir grup ise artık Lübnan vatandaşı olduklarını, Girit kökenli olmanın getirisi olmadığını hatta eski kimliği korumanın zararlarının dokunabileceği düşüncesindedirler. Bu düşüncelerle ikinci grup geçmişle bağını keserek ve soyadlarını değiştirip yeni bir kimlikle geleceğe yönelmektedir.

11. Girit'ten farklı dönemlerde Türkiye, Lübnan, Mısır, Libya, Suriye ve Adalara yerleştirilen Girit muhacirlerinin soyadı kullanım şekli şöyle özetlenebilir: Türkiye'deki Girit muhacirleri soyadlarında +aki, +akis eklerini kullanamamaktadırlar. Lübnan'daki Girit muhacirleri ekin sadece +aki şeklini kullanmaktadır. Yukarıdaki 59 soyadının 33 tanesinde +aki eki bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı düşme nedeniyle günümüzde farklı varyantıyla kullanılmaktadır. Diğer ülkelerdeki Girit muhacirleri erkekler için Rumca oğlu anlamındaki +akis ekini, kadınlar için ise kızı anlamında +aki ekini kullanmaktadırlar.

12. Dikkatle incelendiğinde görülecektir ki her soyadında bir dünya var. O soyadını alanların ve o soyadını verenlerin dünyası var. Soyadı bilimi aslında soyadını alanların ve soyadını verenlerin dünyasını çözme bilimidir, denilebilir. Mesela Lübnan'da kullanılan "Bekraki" soyadından şunlar çıkarılabilir: Bu soyadını kullananlar Girit'ten Lübnan'a göç ettirilmişlerdir. Bunlar Rumca soyadı ekini soyadlarında kullanma geleneğini devam ettirmektedirler. Çoğunlukla Trablusşam'da yaşamaktadırlar. Kendilerini Türkiye'ye yakın görmektedirler.

5. KAYNAKÇA

Adıyeke, A. N. (2000). Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908). Türk Tarih Kurumu, 204-205.

Adıyeke, A. N. (2014). Girit Göçmenlerinin Terk Ettikleri, Malları ve Mülkiyet Hakları. A. Bekraki (Dü.), Osmanlı İdaresinde Girit ve Girit Müslümanları. içinde Beyrut: Ulinnoha Derneği Yayınları.

Adıyeke, A. N., & Adıyeke, N. (2002). Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel Bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması. Ankara: Stratejik Araştırmalar ve Etüdler Millî Komitesi.

Adıyeke, A. N., & Adıyeke, N. (2007). Türk Denizcilik Tarihi Açısından Girit Savaşı ve Önemi. Askeri Tarih Genelkurmay ATAŞE Başkanlığı Yayını(9), 1-9.

Adıyeke, N. (2014). Girit'te Osmanlı Yönetiminin Kurulması, Gündelik yaşam, Toplumsal İlişkiler ve Kimlik Şekillenmesi. Osmanlı İdaresinde Girit ve Girit Müslümanları (s. 19-30). Beyrut: Ulinnoha Derneği Yayınları.

Anonim. (2019, 08 08). Güncel Türkçe Sözlük. www.tdk.gov.tr: http://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Anonim. (2019, 08 08). Kişi Adları Sözlüğü. www.tdk.gov.tr: http://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Anonim. (2019, 08 08). Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü. www.tdk.gov.tr: http://sozluk.gov.tr/ adresinden alındı

Bekraki, A. (1972). Doktor. Ulinnoha Derneği Başkanı. Trablusşam.

Bekraki, A. İ. (2014). Lübnan'daki Müslüman Giritliler… Nereden Nereye. Osmanlı İdaresinde Girit ve Girit Müslümanları (s. 119-126). Beyrut: Ulinnoha Derneği Yayınları.

Çengel, Y. (2014). Türkiye'deki Giritlilerin Dünden Bugüne Toplumsal ve Kültürel Birikimi. Osmanlı İdaresinde Girit ve Girit Müslümanları. Beyrut: Ulinnoha Derneği Yayınları.

Hülagü, M. M. (2004). 1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit. CIÊPO XIV. Sempozyumu Bildirileri, 18-22 Eylül 2000 Çeşme, 1-27.

Kalaycı, Ü. (2019). Lübnan'da Türkçe soyadları. Ankara: AYBÜ SBE.

Kara, M. (2008). Girit Kandiye'de Müslüman Cemaati. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Toprak, S. (2012). Megali İdea'ya Bir Örnek: Girit. Akademik Orta Doğu, 7(1), 149-153.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TOPLUMSAL ALANDAKİ DEVRİMLER VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

Öğr. Gör. Gökçe SÜZGÜN
Bursa Teknik Üniversitesi

ÖZET: Uzun süren savaş yıllarından sonra 30 Ağustos 1922'de kazanılan Zaferin ardından Türk tarihi açısından yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, yeni devletin siyasi yapısına uygun olan çağdaş bir toplum yapısının ortaya çıkarılması amaçlanmış ve yeni bir devrim süreci içerisine girilmiştir. Türkiye'nin kendini yenileyerek dünyanın gelişmiş devletleriyle aynı seviyeye gelmesini hedefleyen bu devrimler, Saltanattan Cumhuriyete, ümmetten millete ve hatta kadının da ön plana çıkabildiği uygar bir toplum yapısının oluşumuna kadar büyük bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu büyük dönüşüm ve çağdaşlaşma sürecinde devrimlerin halk tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi noktasında Mustafa Kemal Atatürk'ün yurt gezileri hayati bir rol üstlenmiştir. Bu süreçte Bursa, kamuoyu oluşturulması ve devrimlerin Anadolu'ya aktarılması noktasında Atatürk'ün seçtiği önemli merkezlerden biri olmuştur. Bu bağlamda toplumsal devrimlerin gerçekleştirilmesi sürecinde kent olarak Bursa'nın üstlendiği önemli rolün ortaya konulması noktasında nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden elde edilen arşiv belgeleri, TBMM Tutanakları, döneme ilişkin yerel ve ulusal süreli yayınlar, 1927 ve 1934 Bursa İl Yıllığı gibi kaynaklar üzerinde çalışılarak elde edilen veriler kullanılmıştır. Söz konusu çalışmada Şapka Kanunu, Kadın Haklarının Gelişimi, Soyadı Kanunu, Milli Bayramlar gibi başlıklar üzerinde durularak bir Anadolu kenti olarak Bursa'nın yeni Türk Devleti'nin doğuşu ve çağdaş Türk toplumunun oluşumu aşamasındaki önemli konum açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Bursa, Kamuoyu, Yurt Gezileri, Toplumsal Devrimler

Social Revolutions in the Early Republican Period and Atatürk's Bursa Trips

ABSTRACT: A new period had been begun just after the victory won at August 30 th 1922 as a result of the great struggle for long war years. In this period establishment of the republic and finding out of a contemporary social structure suitable for polical framework were aimed and a new revolutional

period had begun. These reforms aimed catching up the world's developped countries by renewing of Turkey itself brought up a great transformation from sultanate to republic, ummah to nation and even formation of a civilized social structure which the women is in front line together. Mustafa Kemal's homeland trips had a vital role for adoption and support of the revolution by the public. The Bursa selected by Atatürk had been one of the most important centers at forming of public opinion and transfering of the revolutions into Anatolia. Puting forth of the role taken over by Bursa as a city in the process of realizations of social revolutions the data has been used by benetifing of qualitative research methods from documents supplied from Presidental Goverment Archives ,minutes of GNA, local and national periodicals, and Bursa Province Yearbook. This study explains the position of Bursa as an Anatolian town in birth of the new Turkey State and formation of contemporary society under the main head lines Hat Law, Surname Law, Development of Women's Rights, National Holidays

Keywords: Atatürk, Bursa, Public Opinion, Homeland Trips, Social Revolutions

1. ŞAPKA KANUNU VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

Mustafa Kemal öncülüğünde gerçekleştirilen Türk Devriminin en önemli özelliği, devlet ve toplum hayatına bütün anlam ve biçimiyle çağdaş bir görünüm kazandırılması olmuştur. Bu değişimin yolu da, öncelikle bireylerin eğitilmesi ve Cumhuriyet değerleriyle bütünleştirilmesi olmakla birlikte; dış görünümde de değişikliği zorunlu kılmaktaydı. Bu süreçte dış görünümde değişimin sembolü ise, Şapka Kanununun çıkarılması ve Kıyafet Devrimi olacaktır. Dış görünüm konusunda değinilmesi gereken diğer bir nokta, Türk toplumunun Osmanlı klasik çağından itibaren çok değişik ve çeşitli kılık kıyafet biçimlerine sahip olmasıydı. Kişilerin kıyafetlerinin mensup oldukları, dine, mezhebe ve çeşitli dinamiklere göre değişmesi, onların toplumdaki statülerine yönelik ipuçları vererek toplumsal eşitliğin sağlanmasını engelleyici bir durum ortaya çıkartıyordu. Şapka giyilmesine dair tartışmaların arttığı bir dönemde, 23 Ağustos 1925'te Kastamonu-İnebolu gezisine çıkmış ve kendisinin Kastamonu'ya gerçekleştirdiği bu ilk gezisiyle (Açıksöz, 26 Ağustos 1925) şapkayı ilk kez Türk halkına tanıtmıştır. (Kocatürk, 2007:376) Büyük Gazinin bu önemli devrimin başlangıç noktası olarak Kastamonu-İnebolu hattını seçmesinin sebebi, bu bölgenin Milli Mücadelenin sembol şehri ve Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olmasıdır. Mustafa Kemal, 24 Ağustos'ta Kastamonu'da Belediye önünde toplanan halk ile yaptığı konuşmasında, önce söylediklerini bir terziye onaylatarak; *uluslararası elbiselerin daha ucuz olduğunu* ifade etmiş, ardından Türk Devriminin ilerlemeye dayalı yapısına vurgu yapmıştır. (Açıksöz, 25 Ağustos 1925)

31 Ağustos 1925'te Kastamonu'dan Ankara'ya dönen Mustafa Kemal bir süre Şapka konusundaki tepkileri gözlemlemiş; böylece toplumun şapkaya bakışını değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeyi yapmak üzere geldiği yerlerden birisi de, Türk Devriminin uygulanma sürecinde önem verdiği Bursa şehri olmuştur. 20 Eylül tarihinde şapka hakkında halkı bilgilendirmek, halkın devrime karşı olan ilgisini ve uyumunu değerlendirmek üzere İzmit, Bursa, Balıkesir de içine alan bir yurt gezisine çıkmıştır.(Kocatürk, 2007:379) Mustafa Kemal'in Bursa halkıyla şapkaya dair ilk teması Bursa istikametinde mola verdiği Geçit istasyonunda olmuştur. Burada köylülerle sohbet etmiş; bizzat giydikleri şapkaları incelemiş, bunları kendi başında denemiştir. Sohbet ettiği köylülerden, şapka konusunda hem zarif hem de daha ucuz ve sağlam olduğu cevabını alınca büyük memnuniyet duyduğu görülmektedir. (Cumhuriyet, 23 Eylül 1925) Bursalıların kendisine gösterdiği yoğun ilgiden memnun kalan Mustafa Kemal, bu gezisi sırasında Bursalı bir esnafın kendi ürettiği şapkayı hediye etmesi üzerine, yerli üretim olması şartıyla her ilden hediye bir şapka istediğini söylemiştir. (Vakit, 25 Eylül 1925)

Mustafa Kemal'e Bursa gezisi sırasında şapka hediye edenlerden bir grup ta, Türk Ocağı Bursa şubesi üyeleri olmuştur. Mustafa Kemal, yurt gezilerinde Türk Ocaklarına da yakın ilgi göstermiş, bu kurumları sık sık ziyaret etmiştir. Mustafa Kemal, Ocak 1923'te Bursa'ya gerçekleştirdiği yurt gezisi sırasında, Bursa Türk Ocağını da ziyaret etmiştir. Bu gezi sırasında Ocağın, Milli Mücadele ve devrim sürecinde gerçekleştirdiği etkinlikler ve yaptığı faaliyetlere vurgu yapmış; vatansever Türk gençleri arasında bulunmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. (Vakit 24 Ocak 1923) 1925 yılında gerçekleşen Bursa gezisi de, kendisinin Türk Ocağı üyeleri ile yeniden görüşmesine vesile olmuştur.

1925 yılının 28 Eylül günü pek çok önemli gazetede, Bursa'da Türk Ocağının girişimiyle şapka lehinde büyük bir miting yapılacağı ve halkın, Büyük Kurtarıcının gösterdiği ilerlemeye dayalı kurtuluş yolunda yürümeye olan inancını, sadakatini göstererek Atasına olan şükranlarını sunacağı duyurulmuştur. (Cumhuriyet, Vakit, 28 Eylül 1925; Hâkimiyeti Milliye, 29 Eylül 1925) 28 Eylül'de düzenlenen bu miting Bursa halkının büyük katılımıyla gerçekleşmiştir. Mitinge katılanların tümü şapka giymiş; şapka bulamayanlar ise başı açık bir biçimde mitinge katılmışlardır. Bursalılar, Mustafa Kemal'in kaldığı Cumhuriyet Köşkünün önünde büyük bir kalabalık halinde toplanarak şapkanın tüm Bursa şehri tarafından kabul edildiğini kendisine göstermek istemiştir.(Soyak, 2004:69) Bu mitingde yaptığı açıklamada, Bursalıları tek bir vicdan ve bir bütün halinde görmenin kendisine büyük mutluluk verdiğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında, zamanında Türk Milletine fesi kabul ettirebilmek için şeyhülislamların değiştirildiğini, fetvaların çıkarıldığını; fakat artık milletin kendinden esinlenildiği için bunların hiç birine ve bu gibi yönlendirmelere

ihtiyaç duyulmadığına bizzat vurguda bulunmuştur. (Hâkimiyet-i Milliye, 30 Eylül 1925) Mustafa Kemal'e göre, Türk Devrim sürecinde izlenen yolun doğru bir yol olmasını belirleyen temel unsur, milletçe beraber bu yolda yürünmesidir. Bu konudaki düşüncelerini, şu sözlerle ifade etmiştir:

"*Muhterem Bursalılar, Samimiyetle ve katiyetle ifade etmek isterim ki hep beraber takip ettiğimiz yol doğrudur. Bu yol bizi saadete götürecektir. Tereddüde mahal yoktur. Takip ettiğimiz bu yolun cidden musib olduğu yine sizin hal ve sözünüzden ve âli hareketinizden bellidir. Müyesser sizsiniz. Arkadaşlar, takip ettiğimiz yol demek içimizden herhangi birimizin çizdiği herhangi bir hat değildir. Bütün efkârın muhassalasının çizdiği şahrah demektir. Onun için doğrudur musibdir. Arkadaşlar, memleketimizin her yerinde aynı hissiyat müncelidir. Fakat bu hissiyatın fiilen izharı bu gün ilk defa Bursa'da oluyor. Bunu yapan sizlere ve heyet- i tertibiyyeye kemal- i samimiyetle takdim – i tebrikat ve teşekkürat ederim.* (Vakit, 29 Eylül 1925)

Mustafa Kemal'in bu açıklaması; Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin tasfiyesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve ülkemizdeki İslam anlayışının hurafelerden arındırılması noktasında, uygar dünya ve Türk Milleti arasındaki engellerin kaldırılması yolunda bizzat toplumun kendisinden esinlendiğini göstermektedir. Buna göre kendisi, Millete rehberlik ederken, devrimci adımlarını bizzat halkıyla atmaktadır. Bu durum halk ve devrim lideri arasındaki bütünleşmeyi gösteren önemli bir noktadır. Bursalılar Mustafa Kemal'e olan sevgi ve şükranlarını, kendisi 29 Eylül'de Mudanya'ya geçerek şehirden ayrılırken de, yol boyunca kendisine şapkalarıyla eşlik ederek göstermişlerdir. Bursa'da Şapka giyilmesiyle ilgili yasal düzenlemenin uygulanmasına bizzat tanık olan bazı Bursalılar, halkın şapka devrimine olan ilgisi ve tepkisi hakkında gözlemlerini şöyle aktarmışlardır. Bursalı bir işadamı olan Ahmet Malcıoğlu, kendisiyle yapılan görüşmede, bu konu ile ilgili olarak *"Kılık Kıyafet Devrimi 1925'teydi. Ben zaten Rum arkadaşlarımın şapkalarına çok özenirdim. Şapka inkılâbı olduğu gün gittim, hemen o şapkalardan aldım."* demiştir. (Yüceer, 2005:10-19)

Konya Milletvekili Refik Bey ve arkadaşlarının kanun tasarısı olarak 15 Ekim'de Meclise getirilen Şapka Kanunu 25 Kasım 1925'te yürürlüğe girmiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi, 25 Kasım 1925) Kanunun yürürlüğe girme sürecinde, Bursalıların tepkisi ile ilgili üzerinde durulması gereken önemli bir konu da, Bursa halkını temsilen Mecliste bulunan Bursa Milletvekili Nurettin Paşa'nın kanun tasarısına karşı göstermiş olduğu tepkidir. Ancak Paşa'nın Şapka Kanunu'na karşı tutumu Bursalılar tarafından benimsenen bir tavır değildir. Öyle ki bu kanuna muhalif olarak bazı merkezlerde ortaya çıkan protesto hareketlerine karşı Bursalı gençler 8 Aralık 1925 tarihinde toplanarak bir miting gerçekleştirmiş, böylece Bursa'nın kent olarak devrimlere verdiği desteği ortaya koymuşlardır.(BCA, Fon Kodu: 30-10-0, Yer

Kodu: 102-667-6) Bursa Milletvekili Nurettin Paşa, kanun tasarısına Teşkilat-ı Esasiye kanunda yer alan: *"Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Her Türk hür doğar, hür yaşar. Şahsi masumiyet, vicdan, tefekkür, kelam, amel, temellük ve tasarruf ilah hak ve hürriyetleri Türklerin tabi hukukundandır"* gibi maddelerini kanıt göstererek karşı çıkmış ve tasarının reddini istemiştir. Ona göre, bu tasarı, hürriyetleri kısıtlayıcı nitelikte olduğundan, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ruhuna ve Cumhuriyet kavramına tezat düşmektedir.

Paşa'nın bu tutumunun Mecliste benimsenmemiş olduğu, kendisine karşı yöneltilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Kanun tasarısını hazırlayan Konya Milletvekili Refik Bey, Nurettin Paşa'ya verdiği cevapta, Milleti çağdaş ve uygar ilerleme yolundan alıkoymak üzere bazı bozguncu ve ikiyüzlülerin birçok yalan dolanlarına ve telkinlerine rağmen Bursa'nın cömert halkının şapka giyilmesi konusunda önayak olduğunu ve kendi adına bu şerefli tarihi kaydettiğini ifade etmiştir. Bu sözler üzerine Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi Bey de, *" Hatta Kendi şapkalarını kendileri yapıyorlar."* diyerek Bursa halkının kendi şapkasını kendisinin imal ettiğine vurgu yapmıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, 25 Kasım 1925) Mustafa Kemal de büyük Nutkunda Şapka Kanunu ile ilgili olarak, Nurettin Paşa'nın bu tutumunu eleştirmiştir. Paşa'nın *"Yasama görevi boyunca hiçbir zaman kürsüye çıkmamış ve hiçbir zaman mecliste Milletin ve Cumhuriyetin çıkarlarını savunmak için ağzına tek bir kelime bile almamış*" olmasına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda bazı bölgelerde az sayıda olsa da şapka kanununa karşı ortaya çıkan tepkilerin İstiklal Mahkemeleri'nde son bulduğunu ifade ederek bu konuda takip edilen kararlı tutuma dikkat çektiğini görmekteyiz. (Atatürk, 2005:606)

2. TÜRK DEVRİMİNDE KADIN HAKLARI VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

Türkiye'nin toplumsal değişim sürecinde çağdaş topluma giden yolda en önemli atılımlar şüphesiz ki Atatürk döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Türk kadınının konumunun yükseltilmesi önemli bir sorun olarak ele alınmıştır. Cumhuriyet döneminde toplumsaldan siyasala kadar pek çok alanda değişim ve gelişim yaşayan Türk kadını, bu değişim ile modern Türkiye'nin sembolü olacaktır. Atatürk, Milli Mücadele yıllarından itibaren yaptığı konuşmalarda ve verdiği mesajlarda Türk kadınının önünün açılmasına ilişkin mesajlar vermiş; böylece toplumda kadın hakları konusunda kamuoyu yaratmayı amaçlamıştır. Türk kadınının çağdaşlaşma sürecince Atatürk, kadın haklarını 1920'li yıllarda konuşmalarında sıklıkla vurgulamış; 1930'larda ise bu konuya ilişkin düşüncelerini kararlı bir şekilde uygulamaya koymuştur.

Mustafa Kemal'in, Ekim 1922'de gerçekleştirdiği ilk Bursa gezisinde İstanbul'dan gelen öğretmenlerle Şark Sinemasında yaptığı toplantıda bulunanlara zaman zaman *"Hanımlar, Beyler";* zaman zaman da, *"Muallim Hanımlar, Muallim Beyler"* diyerek hitap ettiğini görmekteyiz. Bu ifade biçimi Mustafa Kemal'in toplumsal hayatın her alanında kadın-erkek eşitliğine dair olan inancının bir yansıması olmakla birlikte; bütün söylemlerine kadınlara hitap ederek başlaması da toplumsal yaşamda kadına vermiş olduğu önemin başka bir göstergesidir. Büyük Gazi'nin diğer konuşmaları da göz önünde bulundurulduğunda kendisinin kadın haklarına ve özellikle kadınların toplumsal alanda, ekonomik alanda ve en önemlisi eğitim alanında hakkının teslim edilmesine ilişkin söylemleri dikkat çekicidir. Mustafa Kemal Türk toplumunun, Milletin ilerlemesi için gerekli olan ilim ve fen alanlarının her birinde hem erkeklerin hem de kadınların eğitim görmelerinin ve mesleki bir alanda uzmanlaşmalarının zorunluluğunu dile getirmiştir. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2005:87-88)

Cumhuriyet döneminde kadın-erkek eşitliğinin sağlanması alanındaki en önemli adımın 4 Ekim 1926 tarihinde Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle atıldığını görmekteyiz. Böylece Türk kadını öncelikle toplumsal yaşamın en önemli parçasını oluşturan aile hayatı içerisinde erkekle eşit haklar elde etmiş; aile hayatında eşitliğin korunması devlet güvencesine alınmıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Ekim 1926) Kadının toplumsal alandaki yerinin güçlenmesi bağlamında Mustafa Kemal, yine Bursa'da yaptığı bir konuşmada kadın eğitimi üzerinde önemle durmuş, kadın-erkek eşitliğinin Türk Devletinin esaslarından biri olacağını ifade etmiştir. (Hikmet, 2008:36)

Bu noktada Atatürk, aile ve toplum arasında köprü rolü üstlenen kadının her alanda eğitimini toplumun gelişimi için zorunlu olduğunu düşünmüş ve bu bağlamda hareket etmiştir. Cumhuriyet döneminde Türk kadınının eğitimi konusunda atılan ilk ve en önemli adım, 3 Mart 1924 yılında ilan edilen Tevhid-i Tedrisat kanunudur. Türk eğitimini laik milliyetçi ve demokrat bir yapıya oturtan bu kanun, kadın ve erkeklerin aynı eğitim kurumları ve aşamalarından geçmesinde dönüm noktası teşkil etmiştir. (Doğramacı, 2004:236) Atatürk'ün Türk kadınının eğitimine vermiş olduğu önemin bir göstergesi de evlat edindiği kız çocuklarının eğitimiyle bizzat ilgilenmiş olmasıdır. Atatürk'ün Türk Devrimini gerçekleştirirken yaptığı yurt gezilerinde kendisinin dikkatini çeken zeki ve korunmaya muhtaç çocukları evlat edinerek himayesi altına aldığı bilinmektedir. Bu noktada Atatürk'ün pek çok manevi evladı bulunması yanında, bunların çoğunluğunu kız çocuklarının oluşturması dikkat çekicidir. (Kara, 2004:86)

Atatürk evlat edindiği çocukların her birinin eğitimine özel önem vermiş; kız çocuklarının eğitimli, çağdaş, dünyayı takip eden bireyler olarak yetişmesini ve

onların her alanda Türk kadınına örnek olmalarını sağlamıştır. Atatürk'ün evlat edindiği ve ilerleyen yıllarda dünyanın ilk kadın savaş pilotu olması sebebiyle sadece Türk kadınlarına değil, tüm dünya kadınlarına örnek olan Sabiha Gökçen'in de bu kız çocuklarından biri olduğunu görüyoruz. Sabiha Hanım ile ilk buluşası da Bursa'ya yapmış olduğu bir ziyaret sırasında gerçekleşmiştir. Gökçen, IV: Bursa gezisi sırasında ulaşmış ve kendisinin okumak konusundaki isteğini ona iletmiştir. (Verel, 1994:24) Atatürk'ün kendisini evlat edinmesi ve koruması altına almasıyla birlikte Gazi ile Ankara'ya giden Gökçen ilk, orta ve Kolej öğretimini başarıyla tamamlamıştır. Havacılığa duyduğu ilgi, 1935 yılında Türkkuşu Havacılık Eğitim Merkezinin açılış töreninde yapılan planör gösterilerinden etkilenmesiyle ortaya çıkmıştır. (Milliyet, 18 Kasım 1956) Böylece bizzat Atatürk'ün teşvikiyle Türkkuşu Eğitim Merkezine kayıt olan ve havacılık eğitimi almaya başlayan Sabiha Gökçen eğitimini tamamlaması ardından ilk Türk kadın pilotu olmuş ve ilerleyen yıllarda da kariyerini başarıyla devam ettirerek dünyanın ilk kadın savaş pilotu unvanını kazanmıştır. 1936 yılında Atatürk'ün Bursa'ya gerçekleştirdiği bir başka gezide, Sabiha Gökçen de kendisine uçağıyla katılmış ve yıllar sonra doğup büyüdüğü şehre gelerek Bursalıları sevindirmiştir. (Verel, 1994:147)

6 Haziran günü Mudanya üzerinden Bursa'ya gelen Atatürk, ilk olarak Bursa'daki Türkkuşu[1] şubesini ziyaret etmiştir. Mustafa Kemal'in Bursa gezilerinde ziyaret ettiği kurumlar arasında, Tayyare Cemiyeti Bursa Şubesinin de bulunduğu görülmektedir. (Bursa İl Yıllığı, 1934:6) Tayyare Cemiyeti Bursa Şubesini, 1926 yılında gerçekleştirdiği Bursa gezisinde ziyaret etmiş ve Bursa halkına seslenmiştir. (Hâkimiyet-i Milliye, 10 Haziran 1926) Mustafa Kemal, cemiyetin yaptığı çalışmalardan istenilen verim alınabilmesi için, halkın cemiyete destek vermesini zorunlu görmekte ve gittiği yerlerde yaptığı konuşmalarla halkı cemiyete yardıma teşvik etmektedir.

Bursa halkının, birçok yönden Tayyare Cemiyeti'nin çalışmalarına katkıda bulunduğunu görmekteyiz. Cemiyetin Bursa şubesinin 1933 yılında 18.791 lira olan gelirinin, kısa sürede artış göstererek 1934 yılına gelindiğinde 476, 653 lira 56 kuruşa yükselmiştir. Halk tarafından yapılan yardımlarla gelirini arttıran Cemiyet, eski ziraat mektebi civarında büyük bir hava meydanı satın almış ve bu meydanı askeri birliklere hediye etmiştir. Bunun yanında genel merkezin verdiği emirle gelişmiş bir sinema ve tiyatro binası yapılmasını sağlamış ve bu kültür kurumlarını da Bursalılara hediye etmiştir. (Bursa İl Yıllığı, 1934:6) Bunun yanında Bursa halkının Cemiyete verdiği desteğini bir boyutunu da, uçak alma kampanyasına katkısı teşkil etmiştir.

[1] Türkkuşu Bursa Şubesinin açılışı 1936 yılının Mayıs ayında yapılmıştır. Tayyare Sinemasının üst katında yer alan kurum Bursa halkından büyük ilgi görmüş; özellikle genç kızların kuruma kaydolmaları büyük takdir toplamıştır. Cumhuriyet, 7 Mayıs 1936.

Bu kampanya ile Bursa merkez kazası adına dört uçak satın alınmış ve beşinci uçağın alınmasına da hak kazanılmıştır. Bursa vilayetinin kazaları bu kampanyalar aracılığıyla birbirlerini örnek alarak Türk ordusuna uçaklar hediye etmişlerdir. (Cumhuriyetin 15. Yılında Bursa, 1938:167) Buna göre cemiyet merkez idare heyetinin aldığı karar gereğince, uçak alımları için cemiyete en çok yardım eden şehir, aile, kişi ve şirketlerin adlarının alınan uçaklara verildiğini görüyoruz. Bu isim koyma törenlerinden biri, 1926 yılında Cumhuriyet Bayramı sonrasındaki günlerde Bursalıların yardımlarıyla alınan uçak için yapılmıştır. Bu törende, Bursa halkının yardımlarıyla alınan uçağa *"Yeşil Bursa"* isminin verilmesi kararlaştırılmış; hava garnizonundan Bursa'ya gelen uçak Bursa şehri üzerinde turlar atarak, hem Cemiyete hem de Bursalılara olan şükranını göstermiştir. Daha sonra uçağın ziraat mektebi civarında yere inmesiyle Jandarma birliği ve sanayii okulu bandoları törene başlamışlardır. Gazetecilerin de yoğun ilgi gösterdiği bu törende, Bursa Valisi yerine vekil olarak Emrullah Bey, uçağa resmi olarak "*Yeşil Bursa-1"* adını vermiştir. Töreni izleyen gün içerisinde, Bursa Belediyesi tarafından tayyarecilere bir ziyafet verilmiş; bu ziyafetin sonunda yapılan müzayedeyle Cemiyete bağış toplanmıştır. (Türk Hava Mecmuası, 1926)

Atatürk'ün Bursa'ya ulaşmasının ardından, Gökçen de, 7 Haziran günü Yeşilköy Hava Karargâhından havalanarak Bursa'ya ulaşmıştır. (Kurun 8 Haziran 1936) O günleri yaşayan ve Sabiha Gökçen'in Bursa'ya gelişine şahit olan Ahmet Malcıoğlu kendisiyle 19. 12. 2002. tarihinde yapılan görüşmede o anları ve Atatürk'le yan yana gelişini şöyle anlatmıştır: *"Bir defasında Atatürk' ün kızı vardı ya uçan Sabiha Gökçen. Bursa'ya ilk tayyare ile gelecek vilayet böyle sıralandı, bende vardım onların arasında. Ben gittim aşağıya, biraz sonrada Atatürk geldi tesadüfen yan yana olduk. Geldi Sabiha Gökçen indi ondan sonra karşıladılar. Bursa valisini yanına aldı, Bursa'nın üstünde bir dolaştılar."*

Sabiha Gökçen'i takdir eden ve Gökçen'in geleceğin Türk kızlarının rol modeli olduğunu ifade eden Atatürk, böylece kadınların toplumsal hayatta ve iş yaşamında aşamayacakları hiçbir engel bulunmadığının altını çizmiştir. Sabiha Gökçen, kendi kişiliğinde kadınların neler yapabileceğini ispatlayarak, bir Türk kızının dünyanın ilk askeri kadın pilotu olma şerefini Türk Milletine yaşatmıştır.

Atatürk dönemi Cumhuriyet Türkiye'sinde Türk kadınının kazandığı haklar arasında siyasal hayata katılım da önemli yere sahip bulunmaktadır. (Gökçimen, 2008:5) Türk Kadını, 3 Nisan 1930'da, Belediye Kanununun sağladığı haktan yararlanarak ilk kez yerel seçimlerde oy kullanmıştır. Yerel seçimler sonrasında Türk kadınının siyasal alana katılımının ikinci adımı ise Ekim 1933'te Köy Kanununun 20 ve 25. maddelerinin değişmesiyle atılmıştır. Böylece kadınlar, köyde muhtar ve ihtiyar heyetini seçmek ve seçilmek hakkını elde etmişlerdir. Son olarak da, 1934 yılında

1924 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle Türk Kadını milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmiş; Yıllardır ihmal edilmiş olan siyasal haklarına kavuşarak çağdaş dünya düzeni içerisindeki yerini almıştır.(Doğramacı, 2004:238) Modern Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadınlara siyasal hakların tanınması, siyasal modernizasyonun doğal bir sonucu olmuştur. Bu sürecin tamamlanmasıyla siyasal haklar bağlamında, kadın ve erkek eşit hale getirilmiştir.

Böylece *"Ulus Egemenliği"* kavramı, bütün halkı kapsayacak şekilde siyasal katılımın alanı, doğalsınırlarına ulaştırılmış ve demokrasinin temel göstergelerinden biri olan seçme ve seçilme eşitliği sağlanmıştır. (Yüceer, 2008:145) Türk Kadınının siyasal haklarına kavuşması ardından 8 Şubat 1935 yılında yapılan Milletvekili seçimlerinde 17 kadın, milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmeye hak kazanmıştır. Bu sayı daha sonra yapılan ara seçimlerde meclise bir kadının daha katılmasıyla bu sayı 18'e ulaşmıştır. 1935 seçimlerinde Meclisin V. Yasama dönemine girme hakkı kazanan kadın milletvekillerinden biri de, Bursa'nın İnegöl ilçesinde yaşayan, mesleği çiftçilik olan Şekibe İnsel Hanımdır. Bursa'yı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil eden ilk kadın milletvekilimiz Şekibe Hanım İstanbul Kız Sanayi Mektebi mezunu olup, tahsilini Alman Mektebinde tamamlamıştır. (TBMM Albümü, 2010:248) Ayrıca mecliste V. dönem boyunca Ziraat Encümeninde görev yapan Şekibe İnsel, seçim bölgesi olan Bursa'nın da sorunlarıyla ilgilendiğini görüyoruz. 1935 yılında Bursa'ya dair hazırladığı raporda, önemli tarihi bir merkez olan İznik'in turizme kazandırılmasının önemine değinmiş ve Bursa'daki bazı okulların acilen tamir edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca raporunda Bursa'nın ilçelerine dair bilgiler vermiştir. (Duruoğlu, 2007:79)

3. SOYADI KANUNU VE ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ

Yeni Türk Devletinde 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesi ardından, çağdaş bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. Bu süreçte ön plana çıkan ilke Halkçılık olmuştur. Halkçılık, toplumu oluşturan bireyler arasında hiçbir fark gözetmemek, toplum içinde ayrıcalıkları kabul etmemek, halkı tek ve eşit bir yapı olarak görmek olarak tanımlanmaktadır. (Özkaya, 2004:67) Türk Devrimi, Halkçılık ilkesinin bir sonucu olarak ailelere, aşiretlere, bey, paşa, paşazade, hacı, hafız, molla, hazret unvanlarıyla tanınan ve çevrelerindeki halk üzerinde oldukça etkili olan kişilere ayrıcalık tanımamıştır. Bu durum devletin Halkçılık prensibinden kaynaklanan bir uygulama olduğu gibi, aynı zamanda otoriteyle de ilgidir. (Kili, 1995:203) Dolayısıyla Soyadı Kanunu, halk üzerinde nüfuz kuran ve böylelikle onu yönlendirebilecek olan kimselerinin zararlı etkilerini de ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Türklerde gelenek olarak her ailenin bir isme sahip olduğu biliniyorsa da bu durumun yeterli

görülmeyerek Soyadı Kanunu 24 Haziran 1934 tarihinde kabul edilmiştir. (Avşar ve Kaya, 2013:75)

Ancak Soyadı Kanunun kabulü sürecinde 16 Haziran 1934'te TBMM'ye yapılan kanun teklifinin ardından 18 Haziran 1934'ten itibaren Mecliste yoğun tartışmalar ortaya çıkmıştır. (Özkaya, 2004:79) Bu tartışmalarda Soyadı Kanununa en çok tepki gösteren Milletvekillerinden biri de Bursa Milletvekili Refet Canıtez olmuştur. Refet Bey, TBMM'de bu kanununa ilişkin tartışmalarda ilk sözü alan kişi olmuş ve yaptığı konuşmada; *"Türkiye'de mevcut halkın %95"*inde muhakkak aile ismi olduğunu ve bunun %80"inin tescil edildiğini ifade ederek Meclise şu öneriyi sunmuştur:

"Bir defa nüfus sicillatında kaydedilmiş olan aile isimleri başka muameleye hacet kalmaksızın mecburen kullanılsın. Resmi muamelede kullanacak, imzasında kullanacak. Bunlar % 85, % 90'nı teşkil eder. Mütebakisi aile ismi mevcut olup, ta şimdiye kadar tescil ettirmemiş olanlar. Bunlar da herhangi bir vesika ile mesela, şöyle bir tapu senedim vardır, yahut mahkemeden şöyle ilamım vardır. Burada aile ismim şöyledir der. Bu vesikalara istinaden nüfus dairelerinde tescil yaptırırlar. Bunun haricinde üçüncü kısım vardır ki, şimdiye kadar hiç aile ismi kullanmamış olanlar. Bunlar da pek cüzidir. %3 ve 5 arasındadır. Onlar da doğrudan doğruya bir beyanname yapar, o beyannameyi tasdik ettirir ve tecil ettirirler." (TBMM Zabıt Ceridesi. 18 Haziran 1934, s.222)

Bu konuşma üzerine söz alan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ise, Refet Bey'in konuşmasının girişi ile sonucu arasındaki bağlantıyı anlayamadığını ifade etmesinin ardından, kanunun çıkış amacını net bir biçimde ortaya koyan şu konuşmayı yapmıştır:

"…Türklerin aile ismi vardır, zaten yok diyen yoktur, fakat kullanmıyorlar. Bu kanunun maddesi, Türkleri bu adları kullanmağa mecbur edecektir. Soyadı olan onu kullanacak, olmayan da kendine yeni bir ad bulacaktır. Türkler, kendi asıl adlarını unutmuşlar ve bir takım sıfatlar kullanmışlardır. Müftizade… her kazada bir müftü olduğuna göre ve her müftünün yirmi beş sene yaşadığını farz edersek bir asırda dört müftü sülalesi ve her müftünün de beşer çocuğu olduğunu kabul edersek, bir kazada yirmi tane müftüzade olacaktır. Buna mukabil şehzade, binbaşızade, kaymakamzade, valizade diye namütenahi bir takım sıfatlar takarak kendi asıl isimlerini unutmuş olanlar çoktur. Hatta sarayın verdiği adları kullananlar da vardır. Bunları kurtarmak istiyoruz."(TBMM Zabıt Ceridesi. 18 Haziran 1934, s.223)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bu kanuna ilişkin ikinci toplantısı ise, 21 Haziran 1934 tarihinde yapılmıştır. Bu oturumda kanunun üçüncü maddesi üzerinde yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Kanun teklifinde geçen; *"Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umum edeplere uygun olmayan veya iğrenç ve*

gülünç olan soyadları kullanılamaz" ifadesi muğlâk bulunarak neyin bu kapsam içerisine girip, kimin bu nitelemelere karar vereceği konusunda itirazlarda bulunulmuştur. İçişleri Bakanı Şükrü Bey, kendisine bu konuda yöneltilen sorulara cevap vermiş, *"Kanunun maksadının fiilen artık olmasa da hayallerde var olan ve haricinde yakın zamanlara kadar istifade ettiği ayrılıkları kaldırmak"* olduğunu belirtmiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi. 21 Haziran 1934, s.246) Oturumun devam eden aşamalarında kanuna ilişkin diğer maddelerinde görüşülmesi ardından Soyadı Kanunu kabul edilmiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi. 21 Haziran 1934, s.259)

Kanunun kabul edilmesiyle dönemin gazeteleri, ailelerin soyadı alımı konusunda kampanyalar başlatarak halkı bu konuda seferber etmişlerdir. (Avşar ve Kaya, 2013:80) Bu bağlamda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İsmet Paşa'nın verdiği kanun teklifi sonrasında 25 Kasım 1934 tarihinde aldığı kararla Mustafa Kemal'e *"Atatürk"* soyadını vermiştir.(TBMM Zabıt Ceridesi. 25 Kasım 1934, s.35). Daha sonraki günlerde meclis, *"Atatürk"* soyadının sadece Mustafa Kemal'e ait olmasına *"Atatürk"* isminin ön ad veya soyadı olarak kimse tarafından kullanılmamasına ilişkin bir karar vermiştir. (Avşar ve Kaya, 2013:81)

Türk toplumunda eşitliğin sağlanması ve kişilerin ayrıcalıklarının kaldırılması sürecinde ağa, bey, efendi, paşa, hacı, hafız, molla, hanımefendi vb. üstünlük bildiren ve bir sınıf farkı anlayışını ortaya çıkarabilecek kullanımlar da, 26 Kasım 1934'te TBMM'nin aldığı kararla yasaklanmıştır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, bu kanuna ilişkin şu açıklamada bulunmuştur: *"...eski devirlerden kalma, bugünkü demokrasi esasına uymayan bazı lakaplar, unvanlar, rütbeler, nişanlar, madalyalar var. Bunların bir an evvel resmi belgelerden kanunun karşısında kaldırılması inkılâbımıza uygun bir hareket olacaktır*."(TBMM Zabıt Ceridesi, 26 Kasım 1934, ss.40-41.)

Bu Kanunun çıkarılması ve halka yönelik başlatılan seferberlik günlerinde Atatürk'ün çevresindeki yakın arkadaş ve dostlarına onların özelliklerine göre bulduğu soyadlarını eliyle yazdığı kâğıtlara imzalayarak hediye ettiğini görüyoruz. Bu doğrultuda Atatürk, o dönemde İktisat Bakanı olan ve daha sonra Başbakan ve Cumhurbaşkanı görevlerinde bulunan Bursa'nın Gemlik İlçesi Umurbey Köyü'nden Mahmut Celal Bey'e *"Bayar"*, (Avşar ve Kaya, 2013:81) 1924 Yılında Bursa'ya gerçekleştirdiği üçüncü gezisinde evlat edindiği manevi kızı Sabiha'ya da *"Gökçen"* soyadlarını vermiştir.(Verel, 1994:69)

4. BURSA'DA MİLLİ BAYRAMLAR

Milli Mücadele sonrasında kazanılan büyük zafer, ulus olgusu ve bu olgu içerisinde Türk Kimliğinin sağlam temellere dayanan bir yapı haline gelmesine katkı sağlamıştır. Türk milletinin devrim değerleriyle bütünleştirilmesi noktasında milli

bayramlar önemli yere sahip olmuştur. Milli Mücadele'den itibaren çeşitli tarihlerde kutlanmaya başlanan 23 Nisan, 30 Ağustos, 19 Mayıs, 29 Ekim gibi bayramlar zaman geçtikçe Türkiye Cumhuriyeti'nin gurur ve sevinç günleri olarak bulundukları noktayı sağlamlaştırdıklarını görüyoruz. (Bolat, 2007:70) 29 Ekim 1923'te TBMM, 1921 Anayasası'nda yapılan değişiklikle devletin yönetim biçimini Cumhuriyet olarak ilan etmiş, bu ilan aynı gece atılan 101 pare top atışı ile ülke genelinde duyurulmuş, Cumhuriyetin ilanının birinci yıldönümü olan 29 Ekim 1924 tarihi de coşkuyla kutlanmaya başlanmıştır. (Doğaner, 2007:2) 29 Ekim'in Milli Bayram olarak kutlanması hususu, 2 Şubat 1925 tarihinde Hariciye Vekâleti tarafından TBMM'ye yapılan kanun teklifi ile Meclis gündemine taşınmış, Cumhuriyet Bayramı, Meclisin 19 Nisan 1925 tarihli oturumunda resmen *"Milli Bayram"* olarak kabul edilmiştir. (Bolat, 2007:96) İlk yıllarda Devletin yeni kurulmuş bir devlet olması, Cumhuriyetin henüz ilan edilmiş olması gibi nedenlerle yeni rejimin halka benimsetilmesi noktasında Cumhuriyet, devrim ve benzeri konuların yapılan konuşmalarda yoğun olarak vurgulandığını görmekteyiz. (Şeneken, 2009: 61) Cumhuriyet Bayramları içerisinde Onuncu ve On beşinci yıl kutlamalarının ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bu bayram kutlamalarında coşku doruğa çıkmıştır. Bu kutlamaların coşkusunu artıran en önemli nedenlerden biri, Atatürk'ün Cumhuriyetin ilk 15 yılında devlet başkanı olarak hayatta ve halkın arasında yer almış olmasıdır. Yapılan coşkulu kutlama törenlerindeki konuşmalarda, genelde Cumhuriyetin geldiği büyük aşamaya vurgu yapılmış ve halk ile yeni rejim arasında bütünlük sağlanmıştır. (Şeneken, 2009:92)

4.1. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları ve Bursa

Bursa'da da Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları için kapsamlı hazırlıklar yapılmış ve kutlamalarda halkın büyük coşkusu kendini göstermiştir.(Yüceer, 2005:149-163) Bu tarihte yapılan kutlamaların daha sonraki yıllarda yapılacak uygulamalara örnek oluşturduğunu görmekteyiz. Bu noktada Bursa'da 1938 tarihinde yapılacak kutlamalar için ayrılan bütçe, 1933 yılı kutlamalarıyla yapılan karşılaştırma sonrasında belirlenmiştir. Cumhuriyetin on beşinci yılında Bursa'da yapılacak kutlamalarda her evin en az iki bayrakla süslenmesi, şehrin aydınlatılması, yapılacak geçit törenlerine öğrencilerle birlikte işçilerin de katılması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında kutlama törenleri, köylerde de ihmal edilmemiştir. 29 Ekim günü, köylünün köy meydanında toplanması sağlanacak, köyün öğretmeni ya da muhtarı tarafından bayramın anlam ve önemi köylüye anlatılacak ve hep birlikte Cumhuriyet marşı söylenecektir. (Çakmak, 2010:3) Bursa'da bayram kutlamaları 28 Ekim günü Atatürk anıtına çelenk konulması ve yapılan konuşmalarla başlamıştır. O akşam şehirde iki tane fener alayı düzenlenmiş ve şehir büyük coşkuya tanık olmuştur. 29 Ekim günü sabah saatlerinde başlayan kutlama törenleri ardından, Vali Şefik Soyer tebrikleri

kabul etmiş; daha sonra şehrin merkezindeki törenlerle kutlamalar devam etmiştir. Işıklar Askeri Lisesi bandosunun İstiklal Marşı'nı çalmasıyla geçit töreni başlamıştır. Halkın her kesiminin, şehirdeki tüm önemli kurum ve okulların üyelerinin katıldığı bu geçit töreninde geçiş kıtaları selamlanmış ve törenlere yaşanan büyük coşku damgasını vurmuştur. Bayram coşkusu tüm gün boyunca devam etmiş; eğlenceler ve oyunlar arasında Atatürk anıtının önünde havai fişekler atılmış ve böylece şehir baştanbaşa parlayan bir yıldız haline gelmiştir. Bayram kutlama programında, Atatürk Stadyumunda gerçekleştirilen spor etkinlikleri, meydanlarda, caddelerde ve halk kürsülerinin etrafında verilen konferanslar da yer almıştır. (Çakmak, 2010:11-16)

4.2. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları ve Bursa

Büyük zaferin kazanılması sürecinde ulus devlet olgusunu ortaya çıkaran en önemli gelişmelerden biri de, 23 Nisan 1920 tarihinde Meclisin Ankara'da açılması olmuştur. TBMM, *"Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir."* vurgusuyla ulus iradesinin uygulamaya aktarılmasına önemli bir kazanım sağlamış ve Meclisin açılış günü, 1921'den itibaren *"Milli Hâkimiyet Bayramı"* olarak kutlanmaya başlamıştır. *"Milli Hâkimiyet Günü"* olarak kutlanan bu bayram, daha sonraki dönemde yardıma muhtaç ve yetim çocukların korunma altına alınmasını sağlayan bir hayır kurumu niteliğinde olan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin 1927 yılında almış olduğu bir kararla, ilk kez Çocuk Bayramı olarak kutlanılacaktır. (Akın, 1997:92) Cemiyetin Bursa'daki şubesi, yetim ve kimsesiz çocuklar yanında, yeterli geliri olmayan yoksul ailelerin çocuklarının gıda, bakım ve tedavi ihtiyaçlarının karşılanması, çoğu Muradiye ve Setbaşı'nda bulunan fabrikalarda çalışan annelerin çocuklarının bakımı için düşük ücret karşılığında kreşler açılması, gibi faaliyetler yürütmüştür (Bursa İl Yıllığı, 1934:7) 1930'lu yılların sonuna gelindiğinde Bursa'da bu faaliyetleri yürüten, cemiyete bağlı üç kreş etkinlik göstermekteydi. Bursa şubesi, kuruluşundan itibaren yıllar içerisinde yoğun bir biçimde çalışarak gelirini artırma yöntemleri aramış ve bu doğrultuda gerçekleştirdiği çeşitli sosyal etkinlikler aracılığıyla elde ettiği gelirlerle köy ve kasabalarda bakıma muhtaç çocuklara yardım etmiştir. (Cumhuriyetin 15. Yılında Bursa, 1938:177.)

Milli bayramların coşku ile kutlanmasında en önemli etken, hiç şüphesiz bu bayramlara devlet başkanı Mustafa Kemal tarafından önemle sahip çıkılması olmuştur. Mustafa Kemal, bu törenler sırasında çocukların otomobille gezdirilmeleri için kendi otomobilini tahsis etmiş; Cumhurbaşkanlığı Bandosu'nun Çocuk Sarayı'nda konser vermesini sağlamıştır. (Akın, 1997:92) Bu bayram törenlerinde yapılacak etkinliklerde şehit ve gazileri çocukları olmak üzere tüm ülkedeki korunmaya muhtaç çocuklarına yardım edilmesi amaçlanmıştır. Çocuklara daha neşeli dakikalar

yaşatarak onları mutlu etmek etkinliklerdeki başlıca hedef olmuştur. Bu noktada Himaye-i Etfal Cemiyeti Bursa Şubesi tarafından da bir bayram programı oluşturulduğunu görmekteyiz. Bursa'daki bayram kutlamaları Muallimler Birliği, Otomobilciler Cemiyeti, sinema sahipleri ve halk tarafından büyük destek görmüş; şehirde bakıma muhtaç ve yetim çocukların sevinç ve mutluluğa boğulması kutlamalardaki temel amaç olmuştur. Cemiyetin Bursa Şubesi tarafından hazırlanan programa göre Himaye-i Etfal Cemiyeti adına oluşturulan heyet sabah saatlerinde Bursa'daki okulları dolaşarak çocukların bayramını kutlamıştır. Törenlerin başlamasıyla çocuklar, Türk Ocağı, Halk Fırkası, Muallimler Birliği gibi önemli kurumlara ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Daha sonra çocukların kendi aralarında yarışmalar düzenlenmiş; Otomobilciler Cemiyetinin yaptığı katkıyla çocuklar gezdirilmiş ve Muallimler Birliği tarafından Milli Sinema ve Şark Sinemasında film gösterimleri yapılmıştır. Son olarak Bursa Halk Fırkası Şubesi önünde çocukların okuduğu şiirler ve yaptığı konuşmalarla törenler sonra ermiştir. (Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi, 1927:5) Bursa'da gerçekleştirilen 23 Nisan Çocuk Bayramı kutlamalarının bu şekilde sona ermesi ardından, ilerleyen zamanlarda da *"Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı"* olarak kutlanmaya devam edildiğini görüyoruz. Ancak daha sonraki süreçte 27 Mayıs 1935'te çıkartılan kanunla, bu kutlamalara verilen isim Türkçeleştirilmiş ve *"Ulusal Egemenlik Bayramı"* haline getirilmiştir. (Aslan, 2011:59)

SONUÇ

Büyük Zaferin kazanılması ve Milli Mücadelenin sona ermesi ardından Türk Devletinin kurulması ile başlatılan devrim süreci günlük yaşamın tüm alanlarını kapsamıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilanı sonrasında Türk Devleti'nin çağdaş dünyanın değerlerini benimsemesi ve uygar dünyanın bir parçası olması hedeflenerek siyasi, sosyal, ekonomik alanlarda köklü devrimler gerçekleştirilmiştir. Devrimlerin halk tarafından kabul görmesi ve benimsenmesi bağlamında Atatürk'ün Yurt Gezileri, özellikle kamuoyu oluşturma ve yapılan devrimleri değerlendirme işlevi üstlenmiştir. Bu süreçte Atatürk'ün Yurt Gezilerinde sıklıkla uğradığı merkezlerden biri olan Bursa, devrimlerin Anadolu'ya geçirilmesi bağlamında bir ön uygulama kenti rolünü üstlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti ve geleneksel düzenin bir temsilcisi olan Bursa, bu süreçte Cumhuriyeti ve onun değerlerini benimseyen devrimlere destek veren, diğer Anadolu kentlerine örnek olan bir konuma sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv ve Resmi Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30-10-0, Yer Kodu: 102-667-6. "Şapka Kanunu'na karşı bazı yerlerde baş gösteren irtica hareketlerinden dolayı Bursa gençliğince gösteri yapıldığı"

Bursa 1934 Yıllığı, Bursa Belediyesi Neşriyatı, 1934, s.6.

Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetin 15. Yılında Bursa, Bursa, 1938, s.167.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt.19, İçtima.3, 25 Kasım 1925.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. II, Cilt.22, İçtima. 3, 4 Ekim 1926.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: IV, Cilt 23, İçtima.3, 18 Haziran 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi. Devre: IV, Cilt 23, İçtima. 21 Haziran 1934, 3 s.246.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, Cilt.25, İçtima.4, 25 Kasım 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre. IV, Cilt.1, İçtima.8, 26 Kasım 1934

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Sekreterliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010), Türkiye Büyük Millet Meclisi Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010,s. 248.

Süreli Yayınlar

Açıksöz 25 Ağustos 1925

Cumhuriyet 23 Eylül 1925

Cumhuriyet 28 Eylül 1925

Hâkimiyet- i Milliye 29 Eylül 1925

Hâkimiyet- i Milliye 30 Eylül 1925

Hâkimiyet-i Milliye, 10 Haziran 1926

Kurun Gazetesi 8 Haziran 1936

Milliyet Gazetesi 18 Kasım 1956

Vakit 24 Ocak 1923

Vakit 25 Eylül 1925

Vakit 28 Eylül 1925

Vakit 29 Eylül 1925

Telif Eserler

AKIN, V. (1997) *"23 Nisan Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramının Tarihçesi"* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (3) ss.90-105.

ASLAN, D. A. (2011), Cumhuriyet'in Törensel Meşruiyeti: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Ankara.

ATATÜRK, Mustafa Kemal. (2005), Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III,(2005) Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara.

AVŞAR, Z. ve Ayşe K. (2013), "Cumhuriyet Türkiye'sinin Halkçılık Uygulamaları ve Soyadı Kanunu Örneği", Turkish Studies, (8/5), ss.70-102.

BOLAT, B. (2007), Milli Bayram Olgusu ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

ÇAKMAK, F. (2010),"Bursa'da On beşinci Yıl Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları" Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Y:11, S.18, /1, ss.2-23.

DOĞANER, Y. (2007),"Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, (5/9), ss.1-24.

DOĞRAMACI, E. (2004), "Atatürk ve Kadın Hakları", Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

DUROĞLU, S. (2007), Türkiye'de ilk Kadın Milletvekilleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

GÖKÇİMEN, S.(2008), "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", Yasama Dergisi, (10), ss.4-26.

Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi, (1927) "23 Nisan Türklerin Kurtuluş Günü ve Çocuk Günüdür.-Ankara Çocuk Bayramı ve Bursa Programı." S.10. C.1. s.5.

HİKMET, A. (2008), Bursa Seyahati, (Çev.) Nezaket Özdemir, Sentez yayıncılık, Bursa.

KARA, N. (2004), "Atatürk'te Çocuk Sevgisi ve Manevi Çocukları", Az Bilinen Yönleriyle Atatürk, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir. ss.86-102.

KİLİ, S. (1995), Atatürk Devrimi, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

KOCATÜRK, U. (2007), Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Atatürk Araştırma Merkezi; Ankara.

ÖZKAYA, Y. (2004), "Atatürk ve Halkçılık", Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

SOYAK, H. R. (2004), Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ŞENEKEN, S.(2009), 1930'lu Yıllarda İzmir'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü İzmir.

Türk Hava Mecmuası (1926), "Köylü Kardeşler -Bursa Tayyare Cemiyeti", S13. C1. S.

VEREL, O. (1994), Atatürk'le Bir Ömür Sabiha Gökçen Oktay Verel'in Kaleminden, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

YÜCEER, S. (2008), "Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Hakların Tanınması", Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.14, Yıl.9, ss.131-151.

YÜCEER, S. (2005), "Onuncu Yılda Bursa'da Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları", II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı I, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, ss. 149-163.

LADİK‘TE (SAMSUN) UNUTULMAYA YÜZ TUTMUŞ BİR GELENEK ‘‘BAKLAVA MANİSİ’’

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin MERTOL

Pınar ÖZEL

ÖZET: Mani, genellikle aşk, sevda, ayrılık vb. konuları işleyen; genellikle 7’li hece ölçüsüyle ve aaba uyak düzeninde söylenen; çoğunlukla kendine özgü ezgisi ile icra edilen anonim halk şiiri türüdür. Manilerin, Arapça “mana” kelimesinden gelmiş olduğu görüşü baskındır. Maniler, Anadolu ve Anadolu dışında çok geniş bir Türklük coğrafyasına yayılmıştır. Maniler, örf, âdet ve geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarımını sağlamak yönüyle işlevseldir. Manilerde söylendiği yöre insanının düşünce yapısını, beğenisini, dertlerini, sevdalarını, mizahını, taşlamasını, duygu ve davranışlarını, yörenin kültürüne ait gelenek ve göreneklerinin izlerini buluruz. Ladik’te mani söyleme geleneği, yüzyıllık deneyimlerden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze ulaşmış bir gelenektir. Ladik’te her yıl Ramazan Ayı’nda, yöre halkı tarafından Baklava Türküsü’nün (manisi) söylenmesi bu geleneğin yaşatıldığının somut kanıtıdır. Ramazan Ayı’nın on beşi olduğu andan itibaren çocuklar ev ev dolaşarak baklava manisini söylerler.

Anahtar kelimeler: Gelenek, Halk şiiri, Ladik, Mani, Mani Geleneği, Samsun.

‘‘Baklava Manisi’’(A Turkish Poem) A Tradition Fade İnto Ovlivion in Ladik

ABSTRACT: Mani, usually love, love, separation, etc. it is a type of anonymous folk poem that deals with the subjects, usually sung in the 7 syllable scale and in the AABA Legion Order, which is mostly performed with its own specific melody. The opinion that the Mani came from the Arabic word “Mana” is raided. Manilar, Anatolia and Anatolia outside a wide range of Turkish geography spread. It is functional in terms of providing the transfer of mansions, Customs and traditions from generation to generation. We find the thought structure of the people of the region, their likes, their troubles, their love, their humour, their stoning, their emotions and their behavior, the traces of traditions and Customs belonging to the culture of the region. The tradition of saying

mania in Ladik is a tradition which has been shaped by centuries of experience and has been transferred from generation to generation with certain rules. In Ladik every year in Ramadan, the saying of Baklava folk song (mania) by the local people is a concrete proof that this tradition is alive. From the moment the month of Ramadan is fifteen, children walk around the House and sing the meaning of baklava.

Key words: Tradition, Folk poetry, Ladik, Mani, Mani tradition, Samsun.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada yerel kültürlerin korunmasına hususunda bir farkındalık yaratmak ve kültür aktarımının sağlanması amaçlanmıştır. Yöntem olarak ise; saha araştırması, doküman analizi ve görüşme yapılmıştır.

GİRİŞ

Araştırma sahası, Orta Karadeniz Bölümü'nde yer alan Samsun iline bağlı Ladik şehri ve yakın çevresinden oluşan Ladik yöresidir. Yörenin kuzeyinde Kavak, Asarcık ve Havza ilçe merkezleri, batısında Amasya iline bağlı Merzifon, güneyinde ise Suluova ilçe merkezleri ve bu merkezlere bağlı köyler yer almaktadır. Araştırma sahamız olan Ladik'te, eskisi kadar çok olmasa da, bir mani söyleme geleneğinden söz etmek mümkündür. Tarlada çalışırken, kına gecelerinde, düğünlerde, asker uğurlarken, sünnet törenlerinde, hıdırellezde söylenen maniler tespit edilmiştir. Aynı zamanda yaşanan olayları, toplumu etkileyen şahısları, teknolojik gelişmelerin yansımalarını bu manilerde bulmaktayız. Bu maniler genellikle ezgili olarak söylenmekle birlikte bazen tutulan ezgi defterlerinden ezgisiz bir şekilde de aktarılmaktadır. Mani söylenirken genellikle çalgı kullanılmamaktadır; ancak, özellikle kına gecelerinde tepsi ve darbuka eşliğinde söylenebilmektedir. Ladik'te günümüze gelebilmiş maniler içerisinde en bilindik olanı ise ''Baklava manisi''dir. Bu mani yörede toplumun her kesimi tarafından bilinmektedir. Bu mani ramazan gecelerinde iftar sahur arası yapılan toplantılarda vazgeçilmez bir eğlence aracıdır. Halk şiirinin en küçük nazım şekli olan maniler; Türkiye'de ve Türkiye dışında çeşitli isimlerle anılmaktadır. Türkiye'de; "mani", "meani", "mana", "hoyrat", "bayatî", "türkü", "horyat", "karşı-beri" (Boratav 1997), "dörtleme", "deyişleme", "meni", "ficek", "pişrevî", (Kaya 1999), "kaşka", "mesel" (Akalın ve Şimşek 2003) gibi isimler kullanılırken Türkiye dışında; "mâni", "bayatî", "cır", "çın" (Boratav 1997), "meni", "mahnı", "mahna", "şiğir törö", "hoyrat", "horyat", "koyrat", "koryat", "çıng/çinik/çinig", "aşule", "koşuk", "törtlik", "törtsap", "aytıspa", "gayım öleng", "ölen türü", "şiğir töri", "rubayı", "rubağı", "törtlik", "martifal" (Kaya 1999), "aytipa", "kayım ülenek"

(Köprülü 2009), "mane" (Gözaydın 1990) gibi isimler verilmektedir. Ladik yöresinde de mani ya da türkü adları kullanılmaktadır.

1.Manilerin Tanımı

Türk halk edebiyatının en yaygın şiir türü olan maniler ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlar şu şekildedir;

. İki beyitten ibaret şiir, dörtlük, özel ölçülü, birinci, ikinci ve dördüncü mısraları birbiriyle kafiyeli dörtlük (Kunos, 1994).

· Mâniler, anonim (söyleyicisi belli olmayan) halk edebiyatı mahsullerinin en yaygın olanlarından biridir. Türk hece vezninin çoklukla 7 ve 8'lisi ile dört mısralık bir bütün içinde kendine mahsus ezgisi ile söylenen manzumelere mâni adı verilmektedir (Elçin, 1992).

Maniler, başta sevda ve ayrılık olmak üzere, insanoğlunun, acı-tatlı her türlü duygusunu konu alan, az sözle çok anlamın ifade edildiği, genellikle 7 heceli (4+3 şeklinde duraklı) olup, aaxa şeklinde kafiyeli müstakil (diğer manilerden bağımsız) dörtlüklerdir (Şimşek, 2015).

Az sözlerle çok anlamların ifade edildiği, sevda konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş, yedi heceli, müstakil dörtlüklü anonim şiirlere mani denir (Kaya, 2014).

Genellikle dört dizeden oluşan ve hecenin yedili ölçüsüyle söylenen bir halk edebiyatı nazım biçimi. Manilerde birinci, ikinci ve üçüncü dizeler birbirleriyle uyaklıdır. Üçüncü dize ise bağımsızdır. Buna göre uyak düzeni şöyledir: a a x a. Ayrıca 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14 dizeli maniler olduğu gibi, uyak düzeni axax biçiminde olan maniler de bulunmakta, kimi manilerde ise 4, 5, 8, 11 heceli, kalıpların kullanıldığı görülmektedir (Özkırımlı, 2004).

· Türk halk şiirinde ekseriyetle hecenin yedili ölçüsü ile söylenen ve üçüncüsü serbest, diğerleri kafiyeli dört mısradan meydan gelen nazım şekli (Ayverdi, 2006).

· Halk şiirinin en küçük nazım şekli mani'dir. Mani, aslında, dört mısralık, küçük ve müstakil bir manzumedir. Umumiyetle, birinci, ikinci ve dördüncü mısraları birbiriyle kafiyelidir. Üçüncü mısra ekseriya serbesttir (Banarlı, 1983).

· Bilhassa her mısraı yedi heceli ve 1, 2, ve 4. mısraları kafiyeli olan ilk mısraının ikinci beyitle alâkası olmayan nazımlardır. İster medrese âlimlerinin dediği gibi mâniden gelmiş, isterse koyu bir Türkçü olan Lehçe-i Osmanî müellifinin "usûlsüz, darpsız, Elhan ile teganni olunan vezinsiz, manâsız güfte" diye tarif ve tehziline uğramış bulunsun, mâni, Türk nazım şekillerinin en eskilerinden biridir. Mâniler

umumiyetle 7 ve nadiren 6 hecelidir. Mânilerin karşılıklı söylenmesi şarttır. Bunlarda aranılan vasıf, söz altında kalmamaktır (Onay, 1996).

· Mani, dört dizeden oluşan bir nazım biçimidir. Ayak örgüsü şöyledir: aaxa. Genellikle hece ölçeğinin 7 heceli kalıbıyla söylenir (Kudret, 2003).

· Mâni halk şiirinde en küçük nazım biçimidir (Dilçin, 2005).

· Mâni genelde yedi heceli, dört mısralı, 1, 2, ve 4. mısraları kafiyeli, 3. mısrası kafiye açısından bağımsız olan bir halk şiiri türüdür (Atılgan, 2002).

· Anonim halk edebiyatının en yaygın ürünlerinden olan mâni, dört dizelik bir bütün içinde kendine özgü bir ezgi ile söylenen şiirlerdir (Batur, 1998).

· Mâni 7'li hece vezniyle, 3. mısrası serbest, diğer mısraları kendi aralarında kafiyeli dörtlük hâlinde söylenen nazım şeklidir (Timurtaş, 2005).

· Maniler; millî folklorumuzun en eski bir dalı ve millî nazım şekillerimizin en küçük parçası, dört mısralı şiirler… Hecenin yedili kalıbıyla ölçülü; birinci, ikinci, dördüncü mısralar kendi aralarında kafiyeli, üçüncü mısra bağımsız, kafiyesizdir (Güney, 1971).

· İlk iki mısralı konuya giriş niteliğinde olan, asıl anlatılmak istenilenin üç ve dördüncü mısralarda dile getirildiği, yedili hece ölçüsüyle söylenen anonim halk edebiyatı ürününe mâni denilmektedir. Mâni, bir dörtlükten oluştuğu için halk şiirinde en çok kullanılan nazım şeklidir. Bu nedenle mâni, halk edebiyatında ana nazım şekillerinden birisi olmuş ve bazı türler mâni nazım şekliyle oluşturulmuştur. Türkü, ninni ve ağıt bu nazım türlerinden bazılarıdır (İçel, 2007).

· Anonim halk şiirinin en kısa nazım şekillerinden olup doğa, sevgi, ayrılık ve nefret gibi konular yanında dinleyeni yürekten sarsan umulmadık bir sürprizle sonuçlanan az sözle çok anlam ifade eden, küçük ve bağımsız bir şiir türüdür (Yardımcı, 2002).

· Mâni, Türkçenin konuşulduğu her coğrafyada farklı adlarla da olsa yaygınlaşmış, kimi zaman söyleyicisinin bilindiği, çoğu kere anonim olarak değerlendirilebilecek belli bir makam ya da ezgi ile söylenen, genellikle sözlü olarak doğup bireysel olarak icra edilen, Türk edebiyatına özgü nazım şekli ve türünün adıdır (Emeksiz, 2007).

· Anonim halk şiirinin en eski nazım şekillerinden olan mani, genlikle aaba şeklinde uyak yapısına sahip; doğa, sevgi, ayrılık, gurbet gibi konulara yer veren; çoğunlukla ezgili olarak icra edilen; tema ve şekil bakımından icracının cinsiyeti, yaşadığı ortamı, içinde bulunduğu geleneğin özellikleri, 44 dinleyici kitlesi vb. etkenlerle şekillenen; dörtlüklerden kurulu yaygın bir türdür (Yolcu, 2011).

Yukarıda verilen ifadeler doğrultusunda maniyi şu şekilde tanımlayabiliriz; Mani, genellikle aşk, sevda, ayrılık vb. konuları işleyen; genellikle 7'li hece ölçüsüyle ve aaba uyak düzeninde söylenen; çoğunlukla kendine özgü ezgisi ile icra edilen anonim halk şiiri türüdür.

2. Manilerin Kökeni

Günümüzde mani kelimesinin kökeni ve anlamı üzerine araştırmacıların birleştiği tek ve kesin bir yargı bulunmamaktadır. Fakat bu konuda iki temel yaklaşımın bulunduğu; araştırmaların kelimenin Arapça ve Farsça kökenli olduğunu belirten birinci görüşle Türkçe kökenli olduğunu belirten ikinci görüşün üzerinde yoğunlaştığı kabul edilmektedir (Şimşek, 2015; Koz, 2007; Albayrak, 2010; Ayverdi, 2006; Gözaydın, 1989; Çobanoğlu, 2007; Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, 2004).

Kimi araştırmacılar ise her iki yaklaşımın da tartışılabilir olduğunu belirtmekte ve mani kelimesinin kökeninin kesin olarak açıklanmasının bu şartlarda mümkün olmadığını ifade etmektedir (Dizdaroğlu, 1969; Kara, 1994; Banarlı, 1983). Örnek olarak Dizdaroğlu maninin Türkiye'de bazı yörelerde kadınlar tarafından söylenen çeşidine meani denildiğini hatırlatarak bunun, mâni kelimesinin Arapça mana'dan geldiğini öne süren yaklaşımın doğru olabileceğini düşündürdüğünü; buna karşılık, türkmani örneğinde olduğu gibi, kelimenin Türkçe man kökünden doğmuş olabileceğini de gözden ırak tutmamak gerektiğini ifade etmiştir (Dizdaroğlu, 1969).

Mani kelimesinin kökeni konusunda varılmış kesin bir yargı bulunmamakla birlikte manilerin az sözle çok şeyi ifade etme özellikleri nedeniyle Arapça "mana" kelimesinden gelmiş olduğu görüşü baskındır.

3.Mani Söyleme Geleneği

Manilerin söylendiği şartlar ve çevre unsurları, onun muhtevasının oluşmasında en etkili faktördür. Çünkü mânilerde doğumdan ölüme kadar hayatın her safhasını; kaynana, kaynata, gelin ilişkileri, başlık parası ve diğer bütün boyutlarıyla aileyi; sevinç, üzüntü, öfke, haset, umutsuzluk, özlem, gurbet, ayrılık, ölüm, yalnızlık gibi bütün duygu ve düşünceleri; toplumda kabul görmüş bütün değer yargılarını, töreyi, gelenek, görenek ve âdetleri; tarihî olayları, toplumun aksayan yanlarını, gizli-açık dertlerini, dileklerini, yönetimden beklediklerini, mizah anlayışlarını, inançlarını, batıl itikatlarını, kısacası her yönüyle yöre insanının özelliklerini bulmak mümkündür (Çelik 2005).

Anonim halk şiirinin en küçük nazım biçimi olan maniler bu özellikleriyle, Anadolu ve Anadolu dışında çok geniş bir Türklük coğrafyasına yayılmıştır. Mani söyleme, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze ulaşmış bir gelenektir. Manilerde Anadolu insanının düşünce yapısını, beğenisini, dertlerini, kıskançlıklarını, özlemlerini, sevgilerini vb. ortak kültürün sergilenişini görürüz. Kendine özgü bir gelenek içinde söylenen maniler bir ucuyla geçmişe, bir ucuyla günümüze uzanır. Diğer halk kültürü ürünleri gibi toplumu ayakta tutan dinamikleri belirlemekte önemli bir rolü olan manilerde, Anadolu insanının dünyaya bakışının yanı sıra estetik modelleri de temsil edilir.

Maniler, örf, âdet ve geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarımını sağlamak yönüyle işlevseldir. Maniler duyguları söylemesi, insanları güldürmesi ve eğlendirmesi, işi kolay kılması, eğitim, örf, âdet, gelenek aktarımını sağlanması, birlik beraberlik ve dayanışmayı arttırması nedeniyle kültür aktarımında da aracı konumundadır. Örneğin; Eski şehir yaşantısında ramazan bekçi ve davulcularının söylediği manilerin ayrı bir yeri vardı. Mahalleli, âşıklar, çocuklar davulcuyla kapı kapı gezerek onun kendine özgü, saba, dügâh makamlarında okudukları manileri dinlerlerdi (Yücel,1973; Ülkütaşır,1969). Sahurda, kandilde ve bayramda gezen davulculara paranın yanı sıra keten ve yazma mendil, gömleklik, yünlü ve pamuklu kumaş vb. verilirdi (Bayrı,1969). Benzer bir gelenekte araştırma konusu olan Ladik'te tespit edilmiştir;

4.Baklava (Sahur) Türküsü (Manisi)

Manilerde söylendiği yöre insanının düşünce yapısını, beğenisini, dertlerini, sevdalarını, mizahını, taşlamasını, duygu ve davranışlarını, yörenin kültürüne ait gelenek ve göreneklerinin izlerini buluruz. Manilerin diğer halk kültürü ürünleri gibi toplumu ayakta tutan dinamiklerin belirlenmesinde önemli bir rolü vardır. Manilerden, söylendiği yöre insanının dünyaya bakışını, hayatı algılayış biçimini ve estetik anlayışını belirlemek mümkündür (Artun, 1997). Ladik'te yıllardır yaşatılan mani geleneğinde de yöre halkının duygu ve düşüncelerini, bakış açısını, kültürel değerlerini, yerel özelliklerini, güldürü öğelerini vb. görebilmekteyiz. Örneğin; Ladik'te her yıl Ramazan Ayı'nda, yöre halkı tarafından Baklava türküsü (manisi) söylemek gelenek haline gelmiştir. Ramazan Ayı'nın on beşi olduğu andan itibaren çocuklar ev ev dolaşarak baklava manisini çalarlar. Buradaki ''çalmak'' kelimesi; ''istemek'' anlamında kullanılmaktadır. Toplanan çocuklar gittikleri evin kapısında durur ve baklava manisini söylemeye başlarlar. Bu mani şöyledir:

''Baklava baklava, terecciden saklama,

El kayısı kayısı, dibine düşmüş eyisi,

Yağ olmazsa bal olsun, kadir geceler sağ olsun,

Koşa koşa, koş derelerden büyüsün büyüsün.

Yeni cami minaresi, seksen yerden penceresi,

Hanım abla uykuya dalmış, yandı pilav tenceresi,

Tak tuk, bacadan baktuk,

Yağdan yumurtadan, paradan puldan,

Gönderin hanımlar gönderin.’’

Bu aradan sonra biraz beklenir evden kapı açılıp bir şeyler verilirse alıp başka kapıya gidilir, eğer hane halkı evde olup kapıyı açmazsa şu şekilde devam edilir:

‘‘Ayran mıdır, su mudur? Cingan evi bu mudur?’’ Mani içerisinde geçen ‘‘Yeni Cami’’ de Ladik’te halen kullanımda olan camidir.

Görüldüğü üzere yöredeki mani kültürü; kapıya gelen kişinin geri çevrilmemesini, bir şekilde söylenen maninin ödüllendirilmesi ya da paylaşımı ifade etmesi boyutuyla günümüzde tartışılan değerler eğitimine de bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü amaç; paylaşım, ortak bir payda oluşturma, iletişim kurma ve bunu yaparken de eğlence katmaktır. Yörenin dil özellikleri hakkında da bize bilgi vermektedir. Ayrıca maninin söylendiği zamanın Ramazan Ay’ı olması ve Kadir Gecesi’ne vurgu yapması da hem İslam geleneğinde hem de Anadolu geleneğindeki yardımlaşma kültürünün önemini göstermektedir. İşte bu yönleriyledir ki maniler işlevseldir. Ve bu yüzden yüzyıllardır günümüze kadar gelebilmiştir. Fakat her geçen gün küreselleşen dünyada bu gelenekleri korumak ve onlara bağlı kalmak her Türk vatandaşı için bir görevdir. Ayrıca farklılıklar zenginliktir ve Anadolu bu zenginliğin yaşatılabileceği en doğru coğrafyadır.

SONUÇ

Ladik’te mani söyleme geleneği, yüzyıllık deneyimlerden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze ulaşmış bir gelenektir. Ladik manilerinde Ladik insanının düşünce yapısını, beğenisini, sevdalarını, özlemlerini, dertlerini, ortak duygu ve davranışların yansıtılmasını, yörenin kültürüne ait gelenek göreneğin izlerini görüyoruz. Mâni söyleme geleneğinin, bu bölgede, çoğunlukla çocuklar ve yaşlılar arasında devam ettiği belirlenmiştir. Ladik manileri, kendine özgü bir gelenek içinde söylenir. Bu manilerde diğer halk kültürü ürünleri gibi toplumu ayakta tutan dinamikleri belirleyebiliriz. Bunların yanı sıra bu manilerde Ladik insanının dünyaya bakışını ve estetik ruhunu görebiliriz. Ladik mani

söyleme geleneğinin oluşmasında, şekillenmesinde geçmişten günümüze kalan tarihî ve kültürel mirasın önemli bir rolü vardır. Gün geçtikçe kaybolmakta olan mani söyleme geleneği halkın belleğinden silinmeden bir kültür varlığı olarak gelecek kuşaklara aktarılmalıdır. Ladik'te mâniler, duyguların söylenmesi, insanları eğlendirmesi, işi kolay kılması, kültürün aktarılmasını sağlaması yönleriyle işlevseldir. Özellikle de her gün küreselleşen dünyada yerel kültürlerin korunması oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Albayrak, N. (2010). Mani. Ansiklopedik halk edebiyatı sözlüğü (s. 370-376). İstanbul: Kapı Yayınları.

AKALIN L. Sami-Esma Şimşek (2003), "Mâniler", Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C. 3, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 251-288.

ARTUN, Erman. (1997). "Adana Mani Söyleme Geleneği". VII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri. EskiŞehir

Atılgan, H. (2002). Murtçu folkloru. Ankara: Karaisalı Kaymakamlığı Yayınları.

Ayverdi, İ. (2006). Misalli büyük Türkçe sözlük (C. 2, s. 1932). İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Banarlı, N. S. (1983a,b). Resimli Türk edebiyatı tarihi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C.1.

Batur, S. (1998). Açıklamalı örnekli Türk halk edebiyatı. İstanbul: Altın Kitaplar.

BAYRI, M. Halit (1969), Bekçi ve Ramazan Manileri, İstanbul Folkloru, TFA, No: 117, Nisan 1959, C.5.

BORATAV Pertev Naili (1997), "Mâni", İslâm Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 285-288.

ÇELİK Ali (2005), Mânilerimiz ve Trabzon Mânileri, Ankara: Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. (2007). Türk halk kültüründe mani tipi iletişim biçimi ve sosyo-kültürel işlevleri. Uluslar Arası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Maniler) Sempozyumu Bildirileri içinde (s. 69-77). İzmir: Egeli Araştırmacı ve Yazarlar Birliği Yayınları.

Dilçin, C. (2005). Örneklerle Türk şiir bilgisi. Ankara: Türk dil Kurumu Yayınları.

Dizdaroğlu, H. (1969). Halk şiirinde türler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elçin, Ş. (1992). Mâni. Türk dünyası el kitabı (3. Cilt, 2. Baskı) içinde. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Emeksiz, A. (2007). Kesik mani ve doldurmalı kesik mani adlandırmaları ne derece doğrudur. IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Maniler) Sempozyumu bildirileri içinde (s. 107-114). İzmir: Egeli Araştırmacı ve Yazarlar Birliği Yayınları.

Gözaydın, N. (1989). Anonim halk şiiri üzerine. Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı-III (Halk Şiiri), LVII (445-450), 1-104.

GÖZAYDIN Nevzat (1990), “Anonim Halk Şiiri Üzerine”, Türk Dili Dergisi-Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri), S. 445-450, Ankara.

Güney, E.C. (1971). Folklor ve halk edebiyatı: özellikleri, sözlü gelenekleri ve yazılı örnekleri. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kara, R. (1994). Erzincan manileri (2. Baskı), Ankara: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları.

KAYA Doğan (1999), Anonim Halk Şiiri, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaya, D. (2014). Anonim halk şiiri (3.Baskı). Ankara: Akçağ.

Koz, M. S. (2007). Yazma kaynaklardan mânî derlenebilir mi (Birkaç Tespit-Birkaç Değinme-Birkaç Anı). Uluslar Arası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Maniler) Sempozyumu Bildirileri içinde (s. 279-287). İzmir: Egeli Araştırmacı ve Yazarlar Birliği Yayınları.

KÖPRÜLÜ Fuad (2009), Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara: Akçağ Yayınları.

Kudret, C. (2003). Örneklerle edebiyat bilgileri (Cilt I). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Kunos, İ. (1994). Türk halk edebiyatı. Tuncer Gülensoy (Haz.), Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları.

İçel, H. (2007). Türkiye ve Azerbaycan’da mani ve bilmece türü arasındaki ilişkiler. Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR), 22, 75-85.

Onay, A. T. (1996a,b). Türk halk şiirlerinin şekil ve nev’i. Cemal Kurnaz (Haz.), Ankara: Akçağ.

Özkırımlı, A. (2004). Türk edebiyatı tarihi (C. 2). İstanbul: İnkılap.

Şimşek, E. (2015). Anonim halk şiiri içerisinde mânilerin yeri. Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi. 5, 59-87.

Timurtaş, F. K. (2005). Tarih içinde Türk edebiyatı. Ankara: Akçağ.

Yolcu, M. A. (2011). Balıkesir’de mâni icracıları. Karadeniz, 12, 94-112.

Yardımcı, M. (2002) Başlangıcından günümüze Türk halk şiiri. Ankara: Ürün Yayınları.

YÜCEL, Erdem (1973), Hayri Beyin Ramazan Manileri, TFA, Ekim 1973, S.291, C.15, İstanbul

LİDERLİK TARZLARININ SOSYAL GÜÇ KAYNAKLARI KULLANIMINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ: ÖRNEK BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi.Murat BOLELLİ
İstanbul Okan Üniversitesi

ÖZET: Bu araştırmanın amacı, liderlik tarzlarının sosyal güç kaynakları kullanımına etkisinin incelenmesidir. Bu amaçla kamu kurumlarında çalışmakta olan kişilere anket uygulaması yapılmış, 250 anket dağıtılmış, anketi eksiksiz dolduran 186 kişi seçilmiştir. Liderlik tarzlarını ölçmek için Avolio ve Bass tarafından geliştirilen Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği, güç kaynakları kullanımını ölçmek için ise Raven ve diğerleri tarafından geliştirilen Kişilerarası Güç Envanteri kullanılmıştır. Araştırma hipotezinin test edilmesi için öncelikle değişkenlere keşfedici faktör analizleri yapılmıştır. Liderlik tarzları ve güç kaynakları kullanımına ilişkin olarak her bir değişken için üçer faktör ortaya çıkmış, faktörler Dönüşümsel Liderlik, Pasif Liderlik, Vizyoner Liderlik, Uzmanlık Gücü, Ödüllendirici Güç ve Cezalandırıcı Güç olarak adlandırılmıştır. Daha sonra, güvenilir olduğu belirlenen faktörler kullanılarak çoklu doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları, Dönüşümsel Liderlik, Pasif Liderlik ve Vizyoner Liderlik tarzlarının Cezalandırıcı ve Ödüllendirici güç kaynaklarının, Vizyoner Liderlik tarzının ise Uzmanlık güç kaynağının kullanımını istatistiksel olarak anlamlı biçimde etkilediğini göstermektedir. Araştırma bulguları sonuç bölümünde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dönüşümsel Liderlik, Pasif Liderlik, Vizyoner Liderlik, Güç Kaynakları.

The Impact of Leadership Style on the Use Of Social Power Sources: A Study From Turkey

ABSTACT: The purpose of this study is to examine impact of leadership styles on the use of power sources. Data is collected from employees who work in public companies using Multifactor Leadership Questionnaire (MLQ) developed by Avolio and Bass and Interpersonal Power Inventory (IPI) developed by Raven et al. 250 questionnaires are distributed in total, 186 respondents are chosen who filled forms completely. Exploratory Factor Analyses are conducted to MLQ and IPI scales which returned three items for each variable. Leadership factors are named as Transformational Leadership, Passive Leadership and Visionary Leadership. Power sources factors are named as Expert

Power, Reward Power and Coercive Power. Multiple regression analyses are conducted using factors to test research hypothesis. Findings indicate that, Transformational Leadership, Passive Leadership and Visionary Leadership styles has a significant effect on the use of Reward Power and Coercive Power sources. Also, the use of Expert Power source is effected only by Visionary Leadership style. The implications of the results are discussed and future research areas are suggested.

Keywords: Transformational Leadership, Passive Leadership, Visionary Leadership, Power Sources.

1. GİRİŞ

Liderlik alanında yapılan çalışmalarda sosyal güç ve etkileme kavramları önemli bir yer tutmaktadır. Güç kaynakları, etkileme mekanizmaları, sosyal güç ve liderlik ilişkileri konularında özellikle 1950'li yıllardan itibaren çok sayıda araştırma yapıldığı dikkat çekmektedir. Güç teorisine göre liderler astlarını etkileyerek işlerin yapılmasını sağlamak amacıyla çeşitli güç kaynaklarından yararlanabilirler (French ve Raven, 1959). Söz konusu kaynaklar kişisel olmayan cezalandırıcı güç, kişisel cezalandırıcı güç, kişisel olmayan ödüllendirme, kişisel ödüllendirme, yasal-karşılıklılık, yasal-eşitlik, yasal-bağımlılık, yasal-pozisyon, uzmanlık gücü, özdeşleşme gücü ve bilgi gücü olarak kategorize edilmektedir (Raven, 1992, 1993). Liderlik etkinliğinin belirlenmesinde liderin (etkileyicinin) güç kullanımı yolu ile takipçileri arzu edilen yöne doğru sevk etmesinin sağlaması önemli bir unsur olup, sürecin başarısının örgütsel ve kişisel sonuçlara ulaşılmasını doğrudan etkilediği ifade edilmektedir (Yukl, 1989; Yukl ve Falbe, 1991; Yukl, Falbe and Joo, 1993). Bu bakımdan liderin sadece güç kaynaklarının kullanımı ile itaat davranışı arasındaki ilişkileri anlaması değil, aynı zamanda farklı istek, beklenti ve motivasyon kaynakları bulunan çalışanları etkin ve verimli biçimde yönetebilmek için güç kaynaklarını elde etme ve kullanma konularında da yetkin olması gerekmektedir. Literatürde liderlik tarzları ve çeşitli pozitif örgütsel çıktılar arasındaki ilişkilerin konu alındığı çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte, liderlik tarzları ile sosyal güç kullanımı ilişkilerinin incelendiği çalışmaların daha az olduğu dikkat çekmektedir (Koslowsky, Schwarzwald ve Ashuri, 2001; Schwarzwald, Koslowsy, & Agassi, 2001).

Bu araştırmanın amacı, liderlik tarzlarının sosyal güç kaynakları kullanımına etkisinin incelenmesidir. Çalışmada giriş bölümünden sonra, ikinci bölümde kavramsal çerçeve ele alınarak liderlik ve sosyal güç konularına ilişkin literatürde yer alan bazı araştırmalar kısaca özetlenmiş, üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi, hipotez,

örneklem, araçlar, analizler ve bulgularına, son bölümde ise sonuç ve tartışmaya yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Liderlik

Günümüzde yaşanan hızlı değişimler işletmeleri daha hızlı, daha esnek, daha iyi uyum sağlayan liderlik tarzlarını benimseme yönünde teşvik etmektedir. Araştırmalar uyum kabiliyeti yüksek olan liderlerin kriz ve değişim içeren ortamlarda etkin biçimde çalışabildiklerine, ekipleri ile birlikte karmaşık problemlere yaratıcı çözümler bulunması ve zorluklara en iyi şekilde yanıt verilebilmesi konularında daha başarılı olduklarına işaret etmektedir (Bennis, 2001). Bass, 1985 yılı çalışmasında uyum özellikleri yüksek olan liderlik tarzını dönüşümsel olarak tanımlamıştır. Bass'in liderlik modeli Amerikan ordusunda üstsubay olarak görev yapmakta olan 198 subay ile çok faktörlü liderlik ölçeğini kullanarak gerçekleştirdiği, subayların bir üst amirlerini değerlendirmelerinin istendiği araştırmayı temel almaktadır. Söz konusu araştırma sonucunda dönüşümsel, etkileşimsel ve pasif-kaçınıcı/laissez-faire liderlik kavramları literatüre kazandırılmıştır (Bass, 1985).

Etkileşimsel liderler izleyicilerini açıkça tanımlanmış amaç, rol ve görev gereksinimlerini kullanarak yönetmekte, lider ile takipçileri arasında bir alışveriş veya değiş tokuş ilişkisi bulunmaktadır. Söz konusu yaklaşımın iki ana unsur içerdiği dikkat çekmektedir:

- Koşullu ödüllendirme: lider takipçilerinden ne beklediğini açık biçimde ortaya koyar, beklenen performans seviyesine ulaşanların neler elde edeceğini net olarak tanımlar.
- İstisnalarla yönetim: lider görevlerin yapılışına, özellikle de oluşabilecek problemlere odaklanır ve mevcut performans seviyesini koruyabilmek amacıyla sorunları çözer.

Diğer taraftan dönüşümsel liderlerin vizyoner, açık, kendinden emin özelliklere sahip oldukları, takipçilerine güven vererek ve onları motive ederek normal performans seviyelerinin üzerine çıkmalarını sağladıkları belirtilmektedir. Tipik olarak dönüşümsel liderlerin takipçilerin ihtiyaçları ile kişisel olarak ilgilendiğini, onlara saygı gösterdiğini ve onların gelişimini sağlamaya yönelik olarak hareket ettiğini ifade etmek mümkündür. Dönüşümsel liderliğin dört ana unsuru bulunmaktadır:

- İdealleştirilmiş etki: bu boyutu etkin biçimde kullanan liderlerin takipçileri tarafından rol model olarak görüldüğü, takdir edildiği, hayran olunduğu, saygı duyulduğu ve güvenildiği belirtilmektedir. Liderin kuvvetli etik değerleri ve

prensipleri bulunmaktadır, takipçilerin ihtiyaçlarını ön planda tutabilmektedir. Takipçiler kendilerini lider ile özdeşleştirerek davranışlarını ona benzetme eğiliminde olmaktadır.

- İlham verici motivasyon: lider takipçilerini anlam ve zorluklarla mücadele isteği aşılayarak motive eder. Çekici bir gelecek vizyonu ortaya koyar ve takipçilerin söz konusu vizyona bağlanmalarını sağlayarak yüksek performans elde eder. Bireysel motivasyon ve ekip ruhu desteklenir.

- Entelektüel uyarım: Dönüşümsel liderler astlarının problemlere farklı açılardan bakmalarını, problemleri yeni ve değişik yollarla çözmelerini sağlarlar. Takipçilerin yenilikçi, yaratıcı ve sorgulayıcı olmaları, problemleri yeniden çerçevelemeleri, eski durumlara yeni yöntemlerle yaklaşmaları teşvik edilir.

- Bireysel ilgi: Lider, koç ve/veya mentor olarak hareket eder, her bir bireyin gelişim ve başarı ihtiyaçlarını ayrı ayrı göz önünde bulundurur. Takipçilerin daha yüksek performans seviyelerine ulaşmaları desteklenir. Bu amaçla eğitim ve gelişim olanakları sağlanır. Lider astları yalnızca grubun bir üyesi olarak değil, aynı zamanda bir birey olarak görür.

Dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik bir ölçeğin iki zıt kutbu olarak tanımlanmamakta, dönüşümsel liderliğin kalitatif olarak etkileşimsel liderlikten ayrıştığı belirtilmektedir. Literatürde her iki tarzın da pozitif iş sonuçları, söz gelimi performans seviyesi, iş tatmini, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı vb. üzerinde olumlu etkilerinin bulunduğunun bulgulandığı araştırmalar mevcuttur (Avolio ve Bass, 1988, 1995; Avolio,Wildman ve Einstein, 1988; Bass, 1985; Bycio, Hackett ve Allan, 1995; Hater ve Bass, 1988; Kon, Steers ve Terborg, 1995).

Pasif-kaçınıcı/laissez-faire liderlik ise astları kendi hallerine bırakma, ancak problemler ciddi hale geldikten sonra düzeltici aksiyon alma yönünde hareket etme eğilimine sahip olma ve karar vermekten kaçınma gibi özelliklerle tarif edilmektedir. Laissez-faire liderlik tarzının kısaca "liderlik etmekten kaçınma" olarak açıklanması mümkündür.

Araştırmalar lider ile astları ve izleyicileri arasındaki ilişkinin genellikle "gönüllü kabullenme" ile "zorla itaat etme" arasında bir alanda bulunduğuna işaret etmektedir (Katz ve Kahn, 1978). Hunt, 1984 yılı çalışmasında French ve Raven'in ayrımına atıfta bulunarak liderliğin kişisel güç kaynaklarının (yumuşak) kullanımı, yöneticiliğin ise örgütsel güç kaynaklarının (sert) kullanımı ile ilişkili olduğunu iddia etmektedir. Benzer şekilde, Avolio ve Bass liderliğin takipçilerin razı olmalarını sağlamaktan çok onlara otonomi sağlamak ile ilgili olduğunu ifade etmekte, kavramın cezalandırma korkusu, ödül vaatleri veya sözleşmeye bağlı yükümlülükleri yerine getirme davranışlarından çok gönüllü kabullenmenin sağlanmasına yönelik olması

gerektiğine vurgu yapmaktadır (Avolio ve Bass, 1988). Bu çerçevede dönüşümsel liderlik gönüllü kabullenme, etkileşimsel liderlik ise zorla itaat kavramları ile ilişkilendirilmektedir.

Araştırmalar dönüşümsel, etkileşimsel ve laissez-faire liderlik tarzlarının farklı güç kaynaklarının kullanımı ile ilişkili olduğuna, aynı zamanda liderlik tarzlarının farklı güç kaynaklarının kullanımı sonucunda oluşacak itaat davranışlarını etkilediğine işaret etmektedir (Schwarzwald, Koslowsky ve Agassi, 2001). Bu yaklaşımı destekleyecek şekilde, Lord 1977 yılı çalışmasında sosyal güç ile liderlik algısı arasında pozitif ilişki bulunduğunu, uzmanlık, ödüllendirici ve cezalandırıcı güç kaynaklarının liderliğin anlamlı yordayıcıları olduğunu belirtmektedir. Liderlik ve sosyal güç kullanımına ilişkin bir diğer araştırmada uzmanlık gücünün bireysel ilgi ve yapıya yönelik davranış ile ilişkili olduğu, yasal gücün bireysel ilgi ile düşük seviyede ilişkili olduğu, özdeşleşme gücünün daha çok yapıya yönelik davranış ile ilişkili olduğu, ödüllendirici ve cezalandırıcı gücün ise liderliğin her iki boyutu ile ilişkili olmadığı ifade edilmektedir (Martin ve Hunt, 1980).

Liderlik kavramının en temel şekliyle, bir kişinin diğerlerinin davranışlarını etkileyebilme kapasitesi olarak ele alınması durumunda izleyicilerin istenilen yöne doğru sevk edilebilmeleri, davranış değişikliği sağlanması, lider-takipçi karşılıklı etkileşiminin sağlıklı biçimde işlemesi için güç kaynaklarına sahip olunması ve onların etkin biçimde kullanılabilmesinin önemi net biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, liderlik tarzları ile güç kaynakları kullanımı ilişkisinin incelendiği çalışmaların sayısının artmasının liderlik, yönetim organizasyon ve örgütsel davranış literatürüne katkı sağlaması mümkün bulunmaktadır.

2.2. Sosyal Güç

Sosyal güç, etkilemek istenen kişilerin tutum ve/veya davranışlarında istenilen yönde değişiklik yapmalarını sağlama kabiliyeti veya potansiyeli olarak tanımlanabilir (Raven, 1993). Hedef kişilerde söz konusu değişikliklerin sağlanabilmesi için etkileyicinin bu amaca yönelik olarak kullanabileceği bir takım kaynaklara sahip olması ve onları etkin biçimde yönlendirebilmesi gereklidir. Bu unsurlar sosyal güç kaynakları olarak adlandırılmaktadır (Raven vd., 1998).

French ve Raven'in 1959 yılı çalışmasında ortaya koydukları beşli ayrımın (Yasal, Uzmanlık, Ödüllendirme, Cezalandırma, Özdeşleşme) sosyal güç konusunda yapılan araştırmalarda sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Akabinde, 1965 yılında Raven'in bilgi güç kaynağını farklı bir boyut olarak ele alması ve ayrıma ilave etmesiyle kaynak sayısı altıya yükselmiştir. Konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalar

arttıkça, söz konusu ayrım özellikle yöntem, kavramsal örtüşmeler bakımından ve net olmayan, tutarsız tanımlar içerdiği öne sürülerek eleştirilere maruz bırakılmış (Podsakoff ve Schriesheim, 1985; Schriesheim vd., 1991), Raven'in 1992 ve 1993 yılı çalışmalarında ayrım genişletilerek güç kaynakları sayısı on bire yükselmiştir.

a) Kişisel olmayan cezalandırıcı güç: hedefin itaat etmemesi halinde olumsuz, istenmeyen, somut araç/unsurlar örneğin işten çıkarma, tenzil-i rütbe, maaştan kesme vb. kullanılarak cezalandırması tehdidi,

b) Kişisel cezalandırıcı güç: hedefin itaat etmemesi halinde kişisel ve/veya soyut unsurlar, örneğin onaylamama, beğenmeme, yabancılaştırma vb. kullanılarak cezalandırması tehdidi,

c) Kişisel olmayan ödüllendirme: itaat ve uyum davranışları karşılığında parasal veya parasal olmayan, elle tutulabilir menfaatler vaat edilmesi,

d) Kişisel ödüllendirme: itaat ve uyum davranışları karşılığında soyut, örneğin takdir, beğenme, yakınında tutma vb. menfaatler vaat edilmesi,

e) Yasal-karşılıklılık: etkileyicinin hedef için olumlu, hoşa giden bir şeyler yaptıktan sonra karşılığında itaat talep etmesi,

f) Yasal-eşitlik: etkileyicinin veya hedefin neden oldukları olumlu veya olumsuz neticelerden ötürü ortaya çıkan fayda/maliyetin karşılanmasını talep etmeleri,

g) Yasal-bağımlılık: ihtiyacı olan birine yardım edilmesi,

h) Yasal-pozisyon: etkileyicinin konumu/unvanı nedeniyle talimat verme hakkı,

i) Uzmanlık Gücü: Hedefin etkileyicinin kendisine kıyasla daha fazla, daha üstün bilgiye sahip olduğunu düşünmesi/inanması,

j) Özdeşleşme Gücü: hedefin kendini etkileyici ile tanımlaması, onunla özdeşleşmesi, rol model olarak görmesi,

k) Bilgi gücü: hedefin davranışlarının inandırıcı gerekçeler, mantıklı nedenler ortaya konularak, ikna edilerek, içselleştirme sağlanarak değiştirilmesi,

olarak tanımlanmaktadır.

Liderlerin işlerin yapılmasını sağlamak amacıyla kullandıkları güç kaynaklarının araştırılmasının, liderlik tarzları ile güç kaynakları kullanımı arasındaki ilişkilerin incelenmesinin literatüre teorik ve pratik katkı sunabileceği ön görülmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

3.2.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

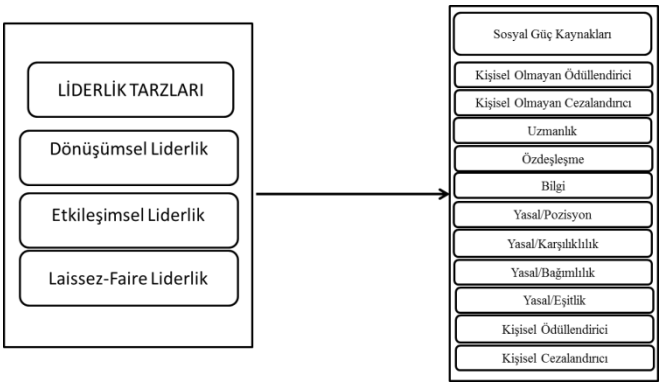

H_1: Liderlik tarzları sosyal güç kaynakları kullanımını etkilemektedir.

Araştırma kapsamında liderlik tarzlarının sosyal güç kaynakları kullanımına etkisinin incelenebilmesi amacıyla kamuda muhtelif kurumlarda çalışan kişilere anket uygulanmıştır. 250 anket dağıtılmış, anketi eksiksiz dolduran 186 kişi seçilmiştir. Örneklemde 19 Kadın (%10,2) ve 167 Erkek (%89,8) bulunmaktadır. Eğitim durumu ağırlıklı olarak Üniversite (%61,3) mezunu seviyesindedir. Katılımcıların medeni durumu ağırlıklı olarak evli olup (% 64,5), önemli bir bölümü İlk Kademe Yönetici pozisyonlarında (Şef, Yetkili, Ekip Lideri, Kısım Amiri vs.) görev yapmaktadır (%67,2) (Tablo1).

Tablo 11. Demografik değişkenlerin dağılımı

	N	%
Cinsiyet		
Kadın	19	10,2
Erkek	167	89,8
Eğitim Durumu		
Lise	8	4,3
Ön Lisans/MYO	33	17,7
Üniversite	114	61,3
Yüksek Lisans	28	15,1
Doktora	3	1,6
Pozisyon		
Üst Kademe Yönetici	6	3,2
Orta Kademe Yönetici	22	11,8
İlk Kademe Yönetici	125	67,2
Uzman	8	4,3
Uzman Yrd., Eleman vb.	25	13,4
Medeni Durum		
Evli	120	64,5
Bekar	66	35,5
Yaş		
Ortalama	32,81	
Standart Sapma	5,95	

3.3. Ölçekler

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formları kullanılmıştır. Güç kaynakları kullanımını ölçmek için Raven ve diğerleri tarafından 1998 yılında geliştirilen kişilerarası güç envanteri kullanılmıştır. Dönüşümsel, Etkileşimsel ve Laissez-Faire liderlik tarzlarını ölçmek için ise Avolio ve Bass tarafından 1995 yılında geliştirilen çok faktörlü liderlik ölçeğinin 5x versiyonu kullanılmıştır. Katılımcılar ifadeleri Hiçbir Zaman =1 ve Hemen Her Zaman=5 arasında 5'li likert tipinde hazırlanan ölçeklerle değerlendirmiştir. Analizlerin gerçekleştirilmesinde SPSS for Windows 21.0 programı kullanılmıştır.

3.4. Analiz ve Bulgular

3.4.1. Faktör Analizleri

Liderlik tarzları ve güç kaynakları değişkenlerine keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Veri setlerinin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi için, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Bartlett testi uygulanmış, KMO değerinin 0,50'nin üzerinde olduğu ve Bartlett testi sonucunun da 0,05 önem derecesinde anlamlı olduğu belirlenmiştir (Liderlik: KMO=0,929, x^2 Bartlett test (153) =2056,269, p=0,000; Güç kaynakları: KMO=0,848, x^2 Bartlett test (120) =1483,683, p=0,000).

Anket soruları temel bileşenler yöntemi ve Varimax döndürme yöntemi kullanılarak analiz edilmiş, Liderlik tarzları için üç faktör ortaya çıkmış, faktörler Dönüşümsel Liderlik, Pasif Liderlik, Vizyoner Liderlik olarak adlandırılmıştır. Faktörlerin içsel tutarlığının belirlenmesinde Cronbach α değerleri kullanılmıştır. Belirlenen her faktör için α katsayısının 0,70 üzerinde olması ölçeklerin güvenilir olduğuna işaret etmekte olup, üç alt boyut için Cronbach α değerleri sırasıyla 0,807, 0,828 ve 0,935 olarak bulunmuştur. Güç kaynakları için yapılan faktör analizi sonucunda üç faktör ortaya çıkmış, faktörler Uzmanlık, Ödüllendirici Güç ve Cezalandırıcı Güç olarak adlandırılmıştır. Yapılan güvenilirlik testi sonucunda Cronbach α değerleri sırasıyla 0,765, 0,850 ve 0,886 olarak bulunmuştur.

Tablo 2. Liderlik Tarzları Faktör Analizi Sonucu

Faktör Adı	Faktör Yükü	Açıklanan Sapma (%)	Güveni-lirlik
Dönüşümsel Liderlik			
Grubun iyiliği için kendi önceliklerinden vazgeçer	0,725	15,35	0,807
Kararlarının ahlaki ve etik sonuçlarını dikkate alır	0,674		
Onunla çalışmak zevklidir	0,672		
Bana grubun herhangi bir üyesi olarak değil de bir birey olarak davranır.	0,728		
Pasif Liderlik			
Harekete geçmesi için problemlerin kronikleşmesi gereklidir	0,732	18,72	0,828
Harekete geçmesi için işlerin kötüye gitmiş olması gerekir	0,718		
Mecbur kalmadıkça tedbir almanın gereksizliğine inanır	0,715		
Karar vermekten kaçınır	0,707		
Acil sorulara cevap vermeyi geciktirir	0,657		
Önemli bir konu karşısında karışmaktan çekinir	0,607		
Vizyoner Liderlik			
Ortak bir misyona sahip olmanın önemini vurgular.	0,831	30,14	0,935
Başkalarını yetiştirmek, onlara yeni bir şeyler öğretmek onun için önemlidir.	0,828		
İşimizi nasıl yaptığımıza farklı yönlerden bakmamızı önerir.	0,791		
Sorunlara çok farklı açılardan bakmamı sağlar.	0,791		
Güçlü bir amaca sahip olmanın önemini belirtir.	0,751		
Ulaşmamız gereken hedefleri büyük bir şevkle anlatır.	0,702		
Benim için konulan performans standartlarını tutturduğumda ne beklemem gerektiğini açıkça söyler.	0,691		
Problemler karşısında farklı bakış açıları ortaya koyabilir.	0,629		

Tablo 3. Güç Kaynakları Kullanımı Faktör Analizi Sonucu

Faktör Adı	**Faktör Yükü**	**Açıklanan Sapma (%)**	**Güvenilirlik**
Uzmanlık			
Konu hakkında benden daha fazla teknik bilgiye sahip olduğunu gösterir.	0,878	12,84	0,765
İşi benden daha iyi bildiğini gösterir.	0,771		
İşi en iyi şekilde yapmanın yolunu bildiğini gösterir.	0,672		
Ödüllendirici Güç			
Talimatlarına uyduğumda kendimi kişisel olarak kabul edilmiş hissettirir.	0,835	22,97	0,850
Talimatlarına uyduğumda kendimi daha değerli hissetmemi sağlar.	0,824		
Benim talep ettiğim bazı güzel şeyleri yerine getirir, böylece talimatlarına uymamı sağlar.	0,771		
Benim yardımıma gerçekten ihtiyacı olduğunu hissettirir.	0,755		
Çalışanların kendisine yardımcı olmaları ve işbirliği yapmalarına ihtiyacı olduğunu hissettirir.	0,659		
Talimatlarına uymam halinde bazı özel haklar elde etmeme yardımcı olur.	0,582		
Cezalandırıcı Güç			
Talimatlarına uymadığımda benden hoşnutsuz olduğunu hissettirir.	,830	27,51	0,886
İstediğini yapmadığımda soğuk ve uzak	,827		

davranır.			
Talimatlarına uymazsam beni onaylamadığını hissettirir.	,804		
Verdiği talimatlara uymazsam çalışmayı benim için tatsız hale getirir.	,803		
Talimatlarına uymazsam işinin güçleşeceğini ifade eder.	,777		
Bir ast olarak talimatlarına uymanın benim yükümlülüğüm olduğunu hatırlatır.	,739		
Talimatlarına uymazsam zam almamı güçleştirir.	,571		

3.4.2. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizleri

Liderlik tarzları ile güç kaynakları kullanımı arasındaki ilişkiler çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılarak incelenmiştir. Regresyon varsayımlarıyla ilgili yapılan analizler sonucunda çoklu bağıntı ve eşvaryanslılık sorunuyla karşılaşılmadığından ve hata terimleri normal dağıldığından elde edilen modellerin güç kaynaklarının kullanılmasını açıklamak amacıyla değerlendirilebilecekleri anlaşılmaktadır (Sipahi vd., 2010).

Tablo 4. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu (Cezalandırıcı Güç)

Bağımlı değişken: Cezalandırıcı Güç

Bağımsız değişkenler:	**Beta**	**t değeri**	**p değeri**
Dönüşümsel Liderlik	-0,615	-6,754	0,000
Pasif Liderlik	0,157	2,019	0,045
Vizyoner Liderlik	0,348	3,496	0,001

R=0,494; **R^2**= 0,244; **F değeri**=19,551; **p değeri**=0,000

Dönüşümsel, pasif ve vizyoner liderlik tarzlarının cezalandırıcı güç kaynağının kullanımına istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir (R=0,494; R^2=0,244; F değeri=19,551; p değeri=0,000). Sonuçlar dönüşümsel liderlik tarzının negatif yönde, pasif liderlik ve vizyoner liderlik tarzlarının ise pozitif yönde etkide bulunduğuna işaret etmekte (β=-0,615, β=0,157, β=0,348), toplam etkinin ise negatif yönde olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 5. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu (Ödüllendirici Güç)

Bağımlı değişken: Ödüllendirici Güç			
Bağımsız değişkenler:	**Beta**	**t değeri**	**p değeri**
Dönüşümsel Liderlik	0,303	4,024	0,000
Pasif Liderlik	0,194	3,019	0,003
Vizyoner Liderlik	0,541	6,583	0,000
R=0,696, **R^2**= 0,484; **F değeri**=56,996; **p değeri**=0,000			

Dönüşümsel, pasif ve vizyoner liderlik tarzlarının ödüllendirici güç kaynağının kullanımına istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir (R=0,696; R^2=0,484; F değeri=56,996; p değeri=0,000).

Tablo 6. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonucu (Uzmanlık)

Bağımlı değişken: Uzmanlık			
Bağımsız değişkenler:	**Beta**	**t değeri**	**p değeri**
Dönüşümsel Liderlik	-0,057	-0,658	0,511
Pasif Liderlik	0,043	0,576	0,565
Vizyoner Liderlik	0,616	6,473	0,000
R=0,554, **R^2**= 0,307; **F değeri**= 26,911; p **değeri**=0,000			

Uzmanlık güç kaynağının kullanımına sadece vizyoner liderlik tarzının istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir (R=0,554; R^2=0,307; F değeri=26,911; p değeri=0,000).

Tüm bulguların değerlendirilmesi neticesinde H_1 reddedilememiştir.

4. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı, liderlik tarzlarının sosyal güç kaynakları kullanımına etkisinin incelenmesidir. Araştırmanın ilk sonucu dönüşümsel, pasif ve vizyoner liderlik tarzlarının cezalandırıcı güç kaynağının kullanımına istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunduğunun belirlenmiş olmasıdır. Sonuçlara yakından bakıldığında dönüşümsel liderlik tarzının cezalandırıcı güç kullanımı üzerinde negatif etkisinin bulunduğu görülmektedir. Söz konusu tarzın doğası dikkate alındığında çalışanlara güven verme, saygı gösterme, motive etme, onların gelişimleri ile ilgilenme, birey olarak dikkate alma gibi özelliklerinin cezalandırıcı güç kullanımının unsurları olan hoşnutsuz olduğunu hissettirme, soğuk ve uzak davranma, onaylamadığını hissettirme, terfi/zam almayı güçleştirme gibi davranışlar ile uyumlu olmadığı söylenebilecektir. Diğer taraftan dönüşümsel liderlik tarzının kuvvetli negatif etkisinin pasif ve vizyoner liderlik tarzlarının pozitif etkilerine baskın gelerek, bağımsız değişkenlerin tamamının cezalandırıcı güç kullanımını negatif yönde etkilemelerine neden olduğu dikkat çekmektedir. Bu sonuç dönüşümsel liderlik tarzı ile cezalandırıcı güç kullanımı arasında negatif ilişkiler bulgulanan önceki çalışmaları desteklemektedir.

Araştırmanın ikinci sonucu dönüşümsel, pasif ve vizyoner liderlik tarzlarının ödüllendirici güç kaynağının kullanımını pozitif yönde etkilediğinin belirlenmesidir. Liderlik kavramının gönüllü kabullenme sağlanmasına yönelik olarak cezalandırmadan çok ödüllendirme ile ilişkili olmasının yanı sıra, literatürde liderlerin güç kaynakları seçimlerinin kültür, örgüt yapısı, çevre, unvan farklılıkları, çalışan nitelikleri gibi durumsallık etkisi oluşturduğu ifade edilen unsurlar ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Kolektif kültür yapısı, çoğulcu normlar, yüksek güç mesafesi, pederşahi ve hiyerarşik örgüt yapıları gibi özelliklere sahip olan ülkemiz kamu kuruluşlarında kullanılan liderlik tarzlarının ödüllendirme unsurlarını içermesi daha önceki araştırma sonuçlarına paralel olup, bulguların durumsallık etkisi ile açıklanması mümkün olabilecektir. Diğer taraftan söz konusu örgütler güç mesafeleri yüksek, yazılı ve göreceli olarak daha az esnek olan kurallar çerçevesinde yönetilen, hiyerarşik, görev ve yetkilerin net biçimde tanımlandığı, emir-komuta zincirinin esas alındığı yapılar olarak tarif edilmekte olup, liderlerin sahip oldukları ve kullanmayı tercih ettikleri güç kaynaklarının önemli ölçüde belirtilen faktörler tarafından tayin edileceği ifade edilebilecektir.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise sadece vizyoner liderlik tarzının uzmanlık gücünün kullanımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunduğunun belirlenmesidir. Vizyon oluşturabilmek için konu ile bilgi ve uzmanlığa sahip olunması gerektiği dikkate alındığında vizyoner liderlerin takipçilerine sundukları öngörünün uzmanlığa dayalı olduğu, bu nedenle söz konusu güç kaynağına sahip oldukları, onu kullandıkları ve/veya öyle algılandıkları ifade edilebilir.

Bu çalışmanın sonuçlarından örgütsel davranış, insan kaynakları yönetimi, yönetim, liderlik çalışmaları kapsamında yararlanılması önerilebilir. Konunun özellikle farklı sektörlerin ve/veya kamu-özel-vakıf-kar amacı güden-kar amacı gütmeyen vb. kurumlarının karşılaştırılmasına imkân verecek şekilde, boylamsal özelliklere sahip, uzun bir zaman dilimini kapsayan ve tekrarlayan araştırmalar ile incelenmesi literatüre katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Avolio, B.J., & Bass, B.M. (1988). *Transformational leadership, charisma, and beyond.* In J.G. Hunt, B.R. Baliga, H.P. Dachler, & C.H. Schriesheim (Eds.), Emerging leadership vistas (pp. 29–50). Lexington, MA: Lexington Books.

Avolio, B.J., & Bass, B.M. (1995). Individual consideration viewed at multiple levels of analysis: A multi-level framework for examining the diffusion of transformational leadership. *Leadership Quarterly, 6*, 199–218.

Avolio, B.J., Wildman, D.A., & Einstein, W.O. (1988). Transformational leadership in a management game situation. *Group and Organizational Studies, 13*, 59–80.

Bass, B.M. (1985). *Leadership and performance beyond expectations.* New York: Free Press.

Bass, B. M. & Avolio, B. J. (1995). *The Multifactor Leadership Questionnaire*, Palo Alto, CA: Mind Garden

Bennis, W. (2001). Leading in unnerving times. *MIT Sloan Management Review, 42*, 97–102.

Bycio, P., Hackett, R.D., & Allan, J.S. (1995). Further assessments of Bass' (1985) conceptualization of transactional and transformational leadership. *Journal of Applied Psychology,80*, 468–478.

Hater, J., & Bass, B.M. (1988). Supervisors' evaluations and subordinates' perception of transformational and transactional leadership. *Journal of Applied Psychology, 73*,695–702.

Hunt, J.G. (1984). *Leadership and managerial behavior*. In J.E. Rosenzweig & F.E. Caste (Eds.), Modules in management. Chicago: Science Research Associates.

French, J. R., & Raven, B. (1959), *The bases of social power, Studies in social power*, 1959-150.

Katz, D., & Kahn, R.L. (1978). *The social psychology of organizations*. New York: Wiley.

Kon, W.L., Steers, R.M., & Terborg, J.R. (1995). The effects of transformational leadership on teacher attitudes and students' performance in Singapore. *Journal of Organizational Development, 16*, 319–333.

Koslowsky, M., Schwarzwald, J., & Ashuri, S. (2001). On the relationship between subordinate's compliance to power sources and organizational attitudes. *Applied Psychology, 50*, 455–476.

Lord, R (1977). Functional leadership behavior: Measurement and relation to social power and leadership perceptions. *Administrative Science Quarterly 22* 114-133.

Martin, T & Hunt, J. (1980). Social influence and intent to leave: A path-analytic process model. *Personnel Psychology, 33*, 505-528.

Podsakoff, P. M., & Schriescheim, C. A. (1985), Field studies of French and Raven's bases of power: Critique, reanalysis, and suggestions for future research, *Psychological Bulletin, 97*(3), 387–411.

Raven, B. H. (1965), *Social influence and power*. In I.D. Steiner & M. Fishbein (Eds.), Current studies in social psychology (pp. 371–382). New York: Holt, Rinehart, Winston.

Raven, B.H. (1992), A power/interaction model of interpersonal influence: French and Raven thirty years later, *Journal of Social Behaviour and Personality,7*, 217–244.

Raven, B.H. (1993), The bases of power: Origins and recent developments, *Journal of Social Issues, 49* (Whole no. 4), 227–251.

Raven, B. H., Schwarzwald, J., & Koslowsky, M. (1998), Conceptualizing and measuring a power/interaction model of interpersonal influence, *Journal of Applied Social Psychology, 28*, 307–332.

Schwarzwald, J., Koslowsky, M., Agassi, V. (2001) Captain's leadership type and police officers' compliance to power bases. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 10*(3), 273–290, 2001.

Schriesheim, C. A., Hinkin T. R. & Podsakoff, P. M. (1991), *Journal of Applied Psychology, 76*(1), 106-114.

Sipahi, B., Yurtkoru, E. S., Çinko, M. (2010). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi (2. Baskı).* İstanbul: Beta Yayıncılık.

Yukl, G. 1989. *Leadership in organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Yukl, G., & Falbe, C. M. (1991). Importance of different power sources in downward and lateral relations. *Journal of Applied Psychology, 76*, 416-423.

Yukl, G., Falbe, C.M.,&Joo,Y.Y. (1993). Patterns of influence behavior for managers. *Group and Organization Management, 18*, 5-28.

SİNEMA VE TELEVİZYONDA TARİH: NESNEL GERÇEKLİĞİN TAHRİFİ VE ZİHİNSEL DENETİM

Dr. Muhammet Mücahit Küçükyılmaz
Cumhurbaşkanlığı

ÖZET: Gerek "ilkel" dönemlerde bir duygu veya düşünceyi ifade etmekte kullanılan resimde; gerekse ikonografi, minyatür, ya da perspektifle anılan Rönesans ürünü modern resimde anlam, yazıya ve hele hele söze nazaran oldukça karmaşık ve dolaylı olarak vardır. Bir iletişim ve kavrama aracı olarak görüntü, iletişim sürecinin kod açımı aşamasında sağlıklı enformasyon sunmak konusunda iddialı ama çoğu zaman yetersizdir. Çünkü görüntü, hareketli (Video) veya durağan (Fotoğraf) olsun, tek başına bir gerçekliği bütünüyle aktaramaz. Bununla beraber, onun konu edindiği gerçekliği sınırlı bir çerçeve içerisinde, çok canlı bir şekilde taklit etme yeteneği vardır ve bu özelliği nedeniyle hem daha ikna edici, hem de, paradoksal bir biçimde, aldatıcı olabilir. Mesela kutsal metinler görüntülü değildir; sözün (vahyin) yazılı formudur. Allah insanlarla peygamberleri aracılığıyla konuşur fakat insanlara görünmez. Hatta Söz, Kur'an'ın bir diğer adıdır; yazı ve kalem de üzerine yemin edilen kelimelerdendir. Tek tanrılı dinlerde söz ve yazı övülürken resim ya da heykel daha çok paganizme ait unsurlar olarak değerlendirilir, hoş görülmez.

İşte medyatik görüntünün, modern dönemde gittikçe araçsallaşarak hayatı çepeçevre kuşatması insan zihninde yol açtığı güçlü etkiyle ilişkilidir. Bilinç ve bilinçaltını şekillendirebilen, inanç ve kanaatleri dönüştürebilen, algının oluşumunda başat bir rol oynayan görüntü, insanın kişisel hafızası ve ortak sosyal hafıza olan tarihi de derinden etkilemektedir. Bu bağlamda, beş temel kavramsallaştırma üzerinden, medyatik görüntünün yeni bir gerçeklik kurguladığı ve bunun çoğu kez dinin ortaya koymaya çalıştığı hakikati perdelediği tartışılmaktadır: Anakronizm, İndirgemeci Mantık, Hamasi Yaklaşım, Dramatik Deformasyon, İmgesel Deformasyon. Özellikle sinema ve televizyonun, araçsal görüntünün gücünü arkasına alarak tarihin bilinmez ve denetlenemez alanına girmesiyle, zihinsel denetim söz konusu olmuş ve nesnel gerçeklik ile dinsel hakikat kavramlarının mahiyetleri tartışmaya açılmıştır.

Anahtar kelimeler: Medyatik görüntü, sinema, televizyon, tarih, zihinsel denetim, kurgusal gerçeklik

Söz-yazıdan Medyatik Görüntüye

İnsanların, toplu yaşayan ve birbiriyle karşılıklı etkileşim halinde bulunan varlıklar olarak iletişim kurmakta "ilkel" dönemlerden beri kullanageldikleri en yalın araçlar söz-yazı ve görüntüdür. En az iki kişinin düşüncelerini, duygularını paylaşması veya birinin diğerine emir-komuta zincirine bağlı olarak bildirimde bulunması ve onun da bunu ret ya da kabul etmesi konuşma olarak adlandırılır. Konuşma, bir söz söyleme eylemidir ve tek kişinin kendi kendine söz söylemesi olan *söylenme*den farklıdır. Konuşma sırasında konuşma âlet ve vasıtalarının hareket tarzları, seçilen sesler –ki biz bunlara ilim dilinde fonem diyoruz- ve kelime şekilleri ile onların sıralanmaları, bir düzene sokulmaları hep önceden konuşulanlara bağlıdır; belleğimizde sakladığımız örneklere göre vücut bulur.[1] Söz, zihinden bağımsız değildir ve bir diğer kadim kavrama aracı olarak yazı, sözün daha ayrıntılandırılmış, somutlaştırılmış, fonemler dışında başka maddî biçemler kullanılarak görselleştirilmiş ve zamana karşı direnç kazanmış bir türevidir. Bu bakımdan yazı, sözün doğal bir uzantısıdır ve birbirini olumlu anlamda tamamlayan bu iki iletişim aracı arasında tarihin herhangi bir döneminde karşıtlığa veya çatışmaya rastlanmaz.

Görüntüye gelince, o böyle değildir. Gerek "ilkel" dönemlerde bir duygu veya düşünceyi ifade etmekte kullanılan resimde; gerekse ikonografi, minyatür, ya da perspektifle anılan Rönesans ürünü modern resimde anlam yazıya ve hele hele söze nazaran oldukça karmaşık ve dolayımlı olarak vardır. İleti kaygısı taşıyıp taşımadığı kesin olmadığı için bir sanat kolu olan resmi dışta tutsak bile, bir iletişim ve kavrama aracı olarak görüntü, iletişim sürecinin kod açımı aşamasında sağlıklı enformasyon sunmak konusunda yetersiz kalmaktadır. Çünkü görüntü, hareketli (Televizyon) veya durağan (Fotoğraf) olsun, tek başına bir gerçekliği bütünüyle aktaramaz. Bununla beraber, onun konu edindiği gerçekliği sınırlı bir çerçeve içerisinde, çok canlı bir şekilde taklit etme yeteneği vardır ve bu özelliği nedeniyle hem daha ikna edici, hem de, paradoksal bir biçimde, aldatıcı olabilmektedir.[2] Bundan dolayı, kutsal metinler görüntülü değil; sözün (vahyin) yazılı formudur. Allah insanlarla peygamberleri aracılığıyla konuşur (Kelimetullah);[3] fakat insanlara görünmez. Hatta Söz, Kur'an'ın bir diğer adıdır;[4] yazı ve kalem de üzerine yemin edilen kelimelerdendir.[5] Tek tanrılı dinlerde söz ve yazı övülürken resim ya da heykel daha çok paganizme ait unsurlar olarak değerlendirilerek hoş görülmez. Hıristiyanlıkta yoğun bir biçimde kullanılan ikonlar, Azize Meryem, Oğul İsa ve Melek Cebrail figürleri ise dinin

[1] Necip Üçok, Genel Dilbilim=Lengüistik, Ankara 1946, s. 4.
[2] İhsan Derman, Fotoğraf ve Gerçeklik, Anadolu Ünv. AÖF Yayınları, Eskişehir 1989, s. 18.
[3] Kur'an-ı Kerim, 9/40.
[4] Kur'an-ı Kerim, 18/6, 9/40, 56/81, 4/78, 17/41, 6/115, 10/37, 12/111, 69/44-46, 41/44, 42/7, 6/115.
[5] Kur'an-ı Kerim, 68/1, 96/4.

aslından değil; sonraki izleyicilerin pagan Roma kültürüyle fazlasıyla iç içe geçmiş olmalarından ortaya çıkmıştır.

Görüntü-yazı karşıtlığı konusunda en önemli nokta, sözün ve yazının gerçekliği tarif etmeye çalışmasına karşın, görüntünün çoğu zaman gerçekliğin kendisi olduğu izlenimini doğurmasıdır. Bir başka deyişle, söz ve yazı alçakgönüllü bir açıklama işlevi görürken; görüntü, temsil ettiği gerçekliğin yerini alma iddiasını taşımakta ya da iletişime katılan bireyler tarafından öyle algılanmaktadır. Picasso'nun ünlü, "O balık değil; resim!" sözünü, sergiyi gezen bir bayanın, altında "Balık" yazan bir tablo için, "Bunun neresi balık?" sorusu üzerine söylemesi bu açıdan ilginçtir. Ressam, gerçeklikle onun görüntülü yorumu arasındaki farkı bilmektedir; fakat sergiye katılan sanatsever, zihnindeki gerçeklik algısının kendisine oynadığı oyunu fark edememektedir. Söz ve yazı gerçekliğin anlaşılmasında birer araç işlevi yüklenirken; resim ve özellikle heykel, bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek, ilkel zihinde ontolojik bir yanılsamaya neden olabilmektedir. Bu konuda Sürrealist Ressam René Magritte'in Pipo tablosu ve Michel Foucault'nun söz konusu tablodan ilhamla kaleme aldığı "Bu bir Pipo değildir" adlı eseri, modern dönemde görüntü-gerçeklik ilişkisinin tartışılmasına ve görsel sanatlar kuramlarına dair ilginç bir temel oluşturmaktadır.[6] Yine örneğin, çocuklarda görüntü ve gerçeklik ayrımı yeterince gelişmediği için bir çocuk, kendisine gösterilen fotoğraftaki şekli annesi olarak düşünebilmekte ve annesinin gerçekliğine verdiği tepkiyi fotoğraftaki nesneye de göstermektedir. Bu yüzden, puta tapıcılık da görüntü ve gerçeklik algısının yeterince ayrışmadığı arkaik toplumlara özgü bir durumdur. Modern dönemdeyse daha rasyonel temellere oturtulmuş; ancak özünde zihnin ilkel ve çocuksu algılarına dayanan bir görüntü fetişizmi hüküm sürmektedir denilebilir. Öyle ki, görüntüsü olmayanın gerçekliği bile tartışılmakta; hatta kitle iletişim araçlarıyla sunulan görüntüler, söz ve yazı ile desteklenerek, izleyiciye, gerçeğin ta kendisiyle karşı karşıya olduğu söylenmektedir.

Modern öncesi dönemde de insanlar özellikle bazı soyutlukları simgeselleştirme yoluna gittiler; paganizm bunun en kaba hali olarak tarihteki yerini aldı. Modern dönemde ise, çoğu kez simgeler gerçekliğin önünde bir nitelikle toplumlara sunuldu. Örneğin semiyotik açıdan, "gösteren"i bir bez parçası ve üzerindeki boyalar, "gösterilen"i ise bir topluluğun ortak hafızasında kökleşmiş duygusal bir aidiyet hissi olan bayraklar, bir gösterge olarak gösteren ve gösterileni de aşarak bambaşka bir niteliğe bürünür. Tanrısal bir odağa dayanan meşruiyet anlayışını terk ederek dünyevi/dışsal bir odağa yaslanan ulus devletler de büyük ölçüde simgesel temeller üzerinde durur. Böylece metafizikten ve kutsallıktan arındırılmış unsurların, bireyleri bir arada tutabilecek bir anlam ortaklığı inşa edebilmesi için, onlara seküler bir kutsallık

[6] Michel Foucault, Bu Bir Pipo Değildir, çev., Selahattin Hilav, YKY, İstanbul 2004.

yüklendi. Ulusal marşlar, bayram törenleri, resmigeçitler, resmî cenaze törenleri, laik/ulusal eğitim süreci, dinsel değil vatansal şehitlik kavramı ve ayrıca ulus devlet kimliğinin değişen şartlarına ya da uluslararası konjonktürün gereklerine göre yeniden yorumlanan tarih bu seküler kutsallar arasında sayılabilir.

Bütün bu yeni kutsallıkların ve simgesel öğelerin toplum tabanına yayılması ve kolektif bilinç – ortak refleks haline getirilmesi için de mitlerin işin içine katıldığı yoğun bir kitle iletişim faaliyetine ihtiyaç vardır. İşte burada, ilkel toplumlarda yaşamı ve dünyayı açıklamak amacıyla basit formlarda üretilen mitler, özellikle televizyon, sinema ve daha sonra sosyal medya mecralarında daha sofistike öyküler olarak üretilir.

Televizyon, Sinema ve Mit Üretim Süreci

Çağdaş toplumlarda mitsel simgelerin eskisine nazaran daha seküler formlarda üretilmesinde iletişim araçları etkin biçimde kullanılmaktadır. Hatta medya, ulus kimliğinin inşasında üstlendiği merkezî rol ile birlikte düşünüldüğünde, "ilkel" toplumlardaki mitleri andıran bir işleyiş biçimine sahiptir. Sürekli "konuşan" bir aygıt olmasının yanı sıra, sözü görsellikle takviye etmesi, onun kullandığı öyküleme tekniğini mitlerdeki hayalî görselliğe göre daha otoriter ve etkili kılabiliyor. Böylece, anlatıcının (TV) ikna kabiliyeti geleneksel mitlere kıyasla artıyor ve kimlik inşa sürecinde medyatik görüntü, bir tür zihinsel denetim aracına dönüşüyor. Bir kişiyi, nesneyi, olayı ya da gerçekliği ilk olarak televizyondan öğrenmişsek, artık zihnimiz onu öyle kabul edecek ve bir bakıma denetim altına alınmış olacaktır.

Bu bağlamda İsmet Özel'in Zor Zamanda Konuşmak kitabında yer alan bir deneyi hatırlamak faydalı olacak sanırım. Özel, okuyucudan, zihninde beyaz bir kâğıdı canlandırmasını ve sonrasında onu bir köşesinden yavaşça yırtmaya başlamasını ister. Kâğıdın bir kısmı yırtıldıktan sonra da, "aynı kâğıdın yırtılmamış olan ilk halini yeniden zihninizde canlandırın" mealinde bir ikinci istekte bulunur. Gerçekten de bunu başarmak imkânsız gibi bir şeydir; hiçbir denemede insan zihni, kâğıdı yırtılmamış biçimiyle tasavvur edemez. Tam burada Özel, "Bir şeyi söylemişsek, onu söylememiş olmayı asla başaramayız" tespitinde bulunarak zihnin işleyişi ve görsellik üzerinden şekillenen sürecin geri döndürülemezliği hakkında esaslı bir noktaya temas eder.[7]

Televizyon ve sinemanın insan zihni üzerinde gerçekleştirdiği denetim, söz ve görüntü gibi en etkili iki aracın yardımıyla gerçekleştiği için, çağdaş mitler, karmaşık ve dezenformatif bir nitelikle kitleye ulaşır. Fakat mitlerin kitleye ulaşan biçiminin

[7] İsmet Özel, Zor Zamanda Konuşmak, Şule Yayınları, İstanbul 2011.

algılanması, onların arka planındaki karmaşıklığı perdeleyecek bir basitlik ve netlikle gerçekleştiği için, mit=gerçeklik denkleminin kurulması pek de zor değildir. Zira gerçeğin kendisi de çoğu zaman sadedir. Elbette burada birbirine karıştırılan bir başka şey de basitlik ve sadelik farkı oluyor.

Tarih, Din ve Geleneğin Tahrifi ve Zihinsel Denetim

Mit üretim sürecinin başat aktörleri televizyon ve sinema, çoğu kez sıfırdan bir mit üretim faaliyetine girişmez. Genellikle, doğası gereği, hazır/mevcut yapıyı kullanır; yani işin kolayına kaçar. Üstelik en önemli ayrıcalığı, görsellik sunumu olduğu için onun yoğun kullanım nesneleri ve konuları da bu çerçevede şekillenir: Cinsellik, debdebeli yaşamlar, komedi, spor, kısmen estetik/sanatsal faaliyetler, tarih ve din. Gerçekliği yeniden sunan ya da daha da ileri giderek, yeniden üreten bir araç olarak televizyonun, elbette, tarihi olduğu gibi aktarmasını bekleyemeyiz. Ancak televizyon ve de sinema, gerek ideolojik gerekse reel endüstriyel kaygılarla, bilinen ve kayıt altına alınmış olandan bile çok daha farklı bir tarih kurgulamaktan çekinmez. Zira görsellikle desteklenmiş bir sözlü mit, raflarda yığılı kitabî/yazılı bilgiye göre daha hızlı yayılma ve sonuç alma niteliğini haizdir. Görsel medya endüstrisinin sahipleri bunun fena halde farkında oldukları için, sık sık mesela tarih veya din hakkındaki cehaletlerini ele verme pahasına da olsa, kullanım değeri taşıyan bir meta ve görsel bir nesne olarak onu işin içine katarlar.

Dünya sinemasının ilk örnekleri arasında -Quo Vadis ve Cabiria (İtalya 1913) ile Griffith'in Bir Milletin Doğuşu ve Hoşgörüsüzlük (ABD 1914 – 1916) gibi- filmleri gibi konu olarak tarihi bir öyküyü seçen pek çok örneklerin bulunması bu bakımdan ilginçtir.

Peki, etkili bir öykünün oluşturulmasında görsel bir nesne olarak tarihten yararlanmak ya da tarihin belli bir kesitini kullanmak ne gibi sonuçlara yol açar? Çoğu kitlelerin hafızasının nasıl yeniden inşa edildiğini ortaya koyan bu sonuçları belli başlı kavramsallaştırmalar altında ele almak faydalı olabilir.

1. **Anakronizm** ya da **Zamansızlık**:

Bugüne hitap eden "modern" bir aygıt olarak medya, tarihi, görselleştirilmeye hazır ideolojik ve ticari bir malzeme deposu olarak sıkça kullanır. Öyle olunca, tarihî olay, kişi ya da nesnelerin kendi bağlamlarında oluşan gerçeklikleri değil, onların günümüze hitap eden yönleri öncelik kazanır ve televizyon, gayet pragmatik bir gerekçeyle bu noktaya odaklanır. Çünkü televizyon, hız çağının önde gelen bir tüketim aracıdır, acelesi vardır, kitleleri bir yandan doyururken, aynı zamanda yeni açlar

yaratma peşindedir. Bu yüzden onun asıl derdi tarihsel gerçeklik değildir. Fakat televizyon veya sinemanın tarihe yaklaşımının tutarsızlık derecesinde reel problemelere yol açması, özellikle filmlerde gülünç ve anakronik sahnelerin yer almasıyla sonuçlanabilmektedir. Örneğin, Truva filminde o dönemde henüz icat edilmemiş olan üzenginin kullanımı; saatli, marlboro tişörtlü Malkaçoğlu'nun traktör yolunda at sürmesi, Orçun Sonat'ın oynadığı ve 7. yüzyılda geçen Hazreti Ömer filminde, 1000 yıl sonra, 17. yüzyılda Itri tarafından bestelenen "salaten ümmiye"nin söylenmesi…

2. İndirgemeci Mantık:

Yine televizyon, kitlelere hitap eden popüler bir araç olarak, doğuştan sığ ve basit olmak zorundadır. Bu nedenle televizyonda görselleştirilen tarihsel süreçler ve dini ritüeller, süre, dekor, bütçe gibi unsurların kısıtlamasıyla, daraltılır ve belli bir kesite indirgenerek sunulur. Buna göre, bütün bir tarihsel süreç, tekdüze biçimde akmış ve ancak modern zamanlarda "ilerlemeci" bir nitelik kazanmış gibidir. Osmanlı denince, sarıklı, kavuklu veya fesli adamlar; Roma denince, serpuşlu miğfer giyen askerler; Antik Yunan için, peştemalvari tek parça elbise giyinmiş kişiler gösterilir ve izleyici tek bir kare ile yüzlerce yıllık dönemi algıladığına ikna edilir. Daha uzak geçmişe doğru gidildikçe bu indirgemeci yaklaşım güçlenir, zira bugünden uzaklaştıkça bilgiler bulanıklaşmakta; yakın geçmiş ise doğal olarak daha ayrıntılı bir biçimde tasvir edilebilir. Oysa bize modern dönemdeki kadar hızlı görünmese de, tarihin akışı çeşitli dönüşümler ve hayati kırılmalarla doludur. Bu çerçevede, televizyonda Orta Çağ hepten karanlıktır; baskınlar, salgınlar, büyü, cadı avları, derebeylikler, skolastik anlayışın hükümranlığı ile sembolize edilir. Yine Roma'ya saldıran kim olursa olsun, genellikle aynı görsellikle sunulur; barbar, kirli saçlı, karışık sakallı, iri kıyım insanlar… Ridley Scott'ın Gladyatör ya da Atilla filmlerinin sunumu hatırlandığında, bu konuda televizyon ve sinemanın hakim Batılı paradigmanın oryantalist ve ötekileştirici tarzıyna uygun bir dil kullandığı görülür.

3. Hamasi Yaklaşım:

Modern mitlerin üretiminde rol alan televizyon, özellikle ulus inşa sürecinde, kahramanlık öyküleri etrafında tarihi yeniden kurmaya girişir. Gerek dünya, gerekse Türkiye sinemasının ilk baştan beri ürettiği filmler, tarihin bir malzeme deposu olarak kullanımına örnek teşkil etmektedir. Mesela ilk yerli film kabul edilen Osmanlı Subayı Fuat Uzkınay'ın "Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı" (1914), ilk sinema çalışmalarının yapıldığı Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin 1915'te ordu bünyesinde kurulması, İstiklal Belgeseli (1922), Muhsin Ertuğrul'un Ateşten Gömlek (1923) filmi, askerî ve hamasi yönleriyle öne çıkar. Dünya sinemasında da "Quo

Vadis?" ve "Cabiria" (İtalya, 1913) epik türün ilk örnekleri olarak bilinir. Giriffith'in Amerika'nın kuruluşunu anlattığı "Bir Milletin Doğuşu" ile Hazreti İsa'nın başına gelenleri konu alan "Hoşgörüsüzlük" (1916) filmleri de bu bağlamda zikredilebilir.

Türk sinemasına bir dönem hâkim olan Tarkan, Karaoğlan, Kara Murat, Kara Pençe, Malkoçoğlu, Battal Gazi gibi mitik öyküler, ilginçtir ki, Battal Gazi dışında, Cumhuriyet devrinde üretilmiş ve bunlar genellikle roman ya da çizgi romanlardan televizyon ve sinemaya uyarlanmıştır. Buna göre, tarih görsel bir azamet ve ihtişam şölenidir, zaferlerle doludur; televizyon ve sinemanın mitik dünyasında ise tarihin acılarına ve yenilgilerine, ancak ulusal bütünlüğe katkıda bulunduğu ölçüde yer vardır.

4. Dramatik Deformasyon:

Eğer söz konusu olan deneysel bir film ya da durum tasviri yapan bir kısa film değilse, televizyon ve sinema senaryosunun, dramatik çatışma unsurlarını barındırması beklenir. İçinde hiçbir gerilim ve merak unsuru bulunmayan bir tarihî film senaryosu asla cezbedici olmayacaktır. Bu yüzden gerçeklik bilinçli olarak dramatik öğelerle bezenir ve yapıbozumuna uğratılır. Örneğin, Truva filmindeki Helen, Homeros'un anlattığına göre, 6 yaşında bir kız çocuğuna sahiptir; ama filmde buna yer verilmesi Helen-Paris arasındaki dramatik aşk öyküsünü desteklemeyecek bir bilginin öne çıkmasına neden olabilirdi. Aynı filmde, Herodot tarihine göre, Sparta Kralı Kommenos'u öldüren Hektor değil, Truvalı bir komutan olmasına rağmen, filmin genel mesajı doğrultusunda Hektor'un gerçeklerin üstünde idealize edildiği görülmektedir. Yine Cesuryürek filminde İskoçya'nın bağımsızlık sembolü William Wallace'ın gerçekte bir eşcinsel olduğuna değinilmemesi dramatik deformasyon çerçevesinde birtakım gerçekliklerin perdelenmesi anlamına gelmektedir. Machiavelli, Prens'te, İmparator Commodus'un çok iyi bir kılıç ustası olduğunu, fakat kendisine meydan okuyan isimsiz bir gladyatörün karşısına çıkma gafletinde bulunarak arenada öldüğünü yazar. Oysa aynı Commodus, Ridley Scott'ın Galadyatör filminde kız kardeşine tecavüz eden bir antikahramandır ve daha önce idam ettirmeye çalıştığı General Maximus tarafından arenada öldürülür. Üstelik General Maximus, İmparatorun kız kardeşinin de sevgilisidir ve böylece izleyiciyi tam anlamıyla tatmin edecek bir tarihsel kurgu ortaya çıkmaktadır.

5. İmgesel Deformasyon:

Yazılı ve sözlü belgeler sayesinde hakkında bilgi sahibi olduğumuz kişilikler, televizyon ve sinemada aktörlerin görünümüne bürünerek izleyicinin karşısına

çıkmaktadır. Özellikle güçlü karakter oyuncularının canlandırdığı tarihî kişiliklerin, gerçek fizyonomileri hakkında izleyici zihninde belirli bir imge oluşmakta ve bu da yeni, bambaşka bir televizüel veya sinematografik kişilik olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuçta, gerçek tarihî kişiliğin gerçek niteliklerinin de toplumsal bellekte yeri ve önemi kalmamaktadır. Mustafa Akkad'ın Çağrı filminde oynayan Anthony Quinn'in Müslüman toplumun ortak belleğinde yer alan ve yüzlerce yıllık hilye tasvir geleneği tarafından aktarılan Hazreti Hamza tasavvurunun yerini alması bu bakımdan anlamlıdır. Yine Battal Gazi destanlarında iri yarı, esmer, bıyıklı ve sarıklı olarak anlatılan kahramanın, Cüneyt Arkın'ın kişiliğinde mavi gözlü, cılız ve açık tenli bir görünüm kazanması benzer bir durumdur.

SONUÇ

Modern medya, ürettiği mitler ve zihinsel denetime yol açan bastırıcı görsellikle toplumsal, siyasal ve kültürel yaşamda kendine bir yer açmaktadır. Özellikle yönünü tarihe dönerek, kamerayı geçmişin birikimlerine, geleneklere ve dine çevirerek, gelecekte daha mitik bir karakter kazanabilir. Hele ki, postmoden yaklaşımların, dini ve geleneği bir malzeme olarak görmesiyle bu süreç daha da hızlandı. Böylece medyanın inşa ettiği kolaycı ve mitik evren, bütün yüzeyselliğine, dinî/metafizik alandaki cehaletine rağmen, kurulu/egemen yapıyı pekiştirmektedir. Bu mitik yapı, gücünü ve kitlelere etki edebilme yeteneğini, bir ölçüde sığlığından almakta, basitleştikçe yaygınlaşmaktadır. Ayrıca toplumsal bellekte tarihi yapan olağanüstü erkeklerle birkaç kadın kahraman, yerini starlara bırakmaktadır. Geriye kalan, sinirleri ve kemikleri alınmış, et yığını haline getirilmiş sınırlı bir tarih, gelenek ve din tasavvurudur.

KAYNAKÇA:

Barthes, Roland, *Çağdaş Söylenler*, çev: Tahsin Yücel, Metis Yayınları, (İstanbul: 1998).

Barthes, Roland, *Image-Music-Text*, çev.: Stephen Heath, Fontana Press, (Glasgow: 1977).

Barthes, Roland, *Yazı ve Yorum*, çev.: Tahsin Yücel, Metis Yayınları, (İstanbul: 1999).

Bourdieu, Pierre, *Sur la télévision*, Raison d'agir éditions, (Paris: 1996).

D'Almeida, Fabrice, *Images et propagande*, Casterman/Giunti, (Firenze: 1998).

Derman, İhsan, *Fotoğraf ve Gerçeklik*, Anadolu Ünv. AÖF Yayınları, (Eskişehir: 1989).

De Saussure, Ferdinand, *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev. Berke Vardar, Multilingual, (İstanbul: 1998).

Foucault, Michel, *Bu Bir Pipo Değildir*, çev., Selahattin Hilav, YKY, (İstanbul: 2004).

Kur'an-ı Kerim.

Mutlu, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., (Ankara: 1998).

Özel, İsmet, *Zor Zamanda Konuşmak*, Şule Yayınları, (İstanbul: 2011).

Sontag, Susan, *Fotoğraf Üzerine*, çev: Reha Akçakaya, Altıkırkbeş Yayınları, (İstanbul: 1999).

Üçok, Necip, *Genel Dilbilim=Lengüistik*, (Ankara: 1946).

TOLGA KARAÇELİK'İN KELEBEKLER FİLMİNDE GÜÇLÜ KADIN İMGESİ BAĞLAMINDA KADININ TEMSİLİ

Dr. Öğr. Üyesi Özgür VELİOĞLU METİN
Kocaeli Üniversitesi

ÖZET: Sinemada kadın temsili tüm dünya ile paralel biçimde Türkiye'de de belirli kalıplar üzerinden ilerler. Bu kalıplar ataerkil toplumsal cinsiyet normlarına göre şekillendiğinden, kadın erkeğe oranla edilgen, zayıf ve suskun resmedilir. Bu temsilin alternatifi ya da karşıtı kadın karakterler, çoğunlukla bağımsız sinema örneklerinde varlık bulurlar. Türk sinemasında da 1980'li yıllarla birlikte gelişen feminizm hareketi başta olmak üzere dönemin önemli dinamiklerinin etkisi ile yönetmenler, sinemada kadını konvansiyonel bakış açısının dışında bir perspektiften resmetme çabasına girerler. Özellikle 2000'li yıllar sonrası Türk sinemasında bu çaba artar. Tolga Karaçelik de *Kelebekler* (2018) filminde yer verdiği başta Suzan karakteri olmak üzere diğer kadın temsilleriyle bu çabayı sürdüren günümüz yönetmenlerindendir. Filmde, üç kardeşin yıllardır görmedikleri babalarına olan yolculukları ve babalarının vefatı üzerine cenazesini defnetme hikâyeleri anlatılır.

Çalışmanın amacı, Karaçelik'in *Kelebekler* filminde kadının temsilini nasıl konumlandırdığı ve sinemada süregelen edilgen, zayıf ve suskun kadın imgesinin dışına çıkıp çıkmadığının feminist film eleştirisi perspektifinden tespit edilip ortaya konmasıdır. Filmden edinilen bulgular ışığında yönetmen Karaçelik'in *Kelebekler* filminde, ataerkil toplumsal cinsiyet normlarına göre şekillenmiş sinema anlatılarında yer alan kadın temsilinin dışına çıktığı, var olan temsil biçimlerini yapısöküme uğratıp tersyüz etmeyi deneyerek güçlü, etkin ve sesini duyurmaktan kaçınmayan alternatif kadın temsilleri yaratmaya çalıştığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yakın dönem Türk sineması, Toplumsal cinsiyet, Tolga Karaçelik, Kelebekler

Representation of Women Through the Strong Woman Image Depicted By Tolga Karaçelik's "Butterflies" Movie

ABSTRACT: The representation of woman in cinematic works has been depicted through specific patterns in Turkey, in parallel with the trends seen in all around the world. As these patterns are shaped by patriarchal gender norms, women are often depicted as more passive, weak, and self-contained

compared to men. The female characters that are alternative or contrary to this representation generally come into view in independent cinema works. Directors of Turkish cinema start to take initiative to depict female characters going beyond the conventional perspective, under the influence of especially the movement of feminism that has developed in 1980s and relevant other developments. This initiative in Turkish cinema starts to gain momentum especially after 2000s. Tolga Karaçelik is a modern-day director, who furthers this trend with his representation of women through female characters he has created, such as Suzan in *Butterflies* (2018). The film narrates the story of three siblings in pursuit of seeing their father whom they have not met for years and their efforts to offer him a funeral after his death.

The aim of this study is to identify the way Karaçelik positions his representation of women in *Butterflies* and whether he goes beyond the established passive, weak and self-contained image of woman in cinema, from the perspective of feminist film critics. Based on the findings extracted from the movie, it has been identified that Karaçelik goes beyond the woman image depicted in cinematic narrations, which have been shaped by patriarchal gender norms, and attempts to create an alternative representation of women that highlights their strength, activity and courage to speak, through deconstruction and inversion of the existent forms of representation.

Keywords: New Turkish cinema, gender, Tolga Karaçelik, Kelebekler

GİRİŞ

Toplumsal yaşam içerisinde kadın ve erkeğin konumu belirli kalıplar üzerinden ilerler. Bu kalıplar kültürel farklılıklara göre değişmekle beraber toplumsallaşma süreciyle birlikte öğrenilir. Kadın zaman içinde dişil'e, erkek ise eril'e dönüşür. Sonradan öğrenilen bu kimlikler toplumsal cinsiyet olarak adlandırılır.

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin yaşam biçimini, davranışlarını, rollerini, beklentilerini ve değerlerini toplumsal düzlemde tanımlayan ve yönlendiren sosyal bir yapılanmadır. Giddens'a göre toplumsal cinsiyet, erkeklerle kadınlar arasındaki farklılığa yol açan fiziksel niteliklere değil, erkeklik ile kadınlığın toplumsal olarak kurulmuş olan özelliklerine göndermede bulunur (2009: 1119). Toplumsal cinsiyet kavramı tarihsel süreçte Money, Stoller ve Oakley gibi araştırmacıların çalışmalarıyla* günümüzdeki anlamına ulaşır. Biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet

* Gender kavramının tarihsel gelişimi ve kullanımına dair detaylar için bknz. The Inexorable Rise of Gender and the Decline of Sex: Social Change in Academic Titles, 1945 - 2001, David Haig, Archives of Sexual Behavior, Vol. 33, No. 2, April 2004, pp. 87-96.; Money, J. (1955) Hermaphroditism, gender and precocity in hyperadrenocorticism: Psychologic findings. Bulletin of the Johns Hopkins Hospital, 96, 253–264.; Robert J. Stoller, Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity,

ayırımını günümüzdeki kullanımına yakın olarak ilk kez tartışmaya açan Robert Stoller, 1968 tarihli Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity adlı eserinde toplumsal cinsiyetin biyolojik özelliklerinin yanında psikolojik ve kültürel yanına da dikkat çeker (1984: 9).

Ann Oakley ise 1972 yılında Sex, Gender and Society isimli kitabında toplumsal cinsiyetin tarihsel gelişimini özetledikten sonra bebeklikten itibaren nasıl öğrenildiğini gösterir (1985: 173-188). Ayrıca Oakley, toplumsal cinsiyetin kişilik, zekâ ya da cinsiyetle ilgisi olmadığını ortaya koyar (1985: 203). Connell ise bu öğelerle ilgisi olmayan toplumsal cinsiyet kavramının toplumda nasıl bu denli etkin olduğunu, doğallaştırma işleviyle açıklar. İnsandaki biyolojik özellikler bu kemikleşmiş yapının mantığa bürünmesinde kullanılır. Bu süreçte doğa, açıklamadan çok haklı çıkarmak için kanıt olarak öne sürülür (1987: 245, 246). Yaşamsal süreç içinde öğrenilen toplumsal cinsiyete dair davranış kalıpları aile, okul vb. kurumlar tarafından öğretilir. Bu kurumlardan en etkililerinden biri de sinemadır. Sinema hem toplumun yansıtıcısı hem de kültürün üreticisi olarak toplumu şekillendirmede önemli bir işlev görür.

Smelik'e göre sinema, kadınlar ve dişillik ile erkekler ve erillik, kısacası cinsel farklılıklar üzerine mitlerin tekrar tekrar üretildiği ve bunların temsil edildiği kültürel bir pratiktir (2008: 1). Sinema ve toplumsal cinsiyetin bağdaştırılmasındaki ortak nokta, sinema aracı ile toplumsal cinsiyet genellemelerinin kalıp yargılar içinde tekrarlanarak kadın ve erkeğin konumlarını belirlemesidir. Sinemada kadın bu bağlamda belirgin ve kırılmaz kalıplar içinde, toplumsal hiyerarşi içindeki yerini bilen, egemen değerleri olumlayan, pasif bir nesne konumunda temsil edilir. Erkekler güç ve eylemleriyle, kadınlar ise anneliği ve erkeklerle olan ilişkileriyle ön plana çıkar. Sinema aracılığıyla yaratılan bu kadın ve erkeklik halleri ile ideal kadın ve erkek kavramları imgesel olarak yeniden üretilirken topluma da dayatılır (Parsa ve Akçora, 2017: 16). Butler'a göre kadın karakterler yalnızca zevk vermek, kurtarılmak ve kimi zaman da kahramanın heteroseksüelliğinin kanıtı olmak için oradadır (2011: 87).

Türk popüler ana akım sinemasında da dünya ile paralel biçimde gelişen kadın temsili bazı bağımsız film örneklerinde farklılaşır. Bağımsız sinema eserleri ortaya koyan yönetmenlerin bir kısmı kadın temsilini ataerkil toplumsal cinsiyet normlarına göre şekillendirirken, kimileri bu normları yıkmaya yönelik filmler ortaya koyarlar. Öztürk'e göre sinemada kadın olmak, çoğu zaman anlaşılması zor, edilgen, bağımlı ve cinsel bir nesne olmak, kimi zaman da bağımsız, özgür ve güçlü bir kadın olmak anlamına gelir (2000: 221). Ataerkil toplumsal cinsiyet normlarını tersyüz edebilen, yapısöküme uğratan ve bu niyetiyle filmin sonuçta verdiği mesajın örtüşmesini

Karnac Books, London, 1984; Ann Oakley, Sex, Gender and Society, Gower Publishing Company Limited, England, 1985.

sağlayabilen yönetmenlerin yarattığı kadın karakterler, yukarıda ifade edilen bağımsız, özgür ve güçlü kadınlar olarak sinemada varlık bulurlar. Ancak bu süreç hem sistem hem yönetmen için kolay değildir. Çünkü toplumsal sistem kendisi, özellikle ana akım sinema yapısı itibariyle hem erkek egemen bir endüstridir hem de klasik anlatı sineması her yönüyle ataerkil toplumsal cinsiyet normlarına göre şekillenmiştir. Dolayısıyla sistem bunun devamlılığı yönünde refleks verir. Ayrıca yönetmen için de kolay bir süreç değildir çünkü yönetmen ne kadar bu duruma karşı çıkıp klişeleri, kodları tersyüz etmeye çalışsa da onun bilinçaltı da ataerkil toplumsal normlara göre şekillenmiştir. İşte bu noktada filmin kadının toplum ve aile içindeki konumunu gerçekten eleştirip eleştiremediği, kadın sorunlarını gerçekçi ve sorgulayıcı bir tarzda dile getirip getiremediğini anlamak için 1970'li yıllarda etkisini yaygınlaştırmaya başlayan feminist film kuramı/eleştirisi devreye girer.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadını gerçekçi ve sorunlarını sorgulayıcı biçimde ele alan filmlerin yapılmaya başlanması sancılı bir süreci getirir. 1980'li yıllarla birlikte Türkiye'de etkisi hissedilmeye başlanan feminizm hareketi ve dönemin sosyo-ekonomik ve politik önemli dinamiklerinin etkisiyle sinemada kadın temsilinde arayışlar başlar. Bağımsız yönetmenlerden bazıları kadının toplum ve aile içindeki konumunu eleştiren, kadın sorunlarını dile getiren filmler yapmaya çalışsa da çoğu film ataerkil düzenin ideolojisini onamaktan öteye geçemez. Ancak 2000'li yıllarla birlikte -özellikle kadın yönetmenlerin sayısının da artmasıyla- kadını gerçekçi ve çok boyutlu yansıtmayı başaran filmlerin sayısı artmaya başlamıştır.

Tolga Karaçelik de yakın dönem Türk sinemasının ana akım sinema dışında var olmayı başarabilmiş bağımsız, önemli yönetmenleri arasındadır. 2019 yılı itibariyle üç uzun metrajlı filmi olan yönetmenin üçüncü filmi *Kelebekler*, Türk sinemasında geçmişten itibaren var olan kadın temsilinin dışına çıkmaya çalışmasıyla da yönetmenin önemli filmlerinden biridir.

Çalışmanın amacı, Karaçelik'in *Kelebekler* filminde kadının temsilini nasıl konumlandırdığı ve sinemada süregelen edilgen, zayıf ve suskun kadın imgesinin dışına çıkıp çıkmadığının saptanmasıdır. Çalışmada, yönetmenin *Kelebekler* filminde ataerkil toplumsal cinsiyet normlarını sürdürüp sürdürmediği ve kadın karakterlerin temsilinin, ataerkil toplum anlayışından farklı bir şekilde sunulup sunulmadığı feminist perspektiften ele alınıp çözümlenmiştir.

1. YÖNTEM: FEMİNİST FİLM ELEŞTİRİSİ

Timisi'ye göre feminist hareket toplumsal cinsiyetin temsil pratikleri üzerine güçlü eleştiriler geliştirmiştir. Feministler toplumsal gerçekliğin bir temsil/ler sistemi olduğunu, bedenin toplumsal olarak çevrelendiğini, kadınlık ve erkeklik gibi sanki

bir özü varmış, içeride bir yerlerde hep mevcutmuş gibi görünen var olma hallerinin bu temsil sistemleri aracılığıyla kurulduğuna vurgu yapar. Bu temsiller sistemini estetik, sosyolojik, politik ve psikolojik kökenlerini merkeze alarak eleştirir (2011: 157). Feminizm her alanla derinden ilintili olduğu gibi başta sanat olmak üzere birçok alanda da feminizm üzerinden okumalar yapmak mümkündür. Sinema da edebiyat ve tiyatro gibi ataerkil toplumsal cinsiyet normlarının yerleşik biçimde hem var olduğu hem de üretildiği aygıtlardan biridir. Öğüt'e göre feminist sinema, toplumsal cinsiyet farklılığını kadın bakış açısıyla sunan ve cinsiyetler arasındaki asimetrik iktidar ilişkisine dair eleştirel bir farkındalık sergileyen filmlerdir (2009: 203).

Feminist sinema eleştirisi zamanla gelişmiş, estetik dil sorununa ve imge politikalarına duydukları ortak ilgide birleşen film kuramı ve feminizm, göstergebilim, psikanaliz ve Althusser'in Marksist felsefesinden etkilenerek son halini almıştır (Öztürk, 2000: 86). Kuram tarihsel süreçte değişime uğramış, zamanla farklı bilim dallarının etkileriyle şekillenmeyi sürdürmüştür. Kuramı ilk şekillendiren kuramcılar, Claire Johnston ve Laura Mulvey'dir.

Clarie Johnston, ilk kez 1973 yılında yayınlanan "Women's Cinema as Counter-Cinema" isimli makalesinin girişinde Erwin Panofsky'den uzunca bir alıntı yapar ve makalesinin ilham kaynağı olarak gördüğü yazıdan hareketle Hollywood sinemasının hayal fabrikası olarak mitler yarattığını ve mitlerin belirli kadın kalıp yargıları üzerinden ilerlediğini belirterek eleştirir (1999: 31, 32). Ona göre sinemanın araçları ve teknikleri, gerçekliğin bir parçası olarak, hüküm süren ideolojinin bir ifadesidir. Erkek burjuva sinemasının yapısını filmin metninde parçalayarak yeni anlamlar yaratılmalıdır. Bu sinema pratiğine kadınların karşı-sineması adını verir (Johnston, 1999: 36, 37).

Laura Mulvey, sinema ve feminizm ilişkisini psikanaliz ile yoğurarak teorileştiren ilk kuramcıdır. Mulvey, feminist eleştirinin psikanalizle bağıntılı olduğunu belirttiği ve ilk kez 1975 yılında yayınlanan "Görsel Haz ve Anlatı Sineması" başlıklı makalesinde, sinemanın seyirciye birtakım olası hazlar sunduğunu belirtir. Bunlardan birinin skopofili (2010: 214) yani bakış yoluyla bir başkasını cinsel uyarım nesnesi olarak kullanmaktaki hazdan doğan gözetlemeci, skopofolik hal olduğunu belirtir (2010: 217). Bir diğeri ise dikizlemecilik anlamına gelen voyoristik bakış açısıdır (Mulvey, 2010: 215). Mulvey'e göre cinsel dengesizliğin yönettiği bir dünyada, bakmadaki haz, etkin/erkek ve edilgen/dişi arasında bölünmüştür. Belirleyici erkek bakışı kendi fantezisini, uygun biçimde şekillenmiş dişiye aktarır (2010: 218).

Kadın sinemasının yarattığı en devrimci yeniliklerden biri, kadını nesneleştirip fetişleştirmeyi reddetmek olmuştur. Feminist sinema, dişil öznenin fetişleştirilmesinden ya kaçınır ya da eleştirel bir yaklaşımla yapısöküme uğratır. Dişi karakterin, özne

konumuna geçtiğinde ya da kendi failliği ve arzusunu kazanmak için mücadele verdiğinde artık fetişleştirilmiş bir imge şekline sokulması mümkün olmaz (Öğüt, 2009: 204).

Feminist film eleştirisi kadınların filmlerde sunum tarzlarının incelenmesiyle filmlerde kadınların simgesel düzeydeki mevcut olmayışlarının, yokluklarının ve değersizleştirilmelerinin nedenlerini araştırmaya girişmekte ve olumsuz ya da yanlış olarak tanımlanan kadın sunumlarının ortadan kaldırılması konusunda çözümler ve öneriler ortaya koymaktadır. Modern toplum içinde kadının toplumsal yaşam içinde sahip olduğu yerin gerçeklerine uygun kadın karakterlerin ve sunumlarının üretilmesini teşvik etmektedir (Özden, 2004: 209).

Feminizmin özel ve kamusal alana bakışı da farklılık içermektedir. Kadın ve erkeğin ataerkil toplum düzenindeki konumundan hareketle kavram yeniden yorumlanır. Ruken Öztürk, Habermas'ın kamusal - özel alan yorumundan hareketle, kadınların dışlanmasının, temel haklardan mahrum olan erkeklerin dışlanmasından farklı olduğunu belirtir. Kamu alanı toplumsal ilişkilerin, değerlerin, savaşımların gerçekleştiği bir yaşam alanı iken, özel alan kişinin ailesiyle, yakın çevresiyle, özel işleri ve seçimleriyle betimlenen alandır. Dolayısıyla özel alanın cinsiyeti kadın, kamusal alanınki ise erkektir (2000: 61, 62).

Toplumsal cinsiyeti kuran söylemlere eleştiri getirmeye, bu söylemsel yapıları kendi içinde bozmaya ve yerinden etmeye yönelen feminist filmlerde önemli olan, kadınların yok sayıldıkları alanlarda var olduklarının söylenmesi ve erkeklerle belirli başlıklar altında eşitlenmesi değil, söz konusu cinsiyetçi yapının, filmin söylemsel yapısının içinde istikrarsızlaştırılmasıdır. Kadın deneyiminden çıkan, cinsiyetçi ideolojiye işaret ederek eril söylemi az ya da çok kıran ya da yapısöküme uğratan filmler, kadın filmleridir. Görsel ve anlatısal hazzı kullanmaya devam ederek bunları filmin içine belli bir mantığa göre yerleştiren feminist yönetmenler, kadın ve dişilikle ilgili gösterge ve anlamları egemen sinemanın kod ve kalıplarından farklı şekilde temsil ederler. Yani toplumsal cinsiyet hiyerarşisine dayalı mevcut sistemin "iyi" kız ile "kötü" kız arasında yaptığı ayrımla oluşan farklılıkları reddeden, kadının metin üzerinde ya da beyazperdede temsil ediliş biçimini sorgulayan kadın yönetmenlerin filmlerini farklı kılan en önemli özellik, yeni bir bakış ve dil inşa etmeleridir (Öğüt, 2009: 203).

Feminist film eleştirisi sonraki yıllar içinde -Mulvey'in önerdiği eleştirel tavır doğrultusunda- klasik sinema içinde sunulan kadın karakterlerin çözümlemesini yaparak bu tür sunumların ataerkil ideolojinin sürdürülmesi işlevlerini göz önüne serme ve kadınların erkeğin görsel hazzına dayalı geleneksel anlatı stratejilerinin dışında sunulmalarını sağlayan filmleri teşvik etme çabasını göstermiştir (Özden, 2004: 205).

Çalışmada ele alınan sahneler ilk düzlemde kadının temsili açısından feminist eleştiri yöntemine göre şekillendirilmiş sorular üzerinden çözümlenmiştir:

Kadın karakterin davranışının;
a- temsil ediliş biçimi
b- nasıl temsil edildiği
c- ataerkil düzende kadın/erkek imgesinden hangisine ait olduğu
d- etkin mi yoksa edilgen mi olduğu
e- olumlu mu, olumsuz mu kodlandığı
f- filmsel anlatıya katkısının ne olduğu

İkincil düzlemde ise aşağıdaki öğeler üzerinden kadın karakterlerin film içindeki konum ve temsilleri açığa çıkarılmaya çalışılmıştır:

Kadın karakterlerin;
a- filmde nesne/özne konumlarından hangisi olduğu
b- kamusal/özel alan karşıtlığında nasıl yer aldığı
c- aile içindeki konumlarının hangi kimlik üzerinden şekillendiği

2. TÜRK SİNEMASINDA KADININ TEMSİLİ

Sinemada kadınlar genel olarak meleksi anneler, yaşlı kadınlar, kurbanlar, sevgililer, fahişeler ve baştan çıkaran kadınlar olarak temsil edilir (Butler, 2011: 88). Türk sinemasında da bu kalıp yargılar tekrarlanır ve kadın temsili namuslu iyi bir eş, anne; ya da baştan çıkarıcı, kötü kadın ekseninden öteye geçemez. Aynı zamanda kadın, erkeğe oranla edilgen, zayıf ve suskun resmedilir.

Bu kadınların bir kısmı son derece sessiz, boyun eğen, kaderci; bazıları ideal eş, ev kadını, anne, abla; bazıları çok fedakâr, bazıları bir erkeğin (koca, baba, ağabey) baskısı altında, bazıları ise ahlaki değerlerin baskısı altında kıstırılmış çaresizliklerini yaşarken, bazıları kötü kadın-pavyon kadını-fahişe gibi tanımlamalarla dışlanan, hor görülen, bazıları mutlu olmayı ve namusluluğun tek yolunun evlilik olduğunu düşünen, bazıları yoksullukla mücadele eden, bazıları sürekli dayak yiyen ya da şiddete maruz kalan ve benzeri rolleri üstlenmiş kadınlardır. Gerçekten de Türk sinemasında yukarıda sözü edilen dönemlerde özellikle kültürel bir biçim olarak daha

çok popüler filmler aracılığıyla kadın olmanın anlamları üretilmeye çalışılmış ve seyirciye sunulmuştur. Kuşkusuz bu yapılırken de Türkiye'deki ataerkil düzenin iktidar ilişkileri ve ideolojisinin gerekleri doğrultusunda kadın modelleri çizilmiştir (Küneçen, 2001: 57).

Bu süreç öylesine öğreticidir ki, kadınların yalan, iftira, erkeğe itaatsizlik, erkeğin sözünü dinlememek gibi nedenler yüzünden pek çok acıya katlanması; bütün bu acılar karşısında yılmamayı, sabretmeyi, beklemeyi, çile çekmeyi, erkeklere özgü olarak görülen yarışmacılık, mücadele etmek, yenilmemek gibi eril niteliklerden vazgeçmeyi gerektirir. Bu yönüyle melodramatik anlatılar, tam anlamıyla kadın oluş öyküleri anlatarak, izleyicilere edilgen bir kadınlık kimliği önerir ve hatta öğretir. Kadınların anlatı içindeki dönüşümleri, ataerkil sistemin gereksindiği kadın doğrultusunda gerçekleşir (Akbulut, 2008: 348).

Depeli, Yeşilçam filmleri üzerine yaptığı çalışmasında birtakım tespitlerde bulunur: İlk olarak Yeşilçam doğrudan arzuyu temsilleştirmek, bu yolda eril fanteziyi imgeleştirmek yoluyla, kadın izleyici tarafındaki haz yatırımını bir ürün olarak sunmuş, ideolojik olarak işlev görmüştür. Melodramatik şablon içinde inşa edilen ideal kadınlık, kadın izleyicilere erkeğe adanmayı, hem bedenen hem de toplumsal olarak onun bakışına göre uyarlanmayı, itaati, hak aramamayı öğütlemiştir. İkincisi, anlatılar bütünüyle tektip bir modelleme üzerine oturmuştur. Üçüncü olarak öykülemedeki abartılı aşk duygusu içindeki kadın, hikâyeyi deneyim değil, toplumsal, ideolojik formasyonun uygulama sahası olarak yaşamıştır. Bir tek bedenle iki farklı kadınlık durumunu serimleyen yıldız oyuncularla, karakterler özne olarak görünürleşmektense, ideolojinin kostüm taşıyıcısına dönüşmüşlerdir. Ayrıca ulus kimliğe ait cinsiyetsiz, bütünlüklü bir öz olarak tasavvur edilmiş kadın kurgusunun, Yeşilçam sinemasında eril fantezi yoluyla yeniden cinsiyetlendirilmiş olduğu da akılda tutulmalıdır (Depeli, 2016: 134).

Abisel'in saptamalarına göre, Türk sinemasında bu genellemeler dönemsel olarak değişime uğrar: 1950'ler ve 60'ların başında yapılan filmlerin özelliği, kadın olmanın esaslarını her türlü zorluk karşısında kendinden beklenenler konusunda taviz vermeyen ideal kadınlarla, erkek ve para peşinden koşan yoldan çıkmış kadınlar arasındaki zıtlık aracılığıyla açıklamalarıdır. 60'ların ortalarından itibaren sınıfsal çelişkilerin keskinleşmesiyle birlikte, kadın ideal tiplerini terk eden Yeşilçam'ın kadınlık rolünü, yapılabilecek hatalar üzerinden tanımlamaya başladığı görülür. 70'lerle birlikte kadınların verili rollerini tanımlayıcı yeni mekanizmalara gerek duyulmuş, eğitim ve meslek seçimindeki eşitlik taleplerinin, ekonomik bağımsızlık isteklerinin sınırlarını farklı biçimde çizmek gerekmiştir (2005: 310, 311). Popüler sinema, kadın izleyiciye rol model olarak bu temsili sunarken, erkeklerin de kadınlardan beklentilerini belirlemiş olur. Sinemadaki bu kalıplar, 1980'li yıllarda feminizm hareketinin

Türkiye'de etkili olmaya başlaması ile birlikte, kırılmaya, daha fazla sorgulanmaya başlanır.

1980 sonrasında Türkiye'de etkisi görülmeye başlanan feminizm hareketiyle birlikte, Türk sinemasında kadının ele alınışı da değişmeye başlar. Esen, 80'li yıllarda toplumsal sorunları işleyen filmlerin de birey sorunlarına yöneldiğini belirtir. Özellikle bu dönemde kadının birey olabilme sorunlarına, evlilikte erkekten beklentilerine, toplumun kadına bakışına değinen filmlerde artış gözlemlenmiştir. Esen, aynı zamanda 80'li yıllarda çekilen filmlerde kadına bakışın ya Yeşilçam filmlerindeki gibi iki uçta olduğunu, ya da kadının artık gerçek insan gibi iyi ve kötü özellikleri de bulunan; düşünen, başkaldıran, cinsel istekleri olan, iş yaşamında başarılı olmaya çalışırken bir yandan iyi bir anne olmaya çabalayan birer birey olarak sunulmaya başlandığını belirtir (2000: 41, 42).

Erdoğan'a göre, Yeşilçam'da ailenin merkezinde duran kadın artık öyle ya da böyle bağımsız bir birey olarak resmedilmeye başlanmıştır. Yeni Sinema kadını kendi kadınlık koşulları içinde ele alıp, onun temsil göreneklerini sorgulamaya gayret eder. Kadın, arzularını ifade edip, sorunlarını kendi başına çözmeye uğraşırken gösterilir (2001: 225). Parsa ve Akçora da değişen düşünce ortamı ve algılayışla birlikte -popüler feminist düşüncenin yaygınlaşmasıyla- bu kalıp yargı kadın rollerine alternatif olarak akıllı, güçlü, mücadeleci ve kararlı kadın karakterler de sunulmaya başlandığını belirtir (2017: 16). Suner ise, 2000'li yıllara gelindiğinde de kadınların bütünlüklü karakterler olarak değil, erkekler tarafından görüldükleri biçimde, çoğunlukla arzu nesnesi olarak temsil edilmeye devam edildiğini belirtir. Ona göre Yeni Türk sineması en kötü haliyle Türkiye'deki erkek egemen kültürü yeniden üretirken, en iyi haliyle bu yeniden üretim sürecine dair bir rahatsızlık, tedirginlik ortaya koyar (2006: 291, 292).

Yine Suner, yeni Türk sinemasında da, kadınların alanından geri çekilen, kadın kahramanına özne konumu verme fikrini terk eden bir yaklaşımla karşılaşıldığını belirtir. Ona göre gerek popüler gerekse sanatsal filmlerde, hikâyeler daima erkeklerin bakış açısından kurulur. Kadınlar seyircinin karşısına bir görüntü, bir imge, bir arzu nesnesi olarak çıkar. Filmler erkeklerin kadınlar üzerinden anlattıkları hikâyelere, kurdukları dünyalara odaklanır. Kadınlar, erkeklerin dünyaya ilişkin sözlerini söylemesinin, kendi hikâyelerini anlatmalarının, birbiriyle karşılaşmalarının, çatışmalarının, uzlaşmalarının zeminidir. Kendi görüntüleriyle dolu bu dünyada, birer varlık olarak yoktur kadınlar. Öyküler açıktan açığa kadının olmayışı etrafında kurulur. Yeni Türk sineması kadın sessizlikleri üzerinden konuşur. Filmlerin merkezinde susturulmuş, sesi kesilmiş, dilsiz kadınlarla karşılaşılır (2006: 309).

Ancak özellikle 2010'lu yıllar sonrası Türk sinemasında toplumsal düzen içerisindeki sorunları kadın odaklı işleyen bağımsız yönetmenler, ataerkil toplumsal cinsiyet normlarına dair var olan sorunları ele almaya başlarlar. Yarattıkları filmler, Türk sinemasında daha önce örneği az olan biçimde kadının temsilinde olumlu bir yönelimdedir. Bu filmlerden ilk akla gelenler arasında, *Zerre* (Erdem Tepegöz, 2012), *Gözetleme Kulesi* (Pelin Esmer, 2012), *Toz Bezi* (Ahu Öztürk, 2015), *Ana Yurdu* (Senem Tüzen, 2015) filmleri sayılabilir. Tolga Karaçelik de *Kelebekler* (2018) filminde yer verdiği başta Suzan karakteri olmak üzere diğer kadın temsilleriyle bu çabayı sürdüren günümüz yönetmenlerindendir.

3. KELEBEKLER FİLMİNDE KADIN TEMSİLİNİN GÜÇLÜ KADIN İMGESİ BAĞLAMINDA ÇÖZÜMLENMESİ

Karaçelik 2019 yılı itibariyle üç uzun metraj film yönetmiştir. Bunun yanında yönetmenin kısa metraj filmleri de mevcuttur. Yönetmen filmlerinin senaryolarını da kendi yazar. İlk uzun metrajlı filmi *Gişe Memuru* (2010)'nda otoyol gişelerinde çalışan Kenan isimli içekapanık, asosyal karakterin hayal ile gerçeği birbirine karıştırmaya başlayıp bir nevi delirmesini konu alır. *Sarmaşık* (2015) ise uluslararası taşımacılık yapan bir yük gemisinde sıkışmış tayfanın otorite eksikliği durumunda yaşadıkları olaylar anlatılır.

Gişe Memuru'nda Kenan'ın komşusu ve hayali sevgilisi dışında kadın karakter yok denecek kadar azdır. *Sarmaşık* filminde ise hiç kadın karakter yoktur. *Kelebekler* ise yönetmenin filmografisi içinde kadın temsili açısından farklı bir noktadadır.

Karaçelik'e göre *Kelebekler*, büyüyememiş insanların aile kurmaya olan inançlarını anlatır (Bayer, 2018). Karaçelik'in *Kelebekler* filmi sadece Türkiye'de değil, Amerika dahil birçok ülkede ses getirir. Film, Sundance Film Festivali'nde Dünya Sineması Büyük Jüri Özel Ödülü başta olmak üzere birçok ödül kazanır. Ayrıca filmin Avrupa prömiyeri 47. Uluslararası Rotterdam Film Festivali'nde yapılır (NTV, Haziran 2018).

3.1. Filmin Künyesi

Filmin Adı: Kelebekler

Yapım Yılı: 2018

Yazan ve Yöneten: Tolga Karaçelik

Yapım Şirketi: Chantier Films, Karaçelik Film, Karma Film

Oyuncular: Tuğçe Altuğ, Tolga Tekin, Bartu Küçükçağlayan, Serkan Keskin, Hakan Karsak, Gülçin Kültür Şahin, Bedir Bedir, Murat Sağlam, Ercan Kesal, Ezgi Mola, Serkan Ercan, Seda Türkmen, Gevende, Mustafa Kırantepe, Emin Alper

Yapımcı: Tolga Karaçelik, Diloy Gülün, Metin Anter, Nedim Anter

Filmin Konusu: *Kelebekler* filmi, 30 yıldır birbirlerini ve babalarını görmemiş olan üç kardeşin babalarının telefonu üzerine köylerine dönmeleri ve döndüklerinde babalarının ölmüş olduğunu öğrenmeleri üzerine cenaze töreni düzenlemelerini konu alır.

Filmin Özeti: Film, otuz yıldır birbirini görmemiş ve babalarından haber alamamış üç kardeşin babalarının çağrısıyla köye dönüş hikâyelerini konu alır. Almanya'da astronot olan Cemal (Tolga Tekin), oyuncu Kenan (Bartu Küçükçağlayan) ve anaokulu öğretmeni Suzan'ın (Tuğçe Altuğ) anneleri onlar çocukken intihar etmiştir. Olaydan sonra babalarından da ayrılmak zorunda kalan üç kardeş otuz yıl doğdukları ve büyüdükleri köye gelmez, babalarını görmezler. Bir gün Cemal'i babası arar ve üç kardeşi köye çağırır. Gittiklerinde babalarının ölmüş olduğunu ve bıraktığı vasiyete göre gömülmek istediğini öğrenirler. Köye geldiklerinde hem babalarının ölümüyle, hem de köyde olan garip olaylarla sarsılırlar. Köyde barut yedikleri için patlayan tavuklar vardır. Ayrıca her yıl binlerce kelebek ölmek için bu köye gelirler. Babaları da kelebeklerin geldiği zamanda gömülmek ister. Üç kardeş bu süreçte hem birbirleri, hem çocuklukları hem de babalarıyla yüzleşir, hesaplaşırlar. Babalarını gömdükten sonra vasiyette belirtilen kör çobana giderler, çoban ulvi bir hikaye anlatacakmışçasına konuşmaya başlar ve babalarının ona borcu olduğunu belirterek lafı sonlandırır.

3.2. Bulgular ve Yorum

Çalışmada filmin üç ana kadın karakteri ve etkin olarak yer aldıkları sahneler analiz kapsamında incelenmiştir. Çalışmada ele alınan sahneler ilk düzlemde kadının temsili açısından feminist eleştiri yöntemine göre şekillendirilmiş öğeler üzerinden çözümlenmiştir. Bu öğeler, kadın karakterin davranışının temsil ediliş biçimi, nasıl temsil edildiği, ataerkil düzende kadın/erkek imgesinden hangisine ait olduğu, etkin

mi yoksa edilgen mi olduğu, olumlu mu, olumsuz mu kodlandığı ve filmsel anlatıya katkısının ne olduğudur.

Filmde yer alan üç önemli kadın karakterden ilki filmin ana karakterlerinden Suzan'dır. Filmin başında Suzan, anaokulu öğretmenliği yapan, evli bir kadın olarak resmedilir. Ancak daha sonraki bir sahnede Suzan'ın yaşadığı hayattan mutlu olmadığı anlaşılır. Filmin bir sahnesinde Suzan ve eşi lüks bir restoranda yemek yemeğe gelirler. Eşi Emre yiyecekleri balığı seçerken Suzan birden "*Emre ben ayrılmak istiyorum*!" der. Emre ise "*Suzan nasıl laf o ya*!" diyerek şaşkınlığını dile getirir. Suzan ayrılmak istediğini yineler. Emre "*Ne zaman*?" diye sorar. Suzan sinirlenir; "*Ne demek ne zaman? Şimdi!*" diyerek öfkesini dile getirir. Emre ondan özür dilemeye başlar. Daha sonra üç aydır Suzan'ın ondan ayrılmak istediğini söylediği ortaya çıkar. Emre şaşırarak "*Aşkım bana söylüyorsan benim niye bundan haberim yok*?" der ve yine şaşkınlığını dile getirir. Suzan yanıtlar: "*En son söylediğimde ne dedin biliyor musun? Emre, salona geldim, bilgisayarın başındaydın. 'Emre ayrılmak istiyorum' dedim. Bilgisayardan başını yavaşça kaldırdın, suratıma baktın ve 'Bu ülkede sushi çok acayip bir şekilde gereksiz pahalı değil mi?' dedin.*" Emre bu olayın gerçekleştiğine inanmaz. Suzan ise "*6 aydır dört kez sana ayrılmak istediğimi söylüyorum, hiçbirini duymadın bile. Emre! Ayrılmak istiyorum!*" diyerek kararlılığını dile getirir. Daha sonra Emre yine özür diler ve kendi iş yaşamından, aldığı ihaleden, taşeron firmadan ve sorunlarından bahsetmeye başlar. Suzan yine duyulmamıştır.

Suner'e göre kadın öznenin dil ve söylemle ilişkisi ikincil önemde ve daima sorunludur. Kadın özne genellikle erkek kahramanın sözlerini yankılayan taraftır. Bu, ana akım sinemada kadınların sessiz olduğu anlamına gelmez, tersine kadınların sesleri fazlasıyla duyulur haldedir. Ancak duyulan şey, güvenilirlik atfedilen bir söylemsel ifade biçimi değil, itaatkar kabulleniş ifadeleri, anlamsız hezeyanlar, histerik kahkahalar, acı dolu haykırışlar, gözyaşlarıyla dolu sayıklama ve aşk iniltilerinden oluşan bir sesler repertuarıdır (2006: 200).

Sahnenin devamında Suzan'ın telefonu çalar, telefonda konuştuktan sonra Suzan Emre'ye doğru yönelir; "*Ayrıca Emre beni aldattığını da biliyorum.*" der. Emre, "*Kiminle, ne, kim?*" diyerek kekeler. Suzan, "*Emre seni terk ediyorum. Bundan sonra eski Suzan yok.*" der ve gider. Bu sahneyle birlikte Suzan edilgen, zayıf ve suskun kadından, güçlü, etkin ve sesini duyurmaktan kaçınmayan kadına doğru bir kırılma yaşar.

Suzan'a gelen telefon abisindendir. Yaklaşık otuz yıldır görüşmedikleri babaları onları köye çağırmıştır. Hep birlikte üç kardeş yola düşerler. Yoruldukları bir kasabada gece konaklamaya karar verirler. Otele girerler, karınları da açtır. "*Sakin Müzikhol'de yemek yiyebilirsiniz*" der görevli. Mekâna giderler, bir yandan

karınlarını doyurur, bir yandan da rakı içerler. "*Bana garip bakıyorlar burada*" der Suzan. Cemal ise, "*Bir şey olmaz… Abileri burada*." deyip Kenan'a göz kırpar. Butler, filmlerde kadınların gerçekten de sadece erkeklerle bağlantılı bir biçimde var olabildiği daha geniş bir kültürel düşünceyi temsil eder gibi göründüğünü belirtir. Kadın ataerkil kültürel normların uzantısı olarak filmlerde evlenene değin babasının malı, evlendikten sonra kocasının malıdır (2011: 91). Ataerkil normların geçerli olduğu coğrafyalarda birey olarak görülmeyen kadın, doğumundan ölümüne kadar ailesindeki erkeklerin koruması altındadır. Kadının namusu, ailesindeki erkeklerin gözetlemeli denetimine tabidir. Filmin bu sahnesinde Cemal, Suzan'ın bir kadın olarak kendilerine emanet olduğunu işaret eder. Ayrıca toplumsal uzlaşımlar gereğince etraftaki diğer erkeklerin yanlarında akrabası olan kadınları görmezden geleceklerine, arzu nesnesi konumuna sokmayacaklarına dair bir önkabul vardır. Kenan Cemal'e, "*Oğlum sen bizi yemek yemeğe gazinoya getirmişsin ya*!" der. Cemal "*Gazino derken?*" diyerek anlamadığını dile getirir. Kenan yine ona yönelerek "*Bizi yerler burada*" der. Cemal "*Bir şey olmaz canım*." diyerek yine onu sakinleştirir.

Suzan yemek yerken bir yandan tartışan iki adam görür. Onların anlaşamaması Suzan'ın sinirlerini bozar ve onlara sinirlenir: "*Şşşt. Sus lan! Dombili! Sana diyorum bıyık.*" İki adam bakarlar, anlamamış gibi yaparak kafalarını çevirirler. Daha sonra "*Hoppa..*" diyerek şaşırdıklarını dile getirirler. Pavyonda tüm erkekler Suzan'a bakarken, yönetmen Suzan'ın bakışını erkeklerin üzerine çevirir. Suzan seyredilen konumundan seyreden konumuna geçer. Yönetmen burada "eril nazar ve dişil seyirliğin klasik izleme pozisyonlarını tersine çevirmektedir" (Smelik, 2008: 203).

Sahnenin devamında Suzan yine bağırır: "*Anlamıyor musun? Kamil'in neden öyle yaptığını anlamıyor musun?*" der adama, adam ise "*Cık. Anlamıyorum*" der. Suzan ise "*Biraz da git şu köşede anlama amına koyayım başım şişti be. Kardeşlerimi yıllar sonra ilk defa görmüşüm. Vır vır vır vır. Kamil şöyle yaptı, böyle yaptı. Yeter be! Başımı siktin!*" Adam ve Suzan'ın kardeşleri ettiği küfür karşısında bakakalır. Suzan ise karşılık verir: "*Ne bakıyorsun ulan ağzına oturduğumun çocuğu. Yürü lan!*" Abisi "*Suzii..*" diyerek onu uyarır. Adam sonunda dayanamaz ve "*Bayan bana mı söylüyorsun sen bunları?*" diyerek cevap verir. Suzan "*Bayan anandır. Sana diyorum, kime diyeceğim. … Ablanı sikerim senin ablanı. Anam babanı mı sikti? Ne ablası. Senin sikini koparırım.*" Yönetmen sahnenin başlarında ilk olarak Suzan'a eril dilin fallosantrik küfürlerini söyletir, daha sonra ise dili dönüştürme çabasına girer. Sonunda söylettiği küfürler ile yönetmen eril dili dönüştürerek, küfürde kadının etkin-edilgen konumunu tersyüz eder. Lacancı psikanalizin izinde, feminist film eleştirmenleri dilin erkek egemen bilinçaltının yapılandırılmasındaki ve sürdürülmesindeki işlevini kavramışlardır. Böylelikle bu işleve karşıt bir dil kullanımı üretme amacını taşırlar. Bu amaç yalnızca kadın yönetmenlere özgü bir dil arayışı içinde olmanın

yanı sıra dille ilgili düşünce ve tavırların filmlerin içeriğine sızması anlamına da gelmektedir (Özden, 2004: 206). Yani feminist film kuramı, fallus merkezli erkek dilini kabul etmez. Yeni bir dil oluşturmaya çalışır (Saygılıgil, 2013: 145).

Sahnenin ilerleyen bölümünde Suzan rakı şişesini alır, adamın üzerine yürür, şişeyi kafasında kırar. Ağabeyleri Suzan'ı kucaklar, tutar kaçırırlar. Bu arada Cemal ile Kenan dayak yerler. Suzan'ın yüzünde ise çizik oluşur. Smelik, *The Virgin Machine* (*Die Jungfrauen Maschine*, Monika Treut, 1988) filminde yer alan bir sahnede Ramona karakterinin elinde bira şişesiyle yaptığı dans perfomansını "fallik iktidar ve hazzın parodisini yaptığı performatif eylemde bulunması" (2008: 208) olarak açıklar. Buradan hareketle Suzan karakterinin rakı şişesini pavyondaki adamın kafasında kırması da bu biçimde yorumlanabilir.

Sabah yola çıkarlar. Dayak yedikleri için ağrıları vardır. Suzan "*Ay özür dilerim.*" der kardeşlerine. Kenan ise "*Ne oldu dün gece öyle bize ya? Ne yaptılar sana, laf mı ettiler bir şey mi oldu? Ne? Anlamıyorum ki!*" diyerek şaşkınlığını dile getirir. Suzan ise artık suskunluğunu bozduğunu belirtir: "*Bir şey demediler, laf atmadılar*." Cemal davranışının nedenini anlamaya çalışır: "*E sen küfür ediyordun adamlara?*" Suzan ise yanıtlar: "*Evet, artık hissettiğimi hissettiğim anda söylemek istiyorum.*"

Filmin bu sahnesinin filmsel evren içinde birçok işlevi bulunur. İlk olarak Suzan karakterinin eşini terk ettiği anda "*Bundan sonra eski Suzan yok!*" vurgusuna hizmet eder. Karakterin kırılma noktasından sonraki güçlü, etkin, sesini duyurmaktan kaçınmayan özelliklerle donanan gelişimine işaret eder. İkinci olarak yönetmenin seyirciyi şaşırtmaya yönelik kurguladığı filmsel anlatıya hizmet eder. Seyirci pavyona gelen Suzan karakterinin başına gelebilecek olayları zihninde canlandırırken filmde olay çıkartan Suzan olmuştur. Bu aynı zamanda filmin absürt evreni içinde bu sahnenin komedi/parodi unsuru olarak algılanmasına yol açar. Erkeklerden beklenen davranışı filmin başında naif, kırılgan, uyumlu görünen Suzan karakteri gerçekleştirir.

Filmde dikkat çeken başka bir kadın karakter de Bardaki Kadın karakteridir. Kardeşlerden Kenan filmin başında barda canlı müzik dinler, bira içer. Yanına bir kadın gelir, o da kendine bir bira söyler. Kadın Kenan'a yanaşarak "*Seni tanıyor muyum?*" diye sorar. Kenan da aktör olduğunu, kendisini ekranda görmüş olabileceğini belirtir. Oynadığı televizyon dizisinden bahsetmeye başlar. Kadın diziden habersizdir. Dizide yer almanın oyunculuğu körelttiğinden, o yüzden seslendirme yaptığından bahseder. Kadın sadece kafa sallar, muhabbete katılmaz. Kenan kadına daha rahat bir yere gidip gidemeyeceklerini sorar. Kadın ise "*Hasselbaink. Jimmy Floyd Hasselbaink*" der. Kenan ne dediğini anlamaz, ismi tekrarlar ve "*aynen*" der. Kadın, "*Çok iyi golcüydü, Abi Hollandalı, 288 maç, 129 gol. Zola'yla müthiş bir uyumu vardı. Gianfranco Zola.*" der ve gider. Kenan bozulur kadının arkasından bakakalır.

Nurten Bayraktar, filmdeki kadınlık-erkeklik meselesiyle bar sahnesinde tersyüz edilme olduğunu söyler. Futbol muhabbeti açarak karşı cinsi tavlamaya çalışan bir kadın, futboldan bir şey anlamayan ise erkektir. Hatta kadının özgüvenli duruşu, espri anlayışı, kontrol eden konumunda bulunmasına karşın Kenan, pasif ve biraz aptalca davranır (Bayraktar, Akbaba, Altuğ, 2018). Onunla paralel biçimde Gülşah Altuğ da filmde barda geçen konuşmalar kadın ve erkeğin alışılmış cinsiyet rolleri arasında da güzel bir zıtlık yarattığını, çünkü kadının, Kenan'a asılırken futbol maçından ve oyunculardan bahsettiğini belirtir. Bir kadının kendi isteğiyle bir erkeğin yanına gelip bar sohbetini başlatıp aynı şekilde sonlandırabiliyor olmasının filmin anlatısı açısından önemli bir yerde olduğuna vurgu yapar. Filmdeki kadın karakterler olay ve durumlarla başa çıkma yöntemleri açısından da ilgi çekici görünürler. Güçlü kadınlar (Suzan ve muhtarın karısı gibi), sesi ve sözü olan kadınlar, filmde erkeklerin karşında daha sesli ve sözlü dururlar. Ona göre ana karakter Suzan başta olmak üzere filmde kadınların çizimi de daha maskülendir (Bayraktar, Akbaba, Altuğ, 2018).

Bu sahnede dikkat çeken bir nokta da ataerkil toplumsal cinsiyet normlarına göre eril 'bakış'ın 'dişil'in üzerinde olması durumunun da yönetmen tarafından tersyüz edilmesidir. Aynı zamanda kadının futbol sohbeti üzerinden erkeği terslemesi, filmin absürt yapısını da destekler. Birbirlerinden hoşlanıp hoşlanmayacaklarını anlamak üzere flört eden iki kişiden "kadın"ın, erkek egemen dünyanın simgesel erkek göstergelerinden biri olan futbol ile ilgili konuşması, beklenmedik biçimde Kenan'ı da seyirciyi de şaşırtır. Kenan, kadının zihnindeki erkeklik kalıplarındaki beklentisine göre davranmaz. Kenan'ın boş konuşmalarından sıkılan kadın, onu küçümser bir tavırla eril dünyanın başarılı futbolcu örnekleri üzerinden ona laf sokar ve gider.

Bir diğer önemli kadın karakter de Hasanlar Köyünün muhtarının eşi Hatice'dir. Hatice filmde ilk olarak muhtarın yönlendirmesi ve talebiyle üç kardeşin evine yemek getiren anaç kadın olarak yer alır. Elinde tencere ile kapılarına gelir, başsağlığı diler ve onlarla ilgilenir. "*Sıcakken yiyin onu!*" demeyi de ihmal etmez. Hatice eşinin söylediğinden çıkmayan, uyumlu, ilgili, anaç bir kadın olarak resmedilmişken, başka bir sahnede bu temsil tersyüz olur.

Üç kardeş köye geldiklerinde tavukların patladıklarını görürler. Barut yiyen tavuklar hareket ve ses yüksekliğinde kendiliklerinden patlamaktadır. Köylü muhtardan konuyla ilgili bir bilgilendirme toplantısı talep eder. Muhtar patlayan tavuklar konusunda köy kahvesinde köylüleri bilgilendirir. Bu toplantı sırasında eşi Hatice ona karşı muhalif bir tavır sergiler:

Muhtar: *Bu tavuk meselesini konuşmak istiyormuşsunuz. Nedir mesele?*

Köylülerden biri: *Niye veteriner çağırmıyoruz?*

Muhtar: *Çağırıyoruz, onu da çağırıyoruz. Bekleyeceğiz, kaymakama haber verdik.*

Hatice: *E ne dedi?*

Muhtar: *Ne demek ne dedi Hatice karım değilmişsin, bilmiyormuşsun gibi. Ne demek ne dedi?*

Köylü: *Tamam ne dedi?*

Muhtar köylüyü duymazdan gelir eşine dönerek: *Sen konuşurken orada değil miydin Hatice? Niye böyle yapıyorsun?*

O konuşurken umarsızca kahvesini yudumlar Hatice, ona bakmaz.

…

Muhtar: *Bu tavuklar ne zamandan beri patlıyor?*

Hatice: *Kamyon devrildiğinden beri.*

Muhtar: *Hatice sen ne olur bir sus bak elimden bir kaza çıkacak. Çok kızgınım sana. Ne olur sus, artık sus.*

Bu sahnede önemli olan ilk nokta, Anadolu'nun bir köyünde kadın ve erkeklerin demokratik bir ortamda hep birlikte toplantı yapıyor olmalarıdır. İkinci olarak ise kamusal alanda hatta ataerkil toplumsal cinsiyet normlarının yoğun biçimde yaşandığı bir köyde, muhtarın eşi Hatice'nin herkesin içinde eşine muhalif tavır sergileyebilmesidir. Ancak sahnenin ilerleyen bölümlerinde güçlü, etkin ve sesini duyurmaktan kaçınmayan bir temsil sunan Hatice'nin tavrı eşi tarafından tehditler ile engellenir ve Hatice susar.

Muhtar'a muhalefet yapan sadece Hatice değildir. Muhtar köyün erkeklerini tehditler ile susturmak yerine onları ikna etmeye çalışır. Muhtarlık kurumu devlet temsili olan mikro ölçekte bir iktidar alanıdır. Ve bu iktidar alanını evdeki iktidarın garantisi olan eşi tarafından engelleniyor olması onun erkeklik konumuna bir tehdit olarak algılanır. Kadının görevi sadece ev içi alanda değil, diğer tüm alanlarda da eşini onaylayıp ona destek olmaktır. Dolayısıyla filmde Hatice karakteri başta eşinin söylediğinden çıkmayan, anaç biri olarak resmedilmiş, daha sonra seyircinin de beklentisini karşılamayarak filmin absürt ve şaşırtıcı anlatı yapısına hizmet eder biçimde toplantı esnasındaki muhalif tavrıyla ters köşe yaparak bir kırılma noktası yaşamış ve eşinin engellemesiyle yaşadığı kırılma gerçek anlamda etkin, güçlü kadına dönüşememiştir.

Çalışmada ele alınan sahneler ilk düzlemde kadının temsili açısından feminist eleştiri yöntemine göre şekillendirilmiş öğeler üzerinden çözümlendiğinde, çalışmanın sonuç bölümünde tartışılacak aşağıdaki veriler ortaya çıkar.

Tablo 1: Ele Alınan Sahnelerin Birincil Düzlemde Kadının Temsili Açısından Çözümlenmesi

Sahne	**Suzan'ın eşinden ayrılması**	**Suzan'ın Pavyon kavgası**	**Bardaki Kadının Kenan ile tanışma sahnesi**	**Bardaki Kadının Kenan ile futbol sohbeti yapması**	**Hatice'nin kardeşlere yemek getirmesi**	**Hatice'nin köy kahvesinde eşine karşı çıkması**
Temsil ediliş biçimi	Kendisini duymayan kocasına tekrar tekrar boşanmak istediğini söyler. Adam oralı olmaz. Suzan ise onu terk eder.	Pavyonda adamlara küfür eder, saldırır	Kadın barda tanışmak için Kenan'ın yanına gelir.	Kenan'ın sohbetinden hoşlanmayınca Kenan'a ünlü futbolcular üzerinden imada bulunur ve gider.	Hatice eşinin isteği üzerine kardeşlerin evine bir tencere yemek getirir, onlarla ilgilenir.	Köy kahvesinde muhtar olan eşinin açıklamalarına karşı gelir; eşi tepki gösterince geri adım atar.
Nasıl temsil edildiği	Sesini duyuramayan, zayıf, güçsüzden; sesini duyurmaya çalışan, etkine.	Saldırgan, küfürbaz, güçlü, erkeklere meydan okuyan	Özgüvenli, güçlü	Özgüvenli, güçlü	Anaç, eşinin söylediğinden çıkmayan, ilgili.	Özgüvenli, güçlü, muhaliften edilgen, zayıf ve suskuna
Ataerkil düzende kadın/erkek imgesi	Kadına aitten, erkeğe aite	Erkeğe ait	Erkeğe ait	Erkeğe ait	Kadına ait	Erkeğe aitten kadına aite
Etkin/Edilgen	Edilgenden etkine	Etkin	Etkin	Etkin	Edilgen	Etkinden edilgene
Olumlu/Olumsuz	Olumsuzdan olumluya	Olumsuz	Olumlu	Olumlu	Olumlu+olumsuz	Olumludan olumsuza
Filmsel Anlatıya Katkısı	Karakterdeki kırılma noktasını göstermek	Komedi/parodi ve şaşırtma	Şaşırtma	Şaşırtma	Karakteri betimlemek	Şaşırtma

Film çözümlemesinin ikincil düzleminde ise aşağıdaki öğeler üzerinden kadın karakterlerin film içindeki konum ve temsilleri açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Film, kadın karakterlerin, filmde nesne/özne konumlarından hangisi olduğu, kamusal/özel alan karşıtlığında nasıl yer aldığı, aile içindeki konumlarının hangi kimlik üzerinden şekillendiği öğeleri üzerinden tartışılmıştır.

Öztürk, Teresa de Lauretis'in kadının filmlerde özne/nesne konumunda yer almasıyla ilgili olan tartışmasında, geleneksel film anlatısının dişil özneye zavallı bir yaşam ve aynı derecede acıklı bir arzu verdiğini belirtir. Kadın, filmsel evrende gerçekte bir özne bile değildir. Ancak kadın yönetmenlerin çektikleri birçok filmde dişil karakterlerin özne değilken özne olmaya doğru geliştikleri görülür (akt. Öztürk, 2000: 87, 88). *Kelebekler* filminde Bardaki Kadın karakteri, eğlenmek için gittiği

barda beğendiği erkeği kendi seçerek onunla sohbete başlayıp, sohbeti de kendi sonlandırmasıyla özne konumundadır. Suzan karakteri ise eşinin gölgesinde edilgen, zayıf ve sessiz bir kadınken, eşine sesini duyurduğu sahneyle başlayan kırılma noktasıyla kendi kararlarını veren, dilediği an dilediğini söyleyen, yaşamına yön verme yetisine sahip özne konumuna geçer. Hatice karakteri köy kahvesinde eşine muhalif tavrıyla önce dikkat çeker ancak eşinin kendisini uyarmasıyla muhalif tavrını sürdüremez. Özne olmaya çalışır ancak bunu başaramaz. Şehir ve köy yaşamı, sosyo-ekonomik farklılıklar toplumsal yaşamı etkiler ve kadının konumu bu öğelere göre belirgin oranda şekillenir.

Öztürk'e göre özel alanın cinsiyeti kadın, kamusal alanınki ise erkektir. Ayrıca kamusal alan - özel alan tam olarak birbirinden ayrı düşünülmemekle birlikte evlerde mutfak kadınlara, salon ise erkeklere aittir. Böylece mutfak bir özel alan olarak kurulurken, televizyonun izlendiği, gazetenin okunduğu ve politik tartışmaların yapıldığı oturma odaları erkekler için kamusal alan olarak kurulmuştur (2000: 62-68). Aynı zamanda kadınların meslekleri de kamusal/özel alana göre belirlenmiştir. Akbulut, özellikle melodram filmlerinin, anlatılarını kadın olmak temelinde kurduğunu ve kadın olmanın anlamlarını yeniden üreterek egemen toplumsal cinsiyet kalıplarının benimsenmesinde önemli bir işlev yüklendiklerini vurgular. Kadınlar ev kadını, şarkıcı, öğretmen olsa da, melodram filmleri, onlara kadın olmayı öğretir (2008: 353). Karakterlerimizden Bardaki Kadın'ın mesleği bilinmemektedir. Suzan anaokulu öğretmeni, Hatice ise ev hanımıdır. Dolayısıyla karakterlerin mesleklerinin ataerkil toplumsal cinsiyet normlarına göre betimlenen kadınlara ait oluşturulmuş meslek gruplarını yeniden ürettiği söylenebilir.

Kamusal/özel alan karşıtlığında ise Bardaki Kadın karakterinin kamusal alanda istediği kişilerle istediği kadar konuşarak kararlarını kendi özgür iradesiyle vermesi önemli bir göstergedir. Hatice ise kamusal alanda yani köy kahvesinde bütün köylüler oradayken eşine karşı muhalif tavır gösterme cesaretinde bulunur. Davranışı sahnenin sonunda engellense de kamusal alanda kendi düşünceleriyle var olabilmek adına önemli bir imgedir. Filmin başka bir sahnesinde Cemal, Suzan ve Kenan köydeki evin bahçesinde kurdukları rakı sofrasını birlikte hazırlar. Hazırlık sürecinin ardından hep birlikte yer, içer ve eğlenirler. Aynı zamanda pavyona da hep birlikte giderler. Erkeklere ait bir kamusal alan olarak klişe niteliği taşıyan pavyona kız kardeşle birlikte gitmek de, Suzan'ın oradaki davranışları da var olan toplumsal cinsiyet kodlarını ters yüz etmeyi işaret eder.

Ancak başka bir noktadan bakıldığında Suzan karakteri kamusal alana girince erkekleşmiş, şiddet, küfür, sarhoşluk davranışları eyleminde bulunmuştur. Bu davranışlarının sonucunda erkek kardeşleri şiddet ile cezalandırılmıştır. Suzan karakteri

korumalı özel alanından çıkınca tehlikeli hale gelmiştir. Bu filmsel evrende toplumsal cinsiyet normlarını onayan bir tavır olarak da görülebilir.

Büker, feminist eleştiri kapsamında cinsiyetçi yaklaşımın açığa çıkarılmasında filmlerdeki ataerkil örüntülerde kadına yönelik cinsiyetçi ayrımcılığın nasıl kurulduğunun ortaya çıkarılmasının filmlere dair önemli bir veri niteliği taşıdığını belirtir. Ataerkil düzenin içinde kadının anne, eş, sevgili, kız çocuk, kız kardeş, fahişe, vb. konumlarda nasıl sunulduğu, bu sunumlarda nasıl basmakalıp yargıların oluşturulduğu, pekiştirildiği ortaya konmalıdır (2010: 206). Geleneksel ataerkil toplumsal normlarda kadınlar kendi kimlikleri üzerinden değil, erkeklerle olan aile/akrabalık/arkadaşlık ilişkileri üzerinden şekillenir. *Kelebekler* filminde, analiz kapsamında ele alınan üç kadın karakterden Suzan eş, kız kardeş ve kız çocuk kalıbına dahildir. Hatice ise sadece eş olarak tanımlanır. Bardaki Kadın karakterin konumlandırılması ise diğerlerinden farklı olarak herhangi bir erkekle ilişkilendirilmez.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Toplumsal cinsiyet ile ilgili çalışmalar tarihsel süreç içinde feminizm ve feminist kuramın oluşumunu getirir. Feminist kuramcılar ataerkil toplumsal cinsiyet normlarına karşı çıkarlar ve yapısöküme uğratarak eleştirirler. Bu yöntem sinema filmleri için de geçerlidir. Yönetmenler var olan ataerkil toplumsal cinsiyet normlarını tersyüz ederek yapısöküme uğratır ve bunun üzerinden yeni söylemler yaratırlar.

Mulvey'e göre, "Geleneksel filmlere ve onların sağladığı hazza karşı çıkmadan önce, işte bu sinemasal kodların ve onların biçimlendirici dışsal yapılarla ilişkilerinin kırılmış olması gerekir" (2010: 228). Smelik, Butler'ın toplumsal cinsiyet parodisinin cinsiyet farklılığına dair normları yerinden ettiğini öne sürdüğünü belirtir (2008: 208).

Mimesisi yeni bir orijinal yaratmak üzere kopyanın bir olumlaması olarak okumak mümkünken, parodi ise yeni bir kopya yaratmak üzere orijinalin yapısöküme tabi tutulması olarak görülebilir. İkisi de kadınsılığa dair yeni temsiller oluşturmak, kimlik ve cinsel farklılıkla ilgili katı yargılara darbe indirmek için uygulanan birer stratejidir (Smelik: 2008: 208, 209).

Yönetmen Karaçelik, bir kadının sarhoş olup erkeklere küfür ederek saldırması, barda kadının erkeği seçip yanına gelmesi, yine barda kadının erkek ile futbol sohbeti yapmaya çalışması gibi öğelerle ataerkil toplumsal cinsiyet normlarının seyircide oluşturduğu beklentiyi karşılamayarak, kadın temsilini yapısöküme uğratıp ters yüz etmiştir.

Aynı zamanda *Kelebekler* filminde Karaçelik, Mulvey'in işaret ettiği bakmadaki hazzın etkin/erkek ve edilgen/dişi arasında bölünmüşlüğünü işaret ettiği ifadesinde olduğu gibi, bar sahnesindeki Bardaki Kadın karakterinin tutumu ile pavyon sahnesinde Suzan'ın tutumu ile "bakış"ı ters yüz eder.

Bir diğer nokta da Suzan'ın pavyon sahnesindeki saldırgan tavırlarının komedi ve şaşırtma unsuru olarak filme yerleştirilmesi durumudur. Aynı zamanda Bardaki Kadın'ın erkeği seçerek yanına gelmesi, onunla futbol sohbeti yapmaya çalışması ve Hatice'nin kamusal alanda eşine karşı muhalif tavır sergilemesi de filmin bütününde anlatıya absürt, şaşırtıcı bir katkı sağlar. Bu durum, Öğüt'ün yorumuyla Smelik tarafından şu şekilde formüle edilmiştir: Cinsel farklılığı kadın bakış açısıyla sunan ve cinsiyetler arasındaki asimetrik iktidar ilişkisine dair eleştirel farklılık sergileyen feminist filmlerin imgeleri, anlatıları ve temsilleri olumlu ve cinsiyete özgü bir üslupla değiştirirler. Smelik, tecavüz, cinsel şiddet, dişil faillik ve özerklik nosyonu ile lezbiyen arzuyu imgesel aşırılık ve parodi üzerinden anlamlandıran filmlere dikkat çeker. Butler'ın kuramına da göz kırpan, toplumsal ve biyolojik cinsiyet kodlarının ancak aşırılık, taklit ve parodi yoluyla kırılacağını gösteren bu bakış da Smelik'i kendinden önceki kuramcılardan ayırır (Öğüt, 2009: 212). Yani absürt, yapısökümcü ve parodi unsurları kullanarak filmsel anlatıyı bozmak, ataerkil toplumsal cinsiyet normlarını bu biçimde tersyüz etmek, farkındalığı geliştirmek ve bu normları eleştirmek için kullanılan önemli bir yöntemdir.

Büker, kadının iyi bir eş, anne, kız çocuk, ev kadını olmak zorunda olduğunun bilincinde olarak bu roller için maskesini taktığını ve özne konumları için hevesli gözükmediğini belirtir. Böylece ataerkil düzenin onu görmek istediği nesne konumunu korur. Oysa ona göre kadının da düşlerinde özne konumunda var olmak vardır (2010: 209). Bu tarz filmler bu öngörüyü kırar ve tersyüz eder. *Kelebekler* filminde incelenen sahneler ve kadın karakterlere bakıldığında, Suzan karakterinin nesne olmaktan, etkin-özne olmaya doğru bir kırılma noktası yaşadığı görülmektedir. Bardaki Kadın ise filmde görüldüğü sahne boyunca etkin-öznedir. Hatice karakteri etkin-özne olmaya çalışmış ancak eşi tarafından engellenmiştir. Aynı zamanda bu karakterler sadece özel alanda varlık sürdürmek dışında, kamusal alanda da kendi hür iradeleriyle var olabilmektedirler.

Butler'a göre dişil, tıpkı eril gibi, toplumsal bir kurulumdur. Geleneksel olarak, edilgenlik, narinlik, anaçlık ve duygusallık dişil özellikler; etkenlik, teşhircilik, umursamazlık ve düşünce eril özellikler olarak görülür. Bunlar, toplumun gözünde, kadın ve erkeklerin sahip olduğu özelliklerdir. Kadınlar eril özelliklere, erkekler dişil özelliklere sahip olabilir ancak toplum bunu bir tür sapkınlık ya da eşcinsellik göstergesi, uygunsuz bir durum olarak değerlendirir (2011: 87). Filmde analiz edilen sahnelere bakıldığında davranışsal olarak erkeğe ait özellikler saldırgan, küfürbaz,

güçlü, erkeklere meydan okuyan, etkin, özgüvenli, muhalifken; kadına ait özellikler sesini duyuramayan, zayıf, güçsüz, edilgen ve suskundur. Elbette biyolojik temelli düşünüldüğünde bu ayrımlar geçersizdir ancak toplumsal cinsiyete göre şekillenmiş normlar daha çok güce dair olumlu özellikleri erkeğe, olumsuz özellikleri ise kadına yüklemiştir. Aynı zamanda Suzan'ın pavyon sahnesindeki saldırganlık, küfürbazlık gibi özellikler de olumsuzluğunun yanında erkeğe aittir ancak kadına ait olduğunda sevimli ve sempatik düzlemde filmsel anlatıya katkı sağlamıştır.

Filmde incelenen kadın karakterlerden Bardaki Kadın'ın mesleği bilinmemektedir. Suzan anaokulu öğretmeni, Hatice ise ev hanımıdır. Bu meslekler ataerkil toplumsal cinsiyet normlarına göre betimlenen kadınlara ait oluşturulmuş meslek gruplarıdır. Aynı zamanda Bardaki Kadın hariç karakterler eş, kız kardeş, sevgili gibi erkekler üzerinden kendilerini tanımlayan konumlarda temsil edilirler. Öztürk'e göre, "Feminist bilinç taşıyan sanatçılar, ne kadınları cinsellikleriyle özdeşleştirerek sunar, ne feminist mücadele ile dalga geçer, ne de var olan aterkil düzeni 'çaktırmadan' sürdürmeye eğilimlidir" (2000: 79). Aynı zamanda yönetmen ne kadar bu duruma karşı çıkıp klişeleri, kodları tersyüz etmeye çalışsa da onun bilinçaltı da ataerkil toplumsal normlara göre şekillenmiştir. Bu ifadeden hareketle yönetmenin sadece kadın karakterlerin meslek grupları ve aile ilişkilerinin tanımlanması açısından (bilinçli ya da bilinçsiz) ataerkil düzeni çaktırmadan sürdürdüğü söylenebilir.

Yönetmenin röportajlarında bahsettiği niyeti de çözümleme açısından önem taşımaktadır. Karaçelik filmlerindeki gerilimle ilgili kendisine yöneltilen bir soruda, *Gişe Memuru*'ndaki babayla oğul arasında da böyle bir gerilim olduğunu, filmlerinde sürekli birbirini kıran çarkların varlığından bahsedilebileceğini belirtir. Röportajında dile getirdiği üzere, "*Kelebekler'de Suzan'ın varlığı, başka bir birliktelik ve umut veriyor. Suzan'ın varlığı ilk defa üç karakterin biraz daha karaktere dönüşmesine olanak sağlıyor. Diğer karakterlerime haksızlık etmek istemiyorum fakat onlar mücadeleleri yapmak istediklerinin önüne geçen, bir şekilde engellenmiş karakterler. Evrenin buna ne kadar aldırdığı tartışılabilecek olsa da burada en azından bir yaratma çabası var*". Yönetmen, kadınlık ve erkeklikle ilgili bakış açısını da şu şekilde dile getirir: "*Mesela Sarmaşık'ta kadın karakter olamazdı. Olmaması yüzünden bu kadar geri zekâlılık söz konusuydu. Orada bir kadın olsaydı bambaşka bir çözüm bulunabilirdi. Erkeklerin o geri zekâlı hali, sorunu çıkmaza sürüklüyor. Erkek olmak diye anlamlandırdığımız o tavır, o çözümsüzlük esasında sorun*" (Durdu ve Civan, 2018: 35).

Bu bulgular ışığında yönetmen Karaçelik'in, yukarıdaki röportajı da göz önüne alındığında *Kelebekler* filminde kadın temsilini kimi sahnelerde ataerkil toplumsal düzenin normlarını çaktırmadan sürdürdüğü görülse de, esasen ataerkil toplumsal cinsiyet normlarına göre şekillenmiş sinema anlatılarında yer alan kadın

temsilini absürt ve parodi öğelerini de kullanarak yapısöküme uğratıp tersyüz etmeye ve bu temsilin dışına çıkmaya; güçlü, etkin ve sesini duyurmaktan kaçınmayan alternatif kadın temsilleri yaratmaya çalıştığı saptanmıştır.

KAYNAKÇA

ABİSEL, N. (2005). Türk Sineması Üzerine Yazılar, Phoenix Yayınevi, Ankara.

AKBULUT, H. (2008). Kadına Melodram Yakışır: Türk Melodram Sinemasında Kadın İmgeleri, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Bayer, B. (2018, 20 Aralık). "İzlemek İstediğim Filmleri Çekiyorum": Tolga Karaçelik ile Bir Röportaj. https://www.wannart.com/izlemek-istedigim-filmleri-cekiyorum-tolga-karacelik-ile-bir-roportaj/, 09.03.2019.

Bayraktar, N. - Akbaba, Ö. E. ve Altuğ, G. (2018, 20 Temmuz). Sekans Diyalogları 2 - Kelebekler / Tolga Karaçelik, Sekans Sinema Kültürü Dergisi, http://www.sekans.org/index.php/tr/ara-yazilar/253-sekans-diyaloglari-2, 06.04.2019.

Butler, A. M. (2011). Film Çalışmaları, (Çev.) TOPRAK, A., Kalkedon Yayınları, İstanbul.

BÜKER, S. (2010). "Feminist ve Psikanalitik Eleştiriye Giriş", s. 205-210, (Ed.) BÜKER S. ve TOPÇU Y. G., Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri, Kırmızı Kedi, İstanbul.

CONNELL, R. W. (1987). Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics, Polity Press, Cambridge.

DEPELİ, G. (2016). ""Emine Mine, hepsi sensin be kızım": Yeşilçam Sinemasının Eril Fantezisi", Fe Dergi, 8 (2): 125-137. http://cins.ankara.edu.tr/16_10.pdf

DURDU, B. ve CİVAN, C. (2018, Mart-Nisan). Tolga Karaçelik: Kötülüğü Konuşmak Onu Büyütüyor, Hayal Perdesi Dergisi, (63), 39-40.

ERDOĞAN, N. (2001). "Üç Seyirci: Popüler Eğlence Biçimlerinin Alımlanması Üzerine Notlar", s. 219-230, (Yayına Haz.) DERMAN, D., (Der.) GÖKÇE Ö., Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 2, Bağlam Yayınları, İstanbul.

ESEN, Ş. (2000). 80'ler Türkiye'sinde Sinema, Beta Yayıncılık, İstanbul.

JOHNSTON, C. (1999). "Women's Cinema as Counter-Cinema", s. 31-40. (Ed.) THORNHAM, S., Feminist Film Theory: A Reader. Edinburgh, Edinburgh University Press.

GIDDENS, A. (2009). Sociology, Polity Press, Cambridge.

KARAÇELİK, T. (Yönetmen). (2018). Kelebekler [Film]. Türkiye: Chantier Films, Karaçelik Film, Karma Film.

KÜNEÇEN H. (2001). Türk Sinemasında Kadının Sunumu Üzerine, Kurgu Dergisi, (18):51-64.

MULVEY, L. (2010). "Görsel Haz ve Anlatı Sineması", (Çev.) ABİSEL, N., s. 211-229, (Ed.) BÜKER, S. ve TOPÇU, Y. G., Sinema: Tarih-Kuram-Eleştiri, Kırmızı Kedi, İstanbul.

NTV. (2018, 19 Haziran). Tolga Karaçelik'in Kelebekler Filmine Bükreş Uluslararası Film Festivali'nden Ödül. https://www.ntv.com.tr/sanat/tolga-karacelikin-kelebekler-filmine-bukres-uluslararasi-film-festivalinden-odu,hbAsClF-k0-AK8BekvwiYjA, 24.03.2019.

OAKLEY, A. (1985). Sex, Gender and Society, Gower/Maurice Temple Smith, England.

ÖĞÜT, H. (2009). "Kadın Filmleri ve Feminist Karşı Sinema", Cogito, (58): 202-217.

ÖZDEN, Z. (2004). Film Eleştirisi: Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi, İmge Kitabevi, Ankara.

ÖZTÜRK, S. R. (2000). Sinemada Kadın Olmak, Alan Yayıncılık, İstanbul.

PARSA, A. F. ve AKÇORA, E. (2017). "Popüler Feminizm ve Film: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Feminist İdeolojinin İmgesel Sunumu", s. 15- 39, (Ed.) GÖZTAŞ, A., İletişimde "Serbest" Yazılar, Literatürk Yayınları, İstanbul.

SAYGILIGİL, F. (2013). "Feminist Film Kuramı", s.143-165, (Ed.) ÖZARSLAN, Z., Sinema Kuramları 2: Beyazperdeyi Aydınlatan Kuramlar, Su Yayınları, İstanbul.

SMELIK, A. (2008). Feminist Sinema ve Film Teorisi - ve Ayna Çatladı, (Çev.) KOÇ, D., Agora Kitaplığı, İstanbul.

SUNER, A. (2006). Hayalet Ev: Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek, Metis Yayınları, İstanbul.

STOLLER, R. (1984). Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity, Karnac Books, London.

TİMİSİ, N. (2011). "Sinemaya Feminist Müdahale: Laura Mulvey'de Psikanalitik Seyirciden Teknolojik Seyirciye", s. 157-182, (Der.) İRİ, M., Sinema Araştırmaları: Kuramlar, Kavramlar, Yaklaşımlar, Derin Yayınları, İstanbul.

TÜRK DİZİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMINA YÖNELİK BİR İNCELEME: ÇUKUR ÖRNEĞİ

Özlem ÇAĞLAN BİLSEL
İstanbul Üniversitesi

ÖZET: Hayatın her alanında var olan ve tüketim nesnesi haline gelen sosyal medya araçları diğer sektörlerde olduğu gibi dizi sektöründe de aktif rol oynamaktadır. Dizilerin tanıtımıyla yoğun kullanılmaya başlanan sosyal medya, televizyon entegrasyonuyla farklı ve başarılı örnekler sunmuştur. Sosyal medyanın içerik üretiminde farklı görsel ve işitsel malzeme kullanımları, hedef kitleyi zaman ve mekândan bağımsız şekilde yakalaması dizi sektörü için de avantajlar sağlamaktadır. Bu avantajlardan yararlanmak isteyen dizilerin Facebook, Instagram, Youtube ve Twitter hesabı bulunmaktadır.

Bu çalışmada sosyal medya platformlarından biri olan Instagram'ın görsel işitsel gücünü, Türk dizilerinin nasıl ve hangi amaçla kullandığını incelemek amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında örnek olarak pazartesi günü prime time'da en çok izlenen *"Çukur"* dizisi seçilmiştir. Dizinin resmi Instagram hesabı üzerinden ilk paylaşımın yapıldığı 24 Eylül 2017 tarihinden itibaren 11 Haziran 2018 tarihindeki birinci sezon finaline kadar paylaşılan içerikler, içerik çözümlemesi tekniği ile incelemeye tabi tutularak betimsel analiz yöntemi ile yorumlanmıştır. Örnek dizinin seçilmesinde en çok izlenen dizi olması ve Instagram hesabından aktif olarak paylaşım yapılması belirleyici olmuştur. Araştırma sonunda Instagram'ın dizinin hedef kitlesini bilgilendirme, merak uyandırma, bilinçlendirme, izleyiciyi aktif hale getirme gibi çeşitli amaçlarla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Televizyon, Dizi, Sosyal Medya, Instagram.

An Investigation on the use of Social Media in Turkish Series: Example of Çukur Series

ABSTRACT: Social media tools, which exist in all spheres of life and become the object of consumption, play an active role in the series sector as in other sectors. Social media, which has been used extensively with the introduction of the series, has presented different and successful examples with the integration of television. The use of different audiovisual materials in the content production of social media and capturing the target audience independent of time and space provide advantages for the array sector. The serials who want

to take advantage of these advantages have Facebook, Instagram, Youtube and Twitter accounts.

In this study, we aimed to examine how and for what purpose Turkish television series use Instagram's audio-visual power, one of the social media platforms. Within the scope of the study, "Pit en series, which was watched most in prime time on Monday, was chosen as an example. From 24 September 2017 to the first season final on 11 June 2018, the content was subjected to the analysis of content analysis technique and interpreted with descriptive analysis method. The selection of the sample directory was the most watched series and the active sharing from Instagram account was decisive. At the end of the research, it was found that Instagram as used the target audience of the series for various purposes such as informing, arousing, raising awareness and activating the audience.

Keywords: Television, Series, Social Media, Instagram

1. TÜRK DİZİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI

Günümüzde internetin yaygınlaşması ile birlikte, sosyal medya araçları insanların vazgeçilmez paylaşım alanları olmuştur. Yeni iletişim teknolojilerinin hayatımızdaki yerinin ve öneminin artması, internet tabanlı uygulamaların her alanda kullanılan araçlar haline gelmesini hızlandırmıştır. İnsanların bilgilenme, eğlenme, haber alma ve sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılayan sosyal medya, hedef kitleye ulaşmada hızlı, ucuz ve etkili bir mecra konumuna gelmiştir. Gelinen bu noktada sosyal medya araçları, dizilerle etkin ve entegre bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Geleneksel medyanın internet ortamına taşınması yeni bir medya türünü ortaya çıkartmıştır. Bu medya türü aynı ortamda radyo, televizyon, gazete gibi farklı geleneksel mecraları aynı anda sunarak melez bir medya ürününün doğmasına yol açmıştır. İnternet bağlantı hızının artması internet kullanıcılarının daha büyük boyuttaki verileri daha hızlı paylaşmasının önünü açmıştır (Kuyucu, 2013: 223).

İnternetle birlikte iletişim ortamında yaşanan değişimler sonucu yeni iletişim formları doğmuş; medyanın üretim, dağıtım, sergileme ve saklama koşullarında önemli dönüşümler yaşanmış ve izleyicilerin/kullanıcıların medyanın üretim süreçlerinde daha aktif bir rol oynamaya başladığı görülmüştür (Ateşalp ve Başlar, 2015: 158). Geleneksel medyanın üretim ve tüketim biçimlerinde yaşanan değişim ve dönüşümler televizyon dizilerinin de sosyal medyada var olmasını gerekli kılmaktadır.

Sosyal medya görsel paylaşımına farklı bir boyut kazandırmıştır. Geleneksel medyada sabit, tek taraflı ve geri bildirimsiz yapılan görsel paylaşımı sosyal medyada daha dinamik bir biçimde yapılmaktadır. Dünyanın en popüler görsel paylaşım

platformu olan Instagram sosyal medya aracılığı ile görsel paylaşımında bir devrim yaratmıştır. Instagram ile birlikte görsel paylaşımı anlık bir şekilde istendiği zaman değiştirilebilecek şekilde yapılmaktadır. Mecra paylaşılan görsel hakkında geri bildirimlerin alınmasına katkıda bulunmaktadır. Instagram'da paylaşılan bir görsel diğer sosyal medya araçlarında da paylaşılabilmekte ve bu sayede kullanıcılar kendi aralarında karşılıklı olarak birbirleriyle paylaşımlarda bulunarak o görselin viral yollarla dağılmasına katkıda bulunmaktadır (Kuyucu, 2016: 380).

Sosyal medyada dizilerden bahsedilme yoğunluğu, yapımcılar ve televizyon kanalları için bir izlenme oranı kriteri haline gelmiştir. Sosyal medyanın televizyon izleme pratiklerine eşlik etmesi ve izlenme oranı kriteri haline gelmesi, medya üretim ve tüketim biçimlerinde bir değişime işaret etmektedir. Bu doğrultuda sosyal medya araçları izleyici için yeni bir imkândır. İzleyiciler dizilerin sosyal medya hesapları aracılığıyla; yayınlanan bölümünün senaryosunu tutarlı bulup bulmamak, beğenip beğenmemek, geçmiş bölümlerle kıyaslama yaparak gelecek bölümlerde neler olabileceğini tahmin etmek, hikâyenin boş bırakılan kısımlarını tamamlamaya çalışmak ve dizilerin setinden sızdırılan bilgileri kendi aralarında yayar hale gelmiştir (Akınerdem, 2010: 80).

Televizyon programlarından dizilerin izleyici ile etkileşime geçme olanağının sınırlı olması, sosyal medya araçları ile etkileşim seviyesini artırmayı gerekli kılmaktadır. Bu noktada diziler, televizyonda yayınlanmadan önce, yayınlandığı sırada ve sonrasında seyircisi ile etkileşimi artırmak için sosyal medya hesaplarından paylaşım yapmamaktadırlar.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

AMAÇ

Araştırmada prime time'da en çok izlenen televizyon dizisi örneği kapsamında sosyal medya platformlarından Instagram'ın dizi sektöründe nasıl kullanıldığını incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki alt amaç sorularına yanıt aranmaktadır:

1. Televizyon dizilerinden "*Çukur*" dizisi örneği kapsamında sosyal medya hangi amaçla kullanmaktadır?

2. Televizyon dizilerinden "*Çukur*" dizisi örneği kapsamında Instagram nasıl kullanılmaktadır?

YÖNTEM

Araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturulurken Türk dizileri, dizi sektöründe sosyal medya ve Instagram kullanımına ilişkin verilerin toplanmasında "literatür taraması" yapılmıştır. Araştırmanın uygulama kısmında ise "*Çukur*" dizisinin resmi web sitesi üzerinde linki bulunan Instagram hesabındaki gönderilerin incelenmesi ile elde edilen veriler üzerinde içerik çözümlemesi tekniği kullanılarak alt amaç sorularına yanıt aranmıştır.

Araştırma evreni Türk Dizi Sektörü olarak kabul edilmiştir. Araştırma örneklemini ise araştırmaya konu olan örnek dizi *"Çukur"* oluşturmaktadır. Örnek dizi olarak Çukur dizisinin seçilmesinde pazartesi günleri en çok izlenen yapım olması ve sosyal medyanın aktif olarak kullanılmasına örnek oluşturması belirleyici olmuştur. Dizinin en çok takipçisi olan sosyal medya hesabı Youtube olmasına karşın Instagram hesabının incelenmesinde ise, Youtube'un sadece video paylaşımını destekleyen algoritmik yapısı etkili olmuştur.

Çukur dizisinin ayyapim.com/cukur isimli bir resmi web sitesi ve bu site üzerinden ulaşılabilen Twitter, Instagram ve Youtube linki yer almaktadır. Ayrıca dizinin sitede linki olmayan resmi Facebook hesabı da tespit edilmiştir. Dizinin web sitesinde Çukur dizisinin konusu, dizi künyesi, oyuncu kadrosu, teaserı, fragmanları ve bölümleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

Çukur dizisi, 23 Ekim 2017'de Show Tv'de yayın hayatına başlamıştır. Yapımcılığını Ay Yapım'ın, yönetmenliğini Sinan Öztürk'ün, senaryosunu Gökhan Horzun'un üstlendiği dizi, İstanbul'un suçla özdeşleşmiş Çukur mahallesinin yönetimini elinde bulunduran suçla içli dışlı olan Koçovalı ailesinin, Çukur'da uyuşturucu üretilmesini, kullanılmasını ve satılmasını yasaklamasını, fakat oyuna yeni dahil olan grupla bu yasağa uyulma konusunda uzlaşamayan tarafların Çukur'u elde etme mücadelesini konu edinmektedir (ayyapim.com/cukur, 2019).

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde *Çukur* dizisinin resmi sosyal medya hesaplarından Instagram hesabı kullanım pratiği temel alınarak paylaşımlar içerik çözümlemesine tabii tutularak, araştırmanın alt amaç soruları kapsamında incelenmiştir. Elde edilen verilerden yola çıkılarak, temel kategoriler oluşturulmuş olup, bunlar da alt içeriklere göre kategorilendirilmiş ve tablolara dönüştürülmüştür. Elde edilen verilerin her biri içerik çözümleme tekniği ile değerlendirilmiş olup elde edilen veriler tablolar ve yorumlarıyla aşağıda aktarılmaktadır.

Tablo 1: 2 Temmuz 2019 Tarihi İtibari ile *Çukur* dizisinin Facebook, Twitter, Instagram ve Youtube Hesapları Takipçi ve Beğeni Sayılarının Dağılımı

Sosyal Medya Hesabı	Takipçi Sayısı	Beğeni Sayısı
Facebook	64.652	60.148
Twitter	174.211	-
Instagram	2.071.635	-
Youtube	3.421.147	-

Araştırma kapsamında *Çukur* dizisinin Instagram hesabı üzerinden paylaşılan gönderiler incelenmiştir. Dizinin resmi Instagram hesabındaki paylaşımlar video, fotoğraf ve metin temelli fotoğraf olarak kategorize edilmiştir. Metin temelli fotoğraf kategorisine dahil edilen içeriklerin belirlenmesinde gönderi üzerinde açıklayıcı metin bulunan içerikler dikkate alınmıştır.

Araştırmanın kapsadığı tarihler arasında 1260 gönderi paylaşımı yapılmıştır. Dizinin Instagram hesabı üzerinden yapılan paylaşımların sıklığı iki zaman aralığı şeklinde ele alınmıştır. İlk zaman aralığı hesabın açıldığı 24 Eylül 2017 tarihinden, dizinin birinci bölümünün yayınlandığı 24 Ekim 2017 tarihinde kadar, ikinci zaman aralığı ise 24 Ekim 2017 tarihinden birinci sezon finalinin yayınlandığı 11 Haziran 2017 tarihine kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu şekilde dizinin Instagram hesabı üzerinden paylaşılan gönderilerin içerik ve türünün dizinin yayın tarihinden sonra ne şekilde değiştiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İçerik

24 Eylül 2017- 24 Ekim 2017 tarihine kadar olan birinci zaman aralığında Instagram hesabı üzerinden toplam 61 gönderi paylaşımı yapılmıştır. Bu gönderiler içerisinde ise 27 video, 21 metin temelli fotoğraf, 10 fotoğraf, 3 fotoğraf slaytı, 1 video gif yer almaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: *Çukur* Dizisinin Instagram Hesabı Üzerinden 24 Eylül 2017- 23 Ekim 2017 Tarihleri Arasında Yaptığı Paylaşımların Türü ve Sayısı

Tür	**Gönderi Sayısı**
Video	26
Metin Temelli Fotoğraf	21
Fotoğraf	10
Fotoğraf Slaytı	3
Video Gif	1
Toplam	**61**

Dizinin Instagram hesabı üzerinden paylaşılan gönderiler ilk tarih aralığı kapsamında içerik bakımından kategorize edildiğinde Hatırlatma, Tanıtım/Duyurum, Bilgilendirme, Diziden Kesit, Dizi Seti, Etkileşim İçerikli Paylaşım ve Özel Gün/Tebrik Mesajları başlıkları oluşmuştur.

Tablo 3: *Çukur* Dizisinin Instagram Hesabı Üzerinden 24 Eylül 2017- 23 Ekim Tarihleri Arasında Yaptığı Paylaşımlar ve Dağılımı

İçerik	**Gönderi Sayısı**
Hatırlatma	26
Tanıtım/Duyurum	16
Diziden Kesit	9
Dizi Seti	6
Bilgilendirme	1
Diziden Kareler	1
Etkileşim İçerikli Paylaşım	1
Özel Gün/Tebrik Mesajları	1
Toplam	**61**

Dizinin Instagram hesabı üzerinden 24 Eylül 2017 tarihinde yapılan ilk paylaşım, dizinin yakında başlayacağının duyurumunu içermektedir. Dizinin belirlenen ilk zaman aralığında Instagram hesabı üzerinden yapılan paylaşımların, seyircinin zihninde yer etmek için hatırlatma içerikli ve tanıtım duyurum faaliyetlerinin ağırlıklı olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda etkileşimi en fazla olan içeriklerinde yine Hatırlatma ve Tanıtım/Duyurum kategorisi altında olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmanın ikinci zaman aralığı olan 24 Ekim 2017 tarihinden 11 Haziran 2018 tarihine kadar, dizinin Instagram hesabından toplam 199 gönderi paylaşımı yapılmıştır**.** Bu gönderiler içerisinde ise 803 video, 322 metin temelli fotoğraf, 28 fotoğraf, 30 fotoğraf slaytı ve 16 video gif yer almaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: *Çukur* Dizisinin Instagram Hesabı Üzerinden 24 Ekim 2017- 11 Haziran 2018

Tarihleri Arasında Yaptığı Paylaşımların Türü ve Sayısı

Tür	**Gönderi Sayısı**
Video	803
Metin Temelli Fotoğraf	322
Fotoğraf Slaytı	30
Fotoğraf	28
Video Gif	16
Toplam	**1199**

İnceleme kapsamında elde edilen türlerin öne çıkan gönderi sayıları içerik türünde ele alındığı zaman; 803 video türündeki paylaşımın 632'sinin diziden kesit yani dizide öne çıkan sahnelerin olduğu, 322 metin temelli fotoğraf türündeki paylaşımın dizinin yeni bölümüne kalan saatleri hatırlatmaya yönelik olduğu, 28 fotoğraf türündeki paylaşımın ise 10'unun etkileşim içerikli paylaşım olduğu gözlemlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: *Çukur* Dizisinin Instagram Hesabı Üzerinden 24 Ekim 2017- 11 Haziran 2018 Tarihleri Arasında Yaptığı Paylaşımların Dağılımı

İçerik	**Gönderi Sayısı**
Diziden Kesit	633
Hatırlatma	169
Bölüm Hashtagı	95
Tanıtım/Duyurum	88
Etkileşim İçerikli Paylaşım	56
Bilgilendirme	44
Sosyal Sorumluluk	31
Diziden Kare	26
Dizi Müziği	10
Özel Gün/Tebrik Mesajları	10
Jenerik Bilgisi	8
Ön İzleme	6
Merak Uyandırma	5
Reklam/Sponsorluk	5
Dizi Seti	4
İçerik Açıklaması	4
Ödül Töreni	4
Diziden Kareler	1
Toplam	**1199**

Araştırma kapsamında dizinin Instagram hesabı üzerinden yapılan paylaşımların içerik farklılığını ortaya çıkarmak amacıyla ikinci zaman aralığı olarak ele alınan 24 Ekim 2017- 11 Haziran 2018 tarihleri arasındaki paylaşımlarda öne çıkan içeriklerin; bölüm hashtagı, etkileşim içerikli paylaşım, bilgilendirme, sosyal

sorumluluk, özel gün tebrik mesajları, dizi müzikleri, ödül töreni, reklam/sponsorluk olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5).

Bilgilendirme başlığı içerisinde yer alan paylaşımların, reyting oranlarını paylaşmaya yönelik metin temelli fotoğraf olduğu gözlemlenmiştir. Sosyal sorumluluk kategorisi incelendiğinde "#çukurotizminfarkında" hashtag içerikli 31 paylaşımla, otizm konusuna dikkat çekme ve farkındalık yaratmanın amaçlandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, 11 Haziran 2018 tarihinde yayınlanacak olan sezon finali Gala Gecesi ile satışı yapılan biletlerden elde edilen gelirin tohumotizm vakfına bağışlanacağı duyurulmuştur.

Tablo 6: *Çukur* Dizisinin Instagram Hesabı Üzerinden 24 Ekim 2017- 11 Haziran 2018 Tarihleri Arasında Yaptığı Paylaşımların Aylara Göre Dağılımı

Aylar		**Fotoğraf**	**Fotoğraf Slaytı**	**Metin Temelli Fotoğraf**	**Video**	**Video Gif**	**Toplam Gönderi Sayısı**
Ekim 2017		2	1	7	23	3	**36**
	%	5,56	2,78	19,44	63,89	8,33	
Kasım 2017		7	0	47	124	0	**178**
	%	3,93	0,00	26,40	69,66	0,00	
Aralık 2017		3	2	45	102	4	**156**
	%	1,92	1,28	28,85	65,38	2,56	
Ocak 2018		1	4	48	86	5	**144**
	%	0,69	2,78	33,33	59,72	3,47	
Şubat 2018		0	3	35	88	1	**127**
	%	0,00	2,36	27,56	69,29	0,79	
Mart 2018		3	1	50	92	0	**145**
	%	2,05	0,68	34,25	63,01	0,00	
Nisan 2018		2	6	42	116	3	**169**
	%	1,18	3,55	24,85	68,64	1,78	

Mayıs 2018		5	10	38	123	0	**176**
	%	2,84	5,68	21,59	69,89	0,00	
Haziran 2018		5	3	10	49	0	**67**
	%	7,46	4,48	14,93	73,13	0,00	
Toplam		**28**	**30**	**322**	**803**	**16**	**1199**
	%	**2,34**	**2,50**	**26,86**	**66,97**	**1,33**	

Çukur dizisinin 23 Ekim 2017 tarihinde dizinin birinci bölümünün yayınlanmasından itibaren, dizinin Instagram sayfasındaki fotoğraf, fotoğraf slaytı, metin temelli fotoğraf, video ve video gif türündeki paylaşımların yüzdelik dağılım oranlarına baktığımız zaman totalde % 66,97 ile video içerikli paylaşımların ağırlıklı olduğu gözlemlenmiştir. Video içerikli paylaşımlarda öne çıkan paylaşım ise diziden kesitlerdir. Gönderilerin paylaşım sıklığını gün bazında ele aldığımız zaman ise en fazla paylaşımın pazartesi günü en az paylaşımın ise cumartesi günü yapıldığı gözlemlenmiştir. Pazartesi günü yapılan paylaşımların % 71,39'unun yine video içerikli paylaşımlar olduğu ve dizi televizyonda akarken diziden kesitlerle videonun açıklamasını içeren ya da repliği vurgulayan paylaşımların olduğu ise gözlemlenen bir diğer olgudur.

Duyurum/Tanıtım

Duyurum/Tanıtım başlığı altındaki gönderi içerikleri, dizinin yakında Sow Tv'de başlayacağının, çekilmeye ne zaman başlandığının ve ne zaman hangi gün yayınlanacağının duyurulduğu, afiş (poster), tanıtım filmi (teaser), dizideki karakterleri tanıtmaya yönelik yapılan paylaşımları kapsamaktadır. 24 Eylül 2017 tarihinden 11 Haziran 2018 tarih aralığında reklam/ürün yerleştirme/sponsorluk anlaşmaları da duyurum/tanıtım kategorisi altında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda incelenen tarih aralığında Avon, Uludağ Gazoz, Hotpoint, Bendis ve Spotify gibi markaların Instagram hesabı üzerinden açık reklam ve tanıtım faaliyetlerinin yapıldığını göstermektedir (Tablo 7).

Tablo 7: Çukur Dizisinin Instagram Hesabı Üzerinden 24 Eylül 2017- 11 Haziran 2018 Tarihleri Arasında Duyurum/Tanıtım İçerikli Yapılan Paylaşımlar

Tür	**İçerik**	**Toplam Paylaşım**
Fotoğraf	Reklam/Sponsorluk	1
	Tanıtım/Duyurum	4
Metin Temelli Fotoğraf	Reklam/Sponsorluk	4
	Tanıtım/Duyurum	28
Video	Reklam/Sponsorluk	0
	Tanıtım/Duyurum	72
Toplam	Reklam/Sponsorluk	5
	Tanıtım/Duyurum	104
Genel Toplam		**109**

Etkileşim

Etkileşim başlığı altında gönderi içerikleri, takipçiler ile iletişim kurmaya yönelik içerikler olarak ve takipçilerin paylaşımlara yönelik vermiş olduğu beğeni, yorum ve görüntüleme sayısı olarak incelenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan 24 Eylül 2017 tarihinden 11 Haziran 2018 tarihine kadar olan süreçte toplam 1260 gönderiye takipçilerin toplam tepkileri etkileşim dağılımı bağlamında ele alınıp incelendiğinde; 27.977.296 görüntüleme, 12.410.691 beğeni, 823.000 yorum şeklinde dağılım gösterdiği gözlemlenmiştir.

Tablo 8: Çukur Dizisinin Instagram Hesabı Üzerinden 24 Eylül 2017- 11 Haziran 2018 Tarihleri Arasında Paylaşımı Yapılan Gönderilerin Etkileşim Dağılımı

Tür	**Etkileşim Türü**	**Sayılar**
Fotoğraf	Toplam Beğeni	1.236.393
	Toplam Yorum	15.425
Fotoğraf Slaytı	Toplam Beğeni	1.437.624
	Toplam Yorum	51.374
Metin Temelli Fotoğraf	Toplam Beğeni	9.736.674
	Toplam Yorum	155.890
Video	Toplam Görüntüleme	27.687.372
	Toplam Yorum	589.792
Video Gif	Toplam Görüntüleme	289.924
	Toplam Yorum	10.519
Genel Toplam	**Beğeni**	**12.410.691**
	Görüntüleme	**27.977.296**
	Yorum	**823.000**

Araştırma kapsamında ele alınan ilk zaman aralığı olan 24 Eylül 2017 tarihinden 24 Ekim 2017 tarihine kadar olan süreçte etkileşim içerikli paylaşımın 1 olduğu gözlemlenmiştir, gönderi içeriğinin ise birinci bölümde en beğendiğiniz replik hangisi olduğu gözlemlenmiştir. Gönderi 7.591 beğeni, 234 yorum almıştır.

Araştırma kapsamında ele alınan ikinci zaman aralığı olan 24 Ekim 2017 tarihinden 11 Haziran 2018 tarihine kadar olan süreçte etkileşim içerikli paylaşımın 56 olduğu gözlemlenmiştir. Sende kendi cümleni söyle sloganı ile "#ÇukurdaSözünGeçer" etiketi seyirci ile etkileşime geçilmiştir. Etkileşim içerikli paylaşım kategorisinde öne çıkan içerikler, 14. Bölümde en beğendiğiniz sahne hangisi, sen de Çukur'da yer almasını istediğin türküyü "#benimçukurparçam" etiketi ile paylaş, #çukursokakta etiketi ile sokak röportajları başlıca etkileşim kategorisinde yer alan

içeriklerdir. Bu kategori içerisinde en fazla beğeni sayısının 84.089'la "#ÇukurdaSözünGeçer", en fazla yorum sayısının ise 8.514 ile "#benimçukurparçam" olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca en fazla görüntüleme sayısının ise 222.208 ile diziden kesit olduğu gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Her geçen gün popülerliği ve kullanıcı sayısı artmaya devam eden sosyal medya, sunduğu hızlı, ekonomik ve etkili iletişim olanağı ile dizi sektörü için de kendine önemli bir yer edinmektedir. Kurum, kuruluş ve bireylere hedef kitleleri ile anında iletişim kurma, etkinlik, organizasyon, davet, ürün/hizmet satışı gibi olanaklar sunan sosyal medya araçları dizi sektöründe de etki ve faaliyet alanını geliştirmektedir. Kullanıcı sayısının fazla olduğu sosyal medya araçları, dizilerin tanıtım/duyurum gibi faaliyetlerini yürütmek için kullanılmaktadır. Gerçekleştirilen çalışma ile Türk dizilerinde sosyal medya araçlarının nasıl kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çukur dizisinin Instagram hesabında İçerik, Duyurum/Tanıtım ve Etkileşim kategorileri altında paylaşımların yapıldığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında dizilerin tanıtımında sosyal medyanın zamandan ve mekândan bağımsız bir şekilde interaktif iletişime olanak tanıyan yapısının avantaj oluşturduğu gözlemlenmiştir.. Dizinin ne zaman, hangi kanalda, hangi gün yayınlanacağı, yayın gününe ne kadar süre kaldığı, reyting oranları gibi konularda takipçileri bilgilendirme konusunda başarılı bir şekilde kullanılmıştır.

Sosyal medyanın hem görsel hem işitsel boyutunun avantaj sağlaması ile önemli bir yer tutmaktadır. *Çukur* dizisinin afiş, fragman ve teaserının paylaşılması hususunda başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Aynı zamanda yayınlanacak bölüme özel #hashtag özelliği kullanılarak paylaşımların yapılması diziye ait gönderilerin geniş kitlelere ulaşmasına da yardımcı olmuştur. Aynı zamanda "#ÇukurdaSözünGeçer ve "#benimçukurparçam" gibi hashtag paylaşımları ile hedef kitle aktif hale getirilerek iki yönlü iletişim sürecine dahil edilmiştir. Ayrıca her paylaşımda hashtag kullanma, sayfa ve kişi etiketleme olanaklarının da başarılı bir şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Çukur dizinde karakterlere hayat veren oyuncuların paylaşılması kullanıcıları bilgilendirme konusunda etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu da dizinin mevcut ve potansiyel hedef kitleyi bilgilendirme ve merak uyandırma konusunda etkin bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Özellikle sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanıldığı *Çukur* dizisinde, dizinin televizyonda yayınlandığı sırada, kullanıcıların sosyal medya aracılığı ile

televizyondaki yayın ile etkileşime girmesi konusunda diziden kesitler yayınlayarak başarılı bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Dizinin Instagram hesabından "#çukurotizminfarkında" içerikli sosyal sorumluluk paylaşımları ile hedef kitlesini bilinçlendirme ve farkındalık yaratma konusunda da örnek teşkil edecek şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Dizinin Instagram hesabından yapılan paylaşımlarla hedef kitlenin dikkatini çekme, hedef kitleyi bilgilendirme, sosyal sorumluluk konusunda farkındalık yaratma, etkileşimi artıran etiket paylaşımları, dizi müzikleri, diziden kesit gibi içeriklerle sosyal medyanın görsel ve işitsel olanaklarının aktif bir şekilde kullanılması konusunda başarılı bir örnek olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda paylaşımların sıklığının arttığı, sosyal konulara daha duyarlı, kullanıcılara sayfa yöneticileri tarafından cevap verildiği, daha aktif ve etkili sosyal medya kullanımının özgünlüğü ve başarıyı artıracağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

AKINERDEM, F. (2012). "Yerli Dizi Anlatıları ve İzleyici Katılımı: Uçurum Dizisini Ekşi Sözlük ve Twitter'la Birlikte İzlemek", Folklor Edebiyat Dergisi, 2012 (4): 80.

ATEŞALP, S. ve BAŞLAR, G. (2015). "Katılımcı Kültür Tartışmaları Ekseninde Sosyal Medyada Diziler: Kardeş Payı Örneği", E-journal of Intermedia, 2015 (1): 158.

KUYUCU, M. (2016). "Sosyal Medya Mecrası Instagram'ın İletişim Aracı Olarak Radyo Mecrasında Kullanımı", 1. Uluslararası İletişim, Edebiyat, Müzik Ve Sanat Çalışmalarında Güncel Yaklaşımlar Kongresi, 380.

KUYUCU, M. (2013). "Yeni Medya Ve Televizyon Endüstrisi: Televizyon Endüstrisine Meydan Okuyan Sosyal Medya Platformu Youtube", 1. Uluslararası Sanat Sempozyumu, 223. ayyapim.com/cukur, 02.07.2019.

SOSYAL MEDYA KULLANIMININ BİLGİ PAYLAŞIMI VE YENİLİĞE DİRENÇ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Prof. Dr. Salih Zeki İMAMOĞLU
Gebze Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin İNCE
Gebze Teknik Üniversitesi

Arş. Gör. Hülya TÜRKCAN
Gebze Teknik Üniversitesi

Ali İhsan ÖZEK
Gebze Teknik Üniversitesi

ÖZET: Sosyal medya iletişimden öte etkileşimi mümkün kıldığı için tüm dünyada çok hızlı bir şekilde kabul görmüştür ve günümüzde günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Sadece bireyler için değil, firmalar ve devlet kurumları için de olmazsa olmaz hale gelen sosyal medyanın insanlar üzerinde pek çok etkileri mevcuttur. Sosyal medya iletişimi kolaylaştıran bir mecra olarak, bilgi paylaşımını kolaylaştırmaktadır. Bunun yanı sıra hızla değişen yapısı da insanların yeniliklere daha açık olmasını da sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, sosyal medya kullanımı, bilgi paylaşımı ve yeniliğe direnç arasındaki ilişkileri incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, anket yöntemi kullanılarak özel ve kamu kurumlarında çalışan 158 bireyden veri toplanmıştır. Yapılan analizler sonucunda sosyal medya kullanımı alt boyutlarından olan bilişsel kullanımın bilgi paylaşımı ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Yine sosyal medya kullanımının alt boyutlarından olan sosyal kullanımın yeniliğe direnç ile pozitif ilişkili ve faydacı kullanımın yeniliğe direnç ile negatif ilişkili olduğu saptanmıştır. Ayrıca bilgi paylaşımı ile yeniliğe direnç arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Kullanımı, Bilgi Paylaşımı, Yeniliğe Direnç

The Effect of Social Media Usage on Knowledge Sharing and Resistance to Innovation

ABSTRACT: Social media has quickly gained acceptance all over the world because it enables interaction beyond communication and has become a part of daily life today. Social media which has become a sine qua non not only

for individuals but also for companies and government institutions has many effects on people. As a medium facilitating communication, social media facilitates knowledge sharing. In addition, its rapidly changing structure makes people more open to innovation. The aim of this study is to investigate the relationship between social media usage, knowledge sharing and resistance to innovation. For this purpose, data were collected from 158 individuals working in private and public institutions by using survey method. As a result of the analyzes, it is concluded that cognitive use, which is one of the sub-dimensions of social media use, is positively related to knowledge sharing. In addition, social use is positively associated with resistance to innovation while hedonic use is negatively associated with resistance to innovation. Moreover, no relationship is found between knowledge sharing and resistance to innovation.

Keywords: Social Media Usage, Knowledge Sharing, Resistance to Innovation

1. GİRİŞ

Günümüz dinamik rekabet ortamında yenilik, firmaların ayakta kalması ve rekabet avantajı elde etmeleri için en önemli unsur olarak öne çıkmaktadır. Bilgi ise hem yeniliğin başlangıç noktası hem de firmaların sahip olduğu önemli bir stratejik varlıktır. Bu açıdan firmaların değişen koşullara yeniliklerle hızlı bir şekilde yanıt vermesinin yanı sıra, mevcut bilgi altyapısını da sürekli olarak artırması ve geliştirmesi önem arz etmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, özellikle son on yıldır sosyal medyayı bütün dünyada yediden yetmişe tüm bireylerin günlük yaşamının bir parçası haline getirmiştir. Öyle ki sadece bireyler için değil, örgütler, kurumlar ve devletler için de sosyal medya olmazsa olmaz bir unsur olmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden biri çift yönlü iletişimi mümkün kılmasıdır (Kwahk ve Park, 2016: 826). Ayrıca iletişimde zaman ve mekan kısıtını ortadan kaldırmış, bu da hızla kabul görmesini sağlamıştır. Sosyal medyanın bu kadar yaygınlaşmış olmasından ve sağladığı olanaklardan dolayı bireyler ve örgütler pek çok fayda sağlamaktadır. Dolayısıyla artık sadece iletişim için değil, bilgi paylaşımı ve bilgi edinimi için de sosyal medya hem en kolay ulaşılabilir hem de en etkin araç olarak kabul görmektedir (Sigala ve Chalkiti, 2015: 45).

Sürekli kendini yenileyen ve gelişen sosyal medya platformları ile bireyler de ister istemez bu gelişmelere ayak uydurmaktadırlar. Ayrıca sosyal medya, sağladığı kolaylıklarla pek çok yeni fikir için önemli fırsatlar sunmaktadır. Böylelikle, sosyal medya bireyleri durağanlıktan çıkarmakta, yenilik ve gelişmelere açık hale gelmelerinde önemli rol oynamaktadır.

Sosyal medya kullanımının olumlu ve olumsuz etkileriyle ilgili pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen yeniliğe direnç ile ilişkisini inceleyen bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Ayrıca sosyal medya kullanımı ve bilgi paylaşımı ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalar da kısıtlıdır (Omar vd., 2016). Bunların yanı sıra bilgi paylaşımı ve yenilik ilişkisini inceleyen çalışmalar mevcut olsa da, bilgi paylaşımı ile yeniliğe direnç arasındaki direkt ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, sosyal medya kullanımı, bilgi paylaşımı ve yeniliğe direnç arasındaki ilişkileri incelemektir. Böylece bu çalışma ile literatüre katkı sağlamak ve gelecek çalışmalara ışık tutmak hedeflenmektedir. Araştırmamızın bir diğer önemi ise sosyal medya kullanımını, kullanım amaçlarına göre ayrı ayrı ele alarak bu ilişkileri test etmektir. Böylece daha derin bir araştırma sunmakla beraber, daha aydınlatıcı sonuçlar elde etmek mümkün olacaktır.

Bu doğrultuda ilk olarak sosyal medya kullanımı, bilgi paylaşımı ve yeniliğe direnç ile ilgili literatür taraması yapılmış, teorik altyapı verilerek araştırma hipotezleri geliştirilmiş ve araştırma modeli sunulmuştur. Ardından ölçekler ve örneklem hakkında bilgi verilmiş ve araştırma hipotezlerini test etmek üzere uygulanan analizlere ve bulgulara yer verilmiştir. Son olarak, araştırma bulguları değerlendirilmiş, araştırmanın kısıtları belirtilmiş ve gelecek araştırmalara önerilerde bulunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Sosyal Medya Kullanımı

Sosyal medya, bireylerin çeşitli bilgi, belge, fotoğraf ya da videoları paylaşmalarına, düzenlemelerine ve saklamalarına olanak sağlayan web tabanlı platformlardır (Song vd., 2019:2). Etkileşimi mümkün kılması, her an ulaşılabilir olma özelliği ve kullanışlılığı açısından geleneksel medyanın önüne geçen sosyal medya (Baccarella vd., 2018: 431), tüm dünyada iletişim ve etkileşim şeklini farklı bir noktaya taşımıştır (Edosomwan vd., 2011: 79). Ayrıca günümüzde bilginin oluşturulma ve paylaşılma şeklini de tamamıyla değiştirmiştir (Baccarella vd., 2018: 431). Bunun en önemli sebebi, sosyal medyanın sağladığı pek çok kolaylık ve fayda sebebiyle insanların günlük yaşamının bir parçası haline gelmesidir.

Sosyal medya platformlarına bloglar, sosyal ağlar, içerik paylaşım site ve uygulamaları örnek gösterilebilir (Kaplan ve Haenlein, 2010: 62). Bu platformlardan en çok kullanılan ve bilinenlerden bazıları Facebook, WhatsApp, Youtube, Twitter ve Skype'dir (Cetinkaya ve Rashid, 2018: 95). Son yıllarda mobil teknolojilerdeki gelişmeler sayesinde bahsedilen sosyal medya platformlarına mobil cihazlarla erişim mümkün hale geldiğinden, hem sosyal medya platformlarındaki içerik ve çeşitlilik

hem de sosyal medya kullanan sayısı ve kullanım süresi artmıştır (Wohn ve Ahmadi, 2019: 4-6).

Sosyal medya kullanımı üç boyutla açıklanmaktadır: sosyal kullanım, faydacı kullanım ve bilişsel kullanım. Sosyal kullanım, yeni ilişkiler kurmak ve mevcutta ilişki içerisinde bulunulan arkadaş ya da tanıdıklarla iletişimi devam ettirmek için sosyal medyayı kullanmaktır. Faydacı kullanım, sosyal medyayı zaman geçirmek, eğlenmek ve rahatlamak için kullanmaktır. Son olarak bilişsel kullanım, bilgi paylaşma ve edinme için sosyal medyanın kullanımıdır (Ali-Hassan vd., 2015:67).

2.2. Bilgi Paylaşımı

Bilgi paylaşımı, sahip olunan bilginin başkası ya da başkaları tarafından anlaşılabilmesi ve kullanılabilmesi için paylaşılmasını içeren bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Ipe, 2003: 341). Başka bir çalışmada ise, bilgi paylaşımı bilginin bireyler arasında aktarılabildiği bir mekanizma olarak tanımlanmıştır (Akram vd., 2017:137) Tanımlardan anlaşılacağı üzere bilgi paylaşımı, mevcut bilgi birikimi ve bilgi altyapısının gelişimini sağlamakta ve değer katmaktadır.

Günümüz bilgi çağında, bilgi stratejik bir kaynak olduğundan, bilgi paylaşımı hem bireyler hem de örgütler için önemli faydalar sağlamaktadır. Bilgi paylaşımı ile bireylerin işlerini daha iyi, daha hızlı ve daha verimli yapmalarının yollarını bulmaları mümkün olurken, örgütler için örgüt bilgisinin çalışanlara aktarımı ve gelişimi ile fayda sağlamak söz konusu olmaktadır (Lin, 2007: 316). Stratejik bir güç olan bilginin paylaşılmasıyla, pek çok kaynağın aksine bilgide artış meydana gelmekte ve hatta yeni bilgi üretme noktasında önemli bir itici rol oynamaktadır.

Bilgi paylaşımı çift yönlü bir süreç olarak iki boyutta incelenmektedir: bilgi toplama ve bilgi paylaşma. Bilgi toplama, başkalarının sahip olduğu bilgiyi edinmeyi ifade etmektedir. Bilgi paylaşma ise, sahip olunan bilginin başkalarına iletilmesi olarak açıklanabilir (Van den Hooff ve de Leeuw van Weenen, 2004: 14).

2.3.Yeniliğe Direnç

Yenilik, fırsatları fark ederek yeni fikirler üretme ve uygulama süreci olarak tanımlanmakta ve böylece bu fırsatları kullanarak firma için avantaj ve değer yaratmayı mümkün hale getirmektedir (Tidd ve Bessant, 2009: 16-19). Çünkü fırsatları fark ederek, bunu avantajına dönüştüren ve pazardaki ihtiyaçlara en çabuk karşılık veren firmalar ilk olma avantajına sahip olmaktadırlar. Bu açıdan yenilik, rekabet avantajı elde etmek için büyük önem taşımaktadır. Ayrıca yeni fikrin başarıyla ticarileştirilmiş hali olarak tanımlanan yenilik, firmaya ticari katkı sağlamaktadır

(Dziallas ve Blind, 2019: 4). Böylece, firmanın ayakta kalmasında önemli rol oynamaktadır.

Günümüz dinamik pazar koşullarında, değişim, gelişim ve yenileşme kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak bu değişim ve yenileşmeler bireylerde bazı huzursuzluklara sebep olabilir. Bunlardan en önemlisi, direnç davranışıdır. Değişime engel olmaya çalışma, şüphe ve güvensizlik gibi davranışlar değişime direnç olarak adlandırılmaktadır (Tunçer, 2013: 383). Değişime direnç, uygulanması planlanan ve hatta gerekli olan değişimlerin başarıyla uygulanması önündeki en büyük engellerden biridir. Yeniliğe direnç de benzer şekilde yeni uygulama ve süreçlere karşı olumsuz tavır içinde bulunma, uyum sağlamayı reddetme ve engel olmaya çalışma olarak ifade edilebilir. Bu sebeple zamanın gerisinde kalmamak, pazarda yer edinmek, rekabet avantajı sağlamak ve hatta hayatta kalmak için firmalar, hem çalışanlarda hem de müşterilerde oluşan ya da oluşması muhtemel olan yeniliğe karşı direncin sebepleri üzerinde durmak durumundadırlar.

Bireylerin yeniliğe direnç göstermesine sebep olan pek çok etken vardır. Bunlardan bazıları, yeniliğin kişiyi risk almak zorunda bırakması ile etik ve psikolojik açıdan yetersiz bir ortamda bulunmaktır. Ayrıca çalışanın amaçlarıyla firmanın gelişim amaçlarının uyumlu olmaması da yeniliğe direnci artıran bir diğer faktördür (Dibrov, 2015: 94).

3. HİPOTEZ GELİŞTİRME

3.1. Sosyal Medya Kullanımı ile Bilgi Paylaşımı

Sosyal medya günümüzde insanları zaman ve mekan kısıtından kurtararak, tüm dünyadaki çeşitli bilgi kaynaklarından bilgi edinmesini, paylaşmasını, kaydetmesini ve bunları sentezleyebilmesini mümkün kılmaktadır (Sigala ve Chalkiti, 2015: 45). Dolayısıyla sosyal medya, bireylerin hem sahip oldukları bilgiyi başkalarıyla paylaşmasını hem de başkalarının sahip olduğu bilgiye ulaşmasını ve edinmesini sağlamaktadır. Bu da sosyal medyanın, bilgi paylaşımın hem bilgi toplama hem de bilgi paylaşma boyutuna (Van den Hooff ve de Leeuw van Weenen, 2004: 14) katkı sağladığı ve her iki süreci de kolaylaştırdığını göstermektedir. Aynı zamanda günümüzde, sosyal medya, güvenilir bir bilgi paylaşım platformu olarak görülmektedir (Omar vd., 2016: 310). Buna göre aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H_{1a}: Sosyal medya kullanımının sosyal kullanım boyutu ile bilgi paylaşımı pozitif ilişkilidir.

H_{1b}: Sosyal medya kullanımının bilişsel kullanım boyutu ile bilgi paylaşımı pozitif ilişkilidir.

H_{1c}: Sosyal medya kullanımının faydacı kullanım boyutu ile bilgi paylaşımı pozitif ilişkilidir.

3.2. Sosyal Medya Kullanımı ile Yeniliğe Direnç

Yeniliğin önündeki en önemli engellerden biri şüphesiz ki yeniliğe karşı direnç gösterilmesidir. Yeniliğe direnci engellemek için her seviyede yeniliğin getireceği faydalar hakkında olabildiğince fazla bilgilendirmede bulunmak, yenilik sürecine katılımı sağlamak, yenilikle amaçlananlar ile birey amaçlarının yakın olduğu noktalara dikkat çekmek ve uygulanan direncin olası olumsuz sonuçları hakkında bilgilendirme yapmak gibi bazı önlemler almak mümkündür (Dibrov, 2015: 95). Sosyal medya dünyanın her yerinden her düzeyde birey ya da kurumun açık bir şekilde iletişim kurabilmesini sağlamakta ve ayrıca yeni fikirlerin paylaşılmasını, sunduğu olanaklarla daha açık bir şekilde tartışılmasını mümkün kılmaktadır (Edosomwan vd., 2011: 86). Dolayısıyla sosyal medya kullanımı yoluyla hem yeniliğin getireceği olumlu faydalar, hem direnç uygulanırsa ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlar detaylı bir şekilde paylaşılabilecek, hem de etkileşimi zaman mekan kısıtından kurtarmak suretiyle daha da kolaylaştırdığı için yenilik sürecine katılım kolaylaşabilecektir. Bu sebeple sosyal medya kullanımının, yeniliğe karşı oluşabilecek direnci önleyebilen bir araç olduğu söylenebilir. Buna göre aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H_{2a}: Sosyal medya kullanımının sosyal kullanım boyutu ile yeniliğe direnç negatif ilişkilidir.

H_{2b}: Sosyal medya kullanımının bilişsel kullanım boyutu ile yeniliğe direnç negatif ilişkilidir.

H_{2c}: Sosyal medya kullanımının faydacı kullanım boyutu ile yeniliğe direnç negatif ilişkilidir.

3.3. Bilgi Paylaşımı ile Yeniliğe Direnç

Bilgi paylaşımı, iletişimi etkili, öğrenmeyi daha hızlı ve kolay, yardımlaşmayı mümkün ve işbirliğini verimli hale getirmektedir. (Šajeva, 2014: 131). Bu sebeple bilgi paylaşımın daha kolay olduğu ve desteklendiği durumlarda, hem yenilik oluşturma sürecini hem de yeniliğin sonuçlarını daha büyük pencereden görmek mümkün olabilecektir. Dibrov (2015) yeniliğe direnci önlemek için, yenilik ve yeniliğin getireceği sonuçlarla ilgili bilgilendirmelerin yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple, etkin iletişim ve etkileşimin bulunduğu koşullarda, bireylerin yeniliğe karşı değil, yeniliğe destek olması beklenmektedir. Buna göre aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H_3: Bilgi paylaşımı ile yeniliğe direnç negatif ilişkilidir.

Araştırmamız kapsamında oluşturulan hipotezler doğrultusunda, araştırma modelimiz Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma Modeli

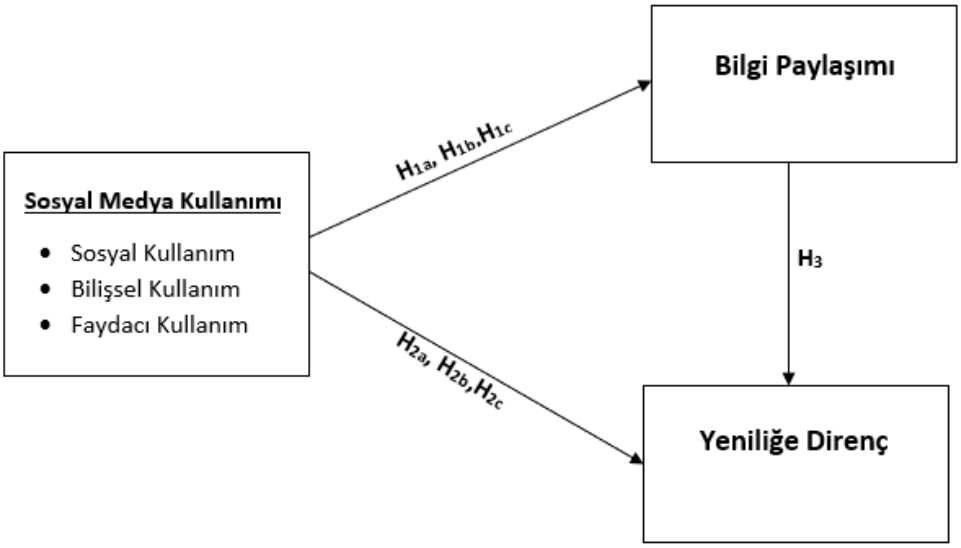

4. ARAŞTIRMA

4.1.Ölçüm ve Örneklem

Araştırma hipotezlerini test etmek üzere, önceki çalışmalarda geliştirilmiş ve literatürde kabul görmüş ölçekler kullanılmıştır. Bu çerçevede kullanılan anket 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik değişkenler bulunmakta, ikinci bölüm 14 sorudan oluşan sosyal medya kullanımı ölçeğini, üçüncü bölüm 6 sorudan oluşan yeniliğe direnç ölçeğini ve son bölüm 7 sorudan oluşan bilgi paylaşımı ölçeğini içermektedir.

Sosyal medya kullanımı ölçeği, sosyal kullanım (5 soru), bilişsel kullanım (5 soru) ve faydacı kullanım (4 soru) boyutlarından oluşmaktadır ve Ali-Hassan vd.'nin (2015) geliştirdiği ölçek kullanılmıştır. Bilgi paylaşımı ölçeği, bilgi paylaşma (3

soru) ve bilgi toplama (4 soru) boyutlarından oluşmaktadır ve Lin (2007) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Tüm değişkenler 5'li Likert ölçeği kullanılarak ölçülmüştür.

Ölçekler belirlendikten sonra, ilgili alana hakim bir uzman tarafından orijinal dili İngilizce olan sorular Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ardından her iki dile hakim başka bir uzman tarafından tekrar Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Her iki çeviri karşılaştırılarak, tercümeden kaynaklı hatalar düzeltilmiş ve anket taslağı ilgili alanda uzman akademisyenler tarafından değerlendirilmiştir Geri dönüşler göz önünde bulundurularak, ankette gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Son olarak sektörde aktif olarak çalışan 10 lisansüstü öğrencisinden anketi değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların anketi değerlendirirken soruları anlama konusunda bir sıkıntı çekmedikleri gözlemlenmiştir. Böylece, anket formunun son hali verilmiştir.

Araştırma kapsamında, özel ve kamu kurumlarında çalışan 300 kişiye anket ulaştırılmış, bunların 158'inden geri dönüş sağlanmıştır (%52.7). Katılımcıların %60.8'i erkeklerden oluşurken, %55.1'i 35 yaş ve altındadır. Ayrıca %48.1'inin eğitim düzeyi en az lisans seviyesindedir. Katılımcıların %44.2'si gün içerisinde 1 saat ya da daha az, %22.5'i 1-2 saat, %11.5'i 2-3 saat ve %21.8'i 3 saatten daha fazla sosyal medyada zaman geçirdiklerini ifade etmişlerdir.

4.2.Ölçüm Geçerliliği ve Güvenilirliği

Verilerin toplanmasının ardından, ölçüm geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Bu doğrultuda, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur. DFA sonuçları, kabul edilebilir bir uyum olduğunu göstermektedir (x^2/df= 1.87, CFI = .92, IFI=.92, TLI= .90, RMSEA=.075).

Tablo 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Değişkenler	Göstergeler	1	2	3	4	5	6
Sosyal Kullanım	Sosyal_K5	.771					
	Sosyal_K4	.871					
	Sosyal_K3	.743					
	Sosyal_K2	.728					
	Sosyal_K1	.708					
Bilişsel Kullanım	Bilişsel_K5		.898				
	Bilişsel_K4		.879				
	Bilişsel_K3		.911				
	Bilişsel_K2		.915				
	Bilişsel_K1		.914				
Faydacı Kullanım	Faydacı_K4			.885			
	Faydacı_K3			.886			
	Faydacı_K2			.917			
	Faydacı_K1			.771			
Bilgi Paylaşma	Bilgi_P1				.750		
	Bilgi_P2				.785		
	Bilgi_P3				.773		
Bilgi Toplama	Bilgi_T4					.888	
	Bilgi_T3					.789	
	Bilgi_T2					.713	
	Bilgi_T1					.725	
Yeniliğe Direnç	Y_direnc1						.754
	Y_direnc2						.851
	Y_direnc3						.884
	Y_direnc4						.625
	Y_direnc5						.632
	Y_direnc6						.685

Tablo 2'de korelasyon katsayıları, tanımlayıcı istatistikler, Cronbach's Alpha güvenirlilik katsayıları, ortalama açıklanan varyans (AVE) ve AMOS-tabanlı bileşik güvenilirlik (CR) değerleri yer almaktadır. Bütün değişkenler için Cronbach's Alpha güvenirlilik katsayıları Nunnally (1978) tarafından önerilen eşik değerin üzerindedir. Ayrıca AVE ve CR değerleri Fornell ve Larcker (1981) tarafından önerildiği şekilde

sırasıyla .50 ve .70 değerlerine yakın ya da bu değerlerin çok üstündedir. Bu sonuçlar, ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Korelasyon Katsayıları ve Tasviri İstatistikler

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
Yeniliğe Direnç	1					
Sosyal Kullanım	.044	1				
Bilişsel Kullanım	-.065	.491	1			
Faydacı Kullanım	-.173	.406	.136	1		
Bilgi Paylaşma	-.060	.085	.235	.185	1	
Bilgi Toplama	-.104	-.014	.073	.141	.881	1
Ortalama	2.5327	2.1443	3.2369	3.1013	3.7658	4.0016
Std. Sapma	.87597	.95447	1.24588	1.27913	.88673	.84202
Cronbach's α	.886	.885	.960	.922	.810	.876
AVE	.556	.587	.816	.751	.592	.611
CR	.880	.876	.957	.923	.813	.862

4.3. Hipotez Testi

Araştırma hipotezlerini test etmek üzere Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) kullanılmıştır. Sonuçlara göre kavramsal model ile veri yeterli uyuma sahiptir (x^2/df= 1.868, CFI = .92, IFI=.92, TLI= .90, RMSEA=.074). Tablo 3'de sosyal medya kullanımı (sosyal kullanım, bilişsel kullanım ve faydacı kullanım), bilgi paylaşımı ve yeniliğe direnç arasındaki ilişkiler gösterilmektedir.

Tablo 3. Hipotez Testi Sonuçları

Hipotezler	İlişki	Yol Değeri	Sonuç
H_{1a}	Sosyal Kullanım → Bilgi Paylaşımı	-.072	Desteklen-medi
H_{1b}	Bilişsel Kullanım → Bilgi Paylaşımı	.187***	Desteklendi
H_{1c}	Faydacı Kullanım → Bilgi Paylaşımı	.12	Desteklen-medi

H_{2a}	Sosyal Kullanım → Yeniliğe Direnç	.168*	Desteklen-medi
H_{2b}	Bilişsel Kullanım → Yeniliğe Direnç	-.09	Desteklen-medi
H_{2c}	Faydacı Kullanım → Yeniliğe Direnç	-.178**	Desteklendi
H_3	Bilgi Paylaşımı → Yeniliğe Direnç	.015	Desteklen-medi
X^2/DF= 1.868, CFI = .92, IFI=.92, TLI= .90, RMSEA=.074			

***p < .01 **p < .05 *p < .1

YEM ile analiz sonuçlarının sunulduğu Tablo 3'te de görüleceği üzere sosyal medya kullanımı boyutlarından sadece bilişsel kullanımın bilgi paylaşımı ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur (β = .187, p <.01). Bu sebeple H_{1b} hipotezi desteklenirken, H_{1a} ve H_{1c} hipotezleri desteklenmemektedir. Ayrıca sosyal kullanım ile yeniliğe direnç arasında pozitif (β = .168, p <.1) ve faydacı kullanım ile yeniliğe direnç arasında negatif (β = -.178, p <.05) ilişkiler bulunduğu tespit edilmiştir. Böylelikle sadece H_{2c} hipotezi desteklenmekte, H_{2a} ve H_{2b} hipotezleri ise desteklenmemektedir. Bilgi paylaşımı ve yeniliğe direnç arasında ise istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır (β = .015, p >.1). Bu sebeple, H_3 hipotezi desteklenmemiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, sosyal medya kullanımının boyutları olan sosyal kullanım, bilişsel kullanım ve faydacı kullanım ile bilgi paylaşımı ve yeniliğe direnç arasındaki ilişkileri açıklayan bir model sunulmaktadır. Böylece bu kavramlar arasındaki ilişkileri ayrıntılı olarak ele alarak literatüre katkıda bulunmak hedeflenmektedir.

Araştırma sonucunda, sosyal medya kullanımının boyutlarından olan bilişsel kullanımın bilgi paylaşımı ile pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, önceki araştırmalarla (Omar vd., 2016) benzerlik göstermektedir. Araştırmamızın benzer geçmiş çalışmalardan farkı ise sosyal medya kullanım amaçlarını ayrı ayrı ele alarak bu ilişkiyi test etmemizdir. Bulgularımıza göre sosyal medyanın sosyal ilişkileri sürdürme ve geliştirme ya da vakit geçirme ve eğlenme amaçlı kullanımlarının bilgi paylaşımı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak sosyal medyayı bilgi edinme ve paylaşma amaçlı kullanma durumunda, sosyal medya kullanımı bilgi paylaşımını pozitif yönde etkilemektedir.

Çalışma kapsamında sosyal medya kullanımı boyutlarından sosyal kullanımın yeniliğe direnç ile pozitif ilişkili olduğu ve faydacı kullanımın yeniliğe direnç ile negatif ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Sosyal kullanım ile yeniliğe direnç arasındaki negatif ilişkiye dair bulgumuz büyük oranda sosyal medya kullanımının yenilik üzerindeki pozitif etkisinin araştırıldığı çalışmaları destekler niteliktedir (Mention vd., 2019; Muninger vd., 2019; Bhimani vd., 2019). Ancak literatürde sosyal medya kullanımı ile yeniliğe direnç arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bir diğer bulgu ise faydacı kullanımın yeniliğe direnci pozitif olarak etkilediği şeklindedir. Buna sonuca göre sosyal medyayı vakit geçirmek ve eğlenmek için kullanmak yenilik açısından tehlike arz etmektedir. Çünkü bu şekilde bir kullanımın kişiyi gelişime kapattığı, mevcut durumu devam ettirmeye istekli hale getirdiği ve her türlü yeniliğe karşı direnç göstereceği şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu konuda mevcut olan literatürdeki boşluk göz önüne alındığında, bulgularımız hem bu ilişkiyi ampirik olarak inceleyen ilk çalışma olması bakımından, hem de sosyal medya kullanım amaçlarını ayrı ayrı ele alıp bu ilişkiyi test ederek daha aydınlatıcı sonuçlar elde etmeyi mümkün kıldığından literatüre önemli katkı sağlamaktadır.

Son olarak, bulgularımıza göre bilgi paylaşımı ile yeniliğe direnç arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı saptanmıştır. Literatür incelendiğinde direkt olarak bilgi paylaşımı ve yeniliğe direnç arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak bilgi paylaşımı ve yenilik arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar mevcuttur ve genel olarak bilgi paylaşımının yeniliği pozitif yönde etkilediği yönünde bulguları vardır (Wang ve Wang, 2012). Bunun yanı sıra bazı çalışmalarda bilgi paylaşımının yenilik performansı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmadığına dair bulgulara da rastlanmıştır (Yeşil vd., 2013) ve bunun sebebi, bilgi paylaşımı ve yenilik performansı arasındaki ilişkinin direkt bir etki olmadığı ve bilgi paylaşımın yeniliği dolaylı olarak etkilediği şeklinde açıklanmıştır. Bu doğrultuda, bilgi paylaşımı ile yeniliğe direnç arasında bir ilişki bulunmadığına dair sonucumuzun sebebinin de bu kavramlar arasında dolaylı bir ilişki olması ihtimalinden kaynaklandığı öngörülmektedir.

Bu çalışmanın pek çok katkısının yanı sıra diğer tüm ampirik araştırmalarda olduğu gibi bazı metodolojik kısıtları da bulunmaktadır. İlk olarak bu çalışma Kocaeli'de gerçekleştirilmiştir. Farklı şehir, bölge ve ülkelerde yapılan araştırmalarda sonuçlar değişebilir. İkincisi araştırma, ortak yanlılık problemine (common method bias) eğilimlidir. Son olarak bu çalışma kesitsel bir araştırmadır. Anlık cevaplara göre araştırma yapıldığından koşullar değiştiğinde, sonuçlar da değişebilir.

Bu çalışma ile literatürdeki önemli bir boşluğa dikkat çekildiğinden, gelecek araştırmalar için önemli bir kaynak ve bir çıkış noktası olacağı düşünülmektedir. Gelecek araştırmalarda, bilgi paylaşımı ve yeniliğe direnç ilişkisi, yenilik yetenekleri ya

da yenilikçiliğin aracı rolü modele dahil edilerek incelenebilir. Ayrıca, hem sosyal medya kullanımı-bilgi paylaşımı ilişkisinde hem de sosyal medya kullanımı-yeniliğe direnç ilişkisinde günlük sosyal medya kullanım süresinin düzenleyici etkisi test edilmelidir. Diğer taraftan, daha büyük bir örneklemle uygulanacak ampirik bir çalışma daha genellenebilir sonuçlar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AKRAM, T., LEI, S., HAIDER, M. J., HUSSAIN, S. T. ve PUIG, L. C. M. (2017). "The effect of organizational justice on knowledge sharing: Empirical evidence from the Chinese telecommunications sector", Journal of Innovation & Knowledge, 2(3): 134-145.

ALI-HASSAN, H., NEVO, D. ve WADE, M. (2015). "Linking dimensions of social media use to job performance: The role of social capital", The Journal of Strategic Information Systems, 24(2): 65-89.

BACCARELLA, C. V., WAGNER, T. F., KIETZMANN, J. H. ve MCCARTHY, I. P. (2018). "Social media? It's serious! Understanding the dark side of social media", European Management Journal, 36(4): 431-438.

BHIMANI, H., MENTION, A. L. ve BARLATIER, P. J. (2019). "Social media and innovation: a systematic literature review and future research directions", Technological Forecasting and Social Change, 144:251-269.

CETİNKAYA, A. S. ve RASHID, M. (2018). "The Effect of Social Media on Employees' Job Performance: The mediating Role of Organizational Structure", Journal of Organizational Psychology, 18(4):94-116.

DIBROV, A. (2015)." Innovation resistance: the main factors and ways to overcome them", Procedia-Social and Behavioral Sciences, 166:92-96.

DZIALLAS, M. ve BLIND, K. (2019). "Innovation indicators throughout the innovation process: An extensive literature analysis", Technovation, 80:3-29.

EDOSOMWAN, S., PRAKASAN, S. K., KOUAME, D., WATSON, J. ve SEYMOUR, T. (2011). "The history of social media and its impact on business", Journal of Applied Management and entrepreneurship, 16(3):79-91.

FORNELL, C. ve LARCKER, D. F. (1981). "Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error", Journal of Marketing Research 18(1): 39–51.

IPE, M. (2003). "Knowledge sharing in organizations: A conceptual framework", Human resource development review, 2(4):337-359.

KAPLAN, A. M. ve HAENLEIN, M. (2010). "Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media", Business horizons, 53(1):59-68.

KWAHK, K. Y. ve PARK, D. H. (2016). "The effects of network sharing on knowledge-sharing activities and job performance in enterprise social media environments", Computers in Human Behavior, 55:826-839.

LIN, H. F. (2007). "Knowledge sharing and firm innovation capability: an empirical study", International Journal of manpower, 28(3/4):315-332.

MENTION, A. L., BARLATIER, P. J. ve JOSSERAND, E. (2019). "Using social media to leverage and develop dynamic capabilities for innovation", Technological Forecasting and Social Change, 144: 242-250.

MUNINGER, M. I., HAMMEDI, W. ve MAHR, D. (2019). "The value of social media for innovation: A capability perspective", Journal of Business Research, 95:116-127.

NUNNALLY, J. C. (1978). Psychometric Theory (2. ed.), McGraw-Hill, New York.

OMAR, M. K., DAHALAN, N. A. ve YUSOFF, Y. H. M. (2016). "Social media usage, perceived team-efficacy and knowledge sharing behaviour among employees of an oil and gas organisation in Malaysia", Procedia Economics and Finance, 37:309-316.

ŠAJEVA, S. (2014). "Encouraging knowledge sharing among employees: how reward matters", Procedia-Social and Behavioral Sciences, 156:130-134.

SIGALA, M. ve CHALKITI, K. (2015). "Knowledge management, social media and employee creativity", International Journal of Hospitality Management, 45: 44-58.

SONG, Q., WANG, Y., CHEN, Y., BENITEZ, J. ve HU, J. (2019). "Impact of the usage of social media in the workplace on team and employee performance", Information & Management. In press.

TIDD J. ve BESSANT J., (2009), Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change (4. Ed.), John *Wiley* & *Sons, West Sussex, UK*:

TUNÇER, P. (2013). "Değişim yönetimi sürecinde değişime direnme", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32(1): 373-406.

VAN DEN HOOFF, B. ve de LEEUW VAN WEENEN, F. (2004). "Committed to share: commitment and CMC use as antecedents of knowledge sharing", Knowledge and process management, 11(1):13-24.

WANG, Z. ve WANG, N. (2012). "Knowledge sharing, innovation and firm performance", Expert systems with applications, 39(10):8899-8908.

WOHN, D. Y. ve AHMADI, M. (2019). "Motivations and Habits of Micro-news Consumption on Mobile Social Media", Telematics and Informatics, In press.

YEŞİL, S., KOSKA, A. ve BÜYÜKBEŞE, T. (2013). "Knowledge sharing process, innovation capability and innovation performance: an empirical study", Procedia-Social and Behavioral Sciences, 75: 217-225.

SİYASETTE ETİK VE SİYASETİN FİNANSMANI

Serhan Kamil KOCAMAN*
Hacı Bayram Veli Üniversitesi

ÖZ: Etik kavramı Platon'dan günümüze kadar hemen her düşünürün üzerinde durduğu bir kavramdır. Adil bir toplum ve siyasal sistem için genellikle vazgeçilmez kabul edilen olgulardan da birisidir. Siyasetin finansmanı konusunu ise genel olarak özellikle siyasi partilerin ve seçim kampanyalarının finansmanı olmak üzere siyasi eylem ve faaliyetlerin finanse edilmesi şeklinde tanımlayabiliriz. Siyasetin finansmanı konusu siyaset bilimi literatüründe siyasette etik bağlamında ele alınmaktadır. Bu itibarla çalışmamızda öncelikle siyasette etik konusuyla ilgili görüşler literatür üzerinden incelenerek siyasette etik ilkelere ilişkin genel kurallar olup olmadığı araştırılacaktır. Siyasetin finansmanı konusunun ise genel etik anlayışı ve siyasette etik kavramlarıyla ilişkisi irdelenecek ve siyasetin finansmanına ilişkin etik kurallar ve uygulamalar değerlendirilerek çeşitli öneriler getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Siyasette Etik, Siyasetin Finansmanı, Siyasi Partiler

ABSTRACT: From Plato to the present, almost every philosopher has tought about the ethics. And it has always been considered an indispensable component of a fair society and political system. Political financing can be defined as the finance of the political actions and activities, in particular political parties, elections and campaigns. In this study, firstly, opinions about political ethics will be examined and it will be investigated if there are general principles of ethics in politics. In addition, the relationship between political ethics and political finance will be evaluated and various suggestions will be made by examining the ethical rules and practices related to political finance.

Keywords: Ethics, Political Ethics, Political Finance, Political Parties

1. GİRİŞ

Etik ve ahlak ile etik felsefesi ve ahlak felsefesi kavramları genellikle birbirinin yerine kullanılmaktadır. Birbirine benzer veya yakın anlamları olan bu kavramların öncelikle etimolojik kökenleri incelenecek ve anlamları teşhis edilerek çalışmanın sonraki bölümlerine ilişkin bir zemin hazırlanacaktır.

Etik kelimesi çoğunlukla ahlak kelimesi ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Yunanca'da; karakter anlamına gelen "ethos" sözcüğünden gelen ve iyi bir varoluş tarzı, bilgece bir eylem yolu arayışı anlamına gelen "etik" ile, Latince'de; adet, gelenek anlamına gelen "mos" sözcüğünden türetilmiş "moral"in karşılığı olarak kullanılan ve Arapça'da; huy, tabiat anlamına gelen "huluk" kelimesinin çoğulu olan "ahlâk"ı birbirinden kesin çizgilerle ayırmak çok zordur. Türk Dil Kurumu sözlüğünde de;

a) Etik;

"1- Töre bilimi,

2- Çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü,

3- Etik bilimi,

4- Ahlaki, ahlakla ilgili."

şeklinde tanımlanırken,

b) Ahlak ise;

"1- Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları, aktöre, sağtöre,

2- Huylar."

şeklinde tanımlanmaktadır (TDK Güncel Türkçe Sözlük, 2011). Görüldüğü gibi, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü'nde de derin bir anlam farkı bulunmamakta, hatta günlük hayattaki kullanımda olduğu gibi eşanlam vurgusu da bulunmaktadır.

Ancak etimolojiden hareket ettiğimizde ilk karşılaştığımız fark, etik kavramı bireyin kişisel alanına ve davranışlarına ilişkin değer yargılarını ve bu anlamda kendini eğitmesini, geliştirmesini işaret ederken ahlakın daha çok bir kurum/kültür veya inanç tarafından benimsenen veya sınırları çizilen değer yargılarını işaret etmesidir. Örneğin, "İslam Ahlakı" veya medeni kanunda sıkça atıf yapılan "ahlaka aykırılık" kavramları, ahlakın bireyden ziyade toplum tarafından benimsenen kurallar bütünü olarak tanımlamayı gerektirir. Ahlakın, Türkçe'de bireye ilişkin kullanımı ise "iyi ahlak/kötü ahlak" gibi tamamen huy ve karaktere ilişkin bir anlam taşımaktadır. Etik

kavramının bireysel kullanımı, bir grubun özellikle de meslek gruplarının üyelerinin, o gruba üye olması sebebiyle mesleğini icra ederken uymakla yükümlü oldukları kurallar bütününe işaret etmektedir. Örneğin, Tıp Etiği veya Basın Etiği vb.

Ahlak ve etik kavramları arasında diğer bir farklılık ise ahlak kavramı toplumdan topluma farklılık göstermekte ve daha yerel bir karakter arz etmekte iken, etik kavramının evrensel genel geçer kuralları veya bu tür kurallar geliştirme faaliyetlerini işaret etmesi yahut böyle bir iddiasının olmasıdır. Tüm bu bilgiler ışığında bir ayrım yapmak gerekirse; etiği neyin iyi ve doğru olduğuna dair fikir ve ilkeler bütünü, ahlakı ise bu iyi ve doğruyu işaret eden ilke ve fikirlere uygun davranmak olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Etik, iyi ve doğru konusunun daha çok felsefi boyutunu ve çerçevesini veya alternatif çerçeveleri oluştururken, ahlak ise bu çerçeveye veya alternatif çerçevelerden birine uygun hareket etme ve pratik/uygulama kısmına işaret etmektedir.

2. ETİK, AHLAK ve SİYASETTE ETİK

Literatürde etik ve ahlak felsefesi genellikle tamamlayıcı olduğu için birlikte ele alınmakta yahut birbirinin yerine kullanılmaktadır. Buradan hareketle düşünürlerin bugüne kadar etik ve ahlak konusundaki fikirlerini gözden geçirmek faydalı olacaktır.

Platon'dan başlayarak bugüne kadar, hemen bütün düşünürlerin etik, ahlak, devlette ve siyasette etik konusunda görüşlerine rastlamaktayız. Platon, "Devlet" adlı klasik eserinde etik konusundaki düşüncelerinin temellerini, bütün insanlar için sadece tek bir iyi hayat veya doğru eylem tarzı olduğu ve insanın bu doğru davranışın ne olduğunu bilmesi halinde asla gayri ahlaki bir davranış göstermeyeceği varsayımları oluşturmaktadır. Bu iyi davranışın ne olduğuna ilişkin birikimin de ancak uzun süren bir zihinsel eğitimle edinilebileceğini düşünen Platon, bu koşulları sağlamanın herkes için mümkün olamayacağından hareketle, "ideal toplum" hedefine ulaşmak adına bilge yöneticilere uyulması halinde, ahlâkî davranışın yerine getirilmiş olacağını belirtmektedir (Bilge, 2012). Bu sürecin doğru şekilde işlemesi sonucunda devleti yönetenlerin zaten gerekli eğitim, bilgi ve donanıma sahip oldukları için adaletli davranacaklardır (Platon, 1999: 193, 217). Platon'a göre adaletli olunduğunda zaten iyi ve doğru davranılmış olunacak dolayısıyla ahlaka veya etiğe de uygun hareket edilmiş olunacaktır (Annas, 1981: 293, 320).

Aristoteles'e göre ise, etiğin amacı insan için iyi olandır. İnsan için temel iyilik ise, mutluluktur. Bireyi mutluluğa götürecek kararlar ve eylemler de "erdemli olma" şeklinde formüle edilmekte ve sonuçta Aristoteles'in ünlü "itidalli olma" yani aşırılıklardan kaçınarak kanaatkar davranma ve sonunda kişinin kendisiyle kavgalı

duruma düşerek mutsuz olacağı davranışlara girmeme olarak açıklanmaktadır (Aristotle, 2002: 9, 20).

İslam düşünürleri Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd'ün ise Eski Yunan felsefesine İslami yorumlar katan yahut şerhler düşen görüşleri bulunmaktadır.

Modern siyaset biliminin kurucusu olarak gösterilen Niccolò Machiavelli'nin temel eseri Prens'te yer alan görüşlerine göre bir hükümdar, devletin menfaatleri ve varlığı tehlikeye düştüğünde ahlaki ve dini değerlendirmelerden bağımsız bir şekilde etik ilkeleri gözardı edebilir (Yüksel, 2010: 38, 39).

David Hume'a göre ise; ahlak ilkeleri ne doğadadır, ne kişiler arası ilişkileri nesnel olarak düzenleyen kurallar bütünündedir, ne de insan doğasında yer alan kalıtsal doğuştan düşüncelerdedir. İnsan zihnindeki ahlaki prensiplerin kaynağı haz ve acı duygularıdır (Hume, 2009: 346, 347). Toplumsal yapının temeli durumundaki adalet erdemi, siyasal bir düzenin de temeli olmalıdır. Hükümetin temel görevi de adaleti sağlamaktır. Bu da mülkiyet hakkı ve mülkiyetin rıza yoluyla güvenli şekilde el değiştirmesi ve verilen sözlerin tutulması için uygun ortamın sağlanması demektir (Hume, 2009: 365). Bu durumda insanlar için de en faydalı ve doğru davranış kurallara ve hükümetin kararlarına uymak olmaktadır. Ancak, hükümet halka görevi olan koruma ve güvenlik yerine zorbalık ve zulüm sunarsa, halkın bu durumdan faydası kalmayacağı için hükümetin buyruklarına uyma sorumluluğu ortadan kalkar. Artık, erdemliliğin temelini oluşturan fayda veya onun arkasındaki haz güdüsü ortadan kalktığı için halkın ahlaki yükümlülüğü de sona ermektedir (Hume, 2009: 368-370).

Jean Jacques Rousseaue'ya göre ise ahlak, insanda doğal olarak var olan bir olgu değildir. İnsan daha çok duyuları ile hareket ettiğinden temel duyu vicdandır. Aklı insanı kişisel çıkarların peşinde sürüklese de; vicdanı her zaman iyilik, dürüstlük ve doğruluğa yönlendirir (Rousseau, 2003: 50, 56). Ahlak da toplumsallaşma süreci ile birlikte bu kaynaktan gelişmektedir. Yani ahlak toplumsallaşmanın sonucudur (Rousseau, 2003: 72). Erdemli bir yaşam da samimi bir şekilde vicdanın sesini dinlemeye, dürüstlüğe ve doğruluğa dayanmaktadır. Mutluluk için de bireyin vicdanını dinlemesine ek olarak siyasi ve iktisadi koşulların da eşitlik ve dolayısıyla adalet temelinde düzenlenmesi gerekmektedir (Rousseau, 2003: 92). Çünkü eşitlik ve adaletin olmadığı bir düzende fakirler ve zayıflar bir şekilde zenginler ve güçlülerin kölesi haline getirilecektir.

Immanuel Kant ise, öncelikle bireysel eylemlerin temeline aklı yerleştirerek herkes için geçerli evrensel kurallara ulaşmaya çalışmıştır. İnsan eylemlerinin altında yatan temel motivasyonun mutluluk veya haz arayışı değil, saf akıl yoluyla ulaşılabilecek nesnel ve herkes için geçerli olabilecek kurallara/yasalara koşulsuz ve beklentisiz şekilde uymak olması gerektiğini vurgulamıştır (Kant, 1999: 34, 35). Kant'a

göre, insanın ahlâk konusunda kendi aklı dışında bir merciye müracaat etmesine gerek yoktur. Ona göre insanın iyi eylemler yapması; ilahi bir ödül veya mutluluk beklentisi ile değil -kendi aklî gerekliliklerivle temellendirilmiş olmasından dolayı- içinden geldiği için gerçekleşmelidir. Dolayısıyla, ahlâki davranışın tek kaynağı saf akıldır (Kant, 1999: 28, 29). Bir koşul, menfaat ve mutluluk beklentisi ile kurallara/yasalara uyulması ahlaki olamaz. Ahlaki ve değerli olan insanın kendini zorlayan bir amaç veya hedef olmadan kurallara veya yasalara uymasıdır. Mantıksal olarak da, bahse konu kuralların/yasaların bu şekilde herhangi bir menfaat veya mutluluk beklentisi olmaksızın uyulmaya değer olması için herkes için geçerli evrensel kurallar/yasalar olmaları gerekir (Kant, 1999: 31). Yani, kişinin ancak herkes için geçerli olmasını isteyebileceği veya kabul edebileceği kurallara/yasalara uygun olarak hareket etmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Böylece, bireyden yola çıkılarak herkes için geçerli ve doğru evrensel kurallara/yasalara ulaşılmaktadır. Adalet ve erdem de eylemlerimizdeki bu genel yasalara uygunluktan kaynaklanmaktadır (Kant, 1999: 120, 121).

Max Weber'e göre, siyaset devletler arasında yahut devlet içindeki gruplar arasında gücün paylaşılması ya da paylaşımının etkilenmeye çalışılmasıdır (Weber, 2014: 98, 99). Siyasetin temel aracı olan güç ise, muhalefet olunsa bile sosyal ilişkiler alanında kendi iradesini icra etme şansıdır. Siyasetin temel işlevi, toplum için devlet kurumları (bürokrasi) tarafından uygulanacak birbirine bağlı kararlar almasıdır (Weber, 2006: 27). Bu durumda, temel özelliği şiddet kullanma tekeli olan devleti yönetme veya yönetimini ele geçirmeye/etkilemeye çalışan siyasetçi de şiddet ile her zaman içli dışlı olacaktır ve bunu en baştan kabullenmelidir. Bir siyasetçide olmaması gereken özellikler ise: nesnellikten veya tutkudan yoksunluk, sorumsuzluk, ölçüsüzlük, kendini beğenmişlik, eylemlerini hafife almak, iktidar için iktidardan kaçınmamak, kısır heyecan peşinden koşmak, parlak iktidar peşinden koşmaktır (Weber, 2006: 95, 97).

Siyasette etik açısından bakıldığında Weber, birbirinin zıttı olmayan hatta bazen tamamlayıcı olan iki çeşit etik anlayışından bahsetmektedir. Bunlar sorumluluk etiği ve inanç etiğidir (Weber, 2006: 105). Sorumluluk etiğinde; eylem, görülebilen sonuçları açısından değerlendirilir. İnanç etiğinde ise, teolojik etik olarak dini ve geleneksel normlar, yasaklar ve sorumluluklar dikkate alınır ve/veya bunlara göre davranılır (Weber, 2006: 106). Bu durumda sorumluluk etiği, inanç etiğinden farklı olarak siyasi bir etik anlayışıdır. Çünkü siyaset mesleği, derin ahlaki davranış ve kurallara ilişkin emirleri değil, eylemin gün yüzüne çıkmış sonuçlarını dikkate alır. Sonuç olarak; sorumluluk etiğini rasyonel ve objektif, inanç etiğini ise dogmatik ve bazen de subjektif olarak tanımlamak mümkündür. Bir siyasetçinin sorumluluk etiğine göre mi, yoksa inanç etiğine göre mi hareket edeceği; ya da ne zaman sorumluluk etiğine,

ne zaman inanç etiğine göre hareket edeceği ise tamamen siyasetçinin dünya görüşüne kalmış bir tercihtir (Weber, 2006: 117). Yine de Weber'e göre, bu iki etik anlayışı birbirini tamamlayan bütünün parçalarıdır ve siyaset mesleğine girebilecek doğru nitelikteki insanı ikisi birlikte oluşturabilmektedir (Weber, 2006: 118).

İtalyan Komünist Partisi'nde aktif siyaset yapmış olan Antonio Gramsci; İtalyan milli birliğinin kurulması için bir "Prens" arayan Machiavelli'den yola çıkarak, sosyalist bir toplum kurma idealinin siyasal liderliği için bir "Modern Prens" olarak siyasal parti kurumunu işaret etmektedir. Gramsci'ye göre, sosyalizm hedefiyle hareket eden bir siyasal partinin görevi, topluma liderlik ederek ve gerektiğinde de toplumu dönüştürerek aslında entelektüel ve ahlaki (etik) bir reform gerçekleştirmeye çalışmaktır (Ataay ve Kalfa, 2008). Bu noktada, bu ahlaki/etik hedefe ulaşılması için kullanılacak yöntemler açısından Machiavelli'deki hile ve cebir yöntemleri yerine sivil toplumun yeniden kurgulanmasıyla rızaya dayanılarak, yeni bir sosyo-ekonomik düzene geçişin önerilmesini de etik kavramının Machiavelli'den sonra yeniden siyasetle buluşturulması olarak yorumlamak mümkündür (Duman, 2015).

Theodor Ludwig Wiesengrund-Adorno ise, her taraftan kuşatılmışlık ve metalaştırılmışlık içindeki insan için etik veya ahlak açısından iyi bir yaşam ve doğru eylemlerle ilgili olarak getirilebilecek anlamlı bir öneri ve alternatif kalmadığını düşünmektedir. Çünkü merhametin bile adaletsizlikleri hafifleterek statükonun devamını sağlamada bir araç haline geldiği bu ortamda, birey bilerek veya örtük bir biçimde kötülüğe alet edilmektedir (Horkheimer ve Adorno, 2014: 141). Bu durumda, artık etik veya ahlak için doğru soru "Nasıl yaşamalıyız? veya "Ne yapmalıyız?" değil, "Nasıl yaşamamalıyız?" veya "Ne yapmamalıyız?" olacaktır (Adorno, 2012: 162). Dolayısıyla, nasıl yaşamak gerektiğine ilişkin cevap da, aslında nasıl yaşamamak gerektiğine ilişkin cevaptan/bilgiden doğacaktır. Adorno'nun negatif ahlak anlayışı olarak tanımlayabileceğimiz bu bakış açısı bir anda ortadan kaldırılması veya topyekün reddedilmesi mümkün olmayan kuşatılmışlık ve metalaştırılmışlık içeren "yanlış hayat"ın dayatmalarına mümkün olduğunca direnmeye ve yanlışları en aza indirmeye odaklı minimal bir ahlaki yolu benimsemeye dayanmaktadır.

Karl Raimund Popper'a göre, ekonomik gücün sömürüye dönüşmemesi için demokratik kurumlar kurulmalı ve ekonomik güç demokratik yollarla denetlenmelidir. Hukuksal çerçeveye dayanan koruyucu kurumlar vasıtasıyla veya devlet organlarını yönetenlere tanınacak inisiyatif alma yetkisiyle demokratik denetim sağlanabilir. Bu iki yöntemden yöneticilere yetki verilmesi kötüye kullanılma potansiyeline sahip olduğundan kurumsallaşma ve hukuki çerçeve daha makbul bir yöntemdir (Popper, 1989b: 121, 123).

Yakın dönemin önemli siyaset felsefecilerinden ve sosyal hukuk devleti anlayışının teorisyenlerinden olan John Rawls, "A Theory of Justice" (Bir Adalet Teorisi) isimli eserinde adalet ve eşitliği her toplumsal kurum için temel erdem olarak tanımlamakta ve yasalar veya kurumların ne kadar etkin ya da iyi düzenlenmiş olursa olsunlar adalet ve eşitliğe dayanmıyorlarsa yeniden düzenlenmeleri ya da kaldırılmaları gerektiğini belirtmektedir (Rawls, 1971: 3, 4). Rawls'ın adalet teorisinde bireyin çeşitli ödev ve sorumlulukları vardır. Bunlardan en önemlisi, bireyin adil kurumları desteklemesi ve geliştirmesidir. Bu ödev adil kurumların olmadığı durumlarda; oluşturulmasını desteklemek, mevcudiyeti halinde ise geliştirmeye çalışmak şeklinde iki bileşenden oluşmaktadır. Diğer bir ödev olan karşılıklı saygı, bireye insan olması nedeniyle saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Karşılıklı yardım da, Rawls'ın teorisinde bireye yüklenmiş bir diğer ödevdir (Rawls, 1971: 293, 298).

Rawls'ın çalışmamız için önem arz eden diğer teorisi ise "Political Liberalism" isimli eserinde yer verdiği ve adalet teorisi ile benzer temeller üzerine inşa ettiği, siyasi adalet anlayışı olarak da tanımlanabilecek fikirleridir. Rawls'ın siyasi adalet anlayışı, aslında siyasi liberalizme teorik temeller önermektedir. Siyasi adalet teorisi farklı siyasi görüşlerin (kapsayıcı doktrinlerin) var olduğu bir siyasi ortamda çoğulcu yapının adil bir siyasi zemine oturtularak sürdürülmesine odaklanmıştır. Siyasi adalet anlayışı, siyasi liberalizmin özgürlüklere ve fırsat eşitliğine öncelik tanıyan, vatandaşların yasal serbestiye sahip olmasını ve siyasal gücün kullanımında diğerleriyle eşit haklara sahip olmasını öngören temel ilkeleriyle uyum içindedir.

Rawls'ın adalet teorisi ve siyasi adalet anlayışına ilişkin görüşlerini birlikte değerlendirdiğimizde; adalet teorisinin liberalizmin hukuki ve ekonomik temellerini oluşturmaya, siyasi adalet anlayışının da bu temellerin üzerine adil bir çoğulcu siyasi yapı kurmaya ve bu yapının sürdürülebilirliğini temin etmeye yönelik fikirler bütünü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Çağımızın bir diğer önemli siyaset felsefecisi ve anayasa hukukçusu olan Ronald Dworkin 1971'de yayımlanan "Taking Rights Seriously" (Hakları Ciddiye Almak) isimli eserinde hakların bir hukuk sistemi için ahlaki bir sorumluluk olduğunu ve etik olarak haklara önem verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dworkin'e göre, hukukun dayandığı zemin ekonomi ve sosyoloji, hedefi ise etik bir değer olan adaletin sağlanmasıdır. Siyasi hakkaniyet ise, siyasal süreçte yer alacak görevlilerin doğru bir şekilde seçilmesi ve seçmenlerine karşı sorumluluk bilinciyle karar almalarını sağlayacak, yani siyasi gücün doğru yönde kullanılmasına yarayacak yöntemleri geliştirme konusudur (Dworkin, 1986: 164, 165). Buradan hareketle temel siyasi kurumların, kanun koyucuların ve diğer kamu görevlilerinin hakkaniyete uygun olarak seçilmiş olsun veya olmasınlar kaynak dağıtımı ve sivil özgürlüklerin korunması

konularında ortaya ahlaki olarak savunulabilecek bir sonuç çıkacak şekilde davranmaları gerekmektedir (Dworkin, 1977: 160).

Postmodern düşünürlerden Zygmunt Bauman'a göre, ahlak, temel olarak özgürce ahlaki seçim yapabilmeye ilişkin bir olgudur. Modernlikte her şeyde olduğu gibi, ahlâki düşünce konusunda da müphemliğe yer yoktur. Bu sebeple de nesnel temellere dayanan ve evrensel bir etik bir kodun mümkün olduğuna, olması gerektiğine dair bir inanç vardır (Bauman, 2011: 19). Modernliğin yapmaya çalıştığı genelgeçer etik kodlar vasıtasıyla belirli kurallar bütününün bireye dayatılması sonucunda oluşan durum, artık ahlakla ilgili olmaktan çıkmış ve ahlakın yerine yasalar geçmiştir (Bauman, 2011: 41, 42). Böylece, her şeyin yasa haline gelmiş etik kodlar tarafından belirlendiği ve bireylerin de ahlaki müphemlik ortamında her eyleme ilişkin ahlaki bir seçim yapmak yerine bu kurallara uymaya zorlandığı ortamda, aslında bireyin ahlaki sorumluluğu da etik kodları belirleyen yasa koyuculara aktarılmış olmaktadır (Bauman, 2011: 45). Yani, Bauman'a göre ahlaki müphemlikten (yani bireyin eylemine ilişkin bir önbelirlenmişlik olmamasından) doğan ahlaki seçim özgürlüğü ve bireyin ahlaki sorumluluğu birbiriyle doğrudan ilişkilidir. Bunlardan biri ortadan kaldırıldığında diğerinden de söz edilemez.

Postmodernliğin etik anlayışına göre ise; genel geçer, sarsılmaz ve evrensel etik kodlar geliştirmek mümkün değildir (Bauman, 2011: 20). Çünkü ahlak rasyonel olmadığı için hesaplanabilir de değildir. Ayrıca, ahlak sözleşmeye dayalı olmadığı, karşılıklılık içermediği ve ahlak için belirlenebilecek hiçbir standart olmadığı için gayri şahsî ya da evrenselleştirilebilir kuralları izlememektedir. Bu durumda; ahlaki çağrı tamamen kişisel olup, bireyin sorumluluğuna seslenmektedir (Bauman, 2011: 79). İşte bu kişisellik, modernliğin ahlakı etiğe hapsetme girişiminden kurtarıp, ahlakı olması gerektiği yere geri götürmüştür (Bauman, 2011: 47, 48). Böylece, bireyin ahlaki sorumluluğu dolaylı olarak yeniden kurulmuştur.

Özet olarak, genellikle düşünürlerin etik ve ahlaka ilişkin görüşlerinin sadece bireye değil topluma ilişkin genel düşüncelerine, adalet ve hukuk gibi kavramlarla bağlantılı olduğunu görmekteyiz. Çünkü birey, bireyin davranışları ve mutluluğu ile toplum, toplumun düzeni ve yönetilmesi yani siyaset birbirinden ayrıştırılabilir olgular değildir. Bu anlamda, bireyin davranışlarından toplumun yönetilmesi sürecine uzanan fikirlerin bütünlük oluşturması söz konusudur.

3. SİYASETTE ETİK ve SİYASETİN FİNANSMANI

Siyaseti, devlet yönetimi ve hükümet etme sanatı olarak tanımlarsak, çatışmaların tartışma ve uzlaşmayla çözümü ve toplumsal hayat içerisinde kaynakların üretimi, dağıtımı ve kullanımı gibi konulardaki temel etken olarak kabul etmek de yanlış

olmayacaktır. Buradan hareketle, siyasetin doğru işlemesi, kendinden beklenen işlevleri yerine getirebilmesi açısından hayati öneme sahiptir. Bu anlamda siyasi faaliyetlerde etik ilkelere uyulması, aslında sağlıklı ve işleyen bir siyaset kurumunun bir teminatı olarak kabul edilebilir. Etik ve siyaset ilişkisinde önemli noktaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Etik, kamu gücünün yanlış veya kamu yararına aykırı kullanılmasını engeller,
- Siyasette etik dışı davranışlar halkın devlete ve siyaset kurumuna olan güvenini azaltır,
- Siyasette etik dışı davranışlar hukuka olan güveni azaltarak, vatandaşlar arasında kurallara uymama eğiliminin artmasına sebep olur,
- Siyasette etik dışı davranışlar kamu yatırımlarının ve hizmetlerinin verimini düşürür,
- Siyasette etik dışı davranışlar ekonomik etkinliği azaltarak, kalkınmayı engeller (Knack ve Keefer, 1995: 207),
- Siyasette ve devlette etik dışı faaliyetler özel sektör yatırımlarını azaltır (Tanzi ve Davoodi, 1998: 8, Erişim: 09.08.2019),
- Siyasette ve devlette etik dışı faaliyetler ücret ve maaşların artmasına rağmen kamu hizmetlerinin kalitesinin düşmesine sebep olmaktadır (Tanzi ve Davoodi, 1998: 8-9, Erişim: 09.08.2019),
- Siyasette ve devlette etik dışı faaliyetler altyapı kalitesinin düşmesine sebep olmaktadır (Tanzi ve Davoodi, 1998: 9, 10),
- Dünyada GSMH'nin ortalama %3'ü yolsuzluk nedeniyle erimektedir (Yüksel, 2010: 72),
- Yolsuzluk endeksinde 1 standart sapmalık iyileşme, yatırımların GSYİH'nin %5'i kadar artmasına, kişi başı GSYİH'nin yıllık büyüme oranının ise %0,5 artmasına sebep olmaktadır (Moody-Stuart, 1996: 19-24, Erişim: 09.08.2019).

Yukarıda yer verilen bilgiler; siyasette etiğin aslında sadece felsefi bir tartışma değil, günlük hayatın da içinde olan, ülkenin refahını ve kalkınmasını etkileyen bir olgu olduğunu göstermektedir. Ayrıca, siyasette etik davranışın yerleşmediği toplumlarda yolsuzluğun da yaygın bir problem oluşturduğu bilinmektedir. Yolsuzluk sebebiyle siyaset kurumunun halk nezdindeki itibarı da olumsuz etkilenmektedir. Buna dair birçok çalışma ve veri de bulunmaktadır. Örneğin, Transparency International tarafından yayınlanan Küresel Yolsuzluk Barometresi 2009 (Global

Corruption Barometer 2009) Raporu'na göre "Etik Dışı Faaliyetlerin Yaygın Olduğu Kurum ve Kuruluşlar Araştırması"nda katılımcıların %29'u siyasi partileri, %26'sı bürokrasiyi, %16'sı parlamentoyu, %14'ü özel sektörü, %9'u yargıyı ve 6'sı da medyayı en yolsuz kurum/kuruluş olarak değerlendirmiştir (Global Corruption Barometer, 2009: 5).

Tüm bu bilgiler değerlendirildiğinde, siyasette etik ilkelerin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda artık evrensel kabul edilmeye başlanan siyasette etik davranış ilkeleri şunlardır;

- Bağımsızlık: Liyakat esasına göre karar alınması,
- Adalet: Kurallara bağlı olarak faaliyet gösterme,
- Hesap Verebilirlik: Kamu güveninin korunması,
- Saydamlık,
- Etik Liderlik,
- Tarafsızlık,
- Bütünlük: Bireysel ve kurumsal olarak siyasal faaliyetlerin tamamının etik ilkelere uygun olması,
- Nesnellik,
- Saygınlık ve Güven,
- Kamu Yararı,
- Hukuk Devleti İlkesine Bağlılık (Yüksel, 2010: 94-120).

Yukarıdaki ilkeler doğrultusunda, hemen her ülkede belirli hukuki normlar geliştirilmiş ve çeşitli etik davranış kodları oluşturulmuştur. Dünyada uygulanmakta olan etik davranış kodlarını da genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kamu makamının özel menfaatler için kullanılamaması,
- Belirli limitlerin dışında hediye kabul edilememesi,
- Gizli bilgilerin paylaşılamaması,
- Kamu görevi sırasında çalışılan konuda iş görüşmesi yapılamaması,
- Kamu görevi sırasında çalışılan alanda kamu görevi sonrasında belirli bir süre çalışılamaması,
- Çalışanlarından birisinin parlamenter olması durumunda firma sahibi veya temsilcilerinin parlamenterin çalıştığı kurumla görüşmelerinin kısıtlı olması,
- Parlamenterlerin yasama görevi dışında iş yapamaması,

- Seyahat kısıtlamaları,
- Parlamenterin ve aile bireylerinin mal bildirimi (finansal beyan) zorunluluğu (Yüksel, 2010: 126-146).

Siyasette etik ilkelerin işlevlerinden birisi siyaset kurumunun sağlıklı işleyişini temin ederek toplumun beklentilerine cevap verilebilmesini sağlamaktır. Bugün dünyada birkaç istisna hariç, siyasi kararların farklı görüşlerin eşit bir şekilde rekabet ettiği ortamda halkın takdirine göre alınıp uygulanmasını amaçlayan demokratik yönetim biçimleri yaygındır. Dolayısıyla siyaset kurumunun işleyişinin temel çerçevesi de demokrasidir.

Gramcshi'nin, Machiavelli'nin ünlü eserine atıfla "modern prens" olarak gösterdiği siyasi partiler ise, bugün siyasetin temel aktörleri ve demokrasinin vazgeçilmez kurumları arasındadır. Artık, siyasi partilerin bulunmadığı bir demokrasi tahayyülü pek mümkün olmamakta, birden fazla siyasi partinin rekabet etmediği rejimler de yeterince demokratik olarak değerlendirilmemektedir. Bu bağlamda, siyasi partileri demokrasinin temel kurumları arasında görüyorsak, birden fazla siyasi partinin rekabetini de sağlıklı bir demokrasinin ön şartı saymak yanlış olmayacaktır. Bugün, çoğu ülkede birden fazla siyasi parti faaliyet göstermekte, siyasi hayatı zenginleştirmekte ve insanlara ve toplumlara siyasi alternatifler üretmektedir. Ancak siyasi partiler arasındaki rekabet konusu demokrasi açısından geniş gri (tartışmalı) alanlar oluşturmaktadır. Bu gri alanların başında da siyasetin finansmanı konusu gelmektedir.

Yukarıda siyasetçide bulunması gereken özelliklere ilişkin düşüncelerine yer verilen Max Weber'e göre siyaset; ya kişisel manada önemli gelir kaynaklarına sahip kişilerce hiçbir maddi karşılık beklemeden icra edilir, ya da önemli geliri olmayan kişiler belirli bir ödenek karşılığında siyasi faaliyet yürütür. Yani, Weber'e göre, bir siyasetçi hem siyasetle uğraşması nedeniyle bundan ruhsal bir doyum sağlamalı, hem de bu meslekten sağladığı kazançla geçimini sürdürebilmelidir. Ancak, bu asla yalnızca iktisadi amaçlar için siyaset yapılması anlamına gelmemektedir. Weber'in deyimiyle, "Siyasetçi ya siyaset için yaşamalı, ya da siyasetin sırtından yaşamalıdır." (Weber, 2006: 38, 39). Burada, Weber'in siyaset yapabilmek için kişisel kazancın önemini tespit ettiğini ve siyasetçinin, siyasi faaliyetlerden -siyaseti para kazanmak için kullanmayacak kadar- para kazanması gerektiğini vurguladığını görmekteyiz.

Karl Raimund Popper'ın ise siyasetin finansmanıyla bağlantılı bir konu olan propagandaya ve seçim kampanyalarına değindiğini görmekteyiz. Popper'a göre, demokrasinin tam işlemesi için propagandaya harcanan paraların miktarını sınırlayan yasalar vardır ve siyasette daha sıkı ahlaki kuralların getirilmesi de mümkündür (Popper, 1989b: 119). Ayrıca, tam bir basın özgürlüğü oluşturularak ve basın için

belirli ahlak kuralları getirilerek siyasal tercihlerin yapılmasında basının tarafsız ve doğru bir şekilde insanları bilgilendirerek destek olması sağlanabilir. Buna ek olarak da, seçimlerin duygulara değil de akla dayanan kampanyalarla kazanılmasını engelleyen teknik engeller ortadan kaldırılabilir. Mesela; nasıl ki mahkeme önünde davasını takip edenlerin davranışlarının sınırlanması aslında adaleti sınırlamayıp adaletin tecellisine hizmet ediyorsa, demokrasiyi korumak ve güçlendirmek adına seçim sırasında dağıtılan kitapçıkların boy, cins vb. özellikleri standartlaştırılıp afişler yasaklanabilir (Popper, 1989b: 303).

Siyasi partilerin başta kendi kurumsal ihtiyaçları olmak üzere birçok gider ve maliyet kalemi bulunmakta, ayrıca hemen her seçim dönemi yoğun bir şekilde olmak üzere tanıtım/reklam ve propaganda faaliyetleri de büyük bir bütçe ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Şüphesiz tanıtım ve propaganda faaliyetleri siyasi partilerin vatandaşlara kendini anlatma ve siyasal tercihlerini etkileme konusundaki temel araçlarındandır. Bu doğrultuda siyasetin finansmanı, siyasi partilerin gelirleri ve giderleri sağlıklı bir demokrasinin ön şartı olan eşit bir rekabet için büyük önem arz etmektedir.

Siyasetin finansmanını, siyasi faaliyetler için paranın veya başka maddi kaynakların kullanılması şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tanımdan hareketle siyasetin finansmanı temel olarak seçim kampanyalarının fonlanması ve siyasi partilerin giderlerinin finansmanı konularından oluştuğu söylenebilir. Adil bir demokratik mücadele ve halkın iradesinin yönetime tam olarak yansımasını sağlamak için; siyasette fırsat eşitliğini sağlamak, gelir ve giderleri kayıt altına almak ve aleni hale getirmek ve sınırsız ve kaynağı belirsiz güç kullanmayı engellemek amacıyla siyasi parti ve adayların finansman ve giderler konusunda da belirli kurallara tabi olması ve denetimi gerekmektedir. Siyasetin finansmanına ilişkin etik ilkeler ise şunlardır;

- Siyasetin finansmanı konusunda tüm yardım ve bağışların şeffaf bir şekilde kamuya açıklanması,
- Yardım ve bağışların kurallara bağlanması ve sınırlamaya tabi olması,
- Adayların kendileri ve belirli bir dereceye kadar yakınları için mal bildiriminde bulunması ve malvarlığını kamuoyuna duyurması,
- Kamu kaynaklarının siyasi faaliyetlerin finansmanında kullanılmaması,
- Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin etkin bir şekilde denetlenmesi ve gerekli yaptırımların uygulanması,
- Siyasi makamlarda görev alanların görevlerinin sona ermesinden sonra da belirli bir süre boyunca aynı alanda faaliyet gösteren şirketlerde çalışmaması,
- Siyasi faaliyetlere ilişkin yayınlara yönelik medya etik ilkeleri oluşturulması,

- Siyasi faaliyetlerde ve propaganda amacıyla medyanın kullanımında eşitlik veya orantılılık ilkelerinin uygulanması,
- Siyasetin finansmanı konusunda sivil toplum kuruluşlarının etkin bir denetim yapabilmesi için uygun koşullar oluşturulması ve araçlar geliştirilmesi.

Siyasetin finansmanı ile ilgili de hemen her ülkede belirli düzenlemeler bulunmaktadır. Bu düzenlemelerin genel içeriği ise;

- Yolsuzluk ve yasadışı faaliyetler ile ilgili yasaklar,
- Adayların finansal hesaplarının denetimi,
- Mal beyanlarına ilişkin düzenleme ve denetimler,
- Gelir ve giderlerin sınırlandırılması,
- Belirli kaynaklardan (yabancı devletler, kamu kurumları, özel sektör vb.) destek kısıtlaması veya yasağı,
- Bazı harcamaların yasaklanması,
- Doğrudan devlet desteği,
- Vergi yükümlülüğünün kaldırılması,
- TV ve radyolarda kampanya hakkı,
- Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin denetlenmesi,
- Adayların mal varlıklarını kamuoyuna açıklamasına ilişkin kurallar,
- Referandumların fonlanmasına ilişkin kurallar ve
- Seçim kampanyalarında devlet imkanlarının kullanılmamasına ilişkin kurallardan

oluşmaktadır.

Türkiye'de de siyasetin finansmanı konusunda başta anayasa olmak üzere, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu, 3069 sayılı Milletvekilliği ile Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun ve 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu'nda düzenlemeler bulunmaktadır.

Siyasetin finansmanı konusunda hemen her seçim döneminde ülkemizde yaşanan tartışmalara benzer tartışmalar dünya genelinde de yaygın olarak görülmektedir. Bunun sebeplerinden birisinin siyasette etik ve siyasetin finansmanına ilişkin hemen her ülkede kurallar olmasına rağmen; ya bir şekilde kurallarından arkasından dolaşılmakta, ya etiğe ilişkin hukuki mekanizmaların çalışması veya etkin sonuç vermesi engellenmekte ya da bir şekilde konu gündemden çıkarılarak vatandaşların dikkatinden kaçırılmaktadır.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Siyasette etik ve siyasetin finansmanı konusunda kurallar olmasına rağmen genellikle bu kuraların işlemez halde kaldığını belirtmiştik. Bu noktadan hareketle bu genel soruna ilişkin önlemler alınması hayati önem taşımaktadır. Bu itibarla konuyla ilgili şu önlemlerin alınması faydalı olacaktır;

- ❖ Hukuki altyapı sağlamlaştırılmalı:
- ▪ Siyasette Etik Kanunu çıkarılmalı,
- ▪ Yürürlükte olan düzenlemelerin eksiklikleri tamamlanmalı ve zayıf yönleri güçlendirilmeli,
- ▪ Bütün siyasi kurumlar ve kamu kurumları için anlaşılması kolay ve net etik kodları oluşturulmalı,
- ▪ Siyasette etiğe ilişkin konularda siyasetçiler karar süreçlerinden çıkarılmalı ve kararları etkilememeleri için gerekli önlemler alınmalı,
- ❖ Kurumsal altyapı sağlamlaştırılmalı:
- ▪ Tek görevi siyasette etiğe ilişkin konuların takibi olan kurumlar kurulmalı,
- ▪ Kurulacak bu kurumların bütçe ve atama anlamında siyasi makamlarla/kurumlarla ilişkisi olmamalı,
- ❖ Demokraside, siyaset kurumunun gerçek karar vericisi ve asli unsuru olan vatandaşların etik konusunda her zaman hassas ve duyarlı olması sağlanmalı:
- ▪ Medyaya ilişkin etik kodları oluşturularak medyanın vatandaşı doğru bilgilendirmesi sağlanmalı,
- ▪ Sivil toplumun etik konusunu takibi kolaylaştırılmalı ve vatandaşı bilinçlendirmesinin önü açılmalı,
- ❖ Siyasetin finansmanı konusunda etkin önlemler alınmalı:
- ▪ Adayların mal bildirimleri kamuya açık olmalı ve geriye dönük olarak kontrol edilmeli,
- ▪ Belgelenmemiş veya paravan kuruluşlarca yapılan bağışlar engellenmeli,
- ❖ Adaylarca ve partilerce yetkilendirilmemiş kişilerin ve çıkar gruplarının seçim reklamı ve propagandası yapması engellenmelidir.

KAYNAKLAR

Adorno, T. L. W. (2012). Ahlak Felsefesinin Sorunları. (Çev. T. Birkan). (Birinci Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Annas, J. (1981). An Introduction to Platos Republic. (Birinci Baskı). New York: Oxford University Press.

Aristotle. (2002). Nicomachean Ethics. (Çev. S. Broadie, C. Rowe). (Birinci Baskı). New York: Oxford University Press.

Ataay, F. ve Kalfa, C. (2008). "Modern prensten postmodern prense: Gramsci'nin siyasal parti kuramı üzerine" Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 15.

Bauman, Z. (2011). Postmodern Etik. (Çev. A. Türker). (İkinci Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bilge, M. (2012). "Gelenekselden moderne etik ve siyaset" ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt (15).

Duman, B. (2015). Ortodoks Marksizmden Kopuş: Gramsci ve Hegemonya Kavramı Üzerine. Çetinkaya, A. B., Öçal Ş. ve Irmak, A. (Editörler). Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, Cilt 4: Yirminci Yüzyıl Düşüncesi, (Birinci Baskı). İstanbul: İnsan Yayınları.

Durgun, Ş. (2005). Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de: Parlamenter Yapılar ve Parlamenterlerin Temsil Gücü. (İkinci Baskı). Ankara: Alter Yayıncılık.

Dworkin R. (1977). Taking Rights Seriously. Cambridge: Harvard University Press.

Dworkin R. (1986). Law's Empire. Cambridge: Harvard University Press.

Global Corruption Barometer 2009, Transparency International, https://www.transparency.org/whatwedo/publication/global_corruption_report_2009, 09.08.2019.

Horkheimer, M. ve Adorno, T. L. W. (2014). Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar. (Çev. T. Birkan). (İkinci Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Hume, D. (2009). İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, (Çev. E. Baylan). (Birinci Baskı). Ankara: Özkan Matbaacılık.

Kant, I. (1999). Pratik Aklın Eleştirisi, (Çev. İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk, F. Akatlı). (Üçüncü Baskı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Knack S. ve Keefer P. (1995). "Institutions and Economic Performance: Cross Country Tests Using Alternative Institutional Measures", Economics and Politics 7.

Moody-Stuart, G. (1996), "The Costs of Grand Corruption: Economic Reform Today", No:4, www.cipe.org/publications/ert/e22/E22_05.pdf, 09.08.2019.

Platon. (1999). Devlet. (Çev. S. Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz), (XX. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Popper, K. R. (1989). Açık Toplum ve Düşmanları, Cilt 2: Hegel, Marx ve Sonrası. (Çev. M. Tunçay), (İkinci Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Rawls, J. (1971). A Theory of Justice. (Revised Edition). Massachusetts: Harvard University Press.

Rousseau, J. J. (2003). İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni. (Çev. E. Ergün), (Birinci Baskı). Ankara: Yeryüzü Yayınevi.

Tanzi, V. ve Davoodi H., "Roads to Nowhere: How Corruption in Public Investment Hurts Growth?", IMF Economic Issues, No: 12, (1998)

TDK Güncel Türkçe Sözlük, (2011). (On Birinci. Baskı). Web: http://www.sozluk.gov.tr/ adresinden 23.06.2019 tarihinde alınmıştır.

Weber, M. (2006). Meslek Olarak Siyaset. (Çev. M. Sert, A. Timuçin), (Birinci Baskı). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Weber, M. (2014). Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı. (Çev. Ö. Ozankaya), (İkinci Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.

Yüksel, C. (2010). Siyasette Etik. (Birinci Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ'NDE CASUSLUĞU ÖNLENMEDE ORDU İSTİHBARAT SUBAYLARININ GÖREVLERİ

Dr. Servet AVŞAR

ÖZET: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti çeşitli cephelerde kendisine yönelik olarak yapılan askeri casusluğun önüne geçmek ve casuslarla daha etkin mücadele etmek amacıyla casusluk faaliyetlerini, çok yakından takip etmiş ve önleyici bir takım tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bu tedbirlerin en önemlisi, "Ordu İstihbarat Subaylıkları"dır. Her türlü casusluk olayının takibi, delilleri ile birlikte yakalanıp, tutuklanması ve işbirlikçilerinin ortaya çıkarılmasından istihbarat subayları sorumlu kılınmıştır.

İstihbarat subaylarının bilgisi dışında, hiçbir kimsenin casusluk suçlamasıyla takibinin, tutuklanması ve sorgulamasının yapılmaması emredilmiştir. Özellikle sorgulamaların istihbarat subaylarınca yapılması ve raporlaştırılması istenmiştir. Çünkü bir casusun sorgulanması normal bir suçlunun sorgulanmasından çok farklı bir durum arz eder. Bilgi ve tecrübe ister. Bu nedenle Osmanlı Devleti de casusların takibi ve hukuki sürecin yürütülmesinde Ordu İstihbarat Subaylarını etkin bir şekilde kullanmak istemiştir.

Tebliğ konusu makalede, Genelkurmay Stratejik Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu'na ait belgelerden istifade edilerek; Osmanlı Devleti tarafından casusların takip, tutuklama ve sorgulamaları için ordu İstihbarat Subayları'na verilen görevler, yapılan yazışmalar ve bunların içerikleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Ordu İstihbarat Subayları, Casus, Casusluk.

The Duties of Army Intelligence Officers in Preventing Spying in the Ottoman State in the First World War

ABSTRACT: During the First World War, the Ottoman Empire closely followed the espionage activities in order to prevent military espionage against it on various fronts and to fight the spies more effectively and took some preventive measures. The most important one of these measures is "Army Intelligence Officers". Intelligence officers were made responsible for the follow of all kinds of espionage, arresting them together with the evidences, arresting them and revealing their collaborators.

Without the knowledge of the intelligence officers, no one was ordered to be prosecuted, arrested, and questioned. In particular, it was requested that the intelligence officers make and report the interrogations. Because the questioning of a spy is very different from the questioning of a normal criminal. It requires knowledge and experience. For this reason, the Ottoman Empire wanted to use the Army Intelligence Officers effectively in the pursuit of spies and in the execution of the legal process.

In the article subject to the communiqué, the General Staff Strategic General Staff Military History and Strategic Studies Presidency (ATASE) Archives have been used to benefit from the documents belonging to the First World War Collection; The duties, correspondence and contents of the military intelligence officers assigned by the Ottoman Empire to monitor, arrest and questioning of the spies will be evaluated.

Key words: World War I, Ottoman Empire, Army Intelligence Officers, Spy, Espionage

GİRİŞ

Teknolojik olarak haber alma, bilgi/veri toplama faaliyeti ya da alınan haberler gibi anlamlara gelen istihbarat, tarihin en eski dönemlerinden itibaren insanlar için olduğu devletler için de önem taşıyan bir uğraş alanı olmuştur. Rakip ve/ veya düşman devletlerin siyasî, ekonomik ve sosyal durumları, güçlü ve zayıf yanları, ordularındaki asker sayısı, yönetim ve komuta kademesindeki kişilerin özellikleri, halk-yönetim ilişkileri, ülke içindeki muhalefet hareketleri, azınlıklar, çıkar grupları ve benzeri birçok konuda bilgi toplamak büyük önem taşımıştır (Gör: 2019, s.11).

İşte bahsedilen bütün bu işlemler, "istihbarat çarkı" denilen çarkın içerisinde yürütülmektedir. Yani, malumatın toplanması, karşılaştırılması, değerlendirilmesi, analizi, birleştirilmesi ve yorumlanması sürecidir. Bu sürecin sonunda çıkan ürün ise, istihbaratın kendisidir. Dolayısıyla istihbarat veriden çok verinin yorumudur. Başka bir ifade ile elde edilen her haber istihbarat değildir, istihbarat olabilmesi için işlenmesi gerekir.

Bu açıdan değerlendirildiği vakit istihbarat, casusluk ve espiyonajdan çok farlı bir özellik taşımaktadır. İstihbarat bir süreci, kurumu, ürünü ve bilgiyi tanımlarken, casusluk ve espiyonaj; açık istihbarat ile elde edilemeyen bilgileri gizli yollarla toplama veya bulma faaliyetlerini kapsamaktadır. Casus ise, "düşmanın sırlarını araştırıp, bilgi sızdıran, düşman içinde çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi" olarak tanımlanmaktadır (Yüksel: 2017, s.s. 24-25). Bu nedenle, casusları istihbaratın sağlayıcıları (Yüksel: 20148, s.85) arasında saymamız mümkündür.

Her devlet üstü örtülü olarak, casuslardan istifade etme yoluna gitmiştir. İstihbarat teşkilatları ile birlikte casusluk teşkilatlarını kurarak, kendisi için tehlike gördüğü veya hedef seçtiği ülkelerde gizli faaliyetler içerisinde olmuşlardır. Osmanlı Devleti de Birinci Dünya Savaşı boyunca tüm istihbarat örgütlerinin hedefi haline gelmiş, toprakları adeta birer casus ağı ile örülmüştür. Değişik istihbarat örgütlerine hizmet eden casusluk şebekeleri, Osmanlı Devleti'nin en gizli bilgilerini elde etmek üzere adeta bir yarış içerisinde olmuşlardır.

Osmanlı Devleti kendisi için bir güvenlik sorunu teşkil eden bu casusluk faaliyetlerine karşı pek çok önlem almıştır. Ancak, bunlar içinde bazıları çok belirleyici özellik göstermişlerdir. İşte bunlardan birisi de casuslarla mücadelede Ordu İstihbarat Subayları'na verilen görevlerdir. Osmanlı Devleti'nde casusluların ve casusluk olaylarının takibi, tutuklanmaları ve yargılanmalarında 12/91332 (25 Kasım 1916) tarihli Başkomutanlık emrinin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, Ordu İstihbarat subaylarına büyük sorumluluklar getirilmiştir.

Bu emirle, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde artan casusluk olaylarının hem önüne geçmek, hem de casusların haberleşme usul ve yöntemlerini ortaya çıkarmak istemiştir. İşte bütün bunlar yapılırken de istihbaratın gücünden istifade edilerek, akılcı ve hukukî bir çizgide olması öngörülmüştür (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:001-07).

Çünkü İstihbaratçılar, sağlam çıkarımlar yapabilmek ve öngörülerde bulunabilmek için, kendi bilgi birikimi, örtülü bilgisi veya entelektüel sermayesi/yapısı ile sorgulayıcı bir anlayışla hareket ederler. Çok sayıda bilgiden, yanlış değerlendirme yapılabileceği gibi az sayıda bilgiden çok doğru değerlendirmeler yapılabilir. Normal bir kişinin bu bilgileri değerlendirmesi ile bir istihbaratçının değerlendirmesinin aynı olması beklenemez.

Dolayısıyla sahada pratik deneyimi olan istihbaratçılar, gelişmiş bilgi birikimleri ve zihni tecrübeleri ile en azından eleme yoluyla, kısa bir sürede doğru sonuçlara ulaşırlar. Değerlendirdiği konuyla ilgili temel eğilimleri bilmeleri de işlerini kolaylaştırır (Aydın: 2014, s.s. 233-234). Buna bir de istihbaratçıların, genelde zeki ve zaafı olmayan kişilerden seçilmesi, devleti ve milletine ölümüne bağlı olmaları eklenince, tercih nedenleri daha da netleşmektedir. Zira istihbarat bir akıl işidir. Aklın kullanılmasıyla birlikte her türlü casusluk olayının önüne geçmek mümkün olabilir. İşte tüm bu nedenlerle, casuslukla mücadele işinde en ağır görevler Ordu İstihbarat Subayları'na bırakılmıştır.

Bu konuda herhangi bir sistem karmaşası yaşanmaması için de 25 Kasım 1916 tarihli emirle, Ordu İstihbarat Subayları'nca yapılacak işin mahiyeti ve yetkisi bütün açıklığı ile ortaya konmuştur. Buna göre; "casusluğun önlenmesinde ve lehimize

yapılacak karşı casusluk faaliyetlerinde casus kullanımından tutun da düşmandan her türlü bilginin elde edilmesine kadar varan bütün işlerin sorumluluğu doğrudan doğruya Ordu İstihbarat Subayları'na bırakılmıştır. Bu kapsamda Ordu istihbarat subaylarının görevlerini sırasıyla değerlendirmemiz gerekirse;

1- Casusların Takibi:

25 Kasım 1916 tarihli emirle, Casusların takip ve tutuklanmaları hakkında şu maddelere harfiyen uyulması istenilmektedir:

1- Suçüstü durumunda tutuklanmasını gerektirecek bir zorunluluk görülmedikçe, hiçbir makam ve memur casus takip ve tutuklanmasına kalkışmamalıdır. Birisinin casusluğundan kuşkulanan, herhangi bir şahıs veya memur durumu yakın ise İstihbarat Şube Müdürleri'ne veya en yakın askerî büyük komutanlara yoksa sivil devlet görevlilerine bildirmeli.

Sonunda, böyle bir casusun varlığı İstihbarat Şube Müdürleri'ne haber verilerek, ancak adı geçen müdürlerin direktifi ve alacağı önlemler çerçevesinde casuslar takip edilip, tutuklanmalıdır. Çünkü: Casusların takibi ve tutuklanması bunların ele geçirilip, sorgulanmalarından daha önemli ve daha sakin ve ön görülü olmayı gerektirir. Tecrübelerle ispatlanmıştır ki gerek takip ve gerekse tutuklamada, yapılacak ufak bir acelecilik ve dikkatsizlik casususun tamamen elden çıkmasına veya hiçbir delil elde edilemeyerek birçok memurların boş yere uğraşması sonucunu doğurmuştur. Bu şekilde bir hareket, en kötüsü casusların daha uyanık ve tedbirli hareket etmelerine neden olmuştur.

2- Casusları sorgulayan sorgu kurulları ile casus divan-ı harpleri casusların ne şekilde tutuklandıklarına ve ele geçirilen belgelere ilişkin kesinlikle dışarıya bilgi sızdırmamalıdır. Hatta tutuklunun casus olarak sorgulanıp yargılandıklarından (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:001-05), hiçbir biçimde dışarıya ipucu verilmemelidir. Bundan dolayı, casusların takip ve tutuklanmasında görev alanlar da işin bu yönüne son derece dikkat etmelidirler (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:001-06).

Görüldüğü üzere bir iç güvenlik sorunu olan casusluk olaylarının önüne geçilmesinde, en başlangıçtaki iş, casus şebekesinin bütün hatlarıyla tespit edilinceye kadar, gözetim ve takip altında bulundurulmasıdır. Bu gözetim ve takip işi son derece gizlilik içinde yapılması, daha sonraki aşamaları için de önem arz etmektedir.

Çünkü tutuklama ve yargılama aşamasında elde edilebilecek, diğer delil ve bilgiler karartılabilir veya yok edilebilirdi. Bu nedenle bu işin, sahada pratik deneyimi olan, tecrübe sahibi uzman istihbaratçılar tarafından yürütülmesi istenmiştir.

Her ne kadar bu durum bazı münferit olaylar için eleştiri alsa[1] da genel olarak, ülkede yaygın bir hal almış casus şebekelerinin ustalıkla tespit ve çökertilmeleri dikkatle analiz edilirse, uygulama başarılı olmuştur denilebilir.

2- Casusların Tutuklanması ve Sorgulamalarının Yapılması:

Casusların takip ve izlenme süreci tamamlandıktan sonra, takip edilen kişinin casusluk eylemi içinde olduğuna artık tam anlamıyla kanaat getirilirse, kaçmasına müsaade edilmeden hemen tutuklanması istenmiştir. Tutuklamanın gerçekleşmesinden sonra, Ordu Bölgesinde, Ordu İstihbarat Şube Müdürleri'nin emir ve direktifleri dâhilinde hareket etmek üzere, özellikle casusların ilk sorgulamalarını (bidâyet-i isticvâb) ve araştırmalarını (tahkîkâtını) yerine getirmekle görevli bir soruşturma kurulu (heyet-i istintâkiye) oluşturulması istenmektedir.

Bu kabul edildiği takdirde, işlerin bir merkezden izlenmesi ve bütün casusluk sorunlarının Ordu İstihbarat Şubeleri tarafından tek elden yürütülmesi emredilmektedir. Burada izlenmesi gereken hususlar ile yetki ve sorumluluklar şu şekilde açıklanmaktadır:

"Derhal casus sorgu kurulundan bir kısmını veya lüzûm ve önemine göre bu kurulu olay yerine (mahall-i vak'aya) göndermekle beraber (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:001) durumu şifreli telgrafla, Genel Karargâh İstihbarat Şubesi'ne (Karargâh-ı Umûmî İstihbarat Şubesi ile Ordu İstihbarat Şube Müdürleri arasında, bu gibi sorunlarda kullanılmak üzere, bir şifrenin kabulü ve değiş tokuşuna yetki ve izin verilir) ve bağlı olduğu orduya bildirir ve onu izleyen süreçte posta ile kapsamlı raporunu gönderir.

Tutuklanan casusla ilgili ortaya çıkan, diğer suç ortağı veya yardımcısı kişiler de eğer Ordu bölgesi dışında bir mıntıkada ise, bu durumda ilgililerin takip ve tutuklanmasındaki zorunluluğu nedenleriyle birlikte Genel Karargâh İstihbarat Şubesi'ne, eğer zaman yoksa veya çok kısıtlı ise ilgililerin bulunduğu Ordu İstihbarat Şube Müdürü'ne bildirerek, bunlar tutuklanıp, asıl casusun bulunduğu bölgeye gönderilir.

[1] İttihatçı Emniyet Müdürü Hüseyin Aziz Akyürek, Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye ve Lübnan'da yaşanan casusluk olaylarını anlatan anılarında; Lübnan'da Fransa hesabına çalışan, Bişâre el- Bevârî isimli casusun yakalanmasına yönelik özel çabalarla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır; "bütün bu çabaların hiçbir yararı olmamıştı. Çünkü Kumandanlığın talep ettiği şekilde casusları tutuklamak ve casusluğa karşı koymak asla mümkün değildi. Bişâre el- Bevârî gibi zeki ve uyanık bir adamın ülke içinde bir düzine dostu ve arkadaşı olmalıydı. Onun bu şekilde yakalanması mümkün değildi. Askerlerin yerini bilmese de mutlaka, ona yerini söyleyen birileri olmalıydı. Devletin bu gibi durumlarda, Devletin bu gibi durumlarda, casuslarla mücadele için güçlü bir güvenlik ağı kurması gerekirdi…" bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İttihatçı Emniyet Müdürü Hüseyin Aziz Akyürek; *İstihbarat Savaşları, Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye ve Lübnan'da Casusluk Faaliyetleri*, Yayına Hazırlayan: Polat Safi, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s.s.312-313.

Tahkikatı detaylı bir şekilde yaptıktan ve tutukluların suçlarına ilişkin yeterli ipucu elde edilip, artık tahkikatın sürmesinin, Ordu İstihbarat Şube Müdürü'nce gerek kalmadığı kanaati ortaya çıktıktan sonra, tutuklular, bütün yazışma ve belgeleriyle birlikte İstihbarat Şube Müdürü'nün emir ve direktifleri dâhilinde kolluk kuvvetlerinin kontrolünde olarak Ordu Casus Dîvân-ı Harbi'ne sevk olunurlar ve bir taraftan casus soruşturma kurulu (heyet-i istintâkiyesi) tarafından tutulan zabıtların bir örneği Genel Karargâh İstihbarat Şubesi'ne gönderilir.

Görüldüğü üzere, tutuklamanın yapılmasından, Ordu Casus Dîvân-ı Harbi'ne gönderilinceye kadar, Ordu İstihbarat Subayları sorumlu kılınmıştır. Buradaki hedef ise, takip ve izlemede elde edilen bilgilere, yapılacak sorgulamalarla, ilgili casusun varsa suç ortaklarının tespiti, nerede ve nasıl bir sistem dâhilinde haberleştiklerinin bütün ayrıntılarıyla tespit edilmesidir.

İşte bu noktada da Ordu İstihbarat Subaylarının sahada edinmiş oldukları pratik deneyimlerden ve istihbaratın gücünden yararlanılmak istenmiştir. Bu kapsamda yürütülen sorgulamalardan ilginç haberleşme teknikleri ve yöntemleri tespit edilmiş ve bunlar rapor haline getirilerek ilgililerine iletilmiştir (Avşar: (2018-a), s.s. 8-37).

3- Casusların Yargılanması:

Tüm bu sorgulamaların ardından, sürecin en önemli aşaması olan casusun yargılama aşamasına geçilir. Casusun yargılanmasında daha önceki süreçlerde işlerin titizlikle takibi büyük bir önem arz etmektedir. Zira önceki süreçler sağlıklı bir şekilde yürütülmezse, söz konusu casusluk fiili ile suçlanan kişi veya kişiler bu işten hafif cezalarla kurtulabilirler ve izlerini karartabilirlerdi.

İşte bu nedenle, elde ilk ifade tutanaklarına göre, sorunu yeniden derinlemesine ele alarak araştırır ve eğer casuslar daha başka suç ortaklarını yeniden ele verirlerse, Dîvân-ı Harb Başkanı, Ordu İstihbarat Şube Müdürü'ne bilgi verir, Müdür derhal, casus soruşturma kurulunu toplattırarak, sonucu önceki gibi dîvân-ı harbe bırakır (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:001-02).

Ancak bu yargılama süreci başlamadan önce yetkililerinde konu hakkında etraflıca bilgilendirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle; Casus Dîvân-ı Harb Reîsi, Ordu İstihbârât Şube Müdürü ile doğrudan doğruya gerek şifahen (sözlü) ve gerek telgraf ve yazışmalarla ilişki kurarak, soruşturmanın gidişatından, Ordu İstihbarat Şube Müdürü'nü bilgilendirmesi istenmiştir. Müdürün de bu süreci her aşaması ile bizzat veya görevlendireceği bir İstihbarat Subayı vasıtasıyla takibi emredilmiştir.

Netice olarak, sürecin sağlıklı işlemesi açısından, sürekli olarak bir bilgilendirme ortamının oluşturulması emredilmiştir. Bu sağlıklı iletişim ortamında, Casus Dîvân-ı Harb Reîsi ve Ordu İstihbarat Müdürü'nün karşılıklı olarak, birbirlerini dinlemeleri arzulanmıştır. Casus Dîvân-ı Harb Reîsi'nin, Ordu İstihbarat Müdürü'nün görüşlerini alarak, soruşturmasını düzenlemesi ve yargı süreci başlamadan önce, Ordu İstihbarat Müdürü'nün fikrini ortaya koyması, gerektiğinde kuşkulu noktalar konusunda açıklama ve nasıl hareket edilmesinin uygun olacağı hakkında bilgi istemesi/ görüş sorması emredilmiştir. Kısacası bu süreçte tam bir iletişim ve karşılıklı olarak sağlıklı bilgilendirme yapılması emredilmiştir.

Ayrıca, İstihbarat Şube Müdürleri'ne arzu ettikleri zaman, kendisi veya bir vekil göndererek, yargılama sırasında hazır bulunma yetkisi verilmiştir. Yine bu casusluk eylemi ile ilgili görüş belirtebilmesi için istemi halinde sorgu tutanağı ve mahkeme yazışmalarının hepsinin kendisine verilmesine müsaade edilmiştir.

Yine bu sürecin bir parçası olarak, casusların yargılamaları sona erip, hükmün verilmesini izleyen süreçte, soruşturma ve yargılama (istintâk ve muhâkeme) evrakının birer suretleri, İstihbarat Subayları aracılığıyla doğruca Karargâh-ı Umûmî İstihbarat Şube Müdürü'ne gönderilmesi emredilmiştir. Bundan amaçlanan ise Casusluğa karşı gerekli önlemlerin alınmasıdır.

Bu nedenle, Karargâh-ı Umûmî İstihbârât Şube Müdürü, kendisine gönderilen bu evrakın incelenmesini yaparak, cezası yerine getirilen casusların çalışma teknik ve yöntemlerini belirleyerek, buna karşı ne gibi önlemler alınması gerektiğini/gerekeceğini açıklayan detaylı bir rapor hazırlayarak, bütün ordulara bir genelge ile duyurması emredilmiştir.

Sonuç olarak, takip edilen tüm süreçte kesinlikle uyulması bir husus ise, tüm işlerin gizlilik içinde yürütülmesidir. Casusların gerek takip ve tutuklanmalarında ve gerek sorgulama ve yargılamalarında en çok dikkat edilecek ve özen gösterilecek nokta ele geçilen casusun suç ortaklarını bulmak ve bunların ne şekilde ve nasıl bir yöntemle ile haberleştiklerini ve ne gibi araçlardan istifade ettiklerini anlamaya olanca gücünü harcamayı ön plana almaktır. Bundan dolayı, casusların takip ve tutuklanmalarında oldukça uyanık olması ve gizliliğe önem verilmesi istenmiştir.

Tutuklanan şahsın ne sebepten tutuklandığı, soruşturulup yargılandığı kesinlikle dışarıya sezdirilmemesi emredilmiştir. Açıklamalarda bulunmak üzere getirtilecek şahıslara da işin içeriği ile ilgili bilgi edinmelerine meydan vermeyecek şekilde sorular yöneltilmesi istenmiştir. Eğer getirtilmiş olan kişi veya kişilerin bir şekilde işin özü ile ilgili bilgi edindiği izlenimi doğarsa, suç ortakları tamamen tutuklanıncaya kadar bu kişi veya kişilerin serbest bırakılmaması emredilmiştir (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:001-09).

4- Casusluğa Karşı Alınacak Önlemlerin Tespiti ve Önerilerinin Yapılması:

Ülke genelinde cereyan eden casusluk olaylarının genel nitelikleri ve haberleşme teknikleri açısından izlenmesi sonucu elde edinilen bilgi, belge ve deliller ışığında casuslara karşı önlemlerin alınması görevi de Ordu İstihbarat Subayları'na verilmiştir.

Bu kapsamda; İstihbarat Şube Müdürleri casusların "dîvân-ı harbe" teslim edilmelerinden sonra, yargılama hükmü sonucuna (son karar verilinceye) kadar, elde ettikleri bilgilerden en önemlilerini, casusluğa karşı önlem alınmasını gerektirecek hususlar gereğine göre, şifre ile ve peyder pey raporlarla Genel Karargâh (Karargâh-ı Umûmî) İstihbarat Şube Müdürü'ne bildirmekle sorumlu kılınmıştır (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:001-03).

Casusların ortaya çıkan çalışmalarına göre, kendi mıntıkasında ne gibi önleyici tedbirler (tedâbîr-i mâni'a) alınmasına ihtiyaç duyulduğunu bildirme bağlı olduğu üst makamlara görevi verilmiştir (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:001-04).

Karşı casusluk genelde, yabancı ülke istihbarat servislerinin ya da yabancıların denetimindeki diğer grupların devlete karşı casusluk, yıkıcı faaliyet ve sabotaj yapmasını engellemek üzerine yoğunlaşır. Bu amaçla önleyici tedbir olarak, sorgulama, inceleme ve izleme yöntemleri ön plana çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nde bütün bu işlerin sorumluluğunu yürüten kişilerin Ordu İstihbarat Subayları olması nedeniyle, casuslara karşı hızlı ve sağlıklı bir şekilde önlem alınması görevi de kendilerine verilmiştir. Yine aynı şekilde, saldırı tedbiri olarak, bu casusluk şebekelerine nüfuz etme, lehimize casusluk ve casus temini görevi de Ordu İstihbarat Subayları'na verilmiştir.

Casusluğun önlenmesi ve lehimize casus kullanımıyla düşmandan bilgi elde edilmesine ilişkin genel önlemler ve düzenlemeler alınmasından, doğrudan doğruya Genel Karargâh İstihbarat Şube Müdürü ve her Ordu Karargâhında doğrudan doğruya Genel Karargâh'a bağlı İstihbarat Subayı sorumlu tutulmuştur. Bunun mahiyetine ise, refakatinde çalışan subaylardan bir subay daha verilmiştir. Yeni seferi kadrolarda bu şekilde bir değişiklik yapılarak, tebligatta bulunulmuştur.

Orduların, kendi muharebe gücüyle veya keşif araçlarıyla elde edeceği bilgileri, harp harekâtı şubelerinde toplamaları ve İstihbarat Subayı ile de bu hususta karşılıklı ilişkide bulunmaları emredilmiştir (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:001-07).

Bu kapsamda tespit edilen casusluk teknik ve yöntemlerine karşı pek çok önlem alınmış ve karşı casusluk cinsinden girişimlerde bulunulmuştur (Avşar: (2018-a), s.s. 37-47); (Avşar: (2018-b), s.s. 37-47); (Bozkurt: 2015, s.s. 8-9;-35-37).

5- Savaş Esirlerinin Sorgulanması ve Düşmana Ait Bilgilerin Elde Edilmesi:

Yine bu kapsamda esirler ve sığınmacıların sorgulamalarının doğrudan doğruya İstihbarat Subayları tarafından yapılması emredilmiştir. Çünkü düşman kuvvetleri ile ilgili en sağlıklı ve güncel bilginin kaynağı olarak savaş esirleri ve sığınmacılar görülmektedir. Bu nedenle Savaş esirlerinin sorgulanması hususu Ordu istihbarat subayları için devamlılık arz eden en önemli görevlerin başında sıralanmaktadır.

Bu konuyla ilgili olarak en ayrıntılı bilgilere, Osmanlı Başkomutanlığı Vekâleti'nce 14/8/1333 (1917) tarihinde Birinci Ordu İstihbarat Subayı'na gönderilen bir emirde rastlanmaktadır. Bu emirde; hem Ordu İstihbarat Subaylarının bağlı oldukları teşkilatlanma yapısı ve görevlerine ilişkin bilgiler verilmekte hem de savaş esirlerinin sorgulanmasındaki görevlerinin önemi şu ifadelerle anlatılmaktadır:

"Şimdiye kadar, Ordu Karargâhlarındaki "İstihbarat Şube Müdürleri"nin bundan böyle "Ordu İstihbarat Subayı" adıyla doğrudan doğruya, Genel Karargâha bağlı biçimde görev yapacaklarına ilişkin Başkomutanlık Vekâleti'nin 12 /9/ 1332 (25 Kasım 1916) tarihli genelgesi anımsanmalıdır.

Ordu İstihbarat Subayları, aynı zamanda Ordu Karargâhlarına bağlı bulunduklarından, Kurmay Başkanlarının vakitlerini almazlar. Ancak, görev alanındaki casusluk girişimlerine karşı askerî ve sivil görevlilere emir verilmesi zorunluluğu gördüklerinde, Kurmay Başkanlarının ve dolayısıyla gerektiğinde, Ordu Komutanları'nın onaylarını almak zorundadırlar.

Kolordu ve Tümenler nezdinde bir istihbarat subaylığı kurulacaktır. Bunların amiri Ordu istihbarat subayı olup, astı konumundaki istihbarat subaylarıyla doğrudan doğruya haberleşme yapıp ve onlara emir verecektir. Bunun dışındaki diğer tüm hususları, Ordu ve Kurmay Başkanına önerir ve Komutanlıktan emir alırlar. Ordu İstihbarat Subayları düşman hakkında karanlıkta kalan bütün noktaları aydınlatmakla görevlidirler. Bu konuda gereken bütün önerileri, Ordu Kurmay Başkanı'na arz ederler. Şimdiye kadar edinilen deneyimlere göre düşmana ilişkin en iyi bilgiler, savaş esirlerinden alınıyor. Bunun için sonuna kadar bilinçli bir şekilde soruşturma yapılmalıdır. Soruşturmalar özellikle düşman kuruluş ve durumu göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.

Düşmanın askerî kuruluşuna yönelik sorular yöneltilmesi çok yararlı sonuçlar verir. Karanlıkta kalan noktalar öteki savaş esirlerinin elde edilmesiyle mümkündür. Bunlar için de Kurmay Başkanlarına önerilerde bulunulmalıdır. Gerek (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:002-15) düşman savaş düzeni ve gerekse bunların durumlarını ve konuşlarını gösterir bilgilerin komşu Alay Komutanları'na kadar

dağıtılması sağlanmalıdır. Ancak, bunlar çok gizli tutulacak ve yenisi geldikçe, eskisi yok edilecektir.

Savaş esirlerinin ilk elde edilişi sırasında hemen soruşturma yapılırsa, bunlardan ilk heyecanları dolayısıyla daha doğru (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:002-16) ve fazla bilgiler elde edilmesi kuvvetle muhtemeldir. Daha sonra Tümen, Kolordu ve en sonunda Ordu Karargâhlarındaki soruşturmaları… Bunun için, Alay Komutanları gibi, Birlik Komutanları; düşman teşkilatını, bulunduğu savaş alanlarındaki kuvvetlerini ve birliklerin dağılımlarını bilmesi gereklidir. Bu nedenle Kolordu ve Tümen İstihbarat Subayları Şubeden Ordu İstihbarat Subayları'na çeşitli kaynaklara göre gösterilen karşısındaki düşmana ilişkin bilgilerin derhal haberdar edilmesi ve bunlarla ilgili olarak, Birlik Komutanları'nın karargâhlarına fırsat buldukça, sözlü açıklamalarda bulunmalıdır.

Savaş esirlerinin elinde bulunabilecek mektup metinleri, özellikle damga tarihleri yazıldığı yerlerden pek güzel bilgiler çıkmasını sağlayabilir.(Bilgi özeti adı altında) ordulara Alman telgrafhanesi aracılığıyla Latin Harfleriyle, Ordulardan ve başka kaynaklardan alınan bilgilere göre düşünceyi ve ihtimalleri içeren ve düşmanın bir çizelge halinde yazılmış teşkilatına ilişkin telgraf verilmektedir. Bunlar da astları istihbarat subayları aracılığıyla birlik komutanlarına bildirilmelidir.

Soruşturma başlığı olarak soruları kapsayan cetvelden bir adet örnek olarak ilişikte sunulmuştur. Bu cetvellerden bir tanesi yalnız bir esire mahsustur. Esirin ifadeleri bu cetvel üzerine yazılmalıdır. Oldukça önemli ifadelerde bulunan esirlerin ifadesi hemen şifre ile bildirildikten başka ait olanların bir örneği şubeye gönderilmelidir" (ATASE, BDH. K:406, D:397-1598, F:002-17).

Bunun dışında; düşman güçler tarafından, casusluk faaliyetleri için, esir kamplarının bir üs gibi kullanıldığı, esir kamplarında ikamet eden savaş esirlerinden büyük ölçüde yararlanıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle Harbiye Nezareti'nden, 19 Mayıs 1917 tarihinde kamplardaki casusluk olaylarına karşı alınması gereken önlemlerle ilgili bir genelge yayınlanmıştır. Bu genelgenin takibi görevi de yine Ordu İstihbarat Subayları'na verilmiştir (Arslan: 2008, s.s. 201-203).

SONUÇ:

Osmanlı Devleti toprakları dâhilinde gerçekleşen casusluk olaylarının artması üzerine, hem casusluğun önüne geçilmesi, hem de karşı casusluk faaliyetlerinde bulunmak üzere bir takım adlî ve askerî önlemler almaya mecbur kalmıştır. İşte bu askerî önlemlerin başında casusların takip aşamasından başlayarak, tutuklama ve

sorgulamalarındaki en yetkin kişiler olarak, Ordu İstihbarat Subaylarını vazifelendirmesi gelmektedir.

Bu kapsamda, Ordu İstihbarat Subayları, düşman hakkında karanlıkta kalan bütün noktaları aydınlatmakla görevlidirler. Bu işleri yaparken, alınması gereken tüm önlemleri ve konu ile ilgili görüş/ önerilerini Ordu Kurmay Başkanı'na bildirdikten sonra, alınan emir doğrultusunda kendilerine verilen görevi icra etmeye başlarlar.

Son derecede gizlilik gerektiren bu casus takip ve sorgulaması ile Osmanlı Devleti'ne yönelik mevcut eylem ve hareketleri hakkında bilgi sahibi olunmuş, bunlara karşı önlemler geliştirilmiştir. Ayrıca, casusların sorgulamasında ortaya çıkan bulgu ve deliller ışığında, bunlara yardımcı olan kişiler tespit edilmiş, bunların nasıl haberleştiklerine dair bilgilere ulaşılmıştır.

Elde edilen tüm bu bilgiler bu işlerde görevli kişilerin de istifade etmesi amacıyla raporlaştırılmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti toprakları dâhilinde yapılacak birçok casusluk eylemi de daha başlama fırsatı bulmadan engellenmiştir.

Ordu İstihbarat Subayları'na verilen yetkilerden birisi de karşı casusluk faaliyetlerinin yürütülmesi olmuştur. Düşman hakkındaki en karanlık noktaların aydınlatılması amaçlayan bu görevleri esnasında lehimize casus kullanmalarına imkân verilmiştir.

Yine casusların yargılamaları esnasında divan-ı harp mahkemeleri ile koordineli olarak, casusların yargılanması ve hukukî sıkıntıların yaşanmaması için, her türlü evrakın kontrolü ve işlemlerin yürütülmesine Ordu İstihbarat Subayları'na önemli yetkiler verilmiştir. Bu kapsamda; Ordu İstihbarat Şube Müdürleri'ne arzu ettikleri zaman, kendisi veya bir vekil göndererek, yargılama sırasında hazır bulunma hakkı verilmiştir. Ayrıca, görüş belirtebilmesi için istemesi halinde, sorgu tutanağı ve mahkeme yazışmalarını da almasına müsaade edilmiştir.

Bütün bu görevlerinin dışında Ordu istihbarat Subayları'na savaş esirlerini sorgulama işi de verilmiştir. Böylelikle, düşmanın askerî kuruluşuna yönelik bilgiler edinilmiştir. Elde edinilen bu bilgiler sorgulama sırasında tutulan ifade tutanakları ile birlikte cetvel haline getirilerek alt birimlere gönderilerek yararlanmaları sağlanmıştır.

Kısacası, Osmanlı Devleti'nde, her türden casusluk olaylarının, istihbarat subaylarının analiz ve yorumlama kabiliyetlerinden istifade edilmek suretiyle, gizlilik içinde, hızlı ve sağlıklı bir şekilde çözümlenmesi hedeflenmiştir. Bu ağır mesuliyet gerektiren görevlerini rahatlıkla yerine getirebilmeleri için de geniş yetkilerle donatılmışlardır. Uygulamanın işlerliği, Osmanlı cephelerindeki geniş alanlara yayılan, casus şebekelerinin tespit ve çökertilmesinde olumlu yönde tespit edilebilmektedir.

KAYNAKÇA

A- ARŞİV BELGELERİ

Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi Belgeleri:

Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu

-ATASE. BDH, K:406, D: 397/1598.

B- ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

AKYÜREK, Aziz; *İstihbarat Savaşları, Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye ve Lübnan'da Casusluk Faaliyetleri*, Yayına Hazırlayan: Polat Safi, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.

ARSLAN, Nebahat Oran; *Birinci Dünya Savaşında Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

AYDIN, Nurullah; *Ajan- Casus, Muhbir ve Muhabir,* Parola Yayınları, İstanbul, 2014.

GÖR, Emre; *Abdülhamid Döneminde İstihbarat, Mutlakıyetten Meşrutiyete İmparatorluğun Haber Alma Faaliyetleri 1876-1909,* Kitap Yayınevi, İstanbul, 2019.

YÜKSEL, Ahmet; *Rusların Kafkasya'yı İstilası ve Osmanlı İstihbarat Ağı,* Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.

YÜKSEL, Ahmet; *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı,* Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.

C- MAKALELER

AVŞAR, Servet; Birinci Dünya Savaşı'nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti'nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt, 2, Sayı: 3, Burdur, (2018-a), s.1-47.

AVŞAR, Servet; "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Casusluğu Önlemek İçin Aldığı Tedbirler", *IMASES Uluslararası Multidisipliner Akademik Çalışmalar Sempozyumu,* 16-17 Kasım 2018, İstanbul, (2018-b). s.721-741.

BOZKURT, Abdurrahman; Birinci Dünya Savaşı Başlarında Casusluk Faaliyetleri, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, OTAM*, Sayı 36, Ankara, 2015, s.1-45.

BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞI SONRASI *SEBÎLÜ'R-REŞÂD* DERGİSİNDE FİLİBE MÜSLÜMANLARININ DURUMU

Dr. Öğr. Üyesi Habibe KAZANCIOĞLU
Trakya Üniversitesi

ÖZET: Tarihte 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı olmak üzere Bulgaristan Prensliği, Şarkî Rumeli Vilayeti ve Makedonya olmak üzere üçe bölündü.

Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Bulgaristan Prensliği, merkezi Filibe olan Şarkî Rumeli Vilayeti'ni 1885 yılında kendi sınırlarına kattı. Bulgaristan 1908 yılının Ekim ayında Bulgaristan Krallığı olarak bağımsızlığını ilan etti. Osmanlı Devleti ise 1909 yılının Mart ayında Bulgaristan Krallığını tanımak zorunda kaldı. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra orada yaşayan Türkler azınlık durumuna düştüler. Türklerin azınlık olarak korunmaları; can, mal, din, eğitim, vb. hakları önce 1878 Berlin Anlaşması daha sonra 1909 yılında imzalanan İstanbul Protokolü ile hükme bağlandı. Ancak Bulgaristan Krallığı, bu antlaşmalara uymayarak Bulgaristan'da Slav ırkına dayalı bir millet oluşturma gayretine girdi. Bu amaçla Bulgaristan Krallığı, Bulgar eşkıyalarının Müslüman Türk halkına saldırılarına ve katliamlarına göz yumdu, haklarını ve hukuklarını hiçe sayarak Müslüman Türk halkını göçe zorladı. Sebîlü'r-reşâd dergisinde Bulgaristan'ın bağımsızlığı sonrasında buradaki Müslümanların durumlarına dair yazılar kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada Bulgaristan'ın bağımsızlığı sonrasında Bulgaristan'ın önemli şehirlerinden olan Filibe'deki Türklerin din, eğitim ve sosyal hayatı ile bu şehirde yaşayan Türklerin maruz kaldıkları baskı, zulüm ve işkenceler Sebîlü'r-reşâd dergisinde çıkan yazılar çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Filibe, Sebîlü'r-Reşâd, baskı, zulüm.

The State of the Muslims of Plovdiv in the Journal of Sebîlü'r-Reşâd After Independence of Bulgaria

ABSTRACT: Bulgaria was divided into three parts, according to the Berlin Treaty signed after the Ottoman-Russian War of 1877-1878, known as the 93 War.These parts were the Principality of Bulgaria, the Province of Eastern Rumelia, and Macedonia.

In 1885, the Bulgarian Principality which was affiliated to the Ottoman Empire, incorporated the province of Plovdiv, the Eastern Rumelia province, into its borders.

In October 1908, Bulgaria declared its independence as the Kingdom of Bulgaria. In March 1909, the Ottoman Empire had to recognize the Kingdom of Bulgaria.

After Bulgaria gained independence, the Turks living there became minority. The protection of Turks as minorities; life, goods, religion, education, etc. rights were first ruled by the Berlin Treaty in signed 1878, and then by Istanbul Protocol signed in 1909. However, the Kingdom of Bulgaria did not comply with these treaties and attempted to establish a Slavic nation in Bulgaria. To this end, the Kingdom of Bulgaria condemned the attacks and massacres of the Bulgarian bandits against the Muslim Turkish people and forcibly disregarded their rights-laws and forced the Muslim Turkish people to migrate. After the independence of Bulgaria, the Journal of Sebîlü'r-reşâd written articles about the situation of Muslims here. In this study, the education, economic and social life of the Turks in Plovdiv, one of the important cities of Bulgaria after the independence of Bulgaria, and the oppession, percecution and torture of the Turks living in this city will be handled within the framework of the articles published in the Journal of Sebîlü'r-Reşâd.

Keyword: Bulgaria, Plovdiv, Journal of Sebîlü'r-reşâd, oppression, persecution.

Giriş

Osmanlı Devleti 1361 yılında Edirne'yi ve Filibe'yi fethettikten sonra bu topraklara sınırı olan Bulgarlarla ilk kez karşı karşıya gelmiştir. Bu tarihten itibaren Osmanlılar, Bulgar Krallığı dâhilindeki topraklara akınlar yapmış, nihayet 1393 yılında Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi tarafından Bulgar Krallığına son verilerek Bulgaristan tamamen Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. (Halaçoğlu, 1992: 396-397)

19.yüzyıla kadar Bulgarların Osmanlı idaresine karşı ciddi bir isyan hareketi olmamıştır. Ruslar, Osmanlıları Balkanlardan atmak için Panslavizim politikalarının gereği olarak Bulgarlarda milliyet bilincini uyandırma faaliyetlerine girişmiştir. Bu faaliyetlerinin neticesi olarak 1835 yılından 1850 yılına kadar Bulgaristan'ın çeşitli şehirlerinde Osmanlı idaresine karşı isyan hareketleri gerçekleşmiştir. Ancak Rusya hedefine somut olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda imzalan Berlin Antlaşmasıyla (13 Haziran 1878) ulaşmaya başlamıştır. Bu antlaşmayla Bulgaristan toprakları, Bulgaristan Prensliği, Şarkî Rumeli Vilayeti ve Makedonya olmak üzere üçe bölünmüştür. (Gencer, 1992: 517)

Bulgaristan Prensliği 1885 tarihinde, merkezi Filibe olan Şarkî Rumeli Vilâyeti'ni bir oldu bitti ile kendi topraklarına katmış, 5 Ekim 1908 tarihinde ise bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti bu durumu kabul etmemiş, iki devlet savaş hazırlıklarına başlamak üzereyken Rusya'nın araya girmesi sonucu 19 Nisan 1909'da yapılan anlaşmayla Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kabul etmiştir. (Aydın, 1992: 255-258: 291-294) Bu tarihten itibaren Bulgaristan'da yaşayan Müslümanlar azınlık durumuna düşmüş ve onlar için yeni bir siyasi dönem başlamıştır. Osmanlı Devleti her ne kadar Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıyorsa da bu tanımayı belli şartlara bağlamıştır. Bu şartların başında Bulgaristan'da yaşayan azınlıkların (Türk, Rum, Rumen vb.) hak ve hukuklarının korunması gelmekteydi. Buna göre Bulgaristan'da yaşayan azınlıklara din ve mezhep ayrımcılığı yapılmayacaktı. Ayrıca azınlıklar medeni ve siyasi haklardan yararlanabilecek, istedikleri sanatları ve meslekleri seçebilecek ve devlet memuriyetine girebileceklerdi. (İpek, 1999: 111-112)

Berlin Antlaşması'nda her ne kadar Bulgaristan'da yaşayan azınlıkların haklarını koruyan maddeler yer alsa da 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı öncesinde Prens Çerkaski önderliğinde kurulan Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı üyeleri Bulgaristan'da bütünüyle Slav ırkına dayalı bir devlet kurmak için Tuna ve Edirne vilayetlerinde yaşayan Türkleri yerinden söküp atmayı ya da öldürmeyi kararlaştırmıştı. 5 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlığını kazanan Bulgaristan, aldığı bu kararı rahat bir şekilde uygulamaya başladı. Bu tarihten hemen sonra Bulgar çete ve komiteleri sistemli ve düzenli bir şekilde köylere baskınlar yapıp bu köylerdeki Türklere işkence etmeye ve öldürmeye başladılar. (Köse, 2006: 267)

Bulgar çete ve komitelerinin bu baskı ve zulümleri yapmadaki asıl amacı Türklerin yerlerini yurtlarını bırakarak kaçmalarını sağlamaktı. Bulgaristan Krallığı, Berlin Antlaşmasının kararına sözde uyduğunu göstermek için baskın yapılan köylere askerler göndermekteydi. Ancak bu askerler kendilerini gönderen makamlardan aldıkları talimatlarla yağma, gasp, işkence ve katliam hareketlerine öncülük etmekteydiler. Bulgar askerleri yoktan bahanelerle Müslümanlara karakollarda işkence etmekteydiler. Bu durumdaki Türkler suçsuz olduklarını beyan eden dilekçelerle üst makamlara başvurduklarında ilgili makamlar Türkleri suçlu bulup cezalandırmaktaydılar. Zulüm, baskı ve işkenceye maruz kalan Türkler için iki yol vardı ya bu topraklarda yaşamaya devam ederek öldürülmeyi bekleyecekler veya bu toprakları terk ederek Anadolu'ya göç edeceklerdi. (Köse, 2006: 270-275)

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde Tuna ve Edirne vilayetlerinde yaklaşık olarak 1.5 milyon Türk ve Müslüman yaşamaktayken savaş sonrasında bu nüfusun 1.250.000'i muhacir durumuna düşmüştür. Ayrıca Bu savaş sırasında ve takip

eden yıllarda gerçekleşen katliam ve baskılar sonucunda 300.000'e yakın Türk katledilmiştir. (Okur, 2005: 354)

Bulgaristan'da yaşayan Türklere ve diğer azınlıklara yapılan baskı, zulüm, şiddet ve katliam gibi uygulamalar, Bulgar aydınları tarafından devrin büyük devletlerinin konsoloslarına, Türkler Bulgarlara zulmediyor! şeklinde takdim edilmekte ve böylelikle Türkler zâlim, Bulgarlar mazlum olarak gösterilmekteydi. (Okur, 2005: 355)

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Bulgaristan'daki Müslümanlar için ikinci büyük felaket Balkan Savaşları olmuştur. Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Osmanlı-Bulgaristan sınırının çizilmesinin yanı sıra Bulgaristan'daki Türklerin hakları da teminat altına alınmıştır. Bu antlaşmaya göre Bulgaristan'da yaşayan Türkler Bulgarlara tanınan bütün medeni ve siyasi haklardan faydalanacaktır. Ayrıca Müslüman geleneklerine riayet edilecektir. Yine bu antlaşmayla Türk azınlığın okulları, vakıfları, cemaat teşkilatlanmaları, müftülükler, dil, din, örf ve adetleri konusunda hak ve menfaatleri garanti altına alınmıştır. Bulgaristan Devleti, İstanbul Antlaşmasının tam tersine Türk nüfusu toplu katliamlarla yok etme, insanlık dışı her türlü baskı ve şiddeti uygulayarak Türkleri göçe zorlama, aynı tür yöntemlerle Müslüman Türkleri din değiştirmeye zorlayarak Bulgarlaştırma, Türk ve İslam eserlerini yok ederek Türklerin kültürel izlerini silme çaba ve gayreti içinde olmuştur. (Çevik, 2015: 8-18)

Balkanların genelinde Türklere karşı yapılan baskı ve zulümlerden en fazla etkilenen ülkelerden olan Bulgaristan'ın hemen her şehri aynı şekilde zarar görmüştür. Stratejik bir noktada bulunmasından dolayı siyasi ve kültürel öneme hâiz bir şehir olan Filibe de bu baskı ve zulümlerden etkilenen şehirlerdendir.

1. Sebîlü'r-reşâd Dergisi ve Filibe'ye Dair Haberler

14 Ağustos 1324'te (27 Ağustos 1908) *Sırât-ı Müstakîm* adıyla yayın hayatına başlayan derginin kurucuları Ebu'l-Ula Zeynelabidin (Ebu'l-Ula Mardin) ve H. Eşref Edip (Fergan)'tir. Derginin ismi 24 Şubat 1327'de (8 Mart 1912) çıkan 183. sayıdan itibaren *Sebîlü'r-reşâd* olarak değiştirilmiştir. Dergide Mehmed Akif, Eşref Edip, Bereketzâde İsmail Hakkı, Babanzâde Ahmed Naim, Ömer Ferit Kam, İzmirli İsmail Hakkı, Ömer Rıza (Doğrul), Elmalılı Hamdi (Yazır) gibi devrin önemli âlimlerinin, mütefekkirlerinin ve edebiyatçılarının yazıları neşredilmiştir. (Efe, 2009: 251-253)

Dergide çoğunlukla, İslam dünyası niçin geriledi? Müslümanlar nasıl kalkınabilir? İslam terakkiye mâni midir? Müslümanları birleştirmek için ne yapılabilir?

İlimle İslam arasında çatışma var mıdır? Din-devlet ilişkisi ve bunlar etrafındaki problemler nasıl çözülebilir? İslamiyet ile Batı medeniyeti birleştirilebilir mi? gibi konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca Sebîlü'r-reşâd dergisi İslam âleminin uyanması için çalışmayı en mukaddes görev kabul etmiştir. Bu maksatla dergi, İslam ülkelerinin toplumsal hayatını yakından tanımak, İslam ülkelerinin birbirleriyle tanışmalarına vesile olmayı amaçlamıştır. Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği dönemde öncelikle Osmanlı Devleti'nin ve bütün Müslümanların birliği üzerinde durulmuş, bu bağlamda müsâvat, uhuvvet ve kavmiyet temaları en temel konular arasında yer almıştır. Sebîlü'r-reşâd dergisinin en önemli özelliklerinden biri de İslam coğrafyasının değişik bölgelerinde bulundurduğu yazarlar vasıtasıyla o bölgelerle ilgili sağlıklı haber ve yorum yazılarına yer vermesidir. Başlangıçta siyasi partiler karşısında tarafsız kalan dergi 1911'den sonra bu tavrını değiştirmiştir. Devlet mekanizmasıyla büyük oranda uyumlu bir yayın politikası sürdürmeye, savaş yıllarının nâzik ortamı içinde bir fitne unsuru olmamaya dikkat etmiştir. Eşref Edip, çok partili dönemin getirdiği nisbî bir serbestlik ortamında *Sebîlü'r-reşâd*'ı 1948-1966 yıllarında 362 sayı daha çıkarmıştır. (Efe, 2009: 253)

Osmanlı basınında Bulgaristan'ın bağımsızlığı sonrasında buradaki Müslümanların durumlarına dair yazılar kaleme alınmıştır. Osmanlı aydınları. gerek bizzat Bulgaristan'ın çeşitli şehirlerinde gerekse Anadolu'da yayımlanan gazetelerde Bulgaristan'daki Müslümanların uğradıkları baskı, işkence, eziyet ve katliamları kamuoyuyla paylaşmışlardır.

Bulgaristan'daki Müslümanlara uygulanan zulüm ve katliamları, kamuoyuna duyuran yayın organlarından biri de Sebîlü'r-reşâd dergisidir. Sebîlü'r-reşâd dergisinde Bulgaristan'ın önemli şehirlerinden olan Filibe'deki Müslümanların maruz kaldıkları baskılar ve zulümlerden başka Filibe Müslümanlarının dinî ve içtimaî hayatları ile özellikle eğitim sorunları hakkında makaleler yayımlanmıştır.

Sebîlü'r-reşâd dergisinde Filibe ile ilgili yayımlanan yazılar R.1325-1328 (M.1909-1910-M.1912-1913) yıllarını içine almaktadır. Bu tarihler Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı yıllar ile Balkan Savaşları dönemini içine almaktadır.

Filibe'deki Müslümanlarla ilgili Sebîlü'r-reşâd dergisinde yayımlanan yazıların ağırlıklı olarak makale nitelikli olduğu görülmektedir. Bu dergide yer alan yazıların bir kısmı Filibe'de çıkan diğer gazetelerdeki burada yaşayan Müslümanlarla ilgili haberlerin naklen verilmesi iken bir kısmı Ahmet Hamdi Akseki'nin Filibe'deki Müslümanlar hakkında yazdığı makalelerden oluşmaktadır.

Ahmet Hamdi Akseki, Balkan Savaşı'nın hemen öncesinde iki ayı aşan bir süre boyunca Sebîlü'r-reşâd'ın özel muhâbiri olarak Bulgaristan'ın şehirlerine seyahatler yapmıştır. (Mertoğlu, 2016: 166) Ahmet Hamdi Akseki'nin, seyahatleri

sırasındaki izlenimleri gerek Filibe'den gönderdiği mektuplar şeklinde gerekse makale olarak Sebîlü'r-reşâd dergisinde yayımlanmıştır.

Ahmet Hamdi Akseki Sebîlü'r-reşâd dergisinde Filibe ile ilgili yazılarında bu şehirde yaşayan Müslümanların dinî, sosyal ve eğitim hayatlarının yanı sıra Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra Filibe'deki Müslümanların uğradıkları baskı, zulüm, şiddet ve katliamı konu almaktadır. Ahmet Hamdi Akseki'nin Bulgaristan'ın çeşitli camilerinde vaazlar verdiği bilinmektedir. Nitekim Ahmet Hamdi Akseki Filibe'deki Muradiye Câmii'nde bir vaaz vermiş ve bu vaazın tam metni Sebîlü'r-reşâd dergisinde yayımlanmıştır.

2.Bulgaristan'ın Bağımsızlığı Sonrası Sebîlü'r-reşâd Dergisinde Filibe Müslümanlarının Dinî, Sosyal ve Eğitim Hayatı

26 Temmuz 1328 (8 Ağustos 1912) tarihli Sebîlü'r-reşâd dergisinde[1] Ahmed Hamdi Akseki'nin Filibe'deki Muradiye Câmii'nde verdiği vaaza yer verilmiştir. Vaaz, dergide "Murâdiye Câmi-i Şerifi'nde Bir Cemm-i Gafîr Huzurunda" başlığıyla yayımlanmıştır. Akseki'nin bu vaazı genelde Bulgaristan özelde ise Filibe'de yaşayan Müslümanların dinî ve sosyal hayatı hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

Akseki, Müslümanları, içinde bulundukları durumla ilgili bir özeleştiriye sevk etmek ve bu durumdan kurtuluşa bir çare sunmak gayesiyle verdiği vaazına Enfâl Sûresi'nin "Sizi, kendinize hayat verecek şeylere davet ettiği vakit Allah için ve Peygamber için icâbet edin" ayetiyle başlamıştır. Akseki, Müslümanların içinde bulundukları felaketin sebebi olarak onların Allah'ın ve peygamberinin davetinden uzaklaşmalarını görmektedir. Müslümanların Allah'ın ve peygamberinin davetine icabet etmeleri durumunda Bulgaristan'da milli kimliğin sonsuza kadar devam edeceğini aynı zamanda Müslümanların bütün milletler üzerinde bir hayat sürebileceklerini belirtmektedir.

Akseki, İslam dininin ümitsizliğe kapılmayı yasakladığını belirterek, ümitsizliğin insanları atâlete sürükleyeceğini söylemektedir. Vaazında "İslam garip başlamıştır, garip gidecektir" hadis-i şerifinin eksik alındığını dolayısıyla yanlış anlaşıldığını ifade eden Akseki, bu hadisin devamında "İslam bir zaman zayıf düştükten sonra yine evvelki halini izzet ve mecdini bulacaktır" rivayetinin yer aldığını ilave etmektedir. Dolayısıyla Müslümanların ye'se kapılmaması gerekir.

Akseki, İslam'ın zuhuru sırasında Müslümanların azim ve gayretlerini örnek göstermekte daha sonraki dönemlerde özellikle Endülüs ve Bağdat'taki ilim, kültür

[1] Sebîlü'r-reşâd, 26 Temmuz 1328, C. I-8, S.23-205, s. 439-441.

ve sosyal hizmet kurumlarıyla buraların Avrupalılar için cazibe merkezi olduğuna dikkat çekmektedir. Avrupalılar bu medreselerde aldıkları eğitimle memleketlerinin terakkilerini sağlamıştır. Ancak ne zamanki Müslümanlar, Kur'ân'da ifade bulan "ittihâd, ittifak, uhuvvet, müsâvat, teâvün ve adâlet" gibi hükümlerinden uzaklaşmışlar işte o zaman Müslümanlar tedennî, Avrupalılar ise Müslümanlardan aldıkları bu değerlerle terakkî etmişlerdir.

Akseki, Müslümanların içindeki bulundukları felaketten, zilletten kurtulmasının çaresinin Müslümanlar arasında birlik, beraberlik ve yardımlaşma olduğunu bildirmektedir. Akseki, "Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" ayetini delil getirmek suretiyle Müslümanların tekrar ayağa kalkabilmesinin *tahsîl-i ilim ve fünûnla* olacağına vurgu yapmakta *Eğer ilmi mehcûr cehli ihtiyâr ederseniz o zamandan itibaren ben size elveda derim. Siz de düşmanlarınızın esâret boyunduruğu altında inlersiniz!* ifadeleriyle Müslümanlara cehaletten kurtulmaları için ilme önem verip büyük mektepler açmalarını tavsiye etmektedir.

Akseki'ye göre Müslümanların zilletten kurtulmalarının bir çaresi de ekonomik olarak güçlenmeleri, ticaretle meşgul olmaları, ortak şirketler kurmalarıdır. Müslümanların ancak imalata geçmeleriyle ithalattan kurtulacaklarını belirtmektedir. Müslümanların maddî ve manevî sahalardaki terakkî gayretlerinden dolayı Allah Müslümanların şan ve şerefini dünyaya yayacaktır. Çünkü Allah çalışanlarla beraberdir. Akseki ayrıca Müslümanların beraber yaşadıkları Bulgarların çalışkanlıklarını örnek alıp atâlet mikrobundan kurtulmalarını tavsiye etmektedir.

Sebîlü'r-reşâd dergisinin 26 Temmuz 1328 (8 Ağustos 1912) tarihli sayısında[2] Ahmed Hamdi Akseki'nin, "Filibe Müslümanlarının Hissiyât ve Temennileri, Filibe Müslümanları ve Maârif" isimli bir yazısı yayımlanmıştır. Bu yazı "Filibe", "Filibe Müslümanlarının Hissiyât ve Temennileri" "Filibe Müslümanları ve Maârif" olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır.

Ahmed Hamdi Akseki yazısının "Filibe" adlı birinci kısmına Kırk Kilise'den başlamak üzere Edirne'den geçip 11 Temmuz tarihinde Filibe'ye gelişini anlatmakla başlar. Akseki, on beş yıl aradan sonra ilk defa Filibe'ye gelmiş, şehirde gördüğü değişiklikler onu oldukça şaşırtmıştır.

Şehirde gördüğü iki değişiklik onu gerçekten çok hüzünlendirmiştir. Birincisi misafir olduğu haneye varıncaya kadar şehirde Müslüman olarak bir kişiden fazla kimseyi görmemiş olması bir diğeri ise şehrin Bulgarlar eliyle mâmur hale gelip çok güzelleşmiş olmasıdır. Akseki, tabi ki şehrin mâmur hale gelmesine değil bunun Bulgarlar eliyle yapılmış olmasına üzülmektedir. Zira şehir Osmanlı idaresinin son yıllarında oldukça bakımsız bir haldedir. Akseki, "Yeryüzüne ancak *sâlih kullarım*

[2] Sebîlü'r-reşâd, 26 Temmuz 1328, C. 1-8, S. 23-205, s. 447-450.

vâris olur" ayetine telmihte bulunarak Müslümanların bu şehrin kıymetini bilmediği için Allah'ın, bu şehri Müslümanların elinden alıp Bulgarlara vermiş olduğunu düşünmektedir.

Bulgaristan'ın bağımsızlığından kısa bir süre sonra bu kadar ilerleme göstermesini, Bulgarların aralarındaki birliğe; Müslümanların geri kalmışlığını ise aralarındaki çekişmelere, vatan meselelerin de bile aralarında oluşan ayrılıklara bağlamaktadır. Konuyla ilgili olarak bir Bulgar'ın kendisine *"...İtalya bir taraftan Trablusgarp'ta, hatta pâyitahtınızın kapısı önünde muhârebe ediyor da siz yine de birbirlerinizle muhârebe ve sandalye kavgası ediyorsunuz. Sizin yaptığınız bu hareketi İtalya'da Sosyalistler bile yapmıyor..."* sözlerini aktararak üzüntüsünü dile getirmekte *"Allah'ım biz İslamlara da teyakkuz ve intibâh ver!"* duasıyla bu kısmı tamamlamaktadır.

Yazısının "Filibe Müslümanlarının Hissiyât ve Temennileri" adlı ikinci kısmında Akseki, Filibe halkından karşılaşıp görüştüğü kimselerin duygu, düşünce ve temennilerini aktarmaktadır. Akseki, Filibe Müslümanlarının hilâfet makamına oldukça bağlı olduğunu, ülke içindeki ihtilafların onları çok üzdüğünü belirtmektedir. Akseki'nin aktardığına göre Filibe Müslümanları *"Bizim burada rahat yaşamamız, yatıp kalkmamız yiyip içmemiz mutlaka Osmanlı hükümetinin kuvvetleşmesi onun saâdet ve selâmeti ile mütenâsiptir"* demektedirler. Akseki, Filibe Müslümanlarının bu düşüncelerine örnek olması bakımından bir Müslüman tüccarla aralarında geçen konuşmayı aktarmaktadır. Alış verişinin nasıl gittiğini soran Akseki'ye tüccar *"Ya Hu! görmüyor musun Osmanlı ahvâlini Osmanlılar arasında bu ihtilaf, bu nifak, bu şikak devam ettikçe bizim gönlümüz ferahlı olur mu? Biz burada milyona mâlik olsak bize ne faide ? Makâm-ı Hilâfet -Allah etmesin- biraz zayıflasın da sen burada başına şapka geçirmeden durabil bakalım, bu mümkün mü?..."* diyerek Filibe'deki Müslümanların rahat ve huzurlu yaşamalarının tamamen Osmanlı Devleti'nin güçlü olmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Akseki, yazısının "Filibe Müslümanları ve Maârif" adlı kısmında ise Filibe'deki Müslümanların eğitim-öğretim durumları ve bu alandaki faaliyetleri üzerinde durmaktadır. Akseki'nin aktardığına göre Bulgaristan'da Müslümanların eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürüten bir *Cemiyet-i Muallimîn (Bulgar Muallim-i İslâmiye)* bulunmakta ve eğitim öğretimin terakkisi için kongreler düzenlemekte, önemli kararlar almaktadır.

Cemiyet-i Muallimîn'in o yılki kongresi Eski Cuma'da yapılmış bir sonraki kongrenin ise Filibe'de yapılmasına karar verilmiştir. Ayrıca *Muallim-i İslâmiye Cemiyeti, Bulgar Muallimin Cemiyeti'*nin kongresine davet edilmiş ve bu kongreye

Muallim-i İslâmiye adına Filibe Mekâtib-i İslâmiye Müdürü Halil Zeki Bey ile Rusçuk muallimlerinden Hafız Ahmed Muhtar Efendi katılmıştır.

Akseki, Filibe'deki okullar ile ilgili olarak şu bilgileri aktarmaktadır. Filibe'de biri erkek diğeri kız olmak üzere iki tane rüşdiye (ortaokul) ile kız, erkek karışık olmak üzere üç tane de ibtidâî (ilkokul) vardır.

Erkek rüşdiyesinin muallimleri 1000 kuruş, kız rüştiyesinin muallimleri ise 700 kuruş maaş almakta olup maaşları Osmanlı Devleti tarafından karşılanmaktadır. Diğer muallimlerin maaşları ise Filibe Maârif Encümeni tarafından karşılanmaktadır. Öğrenci sayısı toplamda 350 kadardır. Rüşdiye binası, Rus imparatoru tarafından Bulgarlara hatıra olarak yapılan idâdînin karşısında güzel bir yerde bulunmaktadır. Akseki, rüşdiyenin o zamana kadar sadece gündüz kısmı bulunurken binaya akşam (yataklı kısım) kısmının da ilave edilmek üzere olduğunu haber vermektedir. Akşam kısmında özellikle köylerden gelen öğrenciler kalacak ve kendilerine Filibe Maârif Encümeni tarafından yemek verilecektir.

Akseki yazısında Filibe'deki kız ve erkek rüşdiyelerinin ders programını vermektedir. Buna göre;

İnâs (Kız) Rüşdiyesi'nin Programı

Birinci Sene: Kur'ân-ı Kerîm, Ulûm-ı Diniyye, Hesab, Kıraât, İmlâ ve Kitâbet, Bulgarca, Coğrafya, Fârisî, Tarih-i İslam, Aile Dersleri, Kavâid-i Osmaniye, Hüsn-i Hat, Arabî.

İkinci Sene: Kur'ân-ı Kerîm, Bulgarca, Ulûm-ı Diniyye, Arabî, Coğrafya, Hesab, Teorya, Kavâid-i Osmaniye, Fârisî, Tarih, Hüsn-i Hat, Kıraât, İmlâ ve Kitâbet.

Üçüncü Sene: Kur'ân-ı Kerîm, Hesab, Teorya, Tarih-i Osmânî, İmlâ ve Kitâbet, Ulûm-ı Diniyye, Aile Dersleri, Coğrafya, Arabî, Bulgarca, Kıraât, Fârisi, Kavâid-i Osmaniye.

Zükûr (Erkek) Mekteb-i Rüşdiyesi'nin Programı

Birinci Sene: Bulgarca, Kıraât, Coğrafya, Hesab, Arabî, Fransızca, Mâlumât-ı Diniyye, Hayavanât, Hıfsu'z-sıhha, Tarih-i İslam, Kur'ân-ı Kerîm, Kavâid, İmlâ, Ulûm-ı Diniyye.

İkinci Sene: Hesab, Fârisî, Ulûm-ı Diniyye, Hıfsu'z-sıhha, Coğrafya, Tarih, Mâlumât-ı Medeniye, Kavâid, İmlâ, Fransızca, Bulgarca, Hayavanât, Arabî, Kur'ân-ı Kerîm, Hendese, Kıraât.

Üçüncü Sene: Fransızca, Bulgarca, Kitâbet, Nebâtât, Hendese, Hesab, Nahv-i Osmânî, Hikmet, Coğrafya, Mâlumât-ı Medeniyye, Fârisî, Tarih-i Umûmî, Ulûm-ı Diniyye, Kimya.

Dördüncü Sene: Akâid, Vücûd-ı Beşerî, Hikmet, Usûl-ı Defteri, Malumât-ı Medeniyye, Coğrafya, Arabî, Fransızca, Hendese, Bulgarca, Kitâbet, Fârisî, Tarih, Kimya, Hesab, Cebir.

Filibe'de bir de köy muallimleri ile imamlarını eğitmek üzere "kuver?" adında bir sınıf oluşturulmuştur. Muallimler ve imamlar beldenin müftüsü vasıtasıyla köylerden getirtilip kuverlerde bir ay kadar bir tür hizmet içi eğitim almaktadırlar. Akseki, o sıralarda kuvere devam edenlerin sayısını 50 olarak vermektedir.

Filibe Maârif-i İslamiye'nin Filibe mekteplerine sarf ettiği meblağ 20.000 frank raddesinde olup bu meblağın 12.000'i Evkâf-ı İslamiye Sandığı'ndan, 2500'ü Bulgar hükümetinden, geri kalanı ise Maârif Encümeni tarafından karşılanmaktadır.

Akseki, Bulgar Muallimîn Cemiyeti'nin faaliyetini övmekte ve yazısını, *"Allah bizim Osmanlı İslam muallimlerine de teyakkuz ve intibah versin duası* ve *kendilerine otuz senelik Bulgar muallimlerinden hisse almalarını tavsiye ederim."* sözleriyle tamamlamaktadır.

3. Bulgaristan'ın Bağımsızlığı Sonrası Sebîlü'r-reşâd Dergisinde Filibe Müslümanlarına Uygulanan Mezâlim

Sebîlü'r-reşâd dergisinin 12 Teşrîn-i Sâni 1325 (25 Kasım 1909) tarihli haberinde Filibe Müslümanlarının hukuklarını muhafaza için -haber tarihinden bir hafta önce- Sultan II. Murad Câmii çevresinde bir miting düzenledikleri bilgisi yer almaktadır.[3]

Sebîlü'r-reşâd dergisinin 27 Eylül 1328 (10 Ekim 1912) tarihli sayısında[4] Bulgaristan muhâbiri Ahmed Hamdi Akseki'nin Sofya'dan gönderdiği mektubu "Filibe İslamlarının Felâketi" başlığıyla yayımlanmıştır. Akseki'nin mektubunda Filibe'deki Müslümanların yaşadığı zulüm, baskı ve katliam ile ilgili çok önemli bilgiler yer almaktadır.

Akseki mektubunda hayatından endişe ettiği için Filibe'den ayrılıp Sofya'ya gitmek zorunda kaldığını belirtmektedir. Akseki Filibe'de Müslümanlara yapılan zulmü *beşerin tahammüllü fevkindedir* ifadeleriyle dile getirirken, gördüklerini, duyduklarını daha sonra bir kitap olarak yazacağını şimdi sadece gördüklerini birkaç örnekle aktaracağını belirtmektedir. Akseki, eylülün 17-19. günlerinde şehirde yapılan

[3] Sebîlü'r-reşâd, 12 Teşrîn-i Sânî 1325, C. 3, S.64, s. 192.
[4] Sebîlü'r-reşâd, 27 Eylül 1328, C. 2-9, S. 32-214, s.116-117.

baskı ve zulmü gün gün aktarmakta ve bu aktardığı bilgilerin Osmanlı Devleti içinde yayımlanan bütün gazeteler tarafından halka duyurulmasını istemektedir. Akseki'nin aktardığına göre üç gün içinde Filibe'de şu üzücü olaylar yaşanmıştır:

Eylülün 17. günü öğleden sonra Müslümanlar koyun gibi hapishanelere doldurulmaya başlanmış, asker devriyeleri tarafından tutuklanan Müslümanlar hapishaneye götürülünceye kadar kamçılanmış, tüfek dipçiği ve kılıç arkasıyla dövülmüş ve tokatlanmıştır. Tutuklulardan yirmi dört saat içinde iki defa ekmek parası toplanmasına rağmen bir lokma ekmek dahi verilmemiştir. Müslüman tutuklular yirmi dört saat aç, susuz, uykusuz bir şekilde bekletilmiş, tuvalete gitmelerine dahi izin verilmediği için üzerlerini kirletenler bile olmuştur. Şehrin müftüsü tutuklu Müslümanları kurtarmak için mutasarrıf, bölgenin kumandanı ve Sofya nezdinde etkili teşebbüslerde bulunmuş, en sonunda *Ya beni de hapsedin yahut o masum Müslümanları bırakın, en azından suçlarının ne olduğunu söyleyin* demiştir. Müftünün bu ısrarlı ve kararlı tutumu sonuç vermiş, yirmi dört saat sonra mahkûmlar serbest bırakılmıştır.

Filibe'de tutuklananların sayısı yaklaşık 1572 olup tutuklananlar arasında Rûhî Bey, Ahmed Faik Bey, Mektep Müdürü Halil Zeki Bey de bulunmaktadır. Müslümanlar hapishanedeyken askerler tutukluların evlerine giderek arama yapmışlar, aramalarda sadece bir kaç eski silah bulabilmişlerdir.

Filibe'ye bağlı köylerde de Müslümanlara aynı zulüm ve baskı yapılmış yine aranan evlerde eski silah ve tüfeklerden başka bir şey bulunamamıştır.

Eylülün 18. günü şehir yakınındaki bir Müslüman kahvehânesine Bulgar askerleri tarafından baskın yapılmış kahvehânenin camları, kapısı, âlet ve edevâtları kırılıp dökülmüştür. Aynı gün Filibe'nin merkezinde bulunan Musalla Câmii'ne de baskın yapılmış câminin camları, kapıları, kandilleri, duvarlarındaki levhaları kırılıp dökülmüştür. Ayrıca câminin bitişiğinde yer alan imam efendinin hânesine de tecavüz edilmiş, eşyaları su kuyusuna atılmıştır.

Eylülün 19. günü devriye gezen üç süvâri, Tepe Mahallesi'ndeki Köseoğlu Ahmed Ağa'nın hânesine tecavüz etmiş, Ahmed Ağa'nın para kesesini almışlardır. Karşıyaka semtinde yer alan Eşref Ağa'nın Çiftlik mevkiindeki bostanı, burçak ve mısırları yağma edilmiş, tamamı yakılmış, Eşref Ağa'da dövülmüştür. Aynı gece iki asker eşraftan Hüseyin Ağa'nın gece yarısı kapısının önüne gelerek "Hadi bre Türk! Kız kardaşını çıkar" diye bağırmışlar daha sonra kapısını zorla açmaya çalışmışlar, gürültüye koşan komşuları Hüseyin Ağa ve ailesini Bulgar askerlerin elinden kurtarmıştır.

19 Eylül'de Filibe'nin nahiyelerinden Karlova'ya giden iki gencin önü beş altı asker tarafından kesilmiş ve bu askerler gençlerin başlarına demir keski ile vurmuşlar gençlerden birisi ölümcül bir yara almış ve yaralanan genç hastaneye nakledilmiştir.

Hacı Hasan Mahallesi'nde yaşayan ve ihtiyar bir kimse olan Halil Ağa 19 Eylül akşamı Orduevi önünde asker tarafından çizme ile dövülmüştür. Yine aynı mahallede aynı zamanda Hacı Yaşar Efendi'nin oğlu da dövülmüştür.

Filibe'nin kasabalarından İstanimaka'da Müslümanların evleri yağmalanmaya başlanmış, Nuri Ağa isimli kimsenin dükkânına zorla girilmiştir. Müslüman halk korkularından evlerinden çıkamaz olmuşlar, yiyecek, içecek gibi zaruri ihtiyaçlarını başlarına kalpak giyip dışarı çıkarak karşılamışlardır.

Akseki, mektubunun sonunda Balkan gazetesinin sahibi Edhem Ruhi Bey'in kapısına jandarma ve asker dikildiğini, dışarı çıkmasına, halkın arasına girmesine izin verilmediğini, ayrıca Balkan gazetesinin de işgal edildiğini haber vermektedir.

Bir Jön Türk gazeteci olan Edhem Ruhi Bey, Filibe'de çıkardığı Balkan gazetesinde Bulgaristan'da yaşayan Müslümanların durumuyla ilgili bilgiler vermiştir. Edhem Ruhi Bey gazetesinde Bulgaristan'daki Müslümanların kendi içlerindeki sorunları ele almasının yanı sıra hem Türk kimliğini Balkanlarda yaşatmak hem de Avrupa'da Balkanlardaki Türkleri zâlim, Hıristiyanları mazlum gösteren propagandaya karşı asıl mazlumun Türkler olduğu görüşünü kabul ettirmek gayesiyle yazılar yazmıştır. Edhem Ruhi Bey yazılarında Bulgar hükümetine karşı Türklerin haklarını müdafaa etmiştir. Ancak Edhem Ruhi Bey bu yazıları yüzünden baskılara maruz kalmış, tutuklanmış, hapis yatmıştır. (Bal, 2000: 367-368)

1 Nisan 1326 (14 Nisan 1910) tarihli Sebîlü'r-reşâd dergisi[5] -Edhem Ruhî Bey'in Balkan gazetesinden naklen olmak üzere- Edhem Ruhî Bey'in mahkeme edilmesi sırasında Bulgar *müdde-i umûmiye* (savcı)sinin Edhem Ruhî Bey hakkındaki iddialarını "Mücâhid-i Şehîr Edhem Ruhi Bey Muhâkemesi Münasebetiyle Bulgar Müdde-i Umûmiye'sinin İslamlar Aleyhine Mütecâvizâne Dermiyân Eylediği Resmi Mütâlaa Filibe'de Münteşir (Balkan) Cerîde-i İslâmiyesinden Aynen" başlığıyla aktarmıştır.

Hakim Efendiler! diyerek söze başlayan savcının iddiasına göre öncelikle Edhem Ruhî Bey, dostâne ilişkiler içinde olan Bulgar ve Türk halkının arasına nifak sokmakla çok büyük bir suç işlemiştir.

Savcı, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra din ve mezhep ayırımı yapılmaksızın bütün milletlerin eşit haklara sahip olduğunu beyan etmiştir. Savcının aktardığına göre Bulgaristan Devleti'nin vatandaşları arasındaki adaleti sağlamadaki başarıları Avrupa devletleri tarafından da takdirle karşılanmaktadır.

Savcının iddiasına göre her konuda terakkî gösteren Bulgaristan'da Türkler geri kalmaktadır ancak onları geri bırakan Bulgaristan Devleti değil onların kendi dinleridir.

[5]Sebîlü'r-reşâd, 1 Nisan 1326, C.4, S. 84, s.110

Savcı, Edhem Ruhî Bey'in, altı sene önce Sultan Addülhamid'in takibinden kaçarak Bulgaristan'a sığındığı tarihlerden 1907 yılına kadar Bulgarların terakkilerinden bahsederken bu tarihten sonra Bulgaristan'da kolların kırıldığını, başların yarıldığını, Müslümanların katledildiğini, Bulgaristan'da Müslümanların yaşamasının artık mümkün olmadığını yazdığını belirtmiştir. Savcıya göre bu gibi vukuatlar olsa bile Edhem Ruhî Bey'in bunları protesto etmeye hakkı yoktur.

Edhem Ruhî Bey'in asılsız, kulaktan duyma haberler yazarak Bulgaristan'da yaşayan Bulgar ve Müslüman halk arasına nifak soktuğunu ve iki halkı birbirine düşürerek büyük bir suç işlediğini iddia eden savcı, Edhem Ruhî Bey'in bu suçundan dolayı ceza kanununun 173. maddesi, 2. fıkrasına göre cezalandırılmasını istemiştir.

Sebîlü'r-reşâd dergisinin 3 Kânûn-ı sânî 1328 (16 Ocak 1913) tarihli sayısında[6] Filibe'de yayımlanan Tunca gazetesinin 25 Kânûn-ı evvel 1328 tarihli nüshasında yer alan "Filibe'de İslam Esirleri Aç ve Çıplak!" başlıklı yazıyı okuyucularıyla paylaşmıştır.

Balkan Savaşı'nda esir alınan 3000-4000 kadar Müslüman esir Filibe'ye getirilmiştir. Esirlerin yiyecekleri Bulgaristan Devleti tarafından karşılanmakta ancak kıyafet ihtiyaçları karşılanmamaktadır. Nitekim bu esirlerden 1000 kadarının ciddi boyutta kıyafete ihtiyacı vardır. Bunlardan bazılarına Filibe halkından bazı kimseler birer ikişer kat çamaşır verdi ise de bu yeterli gelmemiştir.

Yazıyı kaleme alan yazar *...o biçare İslamlardan ikişer üçer beşer danesi üzerlerine otuzar santimlik birer eski çuval olsun bulamadıklarından ölüp ölüp gidiyorlar* ifadeleriyle durumun vehâmetini gözler önüne sermektedir. Yazar, yazısının tamamında Müslümanların kardeş olduğu, birbirleri üzerinde haklarının bulunduğu konusu üzerinde durmaktadır. Özellikle imkânı olan Müslümanların zekât ve sadakalarını bu esirlere vermesi gerektiğini âyet ve hadislerden verdiği örneklerle desteklemektedir. Yazıda ayrıca Filibe Müslümanlarının, esir Müslümanlara yardım etmeleri halinde insanlık ve Müslümanlık vazifelerini de yerine getirmiş olacaklarına da vurgu yapılmaktadır.

Sonuç

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Balkan Savaşları sonunda imzalan İstanbul Antlaşması Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki toprak terkine karşılık o topraklarda yaşayan Türk unsurunun haklarının korunacağı şartıyla imzalanmıştı. Ancak Bulgaristan her iki antlaşmaya da uymayarak

[6] Sebîlü'r-reşâd, 3 Kânunisâni 1328, C.2-9, S. 45-227, s. 339-340.

gerek Bulgar çete ve komitecilerinin yaptığı zulme göz yumarak dolaylı, gerek doğrudan azınlık durumuna düşmüş Türklerin haklarını ihlal etmiştir.

Bulgaristan'ın önemli şehirlerinden olan Filibe'de bulunan Müslüman halka yapılan baskı ve zulüm sonucu canlarına kastedilen, malları yağmalanan ve gasp edilen Türkler, çareyi Anadolu'ya göç etmekte bulmuşlardır. Birçok Müslüman ise Bulgar çetecileri ve askerleri tarafından öldürülmüştür. Bu baskı ve zulümler sonucu Filibe'de bulunan Müslüman nüfusunda kısa süre içerisinde büyük bir azalma görülmüştür.

Osmanlı Devleti Bulgaristan'da Türklere dönük hak ihlallerini yakından takip ederek orada yaşayan Türkler için gerekli siyasî teşebbüslerde bulunmuşsa da istenilen sonuca ulaşamamıştır.

Osmanlı basını da Bulgaristan'da Türklere uygulanan zulmü hem dünya kamuoyuna hem de kendi halkına duyurmak için elinden gelen gayreti göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin önemli yayın organlarından olan Sebilü'r-reşâd Bulgaristan'ın bağımsızlığından sonra burada yaşayan Türklerin durumlarını dergiye taşımıştır. Sebilü'r-reşâd dergisinde Bulgaristan'ın diğer şehirlerinde olduğu gibi Filibe'deki Müslümanlarının durumlarıyla ilgili haberler yer almıştır. Filibe'yle ilgili haberlerin bir kısmı Müslümanlara uygulan baskı, zulüm, işkence gibi konuları içerirken bir kısmı da Filibe Müslümanlarının dinî, sosyal ve eğitim gibi dâhili meseleleriyle ilgilidir.

Kaynakça

Sebîlü'r-reşâd, 12 Teşrînisânî 1325, C. 3, S.64.

Sebîlü'r-reşâd, 1 Nisan 1326, C.4, S. 84.

Sebîlü'r-reşâd, 26 Temmuz 1328, C. 1-8, S.23-205.

Sebîlü'r-reşâd, 26 Temmuz 1328, C. 1-8, S. 23-205.

Sebîlü'r-reşâd, 27 Eylül 1328, C. 2-9, S. 32-214.

Sebîlü'r-reşâd, 3 Kânûnusânî 1328, C. 2-9, S. 45-227.

AYDIN, M. (1992). Şarkî Rumeli Vilâyeti, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

BAL, H. (2002). "Ethem Ruhi Balkan ve Filibe'de Yayınladığı Balkan Gazetesi" Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu (21-23 Nisan 2000: Sofya): 363-379.

ÇEVİK, Z. (2015). "Balkan Savaşları'nda Bulgaristan Yönetiminin Türk Nüfusa Yönelik Uyguladığı Politikalar", Yeni Türkiye Dergisi, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı- IV, 69 (Ankara Mart-Haziran 2015): 3829- 3844.

EFE, A. (2009). "Sebîlürreşâd" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

GENCER, A. İ. (1992). "Berlin Antlaşması" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

HALAÇOĞLU, Y. (1992). " Bulgaristan" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KÖSE, O. (2006). "Bulgaristan Emareti ve Türkler" (1878-1908)" Turkish Studies, 1/2 (2006): 259-302.

İPEK, N. (1999). Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

MERTOĞLU, S. (2016). "Akseki'nin Ahmed Muhammed Şâkir'e Bir Mektubu: Sebîlürreşâd Yazarı Ahmet Hamdi Akseki'nin İslâm Dünyasına İlgisine Dair Notlar", İslâm Araştırmaları Dergisi, 36 (2016): 163-177.

OKUR, M. (2005). "Bulgaristan Türklerinin Maruz Kaldığı Uygulamalarla İlgili Olarak Rumeli İslam Muhacirleri Cemiyeti'nin Bir Talebi", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 28 (2005): 351-361.

KATILIMCI VE DEMOKRATİK YEREL YÖNETİM ANLAYIŞININ BİR YANSIMASI OLARAK MAHALLE MECLİSLERİ

Arş. Gör. Sinem ŞAHNAGİL
Balıkesir Üniversitesi

ÖZET: Geleneksel yönetim anlayışının yaşadığı dönüşümlerle birlikte merkeziyetçi ve değişime kapalı örgüt yapıları yerini daha şeffaf, kalite ve verimlilik odaklı, değişime açık olma gibi özellikler taşıyan yönetim modellerine bırakma eğilimine girmiştir. Söz konusu süreç 2000'li yıllarla birlikte yerel yönetimler ve demokrasi ilişkisinin yoğunlaştığı yeni yapıların hızla önem kazandığı ve hayata geçirildiği bir dönemi beraberinde getirmiştir.

Halka en yakın birimler olarak yerel yönetimlerin varlık nedenleri arasındaki en önemli unsur olan demokrasi amacının gerçekleşmesi katılım olgusunun yerleşmesi ile doğru orantılıdır. Zira yönetilen kesimin siyasal ve yönetsel süreçler içerisinde yer alabilmesi ve kararların oluşumunu yönlendirebilmesi olarak katılım olgusu, demokrasinin belirleyici unsurlarından birini ifade etmektedir. Bu süreçte yerel yönetimlerin, bu işlevi çeşitli mekanizmalar aracılığıyla hayata geçirdiği görülmektedir. Bu mekanizmalardan biri olarak ise kent konseyi çatısı altında oluşturulan "mahalle meclisleri" karşımıza çıkmaktadır.

Son yıllarda yapılan yeniden yapılanma reformları çerçevesinde yerel düzeyde vatandaşlardan oluşan meclisleri içeren katılım mekanizmaları oluşturulmakla birlikte, günümüzde hala meclis, komite vb. kolektif yapıların yeterli kurumsallık ve yaygınlığı kazanamadığı görülmektedir. Bu kapsamda çalışmada yönetişim eksenli, katılımcı ve çoğulcu demokrasiyi temel alan yapılar olarak ifade edilen mahalle meclislerinin yapısı, işlevleri ve önemi üzerinde durulması amaçlanmış, bu tür yapılanmaların katılım kültürünün geliştirilmesi adına yaygınlaştırılması gerektiği tezi savunulmuştur. Bu doğrultuda yöntem olarak metin analizi kullanılmış, literatür taraması ile çalışmanın temelini oluşturan kavramlar açıklanmış, mevcut uygulamalar değerlendirilmiş, gerçekleştirilmiş çalışmalara ilaveten yapılması önerilen hususlar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Katılım, Yerel Yönetimler, Demokrasi, Mahalle Meclisleri

Distinct Council as the Reflection of Participatory and Democratic Local Government Approach

ABSRTACT: With the transformation in the understanding of conventional authority, centralized and unchanged organizational structures have been replaced by management models that are more transparent, quality and efficiency oriented and open to change. In the 2000s, this process bring along a period that which the relations between local governments and democracy were intensified and the new structures gained importance.

As the closest units to the people, the most important factor of the existence of local governments is democracy. The realization of this aim is directly proportional to the establishment of the participation phenomenon. Because participation phenomenon that people can take part in the political and executive processes and direct the formation of decisions, refers to one of the determinants of democracy. In this process, it is seen that the local governments make this mission real through various mechanisms. One of these mechanisms is "Distinct Council" that works under the umbrella of City Council.

In the framework of the restructuring reforms carried out in recent years, it has been observed that the participation mechanisms that include assemblies composed of citizens at the local level have been established, but it is now seen that collective structures such as the parliament and the committee have not gained sufficient institutionalization and prevalence. In this context, it is aimed to focus on the structure, functions and importance of Distinct Council, which are expressed as structures based on governance, participatory and pluralist democracy. In addition, it has been argued that such structures should be disseminated to develop the culture of participation. As the method of the study; thanks to literature search the main concepts have been explained, the practices have been evaluated and lastly, after the determination of the current situation, new proposals in addition to completed projects have been asserted.

Keywords: Participation, Local Government, Democracy, Distinct Council

GİRİŞ

Vatandaşa en yakın birimler olarak yerel yönetimler, gerek demokrasi düşüncesinin uygulamaya geçirilmesi ve geliştirilmesi adına oynadıkları roller, gerekse kamu hizmetlerinin halka sunulmasında ve erişiminde yüklendikleri fonksiyonlar sebebiyle yerel halkın yönetime katılmasının ilk aşamasıdır. Hemşehrilerin yaşam alanları ile ilgili alınan kararlarda ve yapılan faaliyetlerde söz sahibi olabilmesi, diğer bir deyişle politika yapımında aktörlerden birisi haline gelmesi katılımcı ve demokratik bir yerel yönetim anlayışının temelini oluşturmaktadır.

Yönetim anlayışında meydana gelen dönüşümler, katılım olgusunun özellikle yönetsel boyutunu daha etkin şekilde kullanmayı ve bu yönde çeşitli katılım mekanizmalarının hayata geçirilmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Yönetimde açıklık, hesap verebilirlik, katılım, yönetişim gibi olguların önem kazanması yerel düzeyde de yönetim anlamında bir revizyonu gerekli kılmış, e-devlet ve e-belediye uygulamaları, kent konseyleri, semt danışma merkezleri gibi birçok yeni katılım mekanizması kendisine uygulama alanı bulmuştur. Bu kapsamda "Mahalle Meclisleri" de kent konseyleri çatısı altında kurulan ve yerel yönetimlerin katılım yoluyla demokrasi amacını gerçekleştirmeleri için yaygınlaştırılmaya çalışılan mekanizmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mahalle meclisleri hem mahalle sakinlerine, yöneticilerle aynı platformda buluşma fırsatı vermekte hem de bireylerin yaşadıkları alan ile ilgili yönetsel kararlara doğrudan katılım gerçekleştirmelerini sağlamaktadır. Buna karşın katılımın yerelden başlayarak bir kültür haline getirilmesi için işlevsel bir fonksiyon üstlenebilecek olan mahalle meclislerinin günümüzde yerel demokrasi bağlamında yeterli işlevselliği kazanamadığı görülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde yerel yönetimler katılım ve demokrasi boyutuyla ele alınmakta, yeniden yapılanma reformları çerçevesinde ortaya çıkan katılım mekanizmaları değerlendirilmektedir. İkinci bölümde ise söz konusu katılım mekanizmaları arasında yer alan ve yerel yönetimlerde yönetişim ve sürdürülebilirlik uygulamalarını hayata geçirebilmenin yollarından birisi olarak kabul edilen mahalle meclislerinin genel yapısı incelenmekte, uygulamanın katılım kültürüne sağlayacağı katkı göz önüne alınarak yaygınlaştırılması adına çeşitli öneriler sunulmaktadır.

1. KATILIM VE DEMOKRASİ BOYUTUYLA YEREL YÖNETİMLER

1.1. Genel Çerçevesi ile Katılım

Demokrasinin belirleyici unsurlarından biri olan katılım, en genel anlamıyla yönetilen kesimin siyasal ve yönetsel süreçler içerisinde yer alabilmesi ve kararların oluşumunu yönlendirebilmesidir (Çitçi, 1996: 9). Sadece siyasal sistem çerçevesinde bir sorun alanı olarak değerlendirilemeyecek olan katılım, aynı zamanda yurttaş olmanın önemli bir ölçütü ve göstergesi özelliği taşımaktadır (Eroğlu, 2006: 192). Katılım; *"bireylerin kendileri ile ilgili, onları etkileyen fiziksel çevreler, programlar ve kurumlar düzeyinde üretilen kararlarda yer almaları ya da belirli bir çevrenin planlanmasında, bir program ya da sonucun oluşturulmasında kendileriyle işbirliğine gidilebilmesi"* olarak da tanımlanmaktadır (Kaypak, 2011: 137). Demokrasi duygusu ve bilincinin geliştirilmesinde önemli etkenlerin başında gelen katılım, vatandaşlara karar alıcıları etkili şekilde denetleme ve hesap sorma imkânı tanımaktadır. Katılım

ile politika yapma sürecine dâhil olan vatandaşlar, alınan kararları ve uygulanan politikaları bu yolla değerlendirebilmekte ve politikalara müdahale edebilmektedirler.

Demokrasi amacı taşıyan katılım olgusu, iyi bir yönetsel sistemin oluşturulması ve çıkar çatışmalarının en aza indirilmesinde de önemli bir araçtır. Katılım mekanizması ile yöneticilerin karar alma süreçleri, kamuoyunun bilgisi dâhilinde gerçekleştirilmekte, bu yolla vatandaşın siyasal sisteme yabancılaşmasının önüne geçilmektedir. Ayrıca daha fazla vatandaşın söz konusu sürece katılması sağlanarak yönetim mekanizmasında eşitlik, denetim, meşruluk, etkinlik gibi işlevlerin yerine getirilmesi amaçlanmaktadır (Demir, 2008: 44-45). Katılım olgusunun tam olarak anlamını bulabilmesi, biçimsel katılım mekanizmalarının işler hale getirilmesinin yanında bu mekanizmaların halk tarafından etkin şekilde kullanılmasına ve politikalar üzerinde etkili olabilmesine bağlıdır (Görmez ve Uçar Altınışık, 2011:38). Bu noktada katılımın temel argüman olarak kabul edildiği müzakereci demokrasi anlayışı, doğrudan demokrasi benzeri bir model olarak (Tunç, 2008: 1113) günümüzde demokrasinin dönüşümünde yeni aşama olarak dile getirilmektedir denilebilir.

Genel olarak bakıldığında katılımın siyasal ve yönetsel olmak üzere iki boyut üzerine şekillendirildiği görülmektedir. Buna göre vatandaşın devlet veya kamu yönetimine katılımını ifade eden siyasal katılım, oy vermenin yanında halk girişimi, protesto, sivil toplum örgütleri ile ortaklaşa politika izleme gibi birçok yöntemi içine alan ve toplum üyelerinin siyasal sistem karşısında benimsedikleri tutum, davranış, faaliyet ve eylemlerin tümünü ifade etmektedir. Korkut'a göre (2011: 10) siyasal katılım, özel kişilerin siyasal kişileri ve faaliyetleri etkilemek amacıyla giriştikleri yasal davranışlardır. Vatandaşların, siyasal iktidar ve onun yetkilendirdiği görevlilerin kararları ve uygulamaları üzerinde etki ve denetim sahibi olabilmesini ifade eden siyasal katılım, yönetişim kavramı etrafında şekil alan ve yönetme eyleminin taraflarca paylaşımını ifade eden bir olgudur (Korkut, 2011: 11). Bu kapsamda belirli sayıdaki seçmene imzalı dilekçeleri ile anayasa veya kanun değişikliği teklif etme hakkı veren "halk girişimi", seçmenlerin politikalar hakkında kabul veya ret yönündeki görüşlerini doğrudan ifade etmelerini sağlayan "ulusal veya yerel referandum" gibi mekanizmalar siyasal katılımın uygulamaya dönük yöntemlerinden bazılarını oluşturmaktadır.

Yönetsel katılım ise katılımın diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Yönetsel katılım, vatandaşların ülke siyasetini icra eden kesimi belirlemesinden ziyade kamu politikalarının belirlenmesi ve uygulanması sürecine dâhil olmalarını ifade etmektedir. Vatandaşın, kamu politikası oluşturma süreçlerinde başlangıçtan denetime kadar olan süreçte inisiyatif ve rol almasını ifade eden yönetsel katılım, vatandaşı hizmet sunumunda bir aktör olarak kabul etmektedir. Müzakereyi ve bireyi temel alan söz konusu yaklaşım aynı zamanda yönetişim mantığının işlevselliğine katkıda

bulunmaktadır. Günümüzde yeni yönetim anlayışına bağlı olarak oy kullanma eylemi temsili demokraside tek katılım aracı olma özelliğini kaybetmiş, vatandaşların siyasal ve toplumsal hayata aktif bir şekilde katılımını sağlayacak demokrasi anlayışı ağır basmaya başlamıştır. Özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve diğer toplumsal kuruluşları da içine alan çok aktörlü, geniş katılım anlayışına sahip bir demokrasiyle bilgilenme ve yeni katılım kanalları geliştirilerek vatandaşların sürece doğrudan eklemlenmesi amaçlanmıştır.

1.2. Katılımın Yeni Mekanizmalarla Yerel Yönetimlere Yansımaları

Tabandan tavana doğru ilerleyen bir demokrasinin hayata geçirilmesini sağlayan yerel yönetimler, mekânsal ve toplumsal yakınlığın tesis edildiği birimler olarak yöneten ve yönetilen arasındaki mesafeyi en aza indirebilen yönetsel kurumlardır. Yüz yüze ilişkilerin varlığına ek olarak seçim ve temsil gibi unsurların, katılım ve denetim mekanizmalarına işlevsellik kazandıracak uygun ortamı yaratması, yerel yönetimlere demokratik birimler olma özelliği kazandırmaktadır (Çitçi, 1996: 5).

Demokrasi ortamının tesisi yerel yönetimlerin varlık nedenleri arasında en önemli unsurların başında gelmekle birlikte, bu amacın gerçekleşmesi katılım olgusunun yerleşmesi ile doğru orantılı bir seyir izlemektedir. Zira söz konusu durum yerel yönetimler için yeterlilik ve başarı ölçütleri arasında sayılmaktadır (Tekeli, 1983: 3). Zira yerel yönetimlerin, yönetim mekanizmalarının halk tarafından belirleniyor olması, diğer bir deyişle halkın yönetim mekanizmalarında doğrudan söz sahibi olabilmeleri, bu birimleri demokratik katılıma en uygun birimler haline getirmektedir (Keleş, 2000: 55). Bunun yanı sıra yerel demokrasi kültürünün seçim dönemleri dışında da katılım yollarının açık olması ile gelişebileceği dikkate alındığında, yerel yönetimlerde demokrasi sadece seçim dönemlerini kapsayan bir katılım olarak algılanmamalıdır (BTKİB, 1993: 31-32).

Katılma ortamını sağlamak, biçimsel katılma olanaklarını sağlamaktan geçmektedir. Sorunların kamuya açık bir şekilde tartışılması, müzakerelerin belirli çerçevede dahi olsa halka açık olarak gerçekleştirilmesi, alınacak olan karardan etkilenecek olan her kesimin müzakereye eşit olarak katılımının sağlanması ve katılımın herhangi bir dış baskı olmadan gönüllü olarak gerçekleştirilmesi önemli noktaları oluşturmaktadır. Mantık çerçevesinde uzlaşmayı hedef alan müzakere anlayışı, aynı zamanda halkın ortak çıkarını amaçlamaktadır (Altınkök, 2015: 14). Buna bağlı olarak devlet merkezli yönetimden birey ve toplum merkezli yönetime geçiş çabaları, politika oluşturma süreçlerinde çok aktörlü yapının sağlanması ve katılımın hiyerarşik bir şekilde bağımlılık içermesinden ziyade eşgüdümlü bir eylem haline gelmesi

bu kapsamda belirlenen yönetişim amacına hizmet etmek adına çeşitli mekanizmaların oluşturulmasını da zorunluluk haline getirmiştir.

Katılım çerçevesinde çeşitli yolların hayata geçirildiği bir yerel yönetim anlayışı, şeffaf ve halkın denetimine açık bir yerel yönetim sistemini amaçlamaktadır. Belediyeler başta olmak üzere yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesi noktasında her türlü yerel aktörün söz sahibi olabileceği dayanışmacı modeller izlenmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, temsil, çok aktörlü bir yönetim yapısı gibi yerel demokrasinin ilkelerini hayata geçirebilecek olan kent konseyleri, halk kurultayları gibi kurum ve yapıların varlığı yerel demokrasinin uygulama alanları için örnekleri oluşturmaktadır. Değişen yönetim algısıyla birlikte yeni bir şekil alan katılımın yönetsel boyutu içerisinde yer alan mekanizmalara bakıldığında ilk olarak bilgi iletişim teknolojilerinin etkisi göze çarpmaktadır.

İletişim teknolojilerinin yaygın şekilde kullanılmaya başlanması siyasal, sosyal, kültürel vb. çeşitli alanlarda hizmet sunumu ve hizmetlere katılımda önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Birçok kamu hizmeti internet üzerinden verilmeye başlanmış, bu durum başta kırtasiyecilik olmak üzere bürokrasinin aksayan yönlerine çözüm alternatifi niteliği kazanmıştır. Ayrıca interaktif yöntemlerin geliştirilmesi halkın yönetime olabildiğince doğrudan ulaşabilmesini sağlayarak, politika sürecine katılımın artırılmasına hizmet etmektedir. Bu kapsamda daha iyi bir yönetişim amacına ulaşmada özellikle internetin araç olarak kullanıldığı e-devlet ve e-belediye uygulamaları, gerek ülke genelinde gerekse yerel düzeyde katılımın yeni anlamı için önemli mekanizmaları oluşturmaktadır.

E-devlet, kamu yönetiminde istifade edilen birçok pratik ve yönetsel uygulamanın bilgi ve iletişim teknolojileriyle elektronik ortamda sunulması hizmetidir (Şahin, 2007: 163). Kamu hizmetlerinin daha etkin, şeffaf ve hızlı şekilde sunulmasını, vatandaşa daha düşük maliyetlerle ulaştırılmasını ifade eden bir uygulama olarak e-devlet (Delibaş ve Akgül, 2010: 105), demokratik süreçlerin internet üzerinden gerçekleştirilmesi olan e-demokrasinin uygulama araçlarından birini oluşturmaktadır (Maraş, 2011: 122). E-devlet uygulamalarının yerel düzeyde yansımasını oluşturan bir diğer hizmet ise online kamu hizmetlerinin yerele indirgendiği e-belediyecilik sistemidir. E-devlet düşüncesi ile benzer temellerde buluşan e-belediye uygulamaları, merkezi devlet aygıtlarıyla eş zamanlı bir yönetim ağı geliştirme, hizmetlerin bölgesel olarak etkinlik ve verimliliğini artırma ve yerel halkın hizmet sunumunda daha aktif rol oynaması gibi çeşitli amaçlara sahiptir (Şahin, 2007: 167). Belediye tarafından yerel halka sunulması gereken mal ve hizmetlere ulaşımı elektronik ortamda sağlayan e-belediye uygulamaları, belediye ile halkın elektronik ortamda iletişim kurmasına imkân tanımakla birlikte talep ve şikâyetlerin hızlı şekilde karşılık bulmasını sağlamaktadır (Alodalı, Tuncer, Usta ve Halis, 2012: 88). Kurumsal

tanıtım, resmi başvurular için bilgi ve belge sunumu, meclis kararlarının yayınlanması, stratejik planların yayınlanması, beyaz masa uygulaması, e-bilgi edinme, e-talep ve e-şikâyet formu gibi birçok uygulamayı web siteleri aracılığıyla halka sunan yerel yönetimler (Alodalı vd., 2012: 92), bütçe ve muhasebe işlemlerini de web tabanlı yazılımlarla desteklemektedirler. Sonuç olarak bilgi iletişim teknolojileri (BİT), mekânsal ve zamansal uzaklıkları, sınırları engel olmaktan çıkardığı için kamu yönetimi ile iletişime geçemeyen halk kesimlerinin hizmet taleplerini ilgili kesimlere ulaştırabilmelerini sağlamaktadır.

Yönetsel katılım kapsamında küreselleşme ve demokrasinin dönüşümü ile hayata geçen bir diğer katılım mekanizması "Kent Konseyleri"dir. 1992 yılında Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen Rio Zirvesi'nde gündeme gelerek "Yerel Gündem 21" adıyla uygulamada yer bulan mekanizma (Önder ve Güler, 2016: 883), 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. maddesinde öngörülmüş, demokrasi ve katılım olgusunu işlevsel hale getirmeye çalışan bir oluşum misyonu üstleniştir. Kent konseyleri yerel toplumu temsil eden bütün güç odaklarını, söz hakkı bulunan bütün toplum kesimlerini bir araya getiren bir yapı olmakla birlikte, bu fonksiyonları yerine getirirken sürdürülebilir kalkınma amacını ön planda tutan, özgün ve bilimsel bir düşünce ve stratejik planlama platformu olarak düşünülmüştür. Yerel düzeyde geleceğe yönelik bir bakış açısı geliştirilmesi adına ortak bir düşünce oluşturarak yönlendirici bir rol üstlenen kent konseyleri, ilgili bölgede vatandaşların kendilerini ve yaşam alanlarını ilgilendiren problemlerin çözümü noktasında hemşehrilik hukuku etrafında birleşmelerini sağlamaktadır (Özdemir, 2011: 31; Aksu, 2008: 44).

Yine 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 13 maddesinde düzenlenen "Hemşehri Hukuku", kentte yaşayan vatandaşların küreselleşmeyle gündeme gelen yönetişim ilişkisi çerçevesinde hareket etmelerinin alt yapısını meydana getiren düzenlemelerden birini oluşturmaktadır. Buna göre "*herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur*" (5393, md. 13) ifadesine yer verilmiştir. Bu kapsamda hemşehrilik bilincini geliştirmek ve katılımı sağlamak amacıyla hemşehri dernekleri kurulmakta, semt danışma merkezleri (SEDAM) faaliyete geçirilmektedir. Hemşehri dernekleri, hemşehriler arasında yardımlaşma ve dayanışma sağlamak, onları bir amaç etrafında yönlendirmek adına kurulmakta, hemşehriler arasında iletişim ağını güçlendirerek kentte tutunabilme, iş ve konut bulabilme, kültürel kimliklerini koruma, kamuoyunu etkileyebilme ve baskı gücü oluşturabilme gibi misyonları gerçekleştirme olanağı sağlamaktadır (Terzi ve Koçak, 2014: 142). SEDAM'lar ise uygulamada daha çok belediyelerin danışma büroları faaliyeti yürüten oluşumlardır. Ev ekonomisinden aile danışmanlığına,

engellilerin eğitiminden gönüllüğü avukatlığa kadar çeşitli hizmetleri küçük ölçekte halka sunan SEDAM'lar, belediye ile halk arasında iletişim ağı oluşturarak halka yakın bir yönetim mekanizmasına uygun ortam sağlamaktadır (Yalçındağ, 1996: 144-145). Halkın istek ve beklentilerini göz önüne alarak hareket eden SEDAM'lar, mali ihtiyaçlarını o bölgedeki sivil toplum örgütleri aracılığıyla karşılamaktadır. Yine mahalle kurulları, halk kurultayları, beyaz masa uygulamaları, kamuoyu yoklamaları gibi yöntemler yönetsel katılım alanında yeni anlamlar kazanan mekanizmaları oluşturmaktadır.

Söz konusu mekanizmalardan bir diğeri ise günümüzde sıkça dile getirilen ve doğrudan demokrasi ortamına en yakın uygulamalar olarak nitelendirilen mahalle meclisleridir.

2. KATILIMCI MEKANİZMALAR OLARAK MAHALLE MECLİSLERİ

Büyük ölçüde komşuluk ilişkilerine ve kişisel tanışıklığa dayanan, bireylerin günlük yaşamlarını etkileyen kararlara doğrudan katılımı sağlayacak "birinci basamak yerel yönetim" özelliği taşıyan mahalle ölçeğinde katılımcı mekanizmaların oluşturulması, katılım düşüncesinin toplumun bütün düzey ve kesimlerine ulaşabilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir (Emrealp, 2010: 46). Günümüzde bu mekanizmaların başında Mahalle Meclisleri gelmektedir.

2.1. Genel Çerçevesi ile Mahalle Meclisleri

2000'li yıllarla birlikte gerçekleştirilen yönetsel reformlar ışığında, toplumu oluşturan bireylerin yönetsel sürecin aktif birer aktörü olmaları amacıyla çeşitli mekanizmaların hayata geçirilmesine, öncelikle yasal bir altyapı hazırlanarak başlanılmıştır. Bu kapsamda karşımıza çıkan önemli düzenlemelerden birisi 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediye hizmetlerinin vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulmasına yönelik bir yaklaşımın kabul edilmesidir.

Hemşehri odaklı bir yönetim anlayışının kurumsallaşması açısından önemli adımlardan birini oluşturan söz konusu yaklaşımın kabulünü yine aynı kanunda yer verilen "Mahalle Yönetimi" başlıklı 9. madde izlemiştir. Belediye Kanunu'nun 9. maddesi ile toplumsal yapı içerisinde insanların bir arada yaşadıkları en alt yönetim kademesi olan mahallenin yönetimi düzenlenmiş, bireylerin sosyalleşmesini ve birbirleriyle yakın iletişim kurmasını sağlayan, dayanışma, işbirliği gibi işlevleri yerine getiren bir birim olarak mahalle oluşumu yasal güvence altına alınmıştır (5393, md.9). Bunun yanı sıra söz konusu madde ile belediyeler ve mahalle yönetimlerinin

arasındaki bağlar güçlendirilmekte ve belediyeler, mahallelerin ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümü noktasında yardım ve destek vermeye teşvik edilmektedir (Emrealp, 2010: 46).

Reform sürecinde Belediye Kanunu'nun 76. maddesine dayanılarak oluşturulan Kent Konseyleri ise Mahalle Meclislerinin çıkış noktasını oluşturan kuruluşlar olma özelliğini taşımaktadır. Kent konseylerinin çalışma usul ve esaslarını belirleyen Kent Konseyi Yönetmeliği'nin "Meclisler ve Çalışma Grupları" başlıklı 12. maddesi, kent konseylerinin görev alanına giren konularda meclis ve çalışma grupları oluşturabileceğini belirtmektedir (Kent Konseyi Yönetmeliği, md.12). Buna bağlı olarak yönetişim anlayışına dayalı ve sürdürülebilir kalkınma içinde çeşitli toplum kesimlerinin kent yönetimine katkıda bulunmalarını, kaliteli ve yaşanabilir bir kentin yönetiminde aktif rol almalarını hedefleyen ve gönüllülük esasına göre oluşturulan yapılar olarak mahalle meclisleri ortaya çıkmıştır (Kent Konseyi Yönetmeliği, md.4/c).

Demokratik katılımı kent çerçevesinde en küçük ölçekte hayata geçiren mahalle meclisleri, kentsel yaşamı kolaylaştırmayı amaçlayan, mahalleyi tarihsel gelişiminden koparmadan orada yaşayanların refahını gözeterek hareket eden yapılar olarak ifade edilmektedir. Mahalle meclisleri aynı zamanda mahalle sakinlerinin deneyimlerini paylaştıkları, dayanışma ve işbirliği içinde olabildikleri, mahallenin sorunları üzerine düşünebildikleri ve çözüm önerileri sunabildikleri bir ortamın tesisini sağlayan yapılardır (Yeşilyurt Belediyesi…, yesilyurtkentkonseyi.com). Mahalle sakinlerine, yöneticilerle aynı platformda buluşma fırsatı sağlayan mahalle meclisleri aynı zamanda bireylere yaşadıkları alan ile ilgili yönetsel kararlara doğrudan katılım fırsatı da vermektedir. İstek, dilek ve şikâyetlerini yönetim kademesine belirli aralıklarla iletme imkânı yakalayan bireyler, politika yapımının aktörleri haline gelmektedirler.

Demokratik yerel yönetim kültürünün yaygınlaştırılmasına katkı sağlayan mahalle meclisleri, çalışma usul ve esaslarının belirlendiği "Mahalle Meclisleri Çalışma Yönergesi"nin hazırlanıp ilgili Kent Konseyi Genel Kurulu'nda onaylanarak hayata geçmektedirler. Genel olarak mahalle muhtarı, İhtiyar Heyeti üyeleri, mahallede bulunan okullardan seçilen temsilciler, Aile Sağlığı Merkezi Temsilcisi, STK'ların (dernek, birlik, kulüp, kooperatif vb.) temsilcileri, spor kulüplerinin temsilcileri gibi doğal üyelerden oluşan mahalle meclisleri (Belediyeler İçin…, yereliz.org; Emrealp, 2010:47), kentine sahip çıkma, aktif katılım ve çözümde ortaklık ilkelerinin bütünlüğünde çalışmalar yürütmektedir.

Kent konseyleri tarafından hazırlanan "Mahalle Meclisleri Çalışma Yönergesi"ne göre bu meclislerin öncelikli amacı birlikte yaşam ve kentlilik bilincinin geliştirilmesini sağlayarak kent hakkı ve ortak yaşam kültürünün tesisine katkı

sunmaktır. Birlikte üretim ve birlikte yönetim ilkesi temelinde hareket eden meclislerin bir diğer amacı, mahallenin bütün birikim ve olanaklarının en üst seviyede örgütlenmesini ve eşgüdümü sağlamaktır. Mahalle sakinlerini hizmet bekleyen bireyler olmaktan çıkararak sorunlara karşı çözümlerin aktif birer parçası haline getirmeyi amaçlayan meclisler, aynı zamanda mahallenin sosyal, bilimsel, kültürel ve demokratik olarak gelişmesi yönünde hizmet vermeyi amaçlamaktadır. Mahallelere yönelik temel strateji ve faaliyet planlarının belirlenmesinden denetlenmesine kadar geçen süreçte mahalle sakinlerinin aktif rol almasını sağlayarak bir nevi denetim mekanizması işlevi görmek yine meclislerin amaçları arasında yer almaktadır (Mahalle Meclisi Çalışma Yönergesi, bodrumkentkonseyi.com; www.odunpazarikentkonseyi.com; yesilyurtkentkonseyi.com; www.niluferkentkonseyi.org; www.antalyakentkonseyi.org.tr).

Mahalle Meclislerinin kapsam alanı Kent Konseyi Yürütme Kurulunun kararında belirtilen mahalle veya mahalleler ya da bölümlerden oluşmakla birlikte organları; Genel Kurul, Koordinasyon Kurulu, Yürütme Kurulu ve Çalışma Gruplarından oluşmaktadır. Genel Kurul[1] meclisin en üst karar organını oluşturmakta, meclisin genel politikalarını belirleme ve Yürütme Kurulu'nun seçimi görevini üstlenmektedir. Ayrıca Genel Kurul, Yürütme Kurulu tarafından oluşturulan çalışma grupları faaliyetlerini denetlemekte ve tasfiye kararları almaktadır. Koordinasyon Kurulu ise ilgili mahalle meclisinin çalışmalarına danışmanlık yapmak, çalışmaların düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak, Kent Konseyi yönetmeliğine uygunluğunu takip etmek, Çalışma Gruplarının projelerini değerlendirmek ve görüş belirtmek gibi görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Genel Kurul gündemini belirleme ve kararlarını hayata geçirme, Kent Konseyi ve Mahalle Meclisi arasında koordinasyonu geliştirme gibi görevlere sahip olan Yürütme Kurulu ise aynı zamanda katılımları karara bağlama ve Çalışma Grupları kurma görevini yerine getirmektedir. Son olarak gönüllülük esasına göre görev yapan Çalışma Grupları ise Yürütme Kurulu önerisi ile Kent Konseyi tarafından, çeşitli konularda araştırma yapmak, mahallenin sorunlarını saptayarak çözüm önerileri geliştirmek ve projeler üretmek amacı ile kurulmaktadırlar (Mahalle Meclisi Çalışma Yönergesi, bodrumkentkonseyi.com; www.odunpazarikentkonseyi.com; www.niluferkentkonseyi.org; www.antalyakentkonseyi.org.tr). Mahalle meclisleri, önceden mahalle sakinlerine duyurulan yerlerde, belirli aralıklarla toplanmaktadır. Bu toplantılarda alınan kararlar kent konseylerinde

[1] Mahalle Muhtarı ve İhtiyar Heyeti, mahallede bulunan okulların Müdür veya temsilen Müdür Yardımcıları ile Okul Aile Birliği Başkanları, mahallede bulunan camilerin imam-hatipleri, mahallede ikamet eden gönüllü katılan mahalle sakinleri, mahallede oturan Kent Konseyi Meclislerinin delegeler, mahallede bulunan diğer Kamu kurum ve Kuruluş temsilcileri, mahallede kurulmuş dernek, vakıf, spor kulübü vb. STK'ların temsilcileri Genel Kurul'un doğal üyelerini oluşturmaktadır.

görüşülmekte, kent konseyleri aracılığıyla belediye meclis toplantılarında gündem olabilme imkânını yakalayabilmektedir.

Mahalle meclislerinin ülkemizde uygulama alanına yansıyan örnekleri incelendiğinde her kent konseyinin kendi işleyişine uygun olarak küçük farklılıklara gidildiği görülmektedir. Örneğin Bursa Nilüfer Kent Konseyi çatısı altında kurulan mahalle meclislerinde 300 vatandaşa 1 temsilci düşecek şekilde bir düzenlemeye gidilirken, Bodrum Kent Konseyi çatısı altından kurulan mahalle meclislerinde sayı 100 kişiye 1 temsilci düşecek şekilde belirlenmiştir. Yine Nilüfer Kent Konseyi çatısı altında kurulan mahalle meclislerinde seçimlerde belirli oranlarda kadın veya gençlik kotaları uygulanırken Bodrum Kent Konseyi çatısı altında kurulan mahalle meclislerinde engelli ve LGBT kotaları uygulanmaktadır. Eskişehir Odunpazarı Kent Konseyi çatısı altında kurulan mahalle meclislerinde ise söz konusu kotalara yer verilmemektedir (Mahalle Komiteleri, www.nilufer.bel.tr; bodrumkentkonseyi.com). Her ne kadar uygulamada kente özgü küçük değişikliklere gidilse de, temel olarak bütün mahalle meclisleri gönüllük esasına dayanmakta ve aynı çalışma yönergesi üzerinden hayata geçmektedir. Bunun yanı sıra ülkemizde örneklerine rastlanmakla birlikte mahalle meclisleri henüz yeterli yaygınlığa ve işlevselliğe ulaşamamıştır denilebilir.

Dolayısıyla yerel demokrasinin geliştirilmesi ve katılımın bir kültür haline getirilmesi için en verimli uygulamalar arasında sayılabilecek olan mahalle meclislerinin uygulamada yaygınlaştırılması ve etkin bir şekilde varlığını sürdürebilmesi, toplumu oluşturan bireylere demokrasi geleneğinin benimsetilmesi için önem arz etmektedir.

2.2. Mahalle Meclislerinin Yaygınlaştırılması ve Geliştirilmesi İçin Öneriler

Mahalle meclisleri, özelde mahalle sakinleri ile başlayarak genel olarak toplumu oluşturan bireylerin demokrasi bilinci kazanmasına katkı sağlayacak, hemşehrilerin politika yapım sürecine doğrudan katılımının önünü açacaktır. Bu şekilde hemşehriler ortak yararlarını gözeterek sorunlara karşı müzakere ile çözüm bulma prensibini kültür olarak benimseyebilecektir. Bunun yanı sıra mahalle meclisleri, temsilde eksiklik hisseden bireylerin daha güçlü temsilini sağlayan bir yapıyı hayata geçirecektir. Yerel hizmetlerin, yerel gönüllü program ve yöntemlerle sunulması, bir yandan hizmetlerin desteklenmesini sağlarken diğer yandan kutuplaşmaların ortadan kaldırılmasına ön ayak olacaktır (www.antalyakentkonseyi.org.tr). Dolayısıyla mahalle meclislerinin ülke genelinde yaygınlaştırılması, demokrasinin tabandan tavana doğru gelişmesinde lokomotif görevi görecektir. Bu kapsamda öncelikle toplumsal

yapı içerisinde bireylerin bir arada yaşadığı en alt birim olarak mahallenin geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Bireylerin sosyalleşmesini, birbirleriyle yakın ilişki kurmasını sağlayan mahalle oluşumu bu fonksiyonlarının yanı sıra devlet ve vatandaş arasında da bazı yönetim ilişkilerinin kurulmasını sağlamaktadır (Erdagöz, 2011: 59). Mevzuat sistemine bakıldığında mahalle oluşumunun belediyeler altında örgütlendiği görülmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 3. Maddesinde mahallenin tanımı yapılmış, idari bir birim olarak nitelendirilmekle birlikte tüzel bir kişilik atfedilmemiştir (5393, md.3). Yine Anayasal sisteme bakıldığında, "mahalli idareler" başlığını taşıyan 127. maddesinde mahalli idarelerin il özel idaresi, belediye ve köy olarak düzenlendiği, mahallenin ise, mahalli idare birimi olarak sayılmadığı görülmektedir (2709, md. 127). Dolayısıyla bir idari birimin mahalli idare olarak tanımlanabilmesi için gerekli olan ayrı bir mal varlığına ve bütçeye sahip olma, seçimle iş başına gelen karar organlarına ve belirli oranlarda özerkliğe sahip olma gibi özellikleri (Nadaroğlu, 1998: 20) taşımayan mahalle örgütlenmesinin mevzuatsal reforma tabi tutulması önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bu kapsamda mahalle örgütünün kurumsallaştırılması, mahalle merkezli kurulacak her türlü demokratik oluşumun daha etkin bir şekilde varlığını sürdürmesine katkıda bulunacaktır.

Yine her kentte oluşturulan kent konseylerinin işlevselliğinin sağlanması, genel çerçeveden başlanarak alt birimlere kadar katılım kültürünün yayılmasına katkı sağlayacaktır. Türkiye genelinde kent konseylerinin yapısallık ve işlevsellik noktasında yeterli seviyede bilgi ve deneyim sahibi olamaması, belediye başkanlarının kişisel değerlendirmeleri altında şekil almalarına sebep olabilmektedir. Bu durum, kurumsal olarak objektif bir kent konseyi örgütlenmesinin önüne geçmektedir. Bu kapsamda çözüm adına misyon belirleme noktasında ortaklaşa bir çerçeve belirlenmesi ve bu misyonu iyi uygulama örneklerine paralel yapılanmalar şeklinde yerine getirmelerine katkı sağlayacak yönde Kent Konseyi Yönetmeliği'nde gerekli düzenleme ve değişikliklerin yapılması sağlanmalıdır (Özdemir, 2011: 44). Bunun yanı sıra yereldeki hemen hemen bütün aktörlerin katılımının öngörüldüğü kent konseylerinin amaca hizmet etmesi doğrultusunda öncelikli ele alınması gereken konu mekanizmanın "danışma" işlevinden öteye taşınması olmalıdır. Bu kapsamda Belediye Kanunu ve Kent Konseyi Yönetmeliği'nde, kent konseylerinin kararlarını yerel yönetimler için dikkate alınır hale getirecek düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir.

Kent konseylerinin danışma mekanizması olmaktan öteye geçmesi, kendi çatısı altında kurulan mahalle meclislerini de otomatik olarak politika yapımında daha etkili olabilen mekanizmalar haline getirecektir. Diğer bir deyişle mahalle meclislerinin, belediye meclislerinde mahalle ile ilgili kararların alınması ve uygulanması

sürecinde oy hakkı olabilecek şekilde katılımını sağlayacak bir sistemin kurgulanması, yerel demokrasinin tesisi adına büyük bir atılımı beraberinde getirecektir.

Mahalle meclisleri gibi oluşumlara halkın teşvik edilmesi, yönetim mekanizmasının toplumdan gelen talepleri değerlendirmesi ile doğru orantılı şekilde gerçekleşmektedir. Zira şikâyet ve isteklerin meclislerde görüşülmesi sonrasında çözümü için belediyeler tarafından işlem başlatılması, yerel halkın bu tür toplantılara olan ilgisini artıracaktır. Dolayısıyla kentteki yönetim kademelerinin bu tür oluşumlara karşı daha duyarlı bir tavır benimsemeleri gerekmekte, başta kent konseyi başkanı olmak üzere ilgili yöneticiler toplantılarla ilgili gelişmelerden güncel olarak haberdar edilmelidir.

Gönüllülük esası temelinde şekillenen mahalle meclislerinin kentlilik bilincine sahip, temsil kabiliyeti yüksek ve meclisin işleyiş sürecine hâkim kişilerden oluşmasına özen gösterilmelidir. Özellikle Genel Kurul üyeleri, süreç içinde yapılacak çalışmalarda aktif rol oynamalı, sorunlar karşısında gerekli görüldüğü takdirde ilgili kurum ve kuruluşlar arasında ihtiyaç duyulan koordinasyonu sağlayacak özelliklere sahip olmalıdırlar. Zira mahalle meclislerinin sürdürülebilirliği, üyelerin kentin sorunlarına duyarlılıkları ve çözüm geliştirme kapasitelerine bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle yapılan çalışmaların karar mercilerine ulaştırılmasına özen gösterilmeli, sonuçların takibi gerçekleştirilerek kamuoyu ile paylaşımı sağlanmalıdır.

Son olarak halkın kenti ilgilendiren konularda ilgi ve istekleri de katılım süreçleri için önem arz etmektedir. Bu kapsamda yerel halkın, kentlilik ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir. Zira bu bilinç eksikliği, yerel yönetimlerin hayata geçirdiği uygulamaların denetlenmesini ve söz konusu çalışmaların tartışılmasını zorlaştırmaktadır.

SONUÇ

Küreselleşme ile birlikte değişen yönetim paradigması, yönetilenlerin politika yapım süreçlerine dâhil olabilecekleri mekanizmaların hayata geçirilmesini gerekli kılan bir dönemi beraberinde getirmiştir. Bu dönemde halkın yönetim ve karar alım sürecine katılımı müzakereci demokrasi modelinin birincil amacı haline gelmiş, vatandaşlar hem siyasal hem de yönetsel kararları etkileyebilme yeteneğine sahip aktörler olma özelliği kazanmıştır. Genel olarak dünyada yaşanan yönetimden yönetişime geçiş olgusuyla birlikte bir yandan vatandaşların kamu politikalarının yürütülmesi noktasında sorumluluk duygularında artış yaşanırken, diğer yandan katılım ve karar verme mekanizmalarının anlamında çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir.

Katılım olgusu temelde oy verme davranışını içeren siyasi anlamının yanı sıra, vatandaşların kamu politikalarının belirlenmesinden denetimine kadar geçen süreçlere etkide bulunabileceği mekanizmaları içeren yönetsel anlamıyla da öne çıkmaya başlamıştır. Bu kapsamda e-devlet/e-belediye uygulamaları, kent konseyleri, semt danışma merkezleri gibi hemşehri hukukunu temel alan ve katılımın yönetsel boyutu içinde değerlendirilebilecek yeni mekanizmalar, tabandan tavana doğru ilerleyen bir demokrasi anlayışını benimseyen ve yönetici ile halk arasındaki mesafenin en aza indirildiği birimler olarak yerel yönetimler düzeyinde uygulamaya geçirilmiştir. Yerel düzeyde demokrasinin geliştirilmesi açısından önem taşıyan bu mekanizmalar arasında yer alan bir başka oluşum ise "Mahalle Meclisleri"dir.

Mahalle meclisleri, yerel düzeyde en küçük yönetim birimi olarak yerel demokrasinin gelişimine önemli katkılar sağlayabilecek "mahalle" ölçeği kapsamında faaliyet göstermektedir. Mahalle sakinlerinin bir araya gelerek kendilerini ve yaşam alanlarını ilgilendiren sorunlar üzerine müzakere yapmalarını sağlayan mahalle meclisleri, mahallede yaşayan bireylerin birlikte düşünmelerini, üretmelerini, hoşgörü, saygı ve anlayış çerçevesinde işbirliği yapma alışkanlığı kazanmalarını sağlayan ve sivil toplumu önceleyen oluşumlardır. Yönetişim eksenli katılımcı ve çoğulcu demokrasiyi esas alan bir yapı üzerine şekillendirilen mahalle meclisleri, katılımın kültür haline getirilmesi adına birçok katkı sunabilecek potansiyele sahip birimler olmasına karşın, henüz ülkemizde yeterli kurumsallık ve yaygınlığı kazanamamıştır.

Bu kapsamda öncelikle toplumsal yapı içerisinde bireylerin bir arada yaşadığı en alt birim olarak mahallenin geliştirilmesi için çeşitli düzenlemeler yapılmalı, mahalle oluşumuna tüzel kişilik kazandırılarak, yasal düzlemde mahalli idare birimi olarak tanımlanması sağlanmalıdır. Yine mahalle meclislerinin çatısını oluşturan kent konseylerinin işlevselliğinin sağlanması, mahalle meclisleri gibi oluşumlara halkın teşvik edilmesi, meclis üyelerinin kentlilik bilincine sahip, temsil kabiliyeti yüksek ve meclisin işleyiş sürecine hâkim kişilerden oluşmasına özen gösterilmesi, mahalle meclislerinin oluşturulması süreçlerinin standardize edilmesi gibi hususlar, mahalle meclislerinin kendisinden beklenilen performansı göstermesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Aksu, H. (2008), "5393 Sayılı Belediye Kanunu Çerçevesinde Kent Yönetiminde Yeniden Yapılanma", A. Yılmaz ve Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* içinde (s. 35-56), Ankara: Gazi Kitabevi.

Alodalı, F. B., Tuncer, A., Usta, S. ve Halis, M. (2012). Yerel yönetimlerde e-belediyecilik uygulamaları: Akdeniz bölgesi örneği, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 1(1), 83-95.

Altınkök, S. (2015). Müzakereci Demokrasi Ve Uygulama Yöntemi Olarak "Vatandaş Jürileri" Yaklaşımı" Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, (6): 1-39.

Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (1993), *Türkiye'de Yerel Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi,* IULA-EMME Yayını, İstanbul: Kent Basımevi.

Çitçi, O. (1996). "Temsil Katılma ve Yerel Demokrasi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi,* 5(6): 5-14.

Demir, O. (2008). *Yerel Siyasette Katılımcılık ve Kalkınma (Türkiye'de Yerel Gündem 21 Örneği).* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Erdagöz, Ö. (2012). "Mahalle Yönetimi ve Geleceği", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi,* 0(1): 59-101.

Eroğlu, H.T. (2006). "Yönetime Katılma Biçimleri ve Yerel Yönetimlerde Demokratik Mekanizmalar", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. (11): 191-206.

Görmez, Kemal ve Uçar Altınışık, Harika. (2011). *Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri.* Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı, Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-1, Birinci Baskı, ss.31-51

Keleş, Ruşen (2000), *Yerinden Yönetim ve Siyaset,* 4. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi.

Kaypak, Ş. (2011). *Katılımcı Yönetim Mekanizması Olarak Kent Konseyleri.* Kent Konseyleri Sempozyumu Bildiri Kitabı, Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-1, Birinci Baskı, ss.134-158.

Korkut, H. (2011). Yerel Yönetimlerde Yönetime Katılma ve Açıklık Ümraniye ve Şişli Belediyeleri Örneği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Maraş, G. (2011). "Kamu Yönetimlerinde E-Devlet ve E-Demokrasi İlişkisi*", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (37): 121-144.

Özdemir, A. T. (2011), "Mahalli İdarelerde Halk Katılımı Bağlamında Kent Konseyleri", *Sayıştay Dergisi,* (83): 31-56.

Şahin, A. (2007). "Türkiye'de E-Belediye Uygulamaları ve Konya Örneği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (29): 161-189.

Tekeli, İlhan (1983), "Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", *Amme İdaresi Dergisi,* 16(2): 3-22.

Terzi, E. ve Koçak, Y. (2014). "Hemşehri Dernekleri, Hemşehrilik Bilinci ve Kentlileşme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul/Sultangazi'deki Karslı Hemşehri Dernekleri Örneği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (32): 137-150.

Yalçındağ, S. (1996). *Belediyelerimiz ve Halkla İlişkileri*, Ankara: TODAİE Yayınları.

"5393 Sayılı Belediye Kanunu" https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf (Erişim Tarihi: 22.06.2019).

"Kent Konseyi Yönetmeliği", http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10687&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=kent%20kons (Erişim Tarihi: 22.06.2019).

"Yeşilyurt Belediyesi Mahalle Meclisleri Çalışma Yönergesi" http://yesilyurtkentkonseyi.com/meclisler/mahalle-meclisleri-calisma-yonergesi (Erişim Tarihi: 22.06.2019).

"Belediyeler İçin 10 Adımda Mahalle Meclisi Kuruluşu" http://yereliz.org/wp-content/uploads/2019/04/Copy-of-rapor-infografik-3.pdf (Erişim Tarihi: 22.06.2019).

"Mahalle Meclisleri Çalışma Yönergesi" https://bodrumkentkonseyi.com/meclisler/mahalle-meclisleri/ (Erişim Tarihi: 22.06.2019).

"Mahalle Meclisleri Çalışma Yönergesi" http://www.odunpazarikentkonseyi.com/eskisehir-okk-yonetmelikler-yonergeler (Erişim Tarihi: 22.06.2019).

"Mahalle Meclisleri Çalışma Yönergesi" http://www.niluferkentkonseyi.org/komiteler.php (Erişim Tarihi: 22.06.2019).

"Mahalle Meclisleri Çalışma Yönergesi" http://www.antalyakentkonseyi.org.tr/tr/goster1.aspx?menukod=54&kod=266 (Erişim Tarihi: 22.06.2019).

"Mahalle Komiteleri"

http://www.nilufer.bel.tr/icerik-24-mahalle_komiteleri#PopupGoster[popup]/0/ (Erişim Tarihi: 23.06.2019).

"Türkiye Cumhuriyeti Anayasası" https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf (Erişim Tarihi: 26.06.2019).

MÜMTAZ TURHAN VE TOPRAK REFORMU TARTIŞMALARI

Öğr.Gör. Uğur SERÇE
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

ÖZET: Türkiye'de toprak reformu tartışmaları, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren çeşitli dönemlerde gündemde yer bulmuştur. Reformun kamuoyunda ilk olarak geniş bir biçimde tartışıldığı dönem, 2. Dünya Savaşı'nın hemen sonrası olmuştur. Toprak reformu tartışmalarında toprak dağıtımından yana duranlar reformun toplumsal adalet için gerekli olduğunu savunurken, reforma karşı olanlar Türkiye'de topraksız köylülük gibi bir sorun olmadığını, Türkiye'deki köylü nüfusun ağırlıklı olarak geçim sıkıntısı çekmeyen küçük toprak sahiplerinden oluştuğunu ileri sürmüşlerdir. Toprak reformunu gereksiz bulan çevrelerin dikkat çekici bir argümanı da Türkiye'nin esas meselesinin tarımsal üretimin artırılması olduğu olmuş, bu kesimler tarafından toprak reformunun büyük işletmelere zarar vererek üretimin azalmasına sebep olacağı savunulmuştur. 27 Mayıs'ın ardından ise toprak reformu konusu bir kez daha gündeme gelmiş, 1940'lı yılların ikinci yarısındaki tartışmalar '60'larda yeniden canlanmıştır. Çalışmamızda da bu yıllardaki toprak reformu tartışmaları, kırsal kesime yönelik politikalar konusunda dikkat çekici çalışmalara imza atmış olan Mümtaz Turhan'ın görüşleri üzerinden değerlendirilecektir. Turhan'ın toprak reformuna ilişkin fikirleri ele alınırken, toprak dağıtımın lehinde ve aleyhinde görüş bildiren çevrelerin kaygılarının temelde taşıdığı benzerliklere de dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toprak Reformu, Mümtaz Turhan, Tarımsal Üretim, Toprak Dağıtımı

Mümtaz Turhan and the Debates Over Land Reform

ABSTRACT: Since the early years of Turkish Republic, the debates over land reform have found place on the agenda during various periods. The period in which the reform was extensively discussed in public for the first time was just after World War II. During the debates over land reform, while those in favor of land distribution argued that the reform was necessary for social justice, the opposers defended that there was no such problem as "landless peasantry" in Turkey and alleged that the peasant population in the country was predominantly made up of small landowners who were not in financial difficulty. A remarkable argument of the opposers of the land reform was that

Turkey's main concern was supposed to be about increasing the agricultural production, arguing at the same time that the reform would harm large enterprises and lead to a reduction in production. After 27 May, the issue of land reform came to the fore again and, in '60's the debates of the second half of the 1940's revived. In this study, the debates on the land reform during the 1960s will be evaluated through the views of Mümtaz Turhan, who has carried out remarkable studies on rural policies. While Turhan's ideas on land reform are discussed, it will be tried to draw attention to the essential similarities of the concerns of the circles who express opinions in favor of and against land distribution.

Keywords: Land Reform, Mümtaz Turhan, Agricultural Production, Land Distribution

Giriş

Türkiye'de toprak reformu tartışmaları çeşitli dönemlerde gündeme gelmiş, konunun kamuoyunu ciddi anlamda meşgul etmesi ise ilk olarak 1945 yılında gerçekleşmiştir. Toprak reformuna ilişkin tartışmalarda reformdan yana duran çevreler reform ile beraber köylülerin ekonomik durumunda önemli ölçüde düzelme olacağını öne sürerken, reform karşıtları böylesi bir girişimin büyük işletmeleri olumsuz yönde etkileyeceğini ve tarımsal üretimin azalmasına sebebiyet vereceğini savunmuşlardır. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından toprak reformu tartışmaları yeniden gün yüzüne çıktığında da reform karşıtlarının temel argümanı, reformun üretimde azalmaya, hatta kıtlığa sebebiyet vereceği olmuştur. Bu çalışmada toprak reformuna karşı duran ve bu konuda çeşitli çalışmalara imza atmış olan Mümtaz Turhan'ın 1960'lı yıllardaki tartışmalarda nasıl bir duruş sergilediği incelenmektedir. Turhan'ın konuya ilişkin değerlendirmelerine geçmeden önce ise ilk olarak toprak reformu konusunda 1945 yılında cereyan eden gelişmeler ele alınmaktadır.

1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Neticeleri

Türkiye'de toprak reformuna ilişkin ilk önemli girişimin 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen, 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu olduğu söylenebilir. 2. Dünya Savaşı sonrasındaki bu girişimin öncesinde, 1930'lu yıllarda da köylünün toprak sahibi yapılmasına yönelik planların olduğu, Atatürk'ün hem 1936 hem de 1937 yılınınn Meclis açılışlarında yaptığı konuşmalarda ülkede topraksız çiftçi bırakılmaması gerektiğine dikkat çekerek büyük çiftçiler tarafından işletilecek arazilerin de "arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafeti ve toprak verim derecesine göre" sınırlandırılması gerektiğini ifade ettiği bilinmektedir (Tekelioğlu,

2010: 56-57). Toprak reformu konusu, 1945 yılında TBMM'nin gündeminde bu kez kapsamlı bir biçimde yer bulduğunda ise ciddi tartışmalara yol açmıştır. Başta Adnan Menderes olmak üzere Cavit Oral, Emin Sazak gibi büyük toprak sahibi milletvekilleri, çıkarılması planlanan kanunu şiddetli bir biçimde eleştirmişlerdir. Menderes, tasarıya ilişkin eleştirilerinde Türkiye'de toprak kıtlığı diye bir sorunun olmadığını ileri sürerek esas meselenin köylülere gerekli araç ve gereçlerin, kredi olanaklarının sağlanması olduğunu savunmuştur (Karaömerlioğlu, 1998, 34). Yoğun tartışmaların netiesinde kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun amaçları ise kanunun birinci maddesi ile arazi sahibi olmayan veya yeterli miktarda toprağı bulunmayan köylüleri aileleriyle birlikte geçimlerini sağlayacak ölçüde toprak sahibi yapmak; kendilerine arazi verilen veya arazi sahip olup da üretim araçlarına ihtiyaç duyan köylülere gerekli destekleri sunmak; ülke topraklarının devamlı bir biçimde işlenmesini sağlamak olarak belirlenmiştir (4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Resmi Gazete: 15/06/1945, 6032). Kanunun en dikkat çekici ve büyük toprak sahibi milletvekillerince en fazla karşı çıkılan maddesi ise, kanuna son anda eklenen 17. madde olmuştur. Bu madde ile tarım işçilerine ve ortakçılara dağıtılmak üzere büyük toprak sahiplerinin topraklarına el konulabilmesinin önü açılmış (Karaömerlioğlu, 1998, 41), böylece ciddi miktarda toprağın kamulaştırılarak köylülere dağıtılabilmesi olanağı doğmuştur.

4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, kırsal alana dönük kapsamlı bir dönüşümün önünü açacak bir içeriğe sahip olsa da, çok sınırlı bir biçimde uygulamaya geçirilmiş, bunun neticesinde de kanunun birinci maddesinde ifade edilmiş olan amaçlara ulaşılamamıştır. Önemli tartışmalara yol açan 17. madde neredeyse hiç uygulanmamış, özel mülklerden kamulaştırılan araziler, 1951 ile 1960 yılları arasında dağıtılan 18.5 milyon dönüm civarındaki arazinin yalnızca 86 bin dönümünü teşkil etmiştir (Aksoy, 1971: 63-64). Bunun neticesinde köylülere dağıtılan topraklar esasen Hazine arazilerinden ayrılmış, dağıtılacak Hazine arazileri tükendiğinde bu kez meraların ve verimi son derece düşük toprakların dağıtımına geçilmiş, kanunda öngörülen krediler ve üretim araçları ihtiyaç sahibi köylülere temin edilmemiş, ıslah edilmesi gereken topraklar için ise bu yönde bir çabaya girişilmemiştir. Tüm bunların sonucunda Hazine tarafından dağıtımı yapılan topraklar zaman içerisinde yine büyük toprak sahiplerinin eline geçmiştir (Yavuz, 1967: 34). Uygulamaya geçirilememiş olsa da radikal denilebilecek bir içeriğe sahip olan kanunun çıkarılma amacı olarak ise topraksızlaşan köylülerin şehirlere göç etmesinin ve bu şekilde sanayi işçilerine dönüşmelerinin önünü almak olduğu ileri sürülebilir. Karaömerlioğlu'nun işaret ettiği üzere bu yıllarda rejimin ana hedeflerinden biri, ABD'de veya Avrupa ülkelerinde örnekleri görülen keskin sınıfsal ayrılıkların önünü almaktır. Yine bununla bağlantılı bir amaç da mülk sahibi bir köylü sınıf yaratmak suretiyle komünist

düşüncenin gelişiminin önüne set çekmektir (Karaömerlioğlu, 1998, 37). Nitekim, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun tartışmaları esnasında, CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in yeterli miktarda toprağa sahip olmaması halinde çiftçinin "savaş sonunda azgın seller gibi her yana akacak olan ideolojilerin nereden geldiği belli olmayan zehirli etkileri"ne açık hale geleceğini ifade ettiği, böylesi koşulların toplumsal hayatı son derece olumsuz bir biçimde etkileyeceği endişesini dile getirdiği bilinmektedir (Karaömerlioğlu, 1998, 38).

2. 27 Mayıs Sonrasında Toprak Reformu Tartışmaları

Toprak reformu konusunun 1950'li yıllarda Demokrat Parti iktidarı döneminde gündemden düşmesinin ardından konu 27 Mayıs Darbesi'nin ardından yeniden gündeme gelmiş, bu kez Meclis dışında da yorumlara ve tartışmalara yol açmıştır. Darbe sonrasında toprak ve tarım reformuna ilişkin hükümler ilk olarak 1961 Anayasası içerisinde yer bulmuştur. Yeni anayasanın 37. maddesinde devletin "toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak" için gerekli tedbirleri alacağı ifade edilmiştir. Yine aynı maddede çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasında devletin rol üstleneceği ifade edilmiştir. 1962 yılında Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanan bir tasarıda ülkede bir toprak reformu gerçekleştirilmesinin şart olduğuna dikkat çekilmiş; toprak reformundan yalnızca üretim artışı beklenmemesi gerektiği, reformun aynı zamanda toplumsal, hukuki, teknik ve politik faydalar da yaratacağı ileri sürülmüştür. 1963 yılında yürürlüğe konan "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" içerisinde ise toprak reformuna ilişkin esaslara da yer verilmiş, toprak dağıtımının sadece devlete ait arazileri değil, "tayin edilecek azami sınırın üstündeki özel mülk toprakları"nı da içerecek bir biçimde gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. (Yavuz, 1967: 35-37).

Toprak reformu, 1945'ten sonra kamuoyunda ikinci kez güçlü bir biçimde yer bulduğu 27 Mayıs Darbesi'nin ardından da gerçek anlamda uygulamaya konulamamış, bu yıllarda Meclis'te görüşülen tasarıların hiçbiri hayata geçirilememiştir. Öte yandan, tıpkı Tek Partili dönemin son aylarında olduğu gibi, 1960'lı yıllarda da reform ile esas hedeflenenin, sosyalist düşüncenin gelişiminin önünü almak olduğu ileri sürülebilir. Bu konuda, CHP milletvekili Turhan Feyzioğlu'nun 1965 yılında Meclis'te yaptığı bir konuşmada, reforma karşı çıkan Adalet Partilileri eleştirirken kullandığı şu ifadeler de dikkate değerdir:

"Arkadaşlar, Hiçbiri komünist olmıyan, hattâ birçokları, yeryüzünde komünizme karşı düşmanlıkları ile tanınmış olan birçok ülkelerde, toprak reformu İkinci Dünya Harbinden bu yana yapılmıştır. Herhalde hiç kimse Komünist Çin'in komünist olduğunu inkâr etmez. Bunun gibi Milliyetçi Çin'in de komünizmin yeryüzünde en

başta gelen düşmanlarından biri olduğunu kimse reddetmez. İşte bu Milliyetçi Çin, anavatanın komünizm köleliği altına düşmesinden sonra; «Toprağı işliyene verme Kanunu» adı altında bir kanunla toprak reformunu gerçekleştirmiştir. Yine komünizme düşman ülkelerden Japonya'da, İkinci Dünya Harbinden sonra, büyük bir toprak reformu yapılmıştır. Japonya'da, reformdan önce tarımla uğraşan halkın yüzde yetmişi yarıcı ve ortakçı durumunda iken, bunlardan yüzde 28 inin hiç toprağı yokken, üç yıl içinde hemen bütün topraklar, toprağı işleyenlere verilmiştir.

(…) Toprak reformunun komünizme karşı nasıl bir kalkan olduğunu bilen Birleşik Amerika, daha Japonya Amerika'nın fiilî idaresi ve hâkimiyeti altında iken, toprak reformunu orada yapmıştır: Filipinlerde, Lâtin Amerika'da, Milliyetçi Çin'de bu çabaların gösterilmesine destek olmuştur (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 1, Dönem 2, Toplantı 1, 6. Birleşim, 06.11.1965)

Öte yandan, '60'lı yıllarda CHP çevreleri toprak reformunu anti-komünist bir girişim olarak görürken, gerek Meclis'teki gerekse de Meclis dışındaki reform aleyhtarları tarafından toprak dağıtımı taleplerinin "komünistlik" olarak nitelendiği görülmüştür. Toprak dağıtımına karşı çıkanların en fazla vurguladıkları noktalardan bir diğeri ise, reformun tarımsal üretimi de olumsuz yönde etkileyeceğidir. Buna göre toprak dağıtımı ile birlikte üretim azalacak, bunun neticesinde açlık baş gösterecektir (Önal, 2010: 14). Bu yıllarda toprak reformuna yönelik benzer eleştirileri kuvvetli bir biçimde dillendiren isimlerden biri de Mümtaz Turhan olmuştur. Turhan, toprak dağıtımı meselesini ele aldığı ve kırsal bölgelerin gelişimine yönelik önerilerini sunduğu *Toprak Reformu ve Köy Kalkınması* adlı kitabında Türkiye'nin ana meselesinin topraksız köylülük değil üretimdeki yetersizlik olduğunu savunmuş, esas olarak üretimi artırmaya odaklanılması gerektiğini vurgulamıştır. Şimdi Turhan'ın konuya ilişkin görüşlerine daha ayrıntılı bir biçimde geçebiliriz.

3. Mümtaz Turhan ve Toprak Reformu

Mümtaz Turhan'ın tam da toprak reformu tartışmalarının yoğunlaştığı 1964 yılında basımı yapılan *Toprak Reformu ve Köy Kalkınması* başlıklı kitabının, reforma karşı olan çevrelerin ana argümanlarının bir arada yer aldığı bir çalışma olduğu söylenebilir. Turhan'ın köy kalkınmasına yönelik önerilerinin de yer bulduğu çalışmasında reform ile ilgili ilk olarak işaret ettiği nokta, toprak reformuna ihtiyaç bulunup bulunmadığı konusunda Türkiye'de kapsamlı bir araştırma yapılmamış olmasıdır. Sosyal yapı üzerinde etki yaratacak herhangi bir reformun her şeyden önce "Türkiye'nin umumi, içtimai ve iktisadi kalkınması çerçevesi içinde" irdelenmesinin şart olduğunu savunan Turhan'a göre, bu yapılmadığı takdirde, gerçekten fayda yaratacak bir tedbir ile menfi bir tedbir arasındaki fark tespit edilemeyecektir. Ülkenin

gelişimine katkı sağlayacak tedbirler ile işe yaramayacak tedbirler arasındaki ayrımın yapılabilmesi için ise uzmanların görüşlerine ihtiyaç bulunduğunu ifade eden Turhan, her geri kalmış ülke gibi Türkiye'nin de yeterince uzmana sahip olmadığı düşüncesindedir. Turhan'a göre bu durum, Türkiye'nin "iki asırdan beri, boş, neticesiz fikirler, sözde tedbirler" peşinde koşmasının da sebebini teşkil etmektedir (Turhan, 1964: 3-4).

Turhan, esasen bu bakış açışı çerçevesinde şekillendirdiği kitabında, toprak reformuna ilişkin tespitlerini ise şu üç nokta üzerinde yoğunlaştırmıştır: Toprak dağıtımı şeklinde gerçekleştirilecek bir reformun tarımsal üretimi olumsuz yönde etkileyeceği; reformun köylü ile toprak sahibi arasındaki tarihsel ilişkiyi bozacak olması; esas olarak siyasi bir tercih olma anlamı taşıyan toprak reformunun komünistlere yarayacak olması.

3.1. Toprak Dağıtımı ve Tarımsal Üretim

Çalışmamızda daha önce ifade edildiği üzere toprak reformu tartışmalarının ilk olarak ortaya çıktığı yıllardan itibaren reform karşıtlarının önemli bir iddiası, toprak dağıtımının üretimin azalmasına sebebiyet vereceği olmuştur. Turhan'ın da toprak reformuna ilişkin değerlendirmelerinde, büyük işletmelerin parçalanmasının ülke ekonomisine zarar vereceği vurgusu kuvvetli bir biçimde yer bulmuştur. Turhan açısından, yıllardır düzenli bir şekilde faaliyetlerini yürütmekte olan işletmeleri, belirli bir dönüm miktarının üzerinde toprağa sahip oldukları gerekçesiyle dağıtmak, ülkeye yarardan çok zarar getirecektir. Türkiye gibi geri kalmış bir ülkenin ancak ihracattan gelecek dövizlerin sanayi yatırımlarına aktarılması yoluyla kalkınabileceği düşüncesinde olan Turhan'a göre bunun için de yapılması gereken tarımsal üretimin mümkün olduğunca artırılmasıdır. Türkiye'de esas olarak üzerinde durulması gereken mesele üretimin artırılması olduğu halde, yıllardan beri Köy Enstitüleri ve "ilk tahsil seferberliği" gibi girişimlerle zaman harcandığını düşünen Turhan, toprak reformunun ancak "zirai ihtihsalin bir unsuru olarak" ele alınması halinde anlam kazanacağı fikrini savunmuştur (Turhan, 1964: 10-11).

Turhan'ın toprak dağıtımı planına ilişkin eleştirisinde, reformun mevcut haliyle verimsiz bir girişim olma anlamı taşıması önemli yer teşkil eder. Öte yandan Turhan, reformun planlı ve amacına uygun bir biçimde gerçekleştirilmesi halinde de bu kez bütçeden ciddi harcamaları gerektireceğini belirterek, bu harcamaların başka iş sahalarına aktarılmasının ülke kalkınması bakımından daha faydalı olacağını savunur (Turhan, 1964: 11). Daha önce ifade edilmiş olduğu gibi, 1945 yılında çıkarılan "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"nun amacına ulaşamamış olmasının önemli bir gerekçesi, köylülere gerekli kredilerin ve üretim araçlarının temin edilmemiş

olmasıdır. Bu durumda köylüler bir süre sonra kendilerine dağıtılan toprakları elden çıkarmak durumunda kalmışlar, reformdan kazançlı çıkan yine büyük toprak sahipleri olmuştur. Turhan da, mevcut yaklaşım çerçevesinde reformun yine benzer sonuçları beraberinde getireceğini savunarak bu tarz bir girişimden geri durulmasını önerir:

"Vasati bir hesapla yüz veya ikiyüz bin aileye dağıtılacak toprağın, istihsale elverişli birer ünite halinde işleyebilmesi için muayyen bir genişlik veya büyüklükte olmasına, hayvanlara, ziraat aletlerine, eve, ahıra, ambara v.s. ye ihtiyaç vardır. Bütün bunlar temin edilmeden girişilecek bir toprak reformu, yeniden büyük arazi sahiplerinin ortaya çıkmasından başka bir sonuç vermez (Turhan, 1964: 11-12).

Ancak önceki paragrafta da belirtildiği üzere, Turhan için, devlete getireceği mali külfet nedeniyle, köylülere gerekli destekler sağlanması halinde bile toprak reformu anlamlı bir girişim olmayacaktır:

Bütün bunlar temin edildiği takdirde de, milyarlara ihtiyaç olacaktır. Aynı zamanda yüz veya ikiyüz bin ailenin de sadece vasati olarak yarım veya bir milyon nüfus olduğunu da unutmamak lazımdır. Bu vaziyette milyarları, neticesi şüpheli bir teşebbüse tahsis etmenin milli gelir bakımından, diğer iş sahalarına mesela endüstriye yatırmaktan daha iktisadi olup olmadığı üzerinde düşünmek zarureti vardır (Turhan, 1964: 12).

Turhan'ın toprak reformunun tarımsal üretim ile olan ilişkisinde referans kaynağı olarak Fahri Tanman'ın görüşlerinden yararlanması da dikkat çekicidir. Sökeli bir toprak ağası olan ve "komünistlik" olarak nitelediği toprak reformu karşısında 1960'lı yıllarda Türkiye Çiftçi Teşekkülleri Federasyonu'nun başında çeşitli propaganda çalışmaları yürüten Tanman'ı (Önal, 2010: 14) "ziraatle meşgul olan kıymetli bir mütehassıs" şeklinde anan Turhan (Turhan, 1964:9), Tanman'ın toprak dağıtımına ilişkin değerlendirmelerinden ciddi anlamda etkilenmiş ve konuya ilişkin tespitlerinde bu değerlendirmelerden önemli ölçüde yararlanmıştır. Bu noktada işaret edilmesi gereken bir diğer önemli husus, Turhan'ın Tanman'ın yorumlarından da etkilenerek büyük işletmelerin hiçbir biçimde parçalanmaması yönünde ortaya koyduğu hassasiyettir. 1960'lı yıllardaki toprak dağıtımı tartışmalarında, köylülere dağıtılacak topraklar yoluyla kurulacak küçük işletmelerin büyük işletmeler gibi verimli bir şekilde faaliyet gösterebilmesi amacıyla tarımsal kooperatiflerin kurulmasının da gündeme geldiği bilinmektedir (Aksoy, 1971: 153). Ancak Turhan, bu türden önerilere hiçbir biçimde itibar etmemiş, kooperatifler kurmak yoluyla tarımsal üretimin geliştirileceği yönündeki değerlendirmelerin "Türk köylüsünü yakından tanıyanlar için" bir hayalden ibaret olduğunu savunmuştur (Turhan, 1964: 10).

3.2. Toprak Dağıtımı ve Ağa-Köylü İlişkisi

Turhan'ın toprak reformuna ilişkin tespitlerinde karşımıza çıkan ikinci vurgu, reformun ağa ile köylü arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyeceği, köylerde asırlardan beri süregelen düzene zarar vereceğidir. Turhan, köyleri kalkındırmaya yönelik önerilerinden söz ederken, köylünün yıllardır ihmal edildiğini ve sözünün dinlenmediğini ifade ederek bu duruma bir son verilmesi gerektiğini belirtir. "Türk köylüsünün hakiki mütehassıslarla (alelade münevverle değil) mükemmel bir şekilde işbirliği yapabileceğine" duyduğu inancı ifade eden Turhan, bu çalışmalarda köylülere önemli roller biçmekten de geri durmaz (Turhan, 1964: 46). Ancak Turhan, bir yandan da "toprak reformu avukatlığı yapan" aydınların toprak ağalığı düzenine yönelik eleştirilerine karşı durur. Turhan'a göre köylülerle ağalar, işçilerle toprak sahipleri arasındaki ilişkiler, hiç de "toplumcu aydınların" anlattıkları gibi değildir. Turhan'ın, kendi memleketi olan Erzurum'da yaygın bir sistem olan marabacılığa ilişkin tespitleri kayda değerdir:

"Marabacılıkta ise toprak sahibi emekten başka her şeyi temin eder. 'Maraba' denilen çok defa kalabalık bir veya iki aileden teşekkül eden bu işçilere ağa ev, hal ve vaktine göre bir veya iki inek, beş on koyundan faydalanma hakkı verdiği gibi faizsiz para ve hasat zamanına kadar da yiyecek zahireyi olarak verir. Mahsulün iyi olmadığı yıllarda borç yine faizsiz olarak gelecek yıllara devir olunur. Bu şartlar altında elde edilen mahsulün 'akid icabı' üçte ikisini toprak sahibi, üçte birini de maraba alır.

Büyük bir toprak sahibinin yanında çalışan iyi, becerikli bir maraba, orta halli bir çiftçiden daha iyi durumdadır. Mesela: Orta halli bir çiftçinin elli dönüm işlemesine mukabil iyi ve kalabalık bir maraba, asgari 500-600 dönüm işleyebilir. Mahsulün iyi olmadığı yıllarda tohumunu kaybetmeyeceği gibi, aç kalmak tehlikesi ile de karşılaşmaz.

Görülüyor ki, marabacılık müessesesi iktisadi fonksiyonları yanında, bir nevi içtimai sigorta vazifesini de görmektedir (Turhan, 1964: 16).

Turhan'ın toprakta çalışanlar ile toprak sahipleri arasındaki ilişkilere dair yaklaşımını büyük ölçüde özetleyen bu değerlendirmeleri, kendisinin "kültür merkezli" denilebilecek bakış açısının da doğrudan sonucudur. Toplumsal yapıların ekonomik ve siyasal boyutlarıyla değil daha ziyade kültür üzerinden okunduğu bu yaklaşımı çerçevesinde Turhan kırsal bölgelerde köylüler ile toprak sahipleri arasında süregelen ilişkiyi de kültürel nitelikleri ekseninde ele almış, bu ilişkilerin uzun bir geçmişe sahip örf ve adetlere dayandığını ve ortaya çıkmış olan bu düzenin her iki kesimin de gereksinimlerini karşıladığını ileri sürmüştür. Bu bakımdan köylülerin toplumculuk iddiasındaki aydınlar tarafından köle gibi gösterilmesi de Turhan tarafından eleştiri

konusu edilmiştir. Turhan, çeşitli vesilelerle eleştirdiği söz konusu aydınların, köylerdeki düzeni ve bu düzen içerisindeki ilişkileri bilmediklerini ve anlamadıklarını da iddia etmiştir(Turhan, 1964: 14).

3.3. Toprak Dağıtımı ve Komünizm

1960'lı yılların toprak reformu tartışmalarında ön planda olan ve Mümtaz Turhan'da da karşımıza çıkan iddialardan biri de toprak dağıtımının ülkedeki komünizm taraftarlarınca desteklenen ve bu çevrelere yarayacak bir girişim olduğudur. Bilindiği üzere '60'lar, anti-komünist yayınlarda ve faaliyetlerde ciddi anlamda artış yaşanan yıllardır. Bu faaliyetlerde sadece sosyalist hareket içerisindeki çevrelerin değil, CHP içerisinde ortaya çıkan "ortanın solu"nun da hedef alındığı bilinmektedir. Nitekim, bu yıllarda Adalet Partisi çevresi tarafından toprak reformu talepleri de CHP'nin komünizme yakınlaşmasının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. 1960'larda anti-komünist yanını daha fazla ön plana çıkaran Turhan tarafından da pek çok eşitlikçi yönelim, Türkiye'deki sosyalist hareketin gelişimini katkı sunacak girişimler olarak değerlendirilmiştir. Yazarın 1965 yılında yayımlanan *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma* adlı kitabında, daha önceleri mevcut ekonomik şartlarda öncelikli bir girişim olarak görmediği için eleştirdiği "ilk tahsil seferberliği"ni, bu kez komünistlerin kitlelere ulaşmasına hizmet edecek, "komünist propagandası"nı kolaylaştıracak bir girişim olarak ele aldığı bilinmektedir (Turhan, 1965: 98-99). Turhan, bu yaklaşımıyla paralel olarak, toprak reformuna da komünistlerin işine yarayacak bir tedbir olarak yaklaşmıştır:

"Bu asrın diğer memleketlerde olduğu gibi Türkiye'de de en göz alıcı, umumi efkarı en çok oyalayan sahte tedbirlerinden birisi de hiç şüphesiz toprak dağıtımı şeklinde ortaya atılan toprak reformudur. Zaten bu husus umumi efkarı sosyalizm lehine kazanmaya yaraması dolayısıyla Lenin tarafından ortaya atılmış bulunmaktadır.

(…) Hakikatte Asya'nın güney, güney-doğu ve orta şark memleketlerinde komünistler bu fikirden çok faydalanmışlardır.(Turhan, 1964: 6).

4. Sonuç

Türkiye'de 1930'lu yılların ortalarından itibaren başlamakla birlikte esas olarak 11 Haziran 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun görüşmeleri esnasında öne çıkan ve 1960'lı yıllarda yeniden gündeme gelen toprak reformu tartışmalarında toprak dağıtımından yana duranların da dağıtıma karşı çıkanların da ana hedeflerinin toplumdaki mevcut sınıfsal yapının devamını sağlamak olduğu

söylenebilir. Bu süreçte CHP çevreleri toprak dağıtımı ile hem köylü kesimin desteğini sağlamayı, hem de köylülerin radikalleşmesini önlemeyi hedeflerken; Demokrat Parti ve sonrasında Adalet Partisi çevreleri tarımsal üretimin azalacağına yönelik bir vurgu eşliğinde esasen kırsal kesimdeki ağa-köylü ilişkilerinin zarar görmemesi amacını gütmüştür. Bu süreçte Mümtaz Turhan gibi muhafazakar aydınlar da DP ve AP çevrelerinin yaklaşımlarına paralel argümanlar üretmişlerdir. Bu bakımdan, 1945 yılındaki reform tartışmaları esnasında Meclis'te yaptığı konuşmada "insanların çamurunu değiştiremeyiz ki" diyerek birilerinin kumandan, birilerinin mareşal, birilerinin de er olmasının kaçınılmazlığına işaret eden, büyük toprak sahiplerini köylülerin koruyucusu olarak gören (Önal, 2010:12), 1946 yılında Demokrat Parti'ye katılacak olan Emin Sazak ile toprak ağası ile köylüler arasındaki ilişkinin kültürel boyutunu öne çıkaran, toprak dağıtımından yana duranların bu ilişkinin tarihselliğini ve toplumsal düzen açısından taşıdığı önemi anlamadığını savunan Turhan'ın yaklaşımları arasında ciddi anlamda bir paralellik mevcuttur. Bu yıllardaki toprak reformu tartışmalarına ilişkin bir diğer dikkat çekici nokta ise reform savunucuları tarafından antikomünist bir girişim olarak tarif edilmesine karşılık Turhan'da da karşımıza çıktığı üzere toprak dağıtımının reforma karşı duranlar tarafından çoğu zaman komünist ideoloji ile ilişkilendirilerek ele alınması olmuştur.

Kaynakça

1.Kitaplar ve Dergiler

AKSOY, S. (1971). 100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

KARAÖMERLİOĞLU, M. A. (1998). "Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Hikayesi", *Birikim,* 107: 31-47.

ÖNAL, N.E. (2010). "Türkiye'nin İktisadi ve Siyasi Tarihinde Toprak Reformu Tartışmalarının Rolü", *Memleket Siyaset Yönetim,* 12: 6-20.

TEKELİOĞLU, Y. (2010). "Toprak Reformu ve Türkiye Uygulamaları", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 19: 43-80.

TURHAN, M. (1964). Toprak Reformu ve Köy Kalkınması, Bedir Yayınları, Ankara.

TURHAN, M. (1965). Atatürk İlkeleri ve Kalkınma, Şehir Matbaası, İstanbul.

YAVUZ, F. (1967). "Toprak ya da Tarım Reformu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 2: 29-41.

2.Belgeler

4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Resmi Gazete: 15/06/1945, 6032.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 1, Toplantı: 1,Birleşim: 6, 06/11/1965.

KİMLİĞİN İNŞASINDA GÖÇ DENEYİMLERİ: İZMİR'DE YAŞAYAN ALEVİ KADINLARI

Cansu IŞIK
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

ÖZET: Başlığı seçerken dikkat etmem gereken bir şey vardı. Kimlik konusunun tam da kendisinden kaynaklanan "kurgu" olanağı vermesi dolayısıyla "kimliğin" birçok faktöre bağlı olarak aynı zamanda bir "inşa" süreci olduğuydu. Okuduklarımız, yazdıklarımız ve deneyimlenen yaşam ve görsel ve yazılı medya aracılığıyla belli bir dünya görüşü elde ediyoruz ve kimlik düşüncesi, bu düşüncenin yansıttıkları, hatırlattıkları üzerinden, insan "kendiliği"ni tanımlıyor. Kimlik düşüncesi aidiyet krizi ile birlikte düşünüldüğünde, henüz tamamlanmamış bir fikir olarak kalıyor. Bu bağlamda hareket halinde kimliği inşa ediyor ve bir arada tutuyoruz. Ben kimim? sorusuna bir yanıt verebilirsiniz. Bireysel kimlik tanımının en yalın sorusudur. Ancak kimlikler kategorilere ayrıldığında bağlamıyla birlikte düşünüldüğünde, birçok kimlikler vardır. Aleviliğin, senkretik yaklaşımlar içinde tanımlamalar içinde değerlendirmekle birlikte, Alevilik, birçok sosyal olgu gibi, sadece kendi teolojik referansları bağlamındaki tek yönlü bir yorumlama ile açıklanamayacak karmaşık bir toplumsal gerçeklik olarak, bir inanç sistemi ve kolektif bir kimliktir. Bunun birçok sebebi vardır. Özellikle de toplumsal pratikler içinde tanımlanmaya, açıklamaya çalışınca yeni gerçekliklerin üretimi ve bu kimliğin oluşumundaki unsurlara dikkat çekmek daha anlaşılabilir hale gelmektedir. İzmir'de 20 Alevi kadınla yapılmasına planlanan derinlemesine mülakat, süre ve tekrarlanan kelimelerin aynılığı üzerine 5 kişiye indirgenmiştir. Derinlemesine mülakat ile, Alevi kimliğinin geçirdiği değişimler, iç göç hareketinin Alevi kadınları üzerindeki etkisi, kendilerini hangi kavramlar üzerinden tanımladıkları, kimliğin oluşumu ve konjonktür içinde yeniden konumlanışı, farklı kültürel deneyim ve yaşantıların güncel yorumuna odaklanarak Alevi kadınlarının temel problemlerine odaklanarak "iç göç" hareketini Alevi kadınlardan aktarmayı amaçlamaktayım. Her araştırma kendi içinde bir genellemeyi de beraberinde getirmektedir. Araştırmanın bu sınırlılıklarını düşünerek, "ideolojilerin konumunu" ve göçebe özneliğe içkin olan yani temelinde hareketliliği ve değişimi içeren yaşam pratikleri ile birlikte değerlendirmeye çalışacağım.

Anahtar Kelimeler: İç Göç, Alevi Kadınları, Kimlik.

An Migration Experiences Identıfıcatıon:
Alevi Womens Living in İzmir

ABSTRACT: I had something to consider when choosing the title. The Identity was the construction process at the same time due to many factors due to the fact that the subject of identity gave the possibility of fiction anda resulting from it. We obtain a certain world view through what we read and the life and visual and written media experienced, and the idea of identity defines the humanself from what they reflect and reflect. When the idea of identity is considered together with the crisis of belonging, it remains an unfinished idea. In this context, we build and keep the identity on the move. *"Who am I?* " You can give an answer to the this question. It is the simplest question of the definition of individual identity. However, when the identities are categorized into context, there are many identities. Alevism is a belief system and a collective identity, as many social phenomena, as a complex social reality that cannot be explained only by a one-way interpretation in the context of its theological references, while evaluating Alevism within definitions within syncretic approaches. There are many reasons for this. Especially when trying to define and explain within social practices, it becomes more understandable to draw attention to the elements of the production of new realities and the formation of this identity.

The in-depth interview planned for 20 Alevi womens in İzmir was reduced to 5 people based on the duration and the uniformity of repeated words. Through in-depth interviews, the changes experienced by Alevi identity, the impact of the internal migration movement on Alevi womens, the concepts on which they define themselves, the formation of identity and their repositioning within the conjuncture, focusing on the current interpretation of different cultural experiences and experiences, focuses on the fundamental problems of Alevi womens. Each research has its own generalization. Considering these limitations of the research, I will try to evaluate the position of "ideologies with life practices inherent in nomadic subjectivity, namely mobility and change.

Keywords: Internal Migration, Alevi Womens, Identity.

1.GİRİŞ

Alevi kimliği bir inanç biçimi ve sistematiği olarak kendisini Türk, Türkmen, Yörük, Kürt ve Zaza olarak tanımlamakla birlikte, farklı tarihsellikler içinde gelişmiştir. Örneğin, özcü yaklaşımlar, Aleviliğin etno-dinsel karakterini anlamak açısından yeterli değildir. Özcü yaklaşımlar, Aleviliği bir kökene dayandırmaya ve kök aldığı o kaynaktan itibaren tarih içindeki konumunu incelemeye çalışır, ancak bu yeterli değildir. Çünkü, kimliğin yaşam olanakları birçok faktöre göre yenilenmektedir. Araştırmacılardan özcü yaklaşımları destekleyenlere göre, Alevilik, İç Asya'dan

Anadolu'ya gelen Türkmenlerin oradaki inanç sistemleriyle içine girdikleri İslami dünyanın dini figürlerini kaynaştırdıkları bir yapı olup Türklere özgü milli bir inanç sistemdir. Bazılarına göre, İran dinlerinin etkisi altında şekillenmiş bir heterodoksisinin İslam çerçevesinde yeniden yorumlanışıdır. Aleviliğin köklerini Sümerlere kadar götürenler de vardır (AYDIN, 2015: 11).

Bu yüzden Aleviliğin senkretik yaklaşımlar içinde tanımlanabileceğini[1] ve Aleviliği, toplumsal pratikler içinde tanımaya çalışan yaklaşımlar içinde değerlendirmek daha mümkün hale geldiğini söyleyebilirim. Alevilik, birçok sosyal olgu gibi, sadece kendi teolojik referansları bağlamındaki tek yönlü bir yorumlama ile açıklanamayacak karmaşık bir toplumsal gerçeklik olarak, bir inanç sistemi ve kolektif bir kimliktir. Bunun birçok sebebi vardır. Özellikle de toplumsal pratikler içinde tanımlanmaya, açıklamaya çalışınca yeni gerçekliklerin üretimi ve bu kimliğin oluşumundaki unsurlara dikkat çekmek daha anlaşılabilir hale gelmektedir. Aynı zamanda, kolektif bir bilincin ürünüdür. Bu sebeplerden en belirgin olanı, "söylem pratiklerinde" Alevi kimliğinin oluşumuna etkisidir. Söylem pratiklerinin yansıması olarak, iki yönlü bir içe kapanmayı da beraberinde getirmiştir:

- Kendini koruma amaçlı
- Kendini gerçekleştirememe

1.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kimliksel partikülarizmin ön plana çıktığı bu nitel çalışmada, Alevi kadınlarının, kendi seslerinin ve bakış açılarının görünürlüğünü iç göç hareketi üzerinden anlamaya çalışmaktır. Esas alacağım husus, İzmir'de yaşayan Alevi kadınlarını dinleyerek, iç göç hareketini "kentin" imgesine ulaşarak, yaşam pratiklerine yönelerek açıklamaktır. Bu yaşam pratiklerine yönelirken birçok problematiğin de ortaya çıkacağını söyleyebilirim. Örneğin, ideolojilerin etkisi, kültürün ifadesi, kadın hafızasında yaşanan sorunlar ve dönüşümler, ataerkil kurumlara ve kavramlara bakış, evlilik konusu dinamik bir iç göç hareketi üzerinden tanımlanabilecektir.

[1] Dinler ve inançlar arasında yaşanan kültürlenmeye *"senkretizm*" veya "*bağdaştırmacılık*" denilmektedir. Dinler ve inançlar arasında meydana gelen etkileşimlerle birlikte bunların sonucunda birbirlerinden kimi inanç ve ibadet öğelerini alarak kendi inanç sistemleri içinde özümseyebilirler. Başka inanç sistemlerine ait simgeleri kendi yapılarına katarak bu simgelere yeni ve farklı anlamlar yükleyebilirler. İslam içerisinde yer alan Aleviliğin, senkretik bir yapı olarak değerlendirenler ve yorumlayanlar vardır. Bu konunun ayrıntısı için bkz. Erdinç KİNEŞÇİ, "***Alevilik Kimliği***", Journal of Current Researches on Social Sciences, Mayıs, 2017, ISSN: 2547-9644, s. 247.

1.2. ALEVİ KİMLİĞİNDE GÖÇ OLGUSUNUN ETKİSİ VE MODERN KENT ALEVİLİĞİ

20. yüzyılın ortalarından itibaren Alevilik ve Alevi toplumu değişim sürecine girmiştir. Bu sürecin halen devam ettiği de söylenebilir. Göç ve ona eşlik eden diğer bazı gelişmeler sonucunda "Modern Kent Aleviliğinin" geliştiği söylenebilir. Toplumsal yapı, dinsel örgütlenme, inanç kurumları, ideolojik yönelim gibi alanlarda meydana gelen hızlı değişmelerden bahsedilebilir (YILDIRIM, 2018: 79-80).

Aleviler, 20. Yüzyılın ortalarından başlayarak ve Türkiye'deki genel göç hareketiyle uyumlu olarak kırsal alanlardan kent merkezlerine alanlara ve yurtdışına yönelmiştir. Bu göçler sonucunda, Alevi nüfusun büyük çoğunluğu kent merkezlerinde yaşamaya başlamıştır. Alevilerin kırdan kente göçü ve iç göç hareketi ile birlikte farklı sorunları da beraberinde getirmiştir. İnanç ve toplumsal değerler üzerinden Alevilere yönelmiş olan önyargının yeniden üretimi var mı bunu da sorgulamak gerekmektedir. Alevilik ile ilgili yazılı kaynakların ilk olarak 1950'lerde ortaya çıktığı belirtiliyor. Literatürün kendi gerçekliğini yansıtması ise, kültürel bir dönemeç olarak imlenen ve kimlikler siyasetini de harekete geçiren 1980'leri ve hatta 1990'ları beklemek gerekmiştir. 1990'lı yıllar ile birlikte belirginleşen ve su yüzüne çıkan kimlikler siyaseti dünyada ve Türkiye'de toplumsal mücadelenin kavramlar setini ve formlarını dönüştürmüştür. Bu yıllarda Aleviler toplumsal yaşamda görünürleşmiştir. Siyasetin öznesi haline gelmiş ve bir toplumsal kategoriye dönüşmüştür. Depeli, 1990'lı yılların kimlik siyasetini yanlış bir yola sürüklediğini belirtmiştir (DEPELİ, 2018: 67-68).

Depeli'nin belirttiği üzere kendini şu şekilde ortaya çıkarmıştır:

- Kent yaşamında kültürel kimliğini unutmama
- Kendini koruyacak/savunacak söylemleri üretebilme çabası (DEPELİ: 2018, 69)

Tabi bunların yanında birçok gelişme yaşanmıştır bu dönemlerde. Sözden yazıya geçirilen bellek yazımında yapısal bir değişim meydana gelmiştir. Alevi toplumunu sosyo-politik ve tarihsel açıdan araştırmalar artmaya başlamıştır. Aleviler, kent yaşamında kendilerini tanımlama ve açıklama baskısı hissetmiştir. Bu çabayı açıklamak ve sorgulamak çalışmanın ilerlemesi açısından önem taşımaktadır (DEPELİ: 2018, 69).

Modern Kent Aleviliği ve iç göç hareketinin etkisi, derinlemesine mülakatın sonuçlarıyla birlikte değerlendireceğim. Ya da böyle bir kesişimsellik? Çünkü, İzmir kentinin de her kentte olduğu gibi bir imgesi var. Bu kentin yaşam alanı, Alevi kadınlar da ne gibi bir etki yaratmıştır bellek tutumu ile birlikte? Bu koşullarda ortaya

çıkan yaşam, kültürün/kimliğin kendini tanımlamasında ve etki ve değişim sürecine girmesinde belirleyicilik açısından yeni kavramlar seti kurmaktadır.

Cemal Salman, Alevi göç deneyimine dair bir dönemlendirme önerisi getirmektedir. Bu dönemlendirme şöyledir:

• *"Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1950): Bu dönemde nüfus henüz ağırlıkla kırdadır, kentleşme hızı düşüktür ve sosyo-mekansal alan daha çok devlet alanıyla biçimlenmiştir.*

• *Kentleşmeye geçiş döneminde (1950-1980), bir yandan kırda çözülme, bir yandan kentsel nüfus artışı, sanayileşme ve modernleşme sancıları belirgindir. Kente akan kitlelerin barınma, istihdam ve kültürel uyum sorunlarına karşılık gelmek üzere gecekondu, enformel/ikincil sektör, kentsel kaynak dağılımı ve "kentlileşme" adı konulan çeşitli siyasal ve toplumsal gerilimler , bu dönemin tasvir edilmesinde temel başlıklardır.*

• *Kentsel sıçrama dönemini (1980 sonrası), artık çoğunluğu kentsel alanlarda yaşayan nüfus, ekonomide liberalizasyon, siyasal alanının kontrolü, ulaşım ve iletişim alt yapısının gelişmesi ile dış dünyaya açılma temaları olarak sıralanabilir* (SALMAN, 2019: 98*) "*

Ek olarak, Salman, Güneydoğu'daki savaşın ve Alevi bölgelerindeki gerilimlerin yeni (zorunlu) bir göç dalgası yaratmasıyla büyük kentlerin, "Soğuk Savaş" sonrası dünyanın siyasal kültürel iklimine, kimlik esaslı kırılmaların da mekânı olmaya başladığını belirtmiştir. Dolayısıyla, Alevi göç deneyimi, bu ortak deneyimden ve hafızadan tamamen bağımsız değildir (SALMAN, 2019: 142)

Bu bağlamda, Alevi göç ve kentleşme deneyimi, bazı özel durumlardan genel kronolojik ve tipolojik sınıflamaların dışında, kendi özellikleri etrafından düşünülmesi gereken hususlar içermektedir. Bunun bazı nedenleri vardır. 1990'ların sonu itibariyle Alevilerin kente göçü Salman'ın ifadesiyle henüz 40 yılını doldurmuştu. Bu 40 yılda ekonomik açıdan kente tutunma, göçün toplumsal sonuçlarıyla yüzleşme, inanç ve kültür kurumlarının dönüşümü gibi toplumsal yönden her dönem farklı ölçülerde ve biçimlerde kendini gösteren bir baskı ortamında bir kimliğin ifadesinde kendini tanımlama yani varlık mücadelesi içinde olmuşlardır (SALMAN, 2019: 143).

2000'li yıllardan itibaren "*Aleviliklerin*[2]" ifadesi bir temsil dinamiği içinde yeniden tartışmaya açılmıştır. Özellikle de Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Alevilere yönelik en yoğun gündem, 3-4 Haziran 3-4 Haziran 2009/ 28-29 Ocak 2009 tarihinde düzenlenen yedi aşamalı Alevi Çalıştayları oldu. Özellikle de muhalif ve

[2] Cemal Salman'ın ifadesidir.

marjinal bir kesim olarak görülen Alevilerin göç ve kentleşme deneyimleri için keskin cümleler kullanmamak gerekmektedir. Türkiye'de kentlerde eşit yurttaşlar olarak güven öncelikli ilişkiler nasıl inşa edilmeli ve güven içinde yaşam konusunda nasıl yol almalı sorusu üzerine çalışmak gerekmektedir. Bu bağlamda siyasal zeminde, mitinglerde ve medyada söylemselin inşası yani dile içkin olan yeni bir siyaset anlayışı, anlaşmanın boyutlarını ve yaşam pratikleri konusunu da zedelemeyecektir.

2.1. YENİ SOSYAL HAREKETLERDE ÖZGÜRLEŞİM PROBLEMİ

Göçler, bir etkileşim zeminidir. Evlenmeler, ticaret, seyahat, iletişim ve diğer başka şekillerde toplumların karışmasını sağlar. Böylece kültürel, psikolojik yapılarda farklı gruplar arasında birbirine karışmalar söz konusu olur. Ya da en azından literatürde göç sadece bir insan hareketliliği değildir. Kemal H. Karpat, *"Göç hem göçmeni hem de yerleştikleri ortamı değiştirir (KARPAT, 2017: 82)"* diyor. Göçlerin toplumu ve kişileri nasıl etkilediğine değinirken, siyasi kimliğin, yerleşen politikalarla ve önyargı kanallarının oluşumu, algılar ve söylem yansımaları, tarihsel anlatılar ve kolektif hafıza, geleneğin sürdürülmesinde zorlukların tekrar şekillendiği gözlemlenmektedir. Son dönemde, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de toplumsal hareketler yoğunlaşmıştır. Postmodernizmin yarattığı uğraklardan biri de kimliksel parçalanmanın ön planda olduğu yeni toplumsal hareketlerde yaşanmaktadır. Şöyle söylenebilir, *özgürleşim*[3] kavramının siyasal ütopyanın bir parçası olarak gündeme taşınması bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Kimliklerin bastırılması, ideolojilerin 21. Yüzyıldaki konumu ve gerçekliğe dair açıklamaların siyasal düzlemde temsili ve söylem mekanizmalarıyla yansıması Laclau'nun ifadesiyle özgürleşim uğrağı ve onu önceleyen toplumsal düzen arasında mutlak bir uçurum yaratmıştır. Bu, özgürleşimin ikilik boyutudur. İkincisi "bütüncü boyut" olarak düşünülebilir: Özgürleşim toplumsal hayatın tüm alanlarını etkiler ve özgürleşimin farklı alanlarda kazandığı çeşitli içerikler arasında özsel bir ilişki gözlenir. Üçüncü boyutsa "saydamlık boyutu" olarak adlandırılabilir: Yabancılaşma çeşitli boyutlarıyla ve görünümleriyle, dinsel, politik, ekonomik, vs radikal bir biçimde ortadan kaldırılırsa, geriye sadece insanın kendi özüyle mutlak birliği tartışmaya açılır. Burada da ne bir güç ne de bir temsil ilişkisi kalır. Ancak, Laclau'nun bu görüşünü tartışanlar vardır. Kimliğin

[3] Ernesto Laclau, "emancipation" ile "freedom" arasında bir ayrım yapmıştır. İki sözcük İngilizce'de farklı anlamlardadır. İlki özgürleşim ve serbestleşme gibi sözcüklerle ifade edilirken, ikincisi özgürlük ile ifade edilir. İngilizce'de emancipation, serbestliğini elde etme, azad olma, kölelikten kurtulma bağlarından ya da baskısından kurtulma, ikinci sınıflıktan çıkma gibi anlamlara gelir ve Laclau'ya göre tonlamasında görece bir dış'a göre tarif ediliş, yani görece bir edilgenlik vardır. Freedom ise, benzeri anlamlara gelmekle birlikte, bir kendindelik'e, etkin bir duruma gönderme yapar. Bu konunun ayrıntısı için bkz. Ernesto Laclau, **Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme,** Çev. Ertuğrul Başer, Birikim Yayınları, 2013, İstanbul, s. 47.

yaşam ifadesinin yaşam ve özgürleşim sahnesinden çekilmesi ve Hardt & Negri'nin "*ortaklık mantığı*[4]" denilen biyopolitik üretimin de bir tezahürüdür. Özgürleşim bu bağlamda iktidar ve özne arasına mesafe koyar, nesne/özne ayrımının sona ermesini ve topluluk işlerinin toplumsal bütünün bakış açısıyla özdeşleşmiş toplumsal eyleyicilere sevk ve idaresini herhangi bir saydamsızlık ya da aracılık olmaksızın varsayar. Dördüncü boyut bu anlamda bir yaratı eylemi değil, serbestliktir. Özgürlüğün beşinci boyutu, her türlü radikal özgürleşim projesinin içinde var olan bir zemin boyutundan söz edilebilir. Burada şunu söyleyebilirim, toplumsal zeminden uzak bir özgürleşim, praksisin dönüşüme uğraması ve radikal özgürleşim probleminin çelişkili bir uzantısıdır (LACLAU, 2013: 47-48).

Bunu açıklamak gerekirse, yeni toplumsal hareketler varlıklarını kimi zaman taleplerin tümüyle reddedilmesi ya da gerçekleştirilememesi ve politik sistem içinde de bir sözcülüğe sahip olma şansını bulamama gibi nedenlerle tam bir özgürleşim koşulunu sağlayamıyor. Kimi zaman da taleplerin birçoğunun kabul edilmesi veya yerleşik partiler tarafından üstlenilmesi bu sonuca yol açmaktadır. Çevre, cinsiyet, etnik aidiyet vb. etrafında oluşmuş hareketlerin hepsi, farklılığı ve eşitsizliği yaşayanlarla birlikte, kendi özgünlüklerini yaratmıştır; özgünlüğün getirdiği sorunlar ise söz konusu hareketlerin iç tartışmalarında önemli bir rol oynamıştır. Süreç içinde Sanlı'nın yorumlamasında da görüleceği üzere, bir grup kavramına sınırlar getirilmesini önerenler olduğu gibi, grup üyelerini tek bir kimlik altında vurgu yapmaktansa, farklılığının dile getirilebileceği koşulların sağlanmasını savunanlar da olmuştur. Örneğin, Shane Phelan feminizm ile ilgili değerlendirmesindeki, "*Kimliklerimiz görmezlikten gelen, onları "mahrem" kılan politika yararsızdır, ama ister içeriden, ister dışarıdan dayatılmış olsun müzakere edilemez kimlikler de bizi birer tutsak durumuna düşürecektir" (SANLI,2005: ÖZET)*

Laclau'nun bahsettiği özgürleşim meselesi, sadece basit bir farklılık değildir. Gerçek bir özgürleşimden bahsediliyorsa, kurtulmuş kimliğin karşısındaki "öteki", tümüyle olumlu ya da yansız bir öteki olamaz, yeni özgürleşim söylemlerinin yolu açıldığı gibi, tam bir özgürleşim de gerçek bir "aynı" figürüne indirgenemeyecek bir ötekini gerektirecektir. Açıklamak gerekirse, birbirinin karşısına çıkan kimliklerinin bir parçasıdır. Laclau bunu "taş" örneği ile somutlar. "*Eğer bir taş başka bir taşla çarpıştığında kırılıyorsa, ikinci taşın ilkinin kimliğini inkar ettiğini söylemek saçma olacaktır- tam tersine belirli durumlarda kırılmak, koşullar farklı olsaydı taşın*

[4] Hardt & Negri, biyopolitik üretimin postmodern dönüşümünün yarattığı hukuki sorunun, kamusal meseleden geriye doğru bir adımla yani farklı toplumsal kimlikleri temel alan özel bir kontrolle değil, kamusal çıkardan ileriye doğru bir adımla yani tekilliklerin ortak çerçeveyle çözülebileceği görüşündedirler. Bu konunun ayrıntısı için bkz. M. Hardt & A. Negri, **Çokluk İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi,** İngilizceden Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, 2004, s. 224.

kimliğinin/özdeşliğinin değişmeden kalacağını ifade eder." Aslında Laclau'nun ifadesi tümüyle, aynı olanın tabiyetindedir. Burada öteki, ancak aynı olanın içsel bir farklılaşmasının sonucu olabilir. Laclau' nun kavramsallaştırmasıyla "*kurtarıcı eylem uçurumunun",* onda temsil ettiği hissiyat farklılığının gerektirdiği ötekilik değildir. Kopuş da vardır. Her ikisinin karşı karşıya geldiği kesin an, uçurum radikalse, herhangi bir nesnel açıklamaya karşı direnecektir. Açıklamalar da, kesin çatışma uğrağı, Laclau'ya göre nesnel terimlerle açıklanamaz. İki taşın çarpışması gibi bir örnekle doğal bir sürece bağlanırsa, açıklanabilir; ancak bu, temellendirici özgürleşim eyleminin gerektirdiği ötekilikle bağdaşmaz. Özgürleşim mantığının şart koştuğu radikal uçurum, reddedilen baskıcı, kimliklerin bastırıldığı bir *söylemsel siyasal zemininin* [5]indirgenemez ötekiliğidir. Bu durumda iki seçenek kalmaktadır. Ya özgürleşim radikaldir ya da böyle bir sonucun yansımaları söz konusudur (LACLAU, 2013: ÖZET).

Kimliklerin iletişimsel boyutunda "saydamlığın" olduğunu düşünüyorum. Kimlik üzerinde çalışan birçok yazara göre, (Örneğin, bu yazarlardan Zygmunt Bauman'a göre) bağlantılar ağı ile değiştirdiğiniz kimliği ilki ile değiştirdiğiniz anda, çoklu, akışkan kimlikler ile karşılaşırsınız. Örneğin, kendinizi tanımlayacak kimlikleri zihninizde canlandırın. Hangi kimliği bırakır, hangi kimlik ile devam edersiniz. Böyle bir durum, kimliğin yokluğu gibi bir sonucu da beraberinde getirebilir.

DERİNLEMESİNE MÜLAKAT

Derinlemesine görüşmeler (mülakat) 24.05.2019 tarihinde saat ,13.00-16.00, 30-60 yaş dilimi arasındaki 10 Alevi kadın ile Narlıdere Belediyesi Kültürevi (Tarihi Cemevi)[6] ve Narlıdere Belediyesi Kültürevi ve Cemevi'nde gerçekleşmiştir. Ancak, görüşmelerde cevapların kendini tekrar etmesinden dolayı, derinlemesine görüşmeleri, 5 kişi ile sınırlandırmayı tercih ettim. Bu makale, konu ve derinlemesine mülakat soruları itibariyle tekrar yenilenerek genişletilebilir. Yeni bir bilgi veya yeni teorik fikirler artık ortaya çıkmadığı noktada derinlemesine görüşme sona erdirilmektedir. Layder'in ifade ettiği üzere, nitel araştırmanın geçerlilik ve anlamlılık düzeyi aslında örneklemin büyüklüğünden ziyade, seçilen örneğin içerdiği bilgi zenginliğiyle ile birlikte zaman dilimleri, insanlar ve olaylarla da ilişkilidir (LAYDER, 2015: 85-86). Sorular genel olarak açıklanarak sorulmuştur.

Derinlemesine görüşmedeki sorular şu şekilde kategoriye ayrılmıştır:

"Kişisel Bilgi Soruları"

[6] Çalışmaya katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

- *Yaş*
- *Cinsiyet*
- *Memleket*
- *Sınıfsal Konumu*

Tarihsel Dönemin Özgün Bağlamı, Kolektif Hafıza ve Kadın Olmak

- "Toplumsal istikrarın ve barışın sağlandığı bir dönem var mıdır? Bir ütopyanız olsa, nasıl bir Türkiye hayaliniz olurdu?
- Alevi kimliğinin ritüelleri nedir? Geleneğin sürdürülmesine katkınız var mı?
- Alevi bir kadın olduğunuzdan dolayı ayrımcılığa maruz kaldınız mı?
- Unutmadığınız bir tarihsel olay var mı?
- Hatırladığınız bir tarihsel olay var mı?
- Alevi bir kadın olmanın zorlukları var mıdır? Varsa nedir?
- Alevi bir kadın olarak beklentileriniz nelerdir?
- Alevi bir kadın olarak korkularınız var mıdır?
- Ataerkilliğe bakış açınız nasıldır?
-

İzmir Kentinin İmgesi

- Neden İzmir'de yaşamayı tercih ettiniz?
- Hafızanızda İzmir nasıl bir şehirdir?
-

Göç Olgusu ve İç Hareketi Üzerine

- Nereye göç ettiniz?
- İç göç üzerine hareketliliği düşünürsek, sizi bu şehire bağlayan değerler nelerdir?
- Başka bir yere göç etmeyi düşündünüz mü?
- Göç deneyimlerinizi paylaşabilir misiniz?
-

Siyasal İdeolojiler Üzerine

- İdeolojiler Çağında mıyız?
- Siyasal söylemlerin kente ve kadınlara yönelik ne gibi söylemleri olmalı?

• Göçebe bir özne misiniz? Sizce kadın olmak ve göç deneyimi siyasal ideolojilerden bağımsız mıdır?

Bu sorular sorulurken "*özne, ütopya ve ideoloji"* kavramları açıklanarak anlatılmıştır. Görüşmecilerin eğitimleri ve sınıfsal konumları bu bağlamda farklılık göstermiştir.

Derinlemesine Görüşmeler

Serpil (48) Ev Hanımı- Lise mezunu, Tunceli

"*Barış, adalet ve özgürlük istiyoruz. Böyle bir Türkiye hayalim var. Dini anlamda ibadetimi serbestçe yerine getirebiliyorum. Alevi inancını yerine getirmede, geleneğin yerine getirmede gönüllü hizmet ediyorum. Örneğin, Hızır orucunu tutuyorum. Aşure dağıtıyoruz. Ailelerimize, çocuklarımıza elimizden geldiği kadar geleneksel Aleviliği öğretmeye çalışıyorum. İzmir'de hiç ayrımcılığa maruz kalmadım. Adana'da 20 sene önce ramazan ayında ekmek alamamıştım. Tarihi olay olarak 1978 Sivas Olaylarını hatırlıyorum. Alevi bir kadın olmanın bir zorluğu yok bana göre. Çünkü hayatımızda bir kısıtlama yok. Eşitlik var. Kadın-erkek eşitliği var. Eşim Diyarbakırlı ve Alevi. Almanya'daydım. Eşim ve ailem burada olduğu için geldim. Mutluyum. Korkularım yok. Eğer başka yere gitsem Didim'e giderim. Almanya'daydım daha önce. 12 sene Türkiye'ye gelemedim ve ailemi göremedim. Zor bir dönemdi. İdeolojiler çağında yaşamıyoruz. Göç olgusu siyasal ideolojilerden bağımsızdır.* " diyor Serpil.

Deniz (34) Ev Hanımı, Lise mezunu, Erzincan

"Özgürlük, eşitlik, barış değer verdiğim kavramlar. Herkese eşit davranılmasını istiyorum. Özgürüz, baskı yok. İbadet serbest. Geleneksel Aleviliği daha öncesinde yaşatırdık. Köylerde toplanırdık, sohbet ederdik. Deyişler, türküler söylenirdi. Oruç tutardık. Maraş ve Sivas Olaylarını hatırlıyorum. Belgesellerde izlerdik. Genel izlenim olarak yine de bir korku kaldı. "Biz de mi yaşayacağız?" Tekrar bu olayların yaşanmasını istemiyoruz. Alevi bir kadın olmanın bir zorluğu yok. Aksine rahat yaşıyoruz dinimizi. Eşim Malatyalı, Alevi. Evlendik, buraya yerleştik. İzmir, aydın, rahat ve yaşanacak bir şehir. Herkeste olduğu kadar ataerkillik bizim ailede de var. Ancak, "şunu yapacaksın yok". Eşim iyi biri. Evlendim, geldim buraya. Çocuklarımın, aydın ve rahat bir şehirde, baskının olmadığı bir şehirde yaşamasını istiyorum. Türkiye'den başka yerde yaşasam Küba'ya gitmek isterdim. Siyasal nedenlerden dolayı göç yaşanıyor." diyor Deniz.

Derya (42), Ev Hanımı, Lise mezunu, Tunceli

"Her yerin İzmir gibi olmasını istiyorum. İstanbul, Ankara gibi şehirlerde baskılar var. Semtten semte de değişiyor. Geleneğin sürmesine katkım var. Konuşmalar, etkinlikler düzenleniyor. İftar yemeğimiz oluyor. Alevi bir kadın olmaktan dolayı ayrımcılığa maruz kalmadım. Dersim, Sivas, Çorum olaylarını hatırlıyorum.

Allah, bir daha o günleri yaşatmasın. Bazen korkuyorum. İzmir genelinde özgürüz. Ayrımcılık yok. Doğma, büyüme İzmirliyim. 1975'ten beri buradayım. Tunceli, Bergama, Aliağa taraflarına yolculuk ettim. Ailem, akrabalarım burada. İzmir, güzel şehir. Tiyatrolar, ücretsiz konserler var. Mutluyum. Korkumuzu yendik. Bekarım. Babamla yaşıyorum. Beni babaannem büyüttü. Başka bir yere gitsem, Almanya'ya giderim. Kardeşlerim orada. İdeolojiyi genel anlamda hissediyoruz. Söyleyemiyorsun kimliğini. Siyasal söylemlerde kadınlar daha ön planda olmalı. Siyasette iyi yere gelmeliler. Belediye başkanı mesela kadın olsa ne güzel olur. Siyasetten dolayı oluyor bu göçler. Bir daha o günler geri gelmesin. Televizyon izliyoruz, sinirlerimiz bozuluyor." diyor Derya.

Gül (56), Ortaokul mezunu, Ev Hanımı, Tunceli

Tunceli'de baskı vardı, geldik. Dilimizi rahatça konuşma istiyoruz. 30 yıl oldu. Aşure, lokma yapıyorduk, ikram ediyorduk, almıyorlardı. 30 yıl önce böyleydi. Şimdi aydın insanlar var. Alevi bir kadın olmaktan dolayı mutluyum. Kültür evi ve cemevleri açıldı. Bunu çok önemli bir adım olarak görüyorum. Burada öğrencilerimizi okutuyoruz. Kimliğimiz yok oluyordu. Bu algı kırıldı. Şimdi iyiyiz. Doğu'da baskı vardı. Dersim ve Sivas'ı hatırlıyorum. Göç etmeye gerek yok. Her şey iyi. Kardeşlik ve kadın özgürlüğü istiyorum. Buralarda aidiyetimiz var."

Burcu (40), Üniversite mezunu, Ev Hanımı, Sivas.

"*Böyle, mutlu bir dönem görmedik. Toplumsal birlikteliğin olduğu bir dönem olmadı. Irkçı söylemler artıyor. Ayrıştırmak istiyorlar bizi. Gökkuşağının tüm renkleri gibiyiz. Dini, dili, yaşam tarzı ne olursa olsun özgür olmalı insan. Bazı insanlar beraber bile yemek yiyemezsen, biz de ayrışma yok. Kadının yeri ayrı. Kadınsın dışarı çıkamazsın anlayışı yok. Alevi geleneğinin yaşamasına katkı sağlamaya çalışıyorum kendi evimde. Hızır ayında oruç tutarım. Çocuğumun duyarak, görerek ve yaşayarak anlamasını istiyorum. Bizde diretme yok. Çocukluğumda ve gün toplantısına katılırken ayrımcılığa maruz kaldım. Sakın söyleme Alevi olduğunu. Tepkiliyim bu anlayışa. 2 Temmuz 1993'ü unutmuyorum. Maraş ve Çorum Olaylarını da. Kendi hayatımızda baskı yok, ama toplumsal olarak baskı var. İzmir, renkli, medeni,*

yerleşik halkı modern. Burada yaşarken toplumda bu kente ayak uyduruyor. Çocuklarımızın eğitimine karışılmamalı. Üniversitelerde yurtdışında kürsüler kuruldu. Çok değerli araştırmacılar var. Karşılaştırmalı bir eğitim modeli üzerinde çalışılabilir. Korkular çok. Kadınların hayatı zor. Yemek, ev işi gibi. Bunlarla geçirmemeli bir kadın ömrünü. Çocukların geleceğini düşünüyorum. Gelecek kaygısı var. Sivas, Diyarbakır, sonra İzmir'e yerleştim. İstemiyorum göç etmek. İzmir, iyi. İdeolojiler çağında yaşamıyoruz. Göç, siyasal değildir. Mesela, ikinci bir hayat istiyorum. " diyor Burcu.

SONUÇ

Şu başlıklar altında, derinlemesine mülakat (görüşme) ve teorik tartışma toplanabilir:

Özellikle de süreklilik açısından tekrarlanan kavramlar:

• *Özgürlük, eşitlik ve adalet* vurgusu.

• Kolektif Hafızada yer edinmiş olaylardan bahsedilmesi. Çorum, Sivas , Dersim, Maraş Olayları.

• Göç üzerine düşünceler, burada ortak bir düşünce yok. Siyasal ideolojilerden bağımsız olarak göç olgusunu düşünen de var düşünmeyen var. Ancak konu iç göç hareketi üzerine olduğu için genel kanı, "toplumsal" baskının olduğu yönünde.

• Görüşmelerde, son zamanlarda yaşanan değişim ile birlikte, Alevi olmayan bir erkekle evliliğin de mümkün olduğu yönündedir. Genel kanı, bazı algıların kırıldığı ve değiştiği yönünde.

• Görüşmecilerden Derya, "*Televizyon izliyoruz, sinirlerimiz bozuluyor*" diyor. Dolayısıyla, medyanın söylem etkisinin psikolojik yansımaları söz konusu.

• Geleneksel Aleviliğin ritüelleri yaşanıyor. Kimliğin yok olmasını istemiyorlar. Özellikle de "Kültür ve Cemevi'nin" açılması ve kimliğin yaşam olanağı verilmesiyle birlikte mutlu olduklarını belirtiyorlar.

• Mesleki anlamda, Alevi kadın" olmanın "ev hanımı" olarak varlığını sürdürmesinin problemleri de var. Çocukları için kaygılılar. Özellikle de eğitim olanakları açısından.

• "*Bir daha zor günlerin gelmesini*" istemiyorlar. *Mutluyuz* şimdi diyorlar. Ama kaygı halen var.

• Karşılaştırmalı eğitim modelleri üzerinde durulabileceğini, bu konulara yönelik araştırma kürsüleri kurulabileceğini belirtiyorlar.

• İzmir kenti, değerler hususunda, gökkuşağının renkleriyle tarif ediliyor. Renkli, yerleşik halkı aydın, modern ve özgürlükçü bir kent betimlemesiyle tanımlanıyor.

• Ancak, "kadın özne", görüşmecilerden Burcu, "*ikinci bir hayat istiyor".*

Bu sonuçlarla beraber düşünüldüğünde, "göç deneyimi", aidiyet parametreleri vurgusu noktasında artık istenmiyor. İzmir'de yaşamaktan mutlular. Ancak yine de, özgür özne vurgusu ile kadınlık, görüşmecilerden Deniz, "kendiliğini" sorguluyor, bir gün Küba'ya gidebilme hayali ile gülümsüyordu.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynak: Derinlemesine Mülakat

Serpil (48) Ev Hanımı- Lise mezunu, Tunceli

Deniz (34) Ev Hanımı, Lise mezunu, Erzincan

Derya (42), Ev Hanımı, Lise mezunu, Tunceli

Gül (56), Ortaokul mezunu, Ev Hanımı, Tunceli

Burcu (40), Üniversite mezunu, Ev Hanımı, Sivas.

• **Yeni Sosyal Hareketler teorik açılımlar,** Kaknüs Sosyoloji Yayınları, Aralık, İstanbul,1999.

• Suavi Aydın, ***"Bir Etno-Dinsel Kimlik Olarak Alevilik",*** içinde **Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel,** Derleyenler: Yalçın Çakmak & İmran Gürtaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

• Erdinç KİNEŞÇİ, "***Alevilik Kimliği***", Journal of Current Researches on Social Sciences, Mayıs, 2017, ISSN: 2547-9644.

• Rıza Yıldırım, **Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

• Hazırlayan: Bedriye Poyraz, ***Hakikatin Darına Durmak Alevilikte Kadın***, Dipnot Yayınları, içinde, Gülsün Depeli, "**Köprüde Durmak: Alevilik, Kimlik, Kadınlık**", 2018, Ankara.

- Cemal Salman, **Lamekândan Cihana: Göç, Kimlik, Alevilik**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2019.
- Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- Ernesto Laclau, **Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme**, Çev. Ertuğrul Başer, Birikim Yayınları, 2013, İstanbul.
- M. Hardt & A. Negri, **Çokluk İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi,** İngilizceden Çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Hunt, Lynn, "***Charles Tilly'nin Kolektif Eylemi***", **Tarihsel Sosyoloji Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler,** Ed. Theda Skocpol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- Derek Layder, **Sosyolojik Araştırma Pratiği: Teori ve Sosyal Araştırmanın İlişkilendirilmesi,** Heretik Yayınları, 2015, Ankara.
- Leyla Sanlı, **Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler**, Alan Yayıncılık, Ekim, 2005.

BİLİM DÜNYASINA KATKI BAĞLAMINDA MEKÂN HUKUKU VE MEKÂN FIKHI

Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin ŞEN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

ÖZET: Bilim dünyası, özü itibarıyla yeniliğe daima açıktır. Yenilik, bilimsel gelişim sürecinin âdeta lokomotifi gibidir. Bu sürece katkı yapmanın yollarından biri de yeni bilim dallarının oluşumuna zemin hazırlamaktır. Hukuk ve fıkıh, geçmişten günümüze hak ve sorumlulukların belirlenmesi ihtiyacını karşılayan iki önemli disiplindir. Konuları ve sorunları sayı ve içerik yönüyle hayli zenginleştiği için hukuka/fıkha yardımcı pek çok alt disiplin ortaya konulmuştur. Ne var ki tespit edebildiğimiz kadarıyla bunlar arasında hukukun/fıkhın mekân kavramıyla ilişkisine dair bir bilim dalı mevcut değildir. Bu bilimsel boşluğun doldurulması ihtiyacı, "Mekân Hukuku" ve "Mekân Fıkhı" adıyla iki yeni bilim dalının, bilim çevrelerinin gündemine getirilmesini zorunlu kılmıştır. Doğum yeri, mahkeme, suç mahalli, cezanın infaz edileceği yer, konut dokunulmazlığı, kıble, vakfe vb. meseleler hukuk/fıkıh-mekân bağlantısını ortaya koyan örneklerdir. Mekân Hukuku ve Mekân Fıkhı aracılığıyla hukukun/fıkhın mekân kavramıyla ilintili konularının ve sorunlarının derin ve geniş bir açıdan ele alınması mümkün olacaktır. Sonuç olarak hukukun/fıkhın hakkıyla gelişmesi açısından "Mekân Hukuku" ve "Mekân Fıkhı" üzerinde düşünmenin gerekli olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Fıkıh, Hukuk, Mekân, Mekân Fıkhı, Mekân Hukuku.

Place Law and Place Fiqh in the Context of Contribution to the World of Science

ABSTRACT: In essence, the world of science is always open to innovation. Innovation is like the locomotive of the scientific development process. One way to contribute to this process is to prepare the ground for the formation of new disciplines. Law and fiqh are two important disciplines that meet the need to determine rights and responsibilities from past to present. Many subdisciplines have been put forward to assist the law/fiqh, as their issues and problems are considerably enriched in terms of number and content. However, as far as we can identify, there is no science about the relation of law/fiqh with the concept of place. The need to fill this scientific gap necessitated the introduction of two new disciplines, "Place Law" and "Place Fiqh", to the agenda

of the scientific community. Place of birth, court, crime scene, place of execution of penalty, privacy of the home, qibla, waqfa etc. issues are examples of law/fiqh-place connection. Through Place Law and Place Fiqh, it will be possible to deal with the issues and problems of law/fiqh related to the concept of place from a deep and wide angle. As a result, it can be said that it is necessary to think about "Place Law" and "Place Fiqh" for the development of law/fiqh properly.

Key Words: Science, Fiqh, Law, Place, Place Fiqh, Place Law.

GİRİŞ

Bilim dünyası, özü itibarıyla yeniliğe daima açıktır. Yenilik, bilimsel gelişim sürecinin âdeta lokomotifi gibidir. Bu sürece katkı yapmanın yollarından biri de yeni bilim dallarının oluşumuna zemin hazırlamaktır. Hukuk ve fıkıh, geçmişten günümüze hak ve sorumlulukların belirlenmesi ihtiyacını karşılayan iki önemli disiplindir. Konuları ve sorunları sayı ve içerik yönüyle hayli zenginleştiği için hukuka/fıkha yardımcı pek çok alt disiplin ortaya konulmuştur.

Ne var ki tespit edebildiğimiz kadarıyla bunlar arasında hukukun/fıkhın mekân kavramıyla ilişkisine dair kapsamlı bir bilim dalı mevcut değildir. Suçların ve mağdurların mekânsal dağılımını inceleyen çevre kriminolojisi (environmental criminology) (Marshall, 1999: 116) ise mekân-hukuk ilişkisini bir bütün olarak ele almamaktadır. Bu bilimsel boşluğun doldurulması ihtiyacı, "Mekân Hukuku" ve "Mekân Fıkhı" adıyla iki yeni bilim dalının, bilim çevrelerinin gündemine getirilmesini zorunlu kılmıştır.

Bu iki yeni bilim dalı, "Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Zaman Hukuku ve Zaman Fıkhı" adlı tebliğimizde (Şen, 2019) önermiş olduğumuz "Zaman Hukuku" ve "Zaman Fıkhı" ile yakından ilişkilidir.

Söz konusu bilim dalları arasındaki ilişkinin sebebi, Alman teorik fizikçisi Albert Einstein (1879-1955) tarafından ortaya konulan (Einstein, 1998: 55-65) ve "mekânın en, boy ve derinlikten oluşan üç boyutuyla, zaman boyutundan meydana gelen yapı" olarak tanımlanan (Cevizci, 2017: 1305) "mekân-zaman" (space-time) birlikteliği ve aralarındaki kopmaz bağdır. Kelâm bilginleri de bu paralelde zaman, mekân ve hareketin birbirinden ayrı düşünülemeyeceğinden bahsetmişlerdir (Kutluer, 2013: 112).

Einstein, kendi dönemine kadar mutlak birer ölçü gibi ele alınan mekân ve zamanın birbirine bağlı olarak düşünülmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır (Ülken, 1968: 184). Hatta mekân-zaman ilişkisinin, modern fiziğin temelini oluşturan en

önemli birkaç meseleden biri olduğu söylenebilir (Ülken, 1968: 23). Son tahlilde fizik âlemdeki bütün varlıkların var oluşlarının mekân ve zaman kayıtlarıyla sınırlanmış olduğu (Ülken, 1963: 23) fark edilebilir.

Hukukun süjesi yani öznesi olan insan, hayatının her anında mekânla kesintisiz bir ilişki hâlindedir (Baymur, 1978: 130; Arslantürk ve Amman, 2001: 142; Schopenhauer, 2010: 73). Bu konuda verilebilecek sayısız örnekten bazıları şunlardır: Öncelikle doğum yeri (meskıt-ı re's) (Ahterî, 2009: 632) bilgilerimiz resmî kayıtlara titizlikle kaydedilir. Her şahsın gerek kendisi ve gerekse ailesi için bir insan hakkı kabul edilen (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948: mad. 25) meskenlerde yaşarız. Barınma en temel ihtiyaçlardan biridir (Maslow, 2001: 235).

Toplumsal etkileşim sırasında bizi birinci derecede çevreleyen kişisel alanlarımız (personal area) (Parlak, 2011: 465) vardır. İnsancıl açıdan yanlış kabul edilse de kimi zaman toplumsal mesafe (social distance) (Marshall, 1999: 750) sorunu yaşarız. Ayrım (segregation) denilen ve belirli birey ve toplumsal grupların, çok az iletişim kurarak ya da hiçbir etkileşim olmadan birbirlerinden ayrı kalmasıyla sonuçlanan toplumsal süreçlerle (Marshall, 1999: 50) hayatın bir parçası olarak karşılaşırız. Kimi zaman uluslararası hukuk güvencesi altında olan ve İslam hukukunca da tanınan (Atar, 2009: 295) seyahat özgürlüğümüzü ve yerleşim yerini seçme hakkımızı (Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1976: mad. 12) kullanmanın tadına varırız.

Mekân algısı (space perception) sayesinde nesnelerin biçimi, boyutu, uzaklığı da içinde olmak üzere, birbiriyle ilişkilerini ve oransal yönelimlerini ve hareket ilişkilerini fark ederiz (Bakırcıoğlu, 2012: 1019). Yer belirleme (localization) özelliğimiz aracılığıyla bir duyumu uzayda belli bir noktayla bağlantılı olarak algılarız (Bakırcıoğlu, 2012: 1019). Kişiler arası etkileşimi ve birbirinden hoşlanma ihtimalini yükseltmek için mekânsal yakınlığı kullanırız (Morris, 2002: 616). Nadir de olsa bazı insanların mekân korkusu (topophobia) adı verilen belli yerlerden aşırı ölçüde korkma (Bakırcıoğlu, 2012: 1021) rahatsızlıkları vardır. Bazen zaman, bizleri mekân maskesi altında yanıltır. Şöyle ki, kimi zaman bir yeri özlediğimizi sanırız. Aslında orada geçirdiğimiz zamanı özlemekteyizdir (Schopenhauer, 2008: 209).

İnsanın hayatı boyunca devam eden mekân ile bağlantısı ölümünden sonra da kopmaz. Nitekim yaşamını yitiren insanların defnedileceği mezarlık mahallerinin tesisine yönelik hukuki düzenlemeler yapılmış (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1930: mad. 212) ayrıca usulsüz ölü gömülmesi cezai yaptırımla karşılanmıştır (Türk Ceza Kanunu, 2004: mad. 196/1).

Mekân Hukuku ve *Mekân Fıkhı* adıyla iki yeni bilim dalını bilim dünyasına tanıtmak amacıyla kaleme alınan bu çalışmada öncelikle bu iki bilim dalına ilişkin

kavramsal çerçeve çizilecek, hangi ihtiyaçların bu bilim dallarının ortaya konulmasını gerekli kıldığı açıklanacak ve son olarak *Mekân Hukuku* ve *Mekân Fıkhı*'nın amaçları üzerinde durulacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Arapça kökenli bir kelime olan mekân (المكان), sözlükte "olmak" anlamındaki kevn (الكون) mastarından türetilmiş ism-i mekândır ve mevzi (الموضع) yani "oluşun meydana geldiği yer" demektir. Çoğulu emkine (الامكنة), bunun da çoğulu emâkindir (الاماكن) (İbn Manzûr, 1994: 13/365; Kutluer, 2003: 550; Cûdî Efendi, 2005: 302; Çağbayır, 2007: 3/3116).

Türkçede "yer" (Eyuboğlu, 1991: 479), İngilizcede "place" (Avery v.dğr., 1986: 734), Latincede "locus" (Akderin, 2012: 321) kelimeleriyle karşılanan mekân, mantık ilmi açısından bakıldığında, üstün cins olması yani son derece genel olup, daha üstünde içlemi bulunmaması nedeniyle tarif edilemezler kategorisinde ele alınmış olmasına karşın (Küçük, 1988: 84; Emiroğlu, 2015: 91) eski çağlardan günümüze pek çok bilim adamı tarafından, çeşitli ilim dalları dikkate alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır (Cürcânî, 1987: 282). Bu tanımlar incelendiğinde aslında felsefe, kelâm ve fizik bilginlerinin mekân kavramı ile çoğu zaman uzayı kastettikleri görülür (Ayverdi, 2005: 2/1985; Cevizci, 2017: 1302). Bu da İngiliz fizikçisi, matematikçi ve astronom Isaac Newton'un (1643-1727) kozmolojik temel kavramlarından biri olan "mutlak mekân"ı (absolute space) (Koç, 1984: 4) ile Alman filozofu Immanuel Kant'ın (1724-1804) "tek mekânı"nı hatırlatır. Fakat hem günlük hayatta hem de hukukta/fıkıhta mekân kavramıyla uzay (space) değil yer (place) kastedilir. Ünlü Fransız yazarı ve filozofu Jean-Paul Sartre'ın (1905-1980) "benim yerim" derken (Sartre, 2011: 615) çeşitli örneklerle açıkladığı da aslında budur.

Cismin bir yerden bir yere intikalinin, her bir olgu ve olayın bir mekân içerisinde gerçekleşmesi zarureti (Karadaş, 2009: 31-32) ve fiilin mekânı zorunlu kılması (Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, 1998: 826) gerçeğinden hareket edildiğinde mekânı "bir kimsenin, bir şeyin bulunduğu, bir eylemin geçtiği ya da gerçekleştiği yer" olarak açıklamak (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1994: 15/7948) uygun olacaktır. Aristo mantığındaki kategorileri esas aldığımızda mekân, "nerede?" sorusunun cevabıdır (Ülken, 1972: 18).

Mekân kavramını açıkladıktan sonra bu kavramı merkez alan söz konusu iki bilim dalının tanımına geçebiliriz. Bu noktada doyurucu bilimsel alt yapı henüz oluşmadığı için kapsamlı ve eksiksiz bir tanım yapmak pek mümkün görünmemektedir. Fakat öncelikle bu iki bilim dalına ait amaçlar doğrultusunda kısa birer tanım yapmak yeterli olacaktır: "*Mekân Hukuku*, mekâna ilişkin veriler ışığında hukuksal konuları

inceleyen ve bütüncül bir bakış açısıyla hukuksal sorunlara çözüm arayan hukuka yardımcı bir bilim dalıdır." "*Mekân Fıkhı*, mekâna ilişkin veriler ışığında fıkhi konuları inceleyen ve bütüncül bir bakış açısıyla fıkhi sorunlara çözüm arayan fıkha yardımcı bir bilim dalıdır."

2. Mekân Hukuku ve Mekân Fıkhı Bilim Dallarına Olan İhtiyaç

Mekâna ilişkin hukuki/fıkhi konu ve sorunlar o denli fazladır ki bunları maddeler hâlinde saymak dahi bu çalışmanın sınırlarını aşar. Bu nedenle öncelikle fıkha özgü ibadet alanıyla ilgili örnekler verilecek, ardından katı bir hukuk-fıkıh ayrımı yapmaksızın kamu hukuku-özel hukuk tasnifi çerçevesinde nakledilen çeşitli misallerle yetinilecektir.

Kıble, Müslümanların namazda iken yönelmeleri zorunlu olan istikameti, Kâbe'yi ifade eder. Kâbe'ye yönelmek ayrıca ezan, ikāmet (kāmet), cenazenin defni, hayvan kesimi, dua gibi hususlarda da söz konusudur (Güç, 2002: 364). Bu türlü sembolik birtakım bedenî hareketlerin söz konusu olduğu bazı ibadetlerde, ibadetin belli bir yöne dönmek suretiyle ifası, gerek ibadet disiplini gerekse kişinin manevi bir merkezle bütünleşmesi açısından gerekli görülmüştür (Özel, 2002: 365). Hac sırasında vakfe yani Arafat ve Müzdelife'de belirli bir süre beklemek zorunludur (Gürkan, 2012: 463).

Kanunların yer bakımından uygulanmasında başlıca iki görüş vardır: Mülkîlik (ülkesellik, yersellik) ilkesine (principle of territoriality) göre kanun, ülkenin sınırları içinde bulunan yerli veya yabancı herkese uygulanır. Şahsîlik (kişisellik) ilkesine (personality principle) göre ise bir devletin vatandaşı, yabancı bir ülkede bulunsa bile yine vatandaşı olduğu devletin kanunlarına tabidir (Güriz, 2009: 158; Gözler, 2011: 202-203).

Konut hakkı (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: mad. 57) ve yasada belirtilen usul ve şartlar dışında bir kimsenin meskenine girilememesini ifade eden (Özcan, 1975: 427) konut dokunulmazlığı (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: mad. 21), anayasal güvence altındadır.

Devletin tanımında belirli sınırlara sahip toprağın bulunması (Yılmaz, 1996: 196-197) bir unsur olarak vardır. Sınır (border), bir devletin ülkesel egemenlik haklarını kullandığı toprak parçasını diğerinden ayıran bir varsayım çizgisidir (Parlak, 2011: 701). Savaş süresince, insanlığın ortak mirasının bulunduğu şehirlerde (açık şehir / open city), askeri birlikler, askeri üsler, askerî amaçlı konuşlanmalar bulundurulamaz (Timuroğlu, 2007: 7). İlhak (annexation), bir devletin kendine ait olmayan topraklar üzerinde egemenliğini ilan etmesidir (Parlak, 2011: 375).

Jeopolitik (geopolitics), uluslararası siyasette coğrafi etmenlerin güç ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesidir (Parlak, 2011: 413). Sınır dışı etme, bir kimseyi bulunduğu ülkede yaptığı yasa dışı eyleminden dolayı ülkenin sınırları ötesine çıkarmaktır (Güvenlik Terimleri Sözlüğü, 2017: 616). Tahliye, halkın ya da kişilerin bir yerden başka bir yere nakledilmesidir (Bouchet-Saulnier, 2002: 343). Vatansız (haymatlos), herhangi bir devletin vatandaşı olmayan, dolayısıyla vatandaşlıktan yoksun kalan kişidir (Güvenlik Terimleri Sözlüğü, 2017: 772).

Fuhuş için yer temini (Türk Ceza Kanunu, 2004: mad. 227/2), kumar oynanması için yer sağlanması (Türk Ceza Kanunu, 2004: mad. 228/1), "başkalarının meskenine veya müştemilatına rıza hilafına hile ile veya gizlice girmek veya rıza ile girdiği hâlde çıkması istendiğinde çıkmamak" şeklinde tanımlanan (Altay-Keskin, 1969: 216) konut dokunulmazlığının ihlali (Türk Ceza Kanunu, 2004: mad. 116/1) hapis; çevreyi kirletme (Kabahatler Kanunu, 2005: mad. 41/1), yetkili makamların açık ve yazılı izni olmaksızın meydan, cadde, sokak veya yayaların gelip geçtiği kaldırımları işgal etme veya buralarda mal satışa arz etme (Kabahatler Kanunu, 2005: mad. 38/1) idari para cezasıyla cezalandırılır.

İslam hukukunda "Başkasına ait bir malın mülk edinme kastıyla muhafaza edildiği yerden gizlice alınması" (Bardakoğlu, 1998: 384) olarak tanımlanan hırsızlık suçunun oluşması için malın "hırz" altında yani mahrûz iken alınmış olması şarttır. Hırz, "ev, dükkân, çadır gibi genellikle insanların mallarını korumak için yaptıkları yerleri ifade eder" (Bardakoğlu, 1998: 387).

"Sanık veya suçluyu belli bir mekânda cebren alıkoyarak şahsi hürriyetini kısıtlamak" (Bardakoğlu, 1997: 54) anlamını taşıyan hapis ve "bir kişinin veya bir topluluğun ceza yahut güvenlik tedbiri olarak yaşadığı yerden başka bir yere belli bir süre ya da ömür boyu kalmak üzere isteği dışında gönderilmesi ve orada ikamet etmeye mecbur tutulması" (Türcan, 2010: 164) manasındaki sürgün, mekân ile ilişkili iki önemli cezai müeyyidedir.

"Hükümlüler ceza infaz kurumlarında güvenli bir biçimde ve kaçmalarını önleyecek tedbirler alınarak düzen, güvenlik ve disiplin çerçevesinde tutulurlar." (Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfâzı Hakkında Kanun, 2004: mad. 6/1a).

Hürriyet yoksa insan da yok demektir. Bu itibarla hürriyeti tamamıyla kaldıran bir ceza (hücre hapsi) insanda hiçbir gayeye ulaşamaz. Bu itibarla "hürriyeti kaldıran" değil, "hürriyeti bağlayıcı" ceza mefhumu bir mana ifade edebilir (Erem, 1971: 325).

Kriminolojide suçluluk ile coğrafi bölgelerin ilişkisini belirlemeye çalışan çok sayıda inceleme yapılmıştır (Dönmezer, 1984: 206). Hukukta infaz, geniş bir anlama sahiptir. İnfazın çeşitlerinden biri de iş yeri kapatmadır (Özen, 2000: 290).

Ceza muhakemesinde maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasında faydalanılan belirtilerin yani izlerin en önemlisi olan alibi, sanığın olay zamanında olay mahallinden başka bir yerde olması durumudur. Alibi, diğer delillerle de desteklendiğinde sanığın beraat etmesine yarayan en kuvvetli belirtidir (Işıktaç, 2013: 204-205).

"Cumhuriyet savcısı, kendisine yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmuş olan şüpheliye yer gösterme işlemi yaptırabilir." (Ceza Muhakemesi Kanunu, 2004: mad. 85/1). "Yakalanabileceği veya suç delillerinin elde edilebileceği hususunda makul şüphe varsa; şüphelinin veya sanığın üstü, eşyası, konutu, işyeri veya ona ait diğer yerler aranabilir." (Ceza Muhakemesi Kanunu, 2004: mad. 116/1).

"Davaya bakmak yetkisi, suçun işlendiği yer mahkemesine aittir." (Ceza Muhakemesi Kanunu, 2004: mad. 12/1). "Salâhiyet, aynı nevi ve mahiyetteki davaları hal ile mükellef kaza mercilerinden yer itibariyle (kaza dairesi) davayı tetkik ve halle memur olan merciin haiz olduğu iktidar ve mükellefiyettir." (Türk Hukuk Lugatı, 1991: 356).

İslam hukukunda duruşmanın yapılacağı yer hakkında kesin ve bağlayıcı bir hüküm mevcut değildir (Atar, 2003: 340). Faili meçhul cinayetlerde cezai ve mali sorumluluğu tespit amacıyla cinayetin işlendiği bölge (suç mahalli) insanlarının veya maktulün yakınlarının yemin etmesi usulü olarak tanımlanan kasâme uygulanır (Şen, 1996: 8; Bardakoğlu, 2001: 528).

"Yerleşim yeri bir kimsenin sürekli kalma niyetiyle oturduğu yerdir. Bir kimsenin aynı zamanda birden çok yerleşim yeri olamaz. Bu kural ticarî ve sınaî kuruluşlar hakkında uygulanmaz." (Türk Medeni Kanunu, 2001: mad. 19).

"Evlenme töreni, evlendirme dairesinde evlendirme memurunun ve ayırt etme gücüne sahip ergin iki tanığın önünde açık olarak yapılır. Ancak, tören evleneceklerin istemi üzerine evlendirme memurunun uygun bulacağı diğer yerlerde de yapılabilir." (Türk Medeni Kanunu, 2001: mad. 141). Evlendirme memurlarının yetki sınırı yönetmelikle düzenlenmiştir (Evlendirme Yönetmeliği, 1985: mad. 9).

İslam hukukuna göre koca, evlilik nafakası kapsamında hanımı için müstakil bir mesken temin etmekle mükelleftir (Acar, 2017: 175). Mesken, bir kişi veya ailenin sürekli oturmak amacıyla yerleştiği yeri ifade eder (Döndüren, 2004: 316). Yeni bir nikâha gerek olmaksızın evlilik hayatını sürdürmenin mümkün olduğu boşama türünde (ric'î talâk) boşanan kadının iddet süresince süknâ hakkının bulunduğu konusunda fakihler arasında ihtilâf yoktur (Günay, 2010: 49; Acar, 2017: 320).

"Aile konutu ve ev eşyasının sağ kalan eşe özgülenmesi: Eşlerden birinin ölümü hâlinde tereke malları arasında ev eşyası veya eşlerin birlikte yaşadıkları

konut varsa; sağ kalan eş, bunlar üzerinde kendisine miras hakkına mahsuben mülkiyet hakkı tanınmasını isteyebilir." (Türk Medeni Kanunu, 2001: mad. 652).

"Yeni Arazi Oluşması: Birikme, dolma, toprak kayması veya kamuya ait suların yatağında ya da seviyesinde değişme gibi sebeplerle sahipsiz yerlerde yeniden oluşan yararlanmaya elverişli arazi Devlete ait olur." (Türk Medeni Kanunu, 2001: mad. 708).

İslam hukukunda mekân bakımından mühâyeede her bir hissedar ortak malın kendi hissesine tekabül eden kısmından faydalanır (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, 1322: mad. 1176; Dönmez, 2006: 510).

"Borcun ifa yeri, tarafların açık veya örtülü iradelerine göre belirlenir." (Türk Borçlar Kanunu, 2011: mad. 89). *Mecelle*'de satılmış olan malın müşteriye teslim edileceği yere (mekân-ı teslim) ilişkin üç madde içeren bir fasıl vardır (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, 1322: mad. 285, 286, 287). İslam hukukunda akid meclisi "akid müzakerelerinin sürdürüldüğü vasat (yer ve zaman), akdin taraflarının itibari birlikteliği" anlamında kullanılır (Aybakan, 2003: 240).

"Bir bölgeye veya bir ticaret dalına özgü ticari örf ve âdetler genel olanlara üstün tutulur. İlgililer aynı bölgede değillerse, kanunda veya sözleşmede aksi öngörülmedikçe, ifa yerindeki ticari örf ve âdet uygulanır." (Türk Ticaret Kanunu, 2011: mad. 2/2).

"İster gezici olsun ister bir dükkânda veya bir sokağın belirli yerlerinde sabit bulunsun, ekonomik faaliyeti sermayesinden fazla bedenî çalışmasına dayanan ve geliri 11 inci maddenin ikinci fıkrası uyarınca çıkarılacak kararnamede gösterilen sınırı aşmayan ve sanat veya ticaretle uğraşan kişi esnaftır." (Türk Ticaret Kanunu, 2011: mad. 15/1).

"Genel yetkili mahkeme, davalı gerçek veya tüzel kişinin davanın açıldığı tarihteki yerleşim yeri mahkemesidir." (Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 2011: mad. 6/1).

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak hukukun/fıkhın her alanında birçok önemli konu ve sorunun mekânla yakından ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle mekân-hukuk/fıkıh ilişkisine bir bütün olarak bakmak bilimsel bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fakat tespit edebildiğimiz kadarıyla hukukun/fıkhın mekân kavramıyla ilişkisine bütüncül bir bakış açısıyla bakan bir bilim dalı henüz mevcut değildir. Dolayısıyla hukuk ve fıkıh sahalarında mekân kavramıyla ilgili daha derin ve daha geniş bir bilgi birikiminin ortaya konulması ihtiyacı, *Mekân Hukuku* ve *Mekân Fıkhı* adıyla iki yeni bilim dalının, bilim çevrelerinin gündemine getirilmesini gerekli kılmıştır.

3. Mekân Hukuku ve Mekân Fıkhı Bilim Dallarının Amaçları

Bu bölümde *Mekân Hukuku* ve *Mekân Fıkhı* aracılığıyla gerçekleştirilmesi beklenen başlıca iki özel amaç üzerinde durulacaktır:

Birinci amaç, mekâna ilişkin veriler ışığında hukuksal/fıkhi konuları derinlemesine ve geniş bir açıdan ele almaktır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için *Mekân Hukuku/Mekân Fıkhı* araştırmacılarının öncelikle sağlam bir hukuk/fıkıh eğitimi alması gerekir. Ardından mimari, coğrafya, fizik, felsefe, sosyoloji, psikoloji vs. alanlarda mekâna ilişkin veriler incelenmelidir. Yeterli seviyeye ulaşıldıktan sonra hukukun/fıkhın her konusuyla ilgili mekân bağlantılı çalışmalar yapılmalıdır.

İkinci amaç ise mekâna ilişkin veriler ışığında bütüncül bir bakış açısıyla hukuksal/fıkhi sorunlara çözüm aramaktır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için *Mekân Hukuku/Mekân Fıkhı* araştırmacılarının öncelikle sağlam bir hukuk/fıkıh eğitimi alması gerekir. Ardından mimari, coğrafya, fizik, felsefe, sosyoloji, psikoloji vs. alanlarda mekâna ilişkin veriler incelenmelidir. Yeterli seviyeye ulaşıldıktan sonra hukukun/fıkhın her sorunuyla ilgili mekân bağlantılı çalışmalar yapılmalıdır.

SONUÇ

Mekân, hukuki/fıkhi hükümlerin değişmesinde başat rol oynayan iki önemli faktörden biridir (Erdoğan, 1990: 17). Dolayısıyla hükümlerin değişiminin, hukuki/fıkhi yenilenmenin ve gelişmenin imkân ve sınırının belirlenmesinde mekâna ilişkin geniş ve derin bilgiye ihtiyaç vardır. *Mekân Hukuku* ve *Mekân Fıkhı*'nın bu ihtiyacı en verimli şekilde karşılaması umulabilir.

Şâfiî'nin (ö. 204/820), hocası Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) vefatından sonraki ilim ve fikir hayatının Mısır öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde ele alınması ve birinci döneme ilişkin görüşlerinin mezheb-i kadîm (kavl-i kadîm), ikinci döneme ait olan görüşlerinin ise mezheb-i cedîd (kavl-i cedîd) diye anılması (Aybakan, 2010:224), değişim, gelişim ve yenilenmede mekânın etkisini ön plana çıkaran çarpıcı bir örnektir. Dolayısıyla mekânın etkisiyle meydana gelecek meşru zemindeki değişim ve dönüşümleri Şâfiî gibi cesaretle karşılamak, bilimsel ve doğru bir yaklaşım olarak kabul edilmelidir.

Aynı olayların aynı zaman diliminde fakat farklı bölgelerde, farklı kültürel ortamlarda anlaşılma ve kurala bağlanma biçimlerinin incelenmesi anlamındaki yatay araştırma (Bardakoğlu, 2017: 347-348), *Mekân Hukuku* ve *Mekân Fıkhı*'nın temel yöntemlerinden biri olarak kabul edilebilir.

Psikolojideki, atılan veya seken bir basket topunun nereye düşeceğini kestirmek gibi, nesnelerin mekân içindeki hareketine ilişkin muhakeme yeteneği

anlamındaki "mekânsal-zamansal beceri" (spatio-temporal ability) (Budak, 2000: 503) kavramına benzer bir şekilde *Mekân Hukuku/Mekân Fıkhı* ve *Zaman Hukuku/Zaman Fıkhı* bilimleri aracılığıyla hukuk/fıkıh bilginlerinin değişim ve gelişimin yönünü zaman-mekân düzleminde daha doğru tahmin edip gerekli tedbirleri almalarını sağlayacak bir kabiliyete ulaşması mümkündür.

Sonuç olarak hukukun/fıkhın hakkıyla gelişmesi açısından *Mekân Hukuku* ve *Mekân Fıkhı* üzerinde düşünmenin gerekli olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

ACAR, H. İ. (2017). İslam Aile Hukuku. Ensar Neşriyat, İstanbul.

AHTERÎ (2009). Ahterî-i Kebîr. (haz.) KIRKKILIÇ, A. ve SANCAK, Y., Türk Dil Kurumu, Ankara.

AKDERİN, F. (2012). Latince-Türkçe Türkçe-Latince Sözlük. Say Yayınları, İstanbul.

ALTAY, Ş. - KESKİN, V. (1969). Hukuki ve Sosyal Terimler Sözlüğü. Bilgi Basımevi, Ankara.

ARSLANTÜRK, Z. ve AMMAN, M. T. (2001). Sosyoloji: Kavramlar Kurumlar Süreçler Teoriler. 4. Baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul.

ATAR, F. (2003). "Mahkeme". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 27, ss. 338-341.

ATAR, F. (2009). "Sefer". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 36, ss. 294-298.

AVERY, R. v.dğr. (ed.) (1986). İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü. 13. Basım, Redhouse Yayınları, İstanbul.

AYBAKAN, B. (2003). "Meclis". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 28, ss. 239-241.

AYBAKAN, B. (2010). "Şâfiî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 38, ss. 223-233.

AYVERDİ, İ. (2005). Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük. 3 cilt, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

BAKIRCIOĞLU, R. (2012). Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü. Anı Yayıncılık, Ankara.

BARDAKOĞLU, A. (1997). "Hapis". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 16, ss. 54-64.

BARDAKOĞLU, A. (1998). "Hırsızlık". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 17, ss. 384-396.

BARDAKOĞLU, A. (2001). "Kasâme". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 24, ss. 528-530.

BARDAKOĞLU, A. (2017). İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme. Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.

BAYMUR, F. (1978). Genel Psikoloji. 4. Baskı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.

BOUCHET-SAULNIER, F. (2002). İnsancıl Hukuk Sözlüğü. (Çev.) BAĞDATLI, S. İletişim Yayınları, İstanbul.

BUDAK, S. (2000). Psikoloji Sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ (1992). 24 Cilt, Milliyet Gazetecilik, İstanbul.

CEVİZCİ, A. (2017). Say Büyük Felsefe Sözlüğü. Say Yayınları, İstanbul.

CEZA MUHAKEMESİ KANUNU (2004). Kanun Numarası: 5271, Kabul Tarihi: 04.12.2004.

CEZA VE GÜVENLİK TEDBİRLERİNİN İNFÂZI HAKKINDA KANUN (2004). Kanun Numarası: 5275, Kabul Tarihi: 13.12.2004.

CÛDÎ EFENDİ, T., (2005). Lugat-ı Cûdî. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

CÜRCÂNÎ, S. Ş. (1987). et-Ta'rîfât. Âlemü'l-kütüb, Beyrut.

ÇAĞBAYIR, Y. (2007). Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı. 5 Cilt, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

DÖNDÜREN, H. (2004). "Mesken". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 29, ss. 316-317.

DÖNMEZ, İ. K. (2006). "Mühâyee". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 31, ss. 509-511.

DÖNMEZER, S. (1984). Kriminoloji. 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

EBÜ'l-BEKÂ el-KEFEVÎ. (1998). el-Külliyyât. 2. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.

EINSTEIN, A. (1998). "Uzay-Zaman". Uzay Zaman Özdek I, (Çev.) YARDIMLI, A., ss. 55-65, İdea Yayınları, İstanbul.

EMİROĞLU, İ. (2015). Klasik Mantığa Giriş. 12. Baskı, Elis Yayınları, Ankara.

ERDOĞAN, M. (1990). İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul.

EREM, F. (1971). Adalet Psikolojisi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara.

EVLENDİRME YÖNETMELİĞİ (1985). Yürürlük Tarihi: 07.11.1985.

EYUBOĞLU, İ. Z. (1991). Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. 2. baskı, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

GÖZLER, K. (2011). Hukuka Giriş. 8. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa.

GÜÇ, A. (2002). "Kıble". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 25, ss. 364-365.

GÜNAY, H. M. (2010). "Süknâ". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 38, ss. 48-50.

GÜRİZ, A. (2009). Hukuk Başlangıcı. 12. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

GÜRKAN, M. (2012). "Vakfe". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 42, ss. 463-465.

GÜVENLİK TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ (2017). İçişleri Bakanlığı, Ankara.

HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU (2011). Kanun Numarası: 6100, Kabul Tarihi: 12.01.2011.

IŞIKTAÇ, Y. (2013). Adalet Psikolojisi. İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

İBN MANZÛR (1994). Lisânü'l-Arab. 3. Baskı, 15 Cilt, Dâru Sâdır, Beyrut.

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ (1948). Kabul Tarihi: 10.12.1948.

KABAHATLER KANUNU (2005). Kanun Numarası: 5326, Kabul Tarihi: 30.03.2005.

KANT, I. (1935). Kant'tan Parçalar. (Çev.) Emin Erişirgil, Maarif Vekâleti, Ankara.

KARADAŞ, C. (2009). Zaman Mekân İçinde İnsan ve Kaderi. Emin Yayınları, Bursa.

KİŞİSEL VE SİYASAL HAKLAR ULUSLARARASI SÖZLEŞMESİ (1976). Kabul Tarihi: 23.03.1976

KOÇ, Y. (1984). Determinizm ve Mekân. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

KUTLUER, İ. (2003). "Mekân". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 28, ss. 550-552.

KUTLUER, İ. (2013). "Zaman". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 44, ss. 111-114.

KÜÇÜK, H. (1988). İslam'da ve Batı'da Mantık. 2. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul.

MARSHALL, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev.) AKINHAY, O. ve KÖMÜRCÜ, D., Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

MASLOW, A. (2001). İnsan Olmanın Psikolojisi. (Çev.) GÜNDÜZ, O., Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul.

MECELLE-i AHKÂM-ı ADLİYYE (1322). Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, Dersaadet.

MORRİS, C. G. (2002). Psikolojiyi Anlamak. (Çev.) AYVAŞIK, H. B. v.dğr., Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara.

ÖZCAN, H. (1975). Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü. 4. Baskı, Yeni Desen Matbaası, Ankara.

ÖZEL, A. (2002). "Kıble". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 25, ss. 365-369.

ÖZEN, Ş. (2000). "İnfaz". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 22, ss. 290-292.

PARLAK, B. (2011). Kamu Yönetimi Sözlüğü. MKM Yayıncılık, Bursa.

SARTRE, J. P. (2011). Varlık ve Hiçlik. (Çev.) ILGAZ, T. ve ÇANKAYA EKSEN, G., 4. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.

SCHOPENHAUER, A. (2008). Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar. (Çev.) TÜZEL, M., 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

SCHOPENHAUER, A. (2010). Hayatın Anlamı. (Çev.) AYDOĞAN, A., Say Yayınları, İstanbul.

ŞEN, C. (1996). İslam Hukukunda Kasâme. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ŞEN, C. (2019). "Bilim Dünyasına Katkı Bağlamında Zaman Hukuku ve Zaman Fıkhı". ss. 196-209, (Ed.) GÜRÇAY, G., Sosyal Bilimler Kongre Kitabı, Munzur 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 24-26 Mayıs 2019, Tunceli, UBAK Yayınevi, 17.06.2019.

TİMUROĞLU, V. (2007). İnsan Hakları Sözlüğü. Özkan Matbaacılık, Ankara.

TÜRCAN, T. (2010). "Sürgün". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 38, ss. 164-166.

TÜRK BORÇLAR KANUNU (2011). Kanun Numarası: 6098, Kabul Tarihi: 11.01.2011.

TÜRK CEZA KANUNU (2004). Kanun Numarası: 5237, Kabul Tarihi: 26.09.2004.

TÜRK HUKUK LUGATI (1991). 3. Baskı, Türk Hukuk Kurumu, Ankara.

TÜRK MEDENİ KANUNU (2001). Kanun Numarası: 4721, Kabul Tarihi: 22.11.2001.

TÜRK TİCARET KANUNU (2011). Kanun Numarası: 6102, Kabul Tarihi: 13.01.2011.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI (1982). Kanun Numarası: 2709, Kabul Tarihi: 07.11.1982.

UMUMİ HIFZISSIHHA KANUNU (1930). Kanun Numarası: 1593, Kabul Tarihi: 20.04.1930.

ÜLKEN, H. Z. (1963). Tabiat İlimleri Felsefe ve Metodolojisi. 2. Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

ÜLKEN, H. Z. (1968). Varlık ve Oluş. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

ÜLKEN, H. Z. (1972). Genel Felsefe Dersleri. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

YILMAZ, E. (1996). Hukuk Sözlüğü. 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.

PERS MÜLKİ İDARE YAPISININ TEMEL TAŞI: SATRAPLIK SİSTEMİ

Deniz Serhad SEZER
Bursa Uludağ Üniversitesi

ÖZET: Bu çalışmada; Pers satraplık sisteminin oluşumuna ve kısa bir tarihçesine değinilmiştir. Ardından, özellikle, II. Kyros ve I. Dareios'un bu sistemin oluşmasına yaptıkları katkılar ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı; satraplık sisteminin Pers idari sistemi içindeki yerine açıklık getirmek olup, ayrıca; satrap ve satraplık sistemin kökeni ve yapısı ile geçirdiği değişim sürecini ayrıntılı olarak ele alarak ve satrapların üstlendikleri statüler ile sahip oldukları görev tanımları ve sorumluluklara da yer verilmiştir. Çalışmada; Pers yazıtlarından, Antik Yunan eserlerinden ve konuyla ilgili modern kaynaklardan yararlanılmıştır. Eski Farsça'da "Khshaçapavan" (Krallığın Koruyucusu) olarak adlandırılan bu sistemde, eyaletleri yöneten valilere de "Satrap" adı verilmiştir. Satraplar; devlet işlerini, eyalet merkezinden, siyasi, ekonomik ve askeri açıdan donatıldıkları üstün yetkilerle, Büyük Kral'ın temsilcisi olarak idare ederlerdi. Bu sistem; II. Kyros'tan sonra gelen Pers Kralları tarafından, zaman zaman küçük değişiklere uğratılsa da temelde, aynen devam ettirilmiştir. Hatta; kurulan bu sistem o kadar başarılı olmuştur ki daha sonra Büyük İskender tarafından da yeni Makedon Krallığı'nın idari yapısında, büyük oranda korunarak devam ettirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Satrap, Satraplık, İdari Yapı, Akhaimenid, II. Kyros.

The Keystone of Persian Civil Administration Structure: Satrapy System

ABSTRACT: In this study; The formation of the Persian satrapy system and a short history are mentioned. After, especially, The contributions of Cyrus II and Darius I to the formation of this system were discussed. The main purpose of the study; The satrapy system is to clarify the place within the Persian administrative system, also; Satrap and satrapy system by considering the origins and structure of the system and the process of change in detail and the statuses of the satraps, their mission descriptions and responsibilities were also included. In the study; Persian inscriptions, Ancient Greek works and modern sources were used. In this system called "Khshaçapavan" (Protector of the Kingdom) in the Old Persian, governors governing the states are called

"Satrap". Satraps; they would manage state affairs from the provincial center as the representative of the Great King, with the superior powers they were equipped politically, economically and militarily. This System; It was essentially maintained by the Persian kings after Kyros II, although it was occasionally subjected to minor changes. Even; This system was so successful that later, it was continued by Alexander the Great in the administrative structure of the new Macedonian Kingdom, largely protected.

Key Words: Satrap, Satrapy, Administrative Structure, Achaemenid, Cyrus II.

1.Giriş

II. Kyros (MÖ 559-530); Med Devleti'ne son vererek, Perslerin, tamamen bağımsızlığını kazanmasını sağlamış ve ülkesinin sınırlarını hızlı bir şekilde genişleterek, mevcut topraklarının Ege Denizi'ne kadar uzanmasını gerçekleştirmişti. Daha sonraki krallardan II. Kambyses (MÖ 530-522); Mısır'ı ele geçirmiş, I. Dareios ise (MÖ 522-486); Yunan sınırlarına kadar dayanan ve çok geniş topraklarda hüküm süren bir Pers İmparatorluğu meydana getirmişti.

Zaman içerisinde hızla genişleyen devletin sınırları, toprakların genişliği ve toprakların üzerinde çok sayıda milletin mevcudiyeti, kaçınılmaz olarak, birçok yönetimsel sorunları da beraberinde getirmişti. Tüm bunlara ek olarak; merkeze olan uzaklıkları da yeni fethedilen toprakların savunulmasını elde kalmasını oldukça zorlaştırmıştı. Ortaya çıkan bu zafiyetleri göz önünde bulunduran II. Kyros; bir takım tedbirler alarak, mirasını devraldığı Asur ve Med Devletlerinin eyalet sistemlerini kendi ülkesine uyarlamış ve Pers usulü bir satraplık sistemi oluşturmuştu. Böylelikle; ülkesini, bir çeşit eyalet sistemi olarak adlandırabileceğimiz satraplıklar şeklinde bölmüş ve bunların başlarına da en üst düzey yöneticiler olarak, birer satrap atamıştı. Bu satraplıklara bazen İran kökenlilerin, bazen de yerel unsurların ileri gelenlerinin atandığı görülebiliyordu.

Satraplar; siyasi, ekonomik ve askeri açıdan üstün idari yetkilerle donatılmıştı. Ancak böyle geniş yetkilere sahip olan satrapların, olası isyanlara neden olmamaları için de bizzat Büyük Kral tarafından müfettişler yetkilendirilmiş olup, bunlar zaman zaman satraplıklara giderek denetlemelerde bulunuyorlar, denetlemelerini Büyük Kral'a rapor ediyorlar ve böylelikle, isyanların önüne geçerek, satrapları her zaman Büyük Kral'a bağlı kılmaya çalışıyorlardı.

Pers mülki idare yapısının temel taşı olan bu satraplık sistemi; II. Kyros'tan sonra gelen Pers Kralları tarafından, zaman zaman küçük değişiklere uğratılsa da temelde aynen devam ettirilmişti. Hatta; kurulan bu sistem o kadar başarılı olmuştu ki,

daha sonraki yıllarda Büyük İskender tarafından da yeni Makedon Krallığı'nın idari yapısında, büyük oranda korunarak devam ettirilecekti.

2. Satraplık Sisteminin Kökeni ve Tanımlaması

Devraldığı Mezopotamya mirasını ve geleneklerini sürdüren Perslerin, genişleyen topraklarını da Mezopotamya idari sistemlerine göre örgütledikleri görülür. Bu konuda, II. Kyros; Asur eyalet sistemini model alarak, Pers satraplık sisteminin temelini atmıştı (Baker, 1993: 5; Farrokh, 2007: 39).

Mevcut Pers topraklarında demografik yapıdan dolayı üç farklı idari sistem mevcuttu:

1-Fethedilen ülkelerde kurulan düzenli idari satraplık merkezleri,

2-Kralın özel mülkü ve kendine has bir yönetim şekli olan kraliyet mülkleri;

3-Krallığın düzenli idari yapısına dahil olmayan; ancak bir parçası olan kendine özgü yarı özerk halklar (Wiesehöfer, 2003: 102).

Antik ve modern kaynaklar birlikte değerlendirildiğinde, satrap tanımıyla ilgili karşımıza şunlar çıkar: Pers yazıtlarında *hsăçapāvan*, Akkadça'da *ahšadrapanu*, İncil Aramicesi ve İbranice'de *ahašdarpan*, İmparatorluk Aramicesi'nde *hšatrapan*, Eski Mısır dilinde *hštrpn*, Likçe'de *xšadrapa*, Yunanca'da *satrapes* ve Latince'de *Praefectus* (Wiesehöfer, 1996: 108; Schimitt, 1986: 418). Bu noktada Yunanca kökenli olan "satrapes" kelimesi de bize korumak (pā) ve egemenlik (xsaça) anlamındaki hecelere –van'ın da eklenmesiyle "xšaçāpavan" kelimesiyle aynı anlamı vermektedir (Schmitt,1984:418). Dolayısıyla bu kavram; Persçe'de "İmparatorluğun veya Egemenliğin Koruyucusu" anlamına gelmektedir (Jacobs, iranicaonline.org., 25.06.2019).

3. Perslerde Satraplık Sisteminin Oluşturulma Süreci

Pers İmparatorluğu'nun ilk satrapları, Akhaimenid Hanedanına mensup kişiler ya da kralın yakın arkadaşları arasından seçilerek görevlendirilen kişiler olmuştu. Genelde; merkezden uzak yerlere görevlendirilen bu satraplar, başına buyruk davranmamaları veya bir isyana kalkışmamaları için daima denetim altında tutulmaya çalışılmışlardı. Satraplık sisteminin teşkilatlanması; I. Dareios zamanında tam olarak oturmuş olsa da, kaynaklar, bize, bu yapılanmanın temellerinin, ilk olarak II. Kyros zamanında atıldığını göstermektedir (Young, 1997: 298).

Bu bağlamda olmak üzere; sartaplık sisteminin teşkilatlanması sürecinde II. Kyros döneminde oluşturulan satraplık bölgeleri şunlardı:

1-Parsa: Pers Satraplığı, Pasargade ve Persepolis burada yer alır. 2-Uvaja: Sus kenti ve çevresi. 3-Babirus: Kalde ve çevresi. 4- Athura: Eski Asur Bölgesi. 5-Arabaya: Suriye, Fenike, Filistin Bölgesi. 6-Mudraya: Mısır Bölgesi. 7-Deniz Halkları Satraplığı: Kilikia ve Kıbrıs. 8-Yauna: Lykia, Karia, Pamphylia ile Yunan kolonileri ve İonia, Aiol ile birlikte Sakız ve Sisam Adaları. 9-Çparda: Lydia ve Mysia Bölgeleri. 10-Medaya Bölgesi. 11-Armenia Bölgesi. 12-Katpaluka: Kappadokia Bölgesi. 13-Parthava: Hirkanya ve Partya Bölgeleri. 14-Zarangiye: Zaranka Bölgesi. 15-Haraiva: Ariya Bölgesi. 16-Uvarazmiya: Harezm Bölgesi. 17-Bakhteris: Bakteriyan Bölgesi. 18-Sughda: Sugdiya Bölgesi. 19-Gandara: Kandalar Bölgesi. 20-Sakalar: Seyhun ötesindeki Sakalar'ın yaşadığı bölge. 21-Thatguslar: Sattagideler Bölgesi. 22-Horauvatis: Arakhosya Bölgesi. 23- Makalar: Harmund Geçidi Bölgesi (Olmstead, 1948: 59).

Yine II. Kyros döneminde olmak üzere, Pers hakimiyeti altına alınıp, eyaletlere ayrılan topraklar hususunda, Ksenophon'un Kyrupaideia adlı eserinde de kayda değer aşağıdaki şu bilgiler bulunmaktadır:

"*... Suriyeliler, Asurlular, Araplar, Kapadokyalılar, İki Frigya Krallığı, Lidyalılar, Fenikeliler ve Babilliler egemenliği altına girdiler. Daha sonra sıra Sakianlar, Paphlagonialılar, Magadidalar ve isimlerini saymamın gereksiz olacağı çok sayıda kavim Pers İmparatorluğu'nun şemsiyesi altında birleşti. Küçük Asya'da yaşayan Yunanlar bile Kyros''un denetimi altındaydılar. En son olarak da Kıbrıs ele geçirildi ve Pers İmparatorluğu'nun sınırları Mısır'a dek uzandı…*" (Ksen. Kyr. I. 1).

II. Kyros'un; yeni atanan satraplara verdiği en önemli talimatlardan birisi de, satrapın, gittiği yere yerleşmesini istemesiydi. Bu talimat ile hedeflenen başlıca amaç; satrapın, bölgesini benimsemesi ve vergilerin düzenli bir şekilde toplanıp, tutulabileceği güvenli bir merkez oluşturabilmekti. Bu talimat neticesinde; satraplar, görevlendirildikleri bölgelerde Büyük Kral'ın doğrudan temsilcisi olarak görülmüş ve can güvenlikleri ile topraklarının korunması da, bizzat Büyük Kral'ın teminatı altına alınmıştı (Ksen. Kyr. VIII. 1).

4. Satraplık Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi

II. Kyros'un ölümünden sonra, bazı satrapların merkezi otoriteye karşı ayaklandığı görülür. I. Dareios; tahta çıktığı andan itibaren; Media, Elam, Babil, Asur ve Mısır'da kendilerini meşru göstermeye çalışan birçok yerel unsurun isyanıyla uğraşmıştı. MÖ 522-518 yılları arasından görülen bu isyanlardan, Persia da dahil, İmparatorluğun birçok bölgesi etkilenmiştir (Mieroop, 2006: 331).

İsyanları başarılı bir şekilde bastıran I. Dareios, dağılan satraplık düzenini daha işlevsel bir şekilde yeniden teşkilatlandırmıştı (Mieroop, 2006: 331). Bu bağlamda olmak üzere; satraplık sisteminin yeniden düzenlenmesi sürecinde, I. Dareios döneminde oluşturulan satraplık bölgeleri şunlardı:

1-İonialılar, Asya Manisalıları, Aiolialılar, Karialılar, Lykialılar, Milialılar, Pamphylialılar. 2-Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia, Hytenneia. 3-Phrygia, Asya Thrakları, Paphlagonia, Mariandyn, Suriye. 4-Kilikialılar. 5-Fenike, Filistin, Suriye, Kıbrıs. 6-Mısır ve Libya. 7-Sattagydler, Gandarlar, Dadikler, Apartyler. 8-Susalılar ve Kissialılar. 9-Babil ve Asurya. 10-Akbatana, Media, Parikanlar, Orthokarybantlar. 11-Kaspianlar, Pausikaililer, Pantimathililer, Daritaililer. 12-Baktarian ve Aigles. 13-Paktyika ve Ermenistan. 14-Sagartianlar, Sarangianlar, Thamanaolular, Utialar, Mykoslar, Erythreia. 15-Sakaeliler ve Kaspianlar. 16-Parthlar, Khorasanlılar, Safad ve Aryalılar. 17-Parikanlar ve Asya Ethiopialıları. 18-Matienler, Saspeirler, Alarodialılar, 19-Moskhililer, Tiberanililer, Makronai, Mossyoikia ve Marsa. 20-Hintliler (Hdt. His. III. 90-94).

I. Dareios; II. Kyros ve II. Kambyses dönemlerinden farklı olarak, "yerel özerklik" kıstasını terk ederek, Pers feodal yapısını yerel koşullara entegre etmiş ve biraz daha farklı bir yönetici profili oluşturmaya çalışmıştı (Schimitt, 1986: 418). I. Dareios döneminde, satraplık sisteminde yapılan en önemli değişiklerden birisi de siyasi ve askeri gücün birbirinden ayrı tutulmasına özen gösterilmesidir. Bir siyasi yönetici ve bir garnizon komutanının yanına, merkeze rapor vermekle görevli bir yazmanın da atanmasıyla, satraplıktaki üst düzey memur sayısı üçe yükseltilmiştir. Böylelikle; Satrap, Karanos ve Yazmandan oluşan, birbirinden bağımsız üç yönetici ile bir çeşit güçler ayrılığı prensibi sağalanmış olarak, merkezi otoritenin daha fazla artırıldığı söylenebilir (Kse. Hell. I. 4. 3).

Satrapların; görev aldıkları bölgelerde yerel unsurların ileri gelenlerinden oluşan ve idari işlere bakan birçok yardımcısı da mevcuttu, ancak bunlardan en farklısı ve en önemlisi Garnizon Komutanıydı. Satrap-Garnizon Komutanı hiyerarşisi, gerçekten de tespiti zor olan bir meseledir. Bazı kaynaklarda Satrap ve Garnizon komutanı, farklı yetki alanlarına sahipken; bazı kaynaklarda ise bu iki üst düzey memurluk makamı, ast-üst hiyerarşisi içerisinde çalışmaktadır. Bu konuda, Bosworth; Ksenophon'a dayanarak, bu iki yönetici arasından önemli bir ayrımın olduğunu söyler (Bosworth, 2005: 281). Konuya ilişkin olarak da Sardes'in fethinden sonra, Tabalus'un, doğrudan Büyük Kral tarafından atanmasını, garnizon komutanlarının, satrapların astı olduğuna örnek olarak göstermektedir (Ksen. Kyr. VIII. 14; Briant, 2002: 67). İdari ve askeri yetkinin; bu şekilde iki kişi arasında bölüştürülmesi, aslında ileride çıkabilecek bir satrap isyanının önüne geçmek için alınmış bir önlem olarak da düşünülebilir (Ksen. Kyr. VIII. 6; Birant, 2002: 67).

Wiesehöfer'in tespitlerine göre; satraplıkların idari yapısında, satrapın alt düzeyinde de bürokratik görevlendirmeler devam ediyordu. Bu bağlamda olmak üzere;

"*… hiparkların vb. (satrapların) kimi bölgelerinden, her birinin kendi görevliler aygıtıyla, Babilonya'dan pahatu (Babilonya "valisi"), Ebir-nari'den ("ırmağın öte yakası"ndan, yani Fırat'ın öte yakasından) bel pahati ebir nari ya da phw'/pahat yehudaye (Yudea/Yehud "valisi") bilinmektedir. Mısır'da satraplık ve bölgesel düzenleme özellikle iyi bir şekilde görülebilir: satrapların altında, eyalet düzeyinde frataraka ("muhtar"), onun altında (Elefantine/Syene bölgesi için) garnizon kumandanı olarak askeri görevi içinde segan olarak adlandırılan haftaksvapata görev yürütmektedir*." (Wiesehöfer, 2003: 102).

II. Kyros ve I. Dareios'un satraplık sisteminde meydana getirdikleri büyük teşkilatlandırmanın yanı sıra; II. Kambyses (Hdt. His. III. 120; IV. 166), I. Artakserkses (Diod. XI. 71. 1-2) ve II. Artakserkses'in (Wiesehöfer 2003: 101) de mevcut sistem üzerinde bazı ufak tefek değişikler yaptıkları bilinmektedir.

5. Satrapların Görev ve Yükümlülükleri

Perslerin, satraplıklarından iki çeşit vergi aldıkları bilinmektedir. Biri; gümüş üzerinden hesaplanarak alınan haraç, diğeri de bölgelerinde yetişen doğal ürünlerle ödenen aynî vergilerdir (Casabonne, 2007: 25). Bu vergilerin haricinde, merkezdeki sarayların hizmet ihtiyacını karşılamak için küçük yaştaki çocukların merkeze sunulması da bir nevi, mevcut başka bir vergi çeşididir. Bu konuya; Babil'in çocuklarından bazılarının hizmet için Persia'ya gönderilmesi, örnek olarak gösterilebilir (Kuhrt, 2007: 672). Bunlara ek olarak; boya ve ilaç gibi bazı ürünler de vergi statüsünde kabul edilmek suretiyle, Pers merkezi tarafından, tâbi satraplıklardan talep edilmiştir (Goodspeed, 1899: 252). Ayrıca; satraplıkların vergi sistemi düzenlenirken mevcut toprakların verimlilikleri de dikkate alınmıştır (Goodspeed, 1899: 252). Bir başka deyişle; tarımsal verimlilik, vergi miktarının ayarlanmasında başlıca etken olmuştur (Briant, 2002: 394).

II. Kyros, satraplarına verdiği emirlerde; gençlere önem verilmesini, mümkün olduğunca ava götürülmesini ve bu gençlerin her daim bir asker gibi yetiştirilmesini ve hazır tutulmasını söylemiştir (Kse. Kyr. VIII. 6). Satrapların, bu şekilde askeri eğitime önem vermesi; Büyük Kral'ın emirlerinden ziyade, kendi iradeleri için de olmazsa olmaz bir gereklilikti. Yeni fethedilen yerlerde yaşayan başka uyruklara karşı, her zaman hazır bir ordunun bulunması, vergilerin düzenli toplanmasının ve asayişin sağlanmasını kolaylaştıran caydırıcı bir güç etkisi yaratmıştır (Dusinberre, 2002: 67).

Savaş zamanlarında, satraplar; Büyük Kral'ın emriyle, kendi sorumluluklarındaki bölgelerden kuvvetler toplayarak, beş kolordu şeklinde Büyük Kral'ın sefer ordusuna katılmışlardır (Briant, 2002: 343). Satrapların; kuvvetleriyle birlikte Büyük Kral'ın seferine katılması konusuna, Kserkses'in Yunan seferi, örnek olarak gösterilebilir. Herodotos'a göre; Sardes, Mysialılar, Daskyleion (Phrygialılar, Kappadokialılar, Asya Trakları, Bithinyalılar, Paphlogonyalılar, Mariandynyalılar), Armenialılar, Moschoi, Tibarenoi, Makrones ve Mossynokoi bölgelerinden halklar, kara kuvvetleri için asker göndermiş; Fenikeliler, Filistin Suriyelileri, Kıbrıs, Kilikyalılar, Lykialılar, Asya Dorislileri, İyonyalılar, Pelasglılar ise, Pers donanmasına gemi yardımında bulunmuşlardır (Hdt. His. VII. 89-95).

6. Satrapların Denetimi

Pers kralları, üstün yetkilerle donatılmış ve merkezden uzak bölgelerde görevlendirilmiş satrapların, olası isyanlarının veya emirlere itaatsizliklerine karşı, bir takım tedbirler almışlardır. Bu tedbirleri de kendilerine direkt olarak bağlı bir şekilde meydana getirdikleri memurluklar vasıtasıyla uygulamışlardır (Ksen. Kyr. VII.1; Briant, 2002: 344). II. Kyros döneminde oluşturulan bu memurluklar; satrapları denetlemenin yanı sıra, satraplıkların ihtiyaçlarını ve merkezden taleplerini karşılamakla da görevlendirilmişlerdir. Denetleme esnasında; vergi, yerli halkın korunması, tarımsal faaliyetler gibi konularda usulsüzlük yapan satraplar, önce, durumun düzeltilmesi için bu memurlar tarafından uyarılmış, ancak aksaklığın devam etmesi durumunda da yine bu memurlar tarafından, doğrudan Büyük Kral'a rapor edilmişlerdir (Ksen. Kyr. VIII. 6).

Kurulan haberleşme ağı sayesinde, her binek hayvanın, günde ne kadar mesafe gidebileceği hesaplanarak, bu mesafeye göre mola yerleri belirlenmiştir. Böylelikle; duraklarda bekleyen haberciler, gelen haberleri, bir başka durağa en hızlı şekilde iletebilmişlerdir. Büyük Kral; bu haberleşme sistemi sayesinde, topraklarındaki en uzak noktadaki satraplıklardan bile haberleri hızlıca öğrenebilmiştir (Ksen. Kyr. 8. VI).

7. Satrap İsyanları

Satrapların meydana getirdiği isyanların en önemlileri, MÖ 366-359 yılları arasında görülen ve "Büyük Satrap İsyanları" olarak adlandırılan hareketlerdir. Batı kıyılarında görevli olan birkaç satrap, birleşerek, II. Artakserkses'e isyan etmiştir. Bu karışıkları fırsat bilen Anadolu, Suriye ve Fenike'deki halklar, eş zamanlı olarak isyan etmiş ve Mısır Kralı Tachos da bu isyan faaliyetlerine destek vermiştir (Diod. XV. 90. 1; Briant, 2005: 16). Bu isyanı bastırmak için Kappadokia Satrapı Datames,

ordu komutanı olarak görevlendirilmiştir. İsyanı bastırmada kısmen başarılı olan Datames, bu kez II. Artakserkses'e karşı isyan etmiştir. Datames'e ek olarak, Daskyleion Satrapı Ariobarzanes de ayaklanmıştır. Sardes satrapı, Büyük Kral'a sadık kalmış, ancak Datames karşısında mağlup olmuştur. II. Artakserkses, Sardes Satrapı Autophradates'e destek için Orontas'ı gönderse de, Mysia Bölgesinde gözü olan Orontas da emirlere itaat etmeyerek, Sardes'e bir sefer düzenlemiştir. MÖ 360'larda, Ariobarzanes, oğlunun ihaneti sonucunda öldürülünce, isyancı satrapların gücü zayıflamıştır. Mevcut gelişmeler; satrapların aleyhine doğru ivme kazanınca, Orontas da Büyük Kral'ın birliklerine teslim olmuş, böylelikle de Pers taşrasında görülen bu büyük çaplı isyan, ancak bastırılabilmiştir. (Diod. XXV. 91.1; Dandamayev, 1989: 307).

8. Sonuç

Pers kaynakları içerisinde; "satraplık" kavramına, her ne kadar ilk olarak Behistun yazıtında rastlansa da (MÖ 522); Herodotos, Ksenophon, Ktesias, Zonaras gibi Batılı kaynaklarda da bu kavramın yer aldığı ve ilk olarak, II. Kyros tarafından teşkilatlandırıldığı görülmüştür (Hdt. His. III. 120; Ksen. Kyr. VIII. 6. 7-8; FGrHist III C 1F 9 (8) 'Ktesias' = Phot. Bib. 72. 37a; FGrHist II A F 66 (10) 'Nikolaos' = Const. Proph. de Insid. P. 23. 23; Zonar. epit. hist. I. 260. 1-16).

Satraplık sisteminin detaylı incelenmesi sonucunda, satraplıklar için bir anlamda "Mikro" başkentler oldukları rahatlıkla söylenebilir. Buralarda; kraliyet merkezi, rol-model olarak alınır ve yönetim sistemleri de aynen uygulanırdı. Tıpkı Pers başkentindeki gibi, bu satraplık merkezlerinde de vergiler toplanır, belirli bir yönetim hazinesi oluşturulur ve bazı kaynaklar, herhangi bir askeri seferde ihtiyaç duyulma olasılığı için hazırda bekletilirdi. Özellikle, merkeze bağlılığı kuvvetli tutmak, ticaretin, güvenliğin ve iletişimin hem hızlı hem de sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için, satraplık merkezleri "Kral Yolu" denilen ve uzunluğu yaklaşık 2500 kilometreyi bulan bir yolla da birbirine bağlanmıştır.

Eyaletleri yöneten satraplar, idari anlamda büyük bir özerkliğe sahip olmuşlardır. "Krallığın Koruyucuları" olan satraplık yöneticileri, Büyük Kral'ın, eyaletlerdeki en üst düzeyli temsilcileridir. Satrapların; çoğunlukla, Büyük Kral'ın ailesine mensup olmalarının yanı sıra, bunların arasında, Pers olmayıp, yerel kökenli olan satraplar da mevcuttur. Büyük Kral'ın, son derece üst düzey yetkilere sahip bu temsilcileri; yaşamları boyunca görevlerini sürdürdükleri için, zamanla, siyasi iradeleri çok güçlü ve neredeyse bağımsız bir güce sahip olmuşlardır.

Satraplık sistemi; zamanla, kullanışlılığını yitirmiş ve bunun sonucunda da satraplar yozlaşmıştır. Kendi hırs ve çıkarlarına öncelik veren satraplar; Yunan

kentlerine sefer düzenlemek ve topraklarını düşmana doğru genişletmek yerine, mevcut kendi statükolarını korumayı, kendileri için ana strateji olarak belirlemişlerdir. Toprakların çok fazla genişlemesiyle beraber, Büyük Kral ile satrapları arasındaki bağlar, günden güne zayıflamıştır. Bunun sonucunda; satraplar, başına buyruk davranmaya başlamışlar, kendi ordularını kurmuşlar, birer küçük kral gibi davranarak, merkezden bağımsız eylemlerde bulunmuşlardır. Bağımsızlığın başlıca sembollerinden biri olan para bastırma işini bile yapmışlar, bölgelerinden topladıkları yüklü vergilerle, hazinelerini doldurmuşlardır.

Bunların yanı sıra; bazı satraplar, mevkilerini, miras yoluyla çocuklarına bırakmaya bile başlamışlardır. Hatta; kendi çıkarlarını o kadar ileri düzeyde savunmuşlardır ki, bir koalisyon kurarak, Pers Kralına karşı isyan girişimlerinde bulunmuşlardır. Devletin çöküş sürecine girmesinin en büyük nedenlerinden biri olan satraplık sistemin bozulması ile Satrapların meydana getirdiği bu olumsuz koşullar; hem Persler'in düzgün işleyen eyalet sistemini sekteye uğratmış; hem de Batı Anadolu'daki Pers hakimiyetinin iyice zayıflamasına neden olmuştur. Satrap isyanlarının, eyalet sisteminde meydana getirdiği aksaklıklar ve bunun neticesinde oluşan zaaflar ile Hellespontos, İonia ve Lydia gibi Batı Anadolu satraplıkları, savunmasız ve saldırıya müsait bir konuma girmişlerdir. Bu zafiyet, Batıdaki II. Philippos için reddedilemeyecek bir fırsat meydana getirmiştir. Netice olarak; Pers topraklarının, Panhellen ordusu tarafından işgal edilmesi kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.

Konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında, aslında satraplık sistemi; bir taraftan, iyi işlediği zamanlarda, devletin ömrünü uzatmış ve Perslerin, yaklaşık iki yüz yıl, yabancı topraklarda tutunmasına katkı sağlamış; ancak, diğer taraftan ise, satraplar tarafından işleyişin suistimale uğratılması sonucunda da, devleti çözülme sürecine sokmuştur. Nitekim; sistemin faydalarını ve olumlu yanlarını gören Büyük İskender de Doğu seferinin ardından, Pers topraklarının ele geçirilmesiyle birlikte, Asya'da tutunabilmek için, mevcut yönetim biçimini koruyarak, aynı şekilde, satraplıkların başına kendi adamlarını getirmiştir. Böylelikle; yıllardır süren başarılı bir düzenin ve sistemin, aynen devam etmesini sağlamıştır (Bosworth, 2005: 280).

KAYNAKÇA

BAKER, J. M. (1993). A Prosopographical Study of the Ancient Persians Royal and Noble 550-450 B.C., Edwin Mellen Press, New York.

BOSWORTH, A. B. (2005). Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih ve İmparatorluk, (Çev.) ÇALIŞKAN, H., Dost Yayınları, Ankara.

BRIANT, P. (2005). "History of the Persian Empire", Forgetten Empire the World of Ancient Persia, London.

BRIANT, P. (2002). From Cyrus to Alexander: A History of Persian Empire, Winoma Lake, Indiana Elsinburg.

CASABONNE, O. (2007). "Akamenid İmparatorluğu, Büyük Kral ve Persler", Arkeoatlas, S.6, 20-35.

DANDAMAYEV, M. A. (1989). A Political History of the Achaemenid Empire, Leiden-New York-Köln.

DIODOROS SICILUS (1906). Diodori Bibliotheca Historica, (Ed.) VOGEL, F.; FISCHER, K. T., Leipzig.

DUSINBERRE, E. (2003). Aspects of Empire in Achaemenid Sardis, Cambridge University Press, Cambridge.

FARROKH, K. (2007). Shadows in the Desert: Ancient Persia at War, Osprey Publishing, Oxford-New York.

FGrHist için JACOBY. F. (1923-1958). Die fragmante der griechischen Historiker, I-XV, Berlin-Leiden.

GOODSPEED, G. S. (1899). "The Persian Empire from Darius to Artaxerxes", The Biblical World, Vol. 14, 4/, 251-257.

HERODOTOS (2011). Tarih, (Çev.) ÖKMEN, M., İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

JACOBS, B. "The Administrive Units of the Achaimenid Empire: Achaimenid Satrapies", http://www.iranica.com/Encyclopaedra Iranica Online. 25.06.2019.

KSENOPHON (1999). Hellenika, (Çev.) SİNANOĞLU, S., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

KSENOPHON (1960). Kyrou Paideia (Loeb), (Çev.) MILLER, W., London.

KUHRT, A. (2007). The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period, Vol. 2, London-New York.

MIEROOP, M. V. (2006). Antik Yakındoğu'nun Tarihi İ.Ö. 3000-323, (Çev.) GÜL, S., Dost Yayınları, Ankara.

OLMSTEAD, A. T. (1948). History of the Persian Empire, The University of Chicago Press, Chicago-London.

SCHIMITT, R. (1986). "Achaemenid Dynasty; from the Persian Clan of the Same Name ca. 700 to 330 B.C.", Elr., Vol 1, Londra-Costa Mesa: 414-426.

WIESEHÖFER, J. (2003). Antik Pers Tarihi, (Çev.) İNCİ, M.A., Telos Yayıncılık, İstanbul.

WIESEHÖFER, J. (1996). "Satrap", DNP Band II, Stuttgart: 108-110.

YOUNG, T. C. (1997). "Persians", Oxford Encyclopedia of Archaelogy in Near East, Vol. 4: 295-300.

ARAP MİLLİYETÇİLERİNİN GERÇEKLEŞMEYEN RÜYASI: BÜYÜK SURİYE

Öğr. Gör. Dr. Dilek CANYURT
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

ÖZET: Büyük Suriye denilen bölge Ürdün, Lübnan, Suriye, İsrail ve Filistin'i de kapsamına alan tarihi olarak Bereketli hilal ve Levant adı da verilmiş olan bölgeyi ifade etmektedir. Bu günkü Suriye devleti bu bölgenin sadece belli bir kısmından oluşmaktadır ve tarihi süreçler içerisinde Büyük Suriye parçalanarak bu günkü halini almıştır. Bu süreç özellikle Suriyeli milliyetçiler için bu parçaların birleştirilerek yeniden büyük bir Suriye oluşturma ideali çok önemlidir ve Büyük Suriye idealinde olanları Panarabizm ideoloji ile çok küçük farklılıkları vardır temelde Arap milliyetçiliği yatmaktadır. Bu ideal uğruna Suriye Filistin için İsrail ile savaşlara katılmış, ırak ile birleşme planları yaparken mısırla kısa süreli birleşerek birleşik arap cumhuriyetini bile kurmuştur. Yine bu idealdir ki Suriye'yi Lübnan'ın içişlerine müdahil hale getirmiştir. Arap milliyetçiliği ve dahası birleşik Suriye ideali bu kadar etkili iken gelinen noktada ise parçalanmış bir Suriye görünümü ile bu ideoloji belki de tarihinin en büyük hayal kırıklığını yaşamaktadır. Bu çalışmada ise Arap milliyetçiliğinin Suriye siyasetini ne denli etkilediği tarihsel kökenleri ile incelenerek gelinen nokta analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: Suriye, Büyük Suriye, Arap milliyetçiliği.

The Unrealized Dream of Arab Nationalists: Greater Syria

ABSTRACT: The region called Great Syria refers to the region which is also called the Bereketli crescent and Levant, which also included Jordan, Lebanon, Syria, Israel and Palestine. This present state of Syria is composed of only a certain part of this region, and during the historical periods, the Great Syria was disintegrated and got its present state. This process is particularly important for the Syrian nationalists to combine these pieces to create a great Syria, and the ideals of Greater Syria have very little difference with the Panarabic ideology, and they are mainly based on Arab nationalism. For this ideal

cause, Syria participated in wars with Israel for Palestine, while making plans to merge with Iraq, Syria merged with Egypt for a short time, even established a united Arab republic. This ideal, again, caused Syria to intervene in the internal affairs of Lebanon. Arab nationalism, and even the united Syrian ideal, are so influential, but with the fragmented Syria view, this ideology is perhaps the greatest disappointment of its history. In this study, how Arab nationalism affected the Syrian politics will be analyzed by examining the historical origins.

Key words: Syria, Greater Syria, Arab nationalism.

1. GİRİŞ

Bu günkü Suriye tarihi arka planı olarak bereketli topraklarından ötürü her zaman iktidar mücadelelerinin bir objesi konumunda olmuştur. Bölge farklı güçlerin hâkimiyetinde varlığını sürdürse bile Arap hâkimiyeti ve Osmanlı dönemlerinde, Büyük Suriye bölgesi tek bir bölge olarak varlığını devam ettirmiştir. 1. Dünya savaşının ardından emperyal devletlerin maharetiyle; Lübnan, Ürdün ve Filistin'in Büyük Suriye topraklarından ayrılması ile ülke yaklaşık olarak bu günkü halini almıştır. Büyük Suriye'nin küçülme sürecinin ülke insanları üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Belirgin olarak 19 yüzyıldan sonra artan milliyetçilik akımlarının üzerine, bu parçalanma döneminin etkisi de eklenince Suriye'de Arap milliyetçiliği temelli akımlar ve Büyük Suriye idealindeki pan-Suriyeizm akımları önem kazanmıştır. Suriye'nin kaderine hâkim olacak olan Baas ideolojisi de Arap milliyetçiliği üzerinden geliştirilmiş ve ülkedeki farklılıkları bağlayan bir çimento olarak pan-Arabizm ideali kullanılmaya çalışılmıştır.

Güçlenen bu akım ülke politikalarının belirlenmesinde önemli rol oynamış ve 1967 yılından itibaren Baas'ın, 1970 yılından itibaren de Esad'ın idaresindeki tek parti ve tek adam rejimindeki Suriye'nin iç ve dış politikalarının belirlenmesinde pan-Arabizm ve pan-Suriyeizm önemli ölçüde etkili olmuştur. Özellikle Suriye idarecileri ve halkı kendilerinden koparılmış olarak gördükleri Filistin meselesi ile yakından ilgilenmişlerdir. Suriye her zaman Lübnan'ın kendi parçası olarak görmüş, bu ülkeye; gizli açık, askeri ve siyasi çeşitli müdahalelerde bulunmaktan çekinmemiştir. Hatta Arapların tek bir siyasi oluşumda birleşmesi şekline özetlenebilecek pan-Arabizm ideali çerçevesinde devrin idarecileri önce Irak'la bütünleşmeyi planlamış, bu gerçekleşmeyince, 1958 yılında Mısır ile kısa süreli "Birleşik Arap Cumhuriyeti" (BAC) adında bir devlet kurmuşlardır. Dış politikalarında Arap milliyetçiliğinin bu denli etkili olduğu Suriye'de rejim iç politikasını da buna göre dizayn etmiştir. Bu yüzden sınır kentlerinde Araplaştırma yapılmış, , diğer ırklardan olanlar

da Arap kabul edilmiştir. Ancak büyük çoğunluğu Arap etnisiteye sahip olan Suriye halkı için pan-Arabizm ideolojisi zamanla etkililiğini yitirmiştir. Bu ideolojinin etkinliğini yitirmesinin temel nedenlerinden biri de dönem dönem uğradığı büyük hayal kırıklıkları olsa gerektir. Son olarak da başarısız Arap baharı süreci bu hayal kırıklıklarına eklenmiştir. Bu çalışmada amaç pan-Arabizm ve pan-Suriyeizm olarak adlandırılabilecek milliyetçilik akımını anlamak ve yaşadığı başarısızlıkları kronolojik olarak ortaya koymaktır.

2. GENEL OLARAK SURİYE

Suriye Arap Cumhuriyeti (El-Cumhuriyyetü'l-Arabiyyetü's-Suriyya); Türkiye, Irak, Ürdün, İsrail ve Lübnan tarafından sınırlanmış Akdeniz'e kıyısı bulunan bir Ortadoğu ülkesidir (Mark, 2014). 1946 yılında bağımsızlığını kazanarak kurulmuştur (Pipes, 1990:31). Çalışmanın ana konusu olan "Büyük Suriye" idealinin ne olduğunun anlaşılması için Büyük Suriye'yi tarif etmek gerekmektedir. Suriye Arap Cumhuriyeti, bu gün parçalara ayrılmış olan Büyük Suriye'nin sadece bir bölümüdür. Büyük Suriye; Lübnan, Suriye, Ürdün ve İsrail'i de içeren, Suriye Çölü'nün kuzeyindeki Fırat ırmağından, Nil vadisine uzanan yarım daire şeklindeki bölgedir ve bu bölgeye 'Bereketli Hilal' adı da verilmiştir (Mansfield, 2012:17). Bu bölgenin adı bazı kaynaklara göre, Levant bölgesi olarak verilirken (Lewis, 2015:435), Doğal Suriye, Coğrafi Suriye, Tarihi Suriye ve Birleşik Suriye adıyla da anılmıştır. Arapça olarak ise bu coğrafyanın adı, Şam veya Bilad eş-Şam olarak da geçmektedir (bakınız harita 1) (Pipes, 1990: 31).

Harita 1. Bereketli Hilal (Levant) bölgesi (Tr.depositphotos.com, 2017). Kaynağından uyarlanmıştır.

3.SURİYE'NİN KISA TARİHİ

Tarihi olarak Büyük Suriye, Romalılar, Moğollar, Haçlılar ve Türkler gibi devrinin önemli güçlerinin yüzyıllar boyunca mücadele ettikleri bir coğrafyadır (BBC, 2016).

1516 yılında 'Bereketli Hilal' Osmanlı yönetimine girmiştir (Gürson, 2010:6). 1914-1924 yılları arası dönem, Orta Doğu için Osmanlı İmparatorluğunun çöktüğü

ve yeni ülkelerin sınırlarının belirginleştiği yıllar olmuştur (Pipes, 1990:22). I. Dünya Savaş'ının ardından gerçekleşen San Remo Konferansı (24 Nisan 1920) ile bölge Fransa'nın manda yönetimine bırakılmıştır (Sander, 2013b: 77). 1920-1923 yılları arasında bölgede yeni sınırlar belirlenmiş ve bu sınırlar belirlenirken Batılı emperyal güçlerin çıkarlarına uygun olarak tasarlanmıştır (Pipes, 1990: 28). Suriye'nin bağımsızlığına kavuşması için yaklaşık 28 yıl beklemesi gerekmiş ve Fransız manda dönemi, Suriye'nin toplumsal ve siyasi yapısını değiştirtirmiştir (Canyurt, 2018:88). Büyük Suriye'den Suriye Arap Cumhuriyeti'ne dönüşüm kronolojisi ise şöyle gerçekleşmiştir: Önce San Remo konferansı ile Fransa ve İngiltere'nin manda yönetimi kurduğu iki bölgeye ayrılmıştır. Lübnan, her ne kadar egemenliğini kazanması 1946 yılında olsa da, 1926 yılında bağımsız bir devlet kabul edilmiştir. İskenderun ise, 1939 yılında Türkiye'nin hâkimiyetine girmiştir (Pipes, 1990:28-29). 1946 yılı Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı yıl olsa da, bundan sonra ülke çeşitli siyasi mücadelelere şahit olmuştur (Mercan, 2012:11). 1970 yılından sonra Hafız Esad'ın iktidara gelmesi (Pipes,1987) Suriye istikrarsızlıktan kurtulmuştur ancak diktatör bir tek parti ve tek lider rejimine mahkûm olmuştur.

4.BÜYÜK SURİYE İDEALİ VE SURİYE'DE POLİTİK DAVRANIŞLAR

Bu bölümde Büyük Suriye idealinin Suriye'nin tarihini nasıl şekillendirdiğinin ve modern Suriye'nin politik davranışlarını nasıl etkilediğinin anlaşılabilmesi için Pan-Arabizm ve dolayısıyla da Arap milliyetçiliğinin tarihsel kökenleri üzerinde durulacak bu arka plan üzerinden analizler yapılacaktır. Pan-Arabizm ideolojisi, Arapça konuşanların birliğini öngören bir fikri altyapıya sahiptir. Hristiyan mensupları için pan-Arabizm sadece, Büyük Suriye ideali üzerinden konuya yaklaşmakta[1] iken Sünni Müslümanlar için, Arap yarımadasından, Mısır'a, Kuzey Afrika'ya, hatta Somali ve Moritanya'yı kapsayan bir bölgeyi ifade etmektedir (Pipes, 1990:38). Büyük Suriye hedefi Arap milliyetçiliği ile içi içe geçmiş bir anlayış olduğundan öncelikle Arap milliyetçiliğinin gelişimini açıklamak faydalı olacaktır.

Arap milliyetçiliği, Arapça konuşanların tek millet olduğu ve bağımsız ve birleşik olmaları gerektiği düşüncesini idealize etmektedir (Hourani, 1983:260). Suriye'de Modern anlamda milliyetçilik anlayışı, Avrupa'da ki milliyetçi düşüncelerinin etkisiyle gelişmiştir (Lewis, 2015:402-404). Osmanlı Batılı devletlere de ticari imtiyazlar verdikçe Suriye bölgesinde, Batı'nın etkileri gittikçe artmıştır (Arı, 2007:106). Batılılar tarafından Suriye'de açılan okullar sayesinde milliyetçilik akımı

[1] Büyük Suriye ideali; Suriye, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Güneydoğu Türkiye'yi de içine alan Fırat'tan Nil'e uzanan Büyük Suriye'yi kurma hedefini ifade etmektedir (Ya'ari, 1987).

ilk önce Suriyeli Hristiyan gençler arasında gelişmeye başlamıştır (Goldschmidt ve Davidson, 2011:274-275). Arap milliyetçiliği, bu bölgedeki misyoner okullarında yetişmiş Hristiyan Araplar tarafından başlatılmıştır ve Arap kültürünü temel alan bir anlayışları vardır (Kılınçkaya, 2004: 39). Hristiyan Araplar, Arap milliyetçiliğinin temellerinin atılmasında kurucu rol oynadığı için, bu milliyetçilik anlayışı nispeten laik bir özellik taşımaktadır (Gürson, 2010:10). Osmanlı'da ilan edilen II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı, Suriye'de Arap milliyetçiliğinin ve Türk düşmanlığının basın yoluyla yayılmasına uygun bir ortam hazırlamıştır. Bu yayınların çoğunluğu da, İngiltere ve Fransa tarafından desteklenmiştir (Umar, 2003:7). Başlangıçta Arap milliyetçiliği, Osmanlı Devleti'nin yolsuzluk, yozlaşma ve kötü idaresine karşı gösterilen bir tepki sonucunda, onu ıslah ve bazı siyasi ve kültürel haklarla sivil özgürlüğü talep etmek şeklinde belirmiştir (Hut, 2016:114). Ancak Osmanlı'da İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)'nin iktidarı ele geçirmesi ile (Salibi, 2003: 27) gerçekte Jön Türklerin merkezileştirme çabaları olan uygulamalar, yöre halkı tarafından Türkleştirme politikaları olarak algılanarak bölgede siyasal tepki oluşturmuştur (Cleveland, 2008:158). Bir tarafta Batılı güçlerin Arap milliyetçilerini cesaretlendirmesi (Kürkçüoğlu, 1972:4-5), diğer tarafta Osmanlı'nın görevlendirdiği yöneticilerden kaynaklı davranışlar, -örneğin; Cemal Paşa kendisine icraatlarından dolayı Suriye kasabı denilmiştir (Erdemol, 2013:21), bir askeri mahkeme kurarak, şüpheli gördüklerini ve milliyetçi liderleri hükümet binalarının önünde asarak idam ettirmiştir (Hitti,1959:240)- Arapların Osmanlı'dan ayrılma amaçlı olarak ayaklanmasına neden olmuştur (Allawi, 2016:71-78).

Bu süreçte Suriye'deki Arap milliyetçilerini Osmanlıya karşı teşvik eden İngiltere, Arap milliyetçilerini de Osmanlıya karşı ayaklanmanın içine çekmeyi başarmıştır (Salibi, 2003:27). Mekke Şerifi Hüseyin İngilizlerle Osmanlıya karşı kendisinin kral olduğu Suriye'yi de içine alan bağımsız bir Arap krallığı için bir anlaşma yapmıştır (Tanenbaum, 1978:9). İngilizlerin desteği sayesinde Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın 1916 yılında Mekke'de başlattığı ayaklanma, 1918 yılında Osmanlı'nın Suriye' den çekilmesiyle sonuçlanmıştır (Arı, 2007:110). I. Faysal Suriye'yi ilk ele geçirdiğinde, "Büyük Suriye" amaçlı hedeflere yönelik hamleler yapmıştır (Pipes, 1990: 23). Bu hamlelerinden biri olarak, Faysal 1918 Kasım'ından 1919 Nisan'ına kadar Paris'te aylarca kalarak, barış konferansı sürecinde 'bağımsız ve büyük Suriye' hedefinde, güçlü devletleri ve bilhassa Fransa'yı ikna için çok uğraşmışsa (Tanenbaum, 1978:29-30) da, bu fikrini onlara kabul ettirememiştir. Faysal, Paris barış görüşmelerinden 6 Ocak 1920'da zoraki bir anlaşma yaparak dönmüştür. Ancak bu anlaşma Suriye'nin bağımsızlığını sağlamayan Büyük Suriye idealinden çok uzak bir anlaşmadır. Faysal suriye'ye döndüğünde Suriyeli milliyetçilerin tepkisi ile karşılaşacak ve Mart 1920'de toplanan "Suriye Ulusal

Kongresi", Lübnan ve Filistin'in de dahil olduğu bir Suriye için bağımsızlık ilan edecekler ve Faysal'ı da Suriye Kralı ilan edeceklerdi (Allawi, 2016: 333). Mart ayında ilan edilen Suriye Krallıkığı; Fransız askerlerine direnemeyecek (Mansfield, 2012:266-267) 25 Temmuz 1920'de on bulacaktır (Allawi, 2016: 357). Suriyeli milliyetçiler her ne kadar Büyük Suriye ideali için çabalasalar da, gizli anlaşmalarla 'Bereketli Hilal'i paylaşmış olan devrin emperyal güçlerine (Hitti, 1959: 240) karşı mücadele edebilmeleri mümkün olmamıştır. Denilebilir ki zaten bölgede çok yavaş şekillenmiş ve kabul görmüş olan Arap milliyetçiliği ve bu bağlamda "Büyük Suriye" ideali ilk hayal kırıklığını Suriye Krallığının yıkılması ile yaşamıştır. Zaten devrin başat aktörleri 24 Nisan 1920'de San Remo da toplanarak Suriye'yi Fransız, Irak ve Filistin'i İngiliz manda yöneyime bırakma noktasında anlaşmışlardır (Sander, 2013a: 76-77). Nihayetinde bölge büyük devletlerin bölge halkına rağmen çizdiği sınırlarla şekillenmiş olacaktır.

Buraya kadar ki Arapları, Osmanlılara isyana kadar getiren süreç; önce Batının desteği ile gerçekleşmiştir. Ancak Arapların, birleşmek ve kendi kendilerini yönetmek istekleri, Manda rejimi altında daha bir parçalanmış ve sömürgeleşmiş olmaları ile sonuçlanmıştır (Goldschmidt ve Davidson, 2011: 294-295). Fransa Suriye'de yönetime geçer geçmez ülkeyi Alevi Bölgesi, Dürzi Bölgesi, Şam Devleti, Halep Devleti ve Lübnan olarak beş siyasal birime bölmüştür (Sander, 2013a: 83). Dahası 1860'da Lübnan mutasarrıflığı olarak ayrılmış Lübnan (Pipes, 1990:34) konusu Suriyeli milliyetçiler için kabul edilemez bir düşünce (Salibi, 2003: 29) iken, Fransız manda yönetimi, Lübnan Mutasarrıflığ'na, Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki Trablus, Sayda, Sur, Beyrut ve verimli Bekaa vadisini de katarak yeni ve daha büyük bir Lübnan inşa etmişlerdir (Cleveland, 2008: 245).

1925 yılında çıkan bir ayaklanmada, Dürziler ve Şamlı milliyetçiler bir ittifak başlatmışlardır (Mansfield, 2012: 290). Bu ayaklanmalara Fransa 18 Ekim 1925 akşamından başlayarak iki gün boyunca Şam'ı karadan ve havadan bombalatarak karşılık vermiştir (Cleveland, 2008: 248- 249). Fransa'nın baskıcı uygulamaları neticesinde, Suriye'de milliyetçilik özellikle 1925-27 yılları arasında büyük bir yükseliş göstermiştir (Salibi, 2003: 28-29). Sonuç olarak Arap milliyetçiliğinin ilk başları Osmanlı yönetimine karşı iken daha sonraları Fransız manda yönetimine karşı bir hareket halini almıştır (Hitti, 1959:236).

Pipes "Greater Syria" adlı eserinde 1920-1973 yılları arasını Büyük Suriye'nin kurulması için yapılan başarısız çabalar olarak nitelendirmektedir. (Pipes, 1990:52). Zira bağımsız Suriye'de kurulduğu ilk zamanlardan itibaren siyasetçilerin en birinci hedefi Büyük Suriye'yi kurmak olmuştur (Dam, 2000:6). Pipes kitabında, Büyük Suriye'nin bölünmesinde etkilenen bütün Arapça konuşan toplulukların, Büyük Suriye'nin tekrar inşasına istekli olduklarını ifade etmektedir (Pipes, 1990:115).

Gerçekten de bu ideoloji bölgeyi o kadar etkilemiştir ki 1958-1961 yılları arasında süren kısa süreli Suriye ve Mısır'ın birleşmesi ile kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) deneyimi Lübnan'ı ciddi olarak etkilemiş, Müslüman ve Hristiyanlar arasında BAC yönetimine dâhil olma konusu önemli bir sürtüşme konusu olmuştur (Salibi, 2003:2).

Suriye daha bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda İsrail'in kurulmasına tepki olarak 1948 yılında başlayan Arap-İsrail savaşlarına dâhil olmuş ve bu savaştan başarısızlıkla ayrılmıştır (Cleveland, 2008:360). 1948-1949 Arap-İsrail Savaşı'nın Arapların birlikte hareket edemeyişinden kaynaklı başarısızlığı Arap milliyetçileri için önemli hayal kırıklıklarından biri olmuş ve pan-İslamizm ideolojisine olan eğilimi de arttırmıştır (Davişa, 2004:115-116).

1950'li yıllar boyunca 'Bereketli Hilal' denilen bölgenin tek bir ülke haline dönüştürülmesi hedefinde Suriyeli askeri yöneticiler, Iraklı devlet adamlarıyla görüşmelerde bulunmuşlardır. Ancak bazı yöneticiler, Büyük Suriye idealine olan sempatilerine rağmen birleşmeyi istememişlerdir. Irak bu isteğinde ısrar ederek 1954 senesinde Suriye, Ürdün ile federal bir yapı oluşturma önerisinde bulunmuş ve hatta Irak ordusunun Suriye'yi ilhakı için bir plan dahi hazırlamıştır (Pipes, 1990:99).

Suriye siyasi tarihi açısından en büyük dönüm noktalarından biri, daha sonra Suriye'nin kaderi olacak olan Baas Partisinin kurulmasıdır. Bu parti, Sünni Müslüman Salahaddin Bitar ve Ortodoks Hristiyan Mişel Eflak tarafından Arap milliyetçiliği temelinde, sosyalizmin ilkelerini de kullanarak geliştirdikleri bir ideoloji hedefinde 1943 yılında Şam'da ilk olarak "Suriye Sosyalist Partisi" adıyla kurulmuştur (Wolff, 2006: 177; Cleveland, 2008: 361). Parti kurulduğu ilk günden itibaren yabancıların çizdiği sınırları reddetmiş ve Suriyeli olmaktan çok, Arap olma konusunda ısrarcı olmuştur. Kurulduğu tarihten itibaren, Fransa aleyhinde çalışmalarda bulunmuş ve İskenderun'un Türkiye'ye bırakılmasına şiddetle karşı çıkmıştır (Jaber, 1970:30-31). Bağımsızlık sonrasında Suriye'de, Büyük Suriye düşüncesi genel olarak bir çekiciliğe sahiptir ve dolayısıyla Baas Partisi'nin söylemlerindeki Pan-Suriye ideolojisi çok popüler olmuştur (Pipes, 1990:55). Parti Filistin için para ve silah toplamış ve partinin önde gelenlerinden Eflak ve Vahid El Ganim ve arkadaşları Filistin için gönüllü olarak cepheye gitmişlerdir. Böylelikle Filistin davası, Baas ideolojisinin Arap siyasi hayatına etkili bir şekilde girmesine kapı aralamıştır (Jaber, 1970:34). Diğer yandan Baas henüz iktidara gelememiş zayıf bir parti iken dahi Suriye'nin Mısırla birleşmesi konusunda etkili olmuş (Jaber, 1970: 51) ve bu çabalar neticesinde 1958 yılında Suriye ve Mısır birleşmesi gerçekleşmiştir (Davişa, 2004: 200). Ancak, bu birliktelik ideolojik, siyasal ve ekonomik sorunlar yüzünden 1961 sonbaharında son bulmuştur (Davişa, 2004:200-209). Bu birlikteliğin yürümemiş olması da yine Büyük Suriye ideali için yapılmış bunca siyasi gayrete rağmen bu idealin önemli bir

başarısızlığı olarak dikkat çekmektedir. BAC'ın dağılması Suriye'de milliyetçi ve sosyalist partileri büyük ölçüde zayıflatmıştır (Sorenson, 2014:572). 1967 yılında önemli bir gelişme olmuş ve Haziran savaşı denilen Arap-İsrail savaşında Suriye toprakları İsrail tarafından işgal edilmiş, Suriye hava kuvvetleri İsrail tarafından yok edilmiştir (Cleveland, 2008:443). Suriye Golan Tepelerini İsrail'e kaptırmış ve bundan böyle buraları geri almak Suriye rejiminin adeta onur meselesi olmuştur (Hinnesbusch, 2009:8). Böylesi travmatik bir durumun hemen ertesinde Hafız Esad 1970 Kasım ayında Suriye'nin bütün karar mekanizmalarını uhdesine almayı başarmıştır. (Cleveland, 2008: 443). 1971 yılına gelindiğinde ise cumhurbaşkanı seçilmiştir (South, 2011: 31).

Bu savaşın en önemli sonuçlarından biri, siyasal Pan-Arabizm'in nihai olarak son bulduğunun bir göstergesidir. Artık, Arapların birliği fikri sadece bir halk özlemi olarak kalacaktır (Bozarslan, 2014:105-106). Ancak pan-Arabist ideoloji yaşanılan başarısızlıklara rağmen halk nezdinde kabul gören bir görüş olduğu için Esad toplumsal desteğini arttırabilmek için pan-Arabist söylemlerde bulunmaktan çekinmemiştir (Özkoç, 2008:158). Bu bağlamda Suriye dış politikasında dikkat çeken bazı başlıklar vardır ki bu konular, iç politik dinamiklerden kaynaklı olarak Esad'ın mücadeleden vazgeçmediği konulardır. Bunlar: 1- Filistin sorunu ki Suriye'nin milli ideolojisi olan Büyük Suriye ideali ile beslenen ve Suriye'nin kendi meselesi olarak algıladığı bir sorundur ve uzun yıllar Suriye'nin iç ve dış politikasında etkili olmuş çok kere Arap-İsrail savaşlarında Suriye'nin öncü pozisyonda olması neticesini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda da Rusya ile müttefiklik ilişkisine girmiştir (Goldschmidt ve Davidson, 2011: 431-432; Seale, 1989:346-347). 2-Lübnan'la olan ilişkileri, aynı şekilde Büyük Suriye ideali çerçevesinde, Suriye'nin Lübnan ile ilişkilerinde bu idealin belirleyici olduğu görülmektedir. Suriye'nin Lübnan iç savaşında de-facto olarak 35.000 kişilik ordu ile Lübnan'ı işgal etmesi (Clawson, 1996: 36), bu bakış açısının bir ürünüdür. Suriye'nin Lübnan'ı işgal ettiği 1976 yılından itibaren Lübnan iç siyasetini belirleyen en önemli dış aktör konumundadır (Mercan, 2012: 88). Suriye'nin Filistin ve Lübnan'a olan bakış açısı onu İran ile 1980 yılından beri güçlü bir ittifak kurmasında neden olmuştur (Zisser, 2004).

Suriye dış politikasını Arap milliyetçiliği üzerine şekillendirdiği gibi iç politikalarını da milliyetçiliğe göre dizayn etmiştir. Zira Baas rejimi ülke içerisinde ciddi anlamda Araplaştırma politikaları izlemiştir. Her ne kadar ülkenin %90'ı Arap olsa da ülkede farklı etnik kimlikler de bulunmaktadır (Dam, 2000: 17). Buna rağmen Ermeniler haricindeki hiçbir etnik azınlığa azınlık statüsü verilmemiş ve Suriyeli Arap kabul edilmişlerdir (Öztürkmen, 2011). 1958-1976 arası Arap milliyetçiliğinin en popüler olduğu yıllarda Türk sınırı boyuna Arapları yerleştirme kapsamında buradaki Kürtler yer değiştirmek zorunda kalmıştır (Minorityrights.org, 2001). Pek çok

siyasal haklardan mahrum olan Kürtler ancak 2011 yılında sokağa döküldüklerinde bu haklarını alabilmişlerdir (Milliyet.com, 2011). Suriye benzer şekilde Türkmenlere de Araplaştırma politikası uygulamış, Türkmenlere ait topraklara el konularak buralara Araplar yerleştirilmiş ve bu yerlere Arapça isimler verilmiştir (Kirişçioğlu, 1995). Türkiye'nin uzantısı olduğunu düşündükleri Türkmenlere artarak devam eden baskı politikaları uygulamışlardır (Mustafa, 2015: 2).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1960'lı yıllardan itibaren Baas idaresi altındaki Suriye iç ve dış politikasında 2000'li yıllardan itibaren ufak açılımlar geliştirse bile temel politikalarından vazgeçmemiştir. Fakat 2010 yılından itibaren Arap ülkelerini kasıp kavuran Arap Baharı denilen bir sürece girilmiştir. Bu sürecin daha başlangıcında bazı Arap entelektüeller Arap milliyetçiliğinin yeni bir oluşumu olarak yorumlamışlardır. Bunlardan Sadek Al-Azm, 2011 yılında bu direniş hareketlerinin Arap ülkelerine yayılmasını 'Arap birlikteliği' temelinde açıklamış ve bu birlikteliğin pan-Arabist ideolojiden farklı bir açılım getirdiğini iddia etmiştir. (Al-Azm, 2011). Yine aynı düşünceleri savunan Sawani, Arap Baharı öncesi ve sonrası yapılan saha araştırmalarında Arap birliği duygusunun katılımcılarda yaygın bir kanaat olduğunu, ifade ederek, "Pan-Arabizm inancının sonunun gelmediğine işaret etmektedir (Sawani, 2012). Bilim adamlarının Arap baharı için çok erken dönemdeki analizleri göstermektedir ki, bir Arap dirilişi ve Arap milliyetçiliğinin canlanması düşüncesi hala Arap entelektüellerini heyecanlandırmaktadır. Ancak ilerleyen süreçte Suriye, Ortadoğu ülkeleri içerisinde en ağır bedeli ödeyen ülke olacaktır. Dahası artık Suriye, Büyük Suriye idealinden parçalara ayrılmanın eşiğine gelmiş bir Suriye'ye uyanacaktır.

KAYNAKÇA

AL-AZM, S. (2011). "Arab Nationalism, Islamism and the Arab", http://blogs.lse.ac.uk/mec/files/2011/12/Azmtranscript.pdf, 12.05.2018.

ALLAWİ, A. A. (2016). Irak Kralı I. Faysal, (Çev.) ABACI, H., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ARI, T. (2007). Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, İstanbul, Alfa Yayınları.

BBC. COM (2016) "Syria country profile", http://www.bbc.com/news/world-middle-east-14703856, 02.05.2017.

BOZARSLAN, H. (2014). Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, (Çev.) BERKTAY, A., İletişim Yayınları, İstanbul.

CANYURT, D. (2018). Çok Katmanlı Toplumlarda Demokrasi: Suriye Örneği, Doktora Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

CLAWSON, P. (1996). Assad's Syria is a Rogue Regime. Syria: Peace Partner of Rogue Regim, U.S. Government Printing Office, Washington.

CLEVELAND, W. L. (2008). Modern Ortadoğu Tarihi, (Çev.) HARMANCI, M., Agora Kitaplığı, İstanbul.

DAM, N. v. (2000). Suriye'de İktidar Mücadelesi, İletişim Yayınları, İstanbul:

DAVİŞA, A. (2004). Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutusuzluğa, (Çev.) YALÇIN, L., Literatür Yayıncılık, İstanbul.

ERDEMOL, M. K. (2013). Suriye Denklemi, NotaBene Yayınları, Ankara.

GÜRSON, P. (2010). Suriye, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara.

HINNEBUSCH, R. (2009)." Syrian Foreign Policy under Bashar al-Asad", Ortadoğu Etütleri, 1(1): 2-26.

HİTTİ, P. K. (1959). Syria: A Short History, New York, The Macmillan Company.

HOURANİ, A. (1983). Arabic Thought in The Liberal Age 1798-1939, Cambridge University Press, Cambridge.

HUT, D. (2016). "Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği", VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 105-150.

JABER, K. A. (1970). Arap Baas Sosyalist Partisi: Tarihi, İdeolojisi ve Örgütü, (Çev.) ERSOY, A., Altınok Matbaası, Ankara.

GOLDSCHMIDT, JR., A. ve DAVIDSON, L. (2011). Kısa Ortadoğu Tarihi, (Çev.) GÜLER, A., Doruk Yayımcılık, İstanbul.

KILINÇKAYA, D. (2004). Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Duğuşu ve Suriye, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

KİRİŞÇİOĞLU, M. F. (1995). "Suriye Türkleri", Avrasya Dosyası, Ankara.

KÜRKÇÜOĞLU, Ö. E. (1972). "Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)", Ankara, Sevinç Matbaası.

LEWIS, B. (2015). Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi, (Çev.) KÖLAY, S. Y., Arkadaş Yayınevi, Ankara.

MANSFIELD, P. (2012). Ortadoğu Tarihi, (Çev.) YOLSAL, Ü. H., Say Yayınları, İstanbul.

MARK, J. J. (2014)." Syria", http://www.ancient.eu/syria/, 15.05.2019.

MERCAN, M. H. (2012). Suriye: Rejim ve Dış Politika, Pınar Yayınları, İstanbul.

MINORİTYRIGHTD.ORG (2001). "Syria-Kurds", http://minorityrights.org/minorities/kurds-5/, 09.11.2016.

MİLLİYET.COM (2011). "250 bin Kürt 50 Yıl Sonra Vatandaş Oldu", http://www.milliyet.com.tr/250-bin-kurt-50-yil-sonra-vatandas-oldu/dunya/dunyadetay/08.04.2011/1374800/default.htm, 20.11.2016.

MUSTAFA, A. (2015, Temmuz 7). ORSAM Bölgesel Gelişmeler Söyleşileri. (ORSAM, Röportaj Yapan)

ÖZKOÇ, Ö. (2008). Suriye Baas Partisi:Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991), Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRKMEN, A. (2011, Haziran 1). "Suriye Türkmen Hareketi Sözcüsü Ali Öztürkmen ile Röportaj", (V. Ayhan ve O. Orhan, Röportajı Yapanlar) Ortadoğu Analiz.

PIPES, D. (1987). "Syria After Asad", http://www.danielpipes.org/177/syria-after-asad, 23.10.2016.

PIPES, D. (1990). Greater Syria The History Ambition, Oxford Universty Press, Oxford.

SALIBI, K. S. (2003). A House of Many Mansions:The History of Lebanon Reconsidered, I.B.Tauris, London.

SANDER, O. (2013a). Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

SANDER, O. (2013b). Siyasi Tarih: 1918-1994, İmge Kitabevi, Ankara

SAWANI, Y. M. (2012). "The end of pan-Arabism' revisited: Reflections on the Arab Spring. Contemporary Arab Affairs", 5(3): 382-397.

SORENSON, D. S. (2014). An Introduction to the Modern Middle East, Westview Press, Boulder.

SOUTH, C. (2011). Culture Shock: Syria, Marshall Cavendish Publishing Limited, Singapore.

TANENBAUM, J. K. (1978). "France and the Arab Middle East, 1914-1920. Transactions of the American Philosophical Society", 68(7): 1-50.

UMAR, Ö. O. (2003). Türkiye-Suriye İlşkileri (1918-1940), T.C. Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ.

WOLFF, A. (Dü.). (2006). Britannica Concise Encyclopedia, London, Britannica Encyclopedia.

YA'ARİ, E. (1987). "Behind the Terror", Ekim 24, 2018 tarihinde The Atlantic: https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1987/06/behind-the-terror/376326/, 24.10.2018.

ZISSER, E. (2004). "Syrian Foreign Policy Under Bashar al-Assad. Jeruselam Center for Public Affairs", 4(2): 1-3.

SURİYELİ MUHALİFLER VE RADİKALİZM: ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİNDEN TERÖRLE MÜCADELEYE DEĞIŞEN DÜNYA GÜNDEMİ

Öğr. Gör. Dr. Dilek CANYURT
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

ÖZET: Suriye'de güncel olarak bir iç savaşa dönüşmüş olan süreç, 2011 yılında halk tarafından, Baas rejimine karşı yapılan özgürlük ve demokrasi hedefindeki masum eylemlerin evirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Başlangıçta Suriyeli muhalifler, biraz daha insanca bir yönetim talebi ile eylemler yapmışlardır. Ayrıca bunlar Suriye toplumunun her kesimini bünyesinde barındırmaktaydı. Bu halleri ile de pek çok Batı ülkesinden destek görmüşlerdi. Gelinen noktada Suriye muhalefetinin özgürlük talepleri dünya gündeminden düşmüş, yerine ABD den Rusya'ya herkes radikal terör örgütleri ile mücadele konusunu konuşur olmuştur. Bu çalışma Suriyeli muhaliflerle olan bu gündem kaymasının nedeni olan Suriye muhalefeti hakkındaki radikalleşme olgusunu inceleyecektir. Bu yapılırken de konu ile ilgili yazılı literatür taranmış ve betimsel bir araştırma yapılmıştır. Sonuç olarak ortaya çıkmaktadır ki Suriye de muhalefet, yoğunluklu olarak yabancı savaşçıların konuya müdahil olması ve başkaca nedenlerden dolayı kısmen radikalizme kaymıştır. Bu durum ise Suriye muhaliflerinin gerçek taleplerinin gündemden düşmesi gibi olumsuz bir netice doğurmuştur.

Anahtar kelimeler: Suriye, muhalifler, radikalleşme, yabancı savaşçılar

Syrian Opponents and Radicalism: the World Agenda Ranging From the Struggle for Freedom to the Fight Against Terrorism

ABSTRACT: The process, which has been transformed into a civil war in Syria, emerged in 2011 with the evolution of innocent actions aimed at freedom and democracy by the people against the Baath regime. Initially, Syrian opponents took actions with a demand for a more humane administration. In addition, they included all parts of the Syrian society. In this case, they were supported by many Western countries. At the end of this process, the Syrian opposition's demands for freedom have fallen from the world agenda: instead, everyone from the United States to Russia has been talking about the fight against radical terrorist organizations. This study will examine the phenomenon of radicalization about the Syrian opposition, which is the reason for this shift in

the agenda with Syrian opponents. In this context, the reasons for the tendency towards radicalization in Syrian dissidents will be investigated. While doing this, literature on the subject was searched and a descriptive research was conducted. As a result, it turns out that the opposition in Syria has shifted to radicalism partly because of the intense involvement of foreign fighters and other reasons.

Key words: Syria, dissidents, radicalization, foreign fighters.

1. GİRİŞ

Arap Baharı ve ya Arap Uyanışı denilen süreç Suriye'ye gelip çattığında, ülkede değişimi isteyen her kesim bir şeylerin değişeceği umuduyla sivil ve barışçıl sokak eylemleri başlatmıştı. Ancak Suriye gibi diktatöryen ve oligarşik bir rejimin başındakiler, konumlarını kaybetmemek için gösterilere çok sert ve kanlı bir şekilde müdahale etmiştir. Suriyeli muhaliflerin de silahlanması ve düzensiz de olsa organize olması ile süreç iç savaşa evirilmiştir. İç savaş ortamı sadece Suriyeli muhalifler ve rejim arasındaki çatışmalarla devam etmemiş, kısa sürede bölgede çıkarları olan küresel ve bölgesel aktörlerin devreye girmesi ile boyut değiştirmiştir. İç savaş ortamında en çok dikkat çeken nokta, ülkedeki güvenlik boşluğunu fırsat bilen yabancı savaşçıların da çok hızlı bir şekilde küresel bir ideoloji için bölgeye akın etmiş olmasıdır. Bu yabancı savaşçıların savaşın gidişatı üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Suriye'de rejim değişikliği ile ortaya çıkan sivil hareketler başlangıçta (Fiili olarak çok önemli katkılarının olmayacağı ileride anlaşılsa bile) söylem bazında Batı'dan ciddi destek görmüştür. Ancak gerek Suriyeli muhaliflerin bir türlü birlikte hareket edememesinden kaynaklı gerekse Suriye rejimine Rusya ve Çin gibi iki büyük devletin desteğinden kaynaklı ve başkaca nedenlerden dolayı Suriyeli muhaliflerin Şam rejimi ile masaya oturabilmeleri mümkün olamamıştır. Esad daha iç savaşın henüz başlamadığı dönemde de muhalefet için terörist tabirini kullanmaktadır, bu günkü gelinen nokta da muhalefeti terörist olarak tanımlamak suretiyle muhatap kabul etmemektedir[1]. İşte tam da bu paralelde, pek çok karmaşık nedenden dolayı muhaliflerde kısmen gerçekleşen radikalleşme eğilimleri, Batı'nın zaten yeterli olamayan desteğini zayıflatmış ve daha bir yalnızlaşmalarına neden oluştur. Dahası dünya kamuoyunda Suriye için oluşmuş olan özgürlük ve demokratik mücadele algısının yerini, terör algısı almıştır. Dolayısıyla hem muhalefeti destekleyen ülkelerin hem de Beşar Esad'ı destekleyen ülkelerin ortak gündemi terör olmuştur. Bu çalışmada amaç Suriye muhalefetinin gerçekten algılandığı kadar radikalleşip radikalleşmedikleri, radikalleşme var ise bunun nedenlerini açıklamak ve değişen algı nedeniyle ortaya çıkan

[1] Konuyla ilgili olarak Türkçe yayın yapan Suriye Rejimine ait SANA Haber Ajansı'na bakılabilir.

politik durumu analiz etmektir. Bu amaca ulaşmak için ise öncelikle Suriyeli muhalefet mercek altına alınarak, 2011 öncesi ve iç savaş süreci olarak iki kısımda değerlendirilecektir. Daha sonrasında ise Suriye muhalefetindeki kırılmalar açıklanarak, sonuç bölümünde de ortaya çıkan bu algı değişikliğinin yol açtığı siyasal durum analiz edilecektir. Bütün bunlar için ise ilgili literatür taranmış, kişisel görüşmeler yapılmış ve güncel durumlar için medyadan yararlanılmıştır.

2. SURİYE MUHALEFETİ

2.1. 2011 Öncesi Suriye Muhalefeti

Suriyeli muhalefetin dünyadaki değişen algısına ve yaşadığı dönüşüme değinmeden önce Suriye muhalefeti hakkında kısaca açıklamalarda bulunmak doğru olacaktır. Suriye uzmanı Dam, 2000 yılında yazdığı eserinde Suriye muhalefeti ile ilgili olarak, muhalif hareketlerin sebebini, yönetici kesimin yaptığı yolsuzluklar, ülkedeki ekonomik sıkıntılar, demokrasiyle uyuşmayan baskıcı yöntemler, parti içi disiplinsizlik ve bundan kaynaklı toplumda oluşan hoşnutsuzluk olarak açıklamıştır. Bu bağlamda toplumun her kesiminden hoşnutsuzlar bulunmaktadır. Ancak 2011 öncesi için de Suriye muhalefetinden bahsetmek mümkün olsa da son derece baskıcı bir rejim olan Baas iktidarı sürecinde özgür bir sivil toplumun varlığından söz edilmeyeceği için ülke içi aktif bir muhalefeti tanımlamak oldukça güçtür. Genellikle muhalif hareketler yurtdışında faaliyetlerini sürdürmektedir. Bütün bu zorluklara rağmen Suriye için belli bazı muhalif hareketlerden bahsedilebilir. Genellikle bu muhalif düşünceler ifadesini ise dinsel ve etnik kimlikler aracılığı ile bulabildiğinden, Suriye'de muhalefet İslami gruplar ve Kürtler etrafında şekillenmiştir (Aras ve Toktaş, 2008:42) denilebilir.

Suriye Tarihinde 2011 öncesinde muhalif hareketlerin en görünür olduğu dönem, 2005 yılında Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri suikastına müdahil olduğu ileri sürülen, Suriye Rejimi üzerinde uluslararası baskıların artması üzerine (Atlıoğlu, 2005) oluşan nispi özgürlük ortamıdır. Bu dönemde muhalif yazar Mişhel Kilo, Müslüman Kardeşler Grubu ile iletişime geçerek demokratik değişim ilkeleri konularında uzlaştıklarını açıklamıştır. Hatta muhalif gruplar Ekim 2005'de "Şam Deklarasyonu" adı altında bir bildiri dahi yayınlamışlardır (Ayhan, 2012). Şam Deklarasyonu; Ulusal Demokratik Topluluk ve Müslüman Kardeşler (İhvan), Kürt partileri gibi çok sayıda muhalif grup tarafından imzalanmıştır. İçerik olarak; çok partili demokratik sistemi, demokrasiye kademeli ve barışçıl bir geçişi ve bütün vatandaşların eşit olduğu seküler ve egemen bir Suriye'yi öngören bir bildiridir. İmzacılar arasında meydana gelen fikir uyuşmazlıklarından dolayı, zamanla imzacılar yollarını ayırmıştır (Carnegiemec.org, 2016). İslami kesim ve Kürt muhalefeti dışında farklı kesimlerden

muhalif olarak en dikkate değer örnek, toplumsal tabanı çok geniş olmayan, Baas Partisi'nin üst düzey isimlerinden Ekrem Havrani'nin kızı olan Fida Havrani'nin de yer aldığı, bünyesinde iş adamları ve aydınlar bulunan, toplum üzerinde etkililikleri fazla olan bir kesimdir. Temel olarak Suriye'de radikal bir değişimden ziyade reform beklentileri bulunan, demokrasi isteyen bir gruptur (Orhan, 2011:14; Yılmaz, 2014:188). Ayrıca diğer önemli bir muhalif grup olarak; uzun yıllardır Arap milliyetçisi/sol/komünist hareketler içinde yer almış olan Alevilerdir. Muhalefet ettikleri şey sadece Esad değil, Baas düzeninin tamamıdır. Baas iktidarı tarafından işkence görmüş, hapis yatmış ve baskı altında tutulmuş olan bu kesimin sayılarının 100 bin kadar olduğu tahmin edilmektedir (Serim, 2014).

İslami düşünüş cephesinden Müslüman Kardeşler Grubu, Suriye'de Esad rejimine karşı esaslı bir direnç göstermiş, en önemli rejim muhalifi gruptur. İhvan'ın bu mücadelesi, 1979 yılına kadar sürmüştür (Abd-Allah, 1983). 1920'lerde sosyal ve kültürel alanda aktif olan ve 1950'li yıllarda siyasi hayatın içerisinden bir parti olarak varlığını sürdüren Müslüman Kardeşler, 1973 yılında Suriye'nin yeni anayasası hazırlanırken ciddi muhalefette bulunmuş, bu barışçıl muhalefetlerini 1979 yılında şiddet eylemlerine dönüştürmüşlerdir. Bunun sonucunda pek çok İhvan üyesi hapishanelere atılmıştır (Kawakibi, 2007). Hafız Esad'a düzenlenen suikastın sorumlusu olarak İhvan grubunun belirlenmesinin ardında Tedmur (Palmira) hapishanesindeki tutuklu üyeleri, Suriye askerleri tarafından taranarak öldürülmüş ve bu süreç 1980 tarihinde Suriye anayasasına konulan 'Müslüman Kardeşler' örgütüne üye olanların idamını ön gören madde 49 ile (Wright, 2008:187) ile sonlanmıştır. Artık bu grubun ülke içerisinde muhalefet etmesi mümkün değildir. Hareket, 1990'lardan sonra Londra merkezli olarak muhalefetine devam etmiştir (Porat 2010:3-4). Itzchak Weismann, 2010 yılında yazdığı 'Democratic Fundamentalism? The Practice and Discourse of the Muslim Brothers Movement in Syria' isimli makalesinde Suriye İhvanı için bu yurtdışına çıkışın grubun ideolojisinde kırılmalara yol açtığını belirtmiştir. İhvan başlangıçta Batı sömürgesine karşı bir tepki olarak ortaya çıkan ve İslami bir devlet kurma hedefindeki bir topluluk iken, Batı'da yaşamak zorunda kalan 2. 3. Kuşak İhvancıların demokratik değerlere vurgu yaptığını belirtmiştir. Bunu yaparken de grubun sadece taktiksel bir söylem olarak bunu yapmadığını demokrasiye ait özgür seçim ortamı, sivil hayat, halkın seçimlere katılımı ve temsili sistem gibi özellikleri strateji olarak benimsediklerini belirtmektedir (Weismann, 2010:11-12).

Suriye'deki en büyük azınlık grup olan Kürtler, ülkede bazı temel ve siyasi haklar noktasında mahrumiyetler yaşamışlardır (Darke, 2010:294; Yıldız, 2005:115). Bu nedenle de rejime karşı en önemli muhalif kesimi oluşturmaktadırlar. Ancak Kürtlerin görüşleri tek bir blok halinde değildir. Suriye Kürtleri; Irak Kürt Federe Bölgesi Başkanı Mesut Barzani'nin Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)'yi örnek alan

ve aynı ismi kullanarak siyaset yapan Barzaniciler, Celal Talabani'nin liderliğini yapan Kürdistan Yurtsevenler Birliği (KYB)'den etkilenen ve aynı adı kullanan, Talabaniciler, bağımsız oluşumlar olarak bilinen Azadiler yani Özgürlükçüler. Bunlara ek olarak bu gün baskın grup olarak öne çıkan, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) terör örgütünü Suriye'deki uzantısı olan Demokratik Birlik Partisi (PYD) (Ensonhaber.com, 2012) şeklinde tanımlanabilecek farklı fraksiyonlara ayrılmıştır. Ancak Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin güçlü desteğini almış olması nedeni ile PYD Kürtleri temsil eden bir konumda olarak gözükmektedir.

2.2 Suriye İç Savaşı ve Muhalefet

Arap Uyanışı/Baharı denilen süreç, Tunus'ta patlak veren eylemlerle başlamış ve devamında da, Ortadoğu'da pek çok ülkede siyasi ve sosyolojik açıdan alt-üst oluşlara neden olmuştur. Tunuslu Buazizi'nin bireysel eylemi ile ilk ateşini yaktığı Ortadoğu'yu saran süreç, gerçekte halkın yolsuzluk ve geri kalmışlığın sorumlusu olarak gördükleri otoriteryen rejimleri, demokrasiye önem veren yeni yönetimler ile değiştirebileceklerine olan bir beklentinin göstergesi olarak ortaya çıkmıştır (Koçak, 2012:26). Suriye muhalefetinin dünya gündemine güçlü olarak gelmesi ilk olarak 2011 yılında yaptıkları barışçıl eylemler ve devamında Suriye'de çıkan olaylar ile olmuştur. Başlangıçta, esas olarak geleneksel siyasi ideolojilere bağlı olmaksızın; özgürlük, itibar, sosyal adalet ve temel insan hakları talepleri ile öne çıkmaktadırlar. Bünyesinde kadınların ve çeşitli dini ve etnik grupların aktif rol oynadığı, orta sınıftan gelen gençlerin öncülüğünde gelişen bir hareket olarak ortaya çıkmıştır (Shami, 2013). 2011 yılında gelişen olaylarda, rejimle hesaplaşmayı bekleyen, 1982 Hama katliamını unutamayan İhvancılar ve Solcular, rejimle ters düşmüş eski Baasçılar, rejimin günahlarının bedelini ödemek zorunda kalan Aleviler, rejimin tokatlarını en ağır hisseden gruplardan Kürtler ve sistemden memnun olmayan herkes, ülkede değişimi ummuşlardır (Taştekin, 2015:22). Ancak Esad rejimi, Suriye'de yapılan barışçıl sokak eylemlerine kanlı bir şekilde cevap vererek, muhalefetin güçlü olduğu yerleşim yerlerine yönelik saldırılarla, 10 binlerce[2] sivilin hayatını kaybetmesine neden olarak (Ryan, 2012:30) iç savaşın fitilini ateşleyen taraf olmuştur. Artık muhaliflerden yükselen reform çağrıları rejim değişikliği çağrısı haline dönüşmüştür (Ryan, 2012:30). Ülke böylece bir iç savaşa sürüklenmiştir. Suriye muhalefetinin ilk dönemleri, ülkedeki pek çok farklı kesimin ve Batı ülkelerinin de destek verdiği güçlü bir ivme ile başlamıştır. Daha önceki bölümde de değinildiği üzere Baas rejiminden memnun olmayan pek çok kesim bulunmaktadır. Bu güçlü muhalefete rağmen, muhalefetin özgürlük ve demokratik haklar yönündeki talepleri iç savaşın

[2] Bu rakam daha sonra artmıştır.

getirdiği kaotik ortamında unutulmuş, geçen bunca zaman içerisinde Esad rejimi İran ve Rusya sayesinde de olsa varlığını devam ettirebilmeyi ve gücünü arttırabilmeyi başarmıştır. Suriye'de muhaliflerin başarısızlığının ve Esad rejiminin güçlenmesinin pek çok farklı nedeni vardır[3]. Ancak bu çalışma Suriye muhalefeti üzerine artan radikalizm ve terör söylemlerinin nedenleri ve sonuçları üzerine duracaktır.

Suriye'nin iç savaşa sürüklenmesi neticesinde sahada savaşan birçok aktör ortaya çıkmıştır. Ülkede bir değişim yaşanmıştır yaşanmasına ancak bu muhalefetin umduğu gibi özgürlük üzerine olmamıştır. Güncel haliyle Suriye'deki mücadelelerin boyutu, küresel ve bölgesel aktörlerin müdahalesi ile tam bir güç mücadelesi ve çıkar çatışmasına dönüşmüştür. Bölgede savaşan bazı aktörler ise ortaya çıkan fiili güç boşluğu durumundan yararlanarak, yeni oluşumlar inşa etme eğilimindedirler. Her ne kadar ülke içi aktörler olarak değerlendirilse bile, rejim dâhil bütün aktörlerin kuvvetli dış bağlantıları mevcuttur (Ryan, 2012:29). Hâlihazırda sahada savaşan muhalifleri Özgür Suriye Ordusu(ÖSO), İslami Cihatçılar (IŞİD/DAEŞ ve diğerleri) ve PYD gibi üç temel aktör olarak sınıflandırmak mümkündür. Suriye'deki eylemlerin ilk çıktığı dönemlerde ve bunu takip eden birkaç yıl Suriyeli muhaliflerin baskıcı rejimden kurtulma ve özgürlük talepleri dünya gündemini meşgul ederken, gelinen noktada küresel ve bölgesel güçlerin gündeme koydukları nokta ülkedeki radikal örgütlere müdahale ve terörizm olmuştur. Hali hazırda Suriye'de sahada bulunan muhalif denilebilecek[4] grupları kısaca açıklamak gerekirse:

Özgür Suriye Ordusu; rejime karşı ordudan ayrılmış eski askerler ve sivil halktan oluşmuş bir gruptur (White, 2013:7). Genellikle milliyetçi görüşlere sahip ÖSO, ülkedeki küçük lokal grupların kendi komutasına zayıf bağlarla bağlanmasıyla oluşmuştur (Lister, 2014:87). Suriye muhalefetinin yurt dışında faaliyet gösteren çatı yapılanması olan Suriye Ulusal Konseyi, ülke içinde birbirinden bağımsız oluşmuş gruplarla iletişime geçerek ÖSO'nun parçalı halini bertaraf etmek için bazı çalışmalar yürütmüş olsa da (Şen, 2015:9), başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca ÖSO'nün tek bir ideolojiye sahip homojen bir yapıda olduğunu ifade etmek de doğru değildir. Bünyesinde seküler ideolojilere bağlı gruplar olduğu gibi, şeriat kurallarına dayalı bir Suriye isteyen grupların bulunduğu pek çok farklı fraksiyonu barındıran bir çatı organizasyon şeklindedir. Bu nedenle de, kendisine bağlı görünen gruplar kolayca farklı ittifaklara girebilmektedirler. İçindeki parçaların bir

[3] Ayrıntılı bilgi için bakınız. Dilek CANYURT(2018), " Esad Rejimi Neden Yıkılmadı: Temel Dinamikleri Ve Stratejileri", Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(1), 19-33.

[4] ÖSO dışından doğrudan rejime karşı savaşan bir taraftan söz etmek mümkün değil, Cihatçı gruplar İslami bir devletin inşası ideolojisindedir ve bu ideolojiye uymayan herkesle mücadele halindedir. PYD ise zaten kendi özerkliğini ilan etmiştir ve rejim de buna göz yummaktadır. Ayrıca terörle mücadele ettiği gerekçesi ile ABD tarafından açıkça desteklenmektedir.

bölümünün Suriye Ulusal Konseyi[5]'ni benimsememeleriyle de sahadaki etkinliği ise gün geçtikçe zayıflamıştır (Ulutaş ve Hoca 2014: 24). 2015 yılında yapılan bir mülakatta ÖSO bölge komutanı Ahmet Celal'in açıklamalarına göre, içlerinde 2000'den fazla fraksiyon bulunmaktadır. O'na göre, Suriye'nin güneyinde tahmini olarak 35.000 savaşçı vardır. Kuzeydeki gruplar için ise, ÖSO'nun parçalı ve kırılgan yapısından dolayı tahminde bulunmanın zor olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Celal, bu kırılganlığı arttıran nedenlerden biri olarak, üyelerin, ailelerini geçindirmek zorunluluğunu ifade etmiştir. Diğer yandan ABD'nin yardımlarını ise, yardıma muhtaç haldeki ÖSO üyelerine değil, IŞİD/DAEŞ'e karşı savaşan 'Yeni Suriye'nin Demokratik Güçleri' adlı oluşuma kaydırmış durumda olduğunu da eklemiştir (Lucente ve Shimale 2015). ÖSO yetkilileri, farklı gruplarla yaşadığı rekabet veya başka nedenlerden dolayı, savaşçı sayılarını gizleme ya da abartma eğiliminde olabilmektedirler. Bu çerçeveden de, ÖSO'nun gerçek savaşçı sayısını bilmek mümkün değildir (Şen, 2015:11). ÖSO Körfez ülkelerinden ve Suudi Arabistan'dan kalaşnikoflar, roketli el bombaları ve anti-tank füzeleri içeren bazı silah yardımları almıştır (Theguardian.com, 2012). ÖSO Suriye muhalefetini desteklediğini iddia eden hiç bir ülkeden dikkate değer bir para desteği almamıştır (Şen, 2015:11). Netice olarak 2019 yılı sonu itibari ile ÖSO Harita 1. de gösterildiği üzere çok küçük bir alanda sıkışıp kalmıştır.

Harita 1. Suriye'de Sahadaki Gruplar (Mepanews, 2019).

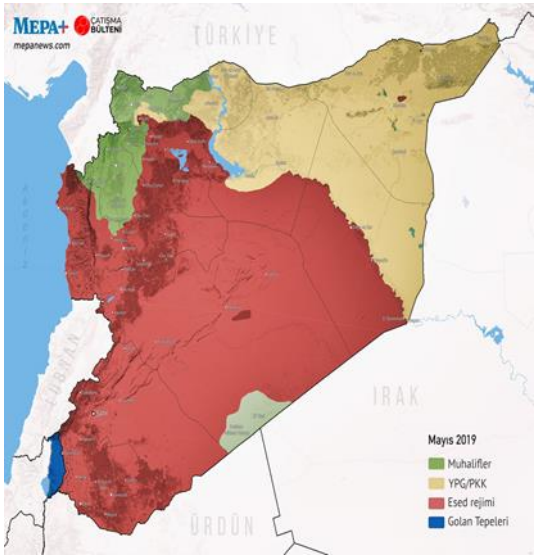

[5] Ekim 2011'de, çoğunluğunu sürgündeki Suriyeli muhaliflerin oluşturduğu bir grup İstanbul'da toplanarak, Suriye Ulusal Konseyi (SUK)'ni kurmuşlardır (O'Bagy, 2012:9). Daha sonra bu oluşum bütün muhalifleri temsil edemediği gerekçesi ile ABD'nin öncülüğünde Suriye Devrimci Muhalif Güçler Ulusal Koalisyonu adı ile yeni bir çatı örgüte dönüşmüştür (Dursunoğlu, 2012).

Kürt Muhalif hareketleri: yukarıdaki bölümde Kürtlerin Suriye'deki en önemli muhalif hareketlerden biri olduğu açıklanmış ve bu muhalif hareketin tek bir görüşü ifade etmediği farklı yaklaşımlara sahip grupların varlığı ifade edilmiştir. 2011 yılında meydana gelen olayların ortaya çıkması ile Esad rejimi güçlü bir Kürt muhalefetini karşılarında bulmuştur. Ancak rejime karşı çok etkili olabilecek bu muhalefet, Şam yönetiminin ülkenin kuzeyini Kürtlere bırakarak özerk bir yönetim kurmalarına müsaade etmesi ile güçlü bir muhalif aktör olmaktan çıkmıştır. Güncel olarak Kürtlerdeki farklı siyasi görüşler de görünürlüklerini yitirmiştir ve Salih Müslim'in liderliğinde PYD tek taraflı olarak Afrin, Kobani ve Cezire'de "demokratik özerklik" ilan etmiştir. Bu eylem hem Suriyeli Kürt gruplar, hem de Suriyeli muhalifler tarafından olumlu karşılanmamıştır (Ulutaş ve Hoca 2014:23). Çünkü 2012 yılında Erbil'de PYD ve 15 Kürt partisi, "Hewlêr Mutabakatı"nı imzalayarak Suriye Kürt Ulusal Konseyi (ENKS) oluşturmuşlardır. PYD daha sonra bu mutabakatı bozarak özerk hareket etmeye başlamıştır (Haberler.Com, 2014). Bu durum memnuniyetsizliğe yol açtığı için, ENKS ve PYD Kasım 2014'de Duhok'da, kantonların yönetimini; yüzde 40 PYD, yüzde 40 ENKS ve yüzde 20 de Bağımsızların olacak şekilde paylaştıran bir anlaşma imzalamışlardır (Bozarslan, 2014). Suriye Kürtleri 7 Mart 2016'da, Cezire, Kobani ve Afrin'i kapsayan Rojava olarak adlandırılan ve PYD kontrolü altındaki bölgelerde federal yönetim ilan etmiştir. Bu açıklama, Suriye hükümeti tarafından reddedilmiş (Globalsecurity.org, 2016) olsa da Baas rejiminin buraya yönelik ciddi bir müdahalesi olmamıştır.

IŞİD/DAEŞ ve diğer İslami devlet kurma amacı ile ülkede savaşan gruplar: Bu grupların içerisinde en şaibeli olanı IŞİD/DAEŞ grubudur, özellikle kuruluşu ve bağlantıları ile şaibeli bir yapısı vardır. Örgütün yapılanmasının başlangıçta 100 kadar askerden ibaret olmasında rağmen, daha sonra yabancı askerlerin de katılımıyla sayısının hızla artması, çeşitli komplo teorilerini de beraberinde getirmektedir (Meyssan, 2015). Bu örgütün kökenleri, 2006 yılında Ebu Musab El-Zarkavi liderliğinde pek çok küçük grubun birleşmesi ile kurulmuş olan ve kendisini Ekim 2006'dan itibaren Irak İslam Devleti (IİD) ismiyle tanımlamaya başlayan bir örgüte (Ulutaş ve Hoca, 2014:20) dayanmaktadır. Yıllar sonra örgütün lideri olan Ebubekir El Bağdadi, Temmuz 2014 yılında Musul'da Nur Camisi'nde verdiği cuma hutbesi ile halifeliğini ilan etmiştir (Youtube.com, 2014). Örgüt Rakka ve Musul merkezli bir halifelik kurduklarını iddia etmektedir. Rakka, halifeliğin başkenti olarak belirlenmiştir ve bölgeyi buradan kontrol etmektedirler ki, bölgenin kontrolü IŞİD/DAEŞ halifeliğinin gelecek adına beklentileri için çok önemli bir konumdadır (Joscelyn, 2015:20). Mekke, Medine, Roma, hatta ABD'nin günün birinde İslam devleti tarafından

çökertileceği propagandasını yapmaktadırlar. Bu örgütün çevresindeki pek çok kişi, bu iddia çürütülünceye kadar, Bağdadi'nin gerçek bir halife olduğuna inanmaktadır. Bu durum ise, O'nun çevresindeki kişilerce meşruiyetini sağlamaktadır. Bağdadi'nin takipçileri Suriye'de elde edilecek bir zaferin tarihi değiştirecek önemde olduğuna inanmaktadırlar. Bölge halkı hem Esad'ın, hem de IŞİD/DAEŞ'ın saldırılarından kaçmaktadır (Joscelyn, 2015:20).). IŞİD en üçlü olduğu dönem olan 2014-2015 yıllarında savaşarak, topraklara el koymakta ve sivillere karşı şiddet eylemleri ile ilerlemektedir. Bu örgüt ele geçirdiği bölgelerden vergi toplamakta, bunun ötesinde insan kaçakçılığından petrol ve tarihi eser kaçakçılığına kadar faaliyetleri ile ekonomik kaynaklar elde etmekte idi. Bütün bu kaynakların sayesinde de tabanını genişletmeyi başarmıştır (Myard, 2015:80). Devlet olduklarını iddia etseler bile, halkın temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında çok zayıftırlar (Joscelyn, 2015:20).). IŞİD/DAEŞ'in hâkimiyet kurduğu ve sınırları kaldırdığını iddia ettiği Musul-Rakka arasındaki bölgede sınırları kaldırdığını iddia etmiştir. IŞİD/DAEŞ'in hâkim olduğu alanlarda halk, ayda yaklaşık 115 Dolarla geçimini sağlamakta iken IŞİD/DAEŞ'in yabancı savaşçıları, bunun beş katını almaktadırlar. Örgüt esas gelirini ise, petrol kuyularından çıkardığı ham petrolü, aracılar sayesinde satmak yoluyla elde etmektedir (BBC.com, 2015). Bilhassa IŞİD/DAEŞ ve Cihadist gruplar hakkında Suriyeli muhaliflerle yapılan birebir görüşmelerde genelde negatif yorumlar yapılmakla birlikte, bazı katılımcılar örgütü yakından tanımayan kişilerin bu gruplara sempati ile bakmaya başladıklarını da eklemişlerdir (Mecit, 2016; Doğan, 2015; Dede, 2016). Diğer yandan, Suriye'de faaliyet gösteren dini eğilimli muhalif gruplar, Esad rejiminden kurtulmak için mücadeleye başlamış olsalar bile, cihadist ideoloji Suriye özelinden çok küresel bir cihat olarak açıklanacağından dolayı, ülkedeki gruplar zamanla küresel yaklaşıma yönelmektedirler (White, 2013: 7). 2019 Mayıs ayına gelindiğinde DAEŞ'le yapılan mücadeleler neticesinde ülkenin %1'lik çöl bölgesinde küçük bir alanda sıkışıp kaldıkları yönünde bilgiler vardır. Diğer cihatçı gruplardan olan HTŞ'de ÖSO ile birlikte ülkenin kuzeyinde yaklaşık 14 bin kilometre karelik bir alanı kontrol etmektedirler (Stratejikortak.com, 2019). Güncel durum bu olsa bile özellikle 2015 yılında Suriye'nin %40'ının DAEŞ tarafından işgal edilmiş olması, o dönemde petrol gelirlerinden elde ettiği gelirlerle ücretli savaşçı kotarması (BBC.com, 2015) ve başkaca nedenlerden dolayı Suriye muhalefetinin yapısında belli kırılmalar söz konusu olmuştur. Suriye muhalefetindeki bu değişim ve DEAŞ'ın hızlıca bölgede yayılması Suriye açısından dünya gündeminde de önemli etkilere yol açmıştır. Bir sonraki bölümde bu konu üzerinde durulacaktır.

3. SURİYE MUHALEFETİNDE KIRILMALAR VE DÜNYADA DEĞİŞEN ALGILARI

Bu bölümde ise Suriye muhalefetinin değişen yapısı, bu değişimin nedenleri ve ne oranda değişmiş olabileceği anlaşılmaya çalışılacak ve dünyadaki değişen algısı tartışılacaktır. Yukarıdaki bölümde anlatıldığı üzere ÖSO'nün parçalı ve gevşek, biçimsiz yapısı, Sünni ve Selefi kabiliyetleri ve etkililiği olan Cihatçı grupların belli bir dönemde ülkede genişlemesine fırsat vermiştir (Lister, 2014:87). Birçok uluslararası toplantıda, Suriye muhalefeti ile ilgili olarak grubun heterojen, kontrolsüz ve dağınık olması endişe verici bir durum olarak dile getirilmiştir (Şen, 2015:11). Bu gruplar, özellikle Avrupa kıtasından yeni üyeleri asker olarak Suriye'ye mobilize etme noktasında çok aktiftirler[6]. Diğer yandan, Suriye'de faaliyet gösteren dini eğilimli muhalif gruplar, Esad rejiminden kurtulmak için mücadeleye başlamış olsalar bile, cihadist ideoloji, Suriye özelinden çok küresel bir cihat olarak açıklanacağından dolayı, ülkedeki gruplar zamanla küresel yaklaşıma yönelmektedirler (White, 2013:7). Dolayısıyla savaşan kesimlerin belli bir kısmı başlangıçtaki ideallerini değiştirmiş olmaktadır. Ancak sorgulanması gereken nokta bu cihatçı grupların ne kadarının yerli toplumdan oluştuğu meselesidir. Suriyeli akademisyen Doç. Dr. İbrahim Salkini ülkesinde İran bağlantılı gruplar dahil, 170.000 yabancı savaşçının varlığından bahsetmektedir ve DEAŞ'ın %85-90 oranında yabancı savaşçıdan oluştuğunu ileri sürmüştür (Bilgen, 2017). Buradan da anlaşılacağı üzere Suriye'de savaşan radikallerin ülkedeki güvenlik boşluğundan yararlanarak ideolojik bir savaşa girmiş yabancı kişiler olduğu görülmektedir.

Bir başka açıdan da meselenin ekonomik boyutu söz konusudur. Suriye'de çatışan savaşçılara örgütlerce verilen maaşlar söz konusudur. Yerli halkın yaklaşık ayda 100 dolara geçimlerini sağladığı düşünüldüğünde IŞİD/DAEŞ'in evli üyelerine 650 Dolar veriyor (Bilgen, 2017) olması ideolojik olarak değil, savaş ortamının zorluklarından kaynaklı ekonomik amaçlı olarak örgüte katılımların olduğunu akla getirmektedir. Sahadaki muhalefetin yapısında cihatçı grupların yükselişi şeklinde meydana gelen değişimin nedenlerinden biri de, uluslararası toplumun verdikleri tüm sözlere rağmen Suriye muhalefetini yeterince desteklememiş olması ve rejime destekçi İran ve Hizbullah[7] gibi müttefiklerin, sekteryan bakış açılarının getirdiği tepkiden kaynaklı olarak ifade ifade edilebilir(Ulutaş Vd., 2015:9). Yapılan birebir

[6] Fransa İçişleri Bakanı, Bernard Cazeneuve'nin 2015 yılında belirttiği 300'den fazla Fransız vatandaşının cihatçı gruplara katılmış olduğu (Myard, 2015: 81). 2013 yılı sonlarında yapılan bir araştırmaya göre 2011 yılından beri Suriye'ye cihat amaçlı olarak en az 74 ülkeden 11.000'den fazla yabancı savaşçı gitmiştir (Zelin, 2013). 2018 yılı Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre Suriye ve Irak'ta yaklaşık kırk bin yabancı savaşçı DAEŞ'e katılmıştır (BBC.com, 2018).

[7] 2017 başlarında Suriye'de bulunan İranlı savaşçı sayısının 25 bin olduğuna dair iddialar bulunmaktadır (Etilaf.org, 2017).

görüşmelerde genel olarak IŞİD/DAEŞ ve Cihadist gruplar hakkında negatif yorumlar yapılmakla birlikte, bazı katılımcılar bu örgütleri yakından tanımayan kişilerin bu gruplara sempati ile bakmaya başladıklarını da eklemişlerdir (Mecit, 2016; Doğan, 2015; Dede, 2016). Bu sempatinin; şiddet, yolsuzluk ve yoksulluk çemberinden bir çıkış yolu bulamayan Müslüman gençlerin Seyla Benhabib'in "uygarlık çaresizliği" olarak adlandırdığı duygusal çaresizliğe çözüm olarak radikalizme kaymalarından kaynaklı olabileceği de ifade edilmelidir. Diğer yandan Suriye rejiminin vahşeti IŞİD/DAEŞ'in usandıran şiddeti arasında kalan yerli halk, anlayamadıkları ya da kontrol edemedikleri bu durumdan kurtulmak için kaçmayı tercih etmiştir (Benhabib, 2015). Suriyelilerin bir kısmı da çaresizlikten, finansal kaynakları bulunan bu radikal grupların otoritesine boyun eğmekten başka yol bulamamışlardır (Kodmani, 2014).

Bu konu ile ilgili olarak Suriye uzmanı Zisser, Suriye toplumunun seküler yapıya sahip olduğunu ve toplum içerisindeki farklı etnik ve dini yapılardan dolayı, DEAŞ ideolojisinin ülkenin tamamına hâkim olmasının mümkün olamayacağını ifade etmektedir (Zisser, 2012:110). Hatta Müslüman Kardeşler gibi demokratik söylemlere sahip ve uzun yıllardır Suriye rejimine karşı yurt dışından da olsa muhalefet eden ılımlı İslami düşünceye sahip olduğu ifade edilen bir grup bile Suriye toplumu tarafından geniş çaplı kabul görmemiştir. İç savaşın ilk çıktığı yıllarda çeşitli organizasyonlarda görünürlüğü artsa bile 2019 yılının ortaları olan şu günlerde, sahada Selefi radikal gruplardaki artışı ile süreçte etkililiği kaybolmuştur (Canyurt, 2018). Zaten İç savaş öncesi ülke nüfusunun yaklaşık 20 milyon (World Bank, 2017) olduğu iç savaş sürecinde 2018 itibariyle yaklaşık 560 bin kişinin hayatını kaybettiği (Haaretz and Reuters, 2018), 5,632,981 kişinin ülkeden göç ettiği (UNHCR, 2019), Nüfusun önemli bir bölümünün rejimin iktidarında diğer önemli bir kısmının. PYD bölgesinde bulunduğu düşünüldüğünde, artık terörün ülke için bu kadar gündem de olması yerine siyasi çözüm üzerinde yoğunlaşmak doğru olacaktır. Çünkü yukarıdaki tespitlere Suriyeli muhaliflerde meydana gelen kısmi radikalleşme iç savaş ortamından kaynaklı bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ivedilikle barış ortamının geri gelmesi terör için de çözüm olacaktır.

Neticede Suriye muhaliflerinin özgürlük ve demokrasi talepleri yönündeki taleplerinin terör gündemine kurban gitmiş olması muhalefetin giderek zayıflamasına ve dar bir alana sıkışmasına neden olmuş. Her ne kadar Suriye'nin ülke bütünlüğü dillendirilse bile daha iç savaşın başlarında konuşulan ülkenin üçe bölünmesi senaryoları adeta ülkenin İkiye bölünmesi şeklinde gerçekleşmiştir. İran ve Rusya'nın güçlü destekleri ile rejim 2019 yılına gelindiğinde ülkenin önemli bir bölümüne hâkim olurken, Kürtler tarafından yeterince güçlü bir tabanı olmayan PYD Kürtlerin temsilcisi konumuna gelmiştir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Suriye iç savaşının başlarında Suriyeli muhalifler Esad rejimine karşı talep ettikleri özgürlükçü söylemleri ile Batılı ülkelerce belli bir desteği bulabilmişlerdir. Gerek muhalefetin parçalı yapısı gerekse muhalefeti destekleyen ülkelerin somut adımlar atmamış olması Suriye krizini derinleştirmiş, oluşan bu kaotik ortamda beliren radikal gruplar Batı'nın 11 Eylül sonrası küllenen korkularını gün yüzüne çıkartmıştır. Sonuçta durum, adeta Esad Rejimi ve İslamcılar arasında yapılması gereken bir tercihe indirgenmiş, Batının desteğinin zayıfladığı süreçte muhalefet, rejimi müzakere masasına oturmaya zorlayamamıştır (Ulutaş vd., 2015:18). Diğer yandan artan terör ve radikalizm algısı ile küresel ve bölgesel aktörlerin, terör bahanesi ile ülkeye istedikleri gibi müdahale edebildikleri bir ortam oluşmuştur. Bu ortam ise ülkenin fiili olarak bölünmesini kolaylaştırmakta ve ülkede bulunan Kürtler dışındaki Sünni çoğunluğun adeta azınlık haline gelmesine neden olmaktadır. Terörle mücadele edilirken Suriye'de sahadaki güçlerin yönettiği alanlar Harita 1. de gösterildiği hale dönüşmüştür. 2014-2015 yılındaki IŞİD/DEAŞ örgütünün ülkede hızlıca büyük alanları ele geçirmesi sonuçta bütün dengeleri yerinden oynatmıştır.

Suriye asıllı İngiliz yazar Leila Al Shami tarafından 2013 yılında yazılan bir makalede, ülke içerisinde artan militarizme rağmen sivil muhalefetin hem rejime karşı hem radikal gruplara karşı barışçıl aktivitelerde bulunduğunu, hem de devletin boşluğundan doğan zorluklarla mücadele ettiklerini anlatarak Arap Baharının en iyi sonuçlarından biri olarak sivil halktaki bu uyanışı tasvir etmiştir (Shami, 2013). Aynı yazar 2016 yılında Suriyeliler ile ilgili gündem hakkında mağdur veya terörist olarak algılamaktan öte gitmediğinden yakınmış, Suriyelilerin değişim taleplerinin görmez gelindiğini ifade etmiştir. Mültecilere insani açıdan bakılıyor olmasının yeterli olmadığını, göçe neyin neden olduğu üzerinde durulmadığını vurgulamıştır. Yazar, politik bir probleme insani bir çözüm bulunmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir. Yine yazar, Suriye'de kendi halkını bombalayan devletin elini çektiği alanlarda halk, radikallerin tehdidine, diğer ülkelerin saldırılarına, açlık ve diğer problemlere karşı organize olarak, demokratik yollarla ayakta kalmayı başarmaktadır (Shami, 2016), şeklinde açıklamaları ile Suriyelilerin değişim sancılarına ve demokratik eğilimlerine vurgu yapmıştır. Yine aynı şekilde 2016 yılında İdlib'de hem el-Nusra ve benzeri radikal örgütlere karşı hem Esad rejimine karşı güçlü protestoların yapılmış olması (Dettmer, 2016) Suriye muhalefetinin gerçek durumunu özetlemektedir. Bu noktada sorulması gereken soru ise Suriye muhalefeti gerçekten radikalleşerek terörize mi olmuştur. Özgürlük ve demokrasi talepleri terk edilmiş midir?

Terör tehdidi ile uğraşırken Esad rejimi güçlenmiş ve ülkenin geleceği adına hesaba katılması gereken bir aktör olarak varlığını korumaktadır. Diğer yandan ülkenin sadece kuzeyinde parçalı olarak yaşayan Kürtler ülkenin büyük bir bölümüne

hakim hale gelmiştir. ABD'nin 12 adet, Rusya'nın 9, İran'ın 30'dan fazla askeri üssü ülkede konuşlanmış durumdadır. Sonuç olarak sadece Suriye fiili olarak bölünmüştür, Esad İran ve Rusya güdümünde varlığını devam ettirirken, Kürtlerin özerklik hayalleri ise ABD güdümünde kısmen gerçekleşmiştir. Özgürlük ve demokrasi talebindeki pek çok muhalif yurtdışındadır, ülkede kalanlar ise küçük bir bölgede varlıklarını sürdürmektedirler. Küresel güçler lütfederlerse özerk bir yönetimleri olma ihtimali vardır. Ancak muhaliflerin özerklik talepleri değil rejim değişikliği özgür bir yönetim istekleri bulunmaktadır. Bunlar gerçekleşmediğinde, Suriye'de kalan muhaliflerin günün birinde Baas'a biat edeceklerini öngörmek hiç de zor değildir. Bu gerçekleşse bile Suriye'de suların durulacağı ülkede güvenlik ortamının sağlanacağı günler pek yakın gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

ABD-ALLAH, U. F. (1983). The Islamic Struggle in Syria, Michigan, Mizan Press.

ARAS, B. ve TOKTAŞ, Ş. (2008). Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan, Ankara, SETA Yayınları.

ATLIĞOLU, Y. (2005). "Refik Hariri Suikastı Ve Suriye", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/148/refik_hariri_suikasti_ve_suriye, 21.07.2019.

AYHAN, V. (2012)."Suriye'de Demokratik Gösterilerden Silahlı Muhalefete: İç Savaşa Doğru mu?", http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/1566?s=orsam%7Cturkish, 13.12.2016.

BENHABIB, S. (2015). "Dindarlık ya da Öfke? Charlie Hebdo Katliamı Üzerine", http://viraverita.org/yazilar/dindarlik-ya-da-ofke-charlie-hebdo-katliami-uzerine, 11.02.2017.

BBC.COM (2015). "IŞİD ekonomisi nasıl işliyor", http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150106_ft_isid_ekonomi, 06.01.2016.

BBC.COM (2019. "Irak ve Suriye'de Kaç IŞİD'li Kaldı", https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47287422, 08.07.2019.

BİLGEN, Y. (2017). "170 Bin Yabancı Savaşçı Suriye'de", https://www.yenisafak.com/dunya/170-bin-yabancisavasci-suriyede-2776684, 08.07.2019.

BOZARSLAN, M. (2014). "PYD ile anlaşma nasıl sağlandı", http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/pyd-ile-anlasma-nasil-saglandi, 01.01.2017.

CANYURT, D. (2018). Çok Katmanlı Toplumlarda Demokrasi: Suriye Örneği, Doktora Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

CARNEGIE MIDDLE EAST(2012). "The Damascus Declaration", http://carnegie-mec.org/diwan/48514?lang=en, 14.12.2016.

DARKE, D. (2010). Syria, London, Bradt Travel Guides Ltd.

DEDE, E. (2016, Şubat 25). (M. E. Duşak, Röportaj Yapan)

DETTMER, J. (2016). "El Nusra'ya Protestolar Artıyor", https://www.amerikaninsesi.com/a/el-nusra-ya-protestolar-artiyor/3279694.html, 09.07.2019.

DOĞAN, R. (2015, Aralık 6). (D. Canyurt, Röportaj Yapan)

DURSUNOĞLU, A. (2012). "ABD'nin doğrudan liderliği ve Suriye'nin geleceği", http://www.ydh.com.tr/YD340_abdnin-dogrudan-liderligi-ve-suriyenin-gelecegi.html, 25.12.2016.

EN SON HABER (2012). "Suriye'deki 5 Kürt grup kim kimdir", http://www.ensonhaber.com/suriyedeki-5-kurt-grup-kim-kimdir-2012-07-26.html, 02.01.2017.

EURONEWS (2014). "IŞİD halifelik ilan etti, https://www.youtube.com/watch?v=QuN0HRc0rWU, 20.12.2016.

GLOBALSECURITY. ORG (2016)."Democratic Union Party [PYD]", http://www.globalsecurity.org/military/world/para/pyd.htm, 02.01.2017.

HAARETZ. COM (2018). "560,000 Killed in Syria's War According to Updated Death Toll", https://www.haaretz.com/middle-east-news/syria/560-000-killed-in-syria-s-war-according-to-updated-death-toll-1.6700244, 06.07.2019.

HABERLER.COM (2014). "Erbil'de Olağanüstü Kürt Zirvesi". https://www.haberler.com/erbil-de-olaganustu-kurt-zirvesi-6587423-haberi/, 10. 07. 2019.

JOSCELYN, T. (2015). "The War in Syria: Five Vital Factors", Hampton Roads International Security Quarterly, (4): 19-28.

KAWAKİBİ, S. (2007). Political Islam in Syria, Brussels, CEPS Working Document.

KOÇAK, K. A. (2012). "Yasemin Devrimi'nden Arap Baharına", Yasama Dergisi, 22-61.

KODMANİ, B. (2014, Nisan). “Hayal Kırıklığı ve Ümitsizlilk Radikalizmi Besliyor”. (ORSAM, Röportaj Yapan) Ankara: ORSAM.

LISTER, C. (2014). "Assessing Syria’s Jihad", Survival Global Politics and Strategy, 56(6): 87-112.

LUCENTE, A. VE SHIMALE, Z. A. (2015). "Free Syrian Army decimated by desertions", http://www.aljazeera.com/news/2015/11/free-syrian-army-decimated-desertions-151111064831800.html, 31.12.2016.

MECİT, A. (2016, Ocak 17). (D. Canyurt, Röportaj Yapan)

MEPANEWS (2019), "Suriye'de Son Durum Ve Kontrol Alanları", https://www.me-panews.com/suriyede-son-durum-ve-kontrol-alanlari-26354h.htm, 21.07.2019.

MEYSSAN, T. (2015). "ABD’nin akıl almaz Suriye “barış” planı", http://www.voltairenet.org/article186373.html, 05.02.2017.

MYARD, J. (2015). "Syria:The Real Stakes", World Policy Institute, 77-83.

O’BAGY, E. (2012). Syria’s Political Opposition, Washington, The Institute For The Study of War.

ORHAN, O. (2011). Suriye'de Demokrasi mi İç Savaş mı? : Toplumsal-Siyasal Yapı, Değişim Senaryoları ve Sürecin Türkiye'ye Etkisi, Ankara, ORSAM Yayınları.

PORAT, L. (2010). "The Syrian Muslim Brotherhood and the Asad Regime", Crown Centerfor Middle East Studies, (47): 1-7.

REZAEİ, F. (2016). "Putin'in Suriye Süprizini Anlamak", Ortadoğu Analiz, 8(74): 76-77.

RYAN, C. (2012). "The New Arab Cold War and the Struggle for Syria", Middle East Report, (262): 28-31.

SERİM, M. (2014). "Suriye’deki Alevilere dair bir cehaletin analizi", http://www.ydh.com.tr/HD13449_suriyedeki-alevilere-dair-bir-cehaletin-analizi.html, 16.12.2016.

SHAMI, L. A. (2013). "SYRIA: The Struggle Continues: Syria’s Grass-Roots Civil Opposition", https://tahriricn.wordpress.com/2013/09/16/syria-the-struggle-continues-syrias-grass-roots-civil-opposition/, 20.06.2019.

SHAMI, L. (2016). "SYRIA: Syria’s forgotten revolutionaries: an interview with Le-ila Al-Shami". (P. Ward, Röportaj Yapan)

ŞEN, A. (2015). Suriye Akeri Muhalefeti, Ankara, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.

TAŞTEKİN, F. (2015). Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal, İstanbul, İletişim Yayınları.

TR.ETİLAF.ORG (2017). "İranlı Muhalif: Halep'te 25 Bin İranlı Savaşçı Bulunuyor", http://tr.etilaf.org/haberler/siyasi-haberler/iranl%C4%B1-muhalif-halepte-25-bin-iranl%C4%B1-savasc%C4%B1-bulunuyor.html, 03.01.2017.

ULUTAŞ, U. ve HOCA, H. (2014). "Suriye: Devrim mi? Bölünme mi", SETA Analiz, 1-34.

ULUTAŞ, U., KANAT, K. B. ve ACUN, C. (2015). "Sınırları Aşan Kriz", SETA Analiz (120): 1-40.

UNHCR (2019). https://data2.unhcr.org/en/situations/syria, 09.07.2019.

WEISMNANN, I. (2010). "Democratic Fundamentalism? The Practice and Discourse of the Muslim Brothers Movement in Syria", The Müslim World,1-16.

WHITE, J. (2013). " The Military Opposition on the Ground", S. 3-19, (Eds.) WHITE, J., TABLER, A. J. ve ZELIN, Syria's Military Opposition: How Effective, United, or Extremist? The Military Opposition on the Ground, The Washington Institute for Near East Policy, Washington.

WORLDBANK.ORG (2018). "Population, total", https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=SY, 20.07.2019.

WRIGHT, R. (2008). Dreams and Shadows: The Future of the Middle East, New York, The Penguin Press .

YILMAZ, M. E. (2014). "Suriye'de Barış Nasıl İnşa Edilebilir", YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2): 177-200.

ZELIN, A. Y. (2013). "Up to 11,000 Foreign Fighters in Syria; Steep Rise Among Western Europeans", http://icsr.info/2013/12/icsr-insight-11000-foreign-fighters-syria-steep-rise-among-western-europeans/, 31.12.2016.

ZISSER, E. (2012, March). "Profile: The 'Struggle for Syria': Returnto the Past", Mediterranean Politics, 17(1): 105-110.

İRAN'IN İKİ KUTUPLU SİYASETİNİN DIŞ POLİTİKAYA YANSIMASI: AHMEDİNEJAD VE RUHANİ DÖNEMLERİ

Eda KİRAZ
Sakarya Üniversitesi

ÖZET: Bu çalışmada İran'ın iki kutuplu siyasetinin dış politika kararlarına yansıması incelenmektedir. Bu doğrultuda muhafazakar kanadı temsil eden Ahmedinejad dönemi ve reformist kanadı temsil eden Ruhani döneminde yaşanan başlıca dış politika gelişmeleri analiz edilmektedir. Böylelikle bu çalışmanın temel amacı, kendine özgü bir siyasi yapısı olan İran'da iktidar mücadelesi veren siyasal aktörlerin dış politikaya ilişkin görüşlerinin derinlikli olarak anlaşılmasını sağlamak ve ülkedeki iktidar mücadelesinin gelecekte gireceği muhtemel dış politika yönelimlerini anlamaya çalışmaktır. Bu kapsamda İran'da art arda yönetime gelen cumhurbaşkanlarının ve her iki kanadın da önde gelen siyasi aktörlerinin konuşmaları, demeçleri ve söylemleri analiz edilmektedir. Ahmedinejad gibi keskin ve sert söylemlere sahip bir cumhurbaşkanından sonra Ruhani gibi ılımlı ve uzlaşmacı bir dil kullanan cumhurbaşkanının art arda seçilmiş olması İran siyasetinde yer alan hakim grupları ve bunların davranışlarına yansıyan görüş ayrılıklarını yansıtmaktadır. Ancak her iki dönemde yer alan söylemlerin niteliği veya boyutu değişse de sabit kalan bazı dış politika kararları da yer almaktadır. Örneğin nükleer mesele ile ilgili davranışlarda önemli miktarda değişiklikler yaşanmasına rağmen, Suriye ve Irak gibi ülkelere karşı geliştirilen politikalarda sergilenen tutumlar aynı şekilde devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Dış Politika, Ahmedinejad, Ruhani, Siyaset.

The Reflection of Iran's Two Poles Politecs in Foreign Policy: Ahmedinejad and Rouhani Periods

ABSTRACT: This study examines the reflection of Iran's bipolar politics on foreign policy decisions. In this direction, the main foreign policy developments in the period of Ahmadinejad representing the conservative wing and the Rouhani era representing the reformist wing are analysed. Thus, the main purpose of this study is to analyse the foreign policy views of the political actors who struggle for power in Iran, which has a unique political structure, and to try to understand the possible future foreign policy orientations of the power struggle in the country. In this context, the speeches, statements and

discourses of the successive presidents and leading political actors of both wings are analysed. After a president who has a sharp and harsh discourse like Ahmadinejad, the president, who uses moderate and conciliatory language like Rouhani, is elected consecutively, reflecting the differences of opinion reflected in the dominant groups and their behaviours in Iranian politics. However, although the quality or size of discourses in both periods changes, there are also some foreign policy decisions that remain constant. For example, although there have been significant changes in behaviour regarding the nuclear issue, attitudes towards policies developed against countries such as Syria and Iraq continue to be the same.

Key Words: Iran, Foreign Policy, Ahmadinejad, Rouhani, Politics.

1. GİRİŞ

Ortadoğu siyasetinin kadim aktörlerinden olan İran, 1979 yılındaki tarihinin en büyük halk hareketi, İran Devrimi ile uzun yıllar yönetimde olan Şahlık rejimine son vermiştir. İran siyasetinde büyük bir dönüm noktası olan 1979 Devrimi'nin başarıya ulaşmasında, farklı ideolojik görüşlere sahip çeşitli toplulukların bir bütün olarak hareket etmesi etkili olmuştur. Devrim öncesi aynı amaç etrafında toplanan liberaller, ılımlı İslamcılar, komünistler ve radikal İslamcılar gibi gruplar, devrim sonrasında yönetimi ele geçirme çabaları doğrultusunda iktidar mücadelesine girmişlerdir. Humeyni önderliğindeki radikal İslamcıların zaferi ile sonuçlanan bu mücadele İran'daki siyasetin yapısında da önemli değişikliklere yol açmıştır. İran'da siyasal sistemin en tepesinde Dini Lider yer almakla birlikte onun görüşlerine duyarlı ancak bazı konularda görüş ayrılıklarına sahip olan iki grup öne çıkmaktadır. Reformist ve muhafazakar olarak tanımlanan bu iki kutup cumhurbaşkanlığı makamını elde etmek için sürekli bir rekabet halindedir. Bu çalışmada muhafazakarları temsil eden Ahmedinejad ile reformistleri temsil eden Ruhani dönemlerinde sergilenen dış politika davranışları ele alınmaktaktadır. Böylelikle bu iki cenahın İran dış politikasındaki görüş ayrılıkları ile görüş birliğinde olduğu durumlar tespit edilecektir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus vardır: Çalışmada yer alan reformist, ılımlı, muhafazakâr, radikal gibi kavramlara Batı'nın yüklediği anlamlar çerçevesinde değerlendirmemeliyiz. Eğer bu şekilde bir değerlendirme yaparsak İran siyaseti hakkında büyük bir yanılgıya düşeriz. Genel hatlarıyla bakıldığında İran siyasetindeki tüm siyasetçilerin neredeyse tamamı muhafazakâr ve din adamıdır. Kendine özgü bir siyasi sistemi olan İran'da siyasi partiler temelinde bir yapılanma yoktur. Bunun yerine baskı/çıkar gruplarının hâkim olduğu bir sistem vardır. Bu baskı/ çıkar grupları seçim öncesi ittifak yapmakta ve seçimden sonra dağılmaktadırlar (MFA, 2019).

2. AHMEDİNEJAD DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASI (2005-2013)

İran cumhurbaşkanlığı seçimlerini Haziran 2005 tarihinde radikal muhafazakar kanattan gelen Ahmedinejad kazanmıştır. Rafsancani'nin ABD ile daha iyi ilişkiler vaadine karşılık Ahmedinejad'ın ülkenin iç sorunlarına yönelik vaatleri halkta karşılık bulmuştur. Bunun yanı sıra Ahmedinejad'ın yoksul halka umut veren, belediyecilik geçmişinden gelmesinden dolayı tabana daha yakın olan kişiliği ve ekonomik vaatleri, halkın Ahmedinejad'ı tercih etmesine sebep olmuştur. Diğer bir deyişle halk ekonomik ve sosyal sorunlara öncelik vermiştir (Gürkaş, 2005). 1979 İslam Devrimi ile kurulan bu yeni sistem beraberinde bir sürü sorun getirdi. Devrim ihracı, terörizmi desteklemek ve kitle imha silahları elde etmeye çalışmak gibi nedenlerden dolayı komşu ülkelerle ve bazı büyük güçlerle sorunlar yaşamaya başladı. Uluslararası sistemden izole edilen İran dış politikası genel olarak "bu sorunlar nasıl aşılabilir" sorunsalı etrafında şekillendi. Radikal muhafazakarlar bu sorunlarla baş etme yolunun İran'ın daha fazla güç elde etmesinden geçtiğine inanmaktaydı (Turan, 2017:263). Bu dönemde Ahmedinejad'ın bakış açısı ve kişisel özelliklerinin yanı sıra uluslararası sistemin yapısı da İran'ın dış politika vizyonunu etkilemektedir. Bu doğrultuda 11 Eylül saldırıları ile birlikte değişen tehdit algısı, özellikle ABD ve Batılı ülkelerin "güvenlik eksenli dış politika" takip etmeye başlaması ve bu çerçevede ABD'nin Afganistan (2001) ve Irak (2003) işgalleri bölgede yaşanan en önemli gelişmelerdendir. Ahmedinejad genel hatları itibariyle dış politikada radikal bir tutum sergileyerek ABD ve İsrail karşıtlığını canlı tutmuş ve nükleer çalışmalar konusunda ise tavizsiz ve uzlaşmaz bir tavır sergilemiştir (Keskin, 2006:76).

2.1. ABD ile İlişkiler

ABD'nin Afganistan ve Irak işgali İran'da büyük endişeye sebep olmuş ve etrafının ABD gibi "emperyalist" bir ülke tarafından çevrelendiğini düşünmesine yol açmıştır. Bu işgaller İran'da güvenlik endişelerine yol açmış ve sıradaki ülkenin İran olduğu yönünde algılamalara neden olmuştur. Ahmedinejad dönemi dış politikasının en belirgin özelliği sertleşmesi ve saldırganlaşmasıdır. Ahmedinejad yönetimi, İran'ı şer ekseni ülkeler içerisine dahil eden bir ülkeyle uyum içinde olma çabasının boşa olduğuna inanmaktadır. ABD'nin hedef listesindeki ülkeler arasında yer alan İran'ın hayatta kalması için Batılı ülkelerle uyumlu olmasına değil güçlü olmasına ihtiyacı vardır. Bu düşünce biçimi doğrultusunda İran, İsrail'e karşı söylemlerini sertleştirmekte ve düşmanları Hamas ve Hizbullah gibi direniş örgütlerine destek vermektedir(Dağcı ve Sandıklı, 2007:262). İran bu dolaylı yollarla kendisine karşı yapılacak olası bir saldırıda Irak ve Afganistan gibi olmayacağını ve aksine böyle bir müdahalenin Batı için çok ağır sonuçları olabileceğini hissettirmektedir. Kendisinin ABD ve onun müttefiki İsrail'in hedef listesinde gören İran, saldırganlığı ve krizi tırmandırmayı en etkili caydırıcılık olarak görmektedir. Buradan hareketle Ahmedinejad

dönemindeki İran dış politikası "güç gösterisi yapmak ve krizleri başka bir krizle tırmandırarak çözmeye çalışmak" üzerine kuruludur (Turan, 2007:264).

Ahmedinejad uluslararası sistemi "sömürenler" ve "sömürülenler" şeklinde iki gruba ayırarak değerlendirmekte ve kendisine sömürenlere karşı, sömürülenlerin yanında olmak gibi bir misyon yüklemektedir. Bu çerçevede ABD ve İsrail gibi devletleri "sömüren", üçüncü dünya ülkelerini de "sömürülenler" kapsamında değerlendirmektedir (Aras, 2007:30). Ahmedinejad bu misyon doğrultusunda Afrika ile ABD ve İsrail karşıtlığını sürdürmek ve bu ülkelere karşıt bir cephe oluşturmak için Güney Amerika ülkeleri ile yakın ilişki içerisinde olmuştur. Yönünü bu ülkelere çevirmenin yanı sıra, Ahmedinejad Avrasya politikalarına da yönelik olarak Rusya ile de ilişkiler kurmuştur. Bu sayede Amerikan hâkimiyetinin de önüne geçmeyi amaçlamıştır. Enerji açısından bakıldığında ise Orta Asya ülkeleriyle, özellikle de Türkmenistan'la sorunsuz ilişkiler kurmuştur. Şangay İşbirliği Örgütü'ne gözlemci ülke olarak seçilmesi İran'ın, Avrasyada da etkin politika yürütmeye çalıştığını göstermektedir.

2.2. İsrail Karşıtlığı

Devrim sonrası İran'ın geleneksel dış politika söylemlerinden biri olan İsrail karşıtlığı, Rafsancani ve Hatemi dönemlerinde kesintiye uğramasına rağmen, Ahmedinejad döneminde tekrar yükselişe geçmiştir. Bu çerçevede Ahmedinejad'ın "İsrail haritadan silinmelidir", "Yahudi soykırımı İsrail Devleti'nin kurulması amacıyla planlanan tarihin abartılı bir projesidir", "İsrail Devleti Alaska'ya taşınmalıdır" gibi açıklamaları, İsrail karşıtı politikanın yükselişe geçtiğini gösteren söylemlerdir(Aras, 2017:29). Bu söylemlerle İsrail'e karşı olduğunu açıkça ifade eden Ahmedinejad ABD'ye karşı da gövde gösterisinde bulunmuştur. Söz konusu politika çerçevesinde İran, İsrail-Lübnan Savaşı'nda (2006), Lübnan'da faaliyet gösteren Hizbullah'ı ve Filistin'de siyasi ve İslami bir hareket olan Hamas'ı desteklemiştir.

İran'ın İsrail ile kuracağı ilişkinin sınırları Humeyni tarafından çizilmiş ve buna göre İsrail ile barış yapmak için ortaya konacak her türlü çaba Filistin'e ve İslam'a ihanet sayılmaktadır. Bu nedenle İsrail'in varlığı gayrı meşrudur ve yok edilmelidir. İranlı yetkililer de benzer görüşü paylaşma birlikte bu söylemi resmi makamlar tarafından pek dillendirmiyorlardı. Ancak İsrail'in yok edilmesi gibi sert söylemler ilk defa Ahmedinejad tarafından dile getirilmiştir.

2.3. Nükleer Mesele

Ahmedinejad nükleer mesele ile ilgili ülkesinin barışçıl amaçlı nükleer enerji üretme hakkına sahip olduğunu ve çalışmalarının da bu yönde ilerlediğini belirtmiştir. Ahmedinejad döneminde nükleer çalışmaların yeniden hız kazanması uluslararası

sistemde gerginliğe yol açmıştır. 2003 yılında "Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması"nı imzalayarak, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun kısmi denetimini kabul eden İran'ın, denetçilere gereken desteği vermemesi krize sebep olmuştur (Sandıklı ve Emeklier, 8). Ahmedinejad'ın nükleer çalışmalar konusundaki uzlaşmaz tavrından dolayı İran halkı ağır ekonomik ve siyasi ambargolara maruz kalmıştır.

Ahmedinejad cumhurbaşkanlığı görevine geldikten sonra durdurulmuş uranyumu tekrar zenginleştirme sürecini başlatmıştır. 1968 NPT'yi dayanarak göstererek çalışmalarına yeniden başlayan İran, yapmakta olduğu nükleer çalışmaların barışçıl amaçlar ile yapıldığını yinelemiş ve bunun uluslararası hukuktanda dayanarak göstererek en doğal hakkı olduğunu yinelemiştir (Ekinci, 2009:69). Ahmedinejad'ın benimsediği bu politikaya karşı, AB Üçlüsü olan İngiltere, Fransa ve Almanya politikasında değişikliğe gitmesine ve ABD'nin yanında yer almasına neden olmuştur (Turan, 2007:267). Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus İran nükleer programı ile ilgili BM'ye karşı UAEA vurgusu yapmasındaki temel neden UAEA'nın kurallarında bir ülkenin enerji üretimi amacıyla nükleer tesisini inşa etmeden önce diğer kurum ve ülkelerden izin almasına gerek yoktur maddesi bulunmaktadır. Ahmedinejad döneminde nükleer meseleyi İran için bir bağımsızlık sembolü haline getirilmektedir. Petrolün millileştirilmesi konusunda öncü olan Musaddık'a karşı gerçekleştirilen dış destekli darbeyi hatırlatarak şu an kendilerinin de benzer bir bağımsızlık savaşı verdiğini ileri sürmektedir. Bir başka deyişle, İran'ın yönettiği bu nükleer politika, sömüren emperyalist güçlere karşı verilmekte olan bir direniş şeklinde sunulmaktadır. Bu nedenle de bu politikadan vazgeçmeyi gerçek bağımsızlıktan vazgeçmek ile veya bu güçlerin boyunduruğu altına girmek ile bir tutmaktadır (Baktiari, 2010:25). İran'da, ABD'nin esas sorununun İran'ın nükleer çalışmalarından ziyade İran rejimi ile ilgili olduğunu söyleyerek, Pakistan ve Hindistan'ın nükleer çalışmalarını destekleyen ABD'nin İran'ı bu nedenle desteklemediğini yinelemiştir (Akbaş, 2013:28).

2.4. Arap Ayaklanmaları

Ortadoğu ülkelerinde yaşanan ve başlangıçta Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaları Ahmedinejad yönetimine göre, Batı'ya karşı gerçekleştirilen ve oradaki Batı yanlısı diktatör rejimleri yıkmayı amaçlayan hareketler olarak algılanmıştır (Şen, 2012:102). Bunun yanı sıra Ahmedinejad yönetimi bu ayaklanmaları, 1979 Devrimi'nde "otoriter ve Batı kuklası" olan Şah'a karşı gerçekleştirilen ayaklanmalara benzetmekte ve İran'da olduğu gibi bu ülkelerde de İslami rejim kurulacağını beklemektedir (Sandıklı ve Emeklier, 14). İran yönetimi Arap dünyasında

yaşan bu gelişmeleri iki kategoriye ayırarak değerlendirmektedir. İlk olarak mevcut otoriter yönetimlere karşı olan ve toplumsal tabandan beslenen halk hareketleri olarak değerlendirmekte ve bu hareketleri desteklemektedir. İkinci olarak ise Suriye örneğinde olduğu gibi CIA ve MOSSAD gibi Batılı veya Siyonist istihbarat örgütlerinin planı ve desteğiyle gerçekleştiğini düşünmekte ve bu kapsamda yer alan hareketlerin ise karşısında olduğunu belirtmektedir (Sinkaya, 2011:44). Buradan hareketle İran, Suriye'de açık bir şekilde Esed'in yanında yer almış ve burada Hizbullah'ı ve Şii topluluklardan oluşan milis güçleri aktif olarak devreye sokmuştur. İran'ın Arap Baharı süresince takip ettiği politikalar, kendisini ekonomik ve siyasi olarak zor durumda bırakmış olmasına rağmen bu politikalarından vazgeçmemiştir (Taşken, 2014).

3. RUHANİ DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASI (2013-)

Ruhani'nin cumhurbaşkanlığına seçilmeden önce İran'daki siyasi atmosfere nükleer kriz, ABD ile gerginleşen ilişkiler ve kötüye giden ekonomi hakimdi. İran ekonomisi nükleer çalışmalar sebebiyle uygulanan, ABD ve AB'nin ambargolarıyla git gide kötüleşmekteydi. Petrol ve doğalgaz ihracatına dayalı kırılgan bir ekonomiye sahip İran'da işsizlik ve enflasyon oranları giderek artmaktaydı. Böyle bir dönemde ılımlı bir isim olan Ruhani'nin cumhurbaşkanlığı görevine gelmesi ile birlikte dünya kamuoyunda İran-ABD yakınlaşması, nükleer krizin çözülebileceğine dair yorumlar yapılmaya başlanmıştır. Ruhani'ye göre ülkesinin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi durum sert ve saldırganlığa dayanan radikal siyasetin iflasını kanıtlamaktaydı.

Ilımlı ve reformist kanadı temsil eden Ruhani gibi isimler, İran'ın devrimden bu yana devam eden krizlerden çıkış yolu bulmasını diyalog, itidal ve ılımlılaşma gibi kavramlara bağlamaktadırlar. Bu noktada radikal muhafazakarlardan ayrılan reformistler İran'ın bağımsızlığı ve dünya siyasetinde saygın bir devlet olarak tanınma hakkından taviz verilmeme noktasında İran siyasetindeki tüm kutuplar birleşmektedir. Reformistler İran'ın uluslararası sistemde saygın bir devlet olabilmesi için hem komşuları ile hemde büyük güçlerle uyumlu ve iyi ilişkilere sahip olması gerektiğine inanmaktadır. Ruhani'nin dış politikada en çok vurguladığı kavramlardan biri olan 'itidal' ile kastettiği şey; İslam Cumhuriyeti'nin çıkarları ile mevcut konjokntörün gerçeklikleri arasında bir denge kurmak; İran'ın uluslararası arenada itibarının zedelenmesine yol açan sert ve saldırgan politikalardan uzak durulması; dış politikada güven inşasına önem vererek dış dünya ile diyalog kurulmasını sağlamak ve ekonomik kalkınmaya öncelik vermektir.

3.1. ABD ile İlişkiler

Ruhani'nin göreve gelmesi ile birlikte İran sokaklarında yer alan ABD karşıtı tabelaların kaldırılması örneğinde görüldüğü gibi ABD ile ilişkilerini yumuşatma konusunda istekli bir İran vardır (Taşken, 2013). Ruhani kendinden bir önceki dönemde ABD ve diğer güçlere karşı sergilenen sert üslubun düzeltilmesine ve böylelikle diyalog kanallarının açık tutulmasına özen göstermiştir. Ruhani yönetimi ABD ile gerginleşen ilişkilerin İran'a daha çok zarar verdiğini, bu nedenle de ABD ile diyalog geliştirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Sonuç olarak İran'daki mevcut duruma bakacak olursak bir yandan ekonomik sıkıntılardan kurtulmak isteyen ve bunun içinde ABD ile diyalog kurulması gerektiğini düşünenler ile ABD'ye karşı sert söylemlerin devam etmesi gerektiğini düşünenler şeklinde bir gruplaşmadan söz edebiliriz.

3.2. Nükleer Mesele

İran ve P5+1 ülkelerinin yoğun diplomatik mesai ve çabalarının neticesinde Temmuz 2015'te nükleer anlaşma olarak anılan Ortak Kapsamlı Eylem Planı (Joint Comprehensive Plan of Action-JCPOA) imzalandı. Süreç içinde her iki taraf da birbirini anlaşmanın özüne sadık hareket etmemekle suçladı. Nükleer Antlaşma'nın imzalanması İran'da reformistleri ve radikalleri ikiye böldü. Radikaller, nükleer meseleyi İran'ın milli davası olarak görmekte ve bu nedenle bu konuda taviz verilmesine karşı çıkmaktadır. Reformistler ise ekonomik dar boğazda olan İran halkının nefes alabilmesi için bu anlaşmanın gerekli olduğunu savunmaktadır. Ayrıca nükleer mesele nedeniyle İran'ın dünyadan izole edildiğini ve bu durumun İran'ın gelişiminin önüne set vurduğunu savunmaktadır. Bu kapsamda dış dünya ile entegrasyonu desteklemektedir. Nisan 2015'te varılan nükleer mutabakat sonrası İran sokakları, coşkulu kalabalığın heyecanına sahne olmuştur (Şen, 2015:63). Söz konusu anlaşma gereğince İran nükleer santrallerinin denetimini uluslararası denetçi kurumlara açacak ve karşılığında İran'a uygulanan ambargolar yavaş yavaş kaldırılacak. Bu kapsamda İran ekonomisinin rahat bir nefes alacağını düşünen İran halkı ve reformist kesim, anlaşmadan oldukça memnun olmuştur. Ahmedinejad'ın söyleminde belirttiği, nükleer politikanın bağımsızlık içerisindeki önemi Ruhani'de de ön plana çıkmaktadır. 2013 yılında P5+1 ile yapılan geçici nükleer anlaşma Ruhani tarafından "İran milletinin haklarına ve saygınlığına" yakışacak biçimde sunulurken İran'ın bağımsız olan tavrına da zarar verilmediği belirtilmektedir (Al Jazeera, 2014). İran'ın topraklarında uranyum zenginleştirme hakkına vurgu yapan Ruhani, aynı zamanda uluslararası toplumun İran hakkındaki kaygı ve kuşkularını giderecek şeffaf bir yaklaşımın da gerekli olduğunu vurguluyordu. Ruhani yönetimine göre İran geçmişi, savaşı ve maruz

kaldığı yaptırımları unutmamalı ancak geçmişte de yaşamamalıydı. İran yüzünü barışa ve kalkınmaya çevirmeliydi.

3.3. Arap Ayaklanmaları

Ruhani döneminde değişmeden kalan politikaların başında 2011 yılında Arap ayaklanmaları ile uluslararası krize dönüşen Suriye ve Irak meselesi yer almaktadır. Ruhani yönetimi Esad rejimine olan desteğini artırarak devam ettirmekte ve hatta bu desteği verdiğini artık gizlememektedir. Bunun yanı sıra Irak ve Suriye'de hızlı bir ilerleme kaydeden IŞİD'e karşı mücadele amacıyla her iki ülkede de milis güçler aracılığıyla mücadele eden İran, özellikle Ruhani döneminde bölgede doğan boşlukları hızla doldurmuştur. Ruhani döneminde Suriye ve Irak gibi bölgesel gelişmelerde "terörizmle mücadele" vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bu söylem özellikle dış dünya ile Batılı ülkelerle ilişkilerde öne çıkmaktadır. Böylelikle İran, ulusal ve uluslararası platformlarda işbirliği çağrısı yapmakta ve zaman zaman ortak bir zeminde hareket etmektedir. Dahası terörizmle mücadele söylemi kapsamında Esad yönetiminin meşruiyeti güçlendirilmekte ve Suriye muhaliflerinin tümü terörizmle özdeşleştirilmektedir (Sinkaya, 2017:58). İran yönetimi, Ortadoğu'da yaşanan hemen her gelişmeyi 'ABD karşıtlığı' ve 'direniş ekseni' açısından bakmakta ve Suriye'deki gelişmeleri de yine bu kapsamda değerlendirmekteydi. Bu düşünce biçimine göre emperyalist güçler Suriye'de siyasi rejimin değiştirilmesini ve dolayısıyla direniş ekseninden Suriye'nin koparılması amaçlanmaktaydı. Dini lider Hamaney, muhafazakar kesim ve Devrim Muhafızları bölgede yaşanan gelişmeleri direniş ekseni çerçevesinde değerlendirmektedir (Sinkaya, 2017:59). Buradan hareketle İran siyasetindeki gerek muhafazakar gerek reformist kanat Suriye ve Irak gibi direniş ekseninde yer alan ülkelere destek verilmesi konusunda hem fikirken retorik olarak biraz farklılaşmışlardır. Muhafazakar kanat bölgedeki gelişmeleri emperyalist güçlerin direniş eksenini yok etmeye yönelik bir müdahalesi olarak yorumlarken reformist kanat terörizmle mücadele ekseninde değerlendirmiş ve uluslararası toplumu karşısına almamak için söylemsel bir çaba içerisine girmiştir.

4. SONUÇ

Ahmedinejad ve Ruhani dönemlerinin dış politikası, İran'da en keskin dönüşlerin yaşandığı dönemler olmuştur. Bu kapsamda Ahmedinejad dış politikada sert üslubuyla dikkat çekmiş ve nükleer konuda taviz verilmeden devam edileceğini belirtmiştir. Hemen sonrasında gelen cumhurbaşkanı Ruhani ise, bir dönüm noktası niteliği taşıyan nükleer anlaşmayı imzalamıştır. Bu iki dönemde yaşanan keskin dönüşlerini anlamak için Ahmedinejad ve Ruhani dönemlerinde ki uluslararası sistemin

yapısı etkili olduğu kadar İran iç siyasetinin de etkisi olmuştur. Ahmedinejad'ın iktidara geldiği dönemde, ABD'nin bölgeye yerleşmesi ve İran sınırına yaklaşması İran'da bir sonraki hedefin kendisi olacağına dair güçlü bir algı yaratmıştır. Bu algı dolayısıyla İran tehdit algılaması yaşamış ve varlığını nükleer çalışmalarını devam ettirerek koruma altına alacağını düşünmüştür. Ayrıca bölgede İsrail-Filistin sorununda Filistin meselesini sahiplenmesiyle, ABD-İsrail karşıtı duruşuyla bölge halklarının sempatisini kazanmıştır. Arap Baharı'nın başlaması ile birlikte Tunus ve Mısır'daki halk hareketlerini 1979 Devrimi ile özdeşleştirmiş ve "İslami Uyanış" olarak nitelendirmiştir. Ancak olayların Suriye'ye sıçraması ile birlikte bu ülkede yaşanan halk hareketlerini CIA ve Mossad'ın düzenlediği veya kışkırttığı ayaklanmalar olarak değerlendirmiş ve yönetimin yanında olmuştur. Bu çerçevede rejim Arap Baharı'nı Suriye hariç olmak üzere buradaki halk hareketlerini ABD ve Batı yanlısı rejimlere karşı olan ve sonrasında İslami bir yönetim talebinde olan halkların ayaklanması olarak değerlendirmiştir. İran'ın cumhurbaşkanlığı makamında selef ve halef olan Ahmedinejad ve Ruhani'nin dış politikaya bakışlarındaki farklılıklar özellikle nükleer mesele ve dış dünya ile ilişkilerde öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda Ahmedinejad yönetimi ABD ve İsrail karşıtlığını canlı tutma ve nükleer meselede tavizsiz ve uzlaşmaz bir politika sergilemesi ile dikkat çekerken; Ruhani yönetimi ise dış dünya ilişkilere sıfır toplamlı bakılmasından ziyade kazan-kazan çervesinde değerlendirmekte ve nükleer mesele ile ilgili tarihi olarak nitelendirilen antlaşmanın imzalanmasında aktif rol oynamaktadır. İki lider döneminde sürekliliğini koruyan Arap ayaklanmaları çervesinde başlayan Suriye meselesi olmuştur. Ahmedinejad döneminde Esad rejiminin yanında yer alan İran, Ruhani döneminde de bu rejimi olan desteğini artarak devam ettirmiştir. Bu noktada savunma stratejisinin merkezinde yer alan Suriye direniş ekseninin altın halkalarından biri olarak tanımlanmış ve bu ülkenin olası düşüşünün İran'ın düşüşü ile bir tutularak varoluşsal bir mesele haline getirilmiştir. Bölgesel politikalarda söylemsel düzeyde bir farklılık yaşanırken eylem düzeyinde Suriye, Irak ve Yemen gibi ülkelere verilen destek aynen devam etmiştir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise İran cumhurbaşkanının dış politikada belirli sınırlar içerisinde hareket ettiğidir. Zira Dini lider onaylamadığı veya istemediği herhangi bir dış politika kararı alınamaz(Keneş, 2013:97). Bu nedenle ister reformist ister muhafazakar kanadı temsil eden cumhurbaşkanı olsun Dini liderin çizdiği sınırlar içerisinde dış politikada manevra alanı bulur.

KAYNAKÇA

AKBAŞ, Z. (2013), İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları, History Studies, 5(2).

ARAS, B. (2007). "Ahmedinecad Baskanlığında İran'da Siyasal İktidarın Haritasını Çıkarmak", s.21-36, (Ed.) DAĞCI, K. ve SANDIKLI, A., Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program, Tasam Yayınları, İstanbul.

BAKTİARİ, B. (2010), Seeking International Legitimacy: Understanding the Dynamics of Nuclear Nationalism in Iran, Institute for National Strategic Studies, Washington.

DAĞCI, K. ve SANDIKLI, A. (2007). Satranç Tahtasında İran "Nükleer Program", Tasam, İstanbul.

EKİNCİ, A. C. (2009), İran Nükleer Krizi, Uşak Yayınları, Ankara.

GÜRKAŞ, B. (2005). Mahmud Ahmedinejad ve İran Dış Politikası, Tasam, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/278/mahmud_ahmedinejad_ve_iran_dis_politikasi.

http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu22makale/bayram_sinkaya.pdf

http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa (Erişim tarihi: 31 12 2018).

KENEŞ, B.(2013). İran Siyasetinin İç Yüzü, İstanbul, Timaş.

KESKİN, A. (2006). Ahmedinejad Donemi İran Dış Politikası: Saldırganlığın Rasyonelleşmesi", Stratejik Analiz, 70.

Rouhani: Iran is getting nuclear deal benefit", Al Jazeere, 06 February 2014.

SANDIKLI, A. ve EMEKLİER, B. İran'ın Dış Politik Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri, Bilgesam. http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-173-2014120952iran.pdf

SİNKAYA, B. (2011), İran-Suriye İliskileri ve Suriye'de Halk İsyanı, Ortadoğu Analiz, 3(33).

ŞEN, G. (2012), İran ve "Arap Baharı": Bağlam, Söylem ve Siyaset, Ortadoğu Etütleri, 3(2), ss.95-118.

ŞEN, G. (2015), Nükleer Müzakereler ve Yaklaşan Meclis Seçimleri Işığında Ruhani Dönemi'nde İran'da Reform Hareketi'ne Bir Bakış, (7).

TAŞKEN, C. (2013) İran İç Siyasetinde Neler Oluyor?, Ankara Strateji Enstitüsü.

TAŞKEN, C. (2014), Ahmedinejad'dan Ruhani'ye İran Dış Politikası.

TURAN, D. (2007). Ahmedinejad ve İran Dış Politikası, Tasam, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4002/ahmedinejad_ve_iran_dis_politikasi

GÖRMENİN DEĞİŞEN ANLAMLARI ÜZERİNE: KÖR SEYYAH JAMES HOLMAN'IN RUSYA VE SİBİRYA'YA SEYAHATİ (1822-1824)

Dr. Murat ÖZKAN
Ordu Üniversitesi

ÖZET: Merak dürtüsü hem insanın hem de bilimin ilerlemesinin itici gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanoğlu da yaradılışı gereği yeni yerleri ve o bölgelerde yaşayan insanlar ile yabancı olarak tanımladığı her şeyi merak eder. Seyyahların en önemli özellikleri gördüğü şeyleri aktarmalarıdır. Onlar gördükleri karşısında hissettiklerini kaleme alarak sonraki nesillere aktarırlar. Çalışma konusu olarak belirlenen James Holman kör bir seyyahtır. 15 Ekim 1786 tarihinde İngiltere'nin Exeter şehrinde doğan, bir hastalık sonucu 1810 yılında görme yetisini kaybeden ve "*Kör Seyyah*" olarak bilinen James Holman, Almanya, Belçika, Hollanda, Fransa, İtalya ve İsviçre gibi ülkelerin yanı sıra Rusya ve Sibirya'ya da seyahat etmiştir. Çalışmada James Holman'ın hayatına kısaca değinilerek Rusya ve Sibirya seyahatindeki izlenimlerinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: James Holman, Rusya, Sibirya, Seyahatname, Seyyah.

On the Changing Meanings of Vision: Journey of the Blind Traveler James Holman to Russia and Siberia (1822-1824)

ABSTRACT: The urge to wonder is the driving force of the development of both man and science. Mankind is also curious about new places and people living in those regions and everything they can define as foreigners. The most important characteristics of the travelers are that they convey what they see. they transfer what they see to their next generations by writing their feelings. The subject of the study is James Holman who was a blind traveler. James Holmen, born on October 15, 1786 in Exeter, England, lost his sight in 1810 and became blind and known as "Blind Traveler". James Holman traveled many countries such as Germany, Belgium, the Netherlands, France, Italy and Switzerland, as well as Russia and Siberia. In this study, James Holman's life will briefly mentioned, also described his impressions of Russia and Siberia.

Keywords: James Holman, Russia, Siberia, Travelogue, Traveler.

Giriş

İnsan merak eder… İnsanoğlunun içinde bulunduğu bu merak hissi yabancıya ulaşıp onu artık tanınan yapmak amacıyla yeni yollar aramaya yöneltir. Nihayetinde bu arayışlar yeni yerlerin, farklı yapıların ve hiç görülmemiş insanların keşfedilmesiyle sonlanır[1]. Bölgeleri gezen, tanıyan, gören veya duyan kişilere seyyah adı verilmektedir[2]. Seyyahların vardıkları bölgeler hakkında tuttuğu notların yazıya dökülmesi çok eski devirlere kadar uzanmaktadır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise bu yazıların sosyal bilimler açısından vazgeçilmez belgeler haline geldiği görülmektedir[3]. Seyahatnamelerin tarihi bir kaynak değeri taşımasının sebebi, yazıldığı dönemden çok sonra halkın değişen sosyal yaşantısını, kültürünü, dilini, yaşam standartlarını, yaşadığı coğrafyayı vs. takip edecek malzemeyi okura veya araştırmacıya sunmasıdır[4]. Seyyahlar meydana getirdikleri bu yapıtlarda gezip gördüğü toplumun gelenek ve göreneklerini, yaşayışlarını okurun dikkatini çekeceğini umduğu başkalıkları sergilemeye çalışır[5]. Bu yönüyle seyahatnameler tarih araştırmalarında birincil derecede olmasa da abartılı ifadeler ve görülen hatalarına rağmen tarihçiler tarafından dikkate alınması gereken kaynaklar arasında yer alır[6].

En önemli özellikleri gördüğü şeyleri aktarmak olan seyyahlar hissettiklerini sonraki nesillere aktarır. Çalışma konusu olan James Holman'ın görme engelli olması yaptığı seyahati daha merak edilir kılmaktadır. Çünkü görme engeli, duyma ve koklama gibi diğer duyularla kıyaslandığında tedavi edilmesi neredeyse imkânsızdır. Bir duyunun işlevini kısmen yerine getirmesi ya da onun kaybedilmesi, bir başka duyunun gelişmesine yol açmaktadır. Örneğin; Görme engellilerin tat algısı bu durumdan neredeyse hiç etkilenmez, ancak dokunma duyusu görmeme durumunda büyük bir gelişme gösterir; görme engeli bulunan kişi nesneleri inanılmaz derecede ayırt eder ve tanır. Görme engelli olmasına rağmen dokunma duyusu son derece gelişmiş olan yirmi beş yaşındaki James Holman, enerji ve sebatın neler başarabileceğinin en mükemmel örneğidir[7].

---

[1] Sedat Maden, "Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 37, Erzurum 2008, s. 148.
[2] Zeynep Çetin, *Avrupalı Gezginler Gözüyle 19. Yüzyılda Batı Anadolu*, Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2013, s. 5.
[3] Didem İlya, Mehmet Uysal, "İngiliz Kadın Seyyahlar Harvey ve Garnett'in Gözüyle Osmanlı Kadını", *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2015, s. 2.
[4] Çetin, s. 5.
[5] Maden, s. 148.
[6] Fatih Ünal, "Vladimir Petroviç Davıdov'un Seyahat Notlarına Göre 1835'de İstanbul", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), Kasım 2018, s. 537.
[7] William Jerdan, *Men I Have Known*, George Routledge and Sons, London 1866, s. 256,259.

James Holman'ın Hayatı

"Kör Seyyah" olarak bilinen James Holman 15 Ekim 1786 tarihinde İngiltere'nin Exeter şehrinde eczacı bir babanın oğlu olarak dünyaya geldi[8]. Aldığı ilk eğitimin ardından 1798 yılında henüz 12 yaşındayken askerliğe olan ilgisinden dolayı, İngiliz donanmasına birinci sınıf gönüllü olarak başvurdu. Buraya yaptığı başvuru onaylandı ve artık Holman İngiliz donanmasının bir neferi olarak eğitim almaya başladı. Başarılı öğrencilik yıllarının ardından 1807 yılında buradan teğmen olarak mezun oldu. Gelecek vadeden bir öğrenci olarak bilinen Holman 1810 yılında geçirdiği bir hastalıktan ötürü görme yetisini kaybetti[9]. Ümit veren bir geleceği olan Holman'ın henüz 25 yaşındayken kör olması, yaşamında çok ciddi değişikliklere neden oldu[10]. Bu dönemde Holman sadece görme yetisini kaybetmedi, aynı zamanda sırt ve kas sorunları nedeniyle kalıcı hareket problemleri de yaşadı. Holman bu hastalıklara yakalanmasının ardından çok uzun ve titiz bir tedavi süreci geçirdi. Buna rağmen kendisine hiçbir zaman doğru teşhis konulamadı ve tedaviler sonuçsuz kaldı. Holman bu uzun süren tedavi maratonundan yorgun düştü ve kendisini daha mutlu edecek bir tedavi yöntemi; seyahat etmeyi buldu[11].

Geçirdiği hastalıklardan sonra kısa süreli seyahatler yapan Holman, artık dünyayı bir gezgin olarak seyahat etmek istiyordu. Herhangi bir gezgin için bile 1800'lerin başında bu durum üstlenilmesi zor bir görevken kör olan birinin bu seyahatleri yapabilmesi neredeyse imkansızdı. Holman'ın harita ve rehberi olmayacaktı; buna rağmen bu ama adam, akıllara durgunluk verecek şekilde fizik kanunlarına meydan okuyordu[12].

Yurt dışına gitme isteğini daha kolay gerçekleştirebileceği Windsor Kraliyet Şövalyeliğine 1812 yılında atanan James Holman, tüm izinlerini yurt dışında geçirdi. Kısıtlanmaktan hoşlanmadığı için daha bağımsız hareket etmek istiyordu. Onun şövalye beşiğinde yeri yoktu; Holman özellikle çöl ve dağlık rotalarda yolculuk yapmayı istiyordu[13].

---

[8] Jerdan, s. 266.
[9] "Holman, James", *The Encyclopedia Britannica*, Volume XIII Slice V "Hinduism" to "Home, Earls of", 2012, s. 616.
[10] Eitan Bar-Yosef, "The "Deaf Traveller," the "Blind Traveller," and Constructions of Disability in Nineteenth-Century Travel Writing", *Victorian Review*, Volume 35, Number 2, Fall 2009, s, 133. ss. 133-154.
[11] "James Holman - The Blind Traveler", http://www.blindasabackpack.com/inspirations/james-holman-the-blind-traveller/. (Erişim tarihi: 18.06.2019)
[12] "James Holman - The Blind Traveler", http://www.blindasabackpack.com/inspirations/james-holman-the-blind-traveller/. (Erişim tarihi: 18.06.2019)
[13] Jerdan, s. 263.

Hayatına dair gerçekleştirmek istediği planları uygulamaya başlayan Holman, 1820-1821 yıllarında Almanya, Belçika, Hollanda, Fransa, İtalya ve İsviçre'de geçirdi. Bu seyahatin bitiminde Fransa'da yaşadıkları ve gördüklerine dair bir kitap yayınladı. Ardından Rusya ve Sibirya'ya gitti. Yine 1834-1835 yıllarında, Afrika, Asya, Avustralya, Amerika ve Avrupa'da pek çok ülkeyi ziyaret etti. Bahsi geçen ülkelere yaptığı seyahatler de dahil olmak üzere dört ciltlik bir kitap yayınladı. Holman bu bölgelerden sonra İspanya, Portekiz, Moldova, Karadağ, Suriye ve Türkiye'ye de seyahatler gerçekleştirdi[14].

Holman'ın Fransa seyahatine dair yayınladığı kitap Kraliçeden ve okuyuculardan tam not aldı. Bu ilgiye rağmen Holman'a hem medya hem de meslektaşları gereken önemi göstermedi; hatta pek çok eleştiride bulundu. Bu eleştirilerle hayal kırıklığına uğrayan Holman, eleştirilerin çıkış noktasını kör olmasına bağladı. Bu yüzden artık kendisine *"Kör Seyyah"* denilmesinin daha doğru olacağına inandı. Eleştiriler Holman'ın seyahat etme isteğini daha da kamçılamış; dünyayı dolaşan ilk insan olma hedefine yöneltmişti[15]. Doğrusu gösterilen bu tepkiler, Holman'ın çalışmalarındaki eksikliklerden ziyade diğer meslektaşlarının kıskançlığına bağlanabilir.

Holman, çağdaşları tarafından dayanıklı, korkusuz, tükenmeyen bir sabra sahip ve olaylara kendine özgü yaklaşımıyla uzlaşmacı ve iyi huylu biri olarak tanınıyordu. Bu sebeple çok saygı gördü ve sevildi[16]. Arkadaşı Roberts'e göre Holman, karşısındakinin adımlarını dinleyerek onun sosyal statüsünü tahmin edebiliyordu. Yine arkadaşı William Jerden'in, *"Men I Have Known"* adlı kitabında yazdığı gibi, *"Onun ağzı gözleriydi, burnu gözleriydi, kulakları gözleriydi, zihni gözleriydi; asla göz kırpmazdı. Üst düzeydeki keskinlik ve yetkinlikle her şartta bu duyuları hizmet vermeye hazırdı".* Anatole Broyard ise Holman'ın çevresini daha iyi anlayabilmesi için fiziksel olarak herhangi bir şeye dokunması gerektiğini, bu yüzden de ellerini tuğla duvarlar, heykeller ve bazen de insanlar üzerinde gezdirdiğini belirterek New York Times'te Holman için şu ifadeyi kullandı: *"Gittiği yerleri anlayana kadar sıkmak zorunda kalırdı[17]".* Ruslar ise onun nesneleri ayırt edici özelliklerinden fark ettiğini ve onları kavrayabildiğini; bazı şeyleri derin hayal gücüyle, bazı şeyleri de hikâyelerden anlayabildiğini düşünüyordu. Holman'ı anlatan bir Rus ondan şöyle bahseder: *"Çalışma ofisime geldiğinde hiçbir şey söylemeden onu imparatorun mermer büstünün olduğu yere götürdüm. Bu büst Rus heykeltıraş Orlovskiy tarafından*

[14] "Holman, James", *The Encyclopedia Britannica,* s. 616.
[15] "James Holman - The Blind Traveler", http://www.blindasabackpack.com/inspirations/james-holman-the-blind-traveller/. (Erişim tarihi: 18.06.2019)
[16] Jerdan, s. 264.
[17] Lucas, Reilly, "The Blind Traveler: How James Holman Felt His Way Around the World to Become History's Most Prolific Explorer" August 28, 2017. http://mentalfloss.com/article/502774/blind-traveler-how-james-holman-felt-his-way-around-world-become-historys-most. (Erişim tarihi: 21.05.2019)

yapılmıştı. Holman, hemen büstün etrafında gezmeye ve ona dokunmaya başladı. Hiçbir yerini atlamadan her kabartısına dokunuyor ve etrafında duraklayarak geziyordu. Nihayetinde şu sözleri söyledi: Gişarom'un yaptığı büstte, imparatorun alnını kapatan saçların daha fazla olduğunu söylemek gerek[18]*."*

Holman'ın seyahatteki başarısı ve iletişimi çok dikkat çekiciydi. Çünkü normal bir bireyin yolunda birçok engel olmasına rağmen ilerlemeye devam etmesi kesin bir güç belirtisi olurken Holman'ın bunları görme engeline rağmen yapması tamamen şaşırtıcıydı. Holman körlerin kullandığı beyaz bastonu kullanmak yerine, kendisi bir baston tasarladı ve bu bastonu sezgisel olarak tanıyacağı şeyleri hissedebilmek için bir araç olarak kullandı. Yine Holman'da ses tanıma ve konuşma programları kesinlikle yoktu. Ancak seyahatlere çıkmadan önce Tıp ve Edebiyat alanında çalışmalar yürüttüğü için okuma ve yazma becerisi son derece gelişmişti[19]. Bununla birlikte Holman, hızlı ve düzgün yazabilmek için kendine basit bir yazı makinesi (daktilo) icat etmişti. İcat ettiği bu makine kabartmalı sütunlardan oluşuyordu[20].

Holman'ın İngilizce dışında çok zayıf Rusçası ve Fransızcası vardı. Seyahatleri boyunca tuttuğu notların hepsi İngilizce idi. Genellikle bu notlar ona haber verilen kulaktan duyma bilgilerden ve kendi hissettiklerinden oluşmaktaydı. Şehirden şehre seyahat ederken ona genellikle tanımadığı insanlar refakat etti. Zaman zaman bu refakat eden kişiler tercümanlardı[21]. Seyahatlerin ardından Holman, otobiyografisini yazdı ve kısa bir süre sonra 1857'de Londra'da vefat etti. Ne yazık ki bu otobiyografi yayınlanmadı ve ortadan kayboldu[22].

Holman'ın Rusya Seyahati

Holman uzun yıllardır Rusya ve Sibirya'ya seyahat etme fikrini gerçekleştireceği zamanı nihayet buldu ve Avrupa seyahatini bitirmesinin ardından Courtney adlı kaptanın kontrol ettiği Saunders-Hill adlı gemiye binerek 19 Haziran 1822 yılında Londra limanından yola çıktı[23]. Yelkenleri dünyanın dört bir yanına açtığı ilk durak

---

[18] "Zamıçatelnıe Puteşestvenniki ob S. Peterburg", *Oteçestvennıya Zapiski*, İzdavaemıya Pavlom Svininım, Çast Çetırnadtsataya, No: 38, İyon, Sankt Peterburg 1823, s. 401-402.

[19] "James Holman - The Blind Traveler", http://www.blindasabackpack.com/inspirations/james-holman-the-blind-traveller/. (Erişim tarihi: 18.06.2019)

[20] "Zamıçatelnıe Puteşestvenniki ob S. Peterburg", s. 402.

[21] "Slenoy Puteşestuyuşiy ob Sibiri", *Sibirskiy Vestnik*, Çast Tretya, Tipografii Departamenta Narodnago Prosveşeniya, St. Petersburg 1823, s. 169-170. ss. 168-170.

[22] "James Holman - The Blind Traveler", http://www.blindasabackpack.com/inspirations/james-holman-the-blind-traveller/. (Erişim tarihi: 18.06.2019)

[23] James Holman, *Travels Through Russia, Siberia, Poland, Austria, Saxony, Prussia, Hanover, Undertaken During the years 1822, 1823 and 1824,* Vol I, Printed for Geo B. Whittaker, Ave-Maria Lane, London 1825, s. 1.

Rusya idi. Holman bu seyahate çıkarken nelerle karşılaşacağını bilmiyordu. Çünkü Rusya özellikle de Sibirya, gezdiği diğer ülkelere kıyasla çok daha zor bir yerdi. Gideceği bölge hakkında fikir edinebildiği tek şey iklimdi; bu yüzden de iklime bağlı olarak bir rota çizdi. Buna göre kış ayları Batı Rusya'da geçirilecek; ilkbahar aylarında ise Sibirya'ya gidilecekti[24].

Londra'dan ayrıldıktan sonra Petersburg'a gelene kadar pek çok zorlukla karşılaştı. Akıntının tersine hareket edilmesinden dolayı istediği şekilde ilerleyemedi. Bu sebeple yolculuğun her safhasında zor durumda kalındığı için belirli limanlara demir atıldı. Limanlarda durmak da bu zorlukları azaltmıyordu. Örneğin yolculuk şartlarının kötüleştiği bir esnada Lower Hope limanına demir atıldı. Burada gece yarısı oluşan dalgalardan dolayı çapa neredeyse gemiyi ikiye ayıracaktı. Limanda sorunlu çapa söküldü ve yerine diğeri takıldı. Kaptan ve mürettebat ellerinden geldiğince çalışmalarına rağmen bazen yolculardan da yardım talep edildi Lower Hope'de başlarına gelen bu durum karşısında kaptan Courtney, Holman'dan da yardım istemek zorunda kaldı. Holman bu durum karşısında hissettiklerini şöyle ifade eder: *"Benden yardım alınması gerçekten beni şaşırttı. Ancak bu durum karşısında çok memnun olduğumu söylemeliyim. Bir işe yaradığımı hissetmek gerçekten büyük mutluluk"*[25].

-Petersburg

Zor bir yolculuğun ardından Holman'ın içinde bulunduğu gemi Petersburg'a yanaştı. Ancak Ruslar daha ilk dakikalarda Holman'a soğuk yüzünü gösterdi; çünkü Rus kıyılarına gelir gelmez gümrük yetkilileri gemiyi durdurdu ve pasaport pulu karşılığında içki talep etti. *"Bunun Rusların nazik olmayan tavırlarını yumuşatacağını ve daha samimi ilişkiler geliştirmemi sağlayacağını düşündüm"*[26] diyen Holman yanında bulunan içkilerden bir kısmını görevlilere vermek zorunda kaldı.

Şehre vardıklarında onları İngiliz tüccarlar, büyük elçi ve konsolos karşıladı. Holman ve beraberindekilerle ilgilenenler onlar için şehirden 10-15 mil uzakta yazlık bir rezidans tahsis edildiğini söyledi. Holman bu rezidansın gayet güzel olduğunu ve Petersburg'da bulunduğu sürece burada kaldığını belirtir. Birkaç gün sonra buraya arkadaşlarının gelmeye başladığını ve adresini öğrenenlerin kendisine mektup

[24] Reilly, "The Blind Traveler", http://mentalfloss.com/article/502774/blind-traveler-how-james-holman-felt-his-way-around-world-become-historys-most. (Erişim tarihi: 21.05.2019)
[25] Holman, Vol I, s. 3-4-5
[26] Lucas Reilly, "The Blind Traveler", http://mentalfloss.com/article/502774/blind-traveler-how-james-holman-felt-his-way-around-world-become-historys-most. (Erişim tarihi: 21.05.2019)

gönderdiğini söyler. Ayrıca Holman, Petersburg günlerinin gayet güzel ve dostane geçtiğini[27], büyükelçi ve diplomatlar tarafından ziyafetlere davet edildiğini de ekler[28].

Rusya seyyahlar için genellikle sıkıntılı bir bölge olarak biliniyordu. Çünkü genellikle buraya gelen seyyahlara şüphe ile bakılır ve belirli bir zaman sonra da bunların sınır dışı edilmelerine neden olan süreç yaşanırdı. Holman da bu sebeplerden olacak ki bölgeye niçin geldiğine dair asıl sebepleri saklayarak bir arkadaşını ziyarete geldiğini belirtmişti. Bu durumu kendi kaleme aldığı eserinde *"Genellikle gerçek planlarımın açıklanması hususunda ihtiyatlı davrandım"* diye açıklar[29].

Holman, Petersburg'dayken Peterhof yolunda Peterhof ve Strelna şatolarını gezdi[30]. Ardından Sarskoe-Selo ve Pavlosvkiy Saraylarını ziyaret etti. Bölge hakkında görüşlerini Holman bize şöyle aktarır: *"Buraların iç dizaynı bende gerçekten hayal kırıklığı yarattı. Çok daha iyi bir yer hayal ediyordum. Neyse ki sarayların kendisinde oluşturduğu bu hayal kırıklığını bahçelerin güzelliği ve burada geçirdiğim günlerin hoşluğu telafi etti[31]."*

Petersburg'un 3 mil uzağında küçük ve oldukça ilginç bir yer olan Neva Adası'na da giden Holman, Çar ve Çariçe tarafından ziyaret edilen bu yerde kilisesi olan bir kalenin bulunduğunu öğrenir. Petersburg'da Çariçe Katerina'nın inşa ettirdiği eserler arasında en dikkat çekenlerinden biri olan St. İsaac; yani daha bilinen ismiyle Mermer Kilise'nin de burada olduğunu söyler[32].

Holman Petersburg'dayken bölgede bir Topçu hastanesinin olduğunu öğrenince orayı da görmek ister. Hastaneyi detaylı bir şekilde gezdikten sonra burada başından geçen bir olayı şöyle aktarır: *"... Burada kafatasından yaralanmış veya çeşitli engelleri olan hastalarla karşılaştım. Hastanede tanıştığım Sir James Wylie adlı doktor benimle yakından ilgilendi. Öyle ki doktor görme engelimi tedavi edebilmek amacıyla beni kontrol etti. Benim ilk kontrolümün bitmesinin ardından da tedavi için tek çarenin gözün durumunda herhangi bir değişiklik beklemek olduğunu söyledi. Bunun haricinde gözüme yapılacak bir operasyonun faydalı olmayacağı konusunda onunla hem fikir olduk[33]."*

---

[27] Holman, Vol I, s. 22-23.
[28] Lucas Reilly, "The Blind Traveler", http://mentalfloss.com/article/502774/blind-traveler-how-james-holman-felt-his-way-around-world-become-historys-most. (Erişim tarihi: 21.05.2019)
[29] Lucas Reilly, "The Blind Traveler", http://mentalfloss.com/article/502774/blind-traveler-how-james-holman-felt-his-way-around-world-become-historys-most. (Erişim tarihi: 21.05.2019)
[30] Holman, Vol I, s. 51.
[31] Holman, Vol I, s. 28.
[32] Holman, Vol I, s. 51-68.
[33] Holman, Vol I, s. 41-42.

Holman, Petersburg'da müzelerden, kütüphanelerden, sanat akademisinden ve Neva'nın sağ kıyısında farklı bilimlerin okutulduğu maden okulundan bahseder. Maden okulunda mineraller hakkında bilgi verildiğini, kimya gibi bilimler üzerine araştırma yapıldığını belirtir. Bölge hakkında eğitim ve sanayi tesisleri hakkında bilgi verir. Petersburg'da bulunan yetimhane hakkında da şunları aktarır: *"Bu yetimhane kızları da erkek çocukları da kabul ederdi. Kabul edilen kızların ekseriyeti idareci olmaları için yetiştirilirdi. Onlara Fransızca ve Almanca dil eğitimlerinin yanı sıra dans ve müzik dersleri verilirdi. Erkekler ise genellikle Matematik ve dil eğitimleri için verilen dersleri alırdı. Bu çocuklar genellikle kabiliyet ve zekalarına göre farklı alanlarda eğitilirdi".* Ayrıca Holman bölgede bir de körler için okul olduğunu belirtir. Okulda görme engellilere yazı, resim, edebiyat ve beden eğitimi derslerinin verildiğinden bahseder; lakin bu eğitimlerin ve fiziksel şartların yetersiz olduğu okulu beğenmediğini bu bilgilere ekler[34].

-Moskova

Holman, 13 Mart 1823 tarihinde Petersburg'dan ayrılır[35]. Köknar ağaçlarıyla çevrelenmiş, taşlı bitirilmemiş bir yolda 7 hafta sürecek bir yolculuğa çıkar. Holman'ın bu yolculuktaki tek içeceği soğuk suydu. Holman, Okatsk bölgesinden sonra çay içme fırsatı bulduğunu ve bunun içini ısıttığını söyler[36]. Okatsk'tan sonra Moskova'ya kadar yol oldukça düz, tamamlanmış ve konforlu bir yoldur. Bu yüzden bu yolda yapılan seyahat onları zorlamaz. Birkaç gün yolculuk ettikten sonra Novgorod'a yaklaşan Holman karşılaştığı bir durumla alakalı şu bilgileri verir: *"Novgorod'a yaklaştığımız zaman büyük bir kurt sürüsü fark ettim. Bu beni oldukça tedirgin etti. Lakin bu durum bölge halkı için son derece normaldi. Biraz ilerledikten sonra Volhof Nehri'ni gördüm. Bu nehri uzun ahşap bir köprü yardımıyla geçtim. Sonrasında ise Novgorod'un yerleşiminin bulunduğu antik bölgeye girdik. Bana eşlik edenler şehrin oldukça dikkat çekici, pitoreks ve yoğun nüfuslu bir şehir olduğunu söyledi[37]."*

Novgorod'da biraz dinlendiği esnada St. Sofya Katedrali ve manastırları ziyaret eden Holman, Novgorod'dan ayrılırken Volhof Nehri'ni salla geçer. Novgorod'dan Moskova'ya kadar olan yollar kış nedeniyle ve bölgede bulunan ağaçlar yüzünden oldukça kötüdür[38]. Bu kötü yollarda devam ederken Tver bölgesine gelir. Holman burayı zengin ve güzel bir yer olarak betimler. Ona eşlik edenler buradaki

[34] Holman, Vol I, s. 69-90.
[35] Holman, Vol I, s. 187.
[36] Holman, Vol I, s. 194.
[37] Holman, Vol I, s. 195.
[38] Holman, Vol I, s. 197.

gün batımının ne kadar parlak olduğu konusunda onu bilgilendirir. Tver'e girdiklerinde, romanlardaki gibi bir grup kadının güzel kostümlerle buz tutan Volga üzerinde kutlama yaptıklarından bahseder[39]. Holman'ın ziyaret ettiği bir diğer yer ise Napolyon'un Moskova'ya girmeden önce ikamet ettiği Petrovskiy Sarayı'dır. Burayı da gezdikten sonra Moskova'ya girer ve yardımcıları ona hemen kalacak bir yer bulur[40].

Moskova'ya gelen Holman'ın konakladığı yer gayet güzeldir. Moskova'da geçirdiği ilk günler Kremlin'i ziyaret eder ve burada başına birtakım işler açar. Bunlardan birini şöyle anlatır: *"Kremlin'i çok merak ettiğim için bir grup arkadaşımla oraya gittim. Kremlin Sarayı'nda Rus çarının tahtının bulunduğu yerdeydim. Kremlin'deki hazine odasında -çarın tahtının mücevherlerinin ve tacının olduğu yer- gezerken Boris Godunov'un eski tahtına çarpıp düşünce hazine odasının gardiyanları beni derdest ettiler[41]."* Bir diğer olayı da şu şekilde aktarır: *"…Kremlin'de yürüdüm ve muhteşem büyüklükteki çanı gördüm. Çan oldukça büyük boyutlardaydı ve 2.000 puddan fazla metal içeriyordu. 60 bin pound ağırlığındaydı ve Anna tarafından yapılmıştı. Günler sonra bahçede bulunan çarın efsanevi 17.5 feet uzunluğunda ve oldukça geniş namlulu topunun olduğu bölgeye gelerek topa tırmanmaya başladım. Bana eşlik eden çavuş yaptıklarım karşısında hayretler içinde kaldı[42]."*

Holman, Moskova'nın günlük yaşamından da örnekler verir ve Fransız konsolosuyla Madam Anti'nin Prima Donna Operası'na gidişlerini anlatır. Burada yaptığı yorumlar onun kulağının çok hassas olduğunu çok net bir şekilde gösterir. Ona göre Anti'nin sesi güçlü olmakla birlikte yeterli esneklikte değildir. Yine bölgede bulunan bir yetimhaneyi ziyaret eder ve yetimhaneler hakkında şunları söyler: *"Bu yetimhaneler Rusya'da iyi amaçlara hizmet ediyor. Rusya dışında hiçbir memlekette bu tarz kurumlar bu şekilde faydalı kullanılmıyor... Rusya'da yetimhanede kalan herkes kraliyetin muhafazası altına alınır ve iyi bir eğitim almaları topluma ve devlete faydalı olmaları istenir[43]."* Yine Moskova'da İvan Veleki Kulesi'ni ziyaret eder ve burada bir tiyatroya gider. Ayrıca Ostrog Hapishanesine yaptığı ziyarette de burayı çok enteresan bulduğunu ifade eder[44].

Yaptığı ziyaretlerin ardından Sibirya'ya gitmek için hazırlıklara başlayan Holman Sibirya'dan gelen bir kaptan ile tanışmasını şöyle anlatır: *"… 31 Mayıs 1823 yılında Sibirya'dan gelen Kaptan Cochrane ile birlikte General Fonbrien'i ziyaret ettim. Ben de uzun süredir Sibirya yolculuğunu planladığım için kaptanla yakın*

[39] Holman, Vol I, s. 209.
[40] Holman, Vol I, s. 211.
[41] Holman, Vol I, s. 222-223.
[42] Holman, Vol I, s. 224,226-229.
[43] Holman, Vol I, s. 242.
[44] Holman, Vol I, s. 282-283.

arkadaşlık kurdum. Hazırlıklarımı uzun süre önce dikkatli bir şekilde tamamladım ve nihayetinde yolculuk kararımı ilan ettim[45]*. 1 Haziran'da Kaptan Cochrane ile birlikte Moskova genel valisini ziyaret ettik. Vali bana Sibirya'yı ziyaret etmek için herhangi bir özel himayeye, içişleri bakanlığından izne ihtiyacım olmadığını söyledi*[46]*..."*

Holman'ın Sibirya Seyahati

"...Ben, Güney Avrupa'nın büyük bölümünü ve Kuzey Amerika kıtasını ziyaret ettim. Şu anda Avrupalıların hakkında pek az şey bildiği ve bildiğimiz coğrafyalardan oldukça farklı olan Sibirya'yı görmek istiyorum[47]*..."* sözleriyle Sibirya'ya neden gitmek istediğini açıklayan Holman, İrkutsk'a gitmek için kullanacağı posta atlarının iznini almak için Polis ofisine başvurur ve pek çok sıkıntıyla karşılaşır. 5.350 verstlik bir seyahat lisansı için yaklaşık 9 pound/114 Ruble; iki at için verst başına 4 Kopeyk öder. Kalan atların ücreti için de verst başına 10 Kopeyk öder. Ayrıca Sibirya seyahati için de çekçek kullanma kararı alır. Bu hususta Holman şunları söyler: *"Petersburg'dan Moskova'ya atlı araba ile seyahat etmiştim. Ancak iç bölgeler için bunun konforlu olmayacağını düşünüyorum. Bu yüzden hafif çekçekle seyahat etmeye karar verdim*[48]*."*

Moskova'dan Sibirya'ya seyahat etmek için Holman gerekli hazırlıklara başlar; Dr. Lyall'dan ilaçlar, çay ve gerekli malzemeleri tedarik eder. Bunun yanı sıra şeker, altı şişe Brandy, altı şişe Fransız şarabı, çaydanlık ve bir çuval dolusu bozuk para alır[49]. Hazırlıklar tamamlanınca 12 Haziran 1823 tarihinde Moskova'dan ayrılır[50]. Seyahatin başladığı bu günlerde Holman bacak ağrısından mustaripti. Yolculuğa başladıktan kısa süre sonra Holman ve şoförü, münakaşa ederken yollarını kaybeder. Bu yollar kasislidir ve devrilen ağaçlarla kaplıdır. Bu yollarda çekçekle gitmek bir nevi işkence haline döner. Çünkü arabada tutunabilecek herhangi bir yer yoktur ve Holman kafasına sürekli arabaya çarpar. Neyse ki belirli bir süre gittikten sonra doğru güzergâha çıkarlar. Yolculuk devam ederken yollarının üzerinde Vladimer şehrini gören Holman, kendisine şehrin katedralini gezdirecek yerel bir şoför bulur. Katedrali gezen Holman'a göre St. Vladimer Katedralini'nin frensk ve bezemeleri dikkate değerdir[51].

[45] Holman, Vol I, s. 278.
[46] Holman, Vol I, s. 282.
[47] Holman, Vol I, s. 281.
[48] Holman, Vol I, s. 286-287.
[49] Holman, Vol I, s. 288-290.
[50] Holman, Vol I, s. 326.
[51] Holman, Vol I, s. 335.

Resim 1: Holman Moskova'dan ayrılırken.

-Nijni-Novgorod

Moskova'dan ayrıldıktan sonra Nijni-Novgorod eyaletindeki Oka Nehri'ni geçerek nehrin kıyısındaki yerleşim yerlerini ziyaret eden Holman, bölgedeki sulama kanallarına dair bilgi vererek burada Çin stili bir mimari olduğunu söyler. Bölgede bulunan kanalların toplam maliyetinin 8 milyon Ruble'den daha fazla olduğunu ekler[52].

Holman'ın Nijni-Novgorod şehri ile alakalı verdiği en önemli bilgiler bölgenin ticari hayatına dair aktardıklarıdır. Seyyah Novgorod'un ticari önemine dikkat çekerek burada düzenlenen Makariyev Panayırı'na gelen ürün çeşitliliğinden ve canlı ticarî ortamdan söz eder. 3.000'den fazla tüccarın bu panayıra ürünlerini getirdiğini aktarır. 1823 yılı için buraya getirilen emtianın toplamda 131 milyon 500 bin Ruble değerinde olduğunu söyleyen Holman, miktarlara dair oldukça spesifik ve detaylı bilgiler verir. Yine burada bulunan Makariyev Manastırı'nı ziyaret eder ve orada *"Dokuz kuka"* oyununu oynar[53]. Sonrasında kendisini davet eden Gürcistan prensi ile öğle yemeği yer[54].

[52] Holman, Vol I, s. 341-344.
[53] Holman, Vol I, s. 347.
[54] Holman, Vol I, s. 349.

-Kazan-Perm

Kazan'a gelir gelmez vali vekiliyle bir araya gelir ve ona yolculuğu hakkında bilgi verir. Kazan'da bulunduğu süre çok iyi gözlemler yapan Holman, seyahatnamesinde Kazan'daki okullar, üniversiteler, camiler, festivaller, ticaret ve dini hayat, Tatarların kıyafetleri, adetleri ve bayramları gibi konular hakkında ayrıntılı bilgiler verir[55]. Kazan'da yapacağı tüm seyahat boyunca bir polis memuru ona rehberlik yapar. Vyatka'ya bağlı Malmıj (Malmyzh) şehrinde ise bir memur seyahatine yardımcı olur ve ona bölgede biraz daha kalması için rica eder. Holman memurun kör bir insanın tek başına seyahatinin imkânsız olduğunu düşündüğü için kendisinden şüphelendiğini söyler. Kazan'da konaklaması bittikten sonra Vyatka Nehri'ni geçer; oldukça kumlu ve ağır yoldan ilerleyerek Okhane kasabasına varır. Burası hızlı akan Kama Nehri'nin yakınlarıdır. Nehri sal üzerinde geçer ve ayın 10'unda Perm'e varır. Perm valisi ona dostça davranır. Perm'de çok fazla kalmamasına rağmen Holman ona eşlik eden birkaç kişiyle şehrin dışında bulunan bakır fabrikasını ziyaret eder[56].

-Ekaterinburg

Perm bölgesinde fazla kalmayarak buradan ayrılan Holmes, Ekaterinburg'a girişini şöyle anlatır: *"...Perm'de daha fazla kalmayarak hareket ettim ve 160 verst uzaklıktaki Ekaterinburg'a ulaştım. Bu noktada Ural Dağları'nın tepeleri hafifçe önümde uzanıyordu. Buradan ayrıldıktan sonra Bilinbayevskoy adlı bölgeye vardım. Avrupa ile Asya'yı birbirinden ayıran Ural Dağları'nı geçmeye başladım. Böylece dünyanın nerdeyse ¼'ünü görmüş oldum. Dağları aşarken kendimi çok güçlü hissettim[57]."* Holman Ekaterinburg'un maden bakımından zengin olduğunu ve bazı kumluk alanlarda bol miktarda altın bulunduğunu söyler. Holman bu altın yatağını ilk olarak Herman adlı bir Almanın 1810'lu yıllarda fark ettiğini ekler[58]. Ayrıca Holman Ekaterinburg'da büyük miktarda bakır para üretildiğini de aktarır[59].

Sibirya'ya seyahat eden Holman'ın Ekaterinburg'dayken bölge hakkında söyledikleri buranın sosyal durumunu da göstermesi açısından son derece önemlidir. Holman'a göre: *"Sibirya devasa bir açık hava hapishanesiydi. XVII. yüzyılın başında suçlular, caniler, siyasî muhalifler Sibirya'ya sürgün edilir ve orada kimi zaman hayatlarının kalanı boyunca kamplarda çalışmaya mecbur tutulurdu. Bunlar genelde tuz ve gümüş madenlerinde çalışırdı. Seyahatim esnasında bu mahkumların*

[55] Holman, Vol I, s. 357-379.
[56] Holman, Vol I, s. 384-387.
[57] Holman, Vol I, s. 390-391.
[58] Holman, Vol I, s. 396.
[59] Holman, Vol I, s. 398.

yanından geçtim. Zincirlenmiş kadın ve erkek grupları birbirine kelepçelenmiş çiftler tozlu yollarda vakarla ve sessizce yürüyordu[60]*."*

Holman 9 Ağustos 1823'te Ekaterinburg'dan ayrılır. Buraya 101 verst uzaklıktaki kasabaya gelir. Ekaterinburg ve Tobolsk arasında yalnızca dört posta menzili mevcuttur. Fazla beklemeden Tobolsk'a doğru yolculuğa devam eder[61].

-Tobolsk

Holman Tobalsk'a geldiği zaman bölgenin ilk kasabası Tümen'e varır. Şehirdeki güçlü endüstri sayesinde ahalinin müreffeh olduğunu ve oldukça disiplinli yaşadığını aktarır. Tuma Nehri'nin bölgede bulunmasının ticareti geliştirdiğini söyleyen Holman, bölgede ayrıca bir Rum kilisesi olduğunu belirtir. 12'sinde Tobol Nehri'ni geçer. Tobolsk'tan 170 verst uzaklıktaki istasyona ulaşır. Sonrasındaki yolculuk hakkında ise şöyle söyler: *"Buradan Tobolsk'a kadar olan yol oldukça zorlu ve tepelikti. Gece yarısı zor yollardan geçerek Sibirya'nın başkenti Tobolsk'a İrtiş Nehri'ni salla geçerek ulaştım*[62]*."*

Tobolsk'a geldiği zaman bölge valisi ve hatta halk tarafından çok iyi karşılandığını belirten Holman, daha sonra batı Sibirya genel valisiyle görüşür. Vali onun yolculuklarını dinledikten sonra ona yakınlık gösterir. Bu yaşadıklarından dolayı Holman'ın Sibirya ile ilgili ilk izlenimleri, düşündüğünün aksine seyyahlar için daha az tehlikeli ama çok ilginç bir ülke olduğudur. Burada Petersburg'dan aşina olduğu çarın yakın memurlarından birisiyle karşılaşır. Sonrasında Sibirya posta menzilinin direktörü ve bölge valisiyle bir yemek yer. Holman valinin kendisine Sibirya'nın doğusundaki Moğol Tatarların Hristiyanlığa geçmesi için kendi gözetiminde misyonerliğin devam ettiğini söylediğini aktarır[63].

Seyyah Tobolsk'a dair ilginç bir şey bulamamakla birlikte bölge ahalisi onun dikkatini çeker. Holman'a göre; bölgenin en dikkat çeken özelliği mimarisi değil bölge ahalisinin konukseverliğidir. Bu esnada doğu yönünde devam etmeye karar verir. Ağustos'un ortasında bile hava soğuk ve yağmurlu olduğu için yolculuğa çıkmaması konusunda çevredekiler sürekli telkinlerde bulunurlar. Bu esnada Tobolsk'ta gezilerine devam eder. Bir gezisinde Tobolsk ve Sibir'i işgal eden yağmagir Yermak'ın zırhını görür. Buna dair Holman'ın aktardığı bilgiler son derece mühimdir: Holman'a göre: *"... Tobolsk'un nehirleri balık yönünden oldukça zengin olup, türlü*

[60] Holman, Vol I, s. 399-400.
[61] Holman, Vol I, s. 403-404.
[62] Holman, Vol I, s. 406-408.
[63] James Holman, *Travels Through Russia, Siberia, Poland, Austria, Saxony, Prussia, Hanover, Undertaken During the years 1822, 1823 and 1824,* Vol II, Printed for Geo B. Whittaker, Ave-Maria Lane, London 1825, s. 2-4.

çeşitlerde göçmen kuşlar, kuğular bölgeye gelmekteydi. Geniş alanlar suyla kaplı ve bataklıktı. Tobolsk'ta birkaç kamu binası bulunmaktaydı. Bu kamu binaları posta ofisi ve valilik konağından ibaretti. Tobolsk'taki cephanelikte Yermak'a ait zırhın ve portresinin sergilendiğini duydum. Onu görmek için bölgeye gittim. Yermak'ın zırhının büyük bir kısmı zincir örmeydi. Oldukça ağırdı. Onun son savaşında zırh yüzünden dibe batmasının nedeni de buydu. Bu yağmacı çete liderinin hikayesi masal olsun veya olmasın oldukça ilginçti. Onun geleneği halen Sibirya'da Sibirya Kozakları arasında ve onun takipçileri tarafından yaşatılmaktaydı. Onun takipçileri farklı yerli kabileler tarafından sürgüne tabi tutulmuştu. Sibirya Kozaklarının çocukları zaruretten dolayı asker olurlardı ve 16 yaşından 60 yaşına kadar askerlik hizmeti sunarlardı. Bu birlikler oldukça değerli askeri birliklerdi. Eğer onlar olmasaydı Sibirya kaybedilebilirdi. Kozak birliklerinden iki alay Tobolsk'ta, iki alay İrkutsk'ta bir alay Tomsk'ta ve bir alay da merkez Krasnoyarsk'ta bulunmaktaydı[64]..."

Holman yine Tobolsk'taki son günlerine dair şunları söyler: *"Ağustos'un 20'sinde Tobolsk'tan ayrılmak için hazırlıklarımı tamamladım. Vali tam bu esnada Tobolsk'ta olmadığı için ayrılmama izin verilmedi. Ancak beklenmedik bir şekilde Vali, Tobolsk'a döndü. Yanında başka bir görevli de buluyordu. Ben ayrılmadan önceki akşam valinin yanındaki görevli benimle müzakerelerde bulundu. Dünyanın hangi bölgelerini dolaştığımı sordu. Bunlar arasında St. Helena ismini duyunca oraya ait bir çizimi çıkarıp getirdi ve benim söylediklerimi doğrulamaya çalıştı. Ayrıca konuşma esnasında benim görme yetimin olmadığını unutmuş gibi davrandı. İncelemem için çeşitli nesneler sundu. Önümdeki bir fincan çayı dökmem gibi olaylar üzerine bağırarak benimle konuşmaya başladı[65]."*

Tobolsk'un tüm Sibirya'nın önceki başkenti olduğunu ve artık Sibirya'nın doğu ve batı olmak üzere iki bölgeye ayrıldığını söyleyen Holman, Tobolsk'un Tomsk ve Omsk'u da içeren Batı Sibirya'nın başkenti olduğunu belirtir. Doğu Sibirya'nın başkenti ise İrkutsk'tur. Sibirya'yı oluşturan bu bölgelerin özel valileri vardır. Tobolsk'ta büyük miktarda kürk ticareti yürütülür ve Çin ile ticari ilişkileri vardır[66].

21 Ağustos'a kadar bölgede kalan Holman o gün Tobolsk'tan ayrılarak 1.000 mil uzaklıktaki Tomsk'a doğru yol almaya karar verir. İlk olarak yollarını Tobolsk'a 26 verst uzaklıktaki Abalak Manastırı'na çevirir. Holman'a göre; burası küçük bir köydü ve buradaki manastır 200 yıl önce kurulmuştu. Oradan devam ederek

[64] Holman, Vol II, s. 6-9.
[65] Holman, Vol II, s. 10-12.
[66] Holman, Vol II, s. 12-14.

Tobolsk'tan 23 mil sonra ilk posta menziline ulaşır ve İrtiş Nehri'nin karşı kıyısına geçer[67].

-Tara-Tomsk-Omsk

Holman, ağır yollarda ilerleyerek ayın 24'ünde Tara kasabasına ulaşır. Buradaki polis memuru pasaportunu inceledikten sonra Tomsk'a olan seyahatiyle ilgili sorular sorar. Holman bu bölgede yaptığı kahvaltıyı çok basit bulduğunu; kahvaltının çay, şeker, tereyağı ve ekmekten ibaret olduğunu, öğle ve akşam yemeklerinin de benzer şekilde sade yapıldığını anlatır. Bu yemeklerden sıkıldığı için yanındaki Tatar hizmetli bazen Holman'a balık hazırlar. Tara'dan 45 verst sonra son kez İrtiş'i geçer ve Baraba steplerindeki bataklıklara girer. Holman burada karşılaştığı olumsuz durum hakkında şunları aktarır: *"Burası oldukça sulak ve tehlikeli bir bölgeydi. Bölgede çok miktarda baldıran otu büyüdüğü için su ve hava zehirliydi. Bu nedenle hayvanlarımızın sudan içmesini engelledik. Ayrıca Tifüs, Malarya gibi çok sayıda bulaşıcı hastalık da buralarda yaygındı. Çekçekte seyahat eden özgür bir adamın bile bu yolculuğu acınası görünüyordu. Ural Dağları'nın zirvesine ulaştıktan sonra Baraba steplerinin geniş ve bataklık çayırlarında ağır ağır ilerledim. Hava sivrisinekten geçilmiyordu. Burası Sibirya'nın en katlanılmaz ve tehlikeli bölgesiydi. Burada şoförüm gözünden enfeksiyon kaptı. İkimizin artık işe yarar tek bir gözü kalmıştı[68]."*

Tara kasabasında çok fazla kalmayan Holman'ın seyahatin devamı hakkında anlattıkları şöyledir: *"…24 Ağustos 1823'te Tatar Irmağı'nı geçtik. Bundan sonra Om Nehri'ni geçerek Tobolsk'a 950 verst mesafedeki küçük bir kasaba olan Çainsk'e girdik. Ayın 27'sinde yoğun yağmur ve karşılaştığım en ağır şartlara rağmen oldukça yavaş ilerleyerek posta menziline ulaştık. Burada Sibirya'nın doğusundaki Silinginsk'ten gelen bir grup asker ve kumandan ile karşılaştım. Görevleri Sibirya'ya sürgün edilmiş gardiyanların yürüyüşü esnasında onlara eşlik etmekti. Uğradığı istasyonlarda ve küçük köylerde atlarını değiştiriyor ve yanına malzeme alıyorlardı. Baraba'nın sınırı olarak bilinen Obi Nehri'nin kıyısına geldim. Seyahatin geride kalan kısmı sağlığımı ve fiziksel durumumu fazla zorlayan en zahmetli bölümüydü. Obi, İrtiş ve Altay dağları arasında geniş Baraba stepleri veya bölge kumlarla kaplı olduğu için çöl olarak adlandırılan Baraba Çölü uzanıyordu. Obi ve Yenisey arası büyük ölçüde ormanlık araziydi. Yenisey'in ilerisi tamamen çok sık, geçilmez ağaçlarla kaplıydı ve bu alan Baykal Gölü'ne kadar uzanırdı. Buranın toprağı oldukça verimliydi. Baykal Gölü'nün ötesindeki bölgeler yüksek zirveli dağlarla çevriliydi. Sibirya'nın doğusundaki iklim oldukça zorluydu. Yazlar çok kısa kışlar da çok uzundu.*

[67] Holman, Vol II, s. 15-18.
[68] Holman, Vol II, s. 20-22.

Kuzey Buz Denizi'nden akan nehirler, geçilmez ormanlar, keskin rüzgarlar bölgeye sıra dışı bir soğuk getiriyordu. Gece yarısı Sibirya'nın en geniş nehri olan Obi'yi salla geçtim. Tom kıyılarına ulaştım. Tom'da biraz kaldım. Burada Summer Garden adı verilen oldukça hoş bahçeler vardı. Bölge ahalisinin önde gelenleri her Pazar burada danslara katılır ve şans oyunları oynardı. 30 Ağustos'ta Tomsk şehrine vardım. Buradaki vali yardımcısı bana oldukça kibar davrandı ve ihtiyaçlarımı karşıladı. Tomsk'ta ihtiyaç mallarının ötesinde, doğa sayesinde çok çeşitli ürünler bulunuyordu. Et, balık, balmumu, bal ve kuş türleri bunlar arasındaydı[69]*..."*

-Krosnayarsk

Holman Tomsk'ta uzun bir süre kalmaz ve 3 Eylül 1823 tarihinde doğu yönünde ilerleyerek Krasnoyarsk'a gitmek üzere yola çıkar. Seyahatin bu kısmı hakkında Holman şunları aktarır: *"...Burası Tomsk'tan yaklaşık 400 mil uzaklıktaydı. Bu yüzden yolun üzerindeki İrkutsk'ta birkaç gün dinlenmeyi planladım. Tomsk'tan en uygun hava şartlarında ve iyi durumda olan atlarla ayrıldım. Ayrıca şoförüm de çok yetenekliydi. Tomsk'tan sonra yolların durumu iyi olduğu için hızlıca yol aldık. Ancak bu talihli durum çok da uzun sürmedi. Çekçekin tekeri kırıldı ve çevrede herhangi bir demirci yahut marangoz yoktu. Tatar hizmetli tamirata başladı; ancak onun gözü de güneşe maruz kaldıkça kötüleşiyordu. Tomsk'tan önce ateşlendiği için gözünün biri oldukça kötü durumdaydı. 5 Eylül'de Açinsk Kasabası'na ulaştım. Burası Sibirya'nın doğusu ve Çin arasında emtia değişimi için önemli bölgelerdendi. Buradaki ticaret şöyle sağlanıyordu: Ürünler nehir üzerinden Obi'ye, oradan İrtiş'e ve sonra Tobol'a taşınıyordu. Nihayetinde Tobolsk'ta karaya çıkan ürünler Ural Dağları üzerinden Çusovaya'ya getiriliyor ve buradan da 35 mil sonra St. Petersburg'a su yoluyla ulaştırılıyordu. Burada tek bir atın çektiği, çok sayıda arabayla çay sandığı taşıyan Çinli kervanlarla karşılaştık. 6 Eylül'de Krasnoyarsk'a iki istasyon mesafede yağmur ağırlaştı. Tepeleri aştıktan sonra iyi durumdaki yollardan Krasnoyarsk'a vardım. Buranın valisi oldukça kibar davranarak saygın bir tüccarın evinde ikamet etmemi sağladı. Ailede bulunan genç bir İngiliz leydisi ve valisi ile birlikte oldukça güzel vakit geçirdik. Vali bana tatarların giysileri, silahları, zırhları, ahşaptan oyulmuş eşyaları gibi hükümetin sakladığı pek çok değişik nesneyi tanıttı*[70]*."*

Holman, Krasnoyarsk Kasabası'nın büyük bir caddeden ibaret olduğunu, Yenisey Nehri'nin yakınlarında kumlu bir bölgeye kurulduğunu ve buranın başkent olmasının üzerinden sadece 24 ay geçtiğini söyler. Bu yüzden de burada halen pek çok kamu binası ve ev inşa halindeydi. Burada Rus tarzı marketler ve dükkanların

[69] Holman, Vol II, s. 24-38.
[70] Holman, Vol II, s. 41-46.

açıldığını söyleyen Holman, bölgenin çok çeşitli doğal ürünlere sahip olduğunu, Kuzey Buz Denizi ve Altay Dağları arasında yaklaşık kuzeyden güneye 500 millik alanda farklı iklimlerde yaşayan yerli ahalinin eski geleneklerini sürdürdüğünü ekler. Ayrıca bunların sürüleriyle birlikte çadırlarda göçebe bir hayat yaşadığından, kıyafet ve diğer ihtiyaçları için Rus tüccarlarla bıçak, tütün gibi ürünleri takas ettiğinden ve Yenisey Irmağı'nın etkin bir şekilde ticaret için kullandığından bahseder. Holman, sayısız koldan oluşan Yenisey'in Kuzey Buz Denizi'ne aktığını ve Krasnoyarsk'ın kuzeyinde, 200 mil mesafede Yenisey kıyısında kurulan Yenisey isimli şehirde, 13 kilise bulunduğunu ve ahalisinin çoğunluğunun tüccar olduğunu söyler[71].

-İrkutsk

Holman, 13 Eylül 1823 tarihinde Krasnoyarsk'tan ayrılarak Yenisey'i geçer ve aynı isimli nehrin yanına kurulmuş Canskoi kasabasına ulaşır[72]. Oldukça kumlu ve ağaçlı bir yoldan geçerken karşılaştığı başka bir posta arabası bu mevsimde Sibirya'da hırsız çetelerinin çok olduğunu, ciddi cezalar verilmesine rağmen bunların engellenemediğini ancak yabancılara karşı mesafeli olduklarını söyler. Ayrıca Holman yine aynı kişilerden bölgenin Tunguzlular tarafından korunduğunu da öğrenir. İrkutsk'a 64 mil uzaklıktaki Beyaz Nehri geçer, onun ardından salla Angara Nehri üzerinden İrkutsk'a ulaşır[73]. İrkutsk'a geldiği zaman bölge valisi Holman'ı karşılar[74].

Eylül 19'da bölgede ikamet eden İngiliz leydi, sivil-askerî memurlar ve genel vali Holman için yemek düzenler. Ayın 21'inde valinin de bulunduğu bir kilise törenine katılır. Ardından Angara Nehri kıyısında büyük bir kır yemeğine gider. Botlarla nehir geçilir. Holman İrkutsk'un manzarasının bu yolculuk esnasında çok güzel olduğunu söyler[75]. Holman bu yemek esnasında Vali ile aralarında yapmayı düşündüğü seyahate dair geçen diyaloğu şu şekilde aktarır: *"Bölgenin başka yerlerinde dolaşmak istediğimi yemek esnasında valiye söyledim. Vali Kamçatka veya herhangi bir deniz limanını çarın talimatı olmadan dolaşamayacağımı söyledi. Vali bu planımdan vazgeçmem hususunda ısrar etti. Ayrıca benim adıma çara izin başvurusunda bulunacağını da söyledi[76]."*

İrkutsk'ta kaldığı dönemlerde bir manastırda Aziz İnakenti'nin muhteşem türbesini ziyaret eder. Burada pek çok dua eden insan görür. İnakent, Çin'e konsolos

[71] Holman, Vol II, s. 48-50.
[72] Holman, Vol II, s. 52.
[73] Holman, Vol II, s. 56.
[74] Holman, Vol II, s. 60.
[75] Holman, Vol II, s. 63-64.
[76] Holman, Vol II, s. 74.

tayin olduktan sonra buraya gelmiş; 1731'de burada ölerek Vosresenskoy Manastırı'na gömülmüştü. Burada çıkan yangında küçük şapel ve onun bedeninin zarar görmediği fark edilince mucizevî addedilerek buraya türbe yapılmıştı[77]. İrkutsk'ta diğer yerlere nazaran daha fazla kalan Holman, burada geçirdiği günler hakkında şunları anlatır: *"...10 Ekim'de kamu okulunu ziyaret ettim. Burada oldukça düzenli bir eğitim verilmekteydi. Okul kütüphanesinde seçkin Rus, Fransız, Alman, İngiliz ve Çin eserleri yer alıyordu. Kütüphanenin içinde ayrıca müze de vardı. Burada çeşitli mineraller, Çin ve Moğol Tatarlarının kullandığı aletler sergileniyordu. Ayın 11'inde takas evini ziyaret ettim. Burada her türlü ürün ticareti yapılıyordu. Amerika'nın kuzeybatı kıyılarında yer alan Rusya'ya ait King George takım adalarından/Norfolk Sound Sitka'dan bir adam bölgeye gelmişti. O buradaki seyahatlerde mütercim olarak yer aldığını, ancak sağlığı bozulduğu için Petersburg'a geri döndüğünü anlattı. Ben de seyahatime aynı rotadan devam etmeye karar verdim. Kamçatka'daki Okotsk'tan Yakutsk'a ulaşmayı planladım. Bu güzergâh 400 millik vahşi arazi ve herhangi bir yolu olmayan zorlu bir bölgeydi. Geniş bataklıklarla yüksek tepelerle kaplıydı. Ayın 13'ünde, valiliğin de eşliğinde yetimhaneyi ve askerler için açılmış hastaneyi gezdim. Buradaki düzen ve temizlik Moskova ve St. Petersburg'dakinden az değildi[78]..."*

Holman, Sibirya'da her festivalin en az üç gün sürdüğünü ve bu süre zarfında herkesin evlerini açarak ziyaretçi beklediğini söyler. Burada günün her saati gelen ziyaretçiye yiyecek içecek sunulurdu. Bu tür bir misafirperverlik, alışkın olmayanların midesini bozabilirdi. 22 Ekim'de havanın oldukça rüzgârlı ve soğuk olduğunu ve termometrenin -20 dereceye indiğinden bahseden Holman, birkaç gün sonra devlete ait bir geminin Baykal Gölü'nden geçerek İrkutsk Amirali komutasındaki mürettebatı şehre getirdiğinden bahseder[79]. Ayrıca 24 Eylül'ün Çar'ın doğum günü olduğu için valinin 300 kişilik bir yemek verdiğini, katılanların Avrupa'daki insanlar gibi giydiğini ve çar adına şarkılar söylediğini ekler[80]. Son olarak da İrkutsk ticaretinin Nijni Novgorod ve aracı kasabalara bağlı olduğunu ve ticarette herhangi bir tekelin söz konusu olmadığını söyler. Yine Holman Kazan'da olduğu gibi herkesin serbestçe ticaretini yürütebildiğinden, tüccarların çoğunun büyük zenginliklere sahip olduğundan ve görkemli ticarethanelerin kurulduğundan bahseder[81].

[77] Holman, Vol II, s. 74-76.
[78] Holman, Vol II, s. 79-84.
[79] Holman, Vol II, s. 86-88.
[80] Holman, Vol II, s. 101.
[81] Holman, Vol II, s. 103.

Holman'dan Şüphelenilmesi ve Sınır Dışı Kararı

Holman bölgede kaldığı süre boyunca pek çok yeri gezme fırsatı bulur. Buradaki misafirliğini bitirerek seyahate devam etmeyi düşünürken başına istenmeyen olaylar gelir. Holman bu olayları şöyle aktarır: *"2 Ocak 1824'te şehirde valiyle görüşmeye gittim. Bu esnada St. Petersburg'dan Feldjager*[82] *birliğinden bir subay geldi. Benimle sohbet esnasında bana çarın mesajını iletti. Kendisi Sibirya'da daha fazla ilerlememe izin verilmeyeceğini, bu yüzden bana Avrupa'ya dönüşte kendisinin eşlik edeceğini söyledi. Çarın bu yönteminin benim için de daha uygun olacağını iletti. Bunun üzerine en heyecanlandığım seyahat planım suya düştü. Subayı ve valiyi ikna edeceğimi; subayla yakın ilişkiler gerçekleştireceğimi düşündüm. Ancak subayın bana karşı oldukça mesafeli olduğunu fark ettim. Aldığım bu kötü haber, üzerimde şok etkisi yarattı. Kendime gelip hislerimi tekrar kontrol altına aldıktan sonra yeni bir plan yaptım. Tomsk'tan ilerleyerek Omsk'a ulaşmayı, oradan Kırgız stepleri hattından Troitsk ve Orenburg'u ziyaret etmeyi planladım. Ardından Volga'dan Saratov'a geçmeyi düşündüm. Volga kıyıları boyunca Çarin'den 200 millik geniş steplere ulaşarak Don'u geçmeyi yahut Volga'nın aşağısından Astrahan ve Çerkes, Tagon Dağları'ndan Kırım ve Odessa oradan da İstanbul'a, İstanbul üzerinden de Yunanistan ve Avrupa'ya ulaşmayı planladım. Özel bir sohbette yeni seyahat rotamdan valiye bahsettim. Ancak bu durum meydana çıktığı için dünya turu planım sona erdi. Moskova'ya, Krasnoyarsk'tan Tomsk'a, oradan Nerçinsk'e, daha sonra sınırdaki Çin kasabaları Kiachta ve Maimatchin'i ziyaret ederek yeni yılı Çin'de karşılamayı planladığımı yazdım*[83]*."*

Holman seyahatine dair verilecek kararı beklerken 7 Ocak'ta derecelerin -35'i gösterdiğini ve hızlı akan Angara Nehri'nin donduğunu söyler. Ona göre kışın etkileri ortadan kalktığı anda Sibirya'nın baharı oldukça hoştur. Haziran ve Temmuz'a kadar burada iklim oldukça elverişlidir. Bölge oldukça çok fazla yağış alır. Sonbahara doğru ise sert kışın habercileri görülmeye başlar[84].

Bölge hakkında bilgi vermeye devam eden Holman, kendisinin bölgeden gitmesi amacıyla baskı gördüğünü söyler ve durumu şöyle aktarır: *"10 Ocak'ta vali beni yemeğe davet etti ve bir Albay da bize katıldı. Bu sohbette Feldjager'in benim hareketlerimi takip ettiğini anladım. Burada bana İrkutsk'un doğusuna doğru herhangi bir şekilde seyahat edemeyeceğim tekrarlandı. Albay, çarın benim Kamçatka'ya seyahat etmemi çok tehlikeli bulduğunu, Rus topraklarında zarar görmemem için bir memur gönderdiğini söyledi. Albay aynı sohbette dönüş tarihimi sordu.*

[82] Feldjager birliği 24 Subay ve 9 askerden oluşmaktaydı. Bunlar genelde imparatorluğun çeşitli bölgelerdeki çeşitli yazışmalarını yürütürlerdi.
[83] Holman, Vol II, s. 107-110.
[84] Holman, Vol II, s. 114-115.

Ben de Çin festivalinden sonra hazır olacağımı söyledim. Bunun üzerine Albay festivale bir aydan daha fazla olduğunu, bu kadar uzun bir süre kalmamın uygun olmayacağını ve bir an önce Feldjager ile birlikte yola çıkmam gerektiğini söyledi. Ben ne kimsenin korumasını istedim ne de bu tarz önlem talep ettim. Bütün yolculuğum boyunca herhangi bir dil bilgisine sahip olmadan ve devlet desteği olmaksızın seyahatimi sürdürdüm. Şimdi şüphesiz aynı prensiplerle geri dönüş yolculuğunu da başarabilirdim. Ayrıca Çin festivaline kadar kalmamın uygunsuz olduğunu düşünmediğimi ilave ettim. Zaten İrkutsk'ta dört aydır beklediğimi, Çin sınırlarında dolaştığımı, Baykal Gölü'nün donduğunu gördüğümü söyledim. Albay benim bir an önce ayrılmam konusunda ısrarcı oldu. Çarın hayatımı tehlikeye atacak herhangi bir olay yaşamamdan endişelendiğini ilave etti. Ben de Çin sınırlarına yapacağım yolculuğun benim için çok hayatî olduğu konusunda ısrarcı oldum[85]*."*

Holman bazı görüşmeler yaparak seyahat rotasını ilgili yerlere kabul ettirmeyi amaçlıyordu. Bu esnada da boş durmayarak şehri gezmeye devam etti. Örneğin; 13 Ocak'ta bölgede yapılan bir maskeli baloya katıldı. Holman, bu balo için 1 Ruble değerinde 380 biletin satıldığını ve bu biletlerden alınan gelirlerin Rus ordusu için kullanıldığını aktarır. Maskeli baloda çeşitli Asya kabilelerinin, Avrupalıların, Çinlilerin kostümleri de sergileniyordu. Ayrıca ipek, ravent, çay gibi Çin'e ait ürünler; Tunguzlara ait yay ve ok kılıfı; diğer kabilelerin karakterlerini yansıtan ürünler de gösteriliyordu[86].

Resim 2: Holman'ın katıldığı maskeli balo.

[85] Holman, Vol II, s. 116-119.
[86] Holman, Vol II, s. 121.

Tarihler 14 Ocak 1824'ü gösterdiği zaman artık baskıların arttığını söyleyen Holman, içinde bulunduğu çetrefilli durumu şu şekilde aktarır: *"14 Ocak Cuma günü vali ile sohbet ederken bana Feldjager'in bölgede daha fazla kalmamı istemediğini söyledi. Ben de niyetimin dönmek olduğunu; ancak yapmam gereken birkaç şey kaldığını söyledim. Vali bana yapmam gereken şeyleri yaptığımı ve artık gitmem gerektiğini söyledi. Ben de uzun bir yolculuğun masraflarını karşılayacak kadar yeterli param olmadığını söyledim. Vali de çarın emrini uygulamaktan başka bir seçeneği olmadığını ve seyahat için gerekli olan her şeyi kendisinin temin edeceğini söyledi. Vali'ye borç para alma alışkanlığım olmadığını ifade ettim. Ayrıca hükümetin beni ayrılmaya zorlamasının bana bir mahkûm gibi davranması anlamına geldiğini de ekledim. Vali böyle olmadığını kendimi bir mahkûm gibi düşünmemem gerektiğini söyledi. Çarın beni kendi arzusuyla seyahat eden bağımsız bir beyefendi olarak gördüğünü de ekledi. Valiye Rusya'dan Avusturya'ya geçeceğimi söyledim. Ancak seyahatimi bitirmeden daha önceden düşündüğüm seyahat rotasından kendisine bahsettim. Bu düşünceye karşı sinirlenen vali, bunun imkânsız olduğunu söyledi. Ben de Omsk, Orenburg ve Soretov'u kapsayan, daha dar bir rota kullanabileceğimi söyledim. Omsk ve İşim arasının Tobolsk'la aynı mesafede olduğunu söyledim. Ancak vali farklı bir noktaya değinerek güzergahı benim belirlemeyeceğimi, Feldjager'in bana eşlik edeceğini söyledi. Yani Moskova'ya olan rotam onlar tarafından belirlenecekti[87]."*

Sibirya'daki günleri artık sayılı olan Holman, İrkutsk hakkında da bilgiler vermektedir. Holman, İrkutsk'un Kozak Sariskiy tarafından kurulduğunu, burada yaklaşık 20.000 kişi yaşadığını ve çok sayıda kilise olduğunu söyler. Bu bölgede zirai ürün ve bitkinin bol olduğunu, ağaçlardan ve bahçelerden çok miktarda çilek, ahududu ve çeşitli kırmızı meyveler toplandığını aktarır. Yine bölgedeki zengin yataklara sahip Nerçinsk Madenleri'nin İrkutsk'un yakınlarında olduğunu, Prof. Pallas'ın bu madenlerde keşif yaptıktan sonra çalışmalarına devam ettiğini ve burada çok sayıda değerli mineral türü bulunduğunu ekler[88].

Holman son olarak bölgede misyonerlerin faaliyetlerine devam ettiğini, Sibirya'da çarın himayesinde olan Stallybrass, Swan ve Yuille isimli İngiliz misyonerlerin eş ve aileleriyle birlikte küçük bir İngiliz kolonisi oluşturduğunu ifade eder. Bu ailelerin daha önceden Moğol idarecileri tarafından ülkelerinden sürülen Moğol kökenli putperest kabilelere, Hıristiyanlığı kabul ettirmeye çalıştıklarını söyler[89].

[87] Holman, Vol II, s. 123-125.
[88] Holman, Vol II, s. 130-132.
[89] Holman, Vol II, s. 137.

Dönüş Yolculuğu

Geri dönmesi için yapılan baskılara daha fazla dayanamayarak validen aldığı 500 Ruble ile beraber hazırlıklarını tamamlayan Holman[90] 18 Ocak 1824'te, Angara Nehri üzerinden Feldjager ile birlikte kızağa binerek İrkutsk'tan ayrılır[91]. 50 mil sonra atlarından biri hızlı yol aldıkları için ölür ve Feldjager, Holman'a atın tazminatını onun ödeyeceğini söyler[92].

Resim 3: Atın ölmesine neden olan olay.

22 Ocak'ta, Tunguzların ayı ve balina avcılığı ile uğraştığı Krasnoyarsk'a ulaşır[93]. İrkutsk'tan ayrıldıktan kısa bir süre sonra, ayın 25'inde Tomsk'a varır. 28'inde Obi Gölü'ne kadar gelir ve durmayarak 30'unda Tobolsk yoluna girer[94]. Tobolsk'tan çıktıktan sonra Kırgız ve Rus yerleşimcilerin ticaret yaptığı önemli bir bölge olan Omsk'a varır. Burada Kırgızlar, şehrin çevresinde çadırlarını kurar ve ürünlerini takas ederdi. Holman şehre 4 mil mesafede bu çadırlardan birini ziyaret ettiğini; orada 3 adam ve çok sayıda kadının yaşadığını, çadırın ortasında yanan ateşin etrafında oturan ailenin oldukça keyifli olduğunu ekler[95].

[90] Holman, Vol II, s. 142.
[91] Holman, Vol II, s. 144.
[92] Holman, Vol II, s. 146-147.
[93] Holman, Vol II, s. 152.
[94] Holman, Vol II, s. 155.
[95] Holman, Vol II, s. 161-163.

Resim 4: Holman'ın Kırgız çadırlarına yaptığı ziyaret.

Holman ve Feldjager, 2 Şubat'ta Tobolsk yolundaki önemli duraklardan biri olan Tokalı'ya gelirler[96]. Sonrasında yollarına devam ederler ve dönüş yolunda önceden görmüş olduğu Ekaterinburg'a varırlar[97]. Ancak Holman'ın burada fazla vakit geçirmesi, Feldjager'in bir an önce yola çıkma konusundaki sabırsızlığını gösterir. Holman bu seyahat boyunca iki çift yünlü çorap, iki çift dizlerine ulaşan deri bot, keçi derisinden içlik, yine deriden yünlü kıyafetler giyer ve yanında kalın yünlü bir palto taşır[98].

Dönüş yolunda notlar alan Holman kendisinin bu dönüşe zorlanmasından dolayı hissettiklerini şöyle aktarır: *"9 Şubat'ta Ekaterinburg, Sibirya ve Asya'ya veda ettim. Kendimi atılmış ve dışlanmış hissettim. Fakat vahşi, düşmanca ve medenî sayılmayan Sibirya'nın tam aksine sıcak, nazik ve dostane insanlarla dolu olduğunu; yardıma muhtaç insanlara her zaman yardım eli uzatıldığını gördüm. Doğal zenginlikler bölge ahalisine büyük zenginlikler getirmişti. Gezgin birkaç göçebe Tatar kabilesi haricinde yoğun nüfuslu çok sayıda şehir ve kasabayla karşılaştım[99]."*

Devam eden yolculuğun ardından 13 Şubat'ta Kazan'a[100]; 18 Şubat'ta ise Nijni Novgorod'a girer[101]. Nijni Novgorod'da dostane karşılandıktan sonra Moskova'ya

[96] Holman, Vol II, s. 166.
[97] Holman, Vol II, s. 172.
[98] Holman, Vol II, s. 175.
[99] Holman, Vol II, s. 179-180.
[100] Holman, Vol II, s. 185.
[101] Holman, Vol II, s. 195.

doğru yola çıkar. Bu kısımda Holman şunları aktarır: *"...Nihayetinde umut ve korku gibi değişken hislerle Moskova'ya vardım. Moskova'ya geldiğimiz sabah otele götürüldüm. Feldjager beni gözetim altına aldı. Birkaç dostum haricinde kaldığım otele ziyaretçi gelmesine müsaade etmedi. Kalmuk hizmetkârım, Sibirya'dan beri bana eşlik etti ve yolculuk boyunca büyük talihsizlikler yaşadı. Moskova'ya vardıktan sonra botunu çıkardığında parmağının büyük zarar gördüğünü fark etti. Ona bu konuda yardım edilmesini rica ettim. 24 Şubat'ta soruşturmaya tabi tutuldum. Feldjager'in odama yerleştirdiği İngilizce konuşan biri, benden çeşitli bilgiler edinmeye çalıştı. Soruşturmanın ardından ertesi güne kadar buradan ayrılmam için bana müsaade ettiler. Benim de böylece Rusya ve Sibirya seyahatim sonlanmış oldu*[102]*..."*

Sonuç

James Holman XIX. yüzyılın dikkat çeken seyyahlarından biridir. Kendisinin bu kadar dikkat çekmesine neden olan şey muhakkak ki onun görme engelidir. Herhangi bir devlet desteği almadan Almanya, Belçika, Hollanda, Fransa, İtalya ve İsviçre gibi ülkelerin yanı sıra Rusya ve Sibirya'ya da seyahat etmesi onu merak edilen bir figür olarak karşımıza çıkarır. Bahsi geçen yüzyıl düşünüldüğünde, güzergahta bulunan pek çok ülkeye seyahatin yapılması ve özellikle de Rusya ile bilinmeyen, her zaman merak edilen Sibirya'ya gidilmesi onun seyahatnamesini önemli kılan sebeplerdendir.

Holman'ın Rusya ve Sibirya seyahati pek çok açıdan doyurucu bilgiler içerir. Öyle ki bazen bu bilgileri bir görme engellinin aktaramayacağı düşünülmüştür. Holman, gezdiği bölgelerin tarihi, coğrafyası, iklimi, bitki örtüsü, ticarî ve sosyal hayatı, dinî yaşamı, adetleri, evlenme, cenaze ve vaftiz törenleri, törenlerin detayları, mezar ziyaretleri konularında ayrıntılı bilgi vermiştir. Bunların yanı sıra bölgenin askerî yapısı hakkında detaylı bilgi aktarmıştır. Posta teşkilatının işleyişinden bölge ticaretine; en ince ayrıntısına kadar hemen her konudan bahseder. Holman'ın genellikle kimsenin cesaret edemediği bölgelere gelmesi ve daha uç noktalara ilerlemek istemesi, Rusların dikkatini çekmiştir. Bu seyahati görme engeli birinin yapamayacağı düşünüldüğü için ondan şüphelenilmiştir. Bu durum onun sınır dışı edilmesine neden olmuştur. Aslına bakılırsa Rusların şüphelenmekte haklılık payları da vardır. Çünkü Holman görebilen diğer seyyahlardan daha ayrıntılı bilgiler vererek; bölgenin askerî durumu, doğal kaynakları ve farklı pek çok mühim meselede çok önemli bilgiler toplamıştır. Ayrıca kaleme aldığı eserinde *"Genellikle gerçek planlarımın açıklanması hususunda ihtiyatlı davrandım"* demesi de her ne kadar kesin olmasa da onun ajan olabilme ihtimalini akıllara getirmektedir.

[102] Holman, Vol II, s. 200-215.

Holman'ın gayesi her ne olursa olsun, onun seyahatnamesi, bölgeye gelen diğer seyyahların seyahatnamelerine kıyasla olabildiğince farklı bilgiler barındırır. Bu açıdan bakıldığında Holman'ın seyahatnamesi XIX. yüzyılda Rusya ve özellikle bilinmeyen Sibirya hakkında çok önemli bilgiler verdiği için literatürde mühim bir yer işgal etmektedir. Seyahatnamedeki önemli bilgilerin yanı sıra Holman'ın görme engelli olması da Avrupa'da pek çok ilgi uyandırmış; kendisini ve seyahatlerini konu alan kitaplar yazılmış ve filmler çekilmiştir. Bu sebeple Avrupa'da son derece önem atfedilen bu seyahatnamenin Türkçeye kazandırılması da isabetli olacaktır.

Kaynakça

"Holman, James", *The Encylclopedia Britannica, Volume XIII Slice V "Hinduism" to "Home, Earls of"*, 2012, s. 616.

"James Holman - The Blind Traveler", http://www.blindasabackpack.com/inspirations /james-holman-the-blind-traveller/. (Erişim tarihi: 18.06.2018)

"Slenoy Puteşestuyuşiy ob Sibiri", *Sibirskiy Vestnik*, Çast Tretya, Tipografii Departamenta Narodnago Prosveşeniya, St. Petersburg 1823, ss. 168-170.

"Zamıçatelnıe Puteşestvenniki ob S. Peterburg", *Oteçestvennıya Zapiski*, İzdavaemıya Pavlom Svininım, Çast Çetırnadtsataya, No: 38, İyon, Sankt Peterburg 1823, ss. 401-405.

ÇETİN, Zeynep, *Avrupalı Gezginler Gözüyle 19. Yüzyılda Batı Anadolu*, Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2013.

HOLMAN, James, *Travels Through Russia, Siberia, Poland, Austria, Saxony, Prussia, Hanover, Undertaken During the years 1822, 1823 and 1824*, Vol I, Printed for Geo B. Whittaker, Ave-Maria Lane, London 1825.

HOLMAN, James, *Travels Through Russia, Siberia, Poland, Austria, Saxony, Prussia, Hanover, Undertaken During the years 1822, 1823 and 1824*, Vol II, Printed for Geo B. Whittaker, Ave-Maria Lane, London 1825.

İLYA, Didem, UYSAL, Mehmet, "İngiliz Kadın Seyyahlar Harvey ve Garnett'in Gözüyle Osmanlı Kadını", AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 6, 2015, s. 1-22.

JERDAN, William, *Men I Have Known*, George Routledge and Sons, London 1866.

MADEN, Sedat, "Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 37, Erzurum 2008, ss. 147-158.

REILLY, Lucas, "The Blind Traveler: How James Holman Felt His Way Around the World to Become History's Most Prolific Explorer" August 28, 2017. http://mentalfloss.com/article/502774/blind-traveler-how-james-holman-felt-his-way-around-world-become-historys-most. (Erişim tarihi: 21.05.2019)

ÜNAL, Fatih "Vladimir Petroviç Davıdov'un Seyahat Notlarına Göre 1835'de İstanbul", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), Kasım 2018, ss. 537-556.

YOSEF, Eitan Bar, "The "Deaf Traveller," the "Blind Traveller," and Constructions of Disability in Nineteenth-Century Travel Writing", *Victorian Review*, Volume 35, Number 2, Fall 2009, ss. 133-154.

TBMM I. DÖNEM BURSA MİLLETVEKİLİ MEHMET EMİN ERKULSEYİTOĞLU'NUN MECLİS İÇİ FAALİYETLERİ

Öğr. Gör. İzzettin BEŞTAŞ
Pamukkale Üniversitesi

ÖZET: Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin lağvedilmesi üzerine uzun süredir Anadolu'da Milli Mücadeleyi meşru zeminde gerçekleştireceği meclisi açma imkânına kavuşmuştur. Seçimlerle ilgili teknik çalışmayı bitirip, livalara talimatnameyle bildirmiştir. Bu çağrıya ülkenin dört bir yerinden yurtsever Anadolu halkı heyecanla karşılık vermiştir. Bu yerlerden birisi de bildirimizin konusu olan Bursa'dır. Bursa'yı temsilen 7 vekil Ankara'da açılan Birinci Meclise iştirak etmiştir. Üçü hukukçu, ikisi din adamı, biri asker olan Bursa vekilleri arasında operatör Emin Bey adıyla tanınan Mehmet Emin Erkulseyitoğlu, çalışkanlığıyla öne çıkmıştır. 1920-1923 arası Birinci dönemde tüm bursa milletvekillerinin faaliyet sayısı 265'tir. Bunların 169 tanesini, yani üçte ikisinden fazlasını tek başına gerçekleştiriyor.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal, Milli Mücadele, TBMM, Bursa Milletvekilleri, I. Meclis

The Activities of the First Term TBMM Bursa Deputy Mehmet Emin Erkulseyitoğlu in the Assembly

Abstract

In 16 March 1920, Mustafa Kemal Paşa, upon the official occupation of Istanbul and the dissolution of the last Ottoman Meclis-i Mebusan, had the opportunity to set up an Assembly where he would carry out the National Struggle on the legitimate basis in Anatolıa for a long time. After completing the technical works related to the elections, he sent instructions to the provinces. The Patriotic Anatolian people from all over the country responded to this call with enthusiasm. Bursa, the subject of our study, is one of these places. Seven deputies representing Bursa participated in the First Assembly established in Ankara. Mehmet Emin Erkulseyitoğlu, known as the operator Emin Bey, came to the fore with his diligence among Bursa deputies, three lawyers, two of clergymen and a soldier constitutes other deputies. In the first period from 1920 to 1923, the number of activities of all the deputies of Bursa was 265. Mehmet

Emin Erkulseyitoğlu carried out 169 of them by himself, in other words more than two-thirds of all activities.

Keywords: Mustafa Kemal, National Struggle, Turkish Grand National Assembly, Bursa, 1nd Assembly.

Giriş:

Mustafa Kemal Anadolu'ya geçmeden önce İstanbul'da çeşitli kurtuluş çareleri özellikle de "sistem içi" çözüm arayışlarında bulunuyor. İzzet paşa Hükümeti'nde Harbiye Nazırlığı görevine talip olması, Vahdettin'le temaslar gibi. Bunlar Osmanlı Devleti statüsü ve verili koşullar içinde kalan çabalardır. Çözüm anahtarı diplomatik ve siyasal çerçeveyle sınırlıdır. [1] Ancak Mustafa kemal işgal altındaki Osmanlı Başkenti İstanbul'da kurtuluşa dair bir heyecan, bir umut görmeyince Anadolu'ya geçme kararı alır. Bu geçişin biçimsel formülü Dokuzuncu(sonradan Üçüncü) Ordu Müfettişliği'yle görevlendirilmesidir.[2] Yunanlıların İzmir'i İşgalinin ertesi günü 16 Mayıs 1919'da Samsun'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılan Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'da Anadolu'ya ayak basar. Yoğun geçen 1919 yaz döneminde Havza ve Amasya Genelgeleriyle işgallere yönelik artan yerel kongre faaliyetlerini büyük ölçüde **merkezi direniş fikriyle**, Erzurum ve Sivas Kongreleri sonucunda ortak mücadele platformuna taşımıştır. Sivas Kongresinde ortaya çıkan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC) Temsilciler Kurulu Başkanı seçilen Mustafa Kemal, stratejik adımlarıyla İstanbul'da Damat Ferit Paşa'yı istifa etmek zorunda bırakmıştır. Yerine Ali Rıza Paşa kabinesi kurulmuştur. Ali Rıza Paşa Hükümeti,7 Ekim 1919'da bir kararname yayımlayarak, Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılacağını duyurmuştur.[3] Anadolu'daki direniş hareketine Damat Ferit'ten farklı bakan yeni hükümet, Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Mustafa Kemal'le görüşmek üzere Amasya'ya gönderir. Amasya Görüşmeleri (20-22 Ekim 1919) sonucunda Meclis seçim süreci hızlandırılmıştır. Ocak 1920'de ulusalcılar bir ay önce yapılan seçimleri kazanarak İstanbul'daki son Osmanlı parlamentosuna hâkim oldular.[4] IV. Dönem ya da son kez toplandığından adı Son Osmanlı Mebusan Meclisi ismiyle ünlenen Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de toplanmıştır. 22 Ocak 1920'deki gizli oturumunda kararlaştırılan ve 28 Ocak'taki yine bir başka gizli oturumda onayladığı Misak-ı Milli kararları, 17 Şubat 1920'de Meclis-i Mebusan tarafından tüm yabancı

[1] Bülent Tanör, Kurtuluş Kuruluş, Cumhuriyet Kitapları, 7. Baskı Nisan 2006, s.41
[2] A.g.e, s.43.
[3] Ahmet Demirel, ilk Meclis'in Vekilleri Milli mücadele Döneminde Seçimler, İletişim yay., 1. Baskı, İstanbul,2010. S.37.
[4] Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Kaynak yay., 2. Basım Aralık 1999., s.65

parlamento ve basına bildirildi.[5] İşgal altındaki İstanbul'da eşit, bağımsız bir devlet tutumu takınılması beklenildiği gibi müttefiklerin büyük tepkisine yol açtı. 13 Kasım 1918'den beri iki yıla yakın bir süredir fiilen işgal altında tuttukları İstanbul'u resmen işgal ettiklerini duyurdular. (16 Mart 1920) Karara imza atan milletvekilleri başata olmak üzere çok sayıda yurtsever aydın tutuklandı. Meclis-i Mebusan çalışma imkânları ortadan kalkınca Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin, işgal ve baskınlardan kurtulabilen üyeleri 18 Mart'ta gerçekleştirdikleri oturumunda Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur Bey'in "güvenli bir çalışma ortamı" sağlanıncaya kadar Meclisi tatil etme önerisi kabul edildi.[6] Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin tatil edilmesi Mustafa Kemal'e uzun süredir hayalini kurduğu güvenli Anadolu Bozkırı'nda yeni Meclisi açma fırsatını sundu. Mustafa kemal Paşa, kolordu kumandanları ve valiliklerle temasa geçerek, Ankara'da bir kurucu meclis'in toplanmasına ve bu Meclis üyelerinin seçiminde uygulanacak esaslara ilişkin görüşlerini bildirmiştir. Buna göre Ankara'da toplanacak Meclis Kurucu meclis adını taşıyacaktı. Seçimde her Liva bir seçim çevresi olacak ve her livadan, nüfus büyüklüklerine bakılmaksızın beş milletvekili seçilecekti[7] Kurucu Meclis tabiri ve vekil sayısına aralarında Üçüncü kolordu komutanı Albay Selahattin (Köseoğlu), On Beşinci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir ve Sivas valisi Reşit Paşa gibi birçok sima karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Kurucu Meclis ismi değiştirilmiş, yalnız vekil sayısı aynen kalmıştır. Yapılan seçimler sonucunda 23 Nisan 1920'de Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da açılmıştır.

Birinci TBMM'de Bursa ilini temsilen 7 vekil hazır bulunmuştur. Bursa Milletvekilleri şunlardır: Hasan Fehmi (KOKAY), Muhittin Baha (PARS), Mustafa Fehmi (GERÇEKER), Necati (KURTULUŞ), Osman Nuri (ÖZPAY), Şeyh Servet (AKDAĞ), Mehmet Emin ERKULSEYİTOĞLU

1920-1923 arasında bir yanda işgalci kuvvetlere, özellikle de Batı Cephesi'nde Yunan kuvvetlerine karşı ordunun organizasyonu için gerekli yasal düzenlemeleri ve kararları alan TBMM, öte yandan fiilen İstanbul'daki hükümetin kaderine terk ettiği yörelerde halkın ve devlet memurlarının ihtiyaçlarını karşılamaya gayret etmiştir. Bildirimizin konusu olan Mehmet Emin ERKULSEYİTOĞLU, soyadı kanununun kabulünden önce cerrah olması hasebiyle Operatör Emin Bey ismiyle Meclis'te oldukça aktif bir dönem geçirmiştir.

[5] Gürbüz Macit, "İlk TBMM ve Yönetimi", İnkılâp Dersleri, Ed. Süleyman İnan ve Cengiz Akseki, Ankara, 2014. s.118.
[6] A.g.e, s.119.
[7] Demirel, s.73.

(Mehmet Emin ERKULSEYİTOGLU)

Doğum Yeri: Yunanistan/Serfiçe, Doğum Tarihi:1881, Baba Adı: Yahya, Anne Adı: Hasbiye Tahsili: Askerî Tıbbiye(Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) – Bildiği diller: Rumca, Fransızca, İngilizce, Almanca, Mesleki Bilgiler: Tıp ve Cerrahi Bilimleri Profesör Doktor, Tabip Yüzbaşı, Özel Hastane sahibi, Bursa İl Sıhhiye Müdürü, Gureba Hastanesi Baş Hekimi ve Cerrahi Klinik Şefi, Bursa Belediye Başkan Vekili ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı, Yazar, I. Dönem Bursa Milletvekili, Garp Cephesi Cerrahi Müşaviri, Sıhhiye ve Muâvenet-i İçtimâiye Encümeni Reisi, Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası, Çeşitli Nişan ve Madalyalar sahibi, Evli, 2 Çocuk, Ölüm Tarihi: 03.06.1964[8] Birinci (Türkiye) Büyük Millet Meclisi'ne Bursa'dan milletvekili seçildi. Meclis'te yasama çalışmaları dışında cephede de savaşa katıldı. 1923te seçilemedi. 16 Şubat 1924'te İstanbul Şehremini (belediye başkanı) atandı. 1925'te Bursa'da yapılan milletvekili ara seçiminde, Sakallı Nurettin Paşa karşısında aday olduysa da kaybetti. 28 Eylül 1928'de İstanbul Şehreminliği görevinden emekliye ayrıldı. 1932'de Milli Reasürans AŞ'ye atandı; şirkette yönetim kurulu üyesi, başkan vekili ve başkan olarak 1950'ye değin çalıştı. 1934-1953 yılları arasında Osmanlı Bankası yönetim kurulu üyeliğinde bulundu. ABD Askeri Cerrahlar Derneği'nin fahri üyeliğine seçildi, 2 Mayıs 1939 günü Washington'da TC Büyükelçisi'nin da katıldığı Bir törenle üyelik beratını ve nişanını aldı.7 Şubat 1947'de Bursa Belediyesi tarafından "Bursa'nın onursal hemşerisi" ilân edilen Mehmet Emin Erkulseyitoğlu 3 Haziran 1964'te öldü. [9]

[8] TBMM Albümü-1920-1950, 1.cilt, s.18-19
[9] http://bgc.org.tr/ansiklopedi/operator-emin-bey-erkul-seyitoglu-.html (Erişim Tarihi: 09.04.2019)

Birinci TBMM Bursa milletvekili olarak görev yapan Mehmet Emin Erkulseyitoğlu'nun Meclisiçi faaliyet tablosu aşağıda görüldüğü gibidir:

NO	Ana başlık	Özet Bilgi	cilt	Birleşim	Sayfa	Tarih	Dipnot bilgisi
1	Takrir	*Millî Mücadeleye atıldığından dolayı Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarına Meclis namına teşekkür edilmesine dair*	1	2	32	24.04.1336	[10]
2	Söz Alma	*Hıyanet-i Vataniye Kanunu münasebetiyle sözleri*	1	5	105	27.04.1336	[11]
3	"	*İcra Vekillerinin sureti intihabına dair Kanun hakkında sözleri*	1	8	162	01.05.1336	[12]
4	"	*Seyyar jandarma müfrezeleri teşkiline dair kanun lâyihası münasebetiyle sözler*	1	25	122	07.06.1336	[13]
5	Teklif	*Tababeti adliyeye ve ceraim neticesi mecruhların tedavisine dair (2/27)*	1	32	256	12.07.1336	[14]
6	Söz Alma	*Hukuku esasiye ve tahsisat hakkındaki teklifi kanuni münasebetiyle sözleri*	3	53	340	19.08.1336	[15]
7	"	*Bu seferberlik müddetine münhasır olmak üzere hidematı fiiliye ve ihtiyatiye ve müstahfıza efradından bedeli nakdî ahzine dair Kanun münasebetiyle sözleri*	3	57 88 90 59	481-483-490 149-151-	02.09.1336	[16]
8	"	*Meclisin şeklinin tespitine ve nisabı müzakereye ve tahsisata ve Meclis azalığı ile içtima edebilecek memuriyetlere dair teklifi kanuniye münasebetiyle sözleri*	3	59	544	05.09.133	[17]
9	"	*Usulü Muhasebei Umumiye Kanunu muvakkatinin 22. maddesinin tadiline dair Kanun münasebetiyle sözleri*	3	60	589	05.09.1336	[18]
10	"	*İzmir Mebusu Refet Beyin, Dâhiliye Vekâletine intihabı münasebetiyle sözleri*	3	60	589	06.09.1336	

[10]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=32&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=1&v_birlesim=002 (Erişim Tarihi: 11.04.2019)
[11]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=105&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=1&v_birlesim=005 (Erişim Tarihi: 11.04.2019)
[12]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=162&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=1&v_birlesim=008 (Erişim Tarihi: 11.04.2019)
[13]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=122&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=2&v_birlesim=025 (Erişim Tarihi: 11.04.2019)
[14]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=256&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=2&v_birlesim=032 (Erişim Tarihi: 12.04.2019)
[15]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=340&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=3&v_birlesim=053 (Erişim Tarihi: 12.04.2019)
[16]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorun-tule?sayfa_no_ilk=149&sayfa_no_son=151&sayfa_no=149&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=088 (Erişim Tarihi: 12.04.2019)
[17]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=544&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=3&v_birlesim=059 (Erişim Tarihi: 12.04.2019)
[18]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=553&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=3&v_birlesim=059 (Erişim Tarihi: 12.04.2019)

							[19]
11	“	*Divanı Riyaset hesabatının rüyet edilip edilmediğine ve Karahisarı Sahib Mebusu Mehmet Şükrü Beyle Kastamonu mebusu Abdülkadir Kemali Bey arasındaki ihtilâfın neticesine dair sözleri*	4	61	37	08.09.1336	[20]
12	“	*Men'i Müskirat Kanunu münasebetiyle sözleri*	4	64	117	13.09.1336	[21]
13	“	*Hakkı Behiç Beyin, Kırşehir Mebusu telâkki edilmesine mebni Kırşehir Mebusluğu için yapılan intihabın keenlemyekün addolunmasına dair Beşinci Şube mazbatası münasebetiyle sözleri*	4	67	197	18.09.1336	[22]
14	Teklif	*Erkân, ümera ve zabitana mezuniyet itasına dair (2/98)*	4	70	265	22.09.1336	[23]
15	Söz Alma	*Şehit Hafiz Hüseyin Beyin ailesine maaş tahsisine ve taziye yazılmasına dair takrir münasebetiyle*	4	68	215	20.09.1336	[24]
16	“	*İstiklâl mahkemeleri intihabatı münasebetiyle sözleri*	4	70	279	22.09.1336	[25]
17	“	*Zaptı sabık hülâsası hakkında beyanatı*	4	70	260-261	22.09.1336	[26]
18	Teklifler	*Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin Dâhiliye Vekâletine raptına dair (M. 2/103*	4	74	399-400	28.09.1336	[27]
19	Söz Alma	*Tababeti Adliye Kanunu münasebetiyle sözleri*	4 5	77 81	496 16-17	02.10.1336	[28]
20	Takrir/Önerge	*Düşmanların icra ettikleri ziyana karşı ittihazı lâzım gelen tedabire dair*	4	78	511	04.10.1336	[29]
21	Teklif	*Bir kıtadan diğer kıtaya firar eden neferlerin kabul edilmemesi hakkında (2/111)*	4	78	511	04.10.1336	

[19]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=589&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=3&v_birlesim=060 (Erişim Tarihi: 12.04.2019)
[20]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=3&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=061 (Erişim Tarihi: 15.04.2019)
[21]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=117&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=064 (Erişim Tarihi: 15.04.2019)
[22]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=197&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=067 (Erişim Tarihi: 15.04.2019)
[23]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=265&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=070 (Erişim Tarihi: 15.04.2019)
[24]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=215&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=068 (Erişim Tarihi: 15.04.2019)
[25]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=279&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=070 (Erişim Tarihi: 15.04.2019)
[26]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorun-tule?sayfa_no_ilk=260&sayfa_no_son=261&sayfa_no=261&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=070 (Erişim Tarihi: 15.04.2019)
[27]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=399:400&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=074 (Erişim Tarihi: 15.04.2019)
[28]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=496&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=077 (Erişim Tarihi: 15.04.2019)
[29]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=511&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=078 (Erişim Tarihi: 15.04.2019)

							[30]
22	Takrir	*Bir celse-i hafiye akd edilmesine dair*	4	79	548	06.10.1336	[31]
23	Söz Alma	*Mekâtibi askeriye talebesiyle ihtiyat zabit namzetlerine verilecek zamaimi fevkalâde hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri*	4	79	555	06.10.1336	[32]
24	"	*Müessesat-ı diniye ve sıhhiye eşyasının Gümrük Resmine tâbi tutulmasına dair Kanun münasebetiyle sözleri*	4	79	551	06.10.1336	[33]
25	"	*Ankara'ya gelen Bolşevik heyeti Sefaretine Meclisçe beyanı hoş amedi edilmesine dair sözleri*	5	81	14-15	11.10.1336	[34]
26	"	*Siverek Mebusu İhsan ve Mehmed Rauf Beylerin intihap mazbatalarına dair şube mazbatası münasebetiyle sözleri*	5	81	29	11.10.1336	[35]
27	"	*Kastamonu Mebusu Dr. Suad Beyin, Zonguldak ve havalisinde hastaneler küşadı hakkındaki teklifi kanuniye dair mazbata münasebetiyle sözleri.*	5 5	82 84	53 88	13.10.1336	[36]
28	"	*Büyük Millet Meclisi âzalarından dava vekâletini deruhte edeceklerin müstafi addolunmalarına dair teklifi kanuni münasebetiyle sözleri*	5	83	82	14.10.1336	[37]
29	"	*Mebuslukla dava vekâletinin imtizacı mağduriyetini mucip olduğuna dair Memduh imzalı istida ve Arzuhal Encümeni mazbatası münasebetiyle sözleri*	5	83	78-79	14.10.1336	[38]
30	"	*Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, Konya hâdisesi hakkında suali ve Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Beyin şifahi cevabı*	5	86	113	16.10.1336	[39]

[30]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=511&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=078 (Erişim Tarihi: 16.04.2019)
[31]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=548&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=079 (Erişim Tarihi: 16.04.2019)
[32]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=555&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=079 (Erişim Tarihi: 16.04.2019)
[33]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=551&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=4&v_birlesim=079 (Erişim Tarihi: 16.04.2019)
[34]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=14:15&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=081 (Erişim Tarihi: 16.04.2019)
[35]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=29&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=081 (Erişim Tarihi: 16.04.2019)
[36]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=29&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=081 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[37]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=82&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=083 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[38]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=78:79&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=083 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=85:86&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=084
[39]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=85:86&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=084 (Erişim Tarihi:16.04.2019)

	Tahriri Sualler Ve Bunlara Verilen Cevaplar	*Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, cephelerde cereyan eden harekât hakkında sual takriri*	5	84	85-86	16.10.1336	[40]
31	Söz Alma	*Konya hâdisesi hakkındaki suali münasebetiyle sözleri*	5	86	114	19.10.1336	[41]
32	"	*Vilâyat teşkilâtında tadilât icrasına ve memurin kadrolarında ıslahat yapılmasına dair teklifi kanuni münasebetiyle*	5	85	96-99	19.10.1336	[42] [43]
33	"	*Encümenlerdeki münhallere intihab edilen âza hakkında İkinci Şube mazbatası münasebetiyle*	5	87	133	21.10.1336	[44]
34	"	*Mahpus iken askere sevk edilen İskilipli Alioğlu Mustafa ve rüfekasının afları icabedip etmiyeceğine dair Adliye Vekâleti tezkeresi ve Adliye Encümeni mazbatası münasebetiyle sözleri*	5	87	129-130	21.10.1336	[45] [46]
35	"	*Düğünlerde Men'i İsrafat Kanunu münasebetiyle sözleri*	5	91	216-217	27.10.1336	[47] [48]
36	"	*Mazbatasının tasdikı hakkında bir karar itasına dair Mersin Mebusu Yusuf Ziya Beyin takriri münasebetiyle sözleri*	5	91	213-314	27.10.1336	[49] [50]
37	"	*Mersin Mebusu Yusuf Ziya Beyin mânii intihap bir hali olmadığından mazbatasının tasdikine dair mazbata münasebetiyle sözleri*	5	91	218	17.04.2019	[51]

[40]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=85:86&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=084 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[41]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=114&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=086 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[42]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=96&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=086 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[43]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=96&sayfa_no_son=96&sayfa_no=99&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=086 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[44]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=133&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=087 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[45]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=129:130&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=087 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[46]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=129&sayfa_no_son=130&sayfa_no=130&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=087 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[47]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=216&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=091 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[48]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=216&sayfa_no_son=216&sayfa_no=217&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=091 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[49]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=213:214&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=091 (Erişim Tarihi:16.04.2019)
[50]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=213&sayfa_no_son=214&sayfa_no=214&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=091 (Erişim Tarihi;16.04.2019)
[51]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=218&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=5&v_birlesim=091 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)

38	"	*Konya'da bir İstiklâl Mahkemesi daha açılmasına dair takrir hakkındaki sözleri*	6	102	33	25.11.1336	[52]
39	Takrir/Önerge	*Bursa mebusu Operatör Emin Beyin, bütçe açığını kapatmak için kahve, çay, tütün ve saire resminin tezyidine dair takriri*	6	103	29-30	27.11.1336	[53]
40	Söz Alma	*Sene-i haliye ağnam resmine bir misli zamma dair kanun münasebetiyle sözleri*	6	103	60-61	27.11.1336	[54]
41	"	*Matbuat Müdüriyeti Umumiyesinin Hariciye Vekâletine raptı hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri*	6	104	90	28.11.1336	[55]
42	"	*Karesi Mebusu Vehbi Beyin, bilumum encümenlerden istifasına dair takriri münasebetiyle sözleri*	6	107	171	02.12.1336	[56]
43	"	*Ankara muallimlerinin grev ilân etmelerinden dolayı Maarif Vekâletinden vâkı olan istizaha müteallik sözleri*	6	108	209	04.12.1336	[57]
44	"	*Giresun müstakil livası teşkiline dair Kanun münasebetiyle sözleri*	6	108	196	04.12.1336	[58]
45	"	*Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin şimendiferler hakkındaki suali münasebetiyle sözleri*	6	110	256-258	07.12.1336	[59] [60]
46	"	*Yenigün gazetesi hakkında zem ve kadih dâvası ikamesine dair takrir münasebetiyle sözler*	6	110	255	07.12.1336	[61]
47	"	*İstiklâl Mahkemeleri Kanununa bir madde ilâvesine dair teklifi kanuni münasebetiyle sözleri*	6	111	272	09.12.1336	[62]
48	"	*Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyin Nafıa Encümeni kâtipliğinden istifası münasebetiyle sözleri*	6	111	285-286	09.12.1336	

[52]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=33&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=102 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[53]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=63&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=103 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[54]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=60:61&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=103 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[55]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=90&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=104 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[56]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=171&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=107 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[57]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=209&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=108 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[58]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=196&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=108 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[59]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=256:258&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=110 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[60]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorun-tule?sayfa_no_ilk=256&sayfa_no_son=258&sayfa_no=257&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=110 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[61]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=255&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=110 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[62]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=272&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=111 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)

							[63]
49	Takrir/Önerge	*Orhaneli kasabasının muvakkaten Bursa vilâyeti merkezi ittihaz olunmasına dair*	6	114	368	14.12.1336	[64]
50	Teklif	*Orhaniye kazasının müstakil liva haline ifrağına dair (2/164)*	7	127	104	01.01.1337	[65]
51	Söz Alma	*1337 bütçesinin bir an evvel Meclise celbine dair takriri münasebetiyle sözleri*	6	115	385	16.12.1336	[66]
52	"	*Konya Valisi Haydar Bey hakkında tahkikatı kanuniye icra edilmesine dair takrir*	6	115	389	16.12.1336	[67]
53	"	*Konya, Akşehir, Seydişehir ve Karaman'ın evliye-i müstakille şeklinde idaresine ve dört kaza teşkiline dair Kanun münasebetiyle sözleri*	6	116	410	18.12.1336	[68]
54	Takrir/Önerge	*Ermenâk isminin Oruçali'ye tahviline dair*	6	117	441	20.12.1336	[69]
55	Söz Alma	*Aydın Mebusu Sadık Beyin müstafî addine dair tezkere münasebetiyle sözleri*	6	118	457	21.12.1336	[70]
56	Söz Alma	*Kıstelyevme tâbi tutulan mebuslar tarafından verilmiş olan takrir münasebetiyle sözleri*	7	121	4	25.12.1336	[71]
57	Söz Alma	*Şimendifer malzemesi mubayaası için İtalya'ya izam olunan iki mebus hakkındaki istizah takriri münasebetiyle sözleri*	7	121	14	25.12.1336	[72]
58	"	*Frenginin men ve tahdidi sirayeti hakkındaki Kanun münasebetiyle sözleri*	7 8	122 124	42-46 67	26.12.1336 28.12.1336	[73]

[63]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=285:286&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=111 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[64]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=368&sayfa_no_son=368&sayfa_no=368&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=114 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[65]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=104&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=127 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[66]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=385&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=115 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[67]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=389&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=115 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)
[68]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=410&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=116 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[69]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=441&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=117 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[70]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=457&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=118 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[71]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=&v_sb=BURSA&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=265&v_gelecek_sayfa=101&v_kullanici_id=14436510 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[72]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=14&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=121 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[73]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=42:46&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=122 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)

				127 145	118 62-63	01.01.1337 05.02.1337	[74] [75] [76] [77] [78] [79] [80]
59	"	*Muvazene-i Maliye Encümeni Reisi ve Mazbata Muharririnin istifalarına dair takrir münasebetiyle sözleri*	7	124	62-63	28.12.1336	[81] [82]
60	Takrir/Önerge	*Frenginin men'i ve tahdidi sirayeti hakkındaki teklifi kanunisinin müzakeresi esnasında sarf ettiği (Ağyar) kelimesinin izahına dair*	7	125	71	29.12.1336	[83]
61	Teklif	*Düello usulünün ihdasına dair (2/195)*	7	126	98	29.12.1336	[84] [85]
62	Söz Alma	*Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar Beyin, ahvali siyasiye hakkındaki beyanatı münasebetiyle sözleri*	7	128	161	03.01.1337	[86]

[74]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorun-tule?sayfa_no_ilk=42&sayfa_no_son=46&sayfa_no=43&v_meclis=1&v_donem=1&v_ya-sama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=122 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[75]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorun-tule?sayfa_no_ilk=42&sayfa_no_son=46&sayfa_no=44&v_meclis=1&v_donem=1&v_ya-sama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=122 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)

[76]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorun-tule?sayfa_no_ilk=42&sayfa_no_son=46&sayfa_no=45&v_meclis=1&v_donem=1&v_ya-sama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=122 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[77]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorun-tule?sayfa_no_ilk=42&sayfa_no_son=46&sayfa_no=46&v_meclis=1&v_donem=1&v_ya-sama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=122 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[78]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=67&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=124 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[79]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=118&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=127 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[80]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=85&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=145 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[81]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=62:63&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=124 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[82]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorun-tule?sayfa_no_ilk=62&sayfa_no_son=63&sayfa_no=63&v_meclis=1&v_donem=1&v_ya-sama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=124 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[83]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=71&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=125 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[84]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=98&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=126 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[85]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=436&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=140 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[86]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=161&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=128 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)

63	Söz Alma	*Konya teşkilâtı mülkiyesi hakkındaki kanun lâyihasının ikinci defa reye konulması münasebetiyle sözleri*	7	130	203	06.01.1337	[87]
64	"	*İdam cezalarının Meclisçe tetkikine dair teklifi kanuni münasebetiyle sözleri*	7	131	232-233	08.01.1337	[88] [89]
65	"	*Linyit kömürü ihracına dair kanun münasebetiyle sözleri*	7	131	220-222	08.01.1337	[90] [91]
66	"	*Anadolu'ya gelen zâbitan ve memurine verilen harcırahlar hakkında Maliye Vekilinden yapılan istihzah münasebetiyle sözleri*	7	132	246	10.01.1337	[92]
67	"	*Teşkilâtı Esasiye Kanunu münasebetiyle sözleri*	7	132	249-250 254-258	10.01.1337	[93] [94] [95] [96]
68	"	*1336 senesi bütçesinin heyeti umumiyesi hakkında sözleri*	7	138	389	26.01.1337	[97]
69	"	*Umum Jandarma Kumandanlığı 1336 senesi bütçesinde münakale icrasına dair Kanun münasebetiyle sözleri*	7	138	371-379	26.01.1337	[98] [99]

[87]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=203&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=130 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[88]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=232:233&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=131 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[89]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=232&sayfa_no_son=233&sayfa_no=233&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=131 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[90]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=220:222&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=131(Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[91]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=220&sayfa_no_son=222&sayfa_no=221&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=131 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[92]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=246&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=132 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[93]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=249:250&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=132 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[94]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=249&sayfa_no_son=250&sayfa_no=250&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=132 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[95]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=254&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=132 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[96]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=258&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=132 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[97]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=389&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=138 (Erişim Tarihi: 18.04.2019)
[98]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=377:379&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=138 (Erişim Tarihi: 29.04.2019)
[99]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=377&sayfa_no_son=379&sayfa_no=378&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=138 (Erişim Tarihi: 29.04.2019)

70	"	*Şûrayı Devlet teşkili hakkındaki lâyiha münasebetiyle sözleri*	7	139	429-431	29.01.1337	[100]
71	Takrirler	*Muhtelif harb cephelerinde bilfiil müsademata iştirak eden 12 yaşlarındaki Nezahet Hanımın İstiklâl madalyasıyla taltif edilmesine dair*	7	140	440-441	30.01.1337	[101]
72	Söz Alma	*Muallimin ve talebenin askerlikten tecilleri hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri*	7	140	451	30.01.1337	[102]
73	"	*Muhtelif cephelerde müsademata iştirak etmiş olan 12 yaşlarındaki Nezahet Hanımın İstiklâl Madalyasıyla taltif edilmesine dair takrir münasebetiyle sözleri*	7	140	440	30.01.1337	[103]
74	"	*Van Mebusluğuna seçilmiş olan İsmail Hakkı Beyin mazbatasının reddi hakkında mazbata münasebetiyle sözleri*	8	146	108-109	07.02.1337	[104] [105]
75	"	*1336 senesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesi ve o meyanda müzakere edilen teklifler ve sual takrirleri münasebetiyle*	8	148	159	08.02.1337	[106] [107] [108]
76	"	*Mâlûliyeti hasebiyle Mardin'in Hetek karyesinden Musaoğlu İsa'nın bakıye-i mücazatının affına dair mazbata münasebetiyle sözleri*	8	148	159	1.02.1337	[109]
77	"	*Mâlûliyeti hasebiyle Trabzonlu Niyazi'nin tecili mücazatı hakkındaki mazbata münasebetiyle sözleri*	8	148	158	10.02.1337	[110]

[100]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=429&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=139 (Erişim Tarihi: 29.04.2019)
[101]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=440:441&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=140 (Erişim Tarihi: 29.04.2019)
[102]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=451&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=140 (Erişim Tarihi: 03.05..2019)
[103]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=440&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=140 (Erişim Tarihi: 03.05..2019)
[104]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=108:109&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=146 (Erişim Tarihi: 03.05..2019)
[105]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=108&sayfa_no_son=109&sayfa_no=109&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=146 (Erişim Tarihi: 03.05..2019)
[106]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=137:138&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=147 (Erişim Tarihi: 03.05..2019)
[107]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=137&sayfa_no_son=138&sayfa_no=138&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=147 (Erişim Tarihi: 03.05..2019)
[108]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=261&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=151 (Erişim Tarihi: 03.05..2019)
[109]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=159&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=148 (Erişim Tarihi: 06.05.2019)
[110]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=158&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=148 (Erişim Tarihi: 06.05.2019)

78	"	*1336 senesi Nafıa Vekâleti bütçesi ve onunla müzakere edilen kanun ve takrirler münasebetiyle sözleri*	8	150	227	14.02.1337	[111]
79	"	*1336 senesi Hariciye Vekâleti bütçesi münasebetiyle sözleri*	8	151	249-250	15.02.1337	[112]
80	"	*Memurini Hariciyeye verilen tahsisatı fevkalâde hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle sözleri*	8	151	240	15.02.1337	[113]
81	"	*Tarik bedeli nakdîsi hakkındaki Kanun münasebetiyle sözleri*	8	152	276	17.02.1337	[114]
82	"	*Cuma tatili hakkındaki teklif münasebetiyle sözleri*	8	156	395	24.021337	[115]
83	Takrir/Önerge	*Yunanlılar tarafından Bursa ve civarında tevkif edilen Türklere mukabil tebaai Yunaniyeden olan Rumların tevkif olunmasına dair*	8	157	446-447	26.02.1337	[116] [117]
84	Söz Alma	*1336 senesi İktisat Vekâleti bütçesi münasebetiyle sözleri*	8	158	430	26.02.1337	[118]
85	"	*1336 senesi Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesi münasebetiyle sözleri*	8	158	488	27.02.1337	[119]
86	"	*1336 senesi Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi bütçesi münasebetiyle sözleri*	8	159	534	28.02.1337	[120]
87	"	*85. Faaliyeti; 1336 senesi Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi bütçesi münasebetiyle sözleri*	8	159	529-534	28.02.1337	[121]

[111]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=227&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=150 (Erişim Tarihi: 06.05.2019)
[112]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=249:250&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=151 (Erişim Tarihi: 06.05.2019)
[113]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=240&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=151 (Erişim Tarihi: 06.05.2019)
[114]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=276&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=152 (Erişim Tarihi: 06.05.2019)
[115]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=395&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=156 (Erişim Tarihi: 08.05.2019)
[116]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=446:447&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=157 (Erişim Tarihi: 08.05.2019)
[117]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=446&sayfa_no_son=447&sayfa_no=447&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=157 (Erişim Tarihi: 08.05.2019)
[118]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=430&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=157 (Erişim Tarihi: 08.05.2019)
[119]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=488&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=158 (Erişim Tarihi: 08.05.2019)
[120]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=534&sayfa_no_son=534&sayfa_no=534&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=159 (Erişim Tarihi: 08.05.2019)
[121]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=529&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=159 (Erişim Tarihi: 08.05.2019)

							[122]
88	Takrir/Önergeler	*Fes yerine kalpak giyilmesine dair takriri*	1	7	149-150	29.02.1336	[123] [124]
89	Teklifler	*Ziynet eşyasından ithalât resm alınması hakkında*	7	130	198	06.01.1337	[125]
90	"	*Hapishanelerin imalâthane haline ifrağına dair*	7	131	224	08.01.1337	[126] [127] [128] [129]
91	Tahriri Sualler Ve Bunlara Verilen Cevaplar	*Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, Ankara Belediyesi intihabatına dair sual takririne Dâhiliye Vekâleti Vekili Doktor Adnan Beyin tahrirî cevabı*	8 9	152 7	268 96-97	17.02.1337 14.03.1337	[130] [131] [132]
92	Teklifler	*Mecalisi idarenin lağvı hakkında*	8 9	154 15	333 303	21.02.1337 02.04.1337	[133] [134]
92	Söz Alma	*Reis- isani intihabı münasebetiyle*	9	1	7	01.03.1337	[135]
93	"	*Çorum Mebusu Haşim Beyin, mıntıkalarından avdet eden İstiklâl mahkemeleri*	9	7	98	14.03.1337	

[122]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=529&sayfa_no_son=529&sayfa_no=534&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=159 (Erişim Tarihi: 08.05.2019)
[123]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=149:150&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=1&v_birlesim=007 (Erişim Tarihi: 08.05.2019)
[124]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=149&sayfa_no_son=150&sayfa_no=150&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=1&v_birlesim=007 (Erişim Tarihi: 08.05.2019)
[125]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=198&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=130 (Erişim Tarihi: 09.05.2019)
[126]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=224&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=7&v_birlesim=131 (Erişim Tarihi: 09.05.2019)
[127]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=327&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=154 (Erişim Tarihi: 09..05.2019)
[128]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=59&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=043 (Erişim Tarihi: 09..05.2019)
[129]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=43&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=13&v_birlesim=083 (Erişim Tarihi: 09..05.2019)
[130]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=268&sayfa_no_son=268&sayfa_no=268&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=152 (Erişim Tarihi: 31.05.2019)
[131]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=96:97&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=007 (Erişim Tarihi: 31.05.2019)
[132]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=96&sayfa_no_son=97&sayfa_no=97&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=007 (Erişim Tarihi: 31.05.2019)
[133]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=333&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=8&v_birlesim=154 (Erişim Tarihi: 09..05.2019)
[134]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=303&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=015 (Erişim Tarihi: 09..05.2019)
[135]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=7&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=001 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)

		âzalarının netice-i icraatları hakkında izahat vermelerine dair takriri münasebetiyle					[136]
94	"	*Düşman istilâsından kurtulan mahallerde ashabının firarına mebni sahipsiz kalan emvali menkule ve mezruat hakkındaki Kanun münasebetiyle*	9	7	124-126	14.03.1337	[137] [138]
95	"	*Yazıcı efrat ve küçük zâbitanın iaşesi hakkındaki Kanun münasebetiyle*	9	7	108	14.03.1337	[139]
96	"	*Kütahya Mevki Kumandanı İsmail Hakkı Beyin istiklâl mahkemesine tevdii hakkındaki takrir münasebetiyle*	9	8	131	17.03.1337	[140]
97	"	*Sekiz milyon liralık ikinci avans Kanunu münasebetiyle*	9	11	195	24.03.1337	[141]
98	"	*Kıptilerin iskânı hakkında*	9 9 10	13 19 37	264 446 339	28.03.1337	[142] [143] [144]
99	"	*Cephede gördüklerine dair beyanatı*	9	17	380 382	07.04.1337	[145] [146] [147]
100	"	*Bolu Mebusu Dr. Fuad Beyle arkadaşlarının, Meclisten seçilecek bir heyet marifetiyle Yunan mezaliminin tesbit ettirilerek Avrupa efkârı umumiyesine bildirilmesine dair takriri münasebetiyile*	9	17	383	07.04.1333 7	[148]

[136]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=98&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=007 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[137]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=124&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=007 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[138]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=124&sayfa_no_son=124&sayfa_no=126&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=007 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[139]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=108&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=007 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[140]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=131&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=008 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[141]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=195&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=011 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[142]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=264&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=013 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[143]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=446&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=019 (11.05.2019)
[144]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=339&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=10&v_birlesim=037 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[145]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=380:382&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=017 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[146]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=380&sayfa_no_son=382&sayfa_no=381&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=017 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[147]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=380&sayfa_no_son=382&sayfa_no=382&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=017 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[148]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=383&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=017 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)

101	"	*Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal Beyin, Bilecik ve havalisi halkına müstacelen yardımda bulunulmasına dair beyanatı münasebetiyle*	9	17	389	07.04.1337	[149]
102	"	*Ereğli havza-i fahmiyesi maden amelesinin hukukuna mütaallik Kanun münasebetiyle*	10	28	217	02.05.1337	[150]
103	"	*Vefat eden mebusların ailelerine verilecek tahsisat hakkındaki tezkere münasebetiyle*	10	30	242	07.05.1337	[151]
104	"	*Memaliki meşgule resimlerini havi pullar çıkarılması hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle*	10	35	311	17.05.1337	[152]
105	Teklifler	*Metrenin memleketimizde de tul vahidi kıyasisi olarak istimaline dair*	10	39	385	18.06.1337	[153] [154] [155] [156] [157]
106	Söz Alma	*Nakliyatı ticariyede istimal edilecek yük otomobili ve kamyonların İthalât Resminden istisna edilmelerine dair kanun teklifinin reddi hakkındaki Lâyiha Encümeni mazbatası münasebetiyle*	10	39	387 388	18.06.1337	[158] [159]
107	Takrir/önerge	*Ankara'da memleket sanayiine mütaallik bir müze açılmasına dair*	11	41	3	26.06.1337	[160]
108	Takrir/önerge	*Beypazarı'ndaki maden sularının tahlil ettirilerek tababatte istimale elverişli olup olmadığının*	11	41	3	26.06.1337	

[149]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=389&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=9&v_birlesim=017 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[150]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=217&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=10&v_birlesim=028 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[151]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=242&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=10&v_birlesim=030 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[152]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=311&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=10&v_birlesim=035 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[153]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=385&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=10&v_birlesim=039 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[154]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=56:58&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=043 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[155]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=56&sayfa_no_son=58&sayfa_no=57&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=043 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[156]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=65:66&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=16&v_birlesim=145 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[157]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=65&sayfa_no_son=66&sayfa_no=66&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=16&v_birlesim=145 (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
[158]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=387:388&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=10&v_birlesim=039 **(**Erişim Tarihi: **11.05.2019)**
[159]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=387&sayfa_no_son=388&sayfa_no=388&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=10&v_birlesim=039 **(**Erişim Tarihi: **11.05.2019)**
[160]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=3&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=041 **(**Erişim Tarihi: **11.05.2019)**

							[161]
109	Söz Alma	*Batum Mebusu Akif Beyin Elviyei Selâse'deki vazifei vataniyesinin ikmaline kadar mezun sayılmasına dair Divanı Riyaset kararı münasebetiyle*	11	44	70	30.06.1337	[162]
110	"	*Mükellef sicil etibba hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle*	11	44	82-83-85	30.06.1337	[163] [164] [165]
111	"	*Belediye etıbbasının mahallî belediye meclislerine âzayı tabiiye olarak kabulleri hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle*	11	46	139	04.07.1337	[166]
112	Teklifler	*Her evde ipekten mamul ve Hükümetçe satılan bir Osmanlı Sancağı bulundurulmasına dair (2/331)*	11	47	150	07.07.1337	[167]
113	Söz Alma	*Anavatanla iltihak eden arazide icra edilecek teşkilâtı mülkiye hakkındaki lâyiha münasebetiyle*	11	47	176-182	07.07.1337	[168] [169]
114	"	*Yunan mezalimi hakkında*	11	48	213	09.07.1337	[170]

115	Teklifler	*Posta ve Telgraf Vekâleti ihdası hakkında.*	13	100	280	27.10.1337	[171] [172]

[161]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=3&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=041 **(**Erişim Tarihi: **12.05.2019)**
[162]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=70&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=044 **(**Erişim Tarihi: **12.05.2019)**
[163]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=82:83&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=044 **(**Erişim Tarihi: **12.05.2019)**
[164]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=82&sayfa_no_son=83&sayfa_no=83&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=044 **(**Erişim Tarihi: **12.05.2019)**
[165]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=82&sayfa_no_son=83&sayfa_no=85&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=044 **(**Erişim Tarihi: **12.05.2019)**
[166]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=139&v Erişim Tarihi: _meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=046 **(**Erişim Tarihi: **12.05.2019)**
[167]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=150&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=047 **(**Erişim Tarihi: **12.05.2019)**
[168]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=176&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=047 **(**Erişim Tarihi: **12.05.2019)**
[169]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=176&sayfa_no_son=176&sayfa_no=182&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=047 **(**Erişim Tarihi: **12.05.2019)**
[170]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=213&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=048 **(**Erişim Tarihi: **12.05.2019)**
[171]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=280&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=13&v_birlesim=100 **(**Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[172]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=308:310&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=116 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)

							[173]
116	Söz Alma	*Cebelibereket Mebusu Rasim Beye tam tahsisatla mezuniyet verilmesine dair Divanı Riyaset kararı münasebetiyle*	14	106	97-98	07.11.1337	[174] [175]
117	Teklifler	*Serveti beş bin liradan fazla olanlardan aledderecat muafiyeti askeriye vergisi alınmasına dair*	14	113 118	263 365-368	19.11.1337 28.11.1337	[176] [177] [178] [179] [180]
118	Söz Alma	*Askere alınacak tabip veya baytarlar hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle*	14	113	269 270 272	19.11.1337	[181] [182] [183]
119	"	*Bey'iye hakkının ve gişe memurluklarının mâlûl gazilere tahsisi hakkındaki Kanun münasebetiyle*	14	113	268	19.11.1337	[184]
120	Teklifler	*Altın ve gümüşten mamul hilliyatı taşıyan erkek ve kadından vergi alınmasına dair*	14	114 118	277 363	21.11.1337	

[173]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=308&sayfa_no_son=310&sayfa_no=309&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=116 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[174]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=97:98&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=106 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[175]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=97&sayfa_no_son=98&sayfa_no=98&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=106 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[176]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=263&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=113 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[177]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=365:368&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[178]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=365&sayfa_no_son=368&sayfa_no=366&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[179]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=365&sayfa_no_son=368&sayfa_no=367&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[180]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=365&sayfa_no_son=368&sayfa_no=368&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[181]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=269:270&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=113 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[182]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=269&sayfa_no_son=270&sayfa_no=270&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=113 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[183]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=269&sayfa_no_son=270&sayfa_no=272&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=113 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[184]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=268&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=113 (Erişim Tarihi: 13.05.2019)

					365		[185] [186] [187] [188] [189] [190]
121	Teklifler	*Manda ve beygir gibi hayvanatı ehliyeden vergi alınmasına dair (2/386 M.)*	14	114	276 277	21.11.1337	[191] [192]
122	Söz Alma	*Posta ve Telgraf Vekâleti ihdası hakkındaki teklifin reddine dair Lâyiha Encümeni mazbatası münasebetiyle*	14	16	309	24.11.1337	[193]
123	"	*Altın ve gümüşten hilliyat taşıyanlardan vergi alınmasına dair teklifin reddi hakkındaki Lâyiha Encümeni mazbatası münasebetiyle*	14	118	364 365	28.11.1337	[194] [195]
124	"	*Heyeti Vekilenin Vazife ve mesuliyetine dair kanun teklifi münasebetiyle*	14	118	384 385	28.11.1337	[196] [197]

[185]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=277&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=114 **(**Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[186]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=363:365&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 **(**Erişim Tarihi**: 13.05.2019)**
[187]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=363&sayfa_no_son=365&sayfa_no=364&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 **(**Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[188]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=363&sayfa_no_son=365&sayfa_no=365&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 **(**Erişim Tarihi: **13.05.2019)**
[189]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=363&sayfa_no_son=365&sayfa_no=366&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 **(**Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[190]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=363&sayfa_no_son=365&sayfa_no=367&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 **(**Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[191]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=276:277&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=114 **(**Erişim Tarihi: 13.05.2019)
[192]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=276&sayfa_no_son=277&sayfa_no=277&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=114 **(**Erişim Tarihi**:** 13.05.2019)
[193]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=309&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=116 **(**Erişim Tarihi: 14.05.2019)
[194]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=364:365&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 **(**Erişim Tarihi: 14.05.2019)
[195]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=364&sayfa_no_son=365&sayfa_no=365&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 **(**Erişim Tarihi: 14.05.2019)
[196]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=384:385&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 **(**Erişim Tarihi**:** 14.05.2019)
[197]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=384&sayfa_no_son=385&sayfa_no=385&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 **(**Erişim Tarihi: 14.05.2019)

125	"	*Serveti beş bin liradan fazla olanlardan Muafiyeti Askeriye Vergisi alınmasına dair teklifin reddi hakkındaki Lâyiha Encümeni mazbatası münasebetiyle*	14	118	366 367	28.11.1337	[198] [199]
126	"	*İane toplamak suretiyle halkın izacedilmemesine dair takrir münasebetiyle*	14	119	394	29.11.1337	[200]
127	"	*İstiklâl mahkemesince hapis ve askerlikten tardlarına karar verilmiş olan tabip kaymakam Ziyaeddin Beyle hesap memuru Cemal Efendinin aflarına dair teklifin reddi hakkındaki Lâyiha Encümeni mazbatası münasebetiyle*	15	138	291 292	02.01.1338	[201] [202]
128	"	*Ciheti askeriye emrinde bulunan lâğar hayvanatın bilâbedel muhtacini zürraa itası hakkındaki Kanun münasebetiyle*	15	140	327	05.01.1338	[203]
129	"	*Eskişehir Muhasebecisi Salih Sabri Efendinin tevkifi hususunda Memurin Muhakemat Heyetiyle Encümeni arasında çıkan ihtilâfa dair mazbata münasebetiyle*	15	140	312	05.01.1338	[204]
130	"	*Sıhhiye Vekili Doktor Rıza Nur Beyin yerine bir vekâlet vekili intihab olunmasına dair tezkere münasebetiyle*	16	150	141	26.01.1338	[205]
131	Takrir/Önerge	*Kütahya Meclisi Umumisi âzasından iki zatın Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletince ikdarlarına dair*	16	156	254	07.02.1338	[206]
132	Teklifler	*Hükümet ve belediyelerce alınmakta olan cezayi nakdîlerin beş misline iblâğına dair (2/373)*	14 14 19 19	105 115 27 29	66 293 160 162	05.11.1337	[207] [208]

[198]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=366:367&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 **(**Erişim Tarihi**:** 14.05.2019)
[199]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=366&sayfa_no_son=367&sayfa_no=367&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=118 **(** Erişim Tarihi: 14.05.2019)
[200]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=394&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=119 **(**Erişim Tarihi: 14.05.2019)
[201]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=291&sayfa_no_son=292&sayfa_no=291&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=15&v_birlesim=138 Erişim Tarihi: (14.05.2019)
[202]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=291&sayfa_no_son=292&sayfa_no=292&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=15&v_birlesim=138 **(**Erişim Tarihi: 14.05.2019)
[203]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=327&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=15&v_birlesim=140 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[204]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=312&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=15&v_birlesim=140 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[205]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=141&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=16&v_birlesim=150 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[206]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=254&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=16&v_birlesim=156 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[207]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=66&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=105 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[208]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=293&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=14&v_birlesim=115 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)

							[209]
133	Söz Alma	*İdare-i kura ve nevahi kanun lâyihası hakkında*	18 20 64 15	4 59	569 125 380	07.03.1338	[210] [211] [212] [213] [214] [215]
134	Takrir/önerge	*Hapisanelerin darüssınaa ve ahlâk mektebi haline ifrağı için bir nizamname yapılmasına ve Konya hapisanesinin bir an evvel bu şekle ifrağ edilmesine dair*	19	22	52 57	08.04.1338	[216] [217]
135	Söz Alma	*Dâhiliye Vekâletinin 1338 senesi bütçesi münasebetiyle*	19	22	48 49	08.04.1338	[218] [219]
136	Takrir/Önerge	*Cünha cezalarının cezayı nakdiye tahvili için Adliye Vekâletince bir kanun lâyihası ihzar edilmesine dair*	20	42	19 20	11.05.1338	[220]
137	Söz Alma	*Mezun bulunan Nafıa Vekili Feyzi Beyin yerine bir vekil intihabı hakkındaki tezkere münasebetiyle*	20	46	129 130	03.06.1338	

[209]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=160:162&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=19&v_birlesim=027 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[210]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=93:94&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=18&v_birlesim=004 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[211]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=93&sayfa_no_son=94&sayfa_no=95&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=18&v_birlesim=004 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[212]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=93&sayfa_no_son=94&sayfa_no=96&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=18&v_birlesim=004 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[213]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=93&sayfa_no_son=94&sayfa_no=97&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=18&v_birlesim=004 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[214]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=569&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=059 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[215]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=125&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=21&v_birlesim=064 (Erişim Tarihi: 16.05.2019)
[216]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=52:57&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=19&v_birlesim=022 (Erişim Tarihi: 17.05.1338)
[217]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=52&sayfa_no_son=57&sayfa_no=56&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=19&v_birlesim=022 (Erişim Tarihi: 17.05.1338)
[218]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=48:49&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=19&v_birlesim=022 (Erişim Tarihi: 17.05.1338)
[219]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=48&sayfa_no_son=49&sayfa_no=49&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=19&v_birlesim=022 (Erişim Tarihi: 17.05.1338)
[220]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=19:20&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=042 (Erişim Tarihi: 17.05.1338)
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=19&sayfa_no_son=20&sayfa_no=20&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=042 (Erişm Tarihi: 17.05.1338)

							[221] [222]
138	"	*Yunan mezalimine karşı İtilâf Devletleri nezdinde teşebbüsatta bulunulmasına dair takrir münasebetiyle*	20	46	135	03.06.1338	[223]
139	Teklifler	*Muvakkat bir Şûrayı Devlet teşkiline dair (2/535)*	20	50 57 118	245 291 376 377	08.06.1338 18.06.1338 12.10.1338	[224] [225] [226]
140	Söz Alma	*Trabzon Mebusu Ali Şükrü Beyin Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti hakkında Dâhiliye Vekâletinden olan on bir maddelik istizah takriri münasebetiyle*	20	50	289	08.06.1338	[227]
141	"	*1338 senesi Emniyeti Umumiye bütçesi münasebetiyle*	20	52	361	11.06.1338	[228]
142	Söz Alma	*Tarik Bedeli Nakdîsi Kanununun beşinci maddesinin tadili hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle*	21	61	15-16	24.06.1338	[229] [230]
143	Takrir/Önergeler	*Harekâtı Milliyenin tarihini yazmak üzere mütehassıslardan mürekkep bir heyetin teşkili hakkında*	21	65	139	29.06.1338	[231]
144	Söz Alma	*Tâyini esamiyle reye konulan maddelerde reyi bulunmıyanlardan kıstelyevm yapılması hakkındaki takrir münasebetiyle*	21	67	203	02.07.1338	[232]

[221]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=129:130&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=046 (Erişim Tarihi: 18.05.1338)
[222]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=129&sayfa_no_son=130&sayfa_no=130&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=046 (Erişm Tarihi: 18.05.1338)
[223]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=135&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=046 (Erişim Tarihi: 18.05.1338)
[224]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=245&sayfa_no_son=245&sayfa_no=245&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=050 (Erişim Tarihi: 18.05.1338)
[225]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=491&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=057 (Erişim Tarihi: 18.05.1338)
[226]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=376:377&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=23&v_birlesim=118 (Erişim Tarihi: 18.05.1338)
[227]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=289&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=050 (Erişm Tarihi: 18.05.1338)
[228]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=361&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=20&v_birlesim=052 (Erişim Tarihi: 18.05.1338)
[229]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=15:16&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=21&v_birlesim=061 (Erişim Tarihi: 18.05.1338)
[230]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=15&sayfa_no_son=16&sayfa_no=16&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=21&v_birlesim=061 (Erişm Tarihi: 18.05.1338)
[231]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=139&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=21&v_birlesim=065 (Erişim Tarihi: 18.05.1338)
[232]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=203&sayfa_no_son=203&sayfa_no=203&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=21&v_birlesim=067 (Erişm Tarihi: 18.05.1338)

145	“	*Emir Osmanoğlu Mehmed'in bakıyei müddeti cezaiyesinin affına dair Kanun münasebetiyle*	21	70	316	08.07.1338	[233]
146	“	*Hariciye Vekâletine bir Vekil intihabı münasebetiyle sözleri*	22	85	172	16.08.1338	[234]
147	“	*Dördüncü Avans Kanunu münasebetiyle sözleri*	22	88	266 267	21.08.1338	[235] [236]
148	“	*Sıhhiye Vekâleti bütçesinin tesrii müzakeresi hakkındaki takrir münasebetiyle*	22	88	251 252	21.08.1338	[237] [238]
149	“	*Mükellef sivil sıhhiye memurları (Etibba ve baytarlar) hakkındaki kanun lâyihasının müzakeresinin ikmaline dair*	22	94	445	31.08.1338	[239]
150	“	*1338 senesi Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bütçesi münasebetiyle*	22	98	502 506	04.09.1338	[240] [241] [242] [243] [244]
			22	98	544		[245]

[233]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=316&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=21&v_birlesim=070 (Erişim Tarihi: 18.05.1338)
[234]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=172&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=085 (Erişim Tarihi: 20.05.1338)
[235]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=266:267&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=088 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[236]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=266&sayfa_no_son=267&sayfa_no=267&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=088 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[237]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=251:252&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=088 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[238]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=251&sayfa_no_son=252&sayfa_no=252&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=088 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[239]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=445&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=094 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[240]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=502:506&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=096 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[241]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=502&sayfa_no_son=506&sayfa_no=503&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=096 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[242]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=502&sayfa_no_son=506&sayfa_no=504&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=096 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[243]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=502&sayfa_no_son=506&sayfa_no=505&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=096 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[244]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=502&sayfa_no_son=506&sayfa_no=506&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=096 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[245]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=544&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=098 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**

"	"	"			549	07.09.1338	[246] [247] [248]
151	"	*Sıhhiye Vekâletinin 1338 senesi bütçesi hakkında*	24	123	83 88	21.10.1338	[249] [250] [251] [252] [253] [254] [255]
152	Takrir/Önerge	*İpek mahsulüne mütaallik tahsisatın Düyunu Umumiye bütçesinden ihracıyle İktisat Vekâleti bütçesine ilâvesine dair*	24	137	398	06.11.1338	[256]
153	Söz Alma	*İstilâzedelere tavizen verilecek tohumluk hakkındaki Kanun münasebetiyle*	24	137	484 490	13.11.1338	[257] [258]

[246]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=544&sayfa_no_son=544&sayfa_no=545&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=098 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[247]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=544&sayfa_no_son=544&sayfa_no=547&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=098 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[248]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=544&sayfa_no_son=544&sayfa_no=549&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=22&v_birlesim=098 **(Erişm Tarihi: 20.05.1338)**
[249]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=83:88&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=123 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[250]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=83&sayfa_no_son=88&sayfa_no=84&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=123 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[251]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=83&sayfa_no_son=88&sayfa_no=85&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=123 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[252]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=83&sayfa_no_son=88&sayfa_no=86&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=123 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[253]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=83&sayfa_no_son=88&sayfa_no=87&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=123 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[254]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=83&sayfa_no_son=88&sayfa_no=88&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=123 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[255]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=83&sayfa_no_son=88&sayfa_no=89&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=123 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[256]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=398&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=133 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[257]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=484&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=137 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[258]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorruntule?sayfa_no_ilk=484&sayfa_no_son=484&sayfa_no=485&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=137 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**

							[259] [260]
154	Söz Alma	*Memurin Muhakemat Tetkik Encümeninin istifanamesi münasebetiyle*	24	137	475	13.11.1338	[261]

155	Teklif	*Şûrayı Devlet teşkili hakkında*	24 25	139 148	530 130	13.11.1338	[262] [263]
156	Söz Alma	*Ruzname hakkında*	25	141	10	20.11.1338	[264]
157	"	*Üç milyon lira avans itasına dair Kanun münasebetiyle*	25	152	246	06.12.1338	[265]
158	"	*Şûrayı Evkaf hakkındaki Kanun münasebetiyle*	25	152	244	07.12.1338	[266]
159	"	*Esbak Amasya Müddeiiumumisi Süleyman Efendinin bakıyei müddeti cezaiyesinin affina dair Kanun münasebetiyle*	25	153	292	09.12.1338	[267]
160	Takrir/Önergler	*Muhacirlerin bir müddet daha şimendiferlerle meccanen sevk edilmelerine dair*	26	168	175	04.01.1339	[268]
161	Söz Alma	*Memaliki müstahlasadaki memurin hakkında Heyeti Vekile arasında zuhur eden ihtilâfın halline dair tezkereve mazbata münasebetiyle*	27	181	12 13	27.01.1339	[269] [270]
162	Takrir/Önergeler	*Mübadele edilecek üsera ile sivil ahalinin iskânları için şimdiden tedabiri lâzime ittihazına dair*	27	187	164 165	05.02.1339	

[259]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorun-tule?sayfa_no_ilk=484&sayfa_no_son=484&sayfa_no=486&v_meclis=1&v_donem=1&v_ya-sama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=137 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[260]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorun-tule?sayfa_no_ilk=484&sayfa_no_son=484&sayfa_no=490&v_meclis=1&v_donem=1&v_ya-sama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=137 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[261]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=475&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=137 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[262]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=530&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=24&v_birlesim=139 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[263]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=130&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=25&v_birlesim=148 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[264]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=10&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=25&v_birlesim=141 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[265]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=230&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=25&v_birlesim=151 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[266]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=244&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=25&v_birlesim=152 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[267]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=292&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=25&v_birlesim=153 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[268]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=175&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=26&v_birlesim=168 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[269]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=12:13&v_meclis=1&v_do-nem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=27&v_birlesim=181 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[270]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.gorun-tule?sayfa_no_ilk=12&sayfa_no_son=13&sayfa_no=13&v_meclis=1&v_donem=1&v_ya-sama_yili=&v_cilt=27&v_birlesim=181 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**

							[271] [272]
163	Söz Alma	*Sâri hastalıklara dair suali münasebetiyle*	27	191	308 310	12.02.1339	[273] [274] [275]
164	Takrir/Önergeler	*Düşman tarafından zarar gören halka emvali metrukeden yardım yapılmasına dai*	28	8	87	21.03.1339	[276]
165	"	*Terfie müstahak olanların terfi ettirilmesine dair*	28	8	87	21.03.1339	[277]
166	Teklif	*Trabzon Gönüllü Taburu Kumandanı sabıkı Atâ Efendiye muvasat faslından verilen maaşın hidematı vataniye tertibine nakline dair (2/699)*	28	8	87	21.03.1339	[278]
167	Söz Alma	*Denizli Mebusu Hakkı Behiç Beye hastalığına binaen bilâmüddet mezuniyet verilmesine dair Divanı Riyaset kararı münasebetiyle*	28	8	88	21.03.1339	[279]
168	"	*Evkaf Vekâletinin 1339 senesi üç aylık muvakkat bütçesine dair Kanun münasebetiyle*	28	12	204 205	28.03.1339	[280] [281]
169	"	*Metrenin memleketimizde de tul vâhidi kıyasisi olarak istimali hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle*	11	43	57	27.06.1337	[282]

[271]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=164:165&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=27&v_birlesim=187 **(Erişim Tarihi: 21.05.1338)**
[272]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=164&sayfa_no_son=165&sayfa_no=165&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=27&v_birlesim=187 **(Erişim Tarihi: 21.05.1338)**
[273]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=308:310&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=27&v_birlesim=191 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[274]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=308&sayfa_no_son=310&sayfa_no=309&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=27&v_birlesim=191 **(Erişm Tarihi: 21.05.1338)**
[275]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=308&sayfa_no_son=310&sayfa_no=310&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=27&v_birlesim=191 **(Erişim Tarihi: 21.05.1338)**
[276]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=87&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=28&v_birlesim=008 **(Erişim Tarihi: 22.05.1338)**
[277]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=87&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=28&v_birlesim=008 **(Erişim Tarihi: 22.05.1338)**
[278]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=87&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=28&v_birlesim=008 **(Erişim Tarihi: 22.05.1338)**
[279]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=88&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=28&v_birlesim=008 **(Erişim Tarihi: 22.05.1338)**
[280]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=204:205&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=28&v_birlesim=012 **(Erişim Tarihi: 22.05.1338)**
[281]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.goruntule?sayfa_no_ilk=204&sayfa_no_son=205&sayfa_no=205&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=28&v_birlesim=012 **(Erişim Tarihi: 22.05.1338)**
[282]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=57&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=11&v_birlesim=043 **(Erişim Tarihi: 22.05.1338)**

Meclisiçi Faaliyeleriyle ilgili bazı istatistikî bilgiler:

Operatör Emin Bey; ilk faaliyetini icra ettiği 24.04.1336/1920 tarihinden son faaliyetini gerçekleştirdiği 28.03.1339/1923 tarihine değin 169 faaliyet gerçekleştirmiştir. Bursa ilini temsilen 7 vekilin Birinci TBMM'de toplam faaliyet sayısı 265 iken, Emin Bey tek başına 169 faaliyette bulunmuştur. Bu şu demek oluyor: Emin Bey tek başına toplam faaliyetin 2/3'ünü gerçekleştiriyor. Meclisiçi Faaliyet usullerine göre değerlendirdiğimizde 169 faaliyetin; 130'u Söz Alma, 19'u Takrir/önerge, 18'i Teklifler ve 2 tanesi de Tahrir-i Suallere Verilen Cevaplardan oluşmaktadır. Bunu zamansal olarak değerlendirdiğimizde tatillerle birlikte haftada en az 1, ayda 4, yılda 56 faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu performansa baktığımızda devletin milletvekillerine sağladığı sosyal-ekonomik imkânları kullanmak ve bağlı olduğu siyasi parti liderinin güdümünde oylamalara katılmaktan öte bir şey yapmayan hem kendi döneminin, hem de günümüzün çoğu vekilini gölgede bırakmıştır. Kısacası halkın görmek istediği örnek milletvekili portrelerinden birisi olmuştur.

Faaliyet Konuları

Meclis faaliyet tablosuna baktığımızda Operatör Emin Bey'in ülkenin Yunan İşgalinden kurtulmasıyla ilgili askeri konular başta olmak üzere, mali, adli, eğitim-öğretim, dış ilişkiler ve kendi mesleği sağlıkla ilgili çok sayıda teklif, takrir/önerge ve bu konularla ilgili söz aldığını görmekteyiz.

Çeşitli Konularla İlgili Meclisiçi Faaliyetlerinden Örnekler

Birinci TBMM'nin ana gündemi-öncelikli meselesi ülkenin işgalden kurtarılması olmuştur. Ancak ekonomik yoklukların cenderesinde olan ülkede hem ordunun ihtiyaçlarını karşılamak ve hem de son iki asırda sürekli savaşların ve kapitülasyonların getirdiği yıkımla fakr-ı zaruret içinde olan halkı bu durumdan kurtarmak, bunun körüklediği asayişi sağlamak için büyük mali kaynağa ihtiyaç duyulmuştur. Enteresandır ki, Birinci Meclisin müdavimlerinden olan Mehmet Emin Erkulseyitoğlu'nun katıldığı birleşimlerden anlaşıldığına göre; bütçe ve vergi meselesi askeri sorunun önüne geçmiştir.

Askeri Konularla ilgili Bazı Faaliyetleri

Birinci Faaliyeti; Mehmet Emin Bey'in ilk faaliyeti iki arkadaşıyla birlikte Milli Mücadeleye katılımlından dolayı Mustafa Kemal'e hitaben verilmiş teşekkürü içeren **Takrir/önerge**dir:

İkinci Faaliyeti; Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun içeriğiyle ilgili **Söz Alma**'dır:

Dördüncü Faaliyeti; Seyyar jandarma müfrezeleri teşkiline dair kanun lâyihası münasebetiyle **Söz Alma**'dır. Buradaki tepkisinden ve faaliyet cetvelinden Emin Bey'in bir Cerrah titizliğiyle Meclis Birleşimlerine aksatmadan katılan vekillerden birisi olduğunu anlıyoruz. Bakınız ne diyor:

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Arkadaşlarımız da vazifelerini bilsinler, gelsinler. Vazifesini bilmeyen kendi hakkını ıskat etmiştir. Buraya iş görmeye geldik.

Yirminci Faaliyeti; Düşmanların icra ettikleri ziyana karşı ittihazı lâzım gelen tedabire dair **Takrir**'dir.

Yirmi birinci Faaliyeti; Bir kıtadan diğer kıtaya firar eden neferlerin kabul edilmemesi hakkında **Teklif**'tir.

Otuzuncu Faaliyeti; Konya hâdisesi hakkındaki suali münasebetiyle **Söz Alma'**dır.

68. Faaliyeti; Umum Jandarma Kumandanlığı 1336 senesi bütçesinde münakale icrasına dair Kanun münasebetiyle sözleri.

82. Faaliyeti; Yunanlılar tarafından Bursa ve civarında tevkif edilen Türklere mukabil tebaai Yunaniyeden olan Rumların tevkif olunmasına dair **Takrir**

93. Faaliyeti; Düşman istilâsından kurtulan mahallerde ashabının firarına mebni sahipsiz kalan emvali menkule ve mezruat hakkındaki Kanun münasebetiyle..

OPERATÖR EMtN B. (Bursa) — Efendim, şimdi Hoca Nusret Efendi Hazretleri istilâ edilmiş olan mahallerden dûrü diraz bahsettiler. Bendeniz de inşaallah şimdiden sonra istihlâs edeceğimiz araziye ait bâzı şeyler arz edeceğim: Meselâ: Rumeli'de Yunanlılar, Sırplar, Bulgarlar, takip ettikleri usul ile hicret edenlerin malını, mülkünü ve her şeyini gasbetmişlerdir. Onlara tamamen vazıyed etmişlerdir ve bu hususta bir kanun neşrederek onları tamamen perişan bir halde bırakmışlardır. Bunu hepimiz işitiyoruz, işgal olunan mahallerde Yunanlıların yapmadıkları zulüm kalmamıştır. İnşallah bunları istirdat ettiğimiz zaman tabiat iyle o zulmü yapanlar oralarda kalmayıp gideceklerdir. Binaenaleyh bunlardan böyle malını bırakıp da kaçacaklar hakkında bu kanun pek güzel kabili tatbiktir. Bendenizin arzetmek istediğim bir nokta var: Müslümanlardan zarar görenlere bunların emvalinden telâfi edilmelidir. Bu kanuna böyle bir maddenin ilâvesini teklif ediyorum ve maksadı âcizanem budur

113. Faaliyeti; Yunan mezalimi hakkında Söz Alma.

VEHBÎ Ef. (Devamla) — Müslümanlığın ahkâmı uluvvü cenaplıktır. Her zaman tebaasını ve kendi tâbiiyetini kabul edenleri muhafaza etmektir ve

mukaddesatlarına taarruzdan kemaliyle içtinabetmektir. Elyevm müslümanlarm ve bilhassa Türkiye ve Ankara Hükümetinin meşrep ve şiarı yine bu yolda hareket etmektir. Onların bu kadar mezalimine karşı bizim hiçbir zulüm irtikâbettiğimiz yoktur. Zulüm olarak bir şey yapmadık ve yapmayacağız.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) — Vehbi Efendi hazretlerinin Loid Corç hakkında söylediklerinin bütün âlemi medeniyete ve îslâmiyete fotoğrafı ile birlikte neşir ve ilânını teklif ediyorum.

117. Faaliyeti; Askere alınacak tabip veya baytarlar hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle Söz Alma

EMİN B. (Bursa) — Efendim, bu mesele uzun uzadıya münakaşa edilmişti. İhtiyat Zâbitan Nizamnamesinde de vardır. Sınıfı ihtiyatta bulunanlar kaç sene kalırlarsa kalsınlar, binbaşıdan yukarıya çıkamazlar. Hâlbuki Sıhhiye Encümeni vaktiyle baytarların, eczacıların kaymakam rütbesine kadar terfi etmelerini talebetmişti. Müdafaai Milliye Encümeni kabul etmedi. Nihayet iki encümen; Sıhhiye Reisi hazır olduğu halde uzun uzadıya müzakere ettikten sonra ihtiyat zâbitan hakkındaki şeyin etıbbaya da teşmiline ve şu kadar ki, müddeti nizamiyesini ikmal eden sivil etıbbanın yani orduda, hizmet eden etibbanm binbaşılığa kadar terfiine karar vermişlerdir. O (edebilirler) kaydı da (edilir) diye tashih, edilmiştir. Onu da nazarı dikkati âlinize arz ederim.

137. Faaliyeti; Yunan mezalimine karşı İtilâf Devletleri nezdinde teşebbüsatta bulunulmasına dair takrir münasebetiyle Söz Alma

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) Efendiler; uzun uzadıya tasdi etmiyeeeğim. Yalnız Heyeti Muhteremenize bir şey soracağım, vakit vakit yapılan mezalimden bahis takrirler Hariciye Vekâletine havale edildi ve protestolar yapıldı. Şimdiye kadar ne gibi bir semere hâsıl olmuştur ki, yeniden bir protesto daha vereceğiz rica ederim? Biz memaliki meşgule mebusları arkadaşları bunun karşısında âdeta isyan edecek hale geliyoruz. Açıkça söylüyorum, insan ne kadar faziletkâr olursa olsun, ekseriya hissiyatiyle hareket etmek mecburiyetinde kalır. Binaenaleyh biz de insanız. Bir dereceye kadar tahammülümüz vardır. Yani yapılacak protesto yalnız protesto mahiyetinde kalmamalıdır. Benimle hemfikir olan birçok arkadaşlarım vardır. Eğer bu mezalim böyle devam ederse ilk önce ben silâhbedest olarak ve elimden geldiği kadar mukabele bilmisil yapacağım asıl o zaman Avrupa görsün ki; Türkiye'de Ekalliyetlere zulüm mü yapılıyor? Bilmem ne yapılıyor görsün. Hâlbuki bugün hiçbir şey yapılmadığı halde Avrupa'da yaygaralar koparılıyor.

142. Faaliyeti; Harekâtı Milliyenin tarihini yazmak üzere mütehassıslardan mürekkep bir heyetin teşkili hakkında takrir

1. — Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, Harekâtı Milliyenin tarihini yazmak üzere mütehassıslardan mürekkep bir heyet teşkili hakkında takriri

160. Faaliyeti; Mübadele edilecek üsera ile sivil ahalinin iskânları için şimdiden tedabiri lâzime ittihazına dair Takrir

162. Faaliyeti; Düşman tarafından zarar gören halka emvali metrukeden yardım yapılmasına dair Takrir

Mali ve İdari Konulardaki Faaliyetleri

Üçüncü Faaliyeti; İcra Vekillerinin yani bakanların nasıl seçileceğine dair **Söz Alma'**sıdır:

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) — Müsaade buyrulur mu, efendim? Çelebi Efendi, kendilerine ameliyat icra edildiğinden bugün gelemeyeceklerdir ve Celâleddin Arif Bey'den başka bu müzakereyi idare edecek yoktur.

Yedinci Faaliyeti; Bu seferberlik müddetine münhasır olmak üzere hidematı fiiliye ve ihtiyatiye ve müstahfıza efradından bedeli nakdî ahzine dair Kanun münasebetiyle **Söz Alma'**dır.

Sekizinci Faaliyeti; Meclisin şeklinin tesbitine ve nısab-ı müzakereye ve tahsisata ve Meclis âzalığı ile içtima edebilecek memuriyetlere dair teklifi kanuniye münasebetiyle **Söz Alma'**dır.

On ikinci Faaliyeti; Men'i Müskirat Kanunu münasebetiyle **Söz Alma**'dır.

On sekizinci Faaliyeti; Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin Dâhiliye Vekâletine raptına dair **Teklif'tir.**

Yirmi üçüncü Faaliyeti; Mekâtibi askeriye talebesiyle ihtiyat zabit namzetlerine verilecek zamaimi fevkalâde hakkındaki kanun münasebetiyle **Söz Alma'**dır.

Otuz birinci Faaliyeti; Vilâyat teşkilâtında tadilât icrasına ve memurin kadrolarında ıslahat yapılmasına dair teklifi kanuni münasebetiyle **Söz Alma'**dır.

Otuz sekizinci Faaliyeti; 2. — Bursa mebusu Operatör Emin Beyin, bütçe açığını kapatmak için kahve, çay, tütün ve saire resminin tezyidine dair **takriri.**

Otuz dokuzuncu Faaliyeti; Sene-i haliye ağnam resmine bir misli zamma dair kanun münasebetiyle Söz Alma'dır.

OPERATÖR EMÎN B. (Bursa) — Efendim, giriştiğimiz şu cidalde muvaffak olmak için şüphesiz ki paraya muhtacız, parasız hiç bir iş yapılamaz. Ancak Meclisin küşadından beri yalnız bir ağnam, meselesini tenzil ettik, mütebaki her şeye zammettik. Hatta tevzii adaleti bile paraya hasrettik. Temettü vergisine zammettik, istida pullarına zammettik velhasıl bütün her reye zammettik. Bundan dolayı itiraf etmek lâzım

gelir ki; ahalide adem-i memnuniyet vardır. Fakat buna mukabil de paraya ihtiyaç var. Elbette bunun çaresini bulmak lâzım. Bendeniz diyorum ki, böyle öteberi vergilere zammedeceğimize, demin Hamdi Beyin dediği gibi, bir tevhidi tekâlif yapsak, ikide bir temcit pilâvı gibi ağniya, ağniya diyoruz. Amma bizim memleketimizde ben büyük ağniya da görmüyorum. Memlekette bunu böyle bir sınıfa yükletmektense, umum ahalinin seyyanen vereceği bir vergi verilse, meselâ geçende tuz rüsumuna üç kuruş zammettik, şekere, tütüne, kahveye, gazyağ9na vesaireye zammetsek de bilvasıta bu paranın tahsiline çalışsak zannederim ki, hiç bir adem-i memnuniyet hâsıl olmayacaktır.

43. Faaliyeti; Giresun müstakil livası teşkiline dair Kanun münasebetiyle Söz Alma'dır.

48. Faaliyeti; Orhaneli kasabasının muvakkaten Bursa vilâyeti merkezi ittihaz olunmasına dair Takrir.

49. Faaliyeti; Orhaniye kazasının müstakil liva haline ifrağına dair Teklif'tir.

51. Faaliyeti; Konya Valisi Haydar Bey hakkında tahkikatı kanuniye icra edilmesine dair takrir nedeniyle Söz Alma'dır.

52. Faaliyeti; Konya, Akşehir, Seydişehir ve Karaman'ın evliye-i müstakille şeklinde idaresine ve dört kaza teşkiline dair Kanun münasebetiyle Söz Alma'dır.

53. Faaliyeti, Ermenâk isminin Oruçali'ye tahviline dair Takrir/Önergesi

64. Faaliyeti; Linyit kömürü ihracına dair kanun münasebetiyle Söz Alma'dır.

69. Faaliyeti; Şûrayı Devlet teşkili hakkındaki lâyiha münasebetiyle sözleri.

79.Faaliyeti; Memurini Hariciyeye verilen tahsisatı fevkalâde hakkındaki kanun lâyihası münasebetiyle sözleri.

81. Faaliyeti; Cuma tatili hakkındaki teklif münasebetiyle sözleri

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) —Bendeniz uzun söyleyecek değilim. (Gürültüler). Susmazsanız ben de söyleyemeyeceğim. Efendim Salih Ef. İle Besim Atalay Bey söyleyeceklerimi söylediler. Bendeniz yalnız ufak bir noktayı nazarı dikkatinize arz edeeeğim. Haftada altı, yedi gün çalışan bir adam her halde istirahata muhtaçtır. Fennen, aklen, mantıkan böyledir.; Biruh olan makinelerin bile dinlenmesi lâzımdır. Biruh olan makine bile daima çalışamaz. Arkadaşlar; bugün lokomotif çalıştıktan sonra muayyen bir kilometre mesafe kat ettikten sonra depoya çekilir. Orada tamirat

yapılıyor. O biruh olduğu halde tamire, termime muhtaç olursa vücudu insiani için de istirahat lâzımdır. Sonra bir ufak nokta daha vardır. Bazı arkadaşlar diyorlar ki: Zaten memleketimizde cumartesi günü Museviler, Pazar günü Rumlar kapıyor. Bir de biz cuma günü kaparsak iktisadiyatımız berbat olur. Cuma günü tatil olarak kabul, edildikten sonra, ne cumartesi günü Musevilere, ne de Pazar günü Hıristiyanlara dükkânlarım kapatacak değiliz. Bir günümüz olacaktır. İşte bu kadar; şunu da arz edeyim ki meşgul olan memleketlerimizde Yunan pazar gününü resmî tatil olarak yapıyor ve böyle yaptırıyor. Siz isterseniz yaptırınız efendim (Hayır, hayır sesleri).

84.Faliyeti; 1336 senesi Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi bütçesi münasebetiyle sözleri

86.Faaliyeti; Fes yerine kalpak giyilmesine dair takriri

88. Faaliyeti; Hapishanelerin imalâthane haline ifrağına dair Teklif

90. Faaliyeti; Mecalisi idarenin lağvı hakkında Teklif

97. Faaliyeti; Kıptilerin iskânı hakkında

Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, kıptilerin, iskânına dair teklifi kanunisi.

100. Faaliyeti; Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal Beyin, Bilecik ve havalisi halkına müstacelen yardımda bulunulmasına dair beyanatı münasebetiyle

104. Faaliyeti; Metrenin memleketimizde de tul vahidi kıyasisi olarak istimaline dair Teklifi

Emin Bey, 1925'ten önce buradaki konuşmasında uzunluk ölçüsü birimi olarak metreyi önerirken, eski ağırlık ölçüleri yerine kilogramı da öneriyor.

107. Faaliyeti; Beypazarı'ndaki maden sularının tahlil ettirilerek tababatte istimale elverişli olup olmadığının tespiti hakkında.

116. Faaliyeti; Serveti beş bin liradan fazla olanlardan aledderecat muafiyeti askeriye vergisi alınmasına dair Teklifi

119. Faaliyeti; Altın ve gümüşten mamul hilliyatı taşıyan erkek ve kadından vergi alınmasına dair Teklifi

120. Faaliyeti; Manda ve beygir gibi hayvanatı ehliyeden vergi alınmasına dair Teklifi

125. Faaliyeti; İane toplamak suretiyle halkın izacedilmemesine dair takrir münasebetiyle Söz Alma

126. Faaliyeti; İstiklâl mahkemesince hapis ve askerlikten tardlarına karar verilmiş olan tabip kaymakam Ziyaeddin Beyle hesap memuru Cemal Efendinin

aflarına dair teklifin reddi hakkındaki Lâyiha Encümeni mazbatası münasebetiyle Söz Alma

131. Faaliyeti; Hükümet ve belediyelerce alınmakta olan cezayi nakdîlerin beş misline iblâğına dair Teklif

151. Faaliyeti; İpek mahsulüne mütaallik tahsisatın Düyunu Umumiye bütçesinden ihraciyle İktisat Vekâleti bütçesine ilâvesine dair Takrir

Hukuksal Sorunlarla İlgili Faaliyetleri

Altıncı Faaliyeti; Hukuku esasiye ve tahsisat hakkındaki teklifi kanuni münasebetiyle **Söz Alma'**dır.

Otuz yedinci Faaliyeti; Konya'da bir İstiklâl Mahkemesi daha açılmasına dair takrir hakkındaki **Söz Alma'**dır.

60. Faaliyeti, Düello usulünün ihdasına dair **Teklif'**tir**.**

63. Faaliyeti; İdam cezalarının Meclisçe tetkikine dair teklifi kanuni münasebetiyle **Söz Alma'**dır.

66. Faaliyeti; Teşkilâtı Esasiye Kanunu münasebetiyle Söz Alma'dır.

92.Faaliyeti; Çorum Mebusu Haşim Beyin, mıntıkalarından avdet eden İstiklâl mahkemeleri âzalarının netice-i icraatları hakkında izahat vermelerine dair takriri münasebetiyle

131. Faaliyeti; Hükümet ve belediyelerce alınmakta olan cezayi nakdîlerin beş misline iblâğına dair Teklif

144. Faaliyeti; Emir Osmanoğlu Mehmed'in bakıyei müddeti cezaiyesinin affına dair Kanun münasebetiyle Söz Alma

Sağlık Sorunlarıyla İlgili Faaliyetleri

Beşinci Faaliyeti; Adli Tıp uygulamalarıyla ilgili Teklif'tir.

1. — Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, Tababeti Adliyeye ve ceraim neticesi mecruhların tedavisine dair teklifi. (2/27)

On dokuzuncu Faaliyeti; Tababeti Adliye Kanunu münasebetiyle Söz Alma'dır.

(OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Efendim (bir şey arz edeceğim; bendenizin bidayeten teklif etmiş olduğum kanun Adliye Encümenine gitti, Adliye Encümenince bir şekil 'verildi. Ondan sonra Sıhhiye Encümenine geldi. Esas itibariyle Sıhhiye Encümeni de Adliye Encümeninin teklif etmiş olduğu teklifi kanuniyi ufak bir iki fark ile kabul etti...

7. Faaliyeti; Frenginin men ve tahdidi sirayeti hakkındaki Kanun münasebetiyle **Söz Alma'**dır.

Not: Hekim olması hasebiyle bu konuda günlerce konuşuyor.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) -- Burnunda, ağzında, elinde her yerinde olur.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa), Müsaade buyurursanız bir sual sorayım, zatı âlinizin frengili olup frengili olup olmadığım anlamak için benim kerametim yok ki anlayayım. Sizi muayene edeceğim de ondan sonra anlayacağım.

OPERATÖR EMÎN B. (Bursa) — Efendim Hulusi Efendi buyurdular ki; öteden beri Kastamonu vilâyeti frenginin mebzuliyeti ile müştehir bir yerdir...

9. Faaliyeti; Frenginin men'i ve tahdidi sirayeti hakkındaki teklifi kanunisinin müzakeresi esnasında sarf ettiği (Ağyar) kelimesinin izahına dair **Takrir/Önergesi**dir**.**

147. Faaliyeti; Sıhhiye Vekâleti bütçesinin tesrii müzakeresi hakkındaki takrir münasebetiyle

OPERATÖR EMÎN B. (Bursa) — Filhakika buyurduğunuz doğrudur. Ancak İstanbul 'da, şurada burada birçok veba vakaları vardır. Bunlar memleketin ahvali sıhhiyesini şiddetle tehdit ediyor. Binaenaleyh bütçe belki tehir edilebilir. Fakat emrazı sâriye tahsisatı hakkında Heyeti Vekilenin mazbatası vardır. Hiç olmazsa emrazı sâriye için bir tahsisat vermemiz icabeder. (Alındı, sesleri)

148. Faaliyeti; Mükellef sivil sıhhiye memurları (Etibba ve baytarlar) hakkındaki kanun lâyihasının müzakeresinin ikmaline dair Takrir

1. — Bursa Mebusu ve Sıhhiye Encümeni j Reisi Operatör Emin Beyin, Mükellef sivil sıhhiye memurları (Etıbba ve baytarlar) hakkındaki kanun lâyihasının müzakeresinin ikmaline dair takriri

REİS — Mükellef etibbaa ve baytarlar hakkındaki Kanunun ilk ruzın'a/nTeden 'birine ithaline dair Sıhhiye Encümeni Riyasetinim tezkeresi'var; okunacak.

149. Faaliyeti; 1338 senesi Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti bütçesi münasebetiyle Söz Alma

161. Faaliyeti; Sâri hastalıklara dair suali münasebetiyle Söz Alma

Rıza Nur Bey arkadaşımız bütçenin müzakeresinde beyanatta bulunurken karantina usullerinin, tecrit usullerinin artık maziye karışmış olduğunu binaenaleyh, bir fantaziden ibaret olduğunu ifade buyurmuşlardı. Acaba Tevfik Rüşdü Beyefendi de o kanaatte midirler? Hastalık zuhur eden bu mahallerdeki hastaları tecrid etmediler mi? Bu suretle olsun bu hastalığın önüne geçemediler mi? Benim anlamak istediğim

şudur. Yirmi günlük vukuatı tetkik ettim. Kânunusaninnin yedisinden yirmi dokuzuna kadar geçen müddet zarfında muhtelif yerlerde istanbul, Bolu, Eskişehir, Trabzon ve Konya'da (631) çiçek vukuatı ve (113) de vefiyat vardır. Rica ederim, artık bu devirde de çiçekten olsun vefiyat vermemeliyiz

165. Faaliyeti; Denizli Mebusu Hakkı Behiç Beye hastalığına binaen bilâmüddet mezuniyet verilmesine dair Divanı Riyaset kararı münasebetiyle Söz Alma

Eğitim ve Kültür İle İlgili Faaliyetleri

Kırk ikinci Faaliyeti; Ankara muallimlerinin grev ilân etmelerinden dolayı Maarif Vekâletinden vâkı olan istizaha müteallik **Söz Alma'**dır. [283]

71. Faaliyeti; Muallimin ve talebenin askerlikten tecilleri hakkındaki kanun münasebetiyle sözleri..

106. Faaliyeti; Ankara'da memleket sanayiine mütaallik bir müze açılmasına dair Takrir/önerge

142. Faaliyeti; Harekâtı Milliyenin tarihini yazmak üzere mütehassıslardan mürekkep bir heyetin teşkili hakkında takrir

Diğer Konularla İlgili Faaliyetlerden Örnekler

Onuncu Faaliyeti; İzmir Mebusu Refet Beyin, Dâhiliye Vekâletine intihabı münasebetiyle Söz Alma'dır.

Yirmi beşinci Faaliyeti: Ankara'ya gelen Bolşevik heyeti Sefaretine Meclisçe beyanı hoş amedi edilmesine dair Söz Alma'dır.

Yirmi yedinci Faaliyeti; Büyük Millet Meclisi âzalarından dava vekâletini deruhte edeceklerin müstafi addolunmalarına dair teklifi kanuni münasebetiyle **Söz Alma'**dır.

Otuzuncu Faaliyeti; Konya hâdisesi hakkındaki suali münasebetiyle **Söz Alma'**dır.

45. Faaliyeti; Yenigün gazetesi hakkında zem ve kadih dâvası ikamesine dair takrir münasebetiyle **Söz Alma'**dır**.**

89.Faaliyeti; Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin, Ankara Belediyesi intihabatına dair sual takririne Dâhiliye Vekâleti Vekili Doktor Adnan Beyin tahrirî cevabı

163. Faaliyeti; Terfie müstahak olanların terfi ettirilmesine dair Takrir.

[283]https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sayfa_getir?sayfa=209&v_meclis=1&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=6&v_birlesim=108 (Erişim Tarihi: 17.04.2019)

Sonuç

150 yıla dayanan parlamento geleneğimizde, TBMM 100.yılını kutlamaya hazırlanıyor. Bir asrı geride bırakan TBMM'de hiç kuşkusuz Birinci Meclise ayrı bir parantez açmak gerekiyor. 1923 yılında yenilenen ve bugüne değin devam eden TBMM'de Birincisi hariç, tüm dönemler az sayıdaki bağımsız vekil dışında hep Siyasi Parti liderlerince belirlenen şahıslardan oluştu ve ne yazık ki, bu vekillerin kahir ekseriyeti millete değil, liderine karşı sorumluluk hissiyle hareket etti. Birinci Meclis bu konuda özel bir konuma sahiptir. Ülkenin işgal altında varoluşsal problem yaşadığı bir dönemde vekiller de buna paralel, kişisel çıkarlarını büyük ölçüde ertelemişlerdir. Erdemli duruş sergileyen vekillerden birisi de bildirimizin konusunu teşkil eden Mehmet Emin ERKULSEYİTOĞLU'dur.

Operatör Emin Bey adıyla tanınan Birinci Dönem Bursa milletvekili Mehmet Emin ERKULSEYİTOĞLU, görev yaptığı 3 yıl boyunca başta işgallerin yol açtığı askeri konularda olmak üzere idari-mali, eğitim-hukuk ve mesleği olan sağlık konularında tek başına 169 faaliyette bulunmuştur. Bir vekil için, oldukça yüksek bir istatiğe tekabül etmektedir.

Emin Bey, titizlikle devam ettiği birleşimlerde, genelde Anadolu dışından gelen Balkanlı ve Kafkaslı muhacirlerde gördüğümüz ateşli bir milliyetçi portre çizmiştir. Kendisi de tıpkı hareketin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu önderi Mustafa Kemal gibi 1881 Selanik doğumludur. Yunanlılara sebep oldukları zarar ve ziyandan dolayı oldukça sert tepkiler vermiş, zaman zaman irrasyonel önerilerde de bulunmuştur. Örneğin Yunanlıların Müslümanlılara verdiği zararlara mukabil Anadolu'daki Ortodoks yurttaşlara aynısının yapılması önermiştir. Teoride mütekabil bir önerme olsa da, evrensel suçların şahsiliği ilkesine zıt bir önermedir. Bu insanların çoğunun yaşananlarla uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Sınırlarımızın ötesinde Amerika'dan hekimlik ödülü alacak kadar başarılı bir cerrah ve 4-5 dil bilecek kadar entelektüel derinliği olan birisinin böyle tepkiler vermesi, sanırım konseptin doğurduğu geçici-duygusal hezeyandan başkaca bir şey değildir.

KAYNAKÇA:

1.Resmi Belgeler:

TBMM II. Dönem Tutanak Dergisi, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_meclis=1&v_donem=2&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=&v_sb=MARD%C3%9DN&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=39&v_kullanici_id=12474505&v_gelecek_sayfa=1

2. Kitaplar:

TANÖR, Bülent, Kurtuluş Kuruluş, Cumhuriyet Kitapları, 7. Baskı Nisan 2006.

DEMİREL, Ahmet, İlk Meclis'in Vekilleri Milli mücadele Döneminde Seçimler, İletişim yay. 1. Baskı, İstanbul,2010.

AHMAD, Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Kaynak yay. 2. Basım Aralık 1999.

GÜRBÜZ, Macit, "İlk TBMM ve Yönetimi", İnkılâp Dersleri, Ed. Süleyman İnan ve Cengiz Akseki, Ankara, 2014.

Editörler

Sema YILDIRIM-Behçet Kemal ZEYNEL, TBMM ALBÜMÜ (1920 - 2010), 1.c. (1920-1950) s. 18-19. TBMM Basın ve Halkla İliskiler Müdürlügü Yayınları No: 1

TURKISH- GREEK FACEBOOK GROUPS' BINATIONAL INTERCEPTION ON POLİTİCAL- SOCIAL ISSUES VIA INTERNET

A. Baran DURAL
Trakya Üniversitesi

Burak GÜMÜŞ
Trakya Üniversitesi

Mustafa SELÇUK
Aristotle University

ABSTRACT: As well- known despite the existence of strengthened institutionalized bi-national friendship, there are surprisingly few Franco-German friendship groups on Facebook. The history in- between the two countries is full of wars, aggression and friendship. So this fact proves there still are lessons to be applied from the Franco- German friendship to Greek- Turkish context in the social media. The *"Turkish-Greek"* and *"Greek-Turkish"* friendship online groups have been surveyed on the social network site Facebook mainly between August 1st and October 1st, 2015, looking for *"critical discourse moments"* (Chilton, 1987: 8-10) between Greek and Turkish users, as these can provide examples of rapprochement, chumminess, friendship and rivalry between Turks and Greeks. The results from the survey will be discussed throughout the paper which is thought to make easier both the tension and the friendship among these two nations without institutions of both countries' intercept.

Keywords; Facebook groups, Turkish- Greek relations, Incidents of 6-7 September, The Kurdish issue, *"the other"*.

Türk- Yunan Facebook Topluluklarının Siyasal- Sosyal Sorunlar Üzerinde Sanalağ Bağlamında Kesişme Noktaları

ÖZET: Tarihleri çatışma, savaş, mücadele ve dostluk ilişkisiyle çevrili Fransız ve Alman toplumları arasında, kamusal düzlemde de desteklenen dostluk köprüleri oluşturma çabaları, sanalağda kurulan Facebook siteleriyle de sürdürülmektedir. Tarihsel geçmişlerinde benzer izleklere rastlanan Türk- Yunan toplumlarına iyi bir örnek teşkil eden Alman- Fransız facebook arkadaşlık grupları, benzer bir çabanın izlerini, Ege'nin komşu iki toplumu üzerinde de sürmeyi zorunlu kılmaktadır. 1 Ağustos 2015- 1 Ekim 2015 dönemlerini kapsayan bu bildiride, iki toplum arasındaki çatışma noktaları da (Chilton, 1987:

8-10) hesaba katılarak yapılan araştırma, konuya ilişkin literatür taramasıyla birlikte gerçekleştirilmiştir. Metin boyunca iki toplumdan katılımcıların, sanalağ üzerinden görüş bildirdikleri temel konularda, Türk- Yunan çekişmesi ve dostluğu bir arada değerlendirilip tartışılacaktır. Böylelikle kamusal- resmi kuruluşların ötesinde kurulan bir ilişkinin her iki topluma getirisi gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Facebook grupları, Türk- Yunan ilişkileri, 6-7 Eylül Olayları, Kürt sorunu, *"öteki."*

Introduction: A Brief History and Methodology

As well- known despite the existence of strengthened institutionalized bi-national friendship, there are surprisingly few Franco-German friendship groups on Facebook. The history in- between the two countries is full of wars, aggression and friendship. So this fact proves there still are lessons to be applied from the Franco-German friendship to Greek- Turkish context in the social media. Contrary to Franco-German affairs, there is no explicit Greek-Turkish institutional intergovernmental platform to promote bi-national relations. Nonetheless Greece and Turkey are linked together with other members in the Council of Europe (COE), Turkey- EU Joint Parliamentary Committee (JPC), North Atlantic Council (NAC) of the North Atlantic Treaty Organization (NATO), The United Nations (UNO), Organization of the Black Sea Economic Cooperation, Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) et cetera.

Although there are some unilateral concessions of the ruling JDP government towards the Greek Part of Cyprus, Greece and to the Greek minority in Turkey, it is impossible to talk about Greek-Turkish "*reconciliation*", let alone about "*friendship*" even if there is some "*rapprochement*" after the so-called *"Earthquake Diplomacy"* in 1999 and the symbolic joint cabinet meeting between Turkish PM Ahmet Davutoğlu and Greek PM Alexis Tsipras for the solution of the refugee crisis in March 2016. (Daily Sabah, 2016) (Kinzer, 1996)

In order to find out the degree and kind of influence of the Greek-Turkish virtual communities on such relations, one has to compare user postings in online communities and offline events decided by the internet. For that reason, Turkish-Greek Facebook friendship groups were analyzed between August and October 2015.

1. Discourse Moments& Togetherness

The *"Turkish-Greek"* and *"Greek-Turkish"* friendship online groups have been surveyed on the social network site Facebook mainly between August 1st and October 1st, 2015, looking for *"critical discourse moments"* (Chilton, 1987: 8-10) between Greek and Turkish users, as these can provide examples of rapprochement, chumminess, friendship and rivalry between Turks and Greeks. While Turkish-Greek groups consist of mainly Turks, Greeks and members of the Greek minority in Turkey, Greek-Turkish groups are made up of Greeks, Turks and members of the Turkish minority in Greece. While Turkish-Greek friendship groups contain mainly Turkish members and Turkish contents, Greek-Turkish friendships groups consist largely of Greek members and Greek contents[1]

Whereas some groups are open-accessed which can be read by everyone even by non-members outside Facebook, a few groups belong to the so-called closed groups, the contents of which can only be seen by the accepted members. The *"netnographic"* method was lurking or non-participatory observation, the identity of researchers has not been revealed. The data collection method, which is used, is called *"theoretical sampling"* (Strauss and Corbin, 1996: 161). If no new information, concepts and categories emerge then *"theoretical saturation"* is reached, thus this marks the end of data collection (Strauss and Corbin: 159).

1.1 Cyprus Crises

Turkey and Greece, and respectively, Turkish Cypriots and Greek Cypriots bickered over the island of Cyprus (Cyprus Dispute). As long as the island was ruled by the United Kingdom, Cyprus was not important. The issue started with provocations of Greek Cypriots to the Great Britain for sovereignty after World War II in the era of decolonization and their efforts to balance Turkish Cypriots. These attempts caused conflicts between these two communities up to the Turkish intervention to stop a pan- Hellenic campaign to violently connect the island with Greece, and the declaration of the Turkish Republic of Northern Cyprus. During the first Cyprus negotiations, assaults on members of the Greek minority occurred in Istanbul against the background of the Cyprus Crisis. Another example of discrimination is the denial of the ethnic identity (Human Rights, 1999) and expatriation of members of the muslim Turks minority by the Greek Government from 1955 until today (Cin, 2016). Since the earthquakes in Turkey and in Greece in 1999, bi-national Turkish- Greek relations have seen some change in a positive way.

"A wave of sympathy in Greece for the victims of the İzmit- Gölcük earthquake of August 17, 1999, and the swift response to the disaster by the Greek

[1] Due to a lack of space, the analysis of Greek-Turkish online groups after 2016 will be published later.

government, as well as nongovernmental relief organizations, received broad media coverage in Turkey and gave rise to a warm sense of appreciation in Turkey." (Evin, 2004:4)

Apart from that, Rumelili noted that, "There have always been writers, artists, and filmmakers dedicated to the cause of Greek-Turkish cooperation and brotherhood, such as Yahya Kemal Bayatlı, Sait Faik Abasıyanık in literature, and Zülfü Livaneli and Mikis Theodorakis in music, and their activities have been favorably received by the intelligentsia." (Rumelili, 2005: 21)

1.2 Earthquakes and TV Serials

Moreover, high-rating Turkish TV serials in Turkey and in Greece like "*Muhteşem Yüzyıl* (*Magnificent Century*)", arouse interest in Ottoman or Turkish culture and history and helps binational tourism between the two countries (Dedeoğlu, 2012) . As a consequence, the talk is of *"contribution of television dramas to Turkey's soft power"* (Rousselin, 2013:16). In fact, the Greek interest of Turkish TV series started 2004 when the Turkish serial, "*Yabancı Damat* (*Foreign Husband*)" showed the binational *"love story between the poor son of Turkish baklava- maker and the rich daughter of a Greek ship tycoon."* (Rousselin: 19)

The logic of making friends follows the same logic of the construction of ethnic groups. In this context, according to German sociologist Max Weber, ethnic groups are a social construction based on the *"belief in ethnic togetherness*, no matter what this belief is based on and regardless of whether or not objective criteria such as common biological origin or physical characteristics are met. (Weber, 1980: 237) Thus, the belief in common inheritable traits rather than the objective existence of shared origin leads to the construction of ethnic groups.

2. Ethnical Honor and Beyond

The creation of binational friendship relations in the real world or in virtual reality is based on the sense of togetherness, which in turn is based on this Weberian principle of the belief in common inheritable traits. The belief in ethnical togetherness, in turn, is based on a specific *"ethnical"* honor, from which others are excluded of (Weber: 238). As a result, those who do not share the believed common traits, can be *"othered"* and experience discrimination.

When it comes to Greek-Turkish relations, highlighting common history as reference criteria in order to create friendship can be counterproductive, because the development of this relationship is generally viewed as an emotional zero-sum game

with many examples of collective triumphs and traumas, apart from minor "*Heleno-turkist*" positive interpretations of the common Ottoman past. (Kitsikis, 1996)

While Greeks celebrate the anniversary of the independence of Greece from the Ottoman Empire as a freedom from Turkish yoke, Turks remember the ethnic cleansing against the Turkish population by Greek militias during the downfall of the common Ottoman state. The same holds with the Turkish triumph over Greek occupants during the successful Turkish War of Independence between 1919- 1923. There are many, *"conflicts of memory concerning conflict memories"* (Neumann, 2003), along with diametrically opposed national viewpoints on cause, occasion, course and result of Greek-Turkish conflicts.

2.1 Common offline and online organizations

Online communities in the SNSs usually act as virtual platforms for organizing common events (offline or online). Users can take part in virtual protests in the cyberspace or can organize so-called flash mobs via social media. It has not been encountered any online or offline common binational political activity organized by these Turkish-Greek online communities such as campaigns, meetings, protests or conferences on topics like Cyprus, Western Thrace, patriarchate of Istanbul, the Aegean Sea. Therefore, it seems that there is no real action at the *"activity level"*, except discussions, remarks and comments in user postings at the "*discourse level"*. Thus, both user groups show importance to their respected values. Interestingly, secular and patriotic Turks congratulate Greeks on their Christian holidays, whereas Greeks congratulate secular Turks on their national holidays.

Table- 1: "*Sbnm K."s* congratulation with a Virgin Mary picture on the Greek-Orthodox *"Assumption Day"* in, *İkiKıyınınİkiYarısıTürkveYunan¨* (Turk-Yunan, 2015-a)

Table- 2: Greek user *Chrysa A.* congratulates Turks on their Victory Day (over the Greek Army in 1922) in "*Turkish & Greek Friendship-İstanbul &Κωνσταντινούπολης.*"(Turk-Yunan, 2015-b)

It has been noted that postings contain hardly any direct political content, when it comes to the Turkish-Greek relations. One reason is the fact that there was no bilateral conflict throughout August and October 2015. Another reason is the fact that political content about delicate Turkish-Greek in history, which can endanger binational online group consensus, are deliberately and explicitly forbidden. As already mentioned, there are Facebook group descriptions in which administrators prohibit any political and nationalist content in order to avoid revitalization of enemy images and hostilities within the online community. The restriction on political contents does not seem to contain the prohibition of secular Turkish patriotism against Islamism or separatism of the terrorist Kurdistan Workers' Party (PKK) organization. Thus, postings with Turkish flags and remarks continues due to the low intensity conflict between Turkey and the separatist PKK organization were common during the content analysis period: *"We wish God's mercy to our martyrs losing their lives for our safety and patience to their families and our nation"*

2.1 *"White"* Turks- *"White"* Greeks

Apart from that, postings of unveiled secular female Turkish users with anti-Islamist content give rise to the speculation that many Turkish members of these

binational friendship groups belong to the so-called *"White Turks"* who view themselves as *"progressive, urban, Europe-oriented"*. (Paksoy, 2018:36-39)

"White Turks' are usually associated with labels such as educated, the elite, cultivated, intellectual, modern, high culture, fashionist, world citizen, quality people, employed, experienced in a profession, open-minded, respectful for different lifestyles, not having any prejudices, having an orientation towards the West, their conscience is towards the rule of law, and above all 'being rich"(Akgün, 2015:108)

In contemporary Turkey, there is an ongoing polarization along cultural, ethnic, sectarian, religious, regional and political lines. Secular nationalist urban Turks often stand against rural Islamists and PKK separatists from Anatolia. Islamists who migrated to Istanbul creating a different Istanbul, a city where bikini ads are painted over and store owners are called upon to stop selling alcohol. It is a city where members of the new Muslim bourgeoisie are building mansions in the neo-Ottoman style so that their wealth doesn't look European. In districts like Fatih and Sultanbeyli, there is growing pressure on residents to behave in ways that reflect religious norms:

"From one day to the next, all female kindergarten teachers were wearing veils', says a mother who was dropping off her children at an Istanbul daycare center. 'They call us dirty whores, just because we're wearing short sleeves and short skirts,' two female pupils from Pendik, an Istanbul suburb, reported last week. Modern Turks feel as out of place in these areas as conservatives feel in the liberal quarters in the western part of the city." (Steinvorth- Zand, 2015)

2.2 Which One is Better, Anatolians or Greeks?

Both Anatolian Islamists and separatists are viewed as *"ugly, brunette and particularly with moustache. In addition, they are, ...regarded as uneducated, ill-mannered, rude, rough and dirty dark crowds."* (Sümer, 2003: 84) One striking example is a Turkish female user Türkan A. wishing everyone a pleasant weekend with a picture of a nude woman with tattoos on her tailbone lying in a bed (see below). Instead of sanctioning her of immorality as would be the customary practice in conservative Muslim group (male) users praise the displayed tattoos.

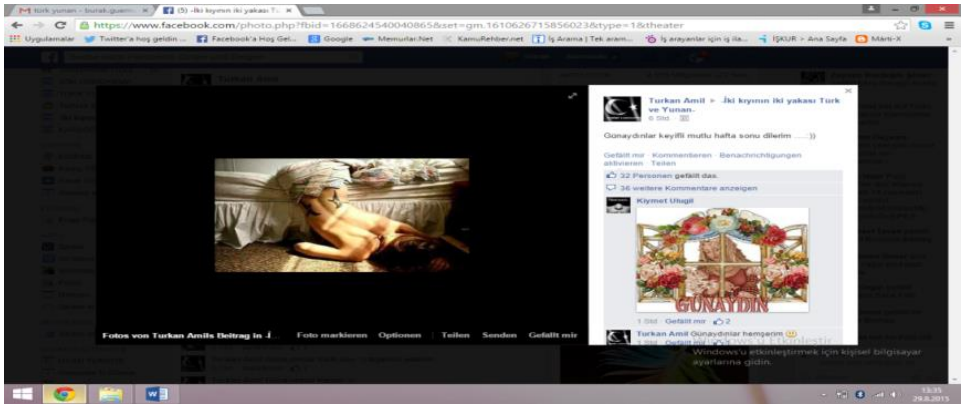

Table- 3: Posting with a picture of a nude tattoed woman in "*İkiKıyınıniki-YarısıTürkveYunan"*[2] (Turk- Yunan, 2015-c)

Table- 4: Profile picture of Turkish female user Türkan A. with a black Turkish national flag condemning the terrorist violence of the PKK.

Another example is a Kemalist posting example from a female Turkish user with a Christian name called herself Rosalia E. on the Turkish Victory Day with the words shown below:

[2] https://www.facebook.com/groups/turkyunandostlugu/permalink/1610626715856023/, August 29, 2015 (31 August 2015).

"Kalimera. Happy 30 August Victory Day! Listen, you all bigot enemies of Atatürk, [people with] uneducated mentalities. As long as people like us exist, you will not obtain this country. You will get away like the way you came. Note that. Happy is the man calling himself a TURK!"

Interestingly, Rosalia E. starts her posting with the Greek salutation, *"Kalimera"*, argues against *"backward-looking"* (Turkish) Islamists on the national Turkish Victory Day (over Greek occupants of Western Turkey), and writes the nationalist and secularist, *"Happy is the man calling himself a Turk"* and expresses as a *"real owner of the country"* her desire to expel the Islamists based on the model of the Turkish army against Greek occupants. In doing so, she displays the mentality of secular nationalist *"White Turk"* who feel threatened herself of Anatolian Islamists more than the Greeks. There are three critical discourse moments displaying the dominance of secularist *"White Turks"* in the Turkish-dominated Turkish-Greek Friendship Communities.

1- One moment is the period where the violence between the PKK and the Turkish army renewed and gave rise to the Turkish nationalist mood in the online groups.

2- The second moment is the anniversary of the liberation of Izmir from Greek occupation in 1922 which was celebrated in some online groups.

3- The third moment was the anniversary of the Istanbul riots against members of the Greek community in Istanbul in 1955.

3. Turkish Nationalist Spirit against PKK Separatism

The idyllic atmosphere in the binational online communities was disrupted by the resumption of violence between the outlawed separatist militant PKK, which is classified as terroristic in Turkey, and the Turkish Security Forces since July 2015. The renewed fighting had impacts on some Turkish-Greek Friendship Facebook Groups: Many Turkish users sent nationalist postings to express their support for Turkey and the army, their hate against the PKK, the pro-Kurdish *HDP* and its leadership, their displeasure with Turkish casualties and about the inefficiency of the JDP government they hold responsible for an appeasement policy towards the *"terrorists"*. As an effect, the number of postings with Turkish flags and nationalist slogans, pictures of Turkish soldiers who lost their lives increased dramatically. After a PKK attack on Turkish soldiers and policemen between September 7th[3] and 8th, 2015, more

[3]16 Soldiers got killed in PKK Attack in Turkey's Southeast Army. The protests were directed to the ruling party due to it's Southeast politics. Afterwards a coalition built in between Nationalist Movement Party (MHP) and JDP for Presidency Elections to elect Erdoğan as president. The coalition continued

than 150 nationalist pictures were sent in the online community, "*ANTONIS YUNAN & TÜRK DOSTLUK GRUBU"* alone. One example is a picture of a soldier with the famous slogan *"Martyrs do not die!"* in "*TürkYunanDostluğu (Turkish-Greek Friendship)"*.

Table- 5: *"Martyrs do not die!"* (Turk- Yunan, 2015-d)

3.1 *"Martyrs Do Not Die"*

A Turkish female user posted a Turkish prayer for support of the Turkish troops and for the divine extinction of those trapping, intriguing against and ambushing them in, "*Turk& YunanDostlugu (Turkish&Greek Friendship)"* (Turk- Yunan, 2015-e). Even a user with the nickname "*İbrahim Eskibozkurt"* posted many pictures with slogans, including a coffin of a soldier covered with the Turkish flag and the call for Turkish uprising against the PKK:

"What are you waiting for? We have Martyrs Take up arms! Stand up! Destroy!" ("Artıkneyibekliyorsun? Şehitlerimizvar! Silahlan! Ayaklan! Yok et!)".

after the elections because the JDP lost its majority within the parliament. The MHP supported the ruling party on the basis of using far- more force on both HDP and PKK. Than surprisingly the protests transposed to the opposition parties in the parliament. As seen attitude of public can be directly oriented in Middle East politics.

Table- 6: Posting in *"ANTONIS YUNAN & TÜRK DOSTLUK GRUBU"* calling for violence of Turkish citizens against the PKK. (Turk- Yunan, 2015-e)

The nationalist effects of the renewed fighting between the Turkish army and the PKK on the online communities led to some user statements in *Turk Yunan Dostlari* in order not to avoid religious, political or nationalist postings to restore the *"atmosphere of happiness"* and to *"strengthen Greek-Turkish friendship"* because of the fear of losing Greek members due of the poisoned atmosphere (Turk- Yunan, 2015-e). Contrary to this community, the situation in "*Turk& Yunan Dostlugu (Turkish&Greek Friendship)"* and in "*ANTONIS YUNAN & TÜRK DOSTLUK GRUBU"* was quite different.

3.2 Obeying the Communication Rules

The Turkish user "*El Niño"* complained that postings dealing with the current situation in Turkey were *"not appropriate"*. Other Turkish users answered back, that mutual sharing of patriotic thoughts were part of the essence of a real binational friendship and asked him to leave the group, "*Turk& Yunan Dostlugu (Turkish& Greek Friendship)"* with the statement that there were other online communities in which the members prefer to post pictures of schnapps instead of showing reaction to the martyrdom of Turkish soldiers (Turk- Yunan, 2015-f). After nationalist postings of administrator "*İbrahim Eskibozkurt"* some critiques remembering him of the community rules (prohibition from political postings) were stigmatized and expelled as secretive supporters of the separatist Party HDP. Following "*Eskibozkurt"* this

group was not a Kurdish, but a Turkish-Greek friendship community (Turk- Yunan, 2015-g).

Another problem could be the possible similarity of the collective memory of Greek nationals as descendants of people struggling for independence from Ottoman Turkey with the collective psychology of PKK separatists which enables the situation that Greeks identify themselves with pro-Kurdish renegades. According to New York Times, parts of the Greek society sympathize with the cause of the PKK so- called struggle. (NT, 19999[4]

There were also examples of Greek solidarity with Turkey in the online communities which are examples of Greek attitude against terrorism and can be used to strengthen binational relations. For example, a female Greek user named Eleni T. sent an emotional Turkish poem for the fallen Turkish soldiers to show her solidarity with the Turks:

"… I know there is a wedding of martyrs in the paradise/For a mother it is hard to bury her own son /before seeing his wedding ceremony/ I know there is a wedding of martyrs in the paradise/How can the heart of a father bear/to bury his own son who was seen as his future/ I know there is a wedding of martyrs in the paradise/if a child is born as a soldier in a country/it is immortal in this country/ I know there is a wedding of martyrs in the paradise… Regard us as your friend let us share your pain"[5] (Türk- Yunan, 2015, h)

3.3 The anniversary of the Liberation of Izmir

The only exception is the Turkish commemoration of Turkish national holidays, including Turkish victory over the Greek occupation forces in the Turkish War of Independence which ended with the liberation of Izmir after the storming of this city on the 9th of September 1922. On the anniversary of the storming of İzmir as a Turkish triumph- and simultaneously a historical Greek trauma- many Turkish users posted pictures of İzmir to commemorate and congratulate the Turkish victory of commander Mustafa Kemal Atatürk for the liberation of occupation rule of the enemy, even this in front of the presence of Greek members in the binational friendship groups. Even losing and being have to evacuate İzmir is a Greek trauma, Greek members liked the Turkish posting and congratulated Turkish users.

[4]3 Greek Officials Removed Over Rebel Kurd's Capture. (NT, 1999).

[5]"Biliyorum şehitlerin düğünü var/ Cennette/Bir babanın nasıl yüreği dayanır/Geleceğim dediği oğlunu toprağa vermede/ Biliyorum şehitlerin düğününü var cennette./ Bir çocuk asker doğarsa bir ülkede/ Şehit olunca ölümsüzdür bu ülkede/ Biliyorum şehitlerin düğünü var cennette. … Dost bilin bizi acınızı paylaşalım birlikte."

Table- 7: A commemorative posting in *İkiYakaİkiDeniz* (Turk- Yunan, 2015-I)

Even a female user with a Christian name and Turkish surname, indicating her Greek origin, congratulated her Turkish friends for the liberation of İzmir in *İki Yaka İki Deniz*.

Table- 8: Another commemorative posting of a Christian member in İki-YakaİkiDeniz

3.4 The anniversary of the attacks against the Greek minority

On the anniversary of the pogrom-like riots against the Greek minority in Istanbul in 1955 called as, *"Events of September 6/7 (6/7 Eylül Olayları"*, some Turkish users commemorated the violent mistakes done by the governing party of the time and even apologized in the name of the Turkish nation without dissent.

Table- 9: Commemorative posting with a picture after the riots in 1955 (Turk-Yunan, 2015-j)

In the Turkish-dominated online group, "*ΣΥΣΦΙΞΗ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ-TÜRK VE YUNAN İLİŞKİLERİNİ PEKİŞTİRMEK"*, a Turkish user commemorating got also likes but was also criticized that commemorating events of conflict is not a suitable way to strengthen friendship. Otherwise, commemorating Greek wrongdoings against Turks in Greece could also provoke another Turkish-Greek conflict, one critique put forward. Some Turkish and one Greek member argued that repeated commemorations could remobilize old feelings so it was better not to be more specific, while others said commemorations are the only way to avoid such riots. (ΣΥΣΦΙΞΗ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ, 2015) A user commemorating enjoyed popularity with 28 likes but was also criticized why he did not express the same sensibility towards the Turkish martyrs who lost their lives in combat with the PKK, by stating his words as follows:

"Even if years pass by, it is not possible that we forget the Events of September 6-7. For me, the shame will follow us our whole life. We apologize for our neighbors." (Turk- Yunan, 2015-k)

Conclusion: Non- institutional Friendship Attempts

As a result, there is no primary desire for a real reconciliation because neither Turks nor Greeks seem to want to openly address sensitive topics of the past. While Turkish users celebrate Turkish triumphs over Greek Forces, Greek users congratulate them. Therefore, it looks that there is a tacit consensus between Turkish and Greek users about omitting current Greek-Turkish disputes. Interestingly, Greek members of these online communities do not complain about patriotic Turkish postings and congratulate them on their *"national"* holidays while Turks congratulate Greeks on their "*religious"* holidays. Apart from that, it seems that there are no common binational offline, i.e. real common activities organized via internet besides postings about culture, food and related matters. Therefore, these virtual friendship groups are good for "*rapprochement"* at the cultural level rather than reconciliation, but the rapidly increasing membership in these communities indicate that negative perceptions of the *"other"* can disappear.

References:

Akgün, C. N. (2015), "Beyaz Türk Kimdir: Kavramın Oluşum Sürecinin ve İçeriğininTarihsel Olark İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Chilton, P. (1987), "Metaphor, Euphemism, and the Militarization of Language", Current Research on Peace and Violence Vol. 10, p. 7-20.

Cin, T. (2016), "Batı Trakya Türklerinin Sorunları", *Batı Trakya*, http://www.batitrakya.org/yazar/turgay-cin/bati-trakya-turklerinin-sorunlari.html, RT: 04.03.2016.

Dedeoğlu, B. (2012), "A new look at Greece", Today's Zaman, December 14, 2012.

Evin, A. O. (2004), "Changing Greek Perspectives on Turkey: An Assessment of the post-Earthquake Rapprochement", Turkish Studies 5/1, p. 4.

Kinzer, S. (1999), "Eartquakes Help Warm the Turkish Greek Relations", http://www.nytimes.com/1999/09/13/world/earthquakes-help-warm-greek-turkish-relations.html?pagewanted=all, RT: 04.18.2016.

Kitsikis, D. (1996), Türk-Yunan İmparatorluğu, İletişim, İstanbul.

Neumann, B. (2003), "Literatur als Medium Literatur kollektiver Erinnerungen und Identitäten". Theoriekonzeptionen und Fallstudien, Wissenschaftlicher Verlag, Trier.

Paksoy, A. F. (2018), "Beyaz Türkler: Medyanın Ürettiği ve Dönüştürdüğü Bir Kavram", AKİL 29, p.35-53.

Rousselin, M. (2013), "Turkish Soap Power: International Perspectives and Domestic Paradoxes", Euxeinos 10, p. 16.

Rumelili, B. (2005), "The European Union and Cultural Change in Greek-Turkish Relations", Working Papers Series in EU Border Conflicts Studies, no.17, p.21.

Steinvorth, D.and Zand, B. (2015), "A country divided: Where is Turkey Headed?", Der Spiegel, June 23, 2015.

Strauss, A and Corbin, J. (1996), Basics of Qualitative Research, SAGE, Thousand Oaks. 1996,

Sumer, B. (2003), "White vs. Black Turks: The Civilising Process in Turkey in the 1990s", Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, ODTÜ SBE, Ankara.

Weber, M. (1980), Wirtschaft und Gesellschaft, Mohr-Siebeck, Tübingen.

_____ (2016), "Turkish, Greek PMs to Hold Joint Cabinet Meeting", Daily Sabah, http://www.dailysabah.com/diplomacy/2016/03/03/turkish-greek-pms-to-hold-joint-cabinet-meeting, RT: 03.02.2016.

_____(1999), "Human Rights Watch Report: Greece The Turks of Western Thrace, vol. 11/ 1, https://www.hrw.org/reports/pdfs/g/greece/greec991.pdf, RT: 04, 25, 2016.

_____ (1999), New York Times, February 19, 1999.

_____ (2015-a), https://www.facebook.com/groups/1401062196886671/permalink/1475827559410134/, RT: 08, 15, 2015.

_____ (2015-b), https://www.facebook.com/groups/1401062196886671/permalink/1475827559410134/, RT: 08, 30, 2015.

_____ (2015-c), https://www.facebook.com/groups/turkyunandostlugu/permalink/1610626715856023/, RT: 08, 31, 2015.

_____ (2015-d), https://www.facebook.com/photo.php?fbid=907654305976708&set=o.163405000407609&type=1&theater,

Türk-YunanDostluğu (Turkish-Greek Friendship), ET: 09.10.2015.

_____ (2015-e), https://www.face-book.com/photo.php?fbid=907654305976708&set=o.163405000407609&type=1&theater,

Türk-YunanDostluğu (Turkish-Greek Friendship), ET: 10.10.2015.

_____ (2015-f), https://www.facebook.com/groups/turkyunandostlugu/permalink/1605573619694666/, RT: 09.07, 2015.

_____ (2015-g), https://www.facebook.com/groups/turkyunandostlugu/permalink/1605573619694666/, RT: 09.13, 2015.

_____ (2015- h), https://www.facebook.com/groups/turk.yunan/permalink/892726470808788/, *Turk&Yunan Dostlugu (Turkish&Greek Friendship)*, RT: 09-07-2015.

_____ (2015-i), https://www.facebook.com/groups/turkyunandostlugu/permalink/1605573619694666/, RT: 09.11, 2015.

_____ (2015-j), https://www.facebook.com/groups/turkyunandostlugu/permalink/1605573619694666/, RT: 09.06, 2015.

_____ (2015-k), https://www.facebook.com/groups/turkyunandostlugu/permalink/1605573619694666/, RT: 09.11, 2015.

_____ (2015), https://www.facebook.com/groups/339501096088790/permalink/962735593765334/,

ΣΥΣΦΙΞΗ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ-TÜRK ve YUNAN İLİŞKİLERİNİ PEKİŞTİRMEK, ET: 13,05,2015.